Cic.
ad Her.
Cum Aut
Capidur
Ascensi
Lond.

71
3 E
18
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE

M.

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu
IV 9. i

71.3.E.18

11.3.E.15

M. TVLLII CICERONIS
RHETORICORVM AD HERENNIVM
LIBRI QVATVOR.

alias, Ars noua, ſiue Noua Rhetorica.

RHETORICORVM DE INVENTIONE
LIBRI DVO.

alias, Ars vetus, ſeu Vetus Rhetorica.

In Rhetorica ad Herennium, Hieronymi Capiduri Parentini, & Iodoci Badij Aſcenſij commentaria, Gyberti Longolij Annotationes, Claudij Pontani ſcholia, Petri Victorij caſtigatio, Marini Becichemi Scodrenſis caſtigationes.

In Rhetorica de Inuentione, M. Fabij Victorini rhetoris, D. Hieronymi præceptoris, commentariorum libri duo: Marini Becichemi in libros de Inuentione & in ipſos Victorini commentarios caſtigationes.

Index præterea in utraque hæc Ciceronis Rhetorica, atque in ipſa interpretum Commentaria.

Commentaria hæc diligentiſsime ex optimis interpretibus ſelecta, atque omnia ad fidem optimorum & ueterum & recentium codicum caſtigata, nuncq; à nobis in hunc ordinem primum elaborata.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUEL

VENETIIS Apud Bartholomæum Cæſanum.
Anno M D L.

PRO RHETORICIS M. T. CICERONIS AD C. HERENNIVM, NICOLAI ANGELII BVCINENSIS AD FILIPPVM STROZAM DEFENSIO.

ROMA

LIbrariorum quidem deprauatione, Philippe Stroza, et temporum uitio, Cicero in hiſce Rhetoricorũ ad Herennium libris à ſeipſo hactenus per mendas ita ſenſim abijt in deformitatem, uix iam ut ſuorum pleriſq; agnoſcatur. Vnde incelebres lectionis eius, quibus macularum fœditas diuinæ eloquentiæ uultum ſubtraxit, titulum huius operis ſubdititium eſſe contendunt, & authoris inopes, Virginio, uel Cornificio cuidam, quem penitus non norunt, quod maxime rideas, leuiſſima quadam, imo nulla coniectura pueriliter tribuunt. Sed quamobrem tã bonas dicendi rationis præceptiones ſummi opificis artificio ſurripiant, diſcas. Primũ aiunt Quintilianũ cũ ſuas Inſtitutiones oratorias, crebris orationum Ciceronis, & omnium eius de arte rhetorica operum exemplis confirmet, Rhetoricos ad Herenniũ nuſquã citaſſe, utiq; citaturũ, ſi Ciceronis eſſe ſciuiſſet: tum Plutarchũ in Ciceronis uita, enumeratione uoluminũ quæ Cicero reliquerit, libros ad Herenniũ tacuiſſe: nec Hermeſtem quendã, de quo in illis ſit mentio, inter præceptores per quos Cicero profecerit nominaſſe: deinde legi quædam in his, quæ de Oratore ad Q. Fratrẽ libris magnopere repugnant: nec eſſe ferendũ, quenquam ſibi in ſuis ſcriptis diſſentire. Dicẽdi poſtremo figurã multo humiliorẽ ac ſicciorẽ cognoſci diſputant, quàm quæ Ciceronis ſublimitatẽ atq; opulentiã referat. His tenuibus coniecturis, hoc opus à ſuo parente per inſcitiam reuulſum, Cornificio, aut Virginio, nec id quidẽ ſibi, ſi reuiuiſcant, aſſerturis, ridicule addicunt. Verum exigui eſt negotij, tam eſt aperta ueritas, horum refellere pueriles opiniones. Primo loco aiunt, Ciceronis opus ideo non eſſe, quòd nuſquã à Quintilia citetur: quaſi ſit neceſſe ea oĩa ſuo authore ſpoliare, quæ à Quintiliano non citentur. Quod ſi ita eſt, nullius opus eſſe relinquitur, quod nemini ſua citatione Quintilianus adiudicet. Locis tamen nõ paucis, horũ librorũ uerbis & ſentẽtijs uſus, eos Ciceronis eſſe grandem coniecturam facit. Eius enim libro primo, de Elocutionis uirtutibus uerba hæc ſunt. Vſitatis tutius utimur, noua non ſine quodam periculo fingimus. Nam ſi recepta ſunt, modicam laudem afferunt orationi: repudiata etiam in iocos exeunt. Audendum tamen. namq;, ut Cicero ait, etiam quæ primo dura uiſa ſunt, uſu molliuntur. Cicero in præfatione lib. iiij. Rhetoricorum, hunc ſenſum his uerbis expreſſit. Quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe uſitata: ergo hæc aſperiora primo uideantur neceſſe eſt. Eiuſdem lib. IX. de Verborum coloribus. Qui ſunt qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginenſes: qui ſunt qui bellũ crudeliſſime geſſerunt? Carthaginenſes: qui ſunt qui Italiam deformauerunt? Carthaginenſes: qui ſunt qui ſibi ignoſci poſtulant? Carthaginenſes. Exemplum hoc eſt Ciceronis Rhetoricorum quarto de Complexione. Ibidem. Amari iucundum eſt, ſi curetur, ne quid inſit amari. Auium dulcedo, ad auium ducit. Sic Cicero in Rhetoricis de Traductione. Nec obſtat, quod Quintilianus ſubiunxerit paulo poſt, Cornificius hanc traductionem uocat. Nam eà quæ iocãdi cauſa ferebantur in ore uulgi, obuia erãt exẽplis pluribus ſcriptoribus. Plenus eſt hoc loco Quintilianus exemplis, quibus utitur etiam Cicero de uerborum figuris. Quòd aũt hãc Rhe

*toricen inter cætera M. Tullij uolumina negant à Plutarco enumerari, infirmiſsimũ ſanè
eſt. Quid ſi Plutarchi memoriã in tanto librorum numero fugit, cuius negligẽtia ſuper Ci-
ceronis rebus nemini uel mediocriter erudito obſcura eſt? prætcrijt namq; & alia multa.
Quid ſi conſulto tacuit? ne ſummi oratoris alia de facultate oratoria diuina opera tracta
tu tã familiari deformaret? Quid ſi ea uerba apud quem legerũt Plutarchũ deſunt? multa
enim in omnib. ſcriptoribus & deeſſe, & ſupereſſe paſsim intelligimus: quale hoc ipſum quod
aiunt de Hermeſte. nam in uetuſtiſsimis ac fideliſsimis codicibus, quorum plurimos legẽdosq;
ſumma diligentia curauimus, nullum Hermeſtem inuenient. Leonardus enim Aretinus,
ſummæ eruditionis uir, hoc opuſculum cæteris Ciceronis uoluminibus proculdubio annume
rat, ubi in ea re Plutarchum Latinum facit. De quo id acceptũ oſtenditur. Indignum
tertio loco clamitant, & nullo animo ferẽdum, in ſuis ſcriptis ſibi quenquam diſſentire. Fa-
teor ergo indignum, ſi loco, tempore, uolumine eodem ſibi quiſquam diſſentiat, aut de unifor
mi ſcientia. Hic uero non de numeris, aut de terræ menſuris, nõ de ratione ſiderũ agitur,
ſed ea de arte, de qua mira eſt ſcriptorum traditionis uarietas. qua de cauſa Quintilianus
ſe opus ſuum ſuſcepiſſe ſcribit, ut inter authores tam uarios quid putet ſequendum doceat.
Quin Peripateticis nullus eſt datus labor durior, quàm conari, ne dogmatis princeps ſibi
ipſi in ſuis libris repugnare uideatur. Quæro hoc loco, an libros de Inuẽtione, et Par
titiones ad filium, Ciceronis eſſe negẽt, quòd in alijs pariter multa uerbis mutatis, quædam
in pauciores ſpecies aut plures partita, alia ita diſsidentia ab illo diuino de Oratore ope-
re legent, ut utiq; diuerſa cognoſcant. Aliũ ſcriptorem alio loco Cicero ſecutus eſt. Nec
enim unus eſt ad perſuadẽdum callis, nec ſemita eadem, ſed quauis ratione quis apposite ad
perſuaſionem dixit, is nimirum functus officio oratoris fuerit. Formam poſtremo di-
cendi haud eſſe Ciceroni ſimilem contendunt. quo equidem multo ſum æquior illis, quã in cæ-
teris. Ego enim ipſe nonnunquam uix in his libris Ciceronis uultũ agnoſcebam, adeo erãt
uocum perturbatione, mutatione, detractione, adiectione, omnia uitio temporum et libra
riorum culpa inuerſa et deprauata, nec ſuus orationi numerus aſſurgebat, nec uerus ille ni
tor plurimis in locis renidebat. At nunc opera noſtra diſiecta magna ex parte nebula,
iam propemodum aperta eſt ſua Ciceroni facies: iam nulla ibi figuræ tenuitas aut exilitas
apparet, ſed nuda, uenuſta, pura uerborum caſtitas, ingenioſiſsima ac lucidiſsima docendi
breuitas, maxima præceptionum uirtus omnibus ingenijs præterquã unius Ciceronis erep
pta ubiq; cernitur. His opinor ſatis diluimus aduerſariorum argumentationes nunc
adiumenta noſtra confirmemus, ac ueritatem ipſam, quæ eſt luce meridiana clarior, paucis
tueamur. Qua in re omittimus omnem antiquitatem, cuius maieſtati & in fabuloſis ſem-
per fuit habita multa fides, quæ ſola grauiſsimo ſuo teſtimonio aſſerit Ciceroni opus, cuius
titulum ab eo acceptum ſeruat adhuc ad noſtra tempora incolumem: nec tam longa ſeculo-
rum fluxura inuentus eſt qui aut ei ademerit, aut de ea re quicquam ſe dubitare ſcripſerit.
Dicant hoc loco iſti, ſi poſſunt, quæ cauſa hominem, quiſquis ille fuit, impulerit, ut titulum au
thori ſuo ereptum, Ciceroni adſcripſit: uel qua id ratione in tot uoluminibus ſparſum, face
re potuerit. Omitto plurimos & grauiſsimos teſtes, Leonardum Aretinum, annumerã
tem hanc Rhetoricen, ut dictum eſt, inter alios Ciceronis libros: Trapezuntium, primo
Rhetoricorum*

Rhetoricorum citantem Ciceronem ad Herennium: Priſcianum lib.iij. de Superlatiuo, & lib. X. de Præteritis, ſæpius confirmantem artem ſuã uerbis Ciceronis ad Herennium: Hieronymum, doctrina & antiquitate grauiſſimum: & alios permultos, quorum tenui teſtimonio multo difficiliorem cauſam apud ſeueriſſimos iudices tenerem. Quis obſecro eſt tam hebes, &, ut Græci aiunt, ἀναίσθητος qui primis ſtatim operis uerbis Ciceronẽ non agnoſcat? cuius plurimam operam defendendis amicorum negotijs periculisq; uerſatam, multis in locis legimus: quod in præfatione Tuſculanarum ſcribit, & Philippica. VII. his uerbis: Omne enim curriculum induſtriæ noſtræ in foro, in curia, in amicorũ periculis propulſandis elaboratũ eſt. et alibi ſæpius. Atqui pro foribus Ciceronẽ aſtare diximus. Ingredere bone Lector limen: circunſpice: totus tibi Cicero aperta facie ad ſummam regulã, niſi diſſimules, paſſim occurrit. Equidem nõ grauarer proferre plurimos ubiq; locos eiſdem uerbis, cũ cæteris de facultate oratoria ſcriptis, tum præcipue de Inuentione libris communes, ut manifeſtum appareat, hic familiarius perfeciſſe, quod ibi Cicero iuuenili calore ambitioſius inchoauerat. O ridiculum hominũ genus. Tantáne ille iſtorum Cornificius uerborũ infelicitate laborauit, ut ſuam artem alienis uerbis ueſtiuerit? moturus maiores riſus, q̃ cornicula Horatiana, furtiuis nudata coloribus: ſi repetat Cicero, quod ibi ſuũ eſt. nam nihil ibi relinquetur Cornificio, præter furti infamiam, quod ſuũ ſit. Verum ne in ſcyrpo nodum inueniri poſſe arguat defenſio noſtra: ipſe Cicero aduerſus iſtiuſmodi calumniam, & plagiariorum iniurias, nullius omnino patrocinio indiget: ſui enim eſt acerrimus defenſor, & ſibi ipſe multis in locis inconuincibilis teſtis. Nam primo ad Herẽnium ſic ſcriptum reliquit: Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi conſtare cum cæteris artis ſcriptoribus: niſi quia de inſinuationibus noua excogitauimus, quòd eas ſoli nos præter cæteros in tria tempora diuiſimus, ut planè certam uiam, & perſpicuam rationẽ exordium haberemus. Et libro primo de Inuentione, tripartita eſt inſinuatio; his uerbis. Inſinuatione igitur utendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, ut ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt. id autem tribus ex cauſis maxime fit, ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo: aut ſi ab his qui ante dixerũt, iã quiddam auditori perſuaſum uidetur, aut ſi eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi quos audire oportet defeſſi ſunt audiendo. Quòd ſi ſe ſolum præter cæteros inſinuationẽ in tria tẽpora diuiſiſſe profitetur, et eſt inſinuatio utrobiq; in tria tempora diuiſa, utriuſq; rhetorices eundem fuiſſe authorem neceſſe eſt. Hic profecto nihil eſt quod quiſquã amplius dubitet, aut quod iſti citra ſui riſum calumniẽtur. Planius adhuc hoc ipſum præfatione libri quarti ad Herennium facit, his uerbis. Poſtremo hæc quoq; res nos ducit ad hanc rationem, quòd nomina rerum Græca quæ conuertimus, ea remota ſunt à conſuetudine. quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterãt eſſe uſitata. ergo hæc aſperiora primo uideantur neceſſe eſt. idq; fiet rei nõ noſtra difficultate σχήματα id eſt uerborũ ſentẽtiarumq; lumina, quæ latinis uocabulis antea caruerãt, à ſe conuerſa eſſe teſtatur, quæ & hic, & in tertio de Oratore, Romana ciuitate ab eo donari manifeſtiſſimum eſt: quod à Cicerone alius ſcribere nullo modo potuit. Inſuper pollicetur tertij libri initio, ſe de Republica, req; militari ſcripturũ: quod utrunq; poſtea præſtitit. Vereor ne prudentioribus ridear, quòd in ſole lucernam afferre laborem. quid

iſtorum cæcitati clarius proferri poteſt? libro enim primo, ne quid cuiquam addubitationis reliqui faceret, inquit: Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ XXX. pondo uaſorum argenteorum dato, quæ uolet. Quam hic calumniam iſti cõminiſcantur, equidem non uideo. Præterea cætera ſi deſint argumenta, unum illud euidentiſſimum eſt, quo ſolo claret, eos libros eſſe nobis à Cicerone relictos: cuius ſi non conceſſerint manu, ætate tamen ſcriptos, figura in ijs dicendi cæcis clariſſimum facit. Nam ſi ueterum monumenta repetas, triplicem præcipue doctiſſimorum hominum fœturam, uaria eloquentiæ & figura & uultu Romanis illuxiſſe comperies: Unam Lælij & Scipionis ferè ætate, qua poſt Liuium Andronicũ plurimi & poetæ & oratores floruerunt ſumma eloquentiæ gloria, de quibus Plauti, Catonis, Terentij, Lucretij, ſuperſtes eſt adhuc illa eloquij uenerãda maieſtas: Alteram, omnium temporum feliciſſimam, Iulio & Auguſto Imperatore, qua ætate clariſſima oratorum & poetarum & hiſtoricorum lumina floruerunt: Tertiam ſub gente Flauia Cæſarea, ſed tum dicendi genus mutatum animaduertimus: quale eſt utriuſq; Plinij, Taciti, Suetonij, Quintiliani, & reliquorum ſcriptorum eius ætatis. Faciem uero elocutionis huius uoluminis dicendi formæ, tũ primæ, tum tertiæ fœturæ diſſimilem, ſi inſpicias, cognoſces. Ac ſimilimam ſecundæ fœturæ, qua naſcitur Cicero, feliciſſimo dicẽdi generi cognoſces. Quod ſi hanc argumentationem tenui coniectura colligi dicas, nec quæ eam de ratione dicẽdi præceptionem à Cicerone ideo compoſitam cõfirmet: hoc certe uel ſi duriſſimæ ceruicis & inauditæ pertinaciæ ſis, negare nullo modo potes, neceſſe eſſe operis authorem aut ante Ciceronis tempora, aut cum Cicerone ſimul, aut poſt fuiſſe. Eum ante Ciceronis ætatẽ ſcripſiſſe, negant exempla eorum quæ proferũtur in ijs libris, ut Cæpionis & L. Caſſij, & aliorum quos cũ Cicerone uixiſſe manifeſtiſſimũ eſt. Infra Ciceronẽ hos libros editos non fuiſſe, indicat non modo dicendi figura, nihil à figura ſecundæ fœturæ immutata, quam ſemper cum temporibus immutatam fuiſſe cernimus, & quod nullum ibi hiſtoriæ aut exempli ueſtigium citra ætatem Ciceronis progreditur, ſed id quod mox ſubiungam, planum facit. Relinquitur ergo, ut operis author cum Cicerone uixerit, & eum iam grandem, id eſt, ubi eloquentiæ ſplendore, et multis ſuis ſcriptis uniuerſo orbi factus fuerit illuſtris: norit, cũ Terentiam eius uxorem, & liberos, ſuperiore exemplo norit. Quod cum ita ſit, cur in Præfatione libri quarti, ubi docet, ad comparandam eloquentiam exempla eſſe ſumenda à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio: Ciceronem, Vergilium, Horatium, ne plures commemorem, linguæ noſtræ lumina utique tacet? An, ſi dijs placet, melioribus relictis, quos ſibi proponere ad imitãdum oportuit, deteriores nominat? Sed agnoſcant hi aperte Ciceronẽ, qui de ſe ut decuit, prudenter tacuit, & magnos poetas, cæteroſq; ſcriptores, qui mox à ſe claruerunt, noſſe nondum potuit. Quare garrire iſti deſinent, & ad melioris iudicij ſanitatem iam redeant, nec poſt tot ſecula, tam graues teſtes, firmiſſimas coniecturas, ualidiſſima argumenta, fraudent Ciceronem hac tantula induſtriæ gloriola, nec litem inſuper de Caio Herennio intendant, qui cum ſibi Cicero in fine operis cognationem fuiſſe ſcribit. de quo meminit Salluſtius, authore Gellio libro nono Noctium Atticarum. & pro M. Cælio Cicero ſcribit, L. Herennium ſibi eſſe familiarem.

QVOD LIBRI RHETORICI AD HERENNIVM A FAMILIA CICERONIS AMOVERI NON debent, ibiq́ꝫ confutata illorum opinio, qui de his litem intendunt, probaturq́ꝫ multis argumentis & authoritatibus, Ciceronis opus eſſe, Marinus Becichemus Scodrenſis ad Ioannem Antonium Montis cognomine iureconſultum, Brix. R. P. legatum.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMAN.

NArrauit mihi Lucas Tertius collega tuus, & librum Epiſtolarum mearum, in quibus de literarum quęſtionibus agitur, ad cœlum extolli, & actionem a te meam valde probari, qua Raphaelis Regii arrogantiā mirabiliter frangere, penitus cōterere tuo iudicio viſus ſum quod tanti facio, quanti olim Scęuolę oraculū faciebāt. Addiditq́ꝫ, te publicis negotiis interceptum non potuiſſe, exordio concionis (prout deſtinaueras) intereſſe: optare idcirco eā partem legere, quā ab ore meo pendēti audire non licuit: hoc eſt, diſputationē de Rhetoricorū ad Herennium authore. Hæc ille, nimis me ſuis verbis extollens, ſimul & tuis quę neq́ꝫ admittere poſſum, neq́ꝫ reticere debeo. Facit pręclara humanitas & eruditio veſtra, eloquētię ſplēdore illuſtrata, vt nihil antiquius ducā, aut officioſius, ꝙ veſtrę morē gerere voluntati. Curaui illā orationis portiūculā tibi tranſcribere: orationis dico, quā interruptis ſermonibus cū iſta hominū intēperie, quā videbāt ſuperioribus diebus docti & indocti, diſputare nolui. Quid diſputare? immo pudēdis cōuiciis, tumultuoſis cōgreſsibus, fœmineis cōtumeliis, ineptis & pueriilibus altercationibus, vbi per tot dies omnibus ſtomachū mouētes nō Muſis & Apollini, ſed illiteratę factioni, & opificū turbę canebāt, clamore non ratione, ſtrepituq́ꝫ non aſſeueratione vtebantur: demū cū moleſtiſsimi certaminis exitū ſortiebātur, vt plus pertinacia ꝙ veritas, pluſq́ꝫ irridentiū & inuidentium conſpiratio ꝙ aut vniuerſæ Academiæ ſentētia, aut principum Academię diffinitio valeret. Vidiſti quātus tumultus imperitæ turbæ, abſonuſq́ꝫ tumultuantium, puerorum clamor, quantus ſtrepitus, qualis concionis facies erat, dum rabula iſte aduerſus competitores, iſtas inſanias ſtudio iactaret inani. Contraq́ꝫ quam mirum ſilentium, ꝙ incredibilis omnium attentio, me differente, & approbatio fuit. Et qui auditorum, dii boni, cœtus? ſummorum ſenatorum, doctiſsimorū patriciorum, clariſsimorum ingenuarum artium & omnium doctrinarum profeſſorum: & deniq́ꝫ quorumcunq́ꝫ qui aut literati, aut ſaltem literatores, & haud illiterati Venetiis eēſentur qui in maximo dolore, quem concipiebant ex iſtius barbarie, riſum continere non poterant, ex ineptiis, quibus ridens primo aſpectus riſum captabat: mox deinde velut furiis agitatus Oreſtes, inſanire videbatur. Sed tu clariſsime Iuriſconſulte, & conſultiſsime orator, quietiore animo haſce nugas, quibus Regulus terram commouit, mare miſcuit, cœlum perturbauit, vide.

LITEM etiam Ciceroni Raphael intendit, de Rhetoricis ad Herennium, P. C. Vtq́ꝫ quęſtionem pulcherrimam tractatu ſibi viſam, vobis pulchriorem videri faceret, orſus eſt a Laurentii Vallenſis authoritate: quem mendaciter ait, perquā acri iudicio aſſerere, id opus Cicerone omnino eſſe indignū: quod Ciceroni nō eſſe aſcribendum, ex ſtili qualitate compoſitioniſq́ꝫ & ſententiarum, quæ pueriles ſunt, ex ordine peruerſo, & varietate præceptorum ſit argumentatus. Adduxit item & hæc argumenta ꝗ Hermetis cuiuſdam doctoris ſui meminerit eiuſdem operis author, qui nuſquam Ciceronis temporibus memoratur: & ꝗ Fabius Quintilianus nunquam Rhetoricorū ad Herennium meminit, nunquam prætermiſſurus, ſi Ciceronis eſſe putaſſet, aut certe ſuo tempore extitiſſet, quodq́ꝫ Gellius ſcribit, nullum antiquorum vſq́ꝫ ad Auguſti tempora, hoc nomine Barbariſmo vſum fuiſſe: cum in Rhetoricis ad Herennium barbarbariſmus definiatur, & ſolœciſmus. Cuius autem ſit, modo Cornificii ſomniat, modo Virgilii, modo Timolai ad Herennianum confingit, qui fratres fuerunt Zenobiæ filii, cum qua (vt ſcribit Treuellius Pollio) ſuperati, & in triumphum ducti, ab Aureliano imperatore, in Tiburti agro otioſam vitam vixerunt. Vnde concludit, Timolai rhetoris obſcuri in Tullium oratorum clariſsimum, & Herenniani in Herennium, nominibus facile commutatis, propter nominum ſimilitudinem ab imperitis rudioribuſq́ꝫ artem Rhetoricam falſo Ciceroni fuiſſe inſcriptam: Quæ quidem rationes (ſic ipſe appellauit) videntur mihi caſſæ, vt aiunt, puerorum nuces. Nam vt omittam, quod mentitur Vallam id negare, cum vir ille doctiſsimus ſexcentis in locis citet M. Tullii Rhetoricos ad Herennium, vt palam omnibus eſt, notiuſq́ꝫ ꝙ ut ex eius operibus exempla citentur authoritates & teſtimonia: vt inquam omittam hoc falſum teſtimonium, quod ex Laurentio allegat, qui ſemper & vbiq́ꝫ Rhetoricos ad Herennium Ciceroni attribuit, dici poteſt, propter ſtilum eos libros ſubruſticos, ab ipſo Cicerone appellatos. ex huiuſmodi varietate ſtili & compoſitionis, male diiudicari poſſunt opera Ciceronis cuius ſtilus nō eſt idem vbiq́ꝫ, ſed diuerſus, pro materiæ qualitate, non modo in diuerſis operibus ſed etiam in uno eodemq́ꝫ opere. Quid miraris Raphael? quid ſubrides? Non'ne Plutarchus & alii ſcribunt, Ciceronem omnes dicendi magiſtros audiuiſſe? nec iis contentum, in Aſiam & Rhodū nauigaſſe, vt conueniret Xenoclem, Dionyſium, Menippum, Apollonium Molonis, & alios clariſsimos rhetores, vt apud eos ſe exercendo reformaretur? Non'ne ipſemet fatetur, ab Apollonio Rhodio ſeſe in dicendo ita rediiſſe inſtructum noua quadam dicendi forma, vt a priore dicendi more mutatus, iam alius eſſet? Nonne Fabius Quintilianus, cum diuerſas oratorum virtutes, varia dicendi genera ponat, M. Tullium in omni eloquentiæ genere excellere teſtatur? docetq́ꝫ, non modo pro cauſæ modo, ſed pro partibus cauſæ, faciem eloquentiæ & ſtilum mutari debere? Non'ne diuus Hieronymus ipſum Ciceronem in Xenophontis interpretatione, non iam aureo illo ſuæ eloquentiæ genere niteſcere, ſed adeo ſcabris turbulentiſq́ꝫ obicibus retardari ait, ut qui interpretata neſciāt, a Cicerone dicta nō credāt? Nec mirū. Erat. n. tū adoleſcens, cū Oeconomicos Rhetoricoſq́ꝫ libros ſcripſit: nondū limatus in dicēdo nondū in ſcribēdo expolitus, nōdū in tot Rhetorū gymnaſiis excultus, nondū in tot oratorū eloquētię varietate verſatus. Et ipſe author in iis ipſis & in aliis de Oratoria facultate libris docet. qualis figurarū dicēdi vſus eſſe debeat: monet que huiuſmodi figuras in dicēdo ita uariādas, vt non ſtatim ab vno extremo ad aliud veniamus: vt a graui ad humilē, aut contra ab humili, ad grauē. ſed uti grauē mediocris excipiat, mediocrē humilis ſeu attenuata. Et hoc quidē duabus de cauſis faciēdū: & vt ſatietas quę ꝑpetua maxime ſimilitudine aliſ, opportuna varietate vitet & nō minus, vt ſuū dicendi genus, rebus de quibus agitur accōmodet. Impoſsibile nāq́ꝫ ē, aut vix cōtingēs, quę ꝑpetua i oratione dicunt, ea vnius generis eſſe. Quod exēplo clarius fiet. Certū eſt, Maronē poetā diuinū, tres illas figuras ſuo carmīe ſeparatim expreſsiſſe: humilē Bucolico, vbi ſimplex illa ruſticitas, et paſtoralis vita deſcribatur, cui alia dicendi figura non conueniebat: Georgico, mediocrem, quod carmen pręcipiendo & docendo fere conſumit eſtq́ꝫ eius rei materia illi figurę accommodata: heroico illo de Aenea & Romanorum geſtis, grauem, quibus rebus alia figura minime cōueniebat. At ſi attenderimus, inſpexerimuſq́ꝫ diligentius, facile videbimus, in quauis materia ꝓ locorū ratione has ſibi figuras inuicē ſuccedere: vt poſt attenuatum illud.

En vnquam patrios longo poſt tempore fines,
Pauperis & tuguri congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas?

Altius paulo & ad mediocrem figuram aſcendit:

Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has ſegetes?

Hoc quoq́ꝫ altius, & graui figurę ſimillimum,

En quo diſcordia ciues Perduxit miſeros?

Contra in Aeneide, ꝓ ratione negotiorū & ꝑſonarū, ſæpe ab heroica grauitate, et alto illo ac florido dicēdi genere multū deflectitur. vt de ludis ad Anchiſæ tumulū, de Didonis amoribus, de ceruo a Syluia nutrito, quæ faciliime a quouis nō omnino imperito dignoſci poſſunt. An ſtultum inquit, & dementē Ciceronē fuiſſe putas, et ſibi iucundātē? An prudentem, circun-

ſpectum & in hoc genere literarum ſummum? Si hoc non il-
lud credit, vnde tam varius præceptorum ordo peruerſus, ac
iis quoq; a Cicerone ipſo traduntur contrarios? Ante de memo-
ria atq; pronunciatione quam de elocutione illis natura priore, in
eo opere precepta tradit. Exordiendi narrandiq; rationes an-
te quam de conſtitutionibus precipit. Nihil vltra affers calumnia-
rum? Docebo ut agmen huiuſmodi adhuc cauillationum addu-
cas. Docebit & M. qui adeſt iudex, qui vt eſt maxime omnium
ingenuus, & veritatem, non opinionis pertinaciam tuetur, nu-
per dixit ſe de hac re ſententia iam mutaſſe, publiceq; mutatu
rũ. Ad Herenniũ quiſquis author fuit damnat amphibologias,
quas ad Quintum fratrem Cicero probat. Quid quod hic ſcriptũ,
& ſententias, & cõtrarias leges, ut diuerſa inter ſe diniſit, ambi
vnum ait eſſe genus, quanquam cauſa duplicetur. Illic ſub legiti-
ma quæſtione omne quod in ſcripti interpretatione verſatur,
ponitur tanquam finitioni agnatũ: hic ad qualitatis quæſtionẽ
pertinere dicitur. hic oris deprauatio reiicitur, vt oratore indi
gna: illic precipitur. Ad Quintum fratrem ſuaſorium genus ad
dignum & honeſtũ refertur ad Herenniũ, ad honeſtum & vti
le. ad hunc, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, & pronun-
ciatio, oratoris partes dicuntur, quod & Fabius nõ probat, ad
illum membra eloquentiæ nominantur. Ibi docilem fieri audi
torem magis in diſcurſu orationis oſtẽditur, quam breui explicatio
ne procemii: hic aliter ad Herenniũ ſcribitur, officium oratoris
eſſe de his rebus poſſe dicere, quæ res ad vſum ciuilẽ moribus
& legibus cõſtitutę ſunt. Craſſus in primo de Oratore dicit ora
toris officium eſſe, dicere ad perſuadendũ accomodate. In Ar-
te veteri ſua ipſe perſona inquit, Officiũ eius facultatis eſſe vi-
detur, dicere apposite ad perſuaſionẽ. Scribitur etiam ad Herẽ
nium, enumerationem non plus quam trium partium numero con
tineri, quod & periculoſum ſit, ne quando plus minus ue dica-
mus, & ſuſpicio afferat auditori meditationis & artificii, quę res
fidem abrogat orationi: quam opinionem improbat Quintilia
nus, & in ſuis orationibus Cicero cõtempſit. In libris de Orato
re cũ omnia dicendi lumina nominatim Cicero expediat, tra
ductionis nullam mentionem facit, quę in quarto ad Herenniũ
ponitur. Alia item inter ſe re & nomine diſcrepantia ſunt, quæ
Cicero in aliis libris damnaſſet, ſi ſua fuiſſent: aut ſi damnare
noluiſſet, ſaltem cur prius aliter ſcripſiſſet, aut ſcripta non cor-
rexiſſet, teſtatus eſſet. O friuolum argumentum, ex tanta cõge
rie formatum. Quaſi neſciat hic eruditorum cœtus, quaſi hæc
Academia neſciat, Ciceronis morem eſſe, eadẽ multis variisq;
modis precipere, aliter in Rhetoricis ad Herennium, aliter in
illis de Inuentione, aliter in libris de Oratore, in Topicis aliter,
in Partitionib' aliter, aliter deniq; in orationib' ſuis artificio rhe
torico vti quam in omnibus & rhetoricis & oratoriis voluminibus
precepérit. Si quędam precepit in Rhetoricis quę in Oratoriis
libris non inueniuntur, non ea neglexit quod dãnaret, ſed quod mino-
ra illa eruditione & ætate duceret. Proinde Fabius dicit, poſt Ci
ceronem tacere modeſtiſſimũ fuiſſe, niſi & Rhetoricos ſuos ip
ſe adoleſcenti ſibi elapſos diceret: & in oratoriis hæc minora,
quę plerique deſiderant, ſciens omiſiſſet. In Rhetoricis de Inuen
tione quatuor ſtatus facit in oratoris. & aliis operibus, quę æta
te matura prodiit, tres tantum. In Rhetoricis de Inuentione
reprehendit Hermagoram, quod materiam rhetorices in theſes et
cauſas diuiſerit, theſimque nihil ad oratorem pertinere conten
dit totũq; hoc genus quęſtionis ad philoſophos refert. In Ora-
tore, atq; his quos de Oratore ſcripſit libris, & Topicis, præci-
pit, vt a propriis perſonis atq; temporibus auocemus contro-
uerſiam neq; tamen aut hic & illic dicit, cur ſcripſerit aliter in
Rhetoricis, aut quod ſcripſerit aliter, aut cur opinionem illã non
caſtiget. Ergo Ciceronis non ſunt, libri de inuentione. In rheto
ricis ad Herennium de cõplexione ſcripſit, antiſtrephõta Gręci
dicunt: in cæteris libris quos de hac arte cõpoſuit, non ſcrip-
ſit: ſequitur, vt hi aut illi ſubditi & nothi ſint. In Rhetoricis de
Inuentione hęc leguntur. Ratio eſt, quę continet cauſam. quæ
ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſię relinquitur. hoc modo
(vt docendi cauſam in facili & prouulgato exemplo conſiſta
mus.) Oreſtes ſi matricidii accuſatur, niſi hoc dicat, Iure feci, il
la enim occidit patrem meum: non habet defenſionem. qua re
ſublata, omnis controuerſia quoq; ſublata ſit. Ergo eius cauſæ
ratio eſt, quod illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio eſt, quę ex
infirmatione & confirmatione rationis naſcitur controuerſia.
nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulo ante appoſuimus:
illa enim, inquit, meum occiderat patrem. At nõ, inquit aduer-
ſarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim ſine tuo
ſcelere illius factũ puniri. Ex hac deductione rationis, illa ſum
ma naſcitur controuerſia, quam iudicationem appellamus. ea
eſt huiuſmodi Rectum ne fuerit, ab Oreſte matrem occidi, cum
illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum eſt, firmiſſima ar
gumentatio defenſoris, & appoſitiſſima ad iudicationem. vt ſi
velit Oreſtes dicere, eiuſmodi animum matris ſuę in parentem
ſuum, in ſeipſum ac ſorores, in regnum, & in famam generis &
familię, vt ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint.
In Topicis vero de iudicatione & firmamẽto hęc verba pro-
tulit: Sed quæ ex ſtatu contentio efficitur, eam Græci κρινόμενον
vocant. mihi placet, id quoniam ad te ſcribo, Qua de re agitur,
vocari. Quibus autem hoc, Qua de re agitur, continetur, hæc
continentia vocentur, quaſi firmamẽta defenſionis: quibus ſub
latis, defenſio nulla ſit. In partitionibus autem ſic ſcribit: Dein-
de vnicuiq; rationi opponendum eſt ab accuſatore id quod ſi
non in accuſatione eius, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaq; ea
quæ ſic referuntur, continentia cauſarum vocentur. quanquã
non ea magis quæ contra rationem defenſionis afferuntur, quam
ipſe defenſionis rationes, continent cauſas. Sed diſtinguẽdi gra
tia rationem appellamus, eã quę affertur a reo ad recuſandum,
depellẽdi criminis cauſa: quę niſi eſſet, quod defenderet nõ ha-
beret. Firmamentum autem, quod contra ad labefactãdam ra
tionem refertur, ſine quo accuſatio ſtare non poteſt. Ex ratio-
nis autem & ex firmamenti conflictatione, & quaſi concurſu,
quæſtio quędam exoritur, quam diſceptationem vocamus in qua
quid veniat in iudiciũ, & de quo diſceptetur, quæri ſolet. Quin-
tilianus de eodem Cicerone in tertio de Orat. inſtit., Paulum
in his ſecum etiã Cicero diſſentit. nam in Rhetoricis, quemad-
modum ſupra dixi, Hermagoram eſt ſecutus in Topicis, ex ſta
tu effectam cõtentionem κρινόμενον exiſtimat. idq; Trebatio, qui
iuris erat conſultus, alludens, De qua re agitur, appellat. quibus
id contineatur, cõtinentia, quaſi firmamenta defenſionis quibus
ſublatis, defenſio nulla ſit. At in Partitionib' oratoriis, firmamẽ
tum, quod opponitur defenſioni, quia continens quod primum
ſit, ab accuſatore dicatur, ratio a reo, ex rationis & firmamen-
ti quęſtione diſceptatio ſit iudicationum. Ex his, ſi tibi creden-
dum, ne Vetus quidem ars ex Ciceronis fœtura prodiit. In Par-
titionibus quatuor orationis partes facit, initium, narrationem
confirmationem, perorationem. in Veteri Arte, inq; cęteris rhe
toricis præceptionibus, nõ ita. Num partitiones Ciceronis eſſe
negabimus? an ipſam artem & cæteros oratorios libros? Par-
tes quoque rhetor in Partitionibus inuentionem eſſe ſcribit,
elocutionem, & memoriam: resq; ac diſpoſitionem inuentioni,
verba & pronunciationem elocutioni dedit. In lib. de Perfe
cto oratore ad Brutum, illis aſtipulatus eſt, qui plures quam quinq;
partes eſſe voluerunt, inuentioni iudicium ſubſtituens. quã opi
nionem tangens Quintilianus, memoriæ vitio lapſus eſt. Et Ci
cero quidem, inquit, in Rhetoricis iudicium ſubiecit inuentio-
ni: at in Ciceronis Rhetoricis nihil tale reperitur. Quinimo in
illis, vt ex omni conſtat editione, ex manuſcriptis & ſinceris
exemplaribus hæc leguntur. Partes autẽ hæ ſunt quas plerique
dixerunt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronunciatio.
quam lectionem ſic approbat & Victorinus, & eorum ſenten
tiam Cicero ſecutus quinq; partes eſſe confirmat: inuentio-
nem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, pronunciatio-
nẽ. De iudicio, neq; in authore, neq; in interprete vlla ſit mẽtio,
Quid inde? Vetus ars alterius cuiuſuis, non Ciceronis eſt? In ue
teri arte eſt pręceptum quoddam, quod & ad Herennium. Cum
erit honeſtum cauſæ genus, licere nobis præterire, vel vſurpa
re principium. Id ex Hermagora, qui in genere honeſto præ
fandum eſſe negauit, quod nihil attineat apparare quod eſt
paratum. cum tamen alias ex Ciceronis & Fabii non tantum
præceptione, ſed uſu non incongruum ſit, benignos iudices
benigniores præfatione facere, & cum offenſos aduerſarios
videamus, offenſionem illam augere Hermagoræ ratio aliquid
momenti tum haberet, cum cauſæ honeſtas ante auditoribus
perſpecta eſſet, quam cœptum ſit agi. Cæterum cum non eſt ho-
neſtas hęc prius cognita primo orationis ingreſſu eã auditori
bus patefacere debemus. Vnde non modo liberũ nobis nõ eſt,
vti vel nõ vti principio ſed vtiq; ſemper quo cauſę honeſtatem
oſtendamus, præfandum eſt. In hoc genere principia debent
eſſe breuiora, paulo erectiora plena dignitatis ſine iactãtia, ſed

cum

vid cicero in li-
bro de inuentiõe
agit.

vid in oratore.

cum confidentia. Tali procemio vſus eſt Cicero, cum de coniuratorum animaduerſione loqueretur. Video, inquit, P. C. in me omnium veſtrum ora atq; oculos eſſe conuerſos. Et deinceps in Veteri arte libet, narrationem magis in breuitate q̃ in copia peccare debere, quoniam ſæpe res parum eſt intellecta, longitudine magis q̃ obſcuritate narrationis alias contrariam ſententiam: contra q; hoc præceptum aliquid in omni ciu narratione redundare, q̃ deeſſe facit. Et Fabius eũ ſecutus, ſatius ducit aliquid narrationi ſupereſſe, q̃ deeſſe, q ſuperuacua cum tædio dicantur neceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Finis non eſſet, præſtantiſſimi Patres, ſi vellem omnia perſequi quæ in Rhetoricis de inuentione ſcripta ſunt, quę aut in aliis Ciceronis libris non reperiuntur: aut ſi reperiuntur, diuerſa & contraria ſunt, vario ue modo tradita. Nuſquam tamen aut cur ita ſcripſerit in Rhetoricis, aut cur nõ ſe emẽdauerit, aut cur hoc modo non illo præceperit, rationem reddit, aut meminit, aut verbum facit Cicero. Quid iactas igitur, tam friuolum & inane argumentum? Si ſua fuiſſent ſcripta ad Herennium, damnaſſet: aut cur non damnaſſet, teſtatum reliquiſſet. Cur potius hoc in Rhetoricis ad Herennium, q̃ in Rheto. de Inuentione facere debuit? Si non in his cur in illis? Sequitur quod Hermeſtis præceptoris ſui meminit, quo nomine Ciceronis tempore ribus fuit nemo, quem nec Cicero nec Plutarchus nominat. Quam audaculus, P. C. homo iſte? q̃ perturbata mẽte fertur? Equidem non auderem ego hodie affirmare, non in vniuerſa Italia, ſed in vrbe quauis neminem vnũ hodie viuere qui Herme, cum in principibus vnum eſſe ſciam, nominetur. At iſte Ciceronis temporibus neminẽ fuiſſe clamitat. Quid homini? ex quo hominũ genere? Puto Pythagoræ Euphorbii ritu ab ea ad hãc diem iterata generatione, ad nos viuum more propagatum, & ea tempeſtate diuina quadam nomenclatura inclytum: aut quod Appion grammaticus ſcriptum reliquit, ex facie hominum addiuinantem, quos Metopoſcopos vocabãt, vt Plinius ait: ea in illum eſſe, qui futuræ mortis annos & præteritæ olim dixerit, nunc autem dicat nomina omnium ſuperiorum, præſentium, poſterorum. Sed vere dicit Hermeſtis nullam fieri in antiquorum monumentis mentionem. Hermes. n. ſiue Hermetes Hermetis dicitur, Hermeſtes nuſquam legitur, q̃d ſciam. ſed Hermes, ſiue Hermetes. Neſcis Plutarchum, cum Ciceronis præceptores nomina excellentiores, deinde adderet Et alios. In quibus nominandis feſtinãt ad lumina artis, noluit immorari. Cur in his Hermeſtes eſſe non potuit? nec Cicero pueritiæ præceptores, niſi in pueritiæ operibus nominare debuit. Et ſi nuſquam nominaſſet. quid propterea? Non animaduertis vir docte, Ciceronem in vtraq; arte plures & varios authores ſecutum. In prologo ſecundi de Inuentione obſeruaſti quid dicat? Sed omnibus vnum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſq; commodiſſime præcipere videbatur excerpſimus, & ex variis ingeniis excellentiſſima quæq; libauimus. Hermagoram & antiquos in Rhetori. de Inuẽtione, Hermeſtem & recentiores in Rhetor. ad Herennium ſecutus eſt. Vnde & tanta præceptionum varietas orta, & hęc vulgo Noua ars. & illa Vetus etiam a Hieronymo dicta. Satis ſuit Ciceroni vtranq; damnaſſe, cum dicat, Rhetoricos adoleſcenti ſibi excidiſſe, planeq; ſubruſticos vocet. Nam quod dicis, non eſſe credendum opus de Inuentione a Cicerone imperfectum fuiſſe relictum, libroſq; de diſpoſitione ac reliquis partibus Rhetorices fuiſſe amiſſos: ſi quem habes huius ſalbratis ſigulum (huiſ fictorem ſiue aſſertorem dicere volui) manus dabo. Sin autem, ſtultiſſimus es, qui aduerſaris opinioni ipſius Ciceronis. nam in præfatione de Orat. dicit, ſibi excidiſſe cõmentariola quædam inchoata, nõ autem perfecta vt ipſe aſſeris. Inchoata quidem dicuntur, quæ incepta ſunt, & non finita. Plinius ex illis nos velim intelligi, pingiq; conditoribus, quos in libellis his inuenies abſoluta opera. & illa quoq;, quę mirãdo non ſatiamur, pendẽti titulo inſcripſiſſe. vt Apelles faciebat, aut Polycletus, tanquam inchoata ſemper arte & imperfecta. Idem. Arrepto carbone extincto e foculo, imaginem in pariete delineauit, agnoſcente vultum plani rege ex inchoato protinus. Et mox paulo: Apelles inchoauerat aliam Venerem Cois, ſuperaturus etiam ſuam illam priorem inuidit mors, peracta parte: nec qui ſuccederet operi, ad præſcripta lineamenta inuentus eſt. Iofra: Neq; interpellatus prælis, inchoata opera intermiſit omnino. Omitto Victorini teſtimonium, qui non ſemel, ſed ſæpius affirmauit, duos tantum libros de Inuentione a Cicerone ſcriptos. At libri ad Herennium ideo Ciceronis non videntur, q Quintilianus id opus nuſquam citauit. Quam fortis ratio, & inſolubile argumentum? Nemo certe in tanta virorum corona neſcit, multa fuiſſe & extare M. Tullii opera, quæ nunquam Fabius Quintilian⁹ nominauit. Quis neget? quaſi vero hoc Quintiliano propoſitum fuerit, hoc Orat. inſtitutionum inſtitutum, Tullianos libros oẽs & ſingulos nominare. Si hãc ſibi Quintil. ſuſcepit prouinciam quoſcunq; non nominauit, aſcititios adulterinoſq; iudicare par eſt. Quid ni? Si nõ ſuſcepit, cur libros ad Herennium potius q̃ cæteros alios, quorum nullam prorſus facit mentionem? Sed ſatis meminit Quintilianus, qui libros rhetoricos Ciceroni excidiſſe ait, & ab eo damnatos, & ab adoleſcente ſchola deductos & ſi qua eſt in his culpa tradentis eſſe. Vnde aperte innuit, quod ait Cicero in Rhetor. ad Herenniũ illum ex Hermetis & aliorum præceptorum ſuorum opinionibus, eos libros confeciſſe, quas regeſſit in cõmentarios. Sunt enim, inquit, velut regeſta in hos cõmentarios, quos adoleſcens deduxerat ſchola. Et ſi qua eſt in his culpa, tradentis eſt. Sed quo modo non fuerunt hi rhetorici libri Quintiliani temporibus? Si idem ait. de nomine Rhetoricę agens, Deniq; cũ M. T. etiam ipſis librorum, quos de hac re primum ſcripſerat titulis græco nomine vtatur: non titulo inquit, ſed titulis. Cum ſciret duas artes a Cicerone ſcriptas, quomodo non fuerunt, ſi integræ clauſulæ, nedum verſus, ad verbũ apud eũdem inueniuntur, ſi multæ authoritates, & exempla, quæ ad literam ex ipſis Rhetoricis in Orat. inſti. tranſumpta ſunt? Quædam damnat ipſius opera præcepta, vt in quarto, de Partitione Quapropter ne illos quidem probauerim qui partitionem vetant vltra tris propoſitiones extẽdere. Quid ais Raphael? Ne huiuſmodi exemplis obſtrepam? Quid ni? Quoniam nõ ego, inquit, hoc: ſed fateor. indeq; rationem certiſſimam elicio ad probandum, q Rhetorica ad Herennium minime ſit Ciceronis: quoniam authorem Fabius non nominat. non taciturus, ſi Ciceronis illud eſſe opus putaſſet. Puerilis eſt mi Raphael, hæc ratio. Solet. n. cum aliquam Ciceronis opinionem damnat Fabius, aut veniam præfari, aut authorem ſilere, Ciceronemq; diſſimulare. Vide in tertio. Statum, inquit, quidam dixerunt primã cauſarum conflictionem: quos recte ſenſiſſe, parũ elocutos puto. non. n. eſt ſtatus prima cõflictio: Feciſti, non feci: ſed q ex prima conflictione naſcitur. Hoc ſi non immemores non niſi in Rhet. de Inuent. legiſti: vbi talis eſt diffinitio ſtatus. Cõſtitutio eſt prima conflictio cauſarũ, ex depulſione intentionis profecta hoc modo: Feciſti, non feci aut iure feci. Non nominauit Cic. authorem Fabius: ergo Rhet. de Inuentione libri nõ ſunt Ciceronis? Friuolam rationem, ridiculum argumentum. Quod ſi aliquid valeret ipſius Quintiliani authoritas reiicit, cuius verba in ſecundo ſunt hæc: M. Tullius ipſis librorum quos de hac re primum ſcripſerat titulis, græco nomine vtatur. Hęc, vbi de nomine Rhetoricęs, quam in latinum transferentes tum oratricem tranſtulerunt aliqui. Si Cic. vnam artem quam veterẽ dicimus, & non duas, hoc eſt & veterẽ & nouã ſcripſiſſet nunq̃ tantus author Titulis, ſed Titulo dixiſſet. Non tu, qui oĩa peruertis, diceres Verg. ſcripſiſſe libros titulis Aeneidos. aut titulis Georgicoꝝ, titulis ue Bucolicoꝝ: ſed titulo. vnus eſt. n. titulus Aeneidos, vnus Georgicorũ, vnus Bucolicoꝝ: non duo nõ plures. Dixit Fabius Titulis, quoniam & Artis veteris titulus eſt Rhetoricoꝝ, & artis ad Herennium titulus eſt Rhetoricoꝝ. Deniq;, inquit, cum M. Tullius etiam ipſis librorum quos de hac re primum ſcripſerat, titulis græco nomine vtatur: profecto non eſt verendum, ne temere videamur oratori maximo de nomine artis ſuæ credidiſſe. Et notãter dixit Titulis, vt oſtẽderet ſe non temere ipſi Ciceroni quamuis adoleſcenti credere, qui non ſemel ea inſcriptione fuerit vſus. Ait præterea A. Gellium. 12. Noct. Atticarum ſcribere, ſe nõ comperiſſe quenquam ante Auguſti imperium eorum qui integre locuti ſunt, dixiſſe Barbariſmum. & in libris ad Herennium eſſe & barbariſmi & ſolœciſmi definitionem: ideo Ciceronis libros non cenſendos. Minimi certe ſtudii es Raphael, ſi non legiſti: aut nullius memorię ſi non te legiſſe recordaris. Gellium in quinto tradidiſſe, neminem aut latinum aut græcum, eorum qui facundi haberẽtur dixiſſe barbariſmum aut ſolœciſmum. Miror etiam te non adduxiſſe, eundem authorem ſcribere, Ciceronem abſtinuiſſe hac voce Nouiſſimus: vnde ſi in opere ad Herennium

nos Cicero autores in libris de inuentione nos in Rhetoricis ad Herennium secutus fuerit.

Cõstitutio quid s[it]

reperitũt id nomen ĩ alio in opere quod Ciceronis titulum habeat,ea eſſe ſubditiua:cum præſertim M. Varro ſcribat, quod extremum dicebatur, eo tempore dici ceptum nouiſſimum: quod ſua memoria ſeniores tanquam nimis nouũ verbum vitabãt.Nam vt tibi cenſori acutiſſimo credamus,vt A. Gellius hallucinari minime videatur,affirmabimus,nec Rhetorica ad Herennium,nec epiſtolarum ad Brutum,ad Q. Fratrẽ,ad Atticum,& ad alios,nec orationum volumina,nec Oratorem ad Brutum,Cic.opera eſſe.In epiſtola enim ad Octauium hęc leguntur:Nam vt ordiar ab initio,& perducam ad extremum,& nouiſſima conferam primis. Et in oratione pro Roſcio Comœdo.Itaq; perbreui tempore, qui in nouiſſimis quidem erat hiſtrionibus,ad primos peruenit. In Oratore Nec in hac modo re quæ ad vulgi ſenſum ſpectet,& ad aurium voluptatem, quæ duo ſunt ad iudicandũ nouiſſima. Sane in nouiſſimo errauit, non in ſolœciſmo, quod ego dicere oblitus eram: non in barbariſmo,quod dixit. Sic inquis? Eſto,ſi verum eſt,quod Aulus Gellius ſcribit,reſpondere poſſum quod ante dictũ eſt:ideo Ciceronem libros ad Herennium ſubruſticos dixiſſe: ſi falſum eſt,non eſſe locum huic calumniæ, & vtroq; modo Ciceronis eſſe fatendum. Verum & in nouiſſimo,vt in pleriſq; aliis,longe a veritate aberrauit Gell. author alioquin præſtabilis. Siquidem & elegãtiſſimi & clariſſimi authores ante Ciceronis ætatem,ante Auguſti tempora, barbariſmum & ſolœciſmum dixerunt. Nam Dionyſius Halicarnaſſeus eas voces protulit,& eo maior & antiquior Ariſtoteles his vſus eſt in Elenchis: vbi σολοικισμος,& σολοικίζειν verbum,& σολοικισμοι pluralis numeri legitur.& in aliis libris ſuis, vt in Poetica: in qua docet aliis etiam modis barbariſmum fieri ꝙ a grammaticis, quos hactenus viderim,traditum ſit. Laertius Diogenes teſtatur, Chryſippum ſcripſiſſe tres libros de ſolœciſmis ad Dionyſium, & Theophraſtum vnum. Strab. in 14. docet quomodo antiquitus a Græcis ea nomina conficta fuerint his verbis. Nam Cares per totam Græciam errauerunt ſtipendium merentes. quare barbari ex illo ſunt appellati,ex quo in Græciam militarunt. At poſteaquam apud inſulas habitarunt,id multum in eis eminuit. Inde in Aſiam profecti,nec ibi ſine græcis viuere potuerunt. nam Iones cum eis ac Dores traiecere. Ab eadem quoq; cauſa barbariſmus dictus eſt. Eum enim in his dicere conſueuimus,qui male græciſſant,nõ autem in his qui Carice loquuntur. Sic etiam Barbariloquos, & barbari ſermonis homines, eos accipere debemus, qui male græca pronunciant. Carico autem more Barbariſmum ad græcæ orationis artem tranſtulerunt,& ſolœciſmum, ſiue id nomen a Solis ductum ſit, ſiue alio modo. Si illi & alii elegantiſſimi græcorum authores barbariſmum & ſolœciſmũ dixerunt,cur non Latinis vti eis verbis licebit? Si Fabio Quintil. & aliis illius ætatis inſigni doctrina & eloquentia licuit: cur tandem non licebit Ciceroni, qui Latinæ linguæ pomerium protulit,qui Romanum ſermonem locupletauit,qui tot græca vocabula latina fecit, qui tot noua excogitauit,qui patrii ſermonis pater eſt? Non licet talibus nugamentis in bonam,ne ſecus dicam partem? Et quoniam modo Cornificio id vẽdicat opus,modo Virginio, modo Timolao:leuitatem hominis vel in hoc maxime perſpicitis. Virginii quidem opus eſſe minime poteſt,cum multa a Fabio eius dicta citentur,quæ in Rheto ad Herennium aut non ſunt, aut aberna ſunt. Fortaſſe,inquit,alia opera illius extabant. Tibi certe per Fortaſſe fides habenda,qui nulli viuẽtium, nulli defunctorum,etiam magna authoritate & religione admiratiſſimis teſtibus fidem habendam cenſes. Cornificium authorem eodem argumento eſſe haud quaquam poſſe conſtat, quãquam quod garris de eo,Amari iocundum eſt,ſi curetur ne quid inſit amari.ſine hoc adiumento vt futile redarguere poſſum. Quid'ni? quaſi non eadem ſæpius a pluribus dicantur ſcriptoribus, & non magis hic author ꝙ ille allegetur, & non fallat homines aliquando memoria:vt quæ ſcripſerit Fabius,ego reminiſcar, non quæ eadem Cicero:contra tu quæ Cicero ſcripſerit,recordaris,non quæ eadem Fabius: & non decentius ſit approbatũ huius ſcriptoris opus,qualis erat ars Cornificii,cum pręſertim Ciceroni contemporaneus ferme fuerit,& rhetor eminentiſſimus,ꝙ damnatum illius ætate,qualis eſt Ars noua. Timolao aſcribere Rheto.ad Herennium qui poteſt? qui poſt Fabiũ tot annos fuit. Cum cõfiteatur, multa ad literã tranſcripta a Fab. ex ipſis rhetoricis. Qui aſcribere poteſt? cũ nemo eum de rhetorica facultate libros edidiſſe teſtetur. At Treuellius Pollio, non indigẽs hiſtoricus,ſcribit Timolaum vnũ e triginta Ro. tyrannis & grãmatices & rhetorices fuiſſe peritiſſimum. Quid inde? Nunquid ait eum artem rhetoricen ſcripſiſſe? Quot ſunt hodie eruditi qui nihil ſcribunt? Quot fuerunt qui nihil vnquã ſcribere voluerunt? Quæ iſtæc ſtultitiæ ſpecies? quod iſtuc temeritatis genus? per ſomnia ægri hoc & illud aſſerere,id & iſtud confingere,in nullo loco pedem ſiſtere, meras inſanias, manifeſta mendacia impudenter iactare anilia delitamenta effutire,latrare, & contra veterum fidem contendere,nullo monumento,nullo rationis colore,nulla vel minima argumẽti firmitate: veritatem, vt aquam rabidi canes,effugere: & quod a Cic. ætate ad hunc diem creditũ eſt firmum & ratũ habitum,ſummorũ grammaticoꝝ illuſtriumq; ſcriptoꝝ ſententia receptum, authoritate ſancitum,teſtimonio cõfirmatum negare. Sunt libri rhetorici non modo qui ex omnibus impreſſorum officinis exierũt, ſed antiqui,ſed manuſcripti,ſed incorrupti,quotquot ſunt in omnibus bibliothecis publicis & priuatis,hoc titulo M. T. Cicer. libri Rhetoricorum ad Heren. Titulus autem dictus eſt quaſi titulus,eo ꝙ factum nomen & memoriam tueatur authoris: & ſi quis alterius opus eſſe contendat, veri opificis indicet nomen. Apud Ouidium.

Legerat huius Amor titulum nomenq; libelli.

non libellum,& cognouit authorem,cognouit & bella ſibi parari. Iſte porro acutus vir ait,quod in quæſtione ſit, id ratum haberi nõ oportere. Facileq; Timolaum rhetorem obſcurum in Tullium, & Herennianũ in Herenniũ in poſterioribus qui rudib⁹ ſeculis fuerunt cõmutari potuiſſe. Cur nanq; potius lib. de arte Rhetorica ſcripti ꝙ M. Tullio eloquentiæ parenti ab imperitis rudioribuſq; tẽporum infelicitate hominibus aſcribi debuerint? Quis eſt quæſo grãmaticoꝝ, rhetoꝝ,cæterorum'ue ſcriptorum ex antiquis a Cicerone, qui hoc in quæſtione poſuerit? qui ambiguum vel vnico verbo fecerit? Nullus certe,& per tot manus doctiſſimoꝝ virorum ad noſtra vſq; tempora ſincerus titulus peruenit. An ſi,quæ tibi demẽtia,& mihi foret, vt dubium dicerem mihi eſſe, an Epiſtolæ ad atticum Ciceronis eſſent:titulus ipſarum epiſtolarum antiquiſſimus,& per tot ſecula probatus,pro nihilo haberetur? Sed per Deum,quem titulum ſupponis? Timolai lib. Rhetorici ad Herennianum. Vnde tibi? A meo ingenio. Quem authorem? Nullum. Quo argumento? Quoniam imperiti homines facile mutare potuerunt Timolaum & Herennianum, in Tullium & Herennium. Fac prius conſtet,Herennianum ſcripſiſſe rhetoricã artem. & hãc, non aliam artem. Eſt mihi poteſtas,inquies,ex nomine ipſo uolo,iubeo edico,impero,ita fuiſſe. Regiis edictis, parere neceſſe eſt, Adulterinus ſit index: qui fuerunt tam temerarii,qui peruerterunt? Cur? quando? profer,ſi potes? Dixi,imperitos & rudes immutaſſe. Qui ſunt iſti imperiti,& rudes? An Marcellus, Seruius,Priſcianus? an Hieronymus,Ruffinus,Auguſtinus? an Plutarchus? qui (vt videre eſt in hoc venerandæ vetuſtatis codice manu gręca ſcripto,quem Calphurnius rhetor, ſi quiſquã eſt hodie,ſummus Sabellico huic noſtro videndum ex Academia Patauina miſit) præter Aretini Leonardi fidẽ, in nomenclatura operum Ciceronis Rhetoricen ad Herennium ponit. Quæ res,opinor,fecit, vt de hac re ſuam improbaret ſententiam. Imperitiſſimi ſunt,hic & illi? Rudes,hic & illi? Taces? Si non ſunt,ſi hic & illi clariſſimi ſcriptores,Cice. id opus eſſe cõfirmant,ſi omnes fere teſtimonia ex eo citant,quid contendendo inſanis? Ridiculã rẽ,& cachinno digniſſimã audite, excellentiſſimi auditores. Quid muſſas Regi? hoꝝ & oĩum antiquiſſimoꝝ & clariſſimoꝝ viroꝝ authoritatem tollendã. Satis imperioſe,vereq; non regio,ſed tyrãnico more. Memento te Venetiis eſſe,vbi regis nomen,ne dũ tyranni inuiſum: vbi a primis incunabulis vera dulciſq; libertas viguit; Deiq; munere viget, vigebitq; in perpetuum. Neminẽ inuenies,qui tibi pareat. Sed & literę ipſæ tibi obedire nolent:non.n.es tanti,vt peruertant tuo imperio, quæ a maioribus noſtris rectiſſime poſita ſunt: quę ab eminentiſſimis authoribus nõ ſub dubio inuolucro,ſed aperte affirmantur qui quidẽ Cice. ad Herenniũ allegantes,id eſſe Cice. opus clariſſime teſtantur. Præterea cum Cicero a ſe ipſo lib. 1. ad Herennium ducat exemplum tale. Tullius hæres meus Terentiæ vxori meæ triginta pondo vaſorum argẽteorum dato quę volet poſt mortem eius vaſa pretioſa & cęlata magnifice illa petet. Tullius ſe,quæ ipſe volet in triginta pon-

do ei

do ei debere dicit, & reliqua: (qđ eſt firmiſſimum argumẽtum, Cice. non alterius eſſe) pertinax iſte tergiuerſator contendis, hoc quidẽ argumento non modo nõ probari Ciceronis opus ſed contra non eſſe, procuidubio ſibi demonſtrari. Ná M. Tullius aut nunquam, inquit, aut certe dum adhuc puer eſſet, anteq̃ aut vxorẽ duxiſſet, aut filior ſuſtuliſſet, Rhetorica ad Herennium ſcripſit. neq; mihi fieri veriſimile poteſt, vt eos matura iá ætate cõpoſuerit libros, in quibus puerilia magis deprehẽduntur errata, q̃ in his quos ſibi ipſe puero adhuc excidiſſe in proœmio de Oratore teſtatur. Non. n. de Rhetoricis ad Herẽnium eo in loco Tullius loquitur, vt quidam omnia temeritate ſua peruertentes opinãtur: ſed eam, in qua Hermagoram fere eſt ſecutus, cuius duo tantum de Inuentione lib. extant. Quare exẽplum illud de Cice. filio vxoreq; cõpoſitum, facile demonſtrat Rheto. ad Herennium ab alio q̃ Cicerone fuiſſe conſcriptã. Hæc ſunt verba tua Raphael? Annuit. Hæc ad verbum dixiſti? Etiam. Fatetur, Patres ampliſſimi: non q velit verũ fateri, a quo ſemper abhorruit: ſed quia hęc ad literam iam pridẽ ſcripſit, ediditq;. Attendite quæſo viri eruditiſſimi, ſobrietatem hominis iſtius. Prima balbutientium elementa puerorũ ſunt huiuſmodi, vt ſciant dicẽdum eſſe, de Rhetoricis ad Herennium loquitur, ſed eos, uel ea, in quibus Hermagorá ſecutus eſt, damnat. An iſte elementarius ſenex ait, Non de Rhetoricis ad Herennium loquitur, ſed eá, in qua Hermagorá ſecutus eſt, damnare videtur. Eam, hoc eſt, rhetoricos libros, ſiue rhetorica. Quid facitis o Veneti magiſtri, o triuiales, o auditores, ſiue pędagogi? Cur ferulæ non ſubiicitis hunc ſexagenarium puerũ? Si odiſtis eius linguæ vitia, cædite eum, ne Latinam linguam corrumpat. Sin amatis veteratorem iſtum, verberate, vt diſcat. Scriptum eſt. n. Qui parcit virgę, odit filium. Sed condonemus ei puerilia huiuſmodi errata, quæ nõ tá ea craſſa, ut aiunt, ignorátia, q̃ ea deſperatione perpetrauit. vt mille alios ſolœciſmos donauimus, & ſyllabas barbare pronũciatas ignouimus, quod munus hic publice profitendi aſſequi non potuit. Quid illud, quod toties dixit, & ſcripto mandauit? Rhetoricam ad Herennium, in rhetorica ad Herenniũ. apud Quintilianum legit hũc ſermonem vel apud quemuis elegantiſſimorũ ſcriptorum? Nemo niſi triuialis & barbarus dicit, Cice. ſic ſcribit in rhetorica, in 1. rhetoricę. Latini dicunt in Rhetoricis, in 1. Rhetoricorũ. nam in plurali Rhetorica, ſignificant libros de arte ipſa in ſingulari Rhetorica ſignat rem ipſam. Vnde Fabius ait, Non omnia nos ducentes ex græco ſequi: ſicut ne illos quidem, quoties ſuis vtiq; verbis ſignare noſtra voluerunt: & hanc interpretationem, oratoriam & oratricem pro rhetorice non minus duram eſſe, q̃ illam Plauti eſſentiá atq; entiá. Sed ne propriá quidem eſſe. Nam oratoria ſic effertur, inquit, vt elocutoria oratrix vt elocutrix. Illa autẽ de qua loquimur rhetorice talis eſt qualis eloquentia. Sed e incondita hęc, & alia vitioſa verba atq; ſenſa, temere quaſi deliranti oborientia, permittamus blatterare. ad rẽ redeamur. Acutũ plane ea cogitauit argumentum, Ideo ſibi libros ad Herennium nõ videri Ciceronis, q ante q̃ vxorem duceret, aut filios ſuſciperet, illos ſcripſerit. Si Cic. nõ ſunt, qđ hęc dicere attinet? ſi ſunt, aut parũ, aut nihil attinet: pręterq̃ ſi ariolũ ſeſe oſtentare quærit: qui remota ab omni hoĩum & literarũ memoria, ſine teſtimonio tã bene cognoſcat & præterita vt præſentia videat. M. Tullii in præfatione de Orat. verba prius legamus, deinde exponamus. hæc ſunt ad literá: Qm̃ quæ pueris aut adoleſcentibus nobis, aut ex cõmẽtariolis noſtris inchoata atq; rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc vſu, quem ex cauſis tot tantiſq; cõſecuti ſumus: & quæ ſequuntur. Si correctio tollit & emendat qđ prius dictum eſt, Cicero cũ ſcripſit hos & illos Rhetoricos libros, adoleſcens erat. Si ignoras in adoleſcentia procreari filios, hominum naturam & propagationem ignoras. Cum vero dicit Cicero, Aut ex cõmentariolis noſtris inchoata, atq; rudia: videtur tibi de Rheto. de Inuentione, non de Rhet. ad Herennium loqui? Quamobrẽ? Quid obmutuiſti? Ego paulo ante (qđ te fugiebat) docui: Ciceronem, cũ ait Inchoata, ſentire de Arte veteri. quoniam inchoata dicuntur, quæ ſunt a nobis incepta, & non perfecta. Nunc docebimus, cum ait Rudia, de Arte noua intelligere: ſi quidem rude opus dicimus, quod ad calcem deductum eſt, nondum tamen perfectum, quod non expolitũ, caſtigatumq;, neq; vltimam manum ſenſit. Hoc latiniſſimi cuiuſq; ſcriptoris vſus docet, & latinæ linguæ anchora, hoc eſt authoritas veterum comprobat, & vocabuli proprietas ſignat. Ouidius Naſo de libris Metamorphoſeon, quos incorrectos fuiſſe, & inemendatos ac imperfectos teſtatur pluribus locis, inquit.

Vel q eram Muſas, vt crimina noſtra peroſus.
Vel q adhuc creſcens, & rude carmen erat:

Et quæ ſequuntur, vſq; ad illud:

Quicquid in his igitur vitii rude carmen habebit,
Emendaturus, ſi licuiſſet, eram.

Verſus ſunt vulgatiſſimi. Barbarus Hieronymus in Abdiam, q inchoata de Rhetor. de inuentione. q rudia de Rhetor. ad Herennium dixerit Cicero, his verbis innuit. Dicit & Tullius tuus, adoleſcentulo ſibi inchoata quædam & rudia excidiſſe. Si hoc ille tam de libris ad Herennium, q̃ de Rhetoricis, quos ego vel perfectiſſimos puto, ad comparationem ſenilis peritię dicere putum. & reliqua. Quid muſſas? Illud, Ex commentariolis noſtris, quo numero accipis? non'ne in plurali? Quo ſenſu? non'ne pro Quintiliani ſententia? q hos commentarios e ſchola eduxerit, vt diximus. In Rhetor. de Inuentione imitatus eſt Cicero Hermagoram: vt tu'te fateris. e ſchola non eduxit illos. Hic nullum tibi cauillationis confugium relinquitur. nam (vt omnes ſciunt, & ipſe Cicero fatetur) in Arte veteri antiquos, eosq; græcos ſecutus eſt authores, quos in ſecundo eiuſdem operis commemorat, præter Hermagoram: nullo pacto poteſt de eo intelligi, quod e ſchola eduxerit. Sequitur ergo, quod libros ad Herennium ſcripſerit, qui ſibi ex commẽtariolis, hoc eſt exceptionibus ſcholaſticis compoſiti, exciderũt. Et conuenit, vt ſupra tetigi, cum illo quod in his eſt ſcriptum libris de Hermete, ſiue Hermeſte præceptore ſuo, quem præfatus eſt authorem. Id quod declarant ſequentia Ciceronis verba. Vix hac ætate digna & hoc vſu, quem ex cauſis tot, & tantis conſecuti ſumus. Tu, inquit, o Q. frater, cenſes & affirmas, ea quæ de arte rhetorica adoleſcentibus nobis exciderunt ex commentariolis ſcholicis, vix digna hac ætate matura, in qua ſumus, e hoc vſu, quem ex aſſidua exercitatione in tot & tantis cauſis conſecuti ſumus. Dixiſſet Cicero uix digna eſſe quæ ſcripſit adoleſcens: ſua ætate & authoritate, de Arte veteri, in qua de Inuentione tantum tractauit? Abſit hæc a nobis, vt credamus, dementia: abſit, vt huius ſermonis & inſcitiæ notam Ciceroni iam ſeni inuramus. cum ipſemet in 2. Rhetorico. reliqua rhetorices præcepta ſe deinceps ſcripturum polliceatur: neque eis tamen libris quanquam addidiſſe, vt ante diſſeruimus, conſtet. Nemo mentis compos ambigere poteſt, eum ſcripſiſſe non modo reliquas partes, prout pollicitus eſt, ſed & omnia Rhetor. præcepta in libris ad Herennium, quæ quidem vix ætate digna & authoritate ſua dicit in libro de Oratore. in quibus ſtrinxit Antonii & Craſſi de oratore ſententias: vt alii oratorii libri alias & varias de arte rhetorica præceptiones continent. Ipſe Cicero non'ne ait, cum biennium verſatus eſſet in cauſis, ſummque nomen in foro celebratum foret ſeſe Athenas conceſſiſſe. & philoſophiæ ſtudium ſemper cultum nunquam deſeruiſſe? id quod cum eius operis proœmio plane conuenit, quod etiam reſpondet de familiaribus negotiis his quæ in Epiſtolis, Orationibus, Tuſcu. quæſtionibus cæteriſq; libris ſuis frequentiſſimis ſcribit. Quid torqueris Raphael? vis tibi concedam familiare vxoris & filii exemplum ita poſitum eſſe, vt hoc? Q. Cæpio qui per id tempus, vt alia quoq;, quæ in cauſa nihil valente ſiue ficta, ſiue ex hiſtoriis ſumpta? Concedo ea lege, vt ad vnum quod te interrogabo reſpondeas. In libris ad Herennium, non'ne dixiſti exẽpla eſſe de Ciceronis orationibus ſumpta? Reſponde, aut ſcriptum tuũ & ipſa exempla proferam. Et dixi, & ſcripſi, & hoc verum eſſe fateor. Si hoc verum eſt, & fateris, lege homo quartum eiuſdem operis proœmium. Quid in lapidem factus taces? Vides ſtupide cenſor, quid dicit, ſuis ſibi vtendum exemplis potius q̃ Catonis, Gracchorum, Lælii, Scipionis, Galbę Porcinę, Craſſi, Antonii? Si, ſuis exemplis vtendum probat, & Ciceronis adducit exempla, non Cicero ipſe author eſt? non eſſe adhuc tibi author videtur? Rurſus ſi alius eſt author, dic cur Ciceronis nullam fecit mentionem. Vnde quęſo magis q̃ a Cicerone ars ſumenda? vnde magis q̃ a Cicerone authoritas petenda? vnde magis q̃ a Cicerone exempla oratoria adducenda? Quis rhetor melior? quis pręſtãtior orator? quis rationis dicendi accuratior locupletiorque magi-

ſter allegari poterat? quæ opera ſtudioſis illi legenda, ꝙ oratorii Ciceronis libri, de quibus quantum ademptum fuerit, tandem de ſui nominis & ingenii gloria admi ipſe voluit, quamq; eiuſdem orationes, de quibus ipſe ait: Nulla eſt enim vllo in genere laus oratoris, cuius in noſtris orationibus non ſit aliqua, ſi non perfectio, at conatus tamen, atq; adumbratio. Pudet me, Deum teſtor, viri eruditiſſ. iſtius præſtigias & næniæ refellere: neceſſe tamen eſt, peruicacis hominis ceruice aliquantiſper deprimere, ne ſua imperitia teneras mētes imbuat, & a Tulliana lectione auertat. Et quis eſt non a literis, ſed ab humano ſenſu ita alienus, qui putet authorem Rheto. ad Herennium, quiſquis ſit antiquiſſ. illos & duros creatores, multoq; inferiores voluiſſe nominare, vnum vero omittere Ciceronem? qui lux eſt doctrinarum omnium, parens eloquentiæ, rhetorum omnium qui apud Græcos pariter & Latinos fuerunt, ſunt, & futuri ſunt optimus maximuſq;? Scilicet & Ciceronem melius eſt omiſiſſe. omiſiſſe omnes Ciceronis æquales & æmulos, Hortenſium, Philippum, Cęſarem, Salluſtium, Pollionem: quis credat eum authorem non Ciceronem voluiſſe, non poſt Ciceronem quēpiam alium adducere? Faceſſat hæc non ſcientia, ſed vecordia tua Raphael, faceſſat: nugæ neiſtæ quiſquiliæq; tuæ, in adoleſcentulorū mentes repant. Confer, bone vir, præcepta illa de Inuentione, cum præceptis ad Herennium videbis ſæpiſſ. eadem eſſe iiſdemque verbis in eiſdem clauſulis poſita. Confer Herennii nomen cum illis qui tēpore Ciceronis fuerunt, deprehendes illum Ciceronis neceſſarium familiarem'ue fuiſſe. qui Herennius, is'ne fuerit, cuius meminit Propertius, an cuius lib. IX. Gelius, neſcio. Sed ſi coniectura iudicare licet, eum reor potius, cuius ipſe Cic. in orat. Cæliana facit mentionem, vbi familiarem fuiſſe illum ſuum, ingenioq; & dicendi genere pręſtātem oſtendit. Hunc an alium ad Atticum (vt ſunt hominum ingenia, & voluntatum mutationes) flagitioſum & temerarium vocet, vos videritis. Satis eſt mihi iſtius retundere inſolentiam qui (vt ſolet omnia temere & negare & affirmare) aſſeruit, non fuiſſe quenquam Herennium, qui familiaris fuiſſe Ciceroni vſquam memoretur. Patet iam tibi Nouam quam dicunt artem, Ciceronis eſſe? An adhuc quæris nodum in ſcirpo? Adhuc argumentum quæris certum? Certiſſimum dabo. Certum vis? Certo certius dabo. Vide in I. ad Herennium lib. quid dicit, vbi de inſinuatione agit: Adhuc quæ dicta ſunt arbitror mihi conſtare cum cæteris artis ſcriptoribus niſi quia de inſinuationibus nos noua excogitauimus, ꝙ eas ſoli nos præter cæteros in tria tempora diuiſimus, vt plane certam uiam & perſpicuam rationem exordiorum haberemus. Hæc non'ne fere ad verbū excerpta ſunt ex Rhetoricis de Inuentione? Si inficiaris, audi: ſi legere piget, ipſe legam. Nunc inſinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum videtur. Inſinuatione igitur vtendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt (vt ante diximus) cum animus auditoris infenſus eſt. Id autem tribus ex cauſis maxime fit: ſi aut ineſt in ipſa cauſa quędam turpitudo: aut ſi ab his qui ante dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum videtur: aut ſi eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Non eſt hoc argumentum firmiſſimum? Eſt: quia taces. Elinguis factus es, qui prius bilinguis. Patet'ne iam Rhetoricos ad Herennium Ciceronis eſſe? Audebis amplius contendere, negare, tergiuerſari? Scriptor alius nunquam ſe primum faceret, & ſolum authorem eius rei, quæ a principe Ro. eloquii, a rege eloquentiæ latinæ ſcripta fuiſſet tot annis ante. Poſſem infinita alia huius generis adducere, quibus ſole clarius oſtenderem, Rhetoricos ad Herennium libros non eſſe cuiuſquam niſi Ciceronis, ſi de hac re quenquam veſtrum ambigere viderem, & non potius cupere de fœditate pronunciationis Regiæ audire, qua barbareſcunt iam hi parietes & marmora. &c.

F I N I S.

INDEX RHETORICORVM AD HERENNIVM, ET DE INVENTIONE, ET COMMENTARIORVM IN EOSDEM.

A Brogari 26.
Abſoluta conſtitutio 13.
Abſolutio 104.
Abuſio 79: 79.
Accuſator qbus in impulſione locis vtatur 118.
Accuſatoris locus proprius 24.
Accuſationis & maledictionis differentia 39.
Ad domum 87.
Adiunctio. 74. 75.
Aduerbia in er 58.
Aduerſarii in oſone qñ interrogãdi 43.
Aegritudo quid 37.
Aerarii ac fiſci differentia 25.
Aetas qua ſeceruatur 99.
Aetates quid deceat 71.
Affectio quid 134:
Affectus animæ 45.
Affectum ſpecies πάθος & ἦθος 42.
Agnati qui 15.
Agnominatio 92. 72.
Amor quid 17.
Alacris qui 35.
Ἀλληγορία 79.
Ambiguitas 27.
Ambiguitas cur inueniatur 27.
Ambiguum quid, ac ſcripti ambigui exẽplum 14.
Ambiguum ſcripti & ſententiæ. 27.
Ambitio quid 36:
Amicitia 47. 83.
Amplitudo 47. 13.
Amplificatio 81: 43. 53.
Ciceroni indignatio, Græcis αὔξησις 43.
Amœbæos 89.
Amphibrachys 88:
Amphimaerus 88:
Ἀνακεφαλαίωσις quid 41:
Anadiploſis 75. 88.
Anaſtrophe 75.
Anima vnde nata, & quid ex ea naſcatur 37.
Animal quid 99:
Annominatio 72.
Antamœbæus 89.
Ἀντανάκλασις 70:
Antanapæſtus 89.
Anticyprios 89.
Antigraphe 80.
Ἀντίθετον 71.
Antitheticà definitio 25:
Ἀντιμεταβολή 70.
Antipaſtus 89.
Antiquorum verborum figuræ 88.
Antiſtrophos 89.
Appendix in Herennianã rhetoricã 87.
Approbatio cõiecturalis cõſtitutiõis 23.
Appetere 48:
Argos 27:
Arguere 33.
Argumentum 8. 9. 102. & 23. & vnde habeat originem 23.
Argumentum & argumentatio differunt. 38: & 33.
Argumentorum duo genera 97.
Argumentorum expolitio 33.
Argumentorum pedes quales 88.
Argumentorum quatuor ſpecies 33:
Argumentatio vitioſa quæ 36: eius genera 36. & 37.
Argumẽtatio quatuor modis cõſtat 35.
Argumentationis inductio 35.
Argumentationis vitioſæ genera 36.
Argumentationũ vitioſarũ cognitio 36.
Argumentationum duæ ſpecies. 33:
Argumentationum vitioſarum duo genera. 36.
Arteria quid 52:
Articulus 71: 74.
Aſſumptiua conſtitutio 13.
Aſſumptiuæ conſtitutionis partes 15.
Aſſumptiuæ qualitatis diuiſio 100.
præcepta 125.
ἀσύνδετον 72.
Attentos quomodo habebimus auditores 4.
Attineo & pertineo 2.
Atrox vnde compoſitum 38.
Auaritia quid 36:
Auaritiæ proprietas 37.
Aorum 76.
Auris, auricula 65.
B Acchius 88.
Bachichoricos 89.
Barbari vnde dicti 68.
Barbariſmus quid 68. 67. 97.
Barbariſmi & ſolœciſmi diſcrimen 68.
Barbariſmus in tempoꝝ dimenſione 68.
in ſcriptura 68.
in cõſonãtibus 61: in aſpiratione 68.
in diphthongo 68.
Beneficium vbi collocandum 74.
Beneuolos quomodo habebimus auditores 4. 102.
Belli, prælii, pugnæ, & certaminis differentia 64:
Boni oratoris exẽplũ M. Antonius 62.
Breuitas. 82: 84: 86: 104.
Brutum vocabulum vnde deductum 38.
C Arus Carbo 59.
Calleo verbum quid ſignificet 24.
Callidus qui dicatur, & vnde. 49.
Carmentã Latinis literas dedit 67.
Carminis & numeri differentia 88:
Caſus definitus. 14:
Caſtus & pudicus quid differant. 21.
κατάχρησις 79.
Cauſa 96: 97.
Cauſa cadere quid 18:
Cauſa coniecturalis 19.
Cauſa rationalis 28:
Cauſarum conſtitutiones 13.
Cauſarum diuiſio 23.
Cauſarum genera 22: 100.
Choragium quid 83. 83.
Choriambus 89.
Circuitio 78: 80.
Ciuilis initio 95:
Cornaculum. 15:
Clementia 87: 136.
Cognitorem dare 30.
Cohortatio 53.
Collatio 21: 107:
Comitium vnde dictum 29.
Commoditas 11
Commonere te huius 77.
Compar periodi genus 72:
Comparatio 14. 30: 100.
Comparatio aſſumptiua 30.
Comparationis & conceſſionis differentia 16.
Compendium vnde dictum 35.
Compenſatio 125.
Compenſationis præcepta 124.
Complexio quid 70: 73. 106.
Complexio vitioſa 42.
Commiſceor quid 24.
Commiſerationis breuitas 43.
Commoditas quid 1.
Commemoratio 83.
Commune quid 7. 107.
Commune & vulgare quid differant 7.
Commutatio. 73. 74. 75.
Commutabile exordium 5. 7.
Compar 72. 74.
Comparabile 107.
Comparatio 14. 30.
Compoſitio quid & quando conteruetur. 67. 69.
Conceſſio quid 14. 13. 98.
Conceſſio criminis 31.
Conceſſionis partes 96.
Concio vnde dicta 14.
Concluſio 73: 8: 106. 74.
Concluſio ſimplex 107.
Concluſione vbi vtendum 44.
Concluſionum partitio. 42.
Conduplicatio 73. 74. 75.
Confirmatio 8: 105.
Confirmatio vitioſa 39.
Conflare 25.
Conformatio 10: 85:
Confutatio 12.
Coniunctio. 73. 74.
Coniecturę argumẽta vnde ſumẽda 120.
Coniecturæ tempora tria 120.
Coniecturalis quæſtio & iudicatio 118.
Coniũctorum verborum ordo 89.
Coniunctum quid 99.
Conqueſtio quid 43: 53.
Conqueſtio defenſoris 127.
Conſensor 25.
Conſecutio coniecturalis 23.
Conſideratio 100.
Conſolari amici potius, q̃ oratoris 96.
Conſuetudinis ius 29.
Conſul vnde dictus 29.
Conſilium quid 20.
Conſtitutio quid 13. 97. 99.
Conſtitutio abſoluta 15.
& quid ab aſſumptiua differat 15.
Conſtitutio vtrum pars an genus 97.
Conſtitutio ſimplex 16.
coniuncta 16.
aſſumptiua : 16.
Definitiua 122: Generalis 124.
Iuridicialis 125.
Conſtitutionis genera 13.
Conſtitutionis definitio 97.
Conſtitutionis legitimæ partes 24.
Conſtitutionibus inuẽtis quomodo vtẽ

BIBLIOTECA ... VITTOR...

dum. 16.
Contentio 70: 53. 83.
Contentionis exemplum 53.
Contentionis ſpecies 74.
Continentia 46. 133.
Continuatio 53. 71: 74:
Contrariæ leges 26.
Contrarium 71.
Controuerſia vnde naſcatur. 12. 13. 13. 15. De controuerſia quę in ſcripto verſatur. 129.
Controuerſiæ quæſtio 16. Ratio. 16.
Conuerſio 70. 73:
Conuitium vnde dictum 39.
Copia 11
Corporis motus 54.
Corporis geſtus duplex 97.
Correctio 73. 73: 75.
Credibile 105.
Crepitus & ſtrepitus quid differant. 23.
Criminis remotio 100. 126 Relatio. 100.
·tranſlatio 31.
Coiuſq. 77.
Culeus quid 16.
Culpæ in hominem tranſlatio. 16.
Culpæ in rem tranſlatio 16.
Cupiditates vnde ſuſcitentur. 57.
DActilus 88.
Damnum vnde dictum 28.
Defenſor q crimē remouere debet 120.
Defenſoris a perſona loci 120.
Defenſoris loci 120.
Deficientes figuræ 88.
Definitio 73. 73. 25. 131.
Definitionis vſus 28.
Definitionum genera 15. 28.
Definitionis & deſcriptionis differentia 98.
Definitiua conſtitutio 97.
Definire quid 1.
Deliberatio quid 96.
Deliberationem rei natura quando faciat 47.
Deliberatiui generis officia ac finis 44. 45.
Deliberatiuum genus 96. 3.
Demetrii Phalerei oratio 64.
Demonſtratio 84. 83. 86. 53.
Demonſtrationem a rhetorices materia tolli. 76.
Demonſtrationis exemplum 53 eius finis 99.
Demonſtratiuæ partes duæ 134.
Demonſtratiuum genus 3. 49.
Denominatio 96.
Denominationis ſpecies 80.
Deprecatio quid 11: 96: 126: 128.
Deprecationis præcepta 125: 128.
Derogari quid 26.
Deſcriptio 81: 83.
Deſtino 16.
Detrimentum & intertrimentum quid differant 28.
Deum Pythagoras quem dixerit 37.
Dicendi tria genera & horum naturæ proprium 64.
Dictio 97.
Dignitas quid 53. 50: 67. 133.
Diligentia vnde fiat 57.
Diminutio 81. 81:
Diſceptatio 97.
Diſciplina quid 96.
Diſiunctio 73. 73.
Diſſolutio 74.
Diſpoſitio quid 2. 97. 51: 67.
Diſpoſitionum genera. 51.
Diſtributio 81 83. 53. eius partes 83.
Diuiſio 2. 50: 82. 82.
Diuiſionis commoditas 50.
Diuiſio vera memoriæ lumen 57.
Diuortii & repudii differentia 35.
Dociles quomodo habebimus auditores 101.
Docilitatis ſpecies 1.
Dolus 45.
Doli mali media verba 30.
Dominandi cupiditas & ambitio quid differant. 92.
Dubitatio 74. 73. 75.
Dubium genus 3.
Duellum vnde dictum 61.
Duci 75.
EFfictio 82: 84:
Elegantia 67.
Elocutio & eius figuræ 2. 63.
Elocutionis præcepta. 63.
Elocutio quibus exornari debeat 63.
Elocutio vnde conſtet 63.
Elocutionis ex ordine fructus 43.
Elocutionis vitia quomodo vitanda. 65.
Emungere 83.
Emphaſis 88.
Endia & formæ eius 88.
Enthymema 34: 71.
vnde naſcatur 42.
Enumeratio 43. 106.
Eo 1.
Epicherematis & Enthymematis & Syllogiſmi interpretatio mixtim 18.
Epicherematis prima pars vt reprehendatur. 42.
Epilogus quales deſiderat pedes. 89.
Epitritus 89.
ἐπιφώνημα quid dici poſſit 74.
Equidem. 87.
ἐγολκέβαι 54.
Error de Ciceronis opere ad Herennium 17.
Et ſi quanquam 1
Exclamatio 70.
Exclamationis proprietates 74.
Exemplum 83 84. 17.
Exempla vnde ſumenda 63.
... quid complectantur 83.
Exortationem a rhetorices materia ſeparari 96.
Exortationē in rerū generib⁹ poni 96.
Exilium quid 40.
Exilium quid olim dictum 35.
Exordium quid 3. 100.
Exordiorum genera 4: 6.
ſpecies 30. vitia 7. 101.
Exordium vulgare ſeu vitioſum 5.
de exornatione vitioſa 41.
Expectio 8.
Expeditio 74.
Expolitio 82: 83.
Expoſitio quid, eiuſq; decor 12.
Expoſitio vitioſa 36.
Expoſitionis vis 37.
Extrariū & extraneū quid differāt 15.
FAbula quid 89.
Facile & difficile 53.
Facinus & flagitium quid differant 21.
Facultas 120.
Facultates 106.
Facultas rhetoricæ quibus rebus comparetur 96.
Facultatem rhetoricam tribus conſtare ſcientiis 88.
Factum quid 98.
Factoꝝ per tempora enumeratio 135.
Fere & omne cum ſuperlatiuo 44.
Finis 95.
Finitiui ſtat⁹ tractatio quadruplex 126.
Firmamentum quid 100.
Fidentia 47. 133.
Figurarum diuiſio 88.
ordines quot 72.
Flagitii ac facinoris differentia 46.
Flagitium & damnum facere 60.
Folliculum lupinum 17.
Fortitudo 47. 46. 134.
Fortunæ natura 18.
Fragor quid 23.
Fremitus quid 23.
Frequentatio 83. 82.
Fortuna an facto quæ fiunt fiant. 38.
Fortuna quare dicatur cęca & bruta 38.
Forum vnde dictum 29.
Fur vnde dictus 39.
GAlli ſignificatio 24.
Galli vnde dicti 78.
Garrulus 27.
Generalis conſtitutio 98.
Genera cauſarum quinq; 100.
Generis controuerſia 98.
Generis triplex ſignificatio 98.
Gentiles qui 15.
Genus deliberatiuum 45. 96. 131.
Genus demonſtratiuum. 43. 13. 96.
Genus iudiciale 81. 96.
Gloria 47.
Gradatio 78. 79.
Grammaticæ partes 67.
Grammaticæ aliud q̄ Latine loqui 67.
Gratia quid 29. 124. 133.
Grauior verbum 22.
Graue dicendi genus 64.
Guerra 68.
HAbitus quid 134. 105.
Hæres mandati 36.
Hæreditatem cernere 83. 84.
Hermagoras a Cicerone improbat 96.
Hio verbum & eius vitia 69.
Hiſtoria quid 8. 9. 10. 101.
Hiſtoriam numeroſam eſſe debere 89.
Homo vnde conſtet 46.
Honeſta res 45.
Honeſtatem Stoici ſolam eſſe bonum affirmant 92.
Honeſtum genus 2.
Humile genus 2.
ὑπέρβατον 29.
ὑπερβολὴ 29.
Hyle quid 87.
IAmbus 88.
Idea quid 87.
Idoneus 48.
Ignotus 51.
Ignoti 86.
Imago 81. 84.
Imitatio quid 2.
Impelli 75.
Impium & nefandū quid differant 64.
Imprudentia quid 38.
Impulſio quid 39. 119.
eiuſdem amplificatio. 19.
In oratore requiſita 1.
Inciſim dicere 89.
Inductio per interrogationem a ſeipſa diſſidet.

diſſidet 14:
Inficiatio quid 17.
Infirmatio rationis 101.
Infirmandæ impulſionis loci 119:
Inſinuatio 101.
Inſinuatio quid differat a principio 4:
Inſinuationis tria tempora 4:
Inſinuatione quando vtendum 101:
Inſinuationis tractatio 4.
Inſtitutio artis orationis 51:
Intendo 78.
Intellectio 78: 79.
Interrogatio 70:
Interrogationis explicatio 74.
Interrogatio figurata grauis 70:
Interpello & interpollo qd differãt 27:
Interpretatio 74. 75.
Inuentio quid 97. 2.
Inuentionis partes 3:
Inueniendi genera duo 100.
Iocatio 53.
Iræ & iracundiæ differentia 119:
Ironiæ ſpecies 19:
Iudicatio 18: 100:
vnde naſcatur 16:
Iudicatum quid 29. 107. 115.
Iũctura verbo℞ quales habeat figuras 88.
Iudicialis cauſa quid 96:
Iuridicialis conſtitutio 98.
Iuſtitia duplex 46:
eius vitium 46:
definitio 46: 133.
partes 46:
Ius naturæ 46. 29. 114:
Ius conſuetudinis 124:
Iuris conſuetudinis genera 29.
Ius omne conſtat ex tribus 29.
LAtinitas 67: 68.
in Latino ſermone vitia duo 68.
Latini vnde dicti 67:
Laudabile 46.
Laus duobus modis intelligitur 47.
Laus & laudatio differunt 25:
Laudis commoditas 48.
Laudabile & honeſtum 47.
Lex 3.
Legis proprietas finis 13:
Legitima conſtitutio in quot partes diuidatur 13: 14.
Libido 20.
Libripendes 29:
Licentia quæ παῤῥησία dicitur 81. 83.
Lis & iurgium differunt 65.
Litigioſe arguendi modi duo 36.
Locus 22.
Loci communes 48:
Locorum cõmunium decẽ præcepta 43.
Locorum communium duo genera 29:
Locus ab argumentis & contra argumenta 24.
a quęſtionibꝰ & cõtra quęſtiones 24.
a rumoribus & contra rumores 24.
a teſtibus & contra teſtes 24.
Locus cõmunis ſcripti & ſententiæ 26.
Locutionis figura 88.
Loqui & dicere quid differant 1.
Lucretii locus 96:
Luxuria quid 36:
MAchinor verbum vnde 35:
Magnificentia 133. 134:
Maieſtatem minuere 28.
Malleoli varia ſignificatio 15.
Maleficii amplificandi ratio 43.
Manuum geſtus 54.
Materia 95:
Materiæ explicatio 57.
Materiei intemperies 57.
Maturare quid 16:
μείωσις 89:
Membratim dicere 89:
Memoria quid 2. 54: 97. 90. 133.
in qua corporis ſede quieſcat 54:
Memoriæ exercendæ inſtitutio 56:
μεταβολή 70:
Methodicę partes 68.
Metrum quid 88:
Mimus quis 15:
Miſericordiæ commouendæ modi 48:
Modeſtia 46: 45:
eius partes 45:
Modus, eiuſq; partes 22. 106.
Mos 3.
Motus corporis 54.
Mouendæ miſericordiæ exempla 43:
de Mundo variæ opiniones 90.
Mulcta vnde dicta 14:
NArratio 29. 102. 53.
Narratio breuis 8: 102:
Narratio dilucida 9.
Narratio aperta 103.
Narratio probabilis 103.
Narrationis genera 3: 102: 8:
modi 3: 9.
Species 29.
Naturæ ius 29. 124:
Naturalis locus 134:
Negotialis conſtitutio 98.
Nemo 75:
Neptunus vnde dictus 66:
Nex 76:
Nominis controuerſia 97: 98.
Nominatio 78. 80.
Notatio 83: 84:
Nouationis figura 88:
Nubere & Nuptiæ vnde dicantur 66:
Nugatorium arguendi genus 36.
Numerus quid 88:
quo loco adhibendus 88.
OBſeruantia 46. 124: 133.
Occaſio quid 22. 106.
Occupatio 73: 75.
Odii mouendi exempla 48.
Officium quid 3. 95. 22:
eius partes 2. 47:
Officium oratoris 3. 2: 95.
Officium diſtributio 47.
ὁμοιοτέλευτον 72.
ὁμοιόπτωτον 27.
ὀνοματοποιία 78. 80.
Opinio dupliciter decipit 116. 119:
Opus 76.
Oratio longa quomodo edicenda 46:
Orationis & dictionum figuræ 88.
Orationis membra 71: 74:
Orationis oratoriæ figuræ 63:
Orationis partes 33: 100:
Orationis repetitio cauenda 43.
Oratione hærente nihil deformius 53.
Orandi ratio quibus conſtet 2:
Orator qualis eſſe debeat 96:
Orator optimus 53:
quid præſtare debeat 64: 66.
Orator quibus neceſſe habeat 2:
Orator quis dicitur 1:
Oratoris officium 3. 2. 96:
Oratoris eloquentiã q̃ admirabilẽ faciãt
Oratori duo maxime neceſſaria 96:
Oratori quæ diſputanda 88.
Oratori duo neceſſaria 96:
Oratoris oratio aliis vt placeat non ſibi ipſi 42:
Oratorius numerus 88:
Ordinis conſideratio 99.
ὁρισμός 72.
PActum quid 29: 125. 133.
Pago verbum 29:
παλιλογία 78:
Palimbacchius 88:
Par quid 30: 125. 133.
παράδοξον 73.
Paralogiſmorum ſpecies. 36.
παρονομασία 72:
Parricidarum ſupplicium 16:
Partitio 104.
Partitionis exemplum 12:
Patientia 46:
Patronus, aduocatus, procurator, & cognitor quid inter ſe differant 28:
Pædagogus vnde dictus 65.
Pæon primus 88: ſecundus 88. tertius 89. quartus 89.
Peculatus vnde dictus 14.
Pedes orationis 88:
Pedes quatuor ſyllabarum 88:
Percontor 25:
Percũctor & interrogo quis diffes ãt 25:
περίοδος 71:
quot partibus conſtet 89:
περιόδου genera duo 89:
περίφρασις 78. 80.
Permiſſio 73. 74.
Permutatio 79. 79: 80.
Permutationis ſiue allegoriæ ſpecies 80.
Perſonę attributa 134: 135.
Perſeuerantia 133:
Pietas quid 46: 124:
πλεονασμός 9. & ſpecies eius 88.
πλοκή 70: 74.
Poema quid 92.
Pœna 12
πολύπτωτον 73. 64:
Pondo 14:
Potentia 47:
Poteſtas 118.
πραγματικοὶ qui 33.
Practice theſis 96.
Præciſio 73. 74:
Præſcribere 22:
Prætor qui olim dicebatur 26:
Principium quid in oratione 3. 101.
Principiũ & inſinuatio qũo differãt 4:
προκατάληψις 70:
Probabile 118. 107.
in Probatione quid potiſſimum ſpectetur 20:
Profanum quid dicatur 22.
Promethei fabula 62.
Pronominatio 78: 80.
Pronunciatio 1: 90. 52:
Pronunciationis modulatio & vis, 52:
προοίμιον 3. 7.
προκοπή 134:
Proprietas quid 67:
Prouidentia & eius partes 46: 133.
Prudentia quid 47: 45: 133.
Prudentiæ partes 45:
Publicum & cõmune quid differant 22.
Purgatio quid 15: 13:
Purgatio tripliciter fit 126:
Pyrrhichius 88:
QVadruplatore 39.
Quæſtio 96. 98:

Qualitas verborum 88:
Quantitas verborum 88:
Quæſitos 24:
Quæſtio quid 96. 96: 97.
Quæſtionum duo genera 24.
Quæſtores vnde dicti 15.
RAtio 100:
Ratio ciuilis 95.
Ratio vitioſa 38.
Infirma, 38. Vana. 38.
Ratio & induſtria quid 52.
Rationalis ſtatus 15.
Ratiocinatio 20. 71. 108: 119.
Ratiocinationis varia nomina 15.
quid ex Ratiocinatione conſtet 15.
Ratiocinationis loci 119.
Ratiocinationis proprium 74.
Ratiocinatiua conſtitutio 15.
Realis conſtitutio 97:
Recitatio quid 26:
Rectum 45:
Rheda 68.
Rhetoricæ artis partes 96: 95: 99.
Rhetoricæ facultatis quis actor 33.
Rhetoricæ genus & ſpecies 33.
in Rhetoricæ conſtitutione quot conſiderentur 69.
Rhetoricæ materia & eius partes 33.
Rhetoricæ totius breuis ſumma 33.
Relatio criminis 98. 100.
Religio 36. 82: 131.
Religioſus dies 36.
Religioſi vnde dicti 36.
Religioſum 109.
Religioſum nefas 36.
Remotio criminis 33. 98. 16.
Remoror & remoror 16.
Renouatio & Redintegratio quid differant 44.
Repetitio quid 70. 73.
Repetitionis ſpecies 73.
Reprehenſio. 124.
Reprehenſio omnis tribus modis fit 42. 119.
Res quid 98.
Res quæ in mundo aguntur, tantum decem eſſe 98.
Rei remotio 126.
Rei & facti differentia 98.
Rerum genera 4.
Rerum initia quæ Plato dixerit 37.
Rogo, Interrogo, Sciſcitor quid differant 25: 26:
Rumor vnde dictus 21.
SAluator 68.
Sancio verbum 26.
Sapientiæ diffinitio 46.
Sapientia & prudentia quarum rerum dicantur 46.
σαρκασμός 29:
Scaphæ quid ſint 14:
Scriptum 100.
Scriptum & ſententia quomodo inſtrmentur 28.
Scripti & voluntatis conſtitutio, & eiuſdem diſcrepantia 13.
Scriptionis genera quinque 100.
Semiſſis quid 14:
Sequendus 87:
Sermo quid 53.
Sermocinatio 83 85.
Sermo quibus conſtet 56.
Sententia quid 71.
Sententiæ genera 74.
Sicarius 39.
Significatio 83: 85:
Signum 21. 107.
Similitudo 82. 83.
Similiter cadens 72. 74:
Similiter deſinens 72. 74:
Simplex 109:
Singularis quid 22.
Solarium quid 65:
Solea quid 15.
Solœciſmus 68. 97:
Solœciſmi expoſitio 68.
Solonis reſponſum de paricidis. 64.
Sonus & Sonor quid 23:
Sonitus quid 23.
σωτήρ 68.
Spatium 21:
Spes, 22.
Spondeus 89.
σταδίασμος 97.
Stare ab aliquo. 61:
Status coniecturalis 14.
Status definitiuus. 15.
Status tres 33.
Stridor quid. 23.
Stoici honeſtatē ſolū bonū dicunt. 96.
Studioſum 77.
Studium quid 96: 134: 120.
Subiectio & eius ſpecies. 72. 74.
Subſtantia 98:
Superlatio. 78 79 80.
Supſtitio & ſuperſtitioſi vnde dicti. 36:
Suſcipio. 1.
Suſpiciones vnde ſoleāt exoriri. 20.
Syllogiſmi & epicheirematis differētia 35.
Syllogiſmi diffinitio. 34.
Sillogiſmi partes 34:
Sylua quid 37:
συνεκδοχὴ 79.
TArpeii varia ſignificatio. 78.
Taurus quid 27.
Temperantia & eius partes 46.
Tempus quid 22. 106.
Tempori quid ſubiectum ſit. 22.
θέσις duplex 96.
Titus Gracchus. 59.
Traductio 73.
Tranſcribere 59.
Tranſgreſſio 78. 79.
Tranſitio 73.
Tranſlatio. 79. 28.
Tranſlatio conſtitutionis. 28.
Tranſlatio criminis 31. 13.
in tranſlatione quid ſpectandum. 31.
Tranſlatione quo modo vtendum. 81.
Tranſlatiua conſtitutio, 15.
Tregua 66.
Tribunus vnde dictus 29.
Triens quid 19.
Triptolemus 61.
Trochæus 88.
Tropus quid 69.
Tribrachus 88.
Tu & tuus 82.
Tua cauſa. 82.
Tuta res 45.
VAnum quid 38.
Varietas oratoriarum virtutum mater. 70.
Veritas quid 88.
Verbi nouari figura 69.
Verborum exornatio. 70.
Verborum imagines quot. 57.
Verborum quantitas.
Verborum reiterandorum quatuor ſpecies. 70.
Veritas 124: 133.
Vindicatio quid 18: 124: 133.
Virtutis diffinitio. 45. 132.
quis Virtutibus vti poſſit. 47.
Vis. 45.
Vitioſa cōplexio quomodo fiat. 42.
Vitioſa exornatio quid damni inferat, & quot modis fiat. 42.
Vitioſa ratio, & quomodo poſſimus eam cognoſcere. 38.
Vitioſum exordium. 5.
Vocis curādę inſtitutio pulcherrima. 52.
Voluntas 119.
Voluntas tribus modis cōſideratur. 26.
Vtili duo ſubiiciuntur. 134.
Vtilitatis partes. 45: 48. 134.
Vtrum & quid 78.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

IN M. T. CICERONIS RHETORICAE ad Herennium Librum primum Hieronymi Capiduri Parentini Commentarius.

Q Voniam in cuiuſcunq; generis orationis principio hęc tria ſunt adhibenda, vt auditores faciam⁹ attẽtos beneuolos, dociles, hic Cicero beneuolum C. Herẽniũ ſibi facit, cũ dicit familiaribus ſe diſtrictũ negotiõs, vix vllũ habere otiũ, & idipſum qd ſupereſt otii in ſcrutãdis philoſophorũ rationibus libentius ꝙ̃ in cęteris quibuſcũq; ſtudiis ſe conſumere, tamen Herẽnii uoluntate tãtum ſe affectum, ut id quod poſtulabat (poſtulabat autem, vt de ratione dicẽdi cõſcriberet) tergiuerſari ac ſubterfugere nullo modo poſſe uideretur. Attentum eundẽ porro reddit, cum nõ parum fructus copiam dicẽdi ſecum ferre dicit, & ſe deceſſurũ quęcunq; ſuperflua Græci ſcripſere, pollicetur. Docilẽ uero, cũ quid ſit facturus, oſtẽdit. Præterea cum in omni exordio, dum auditorẽ beneuolum, attẽtum, docilem facimus, quatuor hæc adhiberi poſſint, expoſitio, ratio, redditio, cõprobatio, ex his omnibus Cicero cõpoſuit hoc exordium. Rẽ enim exponit, cũ inquit, Et ſi negotiis familiaribus ĩpediti, et quę ſequũtur. Ratio autem expoſitionis eſt, cum dicit, Et eo ſtudioſius hoc negociũ ſuſcepimus, ꝙ te non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricam intelligebamus. Cõprobatio rationis eſt. Non enim parum habet in ſe fructus copia dicẽdi, & cõmoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. Redditio autem eſt, cũ infert, Quas ob res illa quæ Gręci ſcriptores inanis arrogãtiæ cauſa ſibi aſſumpſerũt, relinquimus. Etenim ſe ſcripturũ rhetorica pręcepta rurſum refert & qd in eis maxime obſeruaturus ſit. Ratio redditiõis eſt, Nam illi ne parũ multa ſciſſe viderentur, ea cõquiſiuerunt, quæ nihil ad propoſitum attinebãt, vt ars difficilior cognitu putaretur. Reditionis vero cõprobatio, Nos autẽ ea quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, ſumpſimus, e quę ſequũtur. Deniq; totum cõcludens exordium, & ſe & auditorem ad ea quæ ſequuntur præparans, ſubiungit, Nunc ne nimium longa ſumatur oratio, quod datur otii, de re) ſubaudiendum quæ, tam rerum naturas, ꝙ̃ morum ſcrutatur rationes. In vtraque enim Ciceronem ſcripſiſſe manifeſtum eſt. Vt de ratione dicendi conſcribere-mus.) vt rhetorices præcepta traderemus. Nec dixit de ratione loquendi, ſiquidem recte loqui grammaticus docet, rhetor autem dicere. loquitur enim is, vt Varro inquit, qui quodque verbum ſciens ponit. Is autem dicit, vt & Quintilianus inquit, qui diſpoſite, ornate, copioſe dicit. Non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricã intelligebamus.) Rhetoricam in latinum aliqui trãsferentes, tum oratricem, tum oratoriam protulerunt. ſed non video cur potius oratricẽ, aut oratoriam iſti dicere maluerint, ꝙ̃ eloquẽtiam. cum ſicut ab eloquor eloquentia inflexa, ita a ἐρέω ῥήτωρ, & inde ῥητορική. vnde fit vt rhetorica, verbũ e verbo, a Latinis eloquẽtia expreſſum, manifeſto appareat. Si recta ĩtelligentia & definita moderatione animi gubernetur.) Rectam intelligẽtiam animi, prudẽtiam dicit, qua ſingula metimur, vt ſuo loco, ſuo tempore dicam⁹. Definire, partiri ac diuidere, eſt genus ĩ formas definire, determinare. ut Lactãtius definiuit religionem eſſe ſummũ bonum. Definita ergo animi moderatione ne credat rhetoricam artẽ in infinitum profluere, ac oẽs ambire diſciplinas. ſicut exiſtimauit Hermagoras quẽ in libris Rhetoricis, quos de inuẽtione compoſuit, ipſe inceſſit. Licet in Libro de Oratore ad Q. Fratrem, & in Oratore ad Brutum, eãdẽ quã exploſerat, teneat ſententiam. De re dicere icipiemus.) quã ſumpſimus explicandam.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD C. HERENNIVM, LIBER PRIMVS.

E T SI NEGOTIIS familiaribus impediti, uix ſatis otium ſtudio ſuppeditare poſſumus; et id ipſum quod datur otij, libentius in philoſophia conſumere conſueuimus: tua nos tamen C. Herenni uoluntas commouit, ut de ratione dicendi conſcriberemus; ne aut tua cauſa noluiſſe, aut nos fugiſſe laborem putares. & eo ſtudioſius hoc negotium ſuſcepimus, quod te ſine cauſa uelle cognoſcere Rhetoricam intelligebamus: non enim parum habet in ſe fructus copia dicendi, & commoditas orationis; ſi recta intelligentia, et definita animi moderatione gubernetur. Quas ob res, illa quæ Græci ſcriptores, inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſerunt reliquimus. nam illi, ne parum multa ſciſſe uiderentur; ea conquiſiuerunt, quæ nihil ad rem attinebant; ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea quæ uidebantur ad rationem dicendi pertinere, ſumpſimus: non enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti uenimus ad ſcribendum, quemadmodum cæteri; ſed ut induſtria noſtra tuæ morem geramus uoluntati. Nunc ne nimium longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus: ſed, ſi te unum illud monuerimus, artem ſine aſſiduitate dicendi non multum iuuare, ut intelligas hanc præceptionis rationem ad exercitationem accõmodari oportere.

IN RHETORICORũ ad Herẽnium obſcuriora aliquot loca Gyberti Longolii annotationes.

In Librum primum.

E T ſi negotiis familiaribus) Proœmiũ niũcupatoriũ eſt quo captat beneuolẽtiã a perſona & ſua & Herẽnii. ſua, qa amico tãtũ tribuit, quãtum putat maximum. Herẽnii, ꝙ illius cauſa de arte ſcribat. Negotiis familiaribus.) Cõqueritur id, alibi ad Atticũ, ſe a familiaribus negotiis, & amicorum clientelarumq; appellationibus, prope modũ & animo & corpore labefactari. Nõ enim parũ fructus.) Approbatio prioris rationis, ab artis vtilitate. Cõmoditas orationis.) Commoditas dicta pro facultate ſiue cõmoda vſurpatiõe. vt Cæſ. de bello ciuili, Commodum pro facile dixit. Definita animi moderatione.) Lege proœmium libri primi de inuentione. Quas ob res.) Antiſagoge per apodixin. Græcos reiicimus, quod ſine moderatione ſcripſerant. Sumpſimus.) Non adſumpſimus, vt arrogantes Græculi. Significat autem hoc verbum, ex variis autoribus electionem.

Non enim ſpe quæſtus.) Captat beneuolentiam a ſua perſona. Nunc ne nimium.) Admonitio ſui, vice epilogi. De re dicere.) Peculiaris loquendi formula, pro de inſtituto & propoſito, quod proœmia parum ad rem veluti facere videátur. Sed ſi te illud.) Claudit admonitione proœmium, idq; per locũ ab omnium artiom natura, quæ exercitatione acquiruntur. Ad exercitationẽ.) Artiũ.n. pater, vt iactató eſt, ſenario peruetuſto vſus eſt, & Græci exercitationem oĩa poſſe dixerũt.

IODOCI BADII ASCENSII FAMILIAriſsima rhetoricorum Ciceronianorum, vel in ſingulis dictionibus coõſtructus ceu ordo & explanatio.

ET ſi negotiis familiaribus &c. Vtq; in epiſtolari præfaoone recepimus, pollicitiq; ſumus hic, vbi reipſa opus eſt efficiamus, vt videlicet paucis particulæ quam declarandam ſumpſerimus ſententiam explicemus, & q̃ paucisſimis poſsimus vocabulo declaremus, & demum conſtructum grammaticalem ſeo dictionum ordinem contexamus. Mens aut horis in hac particula eſt. Officium ac munus ſuum in C. Herennium amicom & cognatum cooferendum iuxta Phædriæ Terentiani mandatũ verbis exornare quod eſſet abunde facit oſtendens liquido ſe quoq; poſſe quod de ſe Flaccus ait, Carmina poſſumus donare, & precium dicere muneris. Cõmendat igitur officium ſuum primo a difficultate eius exhibendi, quæ non parum gratiæ conciliare ſolet, vnde Comicus ille ſeruus iuſſus exornare munus domini ſui a difficultate commendauit dicens, ab Aethiopia eſt vſq; hæc. & Vergilianus paſtor munus ſuum commeodat ab eadem difficultate ſic, Præterea duo nec tuta mihi valle reperti Capreoli &c. Difficultas autem eſt ex eo q; familiaribus, & ita non minus vrgentibus negocus ſit occupatus, & q; in ea ſit ætate in qua morali philoſophiæ libentius inſudet. Ne tamen vile quippiam petiſſe cenſeat. Secundo commendat officium ſuum ab operis ipſius dignitate. Et tertio ab eios exhibendi facilitate, captans ex præcepto rhetorico beneuolentiam a perſona ſua, & inducens odium & contemptum eorum qui græce de rhetorica ſcripſerant. Primom in præſenti particula exequitur. Reliqua duo in ſeqoentibus. Qualiter autem beneuolum, docilem, & attentum faciat, reliqui commentarii abuode explicant. Pro vocabulis vero io quibus latius immorabor, Scies puer. Et ſi & q̃q̃ quæ ſecundum Vallam maioribos initiis adhiberi ſolent, in principiis poſita indicatiuũ poſtulare, ideoq; hoc loco idẽ Valla legendum cenſet poſſumus, & non poſsimus, quod probat etiam eo q; ſequitur, & conſueuimus, non cõſueuerimus, non enim copularet diuerſos modos. Nec te fugiat nos modeſte de nobis & noſtris pluraliter loqui, vt in hoc toto prologo loquitur Cicero. Scies præterea poſt pronomina ſingularia tu & tuus vrbane ſequi eius quem alloquimur nomen, ne abiecte loqoi videamur, vt tua pater reuerẽde dignitas. Et hic Tua nos, tamen C. Herenni voluntas, vbi etiam ſcies Cai, niſi fiat diæreſis monoſyllabum eſſe ſicut apud Flaccum vltei a nominatiuo vult eius diſſyllabum. Eſt autem Caius prænomen quod quia a gaudio volunt iodũtũ licet ſcribatur per C. profertur per G. vt Cneus Gneus. De ratione dicendi dicit, quia dicimus ex arte, loqmur vſu & natura, vnde dicendi eſt periphraſis .i. deſcriptio rhetorices. Addamus etiam recte dici & tua cauſa & tui cauſa, licet ſint qui velint tui cauſa perſonam potius reſpicere, tua cauſa rem & negocium ipſum. Fugiſſe laborem, vbi cauebit puer ne dicat fugiſti, aut ſumpſiſti pœnam, aut multum pœoarum pro me, quia pœna a puniendo dicta multa eſt, quæ peoditur ob peccatum, aut delictum. Ordo autem præter eum quem Capodurus ponit eſt. Et ſi.i. q̃q̃, o Cai Herenni cognate & amice, nos impediti.i. impliciti & occupati, negocus.i. ſolicitudinibus laborioſis, familiaribus.i. quas familiaribus noſtris, quos defendimus in foro iudiciali impẽdimus, vix.i. cum ſumma difficultate poſſumus ſuppeditare.i. ſufficere & ſubiicere, ſatis.i. ſufficienter, ſtudio.i. exercitio literario, ocium.i. vacationem a negocio forenſi (Si dicatur ſatis.i. ſufficiens ocium, tuoc ſatis erit nomen, quomodo conſuetius dicat ſatis ocii) & (repetere & ſi) nos conſueuimus conſumere.i. expendere & tranſigere in philoſophia.ſ. morali, a quo per excellentiam philoſophi denominabátur, libentius, ſup. q̃ in ſtudio forenſi, aut rhetorico, vel libentius .i. multum libenter idipſum.i. tãtillum, aut nimium ocii, quod datur.i. conceditur nobis, qua ſi ſponte aut ab amicis tamen tua voluntas.i. rationabile deſiderium ac velle tuum, commouit.i. cooctauit nos, vt conſcriberemus.i. ſimul de oĩbus partibus rhetorices ſcriberemus, de ratione dicẽdi.i. rhetorica. ne putares.i. arbitreris, aut nos noluiſſe.ſ. de ratione diceodi ſcribere, tua cauſa.i. propterea q; te tantopere velle videbamus (quaſi dicat, ne putares q; non idem vellem quod tu, cũ amicorum ſit idem velle & nolle) aut ne putares nos fugiſſe laborem.ſ. qui eſt in conſcribendo de arte dicendi, per quod vocabulum commendat etiam officium ſuum ex difficultate oegocu cum laborioſum ſit. Sunt qui legant aut noſtra fugiſſe laborem, quam lectionem ſi repetiſſem non damnaſſem, cõcinna enim eſt, vt ſit, aut noſtra.ſ. cauſa, quia impediti ſumus ſubaudi nos, fugiſſe laborem.ſ. ſcribẽdi &c. Et eo ſtudioſius &c. Commendat officium ſuum ex vtilitate commodandæ videlicet artis rhetoricæ, cuius laudes bono pede.i. apta ratione procedendi ingreditur, ſimulq; voluntatem Herennii laudat ex vſu tamen tuo, quia vt in Lælio definiuit, nihil amicorum cauſa faciemus quod non ſit honeſtum & per conſequens vtile, quia in tertio officiorum docet honeſtum ab vtili non ſeparandum. Qoia tamen rhetorica ars inter ea reponenda eſt bona quæ perinde ſunt atq; eis vtaris. nam in prologo rhetorices quam veterem vocant profitetur, nihil eſt periculoſius eloquentia cui non ſit coniuncta ſapientia. Sapieotia autẽ vera ſicut & charitate abuo poteſt nemo, ideo dicit. Non enim paruum fructus habet copia dicendi & commoditas orationis, ſi recta intelligeotia & definita animi moderatione gubernetur. Vbi potius legero definita, q̃ diffinita. Nam definire eſt de natura, & vt dicunt eſſentia alicuius finem.i. perfectam rationem conſtituere. Diffinire vero, quia a dis dicitur non tam quid res quælibet ſit, q̃ quid ab altera differat præſcribere videtur. Præter ea Eo noo exponam pro tanto non ſequit q;. Suſcipere eſt clemẽter & beneuole aſſumere, quaſi humi iacẽtia ſurſum aut ſurſum capere, vt in illo. Suſcepit Iſrael puerũ ſuũ. Copia dicendi, quia nihil tam diſcernit oratorem ab oratore q̃ ornatus. Nec quicq̃ tã facit ad ornatũ q̃ varietas ſiue copia verborum & modorum dicendi, ad quam facit cõmoditas, quæ dicta eſt a commodo, commodum autem videtur vtile tempeſtiuum & moderatum. vt quod in tempore ipſo ſit, vnde dictum videtur quaſi ſit com modo. ideoq; ad copiã adhibenda eſt commoditas.i. oportuna moderatio, quæ noo poteſt haberi decenter ſine recta intelligentia dicẽdorum, ad quam facit multorum, & præſertim iuris atq; legum peritia. Iuxta quam ſententiam libro.i. de oratore dicit Cice. ex M. Antonii ſententia ſic in oratore acumendia lecticorum ſententiæ philoſophorum, verba prope poetarum, memoria iuriſconſultorum, vox tragedorum, geſtus pene ſummorum actorum eſt requirendus vnde diffinitur ibidem orator. ſic Orator dicitur qoi & verbis ad audiendum iocuodis, & ſententiis ad probandum accommodatis vti poſsit in cauſis forẽſibus atq; concionibus, & qui præterea ioſtructus voce ſit & actione & lepore quodam. Sed de iis poſtea. Ordo eſt, & nos ſuſcepimus .i. beneuole accepimus ad nos hoc negocium.ſ. conſcribẽdi de ratione dicendi eo.i. ideo aut propterea libentius.i. valde libẽter q;.i. quia oos intelligebamus te velle non ſine cauſa.i. cum ſumma ratione, noſcere rhetoricam ſup. artem.i. quam rhetores docent, hoc eſt oratoriam. Enim pro quia. Copia.i. abundantia dicendi, & cõmoditas.i. oportuna & apta vtilitas orationis.i. artis oratorie, noo parum.i. multum (per liptotẽ enim loquitur) fructus.i. emolumẽti & lucri habet ſi gubernetur recta intelligentia.ſ. eorum quæ dicantur ex legali præſertim ſcientia & moderatione animi definita.i. præſcripta & conſtituta per ſapiẽtiam aut præcepta philoſophiæ moralis aut vt noſtro tẽpore theologiæ & iuris canonici. Quas ob res &c. Quia igitur (inquit) non ex libidine ſcribendi, nec ex affectione oſtentandi ea quæ in arte dicendi calleam, ſed cauſa tua eo q; tibi ex animo beneuolo & propoſitum tuum (quod vtile ſcio) laudo, noo attingam illas præceptiones quas ad ſciẽtiæ ſuæ oſtentationem græci ſcriptores arrogantia ioani adducti aſſumpſerunt, reddentes artem difficiliorem q̃ eſſet, ſed duntaxat ea docebimus quæ ad rationem dicendi nouimus præcipue

pue

pue pertinere. Nõ enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti &c. Quibus verbis rurſus conciliat ſibi beneuolentiam primo ex perſona aliorum, quos arrogantiæ damnat: deinde ex ſua qui neq; auare, neq; arroganter, ſed liberaliter & modeſte omnia executurus eſt. Ac demum docilem facit dans formam diſcendi & proficiſcendi quæ eſt ſi in præceptis dicendi ſeſe exercitauerit. Ordo eſt. Ob quas res. i. quapropter, aut ob quas cauſas: nos reliquimus. i. prætermiſimus illa quæ ſcriptores Græci. ſ. Hermagoras & eius ſimiles (nam multi græcorum vtiliter ſcripſerunt) aſſumpſere ſibi. ſ. ſcribendo cauſa arrogantię. i. vẽdicationis laudis & gloriæ immenſæ. Vnde addit inanis. i. futilis, & vt dicunt vanę, cum vanum pernicioſius ſit quã inane. Nã illi. i. ſcriptores græci ne viderentur ſciſſe. i. ſciuiſſe parum multa: hoc eſt vt multa viderentur ſciſſe: & ſcientiam ſuam oſtentarent: conquiſiuerunt. i. conquirendo congeſſerũt in opus ſuũ ea quæ nihil attinebant ad propoſitum. i. ad inſtitutum, & ad rationem dicendi. vt ars. ſ. dicendi, videretur. ſ. propter multitudinem præceptorum præſertim inanium difficilior cognitu. i. ad cognoſcendum, aut vt cognoſcatur. Vbi ſciet puer præpoſitionem compoſitam verbo ſolere eidem a Cicerone apponi, vt attinebant ad propoſitum. Sciat etiam apud doctos raro reperiri intentionem pro propoſito aut inſtituto. Sciat ad hoc poſteriora ſupina ſecundum Vallam ſignificare tãtum paſſiue, & conſtrui cum adiectiuis nominibus nullo caſu ipſa ſequenti. vt difficilior cognitu. i. ad cognoſcendum non dicit, neq; quiſq; doctus dixerit a diſcentibus, aut legentibus: Sulpitius tamen ſubaudiri cẽſet: Sed pergamus. Autem pro ſed. nos ſcripſimus ea quæ putauimus pertinere ad rationem dicendi. Vbi annotabit rurſus. Attineo & pertineo raro ad modum apud diſertos cum datiuo conſtrui, ſicut apud vulgares ſcribentes. Iſte liber pertinet ecclesię &c. Sciat etiam optimum ſilũ connectendæ orationis eſſe ſi quod ſequitur det cauſam præcedentis: vt hic fere vbiq; vnde cauſam affert cur ipſe non ſcripſerit ad oſtentationem dicens. Non enim venimus ad ſcribendum commoti: aut ſpe quæſtus. i. lucri ac emolumenti, aut commoti gloria. ſ. inani: poteſt legi glorię, vt ſit ſpe quęſtus: aut gloriæ ſpe quemadmodum ſupple venerunt cæteri: non tamẽ omnes, ſed quos nominauit. (Vbi notabis puer, non deruiſſe addi græci, vt ſit quemadmodum cæteri græci: quia tunc ſe græcũ diceret, & tamen certum eſt ipſum de græcis loqui. In ſingulari non eſt nominatiuus maſculinus, ſed cætera & cæterum in fœminino & neutro: potius etiã dixit quæſtus quã lucri: q quæſtus ſæpe inhoneſtus eſt) ſed ſup. venimus ad ſcribendum vt geramus morem. i. morigeremur & obſequamur tuæ voluntati induſtria. i. ſolerti diligentia noſtra. Nunc incipiemus dicere de re. i. de propoſito noſtro, ne oratio. i. præfatio & pollicitatio ſumatur. ſ. a nobis longa: nimium. i. immodice: ſed ſup. incipiemus ſi monuerimus. i. poſtquã monuimus te illud. vnũ. i. præcipuum videlicet artem dicendi iuuare non multum. i. modicum, & non iuuare multum artem dicendi. i. ſine aſſidua exercitatione in dicendo: vt intelligas, hanc. i. noſtram rationem, id eſt formam præceptionis, oportere accommodari, id eſt applicari commode ad exercitationem, id eſt frequens exercitiũ & periculum faciendum.

CAPIDVRVS.

ORatoris officium eſt, de his rebus poſſe dicere, quæ res ad ciuilem vſum, moribus ac legibus conſtitutæ ſunt, cũ aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit.) In libris quos de inuentione conſcripſit, oratoris officium, dicere appoſite ad perſuaſionem eſſe voluit, ſed ſi hoc & illud recte contemplamur, inter ſe nobis differre minime videbũtur. Oratoris officium.) Officium, inquit ipſe de finibus bonorũ & malorum libro tertio, eſt, quod ita factum eſt, vt eius facti probabilis ratio reddi poſſit. vnde & Officiorum liber ipſius inſcriptus: ſed hæc philoſophorum officii definitio eſt. Poſſumus autem, ut hęc intelligitur, ita definire. Officium eſt, vnicuique perſonæ congruens & debita actio, attributa ſecundum ciuitatis & domus mores, ac vniuſcuiuſq; delecti ſibi vitæ curſus intentionem ſiquidem & boni & mali viri officium hoc & illud dicere cõſueuimus. Quæ res ad vſum ciuilem.) Non. n. ſibi orator concionatur, ſed ciuibus, ſiue in foro, ſiue in ſenatu, ſiue in campo Martio dicat hoc eſt in omni cauſarum genere. Moribus ac legibus.) Mos eſt, ex quauis conſuetudine vſurpata actio. Lex eſt, vt hic inquit, ratio ſumma, inſita in natura, quæ iubet ea quæ facienda ſunt, prohibetq; contraria. Eadem ratio cum eſt in hominis mente confirmata & cõfecta, lex eſt. itaq; arbitrantur prudentiam eſſe legem, cuius ea vis vt recte facere iubeat, vetet delinquere. Eamq; rem illi Græco putant nomine, ſuũ cuiq; tribuendo appellatã. Ego noſtro a legendo. Nam vt illi æquitatem, ſic nos intellectus vim in lege ponimus. & proprium tamen vtrunq; legis eſt. Quod ſi ita recte dicitur, vt mihi quidem plerunq; videri ſolet, a lege ducendum eſt iuris exordium. Ea eſt enim naturæ vis, ea mens ratioq; prudentis, ea iuris atq; iniuriæ regula: ſed quoniam in populari ratione omnis noſtra verſatur oratio, populariter interdum loqui neceſſe erit, & eam legem, quæ ſcripto ſancit quod vult, aut iubendo, aut uetando, vt vulgus, appellare. Hæc Cicero in libro cuius Index de legibus eſt.

Cum aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit.) Nam cum finis ſit oratoris, vt ipſe alibi dixit, perſuadere dictione, qui poterit niſi auditores dicenti aſſentiantur, id facere?

Quoad eius fieri poterit.) ἐλλειπτικῶς dictum, vt in Plutarchi figuris, quas conuertimus in Latinum, ſcripſimus. Nam quoad eius uim vel facultatem fieri poterit, plenum fuit. Ergo ita dictum ſit intelligamus. Eſt autem horum verborum hic ſenſus: Orationis officium eſt, de his rebus, quæ res ad ciuium vtilitatem, pro conſuetudine ac rogationibus, quæ leges appellantur, cõſtitutæ ſunt dicere, quantum in ipſo fuerit, ad perſuadendum. Quod enim facere debet orator, officium dicimus oratoris: finem vero, perſuadere dictione, ſicut medici officium, curare appoſite ad ſanandum: finem, ſanare curatione. Tria genera ſunt quę recipere debet orator, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale.) Id enim eruditiſſimi, qui de hac facultate præcepta dederunt, pene omnes fatentur. ſed cur ea, & tot ſint cauſarũ genera, alii alias afferunt rationes. ſiquidem alii vnum, quod ad delectationem conue

DE ORATORIS OFFICIO, ET GENERIBVS CAVSARVM.

ORATORIS officium eſt, de his rebus poſſe dicere, quæ res ad uſum ciuilem moribus ac legibus conſtitutæ ſunt, cum aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria ſunt genera cauſarum, quæ recipere debet orator; demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonſtratiuum eſt quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, uel uituperationem. Deliberatiuum eſt, quod in conſultatione poſitum, habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in cõtrouerſia habet accuſationem aut petitionem cum defenſione. Nunc quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde quomodo cauſas tractari conueniat, oſtendemus. Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriã, & pronunciationem. Inuentio, eſt excogitatio rerum uerarum aut ueriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio, eſt ordo, & diſtributio rerum, quæ demonſtrant quid quibus in locis ſit collocandum. Elocutio, eſt idoneorum uerborum & ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria, eſt firma animi rerum, & uerborum diſpoſitionis perceptio. Pronunciatio, eſt uocis, & uultus, & geſtus moderatio cum uenuſtate. Hæc omnia tribus modis aſſequi poterimus; arte, imitatione, exercitatione. Ars, eſt præceptio, quæ dat certam uiã rationemq; dicendi. Imitatio, eſt qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum ſimiles in dicendo uelimus eſſe. Exercitatio eſt aſſiduus uſus conſuetudoq; dicendi.

Quoniam igitur demonſtratum eſt, quas cauſas oratorē recipere, quaſq; res habere conueniret: nunc, quemadmodum ad orationem poßint oratoris officia accommodari, dicendum uidetur. Inuentio in ſex partes orationis conſumitur, in exordium, narrationem, diuiſionem, confirmationem, confutationem, concluſionem. Exordium eſt principium orationis per quod animus auditoris, uel iudicis conſtituitur, uel apparatur ad audiendum. Narratio eſt rerū geſtarum aut perinde ut geſtarum expoſitio. Diuiſio eſt per quam aperimus quid conueniat, quid in controuerſia ſit, & per quam exponimus quibus de rebus ſumus dicturi. Confirmatio eſt noſtrorum argumentorum expoſitio cum aſſeueratione. Cōfutatio eſt contrariorum locorum diſſolutio. Concluſio eſt artificioſus terminus orationis. Nunc, quoniam una cum oratoris officijs, quo res cognitu facilior eſſet, producti ſumus, ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis rationem accommodaremus, de exordio primo dicendum uidetur.

ſtat, eſſe aiunt: alterum, quod conſilium accipiat: tertiū, quod de cauſis iudicet. Alij, quod cū omne oratoris officium aut in iudicijs ſit, aut extra iudicia: eorum de quibus iudicio quæritur, manifeſtum eſſe genus iudiciale. Ea quæ ad iudicem non ueniant, aut præſens tempus, aut futurum habere aiunt. Atqui præſentia laudamus, aut uituperamus: ſicut de præteritis iudicamus, de futuris deliberamus. Tria ergo tantum uideri poſſunt. Item, omnia de quibus dicendum eſt, aut certa ſint neceſſe eſt, aut dubia. Certa, ut cuique eſt animus, laudat, aut culpat. Ex dubijs, partim nobis ipſis ad eligendum ſunt libera de his deliberatur: partim aliorum ſententiæ commiſſa, de his lite contenditur. Nā hortari, dehortari, queri, mitigare, cōcitare, cōſolari, deſolari, cōciliare, terrere, cōfirmare, præcipere, obſcure dicta interpretari, narrare, deprecari, gratias agere, gratulari, obiurgare, maledicere, deſcribere, mādare, renunciare, optare, opinari, docere, delectare, augere, minuere, & id genus alia, qbus cōponēdis cōcitādiſ'ue affectibus aīos audiētium ſingere cōſueuimus, tribus illis cauſarū generibus cōia eſſe cognoſcuntur. Tria genera ſunt quæ recipere debet orator: deliberatiuum, demonſtratiuum, iudiciale.) Cauſa, vt Apollodorus definit, eſt negotium omnibus ſuis partibus ſpectans ad quæſtionem: aut, cauſa eſt negotium, cuius finis eſt controuerſia. Negotium porro ſic definit. Negotium eſt cōgregatio perſonarum, locorum, temporum, cauſarum, modorum, caſuum, factorum, inſtrumentorum, ſermonum ſcriptorum, & non ſcriptorum. Iſocrates ait cauſam eſſe aut quæſtionem finitam ciuilem, aut controuerſiam in perſonarum factorumq; complexu. Cicero autem in Topicis inquit: Cauſa certis perſonis, temporibus, locis, actionibus, negotijs cernitur aut in omnibus, aut in pleriſq; eorum. Huiuſmodi igitur cauſarum, quas ſuſcipere oratorem oportet, tria omnino ſunt genera Demonſtratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. Demonſtratiuum genus eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem uel uituperium) Demonſtratiuum genus cauſarum, in quo laus uituperatioq; continetur: Laudatiuum tum Cicero alibi, tum & alij appellarunt: ſed utraque huius rei appellatio ex Græcis effluxit. Illi enim id genus modo ἐγκωμιαστικὸν, modo ἐπιδεικτικὸν appellarunt. Demōſtratiuum quidem, q multum oſtentationis habere videatur: Laudatiuum autem q in laudibus plurimum habeat operæ.

Deliberatiuum eſt, quod poſitum in conſultatione habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem.) In præceptis de Inuentione, hoc genus ita definit. Deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſceptatione ciuili habet in ſe ſententiæ dictionem. Senſu tamen inter ſe non differunt. Iudiciale eſt quod poſitum in controuerſia, habet accuſationem in ſe, aut petitionem cum defenſione.) In Rhetoricis de Inuentione definit hoc modo: Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio, habet in ſe accuſationem & defenſionem, aut petitionem & recuſationem. Ex his autem tribus cauſarum generibus, materia conſtat oratoris. Siquidem aut auſcultator eſt rei, ſententiæq; moderator, ita vt delectetur, quod demonſtratiuum genus eſt: aut ita, vt ſtatuat aliquid. ſtatuit autem de præteritis, vt iudex: hinc iudiciale. aut de futuris, vt ſenatus, hinc deliberatiuum genus appellatur. Quaſcūque enim res ſibi proponit orator, ex in his tribus generibus inueniuntur. Delectationem in exornatione, quæ demonſtratiui eſt generis: in iudicio aut ſæuitiam aut clementiam iudicis: in ſuaſione, aut ſpem, aut reformidationem deliberātis habet. Itaq; cum in his ſingulis rhetorica tota ſit, quia et inuentionem & diſpoſitionem & elocutionem & memoriam unumquodque horum deſiderat: non forraſſis abſurde quidam genera ea tria Rhetorices dicere, q̄ cauſarum maluerunt. Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, pronuntiationem.) Omnis orandi ratio, ut plurimi maximiq; authores tradiderūt, quinq; partibus conſtat, inuentione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronuntiatione, ſiue actione: utroq; enim modo dicitur. Omnis uero ſermo, quantumcunque habere uis, quo quidem uoluntas noſtra explicatur, habet rem et uerba, neceſſe eſt. At oratio longior, plura exiſtit nō enim tātum refert quid aut quo modo dicas, ſed etiam quo loco. Opus ergo eſt & diſpoſitione. ſed neq; omnia quæ te poſtulat dicere, neque ſuo quæquē loco poterimus niſi adiuuantē memoria. qua propterea quoq; pars quarta erit. Verum & hęc cūcta, corrūpit, ac ppemodum pdit, indecora uel uoce uel geſtu p̄nūciatio. huic ergo tribuēdus fuit neceſſario quintus locus. Hic adiecerūt qdā ſextā partē, ita ut inuentioni iudiciū ſubnectérēt: quia primū eſſet inuenire, deinde iudicare. Sed quo pacto inueniſſe quiſpiā dicetur, ſi contraria, cōmunia, ſtulta, iudicio euitare neſciuerit? Itaque ſicut alij iudicium inuentioni ſubijciunt, ita alij tribus permixtum partibus eſſe uoluerunt: quod neque diſpoſitio ſine eo, neque elocutio aut pronunciatio ſine iudicio eſſe poſſit.

LONGOLIVS.

ORatoris officium.) Quod Cicero officium, id Ariſtoteles ἔργον id eſt opus appellat. Sed lōge amplius officium Ariſtoteles oratori aſſignauit, tradita definitione, ab effectibus & fine, cum diceret, Rhetoricen eſſe uim quandam artificioſam perſuadēdi in unaquaque re. Sed nos cum Halicarnaſſeo dicimus officium Rhetoris uel oratoris, ut hic a Cicerone definitum eſt, eſſe maxime proprium & principaliſſimum officium. Nam etſi philoſophus artificioſa quadam facultate perſuadet, id non ut rhetor agit, ſed ut philoſophus. Tria ſunt genera cauſarum.) De horum differentia, poſt Fabium eleganter differit Laur. Valla, in Apologia contra Raudenſem. Libet tamen obiter & aliud diſcrimen perelegans, a Græcis animaduerſum addere. Aiunt enim, iudicialem ſpeciem ex iraſcibili parte animæ prodiiſſe, cum ſcilicet quilibet homo uel accuſetur, uel excuſetur. deliberatiuam ex appetibili, cum ſcilicet deliberare uolens de re aliqua ut plurimum in eam deliberationem feratur, quam mouerit appetitus, perſuaſus a ratione: demonſtratiuam ex rationabili, cum uidelicet quicunque utitur laude uel vituperatione, afferat de vtroque rationes. Sed & ut ſingula hæc genera ſuos fines habent, iudiciale quidem equum & iuſtum (iudex enim ad æquitatem reſpectū habens ſedet & iudicat) deliberatiuum autem utilitatem, demonſtratiuum autem bonum. ita & ſua loca habēt, prætorium iudicialis ſpecies, deliberatiua ſenatum, demōſtratiua theatrū uel eccleſiam. Quod attribuitur, &c.) Attribuitur, inquit id q tota in attributis, hoc eſt, circunſtantijs conſiſtit eius tractatio. Oportet igitur.) Tranſitio ad partes officij. Accommodatio.) id eſt, commoda ordinatio. Pronuntiatio eſt, &c.) Pronuntiationem uideri poterat non ſatis perfecte definiſſe, cum id non ſolum agat, uerum in proferendo, ut & nomen teſtatur, tota propemodum conſiſtat, niſi præcipuas in geſtibus moderandis partes haberet. quare pleraq; omnia exemplaria & Vocis in definitione addunt. Quaſq; res habere cōueniat.) Alias, Oporteat. Confutatio eſt contrariorum locorum diſſolutio.) Adduot aliqui, Cum deſtructione: ignorantes, & Græcis διαλύειν, & Romanis diſſoluere idem ſignificare ſubinde quod deſtituere.

ASCENSIVS.

ORatoris officium &c. Quia vt dicit diuus Auguſtinus in præfatione q̄ſtionū in heptatheucum. Nonnulla pars inuentionis eſt noſſe quid quæras: ideo author cōſcripturus, quæ ad rationē dicendi faciant, ſcribit officium oratoris, ac eo co-

ursa quid secūdū Apollodorū.
id sm̄ ciceronē.
...ntario. i. spesio... ...chiarir.
Delibe'rativu̅

gnito ſtudeat adipiſci, quæ ad id ſint neceſſaria, ſine quibus fruſtra darentur præcepta dicendi. Nam Rhetoris non eſt docere quid loquaris: ſed qui hoc eſt quomodo ſicut Horatius in arte poetica non docuit quid ſcribas, ſed qui monuit tamen dicens. Rem tibi ſocraticæ poterunt oſtendere chartæ. Prelibat præterea quæ in initus ſcientiarum inquiri ſolent, videlicet quod rhetorices ſint ſubiectum circa quod verſetur, quod præcognitum quodammodo eſſe oportet: dicit itaq; q officium oratoris eſt.i.ad eum qui futurus eſt orator maxime ſpectat (dicitur enim officium vel ab efficiendo eo q quiſq; quod officii ſui eſt maxime facere debet, vel ab ob & facio: ob autem dicit cõtra, & propter: vnde officio.i.noceo: quaſi contra id quod facere debeam, facio, & tamen officium meum eſt perper quod faciendum factus ſum. vt officium aratoris arate, ſcriptoris ſcribere: diſcipuli diſcere, rhetoris docere. Oratoris vt hic dicit) poſſe dicere.i.eſſe idoneum & potentem ad dicendum (Ad hoc autẽ vt opus aliquod perficiatur ab opifice tria concurrunt, velle, ſcire, et poſſe, quæ interdum diſtincta ſunt, vt ſi ruſticus bonis cruribus ſaltare non didicerit, ſaltare quodammodo poteſt & ſæpe vult, ſed neſcit. Contra qui bonus erat ſaltator ſe crura fregerit, ſcit quidem & forte velit ſed non poteſt. Sæpe autem bonus ſaltator poteſt & ſcit ſaltare ſed nõ ſaltat, quia nõ vult. Verum hoc loco poſſe dicere quodammodo ea tria includit, quia non videtur poſſe qui neſcit artem dicendi: nec qui ſcit continuo poteſt ſi non habet facundiam. firmum latus memoriam & cætera ad orationem neceſſaria, quia vero orator non ſemper orat, hoc eſt non ſemper dicit, ideo nõ dicit q oratoris officium eſt dicere, ſed poſſe dicere.q.d.quando velit) de his rebus quæ res (Signa puer modum loquendi. antecedens videlicet ſæpe a Cic.cum relatiuo repeti, vt Valla etiam obſeruauit) ſunt conſtitutæ.i.ſimul ſtatutæ: & comprobate moribus.i.laudata conſuetudine & legibus.(Ita enim ſolet iudiciũ ferri aut iuxta conſuetudinem ſuæ cuiuſq; ciuitatis. aut iuxta leges publicas) ad uſum.i.vtilitatem ciuilem.i.ciuiũ ſimul commorantium in vnis mœnibus, oportet ergo vt noſcat conſuetudinem leges & priuilegia ciuitatis in qua orabit: aut cauſam dicet: neq; id adhuc eſt officium plenum oratoris, immo iuriſconſulti, vnde addit cum aſſenſione: hoc eſt aſſenſu auditorũ quoad eius.i.quatenus id fieri poterit. Quia ſicut non eſt in medio ſemper releuetur, vt æger. Sic non eſt in oratore etiam perfecto, vt ſemper perſuadeat, & ad aſſenſum inducat, quia interdum auditor male affectus eſt, interdum ab aduerſario perſuaſus, interdum res non eſt perſuaſibilis. Noris puer idem eſſe aſſenſum & aſſenſionẽ. Aſſentaria autem eſſe adulatoris. Signet preter locutionem illã quoad eius. Vnde ſcias aduerbia ſæpe pronominũ caſum regere: vt eo temeritatis peruenit.i.ad id temeritatis: aut ad eã temeritatẽ, & quoad eius, id eſt, quatenus id &c. Leges poterit non potuerit. Tria ſunt &c.) Propoſuit ſubiectum in genere quod nũc diuidit per ſpecies dicens. Tria ſunt genera cauſarum quę genera orator debet recipere, ſcilicet, ab litigatore ut a ſe tractãda (quia ſunt & alia a grecis illis ſuperflue tradita quæ reiicere poteſt. Notabis quod Valla admonuit oratores in declaratione antedicti rariſſime ponere illas grammaticorum particulas ſcilicet aut videlicet, vt hoc loco dicat grãmaticus videlicet) Demonſtratiuum quod dicitur a demonſtrando quia Demonſtrat alicui ineſſe laudem vel vituperium, unde & grammatici ſolent uocare regimen demonſtrationis aſſentiæ in his uir magnæ probitatis aut improbitatis deteſtandæ. Deliberatiuum quod a deliberando nomen ſumpſit. Et iudiciale quod a iudicio ſeu a iudicando deductum eſt. Vnde demonſtratiuum eſt quod attribuitur, id eſt, applicatur in.i.ad laudem vel vituperium alicuius perſonæ certæ.i.ſingularis quia in deliberatiuo agitur etiã de laudando aut uituperando ſtatu publico, vnde deliberatiuũ eſt, quod poſitum in conſultatione, id eſt, deliberatione & communi diſquiſitione expedientis an non expedientis habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem. Suaſionem ſi uideatur in expediẽs de quo conſultatur, diſſuaſionem, ſi expediens. Caue legas perſuaſionem, non enim penes oratorẽ eſt, ut ſemper perſuadeat. nam perſuadere eſt inducere aſſenſum. Iudiciale eſt quod poſitum in controuerſia.i.diſputatione & deceptatione: habet in ſe accuſationem, vt in cauſa criminali, & petitionem, vt in ea cauſa ciuili, & utraq; pertinent ad actionem cum defenſione quæ pertinet ad reum. Nam omnis ſiue iuſte, ſiue iniuſte poſtulans & vocans aliũ in ius, dicitur actor, omnis uocatus in ius licet innocẽs ſit, aut nihil debeat vocatur reus. Nunc quas res &c.) Dicit quinq; eſſe partes oratori neceſſarias, quas quo ordine exerceat enumerat. Nam qui apte de re quapiam dicere uult oportet primo loco habeat inuentionem.i. vt inueniat & excogitet dicenda. Deinde diſpoſitionem vt ea debito ordine diſtribuat. Nam in principio fere locari ſolent grauia quæ auditorem excitẽt, & in fine ea repeti quę maxime ad rem faciant in medio quæ minoris ſint momenti. Tum elocutionem.i.elegantem idoneorum verborum & ſententiarum ad inuenta accommodationem. Tum memoriam, qua pręmeditata repetit. Demũ pronunciationem cum geſtibus debitis. has autem partes graphice definit, vt cum ordine patebit qui talis eſt. Nunc .i.deinceps docebimus quas res, aut res quas oporteat oratorem habere. Deinde oſtendemus quomodo conueniat has cauſas.ſ.quinq; partes officii oratori tractari.i.exerceri. Igitur cõtinuatiua eſt vox.q.d. vt proximum equamus oportet inuentionem diſpoſitionem, elocutionem, memoriam & pronunciationem eſſe in oratore. Deinde deſcribens eas dicit. Inuentio eſt excogitatio rerum verarum aut veriſimilium, quę reddant .i.efficiant, cauſam.ſ.quam agimus, probabilem.i.veriſimilem aut probabilem ſeu apparentem veram. veruntamen ſi orator eſt vir bonus dicendi peritus vt a Catone deſcribitur. Non excogitabit veriſimilia quæ tamẽ ſciet non eſſe vera, ad decipiẽdum. ſed vt reus criminis abſoluatur licitum videtur interdum verbis plauſibilibus vti. Diſpoſitio eſt ordo & diſtributio rerum.ſ.excogitarum aut inuentarum, quæ.ſ.diſtributio aut diſpoſitio demonſtret quid quiſq;.i.in ſingulis locis ſit collocãdum, aut quid & quibus locis ſit locandum. Elocutio eſt accõmodatio.i.applicatio verborum idoneorum: & ſententiarum ſup.idonearum, ad inuentionem.i.res inuẽtas & excogitatas. Memoria eſt firma perceptio.i.compræhenſio.ſ.actiua animi, & paſſiua rerum.i.ſententiarum, & verborum diſpoſitionis.i.quæ per diſpoſitionem prius erant diſtributa. Vbi notabis puer cum Valla Ci.ſæpe genitiuos actiue & paſſiue ſignificantes ſimul dare vni regenti: vt hoc loco perceptio animi eſt actiua: quia animus percipit. Perceptio rerum & verborũ paſſiua: quia res & verba percipiuntur. Pronunciatio eſt moderatio.i.temperatio & modificatio cum venuſtate.i.quæ ſit decora & venuſta: vocis.ſ.pronunciantis vt nunc ſit aſpera nunc lenis & ſuo accentu enunciata, vultus vt nunc ſit triſtis & ſeuerus, nunc lętus & facilis & geſtus.ſ.manũ, capitis & cæterorũ membrorum. Hæc omnia &c. quia difficille videtur tot res poſſe obſeruare, & prius dixerat ſe non facturum more grecorum qui artem difficiliorem reddebant, dat veſtra earum adipiſcendi dicens, Nos poterimus aſſequi.i.adipiſci & obtinere hęc omnia.ſ.ſupradicta, tribus rebus, videlicet arte, imitatione, & exercitatione, quas deſcribit addens. Ars eſt preceptio.i.inſtitutio & doctrina quę dat certam viam, quę pro.i.rationẽ dicendi: vt quę in hoc li.traduntur & a Quin.in libris de inſtitutione oratoria. Imitatio eſt qua impellimur diligenti ratione .i.conſideratione vt valeamus eſſe ſimiles aliquorũ.ſ.quos nobis imitandos propoſuerimus: ſimiles dico in dicendo.i.forma dicendi. Exercitatio eſt aſſiduus vſus & conſuetudo dicendi. Quę tria etiã bono ordine deſcribũtur, nã primo dicere oportet aliquam artem, deinde deligere quem imitemur: & demonnos exercitare in his quæ didicimus: non enim decenter poſſemus nos ponere quem imitemur ſine arte, alioquin tam malum quam bonum imitemur, nec excitare nos in arte & imitatione niſi illis præhabitis. Quoniam igitur demõſtratum eſt.) Facto epilogo dictorũ, diuidit inuentionem in ſex partes, quas ſuo ordine poſitas definit. Nam qui perorare contendit ſæpe vtitur exordio ad efficiendum auditorem beneuolum, docilẽ & attentum. Deinde narratione rei geſtæ aut perinde ac geſtę. Tũ diuiſione qua diſcernit quę ad cauſam ſuam tractaturus ſit & quę non. Tum ſuorum confirmatione, tũ ab aduerſario aſſumptorum aut aſſumendorum confutatione. Ac demũ conclusione, quam repetitis capitibus principalibus pro ſe iudicãdum eſſe concludit. Ordo eſt. Igitur quoniam demonſtratum eſt, quas cauſas oporteat oratorem recipere.i. vt orator recipiat: quia dictum eſt q demonſtratiuam, deliberatiuã & iudicialem, & quaſq;.i.quas (ſunt enim quæ partes quaſq;) res cõueniat oratorem habere quia demonſtrat ũ eſt q quinq; inuẽtionem, diſpoſitionem &c. Videtur nunc dicendum quemad-

modū officia oratoris.ſ.inuenire diſponere &c.poſſint accommodari ad orationē.i.applicari ad rationem dicendi & exerceri,aut poni in executionē. Inuentio conſumitur.i. euacuatur in ſex partes orationis.i.dum ſex partes orationis explentur, videlicet in exordium, narrationē, diuiſionē, confirmationē, confutationem,& concluſionē. Exordiū eſt principiū orationis,p quod principiū animus.i.affectus auditoris, vt in ſenatu, aut concione,aut iudicis: vt foro iudiciali,conſtituitur.i.diſponitur afficitur,aut inſtruitur,aut apparatur.i.magnifice pręparatur ad audiendum,quia beneuolum,attentū & docile efficere ſolet. Narratio eſt expō.i.clara recitatio,rerū geſtarū.i. publice factarū,aut adminiſtrararū aut perinde.i. aut ſe habentiū vt geſtarū.i.tanquā ſint geſtæ,licet geſtæ reuera non ſint. Diuiſio eſt per quā aperimus.i.manifeſtamus (nō dicit quia ne fiat eiuſdem vocale hiatus) quid conueniat.i.de quo cōſentiunt litigantes,& quid ſit in controuerſia.i.in diſſenſione, & p quam exponimus de quibus rebus ſumus locuturi, qd declamatores, ſeu prędicatores verbi diuini obſeruare ſolent,fruſtra aūt additur a quibuſdā & diſconueniat,quia idem eſt in cōtrouerſia eſſe & diſconuenire. Verbi gratia ſi aduerſarius dicat Clodiū a Milone occiſum iniuſtiſſime aut iniquiſſime, poterit Milonis defenſor

diuiſione utūt prędicatores

defenſor poſtquā narrauerit rē geſtam.i.cędem Clodii diuidere & dicere,duo igitur aduerſarius aſſumpſit. Clodium,videlicet occiſum eſſe & iniuſtiſſime,primū quidē inficiari non poſſum,neq; id infectū nolim. Secūdum autē pernego. Iuſtiſſime enim occiſum aſſero quod poſt ea confirmationē probabit, & per confutationē ſeu refutationē aduerſarii argumenta diſſoluet. vnde confirmatio eſt expō.i.declaratio noſtrorū argumētorum.i.noſtrarū probationū,aut noſtrorū mediorum ad probandū aſſumptorū cum aſſeueratione.i.aſſertione q̃ vera ſint. Confutatio eſt diſſolutio.i.inualidatio & improbatio locorū cōtrariorū.i.ab aduerſario adductorū. Concluſio eſt terminus .i.finis artificioſus.i. ex arte factus,orationis.i.dicendi orationis .i.dicendi oratoriæ. Nunc quoniam &c.hinc ſumendū puto tem initiū tituli de quatuor gñibus cauſarū. Nā certū eſt Ciceronē nō ſic diſtinxiſſe,vt diſtincta videmus capita. Ordo aūt eſt. Nūc .i.deinceps.qm̄ nos pducti ſumus, vt loqueremur de partibus orationis, vna.i.ſimul cū officiis oratoris,quo.i. vt res eſſet facilior cognitu.i.ad cognoſcēdū,aut vt cognoſcat, & producti.i. ad hoc perducti ſumus, vt accomodaremus eas.ſ.partes orationis ad inuētionē, videt dicendū ſup.eſſe primo de exordio. Incipiens autem de exordio dicere ait.

CAuſa poſita,quo commodius exordiri poßimus,genus cauſe eſt conſiderandum.

Genera cauſarum ſunt quatuor: honeſtum,turpe,dubium,humile. Honeſtum cauſe genus putatur, cum aut id defendimus,quod ab omnibus defendendum uidetur,aut id oppugnamus,quod ab omnibus uidetur oppugnari debere,ut pro uiro forti cōtra parricidam. Turpe genus cauſe intelligitur, cum aut honeſta res oppugnatur,aut defenditur turpis. Dubium genus eſt, cum habet in ſe cauſa honeſtatis & turpitudinis partem. Humile genus eſt,cum contempta res affertur. Cum hæc ita ſint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus cauſe accommodari.

CAPIDVRVS.

CAuſa poſita,genus cauſę eſt cōſiderandū. Genera cauſarū ſunt quatuor,honeſtū turpe,dubiū,humile.) In libris de Inuētione,Sex inqt eē oīno partes orōnis nobis videntur,Exordiū,narratio,partitio,cōfirmatio,reprehēſio, cōcluſio : ſed ab hac diuiſione nō differt. At ſubiūgit. Genera cauſarū ſunt,honeſtū,admirabile,humile,anceps, obſcurū.i.ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον.i. honeſtū,humile,dubium vel anceps, admirabile, obſcurū. Hic admirabile,quod & obſcurū, tacuit,turpe aūt adiecit. Hoc aūt ideo fecit,qd diuerſos ſequebat authores, & vtraq; p generū enumeratio ei pbabilis viſa eſt. Hermagorā .n. in illis, in his iuniores ſecutus eſt Cicero. Vnde & illa vetera, & hæc noua a uulgarib. Rhetorica nominat. Admirabile genus cauſę vocāt,qd eſt præter opinionem hominū cōſtitutū. In ancipiti maxime beneuolū iudicē,in obſcuro docilē,in humili attētum parare debemus. Nā honeſtū eſt, quod ad conciliationē ſatis per ſe valet. admirabili & turpi remediis opus eſt. Sed hic iā aliquibus ſuccurrā oportet,qui quærēt qd ſit q̃ ſupra Cicero dixit,genera cauſarū tria eſſe,demōſtratiuū,deliberatiuū iudiciale:hic rurſus genera cauſarū qnque eſſe dicat. Hic Victorinus: Res multę,inqt,ſint quarū una ſubſtātia.reliquę accidunt. Itaq; cū ſubſtātię acciderit vna qualitas,pōt & alia accidere:ſed quę nō ſit in eodē genere,i quo prima qualitas fuit. vtputa ſi dicas,foliorū gña duo ſunt,de mēbrana & de charta. Hic ſolū ſubſtātia ē:accelit ei vna qualitas,mēbrana et charta. Poteſt tamē eidē ſubſtantię,vel folio,alia qualitas accidere, q̃ non ſit in eodē genere,in quo prima qualitas: vt ſi dicas,folio℞ genera ſunt tria,eſt oblongū,eſt latū, & eſt quadratū. Quare ſi circa primā qualitatē numerus diuiſionis varietur,vitiū eſt: ſin autē in eadē ſubſtantia circa alias qualitates numerus diuiſionis variet,nō eſt vitiū,vt hic ait. Primū cauſarum tria genera ſunt. Cauſa hic ſubſtātia eſt,accidit ei vna qualitas, vt ſit demonſtratiuū genus,deliberatiuū iudiciale. Deinde ait, quinque cauſarū ſunt genera ; Licet eadē ſit ſubſtātia,alia tñ ei qualitas accidit. In iudiciali.n.ſine alio quocūque genere cauſę, inuenit & honeſtū cauſę genus,& admirabile,& humile,& anceps,& obſcurū. Sed Victorinus id mihi nō admodū,qd ſit, aperuiſſe quidē videt. Nā oīs cauſa aut in lite eſt,aut extra litē eſt. Si in lite, iudicialis:ſi extra litē,aut in cōſultationē venit,qd eſt deliberationis:aut put nobis libido fuerit laudam⁹ vituperamus'ue, quod eſt generis demonſtratiui. At illa alia ſiue quatuor, ſiue quinq; ſint,nō ſunt niſi procemii,quę eſt vna pars orationis:nec cōmunia ambarū partiū,veluti tria illa,quę prius recēſuimus. Eſt.n. iudicialis

i causa est in lite uocat: iudicialis. demōstratiua.

iudicialis communis actoris & rei,vt Milonis & Clodianorū: vtraq; ſiquidem iudicialis nominat. Silr deliberatiua, vt Creādus'ne ſit Cos. Auguſtus,an nō,qa puer. Communis quoq; demonſtratiua,vbi Catonē Cicero laudat. C. Iulius Cæſar vituperat. At in exordio ſecus quodammodo fit: vt pro viro forti cōtra parricidā,cauſa erit iudicialis: & hæc tā ad parricidam, pertinet quā ad virū fortē.ergo vna erit amborū. In proœmio aūt diuerſa nā ſua cuiuſq; erit: altera viri fortis altera parricidę. Illa quidē honeſta,quę p viro forti: & eo honeſtior,qd cōtra parricidā. hæc vero turpis, quod p parricida: & eo turpior qd cōtra virum fortē. Sunt itaque duæ cauſæ,et inter ſe plurimum differentes, vt cōmunes nullo modo eē poſſint. Nec vero hæc cauſæ honeſtas, aut turpitudo, ad eam illā quę lis eſt, & cōtrouerſia,in qua iudicium pēdet,aliqd pertinet. Sed quædā hominum habita opinio de actoris parte,vel rei:qd partē hanc honeſtā eſſe exiſtimāt, illā turpē. ideo qd orator,cum intelligit partē quā tuet laborare infamia,apud iudices cęteros'ue expurgat infamiā, conciliatq; eorum aīos ad bene ſperādum de cauſa quā acturus eſt. Et quātum fieri poteſt,cōtrahit in exordio beneuolētiā ſibi & ab aduerſario alienat:quo de pbatione ipſius cauſę, in qua iudicium oē pēdet,de ſuo noſtro bene,de aduerſario male opinētur.

LONGOLIVS.

GEnera cauſarum ſunt quatuor.) Et ſupra Cicero genera cauſarū quędā recēſuit : ſed illa vt pręcipuas materiā & negotiorum partes,hęc vero vt partium illa℞ partes. Qua de re lege Victorinum. Quidam vero vt hanc amphibologiam fugiant,ſuperiora iſta non cauſarum, ſed dicendi & ciuilium quæſtionum genera uocant.

ASCENSIVS.

CAuſa poſita.i.poſtq̃ eā erit cōſtituta,cōſiderādū eſt gen⁹.i.qualitas,aut,ſpēs cauſę,quo.i.ideo vt poſſum⁹ exordiri cōmodi⁹,ſed fere in idē recidit. Genera cauſa℞. Vt diſtinctius,& ita clari⁹ inſtitutum ſuum pſequatur diuidit rurſus cauſas p aliā rationē, vt pote p alia accidētia,quo circa nō eſt incōueniens,ſi prius tria genera cauſarum poſuerint, & nunc quatuor,qa nō diuidit eam p eadē mēbra,ſed p alia. ſicut nō eſt inueniēs in grāmatica ſi nomē diuidat p qualitatē in pprium & appellatiuum,& p figurā in ſimplex. cōpoſitum & decōpoſitū vñ in hęc quatuor mēbra diuidi poſſunt ſingula tria prædictorum generum, & ecōuerſo ſingula horum quatuor in illa tria. Nā i demōſtratiuo aliud eſt honeſtum aliud turpe, aliud humile,aliud dubiū,& ſilr in deliberatiuo & iudiciali. Et ecōuerſo in turpi genere,aliud eſt demōſtratiuum, aliud deliberatiuum aliud iudiciale, & ita in reliquis. Vnde non eſt inconueniēs eandem

eandem rem diuidere in plura, & in pauciora membra ſecundum varios reſpectus. Sed videtur inconuenientius q quam rem hic in quatuor diuidit alibi in quinq; diuiſit, nam aut hæc diuiſio imminuta, aut illa ſuperflua videtur. Verũ ſciemus omnem diuiſionem, aut eſſe bimembrem primo loco, aut eſſe reducibilem ad bimembrem, aut (ſi detur medium) ad trimembrem. Verum quia oppoſitorum eadem eſt diſciplina, ſatis eſt alterum eorum expreſſiſſe. Verbi gratia. Dicamus genera cauſarum eſſe tria. honeſtum dubium & humile, ſub honeſto intelligetur turpe, & ſub humili admirabile: & ex vtriſq; rurſum eſt anceps, aut dubium. vnde vt grammaticis ſatisfaciamus, dicamus ſic. Omne genus cauſæ, aut honeſtatem includit, & dicitur honeſtum, aut turpitudinem & dicitur turpe, aut vtranq;, & dicitur dubium. anceps ſeu mixtũ. Et rurſus: Omne genus cauſæ, aut includit rem ſublimem & admirabilem, & dicitur admirabile, aut humilem & contemptam, & dicitur humile: aut ex vtraq; conſtat & diceretur dubium, ſed raro reperitur. Sũt ergo in virtute, vt ita loquar duæ diuiſiones, quarum prior trimebris, videlicet. Cãꝝ aliud honeſtũ, aliud turpe, aliud dubiũ. Secunda potius bimembris. ſ. Cauſaꝝ aliud admirabile aliud humile. Nam non facile inuenias hic dubium. In hac ergo diuiſione ſub humili comprehẽditur admirabile, quod alibi poſuit, & illic ſub honeſto cõprehenditur turpe: & ſic vtrobiq; erunt quinq; membra. Ordo eſt. Genera cauſarum ſunt quatuor ſup. cum eorum oppoſitis, honeſtum, turpe, dubium, quæ vnam faciunt diuiſionem, & humile ſup. & admirabile cum dubio interea quæ faciunt ſecundam. Deſcribens autem ſingula membra dicit. Genus cauſæ putatur honeſtum, cum. i. quando nos, aut defendimus (. i. aliquis defendit: frequenter enim loquitur Cic. in prima perſona pro quamuis.) id quod videtur defendendum ab omnibus, aut oppugnamus, id quod videtur debere oppugnari ab omnibus, vt cum nos ſupp. oramus pro viro forti contra parricidam. i. occiſorem patris: aut alterius liberi hominis, ſed præcipue de parentela, vt aũt ſua. videtur enim vir fortis ab omnibus defendendus, & parricida ab omnibus oppugnandus. Genus cauſæ intelligitur turpe. ſupp. tunc cum aut res honeſta oppugnatur, aut defenditur turpis, vt ſi oremus pro parricida contra virum fortem. Genus cauſæ eſt dubium. i. mixtum, & anceps, ac incertum vtri parti addicatur cũ habet in ſe cauſam honeſtatis, & partem turpitudinis. vt ſi homo libertinus patronum ſuum homicidam defenderit contra adulterum, honeſtum eſt q patronum defendit, & q adulterum oppugnat, ſed turpe eſt q homicidam defendit. Genus eſt humile: aut dicamus in ſingulis, vt verba iacent. Humile genus cauſæ eſt, cum res contempta. i. vilis & cõtemptibilis antefertur. i. extollitur, aut fertur ante auditorem, vt ſi pro re agraria, aut frumentaria, aut pro priuati hominis ſuppellectili domeſtica orauerit. Et ecõtrario. Sublime ac admirabile genus cauſæ eſt dum res admirabilis antefertur. vt libertas pub. aut reſtitutio regis alicuius in regnum, aut quid ſimile. Difficile autem, vt dixi eſſet inuenire in quo ſint admirabile & humile admixta, niſi reſpectu diuerſorum: vt ſi pauperem contra regẽ defendas, aut controuerſo. Cum hæc ita ſint. i. cum conſtet quatuor, aut quinq; eſſe genera cãꝝ: conueniet. i. dicẽs, & cõueniens erit rõnem exordioꝝ accõmodari. i. applicari: ad oẽ genus cauſæ, ita vt pro varietate generis cãrum varie ſumat exordium.

aut

DE EXORDIIS.

EXORDIORVM duo ſunt genera, principium, quod Græce προοίμιον appellatur, & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium, eſt cum ſtatim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita ſumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere poßimus. Si genus cauſæ dubium habebimus, a beneuolentia principiũ cõſtituemus, ne quid illa turpitudinis pars, nobis obeſſe poßit. Sin humile genus erit cauſæ, faciemus attentos. Sin turpe genus cauſæ erit, inſinuatione utemur, de qua poſterius dicemus: niſi quid nacti fuerimus, quare aduerſarios criminãdo beneuolentiam captare poßimus. Sin honeſtum cauſæ genus erit, licebit recte uel uti, uel nõ uti principio. ſi uti uolumus; aut id oportebit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta, aut breuiter, quib. de rebus ſimus dicturi, exponere: ſi principio uti nolemus; à lege, à ſcriptura, aut ab aliquo firmißimo noſtræ cauſæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem uolumus; quomodo quidq; eorum confici poßit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos faciemus. nam docilis eſt is, qui attente uult audire. Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis uerba facturos, aut de ijs rebus, quæ ad rempub. pertineant, aut ad eos ipſos, qui audirẽt, aut ad deorum immortalium religionem, pietatem: & ſi rogabimus ut attente audiant, & ſi numero exponemus res de quibus ſumus dicturi. Beneuolos auditores facere quatuor modis poſſumus: à noſtra, ab aduerſariorũ, ab auditorũ perſona, et à rebus ipſis. A noſtra perſona beneuolentiã contrahemus, ſi noſtrum officiũ ſine arrogãtia laudabimus, aut in rempub. quales fuerimus, aut in parentes aut in amicos, aut in eos ipſos qui audiũt, aliquid reſ

CAPIDVRVS.

EXordioꝝ duo ſunt gña.) Qd pricipiũ Latine vel exordiũ dr, maiore q̃dã rõne Græcos, προοίμιον noiaſſe. Quitil. putat q ni tunc ia tãtũmodo ſignificẽt, illi ſatis clare partẽ hãc eẽ an ingreſſũ eius de quo dicẽdũ eſt oſtẽdant. Nã ſiue ppterea q οἴμη cãtuſẽ, & citharœdi pauca illaq̃ ante q̃ legitimũ certamen inchoẽt, emerẽdi fauoris gr̃a canũt, procemiũ cognominatunt, oratores quoq; ea q̃ priuſq̃ cãꝫ exordiant, ad cõciliãdos ſibi iudicũ aios ploquunt, eadẽ appellatione ſignarunt: ſiue qd οἴμην Greci appellent, id qd ante igreſſum rei ponit, ſic vocare ẽ iſtitutũ. Eſt etiã vbi procemium vniuſcuiuſq; rei vocemus principiũ. Sin Iuuenalis i primo Satyrarũ. Miſeræ cognuſce procemia rixæ. Nam quod iã pene in oibus legitur codicibus. Cognoſce præmia rixæ. corruptũ eſt, vt facile ẽ lectu cognoſcere. Et inſinuatio, quę ἔφοδος noiatur.) Epos, vt in Artis poeticę Horatii ſcripſimus, carmen dicit heroicũ, & declinat ſicut Chaos. Epodi aũt dũr verſus, quolibet metro ſcripti, et ſequẽtes clauſulas habẽtes particulatum ipſoꝝ verſuũ: qles ſunt Epodi Horatii, in qbus ſingulis uerſib⁹ ſingulæ clauſulæ adnectunt: Vt, Nox erat, & cœlo fulgebat luna ſereno. Deinde, Inter minora. et, Altera iam teritur bellis ciuilibus ætas. Deinde Suis et ipſa Roma viribus ruit. & q̃cunq; ſunt ſimiles. dictiq; epodi συνεκδοχικῶς, a partibus verſuum, q̃ legitimis uerſibus ἐπάδονται. i. accinunt.

Eſt

Eſt ẽt epodos, vt & Demetrius Triclinius exponit, cãtus apud Græcos, vno in loco cõſiſtens: cum ſtrophe a dextro, antiſtrophe a ſiniſtro ſit. cuiuſmodi eſt apud Pindaꝝ. Epodos ẽt iſinuatio noiatur, ab ἐπὶ propõne effictum nomen, quod eſt ſupra, & ᾠδὴ cantus: ſiquidẽ penultima producta eſt. Nã ſi ſit correpta, ephodos diceret. Exordiorum duo ſunt genera, principiũ, qđ Græce προοίμιον appellat: & inſinuatio, q̃ ἔφοδος noiatur.) In præceptis de Inuẽtione inquit: Igr̃ exordiũ in duas partes diuiditur, in principiũ, & inſinuationẽ. Principiũ eſt oro, pſpicue & protinus pficiens auditorẽ beneuolũ, aut docilẽ, aut attentũ. Inſinuatio eſt oro, quadã diſſimulatione & circuitione obſcure ſubiẽs auditoris aium. Id ita ſumitur, vt attẽtos, aut beneuolos, vt dociles auditores hr̃e poſſim⁹.) Principiũ inqt, eſt, vbi ſtatim q̃ dũr, & ex pſonis ſumunt, & ex rebus ipſis. Reꝝ aũt tria ſunt genera, vt amice, vt intelligenter, vt attẽte audiamur. Quuꝝ primus locus in perſonis nr̃is, diſceptatoꝝ, aduerſarioꝝ eſt, qbus initia bñuolẽtiæ cumulãdæ cã cõparantur, aut meritis nr̃is, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, et maxime generalis officii, iuſtitiæ, fidei: cõtrariiſq; rebus in aduerſarios cõferẽdis, & cũ his qui diſceptãt aliqua coniuratiois cauſa, aut ſpe ſignificanda. & ſi in nos aliqua odia offenſionis ſint collata, ea tollendo, minuẽdo'ue aut diluendo, aut extenuãdo, aut cõpenſando, aut deſpicãdo. Intelligẽter aũt, vt audia-

mur etiam attente, a rebus ipſis o ſdiendum eſt. Sed facilime auditor diſcit, et quid agatur intelligit, ſi complectare a principio genus naturāq; cauſę, ſi diuidas, ſi deſinias, ſi neq; prudentiā eius impedias cōfuſione partiū, nec memoriā multitudine. Vt attente etiam audiamur, triū rerum aliquam ſequemur: nā aut magna quędā proponemus, aut neceſſaria, aut cōmoda cum ipſis apud quos res agitur. Si genus cauſæ dubiū habebimus, a beneuolentia principium conſtituemus, nequid turpitudinis pars illa nobis obeſſe poſsit. Si humile erit genus cauſæ, faciemus attentos. Si turpe erit genus cauſæ, inſinuatione vtendū eſt, de qua poſterius dicemus: niſi qd nacti erimus, quare aduerſarios criminando, beneuolentiam capere poſsimus. Si honeſtum genus cauſæ erit, licebit recte vel vti, vel non vti principio.) Vbi de Inuentione differit, quinq; illa genera ita tractat. In admirabili, inquit, genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erūt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt vehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinuationem. nam ab iratis ſi perſpicue pax & beneuolentia appetitur, non modo ea non inuenitur, ſed augetur atq; inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, conceptionis tollēdæ cauſa neceſſe eſt attentum efficere auditorē. Anceps genus eſt cauſæ, ſi dubiam iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordiendū eſt: ſin autem partem turpitudinis, partem honeſtatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, vt in genus honeſtum cauſa tranſlata videatur. Cum autem erit honeſtum cauſæ genus, vel præteriri principiū poterit: vel ſi commodum fuerit, aut a narratione incipiemus, aut a lege, aut ab aliqua firmiſsima ratione noſtrę dictionis ſio vti principio placepit, beneuolētiæ partibus vtēdum eſt, vt id quod eſt honeſtū augeatur. In obſcuro cauſæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Dociles auditores hēre poterimus ſi ſummā cauſæ breuiter exponemus: & ſi attentos eos faciemus. nam docilis eſt is qui attente vult audire.) In libris de Inuentione. Dociles auditores, inquit, faciemus, ſi aperte & breuiter ſummā cauſæ exponemus: hoc eſt, in quo conſiſtat controuerſia. Nam & cum docilem velis facere, ſimul attētum facias oportet. Nam is eſt maxime docilis, qui attentiſſime eſt paratus audire. Dociles

remus; dum modo hæc omnia ad eam ipſam rem, de qua agitur ſint accommodata. Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam ſolitudinem, calamitatem. Et ſi orabimus, ut nobis ſint auxilio, & ſi ſimul oſtendemus in alijs ſpem nos habere noluiſſe. Ab aduerſariorum perſona beneuolentia captabitur, ſi eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, ſi quid eorū ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter, malitioſe factum proferemus. In inuidiam trahemus, ſi uim, ſi potentiam, factionem diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hoſpitium, ſodalitatem affinitates aduerſariorum proferemus, & his adiumentis magis, quàm ueritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, ſi inertiam, ignauiam, deſidiam, luxuriam aduerſariorum proferemus. Ab auditorum perſona beneuolentia colligetur, ſi res eorum fortiter, ſapienter, manſuete, magnifice iudicatas proferemus, & ſi quæ de his exiſtimatio, quæ iudicij expectatio ſit, aperiemus. A rebus ipſis beneuolum efficiemus auditorem ſi noſtram cauſam laudādo extollemus, & aduerſariorum per contentionem deprimemus. Deinceps de inſinuatione aperiendum eſt.

Tria ſunt tempora, quibus principio uti nō poſſumus, quæ diligenter ſunt conſideranda, aut cum turpem cauſam habemus, hoc eſt, cum ipſa res animum auditoris a nobis alienat, aut cum animus auditoris perſuaſus eſſe uidetur ab his, qui ante contradixerunt, aut cum defeſſus eſt eos audiendo, qui ante dixerunt. Si cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus, hominem non rem, aut rem, non hominem ſpectari oportere, non placere nobis ipſis quæ facta dicantur ab aduerſarijs, & eſſe indigna aut nefaria. Deinde cum rem diu auxerimus, nihil ſimile a nobis factum oſtendemus, aut aliquorum iudicium dè ſimili cauſa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad noſtram cauſam pedetentim accedemus, & ſimilitudinem conferemus. Item ſi negabimus nos de aduerſarijs, aut de aliqua re dicturos & tamen occulte dicemus, interiectione uerborū. Si perſuaſus auditor fuerit, id eſt, ſi oratio aduerſariorum auditoribus fecerit fidem: neque enim non facile ſcire poterimus, quoniam nō ſumus neſcij, quibus rebus fides fieri ſoleat. Ergo ſi fidem factam putabimus, his nos rebus inſinuabimus ad cauſam, ſi de eo, quod aduerſarij firmiſsimum ſibi adiumentū putarint, primū nos dicturos pollicebimur, aut ab aduerſarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione utemur, quid potiſſimū dicamus, aut cui loco primū reſpondeamus cū admiratione. Si defeſsi erūt audiēdo, exordiri poterimus ab aliqua re, quæ riſum mouere poſsit, ab apologo, a fabula ueriſimili, imitatione, depravatione, inuerſione, ambiguo, abiectione, ſuſpicione, irriſione, ſtultitia, exuperatione, collatione, literarum mutatione, præterea expectatione, ſimilitudine, nouitate, hiſtoria, uerſu, aut ab alicuius interpellatione aut irriſione. & ſi promiſerimus aliter, ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos: nos non eodem modo, ut cæteri ſoleant, uerba facturos, quid alij ſoleant, quid nos facturi ſumus, breuiter exponemus. Inter inſinuationem & principium hoc intereſt, quòd principium eiuſmodi debet eſſe, ut ſtatim apertis rationibus, quibus præſcripſimus, aut beneuolū, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. At inſinuatio

auditores facere poterimus, ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos faciemus. nā docilis eſt ille.) hoc eſt, ea in quibus conſiſtit cōtrouerſia, de qua dicturi ſumus: quod poetæ etiam, tum docilitatis, tū attētionis cauſa obſeruāt. Hac enim ratione & Homerus in Iliade & Odyſſea, & Virgilius in Georgicis & in Aeneide, cæteriq; poetæ inſignes exordia compoſuerunt. Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis, verba facturos.) In libris de Inuentione. Attentos, inquit, faciemus ſi demonſtrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe: aut ad omnes, aut ad eos qui audient, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummam reipublicæ pertinere: & ſi pollicebimur nos breui noſtrā cauſam demonſtraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt.

Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis.) Vt Virgilius: Maius opus moueo. Nouis, inuſitatis, verba facturos.) Si noua, inqt, nos dicturos eſſe dicamus. Vt Virgilius:

Tentāda via eſt: qua me quoque poſsim
Tollere humo, victorq; virū volitare per ora:

Et totus ille locus qui ſequitur.

Aut de rebus his quæ ad rempublicam pertinent, aut ad eos ipſos qui audirent.) Quod ſæpe Cice. facit, vt dicat id de quo agatur, non ſolum ad reum, ſed ad omnium fortunas pertinere.

Ad deorum immortalium religionem.) Vt cum ipſe Cice. dicit: Iudicio deorum immortalium, teſtimonio ſenatus, cōſenſu Italiæ, confeſsione inimicorū, beneficio diuino, immortaliq; veſtro, maxime lætor Quirites. Ad deos enim pertinere, q tum expulſus eſſet, dicebat.

Aut ſi rogabimus vt attēte audiant.) Vt rurſus Feſtus:

Indefeſſa tuæ ſint mentis acumina Lector,
Sudoriq; mei paruulo cape carmina rictu.

Et pulcherrime i quarto Georgicon Virgilius.

Hanc etiam Mecœnas aſpice partem.
Admiranda tibi leuium ſpectacula rerum,
Magnanimoſq; duces, totiuſque ex ordine gentis
Mores & ſtudia & populos & prælia dicam.

Et ſi numero exponemus res de qbus dicturi ſumus.) Vt in ſuperiore Virgilii exēplo patet, vt & ipſe quoq; Cicero in Cluētiana,

eiuſmodi debet eſſe, ut occulte per diſſimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendi opere uenire poſſimus. Verum hæ tres utilitates tametſi in tota oratione ſunt comparandæ, hoc eſt, ut auditores ſeſe perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant; tamen id per exordium cauſæ maxime comparandum eſt. Nunc ne quando uitioſo exordio utamur, quæ uitia uitanda ſunt, docebo. In exordienda cauſa ſeruandum eſt, ut lenis ſit ſermo, ut uſitata uerborum conſuetudo, ut non apparata eſſe uideatur oratio. Vitioſum exordiū, eſt quod in plures cauſas poteſt accommodari, quod uulgare dicitur. Item uitioſum eſt, quo nihilominus aduerſarius poteſt uti, quod commune appellatur. Item illud, quo leuiter commutato aduerſarius poterit uti ex contrario. Item uitioſum eſt, quod nimium apparatis uerbis compoſitum eſt, aut nimis longum eſt: & quod non ex ipſa cauſa natum uidetur, quod ſeparatum uocatur: in quo & tranſlatū cōcluditur, ut proprie cohæreat cū narratiōe: et quod neq; beneuolū, neq; docilē, neq; attentū facit auditorē. De exordio ſatis dictū eſt. deinceps ad narrationē trāſeamus.

tiana, cum inquit. Animaduerti iudices omnem accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes: quarum altera inuiti & magnopere cōfidere uidebatur inuidia inueterata iudicii Iuniani: altera tantummodo conſuetudinis cauſa timidæ et diffidēter attingere rationem beneficii terminum. Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus: a noſtra, ab aduerſariorum, ab auditorum perſona, & a rebus ipſis.) In libris de Inuentione, Beneuolentia, inquit, quatuor ex locis comparatur: a noſtra, ab aduerſariorum, a iudicum perſona, ab ipſa cauſa. A noſtra, ſi de noſtris factis & officiis ſine arrogātia dicemus, ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus: ſi quæ cōmoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus, ſi prece et obſecratione humili ac ſupplici utemur. Ab aduerſariorum autem ſi eos aut in odium, aut inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium ducentur, ſi quod eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter, malitioſe factum proferetur: Inuidiam, ſi uis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum uſus arrogans & intollerabilis, ut his rebus magis uideantur quam cauſæ confidere: In cōtemptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignauia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum otium proferetur. Ab auditorum perſona beneuolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuete geſtæ proferentur, ut neque aſſentatio nimia ſignificetur: & ſi de his quā honeſta exiſtimatio, quantaq; eorum iudicii & authoritatis expectatio ſit oſtenditur. A rebus ipſis, ſi noſtram cauſam laudādo extollemus, aduerſariorum cauſam per contemptionem deprimemus. Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus.) Beneuolentiam aut a perſonis ducimus aut a cauſis accipimus. Sed perſonarum eſt, ut plerique crediderunt, triplex ratio: ex nobis, ex aduerſario ex iudice. A noſtra perſona beneuolentiam contrahemus, ſi noſtrum officium ſine arrogantia laudabimus.) Quale illud pro A. Licinio. Si quid eſt in me ingenii iudices, quod ſentio quā ſit exiguum, aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua non infitior mediocriter me eſſe verſatum, aut ſi huiuſmodi rei ratio aliqua, ab optimarum artium ſtudiis ac diſciplinæ profecta, a qua ego nullum confiteor ætati meæ tempus abhorruiſſe. earum rerum omnium uel in primis hic A. Licinius fructū a me repetere ꝓprio iure ſuo debet. Aut in rēpub. aut in parētes, aut in amicos, aut in eos ipſos qui audiūt.) Quales fuerimus oſtēdemus, dū hæc quæ oia noſtro officio facta cōmemoramus, ad cauſam pertineant. Quale illud pro L. Flacco: cum in maximis periculis huius vrbi, atque imperii, grauiſſimo atque acerbiſſimo reipublicæ caſu ſocio atque adiutore conſiliorum periculorumq; meorum L. Flacco, cædem a nobis, coniugibus, liberis noſtris, vaſtitatem a templis, delubris, urbe, Italia depellebam, ſperabam Iudices honoris potius L. Flacci me adiutorē futurum, quā miſeriarum deprecatorem. Quod enim eſſet præmium dignitatis? quod P. R. cum huius maioribus ſemper detuliſſet, huic denegaret. Aut in rēpublicam quales fuerimus.) Quodq; noſtra interſit & neceſſitate commotos, ad hāc rem acceſſiſſe dicamus. Vt pro C. Rabirio. Et ſi Quirites non eſt meæ conſuetudinis, initio dicendi rationem reddere qua de cauſa quenque defendam, propterea quod cum omnibus ciuibus meorum periculis ſemper ſatis mihi iuſtam cauſam neceſſitudinis eſſe duxi. tamen in hac defenſione capitis, famæ, fortunarumq; omnium C. Rabirii, ponenda ratio uidetur officii mei, propterea quod quæ iuſtiſſima cauſa eſt mihi, eadem vobis ad abſoluendum videri debet. nam me tum amicitiæ uetuſtas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ uitæ perpetua conſuetudo, ad C. Rabirium defendendum eſt adhortata. At uero ut id facerem, ſalus reipublicæ, conſulare officium, conſulatus deinde ipſe mihi una uobiſcum cum ſalute reipublicæ commendatus, coegit. Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam ſolitudinem, calamitatem, &c.) quibus per commiſerationem beneuolentia captatur: quod tamen ſine nimia amplificatione faciemus. In hoc enim exordium ab oratione differt, qđ quæ in exordio attingūtur, in oratione ampliſſime exaggerantur: idq; aut a perſona alterius, quem defendimus, fiet: aut noſtra. alterius perſona, huiuſmodi pro P. Sylla eſt exordium. Maxime uellem iudices ut P. Sylla & antea dignitatis ſuæ ſplendorem obtinuiſſet, & poſt calamitatem acceptā modeſtiæ fructū aliquem potuiſſet percipere. Sed quoniam ita tulit caſus infeſtus vt ampliſſimo in honore tum communi ambitionis inuidia, tum ſingulari Antronii odio veteretur, et in his priſtinæ fortunæ reliquiis, miſeris & afflictis, tamen haberet quoſdam, quorum animos ne ſupplicio quidem ſuo ſatiare poſſet, quāquam huius incommodis magnam animo moleſtiam capio, tamen in cæteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni uiri lenitatem, miſericordiamq; notam omnibus quondam, nunc quaſi intermiſſam agnoſcerent. Aut ſi orabimus, ut nobis ſint auxilio, & ſimul oſtendemus, nos in aliis ſpem noluiſſe habere.) Quale illud Ciceronis exordium ad equites, antequam pelleretur in exilium, in quo etiam a perſona ſua beneuolentiam captat. Si quando inimicorum impetum propulſare ac propellere cupiſtis, defendite nunc uniuerſi unum, qui ne omnes occideritis, ardore flammæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubitaui prouidere. nam quem uirtutis gloria cum ſumma laude ad cœlum extulit, eundem inimicorum inuidia indigniſſime oppreſſum deprimit ad ſupplicium. Si liberorum cōceptam dulcedinem animo incluſam continetis, nolite eo uelle carere, qui chariſſimam ueſtram procreationē ſibi eſſe duxit. Eſt enim liberale officium, ſerere beneficium, ut metere poſſis fructum fidei. Conducit in loco debitum retribuere: illic enim animi uoluntas propenſa comprobatur, hic memoria collaudatur. Itaque ſi omnibus graue ſeruitutis iugum eſſe debet, in libertate educatis, ſit is animis ueſtris accepti ſſimus, qui a ueſtro corpore iugum acerbiſſimum repulit ſeruitutis. Et ſi maiores ueſtri eos imperatores, qui militum uirtute hoſtium fregerunt furorem, iucundiſſ. fructu libertatis reconciliato, non ſolum ſtatuis dignos putauerunt, ſed etiam æterna triumphi laude decorarunt: tum nos cū conſulem qui non militū præſenti fortitudine, ſed ſua eximia animi uirtute hoſtile ciuium mentem ſenatus authoritate uindicauit, exiſtimate uobis retinendū eſſe in ciuitate. Si quæ beneficia ſingulis ciuibus priuatimq; dantur, ea ſolent his eſſe fructuoſa a quibus ſunt profecta, iure & merito poſſum ego uos ad defenſionem meæ ſalutis adhortari, quos conſeruaui uniuerſos. Ab aduerſariorum perſona beneuolentiam captabimus, ſi eos in odium & inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter malitioſe, flagitioſe factum proferemus.) Velut ipſe in Saluſtium. Ea demum magna voluptas eſt tibi, Criſpe Saluſti æqualem ac parem uerbis vitam agere neque quicquam tā obſcenum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua reſpondeat, ut omnis oratio moribus cōſonet. Neque enim qui ita viuit vt tu, aliter ac tu loqui poteſt: neque qui tam illoto ſermone utitur, vita honeſtior eſt. Quo me vertam P. C. vnde initiū ſumam? maius enim mihi dicendi onus impoſitum

quo notior eſt uterq; noſtrum. Quod ſi autem de mea uita atque sebus noſtris huic conuiciatori reſpondebo, inuidia gloriam conſequitur: aut ſi huius facta, mores, omnem ætatem nudauero, in idem uitium incidā procacitatis, quod huic obiicio. In inuidiā trahemus, ſi uim, ſi potentiam, ſi factionem, diuitias, incontinentiam nobilitatem, clientelas, hoſpicium, ſodalitium, affinitatem aduerſariorum proferemus.) Quale illud pro P. Quintio. Quę res in ciuitate quę plurimum poſſunt, hæ contra nos ambæ faciunt hoc tempore: ſumma gratia, & eloquentia. quarum alteram C. Aquili uereor, alteram metuo: eloquentia Q. Hortenſii, ne me dicendo impediat, nonnihil uereor: gratia Sexti Neuii, ne Quintio noceat, id uero nō mediocriter pertimeſco. nec hoc tantopere quærēdum uidetur, hæc ſumma in illis eſſe, ſi in nobis eſſent ſaltem mediocria. Verum ita res ſe habet, ut ego qui nec uſu ſatis, & ingenio parum poſſum, cum patrono diſertiſſimo comparer: & P. Quintius, cuius tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorū copiæ ſunt, cum aduerſario gratioſiſſimo contendat. In contemptionē adducemus, ſi ignauiam, inertiam, deſidiam, luxuriam aduerſariorum proferemus.) Quale illud in Vatinium teſtem principium eſt. Si tua tantummodo, Vatini, quid indignitas poſtularet, ſpectare uoluiſſem, feciſſem id quod his uehementer placebat, ut te, cuius teſtimonium propter turpitudinem uitæ, ſordesq; domeſticas nullius momenti putaretur, tacitus dimitterē. Nemo enim horum te refutandum, ut grauem aduerſarium: aut ita rogandum, ut religioſum teſtem arbitrabatur. ſed fui paulo in te intemperatior fortaſſe quam debui: odio enim tui, in quo & ſi omnes propter tuum in me ſcelus ſuperare debeo, tamen ab omnibus pene uincor: ſic ſum incitatus, ut cum te nō minus contemnerem, quam odiſſem, tamen uexatum potius quam deſpectum uellem, dimitterem. Ab auditorum perſona beneuolentia captatur, ſi res illorum fortiter, ſapienter, &c.) Quale Datii illud apud Q. Curtium: Si cum ignauis & plurimis, qualemcunq; uitam honeſta morte æſtimantibus, fortuna iunxiſſet, tacerem potius quam fruſtra uerba cōſumerem. ſed maiore quam uellem documento, & uirtutem ueſtram expertus, magis etiam conniti debeo, vt dignus talibus amicis ſim, quam dubitare an ueſtris ſimilis adhuc ſitis. Si res eorum fortiter, ſapiēter, manſuete, magnifice iudicatas proferemus.) Vt ipſe Cicero. Si Patres Conſcripti, ueſtris in me immortalibus, fratremq; meum liberosq; noſtros meritis parum uobis cumulate gratias egero, quæſo obteſtorq;, ne uitæ noſtræ potius quam magnitudini ueſtrorum beneficiorum id tribuēdum putetis. Quæ tanta enim poteſt exiſtere ubertas ingenii? quæ tanta dicendi copia? quod tam diuinū atq; incredibile genus orationis? quo quiſquā poſſit ueſtra in nos uniuerſa promerita, nō dicam complecti orando, ſed percenſere enumerando? qui mihi fratrem optatiſſimum, me fratri amātiſſimo, liberis noſtris parentes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui ampliſſimam republicam, qui patriam, qua nihil poteſt eſſe iucundius: qui deniq; noſmetipſos nobis reddidiſtis. Quod. n. tēpus erit unq̄, quo ueſtrorum in nos beneficiorū memoria ac fama moriantur? Si quæ de his exiſtimatio quæ iudicii expectatio ſit aperiemus.) Quale Apuleii illud de Magia. Certus equidē erā, proq; uero obtinēā maxime, Claudi, quiq; i conſilio eſtis, Sicinium Aemilianum ſane notiſſimæ temeritatis accuſationem noſtri prius apud te cœptam, quam apud ſe cognitam, penuria criminum ſolis conuiciis impleturum: quippe inſimulari quiuis innocens poteſt, reuinci niſi nocens non poteſt. Quo ego uno præcipue cōfiſus, gratulor medius fidius, quod mihi copia & facultas te iudice obtigit porgandæ apud imperitos philoſophiæ. A rebus ipſis beneuolū faciemus auditorem, ſi cauſam noſtram laudando extollemus, & aduerſarium per contemptionem deprimemus.) Quale quarti eſt huius libri totum omnino exordium. Tria ſunt tempora, quibus uti principio non poſſumus, quæ diligenter ſunt conſideranda. aut cum turpem cauſam habemus, hoc eſt, cum ipſa res animum auditoris alienat a nobis: aut cum animus auditoris perſuaſus uidetur ab his eſſe, qui ante cœtera dixerunt.) In aliis præceptis Rhetoricis. Inſinuatione igitur utēdum, inquit, eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, ut ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maxime. ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo: aut ab his qui ante dixerunt, iam quidam auditori perſuaſum uidetur: aut eo tempore locus dicendi non datur, cum iam illi quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Nā ex hac quoque re non minus quam ex primis duabus in oratore nonnunquā animus auditoris offenditur. Docuit ſupra Cicero, in principiis tria a nobis adhibenda eſſe, ut aut beneuolos, aut attentos, aut dociles faciamus auditores. Idem & in inſinuatione faciendum eſt: ſed ſecus. in principiis enim id aperte faciemus: in inſinuatione autem occulte, et quibuſdam circuitionis, nec in alio cauſæ genere, niſi in admirabili. per quod etiam turpe datur intelligi, ut ſupra ex eius interpretatione colligi ſatis potuit, & tunc cum audientium animi erunt uehemēter offenſi: oſtenditq; quibus potiſſimum rebus offenſos iudicum animos poſſimus agnoſcere. Si cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: & quæ ſequuntur.) In aliis præceptis: Si cauſæ inquit, turpitudo contrahet offenſionem, aut pro eo homine in quo offenditur, alium hominem qui diligitur interponi oportet: aut pro re in qua offenditur, aliam rem quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo quod odit ad id quod diligit, auditoris animus traducatur: & diſſimulare id te defenſurum quod æſtimetis. Deinde cum iā melior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere ea quæ indignentur aduerſarii, tibi quoque indigna uideri. Deinde cum leniens eum qui audiet, demonſtrare nihil pertinere eorum ad te, et negare te quicquam de aduerſariis eſſe dicturum, neq; hoc, neque illud, ut neque aperte lædas eos qui diliguntur: & tamen id obſcure faciens, quoad poſſis alienes ab eis auditorum uoluntatem, & aliquorum iudicium ſimili de re, aut authoritatē proferre imitatione dignā. Deinde aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem aut minorē agi rē, in præſenti demonſtrare. Hic, Turpis aut res erit, inquit, aut perſona. ſi perſona turpis fuerit, aut aliū hoiem ſubiicies, q amatur: aut rē p perſona. Deniq; ſi res turpis fuerit, aut aliā rē quæ honeſta eſt ſubiicies, aut pro re hoies. Ille uero dicit, ſi genus turpe ſit, hoiem non rem, aut rem non hominem ſpectari debere, dicendum nobis. Hæc igitur præcepta ab illis pene nihil in hoc differunt: ſed nobis ſubaudiendum eſt, ſi vtrunque turpe fuerit, & res & perſona, commodum eſſe cauſas non ſuſcipere: tamen ſi quid leuiter turpe fuerit, poſſe ſuſcipi: deinde aducere, ea quæ aduerſariis diſpliceant, tibi etiam diſplicere: ſed nihil horum ad tuum negocium pertinere, mirariq; te dicas, cur tam fœtida dicant: & occulte de aduerſariis detrahendo rem amplificabimus. Deinde, inquit, de ſimili negotio aliquorum iudicum afferre oportebit exēplum, ne nouum id eſſe uideatur. Animaduertendum hic eſt, ut in inſinuatione quatuor locis præceperit beneuolentiam comparari poſſe. id eſt, ab ipſa cauſa, a noſtra perſona, ab aduerſariorum, a iudicum. A cauſa dixit poſſe beneuolentiam comparari, vbi ait hominem non rem, aut rem, non hominem ſpectari oportere. A noſtra perſona, cum ait: aut non placere nobis ipſis quæ facta dicantur ab aduerſariis & eſſe indigna, aut nefaria. Deinde pedetentim cum rem auxerimus, nihil ſimile nobis factum eſſe oſtendemus. Ab aduerſariorum vero perſona quemadmodum beneuolentiam comparemus oſtendit, cū ait: Item ſi negabimus nos de aduerſariis, aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione uerborum. Poſtremo docet, vt a iudicum perſona beneuolentiam comparemus, cum ait: Aut aliquorum iudicum de ſimili cauſa aut de eadem, aut de minori, aut de maiori proferemus. Verum quod ait, ac ſimili cauſa, aut de minori, aut de maiori, imitatione dignum eſt, vt poſt exemplum facienda ſit comparatio. Comparatio porro nunc a pari, nunc a maiori, nunc a minori fiat neceſſe eſt. His igitur rationibus oſtendit, ſi per cauſæ turpitudinem auditores offenſi extitiſſent, quibus modis ab his poſſit beneuolentia comparari. Si perſuaſus auditor fuerit, id eſt, ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidem fecerit: neque enim non facile ſcire poterimus, quoniam non ſumus neſcii quibus rebus fides fieri ſoleat. Ergo ſi fidem factam putabimus, his nos rebus inſinuabimus ad cauſam, de eo quod aduerſarii firmiſſimum ſibi adiumentum putarint, primum nos dicturos pollicebimur, aut ab aduerſarii dicto exordiremur, & ab eo maxime quod ille nouperrime dixerit: et quod ſequitur.) In aliis præceptis ita reliquit. Sin oratio aduerſariorū fidē uidebitur auditoribus feciſſe, idq; ei qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo quod aduerſarii ſibi firmiſſimum putarint

tarint

tarint, & maxime hi qui audient probarint, primum te dicturum polliceri: aut ab aduerſarii dicto exordiri; ab eo potiſſimum, quod ille nupertime dixerit aut dubitatione vti, quid primum dicas, aut cui potiſſimum loco reſpondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum quem aduerſarii perturbatum putant oratione, videt animo firmiſſimo cõtradicere paratum, plerunq; ſe potius temere aſſenſiſſe, q̃ illum ſine cauſa confidere arbitratur. Hoc dicit, ſi oratio aduerſariorum dictis fidem fecerit, & ideo iudices videntur abalienati, tribus modis beneuolentiam comparamus: ſi aut ab eo argumento quod ſibi firmiſſimum crediderant aduerſarii, te dicturũ eſſe promittas: aut ſi ab eo dicto incipias, quod aduerſarius nuper dixerit: aut ſi, inquit, cum admiratione dubites, cui potiſſimum reſpõdeas quæſtioni. nec enim, inquit, cognitu difficile erit, an perſuaſus iam ſit auditor. aut, inquit, cum riſu reſpondentes hominis admirabimur audaciam. Hic Ciceronianis verbis Quintiliani adiiciam ſententiam. Par eſt & quid in hac re ſummi ſcripſerint ſenſerintq; oratores, auditores quoq; mecũ intelligant quod vtiliſſimum fore cenſuimus: Inſinuatio, inquit, ſurrepit animis maxime, vbi frons cauſæ nõ ſatis honeſta eſt, vel quia, res ſit improba, vel quia hominibus parum probetur, aut facie quoq; ipſa premitur, vel inuidioſa conſiſtentis ex diuerſo patroni aut patris, vel miſerabilis ſenis, cæci, infantis. Et quidam, quibus aduerſus hæc modis ſit medendum, verboſius tradunt, materiaſq; ipſi ſibi fingunt, & morem actionum perſequuntur. Sed hæc cum oriantur ex cauſis, quarum ſpecies cõſequi omnes non poſſumus, niſi generaliter comprehendantur, in infinitum ſint extrahenda, quare ſingulis conſilium cum propria ratione naſcetur. Aliis in vniuerſum præcepimus, vt ab his quæ lædunt, ad ea quæ proſunt confugiamus. ſi cauſa laborabimus, perſona ſubueniat: ſi perſona, cauſa: ſi nihil quod nos adiuuet erit, quæramus quid aduerſarium lædat. nam vt optabile eſt, plus fauoris mereri: ſic proximum, odii minus. In his quæ negari non potuerint, elaborandum, vt aut minora q̃ dictum eſt, aut alia mente facta, aut nihil ad præſentem quæſtionem pertinere, aut emendari poſſe pœnitentia. aut ſatis iam punita videantur. Idq; agere aduocato q̃ litigatori facilius, qa & laudat ſine arrogantiæ crimine, & aliquando etiam vtiliter reprehendere poteſt. Nam ſe quoq; moueri interim finget, vt pro Rabirio Poſthumo Cicero, dum aditus ſibi ad aures faciat, & authoritatem induat vera ſentientis, quo magis credatur vel defendenti eadem, vel neganti. ideoq; hoc primum intuemur litigatoris an aduocati perſona ſit vtendum, quoties vtrunq; fieri poteſt. His etiam de cauſis inſinuatione videtur opus eſſe, ſi aduerſarii actio iudicum animos occupauerit. Si defeſſi erunt audiendo, ab aliqua re quæ riſum mouere poſſit, exordiemur, & quæ ſequuntur.) In aliis præceptis ita reliquit: Sin auditoris ſtudiũ defatigatio abalienabit a cauſa, te breuius q̃ paratus fueris eſſe dicturum, commodum eſt polliceri, non imitaturum aduerſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata ſit, quod genus ſtrepitu, acclamatione: aut iam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam cõtineat irriſionem. aut ſi rei dignitas adimet iocãdi facultatem, aliquid triſte, nouum, horribile, non incommodum eſt ſtatim iniicere. Nam vt cibi ſatietas, et faſtidium, aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur: ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renouatur. Si forte iudices defatigati fuerint multos audiendo, primum inquit, captare beneuolentiã oportebit, rebus nouis, vel ridiculis, riſum iudicibus mouentibus, ſicut ab apologo, vel quacunq; fabula, quę propoſito conducat noſtro. Et hoc duplici modo: aut ex tempore, ſi forte clamor aut ſtrepitus aliunde fuerit exortus. aut cogitatis, paratiſq; literarum inuerſione & immutatione verborum, cæteriſq; rebus quæ nouitate aut iucunda inuentione animũ quoquo modo ſuſcitent audientes. Vrbanitas enim opportuna reficit animos, & vndecunq; petita iudicis voluptas leuat tædium. Præterea ſi pollicebimur, nos breuius q̃ futuri eramus, eſſe dicturos, & aliter ac alii ſoleant. Exordiemur ab apologo, fabula, veriſimili, imitatione, deprauatione, inuerſione.) Fabulæ ſunt, quas fere videmus extitiſſe ex Phædris Medeis, Clytemneſtris, aliiſq; ſimilibus. Apologi ſunt ex rebus humilibus compoſitæ quædam formæ ac ſpecies ad viuendum: quales Aeſopicæ fabulæ ſunt, velut de mure & leone fabula. Veriſimili.) quia ſunt & nullo modo veriſimiles. Imitatione.) Si nos aliquem imitari, aut non imitari aduerſarium deteſtãdo dicemus. Deprauatione.) deprauando quæ ab aduerſariis dicta vel facta ſunt. Inuerſione.) Inuertemus verba: vt, Pudicum'ne vocem quem vos impudicum noſtis? Ab ambiguo.) quod vtroque verſus capi poſſit: vt, inſignis hic hodie factus eſt, nam ab hoc & clarum & infamem poſſimus annotare. Suſpicione.) Vt ſi dicas, quot hic doli lateant adhuc neſcitis? Irriſione.) cum aduerſarii obiecta irridemus. Stultitia.) cum eoſdem videri ſtultos quod minus prudenter quæ dixerint excogitarint, videri volumus. Exuperatione.) cum quę ipſi fecerint mala noſtris antecedant, aut quæ dixerunt longe exuperẽt quę facta ſunt, ac per hoc falſa eſſe deprehendantur. Collatione.) cum conferimus noſtra cum aduerſariis. Literarum mutatione.) vt Beneficium ſe contuliſſe refert, quod huic grande veneficium fuit. Præterea expectatione.) Si expectandum aliquãtum eſſe. Abiectione.) Si quid abiiciendum, quod minus verum ſit. Similitudine.) Si ſimile, quod dicimus, alicui contigiſſe dicamus. Nouitate.) Si nouum & inuſitatum, inauditumq; rem dicas quod aduerſarii obiiciunt, aut quod poſcant ſibi.

Hiſtoria.) alicuius rei lepida narratione. Verſu.) Vt pote in ſoluta oratione inuſitato, neq; noua, euigilanter erigetur auditor. Aut ab alicuius interpellatione.) ſi quis loquẽtem interruperit. Aut irriſione.) ſi exhilarati conſurgamus in aduerſarium, illudq; plane tenendum in primis erit ſi negotii dignitas patietur, riſum vel iocum moueri oportere. Sin tale fuerit negotium, vt nec iocandum, nec ridendum ſit, a re aliqua triſti ſeueraq; incipere commodiſſimum eſſe. nam vt cibi faſtidium nunc dulci re nunc ſubamara releuatur: ita audiendi ſtudium apud iudices nunc ridiculis rebus, nunc aſperioribus redintegratur. ſed iam quo inſinuationis tractatio clarior fiat, exemplis, vt de principiis fecimus, quo modo, id poterimus, illuſtremus, idq; a principio ordiamur. Ait enim Cice. hominem non rem, aut rem non hominem. huiuſmodi apud ipſum pro M. Cœlio eſt. Si quis iudices forte nunc adſit ignarus legum iudiciorum, conſuetudinis noſtræ, miratur profecto quæ ſit tanta atrocitas huius cauſę quod diebus feſtis, ludiſq; publicis, omnibus negotiis forenſibus intermiſſis, vnum hoc iudicium exerceatur: nec dubitet quin tanti facinoris reus arguatur, vt eo neglecto ciuitas ſtare non poſſit. idem cum audiat eſſe legem, quę de ſeditioſis conſceleratiſq; ciuibus, qui armati ſenatu obſederunt, magiſtratibus vim attulerunt, rẽpublicam oppugnarunt, quotidie quæri iubeat, legem non improbet: crimen quod verſetur in iudicio requirat, cum audiat nullum facinus, nullã audaciam, nullam vim in iudicium vocari. ſed adoleſcentem illuſtri ingenio, induſtria, gratia accuſari ab eius filio, quem ipſe in iudicium & vocet & vocarit, oppugnari autem opibus meretriciis. Hic licet animaduertere, vt a principio iudices occuparit, ne diebus feſtis, ludiſq; publicis, turpe de aliquo fieri iudicium putent, & q̃ res turpis ſit, tam honeſtum de quo dicetetur videri poſſe. deinde vt docilitatem cum attentione caperet, cum & crimen & criminis pondus explicet. Cum autem ſubiicit, Aut aliquorum iudicio de ſimili cauſa: huius apud ipſum, exemplum pro L. Cornelio hoc luculentiſſimum eſt ſi authoritates patronorum in iudiciis valent ab ampliſſimis viris dicta L. Cornelii cauſa defenſa eſt ſi vſus a peritiſſimis viris: ſi ingenia, ab eloquentiſſimis: ſi ſtudia, ab amiciſſimis & cũ beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate coniũctis. Quæ ſunt igitur meę partes authoritatis tantę, quanta nos in me eſſe voluiſtis? vſus mediocris ingenii, minime voluntati parens, nam cæteris a quibus eſt defenſus, hunc debere plurimum video. Ego quantum ei debeam, alio loco oſtẽdam. principio orationis hoc oppono, me omnibus qui amici fuerunt ſaluti meæ & dignitati, ſi minus ad ferendam gratiam ſatisfacere potuerimus, ad prædicandam & habendam certe ſatis eſſe facturum. Quę fuerit heſterno die Cn. Pompeii grauitas in dicendo iudices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita veſtrorum animorum, ſed perſpicua admiratione declarari videbatur. nihil enim vnquam audiui quod mihi de iure ſubtilius dici videretur. nihil de memoria, nihil de more, de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil de illuſtriore authoritate, de bellis, nihil de republica grauius, nihil de ſeipſo modeſtius, nihil de cauſa, de crimine ornatius, vt iam mihi verum videatur illud eſſe, quod nonnulli literati ac ſtudiis docti a

hoīē nō rē, aut nō hoīem.

niſq; deditiquaſi quoddam incredibile dicere putabantur, ei qui omnes animo virtutes comprehendiſſet, omnia quæ vellet facile tractaret. Quę enim in L. Craſſo potuit homine nato ad dicendi ſingularem quandam facultatem, ſi hanc cauſam ageret, maior eſſe vbertas, varietas, copia, quam fuit in eo qui tantum impartire huic ſtudio temporis, quantum ipſe qui a pueritia vſq; ad hanc ætatem a continuis bellis & victoriis congeſſit, quo mihi difficilior eſt hic perorandi locus. Etenim ei ſuccedo orationi quę non prętervecta ſit aures veſtras, ſed in animis omnium penitus inſederit, vt plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modo e mea, ſed ex cuiuſcunque oratione capere poſſitis, ſed mos eſt gerendus non modo Cornelio, cuius ego voluptati in eius periculis nullo modo deeſſe poſſum, ſed etiam Cn. Pompeio, qui ſui facti ſui beneficii voluit me eſſe, vt apud eoſdem vos iudices nuper alia cauſa fuerim, & prædicatorem & auctorem. Longiores in horũ exemplis exordiorum ſumus, nõ quin intelligeremus, neminem qui pręcepta det eloquentię id proſequi: ſiquidem modo ſuũ oſtẽdant ingenium, ſatis eſſe fortaſsis ducunt, cęterorum curam linquentes diſcentibus: ſed vt rudibus adhuc hanc pręceptionem oculis ſubiiciamus, & plus vtilitatis quam oſtenſionis afferamus aut voluptatis. Ex hoc enim Ciceronis initio, ante cauſæ expoſitionem, quanta iudicum ex Pompeii laudibus attentio comparata ſit, vt ſe non male feciſſe ſi eam, quam Pompeius defendendam cauſam complectatur facile cognoſci potuit.

Item ſi negabimus nos adverſariis aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione verborum.) Quale illud apud Q. Curtium ad Alexandrum. Tum Pœnus, Dii prohibeant, inquit, a nobis impias mentes. & profecto prohibent. idem animus eſt tuis qui ſemper fuit, ac quo iuſſeris, pugnare, periclitari, ſanguine noſtro commendare poſteritati tuum nomen. Proinde ſi perſeueras, inermes quoq; & nudi, & exangues vtcunq; orbi, cordi eſt, ſequimur, vel antecedimus. ſed ſi audire vis non fictas tuorum militum voces, verum neceſſitate vltima expreſſas &c. hic Pœnus nolle ſe contra Alexandri ſententiam dicere profeſſus, latenter tamen id inſinuat. Aut ab adverſarii dicto exordiemur, aut ab eodem maxime quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione vtemur quid potiſſimum dicamus.) Tale Ciceronis pro Q. Ligario exordium eſt. Nouum crimen, C. Cæſar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te, Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuiſſe, idq; C. Panſa præſtanti vir ingenio, fretus fortaſſe ea familiaritate quæ eſt ei tecum, auſus eſt confiteri. itaq; quo me vertam neſcio. paratus enim veneram, cum tu id neq; per te ſcires, neq; aliunde audire potuiſſes, vt ignoratione tua ad hominis miſeri ſalutem abuterer: ſed quoniam diligentia inimici inueſtigatum eſt, id quod latebat, confitendum eſt, vt opinor, præſertim cum meus neceſſarius C. Panſa fecerit, vt id iam integrum non eſſet: omiſſaq; controuerſia omnis oratio ad miſericordiam tuam conferenda eſt, qua plurimi ſunt conſeruati, cum a te non liberationem culpę, ſed errati veniam impetrauiſſem. habes igitur Tubero, quod eſt accuſatori maxime optandum, confitentem reum: ſed hoc confitentem, ſe in ea parte fuiſſe, qua te virum omni laude dignum patrem tuum. Itaque prius de veſtro delicto confiteamini neceſſe eſt, quam Ligarii vllã culpam reprehendatis. Videmus quam ſe imparatum ad hanc cauſam acceſsiſſe Cicero diſſimulauerit, & quod in cauſa potiſſimum fuit primum ſumpſerit confutandum, precibusq; & miſeratione diluendum ad dubitationes premittens. Aut aliqua re quę riſum mouere poſſit incipiemus.) Quale illud ipſius Ciceronis eſt, in Clodium. Heſterno die P. C. cum me & veſtra dignitas & frequentia equitum Romanorum, quibus ſenatus dabatur, magnopere commouiſſet putaui mihi reprimendam eſſe P. Clodii impudicam pudicitiam, cum is publicanorũ cauſam ſtultiſsimis interrogationibus impediret, P. Tullioni Syro nauaret operam: atq; ei ſe, cui totus venierat, etiam vobis inſpectantibus venditaret. Itaq; hominem furentem exultantemq; continui, ſimulac periculum iudicii intendi duobus ineptis verbis omnem impetum gladiatoris, ferocitatemq; compreſsi. Attamen ignarus ille qui conſules eſſent, exanguis atq; æſtuans, ſe ex curia repente proripuit, cum quibuſdam fractis iam atq; manibus minis, & cum illis Piſoniani temporis Gabinianiq; terroribus, quem cum egredientẽ in ſe quid cepiſſem, cepi equidem fructum maximum & ex conſurrectione omnium veſtrum & ex comitatu publicanorum. Sed vecors repente ſine ſuo vultu, ſine colore ſine voce conſtiterat, deinde reſpexit, & ſimul ad Cn. Lentulum conſulem aſpexit: concidit in curiæ pene limine. Vides quanta arte, dum artem fugere videri vult, hęc enarrat: vulgari, eaq; humilitate compoſitionis, vt rem ipſam intueri nos quoq; videamur. Irriſione, illuſtria.) Cuiuſmodi illud. Iam'ne ſentis bellua, iam'ne ſentis quę ſit hominum querela frontis tuę? nemo queritur, Syrum neſcio quem de grege nouitiorum factum eſſe conſulem: non. n. color iſte ſeruilis, non piloſę genę, non dentes putridi deceperunt, oculi, ſupercilia frons, vultus deniq; totus, qui ſermo quidam tacitus mentis eſt, hic in errorẽ homines impulit: hic eos quibus erat ignotus, decepit hos feſellit. hic in fraudem induxit, pauci iſta tua luculenta vitia noramus, pauci tarditatẽ ingenii, ſtuporẽ, debilitatemq; linguę. nunquam erat audita vox in foro, nunquam periculũ factũ aut militię, aut domi. obrepſiſti ad honores errore hominum, cõmẽdatione fumoſarũ imaginũ, quarũ ſimile habes nihil pręter colorẽ. Collatione.) Vt illud. Si quantũ in agris locisq; deſertis audacia põt, tantũ in foro atq; in iudiciis impudẽtia valeret, nõ minus in cauſa cederet A. Cecinna Sex. Ebutii impudẽtiæ, quãtũ in vi faciẽda ceſsit audacię.

Hiſtoria.) Quale eſt. Cum multa, Pontifices, a maioribus noſtris diuinitus inuenta atq; inſtituta ſunt, tum nihil præclarius, quam quod vos eoſdem & religionibus deorum immortalium, & ſummæ reipublicæ præeſſe voluerunt, vt ampliſsimi & clariſsimi ciues rempublicam bene gerendo. Pontifices religiones religionibus ſapienter interpretando, rempublicam cõſeruarent. Quod ſi vllo tempore magna cauſa ſacerdotum P. R. iudicio ac poteſtate verſata eſt, hæc profecto tanta eſt, vt omnis reipublicæ dignitas, omnium ciuiũ ſalus, vita, libertas, aræ, faſces, Dii penates, bona fortunæ, domicilia veſtræ ſapientiæ fidei poteſtatiq; commiſſa creditaq; eſſe videãtur. Aut ſi pollicebimur aliter ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos.) Quale Ciceronis pro Ligario ſupra recenſuimus exordium, quo pręcepta de exordiendi rationibus clariora fierent, exempla nõ quidem omnium ſubiecimus. quod cum immenſa res ſit, fieri non poteſt, & ſi fieri etiam poſſet, hoc onus hic ſumere non liceat. ſatis enim vnicuiq; factum eſt, ſi iter commonſtratum, cũ perpetuo dux & præuius eſſe non poſsim. Inter inſinuationem & principium hoc intereſt.) Hoc dicit, principium ab inſinuatione hoc differt, quod per principiũ aperte beneuolẽtiam attentionemq; captamus, & docilem facimus auditorem. inſinuatione autem hæc omnia occulte, & per diſsimulationem. demum hęc tria in exordio fieri diximus, non quin in tota oratione id fieri oporteat, ſed quod in exordio plus cæteris partibus deſideretur. In exordienda cauſa eſt obſeruandum, vt lenis ſit ſermo, vt vſitata verborum conſuetudo, vt non apparata oratio eſſe videatur.) In aliis præceptis rhetoricis, inquit. Exordium ſententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ pertinent ad dignitatem, in ſe continere. proptereaq; id optime faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime commendat, ſplendoris & feſtiuitatis & concinnitudinis minimum, propterea quod ex his ſuſpicio quædam apparationis atq; artificioſæ diligentiæ naſcitur. quæ maxime orationi fidem, oratori adimit authoritatem. In exordio, inquit, nihil ſplendidũ, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipſa dicendi diligentia diffidentiam negotii demõſtremus. Veruntamen ſententiarum grauitate refertum eſſe oportebit. Sed hic Quintiliani non prætereo ſententiam, cum & ipſe orator ſit non contemnendus, & dicendi magiſter eruditiſſimus, ac præceptionum acutiſsima diligẽtia ſua tantum emineat, quantum fortaſſe ipſe Cicero dicendi facultate antecedat. Multum, inquit, gratiæ exordio ineſt, quod ab actione diuerſæ partis materiam trahit, hoc ipſo, quod non compoſitũ domi, ſed ibi atq; tunc natum, & facilitate famam ingenii auget, & facile ſimplicis ſumptiq; ex proximo ſermonis fidem quoq; acquirit, adeo vt etiam ſi reliqua ſcripta atq; elaborata ſint, tamen plerunq; videantur videatur tota eſſe temporalis oratio, cuius initium nihil præparatum habuiſſe manifeſtum eſt. frequentiſsime vero prooemium decebit, & ſententiarum, & compoſitionis, & vocis, & vultus modeſtia, adeo vt in genere cauſæ etiam indubitabili fiducia ſeipſa nimium exercere non debeat, odit enim iudex litigantis ſecuritatem, cumq; ius ſuum intelligat, tacitus reuerentiam poſtulat. Nec minus dili-

gentes

genter, ne ſuſpecti ſimus vlla parte, vitandum eſt: propter qđ minime oſtentari debet in principiis cura. qua videtur omnis ars docentis contra iudicem adhiberi: ſed iſtud ipſum curare, ſummæ artis eſt. nam id ſine dubio ab omnibus, & quamoptime præceptum eſt: verum aliquatenus temporum conditione mutatur quia iam quibuſdã iudiciis, maximeq́ capitalibus, aut apud centumuiros ipſi iudices exigunt ſolicitas & accuratas actiones, contemniq́ ſe, niſi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt: nec doceri tantum, ſed etiam delectari volũt. & eſt difficilis huius rei moderatio: quæ tamen tentari ita poteſt, vt videamur accurate, non callide dicere. Illud ex præceptis veteribus monet, ne quod inſolens verbum, nec audacius tranſlatum, ne'ne aut obſoleta vetuſtate, aut poetica licentia ſumptum in principio deprehendatur. Vitioſum exordium eſt quod in plures cauſas poteſt accommodari, quod vulgare dicitur.) Vitia, inquit, certiſſima exordiorum ſunt, quæ ſummopere vitare oportebit, vulgare, commune, commutabile, apparatum, longum, ſeparatum, tranſlatum, cõtra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, idq́ generale dicitur principium, & quod non vnius, ſed omnium poteſt eſſe cauſarum. ſi ſic incipias: Deum ego optimum maximumq́, aut vellem, ſi fieri poſſet, iudices. Item vitioſum eſt quo nihilominus aduerſarius poteſt vti, quod commune appellatur.) Commune eſt, inquit, quod nihilominus in hanc q̃ aliam contrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Inter vulgare & commune hoc intereſt, q̃ vulgare omnium cõtrouerſiarum eſt, commune in eadem controuerſia vtriuſq́ partis. itaq́ commune, vtpote ſpecies, includitur: vulgare autem, generale eſt. Item id, quo ex contrario leuiter commutato, aduerſarius poteſt vti.) Eſt, inquit, commutabile exordium, qđ ab aduerſariis cõmutato verbo vel addito poſſit in parte contraria commutari. Item vitioſum eſt, quod nimium apparate compoſitum eſt.) De hoc longius ſupra diſputatum. Aut nimium eſt longum.) Quod pluribus verbis aut ſententiis, vltra q̃ ſatis eſt latatur, ne oratio in caput ſurrexiſſe videatur.

Et quod ex ipſa cauſa natum non videtur.) Vt propriè cohæreat cum narratione. Vitioſum, inquit, eſt, quod ſeparatũ nominatur, cum non proprii negotii, neq́ eius cauſæ de qua agitur ſit. Vt ſi homicida tibi accuſandus ſit, & tu ab adulterii facinoribus exordium ſumas. Aut quod neq́ beneuolum, neq́ docilem, neq́ attentum facit auditorem.) Hoc duobus modis fieri poteſt. Primum, cum aliud conficis q̃ genus cauſa poſtulat. Vt ſi attentum facere velis auditorem, & cauſa primũ beneuolentiam deſideret: aut cum res inſinuationem poſtulet, & exordio vteris. idq́ tranſlatum nominatur. Deinde cum omnino nec docilem, nec attentum, nec beneuolum facis auditorem: quod contra præcepta nominatur.

LONGOLIVS.

QVod Græce προοίμιον.) Græcarum vocum etymon & proprietatem exponit docte Fabius, cap. eod. Si turpe genus.) Vt ſi pro ebrietate dicatur. Vel non vti principio.) Negant hoc oratorum præcipui, qui non putant ita nude irrumpendum ad orationes, ſine præparatione auditorum: quod & ignauiam dicentis, & confidentiam eius deſignet. In foro tamẽ & iudiciis locum aliquem habere uidetur, quoties tanta iudicis feſtinatio eſt, vt moram nullam patiatur: aut auditorum animi tales ſunt, vel ira, vel odio, vt mox caput cauſæ audire ſe velle conclament. In ſcholaſticis autem diſputationibus & declamationibus ſecus fieri debet, q̃ auditores habemus dicto audientes. Sed & hoc admonendum duxi, in quo plerique omnes noſtro ſeculo qui declamant, peccant: exordiũ non in principio, ſed poſt reliquas partes abſolutas eſſe cõſcribendum. Nam & Cicero, quod primum eſſet dicendum, poſtremo ſolet cogitare, quo vteretur exordio. Qua de re longe doctiſſima quædam in ſecundo de Oratore. Tria ſunt tempora.) Tria inſinuationis tempora. Si cauſa turpitudinem.) Vt ſi pro ſtultitia dicamus. Interiectione verborum.) id eſt ἐμβολὴ, quæ vox clancularium & quaſi inſidiatricem verborum rerumq́ machinationem ſignificat. Tamen hoc per exordium &c.) Addunt aliqui & epilogum, quod vtriuſq́ partis eadem ſit intentio ſaltem quod ad beneuolentiam. Itẽ vitioſum eſt.) Vide Lucianum, quo pacto ſcribere hiſtoriam oporteat. In quo etiam tranſlatum.) de cauſa in cauſam.

ASCENSIVS.

EXordiorum duo ſunt genera. i. qualitates, videlicet principium, quod appellatur græce prooemium, a pro. i. ante & οἴμη cantilena: quaſi proludium ſeu præcentus, aut ab οἶμος. i. via quaſi præuium ſeu præambulũ & inſinuatio quæ nominatur (repete græce) ephodos. i. acceſſus, impetus, incurſus, inſultus propriè inſidioſus: nam ἐφοδεύω eſt adorior, nihil autem ad rem facit, quod quidam Epodos interpretãtur. Nã ſignificatio non congruit. at ne vox quidem, non enim fœminini eſt generis, ſicut ephodos & hodos, & ita non tam elegãter locutus eſſet Cicero: quæ epodos ſicut quæ ephodos nominatur. Principium eſt cum vel quo reddimus ſtatim. i. ſine circuitu verborum & ambagibus animum auditoribus idoneũ nobis aut reddimus nobis ſtatim animum auditoris idoneum ad audiendum. Inſinuationem autem alibi definit ſic. Inſinuatio eſt oratio quadam diſſimulatione & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum, ſed nunc proſequitur narrationem de principio dicens. Id. ſ. principium ſumitur, ita vt poſſimus habere auditores attentos, beneuolos & dociles. Si genus cauſæ &c. Docet exordio vti ſecundum genera ſeu qualitates cauſarum dicens. Si nos habemus genus cauſæ dubium. i. medium inter honeſtum & turpe, nos conſtituemus principium a beneuolentia. i. ſtatim in principio auditorem ſeu iudicem beneuolum efficiemus. ne illa pars turpitudinis, quæ. ſ. altera eſt in dubio, poſſit obeſſe. i. nocere, & afficere quid. i. aliquid, aut in aliquo, nobis. i. cauſæ, quam defendimus, aut agimus. Si genus. ſ. cauſæ, erit humile. i. abiectum & vile, vt de re leui aut modica, nos faciemus attentos, oſtendendo, videlicet res paruas, non ſemper parui eſſe momenti, & operæpretium eſſe audire, quæ de rebus quantumuis modicis dicturi ſumus. alioquin languidum effecerimus auditorium, & ita fruſtra dixerimus. Si (aut ſin. i. ſed ſi) genus cauſæ erit turpe, quod tamẽ pro neceſſitate aliquando defendendum eſt: vtendum eſt inſinuatione, de qua. ſ. inſinuatione nos dicemus. i. diſputabimus & determinabimus poſterius. i. aliquanto poſt. Ideo autẽ vtẽdum eſt inſinuatione: Ne ſi manifeſte ſtatim in principio fateamur pro re turpi intercedere protinus contemnamur, niſi nacti erimus. i. acquiſiuerimus: quid. i. aliquid: quare. i. quãobrem: aut per quod nos criminando. i. accuſando criminis aduerſarios poſſimus capere. i. captare beneuolentiam. ſ. auditorum aut iudicis. Si genus cauſæ erit honeſtum, tunc ſup. licebit. i. licitum erit, vti vel non vti principio. Cum enim res ſit honeſta, poterimus de ea ſtatim in principio loqui, quia tamẽ de ſe commendata eſt. non opus fuerit prolixiore exordio.

Si vti &c.) quia vti aut non vti principio poſſumus docens primo quid faciemus ſi vti volemus dicit ſic. Si in cauſa honeſta vti volemus principio. i. exordio, aut oportebit. i. opportunum & conueniens erit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta, aut exponere breuiter de quibus ſumus dicturi. Deinde ſi vti noluerimus dicens. Si nolemus vti principio. i. exordio & prooemio, oportebit capere principium. i. initium noſtræ orationis (vnde æquiuoce ſumit principiũ, primo ſpecialiter pro exordio quod græci prooemiũ dicunt: deinde generaliter pro quolibet initio, primo modo multæ ſunt orationes ſine principio: ſecundo nullæ.) a lege. ſ. generali & promulgata, aut a ſcriptura. ſ. ſpeciali, vt ab obligatione per pragmaticos ſeu notarios.

Quoniam igitur.) Quia in principio ſeu exordio ſolet auditor reddi docilis, attentus & beneuolus: ideo quomodo id efficiamus declarat auctor dicens. Igitur quoniam nos qui cauſam dicimus aut oramus, volumus habere auditorem docilẽ, vt intelligat quæ dicamus, beneuolum vt nobis faueat & attẽtum, vt diligẽter audiat nos aperiemus. i. manifeſtabimus, quõ quicq́ eorum poſſit confici. i. ex toto & plene fieri, aut abſolui. Proſequitur tamen aliter q̃ propoſuit, niſi textus inuerſus eſt, quia docet, quõ attentum faciamus prius q̃ quõ beneuolũ, verum ſciemus, quæ prima ſunt in propoſito ſolere eſſe vltima in executione, & ideo auctores ſæpe aliter proponũt, præſertim poetæ. vt, Arma virumq́ cano &c. Præcipue autem petimus, vt auditor ſit beneuolus, ſed quia id fieri nequit per nos niſi fecerimus docilem & attentum. Ideo eas partes prius declarat dicens. Nos poterimus habere auditores dociles ſi nos exponemus ſummam. i. totalem & vltimam complexionem, & vt dicunt continentiam ſeu tenorem cauſæ. i. rei de qua cõtenditur, & ſi nos faciemus eos attentos. Nam ille eſt docilis. i. aptus vt doceatur, qui vult audire attente. i. cũ animaduerſio-

ne. Nos habebimus attentos ſi pollicebimur.i.ſponte promitte mus, nos facturos verba.i.mentionem, hoc eſt dicturos, de rebus magnis, nouis inuſitatis, aut ſi pollicebimus nos dicturos de his rebus quę pertineant ad remp. aut ad eos ipſos qui audient, aut ad religionem deorum immortalium, aut ad pietatē .i. pium deorum & parentum cultum. Et ſi rogabimus ſupple eos vt audiant attēte. Et ſi exponemus res numero.i. de quot rebus dicturi ſumus, quia vno membro audito libenter reliqua audimur dum ſcimus quot reliqua ſint, & ſi exponemus de quibus rebus ſumus dicturi, quia prælibata materia feſtinamus ad eius cognitionem. Beneuolos auditores &c.) Aperuit quomodo dociles & attentos faciamus auditorem, nunc docet beneuolum dicens ꝙ a quatuor, & primo a perſona noſtra, vt cum ordine aperietur. Ordo autem eſt. Nos poſſumus facere auditores beneuolos quatuor modis (omittit. vt adnotauit Valla.ſ. & videlicet, ſed nos addere poſſumus cum ſignificatio non refragetur ſcientes oratorem ſuperfluum & facile intellectu reſecare, quod grāmaticus ordo reponit, dicamus ergo).ſ. a perſona noſtra a perſona aduerſariorum, & a perſona auditorum. tres enim perſonę ad contentionem neceſſario concurrunt, actor (reus & iudex. Sed in concionibus agimus interdum contra abſentem in genere demōſtratiuo) & a rebus ipſis. Deinde declarat primum dicens. Nos contrahemus .i. acquiremus. beneuolentiā a perſona noſtra, ſi laudabimus ſine arrogantia.i. modeſte & ſine iactantia officium.i. beneficiū & debitum (vt aiunt) noſtrum, aut referemus quales.i. quantū benefici, nam maleficia ſua nemo oſtentat. fuerimus in.i. erga rēp. cui prima in terris debetur charita., in parentes quibus ſecūda, aut in amicos, quibus tertia aut ſi referemus.i. cōferemus aliquid in eos ipſos. qui audiunt, ſiue ſit iudex, ſiue ſenatus, ſiue populus. dūmodo hęc omnia ſint accomodata ad eam ipſam rem de qua agitur. Aliter enim impertinentia cenſerentur. Itē ad conciliandam miſericordiam, ſi nos proferemus noſtra incommoda.i. damna & miſerias, vt inopiam.i. carentiam opis, id eſt rerum & auxilii, ſolitudinem, id eſt deſtitutionem ab amicis. calamitatem, id eſt damnum illatum aut ſubortum, & ſi rogabimus, vt ipſi ſint nobis auxili, & oſtendemus ſimul nos voluiſſe habere ſpē in aliis.ſ. quam in auditoribus. Ab aduerſariorum &c.) Docet quomodo ab aduerſariorū perſona captabimus beneuolentiā iudicis & cæterorum auditorum, idq; docet fieri poſſe per odii. inuidiæ & cōtemptionis eorum inductionem, & recte quidem, quia vt dicit Saluator noſter Mat. vi. Nemo pōt duobus dn̄is ſeruire. Aut.n. vnū odio habebit, & alterū diliget, aut vnū ſuſtinebit, & alterū contemnet. Intelligit aūt de dn̄is ſic ſe habentibus, vt qđ vni placet, alteri ſciamus diſplicere, alioq poſſemus duobus inter ſe cōtrariis inſeruire, vt ſi duo exercitus ſiti cōſiſtūt, poſſemus vtriq; potū ſubminiſtrare, veruntamen licet ſic gratū fecerimus vtriq; abſoluta, tamen propter reſpectū mutui odii gratiam amiſerimus. Quia itaq; vſu venire ſolet, vt duorum contendentiū qui alterum oderit alteri beneuelit, beneſuadet, vt aduerſarios adducamus in odium iudicis, aut eorū ad quos dicimus. Ordo eſt. Nam exempla commentarii cæteri ponunt. Beneuolentia captabitur.ſ. a nobis perſona aduerſariorum, ſi nos adducemus eos in odium.ſ. iudicis, in inuidiam, in contemptionem.ſ. paſſiuam vnde licet idem ſint contemptus, & contemptio, tamen contemptus plus ſonat in actionem & cōtemptio in paſſionē. Eſt autem aſyndeton.i. ſine coniunctione locutio. Nos rapiemus.i. etiam nolētes trahemus in odium, ſi proferemus.i. in cōſpectū mentalem afferemus quid.i. aliquid eorum factum ſpurce.i. immunde & abominabiliter, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter.i. cum cōfidentia, quæ in malum ſonat, non cū fiducia quæ bona eſt. Maro tamen confudit dicens. Tanta ne vos generis tenuit fiducia veſtri. & ſi quid proferemus factum malicioſe, aut ſup. flagitioſe.i. manifeſta inculpatione dignum. Nos trahemus ſup. aduerſarios in inuidiam ſi referemus vim.i. violentiam, potentiam, factionē.i. a communi conſenſu diſcrepans facinus, diuitias incontinentiā.i. Petulantē libidinem, nobilem.i. famæ ex magiſtratibus geſtis celebritatem, cliētelas.i. clientū multitudinē hoſpitū.i. hoſpitiū qui ſe mutua beneuolētia ſiue mercede accipiūt ſodalitatē.i. ſodalium ſeu cōuiuarum frequentiā & affinitates.i. affiniū contractorū multitudinem, & ſi nos aperiemus eos confidere magis his adiumentis quā veritati.ſ. cauſæ ſuæ. Nos adducemus ſup. aduerſarios in contēptionem.i. vilipenſionē, ſi proferemus, inertiam.i. carentiā artis ignauiā.i. carentiam induſtriæ, deſidiā.i. pigritiam, luxuriam .i. luxum & ſuperfluā in victu & amictu, ac libidinoſam vitam aduerſariorū. Aduerte puer vt authorem imiteris, quomodo diuerſis vtatur verbis rapiemus trahemus, adducemus. Itē alterū abliquorū ſæpe ſatis eſſe, vt hic, quia dixit aduerſariorū nō dicit aduerſarios, qđ ſi dixiſſet aduerſariorū non addidiſſet.

Ab auditorum perſona.) Tertio docet captare beneuolentiā a perſona auditorū, quam prudenter captabimus ne aſſentari aut adulari videamur, ſed ꝙ res ita exigat nos dicere ſignificemus. Omnes tū qui aliquid petituri ſunt id. penes eū eſſe abs quo petant oſtendunt, vt in ſanctis litteris propheta volēs impetrare miſericordiam a deo dicit. Miſerere mei deus ſm magnā miſericordiā tuā. & Iuno Vergiliana volēs obtinere tempeſtatē inquit. Aene. primo. Aeole (nāq; tibi diuū pater atq; hominū rex. Et mulcere dedit fluctus & tollere vēto) incute vim uentis &c. Et Ilioneus ab Didone iuſtitiam ſic orat. O regina nouā cui condere iupiter vrbem. Iuſtitiaq; dedit gentes frenare ſuperbas &c. Ordo eſt beneuolentia colligetur a perſona auditorum ſi nos proferemus.i. in mediū afferemus res eorum iudicatas fortiter, ſine formidine potentiæ aduerſariorū ſapienter, ſine errore iuris, manſuete, ſine proprio odio & magnifice, ſine ſuſpitione auaritiæ contemptis, videlicet muneribus quæ magnifici reſpiuūt. Et ſi nos aperiemus.i. manifeſtabimus tāquā rem adhuc in mentibus hominū abſconditā, quæ.ſ. qualis eſtimatio.i. opinio, & quæ.i. qualis expectatio.ſ. totius populi qui expectat actiuæ, & iudicii. quod expectatur paſſiue ſit de his.ſ. quæ nos agimus. A rebus ipſis.) Vltimo loco docet beneuolētiā captare a rebus ipſis de quibus agiť dicens. Nos efficiemus auditorē beneuolū a rebus ipſis.ſ. principalibus, vtpote de quibus agitur (nam ipſe per emphaſim ſolet primarium ſignificare, vt Ioue miſſus ab ipſo Aene. iui. q. d. ſummo. Notandum aūt licet poſſemus dicere ab rebus ipſis non tn̄ neceſſe eſſe, quia Cic. dicit a rebus) ſi nos extollemus cauſam noſtram laudādo ſup. eam, aut laudādo, per laudationem, & deprimemus aduerſariorum ſup. cauſam per contemptionē .i. vilipenſionem vt Mancinellus recitat ſunt qui legant per cōtemptionem quod vt idem ſentit non abſurdū eſt, non tamen exponam, legēs cōtentionē.i. p comparationem, ſed potius per contentionem colorem rethoricū.i. per ſententiarum contrariarū inter ſe quaſi litigationem, veruntamen quia hoc loco videtur contentio color (contraria enim ſunt laudare cauſam noſtrā: & vituperare aduerſarii) ideo quia dixit laudando, putē hic dixiſſe per cōtemptionem pro eo quod eſt vituperando. his dictis facit paraſceuen.i. pręparationem ad ſequentia dicens. Aperiendum eſt deinceps de inſinuatione. Tria ſunt tēpora &c.) Docuit vbi & quando vti principio liceat, nunc docet quando nō liceat, dicens: ꝙ in tribus temporibus. Primo quando rē turpem habemus talem: videlicet quæ ſtatim animū auditoris a nobis alienet. Secundo quando animus auditoris videtur ab aduerſariis perſuaſus. Tertio quando defeſſi ſunt auditores alios qui ante dixerunt audiendo. Et docet quid in ſingulis temporibus faciēdum: vt ſuis locis aperiemus. Ordo eſt. Tria ſunt tēpora quæ ſunt cōſiderāda diligēter. Poſſet videri ſuperflua locutio quia particulæ quę ſunt vocate videntur tria tēpora ſunt diligēter conſideranda: verum non vacare, ſed vrgentius quiddam habere, quod agnoſco quidē, ſed vix exprimere poſſem: mihi videntur. Nā hoc dicere innuunt inter omnia tempora, ſunt tria tēpora quę ſunt diligenter conſiderāda: ꝙ ſi non reperiſſet quę ſunt nō videretur diffinire numerū, in quibus.ſ. tēporibus non poſſumus vti.ſ. directe, principio.i. exordio proprie dicto, quod addo. quia dicturus eſt, ſi cauſa turpitudinē habebit exordiri poterimus &c. Aut cū.i. qn̄ habemus cauſam turpē.i. inhoneſtā.ſ. defendēdā cū ipſa res.ſ. q̃ accuſatur, alienata nobis animū auditoris. Aut cū aīus auditoris videtur eſſe pſuaſus.i. pductus ad aſſentiēdū, ab his q ante.i. prius cōtradixerūt.i. oppoſitū dixerūt, hoc eſt ab accuſatoribus. Aut cū.i. quādo.ſ. aīus auditoris eſt defeſſus.i. penitus, aut plurimum feſſus audiēdo eos qui ante dixerūt.ſ. ante nos, ſiue ſint aduerſarii noſtri, ſiue alii.

Si cauſa turpitudinē habebit. Docet quod faciendū erit quando principio proprie dicto vti nō poterimus. Et primo qn̄ res turpitudinem habebit: tunc enim quia animus honeſti hominis turpitudini obſeruatur, & in principiis capiēda eſt beneuolentia ab auditores, & non conuenit nihil dicere, opus eſt per inſinuationē caute exordiri. Vnde turpitudo triplex eſt, aut rei,

ſeu facti tm̄ aut hoīs tm̄, aut vtriuſq;. Si res turpis eſt, vtpote parricidiū illius horatii, vni⁹ tergeminis q ſororē occiderat, ꝙ hoſtē interemptū coī deſpōſata fuerat fleuerat, cōfugiēdum eſt ad hoīem, oſtēdendo eū patrię libertatis vnicum auctorē, & vnicā patri ſie de patria merito relictā ſobolem. Si contra res eſt honeſta, ſed perſona turpis: vtpote leno, fur, ſacrilegus, aut parricida, quia tyrānum occidit, aut vrbē ab inſidiis defendit, aut ciuem cōſeruauit, aut proditionem vrbis indicauit aut alio qui dixerit præmium ſtatutum petit, tunc omnia perſona rem proferemus. Sin vtrunq; turpe tam facinus quam qui id fecit, quo tempore miſerrima eſt defenſoris conditio: ſi tamen aut affinis aut conſanguineus, aut alioqui neceſſarius, aut amicus eſt bifariam poterit exordiri. Primo alia honeſta eius olim facinora prędicando, aut parentes, aut affines optime de reip. meritos, aut coniuges, ę liberorum inſontium deſolationē. Secundo magis turpia aduerſariis obiiciendo: aut a ſimili turpitudine alios fuiſſe abſolutos oſtendemus, aut rem non ita turpē: vt tanto ſupplicio ſit digna: vt futurum ſuſpendio, cum nulla fortunæ bona ſint ſaluti hominis conferenda. Sed hæc cæteri cōmentarii quid id negocii receperunt apertant nos ordinem proſequamur qui talis eſt. Si cauſa ſcilicet noſtra quam defendimus. (Nam accuſantes liberius loqui poſſumus: callidem tamen Cicero aliquando præmonuit auditorū animos grauius interdum commoueri in eos qui turpia facta manifeſte recitant, quam in eos qui ea commiſerunt) habebit turpitudinem ſcilicet annexā, aut rei aut perſonæ, aut vtriq;, nos poterimus exordiri. i. facere initium dicendi non tm̄ per principium, aut exordium propriæ ſumptum his rationibus. i. viis & modis dicendo, aut dicentes oportere hominem. i. perſonā (ſi perſona honeſta eſt & res cōmiſſa turpis) expectari. i. euidenter inſpici a iudice aut cæteris auditoribus, non rē. i. factum, eius, aut ſup. (ſi res eſt honeſta quam petimus, & perſona pro qua turpis) oportere rē expectari nō hominem, vt quantum boni habeat tyrannicidum, non quis id commiſerit, & quid boni cōſeruatio patriæ: nō quantum honeſtatis leno: Notabis puer expectari hic accipi in propria ſignificatione quæ eſt eminenter aut excellenter ſpectari. Nam extra ſeu ex in compoſitione ſæpe excellentiam importat, vt ex in excello excedo, exupero. deponitur autē s poſt x, vt notum eſt, ſed frequentius expectari accipitur translatiuę pro eo quod eſt attendi, vt dicunt galli, quia quos attendimus expectamus. i. ſæpe extra aſpiciendo obſeruamus an veniunt. Et ſi vtrunq; turpe eſt tā factū quam perſona exordiri poſſumus dicendo aut dicentes, non placere nobiſipſis ea quæ dicantur facta ab aduerſariis. Et ita ſenſus erit ꝙ vt noſtræ cauſæ quā defendimus conſulamus ab aduerſario cum grauiore probo incipiamus, aut ſic non placere nobiſipſis ea quæ dicātur ab aduerſariis, facta. ſ. a nobis aut de parte noſtra, & tunc ſenſus eſt, ꝙ ſi talia eſſent qualia ab illis dicuntur, nequaquam nobis placerent cum ſint nepharia, ſed nequaquam talia eſſe, aut nobis dolere quod talia ſint: verum prior ſenſus magis procedit & ſequentibus cohæret, dicamus ergo non placere nobiſipſis quibus tamen maxime poſſint cum inimicorū ſit gaudere de malis aduerſarioꝝ ea quæ dicātur. ſ. vulgo facta ab aduerſariis) & eſſe indigna, aut nefaria. i. abominabilia. & talia quæ non debeamus fari. Deinde cū auxerimus diu. i. per pluſculum temporis aut multa argumenta, rē. ſ. a nobis intentā. i. criminationē aduerſariorū, oſtendemus nihil ſimile eſſe factū a nobis. i. noſtra parte, aut proferemos. i. in mediū adducemus aliquorū. i. quorūcunq; iudiciū. i. ſententiam latam de ſimili cauſa. aut de eadem cauſa, aut de minore cā aut de maiore. intellige cōuenienter, vt dicamus de ſimili, aut eadem cauſa abſolutos indēnes, de minore etiā in integrū reſtitutos, & de minore non magnopere multatos. cōmentarii tamen aliter exponūt, vide eos. Deinde accedemus pedetentim. i. paulatim quaſi nō curſim, ſed per pedes ſingulos, ad cauſam noſtrā, & conferemus ſimilitudinem. i. cauſarum de quibus oſtendimus iudicium & noſtræ. Itē repete ordiri poterimus ſi negabimus nos dicturos de aduerſariis, aut de aliqua re eoꝝ, & tm̄ dicem⁹ ſup. de eis occulte interiectione. i. per interiectionē verborum. Si perſuaſus &c.) Docet ſecundo quid agēdum nobis ſi auditor fuerit perſuaſus ab aduerſariis dicens ꝙ nos pollicebimur nos dicturos de eo qđ aduerſarii putauerunt ſibi firmiſſimum adiumentum, eo enim mō putabit auditos ſe non plane intellexiſſe & non recte fidem habuiſſe dictis aliorū. Aut exordiemur a dicto aduerſarii illud improbando, aut ſi nihil quod merito refellamus primum occurrit ne nihil dicamus. aut ab iudice plane reiiciamur & explodamur, vtemur dubitatione quid primum aut potiſſimum dicamus, perinde atq; plurima dicenda habeamus. Ordo eſt. Si auditor fuerit perſuaſus. i. ſi oratio aduerſariorum fecerit auditoribus fidem. i. credulitatē (vtrū de Valla vult eam virtutem theologicā quam fidem vocamus recte perſuaſionē poſſe dici.) Enim pro quia. q. d. id dico: quia neq; poterimus nō facile. i. non difficulter hoc eſt facile poterimus. (Duæ. n. negationes æquipollent affirmationi) ſcire. i. percipere, an fidem fecerit, quoniam nō ſumus neſcii. i. bene ſcimus quibus rebus fides. i. credulitas ſoleat fieri. Ergo (continuatiua eſt vox. q. d. ſi igitur) putabimus fidem. i. credulitatem factam ab aduerſariis, nos inſinuabimus. i. inducemus nos occulte ad cauſam his rebus. ſ. ſequētibus, videlicet nos pollicebimur nos dicturos primum de eo quod aduerſarii putauerunt ſibi firmiſſimum adiumentū. Aut nos exordiemur ab dicto aduerſariis, & maxime ab eo. ſ. dicto, qđ ille dixerit nuperrime. i. minimo ante. Aut nos vtemur dubitatione, hoc eſt ſignificabimus nos dubitare qđ dicamus potiſſimum. i. præcipue cum plurima habeamus dicenda, aut cui loco reſpōdeamus, primum dicemus cum admiratione, vt auditor attendat. Si defeſſi &c.) Tertio loco oſtendit quomodo exordiemur quando auditor erat defeſſus audiendo, docens ꝙ tribus modis aut adducendo aliquod dictū factum & iocundum quod delectet & recreet animum auditoris, vt pollicitādo nos nouo modo dicturos, aut paucis quid dicturi ſumus exponendo. Ordo eſt. Si ſup. auditores erunt defeſſi. i. defatigati audiendo, nos exordiemur ab aliqua re quæ poſſit mouere riſum. vt ab apologo. i. fictæ rei ſermōe quales ſunt fabulæ Aeſopi. aut a fabula. i. figmento poetico, aut ab imitatione veriſimili. i. ad viuum efficta, ꝙ alium in dicendo lepide imitemur, aut a deprauatiōe. ſ. vocabuli, vt ſi pro nero dicatur mero, pro reo leo, aut quid ſimile. aut inuerſione. ſ. proprie locutionis, vt ſi dicas, bonam eſſe aduerſario vocem ad dormiendum, aut bonum naſum ad pila ludendum. Aut ab ambiguo dicto. vt ſero interfectus eſt Clodius. i. aut hora ſerotina, aut nimis tarde. Aut a ſuſpitione, hoc eſt a dicto quod ridicule ſuſpitionem habeat, vt ab irriſione. ſ. manifeſta, aut a ſtultitia. ſ. aduerſarii eam deridendo. Aut exuperatione litterarum, vt ſi nō leo. ſed leno illi familiaris dicatur, aut collatione. ſ. litterarum, vt ſi ſinum lacte implēdum dicas aduerſario, ſimilia enim ſunt in voce non in quantitate ſinum a nominatiuo ſinus. & a nominatiuo ſinum, cuius ſignificatio eſt vas quoddam a quo ſitulam quidam deducunt, aut ab adiectione litterarum, vt ſi non vera ſed æra aduerſarium amare dixeris, aut mutatione litterarum, vt ſi dignum dicas quid dicatur legis non lator ſed latro. Poſſemus iſta etiam diſtinguere: vt non omnia referantur ad litteras, ſed ad res, quia eſt exuperatio. collatio, & abiectio etiam in rebus: & videtur Cic. duntaxat vltimum ad litteras applicaſſe, quia aliter dixiſſet abiectione litterarū, aut in fine mutatione litterarum. Præterea exordiemur ab expectatione fingentes auditorem expectare rem magnam quam dicturi ſimus, aut a ſimilitudine rei ante dictæ, aut a nouitate, vtraq; enim delectant & ante dictorum ſimilia iocunde inducta & penitus noua. Aut ab hiſtoria. i. re aliqua geſta quæ mirifica ſit. aut a verſu. ſ. feſtiuo & lepido aliciuus poetæ, aut ab interpollatione. i. impeditione lepida alicuius inepti ſiue facti, ſiue dicti, aut ab arriſione. i. affabili allocutione ad aliquem cum riſu iocundo vnde recreari poteſt animus defeſſus. Item exordiemur conuenienter, ſi promiſerimus nos eſſe dicturos aliter ac. i. ꝙ̄ fuerimus parati. i. inſtructi ad reſpondendum, ſi locus fuiſſet: Aut ſi promiſerimus nos non eſſe facturos verba eodem modo, vt cæteri ſoleant, & ſup. ſi exponemus breuiter, quid alii ſoleant ſup. facere dum reſpondent, & quid nos ſumus facturi. ſ. in reſpondendo. Inter inſinuationem &c.) Ponit differentiam inter inſinuationem & principium dicens. Hoc intereſt inter inſinuationem & principium, quia. i. quod, principiū debet eſſe eiuſmodi. i. tale, vt apertis rationibus. i. poſtquam aperuerimus rationes, quibus (intelligit Franciſcus, quibus pro quas poſitum quod mihi non placet, nam ſenſus eſt). i. p quas præſcripſimus. i. præiudicium fecimus, nos faciamus ſtatim. i. ſine verborum circuitione, auditorem, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem. At. i. ſed inſinuatio debet eſſe eiuſmodi, vt cōficiamus eadē oīa. i. faciamus auditorē, beneuolum, attentū,

& docilẽ, occulte p diſſimulationẽ .i. ſimulãdo nos aliud agere vt poſſumus venire in opere dicendi ad eandem commoditatẽ .i. ad quã per principiũ venitur hoc eſt ad faciendũ auditorẽ beneuolum &c. Verũ .i. ſed, hæ tres vtilitates .ſ. dictę tametſi ſunt comparandæ .i. acquirẽdę, in tota oratione, quia vbiq; habendus eſt auditor beneuolus, attentus, & docilis, hoc eſt, vt auditores prębeant nobis ſeſe .i. ſeipſos perpetuo .i. ſine intermiſſione, attentos, dociles, beneuolos, tamen hoc eſt cõparandũ .i. acquirendum primum, per exordiũ cauſæ. Nunc ne quando &c.) Docturus exordiũ vitioſum vitare præſcribit quali exordio vtendũ ſit dicens. Nunc .i. deinceps nequando .i. aliquando vtamur exordio vitioſo .i. habente plurimum vitiorum, ego docebo quę vitia ſunt vitanda. Verum quia oppoſitorum eadẽ eſt diſciplina præſcribit quid ſeruandum ſit dicens. Seruandum eſt .i. oportet ſeruare in cauſa exordienda .i. quando cauſa incipiet agi, aut defendi, vt ſermo ſit lenis .i. non aſper nec clamoſus, vt conſuetudo verborum ſit, aut videatur vſitata, & vt oratio non videatur apparata .i. eminenter ornata & inſtructa ad decipiendum, quia ſummum artis eſt artẽ ipſam occultare, & ſic dicere, vt ars nulla ineſſe videatur. Vitioſum.) Proſequitur multa genera exordiorũ vitioſorum dicens. Exordium vitioſum eſt quod poteſt accõmodari in plures cauſas, quod dicitur vulgare. Item vitioſum eſt quo (licet nos eo in ſpeciali cauſa vſi ſumus) aduerſarius ſi poteſt vti nihilominus ac non ſimus vſi, quod appellatur commune. Item illud eſt ſup. vitioſum quo aduerſarius põt vti ex contrario, vt ſi ſophiſta qui pactus ſit auditorem docere Rhetoricẽ præcio decẽ aureorum vbi primũ in cauſa vicerit, & ſtatim diſcipulũ poſtulans ſic argumẽtetur. Decem aureos abs te peto iuſtiſſime, nam ſi ſententia pro te dabitur, debebis ex pacto, ſin contra te, ex iudicio. Diſcipulus reſpondeat, decem aureos tibi denego iuſtiſſime, nã ſi condemnor nihil adhuc debeam ex pacto, ſin pro me datur ſententia nihil debeam ex iudicio. Item vitioſum eſt quod compoſitum eſt verbis apparatis nimis quod eſt longũ nimium, & quod nõ videtur natũ ex ipſa cauſa, quod vocatur ſeparatum .i. impertinens, & alienum a negocio. In quo .ſ. ſeparato, includitur etiã translatum .i. tranſumptum, vt cohęreat proprie cum narratione .i. quod ſi proprie capiatur impertinens ſit. Et vitioſum eſt quod neq; facit auditorẽ beneuolũ, neq; docilẽ, neq; attẽtum. Satis dictũ eſt de exordio. Tranſeamus deinceps ad narrationẽ.

DE NARRATIONE.

NARRATIONVM tria ſunt genera. Vnum eſt, quo exponimus rem geſtam, & unumquodq; trahimus ad utilitatem noſtram, uincendi cauſa, quod pertinet ad eas cauſas, de quibus iudicium futurum eſt. Alterum genus eſt narrationis, quod intercurrit nonnunq̃, aut fidei, aut criminationis, aut tranſitionis, aut alicuius apparationis, uel laudationis cauſa. Tertium genus eſt id quod a cauſa ciuili remotum eſt, in quo tamen exerceri conuenit quo commodius illas ſuperiores narrationes in cauſis tractare poſſimus. Eius narrationis duo ſunt genera, unum quod in negotijs, alterum quod in perſonis poſitũ eſt. Id quod in negotiorũ expoſitione poſitum eſt, treis habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, quæ neq; ueras neq; ueriſimiles continet res, ut eæ quæ tragœdijs traditæ ſunt. Hiſtoria, eſt geſta res, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota. Argumentum, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, uelut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in perſonis poſitum eſt, debet habere ſermonis feſtiuitatem, animorum diſsimilitudinem, grauitatem, lenitatem, ſpem, metum, ſuſpicionem, deſidium, diſsimulationem, miſericordiam, rerum uarietates, fortunæ commutationem, inſperatum incommodum, ſubitam lætitiam, iucundum exitum rerum. uerum hoc in exercendo tranſigetur. Illud, quod ad ueritatem pertinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus. Treis conuenit res habere narrationem, ut breuis, ut dilucida, ut uериſimilis ſit, quæ quoniam fieri oportere ſcimus, quemadmodum faciamus, cognoſcendum eſt. Rem breuiter narrare poterimus; ſi inde incipiemus narrare, unde neceſſe erit, & ſi non ab ultimo initio repetere uolemus, & ſi ſummatim, non particulatim narrabimus, & ſi non ad extremum, ſed uſq; eò, quò opus erit, proſequemur, & ſi tranſitionibus nullis utemur, & ſi nõ deerrabimus ab eo, quo cœperimus exponere, & ſi exitus rerum ita exponemus, ut ante quoq; quæ facta ſunt, ſciri poſsint, tametſi nos reticuerimus. Quod genus eſt, ſi dicam, me ex prouincia rediſſe, profectũ quoq; in prouinciam intelligatur. & omnino non modo id quod obeſt, ſed etiam id quod neq; obeſt neq; adiuuat, ſatius eſt prӕteri-

CAPIDVRVS.

Narrationum tria genera ſunt.) De Inuẽtione ſcribens, Narratio, inquit, eſt rerũ geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Narrationũ genera tria ſunt. vnum genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controuerſiæ cõtinetur: alterũ, in quo digreſſio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienę ab eo negotio quo de agitur, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertium genus eſt remotum a ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa non inutili cum exercitatione dicitur & ſcribitur. Definit narrationem hoc modo: Narratio eſt rerũ geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Alii addunt, & dicunt: Narratio eſt rei factę, aut vt factæ, vtilis ad perſuadendum expoſitio. Apollodorus autem ſic finit: Narratio eſt oratio, docens auditorem qui in controuerſia ſit. Quintilianus narrationẽ diuidit, inquiens. Hæc eſt narratio in qua ſciens tranſcurram ſubtiles nimiũ diuiſiones quorũdã, plura eius genera facientium. Non enim ſolum volunt illã eſſe negotii, de quo apud iudices quęritur, expoſitionẽ, ſed Perſonæ. vt, M. Acilius Palicanus humili loco natus, Picens, loquax magis quã facundus. Loci. vt, Oppidum eſt in Helleſpõto Lampſacum, iudices. Tẽporis. vt, Vere nouo gelidus canis cum mõtibus humor Liquitur. Cauſarum, quibus hiſtorici frequentiſſime vtuntur, cum exponunt vnde bellum, cædes, peſtilentia: præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas vocãt: quod quis ignorat? Apollonius aũt Tyaneus, qui philoſophus fuit, quinq; narrandi fecit ſpecies. Primã, quam philoſophorum eſſe refert: ſecundam, quã hiſtoricorum dicit: tertiam quæ in iudiciis adhibet: quartã, quã epiſtolarẽ nominat: quintã, qua nos aliqua re ficta cõmoueri & mortuos fieri ait. Hermogenes aũt, præter eas quas Quintilianus decurrit, ſpecies alias, vel potius narrationum modos in Præexercitamentis ſubiungit: nempe ſolere fieri narrationes per rectũ indicatiuum, per indicatiuũ inclinatiuũ, per coniunctiuum, per diſſolutum, per cõparatiuũ. Rectum indicatiuũ: vt, Medea Aeetæ filia, quæ prodidit aureum vellus, ſecuta Iaſonem eſt, & ſequentia. Rectum autẽ indicatiuum nominatur, quod per totam pene narrationem caſum ſeruat rctũm cũ verbo indicatiuo. Indicatiua inclinatiua dicitur, in qua obliqs vtimur caſibus: vt, Medeã Aeetæ filiam Iaſonem ferunt adamaſſe, & reliqua vbi obliquos aſſumat caſus. Coniunctiua vero figura eſt, qua arguentes vtimur: vt, Quod .n. non fecit Medea malum? hoſpitẽ turpiter adamauit, aureum vellus prodidit, fratrem occidit, & ſimilia. Diſſolutum autem hoc ẽ, cũ ſine copulis inciſa proferuntur: vt, Medea Aeetę filia fuit, prodidit aureum vellus, Abſyrtum interfecit: & cum ſimiliter cætera proferunt. Cõparatiuum hoc pacto fit: Medea Aeetę filia, quæ ſeruare pudicitiam debuit, amoris turpitudine eã cõmaculauit: & quã æternæ ſalutis cuſtodem eẽ oportuit, ea vltro ipſam crudeliter laniaux, & quę tutari domum debuit, aureum vellus inſidiatori dedit: & quam patre iuuare oportuit, ea peregrino hoſpiti poſtpoſuit. Rectum quidẽ hiſtorię conuenire, quod ſit planius: Inclinatiuum vero, magis rhetoricis controuerſiis. Coniũctiuum quoque ad arguendũ accõmodatius eſſe exiſtimat: diſſolutum vero, concluſionibus, quod affectus cõmoueat, quadrate

re. & ne bis aut ſæpius idem dicamus, cauendum eſt, etiam ne id quod ſemel ſupra diximus, deinceps dicamus, hoc modo; Athenis Megaram ueſperi aduenit Simo; ubi aduenit Megaram, inſidias fecit uirgini; inſidias poſtq̃ fecit, uim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, ſi ut quicq; primum geſtum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum obſeruabimus, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri uidebuntur. Hic erit conſiderãdum, ne quid perturbate, ne quid contorte, ne quid ambigue, ne quid noue dicamus, ne quam in aliam rem tranſeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longe proſequamur, ne quid quod ad rem pertineat, prætereamus; etſi perſequemur ea, quæ de breuitate præcepta ſunt. nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Veriſimilis narratio erit; ſi, ut mos, ut opinio, ut natura poſtulat, dicemus. ſi ſpatia temporum, perſonarum dignitates, cõſiliorum rationes, locorũ opportunitates conſtabunt, ne refelli poſſit, aut temporis parum fuiſſe, aut cauſam nullam, aut locum idoneum non fuiſſe, aut homines ipſos facere aut pati non potuiſſe. Si uera res erit, nihilominus hæc omnia narrando conſeruãda ſunt. nam ſæpe ueritas, niſi hæc ſeruata ſint, fidem non poteſt facere. Sin erunt ficta, eo magis erunt conſeruanda. De his rebus caute conſligendum eſt, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma authoritas uidebitur interfuiſſe.

Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi cõſtare cum cæteris artis ſcriptoribus, niſi quia de inſinuatione noua excogitauimus, q; eam ſoli præter cæteros in tria tempora diuiſimus, ut planė certam uim, & perſpicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum eſt, quoniam de rerum inuentione diſputandum eſt, in qua ſingulare conſumitur oratoris officium; dabimus operam, ut nihilo minus induſtriæ, q̃ rei utilitas poſtulabit, quæſiſſe uideamur, ſi prius pauca de cauſarum diuiſione dixerimus.

drare melius putat Quintilian. Adiciunt, inquit, & preteritorũ eē temporũ narrationē, quæ eſt frequentiſſima: & preſentiũ, qualis eſt Ciceronis de diſcurſu amicorũ, pro Roſcio: Cryſogonus poſtq̃ eſt nominatus. & futurorũ, quę ſolis dari vaticinationibus põt. nã hypotypoſis non eſt habēda narratio. ſed iam ad Ciceronis diuiſionē redeo. Tria inquit, narrationum cũ ſint genera, vnũ genus eſt, in quo res geſtę, et oĩs ratio controuerſiæ continetur, ad eas pertinēs cauſa de quibus futura iudicatio ē. Aliud genus narrationis eſt, qđ extra cauſam ē: ſed ad cauſam facit: vt illud Vergilianũ, Pater ipſe colendi Haud facilem eſſe uiam uoluit, & totus ille locus, vbi inſtitutum ſuum egreditur. Verum hęc narratio extra cauſam quinque modis fit, aut fidei aut criminationi, aut tranſitionis, aut alicuius apparatus, aut laudationis cauſa. Ad fidem faciendam, quale io Verrē illud: Nonne ita, vt oĩbus nobis tacētibus ipſæ tē tuæ tabulæ rondēnare poſſent? cędo quæſo codicem, circumfer, oſtende. Videtiſ ne totum hoc nomen, corã vbi facit delatum eſſe in litura? quid fuit iſthic antea ſcriptum? qđ mendũ iſta litura correxit? quid a nobis iudices expectatis argumenta huius criminis? nihil dicimus: tabulæ ſunt in medio, quæ ſe corruptas atq; interlitas eſſe clamãt. Illud in Vatiniũ: Repente enim te tãquã ſerpens e lutibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis ceruicibus intuliſti. Aut trãſitionis.) Vt illud in Verrē. Eſt conſuetudo Siculorum, ſingulorũq; Græcorũ, quod ſups dies menſeſq; congruere velint cũ ſolis lunęq; ratione: vel nonnunquã, ſiquis diſcrepet, eximãt vnum aliquē diem, ad ſummũ biduũ ex menſe, quos illi exhereſimos dies nominãt. item nonnunquã vno die longiorem menſem faciunt, aut biduo: & quæ ſequũtur. Alicuius apparatus.) Vt pro Archia Cicero. Patiamini de ſtudiis humanitatis ac literarũ loqui liberius, & eiuſmodi perſona, quę propter otiũ ac ſtudium minime in iudiciis periculiſq; tractata eſt, vti ꝑpe nouo quodam & inuſitato genere dicendi. Quod ſi mihi a nobis tribui concedi; ſentiam, perfidiã profecto, vt hunc A. Liciniũ non modo non ſegregandum, cum ſic ciuis, a numero ciuium, verumetiã ſi non eſſet, putetis aſciſcendum fuiſſe. Nam vt primũ a pueris exceſſit Archias: & quæ ſubiungit. Aut laudationis cauſa.) velut hoc: Themiſtoclem ipſum ſummũ virũ Athenis dixiſſe aiũt, cum ex eo quęreretur, quod acroama, aut cuius vocē libentiſſime audiret? Eius inquit, a quo ſua virtus optime prędicaretur. In preceptis aũt de Inuẽtione ait, narrationē extra cauſam quatuor modis fieri: aut criminationis cauſa, aut ſimilitudinis aut delectationis, aut amplificationis. De criminatione exẽplũ ſupra dedimus. ſimilitudinis cauſa fit, vt eſt illud: ſi iſte multo ſceleratior & nequior, quam ille Adrianus, aliq̃n etiã infelicior fuit: Delectationis cã, vt ſi prata, ſi nemora, ſi fontes riuoſq; & quiduis aliud deſcribas, & hanc ipſam deſcriptionem ad cauſam applices. ut in Verrem Cicero. Capta Carthagine Himera deleta eſt, in qua erant ſigna ex ære complurima, in his eximia pulchritudine ipſa Himera in muliebrem figuram habitumq; formata, ex oppidi nomine & fluminis. erat etiam Steſichori poetæ ſtatua, ſenilis, incurua, cum libro, ſummo, vt putant, artificio facta, ab eo qui fuit Himera, ſed eſt, & fuit tota in Grecia ſummo propter ingenium honore & nomine. hæc iſte ad inſaniã cõcupierat. Erat ēt, qđ pene ꝑterii capella q̃dã ea quidem mire, vt etiam nos qui rudes earum rerum ſumus intelligere poſſumus, ſcire facta & venuſte. In aliis deſcriptionibus, quanta vis cuiuſuis ſit eloquentiæ, oſtenditur, cum rerũ natura ita exprimitur vt rem preſentem plerunq; videamur intueri. qualis eſt illa M. Cælii in Antoniũ deſcriptio: Nanq; ipſum oſtenderunt temulēto ſopore profligatum, totis præcordiis ſtertentem, ructuoſos ſpiritus geminare, præclaraſq; contubernales ab omnibus ſpõdis tranſuerſas incubare, & reliquas circũiacere paſſim. quo tamen exanimatę terrore, hoſtium aduentu percepto, excitare Antonium conabantur, nomen inclamabãt, fruſtra ceruicibus tollebant, blandius alia ad aurem inuocabat, vehementius etiam alia feriebat: quarum omnium cum voce tactuq; oſcitaret proxime cuiuſque collũ amplexu petebat: neque dormire excitatus, neq; euigilare ebrius poterat, ſed ſemiſomno ſopore inter manus Centurionũ cõcubinarumq; iactabatur. Nihil his neq; credibilius fingi, neque vehementius exprobrari, neque manifeſtius oſtendi poteſt. Amplificationis cã fit.) Vt illud de Eriphila, quæ viſum ornamentũ adamauit, amplificat crimen Verris, quod cum illa rem viſam adamauerit, Verres multa etiam non viſa concupiuerit. Tertium genus eſt id, quod a cauſa ciuili remotum eſt: & quæ ſequuntur.) Tertium, inquit, narrandi genus eſt, a cauſa ciuili remotum: eſt autem poetarum, vel hiſtoriographorum. dat tamen curſim etiã in hanc narrationem præcepta. Hæc, inquit, narratio remota a ciuilibus cauſis duas habet formas. nam aut propter negotia exponenda ſumitur, quod eſt comœdias aut tragœdias ſcribentium: vel propter perſonas ſed de hac poſterius dicetur. eſt tamen videre, poemata eſſe quæ mixta vel communia dicuntur, vt in commentariis artis poeticæ Horatii diximus: in quibus vtrunq; inuenitur ſiquidem vt Vergilius Aeneæ & mores & facta deſcribit, perſonaſq; loquentes inducit, idem multi eſ fecerunt. Hoc autem dicit: narratio quæ ad oratorem non attinet, in duo diuiditur. in negotia & in perſonas. Verum illa narratio quæ in negotiis eſt, tres habet partes: fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, quæ res neque veras neq; veriſimiles continet, vt hæ quæ tragœdiis traditæ ſunt.) In præceptis de Inuentione: Fabula, inquit, eſt in qua nec veræ nec ueriſimiles res continentur: cuiuſmodi eſt, Angues ingẽtes alites iuncti iugo. Eſt ergo fabula eiuſmodi narratio, vt cum deſcribitur Cadmus in anguem verſus, vel quiduis aliud qđ nec verũ nec veriſimile eſt: cuiuſmodi tragœdiæ ſcriptæ ſunt. qualis illa Amphitruonis apud Plautum eſt, quam argumentum appellat tragœdiæ: Amore captus Alcumenæ Iupiter, mutauit ſeſe in formam eius coniugis, pro patria Amphitruo dum certat cum hoſtibus, habitu Mercurius ei ſubſeruit Soſiæ: & quod ſequitur. Hiſtoria eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota.) Nam quæ noſtra ætate quaſi diaria referuntur, tum annales, tum commentaria nominantur. In præceptis de Inuentione: Hiſtoria, inquit, eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota, quod genus, Appius indixit Carthaginenſibus

bellum. Eſt autem hiſtoria narratio, vbi iampridem præteritã rem enarraueris: vt ſi Annibalem ocuiſſe in Italiam ſcribas, & qualia contra Romanum imperium bella geſſerit oaſres, & id genus alia. Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum.) In aliis libris Rhetoricis, Argumentum, inquit, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiuſmodi apud Terentium. Nam is poſtquam exceſsit ex ephebis Soſia. Eſt igitur argumentum, fabularis narratio, quæ tameo vera videri poteſt: cuiuſmodi comœdiarum ſunt argumenta, quale, ne ſine exemplo quicquam doceamus, Plauti illud eſt: Captus eſt in pugna Aegionis filius alium quadrimum fugiẽs, ſeruos vendidit. Pater captiuos commercatur alios, tantum ſtudens vt gnatum recuperet: & inibi emit olim amiſſum filium. Is ſuo cum domino veſte vorſa, ac nomine, vt amittatur fecit, ipſius plectitur. Et is reduxit captum & fugitiuum ſimul, iudicio cuius alium agnoſcit filium. Sed cui dubium videri poteſt, quid ſit quod argumentum Cice. dixerit non veram, licet veriſimilem oarrationem? cum Plautus, vt ſupra oſtendimus, argumentum tragœdiæ in Amphitryone eſſe protulerit? quod facile diluitur. Enimueto Plautus comœdiam ſcripturus Amphitryonem, quoniam, vt ipſe in prologo profitetur, multos eam narrationem tragœdiæ locos vidit occupare, & ruſum comœdiæ quoq; multas habere partes animaduertit, mixtam ex tragœdia facturum comœdiam pollicetur. quamobrem & tragediam nominauit. & rurſum, argumentum comœdiæ, cum eam velle videri comœdiam, vellet, ſe proloquuntur dixit: Niſi dicamus, raro oiſi io comœdiis argumenta fieri. Illud genus narrationis, & quæ ſequuntur.) In præceptis de Inuentione: Illa autem, inquit narratio, quæ verſatur in perſonis, eiuſmodi eſt, vt in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones & animi perſpici poſsint, hoc modo: Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat? cur potat? cur tu his rebus ſumptum ſuggeris? veſtitu nimio indulges, nimium ineptus es: nimium ipſe durus es, præter æquum & bonum. Hoc ergo dicit: Narratio, quæ verſatur in perſonis exprimendis, talis eſſe debet, vt in narratione rerum perſonæ agentis animos oſtendat. & Terentii exemplo explicat.

iffinitio argu menti.

Debet habere feſtiuitatem ſermonis.) Cuiuſmodi infinita apud Plautum exempla ſunt: ſed nos quo quale id ſit oſtendamus, vno contenti erimus in Curculione, cum inquit: Date viam mihi noti atque ignoti. dum ego hic officium meum facio fugite omnes, abite, & de via ſecedite, ne quem in curſu capite, aut cubito, aut pectore offendam, aut genu: ita nunc ſubito, propere & celebre obiectum eſt mihi negotium nec quiſquam fuerit tam opulentus. qui mihi obſiſtat in via: nec Strategus, nec Tyrannus quiſquam, nec Agaranomus, nec Demarchus, nec Gomarchus, nec cum tanta gloria, quin cadat, quio capite ſiſtat io viam de ſemita: & deinde totus ille locus. Animorum diſsimilitudinem.) Vt idem in eadem: Quo te hoc noctis dicam proficiſci foras cum iſtoc ornatu, cumq; hac pompa Phedrome? Quo Venus Cupidoq; imperant, ſuadetq; amor, ſi media vox eſt, ſiue eſt prima ueſpera ſi ſtatus condictus cum hoſte intercedit dies, tamen eſt eundum quo imperat ingratus. At tandem es odioſus mihi. Iſtuc quidem nec bellum eſt, nec memorabile. Tute tibi puer es lautus, luces cereum. & quę ſequũtur. Grauitatem.) Quale illud in Captiuis. At ſcire meméto, quando id quod uoles habebis. nã fere maxima pars morem hunc homines habẽt: quod ſibi volunt dũ id impetrant, boni ſunt: ſed id vbi iam penes ſeſe habent, ex bonis peſſimi & frauduleotiſsimi ſiunt. Lenitatem.) Vt in Amphitryone: Iup. Te uolo vxor alloqui. quo te auertiſti? Alc. Ita ingenium meum eſt, inimicos oſa ſum ſemper obtuerier. Eia autem inimicus? Sic totus ille locus, in quo Iupiter Alcumenam mitigat? Spem.) Vt in Captiuis. Iupiter ſopreme ſeruas me, measq; auges opes, maximas optumitates opiperasq; offers mihi, lucrum, ludum, iocum, feſtiuitatem, ferias, pompam, pœnum, potationes, ſaturitatem, gaudium nec cuiquam hominũ ſupplicare nunc certum eſt mihi: nam vel prodeſſe amico poſſum, vel inimicum perdere. ita hic dies amœnitate amœna amœnus onerarit me. ſine ſacris hęreditatem ſum adeptus offertiſsimam. nunc curſum ad ſenem capeſſam hunc Aegionem, cui boni tantum affero, quãtum ipſe a diis optat, atq; etiã amplius. nunc certa res eſt eodem pacto, vt comici ſerui ſolent, coniiciam in collum pallium, primo ex me hanc rem v audiat: ſperoq; me ob hunc nuncium æternum adepturum cibum. Metum.) Vt in Caſina. Nulla nulla ſum, tota tota occidi, cor metu eſt mortuum, membra miſeræ tremont: neſcio vnde auxilii præſidii, perfugii mihi, aut opium nunc copiam comparem, aut expetam. tanta facta modo mira veris modis intus vidi, nouam atq; integram aodaciam Caue tibi Cleoſtrata, abſcede ab iſta obſecro oe quid in te mali faxit ira percita. eripite, quæſo iſti gladium, quæ ſui eſt inops animi. Suſpicionem.) Vt in Pſeudolo. Peiorem ego hominem, magiſq; verſute malum, nunquam edepol quenquam vidi, quã hic eſt Simia, nimiſq; ego illum hominem metuo & formido male, ne malus item erga me ſit, vt erga illum fuit: ne in re ſecunda nunc mihi obuertat rornua, ſi occiſionem ceperit. nam cautio eſt, qui ſit malus. Deſiderium.) Vt in Epidico: Expectando exedor miſer, atq; exenteror, quo mihi Epidici blaoda dicta eueniant, nimis diu maceror: ſit ne quid. nec ne ſit, ſcire copio. Diſsimulationem.) Vt in Bacchidibus. Chryſale ades dum has ego pellego quid me tibi adeſſe opus eſt? Volo vt quod iubeo facias, vt ſcias quæ hic ſcripta ſint. Nihil moror, neque ſcire volo. & totus ille locus, vbi Chryſalus diſsimulãter omnia loquitur. Errorem.) Vt in eadem comœdia. Quinq; vbi ubi ſunt qui fuere, quiq; futuri ſunt poſt hac ſtulti, ſtolidi, fatui, fungi bardi, blẽni, buccones, ſolus ego omne. ante eo ſtultitia & moribus indoctis perii, pudet, hoccine ætatis ludũ his factum eſſe indigne? quam magis id repeto, tam magis vror, meus quem filius turbauit. perditus, atque etiam eradicatus ſum, omnibus exemplis erucior, omnia me mala conſectantur, omnibus exitiis intereo. Chryſalus me hodie lacerauit, Chryſalus me miſerum ſpoliauit. in is me ſcelus auro vſq; attondit doctis indoctum dolis, vt libitum eſt. Miſericordiam.) Quale in Captiuis illud: Dii voſtram fidem, hominum ingenium liberale, vt lachrymas excutiunt mihi videas corde amare inter ſe. quantis laudibus ſuum herum ſeruus collaudauit? Rerum varietates.) Cuiuſmodi luculentiſsime illud in Bacchidibus, prolatum eſt. Atridæ duo fratres dicuntur feciſſe facinus maximum, cum Priami patriam Pergamum diuina mœnitum manu, armis, equis, exercitu atq; eximiis bellatoribus, mille cum numero nauium decumo anno poſt ſubegerunt. non Pelides tormento fuit, prout ego herum expugnabo meum ſine claſſe, ſineq; exercitu, & tanto numero militum. Cepi, expugnaui amãti herili filio aurum ab ſuo patre. nunc prius quam huc ſenex venit, liber lamentari dum exeat: o Troia, o Patria, o Pergamum, o Priame, nunc periſti ſenex, qui miſere male mulctare quadringentis Philippis aureis. Nam ego has tabellas, obſignatas conſignatas quas fero, non ſunt tabellę ſed equus, quem miſere Achiui ligneum. Epeius eſt Piſtoclerus, ab eo hæc ſumpta, mneſilochus, Sinon eſt relictus. ille non in buſto Achilli, ſed lecto accubat: Bacchidem habet ſecum. ille olim habuit ignem, qui ſignum daret. hunc ipſum exurit. ego ſum Vlyſſes, cuios conſilio hæc geruntur. tum quę hic ſunt ſcriptæ literæ, hoc in equo inſunt milites armati, atque animati probe ita res ſucceſsit, meliuſq; adhuc atque hic equus non in arcem, verum in arcam faciet impetum: & quæ ſequuntur, tanto verborum cultu, vt ipſa Muſa loqui videatur: tam mira rerum varietate, vt meliora aliunde exempla adhibere non poſſumus. variam ſiquidem eſſe expoſitionem oportet, quo tædium effugiat, & mutationibus animum leuet: quandoquidem cæteris caret lenocinnis. & niſi hac venuſtate commendetur, iaceat neceſſe eſt. credit enim & tractationes facilius iudex neſcio quo pacto quæ iucũdæ ſunt, & voluptate illectus ad fidem delabitur. Nolim tamen figuras poetarum more, quæ fidem tollant. puriſsimum ſiquidem ſermonem eſſe oportet, nec vt conſumantur affectus: ſed velut primis lineis deſignentur, vt qualis ſit rei imago ſtatim appareat. Sed ad hæc exornãda, loci, inquit Cicero, ex eloquutionis præceptis depoſcentur. Fortunæ commutationem.) Vt in captiuis Aegio, nunc quando patriam & libertatem perdidi, non ego iſthinc me potius quam te metuere æquum cenſeo, vis, hoſtilis cum iſtoc fecit meas opes æquabiles. memini cum dicto haud audeat, facto nunc lædat licet. Sed viden? fortuna humana fingit, artatq; vt lubet. me qui liber fueram ſeruũ fecit e ſummo infimum qui imperare inſuetam, nunc alterius imperio obſequor. Inſperatum incommodum.) Vt in eadem comœdia. Quanto in pectore hanc meo magis rem voluto,

tanto

tanto mihi ægritudo auctior eſt in animo. ad illum modum ſubitum os eſſe hodie mihi. neq; id perſpicere quiui: quod cum ſcibitur, per vrbem irridebor: cum extemplo ad forum aduenero, omnes de me loquentur: hic ille eſt ſenex, ductus cui verba data ſunt. Subitam lætitiam.) Vt in Rudente illud. Pro dii immortales, quis me eſt fortunatior, qui ex improuiſo filiam inueni meam? ſatio ſi cui homini dei eſſe benefactum volent, aliquo illud pacto obtingit optatum piis? Ego quod hodie neque ſperaui, neq; credidi, is improuiſo filiam inuenit tamen, & eam de genere ſummo adoleſcenti dabo ingenuo, Atheníeoſi, & cognato meo. Iucundum exitum rerum.) Cuiuſmodi in omnibus fieri comœdiis ſolent, vt in Amphitryone, Bono animo es, adſum auxilio Amphitryo tibi, & tuis. nihil eſt quod timeas. ariolos, aruſpices mitte omnes: quæ futura, & quæ facta, eloquar multo adeo melius, quàm illi, qui ſum Iupiter: & quæ ſequuntur. Verum hæc.) Id eſt, ſcribendo hæc conſequemur. Illud vero quod ad varietatem pertinet.) Subaudi, vbi de elocutione conſcribemus. Tres res conuenit habere narrationem.) In libro de Inuentione: Oportet igitur, inquit, eam tres habere virtutes, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Ad præceptum igitur narrationis illius reuertitur, quæ ipſam cauſam continet, & totius controuerſiæ expoſitionem: Tres, inquit, res narrationem habere oportet, ac ita vt ſemper omnia ſint non vnum aliquod ex tribus. & licet aliis partibus orationis conueniant, tamen narrationis magis propriæ ſunt. Sed ad Ciceronis præcepta Quintiliani adiiciamus, qui de narratione loquens, inquit: Eam plerique ſcriptores maximeq; qui ſunt ab Iſocrate, volunt eſſe lucidam, breuem, veriſimilem. neq; enim refert, an pro lucida perſpicuam, pro veriſimili probabilem, credibilem'ue dicamus. eam nobis placet diuiſio: quanquam & Ariſtoteles ab Iſocrate parte in vna diſſenſerit, præceptum breuitatis irridens, tanquam neceſſe ſit longam aut breuem eſſe expoſitionem, nec liceat ire per medium. Theodorei quoque ſcholæ ſolam relinquunt vltimam partem, quia nec breuiter vtique, nec dilucide ſemper ſit vtile exponere, quo diligentius diſtinguenda ſunt ſingula, vt quid quoque loco proſit oſtendam. Narratio eſt aut tota pro nobis, aut tota pro aduerſariis, aut mixta pro vtriſque. Docet autem paulo longius Quintilianus, goo pacto ſingula hæc ſpectanda tractandaque ſint: quæ hic mihi referre nunc non libet. Satis ſit itaque, dubium locum vobis oſtendiſſe, quo ſibi quiſque ſubueniat, ſi quid dubitationis occurrerit. Rem breuiter narrare poterimus, ſi tantum inceperimus narrare vnde neceſſe erit.) Supra memorauit narrationem oratoriam tres habere virtutes debere, vt ſit breuis, vt lucida, vt brobabilis: nunc docet, quemadmodum breuis eſſe poſſit. Narratio breuis, inquit, erit, ſi a rebus neceſſariis ſumas initium, hoc eſt, ſi inde cœperis rem exponere, vnde ad iudicem pertinet. Aut ſi non ab vltimo initio repetere volemus.) Verbi gratia cum velis Troianum bellum ſcribere, non a Læde compreſſa, ſed ab Helena rapta initium ſumas. non enim Liuius cum res geſtæ Romanorum ſcripturus eſſet, a Troia condita potius quam Roma inchoauit. Cum ergo præcepta det Cicero, in breuem narrationem, quę initio narrationis, quæ in fine, quæ in medio ſeruare debeamus, hęc initio pręcepta fuere. Aut ſi ſummatim, nō particulatim narrabimus.) Solet enim, vt verbis vtar Quintiliani, quædam eſſe partium breuitas, quæ longam tamen efficit ſummam: vt, In portum veni, nauem perſpexi, quanti veheret interrogaui, de pretio conueni, conſcendi ſublatæ ſunt anchorę, ſoluimus oram, profecti ſumus. nihil horum dici celerius poteſt: ſed tamen ſufficit dicere e portu nauigaui. Poſſumus autem & ab vltimo initio, hoc modo quo diximus enarrare. Sed quia & aliis modis conciſim id facere poſſumus non eſt idem cum ſuperiori exemplum. Aut ſi tranſitionibus nullis vtemur.) Hoc eſt, ſi ipſius cauſæ neruos non egrediemur, licet etiam ad cauſam faciant. multa enim quæ ſunt in re quia remota ſunt a cauſa, omittenda erunt. Aut ſi non decrabimus ab eo quod cœperimus exponere.) Hoc eſt, ſi extra cauſam nihil dixerimus, quod ad cauſam non attineat quam cœperimus, id eſt, breues erimus, ſi reciderimus omnia, quibus ſublatis neque cognitioni quicquam neque vtilitati ſubtrahatur. Et ſi exitus rerū ita exponemus, vt ante quoque quæ facta ſint, ſciri poſſint tametſi ea nos reticuerimus: quod genus eſt, ſi dicā me e a prouincia rediſſe, profectum quoque in prouinciam intelligatur.) Id eſt, breues eſſę poterimus, ſi ita dicetur, vt nonnunquam ea eo quod dictum ſit, id quod non ſit dictum intelligatur. vt ſi dicas, Inde cum reuerſus eſſem e prouincia. cum enim dicis Reuerſus, oſtendiſti te profectum in prouinciam, & peruenisse, poſtremo reuerſum.

Et omnino nō modo iam quod obeſt, ſed etiam id quod neq; adiuuat, ſatius eſt præterire.) Etenim qui breuitati ſtudet nō modo illa in narratione præterire debet, quæ obfutura ſunt, verum etiam illa quæ nihil proſunt. Sane Græci eam narrationem σύντομον, id eſt, conciſam, cum neceſſaria deeſſent, appellarunt: illam autem βραχεῖαν, id eſt breuem, vbi nec minus, nec plus dicatur quam oporteat. oportet igitur vt breuis, non tamen conciſa ſit. Et ne bis aut ſæpius idem dicamus.) Vt non modo illa prætereantur quæ aut obfutura ſunt, aut nihil profuturæ: verum etiam illa quæ proſunt, vt ne bis aut ſæpius dicantur, & iidem ſenſus reiterentur: hoc eſt, vitandæ ταυτολογίαι & περισσολογίαι. Cauendum eſt etiam, ne id quod ſupra diximus, deinceps dicamus.) Et ſi, inquit, non ab eo quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur, & eadem repetentur verba, ſed ne κλίμακα figuram, quæ a quibuſdam gradatio appellata eſt, quæ fit, vt ſi dicas. Ex prudentia virtutem, ex virtute dei dilectionem, ex dei dilectione cœlum ſibi comparauit: ne hanc inquam figuram damnaſſe crederetur, exemplo quid intelligat illuſtrauit, hoc modo: Athenis Megaram veſperi aduenit Simo: vbi aduenit Megaram, inſidias fecit virgini: inſidias poſtquam fecit, vim in loco attulit. Cauenda tamen, vt etiam Quintilianus docet, omnia corrumpens obſcuritas, ſatiuſque eſt narrationi ſupereſſe quam deeſſe. nam cum ſuperuacua cum tædio dicantur, neceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Quare vitanda etiam illa Saluſtiana, quanquam in ipſo virtutis obtinet locum, breuitas, & abruptum ſermonis genus, quod otioſum fortaſſe lectorem minus fallat, auditorem tranſuolat. itaque media tenenda via eſt, ne plus minus'ue ſit quam opus eſt. Nolim tamen breuitatem inornatam eſſe, alioqui eſſet indocta, cum & voluptas ipſa fallat, & minus longa quæ delectant eſſe videantur, vt amœnum ac molle iter, etiam ſi ſpatii amplioris eſt. minus fatigat quam durum aridumque compendium. Simplex enim & vndique conciſa, non tam expoſitio vocari poteſt, quam confuſio. Partitio autem tædium leuat, vt quæ longa ſunt, breuiter dici plerunque videantur. Dicam, quæ acta ſint ante ipſum rei contractum, dicam quæ in re ipſa, dicam quæ poſtea. Ita tres potius breues videri poterunt narrationes, quam vna quæ longa ſit. Expediet quoque expoſitiones breuiter inſerendo, quod leuet proſequi hoc genus: Audiſtis quæ ante acta ſunt, accipite nunc quæ inſequuntur. Reficietur enim auditor priorum fine, & ſe rurſus ad nouum initium præparabit. Et ſi longius ordo exierit non inutile erit in fine commonere, vt Cicero pro Ligario: Adhuc, Cæſar, Q. Ligarius omni culpa caret, domo eſt egreſſus, nō modo nullum ad bellum, ſed ne ad minimam quidem belli ſuſpicionē. Rem dilucide narrabimus, ſi id quod primum geſtum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem ſeruabimus, vt res geſtæ erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur.) Dixit quemadmodum breuis narratio, nunc quemadmodum dilucida eſſe poſſit. Illud hic quoq; perſpicere debemus, ordinem illum tenuiſſe Ciceronem, quem & in breui tenuit. nam quid in principio dilucidæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus, oſtendit. Hoc ergo nunc dicit: dilucida eſſe poterit narratio, ſi vt quicq; primum geſtum erit, ita primum exponetur, ne peruerſo narrandi ordine iudicibus in cognitione confuſio fiat. Et rerum ac temporum ordo ſeruabitur, ne id primum narres, quod poſtea tactum eſt. quod ſi facis, & in rerum & in temporum ordine deliquiſti. Huic tamen ſententię non omnes accedunt, vt eo ordine quo quid actum ſit narrandum exiſtiment: ſed potius narrandum quemadmodum expedit. nam aliquando excidiſſe ſimulamus, cū quid vlteriore loco redacturi ſumus, & reliquum ordinem redacturos teſtamur: quod ſic futuræ ſit cauſa dilucidior. neq; enim vnam defenſionis legem eſſe, certumq; præſcriptum. Proinde vt res, vt tempus poſcet, exponendum: atq; vt erit vulnus, ita vel curandum protinus: vel ſi curatio differri poteſt, tantiſper deligandum. Nec etiam ſæpius narrare nefas eſſe putent, quod ipſe Cicero pro Cluēntio fecit. idq; non conceſſum modo eſſe, ſed aliquando neceſſarium. Quin & quędam repetita narratio eſt, quam ἐπιδιήγησιν Græci vo-

cant: ideo reperta, vt quia narratio breuis debet eſſe, fuſius & ornatius res poſſit exponi. quod fit vel inuidiæ gratia, vel miſerationis. Id non raro faciendum, neq; ſic vnquam, vt totus ordo repetatur. Cæterum qui ἐπιδιήγησιν vti velit, narrationis loco rem ſtringat, & contentus indicare quid facti ſit, quo ſit modo factum, plenius ſuo loco ſuo expoſiturum eſſe promittat. Amentis igitur eſſe exiſtimatur, ſuperſtitione præceptorum contra rationem cauſæ trahi narrationem. Neq; tamen id non facere alias oportebit, vt ſequamur ordinem. quædam enim turpiter conuertuntur. vt ſi peperiſſe narres, deinde concepiſſe: deceſſiſſe aliquem, deinde filios aduocaſſe, vt teſtamento adſint. in quibus ſi id quod poſterius eſt dixeris, de priori tacere non erit inutile. Nec equidem dubito, quin id Cicero dicere voluerit. Quod autem ſubiungit, aut vt potuiſſe geri videbuntur: ita accipiendum, ac ſi dixiſſet, ſunt pleruncq; & falſæ expoſitiones, in quibus prima ſit cura, vt quod fingamus fieri potuerit, deinde vt & perſonæ & loco & tempori congruat, & credibilem rationem & ordinem habeat. Hic erit conſiderandum, ne quid perturbate, ne quid ambigue dicamus: & quæ ſequuntur.) Sicut in præceptis breuis narrationis, primum pene perpetuo oſtendit, quid faciendum eſſet: deinde, quid non faciendum: ita hic primo ſimul oſtendit, quid omnino faciendum ſit, tum quid non faciendum. Conſiderandum, inquit, erit ne quid perturbate dicatur, vtrum perturbate ſuccenſo aliquo in affectu animo: an certe perturbate, inuolute, ne res obſcura videatur. quod ſi fiat, dilucida nullo modo eſſe poſſit. Licet quidam in nonnullis cauſis obſcurãdam eſſe veritatem dixerint: quod ridiculum ſibi videri dicit. Quintilia. enim, Qui obſcurare, inquit, vult, narrat falſa pro veris: & in his quæ narrat, debet laborare, vt videantur quam euidentiſſima. Deinde inquit M. Tullius, ne quid ambigue dicamus, hoc eſt cõtorte: vt quo verſus, quod dicimus, non intelligatur. Neq; in aliam rem transferamus.) Ne omiſſis rebus ad præſens negotium pertinentibus, non narranda atque aliena narremus. Neque ab vltimo repetamus, neque longe proſequamur.) Quæ inquit, cum de breui narratione ſcripſimus, effugienda eſſe docuimus. verum quod inquit, Neq; in aliam rem transferamus: hoc in media narratione effugiendum. ſicut in principio, cum ait, Neq; ab vltimo repetamus. & in fine, cũ dicit, Neq; longe proſequamur. Deniq; inquit, quo breuior fuerit modo non ſit implexa, dilucidior vtiq; erit narratio. Sane quam dilucidam velit Quintilianus dici narrationem, ne quenquam ſummi viri iudicio fraudem, eius ſententiam ad verbũ referã: Erit aũt, inquit, narratio aperta ac dilucida, ſi fuerit primum expoſita proprijs verbis, & id ſignificantibus, & non ſordidis quidem nec tamen exquiſitis, & ab vſu remotis, tum diſtincta rebus, perſonis, temporibus, locis, cauſis ipſa etiam pronunciatione in hoc accommodata, vt iudex quæ dicuntur quam faciliime accipiat. quæ quidem virtus negligitur a plurimis, qui ad clamorem diſpoſitæ vel etiam forte circunfuſæ multitudinis compoſiti, non ferunt illud intentionis ſilentium, nec ſibi diſerti videntur niſi omnia tumultu ac vociferatione cõcuſſerint. rem indicare, ſermonis quotidiani, & in quæcunq; etiam indoctiorum cadentis exiſtimant, cum interim quod tanquam facile contemnunt, neſcias præſtare minus velint an poſſint. Neq; enim aliud in eloquentia cuncta experti difficilius reperient, quam id quod ſe dicturos fuiſſe omne putant, poſtquam audierunt, quia non bona iudicant eſſe illa, ſed vera. Tũ autem optime dicit orator, cum videtur vera dicere. At nunc velut campum nacti expoſitionis, hic potiſſimum & vocem flectunt, & ceruicem reponunt, & brachium in latus iactant, totoq; & rerum & verborum & compoſitionis genere laſciuiunt. deniq; quod ſit monſtro ſimile, placet actio, cauſa non intelligitur. Nec ideo a me longius relata ſunt, quo non minus effugiẽda eſſe, quam ipſe reprehendat Quintilia. intelligatur. Veriſimilis narratio erit, ſi vt mos, vt opinio, vt natura poſtulat dicemus.) In alijs de Inuentione præceptis, Probabilis, inquit, erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe, quæ ſolent apparere in veritate, ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur, ſi cauſæ factorum extabunt, ſi fuiſſe facultates faciendi videbuntur, ſi tempus idoneum, ſi ſpatii ſatis, ſi locus opportunus ad eandem rem qua de re narrabitur fuiſſe oſtendetur, ſi res & ad eorum qui agent naturam, & ad vulgi morem, & ad eorum qui audient opinionem accommodabitur. ac veri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe potent. In Partitionibus autem de narratione differens, Probabilis autem, inquit, erit, ſi perſonis, ſi temporibus, ſi loco ea quæ narrabuntur conſentient, ſi cuiuſq; facti & euenti cauſa ponetur, ſi teſtata dici videbuntur, ſi cum hominum opinione, authoritate, ſi cum lege, cum more, cum religione iuncta, ſi probitas narrantis ſignificabitur, ſi antiquitas ſi memoria, ſi orationis veritas, & vitæ fides. ſecundum ordinem igitur ſuæ diuiſionis, poſtquam de breui & dilucida narratione tractauit, nunc de narratione veriſimili incipit diſſerere: Veriſimilis inquit, erit narratio, ſi vt mos poſtulat dicamus. vt ſi apud Romanos narres, nõ contra iuſtitiam: & ſi apud Scythas Barbaros, non reprehendas eorum mores. Vt opinio.) Res enim multæ opinione veræ eſſe creduntur nam ſi velim Iudæum Chriſtiano grauiter infenſum, & lenonem periurum oſtendere, quis eſt qui nõ crediturus ſit? cum ſit iam id opinione perſuaſum. & de cæteris idem eſt intelligendum. Vt natura poſtulat.) Si id quod dicimus, a noſtra natura non abhorreat, vel eorum pro quibus, vel contra quos agimus. Non enim conſentaneum eſt vt de pudicitia agat leno, de caſtitate meretrix. quod ſi fiat, veriſimilis non erit narratio. Cauendum itaq;, ne quid naturæ dicamus aduerſum. Si ſpatia temporum.) Si tantum temporis ſpatium nactus fuerit, vt id efficere potuerit. Perſonarum dignitates.) Non honores, ſed prout quæq; loqui aut agere credibile ſit: hoc eſt, ſi perſonas conuenientes his quæ facta credi ſolemus, conſtituerimus. vt furti reum, cupidum, adulterum, libidinoſum, homicidam, temerarium. vel his cõtraria, ſi defendemus.

Conſiliorum rationes.) Vt, necaſti: nam ſæpe fueras commitatus. hæreditatem expectabas: eum odio habebas. Locorum opportunitates conſtabunt.) Quod in vaſta ſolitudine index erit, vnde ſcelus perpetratum nullus ſcire poſſe videretur. Ne refelli poſſit, aut temporis parum fuiſſe.) Supra accuſantis, nũc defendentis locos veriſimilis narrationis ponit. Itaq; aut non tantum fuiſſe temporis dicemus, vt id fieri potuerit. Aut cauſam nullam.) Vt dicas, cauſam eſſe nullam, cur ea de reo ſuſpicio habenda ſit. Aut locum idoneum non fuiſſe.) Vt dicas, nõ fuiſſe locum eiuſmodi vt id fieri potuerit. Aut homines ipſos facere aut pati non potuiſſe.) Si vera res erit, nihilominus hęc omnia in narrando conſeruanda ſunt. nam ſæpe veritas, niſi hæc ſeruata ſint, fidem facere non poteſt. Aut homines eius fuiſſe prudentiæ, aut probitatis, vt neſciſſe, aut pati potuiſſe viderint non poſſint. Deinde ſubdit, ſiue vera res, ſiue ficta, id eſſe obſeruandum. Siquidẽ multa ſæpe licet vera vix credi poſſunt, niſi his vtamur adminiculis: & quæ ficta ſunt. niſi hoc pacto adiuuentur, facile confutari poterunt. Itaq; callide, inquit, in his rebus cum aduerſario erit confligendum, & præſertim in quibus aut tabulæ, aut firma alicuius ſcripti authoritas, iam fidem feciſſe videbitur, quo minus poſſit confutari. Aliqua etiam naturaliter ſequuntur, & cohærent. vt ſi bene priora narraueris, iudex ipſe q̃ poſtea ſis narraturus expectet. Et licet narrationem hanc eſſe meminerimus, non probationem, nonnunq̃ tamen etiam argumento aliquo confirmabimus, quod propoſuerimus, ſed ſimplici breuiq;, vt in veneficijs, ſanus bibit ſtatim concidit: liuor ac tumor confeſtim eſt inſecutus: & deniq; quæ in probationibus tractantur, perſona, factum, cauſa, locus, tempus, modus, facultas, opinio, natura, iudicium, mos, inſtrumentum, quibus ſi aliquãdo deſtituti ſimus, fatebimur vix eſſe credibile, ſed tamen verum, neſcireq; nos quomodo factũ ſit, aut quare, mirariq;, ſed probaturos. Optimæ autem probationes erunt, quæ latuerint vt a Cicerone vſurpantur. Sunt. n. vtiliſſime prædicta omnia quibus Miloni Clodius, non Clodio Miloni inſidiatus eſſe videatur, plurimumq; facit illa calidiſſima ſimplicitatis imitatio. Milo autem cũ in ſenatu eo die quo a ſenatu eſt dimiſſus, domum venit, calceoſq; & veſtimẽta mutauit, paulisper dum ſe vxor, vt fit, comparat, commoratus eſt, q̃ nihil feſtinãu, nihil properans feciſſe videtur Milo? quod nõ ſolum rebus ipſis vir eloquentiſſimus, quibus moram & lentum profectionis ordinẽ dicit, ſed etiam verbis vulgaribus & quotidianis & occulta arte conſecutus eſt. Hæc de veriſimili narratione dicta ſint. His tribus narrandi virtutibus ipſe Cicero in Partitionibus ſuauitatem adijcit. Suauem autem eſſe narrationem dicit quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, ſcilicet interpoſitos motus animorum, amicorum colloquia, perſonarum dolores, iracundias, metus lætitias, cupiditates. In Topicis autem ſcripſit, narrationes oportere

etiam eſſe euidentes, moratas, & cum dignitate præterquam quod ſit plana breuis & credibilis: ſed morata debent eſſe omnia, & cum dignitate, quæcunque poterint. Plerique etiam præter Ciceronem, euidentiam, quam Græci ἐνάργειαν vocant, narrationem dixere: quæ quidem virtus non inter minimas eſt, cum quid ſit non dicendum modo, ſed quodammodo oſtendendum eſt. Alii autem perſpicuitati euidentiam ſubiiciunt. Alii adiciunt magnificentiam, quam μεγαλοπρέπειαν illi vocant: quam reſpuunt alii, quod non ſit omnibus communis iudiciis. Ac ne ſe ſupra modum tollat oratio, cauendum ſit, veluti in proximo de Milone exemplo patet. Quare non magis proprium narrationis videri debet magnifice dicere, quam miſerabiliter, inuidioſe, grauiter, vrbane. quæ cum ſuo loco laudabilia ſint, non ſunt tamen huic parti proprie aſſignata, & velut peculiaria. Diximus quid ſit narratio, narrationum genera & virtutes enumerauimus & ſingularum virtutum tractationes expoſuimus. Nunc vero dicendum eſt, ſi narrandum, an vbiq; narrandum. & ſi non ſemper, quid faciendum, & quo modo intelligatur id quod dicitur narratio, & quo narrandum loco ſit. & ſi ita narrandum, vt cauſa poſtularit. poſtremo, vnde narratio inchoanda, & vbi terminanda ſit. ad quæ omnia explicanda in primis Ciceronem ex aliis quos in Rhetorica compoſuit libris, & Quintilianum euocabo. Pleriq; igitur ſemper narrandum putauerunt: quod falſum eſſe a pluribus coarguitur. Obeſt ſiquidem narratio, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam argumentando & cauſam agendo leniri oportebit quod cum accidit, membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad vnamquamq; confeſtim rationem accommodare, vt vulneri præſto medicamentum ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil etiam prodeſt narratio tum, cum aut ab aduerſariis re expoſita, noſtra nihil intereſt iterum aut alio modo narrare. aut ab his qui audiunt ita tenetur negotium, vt noſtra nihil interſit, eos alio pacto docere. quod cum accidit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Præterea ſunt quædam tam breues cauſæ, vt propoſitionem potius habeant quam narrationem. id accidit aliquando vtrique parti, cum vel nulla expoſitio eſt, vel de re conſtat, de iure quæritur: vt apud Centumuiros, filius an frater debeat eſſe inteſtati hæres: pubertas annis an habitu corporis exiſtimetur. Plerique etiam fuere, qui non exiſtimarunt eſſe narrationem, cum reus quod obiicitur tantum negat. in qua opinione eſt Cornelius Celſus. Non. n. putant eſſe narrationis, niſi quod ſummam criminis, de quo iudicium eſt continet: vt deinde fatetur ipſe, pro Rabirio Poſthumo narraſſe Ciceronem. atq; ille negauit, perueniſſe ad Rabirium pecuniam: de re erat quæſtio conſtituta, & in hac narratione nihil de crimine expoſuit. Ego autem, inquit Quintilianus, magnos alioqui ſecutus authores, duas eſſe in iudiciis narrationum ſpecies exiſtimo: alteram ipſius cauſæ, alteram, rerum ad cauſam pertinentium. Non occidi hominem, nulla narratio eſt. Conuenit: ſed erit aliqua, & interim etiam longa contra argumenta eius criminis de anteacta vita, de cauſis propter quas innocens in periculum deducatur ab his: quo incredibile id quod obiicitur, fiat. Neque enim accuſator tantum hoc dicit, Occidiſti: ſed quibus id probet, narrat. vt in tragœdiis cum Teucer Vlyſſem reum faciat Aiacis occiſi, dicens inuentum eum in ſolitudine iuxta exanime corpus inimici, cum gladio cruento. Vlyſſes reſpondet, non eſſe id facinus admiſſum, & ſibi nullas cum Aiace inimicitias fuiſſe. de laude inter ipſos certatum. deinde ſubiungit, quomodo in eam ſolitudinem venerit, iacentem exanimem ſit conſpicatus, gladium e vulnere extraxerit. His confirmatio & confutatio, coeuntibus vtrinque argumentis, ſubtexitur. hæc ſunt duo orationum genera, quæ ad oratorem tantum attinere ſupra docuimus: quarum alteram, quæ nihil de obiecto crimine exponat, ſi orationi aſciſcamus, non erit ſine narratione, vt Celſus voluit, dicenda oratio. Non ſuo loco narratur, cum poſt exordium non collocatur narratio. Enimuero a veteribus quæſitum fuiſſe conſtat, an prooemio ſubiicienda narratio ſit. Nam cum prooemium idcirco comparatum ſit, vt auditor ad rem accipiendam fiat conciliatior, docilior, intentior, & probatio niſi cauſa prius cognita non poſſit adhiberi, protinus iudex rerum notitia inſtruendus videtur. M. Tullius tamen in oratione quam pro Milone ſcriptam reliquit, maluit differre narrationem, tribus præpoſitis quæſtionibus. pro Vareno ſimiliter poſtea narrauit, cum obiecta diluit. quod fiet vtilius, quoties aut non repetendum: aut ſi repetendum, quo facilius intelligatur, ordine meliore digerendum, ſi cauſa paulo obuolutior ſit. Erunt præterea quædam cauſæ, neque id raro, ne crimini quidem de quo cognitum erit faciles ad diluendum, ſed multis ante actæ vitæ flagitiis & grauibus oneratæ, quæ prius amouenda ſunt, vt propitius iudex defenſionem ipſius negotii, cuius propria quæſtio eſt, audiat. Vt ſi defendendus ſit M. Cælius, non ne optime patronus occurrat prius conuitiis luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ, quam veneficii? in quibus ſolis omnis Ciceronis verſatur oratio. deinde totam explicet cauſam, quæ eſt ipſius actione defenſa. Eſt ergo rei habenda ratio, ac prout cauſarum conditio popoſcerit, mutanda narratio: vt poſterius, vbi de diſpoſitione diſſeret Cice. explicabit. Non vt cauſa poſtulat narrandum eſt, cum aut id quod aduerſario prodeſt, dilucide & ornate exponitur: aut id quod ipſum quod dicit adiuuat, obſcure dicitur, & negligenter. quare vt hoc vitium vitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ. contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo: quæ illius erunt, leuiter attingendo: ſua diligenter & enodate narrando. Nec hoc quidem ſimpliciter accipiendum, quod pene præterieram, quod eſt a me poſitum, ſuperuacuam eſſe narrationem rei quam iudex nouerit. quod ſic intelligi volo, ſi nõ omnino factum quid ſit ſciet: ſed factum etiam, vt nobis expedit opinabitur. Neque enim narratio in hoc reperta eſt, vt tantum cognoſcat iudex: ſed aliquanto magis vt conſentiat. quare etiam ſi non erit docendus, ſed aliquo modo afficiendus: narrabimus cum præparatione quadam. propter quod minus Homerum, aut Vergilium, vel quemuis alium egregium eloquentia poetam legere grauamur, licet eam omnem materiam ſæpe legerimus, quod dictionis quadam voluptate a faſtidio releuemur. Scire quidem in ſumma quid actum ſit, iudicem dicemus: tamen rationem quoque facti cuiuſque cognoſcere ne grauetur, idque nos propter aliquem in conſilium adhibitum repetere ſimulemus, & vt rei quæ ex aduerſo proponatur iniquitatem etiam omnes circunſtantias intelligant. in quo plurimis figuris erit varianda nota expoſitio, ad fugiendum tædium audientis: ſicut meminiſtis, & fortaſſe fuerit ſuperuacuum hic commorari. Sed & quid ego diutius? cum optime noueritis, quale ſit, & his ſimilia. Sed hoc hactenus dictum ſit. Initium narrationis quidam vtique faciendum a perſona putant, eamque, ſi noſtra ſit, ornandam, ſi aliena, infamandam ſtatim. Sed hæ quoque cum ſuis accidentibus ponendæ, cum id profuturum eſt: vt, A. Cluentius Habitus fuit pater huiuſce iudices, homo non ſolum municipii Larinatis, ex quo erat, ſed regionis illius & vicinitatis virtute, exiſtimatione, nobilitate facile princeps. Aliquando ſine his: vt, Q. Ligarius cum eſſet: & quæ ſequuntur. Frequenter vero a re ſicut pro Tullio Cice. Fundum habet in agro Turino M. Tullius paternum Demoſthenes pro Cteſiphonte, τοῖς μὲν φαύλως συστᾶσι τὴν πολιτείαν, οὐδ' ἐμοῦ μὲν δι' ἦν ἐγώ γε ἐπολιτευσάμην τότε, πρῶτον μὲν ὑμεῖς οὕτω διέκεισθε, ὥστε φεύγειν μὲν ἐπὶ λόγοις ἐνδεῖν. Finem autem narrationis perduci volunt quidam eo, vnde quæſtio oritur. cuiuſmodi eſt: His rebus ita geſtis, P. Dolabella prætor interdixit, vt eſt conſuetudo de vi hominibus armatis, ſine vlla exceptione tantum vt vnde deieciſſet reſtitueret: deinde reſtituiſſe dixit, ſponſio facta eſt, hac ſponſione vobis iudicandum eſt. Id ab accuſatore ſemper fieri poteſt, a defenſore non ſemper. Sed ad Ciceronem iam redeo. Quid dicit præcepta ſe dediſſe, quæ ab aliis minime adhuc abhorreant, præterquam quod inſinuationem, quo clarior fieret præceptio, in tria tempora diuiſit, quod nullus antea vnquam fecerit: hinc ſe de inuentione rerum diſputaturũ pollicetur, ſi prius de cauſarum diuiſione pauca memorauerit.

LONGOLIVS.

Vincendi cauſa quod pert.) Medium eſt nam & accuſator vincit, qui reum peragit: & vincit defenſor, qui cauſam aduerſarii labefactat. Primum autem narrationis genus, oratorium appellant, quod in cauſæ expoſitionem inuentum eſt: quod poſt exordium poni ſolet. Alterum apparatum, quod non eſt pars orationis, ſed in confirmatione, aut confutatione interſeritur, aſſeuerandi aut deſtruendi gratia: quod ipſum & probatiuum appellarunt. Poſtremum, grãmaticum vocarũt, qđ rarius in orationis vſurpatione veniat. ASCENSIVS

Narrationum genera &c.) Proſequitur de narratione cuius ponit tria genera. Primum dr̃ recta narratio. Secondum trãſgresſio. Tertiũ a cã ciuili alienatio. Ordo eſt, Tria ſunt genera narrationũ. vnũ eſt cũ exponimus.i. declaramus & recitam⁹ rem geſtam, & trahimus vnumquodq; .ſ. geſtorum & expoſitorum a nobis ad vtilitatem noſtram cauſa vincendi.ſ. aduerſarium, & non oblectandi præcipue auditorem, quod.ſ.genus ptinet ad eas cauſas, de quibus iudicium eſt futurum. aut dic: Et trahimus vnumquodq; quod pertinet ad eas cauſas de quibus futurum eſt iudicium, ad vtilitatem noſtram cauſa vincendi. Alterum.i. ſecundum genus narrationis eſt quod intercurrit.i. inter principalem materiam currit nonnunq̃.i.aliquando, aut cauſa fidei.ſ.faciendæ, aut criminationis, aut tranſitionis.ſ.ad aliam materiam, aut alicuius apparationis vel laudationis, hoc eſt quando inter narrandum volumus facere, vt nobis habeatur fides, aut petimus aliquem criminari, aut ad aliud tranſire, aut rem noſtram apparare, aut aliquid laudare, facimus narrationem intercurreotẽ. Tertium genus.) Proſequitur tertium genus exordii vitioſi dicens. Tertium genus eſt id quod remotum eſt.i.alienum eſt a cauſa ciuili.i. quod non pertinet ad forum, in quo de cauſis ciuium agit̃: in quo tamen conuenit exerceri.ſ.in declamando, quo.i. ideo vt poſſimus tractare commodius illas narrationes ſuperiores.i. de quibus prius locutus eſt, in cauſis.ſ.ciuilibus. Duo genera ſunt eius.i.eiuſmodi narrationis. vnum quod poſitum eſt in negociis, alterum quod poſitum eſt in perſonis. Id quod poſitum eſt in expoſitione negociorum, habet tres partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt quæ neq; continet res veras neq; veriſimiles. vt hæ.ſ. res quæ traditæ.i. expoſitæ ſunt auditoribus & ſpectatoribus, tragœdiis.i.in tragœdiis, aut quæ traditę.i. commiſſæ ſunt tragœdiis. Hiſtoria eſt res geſta, ſed remota ab memoria noſtræ ætatis, & tamen hiſtoria a vidẽdo dicitur, verum animo quoq; videmus & ab iis qui viderunt & nobis aut aliis qui nobis recitauerunt dixerunt ſæpe hiſtoriam ſcribimus. Argumentum eſt res ficta quæ tamen potuit fieri. & ita veriſimilis eſt, velut argumenta comœdiarum. Illud.ſ.prius tactum genus narrationis, quod eſt poſitum.i. conſtitutum in perſonis debet habere feſtiuitatem.i. plauſibilitatem & vt dicunt celebritatem ſermonis, diſſimilitudinem animorum, vtpote grauitatem leuitatem, quę cõtraria ſunt, ſpem, metum quæ item contrariantur. quia ſpes de bono futuro, metus de malo eſt futuro, ſuſpitionẽ, deſiderium, diſſimulationem.ſ.eius quod eſt, miſericordiam rerum miſerãdarum. varietates rerum commutationem fortunę, vtpote incommodum inſperatum.i. quod contra aut præter ſpem euenit, lętitiam ſubitam.i.ex improuiſo ortum, exitum rerum iucundum. Verum hæc tranſigentur in exercendo.i. hæc omnia comprobabimus exercitatione. Vero pro ſed nos aperiemus quomodo conueniat illud quod pertinet ad veritatem tractarum.i.quomodo veras cauſas tractabimus. Conuenit narrationem habere tres res.i. tres vt dicunt conditiones. videlicet vt ſit breuis, vt ſit dilucida, & vt ſit veriſimilis quæ.ſ.tria quoniã ſcimus oportere fieri: cognoſcendum eſt.i.oportet nos cognoſcere quemadmodum faciamus.i.exhibeamus ea.i. quomodo narrationem, breuem, dilucidam & vtilẽ faciamus. Rem breuiter &c.) Erudite docet quomodo breuiter narrare poſſimus dicens. Nos poterimus narrare rem breuiter, ſi nos incipiemus narrare inde.i.ab ea re, vnde.i. de qua neceſſe erit, et ſi non volemus repetere.ſ.narrationem ab initio vltimo.i. remotiſſimo a rebus præſentibus, hoc eſt a penitus primo: vt qui bellum Troianum a gemino ouo.i.ab natiuitate Helenes auſpicari velit. Et ſi nos narrabimus ſummatim.i. per ſummas in generali, non particulatim.i. per ſingulas particulas, vt ſi crudeliter occiſum dicas & non explices, quo geſtu, quibus armis, quot ictibus &c. Et ſi non proſequemur narrationem ad extremum.i. penitus finalem recitationem, ſed vſq; eo.i.ad id vſq; quo erit opus.ſ.ad intelligendum. Et ſi nullis.i. non vllis non vtemur vllis tranſitionibus.i. digreſſionibus a materia incœpta ad nouam. Et ſi non deerrabimus.i. per errorem decedemus ab eo quod cœperimus exponere. Et ſi ita ponemus exitus rerum, vt quoq;.i.ea ſciri poſſint, quæ ſint facta ante.i. ſi per ea quæ dicimus, intelligantur facta etiam quæ non dicimus, vt qui dicit poſtridie rediſſe, dicit abiiſſe & noctem interfuiſſe, tametſi nos ſe ticuerimus.i. ea non dixerimus. Quod.i. quale genus eſt: ſi dicã me rediſſe ex prouincia: intelligatur quoq;.i.etiam ſup. me profectum ſupp. eſſe in prouinciam. Non enim redire poteris vbi prius nõ fueris. Et omnino ad breuem narrationem ſatius eſt, .i.conducibilius & melius eſt, præterire.i.non dicere, non modo.i.non ſolum.id quod obeſt.i.nocet dicenti, ſed etiam id qđ neq; obeſt, neq; adiuuat.i.prodeſt. Quia Valla qui hunc locum haud dubie legit, legat & pro etiam apud Ciceronem reperiri legam hic non ſed, & ſed etiam. Et ſatius eſt, aut cauendum eſt ne dicamus bis aut ſæpius.ſ. q̃ bis: idem.i.eandem rem. Cauendum eſt etiam ne dicamus deinceps.i.rurſum, id quod diximus ſemel ſupra hoc modo. Simo aduenit veſperi.i.tempore veſpertino. Megarã Athenis.i. ab vrbe Athenieñ. profectus, vbi poſtq̃ aduenit Megaram fecit inſidias virgini. & poſtq̃ fecit inſidias attulit vim in loco.ſ. vbi eum reperit id enim breuius dici poteſt. Rem dilucide &c.) Quia breuitati cohærere ſolet obſcuritas, iuxta illud flacci in arte. Breuis eſſe laboro obſcurus fio, nihilq; tã obeſt oratori q̃ non intelligi quid dictum velut. conuenienter nunc docet Cice. quomodo cum breuitate dilucide dicamus dicens. Nos narrabimus rem dilucide, ſi vt quicq;.i.quodlibet facinus aut factum erit geſtum primum, ita exponemus ipſum primum, & conſeruabimus ordinẽ rerum ac temporum, vt.i.ſecundum quem res erunt geſtę, aut vt.i.ſecundum quem ordinem, aut ſecundum ꝙ videbunt potuiſſe geri.i. veriſimile erit ſic geſtas eſſe. Hic.i.in hac narratione dilucida conſiderandum erit, ne dicamus quid.i.aliquid perturbate.i.confuſæ & ordine turbato: aut animo conſternato, neq̃d dicamus contorte.i. violenter exactum nequid ambiguæ qđ poſſit trahi in contrarium ſenſum, aut quod difficile ſit intellectu, ne quid dicamus nouæ.i.inuſitate, quę res obſcuritatem parere ſolet, nam licet noua interdum delectent, conſueta tamen citius noſcuntur. Neq̃.i. & conſiderandum eſt ne tranſeamus in aliquam aliam rem. & ita confundamus narrationem, et ne repetamus ab vltimo, quia tunc non facile conſtaret ſaltẽ primo loco de quo loqui paremus, & ne perſequamur.ſ.narrationem, longe.i. vltra id quod ſcitu neceſſarium erit. Ne prætereamus quid.i. aliqđ: quod ptineat ad rẽ. Et rẽ dilucide dicemus, ſi perſequemur.i.perfectæ ſequemur ea quæ ſunt præcepta.ſ. titulo ſuperiore de breuitate.ſ.in narrãdo ſeruanda. Nam quo id eſt quanto narratio erit breuior: eo.i.tanto fiet dilucidior et facilior cognitu, intellige prioribus præceptis obſeruatis ne quid perturbate, contorte, ambiguę, nouæ dicamus. Sane quãtum ad ordinem ſcies, quod cõmentarii quoq; monent, alium eſſe poetis, alium oratoriæ. Nam de Poetico dicit Horatius in arte. Ordinis hæc virtus eſt, & venus aut ego fallor: Vt iam nunc dicat, iam nunc debentia dici. Plæraq; differat & præſens in tempus omittat. Hoc eſt licet Poeta multa deſcribat, quo ordine geſta ſunt, plurima tamen ad opportuniorem locum reſeruat. Vnde poetæ plerunq; a medio, aut a fine rei geſtæ narrationẽ incipiunt, vt Homerus a decimo: & ita ab vltimo anno obſidionis Troiæ, & Vergilius a ſeptimo: & ita ab vltimo anno errorum Aeneæ: Et Terentius argumenta fere a medio, aut non citra medium deducere incipit. Orator vero vt hic pcipiatur, quo ordine res geſtæ ſunt eas narrabit. Quod & Hiſtoriographi fere obſeruant. Si rationem differentiæ quæras, ea videtur quod orator ſemel duntaxat dicit, & ita conari debet, vt intelligatur. Poeta autem decies legi poteſt, & eo perlecto, tum demum ſatius eſt eius intelligi principium. Præterea orator prodeſſe vult ſaltem ſibi & ſuis, & ita aperte rem narrat, Poeta delectare petit, & ita varietati ſtudet. Adde ꝙ commodius puer tranſitum dicuntur a poeta res incipiendo a fine, aut ab iis, quæ ad finem tendunt q̃ a principio, quia incipiendo a fine videtur, duntaxat res præſentes velle dicere, & pręteritas percurrere, vt Vergilius excidium Troiæ. Oratori aut nihil qđ ad rem faciat prætermittendũ eſt, quo circa vtile eſt filium rei geſtæ ſequi quod ſequendo auditorem facile doceat. Nouimus quicq; ſubſtantiuum eſſe, quodq; adiectiuum, & vtrũque ſuperlatiuo gaudere, vnde decenter (vt cætera omnia) dicit, vt quicq; primum geſtum erit, ita primum &c. quia vt & ita conſimiles efflagitant gradus. Veriſimiles &c.) Docuit facere narrationem breuem & dilucidam, nunc docet qui veriſimilem faciamus dicens. Narratio erit veriſimilis id eſt, apparens vera, ſi nos dicemus, vt mos poſtulat, id eſt, exigit, vt opinio ſcilicet communis præcipue audientium poſtulat, vt natura.ſ. rerum poſtulat, ſi ſpacia temporum conſtabunt, id eſt, compoſſibilia (vt dicunt) erunt, hoc eſt, ſi vero ſimile eſt

tanto,

tanto, aut eo tempore quanto, & quod dixerimus rem potuiſſe geri, & ſi dignitates perſonarum conſtabunt.i. ſi veriſimile erit tales perſonas, tales res feciſſe, quales narrabimus, ſi rationes conſiliorũ conſtabunt.i. ſi veriſimile erit, tali conſilio inductos quale dicemus rem feciſſe, & ſi oportunitates.i. conuenientię locorum conſtabant, ne poſſit refelli.i. reprobari aut redargui in refutatione dicendo, aut parum tẽporis fuiſſe, aut nullã cauſam fuiſſe, aut locum non fuiſſe idoneum, aut ipſos homines non potuiſſe ſup. talia facere aut pati.i. ſi perſonarum dignitates non conſtabunt. Si vera res erit.) Quia docuit quid obſeruandum ſit in cauſa veriſimili, ne putes idem non ſeruandũ in vera cauſa ſubdit. Si res erit vera.i. non ſolũ veriſimilis, nihilominus.i. in nullo tamen minus ſunt hæc omnia.ſ. prædicta conſeruanda.i. ſimul obſeruanda, narrando.i. dum narrare volumus. Nam veritas non poteſt ſæpe facere fidem.i. credulitate, hoc eſt perſuadere ſe eſſe veritatem, niſi hæc.ſ. prædicta de loco, tempore, perſonis, cauſis conſilio ſint ſeruata. Si ſo idest id eſt ſed ſi ſup. res erit ficta. (Quidam legunt erunt, ſed nõ placet, nam ſin & ſi ad vnum reſpiciunt) eo.i. tanto magis ſupp. prædicta erunt conſeruãda. Confligendum.i. concertandũ eſt cauſæ de his rebus in qbus rebus, tabulæ.i. ſcripta authẽtica, vt per notarios rogatos, aut firma auctoritas.i. approbatio alicuius.ſ. fide digni. videbitur interfuiſſe. Ego arbitror ea quę dicta ſunt adhuc.i. ad hunc vſq; locum conſtare.i. conuenire mihi ſine controuerſia cum cæteris ſcriptoribus.i. præceptoribus artis.ſ. rethoricæ, niſi quia.i. excogitauimus noua de inſinuationibus q.i. quia non ſoli præter cæteros diuiſimus eam.ſ. conſtitutionem (forte legendum eſt eas quę præmiſit de inſinuationibus) in tria tempora, vt haberemus viam certam, plane idest omnino & rationem exordiorum perſpicuam.i. euidentem. Nunc.i. deinceps quod reliquum eſt.i. quod reſtat, quoniam diſputandum eſt de inuentione rerum dabimus operam, vt videamur quæſiſſe.i. inquiſiſſe, nihilominus induſtriæ.i. ingenioſe, q; vtilitas res poſtulabit ſi dixerimus prius pauca de diuiſione cauſarum.

DE DIVISIONE CAVSARVM.

CAVSARVM diuiſio in duas partes diſtributa eſt. Primum, perorata narratione debemus aperire quid nobis conueniat cum aduerſarijs, ſi ea, quæ nobis vtilia erũt, conueniẽt, quid in controuerſia relinquatur, hoc modo; Interfectam eſſe ab Oreſte matrem conuenit mihi cum aduerſarijs. iure fecerit, & licueritne facere, id eſt in controuerſia. Item econtrario: Agamemnonem eſſe a Clytemneſtra occiſum confitentur. cum ita ſit, me vlciſci parentem negat oportuiſſe. Deinde, cum hoc fecerimus, diſtributione debemus uti. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem, & expoſitionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi ſumus. eam pluſquam trium partium numero eſſe non oportet. nam & periculoſum eſt, nequando plus minuſue dicamus, & ſuſpicionem afferet auditori meditationis, & artificij, quæ res fidem abrogat oratori. Expoſitio eſt cum res, quibus de rebus dicturi ſumus, exponimus breuiter & abſolute. Nunc ad confirmationem tranſeamus.

DE CONFIRMATIONE ET CONFVTATIONE.

TOTA ſpes vincendi, ratioq; perſuadendi poſita eſt in confirmatione, & confutatione. Nam cum adiumenta noſtra expoſuerimus, contrariaq; diſſoluerimus abſolute nimirũ munus oratoriũ cõfecerimus. Vtrũq; igitur facere poterimus, ſi conſtitutionem cauſæ cognouerimus.

CAPIDVRVS.

Cauſarum diuiſio in duas partes diſtributa eſt.) Poſteaquam de narratione abunde ſupra dictum eſt ſequitur vt de partitione dicendum ſit. ſiquidẽ recta habita in cauſa partitio, illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationẽ. Eius autẽ partes, inquit, duæ ſunt: Vna pars eſt, quæ quid cum aduerſarius nobis conueniat, & quid in controuerſia relinquatur, oſtendit. ex qua certum quiddam deſignat auditoris, in quo animum debeat habere occupatum. In narratione igitur aperitur cauſa in partitione vero cauſa conſtituitur. ut, Quęſtor Verres fuit, legatus, prætor vrbanus, prætor Sicilienſis. dum hoc dicit, cauſam tantum aperit. at vero cum adiungit, Quare hæc erit quadripartita diſtributio totius accuſationis meæ. hoc eſt iam conſtituere cõtrouerſiam. Sed in duas, inquit, diuiſio cauſarum partes diſtributa eſt. unam dicit eſſe, quæ quid cum aduerſarius conueniat, docet, & quid ſit in controuerſia. alteram, quæ diſtributionem habet membrorum, quæ confirmanda confutandaue ſunt. illa ſuperior, cũ ſuppoſuerit ſpecies quid conueniat idipſum ad ſe inclinat qđ pro ſe facit, ſi aduerſarius confiteaf. Vt p M. Tullio Cicero fecit. Dicam, inquit, vim factam a P. Fabii familia. hoc aduerſarii non negant. hoc pro ipſo facit, cũ aduerſarii confiteantur. Dãnum datũ eſſe M. Tullio, cõcedis. iam vnum vici. Subiungit alterum, Vi, hominibus armatis non negas, & hoc vici. Poſt, quid in controuerſia relinquatur, proponit. Dolo malo factum negas: de hoc futurũ eſt iudicium. ſed quoniam non in omni negotio ponitur quod aduerſarius fateatur vltima illa partitio adhibenda eſt, q̃ diſtributio nuncupatur: vbi totius cauſæ, de quo controuerſia eſt, membra ponuntur. etſi ea mẽbra in cauſa nõ inueniat, ipſe ingenio orator inuenit, e ſibi ipſe dicẽda cõſtituit, quæ videt cauſam facere ſuperiorem, e veris facta, quæ veriſimilia videatur cõmiſcet. Aut nõ mẽbratim ſecabit, ſed quid ſit vt ſibi videbit exponet: idq; argumẽtis omne cõprobabit, vnde & confirmatio partitionẽ ſequitur. Sed quoniam prima pars exemplo explicata notiſſimo, ipſe eam longius omittã interpretari. Verũ quod ait, ſecundam diſtributionem, ſi membratim fecetur, eam pluſq̃ trium partium eſſe non oportere, vt non periculum ſit ne membrorũ multitudinẽ non memoria ſatis teneat: ac p hoc ne aut deſit ex his aliqd, ac memoria elabatur: aut ſui oblitus, alia addat, ac ne in tã longa diuiſione ſe artificio capi iudex metuat, & inſidias effugiat oratoris. Quintiliano diſplicuiſſe manifeſtum eſt, cũ de partitione differens inquit: Rurſus quidã periculoſum id oratori arbitrãtur, duabus ex cauſis: Quod nonnunq̃ excidere ſoleant quę promiſimus, & ſi quę in partiendo prꝗteriimus, occurrere quod quidem nemini accidet, niſi qui plane vel nullo fuerit ingenio, vel ad agendum nihil cogitati præmeditatique detulerit, alioqui quæ tam manifeſta & lucida ratio eſt, quam rectæ partitionis? ſequitur enim naturam dicem, adeo quoque vt memoriæ id maximum ſit auxilium, via dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, qui partitionem vetant vltra tres propoſitiones extendere: quæ ſine dubio ſi nimium, ſi multiplex ſit, fugiet memoriã iudicis et turbabit intentionẽ. Hæc alio tõ numero, velut lege non eſt alliganda, cum poſſit cauſa plures deſiderare. Alia ſunt magis, propter quę partitione nõ ſemper ſit vtendum. primo, quia pleraque gratiora ſunt, ſi inuenta ſubito, non domo allata, ſed inter dicendum e re ipſa nata videantur. Vnde illa non iniucunda ſchemata, pene excidit mihi, & fugerat me, & recte admonet. Expoſitio eſt, cũ res de quibus dicturi ſumus, exponimus breuiter & abſolute.) Nam omnis propoſitio quæ vtiliter adhiberi velit, debet eſſe aperta atq; lucida. Quid enim turpius eſt, q̃ id ipſum obſcurum eſſe, quod in eum ſolum adhibetur vſum, ne ſint cætera obſcura? Breuiſq; debet eſſe, hoc eſt, nullo ſuperuacuo onerata verbo. Non.n. qd dicamus, ſed de quo dicturi ſumus oſtendimus. Obtineodum quoq;, ne quid in ea deſit, neq; ſupereſit. Supereſt autem ſic fere, cum aut in ſpecies partimur, quod in genera partiri ſit ſatis: aut genere poſito, ſubiicitur ſpecies, quod & ipſe alijs præceptis Rhetoricis docet, inquiens: Quę aũt partitio rerum diſtributam cõtinet expoſitionẽ, hæc habere debet breuitatem, abſolutionem, paucitatẽ. Breuitas eſt, cũ niſi neceſſariũ nullum aſſumitur verbũ. hæc in hoc genere idcirco eſt vtilis, q rebus ipſis & partibus cauſæ, non verbis nec extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt.

Abſolutio eſt, per quam omnia quæ incidunt in cauſam genera de quibus dicendum eſt, amplectimur. In qua partitione videndum eſt, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut ſero extra partitionem id quod vitioſiſſimum aut turpiſſimum eſt inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neq; permixte cũ partibus implicantur. Nam genus eſt, quod plures partes amplectitur, vt animal: pars eſt quæ ſubeſt generi, vt equus. Sed ſæpe eadem res alii genus, alii pars eſt. nã hoc modo animalis pars eſt homo, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præſcriptio, vt aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione ſeruari poſſit. Nam qui ita partitur: Oſtendam propter cupiditatem & audaciam & auaritiam aduerſariorum, omnia incommoda ad rempub. peruenisse: is non intellexit, in partitione expoſito genere partem ſe generis admiſcuiſſe. nam genus eſt, omnium nimirum libidinum cupiditas. Eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur vitandum eſt ne cuius genus poſueris, eius ſecum aliquam diuerſam ac diſſimilem partem ponas in eadem partitione. Quod ſi idẽ in genus plures incident partes, id cum in prima cauſæ partitione erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur tempore eo commodiſſime, cum ad ipſum ventum erit explicandum, in cauſæ dictione poſt partitionem. Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem, ne aut plura q̃ ſatis eſt demonſtraturos nos eſſe dicamus hoc modo. Oſtendam, aduerſarios q arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe, nam feciſſe ſatis eſt oſtendere. Aut cum in cauſa partitio nulla ſit, & cum ſimplex quiddam agatur, tamen vtamur diſtributione. idq; perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoq; partitionum præcepta, quę ad hunc vſum oratorium non tantopere pertineant, quæ verſantur in philoſophia: ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quę conuenire videbantur, quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis in omni dictione meminiſſe oportebit, vt & prima quæq; pars expoſita eſt in partitione ſua, ordine tranſigatur. & omnibus explicatis perorata ſit hoc modo, vt ne quid poſterius præter concluſionem inferatur. partitur apud Terentium breuiter & commode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum velit: Eo pacto & gnati vitam, & conſilium meum cognoſces, & quid facere in hac re te velim. Itaq; quemadmodum in narratione propoſuit, ita narrat primum gnati vitam. Nam is poſtq̃ exceſſit ex ephebis Soſia. Deinde ſuum conſilium. Et nunc id operam do. Deinde quid velit Soſiam facere, id quod extremum poſuit in partitione, poſtremum dicit: Nunc tuum eſt officium. Quemadmodum igitur hic, & ad primam quanq; partem primum acceſſit, & omnibus abſolutis perorauit. Hæc in libro de Inuentione Cicero. Hic autem ſubiungit, quoniam in confirmatione confutatione
neq; tota vincẽdi ſpes eſt, id procurare in primis oportet, quo & confirmata noſtra, & confutare aliena poſſimus. Quod ſi conſequemur, nimirum munus oratorium conficiemus. Id autem efficere nequaquam ſperemus, niſi prius cognita cauſę cõſtitutione.

ſtitutione. De conſtitutione igitur prius dicendum, poſt quomodo confirmandum, confutandumq; erit, docebitur.

LONGOLIVS.

PRimum perorata narratione.) Sunt qui hoc ipſum non partem, ſed figuram orationis eſſe contendant: quod & alibi Cicero approbare videtur. Cum dicemus numero.) Id eſt, aut breuiter, aut certo numero. vt Cicero pro Sex. Roſcio: Tres ſunt res, de quibus me arbitror dicere oportere.
Nam cum adiumenta.) Alias, argumenta.

ASCENSIVS.

CAuſarum.) Ordo eſt. Diuiſio cauſarum eſt diſtributa in duas partes. Primum narratione perorata.i. ad finem perducta debemus aperire quid conueniat nobis cum aduerſariis idest in quo conſentimus, & quid relinquatur in controuerſiis idest diſſenſionibus. Si ea quæ erunt nobis vtilia, conuenient vtriq; contendentium conſentanea erunt, hoc modo. Conuenient mihi cum aduerſariis matrem.ſ. Clitemneſtram eſſe interfectam ab Oreſte filio eius, ſed ſup.i. in cõtrouerſia.i. de eo contẽdimus, an fecerit Oreſtes iure.i. iuſte propter vindictam patris a matre interfecti, & ne.i. an. licuerit.ſ. Oreſti facere. Non enim omnia quæ iure fierent vnicuiq; facere licet, vt ſi auctoritatem non habeat. Item econtrario aduerſarii accuſatores Oreſtis confitentur Agamẽnonem patrem Oreſtis eſſe occiſum a Clitemneſtra matre Oreſtis, cum id ita ſit, negant me.ſ. Oreſtem loquitur enim in eius perſona, oportuiſſe vlciſci parentem.i. patrem actiuæ & matrem paſſiuæ. Deinde cũ fecerimus hoc.i. oſtenderimus quid conueniat & quid in controuerſia ſit, debemus vti diſtributione. Ea.ſ. diſtributio diuiditur in duas partes videlicet (ſed id omittit) enumerationem & diſpoſitionem. Enumeratione vtemur.) Proſequitur reliqua quæ ad diuiſionem pertinent dicens. Nos vtemur enumeratione cum dicemus numero.i. per numerum exprimentes, de quot rebus ſumus dicturi, Non oportet.i. nõ eſt opportunum eam.ſ. enumerationem continenti numero pluſq̃ trium partium. Nã &.i. ſimul eſt periculoſum nẽquando dicamus plus ve pro vel minus.ſ.q̃ trium partium numero. Et pro quia affert auditori ſuſpitionem meditationis.i. excogitationis præuiæ ad decipiẽdum excogitate, & artificii.ſ. doloſi: quæ res abrogat oratori fidem.i. facit, vt ei non credatur. Expoſitio eſt cum.i. quando nos exponimus breuiter res de quibus rebus nos ſumus dicturi. Trãſeamus, nunc.i. deinceps ad confirmationem.i. dicamus de confirmatione. Tota ſpes.) Proſequitur narrationem de quarta & quinta parte orationis oratorię, videlicet de confirmatione cauſæ noſtræ, & de confutatione partis aduerſæ dicens. Tota ſpes vincendi, & tota ratio perſuadendi eſt poſita idest conſtituta in confirmatione & in confutatione. Nam cũ idest vbi aut poſtq̃ nos expoſuerimus adiumenta noſtra.i. media probantia cauſam noſtram, & diſſoluerimus contraria.ſ. adiumenta, nimirum.i. haud dubiæ, fecerimus abſolute.i. conſummate, munus.i. officium oratoriũ. Igitur quia in eo tota ſpes vincendi eſt, nos poterimus facere utrunq; ſi cognouerimus cõſtitutionem cauſæ.

CAPIDVRVS.

CAuſarum conſtitutiones alii quatuor fecerunt.) Quam Cice. Conſtitutionẽ vocat, id quidem ſtatum vocant: alii quæſtionem, alii quod ex quęſtione appareat. Teodorus caput.i. κεφάλαιον γενικώτατον, ad quod referũtur omnia, quorum verborum eadem prope eſt mens, nec diſcentiũ intereſt quibus quodq; nominibus appelletur, dum res manifeſta ſit. Fuerunt igitur qui duas facerent cõſtitutiones, ſicut Archidemus, coniecturalem & finitiuum, excluſa qualitate. Fuit & alia hæc diuerſa ſententia, eorum, qui duos quidem ſtatus eſſe voluerunt: ſed vnum inficialem, alterum iuridicialem. Inficialis eſt, quem dicimus coniecturalem, cui ab inficiando nomen alii in totum dederũt, alii in partem, qui accuſatorem cõiectura rerum inficiatione vti putauerunt. Iuridicialis eſt, qui Gręce dicitur δικαιολογικός. Itaque quemadmodum ab Archidemo qualitas excluſa eſt, ſic ab his repudiata finitio eſt: quia eam iuridiciali ſubiiciunt. Quęrendum enim inde, iuſtum ſit nec ne: quid autem ſit, non magni pendendum exiſtimant. In qua opinione Pamphilus fuit. proinde qualitatẽ, hoc eſt iuridicialẽ, in plures partes partiti ſunt. Plurimi autem ſtatus diuiſerunt in rem de qua conſtet, & in rem de qua non cõſtet. Idq; verum eſt, nec aliter fieri poteſt, q̃ vt aut certum ſit factum eſſe, aut non ſit: ſi non eſt certum

DE CAVSARVM CONSTITVTIONIBVS.

CAVSARVM conſtitutiones, alij quatuor fecerunt; noſter doctor Hermetes treis putauit eſſe, non ut de illorum quicquam detraheret inuentione, ſed ut oſtenderet id, quod oportuiſſet ſimpliciter, & ſingulari modo docere, illos diſtribuiſſe dupliciter, & bipartito.

Conſtitutio, eſt prima deprecatio defenſoris cum accuſatoris inſimulatione coniuncta. Conſtitutiones itaq; ut diximus, tres ſunt, coniecturalis, legitima, iuridicialis. Cõiecturalis, eſt cum de facto controuerſia eſt, hoc modo. Aiax in ſylua, poſtquam reſciuit quę feciſſet per inſaniã, gladio incubuit. Vlyſſes interuenit, occiſum conſpicatur, ẽ corpore cruentum telum educit. Teucer interuenit, cum

tum, vt reliquæ ſint conſtitutiones. Sed quoniam longiſſimum eſſet cunctorum afferre opinionem, ſiquidem & variæ alii interpretati ſunt, & nominibus alii diſcrepantes, alii addentes vſque ad ſummam conſtitutionum produxerunt, de partitione conſtitutionum hactenus dictum ſit. Quidam in idem pene tandem ceciderunt. Quin, & ipſe Cicero ſibiipſi hoc pacto etiam diſſidet, cum aliis in locis, tum in aliis præceptis Rhetoricis inquiens: Omnis res, quæ habet in ſe poſitam in dictione aut diſceptatione aliquam controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem: Facti, aut coniectura: nominis, vt finis: generis, vt qualitas: actionis, vt præſcriptio. Hic autem eidem, tres eſſe magis placuit. ſed vt antea diximus, diuerſos ſecutus authores, varia ſentire plerunque viſus eſt. Hic igitur ait, Hermen doctorem ſuum ita conſtituiſſe tres, vt nihil tamen detraheret ex eis quas alii plures conſtituiſſent. Sed vt oſtenderet id quod opoſtuiſſet ſimpliciter, ac ſingulari modo. hoc eſt, vnica tantum appellatione complectendum, illos diſtribuiſſe dupliciter & bipartito quod cum vnam: coniecturalem & finitiuam ſatius fuerit appellare, diuiſerint ita vt ſingulas per ſe potuerunt idem, vt Cicero dicit, Cornelius Celſus fecit: niſi quod duos fecit ſtatus generales, an ſit, quale ſit. Priori ſubiecit finitionem. quia quæratur, an ſit ſacrilegus, qui e templo pecuniam ſe ſuſtuliſſe negat, priuatam confiteatur. Qualitatem deinde in rem, & ſcriptum diuiſit. Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris, & accuſatoris, inſimulatione coniuncta.) Aliqui conſtitutionem ita definierunt; vt dicerent primam eius cum quo ageretur depulſionem: cui rei præcipue repugnat Cornelius Celſus, dicens, non depulſione ſumi, ſed ab eo qui propoſitionem ſuam confirmet: vt ſi hominem occiſum reus negat, ſtatus ab accuſatore naſcatur. Hermagoras ſtatum vocat, per quem ſubiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partium referantur. Quintilianus vero; Noſtra, inquit, opinio ſemper hæc fuit, cum eſſent frequenter in cauſa diuerſi quæ-

fratrem occiſum, & inimicum fratris cum gladio cruento uidet, capitis arceßit. Hic, quoniam coniectura uerum quæritur, de facto erit controuerſia: & ex eo conſtitutio cauſe coniecturalis nominatur. Legitima conſtitutio eſt cum in ſcripto, aut ex ſcriptis aliquid controuerſiæ naſcitur. Ea diuiditur in partes ſex, ſcriptum & ſententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex ſcripto & ſententia naſcitur controuerſia, cum uidetur ſcriptoris uoluntas cum ſcripto ipſo diſſentire hoc modo. Si lex ſit, quæ iubeat eos, qui propter tempeſtatem nauim reliquerint, omnia perdere eorum nauim, cæteraq; eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remãſerint in naui. Magnitudine tempeſtatis omnes perterriti, nauim reliquerunt, & in ſcapham conſcenderunt, præter unum ægrotum. Is propter morbum exire & fugere non potuit. caſu, & fortuito nauis in portum incolumis delata eſt. illam ægrotus poßidet. nauim petit ille, cuius erat. Hæc conſtitutio legitima eſt ex ſcripto & ſententia. Ex contrarijs legibus controuerſia conſtat cum alia lex iubet, aut permittit. alia uetat quidpiam fieri, hoc modo. lex uetat eum, qui de pecunijs repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere. Altera lex iubet, augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locum qui petat nominauit, petitur ab eo multa, conſtitutio hæc eſt, legitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo cõtrouerſia naſcitur, cum ſcriptũ duas, aut plures res ſignificat hoc modo. Paterfamilias, cum filium hæredem faceret, teſtamento uaſa argentea uxori legauit. Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ triginta pondo uaſorum argenteorum dato que uolet. Poſt mortem eius uaſa pretioſa, & cælata magnifice, illa petit. Tullius ſe que uelit ipſe triginta pondo ei debere dicit. Conſtitutio eſt legitima ex ambiguo. Ex definitione cauſa conſtat, cum in controuerſia eſt, quo nomine factum appelletur, ea eſt huiuſmodi. Cum Lucius Saturninus legem frumentariã de ſemisſibus, & trientibus laturus eſſet, Q. Cepio, qui per id temporis Quæſtor urbanus erat, docuit ſenatum, ærarium non poſſe pati largitionem tantam. Senatus decreuit, ſi eam legem ad populum ferat, aduerſus Rempub. uideri eum facere. Saturninus ferre cœpit, collegæ intercedere: ille nihilominus ciſtellam detulit. Cepio, ut illum contra ſenatuſconſultum, intercedentibus collegis, aduerſus Remp. uidit ferre, cum uiris bonis impetum facit, pontes diſturbat, ciſtas deijcit, impedimento eſt, quo ſecius feratur: lex accerſitur Cepio maieſtatis. Conſtitutio eſt legitima ex definitione. uocabulum enim definitur ipſum, cum quæritur, quid ſit minuere maieſtatem. Ex translatione controuerſia naſcitur, cũ aut tempus differendum aut accuſatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac partes conſtitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerunq; utimur. In hac parte nos iuris ciuilis ſcientia iuuabit. In iudicijs tamen nonnihil ea utimur, ut hoc modo. Si quis peculatus accuſatur, q uaſa argentea publica de loco priuato dicatur ſuſtuliſſe, poßit dicere, cum definitione ſit uſus, quid ſit furtum, quid peculatus: ſecum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ conſtitutionis his de cauſis raro uenit in iudiciũ, quod in priuata actione prætoria exceptiones

ſtionum ſtatus, in eo credere ſtatum cauſæ, quod eſſet in ea potentiſſimum, & in quo maxime res verſaretur. Id ſi quis generalem quæſtionem vel caput generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna, non magis, quam ſi aliud adhuc quo idem intelligatur, eius rei nomen inueneris: Cicero autem multum a ſe differt. Etenim in aliis præceptis Rhetoricis: Conſtitio, inquit eſt prima conflictio cauſarum, ex depulſione intentionis profecta, hoc modo: Feciſti, non feci, aut iure feci. Hic autem, quod ex accuſatione depulſioneque naſcitur, conſtitutionem dici voluit. Inquit enim, Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris, & accuſatoris, inſimulatione coniuncta. Deprecatio.) Id eſt, refutatio: deprecor enim, refuto ſignificat: quicquid dicat Gellius Vergilius, Equidem merui, nec deprecor inquit. Lucanus,

> Non deprecor hoſti
> Seruari, dum me ſeruet ceruice reciſa.

Statius. Nec deprecor vmbram Accipere. Ouidius in Faſtis.

> Ille metu pauidus, mortem non deprecor, inquit,
> Sed liceat ſumpta pauca referre lyra.

Eſt ergo ſenſus, conſtitutio eſt, quod primum a ſe defenſor depellit, coniunctum cum accuſatoris criminatione. Coniecturalis conſtitutio.) Et hæc in omnia poteſt tempora diſtribui, ſiue ad animum, ſiue ad rem pertineant: vt in Commentario Topicorum Ciceronis dixiſſe nos meminimus. Nam vt de re nunc dicamus, cum ad oratorẽ maxime pertineat, quid factum ſit poteſt quæri, hoc modo, Occiderit ne Aiacem Vlyſſes. & quid faciat, hoc modo: Bono ne animo, ſint erga nos Veneti, & quid futurum ſit, hoc modo: Si prouocantem vniuerſam Italiam ad arma Parthum reliquerimus incolumem, nunquid ſit incommodi ad rem Chriſtianam peruenturum? Capitis arceſſit.) Inueni etiam acceſſit, ſines, ſed incieſt, quia acceſſere euocare intelligitur: arceſſere autem proprie accuſare ſignificat, & ab arceo naſcitur. etenim alium accuſare, a maleficiis arcere eſt. & cum r ante ſ, accerſo accerſi, inquit Donatus, dicitur. Arceſſit igitur capitis, accuſat. &

ſunt, & cauſa cadit is, qui non quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæſtionibus cauetur legibus, ut ante ſi reo commodum ſit, iudicium de accuſatore fiat, utrum illi liceat accuſare, nec ne.

Ex ratiocinatione controuerſia conſtat, cum res ſine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus ſimilitudinem quandam aucupatur. Ea eſt huiuſmodi: lex eſt: Si furioſus exiſtat, agnatorum gentiliumq; in eo pecuniaq; eius poteſtas eſto. Et lex: Qui parentem necaſſe iudicatus erit, is obuolutus & obligatus culeo deuehatur in profluentem. Et lex: Paterfamilias uti ſuper familia pecunia'ue ſua legauerit, ita ius eſto. Et lex: Si paterfamilias inteſtatus moritur familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; eſto. Malleolus iudicatus eſt matrem necaſſe, ei damnato ſtatim folliculo lupino os obuolutum eſt, & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt, & in carcerem ductus eſt. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt, teſtamentum ipſo præſente conſcribunt, teſtes rite affuerunt, de illo ſupplicium paulo poſt ſumitur. Ii qui hæredes erant, teſtamento hæreditatem adeunt. Frater minor Malleoli qui eũ oppugnauerat in eius periculo, ſuam uocat hæreditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio naſcitur, quare potuerit aut non potuerit iure teſtamentũ facere. Conſtitutio legitima eſt ex ratiocinatione. Cuiuſmodi partes eſſent legitimæ conſtitutionis oſtendimus, nunc de iuridiciali conſtitutione dicamus. Iuridicialis conſtitutio eſt, cum factum conuenit, ſed iure, an iniuria factum ſit quæritur. Eius conſtitutionis partes ſunt duæ, quarum una abſoluta, altera aſſumptiua nominatur. Abſoluta, eſt, cum id ipſum quod factum eſt, ut aliud nihil foris aſſumatur, recte factum eſſe dicemus. Ea eſt huiuſmodi: Mimus quidam nominatim Accium poetam compellauit in ſcena: cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, niſi licere nominari eum, cuius nomine ſcripta dẽtur agenda. Aſſumptiua pars eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta ex extranea re comprobatur. Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, tranſlatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cum reus poſtulat ſibi ignoſci. Ea diuiditur in purgationem & deprecationem.

Purgatio, eſt, cum conſulto ſe negat reus feciſſe. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, neceſſitudinem. Fortunam, ut Cepio ad Tribb. pleb. de exercitus amiſſione. Imprudentiam, ut ille, qui de eo ſeruo qui dominum occiderat, ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, antequam tabulas teſtamenti aperuerit, cum is ſeruus teſtamento manumiſſus eſſet. Neceſſitudinem, ut ille qui ad diem commeatus non uenit, quòd eum aquæ interclusiſſent.

Deprecatio, eſt, cum & peccaſſe & conſulto feciſſe confitetur, & tamen poſtulat ut ſui miſereantur. Hoc, in iudicio non ferè poteſt uſu uenire niſi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta conſtant. Hoc, modo in loco communi per amplificationem iniiciemus. quod ſi hoc feciſſet, tamen ei pro priſtinis beneficijs ignoſci conueniret, uerũ nihil poſtulat ignoſci. Ergo in iudiciũ uenit, aut in ſenatũ, aut ante imperatorẽ, aut in cõſiliũ talis cauſa põt uenire.

Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat, cum feciſſe nos non negamus, ſed aliorum peccatis coactos feciſſe di-

& quoniam ſe Vlyſſes necaſſe, inficias it, coniecturis id ab eo factum nitemur comprobare, vt quod diffitetur, fateri compellatur. Legitima conſtitutio eſt, cum de ſcripto, aut ex ſcriptis aliquid controuerſiæ naſcitur.) Quam Cicero hic legitimam vocat conſtitutionem, eius genera quæ ſeparata ſunt a conſtitutionibus, quinq; ſunt. Nam cum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges aut plures diſcrepare. tũ id quod ſcriptum eſt duas aut plures res ſignificare, tum ex eo quod ſcriptum eſt, aliud quoque quod non ſcriptum eſt inueniri, tum verbi quaſi in definitiua conſtitutione in quo poſita ſit quæri. Quare primũ genus de ſcripto & ſententia, ſecundum ex contrariis poſitum ſit quæri legibus. tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintum definitiuum nominamus. In Topicis autem nouos appellat ſtatus, & legitimas diſceptationes, his verbis. Sed quoniam lege firmius in cõtrouerſiis diſceptandis eſſe nihil debet, danda eſt opera, vt legem adiutricem & teſtem adhibeamus. Io qua re alii quaſi ſtatus exiſtunt noui, quæ appellantur legitimæ diſceptationes. Tum enim defenditur, non id legem dicere quod aduerſarius velit, ſed aliud. Id autem contingit, ſi ſcriptum ambiguum eſt: aut duæ ſententiæ differentes accipi poſſunt. tum opponitur ſcripto voluntas ſcriptoris, vt quæratur verba'ne plus an ſententia valere debeant, tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera, quæ controuerſiam in omni ſcripto facere poſſunt: ambiguum diſcrepantia ſcripti & voluntatis, ſcriptura contraria. Hic autem ex tribus quas fecit conſtitutionibus hanc vocat legitimam. Sed iam id agamus, vt oſtendamus Ciceronem ſibi non eſſe contrarium. Primum ſciamus, quadripartitam omnibus in cauſis eſſe rationem, quam primum debeat intueri qui acturus eſt. Lõge fortiſſimam tuendi ſe rationem eſſe oportet, ſi negari põt quod commiſſum dicitur, vnde coniecturalis naſcitur ſtatus. Proximum eſt, ſi non id quod obiicitur factum eſſe dicitur: quod quia diffinitione explicaſ, diffinitiuus ſtatus nominaſ. Sed ex iis duobus vnum hic ad Herennium ſtatum facit quem cõiecturalem vocat. Tertium genus eſt, quo recte factum defenditur. ad quoniam quale ſit quæritur, qualitas nominatur, vel generalis conſtitutio: quia de genere, hoc eſt qualitate controuerſia eſt. eandem iuriſdicialem appellat, quod iure ne factum an iniuria, in controuerſia poſitum ſit. His ſi deficiamus, vltima quidem, ſed tñ ſola ſupereſt ſalus, aliquo iuris adiumento a crimine elabendi, vt ab aliquo legis loco admioicula petere poſſimus. Hac de cauſa legitimam, quod legibus roboretur, conſtitutionem Cicero nominauit. Deinde intelligendum ex his illud etiam eſt, hos quatuor ſtatus in duo genera deſcendere, rationale, & legale. Rationale eſt, quod ipſius tantum naturæ contemplatione conſtat. legalium plures ſunt ſpecies, propterea qđ multæ ſunt leges, & varias habent formas. Licet enim tres ſpecies dixerimus, coniecturalem, finitiuam, & generalem, rationale genus conficere, tamen quoniam in naturæ contemplatione & vi atque ingenio actoris ſunt, vnum genus poſſunt appellari. Quæ autem in legum forma quæruntur, quoniam inter ſe diuerſa ſunt, plures videtur habere formas. id eſt quod Cicero nouos ſtatus conficere dixit, quod extrinſecus ab Oratore ad cauſam adhibeantur, nec ita ſibi hæreant inter ſe, ſicut ſuperiores ſtatus. Rurſum cum hæc velut ſimulacra ex illis tribus naſcantur, aliquando ſimplicia, aliquando cum illis mixta eſſe videri voluit. nam ſcriptum & voluntas, ſi recte penſitemus, ſine dubio aut qualitate, aut coniectura contineri videbitur, & ratiocinationẽ qualitatis eſſe maxime inuenimus, legis contrariæ iiſdem quibus ſcriptum & voluntas eſt: vt liquido infra apparebit, cũ hæc tractabimus. Amphibologia autem, ſiue ambiguum malis dicere, ſemper coniectura explicatur. Finitio quoque vtriq; generi quodque rerum quodque ſcripti contemplatione cõſtat, communis eſt. Hæc omnia etſi in illos tres ſtatus veniunt, tamen quia vt dixi, habent aliquid velut proprium, diſcentibus demonſtranda fuere, & permittendum ea dicere vel ſtatus legales, vel quæſtiones, vel capita quædam minora, vel legitimas cõſtitutiones, dum fateamur nihil ne in his quidem præter tria quæ diximus quæri. Quando ergo expoſitum, vt opinor eſt, quid ſit

quod

cimus: ut Oreſtes, cum ſe defendit, in matrem confert crimen.

Ex remotione criminis cauſa conſtat, cum a nobis non crimen ſed culpam ipſam amouemus, & uel in hominem transferimus, uel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur, ut ſi accuſetur is, qui P. Sulpitium ſe fatetur occidiſſe, & id iuſſu conſulum defendat, & eos dicat non modo imperaſſe, ſed rationem quoque oſtendiſſe quare id facere liceret. In rem confertur, ut ſi quis ex teſtamēto quod facere iuſſus ſit ex plebiſcito uetet.

Ex comparatione cauſa conſtat, cum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere, & id quod fecerimus, ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa huiuſmodi eſt. C. Pompilius, cum à Gallis obſideretur, neque effugere ullo modo poſſet, uenit cum hoſtium ducibus in collocutionem: ita diſceßit, ut impedimenta relinqueret, & exercitum educeret: ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, quàm exercitum: exercitum eduxit, impedimenta reliquit, accerſitur maieſtatis.

Quæ conſtitutiones, & quæ conſtitutionum partes ſint, ſatis uideor oſtendiſſe. Nunc quomodo eas, & qua uia tractari conueniat, demonſtrandum eſt, ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, quò ratio omnis totius orationis conferatur. Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio. Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo, ut docendi cauſa in hac potißimum conſiſtamus. Oreſtes cum confiteatur ſe occidiſſe matrem, niſi attulerit, facti rationem, peruertit defenſionem: ergo affert eam: quæ niſi intercederet, ne cauſa quidem eſſet. Illa enim, inquit, patrem meū occiderat. Ergo, ut oſtendi, ratio ea eſt; quæ continet defenſionem, ſine qua nec parua quidem dubitatio poteſt remorari damnationem.

Inuenta ratione, firmamentum quærendum eſt. i. quod continet accuſationem, quod affertur cōtra rationem defenſionis, de qua ante dictum eſt. Id cōſtituetur hoc modo. Cum uſus fuerit Oreſtes ratione, hoc pacto: Iure occidi, illa .n. patrem meum occiderat: utetur accuſatur firmamento, hoc modo. Sed non abs te tamen occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defenſionis, & ex firmamento accuſationis, iudicij quæſtio naſcatur oportet, quam nos iudicationē, Græci κρινόμενον appellant. Ea conſtituetur ex coniunctione firmamenti, & rationis defenſione hoc modo. Cum dicat Oreſtes ſe patris ulciſcendi cauſa matrem occidiſſe, rectum'ne fuerit a filio ſine iudicio Clytemneſtram occidi. Ergo hac ratione iudicationē reperire conuenit. Reperta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus conſtitutionibus & partibus conſtitutionum hac uia iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali conſtitutione. Nam in ea nec ratio quare fecerit quæritur, feciſſe enim negatur; nec firmamentum exquiritur, quoniam non ſubeſt ratio. Quare ex intentione, & ex inficiatione iudicatio conſtituitur, hoc modo. Intentio eſt, occidiſti Aiacem. Inficiatio, non occidi. Iudicatio, occiderit'ne. Ratio utriuſque orationis, ut ante dictum eſt, ad hanc iudicationem cōferenda eſt. Si plures erunt conſtitutiones, aut partes conſtitutionum, iudicationes quoque plures erunt in una cauſa, ſed omnes ſimili ratione reperientur.

quod Cicero modo ſtatus hos per ſe ponit, modo ſtatus non eſſe, ſed quæſtiones quas ad ſtatus referantur ſcribat, ad ipſius verba interpretāda iam redeo. Inquit autem legitima eſt conſtitutio, cum de ſcripto, hoc eſt, de eo aliquid quæritur, aut ex ſcripto cum ex eo quid eliciendum ſit inueſtigant. in altera verba interpretamur: in altera non verba tantum, ſed & rationem quid intelligendum eius quod in quæſtionem poſitum eſt. Ea diuiditur in ſex partes, ſcriptum et ſententiam, contrarias leges, ambiguum, diffinitionem, tranſlationem, ratiocinationem.) Hic tranſlationem legitimæ conſtitutionis ſpeciem ſubiicit, quam in Rhetoricis præceptis de Inuentione actioni ſubiecit, inquiens. In quarta cōſtitutione, quam trāſlatiuam nominamus, eius conſtitutionis controuerſia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure agere oporteat quæritur: aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur, non quod non vſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores nec retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, res enim perſpicua eſt, quam inuidia, atque obtrectatione quadam impediri. Ante enim dixerat. Omnis res quæ habet in ſe poſitam in dictione ac diſceptatione aliqua cōtrouerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Deinde paulo poſt ſubiunxerat: At cum cauſa ex eo pendet quod non aut is agere videtur quem oportet, aut non cum eo cum quo oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet: Tranſlatiua dicitur conſtitutio: quod actio trāſlationis, & commutationis indigere videtur. Manifeſtum igitur eſt, ut actionis conſtitutionem tranſlationem appellari ille voluerit, cum transfertur crimen, cum aut pro alio nos accuſari oſtendimus quam debuerimus: aut non apud hos, ſed illos: nec hac lege ſed illa: non hoc crimine, ſed illo: non hac pœna, ſed illa. quæ poſterius ipſe tractauit, & exemplo illuſtrauit. Manifeſtum vero fuit ex ſuperioribus verbis Ciceronis, quæ retulimus, legitimas quæſtiones, ſiue ſtatus libet appellare, quinque duntaxat ab eo numerari, non ſex, vt hic. Sed Hermagoram ſecutus ille, tranſlatiuam actioni ſubiecit conſtitutionem, quam inter legitimas hic conſtitutiones collocauit. Sed in his libris Ciceronis iudicium, in aliquibus non magnipendendum magnopere eſt. Sunt enim re geſta in nos commentarios, quæ adoleſcens olim didicerat & ſi quæ in his culpa eſt, tradentis fuit. Nam his præclaros de Oratore libros ſubſtituit, & Oratorem ad Brutum, & Partitiones ad filium, ad Trebatium autem Topica: quibus iam ſenex iuueniles correxit errores: ſicut & alios libros, quoſdam iam editos, alios poſtea ſcriptos damnare non dubitauit, velut etiam Hippocrates medicinæ clariſſimus author honeſtiſſime feciſſe videtur, cum quoſdam errores ſuos, ne poſteri errarent, confeſſus eſt. quandoquidem ſuperuacuus in ſtudiis fuiſſet labor, ſi nihil liceret melius inuenire præteritis. Sed de hac re iam ſatis. Ex ſcripto & ſententia controuerſia naſcitur, cum videtur ſcriptoris voluntas cum ſcripto diſſentire.) Lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut vetat, aut permittit. Litem habet aut propter ſeipſam, aut propter alteram quæſtionem, aut in ſcripto, aut in voluntate. In ſcripto, aut apertum eſt, aut obſcurum, aut ambiguum. quod de legibus, idem Cicero in Topicis vult intelligi, de teſtamentis, pactis, ſtipulationibus & omni denique ſcripto, idem de voce intelligendum eſt. Cum igitur de ſcripto & voluntate quæſtio eſt, id tum accidit, cum eſt in lege aliqua obſcuritas. in ea aut vterque ſuam interpretationem cōfirmat, aut aduerſarii ſubuertit vt lex eſt, qui fur ſit quadruplū ſoluat: duo ſurripuerūt pariter decem milia, petuntur ab vtroque quadragena. illi ſatis eſſe dicunt, vt vicena conferāt. Nam & actor dicit hoc eſſe quadruplum, quod lex velit, & ipſe petant. contra reus, hoc quod offerant. Infinita huiuſmodi exempla eſſe poſſunt. Sed quoniam poſterius hæc genera Cicero lōgius tractat, hic ſatis ſit, quo pacto & ſcriptum & ſententia aliquando ſibi occurrant, commonſtraſſe: quando & Cicero ipſe claro ſatis hoc illuſtrauit exemplo. Inquit enim, Si ſit lex quæ iubeat eos qui propter tēpeſtatē nauem reliquerunt om-

Sedulo dedimus operam, ut breuiter & dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc quoniam huius uoluminis magnitudo ſatis creuit, commodius eſt in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere, ne qua propter multitudinem literarum poßit animum tuũ defatigatio retardare. Sed ſi quo tardius hæc quàm ſtudes, abſoluentur, cum rerum magnitudini, tum noſtris quoque occupationibus aßignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod noſtro negotio diminutum fuerit, exæquabimus induſtria; ut pro tuo in nos officio, & noſtro in te ſtudio munus hoc accumulatißime tuæ largiamur uoluntati.

nia perdere, eorum nauim cæteraque eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remanſerunt in naui. Hoc dictat iubetque lex. Magnitudine tempeſtatis omnes, &c.) Scaphæ ſunt nauiculæ, quæ maiores naues conſequuntur, a σκάπτω fodio dictæ: hinc etiam ſcaphæ dictæ, quod parum defoſſæ, exiguique fundi ſint. Præter vnu ægrotum.) Cum aliis in ſcapha. Caſu & fortuna.) Eſt autem tam Ariſtotelico quam Platonico dogmate caſus diffinitus vt quæ rebus vel vita carentibus, vel ſine ratione viuentibus animalibus accidunt, non ex natura vel arte, ea omnia caſu facta dicantur. Item quæ hominibus accidant, vel fauentia negotiis eorum, vel aduerſantia, fortuita, & ex fortunæ arbitrio putentur. Quod ergo nauis in portum incolumis tempeſtate deuecta ſit, caſu factum eſt. quod ægrotus incolumitatem conſecutus, quod minime opinabatur, fortuna eſt: etenim fautricem fortunam conſecutus eſt. Non enim hic exigit locus, vt de caſu fortunaque plura dicamus. difficilis enim & paulo longior eſt de hac re quæſtio: ſed conſulto in aliud tempus tractandum dimittimus. Illam ægrotus poſſidet.) Legem quæ id dicat, obiiciens. Aduerſarius vero non verba legis ſed ſenſum eſſe attendendum contradicit, & quoniam id caſu fortunaque factum eſt, multa ex caſu fortunaq; argumentabitur. & exemplis vim & ſenſum legis extorquebit. Quæ ad caſum fortunam quæ argumenta pertineant, in commentariis ſuper Topicis Ciceronis a nobis abunde dicta ſunt. Hæc, inquit Cicero ſex, ſcripti & ſententiæ conſtitutio nominabitur, quod ex ſcripto ſententiæque quæſtio oriatur. Ex contrariis legibus controuerſia.) Poſteaquam ſcripti & voluntatis conſtitutionem aperuit, proximum fuit, vt de legibus diceret contrariis. cum igitur lex lege obſiſtit, & vtrinque contra ſcriptum dicitur, quæſtio de voluntate eſt. Excutienda ergo ſcribentis eſt voluntas. manifeſtum ſiquidem omnibus videri debet, legem legi nunquam eſſe contrariam, iure ipſo quia ſi diuerſum iuſſiſſent, altero alterum abrogaretur. ſed eas caſu collidi, & euenire, velut in Cic. exemplo, inquit autem lex vetat eum qui de pecuniis repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere. Repetundarum damnabitur pecuniarum, qui rationem ſui magiſtratus reddere non poterat iuſtam, quod multa ex ſubditis iniuſte extorſiſſet. Concio, quaſi conuocatio dicta. quam ὁμιλογίαν Græci vocant: itaque vt Verrius Flaccus exiſtimauit, ſignificat. Nam ſicut ſenatum & homines, & locum, & deliberationem ipſam dici voluit: ita & locum, ſuggeſtumque vnde verba fierent, & homines, & oratoris actionem omnem, concionem voluit nominari. Hoc ergo dicit: Vetat lex, ne qui pecuniarum repetundarum damnatus ſit, in concione orationem habeat. altera lex eſt quæ iubet, aut permittit augurem nominare eum in concione, qui mortui auguris locum ſibi depoſcat. augur itaque de pecuniis repetundis iam damnatus in concione, eum qui auguris locum poſcebat, mortuo eum eſſe ſufficiendum oratione dixit, nominauitq; qui nam is eſſet. petitur ab eo mulcta, cum orationem habere non debuerit. Mulcta, inquit Varro, a pecunia, quæ a magiſtratu petebatur, dicta ut exigi poſſet ob peccatum a ſingulis. dicitur nomen habuiſſe, quod mulctam olim vnum dicebant, ſed hæ mulctæ mulctarum. Petitur ergo mulcta, petitur pecunia, vt hæc ei pœna irrogetur. vnde & mulcto verbum. hæc conſtitutio ex contrariis legibus nominatur. Ex ambiguo controuerſia naſcitur, cum ſcriptum duas aut plures ſententias ſignificat.) Quod Cic. ambiguum Græci amphibologiam nominant. Sed cum pluribus modis amphibologia intelligatur, id nunc dicere, ſuperſedebimus, quando in ſecundo libro, vt id exponamus, locus videtur efflagitare. Exemplum autem ambigui ſcripti huiuſmodi eſt, Terentiæ vxori meæ triginta pondo, id eſt triginta libras, & tantum pluraliter afferuntur. Vnum enim pondo non dici ſciamus: ſed in libram afferri, ſi ſingulariter velimus enumerari. duo autem, & tria pondo, & deinceps obſeruabimus. nec me fugit. Duapondo, & trepondo dicendum eſſe placuiſſe Quintiliano, inquit enim: Duapondo, & trepondo, ad noſtram vſque ætatem ab omnibus dictum eſt, & recte dici Meſſala confirmat. Eſt ergo amphibolon, vbi ait, Tullius hæres meus Terentiæ vxori meæ triginta pondo vaſorum argenteorum dato, quæ volet. Dubium enim eſt an intelligẽdum, quæ ipſe hæres, an quam vxor volet. & quoniã id in controuerſiã venit, quæriturq; verius potior ſit ſententia, conſtitutio naſcitur quæ ex ambiguo nominatur. Ex definitione cauſa conſtat, cum inde controuerſia eſt, &c.) Definitionum duo ſunt genera, vnum quod diſputationis & cognitionis tantum cauſa ſumitur: alterum quod litigationis & actionis gratia comparatur. Enumeraturem hic multos definiendi modos, niſi in Comment. ſuper Topicis Cic. recenſuiſſemus. & ſi multum ad oratorem attinerent & ſi non ſuperflua audientibus videri poſſent. quæ cum parui momenti, & in cauillationibus eſſe poſita videam, ſiue ad verba oſcura ſenſu interiore interpretanda attineant, vt quid ſit anima, ſiue extrinſecus, quod a conſuetudine remota ſint, vt quid ſuſque deque ſignificet: ſiue dubia, cum plures habeant ſignificationes, quid potiſſimum ſignificent, vt canis: ſiue controuerſiam poſſint efficere, vt quid ſit Pœnus, & quid littus eſſe dicatur, & huiuſmodi alia, dicere prætermittam, quandoquidem ad oratoris cauſas cognoſcendas tractandaſue nihil attinent. Cum L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſſibus &c.) L. Apuleius Saturninus tribunus plebis, cum Mario Conſul fuit ſeditioſus. vt autem gratiam Marianorum militum ſibi compararet, legem tulit, vt veteranis centena agri iugera in Africa diuiderentur, intercedentem Bebium collegam facta per populum lapidatione ſummouit: Glauciæ prætori, quod is eo die quo ipſe concionem habebat, ius dicendo partem populi auocaſſet, ſellam conſcidit, vt magis popularis videretur Saturninus. rurſum A. Mumio competitore interfecto, tribunus plebi refectus aurum, incertum dolo ac ſcelere Cepionis partum, ad emptionem agrorum conuertit, aqua & igni interdixit ei qui in leges ſuas non iuraſſet. Huic legi nobiles multi abrogãtes. cum conueniſſent, clamauit: Iam, inquit, niſi quieſcitis grandinabit. Metellus Numidicus exulare quam iurare maluit, Saturninus tertio trib. pleb. refectus, vt ſatellitem ſuum Glauciam prætorem, Mumium competitorem eius in campo Martio necandum curauit, hominem integrum: ubique ab aliis Imperator, ab aliis Rex appellatus eſt, Marius ſenatuſconſulto armatus nequid reſpublica detrimenti caperet, Saturninum & Glauciam in Capitolium perſecutus obſedit, maximoque quæſita effractis foribus in deditionem accepit. Nec deditis fides ſeruata eſt. Glaucia trucidatus eſt, Dolabella Saturnini fratre per forum olitorium fugiens eſt interfectus. Apuleius cum in curiam fugiſſet lapidibus & tegulis deſuper infuſis obrutus interiit. caput eius Rabirius quidam ſenator per conuiuia in ludibrium circumtulit: Hæc de L. Saturnino Plin. & multi alii ſcribunt: verum Cice. hoc dicit: Cum L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſſibus & trientibus laturus eſſet. Quod ita intelligendum arbitror, cum legem in populum laturus eſſet de frumento nouis coloniis, quas in Sicilia, Achaia, & Macedonia fecerat, tradendo, vt alii ſemiſſes, alii trientes ex Romano populo exoluerent. Niſi velimus, fuiſſe edictum per legem, vt ex ſemiſſibus ſingulis ſingulos trientes exoluerent. quod niſi ita intelligatur, mihi quid ſibi voluerit non liquet. Sed an voluerit hoc vel aliud, mihi non multum allaborandum eſt, modo quid hoc exemplo voluerit intelligamus, Cepio inquit Cicer. qui per id tempus quæſtor vrbanus erat, mouit ſenatum, vt populus Romanus tanta elargiri haudquaquam poſſet. Senatus decreuit, ſi eam legem promulgaret, vt contra Rempublicam egiſſe videretur, ac pro hoc lueret pœnas. Cum igitur legem ferre Apuleius cœpiſſet, collegis non aſſentientibus,

& ille

& ille tamen ciſtellam cum legibus in campum Martium deferret, Cepio videns nec illi collegas aſſentiri, & contra rempu. rem aggredi facinoroſam, cum bonis viris impetum faciens medios diſturbat pontes, ne in campum iret Martium, qui pontibus muniebatur. & arcis cuſtos abiicit, impedimento eſt, quo lex ad populum non proferatur: accuſatur læſæ maieſtatis Cepio, an læſerit quæritur. diffiniendum enim eſt, quid ſit maieſtatem minuere. Conſtitutio igitur diffinitiua nominabitur. Semiſsibus.) a ſemis & as. Fuit autem as libra a veteribus appellata, & tota conſtat ex aſſe hæreditas. As quoque numiſma. Iuuenalis: Vno partam colit aſſe Mineruam. Et erit nominatiuus ſemiſsis, vt decuſsis treſsis, centuſsis. Et trientibus.) Triens quatuor unciæ dicuntur. Triens, calix. Perſius: Calidumque trientem. Excutit e manibus. Triens, nummus, Iuuenalis: Non habet quem porrigat ore trientem. Hic ſemiſſes & trientes nummorum ſpecies accipiendæ. Cæpio per id tempus quæſtor vrbanus erat.) Quæſtores, inquit Varro, a quærendo, qui conquirerent publicas pecunias, & maleficia quæ triumuiri capitales nunc conquirunt: ab his qui poſtea quæſtionum iudicia exercēt, quæſtores dicti. Docuit ſenatum ærarium non poſſe pati largitionem tantam.) Aerarium a fiſco ita diſtinguitur, vt Pædianus inquit, vt pro cenſu priuato ærarium dicatur. quod & Cic. ad Auguſtum oſtendit, cum inquit, publicam dilapidabat pecuniam ærarium exhauriebat, minuebat vectigalia, donabat ciuitates. pro ſacculo ipſi adiicit fiſcos. vnde fiſcus pecunia publica, & confiſcare dici ſolet. Hoc ergo dicit, cum Apuleius Saturninus ex populi priuata pecunia erogari hanc vellet pecuniam, & per quæſtorem id fieri oporteret, quæſtor Cepio docuit ſenatum, vt Romanus Pon. tantam non poſſet pati largitionem. Saturninus ferre.) Propter tribunitiam, quam conſecutus fuerat, poteſtatem, quæ ad defenſionem plebis in ſeceſsione Cruſtumeriam adhibita eſt. Ciſtellam deferre.) in qua leges ſeruabantur. Quo ſecius.) Quo minus, vt num: Arceſsitur maieſtatis læſæ.) Maieſtatis accuſatur: quandoquidem vt quæſtor tribuno plebis, vtpote ſummo magiſtratui obtemperare debuit. ſed cum pro tutela Reipu. id effeciſſe ſe defendat, minuiſſe maieſtatem non videtur. Diffinitione ergo opus eſt, vt quidnam ſit minuere maieſtatē intelligatur. Ex tranſlatione controuerſia naſcitur.) Ita legitimam conſtitutionem ſupra Cicero diuiſerat, vt tranſlationem partem eius quintam faceret. ſed cum tranſlatio quæſtionem non habeat, de qua contendat orator, ſed propter quā contendat, conſtitutio eſſe nullo modo videtur. Nam occidiſti hominem, non occidi, quæſtio an occiderit, ſtatus eſt coniecturalis. Huic illud non ſimile eſt. Habeo ius actionis, non habes, vt quæſtio ſit, an habeat, & inde ſtatus. Accipiat enim actionem, nec ne, ad euentum pertinet, non ad cauſam. Simile autem hoc illi eſt, Puniendus es, non ſum videbit iudex ipſe an puniendus ſit. Nō ergo hic erit quæſtio, quod ſi non ſit quæſtio, ne quidem ſtatus erit vllus. Erit autem ſtatus in hoc: Puniendus es, hominem occidiſti: puniendus non ſum, non occidi: an occiderit quæritur, & quæſtionem & ſtatum habet. Melius ergo feciſſe Quintilia. videtur, qui ex conſtitutionibus ſummouit tranſlationem. Sed quale iudicium de his libris Ciceronis habuerit, ſupra retulimus. a Quinto fratre ſubmiſsitios dixit appellari. Hoc ergo dicit Cicero, quotiens reus immutandam eſſe ducet actionem et tranſlationem controuerſia nominatur. hac Græci inquit, controuerſia in iudiciis vtuntur, vt oratores de hac re ſæpe in iudiciis contendant, ac litigent. Nos autē num de iure ciuili id facere poſsimus, contēdimus. quod cum legibus probandum ſit, iuris ciuilis ſcientia neceſſaria erit. aliquando tamen & de hac re iudicium effertur. Vt ſi quis peculatus accuſatur.) Eſt autem peculatus, ut Feſtus Pompeius inquit, furtum publicum. dici autem ceptum ait a pecore, tunc cum Romani præter pecudes nihil haberent. hoc ergo dicit, ſi quis ſic accuſetur peculatus, q vaſa argentea publica de loco priuato ſuſtulerit, poteſt, inquit, vſus primo definitione quid ſit furtum, quid peculatus oſtendere & ſecum agendum furti, non peculatus. Sed cur hęc definitiua conſtitutio non vocetur, non video ſicut cum furti ſacrilegiique agitur, vtrunque definitur, niſi quod definitiua in eo quod definitur queſtionem & conſtitutionem habet: hęc quam tranſlatiuam vocat in hoc exemplo, poſt ipſam definitionem male ſecum agi de peculatu potius q̃ furto, nec quæſtionem, nec ſtatum habet, quod & ipſe Cicero pene confitetur: ſed Hermen ſecutus, eius ſententiam referre compellitur. Hæc partitio.) Partitionem pro parte poſuit. hoc dicit, rato hæc pars legitimæ conſtitutionis, quæ tranſlatio nominatur, venit in iudicium, vt de ea litigari neceſſe ſit. Quod in priuata.) Scilicet quod hæc naſcatur cum in dicendo quæ ad eos attinent, duntaxat tunc potiſsimum cum iam cauſa ipſa proferri cœpit, ad prætorem attineant, & ad eum deferantur, vt quæ velit ipſe aut iubeat, aut permittat, aut coerceat. Et a cauſa cadit.) Id eſt, amittit cauſam, qui hæc non obſeruauerit. quod ſi ita ſit, contentione non opus eſt, vbi perſona, locus, tempus, & hoc genus cætera ſeruata non ſunt. idque publicis cautum eſſe legibus aſſerit, ut contendere non ſit opus. idque debet reus obſeruare, quia ſi ab accuſatore rite non ſit ſeruatum, ante de ipſo accuſatore fiat quam de ſe iudicium, num licuerit accuſare, an non: vt ſi ſeruus dominum in iudicium vocet: quæratque qui accuſatur, num id ab eo fieri iuſte potuerit, & cætera quæ in id genus cadere poſſunt. Ex ratiocinatione controuerſia conſtat.) In ſex partes ſupra legitimam Cicero partitus conſtitutionem eſt. Scriptum & ſententiam, quam Græci κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν, alii κατὰ ῥητὸν καὶ ὑπεξαίρεσιν, hoc eſt, contra dictum & exceptionem nominarunt: contrarias leges, quā illi ἀντινομίαν dicunt: ambiguum, quod illi ἀμφιβολίαν. definitionem, quam illi ὅρον, licet nonnulli ὑπαλλακτικὸν nominarint tranſlationem alii tranſumptiuam, alii tranſpoſitiuam, Græcorum alii μετάληψιν, alii ὑπαλλακτικὸν nominauerunt. Ratiocinationem vero Cicero vocat. alii ratiocinatiuum, alii collectiuū. Græci vero συλλογισμόν. Cum igitur de cæteris legitimę conſtitutionis partibus dictum ſit, de ratiocinatione vltimo loco concludendum eſt. Ex ratiocinatione igitur controuerſia, inquit, conſtat, cum res ſine propria lege venit in iudicium, quę tamen ab aliis legibus ſimilitudine quadam occupatur.) Controuerſia, inquit, ex ratiocinatione naſci dicitur, cū res de qua futurum iudicium eſt, propriam non habet, quam ob cauſam veniat in iudicium, legem, ſed eam ſimilitudine ad aliam trahere neceſſarium ſit. quod quoniam ratione colligitur, ratiocinatiua conſtitutio nominatur. vt ſi ſit lex, venefica capite puniatur: amatorium dedit mulier marito poculum, eandem repudiauit, per propinquos rogata vt rediret, non eſt reuerſa: ſuſpendit ſe maritus, mulier veneficii rea eſt. ſi quid ſi venenum, idque amatorium poculum diffiniatur, definitiuus ſtatus nominabitur: ſi parum valebit, fiet ſyllogiſmus, & a ſimilitudine puniendam eſſe mulierem probabimus, priore remiſſa, quæ diffinitionis ſuit, contentione: vt perinde puniri debeat ea cuius amatorio poculo maritus perierit, ac ſi veneno necaſſet. Hic ergo ſtatus ducit ex eo quod ſcriptum eſt. Lex enim eſt, vt venefica capite puniatur: at id incertum eſt, quod enim non ſcriptum, incertum de eo futurum videtur iudicium. Sed ſyllogiſmo, id eſt, ratiocinatione id fieri debere demonſtratur. Conſtitutio igitur ratiocinatio erit. Non differt autem a ſcripto & voluntate ſyllogiſmus, quod in ſcripto & voluntate pars ſemper altera ſcripto nititur, ſicut in ſyllogiſmo: ſed hoc intereſt, quod in ſcripto & voluntate contra ſcriptum dicitur, in ratiocinatione ſupra ſcriptum adiicitur. quæ autem verba defendit in ſtatu ſcripti & ſententiæ, hoc agit, vt fiat vtique quod ſcriptum eſt in ratiocinatione, nec aliud quam ſcriptum eſt, velut vtrunque iam exemplo manifeſtum fuit. Proxima etiam diffinitioni ratiocinatio eſt. quod ſi finitio parum firma ſit, in ſyllogiſmum ſæpe delabitur, vt proximo iam memorato exemplo oſtendimus. Quamobrem, vt ſupra etiam diximus, ſi bene aduertimus legitimæ conſtitutionis partes, inueniemus omnes ad rationales referri ſtatus, vt non plures rationalibus eſſe videantur, An ſit, Quid ſit, & Quale ſit. Ea eſt huiuſmodi lex: Si furioſus exiſtat, agnatorum gētiliumq; in eo pecuniaq; eius ius eſt.) Eſt, inquit, lex, vt furioſus & furioſi bona ſint in poteſtate eius agnatorum & gentilium. Agnati, qui ex eodem deſcēdunt germane. Gentilium.) Gentiles ita Cice. in Topicis diffinit: Gentiles, inquit, ſunt inter ſe, qui eodem nomine ſunt, qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum maiorum nemo ſeruitutem ſeruiuit, qui capite non ſunt diminuti. Ergo qui furioſi conſequi velint bona hæc omnia habuiſſe eos oportuit. Et lex qui parentem necaſſe iudicatus erit, is obuolutus & ligatus cor. o.) Subaudi bubulo. In culeo enim obuoluebatur, ligabaturq; qui parētem occiderat. Deuehatur in profluentem.) Hoc eſt, in decurrentem aquam iactetur. Et lex, pater familia, vti ſuper familia pe-

cunia'ue ſua legauerit, ius ita eſto.) Sit ius, inquit, vt paterfamilias toti familiæ, vel cui ex familia vſum fructum vel pecuniam legauerit, vel quidquid in famila ſtatuerit, fiat. & adiungit. Si lex, ſi paterfamilias inteſtatus moritur, vt eius pecunia agnatorum gentiliumque ſit.) Non vt ſupra dixit, familiæ, in qua etiam ſerui & ancillæ eſſe intelliguntur, nam, vt Feſtus inquit, famoli origo ab Oſcis dependet, apud quos ſeruus Famel nominabatur, vnde e familia vocata. Malleolus, ciuis Romanus. alioqui enim malleolus in modum mallei planta eſt, roſtrum habens aptus vt plantetur. & malleoli inſtrumenta etiam bellica ſunt, velut ſagittæ, & vbi adhæſerint, quia ardentes veniunt vniuerſa conflagrant: Hoc ergo dicit, Malleolus, qui matrem necaſſe in iudicio conuictus erat, in eum animaduertitur. itaque damnatus, folliculoq; obuolutum os lupino eſt. hoc eſt, hoc eſt, corio lupi, vt tunc mos fuit, ligatus: & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt id genus calceorum, quibus plantarum calces tantum in fine teguntur, cætera prope nuda, & teretibus ligulis tanquam habenis iuncta ſoleas veteres dixerunt. nonnunquam voce græca crepidas, quodq; a pedum digitis ad talum duobus quaſi cornibus in modum lunæ porrigeretur, luna dicta, Iuuena. in. 3. Saty. Lonam ſubtexit alutæ. Et lunata plaota: Martialis, Lunata ligula planta Coccina non læſum pingit aluta pedem. In modum ergo ſolearum pedicas pedibus iniecerát, quæ vtcunque ita laxaret pedes, vt incederet: & vincirent, ne ſe in pedes daret. Ipſo præſente.) ac teſtamentum, ſubaudiendum, faciente. Teſtes rite affuerunt.) Prout teſtamentorum mos exigit, teſtes aderant: alioqui teſtamētum vim nullam habere poſſe videretur. De ipſo ſupplicium paulo poſt ſumitur.) Hoc eſt, obuolutus in culeo in profluentem demittitur: hæredes qui eum defenderant, ſunt conſtituti teſtamento in carcere facto. quamobrem & hæreditatem adeunt.

Malleoli autem minor frater qui eum oppugnauerat.) de cæde matris, iure agnationis ſuam eſſe oportere hæreditatem dicit. Hic certa lex nulla affertur.) ſiquidem nec conuinci poteſt, vt furioſus Malleolus fuerit, quo iure agnationis ad fratrem cuncta bona debeant confluere: nec omnino ſanæ mentis viſus fuit, cum matrem occiderit. rurſum vt paterfamilias videtur legare ſua ceu vellet potuiſſe, damnatus fortaſſis non potuiſſe. ſi non potuit teſtari, perinde habebitur malleolus, ac ſi non feciſſet teſtamentum. ſyllogiſmo ergo innitetur malleoli frater, vt ex vicino probet, quod quærit. vt dicat: ſi teſtamentum nullum feciſſet malleolus, meum futurum erat quod teſtamento legauit. Sed cum teſtari non potuerit, aut quia furioſus, aut quia vtrunque fuit: perinde eſt ac ſi inteſtatus obiiſſet. hæreditatem ergo meam eſſe oportet. Lex contra hoc eſt, q pater familias cui velit poſſit ſua bona legare teſtamento. Nulla igitur lex hic certa eſt, inquit Cicero: multæ tamen afferuntur, vnde ratiocinatio naſcatur, quare malleolus teſtamentum potuiſſe facere, & non potuiſſe, videatur. Hinc conſtitutio legitima ex ratiocinatione merito nominata eſt. Iuriſdicialis cōſtitutio eſt, cum factum conuenit, ſed iure an iniuria factum ſit quæritur.) Eius conſtitutionis partes ſunt duæ, quam Latini abſolutam. Hermagoras κατ᾽ ἀντίληψιν appellant, quam vero aſſumptiuam Latini, Græci κατ᾽ ἀντίθεσιν nominarunt. Abſoluta eſt, cum id ipſum quod factum eſt, vt nihil aliud foris aſſumatur recte factum eſſe dicemus.) Hoc dicit: abſoluta eſt, quæ in ſe continet iuris & iniuriæ quæſtionem, nihilq; extrinſecus petimus auxilii, ſed intra ſui ambitum tota concluditur, Velut cum mimus quidam in cœnaculo Accium tragœdiarum ſcriptorem proprio nomine appellauit: Accius autem nomine poetæ debuiſſe vocari, & adiectio honoris vocabulo, vt publico aut quouis ſimili verbo nominari, non nominatim vt quiuis e plebe debuiſſe accuſat. Mimus ſe defendit: licuiſſe eum quidem nominare, cuius ſcripta in ſcenis dentur recitanda. Cum igitur hic extrinſecus nihil aſſumatur, aſſumptiua dicta eſt. Mimus græce is dicitur, qui ad imitandos humanos actus, ad poemata recitanda adhibetur: vnde & nomen habet. μιμοῦμαι enim, imitor ſignificat. Cœnaculum, vt inquit Varro, vbi cœnabant: ſicut vbi cubabant cubiculum vocitabant. hinc domus vniuerſa cœnaculum dicta. Aſſumptiua eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta ex contraria re comprobatur.) Aſſumptiua, inquit, quæ ipſa ex ſe nihil dat firmi ad recuſationem, foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Hic vero illud debemus tenere compendium, quod in abſoluta qualitate factum ipſum aſſerimus: in aſſumptiua vero qualitate non factum iuſtum, ſed cauſam facti iuſtam fuiſſe contendimus. Itaq; in abſoluta qualitate æqui & recti natura quæritur, in aſſumptiua vero præmii & pœnæ ratio depoſcitur. Re extraria.) Id eſt, extrinſecus petita & aliena. Licet Feſtus Pompeius dicat, extrarium ab extraneo ſic diſtinguitur, q extrarius ſit, qui extra focum, ſacramentum, iuſque ſit: extraneus, ex altera terra, quaſi exterraneus. i. ex terra noua: externus autem alienus. Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor, &c.) Singularum defenſionum locū conſiderare debemus, Primo innocentis eſt hominis, vt dicat, Non feci: deinde, Feci, ſed non ſic vocatur: tertio, Feci & ſic vocatur, ſed iure feci. deinde hoc ipſum Iure feci, aut licuiſſe ſibi, debebit oſtendere: quæ qualitas abſoluta eſt. aut ſi non licuit, debet ſibi extrinſecus aſſumere aliquid, quo id probet quod iniuſte factum videtur. Videamus nūc de his quatuor aſſumptionis partibus, quę ſit acrior. Primo dicet Feci, ſed profuit: e probabit, plus ſe profuiſſe quam obfuiſſe. Deinde dicet, Feci quidem, ſed vt facerem ante prouocatus ſum: quæ eſt relatio criminis, aut Feci quidem, ſed id facere ab alio coactus ſum: quæ eſt remotio criminis. Quod ſi nec profuit, nec ab alio prouocatus aut impulſus eſt, cum nihil ſit quo ſe defendat, factum fateri debebit, ſed veniam poſtulare: hanc Cicero conceſſionem vocat. Conceſſio, inquit, eſt cum reus poſtulat ſibi ignoſci: ea diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio eſt, cū conſulto negat reus ſe feciſſe: ea diuiditur in imprudētiam, fortunam & neceſſitatem.) Criminis, inquit, conceſſio in purgationem & deprecationem diuiſa eſt. Purgatio eſt, cum dedita opera ſe id cuius arguatur non feciſſe dicit: ſed imprudentiam cauſatur, ac ſe lapſum errore, non mentis flagitio, aut fortunā ita voluiſſe, ſe autem non fuiſſe in cauſa. vel factorum neceſſitate, in quibus loci a cauſis vt ab effectibus vberem argumentandi præbebunt copiam. Fortunam, vt Cepio oſtendit, ad tribunum plebis, de exercitus amiſſione.) Nempe non ſua culpa factum, ſed fortuna, vt amitteret exercitum. Imprudentiam, vt ille qui de ſeruo qui dominum occideret ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, antequam tabulas teſtamenti aperuerit, cuius ſeruus teſtamento manumiſſus eſſet.) Et per imprudentiam ſe feciſſe defendet, qui ſe de eo ſumpſiſſe ſupplicium profitebitur, qui fratrem ei occidiſſet ſeruum autem eum crediderat, de quo ſumere impune poterat ſupplicium. ſed aperto teſtamento manumiſſus inuentus eſt. Neceſſitudinem, vt ille qui ad diē commeatus non venit, q cum aquæ interclusiſſent.) Neceſſitate ſe addictum excuſabit. qui ferens commeatum, quo fame laborantibus ſuppetias occurreret, plenis fluminibus torrentibusq;, plene decurrentibus alueis, interclusum detentumq;, quo minus ferre commeatus poſſet ſe defendet. aut certe cum miles ad commeatus diem non affuit dicit ſe fluminibus interclusum, aut valetudine aduerſa, quo minus cum cæteris ire potuerit. Deprecatio eſt, cum & peccaſſe ſe, & conſulto feciſſe reus confitetur, & tamen poſtulat vt ſui miſereatur.) Deprecatio, inquit, eſt cum & peccaſſe reus confitetur, & tamen vt ſibi ignoſcatur poſtulat. In purgatione factum conceditur, ſed facientis animus excuſatur. In deprecatione vero & factum & culpa conceditur, ſed tamen veniam deprecatur reus. Hoc in iudicio fere non poteſt vſu venire, niſi in loco communi per amplificationem iniiciemus.) Vt ipſe Cice. pro Ligario, cum dicit: Cauſas egi Cæſar multas equidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum. Certe nunquam, hoc modo: Ignoſcite iudices, errauit, lapſus eſt, non putauit ſe vnquam poſthac, &c. Niſi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta conſtant.) Plane defendi poterit, ſi aut propter ſe, aut propter alios faciendum dicamus. Propter ſe, ſi innocens, ſi benemeritus, ſi ſpes in futurum innocenter victuri, & in aliquo vſu futuri: Præterea ſi vel aliis incommodis, vel præſenti periculo, vel pœnitentia videatur ſatis pœnarum dediſſe. Propter alios, vt ſi ob nobilitatem, dignitatem, propinquos, amicos ei indulgendum eſſe dicamus. Verum nihil poſtulat ignoſci.) Cum dicit, ſi hoc feciſſet, ob beneficia ſibi ignoſci conueniret: nihil eſt quod ſibi ignoſci poſtulet: quod cum ita ſit, in iudicium non venit. non enim de hac re quicquam iudicandum iudicibus permittitur. Aut in ſe datum, ante imperatorem.) In ſenatu, inquit, & ante imperatorem, & apud populum, & vbicunq; iuris clementia eſt, habet locum deprecatio. Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat.) Relatio

inquit criminis eſt, quod ideo iure factum dicitur, quòd aliquis ante iniuria laceſſierit. Eſt relatio criminis, ſi in eo quod fecimus, vicem nos reddidiſſe dicamus. vt puta, Occidi, quia ille me volebat occidere. hoc ego feci, ſed metuit vt facerem. vt Oreſtes, qui ideo ſe matrem occidiſſe dicebat, quòd illa eius patrem maritum ſuum occidiſſet. Ex remotione criminis cauſa conſtat, cum a nobis crimen, ſed culpam ipſam amouemus.) Remotio criminis eſt, cum id crimen quod infertur, a ſe & a ſua culpa in alium reus remouere conatur. Et vel in hominem transferimus, vel in rem quampiam. In hominem transfertur culpa, vt ſi accuſetur is qui P. Sulpitium ſe fatetur occidiſſe, & id iuſſu conſulum defendat, & dicat eos non modo imperaſſe, ſed rationem quoque oſtendiſſe. Criminis remotio dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa aut factum in alium transferatur. Cauſa trãſfertur, cum dicitur, aliena vi & poteſtate factum: vt qui Sulpitium inquit, ſe occidiſſe confeſſus eſt, idque iuſſu ſe conſulum feciſſe dicat, qui non modo id imperarunt, ſicut poterant, verũ etiam rationem reddiderunt cur id liceret facere. In rem cõfertur, vt ſi quis ex teſtamento quod facere iuſſus ſit, ex plebiſcito vetetur.) In rem factum crimen transfertur, vt ſi quis ex alicuius teſtamento quippiam facere compelleretur, quod facere plebis ſanctione aliqua prohiberetur. Hoc ergo dicit, aſſumptiuæ conſtitutionis pars quæ ex criminis tranſlatione cõſtat, quam Græci μετάστασιν nominarunt, aut ſit cum in hominẽ culpa relegatur, qui id quod reus factum confitetur, mandare potuerit: aut in rem, vt ſi is qui teſtamentum quod iuſſus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuiſſe quippe quod iubebant contra fieri, aut id fieri prohibebant. Ex comparatione cauſa conſtat, cum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere, & id quod fecerimus ſatius fuiſſe facere.) Inter comparationem & conceſſionem hoc intereſt, quod in comparatione de eadẽ re comparatio eſt: vt, Diſſipaſti muros, hoſtibus iter vrbem ingredi dediſti. Ille contra: Diſturbaui quidem muros, ſed hoſtes in fugam verti. Ecce in eodem eſt comparatio. Conceſſio autem criminis in diuerſis rebus fiet: vt cum Verres multa ſigna & vaſa ex Sicilia ſuſtulit vtitur hac defenſione, quod a bellis tutam Siciliam reddiderit ac ob id ſibi indulgendum, ſi quid deliquerit, cum multo maius ſit in quo profuerit: nec poterit dicere, ideo ſigna ſuſtuli vt prouinciam defenderem: Neque enim propterea ſigna exportauit ex Sicilia, vt prouinciam defenderet. Itaque aſſumptiua quidem vtitur conſtitutione, ſed conceſſione per deprecationem. Ergo in comparatione id quod intenditur, ideo a nobis factum dicere debemus, vt ex eo ipſo bonum illud quod contingit, fluxiſſe dicamus. Ea cauſa huiuſmodi eſt Cn. Pompeius, inquit, cum a Gallis obſideretur, neque fugere vllo modo poſſet, venit cum hoſtium ducibus in colloquium: ita diſceſſit, vt impedimenta linqueret, exercitum educeret.) Perquam idoneo exemplo vtitur. Pompeius, inquit, cum a Gallis obſeſſus effugere nuſquam poſſet, in colloquium veniens impetrauit, vt impedimenta relinquens tutè abire poſſet: præſtare id arbitratus, vt impedimenta, quàm exercitum relinqueret. Arceſſitur.) Id eſt, accuſatur maieſtatis: quod maieſtatem tum ſuam, qui eſſet imperator tum populi Romani, qui eam dignitatem non vt effugeret, ſed vt fortiter cum hoſte cõfligeret, tradiderat, minuerit. & quoniam in his omnibus memoratis quid denique faciendum ſit, aut apud populum, aut ſenatum, aut iudices quæritur, conſtitutiones exinde ex eis quæſtionibus oriuntur, quas protulimus. Quæ conſtitutiones, & quæ conſtitutionum partes ſint, videor oſtendiſſe: nunc quomodo eas, & qua via tractari conueniat, demonſtrandum eſt.) Poſteaquam conſtitutionum, inquit, partes omnes, & quid eſſet conſtitutio oſtendimus, ſupereſt vt quomodo eas, & qua ratione tractari conueniat, dicamus. hoc eſt, conſtitutione inuenta, quo pacto argumentis vtrinque quod in quæſtione poſitum fuerit probandum ſit. ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari: id quidẽ, inquit, faciemus, ſi prius quid in cauſa litigantibus, vtrique decernere oporteat oſtenderemus. Deſtino enim, aliquando mitto ſignificat, vt Iuuenalis, Deſtinat hoc mõſtrum cymbæ linique magiſter Pontifici ſummo. Aliquando decerno, velut idem: Laudo tamen vacuis quod ſedem figere Cumis deſtinat. Quo ratio omnis totius orationis conferatur.) Ad quod referatur, & vnde tota pendeat oratio, quod paulo poſt docebitur. Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio.) Conſtitutione inuenta, Hermagoræ quærendum videtur, quid ſit quæſtio, ratio, iudicatio, & firmamentum. ſed in libris de Inuentione, aliquando plura Ciceroni quærenda eſſe viſa ſunt. quippe qui inquit. Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare vtrum cauſa ſit ſimplex, an coniuncta & ſi coniuncta erit, vtrum ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe continet vnam quæſtionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus an nõ: coniuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto: vtrum Carthago diruatur, an ex Carthaginẽſibus reddatur, an eo Colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, vtrum potius, aut quid potiſſimum ſit quæratur, ad hunc modum: vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui ſociis ſit auxilio: an teneatur in Italia, vt quàm maximæ contra Annibalem copiæ ſint. Deinde conſiderandum eſt, an in ratione, an in ſcripto ſit controuerſia. nam ſcripti controuerſia eſt ea quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Eius autem genera quæ ſeparata ſunt a conſtitutionibus, quinque ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges aut plures diſcrepare tum id quod ſcriptum eſt, duas aut plures res ſignificare videtur: tum ex eo quod ſcriptum eſt, aliud quoque quod non ſcriptum eſt inueniri: tum vis verbi quaſi in definitiua conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſentẽtia, ſecundum ex contrariis legibus, tertium ambiguũ, quartum ratiocinatiuum, quintum definitiuum nominamus. Ac tum conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cum ſimplexne an coniuncta ſit intellexeris, & ſcripti an rationis habeat controuerſiam videris, deinceps erit vidẽdum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cauſæ ſit quæ omnia a conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt ea, quæ ex conflictione cauſarum gignitur, controuerſia, hoc modo: Non iure feciſti, iure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat. ex ea igitur naſcitur controuerſia quam quæſtionem dicimus, hoc modo: Iure ne fecerit. Cum igitur quæſtio latius intelligitur, omnis de qua in vtranque partem vel in plures dici credibiliter poſſit, in iudiciali materia dupliciter eſt accipienda. vno quidem modo, quo dicimus multas quæſtiones habere controuerſiam, quo etiam minores omnes complectimur: altero, quo ſignificamus ſummam illam in qua cauſa vertitur, hanc Græci ζήτημα noſtri principalem quæſtionem uocant, quod ex ea ſtatus naſcatur, vt an matrem Oreſtes occiderit: qui cum ſe occidiſſe fatetur, quæritur an iuſte occiderit. Ex hac conſtitutio naſcitur. Cum igitur de quibus inter ſe litigantes viderimus hoc pacto prius cum in quo conſiſtatur viderimus, quærimus quid id ſit in quo litigent: hæc eſt quæſtio, quam Cicero ante rationem merito quærendam dicit. Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo, vt docendi cauſa in hac potiſſimum cauſa conſiſtamus.) In ratione declaranda, pene Oreſtis omnes vtuntur exemplo, velut ipſe in libris de inuentione: Ratio eſt, quæ continet cauſam. quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur: hoc modo, vt docendi cauſa in facili & peruulgato exemplo conſiſtamus: Oreſtes, ſi accuſetur matricidii, niſi dicat Iure feci, illa enim patrẽ meum occiderat: nõ habet defenſionem: qua ſublata, omnis quoque controuerſia ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, quod illa Agamemnona occiderit. Nec non Quintilianus, inquiens: Ratio autem eſt qua quod factum eſſe conſtat, defenditur: & cur non vtamur, eodem, quo ſunt vſi omnes fere exemplo? Oreſtes matrem occidit, hoc conſtat: dicit ſe iuſte feciſſe, ſtatus erit qualitatis quæſtio, an iuſte fecerit? Ratio, quia Clytemneſtra Agamemnonem maritum ſuum, patrem Oreſtis occidit. hoc αἴτιον dicitur. Sine qua ne parua quidem dubitatio remorari poteſt damnationem.) Hoc dicit, ſi factum fuiſſe conſtet, nec cur fecerit ratio in medium proferatur, licet an damnum ſit, puſilla occurrerit dubitatio, ſequetur tamen damnatio. Remorari.) Et remoro & remoror, teſte Donato dicimus: quod verbum retardo & retineo ſignificat, a remora piſce minutiſſimo, qui naues retinet, quem Græci ἐχενηΐς vocant. Inuenta ratione, firmamentum quærendum eſt, id eſt, quod accuſationem continet, & quod affertur contra rationem defenſionis, de qua antea dictum eſt.) Quod Græci συνέχον, alii continẽs, alii firmamentum nominarunt, Sic in primo Rhetoricorum de In-

tentione: Firmamentum eſt, inquit, firmiſſima argumentatio
defenſoris, & appoſitiſſime ad iudicationem, vt ſi velit Ore-
ſtes dicere eiuſmodi animum matris fuiſſe in patrem ſuum, &
in ſeipſum, & in ſorores, in regnum, in famam generis & fami
liæ, vt ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint.
Quintilianus autem, Firmamentum, inquit, quibuſdam id eſſe
videtur, poſt quod nihil quæritur: quibuſdam id, quod ad iudi
cationem firmiſſimum affertur. Cicero autem ſecum in his
multum diſſentit. nam in præceptis Inuentionis, ſicut ſupra di
ctum eſt, Hermagoram ſecutus, firmamentum defenſoris eſſe
dixit. in Topicis, ex ſtatu confectam contentionem κρινόμενον
appellat, idque Trebatio qui erat Iuriſconſultus alludens, qua
de re agitur appellat quibus id contineatur. continentia, quaſi
firmamenta defenſionis, quibus ſublatis defenſio nulla ſit. At
in Partitionibus oratoriis, qđ opponitur defenſioni: quia pri-
mum quod ab accuſatore afferatur, dicatur ratio: quod autem
ab accuſatore ſecundo loco contra rationem afferatur, firma
mentum nominetur. Idem hic ſentit. inquit enim: cũ uſus fue-
rit Oreſtes defenſione hoc pacto, Vere occidi, illa enim patrē
meum occiderat: vtetur accuſator firmamēto, hoc modo: Sed
non abs te occidi, neque indemnatam pœnas pendere opor-
tuit. Sed Quintilianus concludit, verius & breuius ſenſiſſe, qui
ſtatum & continens, quod ab aliis firmamentum diximus ap
pellari, & iudicationem, idem eſſe volunt. Continens autem
id eſſe, quo ſublato, lis eſſe non poſſit. Ex ratione defenſio-
nis, & firmamento accuſationis, iudicii quęſtio naſcatur opor
tet, quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant.) Di-
ctum eſt, conſtitutione inuenta quærendam eſſe quęſtionē, ra
tionē, firmamētum, & iudicationē. quæ oia expoſita ſunt, pꝛæter
iudicationem, quam nunc dicit ex ratione defenſionis naſci,
& accuſationis firmamento: vt, Oreſtes iuſte occidit matrem,
ſtatus eſt qualitatis: an iuſte occiderit, quæſtio: ratio autem,
quia patrem meum occiderat. Firmamentum vero, non tamē
abs te indemnatam interfici oportuit. Iudicatio, an oportue-
rit. Quot igitur erunt in cauſa conſtitutiones, aut earum partes
totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, firmamenta iudica-
tiones reperiri. Veruntamen vnus erit principalis ſtatus, vna
quæſtio, vna ratio, vnum firmamentum, vna iudicatio in vna-
quaq; cauſa, ſiue ea ſit ſimplex, ſiue multiplex. nam cum dicitur
etiamſi occidi, iuſte occidi: prius an occiderit, erit excutiēdum,
vbi ſtatus coniecturalis omnem argumentationis vim primum
ſibi depoſcet. ſed quoniam factum ne ſit quæritur, nulla ratio
eſt, & vbi nulla ratio, nullum firmamentum ſit neceſſe eſt. Sin
autem occidiſſe quidem fateatur, ſed iuſte, omiſſa coniecturali
quæſtione, illud potiſſimum quæritur, an iuſte occiderit: vnde
ratio, firmamentum & iudicatio naſcantur oportet. Hoc mo-
do, inquit Cicero, cum dicat Oreſtes ſe patris vlciſcendi cauſa
matrem occidiſſe, rectum ne fuerit ſine iudicio a filio Clytem
neſtram occidi. Senſus eſt, cum rationem ſuæ defenſionis Ore-
ſtes tulit, ideo occidi, q̃ patrem meum illa occiderat. & accuſa
tor contra firmamento innixus, dixit Recte tamen nō factum
eſt, vt a te filio ſine iudicio Clytemneſtra mater occideretur:
Iudicatio inferatur oportet, rectum ne fuerit ſine iudicio a fi-
lio Clytemneſtram occidi. Patris vlciſcendi cauſa, puniendi
matrem.) Nam, vt etiam Aſconius Pædianus inquit, vlciſcor
& punio & vindico ſignificat. Ergo hac ratione.) quam Ore
ſtis protulimus. Iudicationem.) Cuius exemplum rationi ſub-
iecimus, reperire conuenit. Reperta iudicatione omnem ra-
tionem totius orationis eo conferri oportebit.) Inuento, in-
quit, de quo in cauſa iudicandum ſit, ad id omnem orationem
accommodare oportebit. Vnde ipſe ſupra inquit, Si prius ape
ruerimus quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, quo ra-
tio omnis totius orationis conferatur, ſed tamen non id perpe
tua oratione intendimus, ſed cupiditate laudis vel dicendi vo-
luptate euagamur. Quandoquidem vberior ſemper extra cau
ſam materia eſt, quia intra cauſam haud ſane multa ſunt o xtra
autem, pene infinita & in cauſa quę accepimus dicenda, extra
cauſam quæ volumus. Quod autem ad ſtatum, quæſtionum, fir
mamentum, & iudicationem attinet, ſane breue eſt, & facilius
q̃ vt vehementer intueri conueniat. nec quiſquam fere tam
ſtultus eſt, aut ab vſu dicendi ita remotus, quin ſciat quid litem
faciat, quod cauſa vel continens appellatur, & quæ inter ſe li-
tigantes quæſtio: ex qua oportet iudicari. In omnibus conſti
tutionibus, & partibus conſtitutionum, hac via iudicationes re
perientur.) Subaudi, quæ iam expoſita eſt. Præterquā in con
iecturali conſtitutione.) Hoc dicit, in cæteris quidem conſtitu-
tionibus, modo quo diximus, iudicationes reperientur. In con-
iecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt, factum enim
non conceditur: non poteſt ex deductione rationis naſci iudi-
catio. quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem & iudicatio-
nem: vt, Clodium occidit Milo, non occidit, occiderit ne, id eſt
quod dicit. Ex intentione.) Id eſt, accuſandi perſeuerātia. Ex
inficiatione.) Hoc eſt, defenſionis negatione, iudicatio cōſtitui
tur. Ratio omnis vtriuſq; orationis.) Hic ratio animaduerſio
non quæ ex quæſtione naſcitur. Vtriuſq; orationis.) Accuſa
toris & defenſoris. Iudicationes quoq; plures erūt in vna cau
ſa.) Sed vna tñ, quæ caput nominatur: vnde lis naſcitur. Sedu
lo dedimus operam, vt breuiter e dilucide quibus de rebus ad-
huc dicendum fuit, diceremus.) Hic primi libri concludens M.
Tullius materiā, hactenus illud, inquit procurauimus, vt breui
ter et aperte quæ doceremus complecteremur. Nunc ne lon-
gius quā oporteat primum librum produxiſſe videamur, cæte
ra quæ dicenda nobis ſunt, in ſecundum librum mittere mihi
commodius eſſe videtur. Ne qua propter multitudinem lite-
rarum poſſit animum noſtrum defatigatio retardare.) Ordo
eſt. Ne qua defatigatio poſſit animum noſtrum retardare, pro
pter multitudinem literarum. ſenſus eſt: Ideo hic finem pri-
mo libro volumus, ne ſi multam ſimul ſcripturam aggeramur,
longitudine ipſa defatigati toi queamus, & a ſcribendi hoc mu
nere deterreamur. Sed ſi quo tardius hæc quæ ſtudes abſoluē
tur, tum rerum magnitudini, tum noſtri occupationibus aſſi-
gnare debebis.) Senſus eſt: ſed ſi in his præceptis paulo tardior,
quam ipſe affectes & concupiſcas, ero, tum rerum magnitudi-
ni (quid enim maius poterat Cicero quam pręcepta rhetorica
complecti, & velle dicendo illuſtrare?) tum noſtris aſſignes oc
cupationibus. Nam & ſupra in huius editionis principio, ſe de
tentū occupationibus, & quicquid otii daretur, in philoſophia
libentius conſumere voluiſſe memorauit. Veruntamen matu
rabimus.) Mire Herennium ſibi Cicero & conciliat, & atten-
tum facit. cum ob negotia quidem detineatur, ſed nihil præ-
termiſſurum polliceatur: quandoquidem ſi quid ex longiore
detractum ſumma fuerit, ſe induſtria exæquaturum, ac per
hoc venuſtius & gratius ſe facturum quam cæteri, qui de ea re
conſcripſerunt, dicat. Quamobrem & ſignificatiſſimo eius rei
verbo, Maturabimus eſt vſus. ſiquidem maturare, vt Nigidius
inquit, eſt, neq; citius neq; ſerius, ſed medio quoniam quaſi tem
peramento aliquid tranſigere. ſicut in frugibus maturę dicun
tur, quæ nec crudæ & immites ſunt, neq; rurſum caducę & de-
coctæ, ſed tēpore ſuo adultæ ac maturæ. Vt pro tuo in nos
officio, &c.) Hoc dicit: Id certe efficiemus, quandoquidem &
tuū erga nos officium, quo tibi deuincti beneficio ſumus, & no
ſtrū erga te ſtudiū, quod ſicut tu non præcipuū poſcere, ita nos
gratuitum reddere debere videbamur, poſcit. Itaq; in tuam gra
tiam ita meus propenſus animus eſt, vt quæ velis, accumulatiſ-
ſime de induſtria facere deſideret.

LONGOLIVS.

NOſter doctor Hermetes.) In quibuſdā antigraphis Her-
magoras ſcribitur vt non dubitem, Hermagoras eſſe le-
gendum. Prima deprecatio.) Non conceſſio & per preces a-
uerſio, ſed aduerſariorum illationis depulſio, quod ipſum ſigni
ficat & deprecor. In demortui locum qui petat, &c.) Ob le-
gis breuitatem obſcurior redditur locutio, propter eclipſim re
ciproci pronominis. Eum qui petat, id eſt quicunq; petierit ſuf
fici ſe debere, &c. De ſemiſſibus, &c.) Diuidundis ſcilicet, in
capita omnium ciuium. Pontes diſturbat.) Pontes ligneæ tra
bes tranſuerſim poſitæ, & altius collocatæ, contectæq; tabulis
vnde a populo legiſlator videri poſſet, Ciſtellam autem, publi
carum literarum ſcrinium denotat, in quo tabulæ legum conti
nebantur. Prætoriæ exceptiones.) Prætor enim cum expoſi
ta illi cauſa eſſe, actionis formulam præſcribebat, ſecundum
quam ageretur, vt in iure ciuili nuſquam non occurrit. Cauſa
autem cadere dicitur, qui rem amittit, & cauſam perdit vt vul
go dicimus. Culeo deuehatur.) Cicero pro Roſcio Ameri-
no. Quanto maiores noſtri ſapientius, qui cum intelligerent ni
hil eſſe tam ſanctum, quod non violaret aliquando audacia,
ſupplicium in parricidas excogitarunt, vt quos natura retine-
re in officio nō potuiſſet, magnitudine pœnę a maleficio ſum-
mo arcerentur. Inſui voluerunt in culeum viuos, atq; ita in flu

men

men deiici. O ſingularem ſapientiam iudicum Nonne videntur hunc hominem ex rerum natura ſuſtuliſſe & eripuiſſe, cui repente cœlum, ſolum, aquam terramq; ademerunt. vt qui eum necaſſet, vnde ipſe natus eſſet, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata eſſe dicuntur. Eſt autem culeus ſaccus coriaceus cui reus inſuebatur, ſimul intruſa vipera & gallo gallinaceo. Hunc ipſum vocat & folliculum lupinũ paulo poſt. Vbi animaduertendum, quanta fuerit legis ſeueritas, qui non bonis, non equi corio ad ſupplicium vtebantur, ſed lupi, beſtiarum omnium rapaciſſimi. Inteſtatus.) Non condito teſtamento. Statim folliculo lup.) Quod indignum iudicabant, qui ſolem, lunam, elementa, cæteroſq; homines inſpiceret. Et ſoleæ ligneæ.) ne pedibus terram contingeret. De Malleoli autem facinore ſcribit Eutropius, de bello Cymbrico. Cum eo Accius iniuriam agit.) Poetarum enim authoritatem minui arbitrabantur, ſi ſcenicis adiunxiſſent. Itaq; quoties in proſcenium prodibant, perſonam inducere ſolebant. Vt Cepio ad tribu.) Qui Martem dicebat communem: & fortunam accuſabat, quod ſubito aquis exercitum ſuum clauſiſſet, irruentibus Cymbris. Niſi quando pro eo dicimus, &c.) Vt Cicero pro Milone. Aut ante Imperatorem.) Ex hoc loco ſunt qui conuincere ſtudeant, non eſſe Ciceronis hoc opus, quod poſteaius ad Imperatores iudicia peruenerint. Sed hi ignorant, & Ciceronis temporibus Imperatores quoque fuiſſe, qui cauſas militum cognoſcerent. Cum a nobis non crimen.) Crimen, facinus. Culpa, facinoris cauſa. Ex comparatione.) Hæc eſt pars compenſatiua ſtatus, quoties minore incommodo maiori proſpectum eſſe dicimus. Nunc quomodo ea.) Tranſitio ad cõſtitutionis inuentionem. Ratio eſt) [illegible] propius accuſatoris locus. Peruertit defenſionem.) id eſt, defenſionis rationes omnes deſtruit, nec cauſam dat qua ſe defendat. Firmamentum quęrendũ.) [illegible] defenſoris locus. Græci [illegible].) [illegible], examinatio huius ipſius, quod ad defenſionẽ reus attulit. Locus eſt communis & accuſatoris & defenſoris. Intentione.) Id quod prima parte proponitur, quod Græci [illegible] dicunt. Inficiatione.) Id quod ſecunda parte reſpondetur aliqui depulſionem, Græci [illegible] appellant. Intentio, Occidiſti Aiacem. Inficiatio, Non occidi. Sedulo dedimus operam.) Epilogum, qui per breuẽ enumerationem rem tractat, in principium libri ſubſequentis differt. Sed hic tranſitione ad ſecundum librum viam ſibi parat.

ASCENSIVS.

Cauſarum conſtitutiones.) Proſequens autem conſtitutiones cauſarum dicit. Alii.i.nonnulli fecerunt conſtitutiones cauſarum quatuor, ſed ſup. Hermeſtes doctor noſter.i. qui nos docuit putauit tres conſtitutiones cauſarum eſſe, non ideo tantum tres ponens, vt detraheret quicquam de inuentione illorum qui ante eum quatuor poſuerant, ſed vt oſtenderet, illos diſtribuiſſe dupliciter & bipertito.i.in duas partes diuiſione facta, id quod oportuiſſet docere ſimpliciter & modo ſingulari, hoc eſt, ꝙ vnam rem in duas fruſtra diuiſerunt. Conſtitutio &c.) Definit primo conſtitutionem deinde proſequitur eius partes ſeu ſpecies dicens. Cõſtitutio eſt prima deprecatio .i. depulſio, quaſi præcando nec culpa petetur, aut ne crimini detur. Eſt enim contraria deprecatio precationi. Nam qui precatur vult aliquid fieri, qui deprecatur (quando prępoſitio de contrarium ſignificat. nam ſępe auget, vt deamo, demonſtro) vult aliquid non fieri, vt Oui. Sæpe precor mortem, mortem quoq; deprecor idem, id eſt ſæpe præcor, vt mors mihi fiat, ſępe vt non fiat. apud eccleſiaſticos frequentius accipitur pro valde præcari, apud oratores & hiſtoriographos, pro contrario aut diminutione eius quod fieret, aut fieri poſſe videtur. Sicut decreſſere eſt contrarium eius, quod eſt creſcere, vt dedocere, & multa alia, quia ergo defenſor rei præcatur nequid tale credatur, aut fiat quale actor e accuſator præcatus eſt, ideo deprecatio eſt quaſi depulſio, defenſoris, coniuncta cum inſimulatione .i. occulta culpatione & inſimulatione accuſatoris. Notabis puer (quod & præmonui) Ciceronem ſolere præpoſitionem quam compoſuit etiam præponere ſeu apponere, vt coniuncta cum &c. Itaq; (Sicut igitur continuatiua eſt particula) conſtitutiones (vt diximus ante) ſunt tres coniecturalis. vbi facti ratio non conſtat. legitima, quæ ex lege aut ſcripto legitimo naſcitur, & iuridicialis cum de iure diſputatur. (Sane dicant Iuridicialis, non iuriſdicialis, licet dicatur iuriſconſultus. Et ratio differentiæ quia in illis compoſitis vbi altera pars alteram regit pars recta integra manere ſolet, vt iuriſcõſultus legiſperitus &c. vbi vero altera alteram non recte regat manente prępoſitione ſolet fieri corruptio, vt iuridico. vnde iuridicus & inde iuridicialis) Primo ergo definit coniecturalem dicens. Coniecturalis eſt cum.i.quando cõtrouerſia eſt de facto hoc modo. Aiax incubuit.i.ſe demiſit ad ſe interficiendum gladio.i.in gladium: in ſilua.i. loco ſilenti & deſerto poſtquam reſciuit id eſt cognouit & percepit, quæ feciſſet per inſaniam id eſt furorem contractum ex eo ꝙ contra ſe datam ſententiam de armis Achillis contra Vlyſſem ferre non potuerit: Vlyſſes interuenit, & conſpicatur id eſt intuetur: occiſum ſcilicet Aiacem. & educit corpore telum cruentum quo ſe occiderat, ergo & gladius telum eſt. Teucer frater Aiacis, ex alia tamen matre interuenit ſcilicet inter educendum telum, vbi videt fratrem ſcilicet Aiacem occiſum, & inimicũ fratris ſcilicet Vlyſſem cum gladio cruentato quem tenebat manu, accerſit, id eſt poſtulat, & in ius vocat, ac reum facit capitis, id eſt criminis capitalis. hic, id eſt in hoc caſu, quoniam verum, id eſt veritas rei, quæritur, id eſt inquiritur coniectura (non enim conſtat per probationes legitimas) conuerſio erit de facto & ex eo, id eſt ex ea re conſtitutio nominatur cauſæ coniecturalis.

Legitima conſtitutio. Agit de altera ſpecie conſtitutionis dicens. Conſtitutio legitima eſt cum aliquid controuerſia, id eſt litis & contentionis naſcitur, aut ex ſcripto, ſcilicet vno aut ex ſcriptis, ſcilicet pluribꝰ. Ea, ſcilicet cõſtitutio legitima diuiditur in partes ſex, videlicet in ſcriptum & ſententiam. ſ. viri authentici: in leges contrarias (.ſ.a nobis adductis cum tamen iuridici dicant, nihil in corpore iuris repugnans reperiri: verum dicunt leges abrogatas non eſſe amplius in corpore iuris, & multas quæ in contrarium ſonant idem dicere) in ambiguum in diffinitionem, in tranſlationem, & inconcinnationem, de ſingulis autem proſequitur vnde dicit. Controuerſia naſcitur ex ſcripto & ſententia, cum, id eſt quando, vluntas ſcriptoris .i. legiſlatoris videtur diſſentire cum ipſo ſcripto, id eſt cum eo quod ſcriptum eſt hoc modo: Si ſit. ſ. aliqua lex quæ iubeat eos qui reliquerunt nauim propter tempeſtatem perdere omnia: & ſup iubeat nauim & cætera eſſe eorum qui remanſerint in nauim, ſi nauis ſit conſeruata, & ſup. omnes: qui in aliqua naue fuerunt, perterriti magnitudine tempeſtatis, reliquerunt nauim, & conſcẽderunt in ſcapham .i. nauiculam quæ ad latus magnę nauis complecti ſolet, præter vnum ægrotum: & is. ſ. ægrotus non potuit exire, ſcilicet naui: & fugere in portũ: Nauis eſt delata incolumis .i. ſalua & ſeruata in portum, caſu & fortuitus per fortunam & non per operam ægroti. ægrotus tamen poſſidet illam. ſ. nauim: Ille cuius fuerat nauis (aut ꝙ per ſcapham ſaluus factus eſt, aut ꝙ in naui non erat) petit nauim. Hæc conſtitutio .i. contentionis inſtitutio eſt legitima ex ſcripto, id eſt innitens legi ſcriptæ. ſed variæ intellectæ. Ex contrariis legibus &c.) Proſequitur reliquas partes conſtitutionis legitimæ dicens. Controuerſia conſtat ex legibus contrariis: cum alia, id eſt vna ex multis, lex iubet, aut promittit quippiam fieri, alia vetat ſup. idem fieri, hoc modo lex vetat eum qui damnatus eſt de pecuniis repetundis, id eſt iuſte repetendis, eo ꝙ in adminiſtratione reipublicæ alicuius prouinciæ iniquæ ſublatæ fuerint, habere orationem etiam ad defenſionem ſui, quæ lex iuſta videtur, quia qui potuit prouinciales circumuenire, poſſit & iudicialibus imponere. Altera lex iubet .i. vult augurem nominare .i. decernere nominando, eum qui petat in concione, in locum demortui .i. defuncti, hoc eſt ponemus ꝙ vna lex dicat ꝙ repetundarum reus non habeat ius loquendi in concione & altera lex dicat: ꝙ in demortui locum agatur quem vult nominare poſſit, in concione. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, nominauit .i. pronunciauit & decreuit, qui petat ſup. ſubſtitui in locum demortui, multa .i. pœna per legem conſtituta petitur ab eo, videlicet augure, & hæc conſtitutio eſt legitima ex legibus contrariis. Ex ambiguo.) Controuerſia, id eſt contentio & litigatio naſcitur ex ambiguo, id eſt dubio dicto, cum id eſt quando res ſcripta in vnam ſententiã, id eſt vnum ſenſum eius qui ſcripſit, aut dictauit, ſeu dixit ſignificat duas aut plures ſententias, hoc modo. Paterfamilias, cum faceret filium ſcilicet ſuum hæredem. teſtamento .i. in ſuprema voluntate ſua legitimis teſtibus comprobata, legauit, id eſt teſtando addixit vxori vaſa argentea, ſcilicet ad triginta

pondo. dicens. Tullius. ſ. filius hæres meus. ſ. teſtamento comprobatus, dato. i. volo vt det: Terentiæ vxori meæ (non dicit matri ſuæ cum qua non eſſet honeſta, aut licita contentio, ſed innuit nouercam eſſe) Terentię tamen etiam fuit nomen vxori Ciceronis triginta pondo. i. libras, vaſorum argenteorum quę volet (Ambiguum eſt de ſuppoſito, an quę vxor volet, an quę filius, & ideo) illa ſcilicet vxor, petit poſt mortem eius. ſ. patrisfamilias vaſa precioſa & celata, id eſt exculpta magnifice, id eſt magno artificio & apparatu ſumptuoſo. Tullius ſcilicet filius patrisfamilias dicit ſe debere ei triginta pondo. ſ. vaſorum argenteorum quæ ipſe ſcilicet filius volet ſcilicet ei dare. Et ita eſt cõſtitutio legitima ex ambiguo. ſ. verbo volet, quod ad diuerſa applicari poteſt. Vnde mater interpretatur ſibi legata e vaſis aureis triginta pondo quæ ipſa volet, filius contra quę ipſe non ipſa. Et ſi controuerſia oritur, quo circa proſpiciendum eſt, nequid ambiguum ſit in teſtamento noſtro ſi volumus hæredes noſtros ſine lite ſuccedere. Sane non idem ſunt pondo & pondus. Pondo enim numero plurali & genere neutro, ſed indeclinabiliter dicuntur libra vna, pondus autem eſt onus quotuis librarum, vnde poſſet centum pondo dari pondus. In qua re imperitiores errare ſolent. Dicentes enim tria pondera plumbi, aut butiri pro eo quod dicant terga pondo, aut tris libras. Sunt qui argumentantur ex hoc textu Ciceronianum eſſe pręſens opus, eo q illi filius fuit Tullius nomine, & vxor Terentia, ſolemus autem ſere de noſtris exempla dare. Alii tamen contra ſentiunt dicentes vxori & filio Ciceronis non conuenire exemplum, cum illam dicant matrem Tullii, qui cum filius agere non poſſit. verum alius poſſit eius nomine agere, & exemplorum non requiritur veritas. Ex diffinitione.) Declarat controuerſiam quæ oritur & conſtituitur ex diffinitione dicens. Cauſa conſtat ex definitione ſup. ſic: cum. i. quando eſt in controuerſia. i. contenditur & diſceptatur quo nomine factum. ſ. de quo contenditur, & accuſatus eſt quiſpiam, appelletur. i. debeat appellari. Ea ſcilicet controuerſia ex definitione orta eſt huiuſmodi: id eſt tali exemplo declarabilis. Cum Lu. Saturninus eſſet laturus legem frumentariam, id eſt de frumento diſtribuendo (Appellatione autẽ frumenti venit omne genus ſatorum quibus veſcimur) de ſemiſſibus & trientibus. i. q per ſemiſſes, id eſt ſex vncias menſuræ, aut per trientes, id eſt quatuor vncias diſtribueretur. (Semis enim continet dimidium aſſis, triens tertiam partem, & ita cũ duodecim ſint in aſſe vnciæ triens quatuor continet vncias, & quadrans tres. Quo circa nolim exponere de ſemisſibus & trientibus, id eſt de ſexta parte & quarta. Nam ſemis non eſt ſexta pars, ſed altera duarum) Quintus Cæpio qui erat quæſtor, vrbanus, id eſt vt dicunt receptor rerum vrbanarum id eſt pertinentium ad temp. Romanam & colligendarum in vrbe, per id temporis, id eſt per idẽ tempus. docuit Senatum, id eſt ſenatores & primores Vrbis qui patres conſcripti erant ærarium id eſt theſaurum publicũ ſeu fiſcum, vt nunc dicunt, non poſſe pati tantam largitionem, vt videlicet talis fieret frumenti diſtributio vitium. Senatus edoctus & perſuaſus a Cæpione, decreuit, id eſt ſanxit, ſi Saturninus ferat eam legem ſcilicet frumentariam, eum videri, id eſt quod videatur & reputetur facere aduerſus, id eſt contra rempublicam, hoc eſt in detrimentum reipublicę, cuius intererat ærarium, id eſt non exhauriri per largitiones non neceſſarias Saturninus cœpit ferre ſcilicet legem, id eſt promulgare, collegæ, id eſt contribuni plebis. ſup. cœperũt intercedere, id eſt intercedendo ſe opponere & cõtradicere. Ille ſcilicet Saturninus nihilominus: id eſt quãuis collegæ obſtarent, tulit, id eſt attulit, Ciſtellam. i. paruam Ciſtam, in qua erat lex illa ſcripta Græce dicuntur [illegible] quomodo etiam Teutonice dicitur. Cæpio vt, id eſt poſtquã vidit illum ſcilicet iam ſæpe dictum Saturninum, ferre contra ſenatuſconſultum, id eſt conſilium & decretum (nam prius dixit decretum. Vnde videtur pro eodem accipiendum) ſenatorum, aduerſus rempublicam, id eſt in detrimentum reipublicæ, & potiſſimum collegis intercedentibus, id eſt ad impedimentum interuenientibus. (Vnde interceſſio duplex eſt, altera, vt quid fiat, altera nequid fiat, vnde precamur, vt ſancti intercedant pro nobis apud Deum, id eſt vt per eorum ſuffragia nobis bona conferantur: & mala quæ metuimus aut patimur auferantur:) facit impetum cum viris bonis, id eſt reipublicæ fauentibus. (Alii legunt fecit, ſed minus cohæret cum cæteris verbis præſentis temporis) diſturbat pontes, id eſt ſcalas quibus aſcendebatur in ſuggeſtum, id eſt locum editum, vnde lex promulgaretur, & ita curat ne Saturninus libere aſcendat ac deſcendat, & deiicit ciſtas, in quibus ſcripta continebatur lex. & eſt impedimento, quo. i. vt, ſerius. i. aliter lex feratur. ſ. q̃ ille volebat aut quo ſecius poſuit pro vt non. Nam deiiciendo Ciſtas impediuit penitus ne lex feratur. Cæpio. ſ. quæſtor vrbanus, accerſitur, id eſt vocatur in ius, & accuſatur maieſtatis. i. vt is qui læſerit maieſtatem. ſ. tribuniciam, quam ſanctam inuiolabilem plebs Romana habendam cenſuit. Et licet quæſtor etiam magiſtratus eſſet, minor tamen erat q̃ tribunus, vnde videbatur minuiſſe maieſtatem tribunitiam faciendo impetum in tribunum plebis, præſertim vbi officio ſuo fungi vellet. Et ideo Conſtitutio ſup. ſit legitima ex definitione (aut vt alii ſcribunt ex diffinitione, vtrunque autem ſcribi poſſe reor, definitio enim a de & finio dicitur quaſi finitio, & terminatio rei cum ſit diſcreta de aliis. Diffinitio a dis & finio) enim pro quia ipſum vocabulum diffinitur cum quæritur. i. inquiritur quid ſit minuere maieſtatem. Ex tranſlatione &c.) Controuerſia naſcitur ex tranſlatione. ſ. officii aut temporis vnius in alterum, vt cum reus dicit, aut tempus differendum ſup. eſſe, quia nondum expleta eſt conditio temporis adiecta in paciſcendo, aut quia non quolibet tempore quælibet tranſigenda res eſt. Aut dicit accuſatorem mutandum, vtpote ſi odio aut ira aut ſimultate in reum notatus ſit, aut iudices mutandos, vt ſi ad nõ ſuum iudicem quis vocatus fuerit. Græci ſup. vtuntur hac parte conſtitutionis. ſ. per tranſlationẽ, in iudiciis. ſ. criminalibus, nos vero vtimur plerunq in iure ciuili. i. vbi agitur cauſa ciuilis. Et ideo ſcientia. i. peritia iuris ciuilis iuuabit nos in hac parte. ſ. conſtitutionis legitimæ, quæ ad tranſlationem pertinet, tamen nos vtimur non nihil. i. aliquantulum etiam hac parte, in iudiciis. ſ. de criminibus, vt hoc modo. Si quis accuſetur peculatus. i. furti reipub. quod dicatur ſuſtuliſſe vaſa argentea publica, de loco priuato, i. non publico. (Sicut nos dicimus ſacrilegii teneri qui rem ſacram etiam de non ſacro ſuſtulerit. Sane ſignandum eſt vaſa argentea publica ſine vitio dici, licet non ſit coniunctio, aut quia vaſa argentea quaſi pro vna re dicuntur, aut quia publica non plenum eſt adiectiuum) is ſupp. poſſit dicere oportere agi ſecum furti non peculatus, cum. i. poſtquã vſus ſit definitione quid ſit furtum, quid peculatus (vt ſi dicat furtum eſſe, cuiuſcunq rei de loco priuato, peculatum tantum de loco publico.) Hæc partitio. i. particula, vnde alii legũt hęc portio conſtitutionis legitimę venit raro in iudicium. ſ. criminale his de cauſis. i. propter ea, quod exceptiones prætorię quę tranſlationem iuuant ſunt in actione priuata & non iudicio. q is cadit a cauſa qui non egerit quemadmodum oportet. & cauetur. i. caute pręſcribitur legibus ſi ſit commodum. i. vtile reo iudicium fiat ante de accuſatore vtrum illi liceat accuſare, necne. i. an non. Ex ratiocinatione &c.) Proſequitur vltimã partem conſtitutionis legitimæ docens. Controuerſia conſtat. i. cõſtituitur ex ratiocinatione. i. argumentatione per ſimilitudinẽ vnius legis ad aliam, vtpote cum res venit in iudicium ſine lege propria. i. vt dicunt de ea ſpecialiter expreſſa, quæ tamen res aucupatur. i. callide venatur piſcatur, aut acquirit quandam ſimilitudinem. ſ. legis ab aliis legibus. Ea. ſ. res eſt huiuſmodi. Lex ſup. eſt &c. Aut ſic. Ea lex a qua res ſimilitudinem aucupatur eſt huiuſmodi. Si ſup. aliquis exiſtet furioſus, poteſtas in eo & in pecunia. i. rebus eius eſto. i. volo, vt ſi agnatorum. i. eorum qui ex paterna linea ad illum attinent: & gentilium. i. illorum qui cum illo ſunt eiuſdem gentis. i. generis ac progeniei. Et lex ſup. eſt huiuſmodi, quæ dicit q qui iudicatus. i. manifeſto iudicio conuictus erit necaſſe parentem, vt is obuolutus & obligatus corio. i. culleo qui ſaccus e corio eſt deuehatur in fluentum. i. aquam fluentem & demergatur. Et lex ſup. eſt ius eſto ita vti. i. vt paterfa. legauerit. i. teſtamento conſtituerit, ſuper. i. de familia ve pro vel pecunia ſua. Et lex ſup. eſt ſi paterfamilias moritur inteſtatus. i. priuſq̃ teſtamentum fecerit. familia. i. ſerui & ancillæ & pecunia. i. poſſeſſio reliqua eius, eſto agnatorum & gentilium. Malleolus ciuis ille Romanus iudicatus eſt necaſſe matrem, & os. i. caput eius totum obuolutũ eſt ſtatim ipſi damnato folliculo. i. ſacculo ex corio lupino. i. facto de pelle lupina ſeu lupi, & ſoleæ ligneæ inductę ſunt pedibus. i. in pedes eius, & ita ipſe inductus eſt in carcerẽ, ii qui defendebant eum afferunt tabulas. i. inſtrumenta in quæ ſcribat teſtamentum,

teſtamentum,in carcerem & conſcribunt ipſo præſente teſtamentum,& teſtes affuerunt recte.i.iure & cõſuetudine legitima obſeruata circa numerum & fidem eorum. Supplicium .ſ. vltimum ſumitur de illo.ſ. Malleolo,hi.i. defenſores qui erant hæredes teſtamento adeunt hæreditatem. Frater Malleoli,minor.ſ.natu qui oppugnauerat .i. qui contra eum contenderat in eius periculo vocat hæreditatem ſuam lege agnationis .i. quæ erat,vt agnati & gentiles ab inteſtato ſuccederent. hic .i. in hoc caſu,nulla certa lex affertur in rem.i. ad comprobationem rei.& tantũ multæ.ſ. leges afferuntur. e quibus .ſ. legibus ſimilibus,ratiocinatio naſcitur,qua.ſ.diſquiritur.quare Malleolus potuerit in carcere facere teſtamentum aut non potuerit facere teſtamentum. Et ſup.in talibus eſt conſtitutio legitima ex ratiocinatione. Nos oſtendimus cuiuſmodi partes conſtitutionis legitimę eſſent. Dicamus nũc, id eſt deinceps de conſtitutiõe iuridiciali. Iuridicialis.)Poſt legitimam agit de iuridiciali conſtitutione definiens eam primo ſic.Conſtitutio iuridicialis eſt,cum.i.quando factum conuenit .i. ab vtriſq; aſſeritur ſine controuerſia,ſed quæritur,an factum ſit iure, an iniuria . Duæ ſunt partes conſtitutionis eius videlicet iuridicialis, quarum ſcilicet partium vna nominatur abſoluta,altera nominatur aſſumptiua. Abſoluta eſt cum nos dicemus idipſum quod factum eſt eſſe factum recte.i.iure & decenter ita ſup. vt nihil aliud aſſumatur,foris.i. ab extrinſecis rebus. Ea.ſ.conſtitutio iuridicialis abſoluta eſt huiuſmodi. Quidam Mimus.i. actor fabularum qui geſtu corporis perſonas quas agit imitatur . Compellauit nominatim.i.ſub proprio nomine vocauit . Actium.ſ.poetam comicum in cœnaculo , aut in proſcenio . Actius.ſ. poeta agit iniuriarum.ſ.actione,in eo.ſ.facto Mimi,aut Mimo ipſo, quia cautum eſt lege quenquam viuentium in ludis publicis nominari,hic.ſ.mimus iniuriarum accerſitus , nihil aliud defendit.i. nihil aliud affert ad defenſionem facti ſui, niſi licere nominare eum , cuius nomine dentur,id eſt,edantur ſcripta agenda. ſcilicet in ſcœnis quod vulgo dicerent ludenda vbi abſolutæ factum fatetur,nec aliam cauſam affert pro defenſione , quam idipſum quod in facto eſt, quia accuſatur nomine proprio nominaſſe poetam,dicit decere eum nominare. vide & reliquos commentarios. Aſſumptiua.) Proſequitur reliquam partem cõſtitutionis iuridicialis dicens. Pars.ſ.cõſtitutionis iuridicialis aſſumptiua.ſ.approbationis alicuius foris,eſt cum defenſio eſt per ſe.i.propria virtute infirma.i.debilis,ſed comprobatur ex re contraria aſſumpta.partes ſup. conſtitutionis iuridicialis aſſumptiuæ,ſunt quatuor. Conceſſio.ſ. facti,remotio.i.depulſio criminis,tranſlatio criminis,& comparatio. Conceſſio eſt cũ .i.quando reus.i.accuſatus,confitens peccatum poſtulat.i.precatur ſuo iure,ignoſci ſibi.i. vt ſibi agnoſcatur. Ea.ſ.conceſſio, diuiditur in purgationem & deprecationem . Purgatio eſt cũ reus negat ſe feciſſe conſulto.i.conſilio præuio & ex deliberatione ac compoſito,ſeu induſtria aut data opera ; non tamen negat ſimpliciter ſe feciſſe. Ea.ſ.purgatio diuiditur in fortunã, imprudentiam:& ſup.neceſſitatem. Fortunam.i. diuiditur in fortunam vt cœpio purgans factũ ſuum apud tribunum plebis de amiſſione exercitus excuſat fortunam : hoc eſt dicit fortunam aduerſam in culpa fuiſſe non ſe. Imprudentiam id eſt diuiditur in prudentiam, vt ille ſup. eam excuſet qui ſumpſit ſupplicium de eo ſeruo qui occiderat dominum,cui.ſ.domino ipſæ occiderat inquam antequam aperuerit tabulas teſtamenti, cum is ſeruos eſſet manumiſſus teſtamento & ita non licuerit indemnatum occidiſſe. Neceſſitudinem, vt ille qui non venit.i. non redit ad diem commeatus.i. veniæ abeundi militia datæ ea ſpe, vt præfixo die redeat q.i.quia,aquæ.ſ. ſubito ortæ intercluſiſſent eum. Deprecatio &c.) Proſequitur ſecundã partem conceſſionis quæ dicitur deprecatio quam deſcribit ſic. Deprecatio eſt cum reus confitetur,& .i.ſimul,peccaſſe,& .i.ſimul feciſſe conſulto.i.a conſilio & deliberatione & tamen .i.nihilominus poſtulat, vt.ſ.iudex, aut ſenatus miſereatur ſui, aut potius impersonaliter, vt miſereatur.i. miſericordia fiat ſui. Bene ſui vtitur priuatiuo quia paſſiuæ poſito. hoc ſere,nõ .i.quaſi nunquam poteſt vſu venire.i.contingere commode. & ex vſu,in iudicio.i.foro iudiciali niſi quando nos dicimus pro reo, cuius conſtat multa eſſe facta recte .i. decenter & iuſtæ. hoc modo ſcilicet quando eius benefacta euidentia ſunt , nos iniiciemus in communi loco,amplificationem , de qua poſtea diſputabitur quod ſi.i.quamuis feciſſet hoc ; tamen conueniet ignoſci ei pro priſtinis beneficiis.i.benefactis eius. Verum nihil poſtulat ignoſci quia reſpectu beneficiorum non videtur peccaſſe. Ergo talis cauſa.ſ.deprecatoria, nõ venit in iudicium .i.non habet locum coram iudice criminali , qui cum ſit iuratus,non poteſt facile ignoſcere,ſed poteſt venire , aut in ſenatum,aut ante imperatorem,& in conſilium .i. concionem populi. Ex tranſlatione criminis &c.) Docet quomodo interdum crimen non negamus , ſed culpam in alium transferimus dicens. Cauſa.i.controuerſia aut defenſio conſtat ex tranſlatione criminis,cum.i.quando non negamus nos feciſſe.ſ.quod nobis obiicitur,ſed dicimus nos feciſſe coactos peccatis.i.per culpam aliorum. Vt Oreſtes cum defendit ſe de nece matri illata, non negat ſe matrem occidiſſe. ſed confeſt,id eſt transfert,crimen.i.culpam,in matrem docens,videlicet eam adulterio & patris ſui nece meruiſſe vt occidatur. Cauſa conſtat ex remotione criminis,cum nos amouemus a nobis non crimen.i. facinus ipſum de quo criminamur,ſed nos amouemus culpam ipſam,& transferimus.ſ. culpam in hominem , vel conferimus eam in quampiam rem , vt in legem contrariam . Culpa ſup. tranſfertur in hominem, vt ſi is qui fatetur ſe occidiſſe Publiũ Sulpitium accuſetur.ſ.homicidii,& defendat id.ſ.crimen, aut facinus,iuſſu conſultum , & dicat eos , videlicet conſules non modo imperaſſe cædem Sulpitii,ſed quoq;.i.etiam oſtendiſſe rationem.quare id liceret.i. quare licitum fuerit eũ occidiſſe. Culpa ſup. confertur in rem, vt ſi quis vetetur .i. prohibeatur ex plebiſcito (quod quia publicum maioris eſt auctoris quam teſtamentum) ſup. facere id quod ſit iuſſus facere ex teſtamento Exemplum affert Franciſcus ſatis euidens. Ex comparatione.) Declarat vltimam partem iuridicialis aſſumptiuæ dicens. Cauſa conſtat ex comparatione,cum dicimus fuiſſe neceſſe facere alterutrum.i. vnum duorum, & dicimus illud quod fecerimus fuiſſe ſatius.i. melius & conuenientius facere. Ea .ſ.cauſa ex comparatione eſt huiuſmodi . Caius Pompilius cũ obſideretur a Gallis,neque poſſet vllo modo effugere, venit cũ ducibus; hoſtium in collocutionem. i. colloquium. diſceſſit.ſ. e collocutione,ita.i.eo pacto , vt relinqueret impedimenta .i. machinamenta , bellica , quibus transferendis impediri ſolet exercitus,& ſup. educeret.ſ.ex obſidione,aut reduceret domũ exercitum,cui præerat,& dixit,aut duxit eſſe ſatius .i. melius, & ſanioris conſilii amittere impedimẽta.i.machinas bellicas, vt arietes,vallum,vineas,crates,vehicula &c. quam exercitum .i.milites ipſos,& ita eduxit exercitum,& reliquit impedimenta,quo circa accerſitur.ſ.in ius.i.poſtulatur , vt reus maieſtatis .ſ.læſæ,quia contra maieſtatis populi Romani decus feciſſe videbatur. Poſſet textus ſic legi. Ita diceſſit, vt impedimenta relinqueret,exercitum educeret. Exercitum itaq; eduxit,impedimenta reliquit,accerſitur maieſtatis. Satius eſſe dixit amittere impedimenta quam exercitum. Dixit inquam ad ſui defenſionem. vnde applicatur comparatio ad inſtitutum. Quæ conſtitutiones &c. Epilogo complectitur declarata , & paraſceuen facit ad dicenda. Ordo eſt. Ergo videor oſtendiſſe.i. declaraſſe, aut demonſtraſſe ſatis, quæ ſint conſtitutiones,& quæ ſint partes conſtitutionum . Vbi ſignabis puer interdum loco relatiui non inueniſſe repeti dictionem quæ eſſet antecedens, vt hoc loco dicere potuiſſet , & quæ earum partes ſint ,ſed quia vis eſt in vocabulo,maluit ipſum repetere. Nunc.i. deinceps eſt demonſtrandum.i.demonſtrare decet,aut oportet,aut conuenit, quomodo & qua via.i.ratione & forma,conueniat eas tractari. Si nos aperuerimus.i.declarauerimus & manifeſtauerimus prius.ſ.quam eas tractare doceamus,quid oporteat deſtinari.i. prætendi ab ambobus .ſ.litigatoribus aut contendentibus qui ſunt actor & reus in cauſa.i.lite,quo.i.quod omnis ratio totius orationis conferatur .i.ſimul dirigatur. Conſtitutione igitur &c.)Declarat quid ſit ratio,& quo ea vtamur dicens. Igitur, quia de ratione prius ſe dicturum dixit. Conſtitutione reperta .i.poſtquam conſtabit genus conſtitutionis ratio eſt quærenda ſtatim vnde diffinit eam dicens. Ratio eſt quæ facit cauſam & continet defenſionem,hoc modo (vt conſiſtamus .i. vt liceat immorari potiſſimum in hac.ſ.ratione, cauſa docendi.i. vt cã exemplis doceamus.)Oreſtes filius Agamemnonis,cum fatetur ſe occidiſſe matrem,niſi attulerit rationẽ facti.i. cur id fecerit peruertit.i.deſtruit defenſionẽ,ergo ne peruertat defenſionẽ, affert eam.ſ.rationem,quæ.ſ.ratio niſi intercederet .i. interueniret & ſtatim adiiceretur,nec cauſa quidem eſſet .i. tantũ abeſ-

ſet vt legitima, aut iuridicialis cenſeatur cauſa, vt nullo modo putetur cauſa, quia qui fatetur ſe matrem occidiſſe, nec cauſam affert ſeſe ipſum condemnat. Affert igitur eam, enim pro quia, ipſe inquit, illa. ſ. Clytemneſtra aut mater (ſed multo opportunius dicitur illa quam mater. cum nomen matris crimen aggrauet) occiderat. ſ. prius: patrem meum. ſ. Agamemnonem, non vacat q dicit meum tum ne putetur patrem ſuum hoc eſt Clytēneſtrę occidiſſe tum quia iuſta videtur filio patris vindicta. Ergo vt oſtendi. i. vt iam dixi, ratio eſt ea quæ continet defenſionem ſine qua. ſ. ratione aut defenſione, nec parua quidem, id eſt non modo non magna, ſed ne parua quidem dubitatio, id eſt hæſitatio aut cunctatio poteſt remorari, id eſt in mora tenere dannationem. ſ. crimen confitentis. Inuenta ratione. i. poſtquam ratio facti eſt inuenta, firmamentum. i. corroboramentum accuſationis quærendum eſt. i. illud quod continet accuſationem, & quod affertur contra rationem defenſionis, de qua. ſ. ratione eſt ante dictum. l. d. ſ. firmamentum conſtituetur hoc modo: cum. i. poſtquam Oreſtes fuerit vſus ratione. i. adduxerit in medium rationem, hoc pacto, occidi. ſ. matrē (quod tamen prudenter non addit) enim pro quia illa occiderat patrem meum, accuſator vtetur hoc modo firmamento. Sed licet (forte occidi potuit) non potuit occidi abs te, neq; indēnatam. i. non conuictam in iudicio. Oportet ſubaudi vt (quę tamen particula ſolet venuſte poſt oportet omitti) quæſtio. i. inquiſitio iudicii naſcatur. i. oriatur ex ratione defenſionis & ex firmamento accuſationis, quam. ſ. quęſtionem, nos ſup. appellamus iudicationem, & ſup. quod græci appellant κρινόμενον a crinomæ quod eſt vocor in iudicium &c. Ea. ſ. iudicatio conſtituetur ex coniunctione firmamenti & ratione defenſionis hoc modo. Cum dicat Oreſtes ſe occidiſſe matrem, cauſa vlciſcendi patris. i. vt patrem ab ea interemptum vlciſcatur, fuerit ne rectum. i. æquum & iuſtum. Clytēneſtram occidi a filio ſine iudicio? Ergo conuenit. i. decens & conueniens eſt reperire iudicationem hac ratione. i. via conferendi firmamentum cum ratione. Iudicatione reperta oportebit omnem rationem totius orationis conferri eo. i. ad eam. Et iudicationes reperiūtur in omnibus conſtitutionibus & in omnibus partibus conſtitutionum, hac via. i. ratione prædicta, præterquam in conſtitutione coniecturali. Nam in ea nec quæritur ratio, quare fecerit, enim pro quia negatur feciſſe, nec firmamentum. ſ. accuſatoris exquiritur. i. examinatur quale ſit, quoniam ratio. ſ. facti non ſubeſt cum factum negetur: quare iudicatio conſtituitur in coniecturali ex intentione. i. inſtantia vrgenti qua contendimus factum eſſe, ex inficiatione. i. negatione facti, hoc modo. Intentio ſup. eſt o Vlyſſe occidiſti Aiacem. Inficiatio. Non occidi. Iudicatio, ne. i. an occiderit. Omnis ratio vtriuſq; orationis (vt dictum eſt ante) eſt conferenda ad hanc iudicationem. Si plures erunt conſtitutiones aut partes conſtitutionum, iudicationes erunt quoq;. i. etiam plures in vna cauſa, ſed & omnes reperientur ſimili ratione. i. via e modo. Concludens autem primum librum dicit nos ſedulo. i. ſeorſ. ſine dolo hoc eſt ſtudioſe & diligenter dedimus operam, vt diceremus breuiter & dilucide de rebus de quibus dicendum fuit. Nunc quoniam magnitudo huius voluminis creuit ſatis, commodius eſt exponere in altero libro deinceps de cæteris rebus ne defatigatio propter multitudinem litterarum. i. præceptorum ſcriptorum poſſit tardare animum tuū o Herenni. Sed ſi hæc abſoluentur, quo. i. aliquo tardius quam ſtudeas. i. ardenter expectas, tu debebis aſſignare cum. ſ. ita ſit. q magnitudini rerum, tuum ſup. manifeſtum eſt q multo fortius, quoq;. i. etiam occupationibus noſtris. Veruntamen nos maturabimus. i. mature accelerabimus, & exæquabimus. i. ſupplebimus induſtria. i. artificio naturali quod fuerit diminutum negocio. i. p occupationē, vt largiamur accumulatiſſime tuæ volūtati hoc munus pro officio tuo in me, & p meo ſtudio. i. beneuolētia diligētia in te.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM Librum ſecundum Hieronymi Capiduri Commentarius.

IN Primo libro Herēni breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret, & in quibus officiis artis elaborare cōueniret &c.) Cicero quid primo libro complexus ſit, aperit paucis, quidque in ſecundo ſit traditurus. Cauſarum tria ſunt genera, Demonſtratiuum, Deliberatiuum, Iudiciale.) Ita enim apud omnes iam receptum eſt, vt neque plura neque pauciora ſint genera cauſarum, vel ipſo ſimul docente, ſimulq; commonente Quintiliano, & vbiq; Cicerone: quod diuidendi genus ab Ariſtotele videtur ſumpſiſſe initiū. Quas argumentationes, quę Græci epicheremata appellāt.) Arguere dixerunt veteres, oſtendere: vnde & argumentum, dicitur oſtenſio. Argumentorum autē alia neceſſaria, vt mathematica: alia credibilia, vt reliquarū diſciplinarum, ſicut & non repugnantia. Argumentatio aūt, tanquam corpus eſt argumēti: ſicut argumentum animæ vicē gerit. Format enim argumentum, formatur vero argumentatio: quæ aut eſt ſyllogiſmus, aut inductio. De ſyllogiſmo emergit enthymema, & epicherema. ſicut de inductione, exemplum & ſimilitudo. Quanquam pugna inter multos eſt Epicherema enim Valgius aggreſſionem vocat: Celſus autem iudicat, Quintiliano teſte, non noſtram adminiſtrationem, ſed ipſam rem quam aggredimur. i. argumentum, quo aliquid probaturi ſumus, etiamſi nondum verbis explicatum, iam tamen mente cōceptum, epicherema dici. Alius videtur, non deſtinatam vel inchoatam, ſed perfectam probationem, hoc nomē accipere, & vltimam ſpeciem. Ideoque propria eius appellatio & maxime in vſu poſita eſt, qua ſignificatur certa quædam ſententiæ comprehenſio, quæ ex tribus partibus minime conſtat. Quidam epicherema rationem appellauerūt, Cice. melius ratiocinatiuum i quāquam & ille nomen hoc duxiſſe magis e ſyllogiſmo videt. Et quoniā eſt quædam inter ſyllogiſmum & epicherema vicinitas poteſt videri hoc nomine recte abuſus: quoniam ſyllogiſmus ἀπόδειξις eſt. i. euidens & quæ falli non poteſt probatio, quæ apud mathematicos γραμμικὴ ἀπόδειξις appellatur. hanc ab epicheremate putat Cecilius differre, ſolo genere cōcluſionis. eſt enim ἀπόδειξις imperfectum epicherema, eadē cauſa qua diximus enthymema a ſyllogiſmo diſtare. Nā & epicherema ſyllogiſmi ſpecies eſt. Quidā ineſſe epicheremati apodixin putant, & eſſe partem eius confirmātem quod tamen apud mathematicos minime receptum eſt.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD HERENNIVM

LIBER SECVNDVS.

IN PRIMO libro Herēni breuiter expoſuimus, quas cauſas oratorē recipere oporteret, & in quibus officiis artis elaborare conueniret, & ea officia qua ratione faciliime conſequi poſſet. Verū quia neq; de omnibus ſimul rebus dici poterat, & de maximis primum ſcribendum fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu uiderentur; ita nobis placitum eſt, ut ea quæ difficilima eſſent, potiſſimum ſcriberemus.

Cauſarum tria ſunt genera, Demonſtratiuum, Deliberatiuum, Iudiciale. Multo difficilimum eſt iudiciale: ergo id primum abſoluemus. Hoc & priore libro egimus, cum de quinq; oratoris officiis tractaremus, quorum inuentio & prima & difficilima eſt. Ea quoq; nobis erit hoc in libro propemodum abſoluta, ſed paruam partem eius in tertium uolumen transferemus.

De ſex partibus orationis primū ſcribere incepimus.

In primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diuiſione, nec pluribus uerbis, quam neceſſe fuit; nec minus

In

dilucide, quam te uelle exiſtimabamus. Deinde coniunctè de confirmatione, & confutatione dicendum fuit. Quare genera cōſtitutionū, & earum partes aperuimus: ex quo ſimul oſtendebatur, quomodo conſtitutionū, & partes cōſtitutionis cauſa poſita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationē quēadmodū quæri conueniret; qua inuenta, curādū eſt ut omnis ratio totius orationis ad eā conferatur. Poſtea admonuimus eē cauſas cōplures, in quibus plures cōſtōnes, aut partes conſtitutionū accōmodarēt. Reliquum uidebatur eſſe, ut oſtenderemus, quæ ratio poſſet inuentiones ad unamquāque conſtitutionem, aut partem conſtitutionis accommodare. Et item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα *appellant, ſequi, & quales uitari oporteret, quorū utrunq; pertinet ad confirmationem & confutationē. Deinde ad extremū docebimus, cuiuſmodi cōcluſionibus orationum uti oporteat. qui locus erat extremus de ſex partibus orationis.*

Primum ergo quæremus quēadmodū quanque cauſam tractari cōueniat: & nimirum coniecturalem eam, quæ prima, quæ difficilima eſt, potiſsimum conſideremus.

IN RHETORICAE ad Herennium librum II. Gyberti Longolii annotationes.

IN primo Herenni.) Quæ hactenus dixerit, breuiter recēſet omnia. Deinde docuimus, iudicationē &c.) Quæ facit ſcilicet cōſtitutionem: vnde a quibuſdam tam ipſa, quam ſtatus ipſe, caput cauſa, ſumma, orationis ſcopus, & intentio vocatur. Reliquū videbat.) Quæ deinceps dicturus ſit, recenſet.

ASCENSIVS.

IN primo libro &c.) Rurſus noua præfatione facit Herēnium, docilem, beneuolum, & attentum. Docilem ex ordine & comparatione. Beneuolum ex ſtudio ipſius erudiendi, & attentū ex negocii difficultate Quia difficilima quæq; ſe potisſimū ſcribere voluiſſe dicit vt cum ordine apertius erit. Is autem talis eſt. O Herenni nos expoſuimus .i. declarauimus breuiter (non afferendo videlicet quæ nihil ad artē facerent) in primo libro, quas cauſas oporteret oratorem recipere & in quibus officiis, id eſt, ſtudioſis exercitiis conueniret .i. deceret, peruttile eſſet oratorem elaborare .i. eminente ac præter cæteros laborare, & expoſuimus qua ratione .i. via & modo, orator poſſet conſequi .i. obtinere (Tractū volunt a canibus qui dum prædam tenent, & ab ea reluctante trahuntur eam conſequuntur.) facillime: (Nō tamen fieri poteſt, vt faciliter, ergo interdum minus eſt ſuperlatiuo per reſpectum poſito quam in abſoluto. Cauſarum tria ſunt.) Per epilogum enumerat prius dicta & prælibat dicenda. Non autem vult hic de tribus cauſarum generibus tractare. ſed per ordinem venit ad coniecturalem conſtitutionem dicendam, & de cęteris quæ in primo lib. dicta non ſunt. Ordo eſt. Tria ſunt genera cauſarum, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale, quorum ſup. Iudiciale eſt difficillimum multo .i. in multo gradu. Ergo nos abſoluemus primum id .ſ. iudiciale genus, & nos egimus hoc in priore libro cum tractaremus de quinq; officiis oratoris: quorum .ſ. officiorum inuentio eſt & prima & difficillima (Aduerte lector prius dixit in primo lib. & intelligit omnium: hic autem dicit in priore, & intelligit omnibus, aut priore .ſ. hoc ſecundo, aut horum duorum) quoq; .i. etiam ea: videlicet inuentio erit abſoluta propemodum .i. fere tota nobis .i. a nobis, in hoc libro .ſ. ſecundo: ſed transferemus paruam partem eius in tertium volumen .i. reſeruabimus ad tractādam eam in tertio lib. Nos incipiemus primum ſcribere de ſex partibus orationis. Nos locuti ſumus in primo lib. de exordio narratione, diuiſione, nec ſup. locuti ſumus pluribus verbis quam fuit neceſſe, nec minus dilucide quam exiſtimabamus .i. iudicabamus te velle. Deniq; .i. tandem fuit dicendum coniunctim .i. ſimul de confirmatione & confutatione (quia oppoſita iuxta ſe poſita magis elucescunt. Quare .i. quamobrē te ne caſione cuius rei, nos aperuimus .i. declarauimus genera conſtitutionum & partes earū. Ex quo .i. poſt quod oſtendebatur .ſ. a nobis: ſimul quomodo oporteret conſtitutionem & partes cōſtitutionis reperiri cauſa poſita .i. poſtquam eſſet compta Deinde docuimus quemadmodum conueniret iudicationem quæri .ſ. ex ratione & firmamento qua .ſ. iudicatione inuenta: omnis ratio .i. conſideratio & propoſitum totius orationis conferatur .i. debeat conferri ad eandem .ſ. iudicationem: nos admonuimus poſtea cauſas eſſe cōplures (quidam ſcribunt quam plures: ſed eos Valla ſatis improbat) in quibus .ſ. cauſis, plures conſtitutiones ac partes conſtitutionum accommodarētur .i. applicari poſſent: vt commentarii Franciſci pręſertim illi docuerūt. Videbatur .ſ. nobis tunc. reliquum .i. reſtare vt oſtēderemus quę ratio .i. via & modus tradendi poſſet accommodare inuentiones ad vnamquāq; conſtitutionem, aut ad partē conſtitutionis. Item quas argumentationes (quas græci appellant epichiremata) .i. aggreſſiuas argumentationes: notandum aut pro dicit quas gręci vocant contra regulam Seruianā quę vult relatiuum hoc loco debere conformari ſequenti: quia ſequens quodāmodo propriū eſt: vt ſit quæ epichirema greci vocant &c. Sed vtrunq; poſſe dici certum incertum eſt autē vtrū. Cic. ſcriptum reliquerit (oporteret ſequi, & quas oportet vitari.) Vbi rurſus ſignabis pueri ſequi paſſiue accipi eo q; vitari capitur paſſiue: nam ſi impersonaliter dictum cenſeas iā illi accuſatiuū a parte ante dederis aut a parte poſt ſi ſit ordo oporteret vitari argumentationes &c. Sed neutrum a grammaticis recipitur: non .n. accuſatiuum a parte ante regunt impersonalia, ſed ablatiuum vt oportet a me legi. A parte autem poſt negatur illis accuſatiuus: ne paſſiua dicatur: vt dicēdo: oportet a me legi Vergilium: quorum vtrunq; .ſ. tam ſequi quā vitari argumētationes pertinet ad confirmationem & ad confutationem: de quibus ſuo loco tractabit. Deinde docebimus ad extremum .i. in fine: cuiuſmodi cōcluſiōibus oporteat vti in orone. Qui locus .ſ. cōcluſionis erat extremus .i. vltimus de ſex partibus orōnis .ſ. rhetoricæ, quas in p̄ libro enumerauit. Nos ergo quæremus p̄mū quēadmodū cōueniat quāq; .i. vnāquāq; cauſam tractari, & nimirū .i. haud dubie: nos conſideremus .ſ. merito aut ęquū eſt (vt cōſideremus, aut legamus: conſiderabimus potiſſimā cauſam ſup. aut cōſtitutionē coniecturalē, quæ eſt prima .ſ. earū quæ reſtant declarandæ, aut cōſiderādæ: quæq; .i. & quæ eſt nimirū .i. haud dubie difficillima Prius .n. pollicitus eſt difficillima quæq; potiſſimū & primo loco declarare: vt ex eorū cognitiōe deueniamus ī cognitionē minus difficiliū. quæq; hoc loco duę ſunt partes, nā quę nomen eſt relatiuū: q; coniunctio: connectens quæ bis poſitum: idem enim eſt ac ſi dicas & quæ.

DE CAVSA CONIECTVRALI.

IN CAVSA *coniecturali, narratio accuſatoris, ſuſpiciones interiectas, & diſperſas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nuſquam uentum, aut abitum, nihil denique factum ſine cauſa putetur. Defenſoris narratio, ſimplicem, & dilucidam expoſitionem debet habere cum attentatione ſuſpicionis. Huius conſtitutionis ratio in ſex partes eſt diſtributa, probabile, collationem, ſignum, argumentum, conſecutionem, approbationem. Horum unumquodque quid ualeat aperiemus.*

CAPIDVRVS.

IN cauſa coniecturali narratio accuſatoris ſuſpiciones interiectas & diſperſas habere debet, vt nihil actum, nihil dictum, nuſquam ventum, aut abitum, nihil denique factum ſine cauſa putetur: & quæ ſequūtur.) Poſteaquam ſupra in huius ſecūdi libri exordio, & quæ in primo docuerit, & quę deinceps in hoc e docturus ſit, oſtendit Cicero, a coniecturali conſtitutione confirmationis confutationiſq; argumentationes inchoat: tum quod ex ordine prima eſt, tum q; obſcuritate cæteras antecedit. In cauſa cōiecturali narratio accuſatoris ſuſpiciones interiectas & diſperſas habere debet, vt nihil actū, nihil dictum, nuſquam ventum aut abitum, nihil denique factū ſine cauſa putetur.) Recte ſuſpiciones: ſiquidē coniectura e ſuſpicione conſequi accuſatorē oportet, quicquid reus factum diffitetur. vt nihil actum, nihil

fecisse reum:nihil dictum,nihil dixiſſe:nuſquã ventum, in nullum locum acceſsiſſe aut abitum, aut abiſſe. Nihil deniq; factum ſine cauſa.) Omnia ſimul nunc complectitur. Debebit, inquit,accuſator,modo poſſe,reum quicquid fecerit cogitare, vt viſus fuerit oſtẽdere nihil ſine cauſa feciſſe. Defenſoris narratio ſimplicem & dilucidam expoſitionem debet habere, cũ attenuatione ſuſpicionis:ne ſe arte defendere velle videatur.) Simplicem,non multis implexam ſententiis: & dilucidam, ne quod dicetur iudicum aures effugiat. Cum attenuatione ſuſpicionis,vt quicquid ſuſpicionis fuerit interiectum ſi non poſsit amouere,attenuet,& debile & parui eſſe momenti oſtendat.

Huius conſtitutionis ratio.) Hoc eſt,tractationis animaduerſio,in ſex partes eſt diſtributa, quas ex ordine cunctas proſequitur: a probabili, vt liquet, incipiens. Probabile eſt, quod probatur expediſſe reo peccare.) In præceptis Inuentionis, vbi argumentationes generaliter complectitur:Probabile autem,inquit,eſt id quod fere ſolet fieri,aut quod in opinione poſitum eſt,aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinẽ, ſiue id falſum eſt,ſiue verum. Verum in eo genere quod fere ſolet fieri,probabile huiuſmodi eſt:Si mater eſt, diligit filium. Si auarus eſt,negligit iuſiurandum. in eo autem quod in opinione poſitum eſt,huiuſmodi ſunt ꝓbabilia. Impiis apud inferos pœnas eſſe pręparatas,eos qui philoſophiæ dent operam,non arbitrari deos eſſe,Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in his rebus quæ ſub eandem rationem cadunt,maxime ſpectatur. In contrariis hoc modo:Nam ſi his qui imprudenter læſerunt ignoſci conuenit,his qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari ſic:Nam vt locus ſine portu nauibus eſſe non poteſt tutus, ſic animus ſine fide ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In his rebus quæ ſub eãdem rationem cadunt, hoc modo probabile conſideratur:Nam ſi Rhodiis turpe non eſt portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. hæc tum vera ſunt, hoc pacto. quoniam cicatrix eſt, fuit vulnus. tum veriſimilia,hoc modo:ſi uulnus erat in calceis puluis,ex itinere eum veniſſe oportuit. Omne autẽ, vt certas quaſdam in partes diſtribuamus, probabile quod ſumitur ad argumentationem, aut ſignum eſt,aut credibile,aut iudicatum, aut comparabile. Signum eſt,quod ſub ſenſum aliquem cadit, & quiddam ſignificat, quod ex ipſa profectum videtur, quod aut ante ea fuerit,aut in ipſo negotio,aut poſt ſit conſecutum, & tamen indiget teſtimonii, & grauioris confirmationis: vt, Cruor,fuga,pallor,puluis. & quæ his ſunt ſimilia. Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit. quinq; ſenſus ſunt in homine: Viſus,auditus,odoratus,ſapor,tactus. Credibile,eſt,qd ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur,hoc modo:Nemo eſt, qui non liberos ſuos incolumes & beatos eſſe cupiat. Iudicatum, eſt res aſſenſione aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus ſpectatur, religioſo,communi,approbato. Religioſum eſt, quod iurati legibus iudicarunt. Commune,eſt,quod omnes uulgo probarunt, & ſecuti ſunt. huiuſmodi,vt maioribus natu aſſurgatur, vt ſupplicum miſereatur. Approbatum eſt,quod homines, cum dubiũ eſſet,quale haberi oporteret,ſua conſtituere authoritate. Comparabile autem,eſt,quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet. Eius partes ſunt tres:Imago, collatio, exemplum. Imago,eſt oratio,demonſtrans corporum aut naturarũ ſimilitudinem, Collatio,eſt oratio,rem cum re ex ſimilitudine conferens. Exemplum,eſt,quod rem authoritate,aut caſu alicuius hominis,aut negotii confirmat. Horum exempla & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur.

LONGOLIVS.

IN cauſa coniecturali.) Narratio in coniectura qualis eſſe debeat.

ASCENSIVS.

IN cauſa coniecturali &c.) Quo facilius iudiciale genus, vt pollicitus eſt abſoluat: prius oſtendit qualis narratio accuſatoris & defenſoris debeat eſſe in cauſa coniecturali dicẽs. Narratio accuſatoris debet habere in cauſa coniecturali ſuſpitiones ex quibus quod accuſat conici poſſit interiectas. ſ. internarrandum & diſperſas. ſ. per narrationem ita ſup. vt nihil putetur actum,nihil dictum. nuſq̃. i. ad nullum locum ventum .i. itum eſſe,aut acceſſum. & nuſq̃. i. a nullo loco abitum. i. receſſum eſſe: deniq;. i. vt vno verbo,aut ſimul dicatur: nihil putetur factum:ita vt facere omnia comprehendat: nam qui loquitur,aut cogitat non nihil facit:ſine cauſa. ſ. ad accuſationẽ pertinẽte. i. omnia quæ dixiſſe, aut feciſſe aduerſarius hoc eſt accuſatus dicetur:ad crimẽ quod illi obiicitur facere docebit.

Deinde proſequitur formam narrationis defenſoris dicens. Narratio defenſoris debet habere expoſitionem ſimplicem .i. non inuolutam ambagibus non furcatam,aut doloſam & dilucidam. i. claram,cum attenuatione. i. inualidatione ſuſpicionis .ſ. inductæ per accuſatorem. Poſt deſcriptionem narrationis diuidit conſtitutionem coniecturalem in ſex partes dicens. Ratio huius conſtitutionis .ſ. coniecturalis: diſtributa .i. diuiſa eſt in ſex partes. In probabilem,in collationem, in ſignum, in argumentũ,in conſecutionem,& in approbationem. Sæpe admonui authorẽ nõ apponere in diuidẽdo ac declarãdo partes particulã. ſ. aut videlicet, & cõiũctionẽ præmittere. Nos aperiemus vnumquodq; horum quid. i. in quo valeat. i. vtile ſit.

CAPIDVRVS.

PRobabile eſt,per quod probatur expediſſe reo peccare: & a ſimili turpitudine hominem nunquam abſuiſſe.) Probabile, inquit, eſt, cum in coniecturali conſtitutione dicimus,ideo id nobis videri factũ a reo eſſe, quod id facere expedierit: & oſtendemus, cum hominem a tali crimine nunquam abſuiſſe. Id diuiditur in cauſam,& in uitam.) Hoc eſt, perſonam & factum: velut ipſe alibi dixit. vel,vt alii:coniectura omnis aut de re, aut de animo eſt. Sed ad hæc omnia de cauſa'ne prius an de perſona dicendum ſit, quæſitum eſt, varieq; ab oratoribus factum eſt, a Cicerone prælatæ frequenter ſunt cauſæ. Sed mihi, inquit Quintilianus,ſi ſine vllo litis cõiicio præponentur, ſecundum naturã videretur incipere a perſona:nã hoc magis generale ẽ.

Cauſa eſt, quæ cũ inducit ad maleficium, cõmodorũ ſpe: & quæ

DE PROBABILI.

PRobabile,eſt per quod probatur reo expediſſe peccare,& a ſimili turpitudine hominem nunquam abfuiſſe. Id diuiditur in cauſam,et in uitam. Cauſa eſt ea quæ induxit ad maleficium commodorum ſpe,aut incõmodorum euitatione: ut cum queritur,nũ quod commodum maleficio acquiſierit,nũ honorem,num pecuniam,num dominationem,num aliquam cupiditatem amoris,aut huiuſmodi libidinis uoluerit explere. Aut num quod incõmodum uitarit,inimicitias,infamiam,dolorem,ſupplicium. Hic accuſator in ſpe commodi cupiditatem oſtendet aduerſarij, in uitatione incommodi formidinem augebit. defenſor autem negabit fuiſſe cauſam ſi poterit, aut eam uehementer extenuabit. deinde iniquum eſſe dicet,omnes ad quos aliqd emolumenti ex aliqua re peruenerit,in ſuſpicionem maleficij deuocari. Deinde uita hominis ex ante factis ſpectabitur. In quo primum conſiderabit accuſator, num quando ſimile qd fecerit. Si id non reperiet,quæret num quando uenerit in ſimilem ſuſpicionem: & in eo debebit eſſe occupatus,ut ad eam cauſam peccati,quam paulo ante expoſuerit,uita hominis poſſit accõmodari,hoc modo. Si dicet

quę ſequũtur.) In ſecũdo de inuentione,coniecturalem tractaturus Cicero cõſtitutionem,inquit:oĩs igitur ex cauſa,ex perſona, & facto ipſo coniectura capienda eſt. cauſa diſtribuitur in impulſionem & ratiocinationem. Impulſio eſt, quę ſine cogitatione, per quandam adfectionem, facere aliquid hortatur: vt amor, iracundia, ægritudo,violẽtia, & omnino omnia in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, vt rem perſpicere cum conſilio & cura non potuerit: & id quod fecit, impetu quodam animi potius quam cognitione fecerit. Ratiocinatio eſt autem, diligens & conſiderata faciendi aliquid aut non faciendi excogitatio. ea dicitur interfuiſſe tum, cum aliquid faciendi, aut non faciendi certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur. ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici vlciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ

pecuniæ cauſa feciſſe, oſtendet eum ſemper auarum fuiſſe: ſi honoris, ambitioſum: ita poterit animi uitium cum cauſa peccati conglutinare. Si non poterit par animi uitium cauſa reperire, reperiat diſpar. Si non poterit auarum demonſtrare, demonſtret corruptorem, uel perfidioſum, ſi quo modo poterit. Deniq; alio aut q̃plurimum uitij cõtaminabit perſonam, deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hoc tam perperam feciſſe non eſſe mirandum. Si uehementer caſtus, & integer extimabitur aduerſarius, dicet facta non famam ſpectari oportere, illum ante occultaſſe ſua flagitia, ſe planum facturũ ab eo maleficium non abeſſe. Defenſor primum demonſtrabit uitam integram ſi poterit: id ſi non poterit, confugiet ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiam, uim, perſuaſionem: quibus de rebus uituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat aſsignari. Sin uehementer hominis turpitudine impedietur & infamia, prius dabit operam, ut falſos rumores diſsipatos eſſe dicat de innocente, & utetur loco communi rumoribus credi non oportere. Sin nihil eorum fieri poterit, utatur extrema defenſione, & dicat, non ſe de moribus eius apud cenſores, ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere.

quid cauſa factum dicetur, ſi inimici vlciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi deniq; vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiſcendi commodi, aut cõtra reiiciendi, diminuendi, deuitandiue incõmodi cauſa. Nam horum in genus alterutrum illa quoq; incident, in quibus aut commodi aliquid maioris adipiſcendi cauſa: aut maioris vitandi incõmodi ſuſcipitur: aut aliquid cõmodum maioris adipiſcendi cõmodi, aut maioris vitandi incõmodi præteritur. Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt huius conſtitutionis. nam nihil factum eſſe cuiquam ꝓbatur, niſi aliquid quare factũ ſit oſtẽditur. Cauſa eſt, quæ induxit ad maleficium, cõmodorum ſpe, aut incommodorum euitatione.) Hoc dicit: Quem accuſaturi ſumus obiectum crimen inficiantem, cauſam afferimus cur eum deliquiſſe arbitremur, & aut commodorum ſpe illectum fuiſſe, aut quod incõmoda ſubterfugere voluerit. commodorum ſpe: vt ſi eũ quiſpiam, qui ad hæreditatem accedebat, ſuſtulerit. incommodorum vitatione: ſi nouercam occiderit, ne dura ſub eius cuſtodia amplius premeretur. Nunquid commodum maleficio appetierit.) nunquid male quicquam egerit, quod ex eo commodum ſperaret, aut honorem, aut pecuniam, aut dominationem. nam ob hæc plerunque cędes feciſſe multi inuenti ſunt. Num aliquam cupiditatem amoris.) veluti ob libidinis ſatiandæ appetitum pocula amatoria quę philtra vocant, data, & incantamenta facta, cæteraq; huiuſmodi commiſiſſe flagitia homines deprehẽſi ſunt. Num aliquam cupiditatem amoris.) ſunt enim multæ amorum cupiditates. Aut huiuſmodi libidinis voluerit explere.) Subaudiendum cupiditatem, hoc eſt, ſiue amoris, ſiue cuiuſuis libidinis, id eſt, appetitus, nam cuiuslibet rei appetitum, libidinem tunc fere dicimus ſemper, cum cuius rei ſit libido adiicitur. ſin nihil adiicias, vitium ſignificat, quo obſcœnæ partes excitantur. Aut nunquid incommodi vitauerit.) Nam ſi commodum conſequendi cauſa flagitium committitur, par etiam eſt, vt ob effugienda incommoda, ſcelera ſubeamus, id aut propter inimicitias euitandas, aut infamias, aut dolores, aut ſupplicium fieri ſolet. Hic accuſator in ſpe commodi oſtendit cupiditatem aduerſarii.) In ſecundo aliorum Rhetoricorum præceptorum Accuſator ergo, inquit, cum impulſione aliquid factũ eſſe dicet, illum impetum & quandam commotionem animi, affectionemq; verbis & ſententiis amplificare debebit, & oſtendere quanta vis ſit amoris, quanta animi perturbatio ex iracũdia fiat, aut ex aliqua cauſa earum qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, in ſimilitudinem collatione, & ipſius animi affectionis explicatione curandum eſt, vt non mirum videatur ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit. Eum autem non impulſione, verum ratiocinatione aliquem commiſiſſe quid dicet, quid commodi ſecus ſi aut quid incõmodi fugerit demonſtrabit: & id augebit quã maxime poterit vt quoad eius fieri poſſit, idonea quam maxime cauſa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ cauſa, quantam gloriam conſecuturam exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarũ, & omnino quicquid erit quod cauſæ fuiſſe dicet id ſumme augere debebit. & hoc eum magnopere cõſiderare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam uehementius quid in opinione eius quem arguet fuerit. Nihil enim refert non fuiſſe aut non eſſe aliquid commodi, aut incommodi, ſi oſtendi poſſit ei viſum eſſe qui arguatur. nam opinio dupliciter fallit homines: cum aut res aliuſmodi eſt ac putatur, aut non is euentus eſt quem ſint arbitrati. Res aliuſmodi eſt tum, cum aut id quod bonum eſt, malum putant aut contra quod malum eſt, bonũ: aut quod nec bonũ nec malũ ẽ, malũ aut bonum, aut quod malum aut bonum eſt, nec malum nec bonum. Hoc intellecto, ſi quis negabit eſſe vllã pecuniã vita fratris aut amici aut demq; officio ſuo antiquiorem aut ſuauiorem, non hoc erit accuſatori negandum. nam in eum culpa & ſummum odium transferetur, cui quod tam vere & pie dicetur negabit. Verum illud dicendum erit illi ita non eſſe viſum: quod ſumi oportet ex his quæ ad perſonam pertinent, de quo poſt dicẽdum eſt. Euentus autem tum fallit, cum aliter accidit, atq; hi qui arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur. vt ſi quis dicatur alium occidiſſe, ac noluerit, quod aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit: aut cum necaſſe cuius teſtamento non ſit hæres, quod eo teſtamẽto ſe hęredem arbitratus ſit. Non enim ex euentu cogitationem expectari, ſed qua cogitatione animus & ſpe ad maleficiũ ſit conſiderare: quo animo quid quiſq; faciat, non quo caſu utatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco caput erit illud accuſatori ſi demonſtrare poterit, alii nemini cauſam fuiſſe faciundi ſecundarum, ſi tantam aut tam idoneam nemini. Hic accuſator in ſpe cõmodi, cupiditatem oſtendet aduerſarii in euitatione incõmodi, formidinem augebit.) In probatione enim cauſarum maxime ſpectatur ira, odium, metus, cupiditas ſpes. nam reliquæ in has ſpecies cadunt: quorum ſi quid in reum conuenerit, accuſatoris eſt efficere, quicquid facere pro cauſa videtur, cauſaſque quæ in argumentum ſumet arguere. ſi minus, illuc conferenda eſt oratio vt aut aliquas fortaſſe latentes fuiſſe, aut nihil ad rem pertinere dicat, cur fecerit: aut etiam dignum eſſe odio ſcelus, quod non habuerit cauſam cur id faceret. In euitatione incommodi formidinem augebit, defenſor autem negabit: oſtendet quanta ni id feciſſet, immineret formido. idq; per ſingula exemplis & cæteris dicẽdi ornamẽtis amplificabit accuſator. Defenſor autem negabit cauſam fuiſſe ſi poterit.) In libris de inuentione: Defenſor autem, inquit, ex contrario, primum impulſionem aut nullam fuiſſe dicet: aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit, & paruulam quãdã fuiſſe demonſtrabit, aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit. quo erit in loco demonſtrandum, quæ vis & natura eius ſit affectionis qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur. in quo & exempla & ſimilitudines erunt proferendæ, & ipſa diligenter natura eius affectionis quam leniſſime quietiſſimam ad partem explicanda, vt & res ipſa a facto crudeli & turbulento ad quoddam mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum eius qui audiet, & ad animi quędam intimum ſenſum accommodetur. Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit, ſi aut commodum nullum fuiſſe, aut paruum, aut alius magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis quã alius, aut incommodum ſibi maius quã commodum dicet: vt nequaquam fuerit illius cõmodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod ſubeatur comparanda qui omnes loci ſimiliter incommodi quoq; vitatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit, eum id eſſe ſecutum quod ei viſum ſit commodum, aut id fugiſſe quod putarit eſſe incommodum, quanquam in falſa fuerit opinione, demonſtrandum erit defenſori, neminem tanta eſſe ſtultitia qui talis in re veritatẽ poſſit ignorare. quod ſi id concedatur, illud non conceſſum iri, nec dubitaſſe quidem hunc, quod eius iuris eſſet, ſed in quod falſum fuerit, ſine vlla dubitatione pro falſo, quod verum pro vero probaſſe. Quod ſi id dubitarit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum cer-

tum in periculum ſe committere. Quemadmodum autẽ accuſator eum ab aliis culpam dimouebit, defenſoris locis vtetur: ſic his qui accuſatori dati ſunt, vtetur reus, cum in alios ab ſe crimen volet transferre. Defenſor autem negabit cauſam fuiſſe ſi poterit.) Hoc eſt, patronus quoties poterit, inſtabit his locis: vt cur factum ab re eſſe arguatur, cauſam fuiſſe nullam, aut falſam. Aut cauſam vehementer extenuabit.) Patronus, inquit, tenuem aut ignotam fuiſſe pro reo cauſam, ſi negare non poterit, dicet. ſi accuſator ſine cauſa ſcelus arg et factum, patronus contra, aut credibile eſſe, vt quicquam ſine cauſa factum ſit. Quod Cicero ipſe multis in orationibus vehementiſſime tractat, præcipue pro Vareno, qui omnibus malis premebatur: nã & damnatus eſt. Deinde iniquum eſſe dicet, omnes ad quos aliquid emolumẽti ex aliqua re peruenerit, in ſuſpicionem maleficii deuocari.) Hoc dicit, ſi alia defecerint, non vtiq; ſpectandas eſſe cauſas dicet. nã quis põt, inquit, inueniri, qui nõ metuat aut oderit ſuſpecta, aut cupiditate aliqua moueat: plurimos tñ ſaluos facit innocẽtia. Quãobrẽ iniquum eſſe, ſi ad quos emolumẽta peruenerint, maleficii putabimus accuſandos. Deinde vita hoĩs ex ante factis ſpectabit.) Quę de vita hoĩs dicuntur, de habitu, de aĩo, de ſtudio, de cõſilio intelligendũ, cæteriſq; ſubiiciũtur: hunc locũ Cicero in 2. Rhetoricorũ de inuẽtione tractaturus, inquit: Ex perſona autem coniectura capietur, ſi res quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur, quas omnes in primo libro expoſuimus. Fuerunt autem, nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Sed hæc infra a nobis abunde explicabuntur, interim ad ipſum Ciceronem redeo, qui ſubiungit: Nam & de nomine nonnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autẽ cum dicimus, cognomen quoq; intelligatur oportet: de hominis enim certo & proprio vocabulo agitur. Vt ſi dicamus, idcirco aliquem callidum vocari, quod temerario & repentino conſilio ſit. aut ſi ea re hominibus græcis imperitis verba dediſſe, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius vocaretur. & huius an illius ciuitatis ſit, quibus ſit maioribus, quibus conſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore. quę naturę ſunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Ex victu multæ trahuntur ſuſpiciones, cum quemadmodum, & apud quos, & a quibus eductus & eruditus ſit quæritur, & quibus cum viuat, qua ratione vitæ, quo more domeſtico vtatur. Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cum ſeruus an liber, pecunioſus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus an in poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, cõſideratur, aut denq; aliquid eorum quęritur, quę fortunæ eſſe attributa intelligitur. habitus autem, quando in aliqua perfecta & conſtanti animi aut corporis abſolutione conſiſtit, quo in genere eſt virtus, ſciẽtia & quæ contraria ſunt, res ipſa cauſa poſita docebit, & quid hic quoq; locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet per ſe gerere cõiecturam: vt, amor, iracundia, moleſtia: propterea quod & ipſorum vis intelligitur: & quæ res harum aliquam rem conſequatur, faciles cognitu ſunt. ſtudium autem, quoniam eſt aſſidua & vehemens aliquam ad rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio eius quod res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. non cõſilium eſt, aliquid faciendi non faciendi ve excogitata ratio. Iam facta & caſus & orationes, quæ ſunt omnia, vt in confirmationis præceptis dictum eſt, in tria tempora diſtributa, facile erit videre, & quid afferant ad cõfirmandam coniecturam ſuſpicionis. Deinde poſt paulum adiicit Quare vitam eius quem arguit ex ante factis accuſator, improbare debebit: & oſtendere, ſi quo in pari ante peccato conuictus ſit. ſi id non potuerit, ſi quam in ſimilem ante ſuſpicionem venerit. Ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi in cauſa aliqua commotum peccaſſe: aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore, vt ſiquidem pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtrare aliqua in re eius aliquod factum auarũ. Item in omni cauſa naturam, aut victum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam qua commotum peccaſſe dicet adiungere debebit: atq; ex his pari quoq; genere culparum, ſi ex pari ſumenda faculta. non erit improbari animum aduerſarii oportebit. ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & ſi auarum eum quem accuſes demonſtrare non poſſit, aliis affinem eſſe vitiis doceat. & ex ea re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoq; in re eum deliquiſſe, Quantũ enim de honeſtate & authoritate eius qui arguitur detractum eſt, tantum de facultate totius eſt defenſionis diminutum. ſi nulli affinis poterit vitio reus ante admiſſo demonſtrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, vt veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere: nam eum ante celaſſe, nunc manifeſto teneri. quare non oportere honorem ex ſuperiore vita ſpectari, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari: & aut poteſtatem ante peccandi non fuiſſe, aut cauſam. aut ſi hæc dici non potuerunt, dicẽdum erit illud extremum, Non eſſe mirum ſi nunc primum deliquerit nam neceſſe eſt eum qui velit peccare, aliquando primum delinquere, ſin vita antehac ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonſtrato, argumentis accuſationem confirmare ſtatim oportebit. Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur.) Accuſator illud aget, inquit, vt vitam rei anteactam diligenter conſideret quæ ſi vitioſa fuerit, eam inueſtiget. Primum conſiderabit accuſator, num quando ſimile quid fecerit. ſi non inde reperiet, quęret num quando venerit in ſimilem ſuſpicionem, & in eo debebit eſſe occupatus.) Hoc dicit: primum qui accuſat, conſiderabit, num tempus fuerit, cum ſimile quicquam fecerit reus eius cuius arguatur: ſi ſimile feciſſe dicere non poterit, quæret num ĩ eo ſuſpicionem ſaltem venerit. vtrum autem horum poterit afferere, in eo debebit maxime eſſe occupatus, vt quam vehementiſſime poterit accuſet. Idq; faciet, vt ad eam cauſam peccati, quã paulo ante expoſuerit.) ſubaudi in narratione. nam expoſitionem orationis, quam narrationem nominamus, diximus partitionem, deinde confirmationem ſequi: in qua argumentationes & cauſæ probationes adhibentur. Id igitur faciet, vt quare ita in narratione ſuſpicatus ſit argumentis anteactæ vitæ poſſit oſtendere, hoc modo.

Si dicet pecunię cauſa feciſſe.) Hoc eſt, deliquiſſe, quod ad ſe peruenturam ob eam cauſam crederet pecuniam, non mirum id cuiquam videri debere dicet, quando & ſemper habitus ſit auarus. Si honoris.) Subaudiendum, cauſa feciſſe, aut deliquiſſe, in narratione cauſæ dixerimus, ne id quidem mirari debere quenquam, quando & ambitioſus ſemper habitus ſit. Hoc modo poterit animi vitium cum cauſa peccati conglutinare.) Poterit, inquit, accuſator cum cauſa, quam expoſuerit, eius infirmi animo vitium coniungere, vt oſtendat, quod deliquerit, animi illud vitium fuiſſe in cauſa. Et ſi non poterit.) Hoc eſt, non ſit curæ, ſi vitium quo aut infamatus quodam eſt reum, aut in ſuſpicione habitus, multo maius fuit, quam quod affertur, aut minus modo eum peccaſſe poſſimus oſtendere. Si non poterit auarum.) Quem pecuniæ cauſa dicet feciſſe. Demonſtret eum corruptorem, vel perfidum, ſi quoquo modo poterit.) Senſus eſt: Si animi vitium cum cauſa, quam in narratione cõplexus ſit, coniungere non queat, non magni pendat, modo aut corruptorem virginumue violatorem, aut qui pecunia quẽpiam ſeducere tentauerit: aut perfidum, hoc eſt, qui datam violauerit fidem, aliquo pacto poſſit demõſtrare. Deniq; aliquo, aut quã plurimis.) Quotquot poterit, inquit, vitiis inquinabit rei perſonam accuſator: quod genus etiam confirmationis eſt. Omnes ſiquidem res argumentando confirmantur, vt Cicero in libris de Inuentione docet: aut ex eo quod perſonis, aut ex eo quod negotiis eſt attributum. Perſonis res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod vnicuiq; perſonæ tribuitur, quo ſuo quæque proprio & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam diffinire difficile eſt. Partes autem eius enumerare, eas quarum indigemus ad hanc præceptionẽ, facilius eſt. Et aut partim diuino, partim immortali genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere numerantur: atq; hominum genus, & in ſexu conſideratur, virile an muliebre ſit: & in natione, patria in cognatione, ætate: natione, Græcus an Barbarus: patria, Athenienſis an Lacedæmonius: cognatione, quibus maioribus, quibus conſanguineis, ætate, puer an adoleſcens, natu grandior an ſenex. Præterita commoda & incommoda conſiderantur, ab natura data animo, aut corpori hoc modo: Valens an imbecillis, longus an breuis, formoſus an deformis, velox an tardus ſit, acutus an hebetior ſit, memor an obliuioſus: comis, officioſus, prudens, patiens, an contra, & omnino quæ a natura dantur, animo & corpore conſiderabuntur in na-

tura

tura conſideranda. nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius eſt dicendum. In victu cõſiderare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos viuẽdi præceptores, quibus amicis vtatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus, quomodo rem familiarẽ adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur. Seruus ſit an liber, pecunioſus an tenuis, priuatus an cum poteſtate. Si cum poteſtate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra: liberos habeat an non. aut ſi non de viuo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſiderandum. Habitum appellamus animi aut corporis conſtantem & abſolutam aliqua in re perfectionem: aut virtutis, aut artis alicuius perceptionem, aut quamuis ſcientiam, & item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, ſed ſtudio & induſtria partam. Affectio eſt animi, aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio: vt, lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia quæ genere in eodem inueniuntur. Studium autem eſt, animi aſſidua & vehemens ad aliquam rem applicata, magna cum voluntate occupatio: vt philoſophiæ, poeticæ, geometricæ, literarum. Conſilium eſt, aliquid faciendi non faciendiue excogitata ratio. Facta autem & caſus & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur: quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit: quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit, qua ſit vſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc videntur attributa eſſe. Vitiis contaminarit perſonam.) Perſonam, quam pronominibus me te, illo exprimimus, eſſe intelligamus. Deinde qui illud fecerit tam nequiter.) Senſus eſt: Qui accuſabit, cum perſonam aliquibus vitiis contaminarit, adiiciat, non mirum vtique videri debere, ſi qui antea multa nequiter egerit, ſpurce vixerit, hoc vitio exiſtimetur inquinatus. Qui fecerit illud tam nequiter.) Tam male egerit, quàm egiſſe conuictus ſit. Eundem tam perperam feciſſe.) Id eſt, tam peruerſe egiſſe, quàm accuſetur. Si vehementer caſtus, & integer exiſtimabitur aduerſarius, dicet facta, non famam ſpectari oportere &c.) Ordo eſt, ſi vehementer exiſtimabitur caſtus & integer: Senſus eſt, ſi a cunctis & continens, & nulla ex parte ſcelere obuolutus exiſtimabitur, dicet accuſator facta, non famam ſpectari oportere: aut famam quæ de eo ſuſcitata ſit, fictã eſſe eum antẽ ſua, quàm diu potuerit, occultaſſe flagitia, nũc ſe planum factum, hoc eſt, liquido cognouiſſe, vt nullo modo poſſit dubitari, maleficium ab eo non abeſſe. Vehementer caſtus & integer.) Caſtus a pudico differt, quòd pudicus eſt turpium libidinum liber, caſtus ab iis continens & remotus præterea religioſus, mundus. Vergilius in. 2. Georgicorum Caſta pudicitiã ſeruat domus. Integer, purus inſonsque nominatur. Vt Horatius in libro Carminum: Integer vitæ ſcelerisque purus, Non eget Mauri iaculis, nec arcu. Illum occultaſſe ante ſua flagitia.) A flagitio facinus diſtat, vt de doctrina Chriſtiana dicit Auguſ. quòd indomita ad animum corpusque ſuum corrumpendum cupiditas, flagitium vocatur: quod autem agimus, vt alteri noceamus, facinus appellatur. Et hæc ſunt duo genera omnium peccatorũ: ſed flagitia priora ſunt, quæ cum exinaniuerunt animum, in facinora proſiliunt. Defenſor primum demonſtrabit: & quæ ſequuntur.) In ſecundo autem de Inuentione Defenſor autem inquit, primum ſi poterit, debebit vitam eius qui inſimulabitur quàm honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtẽdet aliqua eius nota & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios etiam: quæ magis rara & eximia ſunt, ſi ab eo cum magno aliquid labore, aut periculo, aut cum vtraque re, cum neceſſe non eſſet, officii cauſa, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum qui modo expoſiti ſunt, factum eſſe dicet: deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſſe: quod eo confirmatius erit, ſi cum poteſtas impune aliquid faciendi, minus honeſte fuiſſe dicetur, voluntas faciendi demonſtrabitur abfuiſſe. Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur. vt ſi cum auaritiæ cauſa fuiſſe arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe, & indignum demonſtrabitur. Vt cum animus in vita fuerit omni a vitiis remotiſſimus, eam cauſam putare quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere: aut iniquum eſſe, & optimo cuique pernicioſiſſimum, non vitam honeſte actam tali in tempore quàm plurimum prodeſſe: ſed ſubita rerum criminatione, quę confingi facile poſſit, non ex anteacta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque vllo modo mutari poſſit, facere iudicium. Sin autem in anteacta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falſo veniſſe in eã exiſtimationem dicentur, ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione, aut imprudentiæ neceſſitudine, aut perſuaſione adoleſcentiæ: aut alicui non malitioſæ animi affectioni attribuentur: aut diſſimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, ſed ab tali culpa remotus eſſe videatur. At ſi nullo modo vitæ turpitudo aut infamia leniri poterit, oratione negare oportebit, de vita eius & de moribus quæri: ſed de eo crimine, de quo arguatur, quare ante factis omiſſis illud quod inſtat agi oportere. Defenſor autem primum demõſtrabit, vitam integram ſi poterit.) Quod in huiuſmodi defenſione potiſſimum erit. Si id non poterit confugiet ad imprudentiã ſtultitiam, adoleſcentiam &c.) Proximum enim eſt, ſi obiectũ crimen negare non poſſit, vt ſe imprudentia deceptum dicat, & ſtultitia recuſet crimen, aut adoleſcentia. Vim perſuaſionem.) Vt vi & neceſſitate ſe feciſſe compulſum dicat: aut cuiuſpiam, cui fides videretur adhibenda, perſuaſione. Quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt &c.) Ordo & ſenſus eſt patronus dicat, de quibus rebus, ſubaudi, quæ alias actæ, ad præſentem non attinent quæſtionem, non debeat aſſignari vituperatio, non debeat aſſignari crimen, vituperetur eorum quæ extra id crimen erunt, tam eius qui vocatus in iudicium eſt, quàm eorum qui vi, aut perſuaſione olim peccare compulerunt. nec enim attinet, vt qui extra hoc iudiciũ ſunt, in ius aduocentur. Falſos rumores.) Falſas calũnias, quæ rumore, hoc eſt, vulgaris & imperitæ multitudinis voce ſuſcitatæ iniicia ruendo enim rumor vulgi, de aliqua re recenti, repentina cum voce, opinio nominatur. Diſſipatos eſſe dicat.) Diſſipatos. i. abolitos. & erit ſenſus, vt dicat, Falſos rumores. i. qui falſo fuerant excitati, iam eſſe abolitos. aut vt dicat, rumores falſo diſſipatos, diſparſos per vrbem, ac per hoc illis non eſſe credendum, quoniam falſi fuerint. Et vtetur loco communi.) quo in omni cauſa vti poſſumus. Rumoribus.) Hoc eſt, nouæ & popularium famæ credi non oportere. Dicat ſe nõ de moribus eius apud cenſores, ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere.) Dicat locum illum non exigere, vt de moribus rei quicquam dicat quandoquidem apud iudices, non niſi de criminibus contendatur: apud cenſores vero, vel de moribus contendere cuiquam conueniat. a moribus enim vero Cenſor, vt Varro inquit, iudex morum dictus: quòd ad eius cenſionem. i. arbitrium cenſeretur populus.

LONGOLIVS.

CAuſa eſt ea.) Hoc loco meminiſſe oportet, cauſam eſſe duplicem: quod quàmuis non aperte, ſatis tamen Cicero hic expreſſit. Eſt enim alia impulſiua, vt ira, odium: hanc Græci ὁρμητικὴν αἰτίαν vocant: alia vero ratiocinatiua, vt lucrum, hæreditas: & hæc ipſa ab illis λογικὴ αἰτία appellatur. Reperiat diſpar, Diſpar, hoc eſt, loquendi ratione, ſed ab ipſa re quã quærimus parum abludens. Non enim facile quiſpiam corrumpitur, nec perfide agit, aut alium corrumpit, niſi pecuniæ gratia, quantulum ergo hæc ab auaritia diſtant: Igitur diſpar non re ipſa, ſed nominis ſimilitudine & ſignificatione. Stulti enim foret, cum pecuniæ gratia aliquem aliquid feciſſe dicere intendat, eum aut prodigum, aut timidum dicere. Vtatur extrema defenſione.) Hoc eſt, tranſlatione, qua iudicium differtur, non tamen aufertur.

ASCENSIVS.

PRobabile eſt.) Primum declarat cauſæ genus probabile, quod & veriſimile dici poteſt, dicens. Probabile, ſcilicet genus cauſæ eſt quo probatur, aut quod probat peccare expediſſe, id eſt vtile fuiſſe) ſaltem apparens) reo, id eſt accuſato: vt ſi fratrem maiorem natu veneno ſuſtuliſſe accuſetur, fiet probabile ſi dicatur per eam viam hæreditatem aſſecutus, aut vt vero imperium (dico ſaltem apparens: quia vt in tertio Officiorum idem Cicero docet, nihil eſt re vera expediens, aut vtile quod non idem honeſtum: Veruntamen qui bona fortunæ etiam male acquiſita bona cenſent bonum quod non ſit honeſtum ponant neceſſe eſt) & quod probat hominem, ſcilicet accuſatum: nunquam abfuiſſe a ſimili turpitudine, id eſt ſemper

fuiſſe in ſimili turpitudine peccari. Quia.n.difficile eſt conſuetа relinquere, veriſimile eſt eum qui aſſuetus ſit ſimilia facere id quoq; feciſſe, id, ſcilicet genus cauſæ probabile diuiditur in cauſam, & in vitam. Cauſa eſt ea quæ inducit ad maleficium ſpe commodorum, aut euitatione incommodorum. Ita cum quæritur nunquid appetierit commodum maleficio, num ſupple appetierit honorem, num appetierit pecuniam, num appetierit dominationem.i.tyrannidem, num voluerit explere.i.euacuare, aut plane exercere cupiditatẽ amoris, aut huiuſmodi.ſ.vitioſę libidinis. In quibus omnibus num, ſi dicantur pro accuſatore, affirmatiuam poſtulat reſponſionem ſicut apud nos particula nonne, nam e nunquid fere ponimus, vbi negatiuam petimus: attamen hic affirmatiuam videtur accuſator, exigere etiam nunquid vnde additur. Nunquid.i. nonne, accuſatus vitarit pro vitauerit per ſcelus cõmiſſum incommodum.ſ.aliquod vt inimicitias infamiam, dolorẽ, ſuppliciũ: quia ſi quis eum occidit qui cũ grauis habiturus ſit inimicitias, aut q occulti criminis iudex, aut delator timebatur, & ira ab eo timuerit dolorem, aut ſupplicium procurandum, veriſimile erit eum ab eo occiſum, hic.i. in hac parte accuſator oſtendet in ſpe commodi.i. vbi dicit aduerſarium commodum ſperaſſe demonſtrauit cupiditatem aduerſarii, & augebit in euitatione incommodi, fortitudinem.ſ.aduerſarii.i. vbi dicit eum: vt euitaret incommodum ſcelus perpetraſſe oſtendet eum meticuloſum, vt vero ſimile ſit multum euitaſſe incommodum. Nam meticuloſi ſæpe vt minus incommodum euitent maius incurrunt. Autem pro ſe defenſor ſi potuerit negabit cauſam fuiſſe cur reus tale ſcelus poſſet committere, aut extenuabit eam.ſ. cauſam vehementer. Deinde poſtquam extenuauerit cauſam, dicet iniquum eſſe, omnes ad quos aliquid emolumenti.i. lucri peruenerit.i. peruenire potuerit ex aliqua re deuocari.i. prę ter rationem de integritate vitæ vocari in ſuſpitionem maleficii. Deinde vita hominis.ſ. accuſati, ſpectabitur.i. præbebit ſpeciem & approbationem ex antefactis phen eſt.i.ſubunio: quia vna eſt dictio.i.ex anteactis eius, in quo.i. qua ſpectatione antefactorum accuſator conſiderabit primum.i. præcipue: num.i.nõne fecerit ante quid ſimile.ſ.eius, cuius accuſatus eſt. Si non reperiret id, videlicet q aliquando ſimile commiſerit, quęret.i.inueſtigabit num.i.nonne venerit: quando.i. quãdoq; in ſuſpitionem ſimilem.i.ſimilis facti, & debebit eſſe occupatus, id eſt

tur.i.ſollicitus, in eo, vt vita hominis.ſ.accuſati, poſſit accommodari ad eam cauſam peccati quam expoſuit pauloante: hoc modo. Si dicet eum feciſſe.ſ.ſcelus cauſa pecuniæ, oſtendet eũ fuiſſe ſemper auarum. Si cauſa honoris oſtendet eum fuiſſe ambitioſum, & ita poterit vitium animi conglutinare.i.compingere cum cauſa peccati. Si non poterit reperire vitium animi par cum cauſa, reperiat diſpar. Si non poterit demonſtrare auarum demonſtret eum corruptorem vel perfidum, ſi poterit.ſ.id facere quoquo.i.quocunq; modo. Denique contaminabit perſonam aliquo.ſ.uno vitio, aut per plurimis vitiis, deinde ſup.dicet non eſſe mirum eum qui fecit illud tam nequiter.i. luxurioſæ, eundem feciſſe hoc.ſ.quod nouiſſe, refert tam perperam.i.tam peruerſę. Si aduerſarius exiſtimabitur vehementer caſtus & integer ipſe accuſator diret oportere facta non famam eius ſpectari, & diret illum occultaſſe ante.i. prius ſua flagitia, & ſe facturum planum.i. manifeſtarium maleficium non abeſſe ab eo.i.in eo eſſe. Defenſor demonſtrauit primum vitam.ſ.defenſi, integram ſi poterit, & ſi non poterit id.i. eam integram oſtendere, ipſe recurret ad imprudentiã, ſtultitiam, adoleſcentiam, vim.i.coactionem ab aliis, perſuaſionem, quibus de rebus.i.propter quas res, quia olim peccauit per imprudentiam, ſtultitiam &c. dicet q vituperatio eorum quæ erunt extra id crimen.i. de antefactis non debeat aſſignari.i. applicari. Si defenſor impedietur vehementer a turpitudine & infamia hominis.ſ.defendendi prius.ſ.diſperſa, ipſe dabit operam, vt dicat falſos rumore eſſe diſſipatos de innocente, & vtetur loco communi.i.quo in cuiuslibet criminis depulſione vti poſſit, vtpote dicet non oportere credi rumoribus & rumores forte ſiniſtros eſſe diſperſos, q crimen cõmiſerit defendendus, verum rumoribus, quorum incertus ſit auctor, nullã fidem a prudentibus viris eſſe adhibendam. Si nihil eorum fieri poterit.i. ſine rumores quidem incertos eſſe, & illis non credendum eſſe, honeſtæ dicere poterit, defenſor vtatur. extrema, id eſt infirma ac humillima defenſione, & dicat ſe non dicere de moribus apud cenſores ſcilicet morum, hoc eſt, quorum eſt cognoſcere de moribus, ſed dicere de criminibus aduerſariorum apud iudices ſcilicet cauſarum criminalium.q.d. ab eo fore eſſe declinandum, aut illic de moribus rei non eſſe inquirendum, ſed duntaxat de crimine. Id autem dicet ſic, vt videatur poſſe purgare obiecta: ſed nolle, quia non ſint obiecta coram ſuo iudice.

DE COLLATIONE.

COLLATIO, eſt, cum accuſator id quod aduerſariũ feciſſe criminatur, alij nemini niſi reo bonũ fuiſſe demonſtrat: aut alium neminem potuiſſe perficere, niſi aduerſarium: aut eum ipſum alijs rationibus, aut non potuiſſe, aut non æque cõmode potuiſſe: aut eum fugiſſe alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defenſor ut demonſtret oportet, aut alijs quoq; bonum fuiſſe, aut alios quoq; id quod ipſe inſimuletur facere potuiſſe.

CAPIDVRVS.

Collatio eſt, cum accuſator id quod aduerſarium feciſſe criminatur, alii nemini niſi reo bonũ fuiſſe demonſtrat.) Coniectura omnis, aut de re, aut de animo eſt. Vtriuſque tẽpora tria ſunt, præteritum, præſens, & futurum vtraq; itidem aut in lite aut extra litem ſunt, quę ad animum referuntur. & extra litem ſunt, velut qua mente Origenes fuit, quo noſtris potius quam extrariis exemplis vtar, cum dixit Deum ſaluos omnes nos futuros velle: hoc præteriti temporis. Præſentis, qua mente Parthus Chriſtianos inuadat, Futuri, quid ſit idem cogitaturus, ſi inſeparatas vires omnes ſenſerint Italiæ. In lite, an parricidium commiſerit Roſcius? an Parthus ſummum Italię affectet imperium? an tãtum facinus cuncti Italiæ principes perficere permiſſuri ſint. Ad rem pertinentes coniecturæ, & quidem extra litem Qualis in carne Chriſtus fuerit: an Ioannes Euangeliſtas adhuc viuat, quale mundi totius Chriſti futurum iudicium ſit. Hæc autem quę in lite verſantur, pręteriti tẽporis maxime valent: nemo enim accuſat niſi quę facta ſunt. nam quę fiunt, & quę futura ſunt, ex præteritis colliguntur. Præteritorum igitur tria ſunt genera, aut de facto, & authore quęritur: velut cum aut vtrunq; pariter negatur, aut cum ſeparatim & factum ſit nec ne. & ſi factum eſſe conſtet a quo factũ ſit ambigatur. Et factum aliquando ſimplicem habet quæſtionem, an homo perierit: aliquando duplicem, veneno an crudelitate perierit. Alterum eſt genus de facto tantum, cum ſi id certum ſit, non poſſit de authore dubitari. Tertium eſt, cũ de authore tantum conſtet, ſed a quo ſit factum, in cõtrouerſiã venit. Sed ne id quidẽ ſimplex eſt. aut enim reus feciſſe tantummodo ſe negat, aut aliũ feciſſe dicit. Sed ne id alterũ quidem transferendi criminis una forma eſt. Interdum enim ſubſtituitur mutua accuſatio, quã Græci ἀντικατηγορίαν uocant, noſtrum quidam concertatiuã interdum in aliquam perſonã, quę extra diſcrimen iudicii eſt, transfertur, & alias certã, alias incertã. Hic accuſator, inquit Cicero, demonſtrabit, alii nemini quod criminatur bonum eſſe potuiſſe, idq; genus collatio nominatur: q qui accuſetur, cũ aliis, an id feciſſe potuerint, conferatur.i.comparetur. Aut alium neminem potuiſſe perficere, niſi aduerſarium, ſi in certa perſona proferatur. Aut enim ipſum aliis rationibus non potuiſſe.) Si certam perſonam nominarit reus, quam deliquiſſe dicit, non ſe. Eſt enim ſenſus, ſi in quempiam quod commiſiſſe criminetur, reus transferat, accuſator eum ipſum quem in crimine arguat, reus aliis rationibus non potuiſſe, aut non æque commode potuiſſe oſtendet: aut eum fugiſſe alias rationes cõmodiores, propter cupiditatẽ. Amphibologia in verbis eſt. eſt.n. verborũ ordo, & ſenſus: aut accuſator dicet alias rationes cõmodiores, quæ plus vtilitatis afferebant, effugere eũ, ſubaudi reum, quem ipſe criminetur propter cupiditatem: hoc eſt. ita cupiditate affectũ fuiſſe reum, vt deliquerit, cũ eſſent alię rationes cõmodiores, ob quas peccare nõ debuerat: ſed eas rationes ipſum latuiſſe, vehemẽter affectũ. Hoc loco defenſor demonſtret oportet, ſi reũ accuſarũ iri velit. Aut aliis quoq; bo-

num fuiſſe.) Id eſt, commodo cedere potuiſſe. Aut alios quoque id de quo ipſe inſimuletur, facere potuiſſe.) hoc eſt, vt alii, de quo ipſe accuſetur, feciſſe videri poſſint, quo minus ipſe in culpa eſſe videatur.

ASCENSIVS.

Collatio eſt &c.) Proſequitur ſecundã partẽ conſtitutionis coniecturalis, quæ collatio.i. cõparatio & parabola dicitur de qua dicit ſic. Collatio eſt: cum.i. quando accuſator demonſtrat id quod criminatur.i. pro crimine accuſat aduerſarium feciſſe: nemini.i. nulli alii fuiſſe bonum.i. vtile ſaltem apparens: niſi reo, aut demonſtrat neminem.i. nullum, alium niſi aduerſarium.ſ. quem accuſat: potuiſſe perficere.i. conſumare: quod factum criminatur, aut demonſtrat eum ipſum.ſ. aduerſarium, quæ ſoli id feciſſe demonſtrauit non potuiſſe facere aliis rationibus, id eſt, viis & mediis quam quibus eum id feciſſe dicit, aut ſcilicet ſaltem non potuiſſe ſup. id facere æque commode. Aut eum.ſ. aduerſarium fugiſſe.i. vitauiſſe, alias rationes cõmodiores.i. vtiliores, ſi expectare potuiſſet, ſed non expectauiſſe propter cupiditatem, quæ ſæpe ingenia hominum excedat. Quocirca quod non videtur veriſimile in continente, & temperato ac liberali homine videtur veriſimile in cupido & auaro. In hoc loco oportet vt defenſor demonſtret, aut bonum.i. vtile fuiſſe, quoq.i. etiam aliis, aut quoq.i. etiam alios potuiſſe facere, id quod ipſe.ſ. defenſor inſimuletur.i. per ſimulationem & occultam inuidiam accuſetur feciſſe.

DE SIGNO.

SIGNVM eſt per quod oſtenditur idonea perficiendi facultas eſſe quæſita. Id diuiditur in partes ſex, locũ, tempus ſpatiũ, occaſione, ſpẽ perficiciendi, ſpẽ celandi.

Locus quæritur, celebris, an deſertus; an ſemper deſertus, an tum cum id factum ſit, fuerit in eo loco ſolitudo, ſacer, an profanus: publicus; an priuatus fuerit: cuiuſmodi loci attingunt, num qui eſt paſſus, perſpectus, aut exauditus eſſe poßit. Horum quid reo, quid accuſatori conueniat, perſcribere non grauaremur, niſi facile quiuis cauſa poſita poſſet iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci, cætera facile comparabit exercitatio.

Tempus ita quæritur, qua parte anni, qua hora, noctu, an interdiu, qua die, quota hora factum eſſe dicatur, & cuiuſmodi temporibus.

Spatium ita conſideratur, ſatis'ne longum fuerit ad eam rem tranſigendam, & fuerit'ne ſatis ad id perficiendum ſpatij futurum. Nam parui refert ſatis ſpatij fuiſſe ad id pficiẽdũ, ſi id ante ſciri, et ratione prouideri nõ potuit, Occaſio quæritur, idonea ne fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita. ſit, aut nõ expectata.

Spes perficiendi quæ fuerit, ſpectabitur hoc modo, ſi quæ ſupradicta ſunt ſigna, concurrerint: ſi præterea ex altera parte uires, pecunia, conſiliũ, ſciẽtia, apparatio: ex altera parte imbecillitas, inopia, ſtultitia, imprudentia inapparatio demonſtrabitur fuiſſe. Fer quam rem ſciri potuerit, utrum diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conſciis, arbitris, adiutoribus, liberis, aut ſeruis, aut utriſq.

CAPIDVRVS.

Signum eſt, per quod oſtenditur idonea perficiendi facultas eſſe quæſita.) Signum, quod ſupra in diuiſione rationum coniecturalis conſtitutionis tertio locò poſitum eſt, inquit, per quod oſtenditur idonea quæſita eſſe ad aliquid perficiendum facultas. Id diuiditur in partes ſex: Locum, tempus, ſpatium occaſionem, ſpem perficiendi, ſpem celandi.) Omnis, vt ſupra diximus, coniectura, aut de animo, aut de re eſt. Quæ de re eſt, aut ad pſonam, aut ad negociũ cauſam'ue, aut ad coniũctum negotio attinet. Quæ ad perſonam referuntur, quæq ad cauſam, abunde ſupra docente ipſo Cicerone protulimus. Quę autem negotiis attributa ſunt, vt idem in primo de inuentione inquit, quærendum: Locus, tempus, modus, occaſio, facultas. Locus conſideratur, in quo res geſta ſit, ex opportunitate, quã videatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum, ea autem opportunitas, quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & vicinitate totius regionis. ex his attributionib⁹, ſacer an profanus publicus an priuatus, alienus an ipſius de quo agitur, locus ſit, aut fuerit. Tempus autem eſt, id quo nunc vtimur (nam ipſum quidem generaliter diffinire difficile eſt) pars quędam æternitatis, cum alicuius anni, mẽſtrui, diurni, nocturni'ue ſpatii certa ſignificatione. In hoc & quæ perierint cõſiderantur, & eorum ipſorum, quæ aut propter vetuſtatem obſoleuerunt, aut incredibilia videantur, vt iam in fabularum numero reponantur, & quæ iam diu geſta, & memoria noſtra remota, tamen faciant fidem vere tradita eſſe. quod eorum monumenta certa in literis extant, & quæ nuper geſta ſint: quæ ſcire plerią poſſint: & item quę inſtent in præſentia, & quæ maxime fiant, & quæ conſequantur s in quibus poteſt conſiderari, & quid ſerius futurum ſit. Et item communiter in tẽpore perſpiciendo lõginquitas eius eſt conſideranda. Nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negotiũ, & videre, potuerint'ne, aut magnitudo negotii, aut multitudo rerum in eo tranſigi tẽpore. Conſideratur autem tempus, & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occaſio autem eſt pars temporis habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi aut nõ faciendi opportunitatem. quare cum tẽpore hoc differt. Non genere quidem verũ id eſſe intelligitur, verum in tempore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur. In occaſione, ad ſpatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta. quare cum genere idem ſit, ſit aliud quod parte quadam & ſpecie, vt diximus, differat. hoc diſtribuitur intra genera, publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt, quod ciuitas vniuerſa aliqua de cauſa frequentat: vt ludi, dies feſtus, bellum commune, quod accidit omnibus eodẽ fere tempore: vt meſſis, vindemia, calor, frigus. Singulare autẽ eſt, quod aliqua de cauſa priuatim alicui accidere ſolet: vt, nuptiæ, ſacrificium, funus, conuiuium. Modus eſt, in quo quemadmodũ, & quo animo factum ſit, quæritus. Eius partes ſunt, prudentia & imprudentia. Prudentiæ autẽ ratio quęritur ex his, quæ clam palam, vi, perſuaſione fecerit. Imprudentia autem, in purgationem confertur, cuius partes ſunt, ſcientia caſus, neceſſitudo, & in affectionem, hoc eſt, moleſtiam, iracũdiam amorem, & cętera quæ in ſimili genere verſantur. Facultates ſunt aut quibus facilius ſit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt. Hic vero ſex enumerat locum & tempus, hoc eſt, deductum ſpatium. Tempori ſubniciemus occaſionem, ſpem perficiendi, quæ in modo finitur, ſpem celãdi in facultate. Ergo nec plura, nec pauciora ſunt quæ ad negotium, & coniecturam capiendam, generalia quaſi elementa referantur. Locus quæritur.) in quęſtionem venit.

Celebris an deſertus.) An illic multi verſari, vel nulli omnino conſueuerint. Semper deſertus.) Vt nemus, ſylua.

An tum cum id factum ſit.) Quia ſunt loca quæ bis aut ter ſingulis annis, multa hominum conſuetudine celebrantur: velut aliqua in aliis locis templa, alioqui tamen deſerta. In eo loco ſolitudo fuerit.) quo nulli acceſſerãt. Profanus.) nullo modo ſacer, quaſi procul a fano. hoc eſt, quod longe a templorum abſit ceremoniis. Cuiuſmodi loci attingant.) Subaudiendum longe animaduertendi. Senſus eſt: Conſiderandum quidem, quales ſint qui rem ipſam attingant & complectantur loci, quo cõiecturæ melius inde eiiciantur. Num qui eſt paſſus, perſpectus, & exauditus eſſe poſſit.) Num qui in huiuſmodi locis quicquam perpeſſus eſt, viſus ſit, aut a quoquam clamitans audiri potuerit. Quia ſi locus ſit frequẽs, potuit videri: ſi in ſublimi ſpecula, audiri facile potuit a quopiã. Horum quid reo, quid accuſatori conueniat, pręſcribere non grauaremur, niſi facile quiuis cauſa poſita poſſet iudicare.) Hoc dicit, quot'nam modis ex ſignis coniectura capiatur, monſtrauimus. nunc autẽ quid accuſatori, quid'ue defenſori tenendum, nos præcepta dare non pigeat, niſi quis fortaſſis exiſtimet cauſa expoſita, quid poſſit, quid'ue nõ poſſit, vel nec accuſare, vel defendere, ſe ta-

cile intellecturũ. Initia enim inuẽtionis ab arte debẽt proficiſci.) Ordo verborum eſt. Non grauemur perſcribere, quid horum reo, quid accuſatori conueniat. Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci: niſi quis facile cauſa poſita poſſet iudicare, cętera facile comprobabit exercitatio id eſt, inuentionis quidem principia docere neceſſe eſt, niſi ſit aliquis qui cauſa poſita id facile poſſit iudicare. nam cætera exercitatione facile poterunt comparari. Horum quid accuſatori conueniat, præſcribere non grauemur.) Præſcribere, præcipere. Cæſar in Commentariis: Noo minus commode ipſi ſibi præſcribere, quam ab aliis doceri poterant. Inde præſcripta, quæ ludi magiſtri dabant pueris veteres appellabant: & præſcripta, quæuis pręcepta. Cicero in oratore: Quid eſt quod præſcriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in ſuo quodq; genere pręſtet. Cæſar in Commentariis: Atq; imperatoris alter agere ad præſcriptum, alter libere ad ſummam rerum conſulere debet.

Non grauemur.) Id eſt, non grauiter feramus. nunc abſolute poſitum eſt, aliquando tranſitiue, Grauor hanc rem: vt dicas, grauior aduentum tuum, grauior præſentiam tuam, id eſt, grauiter fero. & grauior hac re. Vergilius:

Quid ſit qua voce grauaris Mente Dares.

Quicquid dicat Seruius qui hac elocutione nõ niſi per actiuũ nos vti voluit. Nam hæc res grauat me aliud verbum eſt, alterum enim deponens, alterum actiuum & paſſiuum eſt quale apud Curtium illud in octauo. Cæterum cum crus ſaucium pẽderet, & Cruore ſiccato frigeſcens volnus aggrauaret dolorem. Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci.) Multo enim commodius ſcribimus, ſi quæ nobis ex initia arte tradita ſunt, ad quæ exercitationem omnem accõmodemus, quã ſi prout caſus tulerit, vſq; vt ratio dictauerit ſcripſerimus. Cętera facile comprobabit exercitatio.) Iudicium enim exercitatione firmatur magis: nec ſperemus nos ex arte præceptoribusq; conſequi poſſe omnia. Faciẽda enim eſt vnicuiq; vis ſua, & exercendum ingenium: ſiquidem præceptor ſatis habet, cũ artis præcepta poſuit in medio, vt diſcipuli ſit, inde ſcribendi ſumere initium. Noctu an interdiu.) Vtraque aduerbia ſunt.

Et qua die.) Feſtane, an profeſta vel interciſa ſit. Et ſcierit ne ſatis.) Et ſi ſpatii ſatis fuerit, quo facinus potuerit transfigere, num id ſciſſe videatur. non enim credendũ videbitur id aggreſſum, quod trãſigere non poſſe crediderit. Aut prouideri non potuerit ratione, quo minus quod aggreſſus ſit abſoluerit.

Ad rem adoriendam.) Aggrediendam, inchoandam. Aut non expectata.) vt ſequeretur. Si quæ dicta ſunt ſupra ſigna concurrunt.) Si quæ ſupra ſigna memorauimus: locus, tẽpus, ſpatium, occaſio, vel horum aliquæ partes concurrunt. Ex altera parte.) ab accuſatore. Vires, pecunia, conſilium.) Hæc enim ſpem perficiendi videri poſſunt, perſtitiſſe reo, quæ ſibi voluerit. Ex altera parte.) Id eſt, a defenſore, imbecillitas, inopia, imprudentia, ſtultitia in apparatu demonſtrabitur fuiſſe, quæ omnia ſpem perficiendi habere non potuerunt. Quare ſcire potuerit, vtrum diffidendum. Ex quibus rebus potuerit colligere, num ſibi fuerit fidendum, ſi hæc adſint: diffidendum autem, ſi abſint. ſpes celandi quæ fuerit, quæritur ex conſciis, arbitris, adiutoribus, liberis aut ſeruis, aut vtriſq; &c.) Hoc dicit, Nunquid occultandi ſpem habuerit, ex eius conſciis ſcire poterimus, cæteriſq; qui cum eo aut fuerint, aut degerint perpetuo. Argumentum eſt per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma ſuſpitione.) Partitio illa ab Ariſtotele tradita, conſenſum fere omnium meruit, alias eſſe probationes, quas extra dicendi rationẽ acciperet orator: alias, quas ex cauſa traheret ipſe, & quodammodo gigneret. Ideo illas ἀτέχνους .i. inartificiales vocarunt. Ex illo priore genere ſunt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iuſiurandum, teſtes: in quibus pars maxima contentionum forenſium conſiſtit. Artificialis vero omnis probatio conſtat aut ſignis, aut argumentis, aut exemplis. licet pleriq; ſigna partem argumentorum eſſe voluerint. Signum Græci σημεῖον vocant. hoc in duas ſpecies diuiditur: alia eſt eorum quæ neceſſaria ſunt, quæq; aliter ſe habere non poſſunt. hæc Græci τεκμήρια vocant, quæ vix pertinere ad artis præcepta videntur: nam vbi ſignum aliquod inuiolabile, ibi neceſſitas quædam eſt. hoc genus per omnia tempora perpendi ſolent: vt conceſſe cum viro quæ peperit, quod eſt præteriti: & fluctus eſſe, cum magna vis venti in mare incubuit, quod eſt præſentis: eum mori, cuius cor eſt vulneratum, quod futuri eſt. Alia ſunt ſigna nõ neceſſaria, quæ Græci εἰκότα vocant: quæ etiam ſi ad tollendam dubitationem ſola non ſufficiunt, tamen adiuncta cæteris plurimum valent. ea autem ſunt, per quæ aliæ res intelliguntur: vt per ſanguinem cędes. aut ſanguis vel ex cæſa belua reſperſiſſe veſtem poteſt, vel e naribus profluxiſſe. ac non vtiq; qui veſtem cruentam habuerit, is homicidiũ cootinuo fecerit: ſed vt per ſe non ſufficit, ita cæteris adiunctum, teſtimonii loco ducitur: ſi inimicus, ſi ante minatus, ſi eodem loco fuit. quibus ſignum cum acceſſit efficit vt quæ ſuſpecta erant, certa videantur. Sunt enim multa huiuſmodi ſigna vtriq; parti communia, vt liuores, tumores. nam videri poſſunt veneficii, & cruditatis: & vulnus in pectore, ſua manu & aliena periiſſe. hęc tam firma habebuntur, quam extrinſecus adiuuabuntur. Quod Græci σημεῖον, Latini ſignum. id quidam indicium, quidam veſtigium nominarunt. Quamobrem eorum in genere, quo ſigna quidem ſunt, ſed nõ neceſſaria, quidam pronoſtica, q; ſint futurorum quædam indicia, eſſe putauerunt: vt, Vento ſemper rubet aurea Phœbe: Et Cornix pluuiam vocat improba voce. & cætera quæ ab Arato ſumpſit Vergilius. Item futuræ alicuius mentis ſigna in hoc genere poſuerunt: velut cum Areopagitæ damnauerunt puerum coturnicum oculos eruentem. quod aliud iudicaſſe non viſi ſunt, quam id ſignum eſſe pernicioſiſſimæ mentis, multis aliquando futurę malo & cladi, ſi adoleuiſſet. quare neutra inter argumenta vllo modo ponenda videntur. Illa quidem non neceſſaria ſigna, cruenta veſtis, & clamor & liuor, & talia, ſunt pene & illis inartificialibus, qualia ſunt tabulæ, rumores, teſtes: nec ab oratore inueniuntur, vt argumenta dici poſſunt, ſed ad eum cũ ipſa cauſa deferuntur. Altera quoq; neceſſaria ſigna, ſi indubitata ſunt, quæ poſſunt eſſe argumenta? quando vbi illa ſunt, quęſtio eſſe poſſint. Argumento enim, niſi in re controuerſa, locus eſſe ooo poteſt. ſine dubio igitur argumenta noo ſunt, ſed ipſa argumentis egent. ſi dubia ſint: ſin neceſſaria, vt demonſtrentur. Quæ igitur hic Cicero enumerat, ſigna vnde argumẽtationes fieri poſſint, dicenda potius quam argumenta ſunt. Quæ ideo argumenta ipſe Cicero nec id quidem dubito, nominauit, quod ſui ita ipſum docuerit pręceptores.

LONGOLIVS.

Nam parui refert, ſatis ſpatii fuiſſe. Quare recte dixit alibi, Curſus ſpatii conſiderationem in deliberatione futuri temporis conſiſtere.

ASCENSIVS.

Signum &c. Deſcribit ſignum & docet eius vſum dicens. Signum eſt ſup. id per quod facultas idonea perficiendi .ſ. criminis obiecti, oſtenditur eſſe quęſita .ſ. ab accuſato. Id .ſ. ſignum diuiditur in ſex partes (videlicet quod omittit) locum .ſ. idoneum, tempus idoneum, ſpacium idoneum, occaſionem idoneam. ſpem perficiendi idonee, & ſpem cęlandi .i. occultandi idonee aut cõmode. Locus quæritur .i. inquiritur, vtrum videlicet fuerit celebris .i. frequentatus nobili frequentia, an deſertus, & ſup. vtrum ſemper deſertus, in ſolitudo .i. deſertio fuerit in eo loco, tunc ſup. duntaxat cum id ſit factum. Et ſup. quæritur locus vtrum ſit ſacer .i. alicui numini conſecratus, an prophanus .i. procul a phano .i. templo, & ita non ſacer, quia locus ſacer fere phanum habere ſolet adiunctum. Et vtrum fuerit publicus an priuatus .i. non publicus, ſed alicuius proprius. Et quæritur, cuiuſmodi loci attingunt .ſ. illum locum .i. qui ſint loci affines, aut conterminі ſeu vicini (vbi ſcies puer etiã pro ſpaciis terrę dici hos locos, vt ęnei. i. Deuenere locos &c. Nũ .i. nunquid is qui eſt paſſus .i. cędem, aut vitiũ, aut ſimilem iniuriam, poſſit eſſe perſpectus .i. perfecte viſus, & exauditus .i. manifeſte auditus. (Non enim exaudire eſt de vt verbi idem quod exorari) Nos non grauaremur perſcribere .i. ad finem & plene ſcribere, quid horum conueniat reo, & quid conueniat accuſatori, niſi quiuis .i. quilibet poſſet iudicare facile .i. faciliter. quid huic & quid illi conueniat, cauſa poſita .i. conſtituta, quia res ipſa id docet. Enim pro quia, initia inuentionis debent proficiſci .i. oriri & deduci ab arte .i. ex preceptis rhetoricę artis, ſed ſup. exercitatio .i. praxis, comparabit .i. acquiret facile cętera .ſ. quæ ſequuntur tempus. Poſtquam oſtendit quę reſpiciunt locum idoneum docet, quę reſpiciant tempus opportunum dicens. Tempus .ſ. an fuerit idoneum, quęritur .i. inquiritur ita, qua parte anni dicatur eſſe factum, qua hora .i. qua parte diei dicatur eſſe factum. An ſup. dicatur eſſe factũ noctu, an interdiu

diu (Vbi ſcies ꝙ noctu & interdiu aduerbia ſunt, noctu pro tempore nocturno, interdiu pro tempore diurno, quaſi inter diem ſeu diei partes. Nocte autem & die nomina ſunt) qua die ſup. dicatur eſſe factum, & quota hora noctis, & eiuſmodi tēporibus ſup. quæritur. Alii legunt & cuiuſmodi temporibus .ſ. dicatur factum eſſe. Tertio agit de ſpacio idoneo dicens. Spacium .ſ. idoneum conſiderabitur ita, ne pro an ſpacium fuerit ſatius longum ad tranſigendum .i. penitus peragendam eā rem .ſ. de qua lis eſt. Et ne pro an ipſe ſcierit .i. nouerit ſatis ſpacii futurum ad id perficiendum. Nam refert .i. intereſt parui ſatis ſpacii fuiſſe ad id perficiendum: ſi id non potuerit ante ſciri: & prouideri poteſt ratione .i. conſideratione & diſcurſu rationis. Quarto agit de occaſione dicens. Occaſio quęritur: ne pro an fuerit idonea ad rem adoriendam .i. inuadendam per inſidias (vbi

(vbi adorior oſtendit verbum commune eſſe) an alia .ſ. occaſio fuerit melior quę .ſ. occaſio magis idonea, aut ſit præterita, aut non expectata. Quinto deducit ſpem dicens. Spectabitur hoc modo: quæ fuerit ſpes perficiendi hæc .ſ. quæ dicta dicantur: ſi ſup. ea ſigna quæ ſupra dicta ſunt concorrerint. Si præterea vires, pecunia, conſilium, ſcientia, apparatio videbitur fuiſſe ex altera parte, & imbecillitas inopia ſtultitia, imprudentia & inapparatio demōſtrabitur fuiſſe ex altera parte. Item ſpectabitur quæ ſpes fuerit: ſi demonſtrabitur: quare potuerit ſcire: vtrum fuerit diffidendum an confidendum. Sexto & vltimo loco declarat quando ſpes cælandi dicetur idonea, dicens. Quæritur .i. inquiritur: quæ ſpes cælandi .ſ. facinus fuerit .ſ. facienti ex conſciis: ex arbitris .i. iis qui negocio interfuerunt, ex adiutoribus liberis, aut ſeruis, aut vtriſq;, ſcilicet tam liberis quam ſeruis .i. ſeruilis conditionibus hominibus.

DE ARGVMENTO.

ARGVMENTVM, eſt, per quod res coarguitur certioribus argumentis & magis firma ſuſpicione. Id diuiditur in tēpora tria, præteritū, inſtans, conſequēs.

In præterito tempore oportet conſiderare, ubi fuerit, ubi uiſus ſit, quicum uiſus ſit, num quid appararit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conſciis, de adiutoribus, de adiumentis, num quid in loco præter conſuetudinem fecerit, aut alieno tempore. In inſtanti tempore quæritur, num uiſus ſit cum faciebat, nū qui ſtrepitus, clamor, crepitus exauditus, aut deniq; num quid aliquo ſenſu perceptum ſit, aſpectu, auditu, tactu, odoratu, geſtu. Nam quiuis horum ſenſus poteſt conflare ſuſpicionem. In conſequenti tempore ſpectabitur, num quid re tranſacta relictum ſit, quod indicet aut factum eſſe maleficium, aut a quo ſit factum. Factum eſſe, hoc modo. Si tumore, aut liuore decoloratum corpus eſt mortui, ſignificat eum ueneno necatum. A quo factum ſit, hoc modo. Si telum, ſi ueſtimentum, ſi quid eiuſmodi relictum ſit, aut ſi ueſtigium rei fuerit repertum, ſi cruor in ueſtimentis, ſi in eo loco deprehenſus, aut uiſus ſit tranſacto negocio, quo in loco res geſta dicitur.

CAPIDVRVS.

ARgumētū eſt, per qd res coarguitur.) Coarguitur, id ē, oſtēditur. Arguere enim, veteres oſtendere, vnde argumentum, præmonſtrationem futurarum rerum, & illarum quæ non videntur ſignificat. Certioribus argumētis.) Nōc proprie ſumit argumentum, quod rei dubiæ facit fidem: vnde magis firma ſuſpicione, inquit. Quocum viſus ſit.) Per anaſtrophen, quocum, & quibus cum: ſicut mecum, tecum, ſecum dicitur. Nunquid appararit.) Nō enim fruſtra videri debet factus apparatus. Nūc quem habuerit de conſciis.) Num quibus cum uiſus eſt. aliquē de his habuerit, qui ei fuere conſcii. De adiumentis.) De his rebus quas ſibi adiumēto fore arbitrabatur. Nunquid in loco.) Scilicet, in quo ſuſpectus erat. Aut alieno tempore.) Nūquid noctu, quod in die fieri poſſe commodius videbatur. Nunquid ſtrepitus.) Nullum ex iis verbum redundat: non enim eſt in idem ſtrepitus & crepitus. eſt ſiquidem crepitus, ſonitus violentus: a quo increpo venit, qd eſt eruptione vocis & immani ſonitu reprehendo. Perſius, Si increpui: ceſſas nugator, ſeruitium acre Te nihil impellit. Cymbala, tympanaq;, tubæ cornua, & ſimilia, crepant & crepitant. vnde & crepitus, ventris turpis ſonus nominatur. Plautus Curculione: Ex vnoquoq; eorum eiciam crepitum polentarium. Hinc etiam crepitaculum. Strepitus proprie ſonus eſt pedum ambulantis. ponitur tamen aliquādo pro ſonitu. vt Perſius:

Atq; marem ſtrepitum fidis intendiſſe Latinæ.

& pro pompa diutum, a multorum commitantium pedum ſonitu. Iuuenalis:

Et ſtrepitu maioris uiuere cenſus.

Fremitus eſt, indignantis animalis ſtridor. Iuuenalis:

In caueam magno fremitu leo tollet alumnus.

vel inter ſe corrixantium quaſi clamor. Vergilios:

Quo triſtis erinnys

Quo fremitus vocat, & ſublatus ad æthera clamor.

Fragor duorum eſt aut plurium, colliſorum inter ſe corporum excuſſus ſonitus, a frangendo dictus. Lucretius:

Perflant, dant ſonitum frondes, ramiq; fragorem.

Sonus, qui e fidibus elicitur: Sonus, quaſi tinnitus quidam longior. Lucretius:

Sollicitæ porro, plenæq; ſonoribus aures.

Sonites, eſt aer quoquo modo verberatus, quem aures mente perculſa ſuſcipiant. Lucretius:

Nec mirum cum plenæ animæ veſicula parua,
Sæpe ita dat paruum ſonitum diſploſa repente.

Eſt

Eſt etiam ratio, cum vēti nubila perflant.

Vt ſonitus faciāt, Vergilius:

Concurritur, æthere in alto
Fit ſonitus. Idem alibi:
Clareſcunt ſonitus armorū- que ingruit horror.

Stridor, vis quædam acrior eſt, & quaſi ſibilans colliſio. Iuuen.

Qui ſuadet iuuenis lætus ſtridore catheoæ.

Nam quis horum ſenſuum poteſt conflare ſuſpicionem.) Cōflare .i. cōficere, aliter conflare .i. metallum quoduis in aliā ꝙ ſit formam redigere. Vergilius:

Et curuæ rigidum falces conflantur in enſem.

Et conflaui ęs alienum dicimus .i. cōtraxi: idemq; eſt quod, ſum debitor factus alienæ pecuniæ ſicut diſſoluo æs alienum, idem eſt quod æs alienum reſtituo, & exoluo quibus debeo. Conflare poteſt ſuſpicionem.) Quia quicquid ſenſu aliquo perceptū fuerit, facti facinoris habebit ſuſpitionem. Nunquid re tranſlata relictum ſit.) Si inter transferendum aliquid aut exciderit imprudenti aut ſit is oblitus, vnde manifeſto deprehendatur in crimine: aut ſi quid etiam viſum per quod quæ præceſſerint iudicari poſſint. Aut veſtigium repertum ſit.) pedis ſignum, vt illo acceſſiſſe manifeſto aliquis deprehendatur. Quo in loco res geſta dicitur.) Vt nū qd ex eo loco aliqd elici queat, quo magis feciſſe argui poſſit.

LONGOLIVS.

ARgumentum eſt.) Oportet hic argumentum intelligere pro ſtatus ratione quę eſt coniecturalis alioquin ſemper eſt certa probacio. Nam quiuis horum ſenſus poteſt conflare ſuſpicionem.) Recte autem ſcolaſtici rhetores dixerūt, guſtus ſenſum nunquam incidere poſſe in inſtanti, niſi acclamationibus vt cæci & veneni.

ASCENSIVS.

ARgumentum eſt per quod &c.) Proſequitur quartā partem conſtitutionis coniecturalis dicens. Argumentum eſt per quod res coarguitur .i. comprobatur (Nam arguere ſignificat ratione quandam probare, vt Aeneid. iiii. Degeneres animos timor arguit: ideo coarguere eſt comprobare argumētis .i. mediis probatiuis certioribus .i. ꝙ ſint cætera, aut multum certis. & ſuſpitione magis firma ꝙ in cæteris temporibus. Id .ſ. argumentum: diuiditur in tria tempora, in præteritum, in inſtans .i. tempus præſens, aut nunc, aut tunc cum res dicetur geſta, aut geri, aut gerenda: & in tempus, conſequens .ſ. rem geſtā .i. quod poſt eius actionem ſecutum eſt. Oportet conſiderare in tempore præterito vbi fuerit .ſ. accuſatus, aut defendendus, vbi ſit viſus: quia non ſatis eſt ſcire ab eo vbi fuerit, niſi ſit illic viſus: quia non poſſit, aut pro eo, aut citra eū ſi negauerit probari: quocum .i. cum quo ſit viſus. Nunquid .i. nonne aliquid ap

parauerit:num.i.an ne : conuenerit.i. aggreſſus ſit colloquendi gratia:quem.i.aliquem . Num.i.an ne, dixerit quid. i. aliquid, Num.i.an ne habuerit.ſ.ſecum: quem.i. aliquem de conſciis .ſ. ſceleris commiſſi:de adiutoribus de adiumentis:num.i.an ne fe rent in loco:quid.i.aliquid,præter conſuetudinem:quia perpe traturi aliquod facinus egregium ſolent immutare mores & agitato ſpiritu ferri:aut nunquid fecerit tempore alieno .i.noo ſuo ſed importuno.Quæritur.ſ.a cauſidicis in tempore inſtanti.num.i.an ne ſit viſus: tum .i. tunc : cum .i. quando faciebat, Nunquid ſtrepitus.ſ.pedum,clamor.ſ. oris:crepitus.ſ. armorũ, aut aliorum corporum inanimorum:ſit exauditus.i. manifeſte auditus,aut deniq; quæretur:num perceptum ſit aliquo ſenſu: vtpote,aſpectu,auditu,tactu,odore guſtatu. Nam quiuis.i. quilibet horum ſenſuum:poteſt conflare ſuſpicionem.Spectabitur .i.ſpectare oportebit in tempore conſequenti.ſ.rem perpetratam: & ita non eſſet in tempore quod eſt futurum : ſed quod tunc erat futurum num.i.an ne quid.i.aliquid quod iudicet,aut factum eſſe maleficium,aut a quo ſit factum ſit relictum.ſ.ab incauto maleficio:re tranſacta.i.poſtquam rem tranſegerat . Factum eſſe indicet, aut inquiratur hoc modo . Si corpus mortui eſt decoloratum tumore.i.inflatione,aut liuore.i.plumbeo colore:tunc enim ſignificat eum.ſ.qui mortuus eſt necatũ veneno . A quo factum ſit inquiratur hoc modo , aut prodet reum hoc modo.Si telum vt ſica,aut mucro,aut alia inuaſiua arma: ſi veſtimentum.ſ.capitis,aut quod facile reiici poteſt: & ſi quid eiuſmodi ſit relictum in loco cædis , aut ſi veſtigium fuerit repertum, ſcilicet in loco cædis. Si cruor ſup. ſit relictus in veſtimentis, ſcilicet occiſoris . Nam de occiſo nihil refert cum certum ſit occiſu eſſe licet ignotum ſit abs quo. Si accuſatus ſit viſus, aut compræhenſus .i. captus in eo loco : negocio tranſacto, id eſt poſtquam facinus erat commiſſum in eo ſup. loco in quo loco res dicitur geſta.

DE CONSECVTIONE.

CONSECVTIO, eſt, cum quæritur quæ ſigna nocentis & innocentis conſequi ſoleant. Accuſator dicet, ſi poterit, aduerſarium cum ad eum uentum ſit, erubuiſſe, expalluiſſe, titubaſſe, inconſtãter locutũ eſſe, cõcidiſſe, pollicitũ eſſe aliquid, quæ ſigna conſcientiæ ſunt. Si reus horum nihil fecerit, accuſator dicet eum uſqueadeo præmeditatum fuiſſe quid ſibi eſſet uſu uenturũ, ut confidẽtiſſime conſiſteret & reſponderet, quæ ſigna ſunt confidẽtiæ, non innocentiæ. Defenſor, ſi pertimuerit, magnitudine periculi non conſcientia peccati ſe cõmotum eſſe dicet. Si nõ pertimuerit, fretum innocentia negabit eſſe commotum.

CAPIDVRVS.

CONſecutio eſt, cum quæritur, q̃ ſigna nocẽtis & innocẽtis cõſequi ſole.) Cõfingit ſibi Cicero verba, prout res quam nominaturus eſt, poſcit : velut hic. conſequentia enim ſunt, cũ quærimus præteriti ſigna & quaſi impreſſa facti veſtigia, quæ quidem maximam ſuſpicionem mouent : & ſunt quaſi tacita criminum teſtimonia, q facti crimen conſequantur. Cõſecutionẽ vocat aliter in libro de Oratore, cum quocunq; , qd rem aliquam conſequatur, quærimus, ſi id ad rei alicuius attineat cognitionem, conſecutionem nominare formidauit, cum inquit. Neque res eſt vlla quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi vim rationemq; efferatur. Nam aut ipſa cognitio rei ſcientiaq; perquiritur , vt uirtus ſuam'ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi conſilium exquiritur, vt ſit'ne ſapiẽti capeſſenda Reſpub. Cognitionis autem tres modi, cõiectura, definitio, & vt ita dicam, conſecutio. Deinde ſubiungit: Conſecutio autem tractatur, cum quicquam quod rem ſequatur , acquiritur: vt illud, ſit'ne aliquando mentiri boni viri . Eadem pene igitur ratione hic conſecutionem dixit . nam cum quæ ſigna nocentes & innocentes ſequantur, excutimus, id conſecutionem nominauit. Accuſator dicet , ſi poterit: & quæ ſequuntur.) Accuſatoris locos tractat conſecutionis. hoc enim dicit: Accuſator apud iudices contra reum cauſam acturus dicet vt telum, vt veſtigium , vt cruor , vt deprehenſum aliquid quod ereptum ablatum'ue videatur, vt reſponſum inconſtanter, vt hæſitatum , vt titubatum , & cum aliquo viſus , ex quo viſus ex quo ſuſpicio oriatur , vt eo ipſo in loco viſus , in quo facinus peractum ſit, vt pallor , vt tremor ſcriptum aut obſignatum, aut depoſitum quippiam. Inconſtanter locutũ eſſe.) Vt quæ dixerit, non ſibi conueniat. Cõcidiſſe.) Pre metu lapſum in terram dicat. Si, reus nihil horum fecerit, & cætera quæ ſequuntur.) Hoc dicit, ſi nihil horum accuſator in reo poterit arguere, dicet ipſum premeditatum, quid futurum volũtati eſſet, ac confidentiſſime locutum, vt innoxius videretur . Si non pertimuerit.) Id eſt, exhorruerit magnitudinem periculi, quod immineat , ſi noxius iudicetur. Fretum innocentia.) Quod eſſet innocens , periculum non formidine dicet.

ASCENSIVS.

COnſecutio.) Declarat quĩ tam partem quæ dicitur conſecutio q ea cõſiderat: quæ rem conſecuta dicãtur , de qua dicit ſic. Conſecutio eſt cũ quæritur.i. inquiritur & ſcrutatur a cauſidico quę ſigna nocentis .i. per quæ videatur quis nocens: & innocentis.i. per quæ videatur.ſ.innocens: ſoleant conſequi.ſ. factum aliquid . Accuſator dicet, ſi poterit, ſcilicet veriſimiliter & probabiliter dicere (aperto enim mendacio non eſt innitendum) vnde addit ſi poterit. quaſi nõ videaris poſſe: quod per honeſtatem facere nequeas aduerſarium erubuiſſe cum ventum ſit ad eum.ſ.aduerſarium id autem verecundiæ ſignum eſt: & expalluiſſe: quod formidinis eſt indicium: aut titubaſſe, i. in ſermone vacillaſſe: quod perplexi: & in ſcelere deprẽhẽſi teſtimonium eſt locutum eſſe inconſtanter hoc eſt non firmiter, nec cum fiducia, aut perpetuo tenore, ſed variaſſe verba & ſententiam. Concidiſſe.ſ.in terrã præ timore, & eſſe pollicitum aliquid .ſ. ne comprehendatur: quæ omnia ſunt ſigna conſcientię.ſ.conſciæ ſceleris. Si reus nihil horum fecerit: accuſator dicet eum fuiſſe vſq; adeo præmeditatum quid eſſet ſibi futurũ vſui. i. vtilitati ad ſcelus tegendum: vt ipſe reſiſtens reſponderet confidentiſſime , quæ ſigna ſunt confidentiæ. i. malicioſe confidentis animi: & non innocentiæ. Defenſor ſi pertimuerit. i. multum & eminenter timuiſſe viſus ſit dicet. ſ. per defenſorem ſuum: ſe commotum eſſe nõ conſcientia peccati, ſed timore periculi : quia non omnis qui innocens eſt continuo abſoluitur. Si non pertimuerit : negabit ſe eſſe commotum, id eſt dicet ſe non fuiſſe commotum : fretum, id eſt munitum conſcientia, ſcilicet bona .

DE APPROBATIONE.

APPROBATIO, eſt, qua utimur ad extremum confirmata ſuſpitione. Ea habet locos proprios atq; communes. Proprij, ſunt, ij, quibus niſi accuſator; et ij, quibus niſi defenſor, non poteſt uti. Communes, ſunt , qui alia in cauſa ab reo, alia ab accuſatore tractant.

In cauſa coniecturali proprius locus accuſatoris eſt, cum dicit malorum miſereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defenſoris proprius locus eſt, cũ miſericordiam captat: & cum accuſatorem calumniari criminatur. Communes loci ſunt, cum accuſatoris, tum defen-

CAPIDVRVS.

APprobatio ẽ, qua vtimur ad extremum confirmata ſuſpicione.) Supra quomodo ſuſpicionem multifariã confirmare conueniat, docuit Cicero. nunc quoniam pacto iniecta in mentem audientium ſuſpicione approbare poſſimus, docet: quodq; ſuſpicionem habitam probet , approbationem nominauit. Ea habet locos proprios atq; communes.) Locus, vt Cicero diffinit, ab Ariſtotele ſumens, ſedes eſt argumenti: Locorum qui in coniecturali cõſtitutione tractãtur, alii ſunt proprii, alii cõmunes . Proprii ſunt, quibus niſi accuſator nemo vti poteſt . & in preceptis de Inuentione hos diſcernit locos, inquiens . Nũc exponemus in coniecturali conſtitutione, qui loci communes : ſuſpicionibus credi oportere, & nõ oportere: rumoribus credi oportere, & non oportere: teſtibus credi oportere, & non oportere: quęſtionibus credi oportere, & nõ oportere : vitam anteactuam ſpectari

ſoris: a teſtibus, contra teſtes, a quæſtionibus, contra quæſtiones; ab argumentis, contra argumenta; a rumoribus, contra rumores.

A teſtibus dicemus, ſecundum authoritatem & uitam teſtium, & conſtantiam teſtimoniorum.

Contra teſtes, uitæ turpitudinem, teſtimoniorum inconſtantiam, ſi aut fieri non potuiſſe dicemus, aut non factum eſſe quod dicant, aut ſcire illos non potuiſſe, aut cupide dicere, & argumentari. Hæc & ad improbationem & approbationem teſtium pertinebunt.

A quæſtionibus dicemus, cum demonſtrabimus; maiores ueri inueniendi cauſa, tormentis & cruciatu uoluiſſe quæri, & ſummo dolore homines cogi, ut quicquid ſciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit diſputatio, ſi quæ dicta erunt argumentando, iiſdem uijs, quibus omnis coniectura tractatur, trahemus ad ueriſimilem ſuſpicionem. idemq; hoc in teſtimonijs facere oportebit.

Contra quæſtiones hoc modo dicemus. Primum maiores uoluiſſe certis in rebus interponi quæſtiones: cum quæ uere dicerentur, ſciri; quæ falſo, in quæſtione pronunciarentur, refelli poſſent hoc modo. Quo in loco quid poſitum ſit, quid eſſet ſimile quod uideri, aut aliquo ſigno ſimili percipi poſſet: deinde dolori credi non oportere, quòd alius alio ſit recentior in dolore, quòd ingenioſior ad comminiſcendum, quòd deniq; ſæpe ſcire, aut ſuſpicari poßit, quid quæſitor uelit audire: quod cum dixerit, intelligat ſibi finem doloris futurum. Hæc diſputatio cõprobabitur, ſi refellemus quæ in quæſtionibus erunt dicta probabili argumentatione, idq; partibus coniecturæ quas ante expoſuimus, facere oportebit.

Ab argumentis & ſignis, & ceteris locis, quibus augetur ſuſpicio dicere, hoc modo conuenit: Cum multa concurrant argumenta, & ſigna quæ inter ſe conſentiant, rem perſpicuam non ſuſpicioſam uideri oportere. item plus oportere ſignis & argumentis credi quàm teſtibus. Hæc enim eo modo exponi, quo modo re uera ſint geſta: teſtes eorum corrumpi poſſe, uel pretio, uel gratia, uel metu, uel ſimultate.

Contra argumenta & ſigna, & ceteras ſuſpiciones dicemus hoc modo: ſi demonſtrabimus nullam rem eſſe, quã non ſuſpicionibus quiuis poßit criminari: deinde unãquãq; ſuſpicionem extenuabimus, & dabimus operam, ut oſtendamus, nihilo magis in nos eam quàm in aliũ quempiam conuenire: indignum facinus eſſe, ſine teſtibus coniecturam & ſuſpicionem firmamenti ſatis habere.

A rumoribus dicemus, ſi negabimus temere famam naſci ſolere quin ſubſit aliquid, & ſi dicemus cauſam non fuiſſe quare quiſpiam confingeret, & comminiſceretur. Et præterea ſi cæteri falſi ſoleant eſſe, argumentabimur hunc eſſe uerum.

Contra rumores dicemus primum, ſi docebimus multos eſſe falſos rumores, & exemplis utemur, de quibus falſa fama fuerit, & aut inimicos noſtros, aut homines natura maleuolos, & maledicos confinxiſſe dicemus, & aliquam aut fictam fabulam in aduerſarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore eſſe, aut uerum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat: neq; tamen et rumori nos fidem habere dicemus, ideo quod quiuis homo poßit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre,

ſpectari oportere, & non oportere: eiuſdem eſſe qui in illa re peccarit, & hoc quoq; admiſiſſe, & non eſſe eiuſdem cauſæ: maxime ſpectari cauſam oportere, & non oportere: atq; hi quidem, & ſi qui huiuſmodi ex proprio argumẽto communes loci naſcentur, in cõtrarias partes diducũtur. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quẽ auget facti atrocitatem: & alter, per quem negat, malorum miſereri oportere, defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur, & per quem cum cõqueſtione miſericordia captatur. Hi & cæteri loci omnes communes, ex iiſdem præceptis ſumuntur, quibus cæteræ argumentationes: ſed illæ tenuius, & ſubtilius, & acutius tractãtur: in his autem grauius, & ornatius, & cum verbis, tum etiam ſentẽtijs excellentibus. in illis enim finis eſt, vt id quod dicitur, verum eſſe videatur: in his, tametſi hoc quoq; videri oportet tamen finis eſt amplitudo. In cauſa cõiecturali proprius locus accuſatoris ẽ, cum dicit malorum miſereri non oportere.) Ideo proprius locus accuſatoris, quia in omni cauſa, ſolus eo vti accuſator poteſt. Locus eſt, vbi locatũ qd eſſe poteſt: vt nũc dicimus, collocatum. Ex hoc argumentorum ſedes, loci quoq; dicti. nã ſicut in terra non omni generãtur omnia, nec autem aut ferã reperias vbiq; naſci aut morari. & piſcium quoq; genera alia alijs gaudent locis. nec omnibus locis oẽs arbores arbuſta aut herbę naſcuntur: ita nõ omne argumentum vndiq; venieti ideo non paſſim quęrendũ eſt. multus alioqui error eſſet, & in vehemẽti labore. quod enim in oratione ſcrutabimur, inuenire nõ poterimus, niſi cauſa cognita. At ſi ſciremus vbi quęq; naſcantur, cum ad locum ventum erit, facile qd in eo eſt, videbimus. hic aũt locus dupliciter accipitur, aut maxima dicitur ꝓpoſitio, quę nullius idigeat probatione: aut, ab imparibus ſi imparia demas, quæ reſtant ſunt paria: aut ꝓpoſitionis maxima differentia: vt, definitio, genus, ſpecies, differentia, proprium, & ſimilia, quæ alibi longe uberius tractauimus. Cum igitur omnis locus ſit argumẽti ſedes, & argumentum fidem faciat eius quod in quæſtione poſitũ eſt, ſi de quo quæritur approbare volumus, locos noſſe neceſſe eſt. Quęſtionum autẽ duo ſunt genera: alterum infinitum, definitum alterum. Definitum Græci ὑπόθεσιν, Cicero cauſam: infinitũ θέσιν illi, Cicero propoſitum nominauit. Infinitũ genus quęſtionis eſt ſine ullo perſonarum, temporũ, locorum, & ſimilium complexu. Definitiuum autem eſt e diuerſo, perſonarum, locorum, & eiuſdem generis aliorũ complexu. Infiniti generis quęſtionis loci ab Ariſtotele, a Theophraſto, a Themiſtio, & a Cicerone in Topicis latiſſime explicati ſunt, ſicut & a cæteris ẽt philoſophis. at definiti generis quæſtioni loci a Rhetoricis. Sunt enim oratorum proprii. hos Græci περιστάσεις, noſtri circunſtantias nominarunt. Hi autẽ in proprios & communes diuidũtur locos, qui cuiuſcunque ſint conſtitutionis, infinitæ quęſtionis, quæ theſis nominatur, ſubijciuntur locis: qui quoniam pacto inter ſe differant, vnius exemplo aperiamus. In cauſa coniecturali, inquit Cicero, prius locus accuſatoris eſt, cum dicit malorum miſereri nõ oportere. Hic locus ab infinitę quæſtionis loco, qui a contrarijs ducitur, profluit. Miſereri enim oportere, & non miſereri oportere, inter ſe contraria ſunt. Diſtant autem, qui tantũ in cauſa adhibẽtur, a theticis: hoc eſt, & indefinitis, quod thetici habent ex vtraq; parte tractatus, & in contrarium ſuggerunt nobis argumenta. hi autem vnius tantummodo partis ſunt, & aut indignationem ſolam, aut ſolã exprimunt conqueſtionem, vel id genus aliud. Quod autem dicit, malorũ miſereri nõ oportere, ſine complexu perſonarũ ẽ, id ita eſſe neceſſe eſt. Non enim aliter locus eſt, niſi generaliter enũcietur, vnde multa profluere argumẽta poſſint. ſed eo inde perſonam in approbatione complectimur, vt ſi dicas: Malorum miſereri non oportet, Verrem malum eſſe hominem iam oſtendimus, quid ergo eum damnare dubitatis? Deinde ſubiungit, & cum auget peccati atrocitatem. hoc enim diſtant a theticis, hoc eſt, philoſophorũ argumentationibus qd hic ſola veritas quæritur. In cauſa autem licet veritas aſſeratur, tamen quod eſt illorum proprium, rei prolatæ amplitudo captanda eſt. Cum miſericordiã captat) Hoc eſt, cũ dicit unumquenq; hominem alii miſericordia eſſe oportere. Cum accuſatorẽ criminatur.) icuſat. Caluniari.) quod calũnietur, calliſ de ea quę dicat inuenerit. nã callco, omni aſtu aliqd iouenio, & callui callitũ, vnde calũnia, Albino teſte. Cõmunes loci ſunt tũ accuſatoris, tũ defenſoris.)

& confictam fabulam diſsipare. Veruntamen ſi rumor uehementer probabilis eſſe uidebitur, argumentando, famæ fidem poterimus abrogare. Quod & difficilima tractatu eſt conſtitutio coniecturalis, & in ueris cauſis ſæpiſsime tractanda eſt, eo diligentius omneis eius parteis perſcrutati ſumus, ut ne paruula quidem titubatione, aut offenſione impediremur, ſi ad hanc rationem præceptionis, aſsiduitatem exercitationis accommodaſſemus. Nunc ad legitimæ conſtitutionis partes tranſeamus.

Et ob id communes dicuntur loci, quod tam defenſori quam accuſatori conueniant. A teſtibus, contra teſtes.) Supra ſuſpicionum captandarum rationes Cicero aperuit, quæ ſi velimus recte intueri loco thetico ſubiiciuntur, qui ab adiunctis a Cicerone in Topicis nominantur: ſicut a teſtibus, contra teſtes, & quæ ſequūtur. Ex his eſſe quos aſſumi extrinſecus idem dixit, quod non inquit, ab argumentis contra argumēta ſupra abūde docuimus, ea ſigna potius quā argumenta nominari debuiſſe. A teſtibus ſecundum authoritatē.) A loco communi teſtium dicemus: ſi authoritatem eius adhibendam oſtenderimus: vt pro Archia, Ipſe adeſt vir ſumma authoritate & religione ac fide, M. Lucullus, q ſe non opinari, ſed ſcire, non audiuiſſe, ſed vidiſſe, non interfuiſſe, ſed egiſſe dicit. adſunt Heraclieſes legati, nobiliſſimi homines. Et conſtantiam.) Si non inter dicendum titubaſſe viſi ſunt. Aut cupide dicere.) Quod vellent. Factum eſſe.) Non vt fuerit dicant, & argumentationibus vtantur calumnioſis. Hęc & ad improbationem.) contra teſtes. Et probationem teſtium pertinebont.) quę a teſtibus dicta ſunt referri poſſe. Inueniendi cauſa.) dicendi veri cauſa ab his, qui ſe id feciſſe, cuius accuſarentur, irent inficias. Tormentis & cruciatu.) τὸ αὐτὸ aut, tormentis & cruciatu, inſtrumentis ad cruciandum. nam et bellica ſunt tormenta, vt machinę, baliſtæ, arietes, & ſimilia. Cōfirmatior erit hæc diſputatio.) Hoc eſt, indubitatius erit, quod in controuerſia poſitum confirmabitur, aut refelletur. Eiſdem viis quibus omnis coniectura tractatur.) Hoc eſt, eodem modo, quo ſupra diximus, ſuſpicionem aliquam poſſe ſuſcitari. Id in teſtimoniis fieri oportebit.) vt ea aut probemus, aut improbemus. vt aliqua cauſa antecedente, quod habuerit odio quem accuſet: cum ipſo teſte ſi titubet cum dicat: q poſt rem ſequatur, quod ſibi peruenturum aliquod ex hoc ſperet emolumentum, & ſimilia. Contra quæſtiones.) Contra id quod per ſoſpiciones, an ſit verum, quæritur. Certis in rebus.) De quibus, an eſſent facta, nulla dubitatio poſſe oriri: vt ſi mortuum fuiſſet conſtituiſſet aliquem, & ſuſpicio haberetur, quod ſigna eſſent in corpore veneni dati, non ſtatim torſiſſent eum qui ſuſpectus habitus eſſet, potius quā diligentius vidiſſent, an venenum datum eſſet. item, non qui ſuſpectus habitus eſſet, ſed qui certo dediſſe venenum ſciretur: torqueretur autem, quod id ſe feciſſe diffiteretur. Hæc contra quæſtiones dicet defenſor. Quæ vere dicerentur.) Tam ab accuſatore quā defenſore. Quæ falſo in quæſtione pronunciarentur.) Aut quæ inſimulaſſet accuſator, aut reus falſo inficiaretur. Quo in loco quid poſitum ſit.) Vt ſi cruentus inuentus ſit gladius, aut quiduis aliud eius ſuſpicionis arguatur alicuius manifeſto occiſi: vel quiduis ſimile. Dolori credi non oportere.) Si quid ſit reos per tormenta faſſus. Alius alio recentior in dolore.) ad ſufferendos dolores vegetior viridiorq. Ingenioſior ad comminiſcendum.) Id eſt, ad fingendum: cuius præteritum, commētus ſum. vnde commenta, figmenta. eſt autem proprie comminiſcor, mente voluto: ac per hoc recordor aliquando ſignificat, vt apud Plautum in Amphytrione: fac ſis commentus. Inde a commentor commentarii dicti, in quibus aliqua breuius, quā vt narrari potuerunt, continentur: & aliquorum librorum interpretamenta, commentarios & commenta nominamus. ſicut in vſu clarorum authorum inuenimus. Ad comminiſcendum.) quod deniq ſcire aut ſuſpicari poſſit. ſenſus eſt: Dicet defenſor, ideo reum, qui inſimuletur, accuſatori faſſum ex ordine omnia, quod putauerit quæſitorem hęc ab eo ſcire cupiuiſſe, & in hac re multa finxiſſe, quo protinus cruciatibus exolueretur. Quæ in quęſtionibus ſunt dicta.) Quænam cōfeſſus fuerit, dum ab eo quæritur reus. Idq partibus cōiecturę.) quę tribus diſtinguitur temporibus: aut certe, quę in ſex partes ſupra diuiſa eſt, quorum ſi ſingula contemplabimur, multa quę nobis ſuffragabuntur inueniemus. Plus oportere ſignis & argumētis credi quam teſtibus.) Plus, inquiet accuſator, ſi teſtes eius ſententiæ aduerſabuntur, & ſignis & argumentis eſſe credendum, quā teſtibus, modo ſigna & argumenta referre ſibi conferētia poſſit. Quam in alium quempiam conuenire.) Dicet defenſor. quæ protulerit ſigna & argumenta accuſator, tam poſſunt in alio quouis, quā in hoc quē accuſat inueniri. Indignum facinus.) factum deteſtabile eſſe. Sine teſtibus coniecturam & ſuſpicionem firmamenti ſatis habere.) ſubaudiendum, quenquam credere. vt ſit ordo: Indignum facinus eſſe dicet defenſor. quenquam credere coniecturam & ſuſpiciones ſine teſtibus habere ſatis firmamēti. Ita temere) ſine cauſa. Quin ſubſit aliquid.) vt ſi quod dicitur, etiam verum ſit, aliquid tamen ſubeſſe negari minime queat. Cōfingeret.) apud alios. Et comminiſcetur.) intra ſe. prius vero confingeret protulit, quod prius rem non confictā intueamur, deinde intra ſe qui confinxerit ea meditatur. Hūc verum eſſe.) Subaudi, rumorem. Et exemplis vtemur, de quibus falſa fama fuerit.) Quæ infinita ſunt. oſtendet igitur, ſe nō ſolum fuiſſe. de quo rumor falſus ſit per aliquos ſuſcitatus maleuolos ac inuidos, ſed pleroſq id etiam fuiſſe paſſos. Et aliquam fictam fabolam afferemus, quā dicemus omnibus in ore eſſe.) Hoc dicit, notiſſimum aliquod exemplum, ſiue fabula, ſiue hiſtoria ſit, quæ in aduerſariorum opprobrium ventura ſit, velut illud apud Apuleium. Verumenimuero & coruus & pſittacus, nihil aliud quam quod didicerunt pronunciant: ſi conuicia docueris: conuiciabitur, diebus ac noctibus perſtrepens maledictis, hoc illi carmen eſt, hanc putat concionem, vbi omnia quæ didicit maledicta percenſuit. Denuo repetit eandem cantilenam: ſi carere conuicio velis, lingua excidenda eſt, aut quā primū in ſyluas ſuas remittēdus eſt. Poterit ergo hoc in aduerſarios dicere, aſſuetos quidem eo modo ad maledicēdum eſſe, vt laudatum iri tunc demum ſe arbitrentur, cum in quenquam quælibet confinxerint. & hanc malorum hominum naturam eſſe, vt in quem vis etiam optimum dicant. Fictam ergo fabulam, ſermonem quem ſibi ipſe confingerit. ſic Iuuenalis: Et noua, nec triſtis, per cunctas fabula cœnas id eſt, ſermo. Aut certe fictam ab aliis, quoniam ſequitur, Quam dicemus omnibus in ore eſſe. vt fabulam intelligere poſſumus, quæ olim ab aliquo iam poeta ficta ſit: eamq ad quoquo modo eludendos aduerſarios proferemus. Confictam fabulam diſſipare.) Id eſt, fictū ſermonem diſſeminare. Argumentando famæ fidem poterimus abrogare.) Argumentando rationes quas poterimus afferendo. Poterimus abrogare.) Infirmare. Fidem.) firmam perſuaſionem. Famæ.) quæ de fama rei habita ſit: & eſt caſus datiuus.

LONGOLIVS.

QVid quæſitor velit audire.) Quæſitor, qui in crimina inquirit, & in tormētis de maleficiis cognoſcit. Sic Vergil. Quæſitor Minos vrnam mouet. Quod & difficilima tractatu eſt conſtit. coniect.) Tranſitio ad aliam conſtitutionem.

ASCENSIVS.

APprobatio &c.) Proſequitur ſextam partem, quæ dicitur probatio: ea autem vltima declaratur, quia vltima vſui eſt: de qua dicit ſic. Approbatio eſt qua vtimur ad extremum: ſuſpicione confirmata. i. corroborata. hoc eſt poſtquam ſuſpicio validioribus argumentis ſtabilita eſt. Et. ſ. approbatio habet locos proprios atq communes. i. habet ſedes argumentationum duplices: proprias & communes. Proprii. ſ. loci: ſunt hi, quibus nemo poteſt vti niſi accuſator: & hi quibus nemo poteſt vti niſi defenſor. hoc eſt qui aut ſoli accuſatori, aut ſoli defenſori congruunt: vt qui conueniunt accuſatori non ſubſeruiant defenſori nec contra. Communes ſunt qui tractantur alia cauſa a reo: & alia ab accuſatore: & ita ab vtriſq tractantur. Declarat autem primo locos proprios dicens. Locus proprius accuſatoris in cauſa coniecturali eſt. cum dicit non oportere miſereri malorum: & cum auget atrocitatem peccati. Locus proprius defenſoris eſt. cum. i. quādo captat miſericordiā & cum criminatur. i. pro crimine, & iniquitate accuſat & cōtendit accuſatorem calumniari. i. calumnioſe agere potius ex ſimultate & odio: quam ex rei veritate, aut iuſtitię amore. cum nimis auide facti atrocitatem augeat. Hi autem loci ſunt pro-

prii

pri:quia nihil eſt tam alienum ab accuſatore quam miſericordiam captare:aut accuſandi auiditatem reprimere. Et contra nihil tam conſidet a defenſore q̃ miſericordiam prohibere, aut facti atrocitatem exaggerare. Poſtq̃ autē deſcripſit,aut exemplis declarauit locos proprios declarat communes dicens. Loci communes tum accuſatoris, tum defenſoris.i.quibus tam accuſator q̃ defenſor vti poteſt: ſunt.ſ.primo a teſtibus.i.ſumpti ab accuſatore per confirmationem teſtium : & ſup. contra teſtes.i.per reprobationem teſtium:a defenſore. Secūdo ſup. ſunt a quæſtionibus.i.inquiſitionibus per torturas:adductis per accuſatorem : & ſup.contra quæſtiones improbatas videlicet a defenſore. Tertio ſunt ab argumentis.ſ.accuſatoris : & contra argumenta per defenſorem. Quarta a rumoribus adductis & approbatis per accuſatorem : & contra rumores improbatos per defenſorem : vt de ſingulis declarat. A teſtibus.) Primo declarat locum communem a teſtibus dicens. Nos dicemus in loco communi a teſtibus: ſecundum authoritatem & vitam teſtium : & conſtantiam teſtimoniorum. Maxime enim attēdendum eſt:an teſtes conſtārer affirmauerint ſine hæſitatione, aut variatione ſententiarum. Et dicemus pro defendendo in loco communi contra teſtes turpitudinem vitæ.ſ.eorum : inconſtantiam teſtimoniorum: & dicemus, aut non potuiſſe fieri quod dicant,aut non eſſe factum, aut illos non potuiſſe ſcire,vtpote cum illic non fuerint : ſed alibi niſi, aut dicemus eos dicere cupide.i.nimis affectanter: vt videantur non ad veritatis comprobationem:ſed ad odii ſui,aut ſimultatis occultæ exaturationem dicere. Tunc enim teſti præcipua fides adhibetur: cum non plus q̃ interrogatus ſit dixerit:& id quaſi inuitus viſus ſit dicere, vtpote pp ſacramentū, ſeu iuramentū :quo aſtrictus eſt:verū dicere quatenus ſciuerit. Et argumētari hęc.ſ.quę dicta ſunt.i.adducere per accuſatorē integrā teſtiū vitā. & teſtimoniorū conſtantiam: & per defenſorem eorundem turpitudinem,aut nequitiam vitæ. & in conteſtando inconſtantiam,aut auiditatē & properationē:pertinebūt ad improbationē teſtiū, ſcilicet pro reo, & ad probationē teſtiū pro accuſatore:vbi ordo mutatur. A quæſtionibus.) Deducit locū communē a quęſtionibus,& contra quæſtiones docens primo quæſtionibus.i. inquiſitionibus veritatis per tormenta ſeu torturam vti poſſe: cum a maioribus ſint inſtitutę:deinde non ſemper,neq; in omni criminatione vtendum eſſe:nam graphice accuſantis & defendentis partes perſcribit dicens. Nos dicemus a quęſtionibus .i.inquiſitionibus factis per torturam. cum demonſtrantibus maiores noſtros.i.progenitores,& qui nos in reipub. adminiſtratione anteceſſerunt voluiſſe quæri.i.inquiri,& quæſtionem fieri,tormentis & cruciatu : cauſa veri inueniendi.i. vt verum inueniatur,& dicemus eos voluiſſe,homines cogi ſummo dolore, vt dicant quicquid ſciant, & præterea hæc diſputatio erit confirmatior.i.magis confirmata & ſtabilita: ſi nos trahemus ea quæ dicta erunt.ſ.tortis & cruciatis ad ſuſpicionem veriſimilem argumentando iiſdem viis.i.rationibus & mediis quibus omnis coniectura tractantur.i.agitur & diſputatur, & oportebit:hoc idem facere in teſtimoniis.i.trahere omnia ad veriſimilem ſuſpicionem,iuuando videlicet fidem quam ipſi teſtificando fecerint veriſimili coniectura. Contra quæſtiones.docet quid defenſor contra quæſtiones faciet dicēs. Nos ſcilicet defendentes:dicemus contra quæſtiones.i.inquiſitiones factas, aut fieri petitas ab aduerſario per tormenta,aut rei,aut ſeruorum eius : hoc modo ſcilicet ſequenti. Primum ſup. dicemus, maiores noſtros noluiſſe quæſtiones interponi ſcilicet ad veri inquiſitionem niſi in certis rebus, de quibus alii commentarii ſatis diſputant & ipſe ſubdens; cum.ſ.ea quæ dicerentur vere poſſent ſciri.i.aperte cognoſci per quæſtionem,& ea quæ pronunciarentur falſo.i.mēdaciter in quęſtione.i.in tormētis:poſſent refelli.i.redargui,& reprobari : hoc modo vt ſcilicet per quæſtionem ſciatur : in quo loco ſit quid.i.aliquid poſitum, vt ſi illic inueniatur aut res ſublata,aut inſtrumentum cædis, tunc confeſſioni credatur : & ſi quid eſſet ſimile:quod poſſit videri, aut percipi aliquo ſigno ſimili.Deinde ſup.dicemus:non oportere credi dolori id eſt confeſſioni factæ per dolorem & cruciatum : quia alius ſit in dolore.ſ.deferendo recentior : & ita firmior alio, id eſt quam alius : & quod alius ſit ingenioſior ad comminiſcendum, id eſt fingendum animo: & excogitandum aliquid quo euadat : quod deniq; is qui eſt in tormentis & quæſtione : poſſit ſcire, ſcilicet certo, aut ſuſpicari quid quæſitor,id eſt faciens quæſtionem velit audire : quod cum, id eſt poſtq̃ dixerit : intelligat finem dolorum futurum ſibi. Hæc diſputatio, ſcilicet contra quęſtiones : comprobabitur, id eſt probabilior fiet: ſi refellemus argumentatione probabili ea quæ dicta erunt in quęſtionibus. Idq;,id eſt & id : & oportebit facere id, ſcilicet refellere : quæ in quæſtione dicta erunt argumentatione ne probabili partibus coniecturæ: quas expoſuimus ante,id eſt quas prius docuimus ad veriſimilitudinē faciendam ſeruandas. Ab argumentis.) Proſequitur locum cōmunem ab argumenti dicens. Conuenit dicere ab argumentis & ſignis & cæteris locis qbus ſuſpicio augetur:hoc modo,hoc eſt dicemus ſic. Cum multa argumenta.i.media ad probandū, & ſigna videlicet euidentia:quæ conſentiant inter ſe.i.quę nullam diſcrepantiam habeat : concurrant.ſ.ad approbationem: oportet rem videri.i.apparere perſpicuam.i. ita claram & euidentem : vt veritas quaſi per medium eius videri poſſit, non ſuſpicioſam.i.de qua tantum coniectura, aut ſuſpicio dicatur haberi Item ſup.dicemus oportere plus credi ſignis & argumētis q̃ teſtibus.enim pro quia:dicemus ſup.hæc.ſ.argumenta & ſigna:& exponi.i.obiici conſpectui & declarari eo modo quomodo geſta ſunt reuera :teſtes autem poſſe corrumpi,vel prætio ſi ſint auari,vel gratia.ſ.ſint affines, aut conſanguinei, aut familiares, vel metu,ſi pars aduerſa ſit potens aut conſcia criminis,vel ſimultate.i.occulto odio & latente inuidia alterius partis.Et nos dicemus contra argumenta & ſigna & cæteras ſuſpiciones:hoc modo. Si demonſtrabimus nullam rem eſſe quam quiuis.i.quilibet non poſſit criminari.i.inculpare ſuſpitionibus.i.per ſuſpiciones.Deinde.i.poſt generalem extenuationem extenuabimus vnāquanq; ſuſpicionē : & dabimus operam,i.adnitemur : vt oſtendamus eam.ſ.ſuſpicionem, quæ ab aduerſario allata ſint : nihilo.i.in nullo conuenire.i.conuenienter afferri magis in.i.contra nos: q̃ in quempiam.i.quemlibet, aut quemcunq; alium : & ſup.dicemus : coniecturam & ſuſpitionem habere ſatis firmamenti.i.corroboramenti ad perſuadendum ſine teſtibus.i.cum nulli adſint teſtes : eſſe facinus indignum.i.bona repub.aut bonis iudicibus, aut indignandum & deteſtandum ac improbandum : cum ſuſpitiones & ſigna atq; id genus argumenta multis modis fallant, nihilq; ſit indignius q̃ innocentes damnari. A rumoribus. Declarat locum cōmunem a rumoribus & contra rumores dicens. Nos dicemus a rumoribus, id eſt ſumendo locum & ſedem argumenti noſtri a rumoribus. ſi negabimus famam ſolere naſci, id eſt oriri,temere, id eſt abſq; cauſa quin ſubſit aliquid, ſcilicet rei vnde vt ſolet dici. Quod cōmunis fama diuulgat non omnino deperditur. Etiam dicemus a rumoribus ſi dicemus non fuiſſe cauſam,ſcilicet aliquam,quare quiſpiam confingeret, & comminiſceretur talem.ſ.de aliquo infamiam, & pręterea ſi.i.tametſi cæteri.ſ.rumores ſoleant eſſe falſi.i.deceptorii, & non veri, nos argumentabimur hunc eſſe verum. E contrario non dicemus contra rumores, primum ſi docebimus.ſ.rationibus multos rumores eſſe falſos, & vtemur exemplis de quibus fama fuerit falſa,& dicemus aut inimicos noſtros, aut homines maliuolos & maledicos natura,id eſt per naturam confinxiſſe,ſcilicet talem rumorem, & aut afferemur in aduerſarios aliquam fabulam fictam,ſcilicet a nobis quam dicemus eſſe omnibus in ore, aut proferemus:verum rumorem qui afferat illis.ſ.aduerſariis noſtris aliquid turpitudinis, & tamen dicemus nos non habere fidem ei rumori, ideo q; quiuis homo poſſit proferre, quemuis rumorem turpem.i. diffamatorium,de quolibet.ſ.homine, & poſſit diſſipare.i.ſpargere fabulam confictam. Verūtamen ſi rumor videbitur eſſe vehementer probabilis nos poterimus abrogare.i.auferre famæ fidem.i.credulitatem:argumētando.i.per argumētationē noſtrā. Deinde epilogo,concludens hunc tractatum dicit. Eo q; conſtitutio coniecturalis eſt difficillima tractatu.i.ad tractandum : & eſt tractanda ſæpiſſime; in veris cauſis: eo inquam.i.propterea perſcrutati ſumus id eſt inquiſiuimus diligentius, id eſt multum diligenter, aut eo.i.tanto diligentius quo difficilior eſt: omnes partes eius ita vt ſup.conſtitutio coniecturalis ne quidem vlla, id eſt non etiam minima titubatione, id eſt vacillatione impediretur: aut ſi eſt legendum impediremur ordo eſt. ita vt nos ne vlla quidem titubatione impediremur : ſi accommodaſſemus aſſiduitatem exercitationis ad hanc pręceptionem. Nunc transferamus ad partem conſtitutionis legitimæ.

CONSTITVTIONIS LEGITIMAE PARTES.

Cvm uoluntas ſcriptoris cum ſcripto diſsidere uidebitur, ſi a ſcripto dicemus, his locis utemur ſecundum narrationem. Primū ſcriptoris collaudatione. Deinde ſcripti recitatione. Deinde percontatione, ſcirent'ne aduerſarij id ſcriptum fuiſſe in lege, aut teſtamento, aut ſtipulatione aut quolibet ſcripto, quod ad eam rem pertinebit. Deinde collatione quid ſcriptum ſit, quid aduerſarij ſe feciſſe dicant, quid iudicem ſequi conueniat, utrum id quod diligenter perſcriptum ſit, an id quod acute ſit excogitatum. Deinde ea ſententia quæ aduerſarijs ſit excogitata, & ſcripto attributa, contemnetur, & infirmabitur. Deinde quæretur quid ei obfuerit, ſi id uoluiſſet aſcribere, aut num non potuerit perſcribere. Deinde a nobis ſententia reperietur, & cauſa proferetur, quare id ſcriptor ſenſerit quod perſcripſerit, & demonſtrabitur ſcriptum illud eſſe dilucide, breuiter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res cum ab aduerſarijs ſententia redderetur, & uoluntas afferretur, à ſcripto potius iudicatæ ſint. Deinde oſtendetur quàm periculoſum ſit à ſcripto recedere. Locus communis eſt contra eum, qui cum fateatur ſe contra id quod legibus ſancitum, aut teſtamento perſcriptum ſit feciſſe, tamen facti quærat defenſionem.

A ſententia ſic dicemus. Primum laudabimus ſcriptoris commoditatem atq; breuitatem, qui tantum ſcripſerit quod neceſſe fuerit, illud quod ſine ſcripto intelligi potuerit, non neceſſario ſcribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris eſſe officium uerba, & literas ſequi, negligere uoluntatem. Deinde id quod ſcriptum ſit, aut non poſſe fieri, aut non lege, non more, non natura, non æquo & bono poſſe fieri: quæ omnia ſcriptorem noluiſſe quā rectiſsime fieri nemo dicet; at ea quæ à nobis facta ſint, iuſtiſsime facta. Deinde contrariam ſententiā, aut nullam eſſe, aut ſtultam, aut iniuſtam, aut non poſſe fieri, aut non conſtare cum ſuperioribus & inferioribus ſententijs, aut cum iure communi, aut cum alijs legibus cōmunibus, aut cum rebus iudicatis diſſentire. Deinde exemplorum à uoluntate, & contra ſcriptum iudicatorum enumeratione utemur. Deinde legum & ſtipulationum breuiter exceptarum, in quibus intelligatur ſcriptorum uoluntas, & expoſitio. Locus communis contra eum, qui ſcriptum recitet, & ſcriptoris uoluntatem non interpretetur.

CAPIDVRVS.

Cvm voluntas ſcriptoris cū ſcripto diſsidere videbitur.) Legitimam conſtitutionem in primo libro ita diuiſit, vt ſex ei tribueret partes, quarum prima ſcriptum fuit & ſententia. In hac igitur quibus vti poſsimus argumētis docet deinceps in ordine cætera expoſiturus. Hoc ergo dicit, cum voluntas ſcriptoris cum ſcripto non conueniet videbitur, ſi ſcriptum defendamus, aliis: aliis, ſi ſententiam, vti debere uidemur locis. Secundum narrationē.) pro vt popoſcerit narratio. His locis vtemur.) Ex quibus pro ſcripto argumētationes eliciemus. Primum ſcriptoris collaudatione verba defendat, vt dicat. ſcriptori neque ingenium, neq; operam, neq; vllā facultatem defuiſſe, quo minus aperte poſſet perſcribere id quod cogitaret. non fuiſſe ei graue aut difficile eam cauſam excipere, quam aduerſarii proferant, ſi quicquam excipiendum putaſſet. conſueſſe eos qui lege ſcribant, exceptionibus vti. deinde vt leges recitentur, cum exceptionibus ſcriptę: vt apud eundem legislatorem, num ſit aliqua exceptio. Scriptores collaudatione.) Laus eſt, quam ob bene geſta promeremur: laudatio vero quæ verbis habet aliquid eſt tamen aliquando, vbi laus pro laudatione ponatur.

Deinde ſcripti recitatione.) Quo vehementius & ſignificantius quicquid interpretaturus eſt, dicere videatur. Deinde percunctatione, ſcirent'ne aduerſarii id ſcriptū fuiſſe in lege aut teſtamēto, aut ſtipulatione, aut quolibet ſcripto, qd ad eam rē pertinebit.) Deinde q ſcriptū, inquit, defendet, percūctabitur, nunquid aduerſarii eam quam proferant ſententiam, quæ nuſquam ſcripta apparet in lege, legerint aut teſtamento, aut ſtipulatione, aut in alio quocūq; ſcripto, quod ad id negotium iudiciumq; attineat. Percunctatione.) Et percontatum, inquit Donatus in Hecyra, & percunctatum ſcribitur. ſi percontatū a conto dicitur, quo nautæ innituntur ad loca nauibus opportuna. ſi vero percunctatum, ab eo quod a cunctis perquiratur, dicitur. Nonius Marcellus autē de doctorum virorum indagine: Percontari inquit, diligēter inquirere. Et eſt proprietas uerbi, q; vada in fluminibus contis exquirant nautę. Nec me prętererit, ineruditos quoſdam grāmaticas hæc differre inter ſe voluiſſe, cum per o ante t, & cum u ante c, ſcriberetur: ſed nihil mihi cum illis. plana ſunt, Sciſcitor, rogo interrogo, percūctor: ſed ex his alia inter ſe nōnihil, alia nihil prorſus differre videntur. Nam rogo, interrogo, & ſciſcitor, inter ſe nihil differunt, niſi dicamus ſciſcitari eſſe, vt ſciamus idem ſępe potius exquirere quam interrogare. rogare verba nulla vel pauca anteceſſiſſe ſignificat, vt Plautus in Curculione, Rogant ſerui quo eā, dico me ire quo ſaturi ſolent. interrogo aūt inter multa verba, ſciſcitor e exquiro, vt apud Iuuena. Bene habet, nil plus interrogo. puſilla tamen hęc differentia eſt. Maior aūt eſt multo inter pcunctor e interrogo differentia, vel quam voluit Quintil. vt interrogare nos dicat ſciēdi aliqd cauſa: e pcūctari, arguēdi. Quid. n. tā cōmune, inquit, q; interrogare, vel percūctari? nam vtroque vtimur indifferenter, quorū cum alterū noſcēdi, alterū arguēdi gratia videſ adhiberi. velut Auguſtinus in lib. quē de doctrina Chriſtiana ſcripſit q ita reliqt: Inter pcūctaōnē, et interrogationē hoc veteres ītereſſe dixerūt, q ad percūctationē multa reſpōderi poſſunt: ad īterrogationē vero aut nō, aut ēt pronūciabiſ. Ergo ita vt poſt pcūctationē, qua dicimus, Quis accuſabit aduerſus electos dei? illud qd ſequitur, ſono interrogātis enūcieſ: Deus qui iuſtificat? vt tacite reſpondeaſ, non. & iterū pcunctemur, Quis eſt qui condēnat? ruſſusq; interrogemus, Chriſtus Ieſus q mortuus eſt? magis adhuc q reſurrexit? qui eſt in dextra Dei? q interpellat p nobis? vt vbique tacite reſpondeaſ, nō. At cū dicit Cice. Deinde pcunctatione ſcirent'ne aduerſarii ea ſignificatio, quā voluit in percūctor verbo eſſe Quintilianus, hic magis conuenit. eſt tamē inueniri, vbi percunctor ad rerū attineat cognitorem. Horat.

Inter cuncta leges, & percunctabere doctos.

Deinde collatione quid ſcriptū ſit.) Id eſt ſi aduerſarii ſcriptū aliqd proferent, conferaſ: hoc eſt, cōpareſ illud & de quo controuerſia eſt. Quid aduerſarii ſe feciſſe dicāt.) Subaudiendū, pcunctemur: hoc eſt poſteaquā ſi protulerūt ſcriptū viderimus, exquiramus nunquid quod ſe feciſſe fatētur aduerſarii, eo ſcripto tollaſ qd eſſe poterit, vt minime fiat. Quid iudicem ſeq cōueniat, vtrū id qd diligēter pręſcriptū ſit, an id qd acute ſit excogitatū.) Hoc dicit, Qui defendit ſcriptū, qđ accurate, inquiet, ſcriptū eſt a conditore legis, nō oportet aliter q; ſcriptū ſit interpretari, quod ſi accipiaſ, nihil aliud erit q; legē tollere. Nihil. n. attinere dicet, cauſam ex lege cōſiderare: qppe quę in lege ſcripta non ſit, ſi prout libuerit quiſque interpretabitur. quare iudices, ſicut ſcriptū eſt, iudicare debere. Quæ ſit ſcripto attributa.) Prout libido tulerit, nō vt nos interpretabimur. Aut nō potuerit ſcribi.) qđ cōtra fas, iuſtū & ęquū eſſet. Amēttam. n. eſſe ſi eius qui peccarit potiuſquā legis ipſius verba cognoſcentur. Scriptum illud eē dilucide.) aperte. Breuiter.) nō pluribus q; cōueniret. Cōmode.) vt vtilitatē cōem omniū ſpectauerit.) Perfecte.) cui in ea ſententia nihil admodū deeſſet. Cū ratione.) certa, non vt quiſque, prout libido tulerit, poſſit interpretari. Deinde exēpla proferentur.) Subaudiendum earum rerū. Quæ res.) Ordo eſt, quæ ab ſcripto potius iudicatæ ſunt. Cum ab aduerſariis ſententia redderetur, & volūtas afferretur.) Senſus

eſt

eſt: eadem quæ aduerſarii, cum ſententiam plerunq; non verba ſpectanda eſſe dicerent, exempla proferemus: ſed ipſis voluntatem, nobis verba ipſa id dicere videre aſſeremus. Deinde oſtẽdetur.) Hoc dicit ſi ex ingenio delinquẽtis inquiet, qui ſcriptũ defendit: qui contra legem fecerit excuſatur, non ex lege peccandi cuilibet poteſtas vulgo dabitur. deĩde adiiciet, ex ipſis iudicibus iudicandi, & cæteris ciuibus viuendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel a legibus receſſum eſt. nam & iudices neq; quid ſequantur habituros, ſi ab eo quod ſcriptum ſit recedant: neq; quo pacto alios improbare poſſit, quod contra legem iudicarint, & cæteros ciues quid agant ignoraturos, ſi ex ſuo quiſq; conſilio, & ex ea ratione quæ in mentem aut in libidinem venerit, non ex communi præſcripto ciuitatis vnãquãq; rem adminiſtrabit. Locus communis eſt, contra eum qui quod cum fateatur ſe contra id quod legibus ſanctũ aut teſtamento præſcriptum ſit, feciſſe, tamen facti quærat defenſionem.) Locus eius qui a ſcripto dicet, erit, inquit ipſe in ſecundo de Inuentione, leges ex ſe non eius qui contra commiſerit, vtilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Locus hic, inquit, ſcripto communis erit: vt dicatur, feciſſe te contra id quod lege ſancitum eſt, & teſtamento præſcriptum fateris, & tamen facti huiuſmodi quæris defenſionem: at qui contra legis ſanctionem præſcriptum'ue teſtamenti fecerit, puniẽdus eſt: igitur delicti pœnam te ſubire oportebit. Itaq; ab hoc loco deducetur argumentum. Quod legibus ſancitum.) Veteres grammatici vna omnes ſancio verbum ſanxi mittere præteritum, & ſupinum ſanctum, volunt, licet priſcæ linguæ ſecus protuliſſe authores dicant. Sed mihi pace eruditiſſimorum virorum dicere liceat, cur non potius ſanciui dicemus, & ſancitum? cũ Cice. Romanæ eloquentiæ author eminentiſſimus ita locutus ſit, ſicut & multi alii, vt Pomponius ad Traſeam: Sancierat, inquit. & in paſſiuo Caſſius Seuerus, Lege Sancitum eſt, ait. & Lucretius, Quandoquidem ſancitum extat: quin & ipſi iuriſconſulti ſancitum, appellationem non participium eſſe voluerũt quippe qui a ſanguinibus herbis ſanctum fluxiſſe dicãt, quas legati deferentes, ſe ſanctos, id eſt inuiolabiles eſſe facile oſtenderent. Non ego tamen ſanxi ſanctum dici negauerim: ſed mallem ipſum Ciceronem ſequi. A ſententia ſi dicemus, primum laudabimus ſcriptoris cõmoditatem atq; breuitatẽ.) Commoditatem, q ita præſcripſerit, ſic vt ei vtilitate & honeſtum iuſtumq; eſſe videbatur. Breuitatem.) vt non plura cõplexus ſit, quã opus eſſet. Dicemus deinde calũniatoris eſſe officium verba & literas ſequi, negligere voluntates.) dicemus illum non videri nobis habere quid dicat, qui verba & notas elementorum ſequi malit; & ſententiam nihilipendere. Leges enim charas eſſe oportere, non propter literas, quæ tenues & obſcuræ notæ ſint voluntatis, ſed propter earum rerum, quibus deſcribuntur, vtilitatem & eorum qui ſcripſerint ſapientiam & diligentiam: vt quid ſit lex deſcribat, quo videatur in ſententiis, non in verbis conſiſtere: & iudex is videatur legi obtemperare, qui ſententiam eius, non qui ſcripturam ſequatur. Enimuero ſi voluntas tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non vteremur: quia non poteſt, verba reperta ſunt, nõ quæ impedirent, ſed quæ indicarent, voluntatem. Deinde id quod ſcriptum ſit, aut non poſſe fieri.) Subaudi. aut his rationibus quæ ſequuntur, aut quibuſcunq; aliis. Non lege.) Quod de ea nulla ſit lex. Non more) Quod id facere moris non ſit. Non natura.) Quod naturæ leges huic repugnent ſententiæ. Non æquo & bono poſſe fieri.) Contra ſcriptum qui dicet, primũ eum locum iudicet, per quem æquitas ſuæ cauſæ demõſtretur: & oſtendet quo animo, quo conſilio, qua cauſa fecerit. Dicat igitur, contra æquum & bonum facturum, quicunq; ſecus egerit. quæ omnia rectiſſime fieri & ſanctiſſime a ſcriptore legis, omnes affirmabũt. Aut non poſſe fieri.) Si æquum bonumq; velimus inſpicere. Aut non conſtare.) quippe qđ ſententiis illis repugnet. Aut cum iure communi.) quo omnes vtuntur populi. Aut cum aliis legibus.) Differunt leges & iura: qđ leges ſunt aut principis, aut liberi populi, quæ a rege conduntur, alterius conſenſum non requirunt: quæ ad populum feruntur ſine eius iuſſu ratæ non ſunt. & quoniam rogari, id eſt interrogari populus de his ſolebat, rogationes dictæ. Iura autem magis generalia ſunt. Ius aliud gentium, aliud ciuile dicitur. Ius ciuile dicimus tam leges quã plebiſcita, ſenatuſconſulta, decreta principum, reſponſa prudentium, &c. quæ in Topicis ſumus interpretati: quæ ſunt legũ cõmuniũ interpretamenta quædam. Aut cũ rebus.) Cuiuſmodi ſunt reſponſa prudentiũ. Et ſtipulationẽ:) Stipulatio per interrogationẽ ſponſio eſt. Breuiter exceptarũ.) Hoc ad vtrunq; refertur. In quibus intelligatur) Vt ſcriptarũ voluntatẽ probemus interpretãdo, nõ qđ dicant verba, ſpectãdum. Locus cõmunis.) Senſus eſt: Locus cõmunis contra eum qui ſcripto innitetur erit, vt dicas eum ſcriptũ recitare, & ſcriptoris voluntatem negligere: quod vtiq; ſtultum ſit. perinde ac ſi dicas, ſtulte eũ agere qui ſcripta cuiuſquã ſuſpiciat, qui ſit ſenſus verborũ negligat. In ſecũdo aũt de Inuentione idem Contra ſcriptum, inquit, leges in conſilio ſcriptoris & vtilitate cõmuni, non in verbis conſiſtere: qđ indignũ ſit æquitate literis vrgeri, quæ voluntatẽ eius qui ſcripſerit defendat.

LONGOLIVS.

Deinde dicemus. &c. negligere voluntatẽ.) Quæ ſane volũtas tribus modis cõſideratur. Primo, qñ cũ legis ſcripto aut verbis apparet, eam impoſſibile eſſe ſeruari. vt lex eſt: Qui parẽtes nõ aluerit, vinciat. certũ eſt iuxta hãc legẽ liberos infantes, aut debiles alere nõ poſſe. Secũdo cõſideratur, cũ certũ eſt veſ oibus ex verbis legis intelligi aliud voluiſſe latorẽ eius: vt qui nocte cũ ferro deprehẽſus fuerit, vinciat: annulũ ferreum vir ferẽs noctu inuẽtus, a magiſtratu cędis alligat. Hic ſane apparet, legiſlatorẽ de telo, nõ de annulo intellexiſſe. Poſtremo, cũ exẽplo multarũ legũ pbamus pręſentis quoq; legis volũtatem talẽ, qualẽ nos defendimus, vt Cic. pro A. Cecinna fecit.

ASCENSIVS.

Cvm volũtas &c. Pertractat cõſtitutionẽ legitimã: et primo ea quę ex ſcripto ſumit dicẽs. Cũ. i. quãdo voluntas ſcriptoris. i. eius qui aut legẽ, aut teſtm̃, aut aliquid aliud legitime ſcribendũ dictauit: videbitur diſſidere. i. diſconuenire & diſſentire cũ ſcripto. i. cũ eo, qđ ſcripta ſonãt, tũc ſup. vtemur his locis ſecundũ. i. ſtatim poſt narrationẽ. ſ. rei pro nobis faciẽtis: primum collaudatione ſcriptoris: vt prudẽter & laudabiliter ſcripſiſſe & conſtituiſſe cenſeatur: deinde vtemur recitatione ſcripti. ſ. pro nobis facientis. deinde vtemur pcunctationes. i. interrogatione inquiſitoria: ne p an: aduerſarii ſciuerint id. ſ. q recitauimus fuiſſe ſcriptũ in lege (quaſi dicamus: ſi ſciuerint nõ debuiſſe cõtra legẽ tentaſſe: ſi neſcierint nũc debere reſiſtere) & fuiſſe ſcriptũ in teſtamẽto, aut in ſtipulatione. i. pactione p mutuũ cõſenſum interrogãtis & rñdentis facta, aut in quolibet alio ſcripto qđ pertineat ad rẽ. ſ. quã agimus. Deinde vtemur ſup. collatione. i. cõparatione: oſtẽdentes ſup. quid ſit ſcriptũ, & qđ aduerſarii dicant ſe feciſſe an. ſ. reſpõdeant ſcripto: & quid cõueniat. i. ęquũ & cõueniẽs ſit iudices ſequi vtrũ id quod ſit perſcriptũ. i. perfecte ſcriptũ: diligenter. i. cũ diligẽtia: vt dicemus: an ſup. cõueniat eos ſeq id quod ſit excogitatũ acute. i. callide & vafre ab aduerſariis in calũniã ſcripti. Deinde ſentẽtia. i. interpretatio ſcripti: quę ſit excogitata ab aduerſariis contẽnetur & infirmabitur a nobis. Deinde quęretur. ſ. a nobis. i. nos quæremus qđ obfuerit id eſt obſtiterit: & impedimẽto, aut nocumẽto fuerit ſcribenti ſi voluiſſet perſcribere. i. cõſumate ſcribere, aut vt alii legũt pręſcribere. i. ſancire & ſtatuere, id videlicet q aduerſarii dictitant adiiciendũ fuiſſe: vt mens ſcribentis intelligatur: an ſup. id non potuerit perſcribi? quaſi dicamus ſi ſcriptor, aut dictator ſcripti voluiſſet aliquid adiiciendum: ipſum id potuiſſe addere: quocirca cum non addiderit: ſcriptum vt ſonat intelligendum cenſuiſſe videtur. Deinde ſententia. ſ. ſcriptoris rei noſtrę accommodata: reperietur a nobis: & cauſa quare ſcriptor ſcripſerit id quod ſcripſerit: videlicet ſine limitatione, aut reſtrictione per adiectionem plurium verborum proferetur a nobis: & illud demonſtrabitur eſſe ſcriptum dilucide, breuiter, commode, & perfecte, cum ratione videlicet approbante ſingulas particulas: vtpote quod ſcriptum ſit dilucide: quod breuiter: quod commode &c. Deinde exempla proferuntur: hoc eſt per exempla oſtendemus: quæ res ſint iudicatæ potius a ſcripto, id eſt ſecũdum quod ſcriptum ſonabat: cum ſententia redderetur ab aduerſariis, id eſt cum aduerſarii aliter interpretarentur ipſum & cum voluntas ſcribentis afferetur, ſcilicet ab aduerſariis ſecũdum eorum interpretationem. Deinde oſtẽdetur quã. i. quantũ periculoſum ſit recedere a ſcripto. Quia ſi id permitteretur nulla lex ſatis firma ſit cũ cuilibet aliqđ addere aliter interpretari poſſit: & ſup. id oſtendere eſt locus cõmunis. i. ad plurimas cãs cõtra eũ qui cũ. i. quãuis fateat ſe feciſſe cõtra id qđ ſancitũ eſt legibus, aut quod pſcriptum eſt

teſtamento, tamen quærat defenſionem facti. ſ. ſui: per aliam interpretationem, aut cauillationem ſcripti. A ſententia ſic dicemus.)Hoc eſt cum vtemur conſtitutione legitima a ſententia. i. mente ſcriptoris ad noſtrum commodum intellecta: nos laudabimus primam commoditatem. i. vtilitatem & opportunitatem ſcriptoris, ꝙ videlicet vtilia & vtiliter ſcripſerit, atq; laudabimus eius breuitatem: ꝙ. i. quia ſcripſerit tantum. i. duntaxat, id quod fuerit neceſſe: & ꝙ putarit illud quod potuerit intelligi ſine ſcripto non ſcribendum neceſſario. Deinde dicemus officium calūniatoris eſſe ſequi verba & literas: & negligere voluntatem. i. mentem & ſententiam ſcribentis. Vnde hęc omnia ſunt contra eum qui a ſcripto procedit. Deinde dicemus id quod ſcriptum eſt: vt verba ſonant, aut non poſſe fieri, aut non poſſe fieri lege. i. ſecundum legem: non malore, non natura. i. per naturam aut dictamen rationis: quæ lex naturalis eſt: non bono. ſ. communi, & æquo. i. per ſas, & licitum quod omnes æquum ſentiant: quæ omnia ſup. dicemus, ꝙ nemo dubitaret ſcriptorem voluiſſe fieri quā rectiſſime. i. maxime recte & decenter, ac dicemus ea quæ facta ſunt a nobis eſſe facta iuſtiſſime. Deinde dicemus ſententiam contrariam, aut eſſe nullam. i. nullius momenti, aut valoris, aut potius nullam eſſe. i. falſam & fictitiam, & ita nihil eſſe: cum falſum nihil ſit. Bonum. n. verum & ens conuertuntur, aut dicemus eā eſſe ſtultam: cum ſit contra mores & naturam, aut iniuſtam: cum ſit cōtra ęquitatem, aut dicemus eam non poſſe fieri, aut non conſtare. i. non eſſe (vt nunc dicunt) compoſſibilem cum inferioribus & ſuperioribus ſententiis. ſ. eiuſdem ſcribentis, aut ſi parum ſcripſerit: ita vt in ſcriptis ab eo nihil reperiatur ſententiæ aduerſariorum repugnans dicemus non conſtare: cum iure communi, aut cum aliis legibus omnibus, aut diſſentire cum iudicatis. i. cum illis, quæ in rem iudicatam tranſierunt: & de quibus iam conſtat iudicium latum: cuius ſimile in re ſimili deceat fieri. Deinde vtemur ſup. enumeratione exemplorum iudicatorum a voluntate. ſ. ſcribentis: vt vero ſimile erat eum voluiſſe & iudicatorum contra ſcriptum: deinde ſup. vtemur breuiter enumeratione legum & ſtipulationum exceptarum. i. excluſarum a cōſecutione eius: qd verba ſonarēt: in qbus. ſ. legibus & ſtipulationibus exceptis volūtas & expoſitio ſcriptoris intelligitur. Qui ſup. locus eſt locus cōis contra cū qui recitat. i. recitare velit ſcriptū & non interpretetur voluntatē ſcriptoris. Ideo aut dicit locus cōmunis: quia vti exēplis tā cōueniunt volenti ſcriptum ſeq ꝙ volūtatē ſcriptoris: vterq;. n. ꝑ ſe exēpla adducere pōt.

DE CONTRARIIS LEGIBVS.

CVm duæ leges inter ſe diſcrepent, uidendum eſt primum, num quæ abrogatio, aut derogatio ſit. Deinde, utrum leges ita diſſentiant, ut altera iubeat, altera uetet, an ita ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defenſio, qui negabit ſe feciſſe quòd cogeretur, cum altera lex permitteret. Plus enim ualet ſanctio permiſſione. Item illa defenſio tenuis eſt, cum oſtenditur id factum eſſe quod ea lex ſanciat, cui legi abrogatum, aut derogatum ſit: id quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe neglectum. Cū hæc erunt cōſiderata, ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus uoluntatem, & eam trahemus ad noſtræ cauſæ cōmodū. Deinde de iuridiciali abſoluta ſumemus rationem iuris, & quæremus partes iuris, utrū cū ea faciant, de quibus poſtremus diſſeremus.

CAPIDVRVS.

CVm duæ leges inter ſe diſcrepant.) In ſecundo de Inuentione: Ex cōtrariis autē, inquit, legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex eſt, qui tyrannum occiderit Olympiarū pręmium capito, & quam volet ſibi rem a magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei concedito. & altera lex: Tyrāno occiſo, qnq; eius proximus cognatione magiſtratus necato. Alexandrum, qui apud Phereos in Theſſalia tyrannidem occuparat, vxor ſua, cui nomen Thebe fuit, nocte cum ſimul cubaret, occidit. hæc filium ſuum, quem ex tyranno habeat, ſibi in præmii loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. res in iudicio eſt. In hoc genere iidē loci, atq; eadem præcepta conuenient: ideo qđ vterq; ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur oportet contendere, conſiderando vtra lex ad maiores, hoc eſt, ad vtiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res pertineat: ex quo conficitur vt ſi duæ leges, aut plures, aut quotquot erunt, conſeruari non poſſint, quia diſcrepent inter ſe, ea maxime conſeruanda putatur. quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex poſterius lata ſit: nā poſtrema quęque grauiſſima eſt. Deinde, vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. nam id quod imperatur, neceſſarium: illud quod permittitur, uoluntariū eſt. Deinde in vtra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœna afficiatur: aut in vtra maior pœna ſtatuatur. nam maxime conſeruanda eſt ea, quæ diligentiſſima & ſancta eſt. Deinde, vtra lex iubeat, vtra vetet. nam ſæpe ea quę vetat, quaſi exceptione corrigere videtur illam quæ iubet. Deinde, vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam, vtra communiter in plurimis, vtra in aliquam certam rem ſcripta, promptius ad cauſam accedere videatur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege, vtrum ſtatim fieri neceſſe ſit: vtrum habeat aliquam moram, & ſuſtentationem. nam id quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet: deinde operam dare, vt ſua lex ipſo ſcripto videatur vti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per diffinitionem iudicii ſanctius & firmius quod apertius ſcriptum ſit, id eſſe videatur: deinde ſuæ legi ad ſcriptum, ipſam ſententiam quoq; adiungere. contrariam legem item ad aliam ſententiam tranſducere vt ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidē videantur inter ſe poſtremo facere: ſi eam facultatem dabit, vt noſtra ratione vtraq; lex conſeruari videatur. aduerſariorū ratione altera ſit neceſſario neglīgēda. Locos autem communes & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, & ex vtilitatis, & ex honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere. demonſtrantem per amplificationem, ad vtrā potius legem accedere oporteat. Videndum & primum an abrogatio aut derogatio ſit.) Rogare, precari: rogare interrogare. rogare, accumulare ſignificat. Vnde rogus, ſtrues nominatur ab hoc compoſita, abrogo & derogo. Derogari, eſt in calumniam & vituperationem venire. Abrogari, eſt totā penitus legem tolli. Aut ergo derogatur, aut abrogatur, aut aliqua parte commutatur, & vertitur. infirma enim erit defenſio. Negabit ſe ideo quod facere cogeretur nō feciſſe, quoniam alia lex permittebat, quo minus'ne faceret verendum erat. Plus enim valet ſanctio permiſſione.) Sanctio, qua facere cogebatur: a ſancio, ſancis, facta conciſione, factum videri poteſt, ab eo quod eſt ſancitum ſanctum: inde ſanctio. niſi a ſancio ſanxi, factum eſſe velimus. Id vero quod poſteriori.) cum lōge pręponi debuerit, quod primum abrogatum derogatūue fuerat. Trahemus ad noſtrę cauſę cōmodū.) Vt nō verba, ſicut noſtri aduerſarii, ſequamur: ſed ſniam, quę nobis cōferret. De iuriſdiciali abſoluta ſumemus rōnem.) Iuridiciales cōſtitutiones ſupra ita diuiſimus, vt eius partes aſſumptiuā & abſolutā faceremus. Ab abſoluta itaque parte ſumemus ꝓ ſentētia adminiculū. vt iure factū eſſe dicamus, quicqd a nobis factum ſit: & cętera, quę poſterius in iuridiciali abſoluta applicabuntur.

LONGOLIVS.

REcitatione.) Non eſt idem quod expoſitio, recitatio: nec etiam ſimplex ꝓpoſitio, cum ita pręcedere deberet. Sed recitationem intelligito, exemplorum ſubiectionem, aut rerum iudicatarum per legem & approbatarum enumerationē.

ASCENSIVS.

CVm duę leges.) Proſequitur conſtitutionē legitimā a cōtrariis legibus de qua qa & copioſe & diſerte cōmētus eſt Frāciſcus: ne aut eadē, aut minus cōmēdandā cogar dicere: dūtaxat ordinē colligā, hoc mō. Cū. i. quādo duę leges diſcrepāt inter ſe: qd olim potꝰ ꝙ nūc vſuuenit, qa negāt in corpore iuris quicꝙ qđ repugnet reperiri, interdū tñ diſcrepātia videtur ſaltē in verbis, & tūc vidēdū eſt primū, nūquid aut nūqua. i. an ne aliqua (ſunt qui legāt nūquę, qđ niſi diuiſis vocibus nō ꝓcedit. Nam nūqua non nūquę dicimus in nominatiuo ſingulari feminini generis, & nominatiuo & accuſatiuo pluribus neutri)

tri) abrogatiuo.ſ.totius iuris:aut derogatio partis eius ſit ſup. facta. Deinde videbitur vtrum leges diſſentiant, ita vt altera iubeat, altera vetet:quæ penitus ſint contrariæ, & eiuſdem fere vigoris, an ita.ſ.diſſentiāt, vt altera cogat.ſ.facere, altera permittat.ſ.facere & non facere. Enim pro quia defenſio eius qui negabit ſe feciſſe qd cogeretur.ſ.per aliquam legem facere cū altera lex permitteret ſe ſup.facere, aut non facere. Enim pro quia, ſanctio.i.firma conſtitutio & iuſſio adiecta pœna in trāſgreſſorem, aut nō facientem valet plus permiſſione.i.quā lex, quæ ſolum permittit. Item illa defenſio eſt tenuis: cum oſtenditur id factum eſſe quod ea lex ſanciat.i.conſtituat & iubeat cui legi.ſ.ſanciendi:ſit abrogatum.ſ.ex toto, vel derogatum.ſ.pro parte. & oſtenditur id eſſe neglectum: quod ſit ſancitum lege poſteriori.ſ.abrogante, aut derogante reſpectu prioris. cum.i. poſtq̄ hæc erunt cōſiderata: nos vtemur ſtatim expoſitione noſtrę legi: & recitatione, ac collaudatione eius. Deinde nos enodabimus.i.explicabimus voluntatē legis contrariæ & trahemus eā ad cōmodum noſtrę cauſę. Deinde ſumemus rationē iuris.ſ.dicendi:a iuridiciali.ſ.conſtitutione abſoluta. Et quæremus partem iuris vtrum pars iuris faciat cum ea.ſ.iuridiciali abſoluta: de qua parte (inquit Cicero) nos differemus poſteas aut vt alii legunt poſterius.i.paulopoſt.

DE AMBIGVO.

SI ambiguum eſt ſcriptum, ut puta, quod in duas, aut plures ſententias trahi poßit, hoc modo tractandum eſt. Primum ſit ne ambiguum, quærendum eſt. Deinde quo modo ſciptū eſt, & ſi id quod aduerſarij interpretantur, ſcriptor fieri uoluiſſet, oſtendendū eſt. Deinde id quod nos interpretemur, & fieri poſſe, & honeſte, & recte, & lege, & more, & natura, bono & æquo fieri poſſe.

Quod aduerſarij interpretantur, è contrario. Nec eſſe ambigue ſcriptum, intelligatur utra ſententia uera ſit. Sunt qui arbitrantur ad hanc cauſam tractandam, uehementer pertinere cognitionem amphibologiarum eam, quæ a dialecticis profertur. Nos uero arbitramur, non modo nullo adiumento eſſe ſed potius maximo impedimento. Omnes enim illi amphibologias aucupantur, etiam eas quæ parte ex altera ſententiam nullam poſſunt interpretari. Itaq; & alieni ſermonis moleſti interpellatores, & ſcripti tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt, & dum caute & expedite loqui uolunt, infantiſſimi reperiuntur. Item dum metuunt in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen ſuum pronuntiare non poſſunt. Verum horum pueriles opiniones; rectißimis rationibus cum uoles, refellemus. In præſentia hæc interim dicere non alienum fuit, ut huius infantiæ garrulam diſciplinam contemneremus.

CAPIDVRVS.

SI ambiguum eſſe ſcriptum putabitur, quod in duas aut plures ſententias trahi poſſit, hoc modo.) Vt ſi fieri poterit, demonſtrandū eſt nō eſſe ambigue ſcriptum, ꝓpterea quod omnes in conſuetudine ſermonis, ſic vti ſoleāt eo verbo vno pluribus'ue, in ea ſententia, in qua is qui dicet accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde quomodo ſcriptum eſt etſi id quod aduerſarii.) Vt pro Cecinna Cicero, cum ſententiam contra ſcriptum defendit. Non'ne ſi verbum, inquit, ſequi volumus, hoc intelligamus neceſſe eſt, eū detrudi, cui manus afferātur: neceſſe eſt inquam, ſi ad verbum rem volumus attingere, neminē ſtatu detruſum, qui nō adhibita vi, manu demotus, & actus præceps intelligaſ. deiectus vero qui poteſt eſſe quiſquam, niſi in inferiorē locū de ſuperiore motus? poteſt pulſus, fugatus eiectus denique. Illud vero nullo modo poteſt, deiectus eſſe quiſquam, nō modo qui tactus non ſit, ſed ne æquo quidem & plano loco. Id quoque ſuperiore Ciceronis exemplo in legitimæ conſtitutionis diuiſione eſſe manifeſtum poteſt. Nam cū Tullius hæres meus, inquit, Terentiæ uxori: Vxori meæ triginta pondo uaſorum argenteorum dato, quæ uolet. Hic enim poterit mulier dicere. nihil attinuiſſe aſcribi quæ uolet, ſi hæredis voluntati permitteret. Eo enim adſcripto, nihil ineſſe dubitationis, quin hæres, quæ ipſe vellet daret. Amentiam igitur fuiſſe, cum hæredi vellet cauere id adſcribere, quo non aſcripto, nihil omnibus hæredi cauetetur. quare ex iſto verbo ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Neceſſe ambigue ſcriptum, cum intelligatur vtra ſententia vera ſit.) Adiicietur, illud ambiguū videri debere, cuius ſententia an vera ſit dubitatur. hoc autem, quando ſententia vera eſſe deprehendatur, non eſſe ambiguum. Poſtremo in ſecundo de Inuentione ipſe inquit, ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honeſtius, & illi aſcribendum, & his ad comprobandum ſit, demonſtrandum: & ex his ſi quid amplificationis dabitur, communibus vtrunq; locis vti oportebit. Sunt qui arbitrantur ad hanc cauſam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphibologiarum, tam quæ a dialecticis profertur.) Sex modis dubiū naſci poſſe ſermonē, in primo ἐλέγχων docet Ariſtote. Cū pluribus rebus eadē appellatio eſt, quod Græci ὁμώνυμον dicūt: in latinū aūt trāsferentes, aliqui ęquiuocū nominare nō timuerūt, cū id qd ab ipſo ꝓprio nomine amphibologia nuncupatur, a noſtris ambiguū incidit. Per cōpoſitionē, per diuiſionē, per accētū per figurā dictionis. Ambiguū igiſ in nominibus eſt, vt Taurus. vtrū.n. brutū ſignifices animal, an viri nomē proprium, an montē, an ſidus, an radicē, incertū eſt. Simile huic eſt Gallus: quo vtrū gentē, an auis nomē, an corporis fortunā, aut fluuiū voces, dubiū videri poteſt. & in nominibus

nominibus ꝓprijs tātū, vt Aiax Telamonius'ne an Oilei filius: Et Eurymedon, Agamemnonis'ne an Neſtoris auriga. Eurybates, præco'ne. Vlyſſis an Agamēnonis intelligatur. Verba quoque quædā diuerſos intellectus habent, vt cerno, vtrū video an certo ſignificet. In verborum diuerſorum diuerſis temporibus: vt putes, an a puteo ſecunda pręſentis indicatiui perſona ſit, vel ſubiūctiui modi, a puto deflexa, poteſt dubitari: niſi qd alterum primam producit, alterum eādem corripit. In nominum quoque caſibus eadem ſolet eſſe differentia. Velut Cato, an ultimam habeat cōmunem, hoc eſt, ſit nomen viri proprium, an eandem producat, vt ſit datiuus vel ablatiuus. Et ſimiliter deſinētibus caſibus, diuerſis tamen: vt ſi dicas, flentes illos vidimus. Eadem rurſus differentia inter nomina & verba quoque plerunq; eſt: vt lege, ſit'ne imperatiui modi a lego inflexu, an ab eo quod eſt lex, caſus ablatiuos, quātitate diſcerniſ. Sunt quę ſola ſignificatione diſcernanſ: vt armis. datiuus.n.ne ſit, vel ablatiuus ab eo qd eſt, armus armi, an ab eo quod arma dicimus, diſcerni non poterit, niſi ab eo qd ſequiſ aut antecedit. Eſt vbi aliqd, vtra magis duarū appellationū vocef, incertum eſt, velut apud iuriſconſultos, quæ pro Murena Cicero ipſe poſuit, inquiens: Iam illud mihi quidem mirum videri ſolet, vt homines ingenioſos, per tot annos etiam nunc ſtatuere non potuiſſe, vtrum diem tertium an perendinum iudicem an arbitrum, rem an litem dici oporteret. Naſcitur ab integritate & compoſito verbo aliquando dubium: vt ſi dicas, Ingenua hodie in foro ea eccidit mulier. Nam ab eo quod eſt ingenuus ingenua, & ab eo qd eſt genu adiecta ꝓprępoſitione In, intelligi poterit. & apud Gręcos αὐλητρὶς ſi ſit vnum verbum, tibicinā: ſin duo, αὐλή aulā, & τρὶς ter ſignificat. Quęri igitur poteſt, ſi dicaſ αὐλητρὶς cōcidiſſe, vtrū debeat publicari aula quæ ter ceciderit. an tibicina debeat publicari. hęc & ſimilia ſunt, quę ſub eadē appellatione eſſe videntur. Quę aūt proprio nomine amphibologia nominaſ in eiſdē caſibus fere fieri ſolet, vt, Dico te Aeacida Romanos vincere poſſe. & Audiui Lachetē percuſſiſſe Demeā. & illud, Quidā teſtamento iuſſit poni ſtatuā aureā haſtā tenētē. Quęri poteſt, an ſtatua haſtā tenēs aurea eſſe debeat, an haſta eſſe aurea in ſtatua. & in ꝓnomine poſſeſſiuo tertię pſonę Sui, cū a tertia in tertiā fieri pſonā tranſitio videſ, in dubiū venit poſſeſſio, ad quē potius eorū ptineat: vt, Rogat Cicero Varronē, vt ſuum erudiat filiū: & obſecrat Pompeius Cęſarē, ne ſuo noceat filio. Ambiguū.n. eſt, cuius filio, Ceſaris'ne an Pōpeii, & quę Quintilia. annotauit, Hæres meus dare illi dānatus eſto oia ſua. in qd genus icidit Cic. in Bruto, loquēs de C. Fānio. Is ſoceri inſtituto, quē qa cooptatus in augurū collegium nō erat, nō admodū diligat, pręſertim cum ille qdē Scæ-

uolam ſibi minorem natu generum prętuliſſet. nam Sibi, vt ipſe inquit Quintilianus, ad ſocerum referri, & ad Fannium poteſt, At ſi dixiſſet, cum ille quidem Quintum Scæuolam illi, vel ei, vel ipſi: de Fannio vtique locutus intelligeretur. Solet illud eſſe ambiguũ, cum poſſeſſio, quæ pluribus accommodari poteſt, abſolute proferetur: quale illud. Perdet Crœſus Halyn transgreſſus maxima regna. In ablatiuo etiam naturalis quædam inuenitur amphibologia: vt, Cœlo decurrit aperto. verũ p apertum cœlum, an cum apertum eſſet. Per compoſitionem uero, & diuiſionem: velut ſi dicas, Ariſtoteles inquit, quenquam ſedentem ambulare & ſcribentem non ſcribere. nam ſi ea ſimul poſita intelligas, id fieri impoſſibile: ſin autem per ſe, id poſſe fieri manifeſtum eſt. nam & is qui ſedet, poteſt ambulare ſi velit: & qui ſcribit, non ſcribere. Et illud, Quinquaginta virorũ centum occidit diuus Achilles, dubium enim eſt, an ex quinquaginta viris dicatur centum Achilles, occidiſſe, quod factu impoſſibile eſſe quiſque videt: an ex centum viris quinquaginta occidiſſe, quod verum eſſe potuit. Reſpiratione igitur ſuſpendẽda eſt omnis oratio, quoties per cõpoſitionẽ diuiſionẽne dubia intercidit oratio, ſicut & illo Vergiliano, de Troilo.

Fertur equis, curruq; hæret reſupinus inani,
Lora tenens tantum: huic ceruixq; comæq; trahuntur.
Per terram.

hic enim vtrum quod teneat tantum lora, an quamuis teneat ceruix & comæ tamen trahantur per terram, quæri poteſt. Accentuum amphibologia a Dialecticis, vt Ariſtoteles inquit, exploſa eſt. vt ſi dicas, falſo hic ſe verba dediſſe autumat: videri ambiguum poteſt, vtrum falſo homini dediſſe verba, an autumet falſo. itaque accentu diſtingui poterit. nam ſi ſit nomen, acuetur in prima: ſin aduerbium in vltimo circũflectetur. Per figuram dictionis dubitatio oriri poterit, velut immutato genere. vt, Præneſte ſub ipſa Strauit Scelus eſt quem hic laudat. nã & ſub ipſa videtur ad aliud aliquid quã ad Præneſte, quod generis eſt neutri referendum. Licet Seruius ex Præneſtu fœminino etiam genere dici crediderit. & Quem referre aliud quã ſcelus videtur, cum genere diſcrepent: Idem de cæteris mutationibus intelligendum, quæ aut numerorum, aut temporum, vel quibuſcunque aliis varietatibus lectionem reddant ambiguam, quam ambiguo colligi ſermone diximus. Cognitionẽ amphibologiarum.) Idem enim eſt amphibologia, quod ambiguus ſermo, id eſt qui vtroq; uerſus vel multis modis accipi poteſt. Ea quæ a dialecticis profertur.) De quibus quantum Ariſtoteles tractauit, diximus. A dialecticis.) Dialecticeo in latinum vertentes, artem differendi nominauerũt. Sed maximo potius impedimento.) Quod nullus in ſcripto vllo eis vtatur: dialectici autem eas ideo ponant, qd eos cum quibus diſputemus, plerunque inuolutæ orationes. quas nobis arguendi cauſa confinximus, fallant. Amphibologias aucupantur.) ſermones conquirunt dedita opera ambiguos. Tranſlatio ab iis, qui in inſidiis auiculas captant: ab auibus & capio, fictum verbũ.

Eas etiam quæ parte.) Eas, inquit, amphibologias ſibi aliquãdo confinxerãt, quæ parte altera ſignificent, altera quicquam ſignificare non queant: hoc eſt, vt verus aliquis ſenſus elici nõ poſſit velut nil enim prohibet eodem vti nos exemplo, illud quo uſi ſupra ſumus, Quinquaginta virorum centum Achilles occidit. Alieni ſermonis.) Cũ amphibologias inuenerint, eas in aliena ſcripta afferunt, vt eo modo velint interpretari. Moleſti interpellatores.) Id eſt, interruptores. Interpello, ab interpolo diſtat: qd interpellare ſit, interrumpere, & ſeſe ingerere vbi non opus ſit. vt apud Plautum in Amphitryone, Ne interpella. Interpollare eſt interponere, ad nouam formam auertere fingere. Marcus Tullius in Verrem actione ſecũda: Aliquid demendo, mutando interpolando. Et eſt tractum ab arte fullonica, quæ poliẽdo diligenter vetera quæq;, quaſi in nouam ſpeciem mutat. Proinde dubium videri poteſt, interpellatoresne, an interpolatores legendum ſit. Et ſcripti cuiuſcunq.) ſiue legis, ſiue teſtamenti, ſiue cuiuſuis alterius rei. Tum obſcuri interpretes.) qd quæ longiſſime ueniunt, ad ſcriptum poſeant.

Tum odioſi.) qd quæ neceſſaria non ſunt, conquirant. Et dum caute.) vt ſingula penſitare videantur. Et expedite.) vt quicquam inuolutum. Infantiſſimi reperiuntur.) Qui nullo modo loqui ſcire videantur. quod ſæpiſſime iis accidit, qui in ſingulis volunt verbis immorari. Nomen ſuum pronunciare non poſſunt.) Quod cum aliqua de cauſa poſitum videri poteſt, aliter tamen interloquẽdum accipi poſſe videatur. quale apud Martialem illud:

Sotæ filia Clinici Labulla,
Deſerto ſequeris Clitum marito,
Et donas & amas, ἔχεις ὄνομα. & rurſum illud,
Digna tuo cur ſis, indignaq; nomine dicam:
Frigida es & nigra es: non es, & es Chione.

Aut certe nomẽ ſuum pronunciare non poſſunt, quãdo ꝗ alii eo fuere non appellari. ꝗ ne dubium ſit an præter ſequendam alium dicant, cum ambiguum ſit nomen, vt ſupra diximus, qđ multis ſimili appellatione imponitur: vt Cato Cenſorius, Cato Porcius, Cato Vectius, & Cornelius Cato malunt ſilere, quã nomen ſuum pronunciare. Hoc interdicere.) Vł dum de ambiguo diſputamus, nõ fuit alienum inſerere. Huius infantię.) elocutionis inſcitiæ quod qui de his minutiſſimis diſputãt, fari pene neſciant. Garrulam diſciplinam.) Sermonem inanem: quæ dum omnia dicere videri vult nihil dicit. Sane γαρύειν Grę ci dicunt: vt Pindarus in primo Olympion hymno, μὴ ἔστ' ἄλλα γαρύειν ἔλδεαι φίλον ἦτορ. Ab hoc, verſo y, in u, Latini garrulum deduxerunt.

LONGOLIVS.

SVnt qui arbitrantur.) Confutat quorundam opinionem, qui ambiguitatem verborum ediſcendam præcipiebãt, ſed eam quæ a dialecticis profertur, hoc eſt, ſuperſtitioſe curioſis, & cauillatoribus, Secus autem iudicandum de proprietate & differentia vocum, quæ a grammaticis docetur.

ASCENSIVS.

SI ambiguum.) Proſequitur tertium membrum conſtitutionis legitimę quod ambiguum vocat dicens. Si ſcriptum ſiue publicum ſiue priuatum dummodo autenticum ſit: de quo controuerſia agitur: putabitur eſſe ambiguum: vtpote qđ poſſit trahi in duas, aut in plures ſententias: ipſum ſup. eſt tractandũ .i. in litigando exercendum hoc modo. Quęrendum .i. inquirendum eſt primum: ne pro an ſit ambiguum .i. dubium & incertum: deinde quærendum eſt quando .i. quo tempore ſcriptum eſt (Sunt qui legant quomodo ſcriptum eſt: ſed minus procedit: quia ſi ambiguum, eſt certum eſt ꝙ ambigue ſcriptum eſt: verum ſenſus eſt: ꝙ in iuitere oporteat, quo tempore ſcriptũ eſt: quia ſæpe ex tempore cognoſcitur animus ſeu volũtas ſcribentis: vt ſi quo tẽpore iratus fuerit in filium ſcripſerit. Vxor filio meo perdito dato quæ volet. certum erit ꝙ quæ vxor volet, non quæ filius intelligetur. Sin vxori iratus ſit teſtans ſic. Filius matri licet male de me merito dato quæ volet: intelligetur de voluntate filii: & ita in conſimilibus) Eſt, oſtendendum eſt ſi ſcriptor voluiſſet fieri .i. vtrum veriſimile ſit eum voluiſſe fieri .i. qd aduerſarii interpretantur. ſ. eum voluiſſe. Deinde oſtendendum eſt: id qđ nos interpretamur: & .i. ſimul potuiſſe fieri: & .i. ſimul potuiſſe fieri: honeſte .i. ſalua honeſtate: recte .i. ſalua iuſtitia: more .i. iuxta conſuetudinem laudabilem, lege .i. ſecundum legem ſcriptam: natura .i. ſecundum legem naturalem bono & æquo .i. ex humana æquitate. E contrario hoc eſt oſtendendum eſt id quod aduerſarii interpretantur. ſ. de ſcripto ambiguo non fieri poſſe, aut non honeſte, nec recte, nec more lege, natura, bono & ęquo. Nec .i. & non, & oſtendetur non eſſe ambigue ſcriptum cum intelligatur vtra .i. quæ duarum ſit vera. Sunt ſ. nonnulli qui arbitrantur eam cognitionem amphibologiarum quæ profertur a dialecticis (vt in libris elenchorum) pertinere vehementer ad hanc cauſam tractandam. ſ. ex ambiguo ortam: nos autem arbitramur eam cognitionem non modo non eſſe adiumento, ſed potius maximo detrimento. Cãm paradoxi affert. Enim pro quia omnes illi dialectici aucupantur .i. captant: & tractantur eam eas amphibologias: quæ nullã ſententiam poſſunt interpretari .i. interpretando aſſignare ex altera parte. hoc eſt dialectici cauilloſi etiam minime dubia & ſimpliciter dicta cauillantur, & confuſi ſuis griphis & argumentationibus inſolubilibus, aut communibus, aut alioqui captioſis: omnibus præter rem obſtrepunt. Vnde addit. Itaq; dialectici ſunt: & .i. ſimul, moleſti interpellatores ſermonis alieni quia neminem ſinunt perorare: ſed obſtrepunt ad quodlibet etiam bene dictum, & ſunt interpretes .i. expoſitores ſcripti ſui: tum .i. pariter odioſi .i. moleſti, & digni, qui odio habeantur: cum ſic ſcribant: vt intelligi nolint: tum .i. pariter obſcuri, & dum volunt loqui caute & expedite, tunc ſup. reperiuntur infantiſſimi .i. mutiſſimi. hoc eſt minime, quod ad rẽ faciat dicentes.

centes. Infans enim a non fando dicitur. Itaq; dum dialectici metuunt ne dicant quid .i. aliquid ambiguum: non poſſunt pronunciare nomen ſuum: quia verentur ambigue loqui, aut capi ab inſtructo ſimilibus griphis. Quocirca nocet futuro oratori argutiis dialecticis nimis imbutum eſſe: multo tamen magis noſtro tempore: quo pene ad ſuppoſitiones & terminos ars ipſa de ſe optima redacta eſt. Verum inquit Cicero: nos refellemus .i. improbabimus pueriles opiniones horum .ſ. qui dialecticam neceſſariam putant ad oratoriam: rationibus rectiſſimis cum .i. quando voles o Herenni: ſed ſup. nos fuit alienum .i. impertinens ad inſtitutum noſtrum: impræſentiarum .i. hoc loco & tempore: interdicere .i. inter cætera dicere: hoc quaſi tranſeunt: potius quam ſic interdicere .ſ. tibi hoc .ſ. errore: vt contemneremus diſciplinam garrulam .i. verboſam: ſi verba, attenderimus huius infamiæ .i. mutitatis, & carentiæ loquelæ ſi ad res, aut rerum pondera reſpexerimus: cum tales ſibi leges dialectici effinxerint: vt ne nomen quidem ſuum ſine formidine reprehenſionis audeant pronunciare.

DE DEFINITIONE.

Cvm definitionē utemur, primum afferemus breuem uocabuli definitionem, hoc modo. Maieſtatem is minuit qui ea tollit ex quibus rebus ciuitatis amplitudo conſtat, quæ ſunt ea quæ capiunt ſuffragia populi et magiſtratus conſilium. Nempe igitur tu *& populum ſuffragio, & magiſtratum cōſilio priuaſti, cum pontes diſturbaſti.* Item ex contrario. Maieſtatem *is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit, ſed probibui detrimentum. Aerarium enim conſeruaui, libidini malorum reſtiti, maieſtatem omnem interire non paſſus ſum.* Primum *igitur uocabuli ſententia breuiter & ad utilitatem cauſæ accommodate deſcribetur,* Deinde *factum noſtrum cum uerbi deſcriptione coniungetur.* Deinde *contrariæ deſcriptionis ratio refelletur, ſi aut falſa erit, aut inutilis aut turpis, aut iniurioſa. Id quoque ex iuris partibus ſumetur de iuridiciali abſoluta, de qua iam loquemur.*

CAPIDVRVS.

Cvm definitione utemur.) Definitionum genera in Topicis Ciceronis abunde expoſitimus. Primum afferemus breuem vocabuli definitionē.) Primus, inquit ipſe in ſecundo de Inuentione vbi definitiuam tractat conſtitutionem, accuſatoris locus eius nominis, cuius de vi quæritur. breuis & aperta ex opinione hominum definitio, hoc modo. Maieſtatē minuere eſt, de dignitate aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum quibus poteſtatem populus dedit, derogare. hoc ſit breuiter expoſitum, pluribus verbis eſt & rationibus cōfirmādū, & ita eſſe vt deſcripſeris oſtendendum poſtea ad id quod definieris, factū eius qui accuſabitur adiungere oportebit, & ex eo qood oſtenderis eſſe, verbi cauſa, maieſtatem minuiſſe & hunc totum locum communi loco confirmare, per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Poſte rit infirmanda aduerſariorum deſcriptio. ea autem infirmabitur ſi falſa demonſtrabitur. hoc ex opinione hominum ſumetur, cum quemadmodum & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribēdi, aut ſermocinandi eo verbo vti ſoleant, conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut ſi inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptionis approbatio: & quæ incommoda conſecutura ſint, eo conceſſo oſtendetur. id autem ex honeſtatis & ex vtilitatis partibus ſumetur de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et ſi cum definitione noſtrā aduerſariorum definitionem conferemus, & noſtram veram, honeſtam, vtilem eſſe demonſtrabimus, illorum contra. Inde poſt paulum ſubiungit: Locus autem communis in eius malitiam, qui non modo rerū, verum etiam verborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit, & id quod fecerit, quo velit nomine appellet. Qui ea tollit.) Tollit, aufert. Hæc ſunt ea quæ capiūt ſuffragia.) Ordo eſt, & ſenſus: Quæ, ſubaudiendum ex quibus ciuitatis conſtat amplitudo: ſunt ea ſuffragia .i. fauores: quæ populi capiunt, cum legi promulgandæ aſſentiuntur, aut non aſſentiuntur, vel cum ad dignitatem quem velint prouehunt. Et conſilium.) magiſtratus, ſubaudiendum eſt, id quo ciuitatis conſtat amplitudo. Igitur tu & populum ſuffragio.) Exēplum, quod in primo libro de L. Apuleio Saturnino poſuit tractat. Populum ſuffragio.) quod cum populum noli: quas velit ipſe leges approbare, ſuo priues ſuffragio. Et magiſtratum conſilio priuaſti.) Qui quam L. Saturninus ſuo conſilio legem laturus erat, in magiſtratu conſtitutus, quippe qui tribunus plebis erat promulgare non ſiuiſti, cum pontes deiecerit ſuo igitur eum cōſilio priuaſti. vt ſi ita texas argumentationem. Quicūq; ciuitatis amplitudinem, quæ ex populi ſuffragio magiſtratuſq; conſilio conſtat, aufert, is maieſtatem minuit: Atqui tu populum ſuffragio quippe qd quas volebat leges comprobare non permiſiſti, & magiſtratum conſilio qd ſcripſerat ne ederet prohibuiſti: maieſtatem igitur minuiſti. Item e contrario.) Id eſt, ab ipſo defenſore contradicentur. In ſecundo de Inuentione: defenſoris, inquit, primus eſt locus. Itē nominis breuis & apta ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo: Maieſtatem minuere

nuere eſt, aliquid de prima cū poteſtatem non habeas adminiſtrare, poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis, per quem facti vtilitas & honeſtas adaugetur deinde ſequitur, aduerſariorum definitionis reprehenſio. Locus autem erit defenſoris, per quem indignabitur accuſatorem ſui periculi cauſa nō res ſolum conuertere, verum etiā verba cōmutare conari. Qui amplitudinem ciuitatis detrimēto afficit.) qui ciuitatis ſplendorē aliqua ex parte minuit. Differt autem, vt Pædianus inquit, ab intertrimento detrimētum: quod detrimentum vel vnius partis dici poteſt, dantis: intertrimentum vero, ad vtriuſque partis ſpectat, dantis & accipiētis. Cicero in Verrem: Prætores, niſi decreuerit, de hac re minus laborant, ſine vllo intertrimento, Varro autem, Detrimentum, inquit a detritu, qd ea quę detrita minoris ſint pretii. ab eadem mente intertrimentum, ab eo quod duo, quæ inter ſe ſint & diminuta, damnum, a demptione, cum minus re factum eſt, quā quanti conſtat. Ego non affeci. Ordo eſt, Ego non affeci detrimēto, ſed prohibui: ſubaudiendum, detrimentum fieri. Aerarium enim cōſeruaui.) Hoc ſupra in primo libro expoſitum eſt. Vocabuli ſententia.) Quid ſit maieſtas. Deinde factum noſtrum.) Quod nos fecerimus.

Cum verbi deſcriptione.) Interpretatione. Cōtrarię.) Quę ab aduerſariis illata ſit. Si aut falſa erit.) Quid aliter vulgo accipiatur, &c. Aut inutilis.) Quod ea expoſitio, nulla i parte vtilitatē pręſtet. Aut turpis.) Quæ turpitudinē ciuitati afferat. Aut iniurioſa.) Qd ſi ita accipiat, de ea multi cōqueri poſſint.

LONGOLIVS.

Item ex contrario.) Quam vocant ἀντιθετικὴν definitionem, qua non tantum crimen negamus, verum etiam commodum aliquod afferimus.

ASCENSIVS.

Cvm definitione &c.) Perſcribit locum a definitione & docet quomodo eo vtendum ſit dicens. Cum .i. quando nos vtemur definitione: nos afferemus primum breuem definitionem .i. deſcriptionem vocabuli hoc modo. ſ. definientes quid ſit maieſtatem minuere. Is minuit maieſtatem .ſ. magiſtratus aut principatus Romani qui tollit .i. aufert ea .i. eas res: ex quibus rebus amplitudo .i. maieſtas & ampla dignitas: ciuitatis .ſ. Romanæ. (Nam de ea loquitur. Bene tamen non exprimit: vt ad quamlibet poſſit applicari) conſtat .i. conſtituitur. Hæc .ſ. quibus amplitudo ciuitatis conſtat: ſunt ea quæ capiūt .i. complectuntur ſuffragia .i. libera vota & liberas (vt dicunt) voces ad creandos nouos magiſtratus populi .ſ. Romani, & conſilium magiſtratus .ſ. iam creati. Nempe igitur tu o Cepio priuaſti, &c. i. ſimul populum ſuffragio: quia Saturninum tribunum plebis creauerat: cuius maieſtatem læſiſti, & authoritatē minuiſti & magiſtratum: videlicet Saturninum tribunum plebis: conſilio .ſ. ſuo: quo ſemiſſibus & trientibus frumentum populo diuidere decreuerat: priuaſti dico tunc cum .i. quando diſturbaſti pontes .i. ſcalas & gradus quibus aſcendere parabat in ſuggeſtum ad promulgandam legem. Item ex contrario vel e contrario defenſor Cepionis, aut Cepio ipſe vtetur) defi-

nitione.ſic. Is minuit maieſtatem:qui afficit detrimento.i.damno & incommodo amplitudinem ciuitatis:ego non affeci : videlicet amplitudinem ciuitatis detrimento : ſed prohibui detrimenta:quia ærarium quod tantam largitionem pati non poterat conſeruari:& reſtiti libidini.i.inordinatæ,& pernitioſæ voluntati malorum non dicit tribuni plebis:quaſi id non tentauerit vt magiſtratus: ſed vt pernicioſus ciuis : & non ſum paſſus omnem maieſtatem interire: quæ interiiſſet ſi pecuniæ publicæ:quæ nerui ſunt belli & cuſtodiæ vrbium exauſtæ fuiſſent. Igitur (quod intelligendum reliquit) non minui maieſtatem. Et

Et eſt locus a definitione qui concludit tam negatiue quam affirmatiue:vt homo non eſt animal rationale:ergo non eſt homo:& hoc eſt animal rationale : ergo eſt homo &c. Igitur vt bene vtamur definitione : ſententia.i. interpretatio vocabuli: deſcribetur primum breuiter:& accommodata, vel accommodate ad vtilitatem cauſæ. ſ.noſtræ deſcribendum. Deinde ratio deſcriptionis contrariæ refelletur.i.reprobatur : ſi erit aut falſa, vt inutilis , aut turpis,aut iniurioſa. Id quoq;.i.etiã:id.ſ. docere aut noſſe qualis ſit deſcriptio ſumetur ex partibus iuris de iuridiciali abſoluta,de quæ loquemur iam.i.ſtatim .

DE TRANSLATIONE.

QVAERITVR *in tranſlationibus primum:num aliquis eius rei actionem, petitionem,aut executionem habeat,quem non oporteat : num alio modo, tempore, loco ; num alia lege ; num alio quærente , aut agente. Hæc legibus & moribus , æquo & bono reperientur , de quibus dicetur in iuridiciali abſoluta .*

CAPIDVRVS.

QVæritur in tranſlationibus primum.)In ſecundo de Inuentione,tranſlatiuam cõſtitutionem tractans : In omni autem inquit , cauſa, ab vtroq; quæri oportebit, a quo , & per quos,& quomodo, & quo tempore,aut agi , aut iudicari , aut quid ſtatus de ea re conueniat. Id ex partibus iuris , de quibus poſt dicendum eſt, ſumi oportebit, & ratiocinari quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat . Et videtur, vtrum malitia quidem aliud agatur,aliud ſimuletur,an ſtultitia,an neceſſitudine, q; alio modo agi non poſſit : an occaſione agendi , ſic ſit iudicium aut actio conſtituta. Locus autem cõmunis contra eum qui trãſlationem inducet,fugere iudicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. a tranſlatione autem omnium fore perturbationem,ſi nõ ita re agantur & in iudicium veniant , quo pacto oporteat: hoc eſt,ſi aut cum eo agatur , qui cum non oporteat , aut alia pœna,alio crimine,alio tempore atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omniũ pertinere. Num aliquis eius rei.)De qua controuerſia,hoc eſt,de ea ius dicere. Petitionẽ.) Vt præmium dari,aut pœnam inferri alicui poſcat. Aut executionem habeat.) Vt exequi,id eſt tranſigere,quod in controuerſia ſit,pro altera parte poſſit:hoc eſt, vt ſit aut patronus,aut aduocatus,aut procurator,aut cognitor : qui inter ſe ita differunt, vt Aſconius Pædianus inquit, vt quicunq; alterum in iudicio defendit,aut patronus dicatur,ſi orator eſt:aut aduocatus,ſi aut ius ſuggerit,aut præſentiam ſuam commodat amico: aut procurator,ſi negotiũ ſuſcipit aut cognitor, ſi præſentis cauſam nouit & ſic tuetur vt ſuam,qui familiariſſimus defenſor ſit. Modo

Modo.) Nunquid non ea actione. Tempore.) Nunquid alio quã eo tempore , vel quod feriæ ſint , vel ſimile aliqd. Num alia lege.)Nunquid ea lex , quã protulerit , contra ſe nõ faciat. Num alio quærente.)Nunquid eam cauſam alius quærere debuerit. Aut agente.) Nunquid eam agere aliũ oportuerit: quorum ſi quid factum eſſe inuenietur,qui ita accuſarit, cadet a cauſa. Hæc legibus & moribus, æquo & bono reperientur,de quibus dicetur.)Hęc inquit, omnia his rebus poterunt inueniri,male acta eſſe, quas in abſoluta conſtitutione iuridiciali iam tractabimus.

LONGOLIVS.

NVm alio modo.)Alibi negat modi eſſe preſcriptionem, ſeu tranſlationem,Sed hic modum pro re accipiamus.

ASCENSIVS.

QVæritur &c.)Proſequitur quintam legitimæ conſtitutionis dicens.Quęritur.ſ.ab oratoribus(eſt enim imperſonale verbum) in tranſlationibus.i.commutationibus.ſ. actionis aut iudicis,aut fori,aut teſtium,aut contendentium. Primũ .i.primo loco,nũ.i.an ne aliquis habeat actionem,petitionem, aut executionem eius rei quam non oporteat.ſ.habere , aut ſi legatur quem: dic . Num aliquis quem ratio oporteat habere: habeat actionem &c. Num ſup.oporteat agere aut petere,aut exeq;,alio mõ,alio tpe,alio loco. Nũ.i.an ne alia lege. Nũ.i. an ne alio quęrẽte.i.petente.ſ.rẽ,aut agente.ſ.in perſonã. Hæc.ſ. quæ quęrenda & cõſiderãda dixit reperiũtur legibus & moribus de bono & ęquo:de quibus diceſ in iuridiciali.ſ. cõſtitutione abſoluta de qua ſtatim agetur:titulo videlicet. xv.

DE CAVSA RATIONALI.

IN cauſa rationali primum quæretur , ecquid in rebus maioribus,aut minoribus,aut ſimilibus, ſimiliter ſcriptum aut iudicatum ſit . Deinde utrum ea res ſimilis ſit ei rei , de qua agitur , an diſsimilis. Deinde , utrum conſulto de ea re ſcriptum non ſit , quòd uoluerit cauere, an quòd ſatis cautum putarit propter cæterorum ſcriptorum ſimilitudinem .De partibus legitimæ conſtitutionis ſatis dictum eſt:nunc ad iuridicialem reuertemur .

CAPIDVRVS.

IN cauſa rationali.)In ſecũdo de Inuentione , ratiocinationis exemplum tractans : Locos autem cõmunes , Inquit, in hoc genere argumentandi hos,& huiuſmodi, quoſdam eſſe arbitramur. primũ eius ſcripti quod proferas , laudationẽ & confirmationem: rei de qua quæratur, cũ eo de quo cõſtat, collationem eiuſmodi, vt id de quo quæritur,rei de qua cõſtet ſimile eſſe videatur : poſtea admirationem per contemptionem , qui fieri poſſit, vt qui hoc æquum eſſe concedat illud neget,quod aut æquius,aut eodem ſit in genere deinde idcirco de hac re nihil eſſe ſcriptum, quod cum de illa eſſet ſcriptum,de hac is qui ſcribebat dubitaturum neminem arbitratur ſit. Poſtea multis in legibus, multa prætertita eſſe , quæ idcirco prætertita nemo arbitretur, quod ex cæteris de quibus ſcriptum ſit,intelligi poſſit. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, vt in negotiali abſoluta. Contra autem qui dicet , infirmare debebit : quod faciet , ſi demonſtrabit illud quod conferatur , ab eo cui conferatur diuerſum eſſe genere natura,vi,magnitudine , tempore,loco,perſona, & quo in loco illud cuius cauſa affertur , opinione,ſi quo in numero illud quod per ſimilitudinem affertur,conueniat,oſtendatur:deinde quod res cum re differat,demonſtrabitur, vt non idẽ de utraq; exiſtimari oportere videatur. ac ſi ipſe quoque poterit ratiocinationibus vti,iiſdem ratiocinationibus, quibus ante prædictum

ctum eſt,vtetur . Si nõ poterit, negabit oportere quicquam, niſi quod ſcriptum ſit,conſiderare:multis de ſimilibus rebus in vnamquãq; rem tãtum eſſe,ſingulas leges omnia poſſe inter ſe vel ſimilia.demonſtrat locos cõmunes a ratiocinatione oportere coniectura ex eo qđ ſcriptũ ſit,ad id quod non ſit ſcriptum peruenire , & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti, ſed eum commodiſſime ſcribere , qui curet vt quædam ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem,huiuſmodi coniecturã diuinationẽ eſſe,& ſtulti ſcriptoris eſſe , nõ poſſe de oĩbus rebus cauere quibus velit. Quæritur qd in rebus maioribus,aut minoribus,aut ſimilibus ſcriptũ aut iudicatũ ſit.)Quęretur ſubaudi,aut ab eo q ratiocinatione innitet, aut ab eo q ratiocinationẽ infirmabit: ſed quo pacto ſuis vterq; locis vtatur, ipſo Cicerone docẽte iã oſtendimus. Deinde vtrũ ea res ſimilis ſit ei rei de qua agitur,an diſſimilis.) Quod ſi is qui ratiocinationi locũ nullũ dat,inſpiciat ſi ſimile videat,num id aliqua lege ſancitum ſit diſſimile, an aliquo ex his quæ iã memorauimus, differre videatur , quo validius id poſſit infirmare . Vtrum conſulto.) Vtrum dedita opera prætermiſerit . quod intelligi per ſe poterat : an qđ cauere,hoc eſt prouidere de ea re facta idoneum non ſatis cenſuerit, & qui defendet ratiocinationem, & qui eam infirmabit , hoc ad ſuæ cauſæ commodum reuocabit. Quod ſatis cautum putarit , propter cæterorum ſcriptorum

rum multitudinem, hoc qui ratiocinationem, induceet, affirmabit, vt dicat non opus fuiſſe de ea re quenquam ſcribere, quandoquidem cęterorum multitudo ſcribentium hoc dixiſſe, ob ea quæ ſcripſit, ſatis viſa ſit. Sane inter omnes ſtatus legitimos, præter tranſlationem, quam ſtatum nõ eſſe ſupra oſtendimus, quædam cognatio eſt. Nam & in diffinitione quæ ſit voluntas nominis quæritur, & in ratiocinatione quid ſibi voluerit ſpectatur, & ex contrariis legibus duos eſſe ſcripti & voluntatis ſtatus apparet. Rurſum & diffinitio quodammodo eſt ambiguũ, quæ amphibologia nominatur, cum in duas partes intellectus nominibus diducatur. Scriptum & voluntas habet in verbis vocis quęſtionem, qđ idem in contrariis legibus quæritur. Ob hanc cauſam non defuerunt, qui omnia hæc ſcriptum & volũtatem eſſe dicerent, alii in ſcripto a voluntate amphibologiam eſſe: ſed diſtincta ſunt. aliud enim eſt obſcurum ius, aliud ambiguum. Definitio igitur in natura ipſa nominis quęſtionem habet generalem, & eorum quæ circa cauſam eſſe poſſunt, ſcriptum & voluntas de eo diſputat verbo, quod non eſt in lege: at ratiocinatio, de eo quod non eſt. Amphibologiæ lis in diuerſum trahitur legum contrariarum ex diuerſo pugna eſt. Hęc a doctiſſimis, neq; immerito, recepta differentia eſt, & apud pluri mos & prudentiſſimos etiam durat.

LONGOLIVS.

IN cauſa rationali.) Cauſam rationalem Græci συλλογιστικὴν appellant, quo quidam Latini vertentes, collectionem & ſtatum collectiuum interpretati ſunt. Fit modis quinq;. A ſimili. Qui patrem pulſat, rapitur ad pœnam. quidam matrẽ pulſauit, ſauit, reus ſit facti. A conſequenti. Adulteros deprehẽſos, liceat excæcare quidam deprehenſus excæcatus eſt: poſtea per famulum ad adulteram reductus, excæcatus famulus eſt miniſter adulterii: conſequens enim eſt, vt eius oculi eruantur, cuius miniſterio adulterium perpetratum eſt. A contrario. Deſertor capite plectatur. deſertor quidam fortiter fecit, petit præmium, & contradicitur. A maiori ad minus. Exulem intra fines deprehenſum liceat occidere. quidam exulem deprehenſum tantum vulnerauit, & petitur ad pœnam. A minori ad maius. Qui cõmilitonem in acie protexit, petat pręmium. ipſum imperatorem quidam protexit, petit præmium, & contradicitur.

ASCENSIVS.

IN cauſa rationali. Tractat vltimam legitimæ conſtitutionis partẽ: dicens. Quæretur primũ in cauſa rationali. i. vbi ratiocinatione contenditur quid ſit ſcriptum aut iudicatum ſimiliter: in rebus maioribus aut minoribus, aut ſimilibus. Deinde ſup. quæretur vtrum ea res ſimilis ſit ei rei de qua agitur, an diſſimilis. Deinde. i. tertio loco: pro quo Valla docet dicendum tum: vtrum non ſit ſcriptum de ea re id ſup. quod voluerit cauere. i. vetare aut caute decernere conſulto. i. ex conſilio & deliberatione præuia: quod. i. quia, aut eo q. ſ. legiſlator putarit ſatis cautum ſup. eſſe de ea re propter ſimilitudinem cęterorũ ſcriptorum. Et hoc dicto concludens hũc tractatum dicit. Satis dictum eſt de partibus conſtitutionis legitimę: reuertamur nunc ad iuridicialẽ. i. plenã determinationẽ de iuridiciali cõſtitutione, quã tantũ prębbauit, aut reuertamur pro cõuertamur dixit: quod in re particula authore Valla frequens ſit.

DE IVRIDICIALI ABSOLVTA.

ABSOLVTA iuridiciali conſtitutione utemur, cum ipſam rem quam nos feciſſe confitemur, iure factam dicemus, ſine ulla aſſumptione extrariæ defenſionis. In ea quæri conuenit, iure'ne ſit factum. De eo cauſa poſita dicere poterimus, ſi ex quibus partibus ius conſtet, cognouerimus.

Conſtat igitur ex his partibus, natura, lege, conſuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto.

Natura ius, eſt, quod cognationis, aut pietatis cauſa obſeruatur, quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius eſt id quod populi iuſſu ſancitum eſt: quod genus, ut in ius eas cum uoceris.

Conſuetudine ius eſt id quod ſine lege æque ac ſi legitimum ſit uſitatũ eſt; quod genus eſt id, quod argentario obtuleris expenſum, à ſocio eius recte repetere poßis.

Iudicatum eſt id de quo ſententia lata eſt, aut decretum interpoſitum. Ea ſæpe diuerſa ſunt, ut aliquid alii iudici, aut prætori, aut conſuli, aut tribuno plebis placitum ſit: & fit, ut de eadem re ſæpe alius aliud decreuerit, aut iudicarit. quod genus M. Druſus prætor urbanus, quòd cum hærede mandati ageretur, iudicium reddiderit. Sext. Iulius non reddidit. Item, C. Cælius iudex abſoluit iniuriarum eum qui Lucilium poetam in ſcena nominatim læſerat, P. Mutius eum, qui L. Accium poetam nominauerat, condemnauit. Ergo quia poſſunt res ſimili de cauſa dißimiliter iudicatæ proferri, cum id uſu uenerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum proferemus.

Ex æquo & bono ius conſtat, quod ad ueritate, & utilitatem communem uidetur pertinere: quod genus, ut maior annis LX. & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det. Ex eo nouum ius conſtitui conuenit ex tempore, & ex hominis dignitate.

Ex pacto ius eſt, ſi quid inter ſe pepigerunt, ſi quid

CAPIDVRVS.

ABſoluta iuridiciali conſtitutione vtemur.) Iuridicialis eſt vt ipſe in II. de Inuentione inquit, in qua æqui & iniqui natura, & pręmii aut pœnę ratio quęrit. Huius partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutã, aſſumptiuam alteram nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe recti & non recti quæſtionẽ continet. Ea eſt huiuſmodi. Cũ Thebani Lacedæmonios bello ſuperauiſſent, & fere mos eſſet Graiis, cum inter ſe bellum geſſiſſent, vt hi q viciſſent, tropheum aliquod in finibus ſtatuerẽt, victoriæ in præſentia declarandæ cauſa, non vt in perpetuum belli memoria maneret, æneum ſtatuerunt trophæum: accuſantur apud Amphictyonas; id eſt, apud commune Græciæ cõcilium. intentio eſt, non oportuit. depulſio eſt, oportuit quęſtio eſt, oportuerit'ne: Ratio ẽ: Eã enim ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt. attamen æternum inimicitiarum monumẽtum, Graios de Graiis ſtatuere non oportet. Iudicatio eſt: cum ſummæ virtutis cõcelebrandæ cauſa, Graii ſimul æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, recte'ne an ſecus fecerint. Hanc ideo rationem ſubiecimus, vt hoc cauſæ genus ipſum de quo agitur cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe vſi ſunt, non enim iuſte, neq; pie bellum geſſiſtis: in rationẽ criminis delaberemur. de qua poſt loquemur. Inde poſt paulum ſubiungit: Locos autem communes, & ex cauſa ipſa, ſi quid inerit indignantis aut cõqueſtionis, & ex iuris vtilitate & natura multos & graues ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas videbit poſtulare. Sine vlla aſſumptione.) Contrarię defenſionis, vt extrinſecus nihil aſſumas, quo tua cauſa probabilior fiat: vt ſi dicas, licuit Miloni Clodium occidere, quando & Clodius ei parauit inſidias. Conſtat igitur ex his partibus natura.) Naturę ius eſſe veteres, referente Cicerone, dixerunt, quod nobis nõ opinio, ſed quædam natura vis afferat, vt religionem, pietatẽ, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem. religionẽ eam quæ in metu & in cerimoniis deorum fuerit, appellarunt pietatem, quæ erga patriã, aut parentes, aut alios ſanguine coniunctos, officium conſeruare moneat. gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorum & honoris & amicitiarum obſeruantiam teneat. vindicationem, per quam vim & contumeliam defendendo, aut vlciſcendo propulſamus a nobis & a noſtris qui nobis chari eſſe debent, & per quam peccata punimus. obſeruantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecuntes veremur & colimus, veritatem, per quã damus operam, ne quid aliter quã confirmauerimus fiat, aut factum, aut futurum ſit. Ac naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiam, quod neq; in hoc ciuili iure verſantur, & a vulgari in-

inter quos conuenit. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, , hoc modo: Rem ubi pagunt, oratione pagunt. In comitio, aut in foro ante meridiem cauſam coniicito. Sunt item pacta quæ ſine legibus obſeruantur ex conuentu, quæ iuri præſtare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonſtrari, ius confirmari conuenit, idq; in abſoluta iuridiciali faciendum uidetur.

telligētia remotiora ſunt. ad ſimilitudinem vero aliquam, aut ad rem amplificandā ſæpe ſunt hęc inferenda. Lege.) Iura legitima legibus conſtant: leges ſunt, quæ populi iuſſu ſancitæ ſunt: ex legibus igitur iura legitima cognoſcere oportebit. Cōſuetudine, iudicato, æquo et bono, pacto. Natura ius eſt, qd.) Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id quod volūtate omniū ſine lege vetuſtas comprobarit: in ea autem quædam ſunt iura, ipſa iam ce ita propter vetuſtatem, quo in genere multa ſuot, & eorum multo maxima pars vt inquit ipſe quam prętores edicere conſueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt, quod genus iudicatum, par, pactum. Iudicatum eſt, de quo iam ante ſententiam alicuius, aut aliquorum conſtitutum eſt. Par, quod hic æquum & bonum Cicero uocat, eſt, quod in omnes ęquabile eſt, Pactū eſt quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iuſtum putatur, vt iure præſtare dicatur: Initium ergo iuris, ab ipſa natura profluxiſſe manifeſtum eſt. Quędam autem ex vtilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura aliquando a natura quodammodo longius in conſuetudinem veniſſe videtur. Poſt approbata quædam a cōſuetudine, aut a vero ipſo vtilia viſa, legibus firmata eſſe perhibentur. Conſtat igitur ius omne his tribus, natura deinde conſuetudine, quæ naturam ſequitur ducem: poſtremo lege, quæ iā conſuetudine aut vero firmatur. ſed ipſam conſuetudinem ua diuiſit, vt eius partes, iudicatum, æquum & bonum & pactum eſſe dixerit. Cognationis aut pietatis cauſa obſeruatur.) Cognationis, affinitatis, pietatis, quam erga deum & parentes habemus. Aeque ac ſi legitimum ſit.) Periode ac ſi legibus ſaocitum ſit, vſurpatum eſt. Quod genus eſt. In quo genere exemplum eſt.) Id quod argentario tuleris expenſum.) Quod dinumeratum argentario dederis. nam expendebant omnem veteres pecuniam potius quā dinumerabāt, vnde libera, aſſis, talentum, & militum ſtipendia, hoc eſt, ſtipes ponderādæ, vt Plinius inquit, appellantur: & penſatores libripendes dicti. A ſocio eius recte repetere poſſis.) Hoc eſt, nihil obſtat, quin quā expenſam argentario pecuniam dederis, ſi is cui dinumeraueris eam pecuniam nominatur, aut quoquo modo abſit, tibi reddi repoſcas ab alio qui tum eius fuerit ſocius, cum eam concrediſti pecuniā. Vt decretum.) Vt id de quo, cum in controuerſia eſſet, iam lata ſententia ſit. Interpoſitum.) Quod inſertum ad ſupplementum alicuius ſcripti eſt, de quo quæreretur, ne am plius in quæſtionem veniat. Iudici aut prætori.) Veteres, vt tam Varro quā Aſconius Pædianus dicit, omnem magiſtratum cui pareret exercitus, prætorē a præeundo appellauerūt. vnde Lucilius: prætor eſt. ergo præire oportet. Vnde & prætorium, & præfectus prætorio. Aut conſuli.) Conſul nominatus, qd conſuleret populum & ſenatum, cum quippiam tranſacturus eſſet: vnde Actius in Bruto, qui recte conſuluerat. Aut tribuno plebis.) Quia & tribuni erant militum: Tribuni, qd iura tribuerent plebi, id eſt, plebem defenderent. Nam cum ob truculētisſimas olim inter patricios & plebeio ſeditiones plebs armata, maximo cum terrore nobilium in Auentinum, & vt aliis placet in Sacrum collem ſeceſſiſſet, inde prius abduci non potuit, quā ad fauorem ſui tribuni plebis primi crearentur. Decreuerit.) Quod lite catuerit. Aut iudicauerit.) quod in cōtrouerſiam venerit. M. Druſus prætor vrbanus cum in hęredem mandati ageretur, iudicium reddidit.) Reddidit io hæredem contra hæredem iudicium mandati parentis, aut alterius, cuius fuerat hæredes. hoc eſt, cum hærede ſibi conſtituto quidam in teſtamento mandaſſet quid fieri vellet, & hæres facere recuſaret, contra ipſum Druſus iudicauit, quod Sextus Iulius Cæſar conſul in bello ſociali deſignatus facere noluit. In ſcena vbi poemata publice recitabantur nominatim.) Nomine ſuo compellando, non prænomine aliquo eum honorando. Iudex cum iudice.) Vter eorum ſit clarior. Tempus cum tempore.) Quod alio tempore licuiſſe poterit, alio nomine. Numerum cum numero iudiciorum.) Vt ſi plura iudicia adiecta ſint proferemus. Ad veritatem & vtilitatem cōmunem.) Quod æqualiter apud omnes vere & vtiliter enunciari poteſt. Vt maior ſexaginta annis, & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det.) Senſus eſt, vt qui ſexaginta annos iam exceſſerit, ſi aduerſa valetudine cōrreptus ſit, in exitu iudicii familiariſſimum aliquem, quem cognitorē dicimus, vt paulo ante oſtendimus, pro ſe dare poſſit, q cauſæ ſuę pręſit. Nouum genus cōſtitui conuenit.) Si id ante ea cautum nō ſit. Ex tempore.) Sine temporis vlla mora: vel certe ex eo tempore, quo id fieri conuenit. Et ex hominis indignitate.) Vt hominis dignitatis tatio habeatur. Si quid inter ſe pepigeruot.) Pepigi non minus anomalum eſſe, quā memini, odi, & cœpi, quidam ſicut Phocas, putauere Grammatici. qd pango, vt Diomedes inquit, pepigi e panxi pręteritum mittat. paciſcor autem, pactus ſum. Quintilianus igitur poſitionem huius, vt ibi primam Pago fuiſſe putat: vnde ſecundum analogiam pepigi prætetitum, qui ita reliquit: Memoria repeto coniunctos a me qui reprehenderāt, qui hoc verbo uſus eſſem pepigi: nam id quidem dixiſſe ſummos authores confitebantur, rationem tamen negabant permittere, quia prima poſitio paciſcor, cum haberet naturam patiendi, faceret tempore pręterito pactus ſum, nos præter authoritatem oratorum atq; hiſtoriecorum, analogia quoq; dictū tuebamur. Nam cū legeremus in duodecim tabulis, Ni ita pagūt, inueniebamus, ſimille huic cadunt. Inde prima poſitio etiamſi vetuſtate exoleuerat, apparebat Paco, vt cado: vnde nō erat dubiū, nos pepigi ſic dicere, vt cecidi. Si qd inter ſe pepigerint.) Legimus & cū ablatiuo: vt ſi dicas, Pepigi hac re. Catullus:

Quo pepigere viri, pepigerunt ante parentes.

Et cum accuſatiuo & ablatiuo, vt pepigi hanc rem decem nummis. Plautus in Bacchidibus: Ducentis philippis rem pepigi. & paciſcor, vt in eadem comœdia. Paciſci cum illo paula pecunia potes Hemila, paciſcere ſi potes perge obſecro paciſcere quid vis. Rem vbi pangunt, oratione pangunt.) Hoc eſt, vbi rem pactis firmat, oratione pangunt.) Hoc eſt, vbi rem pactis firmant, orationem quoq; inter ſe pactis roborant: vt, quoties dixeris aut ſcripſeris, hoc vel illud faciam, modo iubeas, vel ſimile aliud. In comitio, aut in foro ante meridiē cauſam conicito.) Et hoc pactum eſt. Comitium, vt Varro inquit, ab eo qd illic coibat populus, aut creādarum dignitatum, aut litium cauſa. Hinc Plautus in Curculione: Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in comitium. Aut in foro.) Forum vt idem inquit, quo conferent ſuas controuerſias: & quo quæ vendere vellent, ferrent, forum appellarunt. Nec nos præterit, Feſtum Pompeium ſex modis accipi forum poſſe ſcripſiſſe. Cauſam conicito.) iudicato, coniectura quid tenendum ſit conſequitur, ac inde iudicato, hoc modo ſomniorum coniectores nominamus, qui quid ſomnia portendant, coniectura conſequentes diiudicant. Sunt item pacta quæ ſine legibus obſeruantur, ex conuentu, quæ de iure præſtare dicuntur.) Senſus eſt, ſunt inita inter aliquos ex ſolo conuentu pacta, quæ licet nullis ſint legibus obnoxia obſeruantur tamen, & dicuntur iure ipſo valere vt nunc loquimur. Ex conuentu.) Cōuentus, inquit Feſtus Pompeius, quatuor modis intelligitur. Vno, cū quemlibet hominem ab aliquo cōuētum eſſe dicimus. Altero, cum ſignificatur multitudo ex compluribus generibus hominum contracta in vnum locum. Tertio, cum a magiſtratibus iudicii cauſa populus congregatur. Quarto, cum aliquem in locum frequentia hominum ſupplicationis aut gratulationis cauſa colligitur. Sed hic Ex conuentu, ex mentis verborumq; conuenientia quadam, & vt ita dicam, concordantia. Præſtare.) Vt nunc vulgus loquitur, valere dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonſtrari.) Si contra ius naturæ, legis, aut conſuetudinis ſecerimus. Ius confirmari.) Si ab his partibus, quas memorauimus non ſit alienum. Denuq; in Rhetoricis de Inuentione: Locorum autem, inquit, communium, quoniam duo genera ſunt, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poſſit, & oporteat, conſiderabitur. Nam certi, qui in omnes incidāt, loci pſcribi nō poſſunt. In pleriſq; fortaſſe, ab authoritate iuriſcōſultorū, & cōtra authoritatē dici oportebit. At tēdendum autem & in hac, e in oībus nū quos locos cōmunes præter eos quos nos expoſuimus, ipſa res oſtendat.

Natura

LONGOLIVS.

NAtura ius eſt.)Sciendum autem longe latius hoc naturę ius patere q̃ hic exemplis declarauit. quare ad eam rem cognoſcendam inſpiciantur iuriſperitorum cõmẽtarii. Quod cum hærede mãdati ageretur.)Cum hęrede mandati agere, eſt actionem intendere in eius hæredem, cui mandaueras vt hoc vel illud perficeret, vẽderet, expediret. qd quia ab eo factũ non eſt eo diſcedente, in hæredes actionem producis. Cognitorem det.)Cognitorem dare eſt ſubſtituere aliquem qui in iudicio vices tuas ſuppleat, quem alias procuratorẽ vocat, nempe quod cauſam tuam omnem cognitam habeat per tuam inſtructionem, non de cauſa, cognoſcat, quod eſt iudicis tantum.

Rẽ vbi pangunt.)Lex eſt ex Tab. xii. huc allata ex cuius forma pacta fiebant, hoc modo. Verbis pepigi cũ aduocato meo, vt cauſam meam differret in comitio aut foro, & illic ante meridiem adeſſet. Aſſenſit ille, nec adfuit. Ago cum illo de pactis, & hinc creſcit ſtatus.

ASCENSIVS.

ABſoluta iuridiciali conſtitutione &c.) Incipit determinare de iuridiciali quæ duplex eſt abſoluta & aſſumptiua: & prius de abſoluta q̃ de aſſumptiua dicens. Nos vtemur conſtitutione iuridiciali abſoluta (vbi priuſquã pergamus notabit grammatiſta: quando ex adiectiuo & ſubſtantiuo circũloquimur definitum aliqd quod vnico vocabulo cum deſit exprimere nequimus tunc poſſumus illi addere alterum adiectiuũ etiam perfectum: ſine coniunctione media: eo q̧ prius complexum pro ſubſtantiuo poſitum intelligatur: vt hoc loco: conſtitutio iuridicialis ponitur pro vna ſpecie conſtitutionis vnico vocabulo nondum appellata: quocirca ſi per fictionem vocetur a tunc licite dicam a abſolutum: vel vtemur a abſoluto: vnde hic recte dicitur vtemur conſtitutione iuridiciali abſoluta nec decenter addatur & abſoluta: vna. n. res eſt) ſup. tunc quum. i. quando nos dicemus ſine vlla aſſumptione diffinitionis externæ rem quam confitemur nos feciſſe factum ſup. eſſe iure. i. iuſte & ſaluo iure: & ideo quia nihil aſſumitur in ea aſſumptiua: ſed abſoluta dicitur. Conuenit quæri. i. inueſtigari in ea. ſ. conſtitutione iuridiciali abſoluta: ne pro an factum ſit iure. Nos autem poterimus dicere de eo. ſ. iure: aut an factum ſit iure: cauſa poſita. i. conſtituta: ſi cognouerimus ex quibus partibus ius conſtet. Igitur vt id cognoſcamus: ius conſtat ex his partibus videlicet: natura: lege: conſuetudine: iudicato: æquo: & bono: & ſup. pacto. Ius eſt natura. i. per naturam quod obſeruatur cauſa cognationis aut pietatis quo iure parentes coluntur a liberis. Et tamẽ & diuina & humana lex id confirmat: diuina: honora patrem &c. humana liberi parentes alant: aut vinciantur: & liberi. i. legitime nati coluntur quia aluntur fouẽtur: & ad honores promouentur a parentibus (id autem cautum negant: lege diuina: quia inſitum eſt a natura: eo q̧ carnem ſuam nemo vnq̃ odio habuit. & ideo vt idem dicit apoſtolus. Si quis ſuorum & maxime domeſticorum curam non habet: fidem negabit: & eſt infideli deterior. Propter hanc deſcriptionem iuris naturalis improbat Valla illam quę in inſtitutionibus Iuſtiniani poſita eſt: ius naturale eſt qd natura omnia animalia docuit. Non. n. quod bruta per naturam faciunt id iure facere dicentur.) Ius eſt lege. i. per legem. ſ. ſcriptam id quod eſt ſancitum. i. conſtitutum iuſſu populi quod genus. i. euiuſmodi eſt: vt eas in ius cum vocetis: lex. n. vult vt pareas. Ius eſt conſuetudine id quod eſt ſine lege. ſ. lata & promulgata: æque vſitatum ac ſi ſit legitimum. i. iuxta leges edictum obſeruatum. Quod genus. i. cuius generis aut cuiuſmodi eſt: aut qd genus iuris eſt vt ſup. quod obtuleris. i. depoſito aut alio pacto credideris: argentario. i. publico campſori appenſum. i. ad pondus redactum: poſſis id repetere recte. i. iuridice: a ſocio eius quia æquale ius videtur in ſocios & quod vnus in eo negocio in quo ſocii ſunt fecerit: alter quoq̧ feciſſe cenſetur.

Iudicatum &c.) Proſequitur alia partes iuridicialis abſolutę dicens. Iudicatum eſt id de quo ſententia eſt lata: aut de quo decretum. ſ. ſenatus interpoſitum. i. q̧ ſenatus auctoritas approbauit. Ea. ſ. iudicata ſunt ſæpe diuerſa, vt. ſ. ſecundum aliud ſit placitum alii iudici. ſ. in foro iudiciali: aut prętori: aut conſuli: aut tribuno plebis: qui omnes dum iudicãt iudices ſunt: ſed ſpecialiter is qui ſoli iudicio, dando vacat iudex vocatur. Et ſit. i. contingit vt alius decreuerit aut iudicauerit ſæpe aliud de eadem re. Quod genus. i. cuius generis exemplum eſt. Marcus Druſus prætor vrbanus reddidit. i. tulit iudicium. i. iudicauit q̧ ageretur, cum hærede mãdati ſup. actione. hoc eſt ſi quis ſeſe hæredem gerat eius qui tenebatur mandati, eo q̧ mandati executionem ſuſceperat viuens iudicauit eum debere mandatum exequi: & nolentem actione mandati poſtulari. Sextus Iulius non reddidit. ſ. iudicium mandati. i. non iudicauit, q̧ ſi teſtator ex mandato quid peragendum ſuſceperat hæres ius teneatur, propterea mandati. Item Caius Cælius iudex abſoluit iniuriarum. i. ab actione aut debito iniuriarum, eum qui læſerat Lucilium poetam, nominatim. i. nominando eum proprio nomine in ſcena. ſ. in publico loco vbi fabulæ interdum diffamatoriæ, ſed defunctorum agebantur. Publicus autem Mutius condẽnauit. ſ. iniuriarum, eum qui nominauerat. ſ. in ſcena Luciũ Accium poetam. Ergo quia res poſſunt proferri iudicatæ diſſimiliter de cauſa ſimili: cum id vſuuenerit. i. contigerit: tunc ſup. proferemus. i. in medium conferemus iudicem cum iudice oſtendendo ſi poſſumus: iudicem noſtrum, aut prudentiorẽ, aut æquiorem, aut maioris fuiſſe authoritatis: item tempus cum tempore: oſtendentes videlicet poſterius iudicium prius abrogaſſe, aut olim vtile viſum fuiſſe: qd poſtea inutile compertum ſit & numerum iudiciorum. ſ. pro nobis facientium cũ numero iudiciorum facientium pro aduerſario oſtendẽte plura pro nobis q̃ pro illo facere. Ex æquo &c. Proſequitur continuo tractu reliqua quæ ad cognitionem iuridicialis abſolutæ pertinente dicens. Ius conſtat ex bono & æquo. i. ex vtilitate cõmuni & iudicio bonæ conſcientiæ quod videtur pertinere ad veritatem & ad vtilitatem communem. Quod genus. i. cuius generis exemplum eſt. Vt maior. i. grandior & antiquior annis ſexaginta, & cui morbus eſt cauſa. ſ. q̧ in propria perſona (vt dicunt) nõ compareat cum tamen lex ſanciat, vt in ius eas cum voceris, det cognitorem. i. patronum talem qui totã cauſam & ius eius cognoſcat & defendat. Conuenit ex eo. ſ. æquo & bono, aut eo genere iam adducto nouum genus. ſ. defenſionis conſtitui ex tempore. ſ. importuno, & ex dignitate hominis hoc eſt: quia, bonum & æquum videtur, vt quis propter ſenium excuſetur quo minus in propria perſona compareat, etiam æquum videtur vt propter tempeſtatem importunam, aut horam indebitam excuſetur, & ſi propter morbum etiam propter dignitatem, quia qd pie ægrotandi conceditur deberet honorifice dignitati exhiberi, vt ſi princeps de re leoi a plebeio aliquo vocetur, cognitorem aut procuratorem det. Ex pacto. Proſequitur reliqua dicens. Ius eſt ex pacto. i. ex conuento & conditionibus contractu ſemel vtriſq̧ placitis & firmatis, ſi ipſi litigantes pepigerunt, quid. i. aliquid inter ſe, & ſi quid conuenit. i. ſine controuerſia & diſſenſione eſt inter æquos. Pacta ſunt quæ ſunt obſeruanda legibus hoc modo. Vbi. i. quo loco & tempore aliqui pangunt. i. paciſcuntur, & communi conſenſu contrahunt rem. ſ. aliquam, ipſi pangunt. i. pactum aperiunt: oratione. ſ. pactum exprimente, tu ſignator (notarius nunc dicitur) conucio. i. introducas, aut potius ſimul cum pacto referas, cauſam. ſ. pacti in comitio aut in foro: . i. loco publico, quo plures conueniunt, vt pacta conſtent, & ita rata habeantur, ante meridiem ſcilicet quo tempore cauſæ dicendę erant. Sunt item pacta quæ obſeruantur ſine legibus; hoc eſt non ideo quod leges id iubeant, ſed ex cõuento, hoc eſt quia pangentibus aut paciſcentibus ita placitum eſt, quę dicitur præſtare. i. meliora et firmiora eſſe, iure quia ius ſępe fertur in inuitum, pactum non niſi in volentem nihil autem iuſtius videtur q̃ vt id patiaris qd ipſe in te conſtitueris. Concludens autem hanc partem dicit. Conuenit igitur iniuriam demonſtrari & ius confirmari his partibus. ſ. antedictis, & id videtur ſeruandũ ſup. eſſe, in iuridiciali ſup. conſtitutione abſoluta.

CAPIDVRVS.

CVm ex comparatione quæritur.) Iuriſdicialem conſtitutionem ſupra ita diuiſimus vt eius partes, abſolutam & aſſumptiuam quæſtionem eſſe diceremus. quam noſtri abſolutã, Hermagoras κατὰ δίκαιον quam noſtri aſſumptiuam, Græci κατ' ἀντίθεσιν nominarunt. Abſoluta eſt, cum iure factum ipſum defenditur. quapropter & iuris partes eſſe cognoſcendas diximus. Aſſumptiua autẽ eſt, cum factum per ſe non probabile eſt, aſſumptis autẽ extrinſecus auxiliis id tuemur. Huius ſunt partes quatuor: Cõparatio, relatio criminis, remotio criminis, cõceſſio criminis. Cõparatio eſt, cũ aliquid factum, qđ per ſeipſum non ſit probandum, ex eo cuius id cauſa factũ eſt, defendit, ea eſt huiuſmodi: Quidam imperator cum ab hoſtibus obſideretur, neq̃ effugere vllo modo poſſet, pactus eſt cũ hoſtibus, vt arma & impedimẽta relinqueret, milites educeret. Itaq̃ fecit, armis & impedimẽtis amiſſis, præter ſpem milites conſeruauit. Accuſatur maieſtatis. Huic incurrit definitio. Sed nos hunc locũ, de quo agimus, conſideremus. Intẽtio eſt, non oportuit arma & impedimenta relinquere: Depulſio eſt, oportuit: Quæſtio eſt, oportuerit'ne: Ratio eſt, milites. n. omnes periiſſent: Infirmatio eſt aut coniecturalis, non periiſſent: aut altera coniecturalis, non ideo feciſti, ex quibus iudicationes, periiſſent'ne, & ideo'ne fecerit. aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus: At enim ſatis fuit amittere milites, quem arma & impedimenta concedere hoſtibus. ex qua iudicatio naſcitur, Cum omnes milites perituri eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, vtrum ſatius fuit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Vtrum ſatius fuit.) Vtrum id quod verbi cauſa dicat Imperator feciſſe, cum impedimenta hoſtibus reliquerit, aut qđ eum accuſans dicat, & potius milites occumbere oportuerit, q̃ id pactum inire cũ hoſtibus. Ex contentione.) Ex ea cõtrouerſia, quæ inter hos fuerit. Conducibilius.) Quid plus conducere, hoc eſt vtilitatis adferre potuerit. Vtrum'ne oportuerit iudicare.) Vt hoſtibus Impedimenta relinquerent. An aliorum fuerit vtilius ſtatuendi poteſtas.) Vt potius hoc alii iudicare debuerint, ne ipſe timore perculſus, effugere periculum videretur. Interponetur ab accuſatore ſuſpicio.) Vt dicat ſuſpicari poſſe, ab hoſtibus munera eum ſuſcepiſſe occulta: & ne ea ſuſcepiſſe videretur, impedimenta reliquiſſe. Quos melius vt præmia cõſequeretur.) Cum adhuc dubium bellum traheretur. Deteriori anteponeretur.) ne dedecus cum damno ſubiret. Sed dolo malo.) Negotium geſtum dolo, malitia. Sunt enim media verba, tempeſtas, valetudo, facinus, dolus, malitia, gratia, induſtria, periculũ, venenum, contagium, & honos, teſte Gellio. Hæc enim fere vulgatum eſt, ancipitia eſſe, & vtroq̃ verſus dici poſſe. Sed dolus a Græcis, a Latinis, vt opinor, malitia, quæ bona & mala eſt: vnde Plautus in aulula. Senex eſt, ſine omni mala malitia.

Deinde quæretur, potuerint'ne vitari, ne in eum locum veniretur.) Subaudiẽdum, ne ab hoſtibus obſideretur. Reſelletur argumentatio coniecturalis.) Vt dicat ſe aliter facere non potuiſſe, quo minus ſubiret periculum. Qui inutile.) Quod impedimenta hoſtibus reliquerit. Vtili præpoſuerit.) Quod conſequi de hoſtibus potuerit victoriam, cum ſtatuẽdi non habuerit poteſtatem: vt optionem ſibiipſe præſcripſerit, potius q̃ ſenatus expectarit conſilium. Contra eos.) Subaudiendum, decet. Rem pernicioſam.) Quæ futura erat, niſi ad pactionem deſcendiſſet, cum periculum eſſet ne exercitum amitteret. Et tempus.) Quod id fecit. Locum.) Quo obſidebatur ab hoſtibus. Rem.) Quantum immineret periculum, ni id eſſeciſſet. Deliberationem ſuã.) Quid ſecum ipſe ſtatueret. In libro de Inuentione: Loci communes, inquit, incurrunt accuſatoris in eum qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut in vtrũque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem aut turpitudinẽ cum indignatione proferre. Defenſionis eſt, nullum factum, neq̃ turpe, neq̃ inutile, neq̃ honeſtum putari oportere, niſi quo animo, quo tempore, qua de cauſa factum ſit intelligat: qui locus ita cõmunis eſt, vt bene tractatus, in hac cauſa magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus, per quẽ magna cum amplificatione beneficii magnitudo ex vtilitate, aut honeſtate, aut facti ex neceſſitudine demonſtratur: vt tertius, per quem res expreſſa verbis, ante oculos eorum qui audiunt ponitur: vt ipſi ſe quoque idem facturos fuiſſe arbitremur, ſi ſibi illa res, atq̃ ea faciendi cauſa per idem tempus, accidiſſet.

DE COMPARATIONE.

CVM ex comparatione quæretur, utrum ſatius fuerit agere id quod reus dicat ſe feciſſe, an id quod accuſator dicat oportuiſſe fieri, primum quæri conuenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc eſt, utrum facilius, uenuſtius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipſum'ne oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit utilius ſtatuendi poteſtas. Deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex conſtitutione coniecturali, quare putetur non ea ratione factum eſſe, quo melius deteriori anteponeretur, ſed dolo malo negocium geſtum. Deinde quæretur, potuerit'ne uitari, ne in eum locum ueniretur. Ab defenſore contra refelletur argumentatio coniecturalis aliqua probabili cauſa, de qua ante dictum eſt. His locis ita tractatis, accuſator utetur loco communi in eum qui inutile utili præpoſuerit, cum ſtatuendi non habuerit poteſtatem. Defenſor, contra eos qui æquum cenſeant rem pernicioſam utili præponi, utetur loco communi per conqueſtionem: & ſimul quæret ab accuſatoribus & ab iudicibus ipſis, quid facturi eſſent ſi in eo loco fuiſſent: & tempus, locum, rem, deliberationem ſuam ponet ante oculos.

ASCENSIVS.

CVm ex comparatione.) Poſtquã determinauit de conſtitutione iuridiciali abſoluta: conſequenter determinat de aſſumptiua: & primo de quarta parte quæ in enumeratione partium eius ſuprapoſita eſt vltima: hoc eſt de comparatione dicẽs. Cum ſup. agetur, aut defenſio fiet ex comparatione, ſcilicet eius quod factum confitetur: ad id quod faciendum neceſſario fuiſſet: quæretur, id eſt inquiretur: vtrum fuerit ſatius, id eſt melius & eligibilius agere: id quod reus dicat ſe feciſſe, an id quod accuſator dicat oportuiſſe, id eſt opportunum fuiſſe, aut docuiſſe fieri. Primum conuenit quæri vtrum ex contentione, id eſt comparatione eorum duorum, de quibus eſt contentio, fuerit vtilius, hoc eſt vtrum fuerit venuſtius, id eſt ſpecioſius: facilius: ſcilicet factu cum minore incommodo: conducibilius, ſcilicet ad finem quo reſpublica tendit. Deinde oportebit, id eſt conueniens, & opportunum erit quæri: ne, id eſt an oportuerit, id eſt conueniens & decens fuerit ipſum (ſcilicet qui accuſatus eſt male feciſſe) iudicare vtrum, ſcilicet duorum fuerit vtilius, an poteſtas ſtatuendi, id eſt conſtituendi: & iudicandi vtilius, id eſt id quod cenſeatur vtilius: fuerit aliorum, id eſt in officio aliorum aut penes aliorum. Deinde ſuſpicio interponetur ab accuſatore: ex conſtitutione coniecturali, id eſt ex his documentis quæ dicta ſunt de conſtitutione coniecturali: quare ſup. factum accuſati: putetur, id eſt putari debeat non eſſe factum ea ratione: quo, id eſt vt melius anteponeretur, id eſt præferretur deteriori, id eſt minus bono: ſed negocium eſſe geſtum dolo malo, id eſt fraude de aliqua probabili cauſa, id eſt propter aliquam probabilem cauſam. Deinde quæretur ne pro an: potuerit vitari ne veniretur in eum locum, ſcilicet perplexitatis: vbi neceſſe ſit alterum incommodorum facere. Contra, id eſt econtrario argumentatio coniecturalis de qua dictum eſt ante: refelletur, id eſt improbabitur ab defenſore. His ita tractatis, id eſt poſtquam hæc erunt ita tractata: accuſator vtetur hoc loco communi in eum qui præpoſuerit vtili inutile cum, id eſt quamuis non haberet poteſtatem ſtatuendi, id eſt definiendi vtrum ſit faciendum. Defenſor vtetur per conqueſtionem loco communi contra eos qui cenſeant æquum, id eſt iuſtum & rationabile: rem pernicioſam præponi vtili, ſcilicet rei. Et quæret ſimul ab accuſatoribus & ab iudicibus ipſis quid eſſent facturi ſi fuiſſent in eo loco: & ponet ante oculos, ſcilicet iudicum, tempus, locum, rem, & deliberationem ſuam.

DE TRANSLATIONE CRIMINIS.

TRANSLATIO criminis, eſt, cum ab reo facti cauſa in aliorum peccatum transfertur. In qua primum quærendum eſt, uerène in alium crimen transferatur. Deinde ſpectandum eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, quod in alium transferatur, atq; illud quod reus ſuſcepiſſe dicatur. Deinde oportuerit'ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit. Deinde oportuerit'ne iudicium ante fieri. Deinde cum factum iudicium non ſit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteat'ne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non uenerit. Locus cõmunis accuſatoris, contra eum qui cenſeat uim plus quàm iudicia ualere oportere, & ab aduerſariis percontabitur accuſator, quid futurũ ſit, ſi idẽ cæteri faciãt, ut de indemnatis ſupplicia ſumant, quòd eos idem feciſſe dicat. Quid ſi ipſe accuſator idem facere uoluiſſet? Defenſor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen trãsfertur: rẽ, locum, tempus ante oculos ponet, ut ij qui audient, exiſtimẽt aut nõ potuiſſe, aut inutile fuiſſe, rẽ in iudiciũ uenire.

CAPIDVRVS.

Tranſlatio criminis eſt.) Trãſlatio criminis, inqoit ipſe alibi, eſt, cum reus id quod arguit, confeſſus, alterius ſe inductũ peccato iure feciſſe demonſtrat. ea eſt hmõi: Horatius tribus Curiatis, & duobus amiſſis fratribus, domũ ſe victor recepit. Is animaduertit ſororẽ ſuã de fratrũ morte nõ laborantẽ ſpõſi aũt nomẽ appellãtẽ idẽtidẽ Curiati. cũ gemitu & lamẽtatione, indigne paſſus, virginem occidit: accuſat. Intẽtio eſt, iniuria ſororẽ occidiſti. Depulſio eſt, iure occidi. Quæſtio eſt iure'ne occiderit: ratio illa. n. hoſtiũ mortẽ lugebat, fratrẽ negligebat me, & populũ Rom. viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt, tamen a fratre indẽnatã necari nõ oportuit, ex qua iudicatio ſit: Cum Horatia mortẽ hoſtium lugeret, fratris & populi Ro. victoria nõ gauderet, oportuerit'ne eam a fratre indemnatam necari. Vere'ne in alterum.) Vt, iure'ne potuerit Horatius ſororem occidere, ꝙ mariti lugeret mortem, potius ꝗ de victoria fratris exultaret. Spectãdum eſt, num ęque magnum illud peccatum quod in alium trãsferatur.) Num æquale crimẽ ſit ſororis, quod de fratris populique Romani victoria eſt, fratris crimini, qui eam occidit. Ac illud.) Ordo eſt, nũ æque magnum atq; illud, id eſt, ꝗ illud, quod reus commiſerit. Sũpſiſſe dicatur de alio.) Vt cum in ſororem animaduertit. Oportuerit'ne in ea re peccare, in qua ante alius peccauerit.) Vtrum ante alius peccauerit, ſi afferat exemplũ de aliquo, qui ſimile crimen commiſerit, & tamen ſit abſolutus, aut certe ꝙ ſi etiam mulier in ea re deliquerit, num debuerit tũ ob hoc ipſe deliquiſſe? Deinde oportuerit'ne iudicium ante fieri.) Subaudiendum, quia hæc mulièr occideretur: quo an mori nec ne debuerit, prius diſcuteretur. Deinde factum iudicium non ſit, & quæ ſequũtur.) Senſus eſt, vtrum ſicut de crimine ſororis Horatii factum nullum iudicium eſt, ita de fratris in ſororem crimine faciendum nullum iudicium ſit, an ita hic ſine iudicio puniendus ſit, ſicut & illa ſine iudicio punita eſt. Qui plus cenſeat vim.) Quam ſorori intulit. Quã iudicia.) Quæ ſequi debuit. Percũctabitur accuſator.) Subaudi, iudices. Quod eos feciſſe dicat.) Quod. ſ. accuſator idem facere voluiſſet. Ordo verborum eſt, & ſenſus: percunctabitur iudices accuſator, quid futurum erat, ſi ipſe voluiſſet facere idẽ quod dicat feciſſe eos, ſubaudi, quos accuſat. Eorũ in quo.) Animaduerſum ſit. & eſt ordo, Defenſor proferet atrocitatẽ peccati eorum in quos trãſfertur crimen. Rem, locum, tempus.) Vbiq; ſubaudiendum, ponet ante oculos. Rem.) amplificãdo. Locum.) Vt in propatulo, quo ad mariti cædem aliorũ excitet lacrymas, vel, quiduis ſimile. Tempus.) Vt noctu, quo crimini facile exaudire poſſent. Aut non poſſet.) Ne ſi dilatum ſit tempus, periculum ex hoc aliquod immineat. Aut inutile.) Nullam ex hoc futuram reipub. vtilitatem. Alibi hunc locum tractans: Locus, inquit, communis accuſatoris in eum, qui cum id quo arguitur negare non poſſit, tameo aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturbatione. atq; hic vtilitatis iudiciorum demonſtratio & de eo cõqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus, in eius aut qui ſuſcepit audaciam & crudelitatem indignatio: a defenſore eſt, in eius quẽ vltus ſit audaciam ſui conqueſtione rem, nõ ex nomine ipſius negotii, ſed ex cõſilio eius q fecerit, & cauſa & tẽpore cõſiderari oportere. qd mali futurũ ſit, aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius, niſi tãta & tã pſpicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos ptinuerit, aut ad aliquã rẽ caram omnibus, vt neceſſe ſit, & vt oporteat, fuerit iudicata.

LONGOLIVS.

Tranſlatio criminis eſt.) Hic ſtatus a plerisq; relatiuus vocatur, cum reus culpam refert in eum, propter quem arguitur: Vt miles in acie clamauit, Vincimus: occiſus eſt ab imperatore reus ſit imperator læſæ reipub. Cõtradicit: dicit. n. militẽ peccaſſe, & ideo occidi debuiſſe, quod hic clamauerit, &c.

ASCENSIVS.

Tranſlatio criminis. Deſcribit quæ ſit tranſlatio criminis dicenda: & quomodo ea ſit vtendum: & contra eam inſiſtendũ docens. Tranſlatio criminis eſt quũ. i. qũ cã: & ita culpa facti: & trãſfertur ab reo in peccatũ aliorũ (vbi abdicit duplicẽ circumſtantiã, aut efficientis aut termini a quo, aut vtriuſq;: qd ſit dũ ſeipſum defendit. tõc. n. ab reo: & p reũ trãſfertur crimẽ: qa vero nõ ſemp ſeipſum defendit. immo rarius. ideo putẽ terminum a quo hic importari) In qua ſ. trãſlatione eſt q̃rendũ. i. ſcrutandũ & inquirendũ. ne p an crimen transferatur in alterũ, deinde ſpectandũ eſt, an illud peccatum qd in aliũ transfert ſit æque magnũ ac. i. ꝗ illud quod reus fateatur ſuſcepiſſe. i. admiſiſſe tanꝗ vtile (Non. n. recte te defenderis: ſi dicas illũ occidi. qa ſeruum, aut iumẽtũ meũ pcuſſerat) Deinde quærendũ eſt: ne p an oportuerit. i. cõueniẽs, aut quaſi neceſſarium fuerit peccare in ea re in qua alius ante peccarit: vnde ſi dicat illũ occidi: qa filiũ aut patrẽ meũ occiderat: honeſta qdẽ videbitur ratio: ſed non tã neceſſaria, ac ſi dicas: qa me occidere parabat. & occidiſſet, niſi pręueniſſem: nã de morte patris aut filii poteras iudiciũ poſtulare: vnde ſequitur. Deinde ſup. quæretur, ne pro an: oportuerit iudiciũ fieri ante. ſ. ꝗ vltio talis fieret. Deinde quæref cũ iudiciũ nõ ſit factũ de illo crimine quod in aliũ transferatur: oporteat ne iudiciũ fieri. i. ſententiã ferri ab iudice de ea re ꝗ res nondũ venit in iudiciũ: hoc eſt inquiref an cũ reus iudiciũ contẽpſerit de ipſius facto: & de cõtẽptu iudicii nõ expectatur merito iudiciũ. Locus cõmunis accuſatoris ſup. eſt cõtra eũ: q cenſeat vim. ſ. qua iniuria repellitur (ſed cõmuniter aſſumetur: quaſi de qualibet vi dicat reus) oportere valere plus ꝗ iudicia. Et accuſator pcunctabitur ab aduerſariis quid ſit futurũ: ſi cæteri faciãt idẽ vt ſumant: hoc eſt ſi cæteri quoq; ſumant ſupplicia indemnatis. i. non cõdemnatis: ꝙ. i. qa dicas eos idẽ feciſſe: qd. ſ. is fecit de quo indemnato reus ſumpſit ſuppliciũ, aut lege dicant: vt ſi quod. i. qa ipſi p excuſatione ſua dicũt ſeu vere, ſeu mẽdaciter eos feciſſe idẽ. Quid ſup. dicant ſi ipſe accuſator voluiſſet facere idẽ. i. occidere quenquã indemnatũ eo ꝙ aliũ interfecerat. q. d. nõ poterũt aduerſario cẽſere bñ factũ futurũ, qa ſic in caput ſuũ iudicarẽt. Nã ſi liceret quoslibet q aliũ occiderint indemnatos occidere: ergo & reũ occidere liceret: vt Oreſtẽ qui matrẽ occidit. Defenſor. ſ. criminis a ſe cõmiſſi pferet atrocitatẽ pctĩ eo͞ꝝ in quos trãſfert peccatũ: hoc eſt dicet intollerabile fuiſſe pctũm, nec iudicium expectatũ oportuiſſe: ne alii ſic impune graſſarẽtur. Et ponet añ oculos iudicis. ſ. rẽ. i. factũ ipm. oñdens. ſ. nõ eſſe ſile: vt in cauſa Oreſtis nõ erat ſile: qa Clytẽneſtra occiderat innocẽtẽ: ipſe Oreſtes nocẽtẽ. & ita dicet ſi innocẽtẽ indemnatã occidiſſet: licere ſe quoq; indemnatũ occidere. ſed qa occiderat: ita nocẽtẽ, vt inexcuſabile fuerit eius pctm̃ & piculũ fuiſſe in mora: qa ſi iudiciũ expectaſſet: vero ſile fuiſſe adulterã qđ i patrẽ fecerat in filiũ quoq; paraſſe: vt quẽ ſciebat pris vltorẽ fore: vñ oñdet rẽ non eſſe ſimilẽ. oñdet ẽt locũ: vt ſi nulla fuerit effugiendi, aut euadẽdi e manibus inimici ſpes: niſi eũ occiderit: videbitur recte vim repuliſſe. ponet ẽt tẽpus ante oculos: vt ſi depͥehẽſum in furto, aut adulterio occiderit: aut tpe belli pegrinũ mœnia vrbis ſcrutantẽ occiderit indemnatũ: fuerit purgationi locus, aut ponet ante oculos iudicis fuiſſe inutile rẽ venire in iudiciũ: vtpote ſi periculoſe dilata fuerit vitio pp cauſas dictas, vtpote ꝙ occiſus necem parauerat reo. aut aliter comprehendi non potuiſſet, aut alia quauis de cauſa.

DE CONCESSIONE.

CONCESSIO eſt, per quam nobis ignoſci poſtulamus. Ea diuiditur in purgationem et deprecationem. Purgatio eſt cum conſulto a nobis factum negamus. Ea diuiditur in neceßitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primum partibus oſtendendum eſt, deinde, ad deprecationem reuertendum uidetur. Primum conſiderandum eſt, num per culpam uentum ſit in neceßitudinem, nū culpam ueniendi neceßitudo fecerit. Deinde quærendum eſt ecquo modo uis illa uitari potuerit ac leuari. Deinde is qui in neceßitudinem cauſam conferet, expertus'ne ſit quid contra facere, aut excogitare poſſet. Deinde num quæ ſuſpiciones ex coniecturali cõſtitutione trahi poßint, quæ ſignificent id conſulto factum eſſe, quod neceſſario accidiſſe dicitur. Deinde ſi maxime neceßitudo quempiam fuerit, conueniat'ne eam ſatis idoneam cauſam putari.

Si autem imprudentia reus ſe peccaſſe dicet, primum quæretur utrum potuerit ſcire, an non potuerit. Deinde, utrum data ſit opera ut ſciretur, an non. Deinde, utrum caſu neſcierit, an culpa. Nam qui ſe propter uinū, aut amorem, aut iracundiam fuiſſe rationem dicet, is animi uitio uidebitur neſciſſe, non imprudentia. Quare non imprudentia ſe defendet, ſed culpa contaminabit perſonam. Deinde, coniecturali conſtitutione quæretur, utrum ſcierit, an ignorauerit, & conſiderabitur, ſatis'ne imprudentia præſidij debeat eſſe, cum factum eſſe conſtet.

Cum in fortunam cauſa conferetur, & ea re defenſor ignoſci reo dicet oportere, eadem omnia uidentur conſideranda quæ de neceßitudine præſcripta ſunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter ſe finitimæ ſunt, ut in omnes eadem ferè poſſint accommodari. Loci communes in his cauſis. Accuſatoris contra eum, qui cum ſe peccaſſe confiteatur, tamen oratione iudices demoretur. Defenſoris locus, de humanitate, miſericordia, uoluntatem in omnibus rebus ſpectari conuenire, & quæ conſulto facta non ſint, ea fraudi eſſe non oportere.

CAPIDVRVS.

CONceſſio eſt.) In ſecundo de Inuentione, Conceſſio, inquit, eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo: ſed vt ignoſcatur, id petitur. cuius partes ſunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgatio eſt, per quam eius qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. ea habet tres partes, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cū ſciſſe aliquid is, q̄ arguit, negat. vt, apud quoſdā lex erat, ne qs Dianę vitulū imolaret. nautę qdā cū aduerſa tēpeſtate in alto iactarētur, vouerunt, ſi eo portu quē cõſpiciebat potiti eſſent, ei deo q ibi eſſent ſe vitulū imolaturos. caſu erat in eo portu fanū Dianæ, eius cui vitulum immolare nõ liceat. imprudentes legis, cū exiſſent vitulū imolauerūt: accuſat. Intētio eſt, vitulū immolaſtis deo cui nõ licebat. Depulſio eſt i cõceſſiõe poſita: ratio eſt, neſciui non licere. Infirmatio eſt, tamen quoniam feciſti quod nõ licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, cum id fecerit, qđ non oportuerit, & id non oportere neſcierit. ſit'ne ſupplicio dignus. Caſus autem infertur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe: vt in hac. Cum Lacedæmonijs lex eſſet, vt hoſtias niſi ad ſacrificium quoddā redemptor præbuiſſet, capitale eſſet. Hoſtias is qui redemerat, cum ſacrificij dies inſtaret, in vrbem ex agro cœpit agere. Tum ſubito magis cõmmotus tempeſtatibus fluuius Eurotas, is qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemēs factus eſt, vt eo traduci victimę nullo modo poſſent. Redemptor ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa, hoſtias conſtituit omnes in litore, vt qui trans flumē eſſent videre poſſent. Cū oēs ſtudio eius ſubitā fluminis magnitudinē ſciſſēt fuiſſe impedimēto, tñ qdā capitis accerſerūt. Intētio eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti ad ſacrificiū, præſto non fuerunt. Depulſio eſt, conceſſio primum, tum ratio, flumen enim ſubito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio, tamen quoniam quod lex iubet factum non eſt, ſupplicio dignus eſt. Iudicatio eſt, cum in ea re contra legem redemptor aliquid fecit, qua in re ſtudio eius ſupra fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicijs dignus'ne ſit. Neceſſitudo autem infertur, cum vi quadam reus id quod fecerit, feciſſe defenditur: hoc modo. Lex eſt apud Rhodios, vt ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet, vis ventorum inutilis nauis in Rhodiorum portum nauem coegit. quæſtor nauem populi vocat. nauis dominus, negat oportere publicari. Intentio eſt, Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio, conceſſio, ratio, vt & neceſſario ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt, Nauem ex lege tamen populi eſſe oportet. Iudicatio eſt, cum roſtratam nauem in portu deprehenſam lex publicarit, cūq; hæc nauis inuitis nautis vi tempeſtatis in portum cõmune ſit, oporteat'ne eam publicari. horum trium generum idcirco in vnum locum contulimus exempla, qđ ſimilis in ea præceptio argumentorū traditur. Nuper culpam.(ſubaudiendum eius qui accuſatur. Ventum ſit in neceſſitudinem.) Ad id vt neceſſario facere cogeretur. Et neceſſitudo & neceſſitas dicitur, niſi quod neceſſitudo ad affinitatem plerunque refertur. Num culpam veniendi neceſſitudo fecerit.) Hoc eſt, num huiuſmodi fuerit neceſſitudo, vt culpam ſequi oportuerit. velut de eo cuius nauis in Rhodiorum portum delata eſt, ſi nauim aliorſum vertiſſet, potuerit effugere, ne in eū portum decurreret. Eſt ordo, nū neceſſitudo veniendi, ſubaudiēdū, q̄ venit, fecerit culpam.

Nū quæ ſuſpiciones.) Nūquid aliquę ſuſcitari ſuſpiciones poſſint, ob quas in eum portū conuehi maluerit, oſtendatur. Conueniat'ne eam ſatis idoneā cauſam putari.) Subaudiendum, quę id facere compulerit, nec quouis modo euitari potuerit. Vtrū potuerit ſcire, an non potuerit: deinde vtrū data ſit opera vt ſciret aut nõ, deinde vtrū id noluiſſe ſcire videatur. Caſu neſcierit.) Quod ita acciderit, vt neſciret. An culpa: nā qui ſe propter vinum, aut amorem, aut iracundiam fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia.) Quod id ſcire non vehemēter elaborarit. Quare non imprudencia ſe defendat.) Quandoquidem mentis morbo, qui ex propria effluxerat culpa, purgare ſe cõtendet, ſed nequicquam. culpa enim contaminabitur. Deinde cõiecturali cõſtitutione quęretur.) Inquinabitur culpa, quando ex proprio cõmiſſa vitio eſt. Vtrū ſcierit an ignorauerit, & conſiderabit, ſatis'ne in imprudētia.) Coniectura cõſequi enitemur. Satis ne in iprudentia pręſidij debeat eſſe.) Nam q̄ imprudētia ſe lapſum quiſpiam dicat, ob hoc euadere iudicium debeat, cum factum fuiſſe conſtiterit. Etenim omnes hæ tres.) Vt locos quos enumerauimus tribus illis partibus poſſimus accõmodare. Tamē oratione iudices remoret.) In mora teneat, quo minus iudicationem efficiant.

Quę cõſulto facta nõ ſunt, in eius fraudē eſſe non oportere.) Qui debita opera nõ fecerint, qñ in eis fraus nulla ſit quo puniri debeāt, nõ haberi pinde ac ſi peccauerint, qñ nullus ſit, q hoc pacto aliqñ nõ delinquat: & hoies quod ſibi fieri velint, alijs facere debere. Alibi: Loci autem, inquit ipſe, communes accuſatoris: in confeſſionem quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit: vt non de facto, ſed de facti cauſa quæratur: defenſoris conqueſtio eſt calamitas eius quæ non culpa, ſed vi maiore quadam acciderit: & de fortunæ poteſtate & hominum infirmitate, & vti ſuum animum, non euentum conſiderent. In quibus orationibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, & crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit: ac neminem mirari cõueniet, ſi aut in his, aut in alijs exemplis ſcripti quoque controuerſiam adiunctam videbit. in his exemplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur.

LONGOLIVS.

COnceſſio eſt.) Eadē & venia, & venialis ſtatus appellatur. Ea diuidit in neceſſitudinē.) De neceſſitudine exēplū ſit. Orator ab hoſtibus captus eorū laudes conſcripſit, iubentibus hoſtibus, & publice recitauit, gratuitoq; dimiſſus ē, ad ſuo reuerſus lęgę terpub. reus damnatur. Hic dicit, non uoluntate ſed

neceſſitate

neceſſitate feciſſe. Si autem imprudentia.) Exemplum eſto legis. Exulē intra fines deprehenſum liceat occidere. Ex duobus geminis fratribus ſimilibus alter exulabat: fratrem eius non exulem quidam interfecit, reus fit cædis. Hic dicit, ſe errore feciſſe. Cum in fortunam cauſa confertur.) Venator quidam haſtam in feram miſit, in hominem incidit, eo vulnere homo periit, reus fit cædis. hic. n. dicit: ſe nō voluntate, ſed caſu feciſſe.

ASCENSIVS.

CONceſſio &c.) Agit de ea parte conſtitutionis iuridicialis aſſumptiuę quam enumerando primam poſuerat dicens. Conceſſio eſt per quam poſtulamus ignoſci nobis. Nō tamen dicitur conceſſio eo ꝙ poſtulamus ignoſci: ſed ꝙ non cōcederetur a nobis crimen niſi poſtulamus ignoſci: quin etiam conceſſio ipſa vim deprecatiuam habet: vnde in religione noſtra conceſſionē. i. confeſſionem voluntariam criminis plurimum ad veniam valere ſcimus iuxta illud in pſalmo dixi confitebor &c. vnde & Adam confitendo veniam inuenit: quam Caim occultando crimen amiſit: ſed reuertamur ad authorem ad cuius intelligentiam ſi noſtra iuuabunt non videbitur impertinens ea adducere. Ea. i. cōceſſio diuiditur in purgationē & deprecationē. Purgatio eſt cū negamus factum eſſe a nobis. i. nos feciſſe conſulto. i. cū matura deliberatione, aut ꝓpoſito nocēdi. hoc eſt quādo nitimur purgare & excuſare factum: licet nō negemus eſſe factū. Ea. ſ. purgatio diuiditur in neceſſitudinē, fortunā, imprudētiā. Oſtendendū eſt primū de his partibus: deinde videtur reuertendū ad deprecationē. i. ad declarationē deprecationis. Primum conſiderandū eſt.) Docet dum reus neceſſitudinem excuſat: quid contra dicendū ſit dicens. Conſiderandum eſt primū: num. i. an ne ventum ſit in neceſſitudinem. i. neceſſitatem culpa. i. per culpam: quia quis poteſt obligari ad impoſſibilia ſibi dūmodo per culpā ſuam ſe impotentem fecerit, itaq; ſi liberum fuerit ingredi, ac non ingredi furcas caudinas: licet ingreſſis fuerit neceſſitas ſeſe dedendi: tamen non purgantur, cum ingredi nō debuerint. Scies autem lector neceſſitudinem: quæ ſæpe pro deuinctione ſanguinis affinitatis, & amicitię ponitur, hic pro neceſſitate accipi. Conſiderandū etiā eſt: num. i. an ne neceſſitudo fecerit culpam veniēdi. ſi vt penuria commeatus exercitus coactus ſit per anguſtias montiū obſidione elabi, ſperans ſic hoſtem fallere, & a callido hoſte deprehēſus ſit: poterit neceſſitudinē veniendi in anguſtias excuſare. Deinde. i. tertio loco quęrendū, qūo illa vis. i. violentia & neceſſitas potuerit vitari. ſ. penitus, aut leuari. i. imminui hoc eſt quo cōſilio, & qua opera potuerit penitus vitari, aut ſaltem imminui, nā ſi dixerit ſe penuria cōmeatus in anguſtias veniſſe, dices: Melius fuiſſe cū hoſte confligere ꝙ tā imprudenter elabi conari, aut ſi cum hoſte paciſcendum erat honeſtiores conditiones habiturum fuiſſe extra fauces illas anguſtas quam in ipſis. Deinde, id eſt quarto loco aut vt dicūt conſequenter conſiderandum eſt ne, id eſt an is qui conferret, id eſt transferret cauſam, ſcilicet facti ſui in neceſſitudinem expertus ſit, id eſt tentauerit & meditatus ſit: quid poſſet facere aut excogitare contra, ſcilicet talem neceſſitudinem, id eſt ad eam euitandam: quia accuſator ſi poteſt: docebit eum negligentem aut inertem aut ignauum fuiſſe, Deinde, id eſt tum poſtea conſiderandum eſt ex conſtitutione, id eſt coniecturali. i. ex his q̄ de ea dicta ſunt: nū quæ. i. an ne a. i. quę ſuſpitiones poſſent trahi. ſ. ex ipſo facto, aut fac ordinem vt ſit poſſent trahi ex conſtitutione cōiecturali: quæ. ſ. ſuſpitiones ſignificēt id quod dicitur accidiſſe neceſſario. i. ineuitabiliter factū eſſe conſulto. i. ex deliberatione: vt in dicto exēplo ſi dux habuerit exercitū dicto minus audientem dicemus eum voluiſſe de exercitu ꝓ cōtumeliam vlciſci: aut ſi viſus ſit ab aliquo colloq̄ cū hoſte habuiſſe, aut qcꝗ̄ ab eo accepiſſe, aut amicū in hoſtili exercitu primariū habuiſſe: dicemus cū dolo malo exercitū tradidiſſe. Deinde. i. vltimo loco: ſi maxima quępiā neceſſitudo fuerit: cōſiderandū ſup. eſt: ne ꝓ an. cōueniat eā reputari cām ſatis idoneā: qa accuſator ſi poterit negabit ſat cauſæ fuiſſe. Si aūt.) Docet quid faciēdū ſit in purgatione quę ſit excuſando imprudētiā, dicens. Autē pro ſed ſi reus dicet per patronū, ſeu defenſorē ſe peccaſſe imprudentia. i. vt dicūt ex improuiſo, aut ꝙ nō prędiderit: quæretur. i. inquiretur primum vtrum potuerit an non potuerit ſcire. ſ. id quod per imprudentiā ſe feciſſe dixerit: nam ſi non potuerit ſcire videbitur admittenda purgatio, ſi potuerit & non ſciuerit dicetur ignorantia culpanda, quæ non purgat ſaltē de toto. Deinde quæretur vtrū opera ſit data. i. diligentia adhibita vt ſciretur, an non. ſ. data ſit opera. Deinde quæretur vtrum neſcierit caſu. ſ. inopinato, an culpa: quia videlicet noluit ſcire. Nam qui dicet ratione fugiſſe. i. latuiſſe ſe. i. ſe ignoraſſe propter vinum. ſ. nimium quod biberit, hoc eſt propter ebrietatem aut amorem. ſ. nimium, aut propter iracundiā. ſ. vehementē is videbitur neſciſſe vitio animi. ſ. ſui. non imprudentia. ſ. inuincibili, quare non defendet ſe imprudentia. i. propter imprudentiam, ſed cōtaminabitur culpa. Deinde quæretur cōſtitutione cōiecturali. i. per conſtitutionem coniecturalem, vtrū ſcierit an ignorauerit, & conſiderabitur ne ꝓ an: ſatis præſidii. i. defenſionis & protectionis debeat eſſe in imprudentia. i. an imprudentia ſatis efficaciter excuſet ac purget facinus commiſſum: cum conſtet. i. manifeſtū ſit factum eſſe. Sunt qui legant ſatis ne imprudentia ſine præpoſitione in vt ſit an imprudētia ſit ſatis præſidii. i. ſatis purget: ſed ſic diceret potius præſidio &c. Cū in fortunā.) Deſcribit tertiam & vltimā partē conceſſionis ꝓ purgationē dicens. Cum. i. qñ cauſa cōfertur in fortunā. i. culpa imputat fortunæ aduerſæ & defenſor dicet oportere ignoſci reo: ea re. i. propter eā rē: hoc eſt ꝓpter infortuniū: tūc ſup. omnia eadē quæ præſcripta ſunt de neceſſitudine vidētur conſiderāda. Etenim. i. quia certe: oēs hæ partes purgationis ſunt finitimę. i. affines & conſimiles argumēti inter ſe ita ſup. vt eadem. i. eædem cōſtitutiones poſſint accōmodari. i. applicari in omnes. Loci cōmunes accuſatoris cōtra eū qui cū confiteatur ſe peccaſſe tamē demoretur iudices oratione. ſ. ſua ſunt ſup. in his cauſis. i. poſſunt fieri ad has cauſas demōſtrando per argumentationē cōmunē non decere ſententiam differri: cū reus crimen cōfiteatur. Loci ſup. cōmunes defenſoris ſup. ſunt in his cauſis cōuenire. i. decēs & æquū eſſe humanitatē miſericordiā voluntatē ſpectari. i. ſpectabilē eſſe in oībus rebus & non oportere fraudem. i. detrimētum aut pœnam eſſe in eis quæ non ſunt facta conſulto. i. ex delibetato propoſito: aut dedita opera.

DE DEPRECATIONE.

DEPRECATIONE utemur, cum fatebimur nos peccaſſe, neq; id imprudenter, aut fortuitu, aut neceſſario feciſſe dicemus, & tamen ignoſci nobis poſtulabimus. Hic ignoſcendi ratio queretur ex iis locis, ſi plura aut maiora officia quàm maleficia uidebuntur conſtare: ſiqua uirtus, aut nobilitas erit in eo, qui ſupplicabit, ſiqua ſpes erit, uſui futurū ſi ſine ſupplicio diſceſſerit: ſi ipſe ille ſupplex, maſuetus, & miſericors in poteſtatibus oſtendetur fuiſſe: ſi ea que peccauit, non odio, neq; crudelitate, ſed officio, & recto ſtudio commotus fecit: ſi tali de cauſa aliis quoque ignotum ſit: ſi nihil ab eo periculi nobis futurum uidebitur, ſi eum miſſum fecerimus: ſi nulla aut à noſtris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea ſuſcipietur re.

CAPIDURUS.

DEeprecatione utemur; cū fatebimur nos peccaſſe, neq; id imprudenter.) Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio in iudicio probari poteſt. Quare vt & ipſe dicit, ſi pro aliquo claro & forti viro dicendum ſit, cuius in rempub. multa ſint beneficia, vti deprecatione ad hunc modum licebit. Quod ſi iudices hic pro ſuis beneficiis, pro ſuo ſtudio, quod in vos ſemp habuit, multorum ſuorum recte factorum cauſa vni delicto vt ignoſcatis poſtulat dignum veſtra manſuetudine, dignū virtute huius eſt iudices, a nobis hanc rem hoc poſtulante impetrari. deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoſcendi voluntatem deducere. Oportebit igitur, inquit ipſe in ſecundo de Inuentione, eum qui ſibi vt ignoſcatur poſtulabit, commemorare, ſi qua ſua poterit beneficia, & ſi poterit oſtendere ea eſſe maiora, quam hæc quæ deliquerit, vt plus ab eo boni, quam mali profectum

Loci communes,de humanitate,fortuna,miſericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is qui contradicet,cum amplificatione & enumeratione omnium peccatorū.Hæc cauſa iudicialis fieri non poteſt,ut in lib. primo oſtēdimus:ſed quòd poteſt uel ad ſenatū,uel ad conſiliū uenire,non uiſa eſt ſuperſedenda.

eſſe videatur: deinde maiorum ſuorū beneficia ſi qua extabūt ꝓferre,deinde oſtēdere nō odio neq̧ crudelitate feciſſe qđ feceſit,ſed imprudētia aut impulſu alicuius,aut ab aliqua honeſta aut ꝓbabili cauſa: poſtea polliceri,& cōfirmare,ſe ꝛ hoc peccato doctū,ꝛ beneficiorū eorū q ſibi ignoſcerēt cōfirmatū,omni tēpore a tali ratione abſuturū:deinde ſpē oſtēdere,aliquo ſe in loco magno,his q ſibi cōceſſerint,vſu futurū.Poſtea ſi facultas erit ſe aut cōſanguineū aut iā a maioribus,aut in primis amicū eſſe demōſtrabit,ꝛ amplitudinē ſuæ voluntatis,nobilitatē generis,eorū qui ſe ſaluū velint dignitatē oſtendere,& cętera ea quæ pſoois ad honeſtatem & amplitudinē ſunt attributa,cum conqueſtione ſine arrogantia in ſe eſſe demōſtrabit,vt honore potius aliquo,quam vllo ſupplicio dignus eſſe videatur.Deinde cæteros ꝓferre,quibus maiora delicta conceſſa ſint. Ac multum ꝓficiet ſi ſe miſericordē in poteſtate,propenſum ad ignoſcendū fuiſſe oſteodet. Atque ipſum illud peccatū erit exteouādum,vt quamminimū obfuiſſe videatur:& aut turpe,aut inutile demonſtraodū,tali de homine ſupplicium ſumere. Aduerſarius autē malefacta augebit,nihil imprudenter,ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet,ipſum immiſericordem,ſuperbū fuiſſe:ꝛ ſi poterit,oſtendet ſemper inimicū fuiſſe,ꝛ amicum nullo modo poſſe. Si beneficia proferet,aut aliqua de cauſa facta,non propter beneuolentiā,demonſtrabit:aut poſtea odium eſſe hac re ſuſceptū,aut illa omnia maleficiis eſſe deleta,aut leuiora beneficia q̃ maleficia:aut cū beneficiis honos habitus ſit,pro maleficio pœnam ſumi oportere. Videbuntur conſtare.)Subaudiendū,quę accuſati fecerimus. In poteſtatibus.)Hoc eſt,vbicūq̧ poteſtatē aliquis agēdi quid vellet habuerit. Si ea quę peccauit.)In quibus deliquiſſe p ſe,an per alios,ignotum,accuſetur. Aliis quoque ignotū eſt.)vtrū ſcilicet ita ſit. Si eum miſſum fecerimus.) Si noo damnemus. Ex ea re.) In qua deliquiſſe arguitur. Loci cōmunes de humanitate.) Quod humanos ſe iudices debeant exhibere. Fortuna.) vt huius fortunas reſpiciant,quando & ipſi in ſimile labi crimen aliquando poſſent. Miſericordia.) Quæ infelicibus habenda eſt. Rerū commutatione.)Ne ſi dānetur,aliquando ipſi luant pœnas iudices. Qui contradicet.) Qui accuſabit,cōtrariis his quos enumerauimus vteſ locis,enumerādo in qbus deliqrit. Hęc cauſa iudicialis.)Hoc dicit,quan q̃ hæc cauſa in iudicialis velut ſupra monuimus nō verſaſ,tamē qa nōnunq̃ eſt io ſenatu,aut in cōcilio principis ſępe tractāda,de hac præcepta dare non fuit alienū. Vel ad ſenatum vel ad cōcilium,) Velut de Siphace diu deliberatū eſt,ꝛ de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimiū,& eius conſiliū diu ductū eſt,& magis qdē in hoc ignoſcēdi q̃ cognoſcēdi poſtulatio valuit.Nā ſemper bono animo ſe in populū Rom.fuiſſe,nō tā facile probat,cum coniecturali cōſtitutione vtereſ,ipſi vt propter poſte

rius

ſius beneficium ſibi ignoſceretur,cum deprecationem ſubiungeret. Locus autem,vt ipſe alibi inquit,communis erit indignatio maleficii.Et alter eorum miſereri oportere,qui propter fortunam,non propter malitiā in miſeris ſint,tamen id fortunæ factum oſtendere non queant. quod ſi fiat,erit purgatio,non deprecatio.

LONGOLIVS.

QVæritur ex iis locis.)Qui ſane ab aliis traduntſ in cōpenſatiuo vocato ſtatu,quoties delicto meritū cōparamus,aut quādo maiori incōmodo ꝓſpectū eſſe ꝑ facinus dicimus.

ASCENSIVS.

DEprecatione &c.)Proſequiſ ſecundā partē principalem cōceſſionis quæ diciſ deprecatio:cū videlicet cōcedens ſe peccaſſe:culpā ēt non refellit:ſed deprecatur:de qua dicit ſic. Nos vtemur deprecatione cū.i.qñ nos fatebimur nos peccaſſe neq̧ dicemus nos feciſſe id imprudēter aut fortuna aut neceſſario,& tñ.i.nihilominus nos poſtulabimus ignoſci nobis. Hic.i. in hac parte ratio ignoſcēdi.i.cauſa cur ignoſci debeat,quæritur ex his locis.Si plura aut maiora officia.i.beneficia facta in repub. videbūtur cōſtare,q̃ maleficia. Et ſi qua.i.aliqua virtus .ſ.excellēs aut nobilitas erit in eo qui ſupplicabit: & ſi qua ſpes erit futura vſui.i.vtilitati ſi diſceſſerit ſine ſupplicio.i.impunitus,ſi ipſe ille.ſ.q ſupplicabit,oſtēdeſ fuiſſe ſimplex māſuetus ꝛ miſericors in poteſtatibus.i.dum poteſtates exereuit,aliter diceret in poteſtates,ſi aceiperet ꝓ erga poteſtates ſi fecit ea quę peccauit non cōmotus odio neq̧ crudelitate,ſed officio & recto ſtudio,hoc eſt zelo iuſtitiæ obſeruandę,aut ſceleris vlciſcēdi. Si ignotum ſit,quoq̧.i.etiam aliis,De tali.i.cōſimili cauſa,ſi nihil periculi videbiſ futurū,ſi faciemus eum miſſum.i.ſi dimittamus eū abire,aut ſi faciemus eū abſolutū. Et ſi nulla vituperatio ſuſcipieſ.i.incurreſ ex ea re.i.ꝓpter eius liberationē,a noſtris ciuibus aut ab aliqua ciuitate. Loci cōes ſup.ſunt de humanitate,oſtēdendo videlicet humanū ingeniū ad ignoſcēdū ꝓclive,de fortuna.Contingere videlicet poſſe vt qlibet ſimiliter peccet,nō tñ conferet in fortunā culpā,ſed dicet in ea re ſe male fortunatū q culpa ſua crimen nō vitarit,& de miſericordia,quā iudicē maxime decere oſtendet. & a cōmutatione rerū,vel quod nocēs deinceps innocēter viuere pōt: vel quod prius innocēter vixerit & qđ rerū viciſſitudines ſint: cū is nūc ſit reus qui aliorū ſolitus ſit iudex eſſe. Is qui contradicet.i. accuſator: vtetur oībus his locis ex cōtrario cū amplificatione.i. exaggeratione & enumeratione peccatorū.ſ.rei. Hæc cauſa .ſ.deprecatoria noo poteſt fieri iudicialis.i.agi corā iudice iurato:vt oſtēdimus in primo libro:ſed q.i.quia ipſa poteſt venire vel ad ſenatum,vel ad concilium,id eſt ad concionē totius populi: ideo viſa eſt non ſuperſedenda,id eſt non prætermittenda:vbi a neutrali vtitur participio paſſiuo.

DE REMOTIONE CRIMINIS.

CVm à nobis crimen remouere uolemus; aut in rem,aut in hominem noſtri peccati cauſam conferemus.Si cauſa in hominem conferetur; quærendum erit primum,potuerit'ne tantum quantum reus demōſtrabit, is,in quem cauſa conferetur:& quónam modo aut honeſte,aut ſine periculo potuerit obſiſti. Si maxime ita ſit, num ea re concedi reo conueniat,quòd alieno inductu fecerit.Deinde in coniecturalem trahetur controuerſiam,& quæretur,num conſulto factum ſit.Si cauſa in rem quandam conferetur,& hæc eadem fere & omnia quæ de neceſſitudine præcepimus,conſideranda erunt.

CAPIDVRVS.

CVm a nobis crimē remouere volemus,aut in rem,aut in hoiem noſtri peccati cauſam.)Ipſius rei ſit,vt ēt ipſe inquit alibi,remotio,cū id qđ dat crimini negat ad ſe neq̧ ad officiū ſuū reus pertinuiſſe. Nec ſi quid eo ſit delictum,ſibi attribui oportere. Id cauſæ genus eſt huiuſmodi in eo fœdere qđ factū eſt quōdā cū Samnitibus,quidā adoleſcens nobilis,portā ſuſtinuit iuſſu imperatoris, Fœdere aūt a Senatu improbato,& Imperatore Sānitibus dedito,quidam in Senatu,eū quoque dicitur q portā tenuerat,dedi oportere. Depulſio eſt: Nō oportet: Quęſtio eſt,Oporteat'ne. Ratio eſt,Nō.n. meū fuit officiū,nec mea poteſtas,cū ꝛ id ętatis noo habuerim,ꝛ cū priuatus eſſem,& eſſet ſumma cum authoritate ꝛ poteſtate Impator qui videret,vt ſatis honeſtū fœdus feriretur. Infirmatio eſt,At.n. quoniam

niā tu particeps factus es,in turpiſſimo fœdere ſummę religionis dedi te cōuenit. Iudicatio ē, Cū is qui poteſtatis nihil habuerit,iuſſu Impatoris in fœdere ꝛ in tāta religione interfuerit, dedendus ſit hoſtibus,nec'ne.

Aut in hominē noſtri peccati cauſam conferemus.)In quo hoc nobis exemplo ſit. Rhodii quoſdam legauerunt Athenas legatis quæſtores ſumptū quem oportebat dari,non dedere. Legati profecti non ſunt. accuſantur. Intentio eſt,proficiſci oportuit:Depulſio eſt,Nō oportuit. Quęſtio eſt,Oportuerit'ne. Ratio ē:Sūptus.n.qui de publico dari ſolet,is a q̄ſtore nō ē datus. Infirmatio eſt. Vos tamē id quod publice vobis erat negocii datum,conficere oportebat. Iudicatio eſt:Cum his qui legati fuerant ſumptus,qui debeat,de publico nō daretur,oportuerit'ne eos conficere nihilominus legationem. Is in quem cauſa conferetur.)

fertur.)Is in quem crimen transfertur, num tantum potuerit, vt id reũ facere cõpellere potuerit. Potuerit obſiſtere ei.)In quẽ culpa trãsfertur, ne in id crimẽ reus ipſe incideret. Ita ſit.) Sicut reus refert. Concedi reo conueniat.)Quo pœnam vllam non ſubeat. Et ediſſeretur.)Diſputabitur. Si cauſa in rẽ quandam conferetur.) Diximus enim, criminis remotionem bipartito fieri. nam tum cauſa in alium quempiam hominem, tum in aliud quod in criminis cauſa fuiſſe oſtendemus, transferendo remouetur. Quæ de neceſſitudine præcepimus.)Subaudiendum, cum conceſſionis partes tractauimus. Hic communes erunt loci accuſatoris, facti indignatio: ac ex ipſa re ſi quid conqueſtionis habebit, ſumi oportebit. Defenſoris, cum in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit, ſupplicio reum affici non oportere. Hic Cicero conſtitutionum tractationem concludit. Sed in Partitionibus oratoriis ad filium, iuridicialem conſtitutionẽ ita primum partitus eſt, vt alteram partem æqui & boni ratione defendi dixerit, alteram ad viciſſitudinem referendę gratię pertinere dixerit. In beneficio autem gratiam, in iniuria punitionem dixit nominari. Idem in ſecundo de Inuentione, Iuridicialẽ cauſam, Inquit, eſſe dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut pœnę ratio quęreretur. Deinde poſt paululum ſubiungit, nunc de præmiis conſideramus. L. Licinius Craſſus Cõſul, quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri neq; certo duce, neq; eo nomine neq; numero præditos, vt digni eſſent qui hoſtes P.R. eſſe dicerentur, qui tunc excurſionibus & latrociniis infeſtam prouinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit. Romam redit, triũphum a Senatu poſtulat. hic & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum ſupponendis, ad iudicationem peruenire, propterea qđ niſi alia quoq; incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit iudicatio, & in quæſtione ipſa continebitur. In deprecatione huiuſmodi: Oporteat'ne pœna affici. In hac huiuſmodi: Oporteat'ne dari pręmium. Subiungit inde ad hanc conſtitutionem tractandam proprios & communes locos: quos qui ſcire velint ipſum in ſecundo de Inuentione illic legant. In hoc autem illud miratus ſum, qđ cum ſe de præmio & pœna explicaturum prius pollicitus ſit, cum præmium expoſuerit, de pœna nullam prorſus fecit mentionem, niſi ex iiſdem locis e contrario comparatis pœnam velit intelligi. quod multis rationibus, quas nunc referre ne longum faciam ſuperuacuum eſſe arbitror, nullo modo mihi perſuadeo. His autem iuriſdicialis conſtitutionis partibus, Quintilianus multorum opinione quantitatem ſubiungit. quem tamẽ extra tractari dicit, inquiẽs: Quantitas quoq; plerunq; etiam ſi non ſemper, plerunq; tamen recte ſubiacet, ſeu modus eſt, ſeu numerus, ſed modus aliquando conſtat æſtimatione facti, quanta ſit culpa, quantum'ue beneficium: aliquando iure, cum id in controuerſiam venit, qua quis lege puniendus, vel honorandus ſit. Illa quoque quę ex numero ducitur, pendet ex iure, an Thraſibulo triginta præmia debeãtur. Licet hic mihi quę pluribus ſupra explicauimus, quo omne quod diximus cognitu facilius videatur, in breuem ſummam contrahere. Genus igitur rhetoricę facultas eſt, cuius trinę ſunt ſpecies: Demonſtratiua, quę laude ac vituperatione cõſtat: Deliberatiua, quę ſuaſione diſſuaſioneq; cõficitur: Iudicialis, quæ intentione depulſioneq; conſiſtit. Demonſtratiuę tempus pręſens eſt, locus vbi totus coit populus, auditor ipſe populus. Deliberatiuæ tempus futurum locus eſt Senatus, vel vbi qui Reipublicę gubernandæ præſunt coire conſueuerunt, qui & ipſi auditores. Iudicialis, tempus præteritum, locus forum, auditor iudex. Demonſtratiuæ finem honeſtatẽ quidam dixere. Sed alii non circa ſolam honeſti quæſtionem eſſe putarunt, qui voluptatem adiecere. Deliberatiuæ finem vtilitatem: ſed dignitatem alii etiam ſubiecerunt. Iudicialis finẽ iuſtum & æquũ eſſe: ſed in omnibus ſpectandum apud quem quid aliquis ſit dicturus. Partes rhetoricæ quinq; ſunt, Inuentio, Diſpoſitio Memoria, Pronunciatio Elocutio. Nam cum omnis oratio rebus & verbis conſtet, in rebus intuenda inuentio, in verbis elocutio eſt: in vtraq; autem, quam diſpoſitionem appellamus, quæ omnia complecti debet memoria, & actio, quæ voce motuq; concinno corporis conſtat, debet cõmendare Rhetoricæ materia, omne quod dicendo poſſit illuſtrari: quod omne aut demonſtratiuo, aut deliberatiuo, aut iudiciali genere cõprehenditur. Materiæ partes ſunt conſtitutiones. nullam enim orationẽ inuenias, quę non cõſtitutione aliqua conſtet. Eſt autem conſtitutio, qđ potiſſimũ in oratione eſſe oportet, ad qđ omnia referũtur, ſiquidem & firmamẽtũ, & iudicationẽ nihil aliud eſſe quã conſtitutionẽ video. Nã cum ſit conſtitutio, id quod in controuerſiã venit: & de eo quod in cõtrouerſiam venit quęſtio ſit, idq; & ratione firmetur & infirmetur firmamẽto, & de eodẽ de quo quęſtio eſt iudicetur: nullo modo diuerſa hæc mihi eſſe videntur. cõſtitutionũ vero genera aut in ſcripto ſunt legitimæ, aut extra ſcriptum, quę rationales conſtitutiones appellant. Quę in ſcripto ſunt, quinq; modis fieri poſſunt. Vno, cum hic ſcriptum, ille defendit ſententiã: quę conſtitutio ſcriptũ & voluntas nominatur. Alio cum duę inter ſe leges cõtrarię ſunt. tertius modus ambiguũ: quartus ratiocinatio: quintus definitio nominatur. nec refert. ſi etiã in his ordinem hunc non tenueris. Trãslationem autem, quam legitimarum conſtitutionum hic vnam fecit, & quam alicubi quartam in ordine conſtitutionem numerauit, & de qua alibi nullam fecit mentionem, ſupra etiam conſtitutionem eſſe non poſſe oſtendimus. Aliarũ vero conſtitutionũ quæ rationales, quod in rerum ipſarum quęſtione poſitę ſint, dicũtur. Prima eſt coniecturalis aut inficialis nominata, cum an ſit aliquid, in quęſtione poſitum eſt. Secũda, cũ quid ſit quęritur, quia definiendũ eſt, de quo quęritur, diffinitiua conſtitutio nominatur: quã Cicero, ſicut alibi, poſt coniecturalem conſtitutionem enumerauit: ideo hic non poſuit qđ in legitimis definitiuam poſuerat. licet tamẽ inter ſe ita differant, vt quæ rationalis definitiua nominatur, ea rem quę non ſit in ſcripto, quæ autem legitima, qđ in lege ſcriptum verbũ eſt, de quo ambigatur, definiat. Tertia rationalis conſtitutio, quæ qualitas appellatur, hic iuriſdicialis a Cicerone nominatur, alibi generis quam in negotialem & iuriſdicialẽ partitur. Negotialem græci πραγματικὴν vocant. in hac de rebus ipſis quęritur, remoto perſonarũ complexu. vt ſit'ne liber qui liber eſſe aſſeritur: an opes ſuperbiam pariant: an quod iuſtum eſt, idem bonum ſit. Iuriſdicialem, cui tamen in Topicis hoc nomen Cicero veretur tribuere, dicũt, in qua fere eadẽ, ſed certis deſtinatiſq; perſonis quęruntur: An ille iuſte hoc fecerit, vel bene. Cicero autem negotialẽ ſecus definit, quippe qui inquit: Negotialis, in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate ſit, conſideratur. cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Vt ſit, veluti Cicero ſentit, Iuriſdicialis de præterito ſemper, negotialis ſemper de futuro. quod Quintilianus improbat, cum ita ſcriptum reliquit: Sed quod ipſius de his libris iudicium fecerit, ſupra dixi. ſunt enim velut regeſtæ in hos commentarios quos adoleſcens deduxerat ſcholæ, & ſi qua eſt in his culpa, tradentis eſt, ſiue eũ mouit id quod Hermagoras prima in hoc poſuit exempla ex quęſtionibus iuris, ſiue qđ Græci πραγματικοὺς vocant iuris interpretes. Sed Cice. qđẽ his pulcherrimos illos de Oratore ſubſtituit: ideoq; culpari tanquã falſa pręcipiat, non poteſt Iuriſdicialem Cice. ita definit. Iuriſdicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmii aut pœnę ratio conquiritur. Alii ſic definiunt: Iuriſdicialis eſt, in qua æqui & recti, iniqui'ue aut iniuſti natura, aut pręmii aut pœne, aut vtriuſque quantitatis ratio quæritur, Iuriſdicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur omnium conſenſu partes, abſolutam & aſſumptiuam. Abſoluta eſt, quæ in ſe continet iuris & iniurię quæſtionem, in quibus recti & æqui, iniuſti & iniqui natura, pręmii aut pœnę aut quantitatis, quę aut in numero aut in mõ eſſe demõſtrata eſt ratio quęritur. Et cũ intra ſe quæſtio continet nec aliunde quo id probet ſumi, abſoluta dicitur conſtitutio. Aſſumptiua autem, quæ hæc eadem quærit, ſed ex ſeipſa nihil dat firmi ad recuſationem, foris quidem aliquid aſſumit defenſionis. Huius partes ſunt quatuor, Conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, criminis comparatio: præter id quod de præmio aut pœna, aut præmii vel pœnæ quantitate quęritur. Conceſſionis partes ſunt duæ, Purgatio & deprecatio. Purgationis tres ſunt partes, Imprudẽtia, caſus, neceſſitas. Remouetur crimẽ aut in rem, aut in hominẽ. Hæc ſunt omnium conſtitutionum quas ſupra tractauimus partitio: quas in breuiorẽ adhuc ſummã poſſumus colligere, & tres omnino eſſe cõſtitutiones oſtẽdere. ſiquidẽ omne qđ in cõtrouerſiam venit, de quo quęri ſolet, aut an ſit, aut qđ ſit, aut quale ſit quęritur. An ſit quidem, in id quod ad rei rationem attinet, & in id quod in ſcripto eſt, diuiditur: in id quod in ratione poſitum eſt, Coniecturalis aut inficialis eſt conſtitutio: quod in ſcripto eſt, vt amphibologia, quæ coniectura ſemper explicatur. Quid ſit autem, quod ſecundo loco ſequitur, ſiue cum

verbum quod a cauſa ipſa feratur, ſiue quod ſcriptũ ferat, intellectus queſtionem habet, definitur, definitiua cõſtitutio nominatur. Hoc tamen quod ſcriptum eſt, quod rerum quoque ſcripti contemplatione conſtat, cooiecturali etiam & qualitati commune eſt: ſicut ſcriptum & voluntas quæ ſine dubio aut qualitate aut coniectura cõtinentur. qualitate quidem, cũ alterutrum, aut iure aut iniuria defendi oſtenditur: coniectura autem, cum illud demum inueſtigamus, quibus poſſumus veſtigiis ſignisq́, vtrum potius tenendum ſit, an quod ſcriptum eſt, an quod ſcriptoris fuiſſe voluntas perhibetur. Legis quoque contrariæ iiſdem quibus ſcriptum eſt, & voluntas conſtat. communis enim tam coniecturæ, quam qualitatis iiſdem rationibus eſt. Nam ſi ius aut iniuriam fieri ex alterutra harum legum demonſtres, qualitatis erit ſtatus: ſin autem quid ſibi vtraque tandem voluerit inueſtiges, coniecturalis. Si itaque quale quid ſit quæratur, aut quod in ratione ſola poſitum eſt quæritur, aut quod in ſcripto, quod ratione ſola perpenditur, generalis qualitas, vel iuridicalis ſtatus nominatur: aut quod in ſcripto, cum nullam legẽ habemus, quæ quid tenendum in aliqua re de qua lis ſit ſignificet, multas tamen afferimus, vt ex ſimilitudine aliarum rerum quas leges creuerint, ius aut iniuriam eſſe, quod in controuerſia eſt oſtendamus. Hæc proprio nomine ſyllogiſmus vel ratiocinatio nominať. ſed nihil aliud ẽ, q̃ qualitas. Aut ius ipſum vel iniuria excutitur, vbi ſcriptum & voluntas opponuntur, vt iam dictum eſt: aut vbi contrariæ ſunt leges, aut vbi aliquod diſſimilas verbum quod in lege ſcriptum ſit. Sunt igitur, ſi accuratius inſpicias, tres omnino ſtatus, An ſit, quid ſit, & quale ſit: nec plures. Sed ut res diſcentibus breuior fiat, a ſummis authoribus ita diuiſa eſt, vt primum genera duo eſſe dixerint, rationale & legale. Deinde rationalis partes eſſent coniectura & inficialis: diffinitiua & qualitas, generalis. Legalis autem partes, ſcriptum & voluntas, ambiguum, diffinitio, leges contrariæ, ratiocinatio fuerunt. Sunt qui ſtatus ad iudicialem materiam tantum pertinere dicerent, quorum inſcitiam res ipſa per ſe ſatis arguit: & nos poſterius, cum deliberatiuum demonſtratiuumq́ genus expoſuerimus, paucis demonſtrabimus. Rhetoricæ autem facultati, actor, orator: quia Latine oratoria, quæ Græce rhetorica dicitur, nũcupata eſt. Orator optimus eſt, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere debitum eſt, delectare honorarium, permouere neceſſarium. Officium oratoris eſt, bene dicere. Finis, bene dicere ad perſuadendum. ad id autem tranſigendum inſtrumẽto vtitur, hoc oratio nominatur. Orationis partes ſunt, exordium, narratio, partitio, confirmatio, confutatio, peroratio. Exordiorum duas eſſe ſpecies oſtendimus: alteram quæ principium, alteram quæ inſinuatio diceretur: in vtroque conciliãdos auditores procuratum iri, vt attente audirent: atque dicturi eſſemus, vt breuiter eos doceremus. & in exordiis conficiẽdis, quinque cauſarum genera lõge animaduertenda eſſe, honeſtum, turpe, dubium, humile, admirabile. Narrationum autem genera quæ ad oratorem pertineant, duo eſſe diximus: vnum, quod ad eas cauſas attinet, de quibus futurum iudicium eſt: alterum, quod aliquando intercurrit voluptatis plerũque noſtræ, aut recreationis audientium cauſa magis q̃ quod omnino neceſſaria videatur. Narrationum partitio ſequitur, de qua abunde ſupra diximus. partitioni confirmatio & refutatio ſubiungitur. At de quo controuerſia eſt, quodq́ in cauſa potẽtiſſimum eſt, quod conſtitutionem nominari diximus, id maxime cõfirmandum refutandumq́ eſt. Conſtitutiones expoſuimus, & cõſtitutionum partes, ac ſingulis quinam proprii communesq́ loci accommodati eſſent, vnde argumentationes elicerentur, oſtendimus. Nam nõ ſatis fuit, quod in quæſtione poni poſſet, noſſe, niſi quo pacto quod in controuerſiam veniret, vtrinque defendi poſſet, cognoſceretur. Nũc quo pacto abſolutas liceat a nobis argumentationes cõparare, hinc docturus, vnde Quoniam ſatis oſtendiſſe, inquit, videmur: & quę ſequuntur.

LONGOLIVS.

AVt in rem, aut in hominem.) Addunt aliqui, in legem ſed idem eſt, quod in hominem. Exemplum perſonæ ſit. Legatus intra xxx. diem nauiget: legatus non accepto a quæſtore viatico, non nauigauit intra xxx. diem: reus ſit male geſtę legationis. Hic enim remouet crimen in quæſtorẽ, a quo viaticum non accepit. In rem vero eſto hoc. Miſſus eſt cum exercitu ad expugnationem ciuitatis imperator: poſtquam acceſſiſſet inuenit peſtilentia eam laborare: reduxit exercitum: reus eſt læſæ reipublicæ. In legem vero exemplum eſt apud Ciceronem libro præcedente.

ASCENSIVS.

CVm a nobis &c.) Docet quomodo vtendum ſit remotione criminis dicens. Cum .i. quando nos volemus remouere a nobis crimen: tunc ſup. conferemus cauſam peccati noſtri in rem, aut in hominem. Si cauſa conferetur in hominẽ .i. imputabitur homini: & dicemus nos id feciſſe propter culpã ipſius: tunc quærendum erit primum ne pro an is in quem cauſa conferetur potuerit tantum quantum reus: vtpote qui remouendo a ſe crimen in ipſum contulit: demonſtrabit hoc eſt an veriſimile ſit illum tantum potuiſſe ad facinus rei: vt facere: vt eius cauſa feciſſe dicatur: & quærendum eſt .ſ. ab impugnatore rei: quonam modo reus ſup. potuerit obſiſtere .ſ. tentationi, aut vi, au: ſuaſioni illius in quem culpam reiicit: aut honeſte: aut ſine periculo. Et ſup. ſi maxime ita ſit q̃ is tantum potuerit: quærendum ſup. eſt: num .i. nunquid cõueniat ea re .i. propterea concedi .i. cõdonari reo illud quod fecerit inductu alieno aut ſi q̃ eſt coniunctio dicatur concedi .i. ignoſci: q̃ .i. quia fecit inductu alieno. Deinde ſup. is trahetur in cauſam coniecturalem: & diſſeretur .i. diſquiretur: num .i. verum factum ſit conſulto .i. per deliberationem & conſultationem præuiam. Si cauſa conferetur in rem aliquam .i. ſi remouendo a nobis crimen culpabimus rem aliquam: vt paupertatem, ebrietatem, imprudentiam, perplexitatem &c. tunc: & ideſt ſimul hæc eadem fere .ſ. omnia: & omnia quæ præcepimus ſup. conſideranda de neceſſitudine erunt conſideranda.

ARGVMENTATIONES QVOMODO SINT TRACTANDAE.

QVONIAM ſatis oſtendiſſe uidemur, quibus argumentationibus in unoquoq; genere cauſæ iudicialis uti conueniret; conſequi uidetur ut doceamus, quemadmodum ipſas argumentationes ornate & abſolute tractare poßimus. nam ferè non difficile eſt inuenire quid ſit cauſæ adiumento, difficilimum uero eſt inuentum expolire, & expedite pronunciare. Hæc enim res facit ut neq; diutius, quam ſatis ſit, in iiſdem locis commoremur, neq; eodem identidem reuoluamur, neq; inchoatam argumentationem relinquamus, neq; incommode ad aliam deinceps tranſeamus. Itaque hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus quid in unoquoq; loco

CAPIDVRVS.

QVoniam ſatis oſtendiſſe videmur, qbus argumẽtationibus in vnoquoque genere cauſæ iudicialis vti conueniret.) Arguere, oſtendere dixerunt veteres. Iuuen. Molles qđ in aure feneſtræ Arguerint. Ab hoc venit argumentum & argumentatio, ſed ab arguo argumentum, a præterito enim argui, ſicut & ſimilis formæ cetera verbalia nomina, primum veteres argumen, deinde argumentum, velut teſtamentum, quaſi a teſtaui teſtamen, primũ, poſt teſtamentum: munio, muniui, munimẽ, munimẽtũ, ſterno, ſtraui, ſtramen, ſtramentum. pauca ab hac regula, aut veterum auctoritate, aut euphonia diſcrepat, quæ neceſſaria. Sic igitur ab arguo argumentum inflexum, ab argumento argumentor verbum. Sed quoniam hic non eſt docendi grammaticam locus, ſatis ſit attigiſſe, ab argumentor, vel ſi in vſu veterum fuit, argumento argumentaui argumentatum, vnde argumentatio: ſicut lego, legi, lectum, lectio. Differunt itaq́ argumentũ & argumẽtatio, hoc pacto, qđ argumentum eſt nõ oratio, ſed ratio dubiæ rei faciens fidem: ſic enim Cicero diffinit in Topicis. Et hæc mihi longe potior videtur diffinitio, quã ea quam tulit Quintilianus, & ne id quidem quod Victorinus dicit, me præterit, qui argumentum ſub argumentatione antiquos poſuiſſe, & argumentationem ſubargumẽto, & hac de cauſa

dixerimus, & auditor cũ totius cauſæ, tũ uniuſcuiuſq; argumẽtationis diſtributionẽ pcipere, et meminiſſe poterit.

Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima eſt argumentatio ea, quæ in quinq; partes eſt diſtributa, propoſitionem, rationẽ, rationis confirmationẽ, exornationem; cõplexionẽ.

Propoſitio, eſt per quã oſtendimus ſummatim quid ſit quod probare uolumus.

Ratio, eſt cauſa quæ demonſtrat uerum eſſe id quod intendimus, breui ſubiectione.

Rationis confirmatio, eſt ea quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expoſitam rationem.

Exornatio, eſt qua utimur rei honeſtandæ & collocupletandæ cauſa, confirmata argumentatione.

Complexio, eſt quæ concludit breuiter colligens partes argumentationis.

Hiſce igitur quinq; partibus ut abſolutiſſime utamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Cauſam oſtendemus Vlyſſi fuiſſe quare interfecerit Aiacem. inimicum enim accerrimum de medio tollere uolebat: à quo non iniuria ſibi ſummum periculum metuebat: uidebat illo incolumi ſe incolumem non futurum: ſperabat illius morte, ſe ſalutem ſibi comparare: conſueuerat, ſi iure non poterat, iniuria quauis inimico exitium machinari, cui rei mors indigna Palamedis teſtimonium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere à quo ſupplicium uerebatur; & conſuetudo peccandi, maleficij ſuſcipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim cum minima peccata cum aliqua cauſa ſuſcipiunt, tum uero illa quæ multo maxima ſunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ ſpes, ſi complures ſe ſcelere contaminauerunt imperij cupiditate, ſi multi leue compendium fraude maxima commutarunt, cui mirum uidebitur iſtum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperaſſe? Virũ fortiſſimum, integerrimũ, inimicitiarũ perſequentiſſimum iniuria laceſſitum, ira excitatum; homo timidus, nocens, conſcius ſui peccati, inſidioſus, inimicum incolumem eſſe noluit, cui tandem hoc mirum uidebitur? Nam cũ feras beſtias uideamus alacres, & erectas uadere ut alteri beſtiæ noceãt; non eſt incredibile putandũ, iſtius quoq; animũ ferũ, crudelẽ atq; inhumanũ cupide ad inimici perniciẽ profectũ: præſertim cũ in beſtiis nullam neq; bonam neq; malã rationẽ uideamus, in iſto plurimas et peſſimas rationes ſemp fuiſſe intelligamus. Si ergo pollicitus ſum me daturũ cauſam, qua iductus Vlyſſes acceſſerit ad maleficium, & ſi inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum interceſſiſſe demonſtraui, non eſt dubium, quin confiteatur cauſam maleficij fuiſſe.

Ergo abſolutiſſima eſt argumentatio ea, quæ ex quinq; partibus conſtat, ſed ea nõ ſemper neceſſe eſt uti. tũ.n. complexione ſuperſedendũ eſt, ſi res breuis eſt, quæ facile memoria cõprehẽdatur; tũ exornatio prætermittẽda eſt, ſi parũ locuples ad amplificandũ, et exornãdũ res uidetur eſſe. ſin et breuis erit argumẽtatio, et res tenuis, aut humilis, tũ et exornatiõe & cõplexione ſuperſedẽdũ eſt. In omni argumẽtatione de duabus partibus poſtremis, hæc quã expoſui, ratio eſt habẽda. Ergo ampliſſima argumẽtatio eſt quinquepartita. Breuiſſima eſt tripartita: Mediocris, ſublata aut exornatione aut cõplexione, quadripartita.

cauſa alterum pro altero poni ſomniat. Sed ne nimius ſim, hęc in aliud tempus mittimus cõſutanda. Argumentatio autẽ eſt, oratione argumẽti explicatio. Nec negauerim, pro altero alterum plerũque poni poſſe. Eſt etiam vbi argumenta ſigna ſignificẽt, vt apud Iuuenalẽ, Argumẽta viri. ſigna, quæ virum eſſe indicant. Argumentorũ igitur quatuor ſunt ſpecies. Alia quidem probabilis & neceſſaria: alia vero neceſſaria, ſed nõ probabilis: alia autem probabilis, ſed nõ neceſſaria: alia nec pbabilis, nec neceſſaria. Probabilis & neceſſaria, vt Peperit, cũ viro concubuit, Omne totum maius eſt ſua parte. Neceſſaria & non probabilis, cum aliquid euenire quidem neceſſariũ eſt, ſed ei ſtatim non cõſentit auditor, vt hoc: quotiens terra inter ſolem & lunam interuenit, defectus eſt in luna, probabilis & non neceſſaria, vt hoc ſi mater eſt, ſuum diligit filium. nec probabilis, nec neceſſaria, velut hoc: hic canis eſt filius. & eſt tuus, ergo eſt filius tuus. Quintilianus autem, Probationum præterea, inquit, omnium aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes. Adhuc omnium probationũ quadruplex ratio eſt: vt vel qa eſt aliquid, & ob hoc aliud non ſit vt, Dies eſt, ergo nox non eſt: vel quia aliud non eſt, aliud ſit, Nox nõ eſt, dies eſt: vel quia eſt aliqđ, & aliud ſit. Sol eſt ſuper terrã, dies eſt, vel quia aliquid nõ eſt, nec aliud ſit, Non rationale animal eſt, nec homo eſt. Sed hi pbationum modi quos poſterius poſuit, memoratis iam ſupra quatuor ſubiciuntur formis. Nam ſequi & probabile & neceſſarium poteſt, & neceſſariũ, ſed non probabile, aut probabile & non neceſſarium aut nec probabile, nec neceſſarium. tres autem illi quos prius enumerauit modi, ne parum curioſe legẽtibus non recte enunciati videãtur ita intelligendum neceſſarium quidem, ſiue videatur aliquibus ſiue non videatur, neceſſarium tamen ſit credibile ſiue aliquibus videatur, ſiue non videatur, credi tamen poſſit, non repugnãs, quod cum nec neceſſarium aut credibile ſit, nec videatur, non repugnet tamẽ neceſſarium, vt hoc, omne ortum interire. Credibile. vt Quidam cruento innẽctus gladio eſt, vbi necatus homo inuentus ſit, homicida eſt. Non repugnans, velut hoc, omne ortũ ſeneſcere. apparet ergo quartũ modum, quem ſupra retulimus, a Quintiliano non eſſe poſitum, hoc eſt repugnans, nec credibile, quđ nec probabile nec neceſſarium nominauimus, vt ſi dicas, hic non amiſit cornua, ergo cornua habet, quem vtpote ſophiſticam & puerilem contempſit vir eruditiſſimus. Argumentationum vero duæ ſunt ſpecies, velut Ariſtoteles ſcripſit, ſyllogiſmus, quam ratiocinationem. & ἐπαγωγὴ quam Inductionem Latini trãſtulerũt. Ex his duobus argumentandi principiis, duo alii argumẽtationis naſcuntur modiꝗ, vnus quidem ſyllogiſmo, alter vero inductioni ſuppoſitus. ſyllogiſmo quidem, enthymema, quod commentum a latinis dictum inductioni vero exemplũ, quod a Græcis παράδειγμα nominatur. hæc duntaxat decurriſſe hic nobis ſatis ſit, nam poſt paulum, vbi ſyllogiſmi partes enumerandæ ſunt, quo pacto hæc inter ſe differant, abũde aperiemus. Hoc ergo dicit, quibus argumẽtationibus id eſt orationibus, quæ nobis probare aliquid poſſe videantur. In vnoquoque genere cauſę.) Siue legitima ſiue rationalis ſit. Iudicialis, non quin deliberatiuo demonſtratiuoq; hæc eadem tractari & ſcire conueniat, ſed quod iudiciale genus longe plus habeat difficultatis. Ornate,) Ornate, qđ oratorum id proprium ſit. nã dialectici argumentationibus qdem vtuntur, ſed incomptis. Et abſolute.) Vt nulla deſit pars cum nimia breuitate, qua dialectici conciſe nimium argumẽtari videantur. id paulo poſt exemplis edocebimus, vbi quo modo dialectici, & quo modo rhetores aliquid probent, apparebit. Inuẽtum expolire.) Argumentari enim haud difficile eſt, ſed argumentationes exornare ſententiis, lõge difficilimũ. Et expedite pronunciare.) Nequaquam quod ad eam rem attineat, pręteremiſſum, nec ſuperflua & redundantia inſerta eſſe videantur. Hæc enim res facit.) Expoliendo & expedite pronunciando. Neque eadẽ.) Identidem, quaſi idem & idem, hoc eſt, ſępius inculcando quæ dicta ſunt. Reuoluamur.) Inconnexi & vagantes quodammodo loquamur. hoc dicit, quoniam argumentatio nexibus quibuſdam certis contexitur, efficit, vt interloquendũ inani quodam verborum tinnitu ſpatiantes, nõ euagemur. Neq; inchoatam argumentationẽ relinquamus.) Prius quã eam abſoluerimus. quando certis partibus eam conſtare neceſſe eſt. Neq; incommode.) Quando & ea potuit mentem audien-

tium ſubrepſiſſe, quæ expolita nec nimium lõga eſſet: nec etiam indoctos prætervolaſſe, ut nimis cõciſa poſſet. Ad aliã deinceps trãſeamus.) Subaudiendũ, argumẽtationẽ. Itaq; hac ratione.) Hoc pacto ergo abſolutiſsima & pfectiſsima eſt narratio & argumentatio ea quæ in quinq; partes eſt diſtributa. Diximus ſupra, oẽm argumentationem, aut per inductionem tractandã eſſe, aut per ratiocinationem. Inductio, ut Cicero inquit, eſt oratio, quæ rebus non dubiis captat aſſenſionem eius, qui cũ inſtituta eſt, quibus aſſenſionibus facit ut illi dubia quædam res propter ſimilitudinem earum rerum quibus aſſenſit, probetur uelut apud Socraticum Aeſchinem demõſtrat Socrates, cum Xenophontis uxore & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam. Dic mihi quæſo Xenophontis uxor, ſi uicina tua melius habeat aurum, q̃ tu habes, utrum illius an tuum malis? Illius, inquit. Quid ſi ueſtem & cæterum ornatum muliebrẽ pretii maioris habeat, q̃ tu habes, tuum'ne an illius malis? reſpondit, illius uero. Age ſi, inquit, uirum illa meliorem habeat q̃ tu habeas utrum'ne tuum uirũ malis, an illius? hic mulier erubuit, merito. male enim reſponderat, ſe malle aurum alienum quam ſuum: nam eſt in id hoc improbum. at ſi reſpondiſſet, malle ſe uirum ſuum talem eſſe, qualis eſſet, potuiſſet pudice reſpondere Eſt igitur inductio, oratio, quæ rebus non dubiis, quæ proponunt, captat aſſenſiones eius, ſiue is philoſophus, ſiue iudex, ſiue quiuis alius, quicum inſtituta eſt. Fit ergo inductio, ut primo proponamus, illa, quæ extra negocium ſunt; ſed tamen ad negotium per ſimilitudinẽ ſpectent, & talia, inquit, eſſe debent illa quæ proponimus ut neceſſario is cum quo agas ita eſſe fateatur atque conſentiat. quod cum conſenſerit, paulatim ad id unde dubitatur deſcendes, & his quæ ſupra conceſſa ſunt ſimile eſſe confirmes. Quare ratione rogationis imprudens, ab eo quod conceſſit, ad id quod non uult concedere deducẽdus eſt. Extremum autem, aut taceatur oportet aut concedatur, aut negetur: ſi negabitur, aut oſtendenda ſimilitudo eſt earum rerũ quæ ante conceſſæ ſunt, aut alia utendum inductione. ſi concedetur, concludenda eſt argumentatio ſi tacebitur, aut elicienda reſponſio eſt, aut quoniam taciturnitas comitatur confeſſionem, pro eo ac ſi conceſſum ſit concludere oportebit argumentationem. Ita ſit hoc genus argumẽtandi tripartitum prima pars ex ſimilitudine cõſtat, una pluribus'ne. altera ex eo qđ concedi uolumus, cuius cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt. tertia ex concluſione, quæ aut confirmat confeſsionem, aut quid ex ea conficiatur oſtendit. Et in genere ciuili cauſarum Cicero etiam exemplum, quo res cognitu facilior fieret, dedit inquiens: Ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt peruagata, cũ Epaminundas Thebanorum Imperator, q ei qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat exercitum non tradidit, & cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus uicit: poterit accuſator argumentatione uti per inductionem, cum ſcriptum legis contra ſententiam defendat ad hunc modum Si iudices id quod Epaminundas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe aſcribat ad legem & addat hanc exceptionem, extra q̃ ſiquis Reipub. cauſa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. quod ſi uoſmetipſi, quod a ueſtra religione & ſapiẽtia remotiſsimum eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem iniuſſu populi ad legem aſcribi iubeatis, populus Thebanus id patietur'ne fieri? profecto non patietur quod ergo aſcribi ad legem nefas eſt, id ſequi quaſi aſcriptum ſit, rectum uobis uideatur? noui ueſtram intelligentiam, non poteſt ita uideri iudices. q ſi literis corrigi neq; ab illo neque a uobis ſcriptoris uoluntas poteſt, uidete ne multo indignius ſit, id re & iudicio ueſtro mutari, quod ne uerbo quidem commutari poteſt. Apparet ergo uno ſemper modo & philoſophos & oratores uſos eſſe inductione, nec utriusque differre præceptionem. Ab inductione exemplum naſcitur. differt uero ab eadem, q inductione interrogatur, in exemplo fere ſumitur. ut ſi dicas. Quod eſt pomum generoſiſsimum? nonne quod optimum cõcederetur. quis equus generoſiſsimus? nonne hic optimus? & plura in eũdem modum: deinde hic cuius rei gratia rogatum eſt, quod homo nonne is generoſiſsimus, qui optimus? fatendum erit. in oratione autem perpetua pleruinque ſibi reſpondet orator, qđ pomum generoſiſsimum? puto quod optimum. & equus? qui uelociſsimus. ita hominem, non qui celebritate naſcendi, ſed q uirtute maxime excellit. hæc inductione probari manifeſtum eſt. Ex exemplo autem dices, Vt pomum generoſiſsimum putatur, quod optimum: ita homo non qui genere, ſed qui uirtute excellit, optimus putandus eſt. Sed hæc potius ſimilitudo eſt, ut paulo poſt apparebit. in quo & illud licet animaduertere, quod cum in inductione plura aſſumantur, in exemplo ſolum uno contenti ſimus. Vnica enim re poſita, rem unicam oſtendere contendit, ſiue quod aſſumas fictum ſiue uerum ſit, non refert. Quapropter & ſic diffiniri etiam inter magnos authores conuenit. Exemplum eſt rei geſtæ, aut ut geſtæ, utilis ad perſuadendum id quod intenderis commemoratio. & licet Græci omnium ſimilium appoſitionẽ generaliter uocent παράδειγμα, & ſpecialiter ea in quibus rerum geſtarum authoritate nitunſ, noſtri tamen ſimilitudinem hoc uocari maluerunt, q propterea ab illis uerbo παραβολή dicitſ. illud autẽ exemplũ. aut ſibi ſimile erit ſuis partibus, ut iure occiſus eſt L. Apuleius Saturninus, ſicut Gracchi: aut diſſimile, ut Brutus occidit liberos proditionẽ molientes Manlius uirtutem ſibi morte mulctauit: aut contrarium, ut Marcellus ornamenta Syracuſanis hoſtibus reſtituit, Verres eoſdem ſocios expoliauit. Ex maioribus ad minora exempla efferuntur ut, ſi propter matrimonia uiolata urbes euerſę ſunt, quid fieri adultero par eſt? A minoribus ad maiora: ut Tibicines cum ab urbe diſceſsiſſent, publice reuocati ſunt: quanto magis principes ciuitatis, & uiri bene de repub. meriti, cum inuidiæ ceſſerint, ab exilio reducendi? Similitudo enim, quam Grȩci παραβολὴν Cicero collationem uocat longius res quæ comparantur ſolet repetere Neque hominum modo inter ſe opera ſimilia ſpectantur, ut Cicero pro Sextio Roſcio facit: Anſeribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, ut ſignificent, ſi fures uenerint: at fures internoſcere non poſſunt, ſignificant tamen ſi qui noctu in Capitolium uenerint, & quia hæc animalia faci e ſuſpicantur, in eam partem potius peccant, quæ eſt cautior: quod ſi luce quoque canes latrent, cum deos ſalutatum aliqui venerit, non opinor his crura ſuffringi oportere, q acres ſint etiã tum cum ſuſpicio nulla ſit. Similima eſt accuſatorum ratio: alii veſtrum anſeres ſunt, qui tantummodo clamant, nocere non poſſunt: alii canes, qui & latrare & mordere poſſunt, cibaria uobis pręberi videmus: uos autem maxime debetis in eum impetum facere qui meretur. Eſt & breuis ſimilitudo: vt, Eunt populabundi per vrbem, ceu raptores lupi. Eſt ergo exemplum vbi opera hominum ſimilia conferuntur, quæ breuibus ſolent enũciari. cum ſecus ſit, ſimilitudo nuncupatur. Sed de inductione & exemplo hactenus dictum ſit. De ſyllogiſmo & enthymemate iam breuiter dicendũ eſt. Syllogiſmum his verbis diffinit Ariſtoteles, συλλογισμὸς δὲ ἐστι λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει, τῷ ταῦτα εἶναι. & cętera. quod ita quidam in latinum vertere. Syllogiſmus eſt oratio, in qua poſitis quibuſdam & cõceſsis aliquid quiddam per ea quæ conceſſa ſunt euenire neceſſe eſt, q̃ ſint ea quæ conceſſa ſunt. vt ſi dicas: Omnis homo eſt animal, omne animal ſubſtantia eſt, omnis igitur homo ſubſtantia eſt. Syllogiſmorum tres figuræ, tanquam tria ſunt genera. prima figura modos tanquam ſpecies ſyllogiſmorum. authore Ariſtotele quatuor continet: ſed Theophraſtus & Eudemus his quatuor quinq; addiderunt, principium tamen inueniendi ab Ariſtotele in ſecundo priorum Analyticorum volumine capientes. Secunda figura quatuor modos, Tertia ſex, docente Ariſtotele, habet. addunt alii vnum, vt Porphyrius. nec me preterit, alios plures adhuc figuras, quippe qui quatuor eſſe voluerunt, alios plures modos effeciſſe: ſed hæc mittimus nunc excutienda dialecticis, ſiquidem ad inſtitutum noſtrum non attinent. Ex omni igitur ſyllogiſmo naſci enthymema poteſt. vt de enthymemate paucis prius, poſt de ſyllogiſmi partibus longius diſputemus. Enthymema, impfectus eſt ſyllogiſmus. i. oratio, in qua non partes eæ quibus ſyllogiſmus conſtat adhibentur, ſed infertur feſtina concluſio. vt ſi dicatur: Omnis homo animal eſt, ſubſtantia igitur eſt. Quale illud pro Ligario, Cauſa tum dubia, quod erat aliquid in vtraq; parte quod probari poſſet, & nunc melior ea iudicanda eſt, quam etiam dii adiuuerũt: habet aſſumptionem & aſſumptum, concluſione vero non habet: ita eſt ille imperfectus ſyllogiſmus. Ex pugnantibus vero quidam ſolum vocant enthymema, tale Ciceronis eſt pro Milone. Eius igitur mortis ſedetis vltores, cuius vitam ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis. Optimum autem enthymematis genus merito Quintilianus putat, cum propoſito diſsimili vel contrario, ratio ſubiungitur. quale eſt Demoſthenis: Non enim

ſi quid

ſi quid vnam contra leges actum eſt, idq; tu es imitatus, idcirco te conuenit pœna liberari, cum contra dãnari multo magis, nã vt ſi quis eorum damnatus eſſet, tu hęc non ſcripſiſſes: ita dãnatus tu ſi fueris, non ſcribet alius. Pluſa ex enthymemate non adiiciam. quãdo in Topicis Cice. de hoc abunde diximus: quę ſi quis legat, hęc curſim recenſa melius intelliget: & ſi quid cuiq; hic minus erit obuium, illic certios fiet, quando ad ſyllogiſmi partes explicandas in pręſentia feſtinamus. Syllogiſmum igitur, ſiue ratiocinationem, quæ, vt Cicero inquit, eſt oratio, ex ipſa ſe probabili aliquid eliciens, quod expoſitum & per ſe cognitũ ſua ſemet ratione confirmet, alii ſex partibus, alii quinq;, alii quatuor, alii tribus, duabus alii conſtare voluerunt: & qui vnica poſſe etiam parte conſiſtere, non defuere: qui ſex partes eſſe voluerunt, pauci ſunt: & hi quidem propoſitionem primã eius ſubiungentes rationem ſecundam, deinde aſſumptionem tertiam, & aſſumptionis rationem ſubiungentes quartam eſſe partem voluerunt. poſtremo concluſionem, deinde concluſionis rationem. Cicero autem quinq; partes eſſe maxime defendit, cum inquit: Qui putant in quinq; partes diſtribui oportere, aiunt primum conuenire exponere ſummam argumentationis. ad hunc modum melius accurantur quæ cõſilio geruntur, quã quæ ſine conſilio adminiſtrantur, hanc primam partem numerant. eam deinde rationibus variis, & quã copioſiſſimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea quæ ratione regitur omnibus eſt inſtructior rebus, & apparatior, quã ea quę temere & nullo conſilio adminiſtratur: exercitus is cui prępoſitus eſt ſapiens & callidus imperator omni modo commodius regitur, quã is qui ſtultitia & temeritate alicuius adminiſtratur: eadem nauigii ratio eſt. nam nauis optime curſum conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore vtitur. Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt quod oſtendere velis, id ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto: nihil autem rerum omniũ melius quã omnis mũdus adminiſtratur, huius aſſumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: nam & ſignorum ortus & obitus, definitum quendam ordinem ſeruant, & annuæ commutationes non modo quadã ex neceſſitate ſemper eodẽ modo fiunt, verũ ad vtilitates quoq; rerum omnium ſunt accommodatæ. nam diurnę nocturnæq; viciſſitudines nulla in ſe vnquã mutatæ quicquam nocuerũt: quæ ſigno ſunt, omnia non mediocri quodam conſilio naturã mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem, eã quæ aut id infert ſolum quod ex omnibus partibus cogit, hoc modo, Conſilio igitur mundus adminiſtratur: aut vnum in locum conduxerit, breuiter propoſitionem & aſſumptionẽ adiũgit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod ſi melius geruntur ea quæ conſilio quã quæ ſine conſilio adminiſtrantur, ſi nihil aũt omniũ rerũ melius adminiſtratur quã omnis mũdus, conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationẽ. In iudiciis autem idẽ, quo hoc apertius fias, exemplum ponit: vt ſi quis Epaminundam, qd ſuccedendi ſibi exercitum alico non tradiderit, velit defendere, dicat: Omnes leges iudices ad commodum reipub. referre oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex ſcriptione quæ in literis eſt interpretari: ea enim virtute & ſapientia maiores noſtri fuerunt, vt in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud niſi ſalutem atq; vtilitatem reipu. proponerent: neq; enim ipſe qd obeſſet ſcribere volebant: & ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant: nemo enim leges legum cauſa ſaluas eſſe vult, ſed reipublicæ, quod & legibus oẽs rempub. optime putant adminiſtrari: quamobrem igitur leges ſeruari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari cõuenit. hoc eſt, quoniam reipub. ſeruimus, ex reipub. commodo atq; vtilitate interpretemus: nam vt ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis vtilitatem ſpectet, quoniam eius cauſa eſt inſtituta: ſic a legibus nihil conuenit arbitrari, niſi quod reipub. conducat, proficiſci quoniam eius cauſa ſunt cõparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio deſinite literas legis per ſcrutari, & legem, vt æquum eſt, ex vtilitate reipub. conſiderate. Quid magis vtile fuit Thebanis, quã Lacedæmonios opprimi? quid magis Epaminundam Thebanorum imperatorẽ, quam victoriæ Thebanorum conſulere decuit? quid hũc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropheo, carius atque antiquius habere conuenit? ſcripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. ad hoc quidem ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reipub. cauſa ſcriptam: ſummam igitur amentiam eſſe exiſtimat, qd ſcriptum eſſet reipublicæ ſalutis cauſa, id non ex reipublicæ ſalute interpretari. qd ſi leges omnes ad vtilitatem reipublicæ referri conuenit, hic autem ſaluti reipub. profuit, profecto non poteſt eodem pacto & communibus fortunis conſuluiſſe. & legibus obtemperaſſe. Quatuor ergo partibus conſtat argumentatio: cum aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. id facere oportet, cum aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione prætermiſſa, quatuor ex partibus argumẽtatio tractatus, ad hunc modum. Iudices qui ex lege iurati eſtis, iudicatis legibus obtemperare debetis, obtẽperare autem legibus non poteſtis, niſi id quod ſcriptum eſt in lege ſequamini. quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium voluntatis ſuæ relinquere potuit, quã quod ipſe magna cũ cura atq; diligentia ſcripſit? qd ſi literę nõ extarent, magnopere eas requireremus, vt ex his ſcriptoris voluntas cognoſceretur. nec tamẽ Epaminũdæ permitteremus, niſi extra iudicium quidem eſſet, vt is nobis ſententiam legis interpretaretur: nedũ nunc, cum patiamur ipſum non ex eo qd apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo quod ſuæ cauſæ conuenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. qd ſi uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi id qd ſcriptum eſt in lege ſequamini, quin iſtum contra legẽ feciſſe iudicatis? Aſſumptionis autem approbatione prętermiſſa, quadripartita ſic fiet argumentatio. Qui ſæpenumero non per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus, ſi quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit præter noſmetipſos quem iure accuſare poſſimus. ac primo quidem decipi, incommodum eſt: iterum, ſtultũ: tertio, turpe. Carthaginenſes autem perſæpe iam nos fefellerunt: ſumma igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorũ perfidia deceptus ſis toties, vtraq; approbatione prætermiſſa. tripartita fit hoc pacto. aut metuamus Carthaginenſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus: aut eorum vrbem diruamus: at metuere quidem non oportet: reſtat igitur vt vrbem diruamus. Sunt autem qui putant, nonnunquam poſſe complexione, & oportere ſuperſederi, cum id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. quod ſi fiat, bipartitam quoq; fieri argumentationem, hoc modo. Si peperit, virgo non eſt. peperit autem. hic ſatis eſſe proponere & aſſumere, quod conficiatur: quoniã perſpicuum ſit, complexionis rem non indigere. Ciceroni tamen videtur inferri concluſio debere, vel ſi nolis, vt inferas quod ſequitur, vt dicas: peperit autem, fecit igitur inceſtum. Qui autẽ ex vnaquaq; parte putant conſtare argumentationem, dicunt ſatis eſſe, hoc modo argumentationem facere, quoniam peperit, cum viro concubuit. Sed hanc argumentationem ab oratore Cicero propulſat, quia expolitione careat. nam ſi ſolum inuentum ſpectetur, ac nihil quo pacto tractetus, quod ſit excogitatum referat, nequaquã tantũ inter ſummos & mediocres intereſſe exiſtimabitur. Variare igitur orationem etiam magnopere oportebit: nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Hoc autem facere poterimus, ſi modo inductione, modo exemplo, modo ſimilitudine, modo ſyllogiſmo, aliquando enthymemate vtamur. deinde in ipſa argumentatione non ſemper a propoſitione incipere debemus, quod ne ipſe quidem Ariſtoteles facit: neq; ſemper omnibus uti ſyllogiſmi partibus, quas Cicero quinq; omnino eſſe voluit, idq; multis mirif rationibus comprobare. cui ſententię maxime repugnat Quintilianus inquiens, τρεῖς ἐπιχειρήματος & quatuor & quinq; & ſex factæ ſunt partes a quibuſdam, Cicero maxime quinq; defendit. Idẽ poſt paulum ſubiungit, Mihi & pluribus nihilominus authoribus tres ſummi videntur. nam ita ſe habeat iſta natura, vt ſi de quo quæratur, & per quod probetur, tertium addi poteſt, velut ex conſenſu duorum antecedentium, ita erit prima intentio, ſecunda aſſumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ ac ſecũdæ partis exornatio, & eiſdem cedere poſſunt, quibus ſubiiciuntur. Sumamus ex Cicerone quinq; partium exemplum: Melius gubernantur ea quæ conſilio reguntur, quã quæ ſine cõſilio adminiſtrãtur. hanc primam partem numerant, eam deinceps rationibus variis & quã copioſiſſimis verbis approbari putant oportere. Hoc ego totum in ſua ratione vnum puto: aloqui ſi ratio pars eſt (eſt autem varia ratio) plures partes eſſe

dicentur. Aſſumptionem deinde ponit: Nihil autem omnium rerum melius quàm omnis mũdus adminiſtratur. huius aſſumptionis quarto in loco iam porro inducunt approbationem, de quo idem quod ſupra dico. Quinto inducunt loco complexionem, quæ aut id fert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo. Conſilio igitur mundus adminiſtraſ. aut vnum in locum cum conduxit, breuiter expoſitionem. & aſſumptionem adiungit, quid ex his conficiatur, cui parti cõſenoo. Quid ſummi authores de ſyllogiſmi partibus ſenſerint, iam ſatis, vt opinor, dictum. Nunc quo pacto ſingulæ vocentur partes, quãdo inter ſummos id authores non conuenit, dicam. nam ſunt qui primam partem ſyllogiſmi, velut ſi ita contextas, quicquid ex ſeipſo mouetur immortale eſt, maiorem vocent propoſitionem. Sunt qui propoſitionem ſolum, alii intentionem, alii aſſumptum ſecundam partem, aliqui minorem propoſitionem, alii aſſumptionem, quidam rationem, alii rationis confirmationem, quod ex ea parte quod anteceſſit comprobatur, nominarunt, quę eſt vt hoc, anima autem ex ſeipſa mouetur. tertiam partem alii concluſionẽ, cõplexionẽ alii, alii connexionẽ appellarunt, quòd duas ſuperiores connectat partes, velut hoc: immortalis igitur eſt anima. vt ſit explicata argumentatio, quicquid ex ſeipſo mouetur immortale eſt: Anima autem ex ſeipſa mouetur. immortalis igitur eſt anima. Poſtremo ne illud quidem prætereundum eſt, fuiſſe quoſdam qui inter ſyllogiſmum & ἐπιχείρημα hanc eſſe differentiam putauerunt, quòd ſyllogiſmum tribus tantũ partibus & in ordinẽ digeſtis conſtare dixerint, hunc vero ſi partes aut demantur, aut addantur aliæ, aut eædẽ immutentur, epicherema nuncupari exiſtimarunt. Sed Quintilianus, epicherema, inquit, in nullo differt a ſyllogiſmis, niſi quòd illi & plures habent ſpecies, & vera colligunt. veris epicherematis frequentior eſt vſu. circa credibilia. His intellectis, nihil erit iã vt opinor, quòd Cicero ſuſpenſam alicuius hic teneat mentem, quo minus quæ dicat quilibet ſit percepturus, cum inquit: Ergo abſolutiſſima & perfectiſſima eſt narratio & argumentatio ea quæ in quinque partes eſt diſtributa.) Hoc iam expoſitũ eſt, vt ſyllogiſmus quinque partibus a Cicerone fiat. Narratio & argumentatio.) Nam narratio cauſæ expoſitio eſt, ſed quod narratur & inſeritur, locupletandi cauſa argumentationem ipſam inſeritur, verum id eſſe quod intendimus, ſi vera accuſamus: nam iudiciale genus intentione & depulſione conſtat, cum certe quod intendimus probare uolumus. Etenim & ſyllogiſmo non minus in reprehenſione, quàm in confirmatione defenſioneque vti poſſumus. Locupletandæ.) reſarciendæ, ornamentis imbuendæ. Confirmata argumentatione.) Nam cum aſſumptio prolata eſt, iam confirmata videtur argumentatio. Vt abſolutiſſime.) Quo nihil ad modum deſit. Inimicũ enim acerrimũ de medio tollere volebat, quo ſibi non minima ſummum periculum metuebat.) Hæc propoſitio eſt epichirematis, quam tamen ſi rectius oſtendemus, fiet aſſumptio.

De medio tollere.) Id eſt, quoquo modo ab aliorum Græcorum conuentu eximere, ac per hoc occidere. Non iniuria.) Non ab re, non ſine cauſa. Summum periculum. Ne ipſe ab eodem occideretur. Videbat illo incolumi.) Hæc propoſitionis eſt ratio. ſed cum ſit coniecturalis conſtitutio, a probabili, de quo ſupra in eius conſtitutionis locis abunde diximus, omnis hæc deducitur argumentatio. Iniuria quauis.) Id eſt, qualibet. Inimico exitium, machinari.) Exitium, inquit Feſtus Pompeius, antiqui pro exitu ponebant, nunc peſſimum exitium dicimus. Machinor a græco μηχανάω, vnde & μηχανὴ ab illis dicitur, quę a noſtris machina. Eſt autem machinari, ſtruere: ergo machinari exitium, ſtruere & per inſidias moliri interitum eſt. Cui rei mors indigna Palamedis teſtimonium dat.) Nota eſt de Palamedis interitu hiſtoria, vt Vlyſſes extinctus ſit inſidiis. Metus periculi.) Ne ab Aiace interimeretur. Omnes enim cũ minima de cauſa peccata ſuſcipiunt.) Hæc eſt rationis confirmatio, ſiue aſſumptio. Si multo, & quæ ſequuntur.) Hæc eſt ornatio. Si multi leue compendium fraude maxima commutarunt.) Hoc eſt, ſi ob leue commodum fraudem moliri maxima non timuerunt. Fraude maxima commutarunt leue compendium, qui fraudulentiſſima ex eo dicti ſunt, ob minimam quam conſecuti fuere vtilitatem. Compendium, a con prępoſitione & pendendo, quòd appenderent omnem veteres pecuniã. Vnde etiam diſpenſator dictus & hinc diſpendium, damnum, quod diſpendendo pecunia minor fieri ſoleat. Virum fortiſſimum integerrimũ.) Ordo eſt & ſenſus, homo timidus, ſubaudiendum Vlyſſes, nocens, cõſcius ſui peccati, qui ſe ſciebat cõtra Aiacem deliquiſſe. Inſidioſus, inimicum.) Subaudiendum, Aiacem. Incolumem eſſe noluit.) Virum integerrimum bello, inimicitiarum perſequentiſſimum, qui quos odio proſequebatur, eiſdem hoſtis eſſet infeſtiſſimus. Iniuria laceſſitum.) Id eſt, prouocatum. Ira exuſcitatum.) Id eſt, vehementer commotum. Videamus alacres.) Alacris inquit Aſconius, ſiue alacer, vtrunque enim dicitur, is appellatur, qui ſenſibus vniuerſis, quod eſt iudicium erecti animi atque ſublimis, conſurgit &, cui omnis ſenſus in loco ſuo quiſque degat. & econtrario lacer, inquit, dicitur amputatis in corpore ſenſuum membris. Ad animum ſæpe trãſfertur, vt ſi quis vultu iudicat adeſſe animum non ſincerum, ſenſibus ſuis animo ſolo intentus. Sunt qui alacrem, feſtinantem & properantem dici putant, quaſi alis acrem, Vergi. Alacris cunctoſque putans excedere pugna. Donatus vero alacris, inquit, L pro D litera poſita. Feras beſtias.) Nam domeſticæ cicures nominantur. Ferum.) Agreſtem. Crudelem.) Trucẽ. Cupide.) ad inimici Aiacis.

Perniciem.) Exitium. Profectum.) Quando vbi Aiax gladio traiectus inuentus eſt ibidẽ Vlyſſes cõmoratus eſt. Neque bonam, neque malam rationem videamus.) Ratio, quam vulgus imperitum reſpectum dicit. Sic Iuuenalis (Eſt ſpes & ratio) capit rationem. Superfluum autem putandum nunc de ea ratione diſputare, vnde homo animal rationale dicitur, & de qua ſanctus Thomas longius diſſeruit fortaſſe quàm fuit neceſſe, cũ differentiã inter eſſentiam, vt eius verbo vtar ſubſtantiam, ſubiectum, rem, naturam & rationem facit. nam Auguſtinum in libro quem de Spiritu & anima inſcripſit, longe melius expoſuiſſe manifeſtum eſt. Si ergo pollicitus ſum.) Hæc complexio eſt argumentationis, vt ſi tres tantum partes principales iungas, hoc pacto: Omnes minima peccata cum cauſa, tum vero maxime illa quæ multo maxima ſunt maleficia aliquo certo emolumento inducti ſuſcipere conantur. vt ſit hęc propoſitio, qua probamus quod in quæſtionem venit. quam Cicero ſecundo loco poſuit. deinde aſſumatur: At ſi Aiacẽ Vlyſſes occidebat multum ſibi commodum, ſi incolumem ſinebat, incõmodum & metus ingruebat. cui complexio ſubiiciatur neceſſe eſt: Ergo Vlyſſi cauſa fuit, cur Aiacem occideret. quod epicherema ita etiam componi poteſt, vt dicas, Quicunque ex alterius morte commodum conſecuturus eſt, vel minimum is, cauſam habet, cur eum e vita tollat: At Vlyſſes de Aiacis morte multum conſecuturus erat commodi, cauſam igitur habuit Vlyſſes cur Aiacem occideret. Quin confiteatur cauſam maleficii fuiſſe. Quãdo & eum grauiter habebat inuiſum, & illum ſibi hoſtem infeſtiſſimum. Parum locuples.) Parum copioſa. Locuples, diues, ab agrorum locis dictus, vt Plini. lib. 18. Naturalis hiſtoriæ. Locupletes, inquit, dicebãt loci, hoc eſt, agri plenos pecunia ipſa a pecore appellabatur. Ouidius in Faſtis. Cætera luxuriæ nondum inſtrumenta vigebant, Aut pecus, aut latã diues habebat humum. Hinc etiam locuples, hinc ipſa pecunia dicta eſt. Et res tenuis.) Parui momẽti. Et humilis.) Abiecta.

Hæc quàm cõpoſui ratio eſt habenda.) Hoc eſt, ſi humilis fuerit & tenuis, nõ ita dicere procures, perinde ac ſi ſit ampla, & quæ multis ornamẽtis poſſit illuſtrari. Breuiſſima tripartita.) quæ propoſitione, ratione propoſitionis, & aſſumptione colligatur.

LONGOLIVS.

Ergo abſolutiſſima.) Argumentationis perfectæ partes. Cauſam oſtendimus.) Propoſitio. Inimicum enim.) Ratio propoſitionis. Videbat illo incolumi.) Rationis confirmatio, ex variis locis ſumptis argumentis. Primum a probabili cauſa, quæ tractatur per antitheſin mortis & ſalutis, deinde ab anteacta vita, quod exemplo facti ſeu mortis Palamedis confirmatur. Forma perfectæ argumentationis rhetoricæ, quæ verborum & ſententiarum copia veſtita, oſtendit quantum a dialectica breuitate oratoria maieſtas recedat. Quod vt clarius pateſiat, hanc ipſam argumentationem ſyllogiſmo breui perſtringamus, Omnes qui ab aliquo periculum metuunt, eum interfectum cupiunt: A Palamede Vlyſſes ſibi metuebat, vtpote a probiſſimo improbus: Igitur probabile eſt, ab Vlyſſe interfectum Palamedem. Omnes enim cum minima pec.) Exornatio. primum a minore ad maius. Virum fortiſſimum.) A collatione. Nam cum feras.) A ſimili. Si ergo pollicitus.) Complexio.

Quoniam

DE ARGVMENEATIONIBVS VITIOSIS.

Dvo ſunt genera uitioſarum argumentationum: Vnum, quod ab aduerſario reprehendi poteſt, id quod pertinet ad cauſam: Alterum, quod tametſi nugatorium eſt tamen non indiget reprehenſione. Quæ ſint, quæ reprehenſione confutari conueniat, quæ tacite contemni, atque uitari ſine reprehenſione; ſi exempla ſubiecero, dilucide intelligere poteris. Hæc cognitio uitioſarum argumentationum duplicem utilitatem afferet. Nam & uitare uitium in argumentatione admonebit, & ab alijs non uitatum commode reprehendere docebit.

Quoniam igitur oſtendemus plenam & perfectam argumentationem ex quinq; partibus conſtare, in unaquaq; parte argumentationis quæ uitia euitanda ſunt conſideremus: ut & ipſi ab his uitijs recedere, ac aduerſariorum argumētationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare poßimus.

CAPIDVRVS.

Dvo ſunt genera vitioſarum argumētationum.) Omnis argumentatio (per argumentationem & argumentum, quod in ſpecies ſupra plures diuiſimus, volumus intelligi) reprehenditur, ſi aut ex his quæ ſumpta ſunt nō conceditur vnū plura'ue: aut his conceſsis, complexio ex his confici negatur: aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur: aut ſi contra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior ponit. Sed Cicero quod in epicheremate tantum reprehendi poſsit, quod id ſolū argumētationis genus hic docuit, eſt expoſiturus. Vnum, qđ ab aduerſario reprehendi poteſt, idq; pertinet ad cauſam. alterum diſputandi quatuor, docente Ariſtotele, ſunt genera unū qđ doctrinale, aliud dialecticū tertiū tentatiuum, quartum litigioſum vocat. Doctrinale nominat, cum ex propriis cuiuſq; diſciplinę principiis aliquid probare enitimur, idq; demonſtrati vnum nominatur, quod ipſe in Analyticis poſterioribus docuit. Dialecticum eſt, cum ex probabilibus tā nobis q̄ aduerſariis, al qua oppugnare concludimus. Tentatiuum autē, cum ex eis quæ reſpondendi probabilia videntur, aliquid arguimus, quod nolint reſpondentes. tā de dialecticis autem q̄ de tentatiuis, ipſe in Topicis late diſputauit. Litigioſum vero, quod *ἀγωνιστικὸν* appellauit, cum ex his quæ probabilia quidem videntur, ſed nō ſunt, id colligitur, quod nullo modo probabile videri poteſt. id genus in libro quē *ἐλέγχων* inſcripſit, late ipſe etiam tractauit. Per hoc genus arguendi modi ſunt duo, vnus, qui per dictionem: alter vero, extra dictionem nominatur. Per dictionem quidem numero ſex ſunt: Aequiuocatio, amphibologia, compoſitio, diuiſio, accentus, figura. Extra dictionem vero, paralogiſmorum ſpecies ſunt ſeptem: vna quidem per accidens, ſecunda autem in eo quod ſimpliciter, vel non ſimpliciter, & quod aut vbi, aut quando, aut aliquid dicitur. tertia autem elenchi ignorantiam, quarta vero per conſequens, quinta autem per id quod in principio ſumere contingit, ſexta quod non eſt cauſa vt cauſa ponenda, ſeptima vero vbi plures interrogationes vt vnam ponimus. Non dubito quin hæc multi obſcura iudicaturi ſint, cū ſpecies has arguendi exemplis nullis illuſtrauerim. quod ideo facere non curaui, tum ne commentarii modum excederem, tum etiam quod ad præſens Ciceronis locus hoc non exigebat, quodq; apud dialecticos quiſque hæc diſcere poterit. ſed hæc vberius omnia, ſi dabitur vt poſſim aliquando, ſicut & cætera rhetorices præcepta, ita digeram, vt multis non diſplicere poſſe putem, quod ſi qui ſuæ imperitiæ ſolatium quærentes, ne hoc quidem a me recenſeri debuiſſe, vtpote non neceſſaria, arbitrentur: Ariſtotelem, ſi re ipſa quam non intelligant ia ctantiam ſuam redarguere poſſint, audiāt, qui a conſequentibus elenchū tractans inquit Sępe enim mel, fel ſuſpicati ſunt, eo quod ſequatur ruber color: & quoniam accidit terram pluuia fieri madidam, & ſi ſit madida opinantur pluiſſe. hoc autem nec neceſſarium, ad rhetoricos attinet, quod per ſignum ſint demonſtrationes, idemq; & Cicero tum alibi, tum etiam hic, cum inquit: alterum, quod tametſi nugatorium eſt, tamen indiget reprehenſione. hoc enim dicit, vnum eſt genus vitioſę argumentationis, quod ad cauſæ probationem attinēs, ab aduerſario reprehendi potes, ſed quo pacto id fiat, paulo poſt aperietur. alterum eſt, cuius ſi fallendi modum ſpectes, vtpote nugatorium reprehendas: ſin autem vt in aduerſarium tractatum, multum fauoris ſæpe & commodi compararet, non indigebit reprehenſione, ſed probabitur. Quod tamen nugatorium eſt, ob hoc enim reprehendi debuit apud virum grauem. Nugatorium omnes, vt Ariſtoteles inquit, qui in diſputationibus certant & corrixantur, ſe ſuperiores eſſe coniectant, ac vt id conſequantur pro viribus moliuntur. ſed quinq; modis velut arguendum imperitiæ aduerſarium oſtendant, vel vt falſum, vel quod præter opinionem omnium ſit fateri compellant, vel vt in ſolœciſmum grammaticæ vitium nihil tale cognitionem detrudāt, vel quinto loco & nugari eum cogant, qui cōtra aget. Id autem faciet ſi frequenter idem dicat quod nuſquam ſit: quapropter & Cicero nugatorium dixit, hoc eſt, quod nugari aduerſarium cogat. Tamen non indiget reprehēſione q̄ ſint.) Quoniam aliquādo iuuat oratores, non ergo omnino repudiādum licet, vtpote nugatorium, non admittendum eſſe videatur.

Rhepreheſione cōfutare cō ueniat.) Confutari, cum manifeſto falſa deprehēdunt. Quæ tacite contemni.) Vt friuola.

Atque vitari ſine reprehenſione, niſi exempla ſubiecero, dilucide intelligere nō poteris.) Hęc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet. Nam & vitiare in argumentatione vitium admonebit: & ab aliis non vitādum, commode reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus perfectam & plenam argumētationem ex quinq; partibus conſtare, in vnaquaq; parte argumentationis quæ vitia vitanda ſunt conſideremus: vt & ipſi ab his vitiis recedere, ac aduerſariorum argumētationes hac pręceptione, num cum argumentationis formula vicientur, an certe cum aliquid quod illud infirmet opponitur, intelligere poſſimus. In omnibus partibus.) Nam quinq; conſtare partibus ſupra commonuit. Num poſſimus aliquam partem labefactare. Labe aliqua commaculare, ac per hoc reprehenſum riſu & conuitiis diſſoluere.

LONGOLIVS.

Duo ſunt genera.) Argumentationes vitioſæ.

ASCENSIVS.

Dvo ſunt genera &c.) Optimo ordine docet primo vitioſas argumentationes vitare: nam & coloni primum nocuas extirpant herbas: & medici corporum obſtantia pellunt ſanitati. Dicit ergo ſic. Duo ſunt genera argumentationum vitioſarum. Vnum. ſ. genus eſt: quod poteſt reprehendi. i. refellis & redargui ab aduerſario: & id pertinet ad cauſam, alterum ſup. eſt, qđ tāetſi. i. quāq; eſt nugatorium. i. vanum & mendax, tamē nō indiget reprehēſione forte eo q; apertum, vt Auguſtinus quoq; noſter aſſerit mendacium non eſt reſponſione dignum. Tu o Herēni nō potius intelligere dilucide quę. ſ. genera argumētationum, aut quę argumenta (trāſit enim ad neutrum genus) ſint quę cōueniat cōfutare. i. refellere, reprehenſione. i. p reprehēſionē, & ſup. quę cōueniat cōtemni atq; vitari tacite ſine reprehenſione niſi ſubiecero exēpla. i. niſi ea declarauero p exēpla. Et tamen operępretium eſt ea noſſe: quia hæc cognitio argumentationum vitioſarum, afferet duplicem vtilitatem: nam ipſa, &. i. ſimul admonebit: vitare vitium. i. ne committamus vitium in argumētatione. ſ. noſtra, & docebit reprehēdere commode. i. decēter & vtiliter: vitium nō vitatum ab aliis. Igitur quoniam nos oſtendimus perfectam & plenam argumentationem conſtare ex quinq; partibus propoſitione: ratione &c. cōſideremus quæ vitia ſunt vitanda in vnaquaq; parte argumentationis, vt ipſi. i. nos poſſumus: &. i. ſimul recedere ab his vitiis & . i. ſimul: tentare. i. vexare experimento: hoc eſt examinare argumētationes aduerſariorum in oībus partibus. ſ. dictis: & labefactare. i. inualidare & diſſoluere, ſcilicet argumentationes aduerſariorum ab aliqua parte. Bene dicit in omnibus tentandas. i. examinandas in omnibus partibus: & tamen labefactandas duntaxat in aliqua parte: non q; non liceat in omnibus: ſed quia non eſt veriſimile in omnibus fieri poſſe.

CAPIDVRVS.

EXpoſitio vitioſa eſt: & quæ ſequuntur.) Expoſitionem dicit, quam ſupra propoſitionem, hoc eſt, totius argumentationis partem primam nominauit: cum ab aliqua aut a maiore parte ad omnes confertur, id quod non neceſſario eſt omnibus attributum. Ordo eſt: Vitioſa eſt expoſitio, cum id quod non neceſſario eſt omnibus attributum, confertur ab aliqua, aut a maiore parte ad omnes. Eſt autem ſenſus: vitioſa eſt argumentationis ea poſitio, cum quod aliquibus, aut maiori hominum parti tribuitur, id eſſe omnium dicimus cum id haud neceſſe ſit, ſed potius facile ſecus enunciari poſſit. Ad omnes confertur.) In omnes infertur. Quam officio.) Virtute. Non curat.) Quærere qualis ratio. Quia ſunt aliqua quibus ſi ratio ſubiiciatur, probabilia videri poſſint, alioq; falſa. Nemo vno aſpectu neque præteriens.) Aut uno tãtum aſpectu, aut præteriens, etiam ſi crebro aſpiciat, in amorẽ incidiſſe nemo poterit: qđ fieri tamen poſſe, etiam ſi nunquam antea fuerit, facile datur intelligi. Non nemo.) Aliquis. Quoniam alteri non erant.) A quibus occidi potuerit, ꝑdones. Alteros.) Hoc eſt inimicos nõ habebat. A cohęredibus.) Ab his q nobiſcum hęreditatem eius adiuerint. Latiorem locum defendendi reliquerimus.) Nam qđ aduerſarii iam exploſi videantur, & noſtrę ſuperſit argumentationes explicandæ, multum adiumenti hinc cauſa noſtra capere poſſe videbitur. Luxuries & auaritia.) Et luxuries e luxuria rerum immoderatus per voluptatem vſus dicitur. auaritia rerũ immoderatus appetitus, ab auido e ære dicta appellatio. Quid amor.) Amorem libidinẽ dicit. Quid ambitio.) honoris, non de virtute potius ꝙ de vitio manans cupiditas. Quid irreligio.) Sane religio, ꝙ Gręci θρησκείαν dicunt, quædam erga deum obſeruãtia vinculo aliquo alligata dicitur, quę ſi ſponte a nobis fiat Gręce εὐσέβεια latine pietas nominatur. Quãobrem per iocum Plautus in Curculione: Vocat me, inquit, ad cœnam, religio fuit: denegare nolui. perinde ac ſi promittere coactu. eſſet, religio, inquit, fuit. huius duo ſunt extrema, defectus quidem irreligio, exceſſus vero ſuperſtitio. Eſt enim religio dicta, vt Ser. Sulpitius tradit, ꝗ propter ſanctionem aliquã remota ac ſepoſita a nobis ſit, quaſi a relinquendo, vt a carendo cerimonię. Cicero autem a relegendo dictã putat, qui in libro de Natura deorum ſecundo ita dicit: Non enim philoſophi ſolum, verumetiam maiores noſtri ſuperſtitionem a religione ſeparauerunt. nam qui totos dies præcabantur & immolabant, vt ſui ſibi filii ſuperſtites eſſent, ſuperſtitioſi ſunt appellati: qui autem omnia quæ ad cultum deorum pertinent retractarent & tanquam relegerent, hi ſunt dicti religioſi, a relegendo, tanquã ex legendo legentes, & diligendo diligentes. his enim verbis omnibus ineſt vis legendi, eadẽ in religioſo. ita factum eſt, vt in ſuperſtitioſo & religioſo, alterum vitii nomen, alterum laudis eſſet. Lactantius autẽ Inſtitutionum diuinarum lib. 4. non a relegendo, vt Cicero, ſed a religando dictam religionem putat, quod hoc pietatis vinculo obſtricti Deo & religati ſimus: ſicut & ſuperſtitionem, nõ cum filios optamus ſuperſtites (omnes enim optamus) dici voluit: ſed cum hi qui ſuperſtitem memoriam defunctorũ colūt, vt qui parentibus ſuis ſuperſtitibus colebant imagines eorum domi, tanquam deos penates, atque nouos ſibi ritus aſſumebant, vt in deorũ vice mortuos honorarẽt, quos ex hominibus in cœlum receptos putabant: hos, inquit, ſuperſtitioſos vocabant. eos vero qui publicos & antiquos deos colerent, religioſos nominabant. vnde Vergil. Vana ſupſtitio veterumq; ignara deorum. Nec me pręterit qđ dixit Nigidius Religentem eſſe oportet, religioſum ne fas. quod religioſum, triſte & ominoſum ſignificet. M. Cicero ad Atticũ Maiores inquit, noſtri funeſtiorem diem eſſe voluerunt Alienſis pugnæ, ꝙ vrbis captæ, quod hoc malum ex illo prouenerit. itaque alter religioſus & nunc dies, alter vulgo ignotus. Sed non ſemper religioſum diem triſti omine infamem dicimus, nec ſemper religioſus appellat, velut alii dicunt, qui nimia e ſuperſtitioſa religione ſeſe alligauerit, vt vitio aſſignetur. Inuenimus enim religioſum pro caſto & obſeruante, cohibenteq; ſeſe certis legibus finibusq;: vnde e religioſa delubra legimus, non ominoſa ſed maieſtatis venerationisq; plena. quapropter & Maſſurius, Religioſum, inqt, eſt, quod propter ſanctitatẽ aliquam remotum ac ſepoſitum a nobis eſt, verbum a relinquẽdo dictum. Manifeſtum igitur ex his, religionem nõ omnem cultum diuinum dici, quando a nobis longe ſemota eſſe dicatur, ſed nexum quẽdam eſſe quem dei myſteriis deuouimus, quem cum obſeruamus, religio: cum id facere negligimus, irreligio nominatur. nam quem ſponte cultum noſtrũ deo offerimus, pietatem nuncupamus. Quid metus mortis.) Nam e hæc animi perturbatio eſt quam in ſapientem cadere poſſe Stoici

DE VITIOSA EXPOSITIONE.

EXPOSITIO uitioſa eſt, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id quod non eſt neceſſario omnibus attributum: ut ſi quis hoc modo exponat; Omnes qui in paupertate ſunt, malũt maleficio parare diuitias, quàm officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo expoſuerit argumentationem, ut non curet quærere qualis ratio aut rationis confirmatio ſit, ipſam facile reprehendemus expoſitionem; cum oſtendemus id quod in aliquo paupere improbo ſit, in omnes pauperes, falſo & iniuria conferri.

Item uitioſa eſt expoſitio, cum id quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo: Nemo poteſt uno aſpectu, neq; præteriens in amorem incidere. nam cum non nemo deuenerit in amorem uno aſpectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt, raro id fieri, dummodo aliquando fieri aut poſſe fieri intelligatur.

Item uitioſa expoſitio eſt cum omnes res oſtendemus nos collegiſſe, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo. Quoniam igitur hominem occiſum conſtat eſſe, neceſſe eſt aut a prædonibus, aut ab inimicis occiſum eſſe, aut abs te, quem ille hæredem teſtamento ex parte faciebat. Prædones in illo loco nunquam uiſi ſunt; inimicum nullum habeat: relinquitur ſi neque a prædonibus, neque ab inimicis occiſus eſt, quoniam alteri non erant, alteros non habeat; ut abs te ſit interemptus. Nam in huiuſmodi expoſitione utemur reprehenſione, ſi quos præter eos, quos ille collegerit, potuiſſe ſuſcipere maleficium oſtenderimus. uelut in hoc exemplo, cum dixerit neceſſe eſſe, aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occiſum eſſe; dicemus potuiſſe uel à familia, uel cohæredibus noſtris. Cum hoc modo illorum collectionem diſturbauerimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoq; uitandũ eſt in expoſitione, nequando, cũ omnia collegiſſe uideamur, aliquã idoneã partem relinquerimus.

Item uitioſa expoſitio eſt, quæ conſtat ex falſa enumeratione: ut ſi, cum plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo: Duæ res ſunt iudices, quæ homines ad maleficium impellunt, luxuries et auaritia. Quid amor, inquit quiſpiam; quid ambitio; quid irreligio; quid metus mortis; quid imperij cupiditas; quid deniq; alia permulta?

Item falſa enumeratio eſt, cum pauciora ſunt, & plura dicimus, hoc modo: Tres res ſunt, quæ homines ſolicitant, metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixiſſe metum, & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum utraq; re coniunctam eſſe neceſſe eſt.

Item uitioſa expoſitio eſt, quæ nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum ſtultitia eſt mater, quæ præ cæteris parit immenſas cupiditates: immenſæ porro cupiditates, infinitæ & immoderatæ ſunt: hæ pariunt auaritiam: auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit; ergo auaritia inducti aduerſarij noſtri, hoc in ſe facinus admiſerunt. Hic id quod extremum di-

negauerunt

ctum eſt, ſatis fuit exponere: ne Ennium & cæteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui conceſſum eſt.

Vtinam, ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes,
Ne'ue inde nauis inchoandæ exordium
Cepiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argo, quia uecti Argiui delecti uiri,
Petebant illam pellem auratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ, per dolum,
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Nam hic ſatis erat dicere (ſi id modo, quod eſſet ſatis curaſſet poeta)

Vtinam, ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Ergo hac quoq; ab ultimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendum eſt. Non enim reprehenſione eget, ſicut aliæ complures, ſed ſua ſponte uitioſa eſt.

negauerunt. Quid imperii cupiditas.) Id eſt, libido dominandi. hæc ab ambitione differt, qđ ambitio in populo maxime cupit eminere, & cunctos ſe populares ſequi afferat. Cupiditas autē dominari, in oēs habere imperiū. Quid denique alia permulta.) Cum pene infinitę animi ſint perturbationes. Quando ægritudinem cum vtraque coniūctā eſſe necaſſe eſt. Aegritudo ſiquidem, quę & ægrimonia nominatur, cum ſit & ipſa animi perturbatio, neque magis metū quā cupiditatē contineat vtrunq; pariter cōplectitur. ſiquidem & cum metuimus, & cū cupimus, ægritudine laboramus. Omniū malorum ſtultitia mater eſt, atq; materies.) Hoc expoſitione indiget: paulo .n. obſcurius eſt q̄ vt omniū mentes poſſint capere. verunta mē id, q̄ breuiter ac dilucide a nobis poterit fieri, explicabitur, vt quantum ad Ciceronis ſententiā attineat, nihil vltra pro vt valuerimus dici deſideretur: dabimuſque operam, vt quicquid redundans & ſuperfluum videri poſſit, ne prętermittamus, ſed prius verbū ipſum, deinde quid ſit hoc, quam materiā Cicero nominauit: poſtea quod reliquum erit, proſequemur, ac diffiniemus. Quam Gręci hylen, noſtri modo ſyluam, modo materiam nominant, id q; ſignificatione gemina. nā cum ὕλη ſaltus, id eſt, vbi arbores multæ cædantur, ſit nominata, & materiam ſignificet, quę rerū omnium nutricula quędam eſt: ita ſylua a Latinis, non modo ſaltus cęduus, vnde ligna deportētur, etiā vulgo nominatur, ſed & pro materia nōnunquā ponitur, vt apud Ciceronem: Hoc in genere, nā quaſi ſyluam vides, omnis eluceat oportet eloquentię magnitudo. & rurſum: Cui loco omnis & vitiorū ſylua eſt ſubiecta. E diuerſo & materia pro ſylua & arboribus ponit, vt apud Q. Curtiū: Vehemens Fauonius erat, & multam materiam cęciderat miles, aditum per ſaxa molitus, hæc vapore torrida iam inaruerat. Et materies & materia pro re aliqua tractanda ponitur. permittamus nobis, vt hoc verbo vtamur ſubiecto, quod Græci ὑποκείμενον vocant cum iā omniū ore verſetur. hoc enim intellectu forte facilius erit, q̄ vt quidē cauſam nominemos. Verbū igitur verbo Gręco reddētes ſubiectum alii, alii materiā. vt Horatius: Sumite materiā veſtris qui ſcribitis æquam Viribus. Sed proprium tenet materia ſignificatū, cum rerum omnium humanarum principium a deo creatum ſignificat. Nec audiendi qui inter materiā & materiem differentiam eſſe uoluerūt: vt ſit quidem materia proprie, quam Horatius intellexit: hęc aūt materies. cū non magis inter ſe differant, q̄ luxuries & luxuria, auarities & auaritia: quando etiā per ſimilitudinem, quod prius poſuimus, ab hoc qđ ſecūdo loco poſitū eſt, liquido deduci intelligatur. Eſt igitur ὕλη ſiue ſyluam, ſiue materiam libeat nobis appellare, ex qua rerum omnium humanarum eſt genitura, & cunctorum corporum indiſſolubilis inuiſibiliſq; origo prima, a qua qualitates & quantitates, & omnia quæ accidūt prouenīūt. quæ licet a propria natura nō recedat, diuerſis tamen & contrariis ſpeciebus eorū quæ inter ſe recipit, variatur. Hanc melius adhuc explicare conabimur. ſed quo res manifeſtior fiat, quid de rerum principiis multi, qui demum aliquid dicere viſi ſunt, ſentiant, decurremus. Fuerunt qui nunquam genitam materiem eſſe dicerent, vt Democritus & Epicurus: quippe qui textum eius & quaſi continuationem quandam corpuſculis quæ intelliguntur potius, q̄ ſentiantur, connexis ſibi inuicem, aliquo modo poſitis, figuratiſq; omne corpus generari: ſed qualitates, quas corporibus ex ea materie non tribuerunt, Anaxagoras dedit. Thales de ſeptem ſapientibus vnus, quem ferunt ante omnes naturalia ſecreta rimatum eſſe rerum omnium initium eſſe aquam dixerit: idemq; & Homerus, cum Oceanum & Thetym parentes omnium eſſe dicit. At vero Anaximenes rerum initium aera iudicauit, Heraclitus ignem. Sunt etiam qui immobilem materiam quandam eſſe dicant, & eandem ex omnibus in vnam molem redactā, vnum omnia eſſe cōſentientes, ſine ortu & ſine occaſu: vt, Xenophanes, Meliſſus, Parmenides. ſed Parmenides vnū omne perfectū & definitū pronūtiat, Meliſſus infinitū & determinatum, Empedocles varium & multiforme quiddam. Ariſtoteles autem tria rerum naturalium initia conſtituit, ſyluam ſiue materiam ſpeciem quā alii fortunam, & carentiam quam alii priuationē in Latinū tranſtulerint. idem ſine genitura & ſine interitu dicit mundum eſſe, diuina prouidentia perpetuitati propagatum. Plato autem rerum initia tria eſſe arbitratur, deum, materiam, rerumq; fortunas, quas Ideas vocat. Deum autem, inquit, inuenire facile, cognoſcere autem impoſſibile eſt: materiam vero improcreabilem incorroptamque commemorat, non ignem, neque aquam, nec aliud de principiis quæ elementa dicuntur eſſe: ſed ex omnibus primam figuratum capacem formationique ſubiectam, rudem, & figurationis qualitate viduatam. Ideas vero, id eſt, formas omnium ſimplices & æternas, nec corporales, & eſſe earum rerum quæ deus ſumpſerit exēpla, quæ ſunt erunt'ue, & omnium quæ gignit Deus corporum inſtar ceræ formas. Proinde Platoni quidem videtur Deus initium eſſe, & cauſa bonorum, materia autem malorum. Idem ſentit Pythagoras, qui Deum ſummum & præcellens bonum eſſe, materiam autem malorum omnium ſeminarum quoddam: quæ licet indiſtincte fluctuet, tamen quia intimo proprioq; motu moouetur, viuat & cum anima vegetetur neceſſe eſt. cum igitur in materie multa ſit intemperies, & improuidus impetus & caſus, atque vt libet exagitata præſumptio, & pecudum ritu homines ob eam Incondita & turbulenta iactatione moueantur: anima autem, quippe quod ex Deo ſit, ſalubri homo vigeat ſapientia, ex materia vitiorum incentiua omnium hominum titillant animos, & quaſi in meditullio noſtrum iudicium eſt, vel abiicere cogitata, vel recipere. ſi abiicimus, vincatq; ratio Deo proximi ſimos, qui ſuperiorem eſſe animam velimus. ſin autem recipimus, ſuperior materia eſt. quam ſi perpetuo ſequimur, cum ſit ea cœno fœdior, poſt corporis interitum in cœlum migrare non poſſumus, ſed hic immergamur ad inferna mundi loca, & a conſpectu diuino longiſſime remoueamur neceſſe eſt: vt hæc nos gremio ſoo materies complectatur. Proinde ex vi animę, quæ ex Deo eſt, ſapientia prudentiaq; naſcitur. Eſt autem ſapientia, vt tam Ariſtoteles q̄ Plato ſenſerunt, rerum diuinarum: prudentia autem, humanarum cognitio. vt igitur ex anima, ita ex materie, quā ſyloam diximus appellari, omnis emanat ſtultitia. ſed ex materie cupiditates ſuſcitantur, quæ cum rationis dominio cohibentur, prudentiq; rationi adiiciuntur virtus dicitur. cum autem ab eis præcipitamur, peccati nomen ſibi vendicant. ſunt igitur ex animæ vigore nata. Prudentia virtutes generat: ita vi materia titillatio, ac de ſcelere cognitione quædam voluptas, quę ſtultitia nominatur, ortum habēs, futuris cupiditatibus dat infinitis exordiū. Iam puto in Marci Tullii verbis nihil obſcuritatis relictum, qđ dixerit omnium malorum matrem ſtultitiam eſſe atque materiem. Hoc enim dicit, omnium malorum, id eſt vitiorū, vnde mala proueniūt hominibus. ſtultitia mater. prius ſtultitiā poſuit, quod ex ea cupiditates omnes oriantur deinde materiē ſecundo loco, quod ex materia, vt dictū eſt, ſtultitia capiat exordiū. quę tūc vere ſtultitia nominatur, cū rationi nullus diſtribuitur locus, ſed quaſi medus in vitiis merſa ſuggillatur. Cæteris parit in menſas cupiditates: infinitæ porro hæ & immoderatæ ſunt, quæ pariant auaritiam.) Quid cupiditates? nunquid cupiditates ſola mala eſſe dicentur, quæ ex materie deducūtur? cū ſint & alię animi perturbationes, metus, dolor, gaudiū, ut Stoi-

ci voluerunt. hoc igitur ita accipiendum cum auaritia cupiditas ſit quædam, & auaritiam tantum vellet inceſſere, non conuenit alias animi perturbationes nominare. Auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit: igitur aduerſarii noſtri inducti auaritia hoc inter ſe facinus admiſerunt. Hic id quod extremum dictum eſt, fuit ſatis exponere ne Ennium & cæteros poetas imitemur.) Intelligi enim facile poteſt, nullum eſſe officium tam ſanctum, quod non auaritia cõminuere atq; violare ſoleat. hæc enim amicitias falſimoniis exterminat, ſocietates perfidiis ſibi grauiter reddit infenſas, propinquos & Deum ipſum impietate aggrediens, omnibus flagitiis ſe ſingularem & inſignem reddit. Vtinam ne in nemore Pelio.) Peliõ Theſſaliç mons, vbi arbores cæſæ ſunt ad Argonauium conſtruendam. Abiegnæ.) Ex abiegno. Quç nunc nominatur Argos.) Ab Argo cõſtructore, Argos nauis dicta. Sed viri proprium Argos vltimam corripit, declinaturq; Argos Argi, ſicut ceſtos ceſti, & Delos Deli. Argos autem nauis proprium, eandem producit ſyllabam, ab Argo conſtructore dicta, & declinationẽ habet Græcã Argos, Argoos. Argiui delecti viri.) Nota eſt hiſtoria, quam apud Græcos Orpheus primum, poſt Apollonius ſcripſit, apud Latinos autẽ Valerius Flaccus. Pellem inauratam arietis.) Cuiuſmodi hæc pellis eſſet, ambigitur, aliter de ea Diodorus, aliter Strabo ſcripſere, quorum opiniones, ne longum faciam prætereo ſatis eſſe ratus, ſi vbi legi id poſſit, commõſtrauerim. Imperio regis Peliç.) Per dolum. vt hoc apud Orpheum Apolloniumq; ac Pindarũ in Pythiis intelligi abunde poſſit. Nam nunquam hera.) Verum hera domina, an certe ſicut ab eo quod eſt heros veteres Romani Herus inuertiſſe creduntur, ita ſecundum analogiam Heram pro heroim dixiſſe videri poteſt. Domo ex Colcho Iaſonem ſecuta amore ſaucia.) Subaudiendum, Iaſonis: vt apud Orphea & Apollonium in manifeſto deprehenditur. Amore ſaucia.) id eſt quod animo ægro dixit.

LONGOLIVS.

OMnes qui in paupertate ſunt.) Expoſitio plerunq;, teſte Ariſtotele, vniuerſalem quandam ſententiam, & communem approbationem habet: quæ tum vera eſt, cum in neceſſaria materia expeditur. Verum ſi quando eam contingentem eſſe contigerit, tum quia tantum probabilis eſt, nunquam non poterit ſubuerti. Nemo poteſt vno aſpectu.) Contrarium eſt de Chærea Terentiano. Item vitioſa expoſitio eſt.) Hçc eſt ratio, quia imperfecta inductiones diſſoluantur. Lege Trapezuntium. Vtinam ne in nemore Pelio.) Vide Crinitũ lib. 15. cap. 6. & Politianum in Miſcell. cap. 27.

ASCENSIVS.

EXpoſitio &c.) Quam partem prius propoſitionem vocauit, nunc expoſitionem vocat, nam & propoſitio enunciatio dici ſolet, cum autem ſyllogiſmus ſecundum Seruium conſtet ex propoſitione, aſſumptione, & concluſione, videtur duntaxat maior præmiſſarum propoſitio dicenda, verum qa apud dialecticos cõfundũtur pôt propõ ſeu expoſitio, ſeu enũciatio ma or, dici etiam intentio q ſit quam actor intendit, huius vitia hic declarat auctor dicens. Expoſitio eſt vitioſa ſup. tunc, cum. i. quãdo id quod non eſt neceſſario attributum omnibus partibus. i. in materia non neceſſaria, cõfertur ad omnes. ſ. partes ab aliqua parte, aut a maiori parte, hoc eſt quando ex particulari, aut idefinita vera præſupponitur vniuerſalis vera, & ea proponitur, ſeu aſſumitur vt vera, vt ſi quis exponat hoc modo. Omnes qui ſunt in paupertate malunt parare diuitias maleficio, q̃ tueri. i. ſuſtinere paupertatem officio. i. honeſto & debito facto, hoc eſt enim manifeſte falſum, quia apud Romanos conſtat Curios & Fabricios, ac inumeros alios paupertatem ſine vitio tuliſſe, & in religione noſtra longe plures: vtpote cuius princeps erat ſummus paupertatis amator & prçdicator: ſed aſſumitur ex particulari vera, aut ex inductione imperfecta: vt ſi quis expoſuerit argumẽtationem hoc modo, vt non curet quærere. i. inquirere, qualis ſit ratio, aut confirmatio rationis: tunc ſup. nos reprehendemus facile ipſam expoſitionem cum oſtendimus. i. demonſtrabimus id quod ſit in aliquo paupere improbo: conferri falſo & iniuria: in omnes pauperes. vbi pauper ſubſtantiue capitur: alıter dixiſſet & improbo. Item expoſitio hoc eſt propoſitio ſeu aſſumptio eſt vitioſa cum id quod ſit raro negatur fieri omnino. i. dicitur nunq̃ fieri, & ita ex particulari negatiua infertur vniuerſalis hoc modo. Nemo poteſt vno aſpectu, neq; prçteriens. i. ſine mora tranſiens incidere in amorem. Nam cum non nemo. i. aliqs deuenerit in amorem vno aſpectu. i. cũ cõpertum ſit q per vnicũ aſpectum incautũ quis deuenerit in amorẽ, & cũ ille dixerit omnino neminẽ ſup. deueniſſe, nihil differt. i. refert id fieri raro dũmodo intelligat fieri aliqñ aut poſſe fieri: quia ad veritatem vniuerſalis neceſſe eſt omnes particulares eſſe veras. Et licet hæc poſſit eſſe vera: omnis homo iuſtitiam amat: tñ quia poteſt eſſe falſa: improbari poterit. Item expoſitio eſt vitioſa cũ oſtendemus nos collegiſſe oẽs res. i. feciſſe inductionẽ ſufficientem, & præteribimus. i. omittemus aliquã rem idoneam hoc modo. Igitur quoniã conſtat hominẽ eſſe occiſum. neceſſe eſt occiſum eſſe, aut a prçdonibus, aut ab inimicis: aut abs te: quẽ ille fecerat teſtamento hçredem ex parte. prçdones nunq̃ ſunt, niſi in illo loco, & ſup. nullum. ſ. nõ vllum: non habeat vllum inimicum relinquitur igitur ſi neq; occiſus eſt a prçdonibus, neq; ab inimicis: quoniam alteri, videlicet prædones non erant, & non habebat alteros, videlicet inimicos, vt ſit interemptus abs te. Nã nos vtemur reprehenſione in huiuſmodi expoſitione. i. aſſumptione ab inſufficienti inductione ſi oſtẽdemus: quos. i. aliquos prçter eos quos ille dixerit. potuiſſe ſuſcipere maleficium. i. cõmittere homicidium illud. velut in hoc exemplo cum dixerit neceſſe eſſe, aut a prçdonibus, aut ab inimicis aut a nobis, dicemus potuiſſe ſup. occidi, vel a familia vel a cohçredibus noſtris. Cohçredes aũt ſunt qui ſimul ſunt vnius hçredes. Cũ nos diſturbauerimus hoc modo, collectionem. i. inductionẽ (ſic. n. dialectici vocãt) ipſorum, tunc ſup. nos relinquemus nobis. ſ. defenſoribus locum latiorem defendẽdi. ſ. ab obiecto crimine. Ergo hoc quoq;. i. etiam hoc eſt vitandum. ſ. a nobis dum accuſamus, in expoſitione. i. qõ exponimus ſeu proponimus: ne quando nos videamur. ſ. nobis collegiſſe omnia, id eſt feciſſe ſufficientem inductionem relinquamus aliquam partem idoneam, id eſt principalem quæ prætermitti non debuit, aut idoneam ad inualidationem totius argumenti. Nam ad deſtructionem vniuerſalis ſufficit deſtructio vnius partis. Item expoſitio. i. propoſitio, aut aſſumptio qua cauſam noſtram exponimus eſt vitioſa: quæ cõſtat ex enumeratione falſa: hoc eſt, quæ certo numero membra enumerat. ſi cum &c. Duplex hic lectio eſt: aut. n. ponitur poſt cum particula, aut quç: quia in principio ponitur repeti ante aliud membrum vult: vnde qa duo ſunt malç enumerationis membra: alterum dũ quid deeſt: alterũ dũ quid ſupereſt videtur mihi vera lectio ſic: ſi aut cum plura ſunt: pauciora dicamus hoc modo &c. Aut cum pauciora ſunt plura dicamus. & ita credam ab illis qui hanc condependentiam non intelligerent propter interiectum exemplum adiectum eſſe. Item falſa enumeratio eſt cum pauciora quam ſecundam lectionem ſi ſequi volumus deponemus particulam aut in principio poſitã: quã tamen: quia omnia exẽplaria: quæ quidẽ viderim habẽt: malim vt dixi legere: niſi cogar Frãciſcũ ſeq: dicamus ego abiecta particula, aut ſic ſi dicamus pauciora cum ſunt plura: hoc modo. O iudices duæ res ſunt: quæ cõpellunt homines ad maleficium: videlicet luxuries & auaritia. quo audito quiſpiã inquit: quid ſup. facit amor? an ne compellat ad maleficium? q. d. maxime: quid ambitio. i. cupiditas honorum & magiſtratus gerendi? qd religio. i. contemptio, aut negligentia religionis? quid metu mortis? qd cupiditas impii. i. donationis? qd deniq; alia permulta ſup. faciũt. an ne ad maleficiũ etiã cõpellũt. q. d. maxime: & ita vitioſa erat enumeratio, quæ duas duntaxat partes enumerabat cũ tot ſint. Item falſa enumeratio eſt, aut enumeratio eſt falſa: cũ ſunt pauciora, & dicimus plura hoc modo. Tres res ſunt quæ ſollicitant oẽs homines: metus, cupiditas, çgritudo. i. vitiũ animi. Satis fuerat dixiſſe metũ, & cupiditatẽ: quando. i. quandoqdẽ, aut quoniã neceſſe eſt çgritudinem. ſ. animi eſſe coniunctam cum vtraq; re. ſ. cum metu mali: & cupiditate boni. Item expoſitio eſt vitioſa, quæ reperitur longe oratum: hoc modo. Stultitia eſt mater. i. genitrix, aut origo omnium malorum: quæ. ſ. ſtultitia parit præcçteris ſcilicet rebus aut vitiis: immenſas cupiditates: porro, ſcilicet ſed cupiditates immenſæ ſunt immoderatæ infinitæ, id eſt ſine fine, aut in infinitum: ſi tñ infinitç nomen eſt intelligetur: & vt ſit ſim: infinitç & imoderatç: hæ. ſ. cupiditates imoderatæ pariunt auaritiam: porro, id eſt ſed vel autem: auaritia impellit hominem ad quoduis maleficium: vnde & illud Maronis Aenei. iii. Quid nõ mortalia pectora cogis. Auri ſacra fames?

mer? Igitur aduerſarij noſtri inducti auaritia admiſerunt inter ſe, aut ad ſe: hoc facinus. ſ. nefandum. hic. i. in hoc exemplo ſatis fuit exponere. i. aſſumere id quod dictum eſt extremũ videlicet aduerſarij noſtri inducti auaritia hoc inter ſe facinus admiſerunt: fuit autem ſatis: ne. ſ. nos oratores: imitemur Ennium. & cęteros poetas qbus eſt conceſſum loqui hoc modo. ſ. longe repetito exordio: & tamen Flaccus in arte videtur id dãnare cum pro contrarij obſeruatione. Homerũ ſic laudat. Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri. Nec gemino bellum Troianarum orditur ab ouo. Semper ad euentum feſtinat: & in medias res. Non ſecus ac notas auditorem rapit &c. Verum ſciemus aliud eſſe principalem narrationem a principio rerũ auſpicari: aliud per tranſitum interſere: quæ in principio contigerant: vnde Ennius in fabula ſua non egit argonauis ædificationem, ſed tranſeunter tetigit, quod illi vitio non datur: vnde fecit ancillam Medeę ſic dicentem. Vtinã ne trabes. i. trabs (eſt. n. ſingularis numeri. Nam vt Petrus crinitus hunc locum Ennianum citans docet lib. xv. c. vi. de honeſta diſciplina. veteres, trabes, canes, duces. in nominatiuo ſingulari dicebant) abiegna. i. abietis arboris ad nauigia aptę: cecidiſſet ad terram, cæſa. i. amputata ſecuribus. i. ferris ſecandi vim habentibus in nemore pelio. i. pelij montis Theſſaliæ: ve pro vel: ne exordium nauis inchoandę: cœpiſſet. i. inceptum fuiſſet: inde. i. ex illa trabe, quæ. ſ. nauis nominatur nunc argo: in qua. ſ. naue viri argiui. i. græci delecti. i. de multis a Iaſone lecti qui argonautæ dicti, deinde ſunt: vecti. i. dum vehebantur: petebant pellem illam inauratam: immo aureum vellus: arietis colchis. i. a colchis aut colchis pro colchis: imperio peliæ regis Theſſaliæ patrui Iaſonis, per dolum. i. qui id imperabat per dolum ſuperans. videlicet in expeditione illa illum periturum, cuius virtutem ſibi offuturam etiam per viſionem (vt aiunt) admonitus verebatur. nã ſi illa nauis nunq̃ fuiſſet facta, nunq̃ hæra mea Medea errans efferret domo pedem exiſtẽs ęgra & ſaucia amore. Hactenus Ennius in comœdia, poſt quæ addit Cice. cauſam cur orator non tam longe repetat expoſitionem dicens. Nam ſatis erat dicere hic. i. hoc loco (ſi poeta curaſſet modo. i. ſolummodo ſup. dicere id quod ſatis erat) vtinam hæra mea medea: ne. i. non efferret pedem domo: errans ægra animo & ſaucia amore. Ergo ſuperſedendum. i. abſtinendũ eſt ſup. oratori: magnopere. i. magno conatu: in expoſitione quoq;. i. etiam hac repetitione. ſ. facta ab vltimo. i. maxime longinquo, hoc eſt penitus primo principio. Enim pro quia, talis repetitio, aut expoſitio propter repetitionem non eſt vitioſa reprehenſione. i. propter reprehẽſionẽ aduerſarij, ſicut aliæ cõplures ſup. ſunt vitioſę ſed eſt vitioſa ſua ſpõte, quia ſponte nimis longe repetimus &c.

DE VITIOSA RATIONE.

VITIOSA eſt ratio, quæ ad expoſitionem nõ eſt accommodata, uel propter infirmitatem, uel propter uanitatẽ. Infirma ratio eſt, quæ nõ neceſſario oſtẽdit ita eſſe, quẽadmodũ expoſitum eſt, uelut apud Plautum:

Amicum caſtigare ob meritam noxam
Immane eſt facinus, uerum in ætate utile
Et conducibile.

Hæc expoſitio eſt: uideamus quæ ratio afferatur.

Nam ego amicum hodie meum
Non caſtigabo pro commerita noxa.

Ex eo quod ipſe facturus eſt, non ex eo quod fieri conuenit, utile quid ſit, ratiocinatur.

Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa conſtat, hoc modo: Amor fugiendus non eſt, nam ex eo ueriſſima naſcitur amicitia. Aut hoc modo: Philoſophia eſt uitanda, affert enim ſocordiam atq; deſidiam. Nam hæ rationes niſi falſæ eſſent expoſitiones quoq; earum ueras eſſe confiteremur.

Item infirma eſt ratio, quæ non neceſſariam cauſam affert expoſitionis, uelut Pacuuius:

Fortunam eſſe inſanam & cæcam & brutam perhibent philoſophi.
Saxiq; inſtar globoſi prædicant uolubilem.
Quò ſaxum impulerit fors, cadere fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem atumant, quia nihil cernat quò ſeſe applicet,
Inſaniam autem aiũt, quia atrox, incerta, inſtabiliſq; ſit.
Brutã quia dignũ atq; indignum nequeat internoſcere.
Sunt autem alij philoſophi qui contra, fortuna negent
Vllam eſſe miſeriam, ſed temeritate omnia regi: id magis
Veriſimile aiunt, quod uſus re ab ſe experiundo edocet,
Velut Oreſtes modo fuit rex, modo mendicus factus eſt:
Naufragio res cõtigit: nẽpe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione utitur cum ait, uerius eſſe temeritate quàm fortuna res geri. Nam utraque opinione philoſophorum fieri potuit, ut is qui rex fuiſſet, mendicus factus eſſet.

Item infirma ratio eſt, quæ uidetur pro ratione afferri, ſed idem dicit quod in expoſitione dictum eſt, hoc

CAPIDVRVS.

Vitioſa ratio.) Supra quo pacto propoſitionem noſcamus vitioſam, edoctum eſt: nunc quomodo propoſitionis rationẽ vitioſam eſſe poſſimus cognoſcere, edifferit: duabusq; de cauſis vitioſam videri poſſe, aut ſi ſit infirma & debilis, aut ſi ſit ſtolida & inſulſa. Immane facinus eſt.) Nequiter factũ eſt.

In ætate.) Si totius ætatis curriculum inſpiciamus aliquãdo, ſi caſtiges, cedet ei vtilitati & conducet. Cõducibile.) Quod ad aliquid tractandum, nonnihil commodi ſit allaturũ. Nã ego amicum meum.) Ab eo quod dixit. Nam, rationem expoſitionis reddit, quoniam, nam, enim, ſiquidem, rationales ſunt coniunctiones, in quo Plautus loquentis perſonam obſeruauit: vt in Dialogis fieri etiam ſolet. Pro commiſſa noxa.) Pro admiſſa culpa. Vtile quid ſit ratiocinat.) Eſt enim vt Auguſtinus inquit, ratio mẽtis aſpectus, quo bonum malumq; animus diſcernit: ratiocinatio autem rationis inquiſitio. Vtile ergo quid ſit ratiocinatur.) Per rationem inquirit. Vana ratio.) Vanum, fatuum & ſtolidum & ratione carens dicitur. Socordiã.) Mentis ſoporationem. Et deſidiam.) Corporis ſegnitiẽ. Et brutum.) Perhibent Philoſophi Brutum detracta aſpiratione, & verſo γ, in u, factum a βρυθ ſcilicet. Eſt autem βρυθ mole ſua in terram preſſum, ob hanc rationem etiam bruta animalia, quorum ſenſus terram non excedat dicta. Sors.) Caſus. Cadere fortunam autumant.) Aiunt ipſam labi ſine ratione fortunam atque rotari in ſaxi ritum. Iter fortunam & fors fortunam facit Donatus differentiam: vt dicat fortuna Dea, incerta eſt fors fortuna, id eſt euentus fortunæ. Ob eam rem iterant.) Afferunt. Quia atrox.) Quæ nihil timeat nam ab a priuatoria particula & τρέω quod eſt timere compoſitum verbum eſt, Feſto Pompeio teſte. Incerta.) Incertum Græci, vt & Cicero in Hortenſio inquit, ἄδηλον dicunt ergo incerta, quæ ſe nulli cognoſcenda præbeant. Inſtabiliſq; ſit.) Vnde & apud Quint. Curtium, Scythæ noſtri ſine pedibus dicunt eſſe fortunam, quæ manus & pennas tantum habeat: cum manus porrigit, pennas quoque comprehendere non patitur. Ex quo datur intelligi fortunam nulli vnquam tantum aſpirare, vt eam tenere ſibi poſſit. Pollicem brutam.) Quia dignũ ab indigno nequeat internoſcere, num minus, q̃ vnum aliquod brutum animal.

Sunt item alij philoſophi qui contra.) Id eſt e diuerſo fortunam negant vllam eſſe. Fuerunt qui fato omnia fieri crederent, vt Stoici cum dicerent, quid eſt tandem quod caſu fieri, aut forte fortuna putemus? Nihil eſt tam contrarium rationi & conſtantiæ quam fortuna, vt ne in Deum quidẽ cadere videatur, ut ſciat quid caſu fortuito ne futurum ſit. Si enim ſcit, certe illud eueniet, ſin certe eueniet nulla eſt fortuna, atque ſcit omnia nihil ergo eſt. quod præſcenſum non ſit. Aliqui alia fato, alia caſu, alia fortuna agi dixerunt, vt Democritus, Heraclitus, Empedocles, Plato & omnes peripatetici, quo-

modo: Magno malo eſt hominibus auaritiam, idcirco quòd homines magis & multis incommodis conflictantur propter immenſam pecuniæ cupiditatem. Nam hic alijs uerbis idem per rationem dicitur, quod dictum eſt, per expoſitionem.

Item infirma ratio eſt, quæ minus idoneam quàm res poſtulat, cauſam ſubijcit expoſitionis, hoc modo: Vtilis eſt ſapientia, propterea quòd qui ſapientes ſunt, pietatem colere conſueuerunt. Item: Vtile eſt amicos ueros habere: habeas enim quibus cum iocari poßis. Nam in huiuſmodi rationibus non uniuerſali neque abſoluta ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur.

Item infirma ratio eſt, quæ uel alij expoſitioni poteſt accommodari, ut facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca: eandem, quare bruta fortuna dicatur.

rum princeps fuit Ariſtoteles. aliqui caſu fieri omnia contenderunt, velut Epicurei: ſicut apud nos Lucretius. Temeritate.) Hoc eſt caſu, & ſine cauſa omnia regi autumant. hunc inferiorem mundum exiſtimant nullũ habere regimen, ſed omnia prout caſus tulerit in eo fieri. Quod uſus re ipſa ab ſe experiendo edocet.) idq; ideo verum eſſe aiunt, quod vſu experientiaque eſſe verum intelligatur. Re ipſa ab ſe.) Sine alterius adhibito extrinſecus adiumẽto edocet demõſtrat. Naufragio.) Nempe, res iſta contigit: vt mẽdicaret. Nõ forte.) Euentu fortunæ. Aut fortuna.) Quam Deam illa coluit vetuſtas. Vtrunque ſecundum philoſophos fieri poteſt, vt temeritate factum eſſe, & fortuna iudicetur. Quod in expoſitione dictum eſt.) Quod ſupra dũ expoſitionem tractabamus dictũ. Non vniuerſa.) Quia & multæ aliæ ſubiungi poſſunt multo validiores rationes. Neq; abſoluta.) Quia & vtraque deficit ratio, nec vllo modo perfecta dici poteſt. Eandem affert rationem.) Quare cæca eadem, & quare bruta fortuna dicatur. Cæcam.) Ob eam rem fortunam Pacuuius dicit, q nihil cernat, quo ſeſe applicet: rurſum brutã, quia dignum neſciat internoſcere. Sed nihil cernit, hoc eſt, videt quo ſe applicet, ne internoſcere quidẽ id poteſt, quod dignum vel indignum ſit. Item ſi dignum ab indigno nequit diſcernere, neceſſe eſt non cernat, quo ſe applicet. vitioſa ergo harum altera ratio eſt: quod cũ expones, licet diuerſa ſint, vna tamen ratio ſit: q igitur bruta ſit: altera fuit ſubiicienda ratio, quæ ei propoſitioni accomodatior videretur.

LONGOLIVS.

SAxiq; inſtar.) Alias, ſaxoq; inſtare globoſo, &c.

ASCENSIVS.

VItioſa ratio eſt.) Proſequitur vitia ſecundæ partis argumẽtationis: videlicet rationis quam multipliciter vitioſam docet dicens. Ratio eſt vitioſa quæ non eſt accommodata, id eſt quæ eſt impertinens ad expoſitionem, id eſt propoſitionem, ſeu aſſumptionem maiorem: vel propter infirmitatem: quia non ſatis probat vel propter vanitatem, id eſt falſitatem ac mendacitatem eius. Nam Aulus Gellius docet vanum eſſe mendacem in illo æneid. ii. Nunquam vanum etiam mendacemq; improba finget &c. Ratio eſt infirma quæ non oſtendit neceſſario ita eſſe quẽadmodum expoſitum, id eſt in propoſitione aſſumptum eſt. Velut apud Plautum. Amicum &c. Verba ſunt Plauti in comœdia quorum ordo eſt. Caſtigare amicum ob culpam meritam eſt facinus immane, id eſt impium & inhumanum: verum eſt facinus vtile in ætate & conducibile: hæc (inquit Cicero) eſt propoſitio ſeu expoſitio Plautina. Videamus: quæ, id eſt qualis ratio afferatur. Nam (inquit apud Plautum homo tudis) ego non caſtigabo hodie amicum meum: pro noxia, id eſt culpa commiſſa. Et ita ſup. (inquit Cicero) ratiocinatur quid ſit vtile: ex eo quod facturus eſt: & non ex eo quod fieri conuenit: hoc eſt non ideo probat ſe facturum: quia vtile eſt: ſed ideo vtile eſſe contendit: quia ſe facturum id dicit: quæ ratio infirma eſt: ponit enim facere quod minime conducat. Deinde deſcribit rationem vanam dicens. Ratio eſt vana: quæ conſtat ex cauſa falſa: hoc modo. Amor fugiendus non eſt (hæc eſt propoſitio) nam veriſſima amicitia naſcitur: ex eo: hæc eſt ratio quæ falſa eſt, quia virtus non amor veram amicitiam parit & conſeruat. Aut hoc modo, ſcilicet additur ratio falſa. Philoſophia eſt fugienda, enim pro quia: ipſa ſup. affert ſecundam, id eſt animi pigritiam & deſidiam, ſcilicet corporis: quod falſum eſ-

ſe innuit: quia viri boni nunquam ſunt minus ocioſi quam cum in ocio, id eſt in philoſophico exercitio. Nam niſi hæ, id eſt huiuſmodi rationes eſſent falſæ: nos confireremur expoſitiones, id eſt aſſumptiones ſeu propoſitiones earum, id eſt ad quarum probationem allatæ ſunt eſſe quoque, id eſt etiam veras. Item id eſt & ſimiliter ratio eſt infirma: quę affert cauſam expoſitionis nõ neceſſariã, id eſt non neceſſario concludentem, velut Pacuuius: cuius ſequentia ſunt carmina ſic a crinito diſtincta: vt capitalibus litteris ea diſtinguimus. Ordo autẽ eſt. Philoſophi perhibent fortunam eſſe inſanam & cæcam & brutam: & prædicant eam eſſe volubilem ad inſtar, id eſt in ſtatum ſaxi globoſi. Sequitur ratio vltimi dicti, quaſi dicat (quod tamen non eſt ſcribendum) ideo dicunt eſſe volubilem in modum ſaxi, quia autumant fortunam cadere eo quo ſors. i. fortuna impulerit ſaxum. Et Philoſophi vocãt fortunam cæcam ob eam rem: qa nil cernat: quo applicet ſeſe. i. ſeipſam. Aut pro ſed: aiunt eam inſanam, quia ſit atrox incerta & inſtabilis. Et ſup. aiunt. Brutam. i. beſtialem & ſtolidam: quia nequeat internoſcere dignum, aut indignum. Sunt item (inquit) philoſophi: qui negant vllam fortunam eſſe, ſed autumant omnia regi temeritate: vt Epicurei. Ratio additur: quia ipſi aiunt id eſſe magis veriſimile qd ipſa res edocet a ſe experiendo vſu, id eſt per vſum. Velut Oreſtes modo fuit Rex: & factus eſt modo mendicus naufragio, id eſt per naufragium. nempe, id eſt quia certe iſta res obtigit, id eſt præter ſpem euenit. Ergo id non obtigit: ſorte nec fortuna: cum enim temere euenit: non videtur per fortunam quam deam aliquam putabãt eueniſſe. Hactenus Pacuuius ſequitur Cic. Velut inquit Pacuuius. nam Pacuuius vtitur hic, id eſt in his verbis ratione infirma cum ait verius res geri temeritate quam fortuna: nam potuit fieri vtraq; opinione, id eſt ſecundum vtranq; opinionem philoſophorum, vt is qui rex fuiſſet factus etiam mendicus. nam primi dicerent id contigiſſe per fortunam eo quod cæca, inſana, atque atrox ſit. Secundi citra fortunam: cum nulla videatur ratio, aut numinis fortunæ interceſſio. Item infirma ratio &c.) Proſequitur alias ſpecies ac modos infirmæ rationis dicens. Item ratio eſt infirma cum id quod dictum eſt in expoſitione, id eſt quod aſſumptum eſt, videtur afferri pro ratione hoc modo. Auaritia eſt hominibus magno malo, id eſt ad magnum malum, aut cauſa magni mali, quæ expõ ſeu propoſitio eſt. Ratio eſt, Iccirco q homines conflictantur magis & multis incommodis propter immenſam cupiditatem pecuniæ, hoc eſt propter auaritiam, quæ græce philagyria, id eſt amor argenti dicitur. Nam hic, id eſt in hac expoſitione & ratione, idem quod dictum eſt per expoſitionem dicitur aliis verbis per rationem. Item tertio ratio eſt infirma, quæ ſubiicit expoſitioni cauſam minus idoneam id eſt non ſufficientem nec efficacem quam res poſtulat hoc modo. Sapientia eſt vtilis: propterea quia qui ſapientes ſunt conſueuerunt colere pietatem, id eſt pium cultum dei, & parentum. Item vtile eſt habere veros amicos. Enim pro quia tu habebas, id eſt quilibet qui amicos habet: habeat quibuſcum, id eſt cum quibus, poſſis, id eſt quilibet poſſit iocari, id eſt iocoſe confabulari. Nam expoſitio confirmatur in huiuſmodi rationibus non ratione vniuerſali, id eſt totali: neq; abſoluta, id eſt conſummata:, ſed extenuata, id eſt imminuta & imperfecta. Item vltimo loco ratio eſt infirma quæ poteſt accommodari, id eſt commode applicari: vel, id eſt etiam alii expoſitioni vt facit Pacuuius qui affert eandem rationem, quare fortuna dicitur cæca, & eandem quare dicitur bruta.

DE CONFIRMATIONE VITIOSA.

IN CONFIRMATIONE rationis multa & uitanda in noſtra & obſeruanda in aduerſariorum ratione ſunt uitia: propereaq́; diligentius conſideranda ſunt, quòd accurata confirmatio rationis totam uehementiſſime cõprobat argumentationẽ. Vtuntur igitur ſtudioſi in cõfirmãda ratione duplici concluſione, hoc modo.

Iniuria abs te afficior indigna pater,
Nam ſi improbum eſſe Creſpontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptiis? ſin eſt probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertuntur, aut ex ſimplici parte reprehendentur. Ex contrario, hoc modo.

Nulla te indigna nata afficio iniuria:
Si probus eſt, bene locaui; ſin eſt improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex ſimplici parte reprehendentur, ſi ex duplici concluſione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam ſi improbum Creſpontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptiis? duxi probum,
Erraui, poſt cognoui, & fugio nunc cognitum.

Ergo reprehenſio huius concluſionis duplex eſt, acutior illa ſuperior, facilior hæc poſterior ad excogitandum.

Item uitioſa eſt confirmatio rationis, cum ea re quæ plures res ſignificat abutimur pro certo unius rei ſigno, hoc modo: Neceſſe eſt, quoniam placet, ægrotaſſe: aut neceſſe eſt peperiſſe, quoniam ſuſtinet puerum infantem. Nam hæc ſua ſponte certa ſigna non habent, ſi non cætera quoq; ſimilia concurrant: quòd ſi concurrerint, non nihil huiuſmodi ſigna adaugent ſuſpicionem.

Item uitioſum eſt cũ uel in alium uel in eũ ipſum qui dicit, id qđ in aduerſariũ dicitur, poteſt cõuenire, hoc modo: Miſeri ſunt qui uxores ducũt, at tu in duxiſti alteram.

Item uitioſum eſt id quod uulgarem habet defenſionem hoc modo: Iracundia inductus peccauit aut adoleſcentia, aut amore. Huiuſmodi enim deprecationes ſi probabuntur, impune maxima peccata dilabentur.

Item uitioſum eſt, cũ id pro certo ſumitur, quod inter omnes non conſtat, quia etiam nunc in controuerſia eſt, hoc modo: Eho tu dij, quibus eſt poteſtas motus ſuperum atque inferum,

Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam. Nã ita pro ſuo iure hoc exemplo uſum Creſpontem Ennius induxit, quaſi iã ſatis certis rationis ita eſſe demõſtraſſet.

Item uitioſum eſt quod iam quaſi ſero atq; acto negotio dici uidetur, hoc modo: In mentem mihi ſi ueniſſet Quirites, non commiſiſſem ut hunc in locum res ueniret; nam hoc aut hoc feciſſem; ſed me tum hæc ratio fugit.

Item uitioſum eſt cum id quod in aperto delicto poſitũ eſt, tamen aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes florentiſſimo

ſe hæc ſibi conueniunt, vt non aliquatenus diſſideant. None deſertum ab omnibus ſummo.) Paro vt reſtituam: hoc eſt in tuum te priſtinum reducam ſtatum. Nec tam defenſio hæc dicenda, q̃ defenſionis iactatio, & quædam oſtentatio. Ac dictũ ſit.) Ac, q̃ hic ſignificat. Potens ac factioſus Qui videri inter primos in vrbe comicum turba velit. Sine atroci.) Maxima ſuſpicione. niſi quæ ex pulſatione aut cõuicio conſtet. Ex pulſatione.) Cum quis vapulat.

Cõuitio.) Cum maledictis & obſcenis alicuius verbis inceſſitur. Vt Cicero pro M. Cœlio; Aliud eſt male dicere, aliud accuſare accuſatio crimen deſiderat, rem vt definiat, hominẽ vt notet, argumento probet, teſte confirmet. Maledictio huius nihil habet propoſiti præter contumeliam: quæ ſi petulantius iactatur, conuicium: ſi facetius, verba nitas nominatur. dictum vero conuicium, Nonius Marcellus exiſtimat, quaſi e vicis, qui ſecũdum ignobilitatem loci, maledictis & dictis turpibus cauillentur. Quæ nihilominus.) Nihilo ſecius. In aliam rem transferri poſſunt.) Subaudiendum, non in eam, quam velit ſibi aliquis concedi. Quadruplator, vt breuiter dicam, capitalis eſt.) Quadruplatores dicebantur, inquit Feſtus Pompeius, qui eo quæſtu ſe tenebant, vt eas res perſequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio. ſed Quintus Pædianus, quadruplatores, inquit, delatores erant criminum publicorum, in quare quartam partem de proſcriptorum bonis, quos detulerant, conſequebantur: Alii dicunt quadruplatores eſſe eorum reorum accuſatores qui conuicti quadrupli damnari ſolebant, aut aleæ, aut pecuniæ grauioribus vſuris fœneratæ. Quam furis, quam ſicarió.) Fures, inquit Nonius Marcellus ſignificantiam habere a furuo, Quod Romani veteres atrum appellauerunt, & quod per obſcuras atque atras noctes opportuna ſit eis mali effectio, eo dictos fures. Varro rerum diuinarum libro 13. furem ex eo dictum quod furuum atrum appellauerint, & fures per obſcuras noctes atque atras facilius furentur alii quod a veteribus Græcis φώρ diceretur, quem nunc κλέπτην vocant. Sicarius autem, a ſica: quod eo telo neſarii homines per auias fauces & deſertas ſolitudines, in quocunque poſſint, graſſentur. Pro argumento.) Loco demonſtrationis. Quod in diſquiſitione.) quod a duobus inter ſe diuerſis exquiritur. Nam id diſquirere eſt: ſicut diiudicare inter duos, aut plures

CAPIDVRVS.

IN confirmatione rationis.) Supra diximus argumẽtationem, quod epicherema nominatur abſolutiſſimam, vt Ciceroni viſum eſt, quinque conſtare partibus, propoſitione, propoſitionis ratione, aſſumptione, exornatione, complexione. Duas ſupra partes tractauimus, ſequitur tertia, quam hic Cic. rationis confirmationẽ nominat: quæ actæ rei ratio quædam potius eſſe videt, vt exẽpla ipſa Ciceronis docẽt. nos tamen ſupra de hac re longius tractauimus: idcirco hic nihil adiicere uolumus. Et obſeruanda in.) Vt reprehẽdi q̃ant. Comprobat argu.) Videri facit p̃babilẽ. Duplici rõ.) Duobus comprobandi quod volumus modis. Si improbũ eſſe Creſ.) maritum meum, apud Ennium dicit filia ad patrem. Cur me hu. nuptiis.) Cur me Creſphonti deſpondebas vxorem. Locabas.) Pro, collocabas. Sic enim veteres Varrone teſte locuti ſunt, ſicut etiã apud Plautum, Filiam habeo grandẽ dote caſſam atque illocabilem, neque eã queo locare cuiquã. Nam nummo locare, penſioni aliquid dare, ſicut conducere, penſione accipere, ſignificat. Cor ra.) Tam probã. Inuitã.) Me filiam tuam. Inuitũ.) Maritum cogis relinquere, quippe qui diuortium nos iubes facere. Quæ hoc modo concludentur.) Hoc eſt, concluſa argumẽtatione refellentur. Sin autem eſt improbus, diuortio liberabo te incommodis.) Diuortium factis nuptiis ante nuptias repudium appellatur. Ex ſimplici parte.) Nam pars ſuperior duplex fuit, cum dicebatur, ſi improbum Creſphontem, & quæ ſequuntur. Deinde, ſi probus eſt, & reliqua. Acutior illa ſuperior.) Quando non facile inuenitur, nec vbique poteſt accommodari. Certe ſigna nõ.) Habent certa neceſſaria. Non nihil huiuſmodi.) De his ſignis abunde ſupra in coniecturalis conſtitutionis tractatione dictum eſt. Huiuſmodi deprecationes.) id eſt, refutationes. Si approbabuntur.) admittentur. Impune.) Sine cauſa aut ſine pœna. Maxima peccata.) Nũ delibantur, qui adoleſcentia iracundia aut amore lapſi ſunt, in maxima peccata, an ipſa peccata delibantur in omnes. Conferunt concordiam.) Concordes fiunt. Ita eſſe demonſtraſſet.) Vt diis eſſent poteſtas inferorum ſuperiorumq; motum vt deorum poteſtate omnia mouerentur, cum id dubium videri potuerit. non enim, vt alia taceamus, hominum mentes ſaltem deorum poteſtate moueri concedimus. deos enim aſtra, vocat, aut dæmonas: nec inter

Regno reliqui, nunc deſertum ab omnibus
Summo pericl o ſola ut reſtituam paro.

Item uitioſum eſt quod in aliam partem ac dictum ſit, poteſt accipi. Id eſt huiuſmodi: ut ſi quis potens ac factioſus in concione dixerit: Satius eſt uti regibus quàm malis legibus. Nam & hoc tametſi rei augendæ cauſa poteſt ſine malitia dici, propter potentiam tamen eius quid dicit, non dicitur ſine atroci ſuſpicione.

Item uitioſum eſt falſis aut uulgaribus definitionibus uti. Falſæ ſunt huiuſmodi, ſi quis dicat iniuriam, eſſe nullam, niſi quæ expulſatione aut conuicio conſtet. Vulgares ſunt quæ nihilominus in aliam rem transferri poſſunt: ut ſi quis dicat, Quadruplator, ut breuiter deſcribam, capitalis eſt. Eſt enim improbus & peſtifer ciuis. Nam nihilo magis quadruplatoris quàm furis quam ſicarij aut proditoris attulit definitionem.

Item uitioſum eſt pro argumento ſumere quod in diſquiſitione poſitum eſt: ut ſi quis quem furti arguant, dicat eum eſſe hominem improbum, auarum, fraudulentum, ei rei teſtimonium eſſe quòd ſibi furtum fecerit.

Item uitioſum eſt controuerſiam controuerſia diſſoluere, hoc modo. Non conuenit cenſores iſtum nobis ſatisfacere, ex eo quòd ait ſe non potuiſſe adeſſe, ita ut iuratus fuerat: quòd ſi ad exercitum non ueniſſet, id ne tribuno militum diceret? Hoc ideo uitioſum eſt, quia non expedita aut iudicata res, ſed impedita, & in ſimili controuerſia poſita exempli loco profertur.

Item uitioſum eſt cum id de quo ſumma controuerſia eſt, pàrum expeditur, & quaſi tranſactum ſit, relinquitur, hoc modo.

Aperte fatur dictio, ſi intelligas.
Tali dari arma, qualis qui geſsit fuit,
Iubet, potiri ſi ſtudeamus Pergamo.
Quæ ego profiteor eſſe mea: nam me æquum eſt frui
Fraternis armis mihiq; adiudicarier,
Vel quòd propinquus, uel quòd uirtute æmulus.

Item uitioſum eſt, ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire, & contra quæ ante dixerit, dicere, hoc modo.

Qua cauſa accuſem hunc, nequeo exponendo euoluere.
Nam ſi ueretur, quid eum accuſem, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſsidet,
Quid eum accuſem qui id parui auditu exiſtimet?

Non incommoda ratione uidetur ſibi oſtendiſſe quare non accuſaret. Quid quod poſtea ait?

Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio.

Item uitioſum eſt quod dicitur contra iudicis uoluntatem, aut eorũ qui audiunt, ſi aut partes in quibus illi ſtudent, aut homines quos illi charos habent lædantur, aut aliquo huiuſmodi uitio lædatur auditoris uoluntas.

Item uitioſum eſt, non omnes res confirmare, quas pollicitus ſis in expoſitione.

Item uerendum eſt, ne de alia re dicatur, cum alia de re controuerſia ſit: inq; huiuſmodi uitio conſiderandum eſt, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota cauſa mutata in aliam cauſam deriuetur. Vti apud Pacuuiũ Zethus cum Amphione; quorum controuerſia cum de muſica inducta eſt, diſputatio in ſapientiæ rationem & uirtutis utilitatem conſumitur.

Item conſiderandum eſt ne aliud accuſatoris crimina-

cui acquieſcere debeant, efferre ſententiam. Quod ſibi furtũ.) Hoc enim probandum fuerat, et poterit hoc modo in argumentatione fieri aſſumptio, vt dicas quicunq; alienum furaſ, is improbus, auarus, fraudulentusq; eſt: ſed mihi furtum fecit inferetur deinde complexio, vel reticebitur, quod ſit aperta ſatis. Hoc pacto multa quæ hic Cicero ponit exempla, aſſumptiones fieri poſſunt, multa etiam nõ poſſunt. Quod ſi ad exercitum.) Si videlicet adeſſe non potuiſſet, cum ſe venturũ iuraſſet, cur id tribuno militum diceret? quando ſciret nihil hoc profuturum, ſed ſe daturũ pœnas. Quia non expedita & iudicata res.) Vt proferri debuit, non exemplo, quod quęſtionẽ habet, an comprobet. Parum expeditur.) expedite explicatur. Aperte fatur dictio.) Exẽplũ eſt de Achillis armis, Vtrũ Aiaci an Vliſſi traderentur: cõſultum autem Apollinẽ, reſpõdiſſe aiunt, eſſe adiudicanda ei qui talis eſſet, qualis ille qui geſſerat, fuit. Fatur dictio.) Loquit, quod Apollo dixit. Hoc Iubet.) Subaudiendum, vt dentur tali qualis fuit qui ea geſsit. Potiri ſi ſtudeamus.) Si troiã cupiamus ſubigere. Celſa Iouis ædificia.) Pergama, vt Suidas, inquit, ita nominarũt. Quare Troia hoc ſibi nomen vindicauit, q celſis exurgeret mœnibus. Duris tamen Cretenſis, de Palladio Aiace & Vlyſſem cõtendiſſe aſſerit, ac poſt Ilium captum, ob eam rem Aiacem occubuiſſe: num dolore proprio conflictatum an per inſidias occiſum incertum eſt. Quæ ego profiteor mea eſſe.) Perinde ac ſi hæc Aiacis ſint verba. Quæ, ſubaudiẽdũ arma. Profiteor.) palam dico: vnde profeſſores alicuius diſciplinæ, qui eam ſe docere poſſe palam enunciant. Me enim eſt ęquum.) tanquã fratrem. Nam Aeacus Iouis & Aegines filius, ex Aeneide Chirõis filia duos ſuſcepit filios, Peleum & Telamonẽ, Peleus ex Thetide Achillẽ, Telamon ex Euryboea Alchatoi filia Aiacem, vt Græca narrat hiſtoria, filium habuit. Ergo qa ex duobus nati fratribus ſanguine eſſent coniũcti, recte ſcilicet amoris etiam affectu Achilles & Aiax cohæſiſſe videri poſsit. Vel q propinquus, vel q eius virtutis æmulus ſum.) Hęc ſunt quæ Cicero quaſi tranſacta dicit eſſe, ac per hoc nullam pene vim præſtare argumẽti. Virtutis æmulus ſu.) Eius, Achillis, roboris, corporis, fortitudinis & animi. nam ſi Homero credimus, poſt Achillem Aiax omnium Græcorum fortiſsimus fuit, quem bis cum Hectore congreſſum, ſuperiorem fuiſſe ſcribit. Tum id diſputando euoluere.) diſputando ad id peruenire, vt dicatur. Nam ſi veretur.) Si delinquere ob verecundiam non poteſt. Id parui auditu.) Quippe qui inuerecundus ſit, & in omne facinus exultante libidine audeat proſilire. Quid poſtea?) Cum commode, ſatis ne accuſet, oſtendiſſe viſus ſit. Quod ait.) Nũ quod adiiciet idem quod dixit confirmabit. Nunc ego te a ſummo detexã exordio.) Hoc eſt, nũc tua ordiar ſcelera, a ſummo exordio, ab initio mei exordii, aut eorum quæ geſſiſti principio. Te a ſummo dexteram.) Te omnibus cõmõſtrabo, & quaſi textum per fila diſcindam. Quibus illi.) Iudices, vel quicunque audiunt. Studẽt.) Studioſe fauẽt. Non omnes res cõfirmare.) Quas pollicitus ſis in expoſitione, ſi propoſueris te aliqua probaturum, & deinde e memoria eorũ aliquid exciderit: aut ſi aliquid adieceris. Sed hæc non tam argumentatio, quam argumentationum multarum cõtextus quidã eſt. niſi partium, aut ſpecierum fiat enumeratio, quæ ad totum genusq; referatur. Nam vnũ per ſe, quod in argumẽtatione probare velis, eſſe in ſingulis argumentationibus oportet. Non omnes res confirmare.) Quas pollicitus ſis in expoſitione, ſiquidem ab initio te confirmaturum dixeris, deinde ex eis aliquid excipias, quod te neutiquam poſſe cõfirmare fatearis. Ne addatur ad rẽ quiddam.) Vt ſi quem furem velis oſtẽdere, eũdem ambitioſum dicas, & quod ad tuam rem minime attineat. Aut quidpiam de re.) Vt ſi cum ſicarium, furem, & libidinoſum velis oſtendere, vnũ ex his reticeas. In aliam cauſam.) In aliam litem concludatur. Vt ille, qui cum ambitus accuſaretur, manu ſe fortem eſſe defendebat: & vt Ariſtoteles in Elenchorũ libro ſcribit feciſſe Lycophrona, cum de quo diſputaretur, non intelligeret, lyrã cœpit extollere. Vt apud Pacuuium Zethus cum Amphione.) Apud Euripidem & Pacuuium prætermiſſa muſica, vnde ſumptum erat diſputandi initium, ſapientiam laudat. Zethus cũ Amphione.) Qui Iouis ex Antiope nati, Thebas Bœotias conſtruxere: vt Homerus in 11. Odyſſeæ.
τὴν δὲ μετ' ἀντιόπην ἴδον ἀσωποῖο
θύγατρα [illegible]

tio contineat, aliud defenſoris ratio purget, quod ſæpe conſulto multi ab reo faciunt anguſtijs cauſæ coacti. Vti qui cum accuſetur ambitu magiſtratum, petijſſe, ab imperatoribus ſæpenumero ſe apud exercitum donatum eſſe dicat. Hoc ſi diligenter in aduerſariorum oratione obſeruauerimus; ſæpe deprehendemus, & in eiuſmodi deprehẽſione oſtendemus eos de ea re quid dicat non habere.

Item uitioſum eſt artem, aut ſcientiã, aut ſtudium quodpiam uituperare propter eorum uitam, qui in eo ſtudioſi ſunt; ueluti qui rhetoricam uituperant propter alicuius orationis uituperandam uitam.

Item uitioſum eſt ex eo quod perperam factum eſſe cõſtat, putare oſtendi à quo homine factum eſt, hoc modo: Mortuum deformatum, tumore præditum, corpore decoloratum fuiſſe conſtat; ergo ueneno necatus eſt.

Deinde ſi ſit uſq; adeo in eo occupatus, ut multi faciunt, uenenum datum, uitio non mediocri conflictetur. Non enim factum'ne ſit quæritur, ſed à quo factum ſit.

Item uitioſum eſt in comparandis rebus alteram rem efferre, de re altera mentionem non facere, aut negligentius diſputare: ut ſi comparetur; utrum ſatius ſit populum frumentum accipere, aut non accipere: quæ commoda ſint in altera re uitet aut curet enumerare: quæ in altera incommoda ſint, uelut depreſſa præterea; aut ea quæ minima ſunt, dicat.

Item uitioſum eſt, in rebus cõparandis neceſſe putare alteram rem uituperari, cum alteram laudes, Quod genus, ſi quæratur, utris maior honor habendus ſit. Albenſibus, an Venuſinis, quòd Reip. & populi Roma. præſidio profuerunt; & is qui dicat alteros lædat. Non enim neceſſe eſt ſi alteros præponas, alteros uituperare. Fieri enim poteſt, ut cum alteros magis laudaueris, aliquam alteris laudis partẽ attribuas; ne cupide pugnaſſe contra ueritatem puteris.

Item uitioſum eſt de nomine & uocabulo eius rei controuerſiam ſtruere, quam rem conſuetudo poteſt optime iudicare. Velut Sulpitius qui interceſſerat ne exules, quibus cauſam dicere non licuiſſet, reducerentur; idem poſterius immutata uoluntate, cum eandem legem ferret, alienam ſeſe ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, ſed ui eiectos ſe reducere aiebat. perinde quaſi id fuiſſet in controuerſia, quo illi nomine appellarentur à Populo Romano, aut perinde quaſi nõ omnes quibus aqua & igni interdictum eſt, exules appellentur.

Verum illi fortaſſe ignoſcimus, ſi cum cauſa fecit, nos tamen intelligimus uitioſum eſſe intendere controuerſiam, propter nominum commutationem.

Ἦ δὲ καὶ δῖος ἀχιλεὺς ἀγνώσσειν ἐκέλευσε
καὶ ῥ' ἔχεν δύο παῖδας ἀμφιδονίτι ζεύγνυτε,
εἰ πρῶτον βωβὸς ἴδιος ἔστιν ἐπεπάλωσε.

Quãdo multi ſæpe.) Vt nunquam id dici velint de ſe, reum ſæpe conſulant, idq; faciunt anguſtijs cauſæ coacti, ꝙ de cauſa tã pauca dici poſſint, vt nimium feſtinans cauſam egiſſe videatur: quod cum nos facere deprehenderimus, dicimus ideo id feciſſe, ꝙ ad cauſæ defenſionem nihil habuerit. Ex eo quod putare oſtendi a quo homine factũ eſt.) Senſus eſt: Vitioſum eſt, cũ aliquid iniqui factum iam conſtet, & quæratur tantummodo a quo factum ſit. Si velit aliquis non tam oſtendere, a quo factũ idipſum ſit, ꝗ nequiter id factum eſſe, cum de eo dubitet nullus. Non enim ex eo quod nequiter factum eſſe oſtẽditur, etiam demonſtratur quis quid commiſerit. Id deniq; non mediocri dabitur vitio ſi in ea re multum fuerit occupatus. Vituperare alteram, cum alteram laudes.) quod genus ſi quæraſ, vtris maior honor habẽdus ſit. Albenſibus.) cum duæ, vt & Varro inquit. Albæ fuerint, ab vna dicuntur Albani, ab altera Albenſes: ſicut Lucenſes & Lucani, Rhegini & Rheginenſes, Pergameni & Pergamenſes. Cumani & Cumẽſes. Eſt ẽt vbi eadẽ gens alia appellatione nominet. licet aliquatenus differat, vt Romani & Romanenſes, Siculi & Sicilienſes, Hiſpani & Hiſpaniẽſes, Piceni Picẽtes, Iliaci & Ilienſes, Rodij & Rodienſes, & id genus alia, vt Feſtus Pompeius putat. An Veientinis.) Et hi populi etiã Veij dicti ſunt ab oppido Veis. ſicut illud oſtẽdit in Neronẽ Epigrãma.

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites,
Si non & Veios occupat iſta domus.

Qui reipub. & populo Romano profuerunt.) Subaudiendum, in bellis ſocialibus. Velut Sulpitius. Hic Sulpitius Gallus oratorum in numero habitus, ornatus atque elegans. quo prætore ludos Apollini faciente, cũ Thyeſtem fabulam docuiſſet, Q. Martio, Cn. Seruilio conſulibus mortem obiit Ennius. Quaſi fuiſſet id in controuerſia.) Cum omnes vno nomine exules, extra ſolũ patrium electos appellarent, licet ipſe pro Cecinna dicat: Exilium enim, non ſupplicium eſt, ſed perfugium potiusq; ſupplicii. Nam qui volunt pœnam aliquam ſubterfugere, aut calamitatem, eo ſolum vertunt, hoc eſt, ſedem ac locum mutant. Itaq; nulla in lege noſtra reperitur, apud cæteras ciuitates maleficium exilio eſſe mulctatum. ſed cum omnes vincula, neces ignominiasq; vitant, quæ ſunt legibus conſtitutæ, confugiunt quaſi ad ſecuritatem, in exilium: qui ſi in ciuitate legis vim ſubire vellent, non prius ciuitatem ꝗ vitam amitterent. quia nolunt, non adimitur his ciuitas, ſed ab his relinquitur, ac deponitur. Sed quare hic Cicero dixerit, ſatis apparet. Aut proinde.) Ideo quaſi non omnes quibus interdum eſt, ne aqua igniq; utantur exules nominentur. Verum illi.) Subaudi Sulpitio Gallo, cuius iam meminimus. Simile vitioſum eſt, quod aliqua parte diſſimile ẽ.) Simile vitioſum oſtendi poterit, ſi id quod conferetur ei qui cum conferetur, demonſtrabitur eſſe diuerſum genere, natura, vi, magnitudine tempore, loco, perſona, opinione: & ſi hoc in numero illud erit ꝙ per ſimilitudinem affertur, & ſi hoc in loco illud erit ꝙ ius cauſa, quomodocunque affertur. Deinde vero quid res cum re differat demõſtrabimus ex quo docebimus aliqd de eo quod comparabitur. & de eo qui cũ cõparabitur exiſtimari oportere & hoc maxime reprehẽdi poterit. cũ per inductionẽ tractanda erit argumentatio.

LONGOLIVS.

IN cõfirmatione rationis.) Confirmatio uitioſa. Nã ſi improbum eſſe Creſpontẽ.) Alias, Threſpontẽ. Aut ex cõtrario conuertentur.) Sed hæc concluſio ex contrario fieri nõ poteſt, niſi ſit falſa prior confirmatio. Neceſſe eſt, quoniam pallet ægrotaſſe.) Poteſt enim vel animi affectibus pallere. Quoniam ſuſtinet puerum.) Sed & nutricula, quem non peperit infantem, brachiis ſuſtinet. Si non cetera quoque ſimilia cocurrant.) Eiuſmodi ſignorum multitudinẽ ob id recte ϭυνδρομὴν Ariſtoteles appellat, quod vbi ſimul concurrãt, aliquam probationem efficere poſſunt: vt in priore exemplo, Pallet, ergo ægrotauit. Niſi .n. frequentius in ædibus videris medicum niſi amicorum ſolicitudinem & triſtitiam, niſi vota diis facta, non facile fidem dabis, cum multi ex ſceleroſa conſcientia in pallorem inciderint.

Si quis dicat iniuriam eſſe nullam, &c.) Cum quodus contra ius factum, iniuria vocetur. Aperte fatur dicto.) Aiax pro Achillis armis adipiſcẽdis, exponit in Grecorum concilio Apollinis oraculum. Auditu exiſtiment.) Alias, auditum. Vti apud Pacuuium Zetus.) Inducti ſunt & eadem ratione in Tragœdia Euripidis concertantes, vt teſtatur Athenæus in encomio muſices. Item, vitioſum eſt artem aut ſcientiã &c.) Quamobrem qui vanitatem artium, quod profeſſores earum plerunque vani eſſent, noſtro ſeculo aſſerere ſtuduit, non immerito ab omnibus quoq; doctis uaniſſimus iudicatus eſt. Sed hoc non ignotandum eſt, quod multa ſunt quæ per artem ita ſcribuntur, vt vel expoſitiones, vel rationes, confirmationes vitioſæ, aliis videri poſſent, cum id diligentia vel neceſſitate callidi oratores faciunt: quale & in hoc exemplo, vitium eſſe, & non eſſe poteſt.

ASCENSIVS.

IN confirmatione &c. Proſequitur vitia confirmationis: quorum cognitionem dicit apprime vtilem: tum ne in ea incidamus: tum vt lapſos deprehendamus: atq; ita auditorem attentum facit: Ordo eſt. Multa vitia ſunt vitanda in cõfirmatione rationis.i.dum rationem confirmare volumus in ratione noſtra: & multa vitia ſunt obſeruanda.i. diligenter, vt reprehendantur animaduertenda: in confirmatione rationis aduerſariorum in ratione.ſ.eorum quam ad confirmationem rationis adducunt: q; pro &: vitia ſup. ſunt conſideranda diligenter propterea: q; affirmatio.i.confirmatio rationis: accurata.i.diligenti cura effecta: comprobat vehementiſſime totam argumentationem Igitur.q.d. vt rationem confirmationis rationis cognoſcamus id dico: aut igitur q; vehementiſſime comprobat: ſtudioſi.i.diligentes oratores vtuntur duplici concluſione in confirmanda ratione.i.ſæpe concludũt per dilemma .i.argumentum vtrinq; aduerſarium capiens hoc modo (& eſt exemplum ſumptum ex Ennio apud quem dicit filia ad patrẽ volẽtem diuortium facere a marito quem filiæ dederat: quem alii Treſpontem: alii vt Franciſcus Traſpontem: alii vt Capidutus Creſpontem vocant) O pater (inquit filia) ergo afficior abs te iniuria indigna.i.quam non merui: aut indignanter ferenda. Nam ſi exiſtimabas.i.tu iudicabas Treſpontem.ſ.maritum meum eſſe improbum: cur locabas me nuptiis.i.per nuptias huius.i.cur me huic nuptum dediſti? Sin.i.ſed ſi eſt probus cur cogis me inuitam relinquere talem.ſ.probum virum: inuitum.i.nolentem relinqui? hoc modo videt ex vtraq; parte argumentatio concludere: ſed non concludit: vnde dicit Cic. Eaq;.ſ. & ea ſup. argumenta vtrinq; concludere violentia: cõcludentur.i.conuincentur hoc modo: quia aut conuertẽtur ex contrario.i.ex altero dilemmate, quo ad vtranq; partem, aut reprehendentur ex ſimplici parte.i.tãtum ex altera parte. Ex contrario ſup. conuertentur hoc modo: vt dicat pater. O nata .i.filia: ego nulla iniuria afficio te: quia ſi Treſpontes probus eſt: collocaui ſup. te eius nuptiis: ſin autem.i.ſed ſi eſt improbus: ego liberabo te incommodis diuortio.i.per diuortium.i.ſeparationem matrimonii. Sup. talis concluſio, aut argumẽtatio reprehendetur ex ſimplici.i.tantum ex altera parte: ſi alterutra.i.vna duarum ſiue hæc, ſiue illa: pars ex duplici concluſione: diluetur, id eſt diſſoluetur hoc modo. Nam ſi exiſtimabas Treſpontem eſſe improbum: cur me huius locabas nuptiis? Reſpondet pater. Duxi.i.exiſtimaui probum. Erraui: & cognoui poſt.ſ.nuptias: & fugio eum cognitum. Igitur reprehenſio huius concluſionis quæ ſibi videtur cõcludere ex vtraq; parte eſt duplex: illa ſuperior.i.prior: quæ reſpondens e conuerſo ex vtraq; parte concludit: eſt acutior.i.ſubtilior: hæc poſterior eſt facilior ad excogitandum: quia facilius eſt alteram q̃ vtraq; partem diluere. Item cõfirmatio rationis eſt vitioſa cum nos abutimur ea re quæ ſignificat plures res.i.quæ eſt æquiuoca: pro certo ſigno vnius rei.i.pro vniuoca. hoc eſt (nam non de voce: ſed rebus loquitur) quando quod multorum ſignum eſſe poteſt: quia a multis cauſis dependet aſſumitur tanquam ſit neceſſario alicuius vnius ſignum: hoc modo. Neceſſe eſt aut virum, aut mulierem ægrotaſſe: quia pallet: poſſit enim aduerſarius dicere non eſſe neceſſe ægrotaſſe: cum & timentes: & frigentes: & qui comederint exangue (vt Flaccus dicit) Cyminum: & qui diu ſtuduerint: & qui ſanguinem effuderint: aut multum coiuerint: aliiq; multi pallere poſſint. Aut hoc modo. Neceſſe eſt ſup. fœmellam peperiſſe: quoniã ſuſtinet.i.ſuper gremium, aut inter brachia tenet puerum infantem: quod ſignum non eſt neceſſarium: quia poteſt non ſuũ ſuſtinere. Nam certe, hæc nõ ſunt ſigna.ſ.probabilia efficaciter ſua ſpõte.i.ex propria vi aut natura: ſi non cætera quoq; ſup. ſigna ſimilia concurrant: quæ.ſ.ſigna ſi concurrerint: huiuſmodi ſigna non nihil: immo multum adaugent ſuſpicionem: non tamen ſi ſint eiuſmodi neceſſario concludunt: vt ſi addatur, q; & ipſa quæ puerum ſuſtinuit palleat: & fleuerit cum puer auelleretur: & ipſum affectanter deoſculatus fuerit: aut ſimilia quæ materni affectus ſunt fecerit: ſatis autem euidentiæ haberet ſi addatur q; eum lactauerit Item confirmatio rationis eſt vitioſa: quando id quod dicitur in aduerſarium: poteſt conuenire.i.cõferri: vel in aliũ: vel in eundem qui dicit: hoc modo. Miſeri ſunt qui vxores ducunt. Hoc videtur aſſumptum ab eo qui aduerſarium retiicientem cenſetia curatione ludorum, aut aliarum rerũ feſtinarum ſic. Qui miſeri ſunt res lætas curare non debent: tu autem miſer es: miſeri enim ſunt qui vxores ducunt: quo audito ſtatim anteq̃ concluſio inferatur ſubiunxit aduerſarius: & tu dixiſti alteram.i.ſecundam.q.d. ergo multo miſerior es: q; ſi cælebs eſſet: qui id diceret poſſet aduerſarius dicere: ergo omnes patricii: & fere qui ciues boni ſunt miſeri ſunt. vxores enim ducunt aut duxerunt. Item vitioſum eſt.) Continue docet reliqua confirmationis rationis vitia dicens. Item vitioſum ſup. eſt genus confirmationis rationis id quod habet defenſionem vulgarem.i.ad quamlibet culpam applicabilem: hoc modo. Peccauit ductus iracundia: aut adoleſcentia, aut amore vt fiat confirmatio ſic. Si cui vnq̃ ignouiſtis iudices: huic maxime ignoſcendum putetis: peccauit enim ductus iracundia: aut &c. ſed eam confirmationem dicet aduerſarius non admittendã: enim pro quia: ſi huiuſmodi deprecationes.i.depulſiones, ac purgationes criminum probabuntur.i.approbabuntur: & vt ſufficientes admittentur: tunc ſup. maxima peccata diluentur.i.purgabuntur: impune.i. ſine vlla punitione: quia quilibet dicet ſe tali vitio aut occaſione inductum peccaſſe. Item confirmatio rationis eſt vitioſa: cum id ſumitur.i.aſſumitur pro certo: quod non conſtat.i.non eſt acceptum: vt verum inter omnes. hoc eſt de quo aliqui dubitant: & quod etiam nunc.i.in præſenti lite eſt in controuerſia.i.de quo contenditur: hoc modo. Eho tu? dii quibus eſt poteſtas ſuperum atq; inferũ.i.ſupos atq; inferos: aut ſuperorum & inferorum conciliant inter ſeſe pacem & conferunt concordiam & ita nolunt fieri diuortium. Nam Ennius induxit Treſpontem maritum illum, cuius pauloante mentio facta eſt vſum: ita.i.tali cõfirmatione pro ſuo iure quo contendebat coniugem inuitam a ſe inuito non eſſe auferendam: quaſi demonſtraſſet iam rationibus certis ſatis eſſe ita, cum de illa re controuerſia ſit. Nam ſi conſtet Deos eſſe concordes, quos tamen Homerus atteſtatur diſcordes fuiſſe: non continuo conſtabit eos velle homines concordes eſſe cũ quibuslibet, quia certum eſt Deo authore multis illata eſſe bella. Præterea nõ omnis concordia bona eſt, vt maiorum inter ſe; ergo talem Dii non approbant. Facile ergo poterat ſocer refellere, quod ab genere aſſumebatur. Item vitioſum eſt ſup. cõfirmationis genus, quod videbitur dici iam quaſi ſero.i.nimis tarde, atq; negocio acto: hoc modo. O Quirites ſi veniſſet mihi in mentem non commiſiſſem.i.non eſſem paſſus: vt res veniret in hunc locum.i.in talem ſtatum, aut exercitus in tales anguſtias. Nam ego feciſſem hoc, aut hoc.i.ſic, aut ſic euitaſſem. Sed hæc ratio fugit.i.lauit me, tum.i.tunc. Itẽ vitioſum &c.) Recitat vitium confirmationis quæ aſſumitur, id qd ſit contra fidem & deinceps alia vitia ſubiungit dicens. Itẽ vitioſum eſt cum id quod poſitum eſt in delicto manifeſto.i.quod cum manifeſtam habeat culpam: tamen.i.nihilominus, tegitur.i. palliatur, aliqua defenſione leui.i.modici põderis, hoc eſt parui momenti, hoc modo. Ego reliqui te o peleu, regno ſup. exiſtente tibi florentiſſimo, nunc paro.i.contendo, vt ſolus reſtituam ſup. regnum, tibi deſerto ab omnibus, reſtituam inquam ſummo periculo.i.per ſummum diſcrimen vitæ, poſſet.n. peleus, aut quiuis alius deſertus dicere. Quis tibi hoc credat. Itẽ vitioſum eſt.ſ.genus confirmationis quod poteſt accipi in aliã partem, ac.i.q̃ dictum ſit.i.huiuſmodi, vt ſiquis potens, ac factioſus in ciuitate libera qualis erat olim Romana dixerit ſatius.i.melius & conſultius eſſet vti regibus q̃ vti malis legibus, nam tametſi hoc poteſt dici ſine malitia.i.ſine affectatione regni, aut dominii, cauſa rei, videlicet legis pernicioſæ arguendæ .i.deteſtandæ, tamen non dicitur ſine atroci ſuſpicione, videlicet affectantis regnum, propter potentiam eius qui dicit. Item vitioſum eſt vti in confirmationibus definitionibus falſis, aut vulgaribus. Falſæ ſunt huiuſmodi, ſi quis dicat iniuriam nullã ſup. eſſe, niſi ſup. eam quæ conſtet expulſatione.i.violentia cõcuſſione, aut ex conuitio.i.manifeſto opprobrio, aut contumelia, quia aliis modis innumeris fit iniuria, vt furto, adulterio, delatione, detractione, incendio, &c. Vulgares ſupp. definitiones ſunt, quæ licet vni rei applicentur, poſſunt nihilominus transferri in aliam partem, vt ſi quis dicat quadruplator.i.redemptor litium aut rerum, vnde quadruplum ſperet, eſt (vt deſcribam ſup. eum breuiter) capitalis.i.reus capitis amittendi. Eſt .n. ciuis improbus & peſtifer. nam ſup. talis definitor, nihilo.i.

in nullo

in nullo attulit magis definitionem quadruplatoris, ꝙ furis, ꝙ ſiccarii.i.ſicca,hoc eſt mucrone.pręſertim latente graſſari ſoliti aut proditoris.ſ.domini:aut vrbis:omnes enim tales ſunt non minus omnino plus ꝙ quadruplator capitales & improbi ac peſtiferi. Item Vitium eſt ſumere pro argumẽto.i.medio probandi ꝙ poſitum eſt in diſquiſitione,id eſt diſputatione: vt ſi qs dicat eum quem arguat,id eſt accuſet furti.i.actione aut accuſatione,eſſe hominem improbum,auarum, & ſup. fraudulentum,& ſup.teſtimonium eſſe eius rei ꝙ fecerit ſibi furtum. Nã id aſſumitur quod probare deberet. Item vitioſum eſt diſſoluere controuerſiam,controuerſia.i.adducere inconueniens contra inconueniens,id enim non eſt ſoluere. vnde Flaccus. Nihil facit exemplum litem ꝙ lite reſoluit. hoc modo. O cenſores non conuenit.i.non eſt conueniens iſtum ſatisfacere verbis ex eo ꝙ ait ſe non potuiſſe adeſſe,ita vt fuerat iuratus, ꝙ.i.quia ſi non veniſſet ad exercitum: ipſe dicet hoc.ſ.idem quod vobis dixit tribuno militum: hoc eſt ſi quis iuratus,aut cum iuramenti interuentu promiſerit cenſoribus adeſſe certo loco & tempore,& accuſatus ꝙ non affuerit, dixerit cenſores non affui, quia non potui adeſſe,quocirca me purgatum habere deberis, quia ſi idem iuratus fuiſſem tribuno militum & ad diem commeatus non veniſſem,idem illi dixiſſem ,& purgatus fuiſſem: poſſet aduerſarius dicere non conuenit cenſores iſtum ſatisfacere.ſ.de delicto ſuo, verbis.ſ.friuolis & inanibus: nam hoc genus confirmationis,ideo vitioſum eſt,quia res.ſ.quę ab eo aſſumitur,non eſt expedita aut iudicata.i.non eſt euidens ſine controuerſia,ſi tribuno militum non ſeruaſſet fidem, quod apud illum purgatus fuiſſet dicendo ꝙ adeſſe non potuit.ſed res impedita.i.intricata,& poſita in ſimili controuerſia,profertur loco exempli. Item confirmatio ſup.eſt vitioſa, cum id de quo eſt ſumma controuerſia expeditur.i.enodatur parum, & relinquitur quaſi ſit tranſactum hoc modo. Dicat ſup. aiax. Dicto.i. fatum aut oraculũ Apollinis fatur aperte ſi intelligas ſi intelligatur. Nam ſup.iubet arma dari tali qualis fuit qui geſſit ſup. ea ſi ſtudeamus potiri pergamo.i.capere Troiam: quæ arma ego profiteor eſſe mea enim pro quia, æquũ eſt me frui armis fraternis.i.quæ erunt patruelis mei: & æquum eſt ſup. arma fraterna adiudicarier.i.adiudicari.(Eſt.n.paragoge metri cauſa)mihi vel qui propinquus ſup.ſum, vel ꝙ æmulus.i.imitator virtutis ſup.eius hoc eſt Achillis, vbi oraculum. Arma dato tali qualis qui geſſerit illa. Si capere exoptas excelſæ mœnia Troiæ,vterq; pro ſe interpretari potuit, cum Vlyſſes Achilli ſimilis fuerit conſilio,& Aiax robore,& tamen tanq̃ apte pro ſolo Aiace faciat ab eo aſſumitur. Item vitioſum eſt (inquit) ipſum.ſ.cauſidicum aut oratorem diſſentire ſibi.i.a ſe, in oratione ſua,& dicere cõtra ea quæ dixerit ante,hoc modo. Qua cauſa.i.qua vtilitate accuſem hũc.q.d. nulla. Nulla.n.cauſa eſt, vt hunc accuſem,tum.i. deinde vitioſum eſt euoluere.i.deducere & declarare id.ſ.ꝙ nulla ſit cauſa diſputando. Nam ſi veretur.i.ſi eſt homo verecundus,quid accuſem eum.q.d. Nulla ratione qui eſt probus ꝙ ex eo patet ꝙ veretur, quia ſi erubuit ſalua res eſt: quia de ſe eſt emendabilis, ſi poſſidet ingenium .i.naturam animi inuerecundum:quid.i.ad quid accuſem eum qui exiſtimet parui.i.parui curet id auditu.i.vt audiat.q.d.fruſtra id fecero cum ſit inemendabilis. Num.i.nunquid.q.d.non, aut lege non vt ſit:talis videtur oſtendiſſe ratione non incommoda:quare non accuſaret.i.deberet eum non accuſare, quid .i.ad quid ait poſtea. Ego nunc detexam.i.denudabo,& aperiam te.i.vitia tua a ſummo.i.primo exordio:q.d.ſibi contradicit. Nam dixit ſe nolle accuſare: & iam parat eum omnino accuſare. Et videtur exemplum ſumptum:ex nota: tunc temporis alicuius oratione. Item vitioſum eſt.ſ.genus confirmationis aut id quod dicitur contra voluntatem iudicis, aut eorum qui audiunt: ſi lædant.i.offendant, aut partes quibus illis.ſ.iudex & auditores ſtudent.i.multum fauent,aut lædãt homines, quos illi habent charos, aut voluntas auditoris lædatur aliquo vitio huiuſmodi:quia captanda eſt beneuolentia eius. Item vitioſum eſt confirmare non omnes res.i.dimittere aliquas res non confirmatas:quas.ſ.res pollicitus ſis.ſ.declarare & confirmare,in expoſitione.i.propoſitione ſeu enumeratione prima, vt ſi quis dicat. Et furem & ſacrilegum te oſtendam:nam & pupillos ſpoliaſti:& domos viduarum inuaſiſti. In neutro.n.ſacrilegum eſt. Item verendum eſt ne dicatur de alia re cum controuerſia ſit de alia re:& conſiderandum eſt in huiuſmodi vitiofne aut quid.i.aliquid addatur ad rem, aut ne quippiam dettrahatur de re, aut tota cauſa immutata detruetur.i.traducatur in aliam.i.ſanctam,vt apud Pacuuium Zethus frater Amphionis ſup.facit cum Amphione quorum.ſ.duorum fratrum, controuerſia cum ſit inducta de muſica: conſumitur.i. finitur & terminatur in rationem ſapientię,& vtilitatem virtutis. Item conſiderandum eſt ne criminatio accuſatoris contineat aliud .i.vnam rem,& purgatio defenſoris purget aliud.i.rem penitus differentem, quod multi faciunt ſæpe ab reo.i.a parte rei, conſulto.i.per conſilium, coacti anguſtiis cauſæ.ſ.defendendę .i.cum non habeant quod ad obiecta reſpondeant tranſeũt ad alia quæ purgandi vim habeant, vti.i.quemadmodum cum is qui accuſetur petiſſe magiſtratum ambitu.i.largitione, aut malis artibus dicat ſe donatũ eſſe ſæpenumero.ſ.aliquo præmio: ab imperatoribus apud exercitum quod ſignum valet ad probandum ꝙ fortiter egerit pro rep.nõ quod ambitus inſons ſit. Si nos obſeruauerimus.i.aduerterimus hæc.ſ.vitia,præſertim latentia:in oratione aduerſariorum:nos deprehendemus ſæpe, & oſtendemus in eiuſmodi deprehenſione.i.deprehendendo, eos non habere quid dicant aut quid dicatur de ea re.ſ.de qua dicere deberent,& ita reddemus eos confuſos, & oſtendemus victos cum ad rem nequeant reſpondere. Item vitioſum eſt vituperare artem aut ſcientiam, aut quodpiam ſeu quoppiam .i.aliquod ſtudium.i.exercitium bonum, propter vitia eorum qui ſunt ſtudioſi.i.diligentes in eo,veluti qui vituperant rhetoricam propter vitam alicuius orationis vituperandam. Item vitioſum eſt putare ex eo ꝙ conſtat.ſ.aliquid eſſe factum perperam.i.praue & peruerſe,oſtendi a quo homine factum ſit. hoc modo. Conſtat mortuum eſſe deformatum, prædictum tumore.i.multum inflatum decoloratum.i.denigratum corpore:ergo conſtat necatum eſſe veneno, deinde ſi ſit vſq; adeo .i.omnino occupatus in eo.i.ſic rapiatur ſtudio, vt cõflictetur .i.contendat venenum datum ſup.eſſe:non medioeri vitio.i.ſi poſtq̃ oſtendit aliquem veneno necatum, poſtea oſtenderit quantum vitũ ſit hominem veneno necare,& non oſtendere, quis id fecerit vitioſe agit:nã defenſor dicere poteſt: eſto veneno necatus ſit, vt dicis: & nihil deteſtabilius ſit, ꝙ veneno quẽq̃ tollere quid id demum ad nos. Item vitioſum eſt in cõparandis rebus.i.dum fiunt comparationes:afferre.ſ.in mediũ, hoc eſt declarare alteram rem.ſ.comparabilem, & non facere mentionem de altera re, aut diſputare.ſ.de ea negligentius .i.tepide,aut non ſatis diligenter, vt ſi ſup. comparetur vtrum ſit ſatius:populum accipere frumentum.ſ.largitum aut diſtributum,an non accipere,& curet enumerare, quæ commoda ſint,in altera re.ſ.in accipiendo frumento aut econtrario, & prætereat vt depreſſa.i.deprimat & taceat: quæ incommoda ſint in altera re: vtpote in non accipiendo frumento vel econtrario:aut dicat ea quæ ſunt minuta.i.modici momenti. Item vitioſum eſt in rebus comparandis neceſſe ſup.eſſe alteram rẽ vituperari cũ laudes alterã,quod genus.i.cuius generis,ſup.eſt exemplum: ſi quæratur vtrum ſit maior honor habendus, an ſup.albenſibus.i.marſis illis ciuibus albę marſorum:an veientanis.ſ.populis e veiento oppido: qui & veii & veientes dicuntur. Sunt qui legant abellenſibus & veiẽtinis:qui.ſ.populi profuerunt reipub.& populo Romano: & is qui dicat.i.dicendo laudet ſup.alteros,lædat alteros. (Dicere interdum ſignificat laudare: vt in principio epiſtolarum Horatii. Prima dictæ mihi ſumma dicende camœna &c. Quocirca videtur legendum ſic,vt his qui alteros dicat,alteros lædat) Enim pro quia non eſt neceſſe:ſi præponas alteros: vituperare alteros.i.reliquos. Poteſt.n.fieri: vt cũ laudaueris alteros.i.hos aut illos: magis.i. vehementius attribuas alteris.i.reliquis aliquam partem laudis ne puteris pugnaſſe contra veritatem,cupidius.ſ.ꝙ per ſuit .i.nimis cupide,vnde vt facilius perſuadeas alteros præferendos: cautius feceris ſi vtroſq; laudando vtrorumq; te amicum ſignificaueris. Item vitioſum eſt ſtruere.i.conflare controuerſiam de nomine & vocabulo rei: quam rem.i.controuerſiam de nomine aut vocabulo rei conſuetudo.ſ.loquendi poteſt iudicare optime.i.facillime: velut Sulpitius qui interceſſerat.i. per ſe legem auctore Mario a ſe latam oppoſuerat: ne exules quibus non liceret dicere cauſam.i.quibus propter turpitudinem facti non liceret pro ſe cauſam dicere: reducerentur.ſ.in patriam. Idem.ſ.Sulpitius:poſterius.i.paulo poſt: cum.i.quando voluntate immutata: ferret eandem legem contra quam

intercesſerat.i.cum legem ferret : vt eiecti reducerentur dicebat ſe ferre aliam legem propter cõmutationem nominum: nam aiebat ſe reducere nõ exules,ſed eiectos vi:perinde quaſi ideſt eodem modo ac ſi fuiſſet in controuerſia.i.in lite:quo nomine illi.ſ.qui exulabant:appellarentur a Po.Ro. & quaſi nõ omnes quibus Interdictum ſit.i.prohibitio facta eſt aqua & igni.i.a communione elemẽtorum: quibus ad victum vtimur: appellentur exules. Verum nos ignoſcimus fortaſſe illi.ſ. Sulpitio:ſi fuit ſortaſſe cum cauſa(ſicut reuera videtur fuiſſe. Nam exules prius dixerat non omnes ſed quibus cauſam dicere nõ licuiſſet: vt ſunt qui propter turpe facinus exulant : nunc vero eos dicit reuocandos : qui vi.i. violentia non culpa ſint eiecti: propter factiones videlicet aut ſeditiones principum quibus fauerint:& ita poſteriores meruerint reuocari non priores) tamen licet illi ignoſcendum ſcit: nos intelligamus eſſe vitioſum intendere controuerſiam propter commutationem nominum ſup.eiuſdem rei:& quæ noſcantur eſſe nomina eiuſdem rei:vt ſi lex ſit.Quicunq; gladio accinctus ſub noctem, aut noctu ingreſſus fuerit capiatur,& ad iudicium trahatur,& qs deprehẽſus dicat ſe nõ gladio,ſed enſe, aut mucrone accinctum repertum eſſe,vitioſum fuerit.

DE EXORNATIONE VITIOSA.

QVONIAM exornatio conſtat ex ſimilibus et exẽplis,& amplificationibus,et iudicatis rebus, et cæteris quæ pertinent ad exaggerandam & locupletandam argumẽtationẽ; quæ ſint his generibus uitia cõſideremus.

Simile uitioſum eſt,quod ex aliqua parte diſsimile eſt, nec habet parem rationem comparationis, aut ſibi ipſi obeſt qui affert.

Exemplum uitioſum eſt ,ſi aut falſum eſt,ut reprehendatur;aut ſi improbum,ut non ſit imitandum ; aut maius, aut minus,quàm res poſtulabit.

Res iudicata uitioſe profertur ,ſi aut diſsimili de re proferetur,aut de ea re de qua controuerſia non eſt; aut ſi improba , aut eiuſmodi , ut aut plures aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduerſarijs proferri poßint.

Item uitioſum eſt,id quod aduerſarij factum eſſe confiteantur,de eo argumentari,& planum facere factũ eſſe. nam id tantum augeri oportet.

Item uitioſum eſt id augere quod conuenit doceri,hoc modo : Vt ſi quis arguat hominem occidiſſe , & ante q̃ ſatis idoneas argumentationes attulerit , augeat peccatum , & dicat nihil indignius eſſe quàm hominem occidere.Non enim utrum indignum ſit an non.ſed factum'ne ſit quæritur.

CAPIDVRVS.

QVoniam exornatio conſtat ex ſimilibus & exẽplis & amplificationibus.) Cõparatiõnis vitium, ſi inter ea quæ comparata ſunt,ratio non eſt cur cõparari debeant. Aut ſibi ipſi obeſt.)Qui affert,ſi imprudẽter ſimile afferat aliquid quod aduerſarius, in ipſum qui protulit retorqueatur. Exemplum vitioſum eſt.) Docuimus ſupra aliud eſſe exẽplum , aliud ſimilitudinẽ . Si aut falſum eſt, vt reprehendatur.) Atqui apud ipſum de Claris oratoribus Atticus: Cõceſſum eſt,inquit,rhetoribus ementiri in hiſtoriis, vt aliquid dicere poſſint argutius. Exempla autem ſunt, vbi actus humanos cõferimus. Recte igitur Aut reprehẽdatur, adiecit. Dicit enim, vitioſum tũc videri debere exemplum,cũ ita falſum effertur, vt ſtatim ab aduerſario reprehẽdi poſſit. Aut ſi improbum.) Non enim quę veteres fecerũt,omnia debemus imitari , ſed ea duntaxat quæ pbari poſſint . Aut inane.) Inſulſum , quod nihil honoris aut vtilitatis afferat. Aut maius aut minus.) Quam res poſtulabit,ſi de plebe aliquis & gregarius cum tribuno prætore'ue cõparet vel e diuerſo. Res iudicata vitioſe profertur,ſi aut diſſimili de re proferatur.)Cum enim iudicatum proferimus , vt id cauſæ noſtræ proſit,neceſſe eſt primum a laude eorum qui iudicarunt,id quod iudicatum profertur,ordiamur. per iudicantium enim authoritatẽ iudicandi authoritas confirmatur. deinde vt id qd iudicatum proferimus,ſimile ei de quo agatur eſſe monſtremus. tum demum enim iudicatum nos iuuabit, ſi huic ſimile demonſtretur. & hęc ſimilitudo octo illis ſupradictis modis fieri poteſt, genere,natura vi,magnitudine,loco,perſona, tẽpore, opinione. Aut de ea re de qua controuerſia non eſt.) Quæ licet eodem in genere ſit, tamen quia probare per ſimile aliquod velis,cum probatione nõ indigeat , vitioſum eſt. Aut ſi improba.)Si res quæ iudicata eſt,improbe iudicata intelligatur . Vitioſa quoq; erit,ſi ab aduerſariis firmiores res iudicatæ proferri poterunt. Item vitioſum eſt.) Ordo eſt,vitioſum eſt argumentari de eo , & planum id facere , quod aduerſarii factum eſſe confiteantur. Si enim confitẽtur aduerſarii , nihil eſt quod in eo amplius nobis cupiamus . Nam id augeri tantum oportet.)Non etiam oſtendi,velut ipſe pro Quintio, qui mœror dignus inueniri in calamitate tanta põt:miſerum eſt exturbari fortunis omnibus , miſerius eſt iniuria, acerbum eſt ab aliquo circũueniri,acerbius a propinquo: calamitoſum eſt bonis euerti, calamitoſius cũ dedecore. Funeſtũ eſt a forti atq; honeſto viro iugulari funeſtius ab eo cuius vox in præconio quæſtu perſtitit. indignũ eſt a pari uinci,a ſuperiore indignius . A b inferiore atq; humiliore,luctuoſum eſt tradi alteri cum bonis,luctuoſius inimico : horribile eſt cauſam capitis dicere , horribilius priore loco dicere. Omnia circunſpexit Quintius , omnia periclitatus eſt . Talem poterunt auxeſim habere quæ alteri

conferentur

conferentur , aut quoquo modo aliter.

LONGOLIVS.

QVoniam exornatio.)Exornatio vitioſa. Quod ex aliqua parte diſſimile eſt.) Nec quicquam facilius reprehẽdi poteſt,q̃ hoc ipſum : propterea q,authore Ariſtotele,nihil eſt tam ſimile vndecunque quod, non aliquid diſſimilitudinis, [illegible] cum alio collatum obtineat.

ASCENSIVS.

QVoniam exornatio &c. Oſtenſurus vitia exornationis ineptæ enumerat primum eius membra, & deinde ſingulorum vitia declarat dicens. Quoniam exornatio cõſtat ex ſimilibus, & exemplis,& amplificationibus,& iudicatis, & cæteris rebus quæ pertinent ad argumentationem exaggerandam.i. acumulandam, & locupletandam.i.ditandam, ideo ſup.cõſideremus quæ vitia ſint his rebus, ſcilicet quibus exornatio conſtat. Simile vitioſum eſt quod ſup.eſt ex aliqua parte diſſimile , nec habent rationem comparationis partem.i.æque euidentẽ,aut probatiuam, aut is qui affert ſup.illud ſimile,obeſt.i. nocet ſibiipſi, afferendo tale ſimile,quod plus contra ipſum faciat q̃ pro ipſo :Non poteſt hic ordo eſſe & ſimile nocet,quia mala eſſet reciprocatio, quocirca, aut legendum eſt illi ipſi obeſt qui affert, vt ſit ſimile obeſt illi ipſi qui affert,aut ſi eſt ſibiipſi ordo eſt,quem fecimus, vt ſuppoſitum verbi obeſt,ſit is qui affert &c. Superſedeo exẽplis,quia docte & dilucide afferuntur a Franciſco. Exẽplum vitioſum eſt ſi eſt,aut falſum,ita vt reprehendatur ab aduerſario, vt falſum , aut eſt improbum.i.improbandum & non admittendum, vt ſi in exemplum trahatur , quod factum ſit a iudice corrupto, aut alter iniquo , & ita ab omnibus in eo iudicio poſtea improbato , ita vt exemplum non ſit imitandum, aut ſi eſt, aut maius aut minus q̃ res poſtulat . Quidam habent aut inane.i. vanum & impertinens, aut maius aut minus , vt ſi dicas delendam eſſe corinthum , quia deleta eſt Carthago,aut contra non conueniret exemplum , quia maior erat ratio in delenda Carthagine q̃ in corintho. Res iudicata profertur vitioſe,ſi profertur , aut de re diſſimili , vt ſi dicas abſoluendum qui ſororem ob auaritiam occidit , quia Oratius abſolutus eſt aut profertur de ea re de qua controuerſia.i.lis ac diſceptatio non eſt , vt ſi dicas adulterum in lege moſaica abſoluendũ data mulcta,quia fures ſępe reſtituẽtes quadruplum abſoluti ſint, dicam non eſſe ſimile,aut ſi res eſt improba, vt ſi dicas hunc in adulterio deprehenſum abſoluendum , quia Clodius inceſti reus abſolutus eſt,dicam illud iudicium improbandum eſſe, & non trahendum in exemplum. Aut ſi res iudicatæ profertur eiuſmodi, vt aut plures res iudicatæ , aut magis idoneæ poſſint proferri ab aduerſariis , vt ſi dicas vnum aut alterum in furto iterato abſolutum, dicam mille ſuſpẽſos . Item vitioſum &c. Declarat nunc vitia quæ ſunt in cæteris rebus quæ pertinent

nent ad exaggerandam & locupletãdam argumentiationem dicens. Item vitioſum eſt argumentari de eo quod aduerſarii confiteantur eſſe factum, & facere planum.i.euidens eſſe factum, nam oportet id augeri & oſtendi factum, cum factũ eſſe conſtet. Item vitioſum eſt augeri id quod cõuenit doceri. (Eſt autem vitium contrarium ſuperiori) hoc modo, vt ſi quis arguat, quem.i.aliquem occidiſſe hominem, & augeat peccatũ.i. facti atrocitatem, antequam attulerit argumentationes ſatis idoneas ad probandum videlicet ꝙ reus id commiſerit, & dicat nihil indignius eſſe ꝙ hominem occidere. Non.n.quæritur.i.diſputatur, aut diſceptatur vtrum occidere hominem ſit indignum an non, nam & aduerſarius id ſatetur, ſed quæritur ne pro an factum ſit an non.

CAPIDVRVS DE COMPLEXIONE VITIOSA.

COMPLEXIO vitioſa quæ nõ id quod primum dictum eſt complectitur, & quæ non breuiter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & conſtans aliquid reliquit, ut intelligatur quid propoſitum in argumentatione ſit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonſtratum.

Complexio eſt vitioſa.) Hæc fuit totius argumentationis Ciceronianæ pars vitima. quam dicit vitioſam eſſe, ſi non quod primum dictum eſt complectitur. Diximus ſupra duobus modis complexionem fieri ſolere: aut ex enumeratione eorum quæ dicta eſſent, aut ſi quod ſequeretur tantum cõplexi eſſemus. Proinde vitioſa, inquit, ita erit, quę ordinẽ in enumeratione non tenuerit, & quæ longius ꝙ oporteat euagabitur. Et quæ non ex numeratione certum & conſtans aliquid relinquit, vt intelligatur, quid poſitum ſit in argumentatione) Vitioſa quoq, inquit, illa eſt complexio, quæ confuſa, quicquã certi non adfert, vt plane quid velimus probare, non intelligatur. Quid deinde.) Ratione facti, propoſitio lata ſit. Quid cõfirmatione.) Quid cõfirmare voluerimus. Quid tota argumentatione demonſtratum.) Et cum omnes complexi partes fuerimus, quid per totam argumentationem ſit demõſtratum, repetemus. Non ſum hactenus equidem veritus in hoc commentario non tantum verba & ſenſum interpretari Ciceronis, & tam aliorum ꝙ ipſius alibi, ſed meam quoq (nec hoc arroganter dictum velim) qualemcunq efferre ſententiam, idq factum eſt, quo ipſius præcepta Cicero, cognitu faciliora viderentur: & quantum in nobis eſt, non eſſet quicquam, in quo ambigere poſſet quiſquam. Id non ſumus conſecuti: non fortaſſe ſumus: at vt conſequeremur, tum ſedulo elaborauimus, idemq in his quæ ſequuntur facere ſtudebimus. Nam cum in primo libro orationem in ſex partibu conſumari oſtenderit, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, confutationem, concluſionem: de quinq iam dictum partibus eſt, de concluſione autem tractandum reſtat, ſi tamen de confutatione pauca prius tractauerimus. Nam cum cæteræ partes perſpicuæ ſatis tractatæ videri poſsint. hæc obſcurius fortaſſe ꝙ vt omnes capere poſsint, tractata eſt. Proinde de hac iam dicere aggrediamur. Confutatio igitur, ſiue refutationem ſiue reprehenſionem meam libeat appellare, non refert. quę orationis (vt hic Cicero voluit) quintum, & vt alii aſſerunt, qui propoſitionem, partem orationis eſſe negauerunt, quartum ſibi vendicauit locum, difficilis nõ ſine cauſa ſemper credita eſt ꝙ defendere ꝙ accuſare difficilius ſit. nam cum proponitur vel vno modo tãtum accuſatio, varie diſſoluitur. Quod enim obiectum eſt, patronus negat, defendit, transfert, excuſat, deprecatur, lenit, minuit, auertit, deſpicit, deridet. Vnde fit, vt hinc mille flexus & artes deſiderentur. Omnis autẽ reprehenſio, vt iam de hac diſſeramus, tribus modis fieri ſolet: ſiquidem aut actor ipſe, aut quod extrinſecus ab actore proferri ſolet, aut eiuſdem oratio reprehenditur. Actor ipſe, ſi in actione deformis erit, velut Curio, cuius motus erat (vt Cicero refert) is quem & C.Iulius in perpetuũ notauit, cum ex eo in vtrãq partem vacillante quæſiuit, quis loqueretur e lintre, & Cn.Sicinius, tribunus plebis cum Curionem & Octauium conſules produxiſſet, Curioq multa dixiſſet, ſedente Co.Octauio collega, qui deuinctus erat faſciis, & multis medicamentis propter dolorem aurium delibutus: an nunquam, inquit, Octaui collegæ tuo gratiam referes? qui niſi ſe ſuo more iactauiſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent. Vel ſi quouis alio pacto ridiculi ſimus quod tunc grauiſsimum erit, cum cauſæ fidem minuet. Reprehẽdetur item actor, ſi temerarie, ſi inepte, ſi de oĩq quoquo modo imprudenter ab eo agi cauſa videatur. Nec oratio tantum, ſed vita etiam, nullus deoĩq inceſſus, habitus, recte incuſari ſolet. Aduerſus Quintium enim Cicero ipſam quoque prætextam dimiſſam ad talos inſectatus eſt. Defenſionis ſane permutatio ſæpe reprehenditur: vt Aeſchines aduerſus Cteſiphontem facit, cum minime de lege dicturum Demoſthenem queritur. Reprehenditur quoq, cũ de quo controuerſia eſt prętermittitur, & de quo controuerſia non eſt agitur. Vt ſi quis cum Oreſtẽ accuſet, planum faciat, ab eo matrem eſſe occiſam: iure ne an iniuria non dicat. Et ille actor reprehenditur, qui in eo de quo conſtat, diutius immoratur. vt ſi quis cũ Vliſſem accuſet, in hoc maxime commoretur, indignum eſſe ab homine ignauiſsimo, virũ fortiſsimum Aiacem necatum eſſe. Item poteſt reprehendi, ſi quod dicitur inhoneſtum, aut hominibus qui audiunt, aut eo loco, aut eo tempore, vel ſi non accõmodatum dignum ue videatur. Incuſatur etiam actor, ſi eorum qui audiunt voluntatẽ lædit, vel contradicitur, atq hi qui audiunt fecerunt: vt ſi apud Alexandrum Macedonem dicens contra aliquem vrbis ea pugnatorem, diceret nihil eſſe crudelius ꝙ vrbes diruere, cũ ipſe Alexander Thebas & Tyrum diruiſſet. & ille inceſſitur, cum ad alicuius defenſionem, ſuam potius fidem iactat, ꝙ illum defendat: vt cum te ſpectabant omnes florentiſsimo in regno reliqui, nũc deſertum ab omnibus, ſolus vt reſtituam paro. non enim tam eius ſenſus, ꝙ qui dicit carpitur, quod ſuo loco id minime dicat. & cum debeat defendere, ſe iactet: & qui hoſtium vim & copias & felicitatem augeat cum ad pugnandum milites adhortetur. Et cum de aliqua re vna diſputari cœperit, nondum illa abſoluta, in aliam ab ea diuerſam tranſiliat. Aut ſi rem cum re comparãs, alteram laudet alteram vituperet, aut alterius mentionem non faciat. aut ſi cũ deliberatur, bellum ne an non gerant, pacem laudet, nec illud improbet bellum. Quæ ea trinſecus etiam ab actore proferuntur, reprehendi poſſunt: vt, ſi ſignum quod facile conuinci poſſit, diuerſumq eſſe ab aliquo horum oſtendatur: natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione. Et in hoc genere quoq ſunt præiudicia, fama, rumores, tormenta tabulæ, iuſiurãdum, teſtes, in quibus pars maxima contentionum forenſiũ conſiſtit. Tertio reprehendi oratio poteſt, cum aut verba, aut ſenſus inceſſitur. verba reprehenduntur, vt ſi ponantur pro eo quod, cur dicere volebat, ipſe prius irridebat. vt cum Chirtillum Siſenna defendens dixiſſet, C.Ruſcii accuſantis quædam ſputatilica eſſe crimina: hic C.Ruſcius: Circũuenior, inquit, iudices, niſi ſubuenitis. Siſenna quid dicas neſcio, metuo inſidias: quid eſt hoc? ſputa qd ſit ſcio, tilica neſcio. maximi riſus inde excitati ſunt. ita adhuc ſunt aliqui, qui recte loqui eſſe putãt, inuſitate loqui: ſicut Balthaſar Raſinus qui collega noſter quondam fuit. Nouimus tamen nullũ eſſe, qui aliquando non erret. Nam & Demoſthenis, qui ſummus orator ab omnibus facile eſſe conceditur quædam etiam Aeſchines exagitat, illudens, quæ dura, odioſa, intollerabilia eſſe dicit: & ipſum belluam appellãs, quęrit vtrum illa verba an portenta ſint. Itaq ſe purgans Demoſthenes, negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ. Proinde vbi plura nitent, non ego paucis offendor maculis, quas aut incuria effudit aut humana parum cauit natura. reprehẽdi tamen ab aduerſariis ea ſimul ſolent: itaq non negligenda quidẽ, qualiacunq ſint. Senſus autem, aut aliquid referens aut probans reprehenditur. Referens, vbi imprudenter aliquid clauditur, ſicut a Cicerone Triarius. nam cum Scauri columnas plauſtris vectas eſſe dixiſſet: Ego porro, inquit, Albanas ab eo columnas clitellis apportaui. Item, ut eũ quendam, qui ſcire ſe id dicturos aduerſarios, & ita cauſam perſecuturos, retuliſſet, Iunius Criſpus eluſit: Ego vero, inquit, iſta non dico. quid enim attinet, illa bis dici? & Caſsius dicẽtem adoleſcentulũ, ridiculum fecit, cũ, Quid me toruo vultu intueris? diceret. non me hercule, inquit, faciebam, ſed ita vidiſti. ſic & Ciceronem illuſum fuiſſe

aliunt. Nam cum callidiſſime ſe dicere putaret, & cum illa verba grauiſſima ex intimo artificio deptompſiſſet: Reſpicite, inquit, hominum fortunas, reſpicite C. Fabricii ſenectutem. cum hoc reſpicite, ornandæ orationis cauſa, ſæpe dixiſſet, reſpexerunt ipſi, & ecce Fabricius a ſubſellijs demiſſo capite iam diſceſſerat. cõtra & ipſe Cicero in quendam de minoribus annis multa mentiẽtem. Ergo, inquit, cum vna Romam ibamus: nondum natus eras? Repugnans quoq; reprehendi ſermo ſolet, vt ſi quis cum dixerit, qui virtutem habeat, cum nullius rei ad bene viuendum indigere neget poſtea, ſine bona valetudine poſſe bene viuere, aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiam, ſperare aliquid commodi ad ſe peruenturum. Cum autem ſenſum ex ſenſu probare cõtendimus, aut inductione, aut exemplo, ſimilitudine ue, aut ſyllogiſmo vtimur, aut enthymemate: quibus omnia quæ complexi fuerimus, reprehendi debent, ſi aut falſa, aut non credibilia, aut non neceſſaria fuerint, aut ſi contra firmam argumentationem æque firma ponetur. Sed hoc genus poſterius poſitum, in deliberationibus maxime verſabitur, cum aliquid quod contradicatur, æquum eſſe concedimus: ſed id quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus. In his igitur timandum omnibus, quæ falſa ſint. vt illud pro Cluentio, Cicero falſum inuenit, quem dixerant poculo epoto concidiſſe. rogat enim de eodem die Martium. Nam contraria & ſuperuacua & ſtulta reprehendere, nullius artis eſt. ideo hic ea ponere non curauimus: licet in ea plerique incidant aliquando cum cupidi ſententiarum, data dicendi occaſione, minus quid dixerint reſpicientes, dum locum pręſentẽ non totam cauſam intuentur. Velut illud, cum Tubero Ligarium accuſat, q is in Africam fugerit, & quæritur, q ab eo ipſe in Africam non ſit admiſſus: & in cauſa Cæliana, Clodia aurũ ſe Cælio commodaſſe dicit, quod ſummę familiaritatis ſignum fuit. Deinde eadem venenum ſibi paratum affirmat. Id vero ſummi odii in Cælio argumentum orator probat. In inductione & exemplo, ſimilitudine reprehenditur diſſimile aliquod eorum octo modorum. quos ſupra memorauimus. Epicherema, quod quinq; partibus conſtare Cicero voluit, nos tribus partibus, nec pluribus ſupra docuimus, conſtare: ſiquidem nec rationem a propoſitione, nec ab aſſumptione approbationem abeſſe oſtendimus. Aut ergo epicherematis pars prima reprehenditur, ſi vitioſa cõſtat enumeratione, hoc pacto: hũc equũ aut emeris oportet, aut hæreditate poſſideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit. at neq; emiſti, neq; hęreditate venit, neq; domi natus eſt: ſurripueris ergo neceſſe eſt. Hoc commode reprehẽditur, ſi dici poſſit, ex hoſtibus eſt captus equus & quiduis huic ſimile, eſt quando propoſitio multis cõſtat nominibus, ad idem verbum relatis. Ita Plato Athenienſis philoſophus diſputat, q aliquando res vera eſſe poteſt, hæc quæ vel vna vel pluribus partibus falſa ſit. vt ſi dicatur: Plato Thebanus philoſophus, vel, Plato Thebanus Poeta, & alia generis eiuſdem. Poteſt etiam reprehendi propoſitio, quæ vnico conſtet nomine, cum ἀμφίβολον ſit: vt, Aiax poſt Achillem Græcorum fortiſſimus fuit. nam ſiue de Oileo intelligatur, ſiue de Telamonio, verum eſſe conſtabit. Eſt & propoſitio, quæ coniunctione duo verba coniungit: vt, ſi mater eſt, diligit. quæ & reprehendi poteſt: vt ſi dicas, Si mater eſt, non peperit, & ſimilia. In qua & reprehendi poſſunt ea, quæ ſupra de categorica propoſitione diximus. i. quæ vnico conſtat verbo. de qualitatibus autem propoſitionum locus mihi hic differendi non eſt, ſed quæ reprehendi poſſint duntaxat decurrendo nec ita vt omnia complectamur, aperuiſſe ſatis ſit. Coniunctiua itaq; propoſitio, & ipſa ambigua eſſe poterit: vt illa, Si indigetis pecunia, pecuniam certe non habetis. poteſt enim intelligi, nam ſi propter inopiã in egeſtate eſtis, oportet vt pecuniam non habeatis. At indigetis: hoc, ſi ad appetitum referas, falſum erit, quod illi connectitur, pecuniam non habetis. Eſt vbi propoſitionem veram, ratio ſequitur falſa: vt virtus bonum eſt, nam locupletes facit. Eſt aliquando falſa propoſitio, & ratio vera: vt virtus quidem miſera eſt, nam licet laudetur, a pluribus tamen deſeritur. De aſſumptione quoq;, & approbatione aſſumptionis, idem intelligendum eſt. Cõplexio interdum ex veris partibus antecedentibus falſa colligitur. vt, ſi ad illum hæreditas veniebat, veriſimile eſt ab illo eſſe necatum: veniebat autem ad illum hęreditas: ab illo igit necatum eſſe conſtat. Non enim hæc fuit complexio, ſed ea quæ dicit, ab illo igitur veriſimile eſt eſſe necatum. Ex ſyllogiſmo enthymema naſcitur, ſi talis eſt ſyllogiſmus id ſolum bonum eſt, quo nemo malus vti poteſt: id autem virtus eſt: bonum ergo ſolum eſt virtus. Sic, inquam, enthymema naſcitur: bonum eſt ſummum virtus, quia hac vti nemo malus poteſt. Quicquid igitur in enthymemate reprehendi poteſt, idem & in ſyllogiſmo. Sed hæc omnia latius patent, q̃ hic exponi poſſint. & huius etiam artificii cognitio eiuſmodi eſt. vt hic adiungi non queat, cum longi temporis & magnæ atq; arduæ cognitionis indigeat. Quare alio tempore, ſi facultas erit, explicabitur. nũc his pceptionibus ad vſum oratorium contenti eſſe debemus, quandoquidem oratorium non decet orationem ſyllogiſmis, ita conſertam eſſe, ac enthymematum ſtipatione concludi, vt a dialogis & dialecticis diſputationibus differre non videatur. Philoſophi enim, vel quicunq; docte differentes, verum quærunt, non minutius & ſcrupuloſius ſcrutantur omnia lenocinia in compoſitione, ſed rerũ veritatem ſimplicem rudemq; perſcrutari malunt. Oratori aut Cicero, ad aliorum iudicia componenda eſt oratio, & ſæpius apud imperitos, atq; aliarum certe ignaros literarum loquendum eſt, qui niſi delectatione alligentur, & nonnũquam turbentur affectibus, ipſa quæ iuſta ac vera ſunt, tenere non poſſunt, locuples & copioſa vult eſſe eloquentia: feratur ergo non ſemitis, ſed campis, non vti fontes anguſtis fiſtulis colliguntur, ſed vt latiſſimus amnis totis diffluat & efferatur campis, ac ſibi viam, ſi quando non acceperit, faciat: & vt Græci dicere ſolent, quem mater amictum dedit, ſollicite non cuſtodiat: & propoſitiones, rationes, aſſumptiones, approbationes, concluſiones, & omnia argumentationum genera augeat, transmutet, variet figuris, ac verſet: vt modo conqueſtione, modo interrogatione, modo admiratione, & cæteris figuris proponat, aſſumat, concludat, vt magiſtrumq; ea fateri quaſi cogat. Hæc ſunt quæ de reprehenſione paucis colligenda putauimus. Sequitur autem reprehenſionem concluſio, ſed Hermagoras digreſſionem primum, poſt concluſionem ponendam eſſe arbitratur. In digreſſione autem putat ille, oportere quandam referri orationem a cauſa atq; a iudicatione remotam quæ aut ſui laudem, aut aduerſarii vituperationem cõtineat: aut in aliã cauſam deducat ex qua conficiat aliquid confirmationis aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo, per quandã amplificationem. quod Ciceroni minime placuit, cui laudes & vituperationes non ſeparatim tractari placuit, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas.

ASCENSIVS.

Complexio vitioſa &c. Oſtendit vitia etiam vltimæ partis argumentationis completę: videlicet complexionis dicens. Complexio eſt vitioſa: quę non complectitur. i. non colligit in epilogum: & vt dicunt non recapitulat antedicta: vt quicq; primum dictum. i. ſeruando ordinem quo prius dicta ſunt: vt primum dictum primum cõplectatur, ac repetat: & quę non concludit breuiter: nam ſi ideo complexione vtimur: vt auditorem memorẽ faciamus: prolixitate eius memoriæ obfuerimus. Et quæ non relinquit ex numeratione aliquid certũ & cõſtans: vt intelligatur quid ſit propoſitum in argumentatione. i. expoſitione: & quid demonſtratum ſit: deinde rationes quid confirmatione: & quid tota argumentatione.

DE CONCLVSIONIBVS.

Conclusiones, que apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripartitæ ſunt. nam cõſtant ex enumeratione, amplificatione, et commiſeratione. In quatuor locis uti poſſumus concluſionibus; in principio, ſecũdũ narrationẽ, ſecundũ firmiſſimã argumẽtationẽ, in cõcluſione.

CAPIDVRVS.

Concluſiones, quæ apud Gręcos ἐπίλογοι nominantur, tripartitæ ſunt.) Quam Gręci partem orationis vltimã ἐπίλογον nominant, Latini perorationem, quidam cumulum, alii concluſionem vocant. Huius duplex eſt ratio, poſita aut in rebus, aut in affectibus. Rerum repetitio & congregatio græce dicit ἀνακεφαλαίωσις, a Cicerone enumeratio. Affectuum porro duæ ſunt ſpecies: alteram Græci πάθος, quã nos vertentes proprie affectum dicimus

-mus, alij paſſionem nominarunt: alteram ἦθος, cuius nomine Romanus ſermo carere videtur: a quibuſdã enim mos appellatur. ſed ſi rei naturam ſequi volumus, non tam mos ſignificari videbitur, quam morum quædam proprietas. Itaque cautiores, quod Græci πάθος concitum affectum, e vehementer commotum appellare maluerunt & ad probationem magis accommodatum: itaque Cicero hoc amplificationem vocat, quod autem illi ἦθος dixerunt, noſtri mitem & ſedatum compoſitum & lenem affectum, Cicero commiſeratione nominauit. In principio.) Subaudiendũ, cõcluſione vtemur. nam exordij terminus, quem ingreſſum ad narrationem eſſe oportet, concluſio poteſt nominari, ſed tantũ exordij eo modo, cum narratio argumentatio, concluſioq; iam perficitur. Quoniam ſi nihil arti adhibitum eſt, qua partes illæ ſint terminandæ, hoc nomen non obtinet. Breuiter vt renouetur, non integretur oratio.) Decurrendum enim per capita. nam ſi morabimur, non iam enumeratio, ſed quaſi altera fiet oratio: & quæ enumeranda videbuntur, cum pondere aliquo dicenda erunt, & aptis excitanda ſententijs, & figuris varianda: alioqui nihil odioſius erit repetitione. Sunt autem apud Ciceronem complures, & in Verrem optimæ: nec mõ referenda noſtra ſunt, ſed poſtulandum etiã ab aduerſarijs, vt ad quædam reſpondeant idq; faciemus, ſi ea quæ propoſuerimus refelli non potuerunt. quod epilogi genus multis vtile viſum eſt, ſi multiplex cauſa ſit. & pluribus argumentis defenſa. Sunt etiam multæ cauſæ, in quibus nullo modo videtur neceſſarium poſſit, ſi breues videlicet & ſimplices. & hæc pars perorationis accuſatoris patronoq; æque communis eſt: vbi breuiſſimũ præceptum dari vtrinq; parti poteſt, vt totas cauſæ ſuę vires orator ponat ante oculos. Et ordine quicquid erit dictum referamus.) Vt nos reminiſci melius poſſimus, & in memoriam audientibus reducere, idq; figuris crebris diſponere: vt ab his qui audiunt, quærere quid ſit quod ſibi velle debeant demonſtrari hoc modo docuimus, hoc illud planum fecerimus, ita ſimul in memoriam reddit auditor, & putabit nihil eſſe præterea quod debeat deſiderare. In qua curandum eſt, ne ab exordio, aut a narratione

Enumeratio, eſt per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus uerba fecerimus, breuiter, ut renouetur non redintegretur ratio; & ordine, ut quicquid erit dictum referamus; ut auditor ſi memoriæ mandauerit, ad id quod ipſe meminerit, reducatur. In qua curandum eſt, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim & dedita opera comparata oratio uidebitur eſſe artificij ſignificandi, ingenijq; uenditandi, & memoriæ oſtentandæ cauſa. Quapropter initium enumerationis eſt a diuiſione ſumẽdum. Deinde ordine breuiter exponendæ ſunt res quæ tractatæ erunt in confirmatione & confutatione.

Amplificatio eſt quæ per locum communem inſtigationis auditorum cauſa ſumitur.

L*oci communes ex decem præceptis commodiſſime ſumitur ad augendi criminis cauſa,*

Primus locus ſumitur ab authoritate, cum commemoramus quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus, aut maioribus noſtris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus ſapientiſſimis ſenatui. Item maxime quo modo de his rebus legibus ſancitum ſit.

Secundus locus eſt cum conſideramus, illæ res de quibus criminamur, ad quos pertineant, utrum ad omnes, quod atrociſſimum eſt; an ad ſuperiores, quod genus hi ſunt, à quibus authoritatis locus communis ſumitur: an ad pares, hoc eſt in eiſdem partibus animi, corporis, fortunarum poſitos: an ad inferiores, qui his omnibus rebus antecelluntur.

Tertius locus eſt, quo percontamur quid ſit euenturũ ſi omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, oſtendemus quid periculorum aut incommodorũ conſequatur.

Quartus locus eſt, quo demonſtratur, ſi huic ſit remiſſum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur.

Quintus locus eſt, cum oſtendemus ſi ſemel aliter iudicatum ſit, nullam rem fore quæ incommodo mederi, aut perperam factum, aut erratum iudicium corrigere poſſit. Quo in loco non incommodum erit uti cæterarum rerum comparatione, ut oſtendamus alias res poſſe aut uetuſtate ſedari, aut cõſilio corrigi: huius rei aut lenĩẽdæ aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram.

Sextus locus eſt, cum oſtendemus ex conſulto factum, & dicemus uoluntario facinori nullam excuſationẽ, imprudentiæ iuſtam deprecationem paratam.

Septimus locus eſt, cum oſtendemus tetrum facinus. crudele, nefarium, tyrannicum eſſe; quod genus iniuria mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerũ cauſa bella ſuſcipiuntur, & cum hoſtibus de uita dimicatur.

Octauus locus eſt, quo oſtendimus non uulgare, ſed ſingulare eſſe maleficium, ſpurcum, nefarium, & inuſitatum: quo maturius & atrocius uindicandum ſit.

Nonus locus cõſtat ex peccatorum cõparatione, quaſi cum dicemus maius eſſe maleficium ſtuprare ingenuam quàm ſacrum lædere, quod alterum propter egeſtatem, alterum propter intemperantem ſuperbiam fiat.

Decimus locus eſt, per quem omnia quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæq; rem cõſequi ſolent, exponemus acriter & criminoſe & diligenter, ut agi res, & geri negotium uideatur rerum conſequentium enumeratione.

repetatur orationis enumeratio. ſed aliquam inducere perſonam, aut rem & enumerationem oportet, eiq; totam tribuere perſonam, hoc modo: nam ſi legis ſcriptor exiſtimat, & quærat ſic, inde vos dubitatis? quid poſſimus dicere, cum nobis hoc & hoc ſimul demonſtrares, & a contradicentibus rationes requireret, quas habere nos vix vllas poſſemus: Res autem inducetur hoc modo qd ſi leges loq poſſent, non ne hæc apud vos quærerentur?

Artificij ſignificandi.) Videbimur velle, qua arte compoſuerimus orationem oſtendere, potius quam in memoriam neceſſaria velle reducere. Amplificatio eſt res.) Quam hic Cicero amplificationem, in primo de Inuentione indignationem nominat. De qua ita diſſerit: Indignatio, inquit, eſt oratio per quam conficitur, vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offenſio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus. poſſe ex omnibus his locis, quos in confirmandis præceptis poſuimus, tractari indignationem: nam ex his rebus quæ perſonis aut quę negotiis ſunt attributæ, quæuis amplificationes & indignationes naſci poſſunt: ſed tamen ea quæ ſeparatim de indignatione pręcipi poſſunt, cõſideremus. Amplificatio eſt.) Quam Latini amplificationẽ, Gręci αὔξησιν nominarunt. amplificatione accuſator, cõmiſeratione defenſor vtitur. Quãtæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus.) Qui locus ſumetur ex ſortibus, ex oraculis, uatibus, oſtẽtis, prodigijs, reſponſis, & ſimilibus rebus. Nationibus.) Id eſt, gentibus. Senatui.) Ac populo e legum ſcriptoribus. Ad quos pertineant.) Cum amplificatione p indignationem oſtenditur. A quibus authoritatis.) Locus cõmunis ſumitur, quia ex eorum authoritate indignatio ſumitur, per id quod indigniſſimum ſit. An ad pares.) Animo, fortuna & corpore, quod iniquiſſimum exiſtimabitur. Partibus animi.) Vt eiſdem diſciplinis. Corporis.) Eadẽ ætate. Fortunarum.) Diuitijs, vel paupertate.) An ad inferiores.) Quod ſuperbiſſimum. Quid periculum atque incommodorum conſequatur.) Simul oſtẽdemus, huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos eiuſdem audaciæ futuros, ex quo quid mali ſit euenturum demonſtrabimus. Si huic remiſſum ſit. Hoc dicit, ſi demõſtramus eos

MISERICORDIA commouebitur auditoribus, ſi uariam fortunam cōmutationē dicemus. Si oſtēdemus in quibus commodis fuimus, & quibus in incommodis ſimus cōparatione. Si quæ nobis futura ſint, niſi cauſam obtinuerimus, enumerabimus & oſtendemus. Si ſupplicabimus & nos ſub eorum, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatem ſubijciemus. Si quid noſtris parentibus, liberis, cæteris neceſſarijs caſurum ſit propter noſtras calamitates aperiemus, & ſimul oſtendemus illorū nos ſolitudine et miſeria, nō noſtris incōmodis dolere. Si de clemētia, humanitate, miſericordia noſtra, qua in alios uſi fuimus, aperiemus. Si nos ſemper, aut diu in malis fuiſſe oſtendemus. Si noſtrum fatum aut fortunam conqueremur. Si animum noſtrum fortem, patientem incommodorum oſtendemus futurum. Commiſerationem breuem eſſe oportet. Nihil.n. lacryma citius areſcit.

Ferè locos obſcuriſſimos totius artificij tractauimus in hoc libro: quapropter huic uolumini modus hic ſit, reliquas præceptiones quoad uidebitur, in tertiū librū trāſferemus. Hæc ſi ut conqſite cōſcripſimus, ita diligēter fueris cōſecutus; & nos induſtriæ fructus ex tua ſciētia capiemus, & tute noſtram diligentiam laudabis, tuaq; perceptione lætaberis: tu ſcientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum perſoluendum. Verum hæc futura ſatis ſcio; te enim non ignoro: nos deinceps ad cætera præcepta tranſeamus, ut quod libentiſſime facimus, tuæ uoluntati rectiſſime morem geramus.

tos alacres expectare, vt quid ex eo, quod vni conceſſum ſit, ſibi quoq; tali de re liceat intelligere poſſint. Si ſemel aliter iudicatum.) Subaudiendum, quam nos iudicari oportere dicamus. Et eſt ſenſus: oſtendemus cæteras res perperam & nequiter conſtitutas, intellecta veritate commutatas corrigi poſſe: hanc eſſe rē quæ ſi ſit ſemel iudicata, neque alio commutari iudicio, neq; vlla poteſtate corrigi poſſe. Imprudentiæ iuſtam deprecationē paratam.) Hoc eſt maleficio quidem voluntario veniam dari nō oportere: imprudentiæ concedi nunquam conuenire. Non vulgare, ſed ſingulare maleficium.) Id eſt tale eſſe facinus oſtendemus, quod ne ab audaciſſimis quidem hominibus factitatum ſit, atque id a feris quoque hominibus, & barbaris gentibus immanibus beſtiis eſſe remotū: hæc erunt quæ in parentes, liberos, coniuges, conſanguineos, ſupplice crudeliter facta dicentur, & deinceps ſi qua proferantur in maiores natu in hoſpites, in vicinos in amicos, in eos quibuſcum vitam egerint in eos apud quos educati ſunt, in eos a quibus eruditi, in mortuos, in miſeros, & miſericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore vſos in eos qui neq; lædere alium nec ſe defendere potuerunt. ut in pueros, ſenes, mulieres, quibus ex omnibus acriter excitata indignatio, ſummum in eos qui violarint horum aliquid, odiū commouere poterit. Quoniam lædere ſacrum.) ſacrilegium committere. Alteram ſtuprare.) Ingenuam Propter intemperantiam, luxuriam.) Nam ex luxuria, id eſt nimia rerum affluentia, libido naſcitur. Quæq; rem conſequi ſolent.) Quæ poſt negotiū conſecuta ſunt. Vt agi res & geri negotiū videatur.) Vt rem verbis quam maxime ante oculos eius apud quem dicitur ponamus, vt id quod indignum eſt, perinde illi videatur dignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit, hi ſunt, amplificationis, quos hic enumerat, loci. in primo autem de Inuentione his quinque adiicit. Vndecimus locus, inqt, eſt, per quem oſtendimus ab eo factum, a quo minime oportuerit, & a quo alius ne faceret prohiberi debuiſſet. Duodecimus autem locus eſt, per quem indignamur, quod nobis hoc primum acciderit, neq; alicui vnquam vſu venerit. Tertiuſdecimus locus eſt, ſi cum iniuria contumelia iuncta demonſtratur, per quem locum in ſuperbiā & arrogantiā odium concitatur. Quartuſdecimus locus eſt, per quē petimus ab his qui audiunt vt ad ſuas res noſtras iniurias referāt: ſi ad pueros ptinebit, de liberis ſuis cogitēt: ſi ad mulieres, de vxoribus: ſi ad ſenes, de patribus, aut parentibus. Quintuſdecimus locus eſt, per quem dicimus, inimicis quoq; & hoſtibus ea quæ acciderunt nobis, indigna videri ſolere, & indignatio quidem his fere de locis grauiſſime ſumetur. at ne hos quidem tantum locos exiſtimet quiſquam inueniri poſſe: ſed unicuiq; vis ſua facienda eſt, nec tanquam legem quandam immutabilem, genus, hoc eſt aliud quodcunq; eſſe præceptionis exiſtimet, ſed iudicio acri pēſanda ſunt, vbi ſcribat omnia. quod ſi quis ob ineruditionem iudicio metri non queat, tantiſper hæc ſequatur, quoad cum lectione tum nonnulla exercitatione ſibi ipſi præſcribere iā ſecurius, & percipere valeat. Miſericordia cōmouebitur.) Quam hic miſericordiam, in primo de Inuentione conqueſtionem vocat. atq; de hac ipſa ita inquit: Conqueſtio, eſt oratio auditorum miſericordiam captans. in hac primum animum auditoris mitem & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtionem commouere poſſit. Si oſtendemus in qbus fuimus commodis, & quibus incōmodis ſimus, comparatione.) Hoc eſt, cum fortunę vim in omnes, & hominum infirmitatē oſtenderimus, qua oratione habita, grauiter & ſententioſe maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur, cum in alieno malo noſtrā infirmitatem conſiderabimus, hinc per quem in nobis fuerimus & per quem in malis ſimus oſtendemus. velut ipſe pro lege agraria: e ſuo de ornatiſſimo ejectus, ignominiis omnibus appellatus, cum illum in paternis bonis dominari videret, ipſe filię nobili dotem conficere non poſſet, nihil tamē alienum vita ſuperiore commiſit. Et pro P. Sylla: O miſerum, o infelicem illum diem, quo conſul omnibus Centuriis P. Sylla renunciatus eſt: o falſam ſpem. o volucrem fortunam, o cęcam cupiditatem, o prępoſteram gratulationem, quam cito omnia illa ex lętitia & voluptate in lacrymas reciderunt? Si quę nobis futura ſunt, niſi cauſam.) At ipſe pro Milone: o me miſerū, o infelicem, reuocare tu me in patriam Milo potuiſti per hos, ego te in patria per eoſdē retinere non potero? quid reſpondebo liberis meis. qui te parentem alterum putant? & quæ ſequuntur. Supplicabimus & nos.) Velut ipſe pro ſe ad equites Romanos: Nunc uos equites Romanos obteſtor, quorum virtute nomen Romanum victoriam cum laude poſſidet coniunctam, quorum factis gloriantur ciues, gemunt hoſtes, lętantur ſocii, vt ſi erga vos omni tempore optime fui animatus, ſi mea pericula neglexi dum timorem a patria propulſarem, ſi æque liberis veſtris proſpexi ac vos parentibus conſueuiſtis, vt nunc me velitis veſtris opibus defenſum, incolumem in hac ciuitate retinere. Si quid proximis noſtris parentibus.) Vt pro L. Flacco: Huic miſero puero veſtro, ac liberorum veſtrorum ſupplici. iudices, hæc viuendi præcepta dabitis, cui ſi patrem conſeruatis, qualis ipſe debeat eſſe ciuis, præſcribitis: ſi eripitis, oſtenditis bonæ rationi & conſtanti & graui nullum a vobis fructum eſſe propoſitum. inde ſubiungit: Miſeremini familiæ, iudices, miſeremini fortiſſimi patris, miſeremini filii. Nomen clariſſimæ familiæ, generis nobiliſſimi reipub. conſeruate. Sed ne omnium me credat aliquis poſſe exempla proferre, ſunt & alia, & ex infinitis pene locis etiā alia adhuc poſſunt. nobis autem ſatis fuerit, ex aliquibus tanquam formam quandam cæterorum oſtendiſſe. Si animum noſtrum fortem.) Hoc dicit, miſericordiam quoque captabimus, ſi animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendemus, & tamen eundem amplum excelſum, & patientem incommodorum eſſe, futurumq; ſimul ſi quid accidat aduerſi demonſtrabimus. Nam ſæpe virtus & ingens animi fortitudo, in quo grauitas & authoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commouendam, q̃ humilitas & obſecratio. Commiſerationem breuem.) Hoc dicit, commotis animis diutius in eo morari non oportet. nam quemadmodum rhetor Apollonius dixit, nihil citius areſcit lacryma. Proderunt autem hæc omnia multum, ante oculos ſigillatim incommoda omnia ponentur, vt videatur is qui audit videre, & re quoque ipſa quaſi adſit, intueri, vt ſi dicas: Non adfui, non vidi, non poſtremam vocem eius audiui, non extremum ſpiritum eius excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus, cruentus, a feris diu vexatus,

tractus,

tractus, diſcerptus, comm uniq; honore in morte caruit. Nec ſolum dicendo, velut Quintilianus etiam inquit, ſed etiā fauendo quædam lachrymas mouent. Vnde & producere ipſos qui periclitentur, ſqualidos atque deformes, & liberos eorum ac parentes conſuetum eſt. & ab accuſatoribus cruentum gladiū oſtendi, & lecta e vulneribus oſſa, & veſtes ſanguine perfuſas, & vulnera reſolui, & verberata corpora nudari. Exemplum huius in C. Cæſaris funere ſcriptores commemorant. ſciebatur ibi interfectum eum, at veſtis tamen illa ſanguine madens, ita repræſentauit ſceleris imaginem, vt non occiſus eſſe Cæſar, ſed tum maxime occidi videretur. quam oſtendens Antonius, verbis populum excitans, idegit, vt vniuerſi per vrbem palantes decurrerent, & parricidas perquirentes ex ſenatoribus etiā ipſis multos innoxios trucidarent. Et nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus.) Cum ſciemus te hæc præcepta cum exercitatione coniungere: quoniam fruſtra ea ad te ſcripſiſſe non videbimur, fructum vtique capiemus. Ea tua ſcientia.) Quoniam quantum tibi proſint, conſcientia iudicabit. Tuaq; perceptione lætaberis.) Tu ſcientior eris præceptorum artificio. Nos alacriores ad reliquum perſoluendum.) Quod hæc omnia perceperis. Verum hæc futura ſatis ſcio, te enim.) Nam dixerat, ſi vt conquiſite conſcripſimus: quaſi de Herennio dubitaret. parum enimuero ſcientia & labor fecerit præceptoris, niſi exercitatio & diligentia affuerit diſcipuli, & quæ tradita ſunt a præceptore velit imitari. Quod ſi facere recuſauerit, ſatius fuerat qd præciperetur, nec legere, nec audire, ac potius aliud ſeq. Sciendū aūt, nihil vnq; præclari ſine labore maximo vitā dediſſe mortalibus. Verū hęc futura ſatis ſcio. Noui laborē nullū te ab hoc meo poſſe officio deterrere, qppe qui te noui.

LONGOLIVS.

IN quatuor locis vti poſſumus concluſionibus.) Sciendum autem eſt, quod epilogo & in aliis orationis partibus vti liceat, ſed tū pręcipue, quando aut partitionē facimus, aut quando in multas quæſtiones cauſa proceſſit. Deinde etiā, vbicūq; iudicis memoria retinenda eſt. Sed plerūq; tūc ab artificib. nō ἐπίλογος, ſed ἐπιμερισμός appellatur. Enumeratio.) Quæ ἀνακεφαλαίωσις Græcis dicitur. Vt renouetur, non redintegretur oratio.) Renouātur ædes, quæ longa vetuſtate ppemodū abſumptę reſtaurātur. Reintegrantur vero, quę penitus collapſę, omnino nouę fiūt. Sic & oratio renouatur, quæ propemodum in obliuionē veniens, ad memoriam reuocatur: redintegratur vero, cuius omnino oblitę, tanquam ab integro nouam audimus. Loci communes.) Loci communes αὐξήσεις id eſt amplificationis per quas orationem reddimus ex vehemente vehementiſſimam, & verborum ſententiarūq; magnitudine ad augendū efficaciſſimam. Quod genus iniuria mulierum.) Vt Helena, fax Troiani belli. Commiſerationem breuem eſſe oportet.) Quoniam iudex commotus, ſtatim dimittendus eſt ad ſententiam ferrendā, cum aduerſario iraſcitur, & cum in noſtram miſericordiam prouocatus eſt lacrymis, & commotus ſtatim debet ferre ſententiā, dum pro nobis mouetur. Nihil enim lacryma citius areſcit.) Addit Cicero dictum Appollonii rhetoris, ὡς οὐδὲν ξηραίνεται θᾶττον δακρύου. Nihil enim quod vehemēs eſt, diutius in vno ſtatu durare poteſt præſertim in affectib. q alioqui ſunt momentanei & fugaces.

ASCENSIVS.

COncluſiones,) Proſequitur nunc ad finem ſecundi libr. vltimam partē intentionis de qua dictum eſt in primo li. videlicet concluſionem de qua dicit ſic. Cōcluſiones quæ nominant apud gręcos epilogi ſunt tripartitæ. i. in tres partes diuiſę. Nam cōſtant ex enumeratione, amplificatione, & cōmiſeratione. Nos poſſumus vti cōcluſionibus in quatuor locis: in principio. i. ſtatim in exordio aſſumentes id quod probare pollicea mur. vt reum abſoluendū, aut condēnandū eſſe ſecundū. i. ſtatim poſt narrationem: inferentes videlicet ex eius facto dignū eſſe morte aut venia. ſecundū. i. ſtatim poſt aut proxime firmiſſimā argumentationē. i. probationē dicti noſtri: vt tanq; e pręmiſſis inferatur concluſio. & ſup. in concluſione. i. peroratione. hæc autē verba ab illo capite. In quatuor locis ſecundum Franciſcum additicia ſunt: & fruſtra addita: noluimus tamen quia nec ipſe ſuſtulit tollere. Enumeratio eſt per quam colligimus & commonemus. ſ. auditorem præcipue iudicem: de quibus rebus fecerimus verba ſup. & id breuiter: vt oratio renouetur non integretur. i. non iteretur iterum tota: & referamus ordinē. vt. i. ſecūdū quem: quieq; erit dictū. i. vt id quod primū dictum eſt primū referamus: vt auditor ſi mandauerit memoriæ reducatur ad idem quod ipſe meminerit: veriſimile. n. eſt vnūquęq; res memoriæ mandare: quo ordine eas audierit. Itē cauendū eſt ne enumeratio orationis repetat, aut ab exordio, aut a narratione. i. a primis partibus totius conſtitutionis. enim pro quia ſi ſup. ſuſtine repetatur oratio videbitur eē ficta. i. cogitata domi: & comparata. i. cōflata dedita opera. i. ex induſtria cauſa artificii ſignificandi. q; pro & : ingenii vendicandi. i. ſibi appropriandi: vt ingenioſus cenſeatur, aut gratia memoriæ oſtētandę: quapropter initiū enumerationis faciendū eſt a diuiſione (Sic. n. videbimur memorię noſtræ conſulere. & apparatam non habere orationem) deinde res quæ tractatæ erunt in confirmatione & confutatione. ſunt exponendę breuiter ordine. i. per ordinem. Amplificatio &c.) Proſequitur ſecundam partem cōcluſionis quę fit per amplificationē. vnde primo definit amplificationem dicens. Amplificatio eſt res quæ ſumitur per locum communem. i. ad varia vtilem cauſa inſtitutionis auditorū. i. vt auditores inſtigētur. Ne vero deſcriptio fuerit per ignota deſcribit locos cōmunes dicens. Loci cōmunes ſumuntur cōmodiſſime ex decē pręceptis: ad cauſam criminis augendi. i. quantū pertinet ad amplificationem. Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum. i. quādo, nos memoramus. i. recitamus, & ad memoriā reducimus: q̄tæ curæ fuerit eas res: Diis immortalibus, aut maioribus. i. præceſſoribus noſtris, regibus, qui primi præfuerunt reip. Romanæ. magiſtratibus, vt conſulibus prætoribus & ſimilibus qui ſubſecuti ſunt, nationibus. ſ. externis hominibus ſapientiſſimis, quibus ſemp & vbiq; aſſurgendū eſt ſenatui. ſ. Romano & ſub regibus & poſt reges. Itē maxime. i. pręcipue quomodo ſancitum. id eſt ſancte conſtitutum ſit de his rebus a quibus controuerſia eſt: in legibus, ſcilicet Romanis. ¶ Secundus locus eſt, cum conſideramus ad quod pertineant illæ res de quibus criminamur, ideſt criminis accuſamus, vtrū, ſcilicet pertineant ad omnes, quod eſt atrociſſimum, quia ſicut bonum quanto communius tanto cenſetur diuinius, ita malum quanto communius tanto atrocius & pernicioſius, quod ergo ad omnes atrociſſimum eſt, an ſup. pertineant ad ſuperiores, quod genus, ideſt cuius generis ſunt hi, a quibus locus communis auctoritatis (qui primus eſt) ſumitur, an ſup. pertineant ad pares, hoc eſt poſitos in eiuſdē partibus animi, corporis, fortunarum. An ſup. pertineant ad inferiores qui antecelluntur. i. ſuperātur omnibus his rebus de quibus controuerſia eſt: vij minus q; ſecundū diuerſos ad quos pertineāt res diuerſimode ſit concludendū. ¶ Tertius locus. ſ. cōmunis eſt, quo percūctamur. i. diſquirimus, aut interrogamus qd ſit euenturū ſi idē cōcedatur omnibus, & quo oſtendemus, & ca re neglecta. i. negligenter iudicata quid periculorum, aut incommodorū conſequatur. i. ſimul ſequatur. ¶ Quartus locus eſt, quo demonſtratur ſi remiſſum ſit huic. i. reo multos futuros alacriores. i. paratiores ad maleficia quos expectatio. i. incertus exitus iudicii, remoratur. i. detinet in mora adhuc: ne. ſ. audeant propter metū iuſtitiæ quod facerent ſi impune liceret. Quintus locus eſt cū oſtēdemus ſi iudicatum ſit ſemel aliter. ſ. quam nos cenſemus iudicandū nullam rē fore. i. futurā eſſe, quæ poſſit mederi. i. remediū afferre incōmodo. ſ. futuro, aut quę poſſit corrigere factū perperā. i. male & peruerſe, aut iudicium erratum. In quo loco non erit incōmodum, hoc eſt commodū & vtile erit vti comparatione cæterarū rerū, vt oſtēdamus alias res poſſe, aut ſedari vetuſtate. i. deſuetudine, aut corrigi conſilio, & ſup. nullā rē futuram adiumēto huius rei, aut leniēdę. i. mitigandæ, ſeu ſedādę aut corrigēdę. ¶ Sextus locus, ſcilicet cōis eſt, cum, id eſt quando, nos, &, id eſt ſimul oſtendemus factum eſſe conſulto, id eſt per conſilium & deliberationem, & id eſt ſimul, dicemus nullam excuſationem imprudentię iuſtam eſſe paratam facinori voluntario. ¶ Septimus locus eſt cum oſtendemus: facinum. i. factum ipſum eſſe tetrum. i. dirū & abominabile quaſi contra naturam, crudele. i. contra humanitatem, nefarium: quia contra legem diuinam: tyrānicum, quia contra libertatem: communem, quod genus. i. cuius generis eſt: iniuria mulierū. i. facta ipſis mulieribus, aut ſtuprū, aut raptus, aut aliqd earū rerū, quarū rerū cauſa bella ſuſcipiunt. i. ſuſcipi ſolēt, & dimicat. ſ. plerūq;, aut merito cū hoſtibus de vita. i. vtri viuāt: nedū vtri regnent. ¶ Octauus locus eſt quo oſtendemus maleficium eſſe non vulgare. i. cōſuetum: ſed ſingulare. i. exquiſitum,

ſpurcum.i.penitus abſcœnũ,oeſariũ,ꝛ inuſitatũ:quo.i.ideo:vt iudicádũ ſit contra eũ qui illud commiſerit : maturius.i.properantius,& atrocius.i.acrius & truculẽtius. ℭ Nonus locus conſtat ex cõparatione pactorũ.ſ.commiſſorũ:quaſi.i.veluti· cum dicimus maius maleficiũ eſſe ſtuprare ingenuã.i.liberã:& liberis parentibus ortã:ꝙ legere.i.furari:aliͣ legunt lędere.i. violare:ſed nõ procedit:quia lędere veſtalẽ grauius eſt ꝙ ingenuã: legere inquã ſacrũ.i.cõmittere ſacrilegium: q.i.quia : alterum videlicet poſterius dictũ.hoc eſt legere ſacrum:fiat ꝓpter egeſtatem:alterũ videlicet ſtuprare ingenuã cum tot ſint proſtitutę:fiat propter ſuperbiá intẽperantẽ.i.admixtã intẽperantiæ. ℭ Decimus locus eſt per quẽ exponemus oĩa quæ acta ſunt in negocio gerendo.i.dum res gerebatur,aut cõmittebatur: queqꝫ.i.& quę ſolẽt cõſequi.i.ſimul ſequi negocium ipſum.exponemus inquã acriter & criminoſe,& diligenter:ita ſup. vt res videaſ agi:& negocium videatur geri.i.obiici oculis mẽtis quaſi rurſus geratur enumeratione.i.per enumerationẽ rerum cõſequentiũ.i.condependentium,aut ſubſecutarũ. Miſericordia &c.) Hæc eſt tertia pars concluſionis qua miſerationẽ excitamus:vnde dicit ſic.Miſericordia cõmouebitur auditoribus : ſi dicemus variam commutationem fortunarũ. Si oſtẽdemus cõparatione,id eſt per comparationem:in quibus cõmodis fuimus: & in quibus incõmodis ſumus. Si nos enumerabimus & oſtẽdemus: quæ futura ſit nobis.i.quæ calamitates, deſolationes, aut voluntaria exilia,aut filiarũ proſtitutiones,niſi obtinuerimus cãm. Si nos ſupplicabimus & ſubiiciemus nos ſub poteſtate eorũ:quorum miſericordiã captabimus. Si nos aperiemus quid caſurũ.i.euenturum ſit noſtris parentibus,liberis, ꝛ cæteris neceſſariis:propter calamitates noſtras: & oſtẽdemus ſimul nos dolere ſolitudine.i.propter deſolationẽ : & miſericordia.i. propter miſeriã illorũ:non incommodis veſtris.l:non propter incõmoda noſtra:quę in nos ſolos cadant. Si aperiemus.i.aperte loquemur de clementia,humanitate.i.benignitate,& miſericordia noſtra : qua uſi ſumus in.i.erga,aut aduerſus alios:quia merito:quia mẽſura menſi fuerimus remetieſ nobis. Si oſtendemus nos fuiſſe ſemper,aut diu in malis. Si nos conqueremur.i. deplorabimus:fatũ noſtrũ.ſ.aduerſarum rerum ſeriem a cœlo, aut ſuperis dependentẽ,aut fortunã ſup.noſtrã nobis continue obuerſantẽ. Si oſtẽdemus animũ noſtrũ fortẽ & futurũ patientẽ incõmodorũ. Hactenus locos a cõmiſeratione deſcripſit.nũc fortunã eius ꝓſequiſ dicẽs. Oportet cõmiſerationẽ eſſe breuẽ: nihil.n.areſcit.i.deſiccaſ & extinguitur citius lachryma.i.ꝙ lachryma. Cõcludens autẽ per epilogũ dicit. Nos tractauimus in hoc libro videlicet ſecũdo fere.ſ.oẽs locos obſcuriſſimos.i.pręcipue obſcuros(vbi notabis etiã poſſe dici omnes obſcuriſſimos:vt ſi triginta ſint loci:inter quos decẽ obſcuriſſimi : totidẽ medii: & totidẽ minimũ obſcuri:recte dicã:tractaui omnes locos obſcuriſſimos:quinqꝫ medios,& quatuor minimum obſcuros: dũmodo id fecerim) quapropter modus.i.finis ſit:huic volumini. Nos transferemus reliquas pręceptiones in tertium librum:quoad.i.quęremus : videbitur.ſ.congruum. O Herẽni ſi tu fueris conſecutus.i.ſi obſeruaueris: & intellexeris:hęc ita diligenter:vt nos conſcripſimus ſup. ea conquiſitæ.i.exactæ & laborioſę:&.i.ſimul:nos capiemus fructus induſtriæ.ſ.noſtræ; ex ſcientia tua:&.i.ſimul:tuſe.i.tuipſe laudabis noſtram diligẽtiã.& lętaberis perceptione tua.i.ꝙ perceperis artẽ dicendi.& tu eris ſcientior.i.peritior:& plus ſciens artificio.i.per artificiũ pręceptorũ.& ſup.nos erimus alacriores.i.paratiores ad perſoluendũ.i.penitus abſoluẽdum reliquũ. Verũ ſatis ſcio hęc ſatis futura.i.ſciẽtiorẽ fore.n.ꝑ qa : nõ ignoro.i.bene cognoſco te. Trãſeamus nos deinceps ac cętera pręcepta:vt geramus rectiſſime morẽ.i.decẽtiſſime obſequamur: ꝛ pareamus suę voluntati:qd.i.ꝙ rẽ faciemus libẽtiſſime. Et hęc in ſecundũ librũ.

IN RHETORICAE AD HErennium librum tertium Hieronymi Capiduri Commentarius.

AD omnem iudicialem cauſam.) Poſt tractatum in ſuperioribus libris iudiciale genus, in deliberatiuo demõſtratiuoqꝫ,quę duo genera paucis abſoluit,quod reliquum inuentionis eſt,hic explicat. ſed deliberatiui prius, deinde generis demonſtratiui præcepta dabuntur. Primum autem quinam in hoc genere ſtatus eſſe poſſint deinde quod officium, poſt qui finis ſit,exinde quales orationis partes eſſe cõueniat, poſtremo quę orationem ſequuntur.pauciſſimis verbis ꝑcurremus. Status coniecturalis primum tractabitur. vt cum quæritur, an Alexander vltra Oceanum terras ſit inuẽturus, an futurum ſit vt Carthaginem ſuperent Romani. Nonnunquã definitio aliqua tractatur, vt adud Cice. in Philippicis, qd ſit tumultus. Legales quoque aliquando conſtitutiones incidere poſſunt,quod qui Philipicas Cicero. orationes leget, facile animaduertet. Ergo deliberatiuum genus, qđ idem ſuaſorium dicitur, de tempore vt plurimum futuro conſultat,nõnunquam tamen etiã de præterito. Officiis autẽ hoc genus duobus cõſtat,ſuadẽdi ac diſſuadendi. Finem vero ſicut in iudiciali genere æquitatem multi

multi eſſe voluerunt,ita in deliberatiuo Ariſto. Placet vtilitatem. At Cice.ſicut in demõſtratiuo honeſtatem tum vtilitatem finem eſſe placuit. Alii honeſtum, vtile ac neceſſarii exiſtimauerunt : ſed Quintilianus, ego non inuenio, inquit, huic tertio locum, quantalibet enim vis ingruat, aliquid fortaſſe pati neceſſe ſit, nihil facere. De faciendo autem deliberatur. quod ſi hanc vocant neceſſitatem, in quam homines grauiorum metu coguntur, vtilitatis erit quæſtio : vt ſi obſeſſi & impares & aqua ciboqꝫ defecti, de facienda ad hoſtes deditione deliberent, & dicatus hoc facere neceſſe eſt, alioqui pereundum eſt:Ita propter idipſum non eſt neceſſe, quia perire potius licet. denique non fecerunt Saguntini nec Ciaiceni circumuenti. igitur in his quoque cauſis, aut de ſola vtilitate abigetur, aut quæſtio inter vtile atqꝫ honeſtum conſiſtet. At enim,ſi quis liberos procreare volet, neceſſe habet adducere vxorem, quis dubitat? Itaqꝫ mihi ne conſilium quidem videtur, vbi neceſſitas eſt, non magis, ꝙ vbi conſtat, quid fieri omnino debeat dicere. Omnis enim deliberatio de dubiis eſt, melius igitur qui tertiam partem dixerunt. Ἀνετὸν, quod noſtri poſſibile nominant. Quibuſdã etiam videtur eſſe nõnunquam de iocunditate ſola cõſultatio: vt ſi de ædificando theatro inſtituendis ludis deliberaretur. ſed neminẽ adeo ſolutum luxu eſſe putandum eſt, vt nihil in cauſa ſuadẽdo ſequatur, præter voluptatẽ. pręcedat enim ſemper aliquid neceſſe eſt vt in laudis

dis

M. TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD HERENNIVM LIBER III.

AD OMNEM iudicialem cauſam quemadmodum conueniret inuentionem rerum accommodari, ſatis abundanter, ut arbitror, in ſuperioribus libris demonſtratum eſt. Nũc earum rationẽ rerum inueniendarum, quæ pertineant ad cauſas deliberatiuas et demonſtratiuas, in hũc librum tranſtulimus : ut omnis inueniendi præceptio tibi quamprimum perſolueretur. Reliquæ quatuor partes erant artificij. De tribus partibus in hoc libro dicemus, diſpoſitione, pronunciatione, & memoria. De elocutione quia plura dicenda uidebantur, in quarto libro conſcribere maluimus : quem ut arbitror tibi librum celeriter abſolutum mittemus, ne quid tibi rhetoricæ artis deeſſe poßit. Interea prima quæqꝫ & nobiſcum cum uoles, & interdum ſine nobis legendo conſequere, ne quid impediare, quin ad hanc utilitatem pariter nobiſcum progredi poſſis. Nunc tu fac ut attentum te præbeas: nos proficiſci ad inſtituta pergemus.

dis honor deorum, in theatro enim eſt vtilis laborum remiſſio. Illud nunc dicendum reſtat, quales deliberatiui generis orationis partes eſſe conueniat. Prooemio igitur, quale in iudicialibus oportere eſſe diximus, vbiq; hoc genus non indiget quia conciliatus eſt iam ei quiſq; qui conſulit. initium tamen debet habere aliquam prooemii ſpeciem. neque enim abrupte, nubi libet incipiendum: quia eſt aliquid in omni materia naturaliter primum. In ſenatu vtiq; & in concionibus eadem ratio, quæ apud iudices, aqud quos dicendum, acquirendæ beneuolentię. Ariſtoteles autem non ſine cauſa putat, & a noſtra, & ab eius qui diſſentiat perſona, duci frequenter in conſiliis exordium. Narrationem vero exiget priuata deliberatio eius dũtaxat rei, de qua dicenda ſententia eſt: quia nemo ignorat id de quo cõſulit extrinſecus, pertinentia ad deliberationem poſſe multa narrari. Concitanda quoq; frequenter & lenienda eſt ira, & ad metum, cupiditatem, odium, conciliationem impellendi animi. Nonnunquam etiam mouenda miſeratio, ſiue vt auxilium obſeſſis feratur ſuadere oportebit, ſiue ſociæ ciuitatis euerſionẽ deflebimus. Valebit autem aothoritas plurimum in conſiliis. Confirmationis aute & confutationis argumenta, ex his quæ ſupra memorauimus, vbi conſtitutiones ſingulas tractauimus. ſumere poterimus. Epilogi quoq; eis partibus, quas iudiciales habent, conſtabunt. Tota autem deliberatiua oratio ſimplex ſine verborum floribus, & longe grauios & ſententiis debet ornatios eſſe, quam verbis. Vſum autem exemplorum nulli materiæ magis conuenire merito omnes conſentiunt. Quare hiſtoriam & veterum inſtitutionum peritos eſſe oportet. Itẽ eſt in ſuaſoriis de pace, bello, copiis, operibus, vectigalibus agatur, vires ciuitatis & more. noſſe oportere Cicero dicit: vt ex natura cum ipſarum rerum, tum audientium, ratio ſuadendi ducatur. At Quintilianus nobis, inquit, maior iure videtur varietas. nam & conſultantium, & conſiliorum plurima ſunt genera. quare in ſuadendo & diſſuadendo tria primum ſpectanda erunt: quid ſit, de quo deliberetur, qui ſint, qui deliberent, qui ſit, qui ſuadeat rem, de qua deliberatur. Quid ſit de quo deliberetur, aut an certum ſit poſſe fieri aut incertum, ſi incertum, hæc ſola erit quæſtio & potentiſſima his rationibus tractanda, quas in coniecturali ſtatu aperuimus. qui autem ſint qui deliberent, multum refert. Nam cõſultant aut ſinguli, aut plures, ſed in vtraſq; differentia: quia & in pluribus multum intereſt: ſenatus ſit an populus, Romani an Gabii, Græci an Barbari, & ſingulis, num Catoni petendos honores ſuadeamos. an Cato maior. Scipio prior an Fabius deliberent. Proinde intuenda ſexus dignitas, ætas: ſed mores præcipue diſcrimen dabunt, & honeſta quidem honeſtis ſuadere faciliimum eſt, ſi vero apud turpes recta obtinere conabimur, ne videatur exprobrare diuersam vitæ ſectam cauendum. Et animus deliberantis, non ipſa honeſti natura, quam ille non reſpicit, permouendus; ſed laude, vulgi opinione, & ſi parum proficiet, conſecutura ex his vtilitate. Interdũ vero magis obiiciẽdo aliquos ſi diuerſa fecerit, metu. Refert quoq; multũ quæ nã ſuadẽtis pſona ſit: qa ante acta vita ſi illuſtris fuit, aut clarius genus, aut ętas, aut fortuna affert expectationẽ. Nũc ad Ci. exponẽda verba redeamus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM lib. III. Gyberti Lõgolii annotationes: quibus Claudii Pontani quoque Scholia inſeruimus, præmiſſo tamen vbique * ſignata.

AD omnem iudicialẽ cauſam.) Trãſitio perbreuẽ dictorum dicendorũq; enumerationẽ, quę Ciceroni perfamiliaris eſt in hiſce libri. Reliquæ quatuor partes erãt artificii.) Nõ hoc ita itelligas, vt inuẽtionẽ ab artificio remotã exiſtimes (cum ea vel maxime τεχνικὴ ſit) vt plerię voluerunt: ſed ſimpliciter vt verborũ per ſe ſenſus aptus eſt. Reliquas eſſe, proupereſſe: qđ tñ familiarius eſt apud Ciceronem. Rideo cõmentum eorum, qui inuentionem extra artificium omne exiſtimabant, quos ſolummodo naturæ ſit inuenire, artificii vero iudicare.

ASCENSIVS.

AD omnem &c.) In hac pręfatione paraſceuẽ dicendorũ & aptum ad ea tranſitum facit: ſimulq; ex dicendorum pondere auditorẽ attentũ reddit: vt Franciſcus doctiſſime declarat. Ordo igit eſt, Demõſtratum eſt ĩ ſuperioribus. ſ. duobus libris: ſatis abundantes (vt arbitror) quẽadmodũ. i. quo modo conueniat intentionẽ rerũ accõmodari ad oẽm cauſam. i. controuerſiã iudicialem ſiue ſit coniecturalis, ſiue legitima, ſiue iuridicialis: nunc. i. deinde trãſtulimus: in hũc librũ videlicet tertiũ rationẽ rerum inueniẽdarum. i. qua poſſent inuenire eſſe res: quæ pertineãt ad cauſas deliberatiuas & demonſtratiuas: vt omnis pręceptio inueniẽdi. i. de inueniendo: perſolueretur tibi o Herẽni: quãprimũ. i. valde cito. Quattuor partes artificii erãt reliquę. i. derelictę in aliis libris: & nõ declaratę: videlicet diſpoſitio, pnunciatio, memoria: & elocutio. Nos dicemus in hoc libro de tribus partibus videlicet diſpoſitione, pnunciatione, & memoria: & ſup. (aut qa) maluimus conſcribere in quarto libro de elocutione: qa plura. i. valde multa videbat dicẽda ſup. de ea: quẽ librũ. ſ. quartũ nos mittemus tibi abſolutũ celeriter: vt arbitror. Ideo aũt mittemus: nequi id. i. aliquid artis rhetoricę poſſit deeſſe tibi. O Herenni: tu legendo interea dũ quartũ librũ conficiã. Prima quæq;: ideſt quo ordine ea tradidimus: & .i. ſimul vobiſcum: cũ. i. quando voles. & .i. etiã: Interdũ ſine nobis: conſequere. i. obtinebis: ne impudiare: quid. i. in aliquo quin poſſis progredi pariter nobiſcũ ad hãc vtilitatẽ. Nunc tu fac vt pbeas. i. prębe te nũc attẽtũ: nos pergemus. i. perſeuerabimus pficiſci ad inſtituta. i. ad ea q̃ incepimus & ppoſuimus.

DE GENERE DELIBERATIVO.

DELIBERATIONES *partim ſunt huiuſmodi, ut quæratur utrum potius faciendum ſit: partim huiuſmodi, ut quid potiſſimum faciendum ſit, cõſideretur, hoc modo: Vtrum potius Carthago tollenda, an relinquenda uideatur. Quid potiſſimum, hoc pacto; ut ſi Annibal cõſultet cum ex Italia Carthaginem accerſitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegiptũ profectus occupet Alexandriã. Item deliberationes partim ipſæ propter ſe cõſultãdæ ſunt; ut ſi deliberet ſenatus, captiuos ab hoſtibus redimat an nõ: partim propter aliquã extraneã cauſam ueniunt in deliberationem & conſultationem; ut ſi deliberet ſenatus bello Italico ſoluat'ne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus conſulem fieri. partim & propter ſe ſunt deliberandæ, & magis propter extraneam cauſam ueniunt in conſultationem, ut ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſociis ciuitatem det an non. In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem, omnis oratio ad ipſam rem accommodabitur. In quibus extranea cauſa conficeret deliberationem, in his ipſa erit cauſa adaugen-*

CAPIDVRVS.

DEliberatiões partim ſunt eiuſmodi, vt quæratur vtrum potius faciendum ſit, partim huiuſmodi quid potiſſimum faciendum ſit, conſideretur hoc modo, vtrum potius.) Nam omnis ſuaſoria nihil aliud eſt quam comparatio: nec vtrum melius, ſed quid ſit optimum quæritur. Carthago tollenda.) Diruenda, vt Carthaginenſes alio loco habitare compellamus. Cum ex Italia Carthaginẽ.) Reuocatur. An domũ.) Carthaginem redeat. Occupet Alexan.) Aegypti quondam Metropolim, & regiam dicit. Vt ſi deliberet.) Cum enim Fuluius Flaccus conſulatum gerens primus Italos inſtigaſſet, vt in vrbem tanquam ciues aſſumi vellent, & ex ſubditis participes fierent dignitatum, Liuius Druſus tribunus plebis vir illuſtris, rogantibus Italis, legem vt ciuitate donarentur, ſe laturum promiſit. Quamobrem cum Druſo multi mortem interminarentur, raro prodibat in publicum. itaque domi omnibus ius dicebat, vbi furoris gladio traiectus occubuit. Itali, Druſi cæde percepta, a Romanis defecere, bellumque in eos acre ſuſcitarunt. Italorum autem exercitus ex omnibus qui conuenerant vrbibus, fuit peditum equitumq; ad cẽtum milia. Contra Romani parem illis parauere vndecunq; potuerunt exercitum. Romanis Sextus Iulius Cæſar, & Publius Rutilius Rufus conſules præerant. Prætores autem Rutilii Rufi Cne. Pompeius, illius Pompeii pater qui magnus cognominatus eſt,

da aut deprimenda. Omnes orationes eorum qui ſententiam dicent, finem ſibi conueniet utilitatis proponere, ut omnis eo totius orationis ratio conferatur.

Vtilitas in duas partes in ciuili conſultatione diuiditur; tutam, & honeſtam. Tuta eſt quæ conficit inſtantis aut conſequentis periculi uitationem qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in uim & dolum: quorum alterum ſeparatim, aut utrunq; ſumemus coniunctim.

Vis diſcernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, reuocationes hominum, & alias huiuſmodi res.

Dolus conſumitur in pecuniam, pollicitationes, diſſimulationes, maturationes, mentitiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſi quando de re militari, aut de adminiſtratione reipublicæ ſcribere uelimus.

Honeſta res diuiditur in rectum, & laudabile. Rectum eſt quod cum uirtute & officio fit. Id diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, modeſtiam. Prudentia eſt calliditas, quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum & malorum. dicitur item prudentia ſcientia cuiuſdam artificij: appellatur item prudentia multarum rerum memoria, & uſus plurimum negotiorum. Iuſtitia eſt æquitas ius unicuique tribuens pro dignitate cuiuſque. Fortitudo eſt rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum utilitatis ratione perpeſſio. Modeſtia eſt in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, ſi commoda cum incommodis conferemus, cum alterum ſequi, alterum uitari cohortabimur. Aut ſi qua in re cohortabimur aliquid cuius rei aliquam diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere, quo modo aut qua quicq; ratione fieri oporteat oſtendemus. Aut ſi ſuadebimus quippiam cuius rei geſtæ præſentem aut auditam memoriam poterimus habere; qua in re facile id quod uelimus, exemplo allato perſuadere poterimus.

Iuſtitiæ partibus utemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum dicemus miſereri oportere. Si oſtendemus bene merentibus gratiam referri conuenire. Si demonſtrabimus ulciſci male meritos oportere. Si fidem magnopere cenſebimus conſeruandam. Si lege & mores ciuitatis egregie dicemus ſeruari oportere. Si ſocietates atq; amicitias ſtudioſe dicemus coli conuenire. Si quod ius in parētes, deos, patriam natura comparauit, id religioſe colendum demonſtrabimus. Si hoſpitia, clientelas; cognationes, affinitates caſte colendas eſſe dicemus: Si nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec ſimulatione à uia recta oſtendemus oportere deduci. Si dicemus æquale ius in omnibus ſtatui conuenire. His atq; huiuſmodi partibus Iuſtitiæ ſi quam rē in concione, aut in concilio faciendā eſſe cenſebimus; iuſtā eſſe oſtendemus: contrarijs iniuſtā. Ita fiet ut eiſdem locis ad ſuadēdū, & ad diſſuadendū ſimus cōparati.

Sin fortitudinis retinendæ cauſa faciendum quid eſſe dicemus, oſtendemus res magnas & excelſas ſequi & appeti oportere: & item res humiles indignas uiris fortibus uiros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate ſua iudicare. Item à nulla re honeſta periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi, nullo dolore cogi ut ab officio recedatur, nullius pro rei ueritate metuere inimicitias; quodlibet pro patria, parentibus, hoſpitibus,

ac Q. Cepio, C. Perpenna, C. Marius, Valerius Meſſala. Sexti Cæſaris autem prætores, P. Lentulus, ac frater ipſius Cæſaris. Titus Didius, Licinius Craſſus, Cornelius Sylla, & Marcellus. Italorum autem duces, T. Afranius, C. Pontilius, Marius Ignatius, Q. Pompedius, C. Bebius, M. Lamponius, G. Iudacilius, Erius Aſinius, ac Vectius Cato, aduerſum Romanos cōſtitere. Quibus confligentibus, magna cædes vtrinque facta. Romani primo quidem afflicti cum etiam Hetruſci bellum molirentur, ne multis vno tēpore bellis corruerent, fœdera cū Italis iunxerunt, & Italos ciuitate donauerunt: eo tamē pacto, vt non in earum tribuum numero quæ 35. ad creandas dignitates admittebantur, eſſent: ſed cum ex illis tribubus alias legiſſent, in earum numero Itali continerentur. Vnde factum eſt, vt hæ nullius haberentur authoritatis. Quod primum Itali non aduerterunt, ſed inde re cognita diſſenſio noua oriri cœpit, ſedati tamen eorum animi ſunt. Hoc igitur dicit Cicero, vt ſi deliberet ſenatus bello Italico, an ſociis ciuitatem det, hoc eſt, eos ne in populum Romanum aſciſcat ad danda ſuffragia, an nō. In quibus cauſis res natura faciet deliberationē.) Hoc eſt, vbi & vtilitas & honeſtas deliberandum aliquid, quod rei ipſius ratio poſcat commouerit, ſuadentis ars illic omnis ad rem ipſam erit accommodāda. In qbus extranea cauſa cōficiet deliberationem.) Vt non tam rei ipſius natura quęratur, q̃ vt altera pars magis probanda aut deprimēda proferatur. In his ipſa cauſa erit adaugenda.) Vt ſi putemus Italos in vrbem aſciſcendos. Aut deprimenda.) Si id nullo modo faciēdum exiſtimemus. Omnes rationes eorū qui ſententiam dicēt.) Qui orationem ſuadebunt, aut diſſuadebunt. Vt omnis eo totius orationis ratio cōferatur.) Subaudiendum vtilitatem. Vtilitas in duas partes in ciuili conſultatione.) Vbi de ciuitatis vtilitate deliberatur. Alias enim perpetuo verum nō erit. Quæ conficit.) Abſoluit. Inſtantis.) Imminentis. Aut conſequentis.) Quod ſequi debeat. Qualibet ratione.) Quocunque modo, ſicut vi & dolo. Quorum aut alterum ſeparatim.) Aut altero ex his per ſe conficietur. Aut vtrūque ſumemus coniūctim.) Aut coniungemus & vim & dolum, quo tutiores eſſe valeamus. Vis diſcernitur.) A dolo ſeparatur, per exercitus, claſſes, nauium multitudinem, arma, quibus nos tuemur. Tormenta.) Quæ in hoſtes liberamus, aut quæ hoſtium muris diruendis admouemus. Reuocationes hominum.) Verum cum receptui canitur, in hoſtes impetu maiore inuehantur milites. An certe reuocationes, vt diſcernant alios. Dolus conſumitur in pecunia.) Omnis enim pene fraudis cauſa pecunia eſt. Maturationes.) In longum productiones, quo aliquam melius ſtruamus fallaciā. Si quando de re militari, aut de adminiſtratione.) Veluti in libello de re militari poſtea ſcripſit. Rectum eſt quod cū virtute.) Virtus eſt animi habitus, modo, rationi, naturæ conſentaneus. vt Plato definit, ἀρετὴ δ᾽ ἐξ ἕξις γνώμη τίς ... ζῶον καὶ ... ἐπαινετὴ ... τὸ ἔχον ἄγαθον λέγεται. Ariſtote. autē ἡ ἀρετή, inquit, μεσότης δ᾽ ... εἶναι τῶν παθῶν. Officium vero eſt, ex virtute actio probabilis. Id diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, & temperantiam. Cum ex duabus tantum conſtet homo ſubſtantiis, anima & corpore: anima rationem, corpus ſibi ſenſus vendicat. Ratione idoneus eſt illuminari ac intelligere aliquid ſupra ſe, in ſe, & infra ſe. ſupra ſe Deū, in ſe angelum & hominis animam, infra ſe quicquid cœli ambitu continet. Rerum quidem immortalium cognitio ſapientia, mortaliū aūt prudentia nominat. Cū ſenſibus vero cōcupiſcibilis & iraſcibilis homo eſt, p concupiſcibilitatē & iraſcibilitatem apta eſt anima vt afficiatur, affectus autem quadripartitus eſſe dignoſcitur, dum de eo qđ amamus iam vel gaudemus, vel gaudendum eſſe ſperamus: & de eo quod odimus iam vel dolemus, vel dolēdum metuimus: & ob hoc ex concupiſcentia gaudium & ſpes, de iraſcibili parte dolor & metus oriuntur. Cum primum igitur quatuor hæ animi perturbationes contra rationem inſurgūt, a Græcis πάθη vocantur, nos verbum e verbo vertentes, ante paſſiones poſſumus appellare. His homines carere impoſſibile eſt. nam ſine vitiis nemo naſcitur, optimus ille qui minimis vrgetur. ſi autem tantum potuerint vt rationi dominentur, ac prudentiam omnem ſuis illecebris ſubiiciant, ſui etiā vitii nomen habent. Quod autem animum aut mentem per ſe corrumpit, flagitium nominatur. Sed quod vitium id agit, vt alteri noceat, facinus appellatur: quæ duo omnium peccatorum

amicis, & ijs rebus quas iuſtitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet ſuſcipere laborem.

Modeſtiæ partibus utemur, ſi nimias libidines honoris, pecuniæ, ſimiliumq́; rerum uituperabimus. Si unamquanq; rem certo naturæ termino definiemus. Si deniq; quid cuiq; ſatis ſit oſtendemus, et nimium progredi diſſuadebimus, et modum unicuiq; rei ſtatuemus. Huiuſmodi partes ſunt uirtutis, amplificandæ ſi ſuadebimus, attenuandæ ſi ab his dehortabimur; ut hæc attenuentur quæ ſupra demonſtraui. Nam nemo erit qui ſentiat à uirtute recedendum. Verum aut res huiuſmodi non dicatur eſſe, ut uirtutem poßimus egregiam experiri, aut in contrarijs potius rebus q̃ in his uirtus conſtare oſtendatur. Item ſi quo pacto poterimus; quam is qui contradicet iuſtitiam uocarit, nos demonſtrabimus ignauiam eſſe & inertiam ac prauam liberalitatem. Quam prudẽtiam appellarit, ineptam & garrulam & odioſam ſcientiam eſſe dicemus. Quam ille modeſtiã dicet eſſe, eam nos inertiam & diſſolutam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam & inconſideratam appellabimus temeritatem.

Laudabile eſt quod conficit honeſtam & præſentem et conſequẽtem cõmemorationem. Hoc nos eo à recto ſeparauimus, non q̃ hæ quatuor partes quæ ſubijciuntur ſub uocabulo recti, hanc honeſtatis commemorationem dare nõ ſoleant, ſed quanq̃ ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo. Neq; enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit; ſed ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi uoluntas.

Cum igitur erit demonſtratum rectum, laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis hominibus, ut ſi qua res honeſtiori ordini placet; quæ à deteriore ordine improbetur, aut aliquibus ſocijs, aut omnibus ciuibus exteris nationibus; poſteriſq; noſtris. Cum huiuſmodi locorum diuiſio ſit in conſultatione, breuiter aperiẽda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit uel à principio, uel ab inſinuatiõe, uel ijsdem rationibus quibus in iudiciali cauſa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt utilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atq; honeſtam: ſi utrunq; poterimus oſtendere, utrunq; pollicebimur nos in docendo demonſtraturos eſſe: ſin alterum demonſtraturi erimus; ſimpliciter, quod dicturi ſumus, oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutam eſſe dicemus, diuiſione utemur in uim & conſilium. (Nam quod in docendo rei dilucidandæ cauſa dolum appellauimus, id in docendo honeſtius conſilium appellabimus.) Si rationis noſtræ ſententiam rectam eſſe dicemus, & omnes partes recti incident; quadripartita diuiſione utemur: ſi non incident; quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione & confutatione utemur locis, quos ante oſtendimus, noſtris confirmãdis, contrarijs cõfutandis. Argumentationis artificioſæ tractandæ ratio de ſecundo libro petetur. Sed ſi acciderit ut in conſultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honeſta ſententia ſit, ut in deliberatione eorum qui a Pœnis circumſeßi deliberant quid agãt: qui tutam rationem ſequi ſuadebit, his locis utetur, nullam rem utiliorem eſſe incolumitate: uirtutibus uti neminem poſſe qui ſuas rationes in tuto nõ collocarit: nec deos quidem eſſe auxilio ijs, qui ſe inconſulto in periculum

totum genera ſunt. Cæterum per prudentiã, quæ & ipſa per ſapiẽtiam perficitur, ſuperãtur, abſcinduntur q́. Hæc ſemel atque iterum, ſed ſemper, quoad mentis bene compoſitę habitus ſtabilis manet. Reliqua virtutum nomina ſunt hęc, primariarum duntaxat, fortitudo, temperantia, iuſtitia. Quandocunq́ igitur gaudium, dolor, metus, a prudentia, temperantia, fortitudine, iuſtitia, quæ videlicet oium virtutum origines & quaſi cardines ſunt, coercentur, in virtutes conſurgunt, quamobrẽ nec in deo virtus eſſe vlla poteſt, quando ne vlla quidem perturbatio in eo ſuſcitatur. Prudentia eſt ea.) Hanc alibi ita definit: prudentia eſt rerum bonarum malarumq́ ac vtrarumq́ ſcientia. Plato autẽ hoc modo: φρόνησις δύναμις ποιητικὴ καθ' αὑτὴν τῆς ἀνθρώπου εὐδαιμονίας διάθεσις, καθ' ἣν κρίνομέν τι πρακτέον, καὶ τι οὐ πρακτέον. Hanc ita diſtinguit a ſapiẽtia. ſicut nos ſupra. ſiquidem ſapientiam ita definit, σοφία ἐπιστήμη τῶν ἀεὶ ὄντων ἐπιστήμη θεωρητικὴ τῆς τῶν ὄντων αἰτίας. idem quoq́ Ariſtot. ſentit. nam in primo libro qui ἠθικῶν μεγάλων inſcribitur, ἡ μὲν γὰρ σοφία, inquit, ἐστὶ περὶ τὰ μετ' ἀποδείξεως καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ὄντα ἡ δὲ φρόνησις οὐ περὶ ταῦτα, ἀλλὰ περὶ τὰ ἐν μεταβολῇ ὄντα. Hieronymus autem ſuper Pauli epiſtola ad Epheſios, ſapientiam inquit, & prudentiam eſſe propemodum eadem. Stoici quidẽ ſic opinantur, dicentes, ſapiẽtia eſt rerum diuinarum humanarumq́ cognitio: prudentia uero cãtum mortalium. Humanarũ igitur rerum cognitionem Stoici ſapientiæ addiderunt. In quo Auguſtinus ab Hieronymo diſſentit, qui ita ſcriptum reliquit, Eſt itaq́ in ratione quiddam ad ſuperna & cœleſtia intendens, & id dicitur ſapientia: & eſt quiddam ad tranſitoria & caduca reſpiciens, & id vocatur prudentia. Nõ defuerunt qui dubitarent, non tam ſapientia q̃ prudentia virtutes eſſent: rationemq́ ſuæ dubitationis attulerunt, q cum ſapientia & prudẽtia rerum quędã ſint ſcientię, vt docuimus. ſcientia autẽ (vt ipſe Ariſtoteles inquit) oẽs in parte intellectiua & rationali cõſiſtãt, virtutes vero irrationali in parte animę ſint (ob quam cauſam Socratem etiam incuſat, qui virtutes ſcientias facit) recte neutram exiſtimari poſſe virtutẽ. Ariſtoteles tamẽ ipſe virtutem vtranq́ eſſe oſtendit, inquiens, εἰ γὰρ ἡ φρόνησις ἀρετή ἐστιν, ὡς φαμὲν, τοῦ μορίου τοῦ ἑτέρου τῶν λόγον ἐχόντων ἐστὶν δὲ χείρων ἡ φρόνησις τῆς σοφίας, περὶ χείρω γάρ ἐστιν, ἡ μὲν σοφία περὶ τὸ ἀΐδιον καὶ τὸ θεῖον, ὡς φαμὲν, ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὸ συμφέρον ἀνθρώπῳ. εἰ οὖν τὸ χεῖρον ἀρετή ἐστιν, τό γε βέλτιον εἰκός ἐστιν ἀρετὴν εἶναι, ὥστε δῆλον, ὅτι ἡ σοφία ἀρετή ἐστιν. Prudentiæ eſt calliditas.) Hoc eſt, per experiẽtiã peritia. Callidus enim, vt ipſe Cice. putat, a callo nomen habet, cuius longo quaſi vſu mens ipſa ex corporis occalluerit laboribus. Quæ rationem quandam poteſt habere bonorum & malorum, dicitur item prudentia.) Potẽs eſt, vt habeat delectum, electionem. Scientia cuiuſdam artificii, & appellatur prudentia multarum rerum memoria.) Vt ex arte humana & rerum tractatione, ſcientia, prudentia fit. Et vſus plurium negotiorum.) Id eſt multorum. nam poſitiuum, nõ comparatiuum nomen eſt. nemo enim cõplus dicit, ſed complutis & complure in veterum vſu fuit. Vnde complures locos, vt cõpluria fana, Cato in originibus dicit. Et Cicero, in Protagora confirmationis genera compluria. Hinc complurium genitiuus. Errat autem Gellius, qui plura nullo modo dicendum eſſe exiſtimauit. Nã poetarum exempla infinite aliter docent. Prudentiæ vero partes ſunt, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria eſt, per quam animus repetit quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per quam ea proſpicit quæ ſunt. Prouidentia eſt, per quam aliquod futurum videtur anteq̃ factũ eſt. Hæc tria beatus Ambroſius tribuit officia, Deum venerari, bene viuere, & benemerita apud Deum collocare. ita enim dicit: quia lex naturalis tres habet partes, cuius prima hæc eſt, vt agnitus honoretur creator, ne eius claritas & maieſtas alicui de creaturis deputetur: ſecũda pars eſt moralis, hoc eſt, vt bene viuatur modeſtia gubernante. Congruit enim homini habenti notitiam creatoris, vitam ſuam lege moderari, ne fruſtetur ſummum illud initium. tertia pars docilis. vt notitia creatoris Dei & exemplũ morum cæteris tradatur, vt diſcant quẽadmodum apud creatorem meritum collocatur. hęc eſt vera & Chriſtiana prudentia. Hoc ideo ſubiecimus, quod ab hoc loco non alienum eſſe exiſtimauimus. & quoniam hęc demõſtratiuo deliberatiuoq́ generi communia præcepta ſunt, ſatius fuerit hic oĩa ſimul cõmonuiſſe q̃ eadem ſparſim pertractaſſe. Iuſtitia eſt æquitas, ius vnicuiq́ tribuens pro dignitate.

mittant: Honeſtum nihil oportere exiſtimari, quod non ſalute pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis utetur: Virtutem nullo tempore relinquendam; uel dolorem, ſi is timeatur; uel mortem, ſi ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem eſſe: conſiderare quæ ſit turpitudo conſecutura. At non immortalitatem, neq; æternam incolumitatem conſequi, nec eſſe exploratum illo uitato periculo nullum in aliud periculum uenturos, uirtute uel ultro ad mortem proficiſci eſſe præclarum. Fortitudini fortunam quoq; eſſe adiumento ſolere: eum tute uiuere qui honeſte uiuat, non qui in præſentia incolumis ſit: & eum qui turpiter uiuat, incolumem in perpetuum eſſe non poſſe.

Concluſionibus ferè ſimilibus in his et iudicialibus cauſis uti ſolemus, niſi q, his maxime conducit quamplurima rerum ante geſtarum exempla proferre. Nunc ad demōſtratiuum genus cauſæ tranſeamus.

cuiuſq.) Hāc ita definit Plato, δικαιοσύνη ὁμόνοια τῆς ψυχῆς πρὸς αὑτήν, καὶ εὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν, πρὸς ἄλληλά τε καὶ περὶ ἄλληλα· ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ, ἕξις καθ' ἣν ὁ ἔχων προαιρετικός ἐστι τῶν φαινομένων αὐτῷ δικαίων, ἕξις ἐν βίῳ νόμου ὑπήκοος, ἰσότης κοινωνική, ἕξις ὑπηρετικὴ νόμων. Ariſt. aūt bipartitā eſſe iuſtitiā putat, alterā q̄ ī nobis ipſis, alterā aduerſus alios. In primo. n. eius libelli, quem μεγάλων ἠθικῶν inſcripſit. ita dicit. περὶ δὲ δικαιοσύνης λοιπὸν ἂν εἴη εἰπεῖν τί ἐστι, καὶ ἐν τίσι, καὶ περὶ τί. πρῶτον μὲν, ἀλλ' ἐὰν λαμβάνωμεν τί ἐστι τὸ δίκαιον, ἔστι δὴ διττόν, τὰ δίκαια γάρ φασιν εἶναι, ἃ ὁ νόμος κελεύει, ὁ δὲ νόμος κελεύει τὰ ἀνδρεῖα πράττειν, καὶ τὰ σώφρονα, καὶ ἁπλῶς ἅπαντα ὅσα κατὰ τὰς ἀρετὰς λέγεται. διὸ καὶ φασὶ δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετὴ εἶναι, εἰ γὰρ δίκαια μέν ἐστιν ἃ ὁ νόμος κελεύει ποιεῖν, ὁ δὲ νόμος κελεύει πάντα, ὁ δὲ νόμος τὰ κατὰ πάσας ἀρετὰς ὄντα προστάττει. ὁ ἄρα τοῖς κατὰ νόμον ἐμμένων δικαίοις, τελείως σπουδαῖος ἔσται, ὥστε ὁ δίκαιος καὶ ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετή ἐστιν, ἓν μὲν δή τι δίκαιον ἔστι τοῦτο ἐστί, καὶ περὶ ταῦτα, ἀλλὰ μὴν οὐ τοῦτο τὸ δίκαιον, οὐδὲ τὴν περὶ ταῦτα δικαιοσύνην ζητοῦμεν. κατὰ μὲν γὰρ ταῦτα τὰ δίκαια ἔστιν καθ' ἑαυτὸν ὄντα δίκαιον εἶναι. ὁ γὰρ σώφρων, καὶ ἀνδρεῖος, καὶ ἐγκρατής, καὶ αὐτὸς καθ' αὑτὸν εἶναι δίκαιον. τοῦτο δ' ἐστὶν ὃ ζητοῦμεν δίκαιον, καὶ τὴν δικαιοσύνην τὴν περὶ ταῦτα τὸ τοιοῦτον δίκαιόν ἐστι, τὸ πρὸς ἕτερον, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, τὸ ἴσον. τὸ γὰρ ἄδικον τὸ ἄνισόν ἐστιν. Iuſtitia igitur eſt habitus animi, communi vtilitate conſeruata, ſuā cuiq; tribuens dignitatem. Eius initium eſt a natura profectum deinde quædam in conſuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt: poſtea res a natura profectas, & a conſuetudine probatas, forte religio auxit. Naturæ ius eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata vis inſeruit, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem. Religio eſt, quę ſuperioris cuiuſdam naturæ, quam diuinam vocamus, curam cerimoniasq; affert. Pietas eſt, per quam ſanguine coniunctis, patriæq; beneuolis, officium & diligens tribuitur cultus. Gratia eſt, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio eſt, per quam uis aut iniuria & omnino omne quod obfuturū eſt, defendendo aut vlciſcendo propulſatur. Obſeruantia, per quam homines, aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam & honore dignantur. Veritas, per quam incommutata ea quæ ſunt, aut quæ fuerunt, aut futura dicuntur. Ex conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter a natura tractum, aliud & maius fecit vſus, vt religionem: aut ſi quid eorum, quæ ante diximus a natura proficiſci, in maius factum per conſuetudinem videmus: aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatione perduxit, qđ genus pactum eſt, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit. par, quod inter omnes æquale eſt iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum ſententiis iam cōſtitutum eſt. Lex ius eſt, quod ſcriptum populo expoſitum eſt. vt obſeruetur.

Fortitudo eſt rerum magnarum appetitio, & humilium rerum.) Ipſe alibi ita definit. Fortitudo, eſt conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Plato ita. ἀνδρεία ἕξις ψυχῆς ἀκίνητος ὑπὸ φόβου, θάρσος πολεμικόν, ἐπιστήμη τῶν κατὰ πόλεμον πραγμάτων, ἐγκράτεια ψυχῆς πρὸς τὰ φοβερὰ δεινά. Ariſtotelis de fortitudine in primo μεγάλων ἠθικῶν hęc verba ſunt. ἐπεὶ οὖν ἐστιν ἡ ἀνδρεία περὶ θάρρη καὶ φόβους, σκεπτέον ἂν εἴη περὶ ποίους φόβους καὶ θάρρη ἄρα. εἰ μέν τις φοβεῖται μὴ ἀποβάλῃ τὴν οὐσίαν, οὗτος δειλός. εἰ δέ τις θαρρεῖ περὶ ταῦτα, ἀνδρεῖος, οὐχ ὁμοίως δὲ εἴ τις φοβεῖται νόσον, ἢ θαρρεῖ. οὔτε δειλὸν φατέον εἶναι τὸν φοβούμενον, οὔτ' ἀνδρεῖον τὸν μὴ φοβούμενον, οὐκ ἄρα ἐν τοῖς τοιούτοις φόβοις καὶ θάρρεσίν ἐστιν ἡ ἀνδρεία, ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν τοῖς, οἷον εἰ μή τις φοβεῖται βροντὰς ἢ ἀστραπὰς ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον φοβερῶν, οὐκ ἀνδρεῖος, ἀλλὰ μαινόμενός τις, ἐν φόβοις ἄρα καὶ θάρρεσίν ἐστιν ὁ ἀνδρεῖος, τοῖς κατ' ἄνθρωπον. Fortitudinis partes ſunt magnificentia, fidentia, perſeuerātia. Magnificentia eſt, magnarum rerum & excelſarum, cum animi ampla quadam & ſplendida propoſitione cogitatio atq; adminiſtratio. Fidentia eſt per quam magnis & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ, certa cum ſpe collocauit. Patientia eſt, honeſtatis aut vtilitatis cauſa, rerum arduarum ac difficiliū voluntaria ac diuturna perpeſſio, perſeuerantia ſtabilis, & perpetua permanſio. Modeſtia eſt, in animo continens. Nonius Marcel. de doctorum virorum indagine, Modeſtia inquit moderatio, modus, modicum, mediocre, hunc habent ordinem, q modeſtia fundamentū, ſoliditas, & baſis ipſa uirtutum eſt, e qua gignitur moderatio, quæ temperat modos, quibus morati diſcipuli in factis & in dictis & cæteris talibus agendi officiis reguntur. Modicum vero, moderatum eſt mediocre, idem quod mediū. ita ſæpe poſitum in magnis authoribus, annotauimus. M. Cato de liberis educandis. Omnia, inquit, in docendis pueris quę virtutem veram informant, mediocria & modica ſint. Inter modeſtiam autem & continentiam, vt Hieronymus inquit, hoc intereſt, q modeſtia in viris perfectis eſt, conſumatęq; virtutis. Continentia vero, in via quidem virtutis eſt, ſed nec dum ad id perueniens, vt ſit virtus. Quia cupiditates adhuc in eius, qui ſe continet, cogitatione naſcuntur, & mentis puritatem polluūt, principale licet ſuperent, nec ad opus protrahant cogitationem. Non ſolum autem in deſideriis & cupiditate continentia neceſſaria eſt, ſed etiam in reliquis tribus perturbationibus, dolore lætitia & timore. Ipſe tamen Cicero modeſtiam & continentiam, temperātiæ partes eſſe exiſtimauit. Cuius hæc ſunt verba. Temperantia eſt, rationis in libidinem, atq; in alios nō rectos impetus animi firma & moderata dominatio. eius partes, continentia clementia, modeſtia. Contimētia eſt, per quam cupiditas conſilii gubernatione regitur. Clementia eſt p quam animi in odium alicuius concitati, comitate retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus claram & ſtabilem comparat authoritatem. Modeſtiam Plato ita definit. σωφροσύνη μετριότης τῆς ψυχῆς περὶ τὰς ἐν αὐτῇ κατὰ φύσιν γιγνομένας ἐπιθυμίας τε καὶ ἡδονάς, συναρμοσία καὶ εὐταξία ψυχῆς πρὸς τὰς κατὰ φύσιν ἡδονὰς καὶ λύπας, συμφωνία ψυχῆς πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι. Ariſtoteles vero ἡ σωφροσύνη, inquit, μεσότης ἀναισθησίας καὶ ἀκολασίας. μεσότης μὲν οὖν ἂν εἴη ταύταιν, ἐστὶ δὲ ἡ σωφροσύνη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, οὐ πάσας δὲ, οὐδὲ τὰς περὶ πάντα. οὐ γὰρ εἴ τις ἥδεται θεωρῶν γραφὴν ἢ ἀνδριάντα, ἢ τι ἄλλο τῶν τοιούτων, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀκόλαστος, ὁμοίως δὲ οὐδὲ περὶ ἀκρόασιν, ἀλλ' ἐν ἡδοναῖς ταῖς περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν. εἰ δὲ δὴ περὶ ταύτας οὐχ ὁ σώφρων ἔσται οὕτως ἔχων, ὥστε μηδ' ὑπὸ μιᾶς τῶν τοιούτων ἡδονῶν, μηδὲν πάσχειν· ὁ μὲν γὰρ τοιοῦτος ἀναίσθητος. Prudentiæ partibus vtemur.) Non tantum prudentiæ cæterarumq; cardinalium virtutū partes noſſe oratorem oportet, ſed & vitia, vt quid improbandum etiam, ac quo pacto improbandum ſit, poſſit noſſe. Ea qui velit omnia intelligere, Platonis dialogos & Ariſtotelis ethica legas, diſcatq;. Nobis autem ſatis fuit, ad hunc Ciceronis locum attinentia ea poſuiſſe. Si commoda cum incommodis conferemus.) Si inter ſuadēdum ea comparabimus, quæ commoda ſint, cum incommodis. & omnia ad vtilius honeſtiusq; reuocabimus, munere vtemur prudentiæ. Aut ſi qua in re cohortabimur, ad aliquid.) Vt in grammatica facultate, cæteris ue diſciplinis in vrbe edocēdis, ſi populum huc adhortati fuerimus, præclarum aliquem populum pro exemplo deligamus, vel ſimile aliquid aliud conſtituamus. Diſciplinabilem ſciētiam poterimus habere.) Scientiā, qua multi poſſint erudiri diſcipuli. Si ſuadebimus.) Quippiam, cuius rei geſtæ, hoc eſt cuius aliquod ſimile extet apud alios documentum, id vt auditores intueantur referemus, in eosq; prudentia vtemur. Sed ſi quid ſuadendum, in quo nos exemplum ita commemoremus, ſimilitudinem ue, ſit omnino plena, facilis, varia, ad extremum vſq; & barbarum genus oratio.

ſio. Veluti ſic, Dux Dacorum cum ſciret diſſociatum armis ciuilibus populum Romanum, non tamen tentandum arbitratus eſt, quia e externo bello poſſet concordia inter ciues coaleſcere: duos ergo canes in conſpectum popularium commiſit: hiſq; acerrime de proiecta carne pugnantibus, lupum offeodit, quem protinus canes omiſſa inter ſe ira aggreſſi ſunt. Eo ille exẽplo prohibuit barbaros ab impetu nouo, Romanis nẽpe profuturo. Memoriam poterimus habere, qua in re facile ad quod velimus.) ſi veterum aliquo exemplo audito adhortabimur. Exẽplo allato perſuadere poterimus.) Nam exemplorum maior plerunq; eſt vſus, & melius perſuadetur, q̃ luculentiſſima quacunq; alia oratione. Iuſtitiæ partibus vtemur, ſi aut innocentum aut ſupplicum dicemus miſereri oportere.) Innocentum, vtrum qui deliquerint, & imprudentiam, caſum, aut fortunam in cauſa dicant fuiſſe an certe innocentum, qui cum alias non deliquerint, ſemel tantum lapſi ſint, velit Cicero, dubium eſt. Aut ſupplicum dicemus miſereri oportere, ſi oſtendemus merentibus gratiam referri conuenire, ſi demonſtrabimus vlciſci.) Nam non ſemper æquum eſt peccantem punire, & ius eſt iuſtitiam ſummam non ſequi ſummum ſiquidem ius ſumma iniuria factum, vt Cicero inquit, iam tritũ ſermone prouerbium eſt. Præterea quoniam homini non peccare impoſſibile eſt, eo magis diuinam abũdaſſe gratiam dicemus. Itẽ, Quanto magis carere vitiis ſit impoſſibile, tanto nos oportere ei qui ſibi remitti culpam cupiat, plus indulgere. Male meritos) qui ſunt mala promeriti. Hoc tamen non tantum Ambroſius in libro officiorum, cæteriq; Chriſtiani non faciendum putant, ſed ne quidem ethnicorum multi. Vnde Iuuenalis, Semper & infirmi eſt animi, exiguique voluptas, Vltio. Et ſic collige, q; vindicta nemo magis gaudeat, quam fœmina. Si fidem quam dederimus magnopere cenſebimus conſeruandã.) Iuſtum erit. Hoſpitia.) Vbi nos hoſpitati fuerimus, ea loca caſte coli debere a nobis oſtendamus. Clientelas.) eſt multitudo eorum qui potentem aliquem colunt, ciuem, principem'ue fauore proſequuntur, & eius dignitatem factionemq; tutantur, ducti vel mercede vel beneficio: nec ſeruum clientem nominare licet. quod autem Lucanus inquit, Emptiq; clientes: nõ de ſeruis loquitur. Non enim in ſeruis ſpem ſibi Pompeius poſuerat, ſed in liberis & ciuibus. ſeruilem tamen, non liberalem animum habentibus, quia venalem haberent ingenuitatem. nã cum dicimus ſeruos, non addimus emptos: ſic ergo ne emptos quidem clientes dixiſſet. Cognationes.) Hoc eſt, per ſanguinis coniunctiones, iam virilis q̃ fœminini ſexus. ſiquidem virilis tantum ſanguinis agnati, ex iureconſultis intelliguntur, vt in tertio Inſtitutionũ Iuſtiniani imperatoris de legitima agnatorum ſucceſſione patet. Affinitates.) vbi etiam ſi ſanguinis nulla deuinciat nos copula, intercedat tamen aliqua coniunctio. Caſte colendas.) incorrupte, ſine vlla vitii labe. nam vitiorum omnium abſtinentia, caſtitas poteſt appellari. Verg. Caſta pudicitiam ſeruat domus. Nec gratia.) Nec beneuolentia moueri nos oportere, quo minus peccata puniamus. Intelligendum autem, eorum qui plurimum deliquerint: ne videatur ſibi contrarius, vbi dixit Supplicũ miſereri oportere. Nec periculo.) quod etiam nobis immineat, ſi ſecus iudicauerimus. Simultate.) Si ſimultatem latens ſimul ſubrepat odium. His atq; huiuſmodi.) Nam non ſunt ſolæ iuſtitiæ partes, & ſi ſoli loci, unde iuſtam rem, aut his contrariam iniuſtitiam, poſſimus oſtendere. In concione aut conſilio.) In cõcione, vbi laudemus aut vituperemus: hoc eſt, per demonſtratiuum genus. Aut in cõſilio.) vbi de aliqua re conſultetur, id eſt, per deliberatiuum genus. Ad ſuadendum.) vt fiat aliquid. Ad diſſuadendum.) ne fiat. Nam perſuadere, eſt ſuadendo conſequi quod velis. Item oſtendemus, antiquiorem mortẽ turpitudine haberi.) eſt enim fortis viri, mortem honeſtati poſtponere: minoris æſtimare mori, q̃ illam ſubire turpitudinem. Antiquiorem) præclariorem. Nullo dolore cogi vt ab officio recedatur.) nullum dolorem tam ſæuum eſſe debere, vt fortem hominem ab officio virtuteq; dimoueat. Pro rei veritate) vt verũ dicat. Si vnãquanq; rem certo naturæ termino definiemus.) ſi in rebus expetendis finem aliquem nobis imponendum dicemus, nec libidines noſtras infinitas eſſe oportere proferemus. Definiemus.) determinabimus. Quod ſatis eſt oſtendemus.) ſi quouſq; nobis cupere liceat aperiemus. Huiuſmodi partes ſunt omnibus verbis amplificandæ.) ſi ſuadebimus: velut ipſe pro Publio Sextio, fortitudinem extollens. Amemus patriam pareamus ſenatui, conſulamus bonis, præſentes fructus negligamus, poſteritati & gloriæ ſeruiamus, id optimum putemus quod erit rectiſſimum: ſperemus, quod volumus: ſed quod acciderit feramus. Cogitemus denique corpus virorum fortium, magnorum hominum, eſſe mortale: animi vero motus, & virtutis gloriam, ſempiternam. neq; hanc opinionem, ſi in illo ſanctiſſimo Hercule conſecratam videmus, cuius corpore ambuſto vitam eius & virtutem immortalitas excepiſſe dicitur, minus exiſtimemus eos, qui hanc tantam rempublicam ſuis conſiliis, aut laboribus auxerint, vel defenderint, uel ſeruauerint, eſſe immortalem gloriam conſecuturos. Attenuandæ, ſi ab his dehortabimur.) velut pro M. Cælio ipſe, Si quem forte inueneritis, qui aſpernetur pulchritudinem rerum, non odore vllo, non tactu, non ſapore capiatur, excludit hic auribus omnem ſuauitatem, cui ego fortaſſe & pauci deos propitios, pleriq; autem iratos putauerunt. Ergo hæc deſerta vita, & inculta, atq; intercluſa iam relinquatur, detur aliquid ætati, ſit adoleſcentia liberior nõ omnia voluptatibus denegentur, non ſemper ſuperet vera illa & directa ratio, vincat aliquãdo cupiditas voluptaſq; rationem, dummodo illa in hoc genere præſcriptio moderatioq; teneatur: parcat iuuentus pudicitiæ ſuæ, ne ſpoliet aliena, ne affundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atq; famam, ne probrum caſtis, labem integris, infamiam bonis adferat, ne quem vi terreat, ne interſit inſidiis, ſcelere careat. Hæc attenuentur, quę ſupra demõſtraui. nam nemo erit, qui ſentiat a virtute recedendum: verum aut res non eiuſmodi dicantur.) Quæ ſupra demonſtraui, ſubaudiendum extollendo, vt quæ de prudentia, iuſtitia, fortitudine, & modeſtia diximus. Vt virtutem poſſimus egregiam experiri.) Dicamus, quam laudant aduerſarii virtutem nõ eſſe huiuſmodi, vt egregia virtus dici poſſit. Aut in contrariis potius rebus.) Virtutem eſſe, quam in his rebus quas dixerint ipſi. Et hoc generaliter de omnibus virtutibus dictum eſt. Nos demonſtrabimus ignauiam eſſe & inertiam.) Ignauiam eſſe, & inertiam, velut ſi innocentum ſupplicumq; miſereri oportere dicat aduerſarius. ignauiam animi, inertiam corporis voluit intelligi. Ac prauam liberalitatem.) Si male meritos vlciſci oportere dixerint. Quam prudentiam appellarit, ineptam & garrulam & odioſam ſcientiam eſſe dicemus: quam ille modeſtiam dicet eſſe.) Ineptam, ſi ſuo loco & ſuo tempore referri non videantur, quæ prudenter dicta ſunt: garrulam, ſi exempla videantur inſulſa proferre: odioſam, ſi erunt huiuſmodi quæ dicta ſunt, vt contemni poſſe videantur. Eam nos inertiam & diſſolutam negligentiam dicemus eſſe: quam ille fortitudinem nominarit, eam gladiatoriam & inconſideratam appellabimus temeritatem.) Quam modeſtiam aduerſarii dixerunt, contemnere pecunias, honores, & ſimilia, non ob continentiam, id facere dicemus, ſed per inertiam, & vagam negligentiam. Laudabile eſt, quod conficit honeſtam & præſentem & conſequentem commemorationem.) Diuiſit ſupra Cicero honeſtum, & rectum, & laudabile. Rectum dixit, quod cum virtute & officio eſſet coniunctum. Virtutes & virtutum partes oſtendimus. Officiorum autem alia virorum, alia mulierum, alia iuuenũ, alia ſenum. & prout vniuſcuiuſq; fuerit conditio, quoniam perſonę conuenientia reddere conuenit, ac virtutes ei congruas prout conditio popoſcerit accommodare, quæ tum ſua prudentia, tum aliorum admonitione quiſq; poterit intelligere: ſic ex virtute officioq; eius de quo conſultabimus, aut concionabimur, efferre ſemper orationem oportebit. Nunc ſequitur laudabile, quod ex officio virtuteq; naſcitur. Hoc nos tum dignitate, tũ fructu ſuo ducit ad ſe. Quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt, frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas eſt, alicuius honeſta & cultu, & honore, & verecundia digna authoritas. Amplitudo, eſt potentiæ, aut maieſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, volũtas erga aliquem honeſta illius ipſius cauſa quem diligit, cum eius pari voluntate. Laudabile eſt, quod conficit honeſtũ, Honeſti enim ſpeciem, laudabile eſſe oſtendimus. Et præſentem & conſequentem commemorationem hoc nos a recto ſeparauimus, non quod.) Laudabilis enim partes, aut propter id quod intuemur, aut propter id quod ſequi confidimus, ob fructum ſcilicet honeſtatemq; extolli poſſunt. Hæ quatuor partes quæ ſubiiciuntur ſub vocabulo recti.) Virtutes recti par-

tes, quas ſupra recenſuimus, dicit. Hanc honeſtatis commemorationem dare non ſoleant, ſed quanquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt, ab illo. neq; enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit.) Senſus eſt, Rectum a laudabili certe diuiſimus, non vt uirtutem quoq; laudabilem eſſe noluimus intelligi, diximus enim ex officio virtuteq; naſci laudabile, ſed quod qualitate diuerſum ſeorſum etiam tractari debeat. Neq; enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit.) Non enim amplectendæ uirtutes ſunt ſolum propter laudem, ſed quia magis virtutem q̃ uitium ſequi decet. Veruntamen laudem duobus modis poſſumus intelligere, & quam virtus præ ſe ferat, vt ſit quaſi finis ac præmium ipſius, quod e medijs vt ita dicam viſceribus virtutis emicat, et neceſſario virtutem ipſam ſemper comitatur. Alia laus, quæ extrinſecus ab hominibus ad virtutem defertur, quæ in laudantium poteſtate eſt, quæq; tam falſa q̃ vera eſſe poteſt. de hac nunc Cicero loquitur. Siquidem ea quæ virtutem perpetuo comitatur, huiuſmodi eſt, ut propter ſe (vtpote virtutis quidam finis) expeti debere videatur. Sed ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi voluntas.) Hoc eſt ſi virtutem ipſam ſecuturam hominum laudationem videamus, creſcit voluntas amandi rectum: tum quod non ſine laude id nos facturos ſperemus, tum quod fructus & emolumenta etiam conſequamur. Cum igitur erit demonſtratum rectum, eſſe laudabile demonſtrabimus, aut ab idoneis hominibus, vt ſi qua res honeſtiori ordini placeat.) Hoc eſt, cum gloria, cum dignitate, cum amplitudine, cum amicitia laudabile eſſe coniũctum. Quæ omnia, aut propter ſe ſolum aut propter ſe & vtilitatem expendi poſſe manifeſtum eſt. quę etiam conſideranda, num religionibus adiuncta ſint, & id ex noſtro officio, aut alieno, & ex omnibus, quas opportunitates, quæ commoda ſecum ferant. & vtrum ea commoda mentis ſint, vt ſcientiæ: an corporis, vt incolumitas. Incolumitas eſt, ſalutis tuta atq; integra cõſeruatio. a it ab extrinſecus poſitis, vt potẽtia. Eſt aũt potẽtia, ad ſua conſeruanda, & alterius opprimenda, idonearũ rerũ facultas. Eſſe laudabile demõſtrabimus, aut ab idoneis hominibus, vt ſi qua res honeſtiori ordini placeat.) Hoc dicit, cũ rectũ eſſe, hoc eſt cũ virtute coniũctũ id oſtenderimus, ſupereſt, vt laudabile eſſe oſtẽdamus. quo facere poterimus, ab idoneis hominibus: in quo etiam, quod difficulter fieri, & quod facile fieri poſſit, oportebit cõſiderare. Facile id fieri dicimus, quod ſine vllo, aut magno labore, ſumptu, moleſtia, q̃ breuiſſimo tẽpore confici poteſt: difficile autem fieri, quod quanquam laboris, ſumptus, moleſtię, longinquitatis indiget, atq; aut omnes, aut plurimas aut maximas cauſas habet difficultatis, tamen his victis difficultatibus compleri, atq; ad exitum perduci poſſit, veruntamen idoneæ in hoc perſonæ multum ad id perſuadendum, quod in conſultatione poſitum erit, proficient: quippe quæ plus authoritatis habentes, plus etiam ſapere videantur, q̃ deteriori ordini placeat.) id eſt opulentiori, ampliori placeat. Quæ a deteriori ordine improbetur.) Inferiori in conditione poſita. Improbetur.) dãnetur. Aut aliquibus ſocijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationib⁹, poſteriſq; nr̃is.) Aut omnibus ciuib⁹, ſubaudiendum laudabile eſſe oſtendemus. Et eſt ſenſus, oſtendemus laudabile eſſe, cũ rectum oſtenderimus, aut ab ſtionibus, aut a ſocijs, aut ab omnibus, ciuibus noſtris exteriſq; nationibus, & ijs etiam qui poſt nos naſcantur, & ſi ab ij, qui naſcentur laudari poterunt, demõſtrabimus. Cum huiuſmodi diuiſio ſit locorum in conſultatione, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ, exordiri licebit vel a principio, vel ab inſinuatione.) Hoc eſt, cum generis deliberatiui, quod in conſultatione poſitum eſſe diximus, locorum, vnde argumẽta cauſarum naſci poſſunt, diuiſio ſit, cuiuſmodi oſtendimus, breuiter aperiẽda eſt totius tractatio cauſę. Exordiri licebit vel a principio, vel ab inſinuatione.) Paucis a me aperietur, quo pacto deliberatiui generis cauſam tractari conueniat. Vel iiſdem rationibus quibus in iudiciali cauſa.) Vt opus exordio ne ſit an non, & quo genus cauſæ egeat conſideremus, & cætera, quæ comitantur exordium. Si cuius rei narratio incidet eadem ratione narrari oportebit. quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atq; honeſtam.) Si cuius, ſi alicuius. & eſt vtrunq; vnius partis. Flectitur enim, ſi quis ſi qua, ſi quod, vel ſi quid. vt Ne quis, ne qua: & aliquis, aliqua. nam ſi ſint duæ partes, ſi quæ, non ſi qua, vltima correpta, profertur. Nam quod Vergilius, Si qua fata ſinãt, ſcripſit, non ſi aliqua fata, ſed ſi fata parte aliqua ſinant, intelligendum eſſe, quiuis vel mediocriter eruditus facile videt. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit. qm̃ in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas, & ea diuiditur in rationem.) Si de aliqua re narrare proponet, eadem narratione vtetur, qua diximus in iudiciali genere narrandum eſſe. Si vtrunq; poterimus oſtendere.) In confirmatione. Vtrunq; pollicemur.) Dum narrabimus. Simpliciter.) Vno modo, ſiue illud tutum, ſiue honeſtum ſit. Rei dilucidandæ.) Aperiendæ. Et magnificandę.) Vt maiorem faceremus rẽ. Dolũ appellauimus.) At actor non vtiq; dolum, ſed conſilium nominabit, quo facilius poſſit perſuadere. Rectam eſſe dicemus.) Hoc eſt, cum virtute coniũctam. Omnes partes recti.) Hoc eſt, virtutes, quas ſupra quadrifariæ diuiſimus. Quos oſtendimus.) De quibus ſupra locuti ſumus. Argumentationis artificioſæ.) Quam ſupra in ſecundo libro in quinq; partes diuiſit. tutũ alter, alter honeſtum defenſet. Quid agant.) Velut Cannẽſes, qui niſi Annibali ſe dedere maluiſſent, tamẽ periiſſent, alter enim qui tutum defendet, in hac rerum neceſſitate dicet, ſi incolumes eſſe volumus, aut ſi ſine incommodo viuere volumus, neceſſe eſt nos ipſos dedamus Annibali. Sin aũt alter honeſtatẽ defendat, neceſſe eſt, inquiet hoc faciamus, ſi honeſte viuere volumus. Ac ſumma quidem neceſſitudo honeſtatis eſſe videbitur: huic proxima incolumitatis, tertia ac leuiſſima cõmoditatis. Virtutibus vti neminem poſſe, qui ſuas rationes in tuto non collocarit.) Virtutibus, inquiet, nemo vti poteſt, niſi ſit incolumis. at ſi ſimus incolumes, induſtria noſtra quod de honeſtate amiſſum ſit, facile recuperaturos. Loci ab honeſta ratione.) Itaq; honeſtatis rationem habere oportere, quam ſine incolumitate nullo tempore poſſimus adipiſci. quare in pręſentia cedere rebus tutis oportere atq; aliud tempus magis congruũ eſſe expectandum. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis vtetur, virtutem nullo tempore relinquẽdam, vel dolorem ſi timeatur, vel mortem ſi ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem eſſe, conſiderandum quæ ſit turpitudo conſecutura, at nõ immortalitatem.) Hoc eſt, qui virtutes volet rem tutam antecedere. Neq; æternam incolumitatem conſequi, nec eſſe exploratum illo vitato periculo, nullum in aliud periculum eſſe nos venturos.) Inde conſequi hoc dicet, qui virtutem volet defenſare, ſi tuta ſectabuntur, turpitudinis eius maculam amoueri nunquam poſſe. nec ob id etiam futuros perpetuo incolumes, aut futurum vt nunquam intereant. Virtute vltro ad mortem proficiſci eſſe præclarũ, fortitudini fortunam.) Mortem ipſam tranſcendere virtute, & memorari noſtrum nomẽ, præclarum putari debere. Eum tuto viuere qui honeſte viuat.) Satis fautorum habere, eum qui recte faciat. Incolumem in perpetuum eſſe non poſſe.) Nam licet fortuna ei videatur aſpirare, futurum tamen aliquando dicemus, vbi ingemat & luat pœnas: & ſi cæteras effugiat pœnas, ſua fraude, ſuo terrore maxime vexari oportere. quod ſuum quenq; ſcelus agitet, amentiaq; afficiat: nec quenquam eſſe quem non ſuæ malæ cogitationes conſcientiæq; animi terreant. Niſi quod hic maxime.) Suaſorijs concluſionibus. Conducit.) Confert, commodum eſt. Quam plurima rerum ante geſtarum exempla proferre.) Concluſiones hic, non argumentationum, quæ græcæ ἀποδείξεις nominantur, ſed quæ ἐπίλογοι apud illos, a noſtris perorationes vocantur, intelligendæ ſunt, pluratiuum enim numerum pro ſingulari poſuit. Et intelligamus, deliberatiuę orationis concluſionem, exemplis abundare debere. Commodiſſimum etiam in hoc, vt exemplis rerum ante geſtarum, quibus futura præmonſtratur, vtamur.

LONGOLIVS.

* DEliberationes partium.) De genere deliberatiuo lege Fab. li. 3. ca. x. Cice. de Inuentione lib. 2. ſub finem, et in Partitionibus, Trapezon lib. 4. In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem.) Tũc res deliberationem facit, cum per ſe ſuſpecta ſola ipſa in cauſa eſt, cur hoc vel illud fieri, aut non fieri debeat. Vt ſi ſenatus deliberet, captiuos ab Annibale liberet, an non. Conſultatio eſt duplex, & rei circunſtantia exquirenda eſt. primum captiuitatem eſſe ſeruitutem, qua nihil miſerius, turpius, dannoſius. deinde videndum, an ſic captiuos relinquere debeant, ſub illo imperatore crudeli, qui q; exitium populo Ro. meditetur. deinde illo tempore, cum eorum opera Reſpub.

Reſpub. maxime indigeat. deinde illo loco Italia, ut ignominia perpetuo ante oculos præſto ſit. deinde illo modo, vt ſint in pœnis, in laboribus, & ſimilia. Sciendum autem eſt, me multa etiam extra cauſam adiecisse, quę non ſunt propriæ ex ipſius rei natura, quoniam oſtendere volui, quomodo ex theſi ſubinde fiat hypotheſis. Propria enim conſideratio rei theſis eſt, quæ eſt de natura captiuitatis. In quibus extranea cauſa.) Extranea cauſa eſt, quæ nō ex ipſa rei natura, ſed aliunde adiungitur. hęc vel adaugeri, vel deprimi poteſt, prout ipſa conſiderata, vtilis aut inutilis, leuis aut grauis, magni momenti aut parui exiſtimatur. vt in Scipionis exemplo, vbi extranea cauſa legum eſt authoritas, quæ conſiderata deliberationem facit. Finis autem legum eſt, vtilitas reipublicę. Iam ſi lex ſeruata inutilis deprehendatur, ob maiorem vtilitatem illi aliquid derogari poteſt. Nempe præter Scipionem vix vllum eſſe, qui cum hoſte confligere audeat. Hæc breuiter addidi, vt lucis aliquid loco nō omnino obſcuro propter imperitiores adderē. * Bello Italico.) Hiſpanico legendum videtur. Cum Annibal ad tertium ab vrbe lapidem ſupra Anienem caſtra poſuiſſet, & P. et Cn. Scipiones in Hiſpania cum exercitibus cæſi eſſent, quæſitum in Senatu eſt, cui imperium mandaretur: nullo id ſuſcipere volente P. Cornelius Scipio P. Filius qui in Hiſpania ceciderat, ſe iterum profeſſus eſt, & ſuffragio populi conſenſuq; omnium ſolutus eſt lege, & conſul creatus vno anno ante legitimum tempus. 24. n. annum tum agebat. Vide Liuium de bello Punico lib. 6. * Sociis ciuitatem.) Lege Florum lib. 3. capi. 8. et Abbreuiatorem Liuii lib. 21. Vtilitas in duas partes.) Hic locus multis non ſatis placet, & propter rei diuiſionem, & qd in aliis libris artis horum locorum omnino non meminit, nec frequentia argumenta ex ipſis ducantur. Itaque non diſplicet, quod aliis honeſtatem, quā dignitatem vocat, & vtilitatem, conſultationis fines eſſe dicit. Sed vtilitatem quidem præponere videtur, quā ſine ea dignitas ſeruari via poteſt. Loci autem pro vtilitatis defenſione ſunt, enumeratio cōmodorum, pacis, opū, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præſidii, militum, & vtilitates cæterarum rerum, quarum fructum vtilitate metimur: itemq; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorem exempla, quę erūt vel cum periculo glorioſa, colliget: poſteritatis immortalem gloriam augebit, vtilitatem ex laude naſci defendet, ſemperque eam cum dignitate eſſe coniunctam. * Vtilitas in duas partes.) Vtilitas an ab honeſtate ſeparari poſſit, diſputat in officiis Cicero. Porro ad præſentem authoris diuiſionem faciunt, quæ ſcribit Fabius lib. 3. Diceri, inquit, in concilio bonorum & ſapientum, nihil vtile exiſtimabimus, niſi quod honeſtum. Verū apud imperitos, apud quos frequenter dicenda ſententia eſt, populumq; præcipue, qui ex pluribus conſtat indoctis, diſcernenda ſunt hæc, & ſecundum cōmunes magis intellectus loquendum. Sunt enim multi qui etiam quæ credunt honeſta, non tamen ſatis eadē vtilia quoq; exiſtimēt: quę turpia eſſe dubitare nō poſſunt, vtilitatis ſpecie ducti probent. vt fœdus Numātinum, iugumq; Caudinum, &c. * Vtilitas tuta.) Exemplum eſt in oratione pro Pomp. A lis omnibus enim fere locis iam enumeratis bellum ſuſcipiēdum ſuadet. A vi, cum magnificat potentiſſ. reges magnis viribus Aſiæ incūbere, & propter periculum depoſci atq; expeti Pompeium ducem, & periculum eſſe proditionis vectigalium, &c. Porro vis aperta eſt: dolus autem occultus cum fraude. * Reuocationes.) Vt Camilli, de quo Liuius libr. 5. & Annibalis ex Italia. * Pollicitationes.) Vt Catilina apud Saluſtium magnis præmiis inuitat cōiuratos. * Diſſimulationes.) quæ ſtrategematis conſtant, de quib. Frōtinus et Valerius lib. 2. capi. 4. * Mutatiōes.) Vt Cl. Druſus Nero, qui breuiſſimo tēpore ex Apulia clam in Vmbriam venit, vt collegæ Liuio Salinatori ſe coniungeret. Liuius & Frontinus lib. 1. cap. 1. * Prudentia eſt calliditas.) Callidos appello, inquit Cicero, quorum tanquam manus opera, ſic animus vſu concaluit. * Diſciplinabilem.) Vt Anniabal cum apud Pruſiam exularet, & regi, vt prœlium iniret, ſuaderet, rexq; facturum ſe negaret, quod periculum portendere exta viderentur: Ergo vitulinæ, inquit, caruncule credes, veteri Imperatori non credes? Val. lib. 3. de fiducia ſui. * Cuius rei geſtæ aut præſentem, &c. Vt ſi ſuadebimus, Heluetiis non eſſe faceſſendum negotium, ab exemplis, quæ patrum memoria contigerunt. * Itē ſi quo pacto.) Huc faciunt quæ apud Saluſtium ait Cato: Iam pridem, inquit, nos vera rerum vocabula amiſimus, quia bona aliena Lōgini liberalitas malarum rerum audacia fortitudo vocatur. Lege Fabium lib. 2. cap. 13. * Cum igitur erit demonſtratum.) Sic Ciceroni nō ſatis fuit oſtendere quā honeſtum ſit pro vlciſcendis iniuriis, & ſociorum ſalute conſeruanda, bellum contra Mithridatem ſuſcipere, ſed id etiam cum aliis locis a laudabili ductis, tum illic præcipue, cum ait, Et quoniam appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atq; auidi laudis fuiſtis, delenda eſt vobis illa macula bello Mithridatico ſuperiore ſuſcepta. Sic & Ilioneus apud Vergilium ſeptimo Aeneid.

> Dis ſedem exiguam patriis, littuſq; rogamus.
> Innocuum:
> Non erimus regno indecores, nec veſtra feretur
> Fama leuis, tantiq; aboleſcet gratia facti.

* Exordiri licebit.) In deliberatione principia ſunt, vel non lōga, vel ſæpe nulla. Sunt enim ad audiendum, qui deliberant, ſua cauſa parati. Vide Ciceronem in partitionibus, & Fabium lib. 3. * Si cuius rei narratio.) Non enim ſemper narratur, vt inquit Cicero. vtūtur autem fere propoſitionibus vice narrationū: vt vindicare Germaniam a pontificia tyrannide, & piū & neceſſarium eſt, hoc tempore. Nonnunquam breuibus narrationibus vtuntur, vt cum aliquid ante ea de re geſtum eſt, de qua deliberant. * Qui a Pœnis circumſeſſi.) Aut eos intelligit, qui Caſilini, quod eſt Campaniæ oppidum, obſeſſi a Pœnis fuerunt, quod a Liuio lib. 3. belli Punici deſcribitur, & ita fame vexati ſunt, vt lora et pelles ſcutis detractas, itē mures ederint. Aut Saguntinos, qui nouem menſibus feſſi fame, machinis, ferro, & igne, verſa deniq; in rabiem fide, immanem in foro excitant rogum, &c. Vide Florum lib. 2. capi. 6. & Liuium.

ASCENSIVS.

Deliberationes &c. Incipiens ſcribere de genere deliberatiuo diuidit primo ipſum in duas partes: quarum vna verſatur inter duo duntaxat: altera inter plura duobus. Vnde dicit deliberationes ſunt partim. i. per partem earum, aut pro parte huiuſmodi, vt quæratur. ſ. inter duo de quibus deliberatio eſt: vtrum ſit potius faciēdum: & ſup. eſt partim. i. ex parte aut pro parte huiuſmodi: vt inter multa de quibus eſt deliberādum: conſideretur quid ſit potiſſimum faciendum, vtrum potius ſup. conſideretur hoc modo vtrum Carthago videatur potius tollenda. i. delenda e mundo, an relinquēda. ſ. incorrupta. Quid. ſ. inter multa ſit potiſſimum ſup. cōſideretur hoc pacto: vt ſi Annibal conſultet, cum accerſitur. i. reuocatur ex Italia Carthaginem. i. vt redeat ad conſeruandam Carthaginem: an remaneat in Italia, an redeat domum. i. in patriam ſuam, an ipſe profectus in Aegyptum occupet. i. anteq; præſidia venerint capiat Alexandriam. ſ. vrbem ab Alexandro magno ſic denominata. Itē (alia diuiſio) deliberationes ipſe ſunt: partim, id eſt, pro parte conſultandæ propter ſe: vt ſi Senatus deliberet, an redimat. i. redimere debeat captiuos ab hoſtibus: an non. ſ. redimat, & deliberationes veniunt, partim. i. pro parte in deliberationem & conſultationem partim. i. pro parte, propter aliquam cauſam extraneam, vt ſi Senatus deliberet bello hiſpanico. i. tempore: quo bellum in Hiſpania ab Romanis gerebatur, ne pro ant ſoluat Scipionē legibus: vt liceat eum ante tempus. ſ. legitimum: fieri cōſulem: hoc eſt ante quartum & vigeſimum annum. & ſunt deliberandæ partim: &. i. ſimul propter ſe: &. i. ſimul, veniunt in conſultationem propter aliq̄ cauſam extraneam: vt ſi Senatus deliberet bello Italico, an det ſociis ciuitatem, an non. In illis ſup. cauſis: in quibus cauſis natura rei faciet deliberationem omnis ratio accommodabitur ad ipſam rem: & in quibus cauſis cauſa extranea conficiet deliberationem: in his erit ipſa cauſa: ad augenda, aut deprimenda: augenda quidem ab eo qui ſuadebit, deprimenda vero ab eo qui diſſuadebit. ¶ Omnes &c. Docet vtilitatem eſſe finem intentum deliberantibus: occaſione cuius vtilitatem quoq; deſcribit dicens. Conueniet. i. decēs erit omnes rationes eorum qui dicent ſententiam. i. iudicabunt de aliqua re, aut orabunt, proponere. i. conſtituere ſibi finem vtilitatis. i. vtilitatem pro fine: vbi dicit vtilitatis, & neſcio an ſcriptum reliquerit vtilitatem vt ſit proponere ſibi vtilitatem: finem. ſ. dicendi: vt omnis ratio totius orationis conferatur: eo, id eſt, ad eum finem: videlicet ad vtilitatem. Vtilitas in ciuili conſultatione, id eſt, quæ proponitur in ea: diuiditur in duas partes: videlicet tutam & honeſtam. Tuta eſt quæ conficit, id eſt, conſumat & per-

ficit qualibet ratione,id eſt via,aut modo,vitationē,id eſt effugium,periculi inſtantis, id eſt vrgentis, aut conſequentis, id eſt futuri. Hæc.ſ. vtilitas tuta,diſtribuitur.i.diuiditur:in vim & dolum,quorum.ſ.duorum membrorum:nos ſumemus alterum.i. alterutrum:hoc eſt ſiue hoc ſiue illud : ſeparatim.i.ſeorſum ab altero,aut vtrunq; coniunctim. Vis.i. violentia & coactio diſcernitur.i. dinoſcitur & ſeparatur a dolo:per exercitus:classes ſcilicet in naualı pugna, aut etiam terreſtri : vnde & milites in claſſes diſtribui ſolent : vnde Aenei.ii. Claſſibus his locus &c. arma tormenta.i.machinas bellicas : vt ſunt arietes , & nunc bombardæ reuocationes hominū: vt exulum , aut perſcriptorum & alias res huiuſmodi . Dolus conſumitur.i.depletur , & conſumare euacuatur in pecuniam.ſ.largiendam ad corrumpendas vires hoſtiles. pollicitationes , diſſimulationes cum cōſilia teguntur maturationes.i.feſtinationes,mentitiones.i.mendacia: vt ſi non ille Vergilianus,& ſup. in cęteras res de quibus loquemur tempore magis idoneo ſi velimus (aut potius volemus) quando.i.aliquando ſcribere de re militari : vt de ſtratagematis,aut de adminiſtratione reipublicæ. ℭ Honeſta res.i. pars vtilitatis:quæ dicitur honeſta:diuiditur in rectum.i.æquū & iuſtum:& in laudabile : vt quod glorioſum eſt . Rectum eſt quod fit cum virtute.& officio.i.cum debito effectu,aut debito modo faciendi . Id.ſ.rectum diuiditur in prudentiam , iuſtitiam,fortitudinem,& modeſtiam.i.temperantiam. Prudentia eſt calliditas.i. callida circunſpectio : quæ poteſt habere delectum.i.diſcretionē eligendi:bonorū & malorum: quadam ratione.i.conſideratione iuſti:ac iniuſti:debiti ac indebiti. Et prudentia dicitur item.i.ſimiliter:ſcientia cuiuſdam.i. certi artificii: vt qui in arte aliqua præſtant vulgo prudentes dicuntur: & prudentia appellatur memoria multarum rerum, & vſus plurium negociorum:non φ in memoria rerum ſit prudentia : ſed φ per talem memoriam prudentia acquiratur . Nam prudentia dicitur quaſi prouidentia a pro.i.ante,aut procul videndo: ſed qui præteritorum memores ſunt : & ex illis futura proſpiciunt: prudētes ſunt. vt Vlyſſes apud Homerum qui mores hominum multorum vidit,& vrbes. Iuſtitia eſt æquitas tribuens vnicuiq; ius pro dignitate.i.ſecundum dignitatem cuiuſq; : vnde proprie iuſtum dicitur , quod neq; plus,neq; minus ꝗ̄ rectū ac debitum eſt continet: vnde & ſubſtantiuæ iuſta dicitur talis menſura. Fortitudo eſt appetitio ſup. recta(aliter enim non eſſet ſpecies recti)rerum magnarum.i.difficilium : quas non aggrediantur niſi magnanimi. & contemptio.i. vilipenſio:rerum humilium.i.abiectarū, eo φ faciles vnicuiq; ſunt,aut inhoneſti rationem habent & eſt perpenſio.i.commenſuratio perſpicax, laboris cū ratione vtilitatis. Sunt.n. hæ quattuor virtutes cardinales ſic connexæ vt qui vnam complete habet : omnes habeat : non enim eſt vera fortitudo ſine iuſtitia : prudentia, & temperantia,nec illæ ſine hac , & cæteris. Modeſtia eſt continens moderatio.i.temperātia copiditatum : in animo , id eſt affectione . Poſt deſcriptionem partium recti docet earundem vſum dicens. Nos vtemur in dicendo partibus prudentiæ,ſi cōferemus.i.comparabimus commoda cum incommodis : cum id eſt quando nos cohortabimur ſequi alterum: videlicet commodum.& vitare alterum: videlicet incommodum (Sunt qui legant vitari : quomodo neceſſe eſt : vt ſequi paſſiuæ legatur quod quia inſuetum eſt malum legere(vitare) Aut ſi in qua re nos cohortabimur aliquid.i.aliquam rem : cuius rei nos poterimus habere ſcientiam diſciplinabilem : oſtendemus quomodo ,aut qua ratione oporteat:quicquid.i. Vnamquanq; rem fieri. Aut ſi ſuadebimus quidpiam.i.aliquam rem, cuius rei geſtę, nos poterimus habere memoriam.i. vt dicunt ſubuentionem, aut præſentem , aut auditam : in qua re nos poterimus facile perſuadere.i.creditum efficere, id quod velimus , ſcilicet perſuaſum eſſe , exemplo allato , id eſt , citato, aut adducto,

ℭ Iuſtitiæ partibus vtemur &c. Poſtquam oſtendit quæ ſint ſpecies recti,nūc oſtendit quomodo vtamur etiam earum partibus dicens. Nos vtemur partibus iuſtitiæ,ſi dicemus oportere miſereri,aut innocentium,aut ſupplicum,& ſi oſtendemus conuenire.i.conueniens eſſe,gratiam referri.i. vt gratia referatur merētibus. Et ſi demonſtrabimus oportere male meritos.i.qui peccauerint ,vlciſci.i.puniri, aut nos vlciſci.i.punire male meritos. Si nos cenſebimus.i.iudicabimus , fidem.i.fidelitatem & ſanctam promiſſionem eſſe ſeruandam , magnopere.i.magno conatu . Si dicemus oportere leges & mores ciuitatis ſeruari.i. obſeruari egregie.i.non vulgariter . Si dicemus conuenirē.i. conueniens eſſe ſocietates atq; amicitias coli.i.confoueri & venerari ſtudioſe.i.diligenter. Si demōſtrabimus id ſup. ius qd ius natura cōparauit.i.cōſtituit,in.i.erga parentes, in.i.erga deos, in.i.erga patriam ſ.in qua patrati ac geniti,& procreati ſumus, colendū ſup.eſſe religioſe.i.cum timore filiali. (In qua re quia dicit a natura conſtitutam: obſeruat ordinem quem habet naturalis cognitio: primum enim cognoſcimus & reueremur parentes qui nos genuerunt & aluerunt : deinde per eos inducimur in cognitionem & amorem Dei:tum in amorem patriæ: verum poſt perceptam cognitionem: ratio iudicat : vt primæ amoris partes debeantur Deo:proximę nobiſipſis:tum patrię, tum parentibus,ita vt ſi parentes contra patriam pugnent,pręſertim iniq;, eos nō iuuemus,natura tamen refragetur ſi oppugnemus,tum cæteris neceſſariis qui amici quoq; ſunt,tum amicis acquiſitis tum cæteris bene meritis , tum omnibus propter Deum,quo ordine & pondere Deo placuerit.) Si dicemus,hoſpitia.i. iura hoſpitalitatis , aut hoſpites ipſos (ſicut ſeruitia & miniſteria,pro ſeruis & miniſtris paſſim legimus) clientelas.i. clientes.hoc eſt nos colentes ,& ſe fidei noſtræ credentes. Cognationes , id eſt nobiſcum natos , eo φ ſint eiuſdem ſanguinis, affinitates , id eſt , legitimas neceſſitudines , eſſe colendas caſte,id eſt , inuiolabiliter . Animaduerte puer ſelecta aduerbia,magnopere,egregie,ſtudioſe, religioſe,caſte , ſuis quibuſq; aptiſſime contributa. Si nos oſtendemus , neminem & præcipue iudicem oportere, id eſt , decere,deduci , id eſt , ſeduci & deuiare,a via recta,nec precio,nec gratia id eſt , fauore alicuius,nec periculo ,id eſt metu,qui oritur e periculo,nec ſimultate: id eſt,odio latente. Si dicemus conuenire ,id eſt, conuenientes eſſe,ius ęquabile,id eſt quod pares pari mercede,& honore proſequitur , ſtatuti, id eſt , conſtitui & ſeruari in omnibus ſcilicet iudiciis , aut rebus . Si nos cenſebimus , id eſt , exiſtimabimus, quam id aliquam rem eſſe faciendam , id eſt , tractandam , in concione, id eſt conuocatione populi , aut in conſilio.i.ſeniorum , & prudentum , nos oſtendemus eam ſup.eſſe iuſtam his atque huiuſmodi partibus iuſtitiæ , & oſtendemus eam eſſe iniuſtam contrariis ſcilicet partibus,& ſup. ita,id eſt, hoc modo fiet,vt nos ſimus comparati,id eſt,inſtructi eiſdem , aut iiſdem locis,id eſt argumentorum ſedibus,ad ſuadendum aliquid ſcilicet aliquid eſſe iuſtum,& diſſuadendum.i.ad ſuadendum nō eſſe iuſtum,aut ad diſſuadendum ne fiat,quoniam iniuſtum ſit, & hæc de partibus iuſtitiæ. ℭ Si nos dicemus , quid,id eſt,aliquid eſſe faciendum cauſa fortitudinis retinendæ , nos oſtendemus oportere res magnas & excelſas ſequi & appetere, vbi ſecundum Vallam videretur dicendum expeti . Nam expetimus honeſta, appetimus placentia . Et item,id eſt ſimiliter oſtendemus oportere viros fortes contemnere res humiles, id eſt,abiectas & contemptibiles,quaſi humi proſtratas (vnde humile apud doctos in contemptum ſonat . Apud Eccleſiaſticos autem humilitas pro modeſtia videtur accipi,forte φ nulla humiliatio erga Deum quæ a nobis in obſequium ſuit nimia fiat) & propterea φ humiles ſunt , indignas ſup.eſſe viris fortibus,nec,id eſt,& non , & iudicare eas non eſſe idoneas,id eſt dignas dignitate ſua. vbi idoneas cum ablatiuo conſtruxit, ſi vera eſt lectio . Item nos oſtendemus a nulla,id eſt non vlla, non oportere deduci ab vlla re honeſta,ob id eſt propter magnitudinem periculi aut laboris,& oſtendemus oportere,mortem haberi,id eſt,reputari,antiquiorem,id eſt,chariorem,ſicut amicorum antiquiſſimus quiſque merito chariſſimus ſit , turpitudine, id eſt , potius amandam mortem ꝗ̄ turpitudinem ad ſe admittere vnde Iuuenalis . Summum crede nefas animam præferre pudori . Et propter vitam , viuendi perdere cauſas. Et oportere nullo.i.non vllo,nō cogi vllo,id eſt quantūuis magno dolore , vt recedatur ab officio,id eſt , debito exercitio, aut facto , & nullius , id eſt , non vllius oportere non metuere inimicitias vllius,ſcilicet quantumcunq; magni aut chari , pro veritate rei , quia vt Phauonius apud Gellium docet . Amicis inſeruiendum eſt vſque ad deos , vnde illud , Amicus Socrates, Amicus Plato , amicior autem veritas. ℭ Modeſtiæ partibus. Quarto loco docet vti partibus modeſtiæ dicens. Nos vtemur partibus modeſtiæ,id eſt,temperantiæ ,ſi nos vituperabimus, nimias libidines,id eſt, voluptates & appetitiones honoris,pecuniæ & ſimilium rerum. Et ſi nos definiemus,id eſt , limitabimus, vnamquanq; rem certo termino naturæ. Si nos oſtendemus id

mus id quod ſatis ſit cuiq;,id eſt vnicuiq;, & diſſuadebimus,id eſt dehortabimur progredi nimium,id eſt vltra naturæ limitem: & ſtatuemus, id eſt conſtituemus vnicuiq; rei modum, id eſt menſuram & moderationem. Huiuſmodi ſunt partes virtutis amplificandę id eſt dilatandę,ſi ſuadebimus, & attenuãdę, id eſt imminuendę ſi dehortabimur ab his,id eſt ſi diſſuadebimus:fa cienda videlicet, vt hæc demonſtraui ſupra.i.pauloante amplificando,attenuentur. Nam nemo erit qui ſentiat recedendũ a virtute:verum.i.ſed quia non poſſumus virtutem vituperare,aut res dicentur non eſſe eiuſmodi.i.tales : vt nos poſsimus experiri ſup. in eis egregiam virtutem, aut virtus oſtendatur conſtare potius in contrariis rebus quam in his rebus, quas.ſ. vituperabimus. Item ſi poterimus, quo.i.aliquo pacto.i.modo:nos demonſtrabimus id quod is qui contradiceret vocarit iuſtitiam eſſe ignauiam & inertiam ac liberalitatem prauam.i. iniquam largitionem. Item quã.ſ.habitudinem ille qui cõtradicit.appellarit prudentiam. Nos dicemus eſſe ſcientiam ineptã, & garrulam,& odioſam. Et nos dicemus eam ſ.habitudinem animi quam ille dicet eſſe modeſtiam:eſſe inertiam & neglıgẽtiam diſſolutam. Et appellabimus eam.ſ.qualitatem animi q̃ ille nominarit fortitudinem, gladiatoriam.ſ.artem ſecundum quam potius ſtudio nocendi q̃ ſui protegendi dimicatur: & ita inconſideratam.i.quod rectum ſit non finitur quis conſiderare. ℂ Laudabile. Proſequitur nũc alterum genus honeſti: quod laudabile vocat deſcribens ipſum ac dicens. Laudabile eſt quod conficit.i. conſummate facit commemorationem honeſtam:&.i.ſimul pręſentem:&.i.ſimul conſequentem. Nos ſeparauimus.ſ.nunc: hoc.ſ.laudabile a recto non ſup. ideo q́.i. quia hæ quatuor partes quæ ſubiiciuntur ſup. vocabulo recti: videlicet prudentia:iuſtitia,fortitudo,& modeſtia, non ſoleãt dare hanc commemorationem honeſtatis:quã laudabile conficere dixit.ſed ſup. q́ quanquam laudabile naſcatur ex recto: tamen in dicendo eſt tractãdum ſeorſum ab illo.ſ.recto. Enim pro quia,neq; conuenit ſup.i.nos ſequi rectum ſolum.i.duntaxat cauſa laudis: ſed ſi laus conſequitur.i.ſimul ſequitur: tunc ſup.voluntas recti appetendi id eſt expetendi duplicatur. Igitur cum demonſtratum erit id quod in deliberatione eſt eſſe rectum:nos demonſtrabimus eſſe laudabile.i.dignum, vt laudetur,aut ab hominibus idoneis:vt ſiqua.i.aliqua res placeat ordini digniori:quæ improbetur ab ordine deteriori.i.minus bono & digno, aut eſſe laudabile ſeu laudatum ab aliquibus ſociis.ſ.Romani imperii:aut omnibus ciuibus:ſup.noſtris:& ſup: nationibus exteris.i.peregrinis:q; pro et poſteris noſtris.i.qui poſt nos futuri erunt:ſup.laudabile fore. Cum diuiſio locorũ ſit huiuſmodi in cõſulatione: tractatio totius cauſæ eſt aperiẽda breuiter & ſup.licebit exordiri vel a principio, vel ab inſinuatione,vel iiſdem rationibus:quibus ſupple exordiri licet in cauſa iudiciali de qua ſupra dictũ eſt. ℂ Si cuius rei &c. Oſtendit in genere deliberatiuo poſſe exordiri iiſdem rationibus: quibus in iudicialibus:nunc de cęteris orationis partibus idem declarat:& primo de narratione dicens. Si narratio i cuius.i. alicuius rei:incidet ſup. in deliberationem : oportebit narrari eadem ratione:qua.ſ.in cauſa iudiciali·quoniam vtilitas.ſ.quæ honeſtum complectitur.eſt finis in eiuſmodi cauſis : tam iudiciali q̃ deliberatiua. Ea.ſ. vtilitas diuiditur in rationem tutam atq; honeſtam. Si nos poterimus.ſ.pręſtare:vtrum.ſ.tam tutum quam honeſtum: nos pollicebimus, nos demonſtraturos eſſe in dicendo:vtrũq;. Si nos demonſtraturi erimus alterum.ſ. aut tutum tantum : aut honeſtum tantum : cum vtrũq; non poſsimus : nos dicemus ſimpliciter.i.ſine mentione eius: quod demonſtrare non poſſumus:id quod ſumus dicturi:ſiue ſit tutum, ſiue honeſtum. Tutum vocat perite:quod imperiti dicunt ſecurum : vt exigua manu debellare potentem regem non eſt tutum:vbi ineptius dicas ſecurum. At ſi nos dicemus noſtram rationem eſſe tutam : vtemur diuiſione.i.diuidendo tutam partem in vim i.potentiam & conſilium pro quo prius dolum dixit:cuius rei nunc rationem affert dicens. Nam id quod nos appellauimus in docendo.i.præcipiendo cum doceremus artem : dolum cauſa rei dilucidandæ, id eſt aperiendæ: & declarandæ : appellabimus honeſtius in dicendo,id eſt orãdo in veris cauſis:conſilium. Si nos dicemus ſententiam rationis noſtræ eſſe rectam, id eſt iuſtam : licet non tutam (ſi tamen non ſit tuta,id tacebimus) & ſup. ſi omnes partes recti incidẽt ſup. in cam:nos vtemur ratione quadripartita.i. in quatuor partes recti diuiſa:ſi ſup.non omnes incident: nos exponemus in dicendo : ſup.tot quot erunt. Nos vtemur in confirmatione & confutatione.ſ.deliberatiua noſtris locis quos oſtẽdimus ante: videlicet contrariis confirmandis & confutandis .ſ.rebus ab aduerſario:hoc eſt ſi aduerſarius vtamur confirmatione,nos vtemur confutatione dictorũ eius : & contra ſi vſus fuerit confutatione noſtrorum,nos vtemur eorundem confirmatione. Videri poteſt hic varius eſſe ordo cum ſenſus apertus ſit:nam ſunt qui dicant : vtemur locis confirmandi contrariis ſup.locis confutandi:ſed quia oẽs textus(quos quid viderim) habẽt cõfirmandis & cõfutãdis:dicã: vt prius:aut potius ablatiuos in deſignatione ſequelæ poſitos, quibus & ſæpe & decentes vtitur Cic. vt in primo officiorum & ita erit ordo, vtemur locis confirmandis.ſ.noſtris.i.ad noſtra confirmanda contrariis,id eſt qui loci ſint contrarii confutandis.ſ.dictis aduerſariorum,id eſt ad dicta eorum confutanda. ℂ Argumentationis &c. Docet quomodo in deliberatione vtendum ſit argumentatione dicens. Ratio tractandæ argumentationis artificioſę.i. ex arte factæ.patet de ſecundo lib.i.ex iis quę dicta ſunt de argumentatione in cauſa iudiciali,quia ſimilis eſt. Sed ſi acciderit, vt in conſulatione, ſententia ſit alteri.i. vni deliberantium, aut conſultantium a ratione tuta:& alteri.i.aduerſario eius:ab honeſta.ſ.ratione: vt ſup. accidit, in deliberatione eorum, qui circũſeſsi a Pœnis.i. Carthagineñ. ſiue in oppido Caſsilino, ſiue Saguntino(de quibus Franciſcus)deliberant quid agant,an tutum eſſet ſeſe dedere,cum ſit honeſtum pro fide conſeruãda mori. Qui ſuadebit(.ſ.apud taliter obſeſſos, vt neceſſe ſit ſeſe dedere,aut fame perire)ſequi rationem tutam:utetur his locis, dicet ſup.nullam rem eſſe vtiliorem,incolumitate.i.ſalute & ſoſpitate,& ſup.neminem poſſe vti virtutibus,qui non collocarit ſuas rationes in tuto,nec quidem.i.non etiam deos,qui maximo auxilio eſſe ſolent,eſſe auxilio eis,qui mittunt ſe in periculum conſulto.i.per conſilium & deliberationem ac debitam operam(vnde in ſacris literis,Qui amat periculum, peribit in illo)& ſup.dicet,nihil oportere exiſtimari.i.iudicari, honeſtũ quod non pariat ſalutem. Econtrario is ſup. qui præponet.i. præferet rei tutę rationem honeſtam,vtetur his locis.ſ.ſequentibus,dicet ſup. Virtutem nullo.i.non vllo,non relinquendam eſſe vllo tempore,& ſup. vel dolorem, ſi is videlicet dolor citra mortem timeatur,vel mortem ſi ea formidetur,eſſe leuiorem.i.in minus malam,& dederose & infamia. Et dicet ſup. oportere, aut ab eo quod ſequitur præclaram eſſe, conſiderare quæ turpitudo ſit conſecutura,at.i.econtrario dicet,immortalitatem i.æternam vitam,neq; ęternam incolumitatem.i.ſoſpitatem,conſequi.i.neceſſario ſequi ex illo turpi facto, ſicut in bono ſyllogiſmo conſequentia neceſſario ex præmiſsis ſequitus. Hoc eſt dicet,q́ licet tunc mortem,aut dolorem euaſerint turpiter agendo tamen non ſint euaſuri immortales, aut impatibiles,quia paulopoſt moriendum erit, lege qua ſanctitum eſt omnes ſimul mori,nec.i.& non, & dicet non eſſe exploratũ.i. certum:& facto periculo,aut experimento euidens & probatum,illo periculo vitato, id eſt licet illud piculum euaſerimus (Nam qui deliberant participes ſunt fere rerum de quibus cõſultant,vnde in prima loquitur perſona) nullum.i.non vllum, nos non venturos in vllum aliud periculum, quia licet Caſsilini aut Saguntini dedendo ſeſe Carthaginenſibus non conficerentur fame, poſſent tamen paulopoſt ab Romanis, aut aliis opprimi. Et ſup. diceret,præclarum eſſe, id eſt præ cæteris laudabile & glorioſum proficiſci virtute,id eſt cum virtute.hoc eſt ea comite,aut per virtutem vitro,id eſt nondũ coactos,ad mortem.ſ.voluntariam. Et dicet, fortunam quoq;, id eſt etiam ſolere eſſe adiumento, fortitudini.i.fortibus, quia vt dicit Maro. Audaces fortuna iuuat. Et dicet,eum viuere tute .i.ſine periculo,qui viuat honeſte (quę ſententia videtur Paulo noſtro digna) non qui ſit incolumis.i.corpore ſano,in præſentia.i.præſenti tempore. Videtur autem æquiuoce loqui de vita vt dicat eum ſemper viuere qui virtutem ſeruat (nã virtus æterna eſt,qua dum anima decoratur mori nõ poteſt) eũ autem ad tempus modo qui vitam corporalem duntaxat obtinet. Et ſup. dicet eum qui viuat turpiter non poſſe eſſe incolumen in perpetuum, quia ſtatutum eſt oĩbus ſemel mori, mors autem peccatorum peſsima, ſed precioſa eſt in cõſpectu dñi mors ſanctorũ eius. Nã nõ ſoli catholici,ſed & Platonici aſſerũt purgatis aĩs eſſe ab hac vita in æternã tranſitũ.

Nos ſolemus vti conclusionibus fere, id eſt quaſi in omnibus ſimilibus, vt ſolemus vti fere, id eſt quaſi ſemper: concluſionibus ſimilibus in his cauſis, ſcilicet deliberatiuis: & in iudicialibus: niſi q proferre plurima exempla rerum geſtarum: conducie

conducit, id eſt vtile: eſt maxime, id eſt ſummopere: his, ſcilicet deliberatiuis cauſis. Nunc, id eſt deinceps poſtquam demonſtrauimus genus deliberatiuum tranſeamus ad genus cauſæ demonſtratiuum.

CAPIDVRVS.

QVoniam hæc cauſa diuiditur in laudem & vituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex contrariis rebus.) ipſi laudi contrariis. Dignitas valetudo, & quæ contraria ſunt, ſi vituperare voluerimus. Erit igitur hæc confirmatio & confutatio nobis.) Id eſt, ex his locis confirmationis & confutationis licebit nobis ſumere argumenta ſicut paulo poſt oſtendetur. Ab noſtra, ſi laudabimus.) Si nos ipſos mediocriter, & quantum locus ipſe expoſcet, laudabimus. Aut officio facere oſtendemus.) Si nos officioſos eſſe demonſtrabimus. Quod cauſa neceſſitudinis intercedat.) Quod ad laudandum venerimus, ob neceſſitudinem & affinitatem, quæ videlicet nobis itercedat. Aut ſtudio.) Aut quod talis ſit eius, quem probare velimus virtus, vt ab omnibus eam probari maxime conueniat. Qualis ipſius animus ſit.) Quia dum probandos maxime laudare videri volumus, noſtram perſonam reddimus gratiorem & eo magis, ſi animum aduerſum omnes huiuſmodi eſſe oſtendamus. Quod ita tractati ſimus.) Vt de eis bene loqui nobis conueniat, & ad nos maxime de eis dicere attineat.

Vnicam malitiam.) Quæ in vno ſolo quem vituperemus ſit. Aut quod placeat oſtendi.) Quod ei delinquere placeat, & poſtquã deliquit, vt ſciant quod nobis id ſicut & cæteris, vehementer diſpliceat. Ea quæ videbimus.) Contraria, ſubaudiendũ his quæ iam retulimus. Paucis rebus commutatis.) Dici poſſe dicemus, ſed nõ dicemus verbis paucis poſſe dici, dicemus autem poſſe dici ea quæ videbimus cõtraria. Paucis verbis commutatis.) Hoc eſt, cum pauca ex ſuperioribus laudibus verba commutauerimus. Ordinem eum in vituperatione teneamus, quem in laudatione tenendum eſſe diximus. Vt paulo ſupra, exempli cauſa.) Quo res fieret clarior, exempla ſubiecimus, quo pacto rep̃hẽdere oporteret. Vt eo in nobis vituperãdum eſſet, cũ a noſtra pſona locos oſtendimus, ea ẽplo demonſtratum eſt. Quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi cauſa

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

QVONIAM hæc cauſa diuiditur in laudem & uituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex contrarijs rebus erit uituperatio comparãda.

Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum & corporis & animi. Rerum externarum ſunt ea quæ caſu aut fortuna ſecunda aut aduerſa accidere poſſunt, ut genus, educatio, diuitiæ, poteſtates, gloriæ, ciuitates, amicitiæ, et ea quæ his ſunt contraria. Corporis ſunt ea quæ natura corpori attribuit commoda aut incommoda, ut uelocitas, uires, dignitas ualetudo, et quæ contraria ſunt. Animi ſunt ea quæ conſilio & cogitatione noſtra conſtant, ut prudẽtia, iuſtitia, fortitudo modeſtia, et quæ contraria ſunt. Erit igitur hæc confirmatio, confutatioq́; nobis.

In huiuſmodi igitur cauſa principium ſumetur aut noſtra, aut ab eius de quo loquemur, aut ab eorum qui audient pſona, aut ab re. A noſtra, ſi laudabimus, dicemus aut officio facere quod cauſa neceſſitudinis intercedat: aut ſtudio, quod eiuſmodi uirtutis ſit, ut omnes commemorare debeant uelle: aut quod rectum ſit, ex aliorum laude oſtendere qualis ipſius uel noſter animus ſit.

Si uituperabimus, aut merito facere, quòd ita tractati ſumus: aut ſtudio, quòd utile putemus eſſe, ab oĩbus unicã malitiam, atq; nequitiã cognoſci: aut quòd placeat oſtendi, quid nobis diſpliceat, ex aliorum uituperatione.

Ab eius perſona de quo loquimur, ſi laudabimus uereri nos dicemus, ut illius facta uerbis conſequi non poſſimus, omnes homines illius uirtutes prædicare oportere, ipſa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si uituperabimus, ea quæ uidebimus contraria paucis uerbis commutatis dici poſſe, dicemus, ut paulo ſupra exempli cauſa demonſtratum eſt.

Ab auditorum perſona, ſi laudabimus, quoniam nihil noui, nihil apud ignaros laudemus, nos monendi cauſa pauca eſſe dicturos: aut ſi erunt ignari, ut talem uirum uelint cognoſcere petemus, quoniam in eodem uirtutis ſtudio ſint apud quos laudemus, atq; ille qui laudatus fuerit, ſperare nos facile ijs quibus uelimus, huius facta probaturos. Contraria uituperatio, quoniam norint, pauca de nequitia eius nos eſſe dicturos. quod ſi ignorẽt, petemus ut cognoſcant, uti malitiam uitare poſſint, quoniam diſſimiles ſunt qui audiunt, atq; ille qui uituperatur, nos ſperare illum uitam uehementer improbaturos.

Ab rebus ipſis, incertum eſſe quid potiſſimum laudemus: uereri nos, ne cum multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ ſimiles ſententias habebunt: quibus ſententijs contraria ſumuntur à uituperatione.

Principio tractato, aliqua harum, quas ante commemorauimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ neceſſario cõſequatur: ſed ſi qua inciderit, cũ aliquod factũ eius de quo loquemur, nobis narrãdũ ſit cũ laude, aut uituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur.

Diuiſione hac utemur. Primo exponemus quas res laudaturi ſumus, aut uituperaturi. Deinde ut quæque

ſa pauca dicturos.) Cuiuſmodi in Cluentiana fere illud eſt. quis P. Octauio ingenio prudẽtior? iure peritior? fide, religione, officio diligentior aut ſanctior cõmemorari poteſt? quis cõſilio conſtãtior? quis iudiciorũ, aut eius dignitatis quã in iudicijs publicis præſtare oportet colẽtior? Longum eſt de ſingulorũ virtute ita dicere. quę quia cognita ſunt ab omnibus verborum ornamenta nõ quęrunt. niſi q̃ hic Cicero de exordio loquitur, illic in confirmatione illa refert. Vnde etiam breuiter P. Octauii decurrit laudes, quod in exordio non refert. In eodem virtutis ſtudio ſint.) Eodem ſtudio detineantur virtutis, illi, apud quos laudemus: ſiue literarium illud ſtudium ſit, ſiue quodcunque aliud, His quibus velimus.) Apud quemcunque huius facta velimus memorare. Quoniam norint.) Quia eius ſcelera cognouerint. Et quæ ſimiles ſententias habebunt, quibus ſententiis contraria ſumuntur a vituperatione. Principio ab aliqua harum tractata, quas ante cõmemorauimus rationum, narratio non erit vlla, quæ neceſſario.) Ea a rationes, & in orationibus aliorum, & per ſe poterit quilibet innenire.

Ab externis rebus quidem genus eſt in laude, quibus maioribus natus ſit.) Scire illud hic oportet, nõ omnia quæ extra nos poſita ſint, quæque accidere hominibus ſoleant, neceſſario laudari, q habuerit ea, ſed quod his honeſte aliquis vſus ſit, & quod hæc certiſſimum morum faciant experimentum. Aut enim meliores propter hæc, aut peiores ſumus vt Saluſtius in Mar. Tullium Leges, inquit, iudiciaq; Rom. popu. defendit, atq; ita moderatur, quaſi vnus ſit relictus e familia viri clariſſimi Scipionis Africani, ac non repertitius accituſq;, & paulo ante inſitus huic vrbi ciuis. Pro ſe ipſe reſpondet Cicero: Ego meis maioribus virtute mea præluxi, vt ſi prius noti non fuerint, a me recipiant initium memoriæ ſuę. Tu tuis vita, quam turpiter egiſti, magnas effudiſti tenebras, vt etiam ſi fuerint egregij ciues, certe venerint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos viros obiectare. ſatius eſt enim me meis rebus

rebus florere, quam maiorum opinione niti, & ita viuere vt ſim poſteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum. Illud etiam in hoc eſt conſiderãdum, num ea quæ a nobis efferetur laus, alicui accidat perſonæ generaliter: aut certo alicui generaliter, Vt ſi laus, hominis laus, religionis, iuſtitiæ, prudentiæ, ingenii, & ſimilium, certo alicui, vt puta Socratis, Ariſtotelis, Platonis eſt. Loci laudis & vituperationis rerum externarum ſunt gens, vt Latinus, Græcus, Barbarus: ciuitas vt Romana, Athenienſis, & quæuis clara domus vt Aemiliana, Cæſariana. dicemus etiã ſi quid euenit vel ex ſomniis, vel ſignis, vel huiuſmodi prænunciationibus. Victus laudabitur. vt in Achille quod ferarũ paſtus ſit crudis viſceribus. Itẽ laudare poſſumus a iuſto, vtili, poſſibili, decenti. A iuſto, vt iuſtum eſt ducere vxorem & qđ a parentibus accepimus reddere vtile. multa enim commoda ex nuptiis accidere oſtẽdemus. Poſſibile, Quod ante nos omnes fecerunt, & nunc faciunt, nos quoque poſſe facere. Decens, quod non more ferarum in latebris, & ſine lege nobis degere liceat. Ab eiſdem locis hæc acute refellere poterimus. Per comparationem etiã quæcunque dicemus, augere poterimus. vt ſi vrbem vrbi, genus generi, victum victui, & ſimilia compares. Comparantur item animi bona inter ſe, vt virtutes, cum virtutibus, profeſſiones cum profeſſionibus. Corporis quoq; bona, vt valetudo cum opibus. Corporis bona cum animi bonis, vt robur cum ingenio, vel rerum ſcientia, vt ſi Achillem cum Homero compares, animi bona cum externis, vt ſi iuſtitiam vel ſcientiam aliquam cum opibus, cum nobilitate. Eſt etiam vbi amplitudo plus dedecoris attulerit, vt Galbæ Romanũ imperium, q priuatus maior viſus eſt, & capax imperii. Nam quod prius ſapiẽtia eſſe & ob natalium claritatem metuſq; temporum in eo putabatur, ſegnities comperta eſt. Idem de cæteris bonis, ne ſingula enumerare laborem, intelligendum eſt. Si bono genere parẽ, aut excellẽtiorẽ fuiſſe.) Subaudiendum, q eius maiores extiterint. Ipſum in ſuis nõ in maiorum virtutibus habuiſſe præſidium.) Sicut Ciceronis ipſius exemplũ ſupra retulimus. Si malo.) Subaudiendum genere. Non quemadmodum cęteris.) Nam multis, ſicut Paridi, forma detrimento fuiſ-

quo'ue tempore res erit geſta; ordine dicemus, ut quid, quamq; tute cauteq; egerit intelligatur.

Sed exponere oportebit animi uirtutes aut uitia. Dein de commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarũ, quomodo ab animo tractata ſint, demonſtrare.

Ordinem hunc adhibere in demonſtranda uita debemus. Ab externis rebus, genus in laude, quibus maioribus natus ſit: bono genere, parem, aut excellentiorem fuiſſe: ſi humili genere, ipſum in ſuis, non in maiorum uirtutibus habuiſſe præſidium. In uituperatione, ſi bono genere, dedecori maioribus fuiſſe, ſi malo, tamen his ipſis detrimento fuiſſe. Educatio in laude, quòd bene, honeſte id bonis diſciplinis educatus tota pueritia. In uituperatione fuerit, inde ſe aperte retraxiſſe.

A corporis commodis. A natura, ſi ſit dignitas atq; forma, laudi fuiſſe eam, non quemadmodum cæteris detrimento, atq; dedecori. Si uires atq; uelocitas egregia, honeſtis hæc exercitationibus, & induſtrijs dicemus comparata. Si ualetudo, ex perpetua diligentia, & temperantia cupiditatum. In uituperatione, ſi erunt hæc corporis commoda, male his uſum dicamus, quæ caſu & fortuna tanquam quilibet gladiator habuerit. Si non erunt, præter formam omnia ipſius culpa & intẽperantia non fuiſſe dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, et in his animi uirtutes, aut uitia quæ fuerint, conſiderabimus.

Diuitiæ an paupertas fuerit, & quæ poteſtates, quæ gloria, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit, cuius cauſa ſuſceperit inimicitias, qua fide, beneuolentia, officio geſſerit amicitias. In diuitijs qualis, aut in pauptate cuiuſmodi fuerit, quẽadmodum habuerit in poteſtatibus gerendis animum. Si interierit, cuiuſmodi mors fuerit, cuiuſmodi res mortẽ eius ſit conſecuta. Ad omnes autem res in quibus animus hominis maxime conſideratur, illæ quatuor animi uirtutes erunt accõmodãdæ: ut ſi laudemus; aliud iuſte, aliud modeſte, aliud fortiter, aliud prudenter factum eſſe dicamus.

Si uituperabimus; aliud iniuſte, aliud ignaue, aliud immodeſte, aliud ſtulte factum eſſe dicemus. Perſpicuum eſt iam nimirum ex hac diſpoſitione, quemadmodum ſit tractanda tripartita diuiſio laudis, & uituperationis: ſi illud etiam aſſumpſerimus, non neceſſe eſſe nos omnes has partes in laudem, aut uituperationem transferre, propterea quòd ſæpe non incidunt, aut ita tenuiter, ut non ſint neceſſariæ. Quapropter eas partes, quæ firmiſſimæ uidebuntur, legere oportebit.

Cõcluſionibus breuibus utemur, enumeratione ad exitũ cauſæ, in ipſa cauſa crebras, & breues amplificationes īterponere oportebit p locos cõmunes. Nec hoc genus cauſæ eo quòd raro accidat in uita, negligẽtius cõſiderandũ eſt. Neq; n. ád qđ uideri poteſt accidere, ut faciendũ ſit aliquãdo, non oportet uelle quàm accõmodatiſſime poſſe facere. Et ſi ſeparatim hæc cauſa minus ſæpe tractatur; at ĩ iudicialibus, et in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes uerſantur laudis, aut uitupationis. Quare ĩ hoc quoq; genere cauſæ nõnihil induſtriæ conferendum putauimus.

Nunc abſoluta nobis difficilima parte rhetoricæ, hoc eſt inuentione perpolita, atq; ad omne cauſæ genus accommodata; tempus eſt ad cæteras partes orationis proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus.

ſe ſcribitur. Vires.) Corporis robur. Honeſtis.) Quando nõ omnino honeſtis quidem, ſed cogentibus alienis præceptis, comparata eſſe dici poſſunt. Si valetudo.) Bona intelligatur, nam medium verbum eſt. Et perpetua diligentia & temperantia cupiditatum.) Quod, quia cupiditates ſuas diligentia & temperantia compeſcuerit, bonam conſeruauerit valetudinẽ. Quę caſu & natura.) Quod non ſua diligentia & temperantia validus ſit, ſed quod ita caſus tulerit, ita natura eum produxerit, quemadmodum etiam gladiatores & multos alios eſſe videmus. Si non erunt præter formam omnia.) Sit formoſus, ſed dicatur imbecillis, idq; ipſius culpa & intemperantia. tum non culpandam eſſe naturam, & ſimilia. Eſt enim vbi forma vituperet, ſi videlicet quoquo modo intemperantiæ iuncta ſit, & imbecillitati. vt apud Homerum in Paride, δύσπαρι εἶδος ἄριστε γυναιμανὲς ἠπεροπευτά. Eſt etiam vbi forma iuncta ſimpliciter imbecillitati etiam naturali culpetur, vt de Nireo rurſum apud Homerum. Νιρεὺς ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ' ἀμύμονα Πηλείωνα. ἀλλ' ἀλαπαδνὸς ἔην. Et quid fortiter in amicitiis gerendis.) Suſtinendis. Nam, vt Varro inquit, cum imperator res gerere dicitur in eo neque agit, neq; facit, ſed gerit, id eſt, ſuſtinet. tranſlatum ab his, qui onera gerunt, cum ſuſtinent. Cuius cauſa ſuſceperit inimicitias.) Vt tamẽ probari, vel id improbari ſciamus. In diuitiis qualis.) An munificus, liberalis aut ſecus. Aut in paupertate fuerit.) Num cõtinenter vixerit nec aliena rapere affectauerit. Cuiuſmodi mors fuerit.) Nũ eius mortem res aliqua ſecuta ſit, vnde poſſit laudari aut vituperari. ſi quę forte, vt in Cæſaris morte, portenta apparuerint. Vt ſi laudemus aliud iuſte.) Vt ſi tribuit vnicuique quod ſuum eſt. Et quoniam iuſtitiam ſequuntur, innocentia, amicitia, concordia, pietas, religio obſeruantia, humanitas, & ſimilia, eos partes tractari conueniet. Aliud fortiter.) Vt ſi animum ſupra omnia geſſit pericula, nihilque niſi turpe timuerit, in ſecundis rebus cupiditatibus reſiſtere potuerit, & aduerſa conſtanter tolerauerit, & quæ fortitudinem ſequantur decurramus. vt magnanimitatem, fiduciam, ſecuritatem, magnificentiam, conſtantiam, tollerantiam, ſanctum, & inuiolabile re-

ſti propoſitum. Aliud modeſte.) Vt ſi nihil occuluiſſe, quo pœnitendum eſſet, oſtẽdemus, & io nullo moderationis legem exceſsiſſe, & ſub rationis iugo cupiditates domoiſſe, & quæ modeſtiam comitantur percurramus, abſtinentiam, temperantiam, continentiam verecundiam, caſtitatem, pudicitiam, honeſtatem, moderationem parſimoniam, ſobrietatem. Aliud prudenter.) Vt prouidiſſe prius omnia, & intellexiſſe eum quam quicquam ageret dicamus, & quæ prudentiã ſequuntur, omnia perſpexiſſe. Velut ſi circũſpectus fuit, ſi prouidit, ſi docilis, ſi cautus, ſi conſilio plenus ad agendum venit.

Si vituperabimus aliud iniuſte, aliud immodeſte.) Omnia ſuperioribus contraria afferemus vitia, vt dolori cupiditatiq; cognatas conſentaneasq; paſsiones, emulationem, inuidiam, maleuolentiam, obtrectationem, & ſimilia in eum proferemus: voluptati autẽ, in alienis malis ei ſemper gaudium fuiſſe: iactantiam de ſe, & gloriæ vanitatem: fugam ſæpe ob ſcelera meditatum: formidine metuq; concuſſum: & nihilominus ſæuitiam, feritatemq;, & his proxima, in eum quẽ vituperare volemus, congeremus. Vbi cuſtodiendum, ne fortiori coniungatur infirmius, vt ſacrilego, furi, homicidæ, corruptor. namq; ſenſus hominis a paruo in maius debet inſurgere. Sed hęc ad elocutionis præcepta attinent. Non neceſſe eſt nos omnes partes has in laudem, aut vituperationem transferre.) Monet Herenniũ, quid ſit in hac pręceptione tenendum. dicit enim, non oportere eum exiſtimare, quæ de laude & vituperatione dixit, omnia vnam in orationem transferenda ſimul eſſe: ſed ea duntaxat, quę viderit congruere. Quæ firmiſsimę videbuntur.) Ad laudandum vituperãdum'ue. Legere.) Colligere oportebit.)

In ipſa cauſa.) Propter quam ad vituperandum venimus.

Crebras & breues amplificationes interponere oportebit per locos communes.) Velut ſi in ſacrilegum communi ex loco dicas, deorum enim placatorum prouidentia cuſtoditur reſpublica, violatorum vero ita corrumpitur, & ſic progrediemur: Quæ cum ita ſint, quãtum iſte ſcelus admiſirẽ vt nimirum rem exponamus, non quaſi docentes, ſed quaſi exaggerantes: quod vniuerſæ nocuerit ciuitati, & communibus & priuatis rebus. & timendum, ne tale ſcelus conſequatur ſterilitas frugum, ne hoſtium ſuperemur armis, & ſimilia. Velut in Saluſtium ipſe Cicero, Deſine bonos petulantiſsima conſectari lingua, deſine morbo procacitatis iſto vti, deſine vnumquenq; moribus tuis exiſtimare. His moribus amicum tibi efficere non poteſt videris enim velle inimicum habere. Per locos communes.) Vnde ſimiliter nobis dicere tali in re conuenit. De his ſupra abunde dictum. Raro accidit in vita.) Quod nunc raro accideret, aut laudare, aut vituperare quenquam nunc ſæpiſsime. Vt ſaciendum ſit aliquando.) Siquidem aliquando, non ſæpe, in genere demonſtratiuo ſic conſumuntur orationes: quod licet raro fiat, non oportet tamen id negligere. Hæc cauſa demonſtratiua minus ſæpe tractetur.) Non admodum frequenter agitetur. At in cauſis iudicialibus, & in deliberatiuis ſæpe magnæ partes verſantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoq; genere cauſę.) Probat, demonſtratiuum tum propter ſe tum propter iudicialem & deliberatiuã cauſam eſſe neceſſarium, qđ in eis generibus ſępe laudanda multa nobis occurrant.

LONGOLIVS.

* DE Genere demõſtratiuo.) Vide Fabiũ lib.3.cap.9. Rodolphum lib.3.cap.13. Trapezontium lib.4. Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum & corporis & animi.) Mirum eſt, cur hunc ordinem in recenſendis bonis ſeruet, cum inter triplicia bona vel maxime excedant quæ ſunt animi, quæ & vera eſſe, & ſola ab Ariſtotele recte exiſtimata ſunt. Niſi ob id dicamus hæc duo & fortunæ & naturæ bona præcedere, quod ipſa virtus in earum rerum vſu & moderatione maxime cernitur. * Dignitas.) τὸ ἀξιωματικὸν græci vocant. i. venerandam oris maieſtatem, qualis in Pompeio fuit, & ꝙ Cicero etiam dignitatem vocare ſolet. * A noſtra ſi laudabimus dicemus.) Vt eſt Nazanzeni in Baſilium, debere ſe laudare, tum propter amicitię rationes, tum propter memoriam pulcherrimarum virtutum, tum vt habeat eccleſia exemplũ optimi & ſanctiſsimi epiſcopi. Cæterum narratio, ſicut nunquã fere incidit, cum laudamus cuius facta nota ſint, ac ſola amplificatione indigent. ſic ſemper inuenitur, cũ quod fecerit ignotum ſit: quę non vno in loco tota, vt in aliis generibus cogitur, ſed paſſim, vt quicquam amplificandum eſt, breuiter narratur. hæc Trapezõtius lib.4. Petemus vt cognoſcant.) Alias, ignoſcant. * Diuiſione vtemur.) Ea vtemur commode, ſi naturam eius rei, quam laudamus, diligenter quibus conſiſtat, conſiderabimus. Non enim oportet, vt plurimi putant, quoniam omnis demonſtratio aut ex rebus, quas externas appellãt, aut ex iis quæ corpori aut animi attribuuntur, in has partes ſemper orationem diſtribuere. Nam & faſtidium auditoribus pareret ſi ſæpius fieret: & ignorantiæ vitium non euitaret, ſi quis te naturam relinqueret, & his communibus ſemper eſſe occupatus. Quare optimum factum erit, cũ oia, quib⁹ facile abſolui poſſit cauſa, conſiderauimus ea reducamus in paucíſſ. quædam genera. Vt ſi poeta aut orator laudandus eſt danda eſt opera vt intelligamus, quibus rebus poeta eximius, aut eloquentiſſ. orator ad tantam facultatẽ profectus ſit, quæ omnia ad ꝙ pauciora maxime poſſumus, reducemus. Deinde vnumquodq; eorum, ſi in plura diuidit, ſuis locis diſtribuemus. Sic pro Pomp. fecit Cicero, in qua ſummas imperatoris laudes pſecutus eſt.

Vide Trapezontium. * Quomodo ab animo tractata ſint.) faciunt quæ ſcribit Fabius. Omnia, inquit, quæ extra nos bona ſunt, quęq; hominibus forte obtigerunt, non ideo laudantur, ꝙ habuerit quis ea, ſed ꝙ his honeſte ſit vſus. Nam diuitiæ, & potentia, & gratia cum plurimum virium dent in vtranque partem, certiſsimum faciunt morum experimentũ. Aut enim meliores propter hæc, aut peiores ſumus, Animi ſemp vera laus eſt. Sed non vna per hoc opus via ducitur. Nanq; alias ætatis gradus geſtarumq; rerum ordinem ſequi ſpecioſius fuit: vt in primis animi laudetur indoles, cum diſciplinæ, poſt hoc operũ, id eſt factorum dictorumq; contextus. Alias in ſpecies virtutũ diuidere laudem fortitudinis, iuſtitiæ, continentiæ, cæterarũq;, ac ſingulis aſsignare, quæ ſecundum quanq; earum geſta erunt. Hæc ille. Ab extremis rebus.) Miror autem cur non addat & nomen, vt Cato ſapiens: & nationem: vt Græcus, & patriam, vt Athenienſis: affectionem, vt equorum, canum, armorũ ſtudium, vt medicus, orator conditionem, vt ſeruus, addictus, cõditionẽ aliam quæ ad liberos ſpectat, vt nupta, adoptiuus, abdicatus & cæteras circunſtantias, quæ ſubinde oratori aptiſsima vel ad laudem vel ad vituperationem argumenta ſubminiſtrant. * Cõcluſionibus breuibus per enumerationem.) id eſt, vt breuiter quæ in tota oratione dicta ſunt, colligantur. Nunc abſoluta nobis.) Trãſitio ad alia præcepta.

ASCENSIVS.

QVoniam hæc cauſa &c. Primo loco dicit quod genus demõſtratiuum diuiditur in laudem & vituperationem: quæ quia contrariæ ſunt: oppoſitorum autem eadem eſt diſciplina: ideo contrariis vtemur in laudatione & in vituperatione. Deinde oſtendit in quibus laus conſiſtat. Ordo autem eſt. Quoniam hęc cauſa. ſ. demonſtratiua ad quã pauloante dixit tranſeundum eſſe diuiditur in laudem & vituperationem: tanq̃ in obiecta, aut in fines præſtitutos, ex quibus rebus conſtituerimus laudem ex contrariis rebus vituperatio erit comparanda .i. obtinenda & acquirenda. Igitur quia ſatis fuerit alterum docuiſſe. Laus: poterit eſſe rerum externarum. i. bonorũ extraneos poſitorum vt ſunt bona fortunæ, & corporis & animi. Theologi tria bona enumerant, ſumma quibus non contingit abuti, vt charitate, & cęteris virtutibus animi dummodo virtutes maneant media vt corporis: & infima, vt externa: quibus & bene, & male vti contingit. Ea ſup. bona, aut mala rerũ externarum: ſunt quæ poſſunt accidere. i. contingere alicui ſecunda aut aduerſa, caſu aut fortuna. i. a caſu & fortuna. vt genus. ſ. clarum, educatio. ſ. accurata, aut inter bonos, diuitiæ. ſ. magnę poteſtas magna. Gloria, ſcilicet parta, ciuitates, ſcilicet bonę in quibus nati ſumus, aut quibus donati ſumus, quia beati putantur qui bonas habitant vrbes, præſertim ſi ſint in eis ciues amicitiæ, & quæ ſunt huiuſmodi, & ea quæ ſunt his contraria, vti ignobilitas generis, ſordida educatio, paupertas, ſeruitus, infamia, naſci in locis deſertis, inimicitiæ, & ſimilia quæ ad vituperationem faciunt, quæ oia pertinẽt ad bona & mala externa, quia ſine noſtro merito contingere nobis poſſunt, & ſine culpa non contingere, aut auferri, proſequitur etiam corporis bona dicens. Ea commoda aut incommoda ſunt corporis. i. pertinẽt ad corpus, quę natura attribuit corpori, vt ſunt velocitas. i. agilitas, & celeritas in curſu, vires. i. robur membroꝝ dignitas. i. ſpecioſitas & honeſta pulchritudo membrorum per quã quis redditur dignus prælatura: iuxta quod di-

ctum

etiam eſt q ſpecies Priami digna fuit imperio, valetudo.i.ſoſpitas,ac firmitas & ſup.ſimilia quæ pertinent ad laudem: & quæ ſunt contraria, vt torpor,debilitas, indignitas, aut deformitas. Mala valetudo &c. Quæ pertinet ad vituperationem. Animi ſup.bona & mala ſunt ea quæ conſtant conſilio,& cogitatione noſtra: vt prudentia, iuſtitia, fortitudo, modeſtia: quæ ſunt laudis: & quæ ſunt contraria: vt imprudentia iniuſtitia, timiditas, aut meticuloſitas: quæ ſpectant ad vituperationem. Igitur hæc, id eſt huiuſmodi confirmatio, aut confutatio erit nobis, ſcilicet in genere demonſtratiuo. ¶ In huiuſmodi cauſa &c. Docet primo quomodo in demóſtratiuo ſumatur principium: proſecuturus & reliquas partes. Ordo autem eſt principium in huiuſmodi cauſa, ſcilicet demonſtratiua, aut a perſona noſtra, aut a perſona eius de quo loquemur, aut a perſona eorum qui audient: aut ab re. A noſtra ſup. perſona ſumemus principiũ ſi laudabimus ſup. aliquẽ: dicemus(q verbũ ponetur: ibi ab eiꝰ pſona ec. vereri nos dicemus ec.) nos facere ſup. id, hoc eſt laudare eũ aut officio: q.i. quia cauſa neceſſitudinis.i. obligatio neceſſaria intercedat.i. media ſit inter ipſum & nos, aut.i. facere ſtudio.i. voluntate ſtudioſa: q.i. quia is quem laudamus ſit eiuſmodi virtutis, vt omnes debeant velle commemorare, id quod rectum ſit.i. laudabiliter factum, quia omnes incendimur ad virtutem gloria, laudataq virtus creſcit, & immenſum gloria calcar habent, aut velle oſtendere ex laude aliorum, qualis ſit animus ipſius.i. noſter ſic.n. Franciſcus intelligit: vt ſicut ipſe in recto tres continet perſonas: nam recte dicimus, ipſe facio ipſe facis: ipſe facit: ita & in obliquis: vt & ipſum ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti.i. & me, nec id tantum in primitiuo, ſed etiam in deriuatiuo: vt negotium ipſius intelligitur, aut meum, aut tuum, aut alterius: ideo autem ex laude aliorum oſtẽdimus animum noſtrum: quia qualis quiſq eſt, & qualia amat, talia laudat: animi etiam candidi eſt alienam virtutem commendare: videtur tamen in hoc ſenſu a Cic. ſcribendum fuiſſe: qualis noſter ipſorum animus: vnde malunt quidam ſic dicere, aut nos velle oſtendere ex laude aliorum: hoc eſt ex noſtra qualis ſit animus ipſius quem laudabimus: quia ſi oſtenderimus animi noſtri ſeueritatem & iudicii integritatem: facile conſtabit nos nolle laudare eum qui indignus ſit: & ita ex animo noſtro illius quẽ laudabimus animum qualis ſit oſtendimus: de hoc tamen iam dicam iterum. Si vituperabimus ſup. aliquem a noſtra perſona nos dicemus nos id facere merito, q.i. quia, ita ſumus tractati ab illo.i. affecti iniuriis, aut contumeliis: vt merito cum male dicta te geramus, aut dicemus nos id facere ſtudioſ q, id eſt qa putemus vtile eſſe, vnicam.i. ſingularem: atq incomparabilem malitiam, atq nequitiam eius quem vituperabimus: cognoſci ab omnibus, ne videlicet ab eo contaminentur, aut circumueniantur, aut q placeat oſtendi ex vituperatione aliorum quid placeat nobis. Hoc dictum approbat priorem cõſtructionem, & ſententiam dicti ſuperioris: nam ſicut ex aliorum vituperatione quid nobis diſpliceat oſtendimus, ita ex aliorum laude qualis animus noſter ſit aperiemus. Ab eius &c. Et ſup. ſumemus principium a perſona eius de quo loquemur ſup. ſic: ſi laudabimus ſup. eum nos dicemus nos vereri.i. timere: vt non poſſimus conſequi verbis.i. exprimere facta illius: quia dicemus: oportere.i. decens & conueniens eſſe: prędicare.i. commendare & extollere omnes virtutes nominis illius: & ſup. ipſa facta.i. quæ ipſe fecit anteire.i. ſuperare eloquentiam omnium laudatorum. ſ. ab eloquentia, aut arte dicendi. Si vituperabimus, nos dicemus ea quæ videbimus poſſe dici contraria. ſ. laudatio in paucis verbis commutatis: vt demonſtratum eſt paulo ſupra.i. pauloante. cauſa exempli. vt dicemus, nos vereri: vt non poſſimus conſequi verbis vitia illius &c. Vbi ſcies huiuſmodi verba, caueo, metuo, vereor, formido, & ſimilia: quia important negationẽ recte poni ſine negatione ſequenti: vt caue dicas: vel vt dicas, vereor: vt mihi verba deſit &c. quia tamen duæ negationes ſæpe non plus efficiunt q̃ vna: etiam recte poni cum negatione: vt caue ne dicas vereor: ne verba mihi deſint ec. Ab auditoꝝ ec. A pſona auditorũ ſumẽtes exordiũ: ſi laudabimus dicemus (quoniã nihil noui laudemus, & nihil laudemus apud ignotos) nos eſſe dicturos pauca. cauſa monendi, quia non omnium quæ ſcimus continuo memores ſumus, aut ſi erunt ignoti.i. ignorantes, & rerum inſcii: nam vt docet Valla lib. i. Ignotus ſæpe actiue accipitur. Quintilianus. Ne quis tamen erret ignotus non eſt filii mei nouerca, ſed mater: ignotus dixit pro ignorans, & pro hoſpite & peregrino non pro ignorato, hæc ille. Cuius ratio videtur q qui ignotus eſt, id eſt cognitus, etiam alios ignorare ſoleat, nam qui nouus aduenit in cœtum aliquem citius a ſingulis cognoſcitur q̃ ſingulos cognoſcat. Veruntamen Franciſcus legit, ſin fuerit ignota, vt ſit ſin.i. ſed ſi, virtus, aut perſona quam laudabimus fuerit ignota, ſed ſic diceret ignotus, quia addit virum dicens. Nos petemus vt velint cognoſcere talem virum, & ſup. dicemus (quoniam ipſi apud quos laudemus, ſcilicet talem virum, ſint in eodẽ ſtudio, id eſt diligenti exercitio virtutis, atq.i. ſicut aut in quo ille qui fuerit laudatus) ſperare nos probaturos, id eſt perſuaſuros facile facta huius, ſcilicet amici noſtri quibus velimus q.d. viris probatis: & eiuſdem virtutis ſtudioſis, vtpote a quibus laudari glorioſum ſit. Vituperatio ſup. erit contraria, id eſt contrario modo, quia ſi notus dicemus nos pauca dicturos monendi gratia, ſin ignotus, dicemur ab eorum virtute apud quos dicemus maxime abhorrere, adhortari, vt eum vitent. Vnde quoniam norint, ſup. & vitia eius, dicemus nos eſſe dicturos pauca de nequitia.i. vilitate, aut libidine eius, q ſi ignorent ſup. eum (nunc dicit ſi ignorent, pro quo prius ſi erunt ignoti) petemus vt agnoſcant, vt poſſint vitare malitiam, ſcilicet eius, quoniam illi qui audiunt, atq illi qui vituperantur ſunt diſſimiles, ſcilicet in moribus. Et dicemus nos ſperare, illos ſup. qui audiunt, aut nos, ſed potius illos improbaturos vehementer vitam illius, ſcilicet poſtq̃ nouerit. Ideo dico potius illos, quia de nobis certo ſcimus, quod de illis ſperamus. A rebus ipſis ſupple ſumentes principium, dicemus eſſe incertum, quid laudemus potiſſimum, id eſt maxime omnium, & dicemus nos vereri ne cum dixerimus multa (Ecce vereri ſequente negatione, pro qua prius, vt ſubiunxit) prætereamus plura, & ſupple dicemus ea quæ habebunt ſimiles ſententias, quibus ſententiis, ſcilicet ad laudem demonſtrandam facientibus, contraria, id eſt contrariæ ſententiæ ſumuntur a vituperatione, id eſt in vituperando, aut a vituperante. ¶ Principio &c. Poſtquam docuit quali principio vtendum ſit in demonſtratiuo, docet quali narratione, & deinde de cæteris qualitatibus vtendum ſit. Ordo eſt. Vlla narratio quæ conſequatur neceſſario, id eſt quam neceſſe ſit ſubſequi non erit principio, id eſt non ponetur poſt principium ab aliqua tractatione id eſt quod principium ſumptum ſit ab aliqua tractatione harum rationum, ſcilicet laudandi & vituperandi, quas commemorauimus ante, ſcilicet paulo, ſed ſi qua, id eſt aliqua talis narratio: inciderit, id eſt incidenter interuenerit: cum aliquod factum eius de quo loquemur ſit narrandum nobis cum laude, aut vituperatione, tunc ſup. præceptio narrandi repetetur, de primo libro vbi de ea ſatis abunde præceptum eſt. Deinde proſequitur de diuiſione dicens. Nos vtemur diuiſione hac, id eſt huiuſmodi: nos exponemus.i. proponemus enunciabimus: quas res laudaturi ſumus, aut vituperaturi: deinde dicemus: ordine, id eſt per ordinem, vt quæque res erit geſta, vel pro, vel quo tempore erit geſta, vt intelligatur, quicquid is quem laudabimus, egerit tute, non credendo ſe ſuos, & ſua periculis, & caute, id eſt prudenter. Sed oportebit, ſcilicet ad plenam laudem, aut vituperationem, exponere virtutes, aut vitia animi, deinde oportebit demonſtrare quomodo commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum ſint tractata ab animo, ſcilicet laudando & vituperando, hoc eſt quo animo ea tulerit. Nos debemus adhibere hunc ordinem in vita demonſtranda, id eſt laudanda, aut vituperanda. Nam ſup. genus demonſtrabitur in laude ab externis rebus, vtpote quibus maioribus ſit natus. Nam ſi ſit bono genere natus. dicemus ſup. eum fuiſſe parem.i. æquiparandum in virtute maioribus ſuis, & ita non degeneraſſe, aut fuiſſe excelſiorem, id eſt eos ſuperaſſe. Si ſup natus ſit humili, id eſt abiecto genere, dicemus ipſum habuiſſe pręſidium, id eſt honeſtum iuuamen & fiduciam in ſuis viribus, non in virtutibus maiorum ſuorum. In vituperatione, ſi bono genere ſup. ſit natus, dicemus ipſum fuiſſe generi ſuo dedecori, id eſt ad dedecus, vt Cice. in Saluſtium dixit, ſi ſit malo, id eſt humili, & abiecto, aut pernicioſo genere, nos dicemus tamen, nihilominus, ipſum fuiſſe his ipſis detrimento, id eſt ad detrimentum glorię, aut bonorum, & ita illis nequiorem eſſe. Educatio ſup. demonſtrabitur in

Educatio

laude.i. demonſtratione laudis dicendo videlicet ꝙ fuerit educatus tota pueritia bene & honeſte in bonis diſciplinis. In vituperatione contra.i.econtrario demonſtrabitur a vobis dicẽtibus ipſum ſe retraxiſſe:inde.i.ab honeſta educatione:alii addunt aperte.i.manifeſte. Alii legunt a parte corporis : ſed uerior lectio eſt. A corporis commodis vt ſis . laudabitur etiam a commodis.i.bonis corporis.a natura.ſ.datis in laude:ſi dignitas.i.decora & honeſta pulchritudo membrorum uirilium ſit. ſup.ei.atq; forma.i.ſpecies quaſi muliebris ſit ei . nos dicemus eam fuiſſe illi laudi.i.ad laudem:& non detrimento atq; decori:quemadmodum ſup.ſæpe fuit cæteris. Si vires atq; velocitas egregia:ſup.ſint illi quem laudabimus:nos dicemus hæc cõparata id eſt parta : & acquiſita illis honeſtis exercitationibus atq; induſtriis:id eſt vt dicunt naturali ingenioſitate. Si valetudo perpetua:id eſt incolumitas & infirma ſanitas:ſup.ſis ei:nos ſup.dicemus eam comparatam: diligentia & temperantia cupiditatum:quod vulgatius dicas ſeruando dietam: & ex bono regimine . ℂ In oituperatiooe . Proſequitur eandem rem dicens. Nos dicemus in vituperatione: ſi hæc .i . iam dicta commoda corporis:vt dignitas, forma, velocitas , vires,valetudo perpetua erunt ſup. vituperando : ipſum male vſum.i.abuſum his: vtpote quæ habuerit non a virtute , aut temperantia ſua : ſed citra meritum ſuum:caſu & natura:tanquam ſup.eſſet quilibet gladiator:qui bonis corporis abuti ſolet. Sin.i. ſed ſi:omnia erunt ſup.ipſi quẽ vituperamus pręter formam.i.ſine forma.p.ſi in omnibus decore carebit:nos dicemos id quod forma caruerit fuiſſe culpa & intemperantia ipſius . Deinde hoc eſt poſt corporis bona,aut mala:nos reuertemur ad res extraneas .i.extra ipſum poſitas vt ſunt bona fortunæ . Et conſiderabibimus quæ virtutes ſi laudabimus,aut quæ vitia animi ſi vituperabimus:fuerint in his.i.in adminiſtratione harũ re℘ externarum quæ aut bonæ,aut malæ ſunt ſecundum rationem vtentium eis : vnde ex bonorum fortuitorum vſu perſpicitur virtus & vitium animi. & conſiderabimus an diuitiæ ſup.fuerint illi,an paupertas fuerat illi : & quæ poteſtates ſup . fuerint illi quæ gloria:ſup.fuerit illi:& quæ amicitia fuerit illi, & quid fecerit fortiter in gerendis inimicitiis , & conſiderabimus,cuius cauſa ſuſceperit inimicitias,& qua fide.i.fidelitate, beneuolentia,& officio geſſerit amicitias, & conſiderabimus qualis fuerit in diuitiis, aut in paupertate : quẽadmodum habuerit animum in poteſtatibus gerendis.Et ſi interierit.i.mortuus fuerit, & ita poſt mortem de eius vita differemus , conſiderabimus. cuiuſmodi mors ſup.eius fuerit:& cuiuſmodi res ſit conſecuta mortem eius , vtpote an dolor parentum , aut publicus , an lætitia . & de conſimilibus. ℂ Ad omnes autem res. Docet laudando conducere in primis quatuor illas principales virtutes. Iuſtitiam,fortitudinem,modeſtiam,& prudentiam,& eis in demonſtrando magnopere vtendum eſſe dicit. Autem pro ſed: ille.ſ.nobiliſſimæ quatuor virtutes animi eſſent accommodatæ ad omnes res quibus animus humanus conſideratur maxime.i.pręcipue:vt ſi laudabimus dicamus aliud factum eſſe iuſte.i.per iuſtitiam,aliud fortiter.i.per fortitudinem , aliud modeſte.i.per modeſtiam ac temperantiam (ſunt qui legunt honeſte:ſed illud genus eſt:niſi dicas honeſtatem:pręcipue in modeſtia conſpicuam) aliud prudenter.i.per prudentiam. Si vituperabimus dicemus aliud eſſe factum iniuſte ,aliud ignaue.i. non fortiter,aliud immodeſte (ergo prius legendum erat modeſte)aliud ſtulte.i.imprudenter:quod potius ponit ꝙ imprudenter : hoc enim priuationem,aut negationem prudentiæ ſonat:illud contrarium vitium ſignificat. Perſpicuum eſt nimirũ .i. haud dubie (ita vt non ſit mirum ſi id dicatur) iam ex hac diſpoſitione:quẽadmodum illa tripartita diuiſio laudis & vituperationis.ſ.a virtutibus & vitiis animi:a commodis & incommodis corporis & rerum externarum : ſit tractanda.i.exercitanda : ſi aſſumpſerimus.i.addiderimus:& monuerimus etiam illud non eſſe neceſſe : nos transferre has partes in laudem, aut vituperationem. propterea ꝙ ſup . hæ partes . non incidunt.i. non occurrunt,aut ita tenuites.i.exiliter & modice incidunt: vt non ſint neceſſariæ. Quapropter oportebit legere.i.eligere eas partes quæ videbuntur firmiſſime.i.maxime incidere aut occurrere.Deinde agit de vltima parte orationis dicens . Nos vtemur concluſionibus breuibus:per enumerationem ad.i.iuxta:extremum.i.finem,& perorationem cauſę . Oportebit autem interponere in ipſa cauſa.i.dum adhuc tractatur : amplificationes crebras.i.frequentes & breues : per locos communes. Nec hoc genus cauſæ. videlicet demonſtratiuum:eſt commendandum negligentius eo ꝙ accidat raro : in vita.ſ.hominum. Neq; non oportet : immo oportet poſſe velle facere ꝙ commodiſſime.i.maxime commode : id quod poteſt videri accidere.i.euenire. vt ſic faciendum aliquando.i.quandoq; licet raro. Et ſi.i.licet:hæc cauſa.ſ.demõſtratiua : tractetur ſeparatim .i. ſeorſum ab aliis cauſarum generibus: minus.i.non ſæpe:at.i. attamen magnæ partes laudis : aut vituperationis (in quibus conſiſtit demonſtratio) verſantur ſæpe in cauſis iudicialibus: & in deliberatiuis : quare nos putamus non nihil.i.aliquid aut (per liptotem) multum induſtriæ conferendum : quoq;.i.etiã in hoc genus cauſę.ſ. demonſtratiuum. Nunc difficillima parte rhetoricæ,hoc eſt inuentione perpolita atq; accommodata ad omne genus cauſæ: abſoluta nobis.i.a nobis.i.poſtꝙ abſoluimus difficillimam partem rhetoricæ:videlicet inuentionem &c. tempus eſt nos proficiſci ad cæteras partes orationis. Igitur quia procedendum eſt & proxima pars eſt diſpoſitio: nos dicemus deinceps de diſpoſitione .

DE DISPOSITIONE.

*Q*VONIAM *diſpoſitio eſt, per quã illa quæ inuenimus,in ordinem redigimus,ut certo quidque loco pronunctietur uidendum eſt,cuiuſmodi rationem in diſponendo habere conueniat. Genera diſpoſitionũ ſunt duo;unũ ab inſtitutione artis profectũ,alterũ ad caſum temporis accõmodatum* Ex *inſtitutione artis diſponemus , cum ſequemur eam præceptionem , quam in primo libro expoſuimus : hoc eſt , ut utamur principio, narratione , diuiſione , confirmatione , confutatione,concluſione : & hunc ordinem , quemadmodum præceptum eſt ante , in dicendo ſequemur . Item ex inſtitutione artis non modo totas cauſas per orationem ,ſed per ſingulas quoq; argumentationis partes diſponemus , quemadmodum in libro ſecundo docuimus , id eſt , expoſitionem, rationem,confirmationẽ rationis,exornationem, complexionẽ.Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt, una p orationes, altera p argumẽtationes, ab inſtitutione artis profecta.*

LONGOLIVS.

DE diſpoſitione .) Vide Quintilianum libro ſeptimo cap. primo & vltimo, Trapezontium lib. quarto, Rodolphũ libro tertio , capite ſexto, ~~& Eraſmum ſecundo de Copia, capite vltimo~~. Ab inſtitutione artis profecta.)Quam hic vocat artis inſtitutionem, Cicero de Orato.2.naturam,& naturalem ordinem appellat, his verbis : Nã vt aliquid ante rẽ dicamos , deinde vt rem exponamus,poſt vt eam probemos noſtris pręſidiis confirmandis, contrariis refutandis,deinde vt concludamus , atq; ita peroremus , hoc dicendi genus natura ipſa pręſcribit. Quam vero hic diſpoſitionem . ad caſum temporis accommodatam Cicero, quæ ex oratorũ iudicio & prudentia comparatur,hoc eſt, artificioſam , quod vtilitatis neceſſitate hic ordo ſeruari non poteſt appellat. * A literarum recitatione.) Vt ſi quis Lentulum accuſet , quod Allobrogũ legatos ad coniurationem inuitauerit , & literas ab eo legati miſſas habeant. * Si narratio parum probabilis .) Exemplũ habes in Miloniana. Tranſlationibus partium tum vti.) Alias, ſæpe vti. * Tanquã inſtructio militum.) In acie enim nõ tã refert, quãtis copiis dimices,ꝙ quo conſilio inſtructis,ac diſpoſitis , ita in oratione ſummum eſt,non ꝙ optimis niti argumentis,ſed ꝙ aptiſſime diſpoſitis. Proinde non contemnendum eſt artificium diſpoſitionis . Ea enim vt Cicero ſecundo de oratore ait , tantum poteſt in dicendo , vt ad vincendum nulla plus poſſit .

ASCENSIVS.

QVoniam diſpoſitio &c. Tractat diſpoſitionẽ dicens

Eſt autem & alia diſpoſitio, quæ cum ab ordine artificioſo recedendum eſt oratoris iudicio ad tempus accommodatur, ut ſi à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut à literarum aliquarum recitatione, aut ſi ſecundum principium confirmatione utamur, deinde narratione, aut ſi quam huiuſmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, niſi cauſa poſtulet, fieri oportebit. Nam ſi uehementer aures auditorum obtuſæ uidebunt, atque animi defatigati ab aduerſarij multitudine uerborum, commode poterimus principio ſuperſedere, & exordiri cauſam, aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde ſi commodum erit, quod non ſemper neceſſe eſt; ad principij ſententiam reuerti licebit. Si, cauſa noſtra magnam difficultatem uidebitur habere ut nemo æquo animo principium poſſit audire; à narratione cum inceperimus, ad principij ſententiam reuertamur licebit.

Si narratio parum probabilis eſt, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus, & translationibus partium tum uti neceſſe eſt, cum ipſa res artificioſam diſpoſitionem artificio commutare cogit.

In confirmatione & confutatione argumentationum diſpoſitiones huiuſmodi conuenit habere; firmiſſimas argumentationes in primis, & poſtremis cauſæ partibus collocare; mediocres, & neq; inutiles ad dicendum, neque neceſſarias ad probandum: quæ ſi ſeparatim, ac ſingulæ dicantur, infirmæ ſint; cum cæteris coniunctæ, firmæ & probabiles fiunt, interponi & in medio collocari oportet. Nam ſtatim re narrata expectat animus auditoris, ex qua re cauſa confirmari poſſit, quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur, utile eſt, cum dicere deſinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc diſpoſitio locorum, tanquam inſtructio militum, facilime in dicendo, ſicut illa in pugnando părere uictoriam poterit.

cem, quoniam diſpoſitio eſt illa ſcilicet pars orationis per quã nos redigimus in ordinem ea quæ inueniemus, vt pronunciemus quicq;.i. vnumquodq;, aut vnamquanq; rem, certo.i. ſuo, & debito loco, ideo ſup. videndum eſt, cuiuſmodi.i. qualem rationem conueniet habere in diſponendo. Incipiens autem id docere præmittit ſuo more diuiſionem dicens. Genera diſpoſitionum ſunt duo, vnum ſup. eſt profectum.i. ortum ab inſtitutione artis.i. iuxta artem priꝰ traditam, alterum.ſ. genus diſpoſitionis eſt accommodatum ad caſum temporis.i. ad euentum varium pro diuerſitate temporis, & diuerſa diſpoſitione auditorum. Nos diſponemus ex diſpoſitione.i. iuxta diſpoſitionem artis, cum.i. quando nos ſequemur eam diſpoſitionẽ quã expoſuimus i p̃ libro, hoc eſt vt vtamur principio, narratione, diuiſione, confirmatione, confutatione, cõcluſione: hoc eſt omnibus partibus orationis: & ſequamur hunc ordinẽ in dicendo.i. orando, quẽadmodum docuimus in ſecundo lib.i. expoſitionem rationem.i. confirmationẽ rationis: exornationem, & ſup. complexionem.ſ. per orationem. Item nos diſponemus ex inſtitutiõe, id eſt iuxta: aut per inſtitutionem artis.ſ. rhetoricæ, non mõ.i. non ſolũ totas cauſas per orationem: ſed quoq;.i. etiam per ſingulas argumentationes: quemadmodũ docuimus in ſecundo lib. id eſt per expoſitionem: rationem, confirmationem, rationis exornationem & complexionem. Igitur hæc duplex diſpoſitio ẽ, ſcilicet in cauſis diſponendis: vna per orationes: altera per argumentationes: profecta, id eſt orta, ſcilicet vtraque ab inſtitutione, ſcilicet oratoria, id in altera iuxta artem rhetoricam diſponemus partes orationis de quibus dictum eſt in primo libro: in altera partes argumentationis: de quibus in ſecundo. ¶ Eſt autem alia diſpoſitio &c. Proſequitur diſpoſitionem extemporaneam quæ ad caſum temporis accommodanda eſt dicens. Eſt autem alia diſpoſitio quæ accommodatur.i. aptatur: & applicatur ad tempus iudicio oratoris: cum.i. quando recedendum eſt ab ordine artificioſo.i. per artem inſtituto: vt ſi dicere incipiamus a narratione (& ita prætermiſſo principio) aut ab aliqua argumentatione firmiſſima. aut recitatione.i. relatione aliquarum rerũ, aut ſi vtamur confirmatione, ſecundum.i. proxime poſt.ſ. principium: deinde vtamur narratione, aut ſi faciamus, quam, id eſt aliquam ſup. aliam permutationem ordinis.ſ. partium orationis: huiuſmodi.i. qualis eſt dum ante narrationem ponitur confirmatio: quorum.i. quarum mutationum nihil oportebit fieri niſi cauſa poſtulet. Nam ſi aures auditorum videbuntur obtuſæ.i. hebetatæ, & modeſtia ob frequentem auditionem affectæ, atq; animi auditorum videbuntur defatigati.i. ad extremam fatigationem affecti ab aduerſariis.ſ. noſtris multitudine verborum: nos poterimus ſuperſedere.i. carere & vacare commode.i. opportune. principio.i. exordio & exordiri cauſam, id eſt facere initium dicendi nõ ab exordio proprie ſumpto: ſed aut a narratione aliqua, aut ab aliqua argumentatione firmiſſima: deinde.i. poſt tale initium licebit (quia non ſemper eſt neceſſe.q.d. ideo dico licebit: q nõ ſemper neceſſe eſt) ſi cõmodum erit reuerti ad ſententiam principii, id eſt paulatim agere partes principii. Et ſi cauſa noſtra videbitur habere magnam difficultatem: ita vt nemo poſſit audire principiũ, id eſt exordium proprie ſumptum (quia generaliter omne quod in principio ſeu exordio ponitur principium & exordium dicitur: ſpecialiter autem tantum quod in primo libro definitum eſt) cum nos inceperimus a narratione: nos reuertemur ad ſententiam principii. Si narratio eſt probabilis parum.i. modicũ nos exordiemur ab aliqua firma argumẽtatione. Neceſſe eſt vti ſæpe his, id eſt huiuſmodi commutationibus & translationibus. ¶ In confirmatione &c. Locutus eſt de principio & narratione, nũc proſequitur de confirmatione & confutatione docens quomodo diſponendæ ſint ac dicens: Conuenit.i. conueniens eſt: in confirmatione.ſ. rationum noſtrarum & confutatione rationum aduerſarii diſpoſitiones argumentationum haberi huiuſmodi. Oportet argumentationes firmiſſimas collocari in primis & in poſtremis.i. ultimis partibus cauſæ: & oportet mediocres: & pro.i. neq; inutiles ad dicendum.i. quæ poſſunt vtiliter dici neque neceſſarias ad probandum.i. quæ ſi omittãtur adhuc poterimus p firmiores ſatis probare: quę.ſ. mediocres rationes ſi dicantur ſeparatim.i. ſeorſum a firmioribus: & ſingulæ.i. per ſe ſint infirmæ: & ſup. coniunctæ cum cæteris: fiunt firmæ & probabiles: oportet inquam tales mediocres, interponi & pro.i. collocari in medio. Ratio autem eſt. Nam animus auditoris re narrata.i. poſt narrationem expectat ſtatim ſup. audire aut noſſe: ex qua re cauſa poſſit cõfirmari, quapropter oportet inferre continuo, id eſt, ſine dilatione, aliquam argumentationem.i. approbationem firmam, & ita firmiſſima in principio locanda ſunt. Et quoniam dictum nuperrime.i. minimo ante, mandatur facile.i. faciliter, memoriæ.ſ. audientium, ideo ſup. vtile eſt, cũ.i. quando deſinamus, dicere.i. quando velimus perorare, relinquere in animis auditorum aliquam argumentationem bene firmam, recentem.i. pauloante adductam. Hæc diſpoſitio locorum tanquam ſup. eſſet, inſtructio militum.i. militaris aciei, poterit parere.i. acquirere & gignere, facillime victoriam in dicendo, ſicut illa.ſ. militum ordinata inſtructio, poterit parere imperatori victoriam in pugnando, vnde apte citauit Franciſcus ſupra verba Neſtoris Homerici, quæ ſi integra habuiſſem lubens repoſuiſſem. Non enim dubitem Ciceronem ad ea reſpexiſſe, præſertim cum tot græcos præceptores reuoluerit, qui haud dubie illud Homeri artificium in præceptionibus non tacuerit, cum & noſtri ſubinde (nec immerito) Maronem nunc citent.

DE PRONVNCIATIONE.

PRONVNCIATIONEM *multi maxime oratori utilem dixerunt eſſe, & ad perſuadendum pluſrimum ualere. Nos quidem unum de quinq; rebus plurimum poſſe, non facile dixerimus, nec egregie magnam eſſe utilitatem in pronunciatione ſola audacter confirmauerimus. Nam commodæ inuentiones, et concinnæ uerborum elocutiones, & partium cauſæ artificioſæ diſpoſitiones, & horum omnium diligens memoria ſine pronunciatione, non plus q̃ ſine his rebus pronunciatio ſola ualere poterit. Quare & quia nemo de ea re diligenter ſcripſit, nam omnes uix poſſe putarunt de uoce, & uultu, geſtu, dilucide ſcribi, cum hæ res ad ſenſus noſtros pertinerent, et quia magnopere ea pars à nobis ad dicendũ cõparanda eſt, non negligenter uidetur tota res conſideranda.*

Diuiditur igitur pronunciatio in uocis figuram & corporis motum. Figura uocis, eſt ea quæ ſuum quendam poſſidet habitum ratione & induſtria comparatum. Ea diuiditur in tres partes; magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem uocis maxime comparat natura, nonnihil hanc auget, ſed maxime cura conſeruat. Firmitudinem uocis maxime natura comparat, nonnihil adauget, & maxime conſeruat exercitatio declamationis. Mollitudinem uocis, hoc eſt ut eam torquere pro noſtro commodo poſsimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine uocis, & firmitudinis parte, quoniã altera natura altera cura cõparatur, nihil nos attinet cõmonere, niſi ut ab ijs, qui nõ iſcij ſunt eius artificij, ratio curandæ uocis petatur: De ea parte firmitudinis, quæ conſtruatur ratione declamationis, & de mollitudine uocis, quæ maxime neceſſaria eſt oratori, quoniam ea quoq; moderatione declamationis comparatur, dicendum uidetur.

Firmam maxime poterimus in dicendo uocem conſeruare, ſi quam maxime ſedata & depreſſa uoce principia dicemus. Nam læduntur arteriæ, ſi antequam uox bene permulſa eſt, acri clamore compleantur. Et interuallis lõgioribus ut conueniet. Recreatur enim ſpiritu uox, & arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem omittere, & ad ſermonem tranſire oportet. (Commutationes enim faciunt, ut nullo genere uocis effuſo, in omni uoce integri ſimus) & acutas uocis exclamationes uitare. Ictus enim fit, et uulnus arteriæ acuta atq; attenuata nimis acclamatione, & ſi quis ſplendor eſt uocis, conſumitur uno clamore uniuerſus. Et uno ſpiritu cõtinenter multa dicere, in extrema conuenit oratione. Fauces enim caleſiunt, & arteriæ complentur, et uox, quæ uariæ tractata eſt, reducitur, in quendam ſonum æquabilem atq; conſtantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, uelut accidit in hac re. Nam quod dicimus ad uocem conſeruandam prodeſſe, idem ad ſuauitatem pronunciationis: ut quod noſtræ uoci profit, idem uoluptate auditoris probetur. Vtile eſt ad firmitudinẽ uocis ſedata uox

✱ De pronunciatione.) Lege Ciceronem.3. de Orat. Fabium lib. II. cap.3. Fortunatianum lib. tertio, Trapezontium libro quarto. Habet, inquit Fabius, pronunciatio miram quãdam in orationibus vim ac poteſtatem. Nec enim tam refert, qualia ſint quę intra noſmetipſos compoſuimus, q̃ quomodo efferantur. Nam ita quiſq;, vt audit, mouetur. Quare nec probatio vlla, quæ aliquo modo venit ab oratore, tam firma eſt, vt non perdat vires ſuas, niſi adiuuetur aſſeueratione dicentis. Affectus omnes langueſcant neceſſe eſt, niſi voce, vultu, totius ꝓpe habitu corporis inardeſcant. Documẽto ſunt vel ſcenici actores, qui & optimis Poetarum tantum adiiciunt gratię, vt nos infinite magis eadem illa audita q̃ lecta delectent &c. Pronunciationem multi maxime oratori vtilem dixerunt eſſe.) Ob Demoſthenis dictum, qui primas, alteras, & tertias, hoc eſt omnia, pronunciationi tribuebat. Hãc Cicero vbiq; actionem appellat, q̃ hæc ſola ſit, quę orationis veluti vita vocitata eſt, ut teſtatur Aſconius. Hoc autem ſupra modum admiror, ꝙ ordinem naturalem in partibus docẽdis non obſeruauerit: cum neminẽ lateat, hanc natura ſua poſtremam eſſe tradẽdam, ꝙ reliquas omnes partes pronũciatio ſubſequatur. Niſi forte ob id factũ eſt, aut ꝙ integrum elocutioni librum dedicauerit, aut quia & ipſe voluerit non exiguam huius partis demonſtrare dignitatem. ✱ Ad ſenſus noſtros.) Rerum omnium quædam ad intelligentiam, quædam ad ſenſum referuntur. Illæ ad intelligentiam ſpectant, quæ doceri verbis poſſunt, vt grãmaticarum. Illæ vero ad ſenſum, quas verbis docere ſatis non eſt, niſi alicui ex quinq; ſenſibus ſubiiciantur, vt Citharizare. Figura vocis.) quæ eadem & bonitas. ✱ Ratione & induſtria.) Ratio ad præcepta refertur, induſtria ad exercitationẽ. Notãdum hic quod & Fabius admonet, in pronunciatione eſſe primas partes naturę. Nam certe bene pronũciare non poterit, cui, aut in ſcripti memoria, aut in iis quæ ſubito dicenda erũt, facilitas prõpta defuerit, nec ſi inemendabilia oris incommoda obſtabũt. Corporis etiam poteſt eſſe aliqua tanta deformitas, vt nulla arte vincatur. Nos igitur, inq̃t Fabius, de eo loquamur, cui nõ fruſtra præcipitur. Quapropter de magnitudine vocis.) quam alii claritatem appellant. Altera cura comparatur.) Eã autem curã triplicem eſſe aiũt, qua ſcilicet vocem bonam alimus, qua cuſtodimus, & qua reſtituimus. Alimus eam, ſi mox a ſomno exigua ambulatiũcula córpus exercitemus: vt ſi quid crudi adhuc inſideat, id omne deducatur. Poſt id mox ad ſtudia nos conferre debemus, nec mox tunc ſcripturi ſumus, ſed prius aliquid tacite, vel cum leui murmure legemus: tum deinde ſcribemus, ſed voce ſubmiſſa, non clara, vt quidam. Poſtea ad curam vocis nos transferemus, vt ſedendo verſus paucos pronunciemus. Cuſtoditur autem uox, ſi quoties declamãdum fuerit, cum per occupationes liceat, aliquid ante pronuncies, quo vocis itinera pręmollias. Si vero ſubito dicendum ſit, hoc ipſum in actionis moderatione conficies, vt in principiis vox tua ſubmiſſa ſit, deinde ſenſim ſe intendat. Hic etiam ſtomachi curam habere cõuenit, ut huiuſcemodi cibi genere vtare, quod facile concoquatur. Summopere autem a frigida potione tibi caueas, qua nihil inimicum magis tracheæ arteriæ medicorum filii tradidere. Calidus autem potus arteriam aperit vt facilius vocẽ tranſmittat. Reſtituitur vox, ſi leuiter vitiata fuerit, acrioribus cibis, quibus ſi quid obſtat voci perrumpatur: quare iubent, experrectos ſorbere aliquid aceti acrioris. Quod ſi vehementer vox fracta fuerit, reſtituemus eam ſiti, vt eius itinera ſiccentur. Item frequenti ambulatione, vt humores omnes ad inferiora ex ſuperioribus deſcendant. Hic etiam ab vino omni abſtinebimus, quoniam voci læſæ eſt infeſtiſſimum. Vtemur autem cibis q̃ poteſt fieri leniſſimis. Hæc de vocis cura pleriq; ſcripſerunt: quæ ob id adiunxi, vt admonerem ſtudioſos, & rationem oſtenderem, qua ratione vocis curam, vti ſane maximę, habere debeant. ✱ Qui non inſcii &c.) Medicos intelligit, aut potius φωνασκοὺς, id eſt formãdæ vocis magiſtros, quales apud antiquos fuerunt, quorum ars φωνασκικὴ a Theophraſto dicitur: qui tamen hodie non inutiles, vt opinor, eſſent iis qui cauſas in foro agunt, aut quibus in magna hominum celebritate aliquando dicendum eſt. ✱ Si q̃ maxime ſedata.) Docet quo pacto in principio, medio, & fine orationis pronunciare debeamus, vt firmam vocem conſeruemus. Arteria eſt conceptaculum ſpiritus naturalis, mixti cõfuſiq; cum ſanguine: in quo plus ſpiritꝰ eſt, minus ſanguinis. Gellius lib. decimooctauo, cap. decimo. ✱ Interuallis.) id eſt mora & ſpatio longiore: Meminerimus tamen non tanta mora vtendum eſſe, vt noſtræ videamur orationis obliti, & dum eã ad memoriam reuocemus, diu conſiſtamus ſilentes, quo nihil deformius. Et vulnꝰ arterię.) Alias, & vulnerantur arteriæ.

✱ Sæpe

* Sæpe rerum natura.) Oſtendit præcepta quæ ſuperius dedit, non ad conſeruandam tantum uocis firmitudinem, ſed ad delectationem etiam pertinere. * Vtile eſt ad firmitudinem.) Primum præceptum repetit. * In extrema oratione continens.) id eſt æqualis, & vno ſpiritu prolata. * Remedio eſt voci.) id eſt vocis firmitudinem conſeruat. Mollitudo igitur vocis.) Hæc eadem & ſuauitas. * Sermo eſt oratio, &c.) Sermo quotidianis & vſitatis verbis conſtat, voce quammaxime moderata. Vnde editi ab Horatio Satyrarum libri, Sermones inſcribuntur, quod verbis pene vulgaribus illic poeta vtitur, & ſe pere humi, quod ipſa videtur exigere materia. Quid enim illa oratione in ipſo ſtatim principio remiſſius? Qui ſit Mœcenas? &c. Conuenit ſermo in exordiis. vt pro Archia: Si quid eſt in me Iudices, quod ſentio quam ſit exiguũ, aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter verſatum, &c. * Contentio.) Contẽtionis exemplum, Ilioneus apud Vergilium.

Quod genus hoc hominum? quæ ue hunc tam barbara morem
Permittit patria? hoſpitio prohibemur arenæ?

* Demonſtratio.) Demonſtrationis exemplum, ex Miloniana: Satis eſt quidem in illa tam audaci, tam nefaria belua docere. Magnam enim cauſam, magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas vtilitates fuiſſe, &c. * Contentio diuiditur in continuationem.) Contentionis per continuationem exemplum, pro Sylla: Quid ſi hoc nõ poſtulo, ſi ille labor meus priſtinus, ſi ſolicitudo, ſi officia, ſi operæ, ſi vigiliæ deſeruiunt amicis, præſto ſunt omnibus, ſi neque amici in foro requirũt ſtudium meum, neque reſpub. in curia, &c. Aliud, Contẽtionis per diſtributionem, in Verrẽ: Illud viris fortiſſimis iudicarunt dimittere de ſumma non potuiſſe, tu mulieri deterrimæ recte remiſiſſe ſenatores iudicabant. Ille de quo lege Popu. Romanus iuſſerat, vt ipſius voluntas poſſet, & eſſet pro lege, tamen vno in hoc genere veterum religione legum reprehenditur: tu qui in omnibus legibus implicatus tenebare libidinem tuam tibi pro lege eſſe voluiſti. * Narratio.) Narrationem non ſolũ eam intelligimus, quæ orationis pars eſſe dicitur, ſed quicquid aut tanquam geſtum, aut quod fieri debeat, in aliis quoque par-

in principio. Quid inſuauius, quam clamor in exordio cauſæ? Interualla uocem confirmant, eadem ſententias cõcinniores diuiſione reddunt, & auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Cõſeruat uocẽ continui clamoris remiſſio. Et auditorem quidem uarietas maxime delectat, cum ſermone animum eius retinet, & exuſcitat clamore. Acuta exclamatio uocem, & fauces uulnerat, eadem lædit auditorem. Habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius uociferationem, quam ad uirilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens uox remedio eſt uoci. Quid hæc eadem, non'ne animum uehementiſſime calefacit auditoris in totius concluſione cauſæ? Quoniam igitur res eædem uocis firmitudini & pronunciationis ſuauitati proſunt, de utraque re ſimul erit in præſentia dictum, de firmitudine, quæ uiſa ſunt, & de ſuauitate, quæ coniuncta fuerunt: cætera ſuo loco poſt dicemus.

Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis conſiderãda eſt: eam diuidimus in ſermonem, contentionem, & amplificationem. Sermo, eſt oratio remiſſa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio, eſt oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata.

Amplificatio, eſt oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad miſericordiam trahit auditoris animum.

Sermo diuiditur in partes quatuor, dignitatem, demonſtrationem, narrationem, iocationem. Dignitas eſt oratio cum aliqua grauitate, & uocis remiſſione.

Demonſtratio eſt oratio quæ docet remiſſa uoce quomodo quid fieri potuerit aut non potuerit.

Narratio, eſt rerum geſtarum, aut perinde ac geſtarum expoſitio. Iocatio, eſt oratio quæ ex aliqua re riſum pudentem, & liberalem poteſt comparare.

Contentio diuiditur in continuationẽ, & diſtributionẽ.

Cõtinuatio, eſt orationis enũciãdæ acceleratio clamoſa.

Diſtributio, eſt in contentione oratio frequens cum raris & breuibus interuallis acri uociferatione.

Amplificatio diuiditur ĩ cohortationẽ, et cõqueſtionẽ.

Cohortatio eſt oratio, quæ aliquod peccatum amplificans auditorem ad iracundiam adducit.

Cõqueſtio eſt oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad miſericordiam perducit.

Quoniam igitur mollitudo uocis in tres partes diuiſa eſt, & hæ ipſæ partes ſunt in octo partes alias diſtributæ; harum octo partium, quæ cuiuſque idonea pronũciatio ſit, demonſtrandum uidetur.

Sermo cum eſt in dignitate, plenis faucibus quã ſedatiſſima & depreſſiſſima uoce uti conueniet, ita tamen ut ne ab oratoria conſuetudine ad tragica tranſeamus.

Cum autem eſt in demonſtratione, uoce paululum attenuata, crebris interuallis, & diuiſionibus oportet uti: ut ipſa pronunciatione eas res quas demonſtrabimus, inſerere, atque interſecare uideamur in animis auditorum. Cũ autem eſt ſermo in narratione, uocum uarietate opus eſt, ut quo quidque pacto geſtum ſit, ita narrari uideatur. Strenue quod uolumus oſtendere factum, celeriuſcule dicemus, at aliud otioſe retardabimus. Deinde modo acriter, tum clementer, mœſte, hilare in omnes partes commutabimus, ut uerba, ita pronunciationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, reſponſa, ſi quæ admirationes,

tibus orationis exponitur, ac narrationis pronunciatione proferendum putamus. Exempla vide apud Trapezontium. * Ad tragicam.) Hac qualitate nobis pronuncianda eſt quæ de natura rerum, quæ de moribus aut republica habetur oratio, & omnis earum rerum expoſitio, quibus eius ipſius, qui dicit, virtus quædam & dignitas aperiri videtur. vt illud pro Archia: Nullã enim virtus aliã mercedem laborum periculorumque deſiderat, præter hãc laudis & gloriæ, &c. Mœſte, hilare.) Alias, mœſte, hilariter, &c.

Vocẽ quoque iungere.) Alias, vocem quoque adaugere.

ASCENSIVS

PRonunciationem &c. Proſequutus præcepta de pronunciatione perquirit eius vtilitatem dicens. Multi dixerunt pronunciationem eſſe maxime vtilem oratori, & plurimum valere ad perſuadendum. i. ad faciendam fidem dictorum. Nos quidem non dixerimus facile unam. ſ. rem. i. ſeorſum acceptã qualibet partem: de quinque rebus ad perſuadendum accommodatis: poſſe plurimum oes, id eſt & non & nos confirmauerimus audacter. i. audeamus cõfirmare & aſſerere: vtilitatẽ magnam egregie. i. excellẽter, & multum præeminenter non eſſe in ſola pronunciatione. Nã inuentiones commodæ. i. accõmodatæ, excogitatæ, & aptæ, & elocutiones uerborum concinnæ. i. conſonanter compoſitæ: & artificioſæ diſpoſitiones partium: & diligens memoria horum omnium. i. harum omnium rerum: ſup. non poſſunt valere plus ſine pronũciatione, quam pronũciatio ſola potuit valere ſine his rebus. Et ita vult dicere quod nulla pars ſi ſola ſit multũ poteſt, atque ita innuit oẽs obſeruandas præcipue tamen pronũciationẽ quæ omnibus aliis maxime inſeruit: & penitus negligi non poteſt: vnde addit. Quare. i. quãobrem: quia nemo ſcripſit diligenter de ea, nanque omnes. ſ. rhetoricæ artis præceptores putarunt: vix. i. difficillime, aut quaſi nullo modo poſſe ſcribi dilucide, de voce & geſtu, quæ ad pronunciationem ſpectãt: cum hæ res, videlicet vox & geſtus: pertinerent ad ſenſus noſtros. Et quia ipſa pars: videlicet pronũciatio: eſt comparanda. i. acquirenda nobis, id eſt a nobis magnopere. i. magno ſtudio, aut diligenter: ideo ſup. tota res videtur conſideranda, id eſt conſiderari debere non negligenter: immo valde diligenter. Igitur (quæ vox conti-

de quibus nos narrabimus, diligenter animaduertamus, ut omnium perſonarum ſenſus, atq; animos uoce exprimamus. Sin erit ſermo in iocatione, leniter tremebunda uoce cum parua ſignificatione riſus ſine ulla ſuſpicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit a ſermone ſerio torquere ad liberalem iocum uocã. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per diſtributionem faciendum eſt, in continuatione adaucto mediocriter ſono uocis, uerbis continuandis, uocem quoq; iungere oportebit, torquere ſonum, & celeriter cum clamore uerba conficere, ut uim uolubilem orationis uociferatio conſequi poſsit. In diſtributione uocem ab imis faucibus exclamatione q̃ clariſsima adhibere oportet, & quantum ſpatij per ſingulas exclamationes ſumpſerimus, tantum inter ſingula interualla ſpatij conſumere iubemur. In amplificationibus, cũ cohortatione utemur uoce attenuatiſsima, clamore leni, ſono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conqueſtione utemur uoce depreſſa, inclinato ſono, crebris interuallis, longis ſpatijs, in magnis commutationibus. De figura uocis ſatis dictum eſt. nunc de corporis motu dicendum uidetur.

nuatiua eſt. q. d. vt de pronũciatione dicere incipiamus) pronunciatio diuiditur in figuram, id eſt modũ & qualitatem vocis: & in motum corporis. i. geſtũ. Figura vocis eſt: quę poſſidet quẽdam habitũ ſuum. i. ſibi propriũ: cõparatum. i. acquiſitũ ratione. i. cõſideratione & induſtria, id eſt ingenita ingenioſitate, ſeu ſubtilitate. Ea. ſ. figura vocis diuiditur in tres pates, videlicet magnitudinem, firmitudinem, & ſup. mollitudinem. Natura comparat. i. parit: & acquirit nobis maxime. i. præcipue, magnitudinem vocis: accuratio. i. adhibitio diligentis curæ: auget ſup. eam: non nihil. i. aliquantulum: ſed conſeruat maxime: quia facundiam & plenã ac magnam vocem qui nequaquã a natura habet. vix per artem acquiret: qui tamẽ mediocrem habet, meliorem facere poteſt: & maxime habitam cõſeruare. Similiter natura maxime comparat firmitudinem. i. contentionẽ & robur firmi lateris: vnde firma profertur uox. exercitatio declamationis. i. orationis in fictis cauſis ſub rhetore exercendi, ac diſcendi gratia: adauget nonnihil. i. aliquantulum: & conſeruat ſup. eam maxime. E contrario exercitatio declamationis faciet. i. comparabit mollitudinem. i. flexibilitatem, & volubilitatem vocis, hoc eſt: vt poſſimus torquere eam pro commodo noſtro. Quapropter nihil attinet ad nos commonere de magnitudine vocis & parte. ſ. vna firmitudinis: quoniam altera. ſ. pars firmitudinis: & etiam in magnitudinis comparatur. i. acquiritur cura. i. per curam medicorum: qui de plaſmatis bibendis tractant altera. ſ. pars, comparatur natura. i. per naturam (Poſſet videri ſic explanãdum: altera videlicet firmitudo: altera videlicet magnitudo: ſed non procedit: quia vtraq; comparatur per naturam: ſed augetur & conſeruatur cura) nihil inquit attinet ad nos commonere de parte quæ comparatur cura niſi vt ratio vocis curandæ petatur ab his qui ſunt non inſcii. i. periti. ſed ſup. videtur dicendum de ea parte firmitudinis. ſ. vocis: quæ conſeruatur ratione declamationis. & de mollitudine. i. flexibilitate vocis: quæ eſt oratori neceſſaria maxime: quo modo ea comparetur, quoq;. i. etiam moderatione. i. temperamento declamationis. i. exercitationis orando: videlicet in non veris cauſis ſub rhetore aliquo.

¶ Firmam igitur & cæ. Igitur: vt quod dicendum videtur dicam nos poterimus quammaxime, id eſt ſummopere conſeruare vocem in dicendo: ſi dicemus principia: voce ſedata, id eſt tranquilla quammaxime: & depreſſa, id eſt ſummiſſa: & quod dicunt baſſa. Nam arteriæ, id eſt venæ, in quibus aer ad vocem faciens continetur, læduntur, id eſt defatigantur, & corrumpuntur, ſi compleantur, id eſt inflentur, acri clamore, priuſquam vox eſt permulſa, id eſt lenita & mitigata & volubilis facta: bene, id eſt multum, aut decenter. Et conueniet, ſcilicet pro ſecundo remedio vti interuallis. i. vt dicunt pauſis, & interpellationibus longioribus. i. ſatis, aut multum longis. Etenim pro quia vox recreatur. i. reficitur ſpiritu. i. flatu, aut anhelitu recepto: & arterię requieſcunt conticendo. Et oportet (pro tertio medicamento) omittere clamorem continuum. & redire pariter. i. ſimul, aut ſimiliter: ad ſermonem. i. orationem ſedatam & non vehementem. Enim pro quia commutationes, id eſt variationes vocum efficiunt: vt ſimus in omni voce. i. genere vocis integri quaſi dicat recentes & non læſi ſed parati dicere: nullo genere vocis effuſo. i. per acrem clamorem extincto. Et debemus (pro quarto præcepto) vitare acutas exclamationes vocis. Enim pro quia: ictus, id eſt compulſio organi fit: & arteriæ vulnerantur: acclamatione nimius acuta, id eſt altiſona, atque extenuata, id eſt clara & ſubtiliata: & ſi quis ſplendor, id eſt eminens decor vocis eſt: is ſup. conſumitur vniuerſus, id eſt ſimul totus: vno, id eſt perpetuo & vehementi clamore: & conuenit in extrema oratione, id eſt in peroratione: dicere multa continenter, id eſt ſine interuallis: vno, id eſt perpetuo & non interrupto ſpiritu, id eſt anhelitu. Enim pro quia fauces, id eſt gutturis orificia (vnde prodit vox quaſi a faucibus dicta mutato au in o) & arterię compleotur, ſcilicet ſpiritu in fine: & vox quæ tractata eſt varie in principio reducitur in quendam ſonum æquabilem atque conſtantem.

¶ Quia vero quædam gratia, id eſt gratificatio, & recognitio beneficiorum: ita vt abs quo beneficiũ acceperis illi gratus ſis: & minime moleſtus: debetur ſępe iure. i. merito naturę rerum: velut. i. quemadmodum accidit in hac re: videlicet in conſeruãda firmitudine vocis (Nam hoc idem q̃ diximus pdeſſe ad ſeruandam vocem attinet ad ſuauitatem pronunciationis: vt q̃ natura proſit. i. conducat & cõferat voci: idem probetur, id eſt approbetur voluntate. i. conſenſu ac voluptate auditoris) quia inquam talis gratia naturæ debetur: vox ſedata. i. tranquilla, & minime vehemens in principio eſt vtile. i. res vtilis ad firmitudinem vocis: enim pro quia: quid ſup. eſt inſuauius. i. magis abſonum & durum auditu: q̃ clamor in exordio? q. d. nihil, & ita commendat primum præceptum: addit commendationem ſecundi. Interualla. i. interruptiones moderatæ pronunciationum confirmant vocem: & eadem. ſ. interualla reddunt ſentẽtias concinniores, id eſt conſonantiores & aptius connexas diuiſione. i. per intermiſſionem prolationis: & relinquunt auditori ſpacium cogitandi. ſ. de ueritate & pondere ſententiarum. Et q̃ dixit in tertio præcepto. Remiſſio. i. laxatio: continui clamoris conſeruat: vocem ne penitus frangatur: & uarietas delectat quidem maxime auditorem: &. ſ. varietas pronunciationis retinet animum auditoris ſermone. ſ. leni: & exuſcitat. i. vigilẽ facit: clamore: & ideo neq; continua lenitas, neq; cõtinuus clamor placet: ſed varietas ipſa Repetens autem quartum præceptum dicit. Exclamatio acuta vulnerat vocem & fauces & eadem lædit. i. offendit auditorem: habet enim quidam illiberale, id eſt ruſticum, & ſeruile, & accommodatum. i. applicabile potius. i. magis ad vociferationem. i. eiulationem muliebrem: q̃ ad dignitatem virilem in dicendo. i. ad grauitatem & decentiã q̃ virum decet ſeruare in dicendo: q̃ ſint & aliæ dignitates cũ addidit in dicendo. Et pro quinto præcepto ſubiungit. Vox cõtinens. i. perpetuo, & non intermiſſa: eſt voci remedio ne. ſ. varietate immutata rauceſcat aut rumpatur: in extrema oratione: calefactis videlicet & mollificatis iam (vt dixit) arteriis. Quid ſup. facit: hæc eadem. ſ. continens vox: nonne calefacit vehementiſſime animum auditoris in concluſione totius cauſæ? q. d. haud dubie. Deinde per tranſitionem ac paraſceuem dicit. Igitur quoniam eædem res proſunt. i. conducunt, & vtile ſunt: firmitudini vocis & ſuauitati pronunciationis: erit dictum in pręſentia. i. hoc loco de vtraq; re ſimul. videlicet de firmitudine & ſuauitate vocis: nam ſup. dicta erunt de firmitudine ea quæ viſa ſunt: & de ſuauitate ea quæ coniuncta fuerunt, id eſt quæ adiecimus eo q̃ eſſent ſimilia. Nos dicemus cætera vt de mollitudine vocis & motu corporis: poſt. i. poſtea: ſuo. i. opportuno loco.

¶ Mollitudo igitur vocis. Apto ordine poſt firmitudinem & ſuauitatem vocis deſcribit & diuidit mollitudinem eius dicens. Igitur vt q̃ promiſi exequar. Mollitudo vocis (quoniam ipſa omnis. i. tota: & in quolibet membro ſuo) pertinet ad pręceptionem rhetoris. i. præceptoris de arte dicẽdi) eſt conſideranda nobis diligentius. ſ. q̃ cætera, aut q̃ cęteris, aut diligentius. i. multum diligenter. Nos diuidimus eam. ſ. mollitudinem vocis in ſermonem contentionem & amplificationem.

nẽ. Sermo eſt oratio remiſſa.i.non acri ſpiritu pronunciatus: & finitima.i.confinis:& ita ſimilis locutioni quotidianę.i.qua quotidie vtimur: Contentio (quæ vox dicitur a contendo hic non a contineo) eſt oratio acris accommodata.i.apta ad confirmandum & ad confutandum. Amplificatio eſt oratio quæ aut inducit animum auditoris in iracundiam.i.ſummam indignationem,aut trahit ad miſericordiã. Sermo diuidit in quatuor partes,videlicet in dignitatem, demonſtrationem,narrationem,& iocationem. Dignitas eſt oratio cum aliqua grauitate & remiſſione vocis. Demonſtratio eſt quæ docet voce remiſſa quid potuerit fieri: aut non potuerit fieri. Narratio eſt poſitio ſup. cum voce remiſſa (Nam ea in omni ſermone eſt) rerum geſtarum. Iocatio eſt oratio quæ poſſit mouere.i.excitare riſum prudentem.i. prudentiæ indicem & liberalem.i. ad liberum non ad ſcurram pertinentem: ex aliqua re veriſimili:licet non ſit penitus vera: ſed ad iocationem excogitata. Contentio diuiditur in continuationem & diſtributionem. Continuatio eſt acceleratio clamoſa.i.clamoris plena:orationis enunciandæ quæ.ſ.enunciatur,aut enunciabilis. Diſtributio eſt oratio frequens in contentione cum raris & breuibus interuallis.& ſup. vociferatione acri.i.vehementi. Amplificatio diuiditur in cohortationem & conqueſtionem. Cohortatio eſt oratio quæ amplificans.i.exaggerans aliquod peccatũ: adducit auditorem ad iram. Conqueſtio eſt oratio quæ perducit animum.ſ.auditoris ad miſericordiam: amplificatione, id eſt per exaggerationem incommodorum: quæ.ſ.reus accepit. ℂ Quoniam igitur mollitudo diuiſa eſt in tres partes, videlicet ſermonem,contentionem,& amplificationem, & hæ ipſe partes diſtributæ ſunt in octo alias partes. Nam ſermo in quatuor diuiſus eſt: contentio & amplificatio in binas videtur demonſtrandum quæ ſit idonea pronunciatio, cuiuſq.ſ.dictorũ. Cum.i.quãdo ſermo eſt in dignitate quæ prima ſermonis erat pars: tunc ſup. cõueniet vt plenis faucibus voce q̃ ſedatiſſima & depreſſiſſima:& tamen ita ne tranſeamus ab conſuetudine oratoria ad tragicam quia tragœdi non tantum ſedata grauitate: ſed etiam horrenda vtuntur: & non ſol in depreſſiſſima voce ſed etiam præ mœrore ſingultibus interrupta. Autẽ pro ſed: cum ſermo eſt in demonſtratione, tunc ſup. oportet vti voce attenuata paululum crebris interuallis & diuiſionibus: vt videamur inſerere, atq; interſecare.i. diſtinguere in animis auditorum ipſa pronunciatione eas res quas demonſtrabimus. Autem pro ſed: cum ſermo eſt in narratione: tunc ſup. opus eſt varietate vocum; vt quicque.i. vnumquodq; videatur: ita narrari quo pacto geſtum eſt. unde nos dicemus celeriuſcule.i. modicum, aut aliquantulum celeriter id q volumus oſtendere factum. ſup. eſſe ſtrenue.i.acriter, & animoſe: at.i.ſed nos retardabimus ocioſe.i.lente pronunciabimus: aliud.i.quod non ſit ſtrenue factum. Deinde cõmutabimus modo acriter: tum.i. deinde clementer, & ita leniter mœſte hylariter in omnes partes vt.i.ſicut mutabimus verba ita ſup. pronunciabimus pronũciatione. Si qua.i. aliqua, dicta, rogata, reſponſa:& ſi quæ.i. aliquę: admirationes de quibus nos narrabim⁹: inciderint in oratione: nos animaduertemus diligenter: vt exprimamus voce: ſenſus, atq; animos omniũ perſonarum. Sin.i.ſed ſi: ſermo erit in iocatione: quæ erat vltima pars ſermonis: oportebit torquere leniter vocem a ſermone ſerio.i.nimis ſeuero ad iocum liberalem.i.non ſcurrilem: voce tremebunda leniter cum parua ſignificatione riſus: ſine vlla ſuſpitione nimiæ cachinnationis.i. profuſiſſimi riſus: quia diſſimulabim⁹ nos velle ridere ℂ Cum autem &c. Proſequitur membra ſecundæ partis mollitudinis dicens. Autem pro ſed: cum.i.quando oportebit contendere, id eſt habere vocem contentam: quoniam id faciendũ eſt per continuationem, aut per diſtributionem: ea.n. ſunt contentionis membra: oportebit in continuatione: ſono vocis adaucto mediocriter: iungere quoq;.i.etiam continuare vocem verbis continuandis.i. vt verba continuabuntur, ita & vocem continue contendemus: & oportebit torquere ſonum & conficere verba celeriter clamore.i.per clamorem: ut vociferatio poſſit conſequi vim volubilem.i.flexibilem, orationis, hoc eſt, vt voce celeritatẽ verborum æquemus. In diſtributione.i. quando vtemur contentione per diſtributionem, oportebit adhibere vocem ab imis faucibus exclamatione, q̃ clariſſima i.quantum fieri poterit clariſſima, & nos iubemur ſ.a rhetoribus, conſumere tantum ſpatii inter ſingula interualla quantum ſpacii ſumpſerimus per ſingulas exclamationes. Deinde declarans tertium membrum mollitudinis dicit. Nos vtemur amplificationibus cum hortatione.i.quãdo vtemur priore membro amplificationum quæ eſt cohortatio, voce attenuatiſſima.i.ſubtiliſſima, clamore leni, ſono æquabili.i.ſibi vbiq; ſimili, commutationibus crebris, & maxima celeritate. In conqueſtione.i. in amplificationibus cum conqueſtione vtemur voce depreſſa, & ſono inclinato. interuallis crebris.i.ſpaciis longis, & ſup. commutationibus magnis. Satis dictũ eſt de figura vocis, nũc, id eſt deinceps videtur dicendum de motu corporis.

DE MOTV CORPORIS.

Motus eſt corporis geſtus, & uultus moderatio quædã, quæ pronuncianti conuenit, et probabiliora reddit ea quæ pronunciantur. Conuenit igitur in uultu pudorem & acrimoniam eſſe.

In geſtu nec uenuſtatem cõſpicuam, nec turpitudinem eſſe, ne aut hiſtriones, aut operarij uideamur eſſe. Ad eaſdẽ igitur partes, in quas uox eſt diſtributa, motus quoq; corporis ratio uidetur eſſe accõmodanda. Nam ſi erit ſermo cum dignitate, ſtantes in ueſtigio, leni dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, triſtitia, mediocritate uultus ad ſermonis ſententias accommodata. Sin erit in demonſtratione ſermo, paululum corpus a ceruicibus demittemus. Nam hoc eſt à natura datum, ut q̃ proxime tum uultum admoueamus ad auditores, ſi q̃ rẽ docere eos & uehementer inſtigare uelimus. Sin erit in narratione ſermo, idem motus poterit idoneus eẽ, qui paulo ante demonſtrabat in dignitate. Sin in iocatione, uultu quandam debemus hilaritatem ſignificare ſine commutatione geſtus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili uultu, acri aſpectu utemur. Sin contentio fiet per diſtributionẽ, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedes dextri rara ſupploſione acri & defixo aſpectu uti oportet. Sin utemur amplificatione per cohortationem, paulo tar

LONGOLIVS.

PVdorem & acrimoniam.) Id eſt, vt neq; inuerecunde nimis dicamu, ſed vehementia quadam, quæ tamen non excedat modum. ✱ Vetuſtatem.) id eſt, ne ſpecioſitas quædam nimia ad faſtidium vſq; ſpectantiũ accedat, ſi omnes perſequamur argutias, geſticulationes, delicias, &c. Aut operarii videamur eſſe.) ἐϱγολάβοι quos hiſtriones eſſe conductitios ſcribit Athenęus, nẽpe qui hiſtrionicam quidem non facerẽt, ſed quoties opus eſſet operã ſuam hiſtrionibus collocabant. ✱ Stãtes in veſtigio.) Stare in ueſtigio eſt, nõ adæquatis vtrinq; pedib⁹, promoto ac porrecto paulũ pede altero. ita vt impares ſint pedes, & paſſus fieri videatur, in eodẽ loco conſiſtere, nimineq; corpore cõmoueri. Idẽ Fabius ait, dextrum pedẽ proferẽdũ. ✱ Leni dextræ motu.) Manuũ geſtus neceſſarius eſt ſine quo inanem & trũcam actionem Fabius eſſe dicit. Nam cæteræ partes loquentem adiuuant, manus vero ipſæ pene loquuntur. ✱ In ambulatione.) Quod modeſte tamen faciendum, ne ſi crebro diſcurſauerimus, tale quid in nos dicatur; quale a Flauio Verginio rhetore in quendam eius temporis antiſophiſtam dictum eſt. de quo quia crebro & inepte diſcurſaret, vrbane Flauius interrogauit, Quot millia paſſuum declamaſſet? Fabius.

ASCENSIVS.

MOtus &c. Primo deſcribitur motum corporis dicens. Motus corporis eſt quędã moderatio geſtus.ſ.actus, & ductus totius corporis præter faciem, vnde addit, & vultus quę moderatio cõuenit pronunciationi, & reddit.i.efficit ea quæ pronunciantur probabiliora.ſ. q̃ per ſe ſint. Igitur, vt ſciamus qualis moderatio ſit neceſſaria. Conuenit.i.conueniens eſt, pudorem.i. verecundiam & acrimoniam eſſe in vultu, & conuenit, nec venuſtatem conſpicuam, id eſt euidentem, & nimis apparentem, hoc eſt elegantias delicioſas & hiſtrionicas, nec turpitudinem.i. obſcœnam ruſticitatem conſpicuam.i.etiam

diore & conſideratiore per cohortatiorem geſtu conueniet uti, ſimilibus cæteris rebus, atq; in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conqueſtionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam ſedato & conſtanti geſtu, mæſto & conturbato uultu uti oportebit. Non ſum neſcius, quantum ſuſceperim negotij, qui motus corporis exprimere uerbis, & imitari ſcriptura conatus ſim uoces. Verum nec hoc confiſus poſſe fieri, ut de his rebus ſatis commode ſcribi poſſet: nec ſi id fieri non poſſet, hoc quod feci, fore inutile putabã, propterea q; hic admonere uolumus quid oporteret, reliqua trademus exercitationi. Hoc ſcire tamen oportet, pronunciationem bonam id perficere, ut res ex animo agi uideatur. Nunc ad theſaurum inuentorum atq; omnium partium rhetoricæ cuſtodem memoriam tranſeamus.

euidentem eſſe in geſtu, ne videamur eſſe: aut hiſtriones, id eſt mimmi: propter cõſpicuam venuſtatẽ in geſtu, aut operarii ſcilicet operum turpium: vt fabri, ferrarii, crepidarii, lanii, agricolę &c. Propter conſpicuã turpitudinem in geſtu. Igitur ratio motus corporis: videtur quoq; i. etiam accommodanda: ad eaſdem partes in quas vox eſt diſtributa: vt ad ſermonem, contentionem, & amplificationem. Nam ſi ſermo erit in dignitate oportebit nos ſtantes in veſtigio. i. altero pede protenſo: quaſi ad progrediendum: loqui ſup. cum leui. i. modico motu dextræ. ſ. manus: & hoc hilaritate, triſtitia, mediocritate. i. media inter vtranq; diſpoſitione: vultus accommodata ad ſentẽtias ſermonis: vt in ſententiis triſtibus & ſeueris, inſit triſtis ſeueritas: in lætis & exhilarantibus inſit lęta hilaritas, in mediocribus vtriuſq; mediocritas. Sin. i. ſed ſi: ſermo erit in demonſtratione (non dices in genere demonſtratiuo: quia de eo non loquitur ſeorſum: ſed in ea parte ſermonis quam ſupra demonſtrationem vocauit) nos dimittimus. i. ſeiungemus corpus paululum. i. modico tractu a ceruicibus extenſo videlicet ad auditores capite. nam hoc eſt datum. i. inſitum a natura: vt admoueamus ad auditores: q̃ proxime. i. vt maxime prope fieri poteſt: tum. i. & vultum: tum. i. & manum: ſi velimus docere eos quam. i. aliquam rem: & velimus eos inſtigare. i. impellere ad aliquid faciendum aut credendum vehementer. Sin. i. ſed ſi: ſermo. i. illa prima pars vocis · erit in narratione. i. tertia ſpecie ſua idem motus qui demonſtrabitur pauloante in dignitate. i. dum ſermo eſt in dignitate, poterit eſſe idoneus. Sin. i. ſed ſi: ſup. ſermo erit in iocatione quæ eſt tertia pars: nos debemus ſignificare. i. indicare & præferre vultu quãdam hilaritatem, ſine commutatione geſtus alioqui poſſet dici Perſianum illud. An Romule ceues? Et hæc de prima parte vocis. De ſecunda dicit ſic. Sin. i. ſed ſi, contendemus. i. vtemur contentione per continuationem (quæ prior ſpecies eius ſupra poſita eſt) nos vtemur brachio celeri, vultu. i. diſpoſitione faciei per quã voluntas indicatur mobili. i. variabili, aut potius (quia aſpectu ſubiungitur) vultu. i. facie ipſa mobili. i. agili & traducibili, modo in dextram, modo in leuam, & aſpectu. i. oculorum præcipue applicatione acri. Sin. i. ſed ſi, contentio fiet per diſtributionem quæ ſecunda eius pars eſt, oportet, aut oportebit vti celeri porrectione. i. extẽſione brachii, & ambulatione, id eſt quaſi progreſsione, & ſup. i. moderata pulſatione dexteri pedis, qui pes dexter ſolum pulſet, & aſpectu acri & defixo. ¶ Sin vtemur &c. Deſcribit motum corporis in tertia ſpecie orationis dicens, ſin. i. ſed ſi, vtemur amplificatione per cohortationẽ, id eſt ſecundum priorem ſpeciem eius, tunc ſup. conueniet vti geſtu tardiore paulo, & geſtu conſideratiore. i. moderatiore, vt ſit a circunſpectis & conſideratis viris, & oporret vti cęteris rebus ſimilibus, atq;. i. veluti in cõtentione per continuationem. Sin. i. ſed ſi, nos vtemur amplificatione per conqueſtionem, oportebit vti nonnunquam fœmineo plangore. i. pectoris concuſſione, & ictu capitis, ſed ſedato, ne tragœdiam agere videamur & geſtu conſtanti, & vultu mœſto & conturbato. Non ſum neſcius. i. non me fugit, aut non latet, ſed bene ſcio quantum negocii ſuſceperim. ſ. ſcribendum qui conatus ſum exprimere verbis motus corporis & imitari ſcriptura, voces. i. qualitates vocum. Verũ. i. ſed nec confiſus ſum hoc poſſe fieri. i. vt poſſet ſcribi. ſ. a me, aut a quouis alio, ſatis commode de his rebus, videlicet de motu corporis & vocibus, nec putabam hoc quod feci fore inutile, ſi. i. tametſi id non poteſt fieri, ſcilicet ſatis commode. ideo autem putabam non fore inutile, propterea q; volumus admonere, hic. i. in his præceptis, ſup. id quod oporteret, aut quid oporteret ſup. fieri aut ſciri, nos trademus. i. committemus exercitationi, reliqua vt quæ ſcribi non poſſunt exercitando doceantur. Tamen oporter hoc ſcire, bonam pronunciationem proficere, eo, id eſt ad id, vt res videatur agi ex animo id eſt ex animi ſententia & non ficto pectore. Nunc, id eſt deinceps tranſeamus ad theſaurum, id eſt reconditorium inuentorum atque omnium partium rhetoricæ, videlicet ad memoriam, aut ad memoriam appoſitorũ theſaurum &c.

DE MEMORIA.

Memoria utrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus magis idoneũ dabitur. Nunc perinde atq; conſtet in hac re multum ualere artem, & præceptionem, ita de ea re loquemur. Placet enim nobis eſſe artificium memoriæ: quare placeat, aliàs oſtendemus; in præſentia cuiuſmodi ſit ea, aperiemus.

Sunt igitur duæ memoriæ, una naturalis altera artificioſa. Naturalis eſt ea, quæ noſtris animis inſita eſt, et ſimul cum cogitatione nata. Artificioſa eſt ea quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur ſæpe doctrinam, ars porro naturæ commoda confirmat, & auget; ita fit in hac re ut nonnunquam naturalis memoria ſi cui data eſt egregia, ſimilis fit huic artificioſæ, Porro hæc artificioſa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ.

Quapropter & naturalis memoria præceptione confirmanda eſt, ut ſit egregia: & hæc quæ doctrina datur, indiget ingenij. Nec hoc magis, aut minus in hac re, q̃ in cæteris artibus fit, ut ingenio, doctrina, præceptione, na-

CAPIDVRVS.

Memoria vtrũ habeat qddam artificii.) Hũc de artificioſa memoria Ciceronis locum expoſituri, recte facturi videmur, ſi aliquanto altius hanc rem repetamus. & primum qd ſit memoria, & in qua corporis quieſcat ſede, & quibuſnam cauſis in aliis hebeſcat, in aliis autem floreſcat, dicamus poſt, quibus remediis imbecilli poſſit occurri memorię, quantum nobis veteres iunioreſq;, qui aliqd dicere niſi ſunt, tradiderũt, oſtẽdemus. Ipſam igitur memoriã ita definit Plato, μνήμη δ᾽ ἐστὶ σωτηρία ψυχῆς φυλακτικὴ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης ἀληθείας Auguſti. autem intellectus vim eſſe dicit memoriam, eorum quæ ingenio inuenta ſunt conſeruatricem. ſic enim inquit, Ingenium eſt vis animæ, ſiue intentio, qua ſe extendit anima, exercetque ad incognitorum cognitionem. Ingenium quidem exquirit ignota, ratio diſcernit inuenta, memoria recondit iudicata, & offert adhuc iudicanda. ſic fit aſcenſus ab inferioribus ad ſuperiora, & ima a ſummis dependent. Ariſtoteles autem memoriam a reditione in memoriam, ita differre arbitratur, quod vt meminiſſe quidem omnium animantium ſit, velut cibi, potus, ſomni, voluptatis, ita, in memoriã reuocare quod exciderit, nõ niſi homines poſſe. Proinde tardos quidem & pingues ingenii homines, etiã memores eſſe, redire autem in memoriam, ſolum acris & velocis ingenii ſit. Sed cur id ſenſerit, ipſe docet, & cum Ariſtotele enarrant Auicenna, Alexander, Themiſtius Alpharabius, Albert⁹ Alemanus. Diſtingui ſiquidem caput ita aiunt, vt in ſincipite, hoc eſt in cerebro, & parte quæ frontem verſus porrigitur, ſit communis ſenſus, in media autem parte diſtinctio, in occipite vero imaginã receptio, quod maxime experientia

tura niteſcat. Quare & illis, qui natura memores ſunt, utilis hæc erit inſtitutio; quod tute paulo poſt poteris intelligere. & ſi illi freti ingenio noſtra præceptione non indigerent, tamen iuſta cauſa daretur, quare ijs, qui minus ingenij habet, adiumento uelimus eſſe. Nunc de artificioſa memoria loquemur.

Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis, & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfecte, inſignite, aut natura, aut manu ſunt abſoluti, ut eos facile naturali memoria cõprehẽdere, & amplecti queamus; ut ædes, intercolumnium, angulum fornicem, & alia quæ his ſimilia ſunt. Imagines, ſunt formæ quædam, et notæ, & ſimulacra eius rei quam meminiſſe uolumus; quod genus, equi, leones, aquilæ. Quorum memoriam ſi uolemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiuſmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines conſtituere oporteat, oſtendemus. Quemadmodum igitur qui literas ſciunt, poſſunt id quod dictum eſt ſcribere, & recitare quod ſcripſerunt; ita qui Mnemonica didicerunt, poſſunt quæ audierunt, in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim, ceræ aut chartæ ſimilimi ſunt; imagines, literis; diſpoſitio & collocatio imaginum, ſcripturæ; pronunciatio lectioni.

Oportet igitur, ſi uolumus multa meminiſſe, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare poſſimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur; quo ſecius quoto quoq; loco licebit, uel à ſuperiore, uel ab inferiore, uel ab media parte imagines ſequi, ea quæ mandata locis erunt, edere, & proferre poſſimus. Nam ut ſi in ordine ſtantes notos complures uiderimus; nihil noſtra interſit, utrum à ſummo, ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus. item in locis ex ordine collocatis eueniet, ut in quamlibet partem quoto quoq; loco libebit, imaginibus commoniti dicere poſſimus id quod locis mandauerimus.

Quare placet & ex ordine locos comparare, & locos quos aſſumpſerimus, egregie commoditerq; notare oportebit, ut perpetuo nobis hærere poſſint. Nam imagines ſicut literæ delentur, ubi nihil illis utimur: loci tanquã ceræ remanere debent. Et ne forte in numero locorum falli poſſimus, quintum quenq; locum placet notari: quod genus ſi in quinto loco manum auream collocemus, & ſi in decimo aliquem notum, cui prænomen ſit Decimo: deinde facile erit ſimiles notas quinto quoq; loco collocare.

Item commodius eſt in derelicta, quàm in celebri regione locos comparare, propterea quòd frequentia, et obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginũ notas. Solitudo cõſeruat integras ſimulacrorũ figuras. Præterea diſſimiles forma atq; natura loci cõparãdi ſunt, ut diſtincte interlucere poſſint. Nã ſi quis multa intercolumnia ſumpſerit, conturbabitur ſimilitudine locorũ, ut ignoret qd in quoq; loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet. Nã & præter modũ ampli uagas imagines reddunt, & nimis anguſti ſæpe nõ uidentur poſſe capere imaginum collocationẽ. Tũ nec nimis illuſtres, nec uehemẽter obſcuros locos haberi oportet, ne aut obcæcẽtur tenebris imagines, aut ſplẽdore præfulgeant. Interualla locorum mediocria eſſe placet ferè paulo

rientia percipi poteſt. Nam læſo occipite, rerum oritur obliuio & cognitio, diſtinctio, atq; imaginum quædam æſtimatio manet. læſo autem ſincipite, ſenſus communis: læſa parte capitis media, æſtimatio abiicitur, ſed manent cætera. Proinde cum in occipitis parte rei antea viſæ tenetur imago, vt continuus ſit & vniformis ad memoriam alicuius rei motus, meminiſſe dicimur. Cum autẽ doctrina, arte, ſcientia, ingenio, præceptis, p quaſdã quod obliti ſumus veſtigamus imagines, redire in memoriam dicimur. Qua de cauſa hanc quidem reminiſcentiam, illam vero memoriam quidam nominare tentauerunt. & memoriam rudis & pinguis hominis eſſe, quod nullo ingenio, nulla indigeat ſcientia, eſſe dixerunt: reminiſcentiam vero ingenii acuti & acris & eruditi, ſed nos iam ſine metu memoriam hãc nominabimus, quando & Cicero, & alii ita appellarunt. Proximum nunc eſt vt dicamus cur hanc in aliis hebeſcere videamus. Calidi & humidi, vt Ariſtoteles inquit, veloces quidem ſunt plerũq; ingenii, ſed immemores, propter humidum quod facile recipit, & calidum, quod multum mouet. Calidum enim multas per ſe mouet imagines, quas vniuerſas continue fluens humidum commiſcet atque perturbat. E contrario qui ſicci ſupra modum ſunt, pinguis ac tardi ſunt ingenii, quod vbi nullus in occipite humor ſit, nullam illic figi imaginẽ poſſe. Si igitur nihil prorſus figatur, redire aliquid qui poteſt in memoriam? Velociſſimi itaque ingenii, & tardiſſimi, ſunt immemores. Hi quidẽ, qui humido ſuperfluunt, calido nempe multas inueniente rerum imagines, ac ideo magis in humido effluitantes, quod altera, alteram etiam pellat: illi autem, quia nec calor ſuſcitat, nec vllus humor retinet imagines, etiam ſi calor ſuſcitans affuerit. Qua de cauſa & qui frigidi ſunt, tardi videntur: & eo tardiores, quo ſicciores extiterint. Calidi autem ad inueniendum parati ſane, ſed ſi ſicci ſupra modum, immemores erũt. Sin autem quantum ſatis ſit humidi calidiq; ſimul erit, ad inueniendum etiam parati ſũt, & memores erunt. Quoniam in nimium humida anima imago non manet, ſiccorum autem animam imago non tangit. ſed nullus ita infelix, ut opinor, eſt, niſi prorſus ſit ſtolidus, qui aliquantum humidi calidique in occipite non habeat, ſi præſertim iuuenta adhuc floreat. Nam quo magis ad ſeniũ ætas declinat, magis calor extinguitur & humor exiccatur, ac per hoc ad vecordiã propius etiã acceditur. Quoniam igitur & quæ ſit memoria, & quam ſedem occupet, & in quibus hebeſcat vireat'ue iam dictum eſt: dicendum iam videtur, quo pacto in memoriam eorũ quæ aut vidimus, aut audiuimus, redire poſſimus, hoc eſt, acuti fiamus, ſi frigidi iam a natura ſicciq; ſimus. In qua re quantum quiſque ſtudio perficere queat, Themiſtocles nobis eſſe teſtis poteſt: quem vnum intra annum optime locutum Perſice conſtat. vel Mithridates, cui duas & viginti linguas, quod nationibus imperaret, traditur notas fuiſſe. vel Craſſus Licinius ille diues, qui cum Aſiæ præeſſet, quinque Græci ſermonis differentias ſic tenuit, vt qua quiſque apud eum lingua poſtulaſſet, eadem ius ipſi redderet. vel Cyrus, quem omnium militum creditum eſt tenuiſſe nomina. Sic etiam ſemel auditos, licet multos verſus, bis eos tamen memoriter retuliſſe Theodectes fertur. Facit præterea prompti ingenii famam memoria, cum in omnibus ſcientiis & artibus, tum oratoribus, vt ea quæ dicunt nõ modo attuliſſe, ſed ibi protinus ſumpſiſſe videantur. Contra immemores, tardi pingueſque & ſunt, & habentur: veluti Curionem habitum legimus, qui adeo nullius fuit memoriæ, vt aliquoties cum tria propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. Ob id quod ego tardum etiam in cogitando, & in conſtituendo diſſipatũ fuiſſe crediderim: ac etiam eius motum fuiſſe incompoſitum, cum ſe toto corpore iactaret. Nam cum ad redeundum in memoriam, cum multum animo æſtuaſſe veriſimile ſit, eadem ratione corpus iactaſſe, & cum meminiſſe vellet multum laboraſſe, ſatis intelligi poteſt. quæ omnia incommoda ex memoriæ imbecillitate proficiſci oſtendimus. Sed iam vnde digreſſa eſt, eo noſtra redeat oratio. Vt igitur in memoriam nobis redeant, quæ aut ipſi vidimus aut ab aliis audiuimus, adminicula duobus ex locis petenda ſunt, tum ex nobis, tum extrinſecus. Ex nobis, aut vt memores ſimus, aut vt aliis eſſe videamur, ac vt hoc aliqua virtute incommodum tegere valeamus. At quantum admini-

cula pertinet : primum quatenus a nobis fieri poteſt, bonam cõſeruemus valetudinem, ne crapulæ inſeruiamus, & cibus in ſtomaco digeratur, liberumque cogitationibus animum habeamus. Quare & pueri, vt plurima diſcant, cum ea ætas memoriæ ſtudio multum etiam iuuetur, procurandum, & ſtudium illis hoc quaſi peculiare eſſe oportet, lecta ſcriptaq; ſæpius reuoluendi & quaſi eundem cibum remandendi : Habeatur tamen delectus a præceptore, in hoc, vt ea quæ optima ſint, proponantur. idq; leuius fieri poteſt, ſi pauca primum, & quæ odiũ non afferant, cœperint ediſcere : deinde ad infinitum uſque perueniant, & poetica prius, poſtmodum oratorum, nouiſſime etiam ſolutoria numeris, & magis ab vſu dicendi remota, qualia ſunt iuriſconſultorum, memoriæ mandent. Sit autem omnibus exercitatio, & labor multa dicendi, multa cogitandi, & ſi fieri poteſt, quotidie. Nihil enim tam auget memoriam, quam cura: nihil tam corrumpit, quam negligentia. In quibus rebus danda prius opera eſt, vt quod diſcimus, intelligamus : & ſi longius aliquid complectendum memoria fuerit, orationem per partes ediſcere proderit. Quoniam omnio onere obruitur mens. Eæ vero partes non ſint perexiguæ, alioquin nimis multæ excident. dandi quidam termini ſunt, vt contextum verborum, qui eſt difficilius continet crebra meditatio, & breuis eum omnem mentis decurrat vigor. partes deinceps ipſas repetitus ordo coniungat. Nec erit inutile, quo hæc facilius hæreant, aliquas notas apponere, quarum recordatio eius partis nos commoneat, & memoriã exci tet. Nemo enim fere tam ſocors eſt, ut quod cuique loco ſignum deſtinauerit, neſciat. Et ipſæ quoque literarum notæ, ſi quid noui habebunt, excitare poterunt. Hoc pacto veſtigiis quibuſdam qđ legerimus oculis, non paginas modo, ſed verſus, nec verſus modo, ſed ſingula prope verba videbimur intueri. Tacite autem hæc ediſcere, expeditius & potẽtius eſſe exiſtimatur, ſi nõ ſubeãt, velut otioſum aĩum, plerũque aliæ cogitationes, quibus mens impediatur. Cæterũ voce & duplici motu iuuetur memoria dicẽdi, e pariter audiendi. ſed hæc vox ſit modica, & magis murmur. Quod autem le-

plus, aut minus pedum tricenum. Nam ut aſpectus, ita cogitatio minus ualet, ſiue nimis procul remoueris, ſiue uehementer prope admoueris id quod oportet uideri. Sed quãquam facile eſt ei, qui paulo plura explorauerit, quãuis multos, & idoneos locos comparare, tamen ſi quis ad iſta ſatis idoneos inuenire ſe non putabit, ipſe ſibi conſtituat quàm uolet multos licebit. Cogitatio enim, quãuis regionẽ poteſt amplecti, & in ea ſitum loci cuiuſdam ad ſuũ arbitrium fabricari, & architectari. Quare licebit, ſi hac prompta copia contenti non erimus, noſmetipſos cogitatione noſtra regionem conſtituere, & idoneorum locorũ commodiſſimam diſtinctionem comparare. De locis ſatis dictum eſt: nũc ad imaginum rationem tranſeamus.

Quoniam ergo rerum ſimiles imagines eſſe oportet, & ex omnibus uerbis notas nobis ſimilitudines eligere debemus, duplices ſimilitudines eſſe debent, unæ rerum, alteræ uerborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur, cum ſummatim ipſorum negotiorum imagines comparamus. Verborum ſimilitudines conſtituuntur, cũ uniuſcuiuſq; nominis & uocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriã ſæpe una nota, & imagine ſimplici comprehendimus, hoc modo: Vt ſi accuſator dixerit ab reo hominem ueneno necatum, & hæreditatis cauſa factum arguerit, & eius rei multos dixerit teſtes, & conſcios eſſe. Si hoc primũ, ut ad defendendum nobis expeditũ ſit, meminiſſe uolemus; in primo loco rei totius imaginem conformabimus; ægrotũ in lecto cubantẽ faciemus ipſum illũ de quo agitur, ſi formã eius detinebimus: ſi eum nõ agnouerimus, aliquem ægrotum non de minimo loco ſumemus, ut cito in mentem uenire poſſit; & reũ ad lectũ eius adſtituemus, dextra poculũ ſiniſtra tabulas, medico teſticulos arietinos tenentem. Hoc modo & teſtiũ, & hæreditatis, et ueneno necati memoriam habere poterimus. Itẽ deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus, & quotieſcunq; rem meminiſſe uolemus, ſi formarum diſpoſitione, et imaginũ diligenti notatione utemur, facile ea quæ uolemus, memoria conſequemur cum uerborum ſimilitudines imaginibus exprimere uolemus, plus negotij ſuſcipiemus, et magis ingeniũ noſtrum exercebimus: id nos hoc modo facere oportebit. Iã domi ultionem reges Atridæ parant. In loco conſtituere oportet manus ad cœlũ tollentem Domitium, cum à regibus Martijs loris cædatur. Hoc erit, Iam domi ultionem reges, In altero loco Aeſopũ & Cimbrum ſubornare uagantem Iphigeniam ad Agamemnonem & Menelaum. Hoc erit, Atridæ parant. Hoc mõ omnia uerba erunt expreſſa. Sed hæc imaginum confirmatio tum ualet, ſi naturalem memoriam exuſcitauerimus hac notatione, ut uerſu poſito, ipſi nobiſcum primum tranſeamus bis aut ter cum uerſum, deinde cũ imaginibus uerba exprimamus. Hoc modo naturæ ſuppeditabitur doctrina. nã utraq; altera ſeparata minus erit firma, ita tamen ut multo plus in doctrina, atq; arte præſidij ſit. Quod docere nõ grauaremur, ni metueremus, ne cũ ab inſtituto noſtro receſſiſſemus, minus cõmode ſeruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc quoniam ſolet accidere, ut imagines partim firmæ et ad monẽdũ idoneæ ſint, partim imbecilles et infirmæ, quæ uix memoriã poſſint excitare; qua de cauſa utrũq; fiat, cõſiderãdũ eſt: ut cognita cauſa, quas uitemus, et quas ſequamur imagines, ſcire poſſimus.

gẽte alio ediſcimus, in parte tardamur, nam acrior eſt oculorum q̃ aurium ſenſus. In parte tamen iuuamur, ſi cum ſemel aut bis audierimus, continuo noſtram experiemur memoriam, vt cum legente contendemus. Si igitur facilis rerum nobis ſuffragatur memoria & tempus non deeſt, nulla poteſt effugere ſyllaba. ſin autem dubiis admodum memoria eſt, vim rerum atq; ordinem complecti ſatis ſit : nec quiſquam ſe tenere parum iudicet, dum illud retinet. Nam dum nihil prætermittere verborum volumus, fit, quod turpiſſimum eſt, interruptus actionis impetus et reſiſtens, ac ſalebroſa oratio e qui dicit, ediſcenti ſimilis, etiam bene ſcriptorum gratiam perdit. Sed de hac parte iam ſatis diximus. Nunc supereſt, vt immemoris ingenii incõmodum virtute aliqua tegendum doceamus. Memoriæ ergo deficientis incommodũ eloquentia emendare poterimus, vt aut quæ proxime diximus, aliis verbis efferamus, exornemus, & verborum ſententiarumq; figuris tantiſper inuoluamus, quoad nobis quę volumus ſuggerantur. Vt ſi memoria & ipſa inuentione commendari non poſſumus, commendemur eloquentia, velut Curio, quem Cicero vltra omnes immemorem annotauit. eum tamẽ inter oratores poſitum, propter verborum varietatem, & expeditam ac profluentem quodãmodo celeritatem eſſe voluit. id enim ſolũ in eo alicuius ſpeciẽ fecit oratoris. Quod autẽ ſplendidis vtebatur verbis, vſu domeſtico creditur ſibi comparaſſe. Aliqui voce canora e ſuaui, ſicut Cn. Lentulus: aliqui formę etiam dignitatem, ſuauitati vocis e magnitudini addentes, velut P. Lentulus, tarditatis emendatores magnopere ꝓbati ſunt: ſi ita memoriæ vitiũ per interualla, ſeu voce, vel motu corporis emendarũt. Expoſuiſſe ſatis iam videmur, quo pacto ex nobis ad memoriæ incommoda adiumentum poſſimus comparare. nunc proximum eſt, vt quibus adminiculis extrinſecus iuuari poſſimus, aperiamus. Extrĩſecus duabus ex cauſis iuuare poſſumus memoriã, medicamine & locis, quæ ſecum aliquarum rerum ferant imagines. Medicamine, vt ſyrupis, medicinisq;, aut vnguine nimium capitis exiccemus humorem. quo viſa audita'ue hæreant tenacius. Quibus rebus multi ſalubre & mirabile ualerunt imbecilli memoriæ

remedium,

remedium: ſed hæc ad medicos relegamus, quando de hac re multæ tradi medelæ poſſunt. & licet aliquæ, quæ maxime probantur, ad me peruenerint, perquirendū tamen ab his medicis, vnicuiq; ſuademus. vltima artificioſę memorię pars fuit de locis & imaginibus eius: quæ a nobis iam tractanda reſtat, quam Cicero ſolam partē luculētiſſime, vt omnia, exequitur. Sed antequam Ciceronis verba aperire incipiamus, prius vtile, ac ab hoc loco non alienum factum videmur, ſi vnde cœpiſſe originem tradatur, exponamus. Artificioſę igitur memoriæ hanc partem primus dicitur Simonides lyricus poeta oſtendiſſe, cuius vulgata fertur etiam a Cicerone hiſtoria: Cum, vt Quintilianus inquit, pugili coronato carmen, quale cōponi victoribus ſolebat, mercede pacta ſcripſiſſet, abnegatā ei pecuniæ partem, quod more poetis frequētiſſimo, digreſſus in laudes Caſtoris & Pollucis fuerat. Quapropter partem ab his petere, quorum facta celebraſſet, iubebat, & hi perſoluerunt, vt traditum eſt. Nam cum eſſet grande conuiuium in honorem eiuſdē victoriæ, atq; adhibitus ei cœnę Simonides, nuncio eſt euocatus, quod eum duo iuuenes equis aduecti deſiderare maiorem in modum dicebantur & illos quidem non inuenit: fuiſſe tamen gratos erga ipſum eos exitu comparuit. Via enim eo limen egreſſo, triclinium illud ſupra conuiuas corruit, atque ita confudit, vt non ora modo oppreſſorū, ſed mēbra etiam omnia, requirentes ad ſepulturam propinqui, illos nulla nota poſſent diſcernere. Tum Simonides dicitur, memor, ordine quo quiſq; diſcubuerat, corpora ſuis reddidiſſe. Eſt autem magna inter authores diſſenſio, Glaucōne Cariſtio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ ſcriptum ſit id carmen, & Pharſali fuerit hæc domus, vt ipſe quodam loco ſignificare Simonides videtur, atque Apollodorus, & Eratoſthenes, & Euphorion, & Lariſſæus Eryphilus tradiderūt, an Crannone, ut Apollas, Callimachus, quem ſecutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopa certe nobilem Theſſalum periiſſe in eo conuiuio cōſtat. Ex hoc Simonidis facto notari videt, iuuari memoriā ſignatis animo ſedibus, idq; credere ſuo quiſque experimēto. Nam cum in loca aliqua poſt tempus reuerſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantum, ſed etiam quæ

Docet igitur nos ipſa natura, quid oporteat fieri. Nam ſi quas res in uita uidemus paruas, uſitatas, quotidianas; eas meminiſſe non ſolemus, propterea quòd nulla niſi noua, aut admirabili re commouetur animus. At ſi quid uidemus, aut audimus egregie turpe aut honeſtum, inuſitatum, magnum, incredibile, ridiculum; id diu meminiſſe conſueuimus. At quod recens audiuimus, obliuiſcimur plerunq;; quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime ſæpe: nec hoc alia de cauſa poteſt accidere, niſi quòd uſitatæ res facile ē memoria elabuntur, inſignes & nouæ diutius in animo manent. Solis exortus, curſus, occaſus, nemo admiratur, propterea quia quotidie fiunt: at eclipſes ſolis mirantur, quia raro accidunt; & ſolis eclipſes magis mirantur quàm lunæ, propterea quòd hæ crebriores ſunt. Docet ergo ſe natura uulgari, & uſitata re non exuſcitari, nouitate uero, & inſigni quodam negotio commoueri. Imitetur igitur ars naturā, & qđ ea deſiderat inueniat; quod oſtendit, ſequatur, Nihil eſt enim quod aut natura extremū inuenerit, aut doctrina primum, ſed rerū principia ab ingenio profecta ſunt, & exitus diſciplina cōparantur. Imagines igitur nos in eo genere conſtituere, oportebit, quod genus manere in memoria diutiſſime poteſt: id accidet, ſi quammaxime notas ſimilitudines conſtituemus ſi nō multas, nec uagas ſed aliquid notum agentes imagines ponemus ſi egregiam pulchritudinem, aut unicā turpitudinē, eis attribuemus, ſi aliqua re exornabimus ut ſi corōis aut ueſte purpurea, quo nobis notior ſit ſimilitudo, aut ſiqua re deformabimus, ut ſi cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutā inducamus. quo magis inſignita ſit forma, aut ſi ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. Nam ea res quoque faciet, ut facilius meminiſſe poſſimus. Nam quas res ueras facile meminimus, eaſdē fictas, & diligēter notatas meminiſſe non eſt difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quoſq; locos imaginum renouandarum cauſa celeriter animo percurramus. Scio pleroſq; Græcos, qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe, ut multorum uerborum imagines conſcriberent, uti qui eas ediſcere uellent, paratas haberent, ne quid inquirendo conſumerent operæ, quorū rationē aliquod de cauſis improbamus. Primum quòd in uerborum innumerabiliū multitudine ridiculū ſit mille uerborū imagines cōparare. Quantulū enim poterūt hæc ualere, cum ex infinita uerborum copia, modo aliud, modo aliud nos uerbum meminiſſe oportebit.

Deinde, cur uolumus ab induſtria quenquam remouere, ut ne quid ipſe quærat, cum nos illi omnia parata, quæſitaq; tradamus?

Præterea ſimilitudine alia, alius magis commouetur. Nam ut ſæpe, formam ſi quam ſimilem cuipiam dixerimus eſſe, non omnes habemus aſſenſores, quòd alij uidetur aliud; ita ſit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notæ ſint, eæ parum uideantur inſignes alijs. Quare ſibi quenq; ſuo cōmodo cōuenit imagines, cōparare. Poſtremo præceptoris eſt docere, quemadmodū quæri quicque conueniat, & unū aliquod, aut alterū, nō omnia quæ eius generis erūt, exempli cauſa ſubijcere, quo res poſſit eſſe dilucidior. Vt cū de procemijs quærendis diſputamus, rationem damus quærendi, non mille procemiorum genera conſcribimus; ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire.

his fecerimus reminiſcimur, qui in memoriam ſubeunt. Nonnunquam tacitæ quoque cogitationes in mentem reuertuntur. Nata eſt igitur, vt in pleriſque, ars nec a natura diſcrepat. Memoria vtrum habeat quidddam artificii, an omnis a natura proficiſcatur, aliud dicēdi tempus idoneum dabitur. Nunc perinde atque conſtet in hac re multum valere artem & præceptionem, ita de ea loquentur.) Natura definiuit Empedocles, vt diceret natura eſt ignis artifex, quadam via vadens in res ſenſibiles procreandas, quod omnia (vt ipſe vult) principe igne generentur. Plato autem ſic definit, natura eſt dei voluntas. Quodcunq; igitur ea intima rei alicuius vi ſponte euit (quoniam quod voluntate factum diuina eſt) id ab eius rei natura dicitur proficiſci. Sed vtrum memoria a natura proficiſcatur, nec ne, quæri poſſe videtur. Nam ſi memoria vis quædam propria animę eſt, ſicut voluntas & intellectus, quæ in hominis cerebri parte poſtrema occiput contingente perficitur, velut paulo ſupra memorauimus, a natura homini inſita dici poſſe videtur. Porro, cum animæ ſenſus, corporis ſenſibus, vt Ariſtoteles voluit, ſuſcitentur: quippe qui animam velut raſam quandam tabellam in qua nihil pictum eſſet, dixit, habilem tamen creatam ad omnium rerum ſuſcipiendas formas, molem enim corporis obſtare, ne quiduis ad vnguem & mox intelligat. Ex quo manifeſtum eſt, magnum ad memoriam, ſicut ad cæteras animæ vites, quibuſdam rebus præſtari adminiculum. Quod cum ita ſit, apparet memoria, ſicut & cætera, artificio comparari poſſe. Cum autem natura & arte conſtet memoria, naſcitur quidem a natura ab arte vero excolitur. Placet enim nobis eſſe artificium memoriæ.) Subaudiendum, de qua daturi præcepta ſumus. Simul cum cogitatione nata, quæ vis eſt animæ, quam confirmat inductio quædam cum arte inducitur ad ea quæ præterita ſunt, comminiſcēdum. Naturæ cōmoda retinet.) Nam de locis & imaginibus Cicero dicturus eſt, ad quas comminiſcendas mente nobis opus ſit, & ingenio ad ſimilitudines rerū effingendas, illam vero per naturam, hoc ēt a præceptoribus accipimus.

Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis & imaginibus.) De qua dicturi ſumus. Locos appellamus eos qui breuiter.)

Nunc ne forte uerborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipſarum memoria rerum contentus ſis, quòd & utiliores ſint, & plus habeant facilitatis, admonendus es, quare uerborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere eos, qui uelint res faciliores ſine labore & moleſtia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante exercitatos. Nec nos hanc uerborum memoriam inducimus, ut uerſus meminiſſe poßimus, ſed ut hac exercitatione illa rerum memoria quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur: ut ab hac difficili conſuetudine ſine labore ad illam facilitatem tranſire poßimus. Sed cum in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine ſumma aßiduitate exercitationis, tum uero in Mnemonicis minimum ualet doctrina, niſi induſtria, ſtudio, labore, diligentia comprobetur. Quamplurimos locos ut habeas, & quàm maxime ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. Non enim ſicut à cæteris ſtudijs abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos poteſt cauſa deducere aliqua. Nunquam eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere uelimus, & tum maxime, cum aliquo maiore negotio detinemur. Quare, cum ſit utile facile meminiſſe, non te fallit, quod tantopere utile ſit, quanto labore ſit appetendum, quod poteris exiſtimare utilitate cognita. Pluribus uerbis ad eam te adhortari non eſt ſententia, ne aut tuo ſtudio diffiſi, aut minus quàm res poſtulat, dixiſſe uideamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quaſque partes in animo frequentia; & quod maxime neceſſe eſt, exercitatione confirma.

Vt ſine cunctatione ac mora omnes cogitatio poſſit percurrere, ne ipſo occurſu hęreamus. Plus enim quam firmam eſſe oportet memoriam, quæ aliam memoriam adiuuet. Perfecte.) Vt quicquid animo occurrat, illic diligenter affigi poſſit, ac ob hoc nihil ſit imperfectū. Inſignite.) Vt ea loca multa uarietate ſignata concipiantur. Aut natura.) Velut in itinere longo rupes, vel quicquid inſigne occurrat, & ſi non ſint, liceat nobis effingere. Aut manu ſunt abſoluti.) Velut domus, opera aliqua publica, vrbium ambitus, picturę, quæ ſint, vel quas nobis effingamus. Opus ergo eſt locis, quæ vel finguntur, vel ſumuntur. porro ſumūtur vel natura, vel manu abſoluta. Vt eos naturali memoria comprehendere.) Vno mētis curſu colligere. Et amplecti.) Sepire & circūuallare quęamus, quod facere poſſe videmur ſi non ſint non numeroſa, ſi maxime ſpatioſa perfectaq; ac varietate diſticta. Vt ędes.) Vt domus magna, & in multos receſſus diducta. Intercolumnium.) Si tamen varia rerum facie ſit inſignitum. Angulum.) Velut angiportū, ſi huic rei ſit accommodatus. Fornicē, & alia quæ his ſimilia ſunt.) Si tantum pateat, vt in eo multæ figi poſſint imagines, vel ſi in eius ædibus hæc & alia inſignita compareant. Imagines ſunt quædam formæ & ſimulacra eius rei, quam meminiſſe volumus. quod genus equi, leonis, aquilæ memoria ſi volumus habere, imagines eorum.) Vt ſi ſignum nauigationis anchoram, & militiæ ſignum aliquid ex armis ponas. In certis locis collocare nos oportebit. nunc cuiuſmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines continere oporteat, oſtendemus.) Ne erremus, ſit ne is primus vel ſecūdus, aut quotuſquiſq; locus alius, cui eam imaginem concrediderimus, ſcire oportet. opus ergo locis eſt, imaginibus & ſimulacris, & ad ea quæ figenda ſunt illuſtribus ac explicatis modicis interuallis, aut ita prorſus inſignitis, vt occurrere celeriter & percutere animo poſſint. Metrodorus ſane ſe duodecim ſignis, per quę ſol incat, tricenos & ſexagenos locos inueniſſe iactauit. aliqui in anulis ſe formaſſe dixerunt. Quare placet & ex ordine locos comparare.) Nam ita aliqui digerunt. primum locum veſtibulo quaſi aſſignant, ſecundum puta ambulacro, tertiū atrio, tum atria circūeunt, nec cubiculis modo aut exhedris, ſed ſtatuis etiam, picturis'ue, ſimilibusq; per ordinem committūt. Hoc factu, cum eſt repetenda memoria, ab initio incipiūt loca hęc recenſere & quod cuiq; crediderunt repoſcunt, & eorum imagine quidnam id ſit admonentur. ipſa loca nimium illuſtria, aut nimium obſcura eſſe voluerunt: diſtancia inter ſe. nā pluſqoam quinq; paſſus, vel paulo plus minus'ue. Et cum quæ locauimus, auferre voluerimus, a dextro vel ſiniſtro, prout progreſſus domus patietur, incipiemus. nec vt retrorſum cedas, ac a ſiniſtro in dextrum abeas, paulo curioſius pręcipi ſolet. Diſſimilia vero inter ſe loca eſſe, recte pręcipitur. Quamobrem ne cellulæ quidem ſacerdotum commodę huic rei videri, ob nimiam inter ſe ſimilitudinem debent. Si in quinto loco manum auream collocamus.) Quæ imago, quintum adeſſe locum non tam demonſtret, quam rei nouitate animum ad comminiſcendum eum locum excitet. Diſtincte interlucere poſſint.) Diſcreti ita ſint, vt per ſe perluceant, appareantq;. Paulo plus aut minus.) Subaudiendum, id poſterius paulo. Pedum tricenum.) Triginta pedum. trigenum dici deberet per g literam, non per c. nam tricenum per ſyncopam factum eſt, alias tricenrenum. ſed cum dicat non nimiam eſſe oportere inter huiuſmodi loca diſtantiam, trigenum videlicet oportere ſcribi videtur. & eſt æque ſyncopa trigenum, pro trigenorum. nec mirum videatur, ſi cum genitiuo plus minusq; conſtruūtur, cum & cum accuſatiuo etiam, nedum cum ablatiuo coniungi inueniantur. Ita & cogitatio minus valet, ſiue nimis procul remoueris.) Siue paulo diſtantiora fuerint inter ſe loca, ſiue propinquiora quam cōueniat. Arbitrium fabricari.) cudere, inuenire. Et architectari.) conſtruere. Vnæ rerum.) Quibus rebus. Alteræ verborum.) Quibus verba exprimuntur. Cum ſummatim.) Cum collectim paucis. Hæreditatis cauſa factū arguerit.) oſtendet. In lecto cubantem.) loco quem ipſi inuenerimus. Si formam eius detinebimus.) Si cuiuſmodi formæ ſit meminerimus. Non de minimo loco.) Non pauperem, nec abiectum, ſed nobilem & opulentum.) Dextra poculum. Quo veneno necatum oſtendamus. Siniſtra tabulas.) Quibus hæreditatem, & teſtamentum ſignificemus. Et digito medio teſticulos arietinos tenentem.) Vnde teſtes, quiq; conſcii veneni dati ſint, reminiſcantur. Et vna hac hominis imagine, vnum complexi ſumus negotium. veneno necati.) Neco, necui, ſuffocaui ſignificat. vt Horatius: Bos eſt enectus arando. neco necaui ferro vel quauis alia vi occidi. Hinc necem, cædem appellamus. & hinc internecio, vitę priuatio, vel interitus. Cæſar in Commentariis de bello Gall. Hoc prælio facto, & prope ad internecionem gente ac nomine Neruiorum redacto, potius q̄ a ſupino nectum, vt Priſcianus voluit, ſublata nempe litera. Plus negotii ſumemus.) Plus curarum. ſic Plautus: Quid tu mihi exhibes negotium. Et magis ingenium exercebimus.) Quoniam pluribus opus eſt imaginibus, cum etiam verba multo plura eſſe quam negotia, neceſſe ſit. Iam domi vltionem reges Atridæ parant.) Si huius verſus velis reminiſci. Manus ad cœlum tollentem Domitium.) Aliquem notum, qui Domitius nominetur, vt huius nominis domi meminiſſe valeas. Tollentem manus ad cœlum.) vt futuram vltionem demonſtrans, imploret auxilium. Cum a rebus, martiis loris cædatur.) Vtrum a regibus, quicunque loris martiis, quibus in bello vtuntur milites: an certe a regibus Martiis, Remo & Romulo, Martis filiis, loris cædatur, & Remus Romulusq; Agamemnona & Menelaum in memoria nobis ſuggerant, qui in bello Troiano fratres, ſimul & reges, totius exercitus duces extitere. In altero loco Aeſopum & Cymbrum ſubornari.) Per quos hiſtriones Atridæ fratres dentur intelligi. Subhornari.) Adornari, ad tragœdiæ recitationem, vel quiduis ſimile. Ab Iphigenia.) Notum ſatis eſt, Iphigeniam, quam & Sophocles & Lucretius, ita multi alii, Iphianaſſam nominarunt, Agamemnonis ex Clytemneſtra fuiſſe filiam, cuius immolandæ loco cerua ſuppoſita fertur. Nobiſcum primum tranſeamus.) Intra nos meditemur, & decurramus. Cum imaginibus verba.) Ea coniūgendo exprimamus. Ne cū ab inſtituto noſtro.) Artificioſam docendi memoriam. Receſſiſſemus.) Docendo, quo pacto

in arti-

In artificioſa memoria plus ſit præſidii, quã in naturali. Egregie turpe.) Multa ſint huiuſmodi verba, quæ in bonum et in malum, & vtroq; verſus capi poſſunt, velut nobilis, illuſtris, inſignis, ſingularis. Cicero ipſe de lege frumentaria: Ad iſtius flagitioſas libidines, ſingularemq; nequitiam natum atq; aptum, inquit. Eclipſis ſolis.) defectus. Nã ἐκλείπω deficio ſignificat. Hinc lunaris ecſipſis. Et quæ ea deſiderabit, inueniet.) deſiderare, quo deeſt quærere. Si quod.) Oſtendit natura. Sequatur.) ars. Nihil eſt.) Quod aut natura extremum; quia antecedit ſemper. Aut doctrina primum.) Quia ars ſemper naturã imitatur. Haberi memoria diutiſſime poteſt.) a diu comparatiuum diuis vnde, diutile ille quippiam percunctetur, ambulare diutile & fabulantur, Apuleius vſus eſt. ab hoc diutiſſime ſuper latiuum. Nec vagus.) non conſiſtens. Vnicam turpitudinẽ.) præcipuam. Cœno oblitam.) Inquinatam, ex ob & lino, vnde litura deſcendit. Aut rubrica delibutam.) Creta rubra conſperſam eſt enim creta, vt Columella in hanc ipſam rem liquida rubrica, vt illinri poſſit, a rubro colore dicta, ſicut & rubrica qui libri exſcribitur. Perſius.

Si quid manſuri declatet linea quæuis.
Rubra poteſt dici. Et rurſum Perſius,
Oculo rubricam dirigat vno.

Vt idem idem.) idem & idem. Imaginum renouandarũ.) quia renouantur imagines in omnibus negotiis. licet perpetuo loca ipſa remaneant. Quãtulum enim poterunt valere.) Hoc dicit q̃ parum habere momenti poterunt comparatæ imagines, ſi infinitam verborum ſpecies expiſam, vt cum vnius meminetis ſtatim alias meminiſſe adhuc oporteat. Similitudine aliqua q̃ ſibi vnus ita effinget.) vt alii ſubabſurda forte videantur. Non omnes habemus aſſenſores.) non omnes nobis aſſentientur, in rerũ quã ſi expſerimus ſimilitudine. Quæ illi.) Quæcunq; ſit. Videtur aliud.) ſubaudiendum, q̃ nobis ipſis viſum ſit. Admonendus es.) Ne inutilem verborum memoriam credens, aut difficiliorem q̃ vt te aſſequi poſſe arbitraris, præceptione noſtra adhuc non ſatis perſuaſus ſis. Qui velint res faciliores ſine labore.) Hoc dicit, quicunq; exigui animi leuia cõſectantur, ea videntur duriora obſcurioraq; q̃ vt eno capere poſſit, neceſſe eſt, quæ ſunt maiora. At qui difficilioribus aſſueuit, faciliora pene contemnit, quippe qui nihil in eis laboris eſſe ſibi perſuadet. Et hoc in omnibus fere humanis rebus accidit. Idem accidit plerunq; diſcentibus, qui præceptorem leuia humiliaq; ſequentẽ & in promptu poſita ſequi malunt, q̃ eũ qui paulo remotiora & maiore cura elucubrata promat. Infirmi enim ſemper ac debiles & ſunt, & habentur. Quamobrem difficilioribus ſemper inuigilandũ, quo leuia quæq; nobi non maiora difficultate ſubiciantur q̃ cupiamus, nec deſperandum, ne aliquando intelligamus, cum homini ita natura intelligere datum ſit, vt natare piſcibus, auibus volare eſt. Quæ pertinet ad vtilitatem.) Nam verſus reminiſci, ad voluptatem fere tantum attinet. Difficili conſuetudine.) imaginum verborũ omnium reminiſci. Ad illam facilitatem.) Quæ eſt vt rerum, non etiam verborum meminerimus, cum ea in promptu forte habere neceſſe ſit. Niſi induſtria.) corporis. Studio animi.) ſolertia. Labore.) quanquam ad vtrunq; referri poteſt. Diligẽtia.) quæ a iudicio maxime proficiſcitur, ex aliorum animaduerſione. Abducimur.) remouetur, nonnunquam occupatione aliarum rerum. Non te fallit.) Quis poteſt fallere te, cũ tantopere ſit vtile? Ad eam rem.) Ad memoriam parandam laborem omnem ſubeundum. Non eſt ſententia.) Sententiã veteres, orationẽ generaliter aliquid cõplexã, vel dehortantẽ aut oſtendentem aliquid, nominarunt. Hortantem, vt,

Qui cupit optatam curſu contingere metam.
Multa tulit fecitq; puer, ſudauit & alſit.

Dehortantem. vt, Heu nihil inuitis fas quenquã fidere diuis. Demonſtrantem, velut, Quibus fortuna aſpirat, hi occaſionẽ inſipienter viuendi habent. Sententiam quoq;, quod animo ſenſiſſent, vocauerunt, vnde adhuc dicimus, ex animi noſtri ſententia aliquid dictũ factum'ue, & gratulantes, ex ſentẽtia dicimus. Sententiæ vocãtur etiã, quas græci γνώμας appellant, quæ ſimiles decretis atq; conſiliis ſunt. Vnde Iuuenalis.

Non eſt ſententia verum.
Credite me vobis folium recitare Sybillę. Ita hic Ciceronis non eſt ſententia, non eſt conſilium, mens non aſt. Nunc ad vltimã Rhetoricę partem, quæ elocutio dr, tranſit.

LONGOLIVS.

Memoria vtrum habeat quiddã artificii, &c. aliud dicendi tempus.) Quæſtionem eam ſatis videtur explicaſſe in ſecundo de Oratore, vbi ex Simonidis inuento, & Sceptii Metrodori, Carneadisq; philoſophorum aut hortatibus, artificialẽ memoriam eſſe definiuit. Locos appellamus eos qui breuiter, &c.) Breuiter, hoc eſt, modicis interuallis. diſtantia enim locorũ notabilis, omnẽ memoriæ cõiunctionẽ diſſipat. Quod genus equi, leones, &c.) Vides vt in imaginibus acres inſignitasq; colligeret, quæ occurrere paſſim celeriterq; percutere animum poſſunt. quod ſane Mnemoniſtarũ inſcitiã arguit, qui viſibus, abſurdis, vulgaribus & contemptis imaginibus rẽ tractãt.

Loci enim ceræ, aut chartæ.) Hæc ex ſimilitudine Carneadis dicta ſunt, qui tanquã literis in cera, ſic ſe aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminiſſe vellet, præſcribere. Ederet ac proferre.) Alias videre ac proferre. Quare placet & ex ordine locos cõparare.) Quia ſi loci eſſent cõfuſi inter ſe, varietates imaginum tolerari non poſſent ſed varietas formarũ facit, vt inter ſe diſtincti ſint. Si in quinto loco manũ auream, &c.) Propter numerum quinarium, qui digitis ſignificatur. Medio teſticulos arietinos tenentem.) Vide Politiani Miſcellanea, qui locũ hunc exponit cap. 62. Iam domi vltionem Reges.) Obſcurum exemplum quod per verba memoratur. Primum vltionem ſignificant manus ad cœlum eleuatæ, & a ſummo Ioue vindictam implorãtes. Domi vero hic ſubſtituit nomen aliquod proprium quod ſimilitudine literarum affine ſit, vt Domitius Cauſidicus. Reges ſunt Martii Romæ dicti Reges. Sed vt ab ipſo vocabulo Regũ ad ſingularia nomina perueniã, hoc eſt Agamemnonem & Menelaũ, ſuppono duas perſonarũ imagines, Aeſopum actorẽ tragœdiarũ, qui ſolebat repreſentare perſonã Agamẽnonis; & Cimbrum hiſtrionem, qui Menelaũ agere ſolebat. Sed vt dicebã obſcurũ eſt exẽplũ, quare aliud, & facilius, in verbali imaginũ forma ponamus. Verbi gratia ſi virginẽ violatã meminiſſe voluero, in eo loco ponã virgã quandã, & in hac violas. Cũ igitur iam locos poſuero, in altero virgam, & in altero violam, videbor quodammodo videre quaſi inſcripta. Nam & virga erit litera, qua admoneat virginis, & viola erit quaſi nota quædam, quæ admonebit violatam. At quod recens.) Alias, itaq; quas res ante ora videmus, aut, &c. Sed aliquid nouum agentes.) Alias, Sed aliquid nouum agentes. Scio pleroſq; Græcos, &c. vt multorum verborum imagines conſcriberent.) Hoc ſane ob id Græci fecerunt, quia videbant maiorem eſſe varietatem imaginum, quibus verba ac dictiones meminiſſe volumus, q̃ rerũ. Nã res ſæpe vna pluribus dicenda verbis eſt. Quot autem ſunt verba, tot ferme imagines ſunt. Ergo, quia vna res dicendo pluribus verbis, & ſingula verba ſuã habent imaginẽ, ſequitur maiorem eſſe oportere varietatẽ imaginũ in verbis ac dictionibus. Sed græcorũ ſentẽtiã in ea re non accipimus. Quia res de qua agitur, ſemper memoria ſeruanda eſt, verba non itẽ. Nã alias verbis eadem res agi poteſt, ſi ſententia forte exciderit. Si tenueris rẽ adhuc cauſam agere poteris, etiam ſi verba non tenueris: quia verba non ſemper eadem in cauſa neceſſaria ſunt: igitur maior eſt vſus rerum q̃ verborũ. Accedit ad hoc, q plerãq; ſunt verba quibus nullas imagines applicare poterimus: quales ſunt articuli, vt &, ac, at ſed & reliqua aduerbia coniunctionesq;. Pluribus verbis ad eã te hortari, &c.) Quandoquidẽ ardua quędã & vix maximis ingeniis imitabilia, de memoria Cicero ſcripſit, non inutile mihi viſum eſt, ſi & aliam exercitationis memoriæ rationem, a præclariſſimis rhetorum traditam ſubiicerem. Maximam itaq; memoriæ partem, exercitationem & laborem recte dixerunt. Hęc autem exercitatio commodius fieri non poteſt q̃ primo in poematibus, deinde orationibus, poſtremo operibus durioribus qualia ſunt ſcripta iuris, & ſimilia. Deinde vt voce modica, & magis murmure ediſcamus ea tamen ratione, vt ſæpe nos tentemus, an teneamus. Ac ſemper ad verbum ediſcendam eſt, ſi tempus permiſerit: ſin minus, res ipſas tenebimus, dehinc his verba de tempore accommodabimus. Obſeruandum autem eſt in hac re, ne conſueſcamus nobis ignoſcere eiuſ & admoneri, & cũ dicas ad librum reſpicere vitioſum eſt. Quod ſi autem natura memoria durior fuerit, aut tẽporis ratio, & anguſtia non permittet, non te ad omnia verba alligabis, nã obliuio vnius verbi, aut deformẽ hęſitationem habet, aut etiã ſilentium inducet. In oratione autem,

longiore ediſcenda, hoc præceptum inuenio, vt per partes ediſcatur. Quoniam dandi ſunt quidam termini, vt cõtextum verborum, qui eſt difficilimus, continua & crebra meditatio, partes deinde ipſas repetitus ordo coniungat. Et his qui difficilius hæſerint aliquas apponemus notas, & eas ſæpe repetamus, & iiſdem charitas ediſcamus, quibus ſcripſimus. Optimum autẽ mandandæ aliquid memoriæ tempus eſt, vt noctu priuſquam ſomnum capias, ediſcas: quoniam nuſquam auocatur intentio, & poſt iſtam cogitationem vel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & ſtatim capimus quietem. Ne aut tuo ſtudio diffiſi.) Alias, Ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, &c.

In animæ frequenta.) Alias in animo frequenti quod maxime, &c. * Libet adſcribere, quæ huc potiſſimum facere videntur, memoriæ præcepta ex Fabio Quintiliano, in ordinem tamen ea atq; compendium redacta, hoc modo.

1 Si longior cõplectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediſcere, & hæ partes non ſint perexiguæ, alioquin nimis multæ erunt, & eam diſtinguent atq; concident.

2 In his quæ ſcripſimus complectendis multum valent, & in his quæ cogitamus continendis prope ſolæ, excepta quæ potiſſima eſt exercitatione, diuiſio & compoſitio. Nam qui recte diuiſerit, nunquam poterit in rerum ordine errare, quam Cicero memoriæ lumen ait. Etiã quæ bene compoſita erunt, memoriam ſerie ſua ducent. Nã ſicut facilius verſus ediſcimus q̃ proſam orationem, ita proſam vinctam q̃ diſſolutam.

3 Ediſcẽdũ eſt tacite. Hęc vox ſit modica, & magis murmur.

4 Ediſcendũ legẽdo. Nam qui legente alio ediſcit, in parte tardatur, q acrior eſt oculorum q̃ aurium ſenſus.

5 Subinde tentare teipſum debes, quia continua lectio, & quę magis & quæ minus hærent, æqualiter tranſit. In experiendo teneas'ne, & maior intentio eſt, & nihil ſuperuacui tẽpis perit.

6 Semper ad verbum ediſcendum eſt, ſi tempus permiſerit, ſin minus, res ipſas tenebimus. Nam ſi tempus non ſuffragabitur, etiam inutile erit, ad verba omnia ſe alligare, cum obliuio vnius eorum cuiuslibet, aut deformem hæſitationem, aut etiam ſilentium inducat.

7 Cauendum eſt in primis ne nobis diſcamus ignoſcere. Idẽq; admoneri cum dicas, & ad libellum reſpicere, vitioſum, quod libertatem negligentię facit nec quiſquam ſe parum tenere iudicat, quod ne ſibi excidat timet.

8 Ea quæ noctu meditamur, facilius ac firmius tenemus, quoniam nuſquam auocatur intentio, & poſt iſtam cogitationem vel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & ſtatim capimus quietem.

9 Si quis tamen vnam maximamq; a me artem memoriæ quærat, exercitatio eſt & labor, multa ediſcere, multa cogitare, & ſi fieri poteſt, quotidie, potiſſimum eſt. Nihil æque vel augetur cura, vel negligentia intercidit. Quare & pueri ſtatim quam plurima ediſcant, & quęcunq; ætas operam iuuãdæ ſtudio memorię dabit, deuoret initio tædium illud, & ſcripta & lecta ſæpius reuoluendi, & quaſi eundem cibum remãdendi. Quod & ipſum hoc fieri poteſt leuius, ſi pauca primum, & quæ tædium non afferant, cœperimus ediſcere. Hæc ex Fabio.

Supereſt elegans etiam de memoriæ vſu locus apud Plutarchum περὶ ἀγωγῆς, quem hic quoque adſcribere haud alienum fuerit. ait enim, πάντων δὲ μάλιστα τὴν μνήμην τῶν παίδων ἀσκεῖν καὶ συνεθίζειν· αὕτη γὰρ ὥσπερ τῆς παιδείας ἐστὶ ταμιεῖον καὶ διὰ τοῦτο μητέρα τῶν μουσῶν ἐμυθολόγησαν εἶναι τὴν μνημοσύνην, αἰνιττόμενοι καὶ παραδηλοῦντες, οὕτως οὐδὲν γεννᾶν καὶ τρέφειν, ὡς ἡ μνήμη πέφυκε. Hoc eſt, Omnium vero maxime puerorum exercenda, conſueſcendaq; memoria eſt, ea enim eruditionis ſiue diſciplinæ tanquam promptuarium eſt. Atque idcirco ſane Muſarum matrem eſſe Mnemoſynem fabulis prodiderunt, obſcure innuentes atq; ſignificantes, nullam natura rem ita gignere atque alere, vt memoriam ſolere.

ASCENSIVS.

Memoria. Deſcripturus memoriam, eaq́ę eam concernũt. Primo mouet dubiũ an memoria artificio iuuetur, deinde eo præſuppoſito diuidit eam in naturalem & artificialẽ, & quia naturalis non eſt præceptis tradenda, ſed artificialis quæ ab arte dependet naturalem multum iuuat, ideo ad artificialis præcepta tradenda progreditur. Ordo eſt. Aliud .ſ. q̃ præſens tempus idoneum dicendi .i. diſputandi vtrum memoria habeat quiddam artificii, an omnis .i. tota proficiſcatur a natura dabit .ſ. nobis, nunc loquemur de ea re .i. de memoria, ita .i. ſic, perinde atq; .i. ac ſi, conſtet .i. eadẽ ſit, & ſine cõtrouerſia inter oẽs cõueniat artẽ & pręceptionẽ ualere multum in hac re .i. in memoria augenda. Placet .n. nobis, artificiũ .i. adiumẽtũ artificioſum memorię eſſe .i. reperire nos oſtendemus, alias .i. alio tpe, quare ſup. id placeat, & aperiemus in pſentia, cuiuſmodi ea .ſ. memoria, præcipue artificialis ſit. Igitur, vt id aperiamus memoriæ ſunt duę, vna ſup. eſt naturalis, altera ſup eſt artificioſa. Naturalis eſt ea quę eſt inſita animis noſtris .i. virtuti memoratiuę ab animo dependenti, licet in poſtica capitis cella organum hẽe dicatur, & quæ nata eſt ſine multa cogitatione .i. ſine accuratione noſtra. Artificioſa eſt ea quã quædã inductio .ſ. ad credendum .i. perſuaſio cõfirmat, & rõ præceptionis, ideo aũt inductionem præmittit, quia oportet addiſcentem credere. Sed quia bonitas ingenii .i. naturalis capacitatis imitatur ſæpe doctrinã in cæteris rebus, porro .i. ſed profecto, ars confirmat & auget cõmoda naturæ, ita .i. conſimiliter ſit in hac re, vt nõnunq̃ memoria naturalis ſi data eſt alicui egregia, ſit ſimilis huic artificioſę, & ita vtraq; alterã imitet. Porro .i. ſed hęc artificioſa retinet cõmoda naturę .i. naturalis memorię, & amplificat ſup. ea rõne doctrinę. Quapropter memoria naturalis eſt confirmãda præceptione, vt ſit egregia .i. excellens, & hæc quæ dat doctrina .i. per doctrinã, hoc eſt artificioſa, indiget ingenii .i. capacitatis nobis ab natura ingenitę. Nec hoc ſit magis aut minus in hac re q̃ in cęteris artibus, hoc inq̃ vt doctrina niteſcat .i. pręemineat, ingenio .i. per ingenium & natura niteſcat pręceptione, vnde vtrũq; alterum iuuat. Quare hęc conſtitutio .ſ. memorię artificialis, quã hic inſtituere intẽdit erit, & .i. ſimul vtilis illis qui ſunt memores .i. præditi memoria, aut virtute memoratiua, natura .i. per naturam (quod .i. quã rem, tute .i. tuipſe o Herenni poteris intelligere paulo poſt .i. poſtq̃ .ſ. legeris & intellexeris inſtitutionem, & .i. ſimul ſi .i. quamuis illi .ſ. memores, freti .i. adiuti & confiſi ſuo ingenio nõ indigerent noſtro .ſ. ingenio, quo hęc inſtituimus, aut noſtro .i. noſtra re, hoc eſt arte, & præceptione, tamen iuſta cauſa daretur quare velimus eſſe adiumento, his qui minus .i. non ſatis ingenii habent. Nunc .i. deinceps loquemur de memoria artificioſa.

¶ Conſtat &c. Ordo eſt. Igitur vt de artificioſa memoria loquamur. Memoria artificioſa conſtat ex locis ſcilicet ab addiſcente ſignatis & imaginibus, per locos ſuos debite diſpoſitis. Nos appellamus (inquit Cic.) locos eos qui ſunt abſoluti breuiter perfectæ, & ſup. inſignite .i. ſignanter, & per diſcretionem, aut natura, aut manu .i. artificio, ita ſup. queamus comprehendere & complecti eos facile .i. faciliter memoria naturali, licet tenui, vtpote quam artificialis pręſupponit, vt ædes .i. domos per ordinem diſpoſitas, intercolumnium ſpatium inter columnas, aut deambulacri, aut porticus aut templi, aut domus, aut angulum, aut fornicem .i. circunferẽtiam & arcum, vt in theatris & ædificiis teſtudinatis, & alia quæ ſunt ſimilia his, quę omnia ad artificium pertinent, vnde quia loca naturalia præterit ſine exemplis ea minus prodeſſe innuit. Imagines ſunt formæ quędam & ſunt notę .i. notamenta aut ſigna, & ſimulacra eius rei quam volumus meminiſſe .i. memoria tenere, quod genus .i. cuius generis ſunt equi, leones, aquilę. Si nos volumus habere memoriã oportebit nos collocare imagines earũ .ſ. p quę volumus memores fieri in certis locis. Nũc .i. deinceps, itaq; oſtẽdemus cuiuſmodi loca oporteat inuenire, & quo pacto oporteat repire ſup. eos & cõtinere imagines in locis. Igit quẽadmodũ ii qui ſciũt literas poſſunt ſcribere id quod dictũ eſt, & recitare id quod ſcripſerunt, itaqui didicerunt imodica .i. valde p lixa, aut q̃ plurima ſimul poſſunt collocare id quod audierunt ĩ locis .ſ. certis, & pnũciare ex his memoriter. Eni p qa loci ſunt ſimillimi cerę, aut chartę, in qua .ſ. vulgo ſcribimus, quam falſo noie papyrũ vocãt, & imagines ſup. ſunt ſimillimę literis diſpõ imaginũ & collocatio imaginũ ſup. ſunt ſimillimę ſcripturę, pnũciatio ſup. eſt ſimillima lectioni. Igit ſi volumus meminiſſe .i. memoria tenere multa, oportet cõparare .i. acquirere nobis multos locos, vt poſſimus collocare multas imagines in multis locis. Item non putamus oportere .i. neceſſe, aut conueniẽs, habere .i. vt habeamus hos locos .ſ. multos, & a nobis cogitatos, ex ordine .i. per ordinem ſignatos, ne impediamur .i. aliquãdo perturbatione .i. confuſione ordinis, quo ſecius .i. quominus ſup. poſſimus ſequi imagines, vel a ſuperiore parte, vel

ab

ab inferiore: quoto loco libebit: vt poſſimus edere.i. enunciare & proferre ea quæ erant mandata.i. commiſſa locis. Sunt qui legant ſecius ſine quo: vt ſit ſecius.i. aliter dummodo ſit ſeruatus ordo: poſſimus ſequi &c. Nam vt.i. quemadmodum ſi nos videmus complures notos ſtantes in ordine nihil interſit noſtra.i. nihil referat, quo ad nos: vtrum incipiamus dicere nomina eorum a ſummo, an ab imo: item.ſ. ſimiliter eueniet in locis collocatis ex ordine, vt nos commoniti imaginibus.i. per imagines poſſimus dicere id quod mãdauerimus locis in quãlibet partẽ: quoto quoq; ſiue primo, ſiue vltimo, ſiue quotouis inter medio loco licebit. Quia vero multi textus habent quoquoq; lectio non procedit: ſcies puer illud quoq; eſſe a nominatiuo quiſq; vt patet ſi dicas quotuſquiſq; locus fuerit. Potius legam quicq; ꝙ quoquo: vt ſit quoto loco, & in quamlibet partem licet quicq.i. quamlibet rem collocare. Poteſt etiam legi quoq; diuiſis dictionibus: vt ſit & quo loco &c. ¶ Quare placet &c. Concludit omnino ordinem ſeruandum: & in ſignandis locis nihil hæſitandum ne fruſtra conemur memoriam labilem per ſe vacillantem confirmare dicẽs. Quare.i. quãobrẽ, quia res ita ſe habet: placet cõparare locos ex ordine, & oportebit notare.i. ſignare egregie.i. excellenter, & commoditer.i. iuxta commodum noſtrum (vbi ſcies ab adiectiuis ſecundę interdum deduci aduerbia tertiæ formæ: vt ampliter duriter cõmoditer &c.) locos quos aſſumpſerimus: vt poſſint hęrere nobis.i. fixi eſſe in memoria noſtra: perpetuo.i. ſine interuallo, aut interruptione. Nam imagines delentur.ſ. e memoria: ſicut literæ delentur.ſ. e cæra: vbi.i. poſtquam, aut qua parte nihil.i. in nullo vtimur, ſup. locis loci debent remanere tanquam cæra.i. tabula cærata in qua nihil ſcriptum eſt. Et ne forte poſſimus falli.i. errare in numero locorum: placet quintum quenq; locum.i. e ſingulis quinq; vnum (ſed vt videtur hoc loco non quẽlibet: ſed eum qui e quinq; ſemper vltimus ſit intelligit) notari.i. ſignari aliqua nota: quod genus.i. cuius generis ſup. ſit: ſi locemus manum auream in quinto loco: & locemus in decimo aliquem notum: cui decimo prænomen ſit.i. cui loco pręnominis ſit decimus. Nam pręnomina ſumebantur a numeris: vt ſecundi. Quinti. Sexti. Octaui. Noni. Decimi: a quibus deducti aſſumunt elemẽtum: vt Quintii. Sextii. Octauii. Nonii &c. Deinde facile erit collocare ſimiles notas.i. ſimilia ſigna quinto quoq; loco.i. et qui deinceps numerãdo per quinq; vltimus erit: vt decimus quintus. vigeſimus & cæ. Item commodius eſt comparare locos in regione derelicta ꝙ in celebri.i. frequentata multis & claris hominibus: propterea ꝙ frequentia & deãbulatio hominum conturbat & infirmat.i. partim delet notas imaginum & ſolitudo cõſeruat figuras ſimulacrorum.i. ſignorum illic collocatorum per imaginationem integra.i. inuiolatas. Præterea loci ſunt comparandi diſſimiles forma atq; natura: vt poſſint interlucere.i. cum eminenti differentia lucis apparere diſtincte. Nam ſi quis ſumpſerit multa intercolumnia, id eſt ſpacia inter columnas: ipſe conturbabitur ſimilitudine: nam columnæ fere ſunt æquales & æqualiter diſtantes: & ita ignorabit quid collocarit in quoq.i. quolibet, aut vnoquoq; loco. Et oportet habere locos modica magnitudine & mediocres: nam loci ampli præter.i. ſupra modum.i. menſuram: reddunt imagines vagas.i. vagantes in cellis memoriæ & loci nimis anguſti videntur ſæpe non poſſe capere.i. complecti: & in ſe tenere collocationem imaginum. Tum.i. inſuper oportet locos haberi: nec nimis illuſtres.i. ſplendentes: nec obſcuros vehementer: ne imagines aut obcæcentur tenebris, aut perfulgeant ſeu præfulgeant ſplendore. Oportet interualla.i. ſpacia intermedia: locorum eſſe mediocria: fere paulo minus, aut paulo plus: ꝙ ſupp. pedum trigenum.i. ſingula triginta pedum (Sic Franciſcus legit: & verius ꝙ qui tricenum.i. tercentum pedum ſingula voluit. Dicitur autem trigenum per ſyncopam quæ in numeralibus aptiſſima eſt) Nam vt.i. quemadmodum: aſpectus valet minus, ſiue remoueris nimis procul id qd oportet videri: ſiue admoueris vehementer prope id quod oportet videri: ita cogitatio valet minus repere, ſiue remoueris, ſiue admoueris nimis: ad quod oportet videri per cogitationem. Sed quanquam facile eſt ei qui explorauit.i. ſcrutatus eſt: paulo plura.i. plures ꝙ alius locos: comparare locos quamuis.i. quantumuis multos & idoneos: tamen ſi quis.ſ. inexpertus & nouicius in locis ſignandis: putauit ſe non inuenire locos ſup. idoneos ad iſta: licebit.i. licitum erit. q.d. per me non prohibetur quo minus: ipſe conſtituat ſibi locos multos quot volet, aut quoad.i. quantum volet multos. Enim pro quia: cogitatio poteſt complecti, quãuis.i. quamlibet ſiue magnam vehemẽter ſiue paruam regionem. & poteſt fabricare & architectari in ea.ſ. regione ſitum, id eſt diſpoſitionem & tractum loci ad ſuum arbitrium. Quare licebit ſi non erimus contenti.i. ſi aliquis non erit contentus hac copia.ſ. locorum manu, aut natura conſtitutorum, conſtituere noſmetipſos.i. quemlibet: ſibi cogitatione noſtra.i. quiſq; ſua regionem. & comparare diſtinctionem locorum commodiſſimam.ſ. iudicio noſtro. Deinde concludens hanc partem dicit. Satis dictum eſt de locis, tranſeamus nunc.i. deinceps ad rationem imaginum. ¶ Quoniam ergo. Incipit perſcribere imagines dicens. Ergo quoniam oportet imagines rerum eſſe ſimiles.ſ. rebus ipſis, non tamen inter ſe noſmet.i. noſipſi debemus eligere nobis ex omnibus verbis.i. dictionibus. ſimilitudines notas nobis. Igitur (continuata eſt particula) duplices ſimilitudines debent eſſe, vnæ.i. alteræ rerum: alteræ.i. reliquæ verborum. Similitudines rerum exprimũtur, cum.i. quando nos comparamus ſummatim.i. in generali, imagines ipſorum negociorum. Hoc eſt quando capita rerum imaginamur, & per ea ad ſingula negocia dicenda admonemur. Similitudines verborũ cõſtituũtur, cũ.i. qñ memoria vniuſcuiuſq; nominis & vocabuli notatur imagine, vt ſi quis regis Perſarũ qui Valerianũ imperatorẽ Roma cepit, & capto ſic illuſit, vt per eũ deorſum equum aſcenderit nomen memoriæ mandare cuperet, imaginetur nomen verbale in or'a ſapio ꝙ eſt ſapor, idemq; eſt illius nomen. Aliud exemplum affert Cic. dicens. Non comprehendimos ſæpe memoriam totius rei vna nota & ſimplici imagine, hoc modo, vt ſi accuſator dixerit hominem necatũ ab reo veneno, & arguerit id ſup. factum eſſe, cauſa hæreditatis.ſ. ab eo obtinendæ, & dixerint multos eſſe conſcios eius rei, ſi volemus meminiſſe.i. memoria tenere hoc primum, vt ſit nobis expeditum.i. paratum, & facile, ad defendendum nos confirmabimus in primo loco imaginem totius rei.i. facinoris dicti. nos faciemus illum ipſum de quo agetur ægrotum cubantem in lecto.i. per imaginationem fingimus eũ qui veneno interiit, decubantem in lecto, ſi detinebimus.i. memoria perfecte tenebimus formam.i. ſpeciem & ſtaturam eius ſi ignouerimus eum ſcilicet qui mortuus eſt. nos ſumemus.ſ. per imaginationem aliquem ægrotum non de minimo loco.i. alto loco, & claris natalibus ortum, vt poſſit cito venire in mentem, quia nobilium citius meminerimus ꝙ ignobilium, & nos ſtatuemus.i. ſtare faciemus per imaginationem reum, videlicet eum quem homicidii accuſamus ante.i. iuxta lectum, eius.ſ. ægroti, aut veri, aut ſimulati, vtriuſq; tamen per imaginationem facti, reum dico tenentem dextra.ſ. manu ſua, poculum in quo ſit illa venenata potio, & tenentem ſiniſtra.ſ. manu tabulas.ſ. teſtamentares, in quibus ſcriptus ſit hæres, & ideo ne mutet teſtamentum dicemus ꝙ eum occiderit, & tenentem medico.i. digito ſecundo a minimo, teſticulos arietinos, quia dum manus occupata eſt, ſolemus, aut claues, aut aliud quicquam medico dependens tenere teſticulis autem arietinis pro loculis quidam vſi ſunt, non tamen ideo vult eos dependẽtes a medico digito eſſe, ſed vt per teſticulos teſtium meminerit. Hoc modo poterimus habere memoriam, &.i. ſimul teſtium propter teſticulos, & hæreditatis non propter ſimilitudines arietis, vt vult Frãciſcus, ſed propter tabulas & necati veneno, propter poculũ. Item nos ponemus, deinceps in locis cætera omnia quæ volumus meminiſſe ex ordine. Et quotieſcunq; volemus meminiſſe rem, nos conſequemur facile memoria ea quæ volemus, ſi vtemur diſpoſitione formarum, & diligenti notatione imaginum. ¶ Cum verborum. Aggreditur determinationem de imaginibus ac ſimilitudinibus verborum dicens. Cum.i. quãdo nos volemus exprimere ſimilitudines verborum imaginibus.i. per imagines, nos ſumemus plus negocii.i. difficultatis, & exercebimus magis ingenium noſtrum, & oportebit nos facere id hoc modo. Iam domi.i. ponamus pro exẽplo, vt velimus meminiſſe verſum, cuius ſenſus eſt, atridæ reges.ſ. Agamẽnõ & Menelaus, parant iam domi vltionẽ.ſ. de raptu helenæ oportet conſtituere in loco.ſ. vno domitium.ſ. virum notum, quem nouit loris cæſum, tollentem.i. erigentem manus ad cœlum cum cædatur loris.i. flagellis ex loris factis, a martiis regibus, pronomine, aut cognomine, hoc erit.i. ſignabit, ꝙ iam domi reges vltionem (nondum addit parãt, ſed tantum vltionem, quia illa præſen-

tatione vult tantum vitionem ſignificari) In altero loco ſup. oportet Aeſopum & Cimbrum: mimos illos, aut gladiatores nobiliſſimos, qui ſtrictis gladiis alter alteri minentur, ſubornari.i.per imaginationẽ conſtitui: & Iphigeniá filiá Agamẽnonis: vagantem.ſ.per aulidem quaſi in ceruam Dianæ pro qua occidi iuſſa erat mutata ſit: & hoc.ſ.ſic ſubornatum, & conſtitutũ erit atridæ parant. hoc modo omnia verba erunt expreſſa.i. per ordinem hunc iam domi vitionem reges Atridæ parant. Nam dominatur per domitium: vitionem per hoc ꝙ manꝰ ad cœlum tollit reges per martios reges, Atridę per mimos, aut gladiatores illos, parant, quia qui parat in motu eſt, per Iphigeniam vagantem, quaſi pererrantem. Sed hæc cõfirmatio imaginum valet, tum.i.tunc ſi.ſ.aliquado exuſcitauerimus memoriam naturalem, quaſi ſopitam in cellulis ſuis hac notatione, vt verſu poſito.ſ.ante oculos mentis: ipſi tráſeamus nobiſcom.i. memorando: bis aut ter eum verſum, deinde exprimamus verba cum imaginibus, hoc modo doctrina ſuppeditabitur.i.ſubminiſtrabitur opitulatura naturæ. Nam vtraq.i.tam doctrina ꝙ natura, altera exiſtente ſeparata, vel ſeparata ab altera, ideſt ſeorſum habita, erit minus.i.non ſatis firma, ita tamẽ vt multo plur præſidu ſit in doctrina, atq arte ſup. ꝙ in natura (Verum vt diuus Auguſtinus, de doctrina chriſtiana recte docet, vt citius ingredi ſcimus, ꝙ artem ingrediendi, ita facilius ſæpe meminimus, ꝙ artem memorádi diſcimus, pręſertim cum pro vnius verſiculi memoria tot ſint imagines memorię, vt videmus mádandæ, ideoq videmus qui artificiali duntaxat memoria valet minus perſpicaces, ſed audiamus Ciceronem) Quod.ſ.plus pręſidii eſſe in arte, nos non grauaremur docere, ni.i.niſi, metueremus, ne cum.i.poſtꝙ receſſiſſemus ab inſtituto noſtro, hæc dilucida breuitas pręceptionis, ꝙ videlicet in hoc toto opere ſeruauit, reſeruaretur minus.i.non ſatis commode. Nunc.i. vt cætera pręcipiam, quoniam ſolet accidere vt imagines ſint: partim .i.pro parte firmæ.i.bene io parte memoratiua radicatę, & ido neq ad mouendam.i.ad excitandam memoriam aut ad monendum.i.monefaciendum eam: & partim.i.pro parte ſint imbecilles.i.debiles & infirmę: quæ vix poſſint excitare memoriam (hoc docet legendum prius mouendum) ideo ſup. conſiderandum eſt qua de cauſa.i.ob quam cauſam vtrũq.ſ.ꝗ firmæ, aut infirmę ſint, fiat vt cauſa cognita.i.poſtꝙ nouerimus caoſam: poſſimus ſcire: quas imagines vitemus.i. vitare debeamus: & quas ſequamur.i.ſequi debeamus. Igitur ipſa natura docet nos, quid oporteat fieri. Nam ſi nos videmus io vita.i.inter viuendum & conuerſandum in hoc mundo paruas.i.parui momenti: & paruæ difficultatis & ita vſitatas, & quotidianas nos oon ſolemus meminiſſe.i.memoria tenere eas propterea quod animus ſup. noſter nulla.i.non vlla: noo commouetur.i.non afficitur: vlla re: niſi noua, aut admirabili. at.i.ſed econuerſo: ſi nos videmus, aot audimus: quid.i aliquid turpe, aut honeſtum, egregie.i.nõ vulgariter: ſed excellenter, aut incredibile, aut magnũ ridiculum.i.quod excellentem cauſam riſus excitandi habeat, nos conſueuimus meminiſſe id: itaq.i. & ita nos obliuiſcimur plerũq ſup. eas res: quas res nos videmus ante ora.i.quaſi præſentes: & meminimus.i.memoria tenemur optime, & ſæpe ea quæ acciderunt io pueritia: nec hoc poteſt accidere alia de cauſa.i.ob aliam cauſam: niſi ꝙ res vſitatæ labuntur, facile.i.faciliter e memoria: & res inſignes.i.excellentes: & nouæ.i.inſuetæ manent diutius in animo. ℭ Solis exortus. Docet exemplis quæ res noo ſint admirationi: eo ꝙ cõſuetæ: quæ tamen ſi raræ erunt etiam ſtupori eſſe poſſent: dicens. Nemo admiratur: exortus ſolis qui mane ſit ex oriente, nec curſus qui continue ſit ex oriente io occidentem motu firmamenti: & ab occidente rurſus io orientem per oppoſitum hemiſpherium: & tameo motu proprio contrario modo occurrit: & occaſus in occidentem propterea quia ſiunt quotidie: at ſup. plerũq mirátur eclypſim ſolis: quia accidit raro, & mirantur magis eclypſim ſolis: ꝙ lunæ quoniam hæc.ſ.eclypſes lunæ ſunt crebriores: ſiunt enim per interpoſitionem terrę inter ſolem & ipſam lunam: & eclypſes ſolis.per interpoſitionem lunæ inter ſolem & eos quibus ſit eclypſis.i.defectus ſolis: rarius autem contingit, lunam præciſe ſub ſole eſſe: ꝙ terram ſic interponi: vt eclypſim faciat lunæ: quæ niſi a ſole illuminetur expers ſit luminis. Ergo natura docet ſup. animum noſtrum nõ exoſcitari re vulgari & vſitata. vero pro ſed: docet ſup. ipſum commoueri nouitate: & negocio quodam inſigni: igitur ars imitatur naturá: & ea.ſ.ars inueniet id quod deſiderat: ſi ſequatur ſup. id quod hæc.ſ.natura oſtẽdit. Dicit ꝙ hęc oſtendit: enim pro quia nihil eſt quod aut natura inuenerit extremum: ſ.conſumatiſſimum: ita vt nihil ſuperaddi poſſit, aut quod doctrina inuenerit primum: quia neceſſe eſt rem naturalem pro obiecto habeat, aut eam creet: quod mortalibus negatum eſt: rationem aſſert Cic. quia principia rerum.i.per quæ res cognoſcuntur: ſunt profecta ab ingenio.i.naturali intellectu (Prima.n. principia non docentur: ſe intelliguntur cognitis terminis: ꝙ enim non doceantur patet, quia neceſſe eſſet doceri per alia: & ita in infinitum, igitur continget nihil ſcire: cum ignotum non poſſit ſcire per ignotum, aut deuenietur ad prima principia quæ non demonſtrentur: ſed intelligantur: & ita principia profecta ſunt ab ingenio.i.ingenita nobis virtute intelligendi: & comparantur.i. acquiruntur ex diſciplina eius.ſ.ingenii: hoc eſt per ingenium perſpicax iouentas tradantur aliis per diſciplinam: & ita ars imitatur naturam. Igitur (vt ad inſtitutum redeat) oportebit nos conſtituere imagines in eo genere: quod genus poſſit remanere diutiſſime in memoria: id.ſ.tales imagines conſtituere: accedet.i.contingit nobis: ſi conſtituemus ſimilitudines ꝙ maxime notas: ſi ponemus imagines noo multas: nec vagas.i.incertas: ſed agentes aliquid per quod poſſit nobis certe occurrere: & ſi tribuemus eis.ſ.imaginibus: pulchritudinem egregiam, aut turpitudinem vnicam.i.ſingularem. Et ſi exornabimus aliquas.ſ. vt ſi ſup. exornabimus aliquas: corona aut veſte purpurea: quo id eſt qua re, aut ideo: vt ſimilitudo ſit nobis notatior.i.magis notata, aut ſi nos deformabimus aliquam rem: vt ſi inducamus ſcilicet in memoriam, aut locos imaginum noſtrarum: aliquam rem cruentam, aut oblitam.i.inuolutam (ab obliuor media breui ab obliuiſcor autem oblitus media longa dicitur) cœno.i.luto immundo, aut delibutam.i.tinctam, rubrica.i.terra rubra, quo.i. vt forma eius ſit magis inſignita. Aut ſi attribuamus imaginibus aliquas res ridiculas, vt ſuem nentem, aut aſinum cythara ludentem &c. Nam ea quoq res faciet, vt poſſimus meminiſſe facilius, ná quas res veras.i.quæ vere contigerunt, meminimus facile, eaſdem non eſt difficile meminiſſe fictas & notatas diligenter. Sed oportebit facere illud, vt peruagemur.i. percurramus celeriter; aoimo.i.cogitatione identidẽ.i.ſubinde, & interdum primos quoſq locos.i.quos primos conſtituimus, cauſa imaginum nouandarum. ℭ Scio pleroſq. Quia parũ de imaginibus pręcepit, ne inſufficiẽs putet, improbat opiniones rhetorum græcanicorum qui diſcipulis ſuis plurimas verborum imagines ſenſerunt tradendas: idq pluſculis rationibus dicens. Scio.i.me non latet, plæroſq græcos qui ſcripſerunt de memoria, feciſſe vt conſcriberet.i.conſcripſiſſe (quam elegantiam Valla quoq notauit) imagines multorum verborum, vti, ideſt vt illi qui vellent diſcere haberẽt eas paratas. nequid operis. putem legendum operę.i.laboris conſumerent inquirendo, quorum.ſ.græcorum rationem, nos improbamus aliquot de cauſis.i.ob aliquot cauſas. Primum ꝙ ſit.i.contingat comparare, ridiculum.i.ridicule, aut inutiliter, mille.i.quamplurimas imagines verborum, in multitudine verborum inumerabilium. enim pro quia, cum.ſ.infinita ſint verba, e ſingulorum fingendæ ſint imagines quantulum.i.ꝙ modicum.q.d. fere nihil, hæc ſcilicet copia ab eis tradita poterit valere: cum.i.quandoquidẽ oportebit oos meminiſſe ex infinita copia verborum, modo vnum, modo aliud. Deinde cur.i.qua ratione, volumus remouere quenquam ab induſtria.i.propria & naturali ſubtilitate alicuius faciendi aut inueniendi, ne ipſe quid.i.aliquid quærat, id eſt inueſtiget, aut acqrat, cũ nos tradamus illi oĩa parata, & quęſita, id eſt acquiſita.q.d. id nulla ratione fecerimus, cum meliora & firmiora ſint a nobis inuenta ꝙ ab aliis tradita. Præterea.i.tertio loco, alius commouet.i.afficit, aut cõmouetur magis alia ſimilitudine, hoc eſt oon omnes vna excitantur, aut admonentur eadem ſimilitudine, ſed alius alia.i.diuerſis diuerſa, & ita noo poſſunt tradi ſimilitudines, quę omnibus conueniát. Nam vt.i.quemadmodum ſi dixerimus ſæpe, quam.i.aliquam formam ſimilem, cupiam.i.alicui, habemus non omnes.i.aliquos non, aſſenſores.i.idem nobiſcum ſententes, quia quod nobis vĩ non ſemp oĩbus videtur: q.i.qa aliud vĩ, aliis.i.diuerſum diuerſo, item.i.ſilr ſit in imaginibus, vt ea quæ ſi diligẽter notata nobis, videatur, parum inſignis.i.notata, aliis. quare.i. quamobrem conuenit.i.conueniens eſt, quenq.i. vnumquẽq, comparare.i.conſtituere ſibi imagines, ſuo cõmodo.i.ad ſuũ

commodum

cómodũ. Poſtremo.i. vltimo loco, aut vltima ratione, eſt præceptoris.i. pertinet ad præceptorem docere, quẽadmodum cõueniat quicq.i. vnũquodq, quęri.i. inueſtigari, & ſubiicere cauſa exempli aliquid vnum, aut alterum.i. ſecundum.i. vnum, aut duo, & non omnia quæ erunt eiuſdẽ generis, quo.i. vt, res poſſit eſſe dilucidior.i. clarior, vt.i. veluti cum diſputamus de præmiis quærendis.i. acquirendis, tunc ſup. damus rationem quærendi.i. acquirendi, & ſ.p. non deſcribimus mille.i. quamplurima genera præmiorum, ita.i. ſimiliter arbitramur conuenire fieri de imaginibus, vt.ſ. rationem generalem deſcribamus, & non mille exempla debemus. ¶ Nunc o Herenni ne arbitreris forte memoriam verborum (de qua parum præcepit) aut nimi. difficilem, aut parũ vtilem, e his contentus memoria ipſarum rerum, licet non habeas memoriam verborum, q.i. quia ſup. memoriæ rerum ſunt vtiliores.ſ. q̃ verborum, & habeant facultatis.i. adminiſtrationis, ideo ſup. admonendus es, quare non improbemus memoriam verborum. Nam nos putamus oportere eos qui velint meminiſſe facile ſine labore & moleſtia res faciliores, eſſe ante.i. prius exercitatos i rebus difficilioribus. Nec nos inducimus hanc memoriam verborũ, vt poſſimus meminiſſe verſus, ſed confirmemus.i. ſtabiliamus hac exercitatione.ſ. memoriæ verborum: illam memoriam rerum quæ pertinet ad vtilitatem: vt poſſimus tranſire ſine labore ab hac difficili conſuetudine.ſ. memoria verborum: ad illam facilitatem: quæ eſt in memoria rerum. Sed cum preceptio artis eſt infirma in omni diſciplina · ſine ſumma aſſiduitate exercitationis: tum vero.i. tunc multo magis & verius: doctrina minimũ ideſt in minimo valet in memoria: niſi comprobetur induſtria, ſtudio, labore, diligentia. Tu o Herenni poteris curare, vt habeas q̃ plurimos locos & accommodatos q̃ maxime ad præcepta. Conuenit.i. conueniens eſt ſup. te & alium quẽlibet: exerceri quotidie in imaginibus collocandis. Non enim ſicut abducimur.i. auertimur: nonnunquam.i. interdum. a cæteris ſtudiis, id eſt exercitiis occupatione.ſ. aliqua: ita aliqua cauſa poteſt deducere nos ab hac re.i. a memoria exercenda. Nũquam enim eſt quin velimus tradere memoriæ aliquid & tum ſup. volum⁹ maxime: cum detinemur aliquo maiore officio. Quare cum vtile ſit meminiſſe facile: nõ fallit te.i. bene ſcis. id quod ſit vtile tantopere: quanto labore ſit appetendum: quia nimirum maximo. Quod.i. quam rem: poteris exiſtimare.i. iudicare: vtilitate cognita.i. poſtquam cognoueris, & perceperis vtilitatem. Nõ eſt ſententia i. non eſt decretum meum: adhortari te pluribus verbis ad eam rem.ſ. memoriam exercendam. ne videamur dixiſſe, aut ſtudio difficili, aut minus quã res poſtulat: hoc eſt ne plurima dicendo ſignificemus rem eſſe difficillimam, aut nos non ſatis dixiſſe. Nos dicemus deinceps in quarto, videlicet libro: de quarta parte rhetoricæ: tu frequenta, id eſt frequenter exerce primas quaſq partes & (quod neceſſe eſt maxime) cõfirma ſup. eas exercitatione.i. per exercitationem. Et hæc in tertium ad Herennium.

IN CICERONIS RHETOricæ ad Herennium Librum IIII. Hieronymi Capiduri Commentarius.

Voniam in hoc libro Herenni de elocutione cõſcripſimus.) Solent qui rhetorica præcepta conſcribunt, cum de elocutione precepiſſẽt, veterum authorũ in ſingulis præceptis exempla ſubiicere. quod facere Ciceroni non viſum eſt, potiuſquam vt ſuis vteretur exemplis. In hoc igitur lõgiore totius libri proœmio qui id fecere, confutat opiniones. Atq hoc neceſſitudine nos facere.) Senſus eſt. ſignũ ſatis manifeſtum, nos neceſſitate compulſos, vt nobis præfari liceat, quo rationem noſtræ ſententię demus: cum ſupra nec ante nec poſt tradita precepta id fecerimus. Ornare elocutionem vniuſcuiuſq generis.) In quocũq genere, cum elocutionem ornare volueris, exemplum eius ornatus non ſine ſummi alicuius viri authoritate proferes: Elocutionẽ vniuſcuiuſque generis.) In quocunq poetarum ſit, vel oratorem genere. Nõ ſatis habere.) Præcipere de artificio, ſi ſatis ſibi non arbitrantur eſſe, vt dent precepta, niſi etiam ſua quæ ſequamur exempla ſubiecerint. Ab Ennio ſumere.) Quod ille ſummus in heroico carmine poeta ſit exiſtimatus. Nam ita Cic. de Optimo genere oratorũ de eo ſcribit. Aut a Graccho ponere exemplum videtur.) Quem clariſſimũ oratorem fuiſſe tradit, ita dicens: Vtinam in Tito Graccho, Caioq Carbone talis mens ad rẽpublicam bene gerendã fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendum fuit. profecto nemo his viris gloria præſtitiſſet. Sed eorum alter propter turbulentiſſimũ tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numãtini bonis iratus acceſſerat, ab ipſa republica interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte voluntaria ſe a ueritate iudicũ vindicauit. Sed fuit vterq ſummus orator, atq hoc memoria patrum teſte didicimus. nam & Carbonis & Gracchi habemus orationes. nondum ſatis ſplendidas verbis, ſed acutas, prudentiæq pleniſſimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris a puero doctus, & græcis literis eruditus. Nam ſemper habuit ex Græcia exquiſitos magiſtros, iam quidẽ adoleſcens Diophanem Mytilenæum, Græciæ temporibus illis diſertiſſimum. ſed & breue tẽpus ingenii augendi & declarãdi fuit. Egeat idipſum confirmatione.) Si abiecti alicui⁹ fuit oratoris exemplum. Non poſſunt dicere.) Quare illos ſibi anteponant, cum eorum exempli cõmodum eſſe orationem putent vt imitemur: aut cur præcepta ſua probare contendant, ſi negent Gracchi aut Craſſi facultatẽ acquiri poſſe? Hoc Craſſo & Antonio oratoribus, Cicero exiſtimat, cum Græcoꝝ gloria latine dicẽdi copiam æquatam fuiſſe. Quippe qui Craſſo, inquit, nihil ſtatuo fieri poſſe perfectius. Erat ſumma grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum & vrbanitatis oratorius, non ſcurrilis lepos: latine loquendi accurata & ſine moleſtia diligens elegantia, in diſſerendo mira explicatio: cum de iure ciuili, cum de æquo & bono diſputaretur, argumentorũ & ſimilitudinum copia. Hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cum ta-

M. TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD HERENNIVM LIBER IIII.

Q V O N I A M *in hoc libro C. Herenni de elocutione cõſcripſimus, et quibus in rebus opus fuit exemplis uti, noſtris exemplis uſi ſumus, et id fecimus præter conſuetudinem Græcorũ, qui de hac re ſcripſerunt: neceſſario faciendum eſt, ut paucis rationem noſtri conſilij demus. Atq; hoc nos neceßitudine facere, nõ ſtudio ſatis erit ſigni, q in ſuperioribus libris nihil neq; ante rem, neque præter rem locuti ſumus. Nunc, ſi pauca, quæ res poſtulat, dixerimus; tibi id quod reliquum eſt artis, ita uti inſtituimus perſoluemus. Sed facilius noſtram rationem intelliges, ſi prius quid illi dicant cognoueris.*

Compluribus de cauſis putant oportere, cum ipſi præceperint quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuſcuiuſq; generis ab oratore, aut poeta probato ſumptum ponere exemplum.

Et primum ſe id modeſtia commotos facere dicunt, propterea q uideatur eſſe oſtentatio quædam, non ſatis habere præcipere de artificio, ſed etiam ipſos uideri uelle artificioſe gignere exempla: hoc eſt inquiunt, oſtentare ſe, nõ artem oſtendere. Quare pudor in primis eſt ad eam rem impedimento; ne nos ſolos probare, nos amare alios contẽnere, & deridere uideamur. Etenim cum poſſimus ab Ennio ſumptum aut a Graccho ponere exemplum, uidetur eſſe arrogantiæ, illa relinquere, & ad ſua deuenire. Præterea, exempla teſtimoniorum locum obtinent. Id enim

lem laborem non fugiſſemus: nunc ſine ſummo artificio fieri non poteſt. Quis enim eſt qui cum non ſumme teneat artem, poſſit ea quæ iubeat ars, de tanta & tam diffuſa ſcriptura notare & ſeparare? Cæteri cum legunt.) Vt tantum probari deberemus, quod cam vnũ diffuſa exempla compoſuiſſemus.

Orationes bonas) Luculẽtas. In parte ſua poſſe.) Vt ex ſe præcepta inueniat quę magnorum authorum authoritate confirmet. Ad Olympiacũ curſum venerit.) ſcilicet ad Olympia dicata ab Hercule quondã Ioui certamina in Elide venerit: veluti diffuſe in Commentariis Artis poeticæ Horatii complexi ſumus. Quomodo Lidꝰ aut Boius cum Sicyoniis curſitarint.) De hoc certaminis genere, nihil hodie ſciri poteſt.

In artis periculum.) Io præceptionem artis, quæ tanquam de curſos præceptorum eſt. At exempla.) Illorum ſubiungit, qui exempla io præceptis probant aliena. Ex ſimiliter deſinentibus verbis.) Quod ὁμοιοτέλευτον Græci vocant. Niſi aliquid ſcribat de arte.) Niſi eam artẽ ſecutꝰ ſcribat aliquid, quod ad eam ipſam attineat. Oſtendunt nobis quod alii excogitauerint.) Cum alienis vtũtur exẽplis. Niſi forte etiam, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis.) Ordo eſt, niſi forte etiam glorioſum putaretis, ſi veſtra manu fabulas aut orationes totas tranſcripſiſſetis, nedũ partẽ, quã pro exẽplo ſumatis, quod nullo modo æſtimandum eſt. Traoſcripſiſſetis.) Trãſcribere, tranſducere ſignificat: vnde & coloniæ tranſcribi a veteribus dicebantur. hinc Ouidius in Ibin dixit, In te tranſcribent veterum tormẽta virorum. hic autem trãſcripſiſſetis exempla, tranſtuliſſetis ſignificat, cum id exſcribere dicatur: vt, ſi voluiſſem ad neceſſarios vſus licebat exſcribere, hoc eſt exẽpla trãſferre. velut Pædianus etiam interpretatur ſic inuenimus aſcribere pene idem quoq; ſignificare. velut in Clodiũ, Ipſe denią; ille nouitius Ligur, venalis, aſcriptor & ſubſcriptor tuus. niſi q; aſcribere mẽtem alterius, inſcripta transferre eſt. Licet etiam aſcribere & imputare & deputare alicui ſignificet, quemadmodum proſcribo. nam cum aliquem in exilium promulgo ſignificet, aliquoties tamẽ pro eo quod eſt palam facio accipitur: vt Trãquillus de Nerone. Multa, inqt, Græce Latineq; proſcripta & vulgata ſunt. Sicut illa:

quod admonuerit & leuiter ſecerit præceptio, exemplo, ſicut teſtimonio comprobatur. Non ne igitur ridiculus ſit, ſi quis in lite, aut in iudicio domeſtico teſtimonio pugnet, & ſui ipſius teſtimonio abutatur? Vt enim teſtimonium, ſic exemplum rei confirmandæ cauſa ſumitur. Non ergo oportet hoc, niſi à probatiſſimo ſumi, ne quod aliud confirmare debeat, egeat ipſum confirmationis. Etenim neceſſe eſt, aut ſe omnibus anteponant, & ſua maxime probent, aut negent optima eſſe exempla, quæ à probatiſſimis oratoribus, aut poetis ſumpta ſunt. Si ſe omnibus anteponant, intollerabili arrogantia ſunt: ſi quos ſibi præponãt, & eorum exempla ſuis exemplis non putent præſtare, nõ poſſunt dicere, quare ſibi illos anteponant. Quid igitur ipſa authoritas antiquorum? Nam cum res probabiliores, tum hominum ſtudia ad imitãdum alacriora reddit: imo erigit omnium cupiditates, & acuit induſtriam, cum ſpes iniecta eſt poſſe imitando Gracchi aut Craſſi conſequi facultatem.

Poſtremo hoc ipſum ſummum eſt artificium, res uarias, & diſpares in tot poematibus, & orationibus ſparſas, & uage diſiectas, ita diligẽter eligere, ut unumquodq; genus exemplorum ſub ſingulos artis locos ſubiјcere poſſis. Hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cum talem laborem non fugiſſemus: nunc uero ſine ſummo artificio non poteſt fieri. Quis eſt enim qui cum non ſumme teneat artem, poſſit ea quæ iubeat ars, de tanta, & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare? Cæteri, cum legunt orationes bonas aut poemata, probant oratores & poetas; & neq; intelligunt quare commoti probẽt; q; ſcire non poſſunt ubi ſit, nec quid ſit, nec quomodo factũ ſit id quod eos maxime delectet. At is qui & hæc omnia intelligit, et idonea maxime eligit, et omnia in arte maxime ſcribenda, redigit in ſingulas rationes præceptionis; neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximũ artificiũ eſt, in arte ſua poſſe & alienis exẽplis uti.

Hæc illi cum dicunt, magis nos authoritate ſua commouent, q̃ ueritate diſputationis. Illud enim ueremur, ne cui ſatis ſit, ad contrariam rationem probandam, q; ab ea ſteterunt iј, qui & inuentores huius artificiј fuerunt, & uetuſtate iam ſatis omnibus probati ſunt. Quod ſi illorum authoritate remota res omnes uolent cum re comparare, intelligent non omnia eſſe concedenda antiquitati. Primũ igitur quod ab eis de modeſtia dicitur, uideamus ne nimiũ inutiliter, & pueriliter proferatur. Nam ſi tacere et nihil ſcribere modeſtia eſt, cur quicquam ſcribunt, aut loquuntur? Sin aliquid ſuũ ſcribũt, cur quo ſecius omnia ſcribãt, impediuntur modeſtia? Quaſi ſi quis ad Olympiacum uenerit curſum, & ſteterit ut mittatur, impudenteis dicat eſſe illos, qui currere cœperint, ipſe intra carcerem ſtet, & narret aliјs quomodo Ladas aut Boius cum Sicyoniјs curſitarint: Sic iſti, cum in artis curriculum deſcenderũt; illos qui in eo q; eſt artificiј, elaborent, aiunt facere immodeſte: ipſi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut ſcripturam, ſic ut in ſtadium rhetoricæ artis prodire non audeant. Non auſim dicere, ſed tamen uereor, ne qua in re laudem modeſtiæ uenentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi uis aliquis inquiet? artem tuã ſcribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas ipſe confirmare non potes, ab aliјs exempla ſumis: uide ne facias im-

Quis neget Aeneę magna de
ſtirpe Neronem,

& quæ ſequuntur. Itẽ deſcribo, verbis depingo, aut longius aliquid compoſitione proſequor, ſignificat: Trãquillus tamen de Domitiano: Liberalia, inquit, ſtudia imperii principio neglexit, quanquam bibliothecas incẽdio abſumptas impenſiſſime præparari curaſſet, exemplaribus vndiq; petitis, miſſiſq; Alexandriã, qui deſcriberent emendarentq; epiſtolas & orationes. vbi deſcriberẽt pro exſcriberẽt, velut hic Cic. tranſcriberẽt, poſuit. Mille ſunt hmõi, quæ nõ tã tum vicinam mutuantur ſignificationem, ſed etiam in longinquã diuerſamq; transferuntur. quamobrem minus mirum eſſe debet, ſi pro quo hic tranſcribo, alibi exſcribo poſuit. Si vos parua res ſicuti magna delectat.) Videtur enim parua, ſi artem cognoſcas tãtum, non etiã ex arte ſcribas. Nam iſto modo eligere.) Ex aliis quæ ſcribas. Nam oportet vt te illius artem oſtendas cognouiſſe, nec eius rei te rudem eſſe. cum autẽ id facis & oſtendis, non tamen, quid ipſe poſſis, ſignificas. Paulo plus in elocutione præſertim omnia.) Hoc eſt, vltra prima rudimenta aliquid. In elocutione præſertim, quæ intellectu facilis eſt, licet tractatu diffuſa ſit.

Niſi eruditus.) Multum exercitatus. nam elocutionis eruditionem, exercitatio multa præſtare poterit. Non ſine iudicio de Pacuuianis.) Quæ Pacuuii ſunt, qui Tragicus poeta fuit.

Periodos.) Ambitus, circuitiones, clauſulas. Non ſi quia plane rudis, id facere nemo poterit, cum tu feceris, te literatiſſimum putes.) Ordo eſt, & ſenſus ideo te non putes literatiſſimũ continuo eruditiſſimumq;, cum feceris, hoc eſt cum id fueris cõſecutus, vt artificioſa eligas dicta quod aliꝰ nemo facere poſſit, ex oratoribus nempe poetis ue artificioſe dicta ſic eligendo. Quia plane rudis.) Artis expers ſit, & ignarus. Ineptus ſis.) Si te ob id literatiſſimum exiſtimabis, eris vtique ſtultus.

Propterea q; ipſo ſigno videmus te.) Signum enim ipſa dictorum annotatio eſt, artificiũ in illis fuiſſe, qui ita ſcripſerunt.

Ab aliis commode ſcripta.) Quod ſint commode & cum arte ſcripta. Non ipſe continuo commode ſcribit.) Quia aliud eſt, quid alii dixerint intelligere, aliud eſt exercitatum eſſe.

Non tum cum parere.) Cum aliis hanc dicendi facultatẽ debent ſuggerere. alio igitur id tempore efficiant, cum iam pręceptis

ceptis traditis quid alii fecerint, oſtendere voluerint. Velut de optimo genere oratorum ipſe fecit, qui Demoſthenis in Aeſchinem, & Aeſchinis in Demoſthenem orationes in Latinum vertit, vt quod nam genus optimum oratoris eſſet oſtenderet, & virtutes alieno exemplo oratorias exprimeret. Sic in Oratore ad Brutum, aliquando Craſſi exempla, vt elocutionis virtutes apparerent, protulit.

IN RHETORICAE ad Herenniū Librū IIII. Gyberti Longolii annotationes, & Cl. Pōtani Scholia.

QVoniā in hoc libro.) Paraſceue.i. ꝑparatio quædam ad ſequētem quęſtionem, de exēplorum vſurpatione. Oritur autem hæc diſputatio a facto neceſſitatis, quod niſi defenderet, in vitio eſſe videri poterat. Hoc itaq; proœmium contentioſum eſt, quo Græcorum ſuperſtitioſam curā in alienis exēplis probādis reprehēdit. * Initio purgat ſe, quod præter quorūdam morem propriis ſit vſus exemplis, diluens quæ ab aduerſariis obiici poterant. Eſt autem tota hæc diſputatio in genere deliberatiuo. Conſulturum enim, alienis ne an ꝓpriis exemplis, quæ dicuntur, comprobari debeāt. Argumenta a partibus honeſti ſumuntur, vt a prudentia. Item a conſuetudine, a decoro, &c. Neq; ante rem.) Hoc eſt, cum ordinem obſeruauim⁹: vt quodq; ſuo loco diceremus. Cō pluribus de cauſis putant oportere.) Didaſcalicū ordinem ſeruat, vt aduerſariorum opinionem, rationes, cōfirmationeſq;, pri⁹ ſupponat, q̄ ad deſtructionem & ſuā aſſeuerationem perueniat. Sic enim facilius perſuadebit, & incidentes dubitationes omnes tollere facilius poterit. Eſt autem primum argumētum a dignitate ſumptū. * Prima aduerſariorum argumētatio eſt, quadripartita: cuius propoſitio eſt, Meram eſſe oſtentationem cum pręcepta de dicendi ratione, abs te tradita ſint, nolle adhibere veterum exempla, ſed potius propria fingere. Impudenter enim & parū modeſte fit, ſi quis ſua duntaxat amet, vetera vero negligat. Deinde ſuperuacaneum eſt, cum ex veteribus abunde ſatis exēplorum ſuppetat, cōfingere noua. Præterea cum veterum exempla teſtimoniorum locum obtineant, recens autem atq; adeo abs te inuenta non eam habeant authoritatem, illis vti præſtat q̄ noſtris. Induſtriæ deniq; ſingularis argumentum eſt, ex antiquorum ſcriptis exempla collecta tuis pręceptis ita poſſe accommodare vt hæc non temere edidiſſe videaris. Vt enim teſtimonium.) Ab exempli natura. Etenim neceſſe eſt.) Dilēma. Quid igitur ipſa authoritas antiquorum?) Arguit rurſus ab vtilitate, idq; imitationis facultate. Poſtremo hoc ipſum.) Ab eruditionis & ingenii admiratione. Hoc igitur ipſum.) Complexio. Hæc illi cū dicunt.) Confutatio. Captat autem principio beneuolentiā ab aduerſariorū falſa aſſeueratione, qui authoritatib⁹ plus q̄ veritati tribuebant. Diluit aūt ſingula capita, iuxta ordinem quo propoſita fuerunt. Quaſi ſi quis ad Olimpiacum) Confirmatio a ſimili. Quomodo Ladas aut Boius.) Ladæ & Boii inſignium curſorū meminerunt apud Gręcos Pauſanias, Athenęus, Lucianus, apud Latinos, Catull⁹ Martialis, & Solinus capite quinto.

Quid enim tibi vis.) Proſopopœia diſputantis. At exempla quoniam.) Aliud aduerſariorū argumētum, de teſtimoniorum ratione, quod diluitur ab interpretatione nominis diuerſa, & etymologia. At hoc ipſum difficile.) ὑποφορά. Quid dicitis difficile?) Anthypophora, quæ tractatur dilemmatica argumentatione. Multum eſt artificio ſius.) Alias, Multo eſt artificioſius, &c. Contra ea quæ ab iis dicuntur.) Tranſitio ad reliquas obiectiones.

ASCENSIVS.

QVoniam &cæ. In præfatione huius quarti & vltimi libri Rhetoricorum ad Herennium in quo de elocutione determinare conſtituit. Primo purgat q̄ præter grecorum morem propriis exemplis vſurus eſt: ad cuius purgationis facilitatem primo affert: quæ ab aduerſariis potiſſimum grecis obiici poſſint. Ordo eſt. O Herenni: quoniam nos ſcripſimus in hoc libro.ſ. quarto: de elocutione: & quoniam vſi ſumus exemplis noſtris.i. a nobis excogitatis: in illis ſup. rebus: in quibus opus fuit vti exemplis: & quoniam fecimus, præter conſuetudinem græcorum qui ſcripſerunt de hac re? videlicet de elocutione, faciendum eſt neceſſario: neceſſitate tamen cōditionata: vtpote ſi volumus obiectionib⁹ obuiare: vt demus paucis.ſ. verbis rationem noſtri cōſilii.i. paucis oſtendēdum erat: cur id fecimus. Atq; ſatis ſigni, id eſt apparentiæ erit nos facere: hoc.i. dare rationem noſtri conſilii: hoc eſt per digreſſionem nos purgare: neceſſitudine.ſ. conditionata, vt dictum eſt, non ſtudio.i. affectione quadam & proprio motu: hoc inquam ſatis ſigni erit: q̄ in ſuperioribus libris nihil ſumus locuti: neq; ante rem.ſ. principaliter tractan-

pudenter, qui tuo nomini uelis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam ſi eorum uolumina prehenderint antiqui oratores, & poetæ, & ſuum quiſque de libris ſuis tulerit, nihil iſtis q̄ ſuum uelint relinquetur. At exempla quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item conuenit ut teſtimonia ab hominibus, probatiſſimis ſumi. Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neq; teſtificandi cauſa, ſed demonſtrandi. Non enim cum dicimus eſſe exornationem, quæ, uerbi cauſa, conſtet ex ſimiliter deſinentibus uerbis, & ponimus hoc exemplum a Craſſo, quod poſſumus & debemus, teſtimonium collocamus, ſed exemplū.

Hoc igitur intereſt inter exemplum & teſtimonium. Exemplo demonſtratur id quod dicimus cuiuſmodi ſit, Teſtimonio eſſe illud, ita ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet teſtimonium cum re conuenire, aliter enim rem non poteſt confirmare: at id quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? quia pollicentur ſe artem ſcribere, et exempla proferunt ab ijs plerunq;, qui artem neſcierunt. Tum quis eſt qui poſſit id quod de arte ſcripſerit, comprobare niſi aliquid ſcribat ex arte? Contraq; faciūt, quam polliceri uidentur: nam cum ſcribere artem inſtituunt, uidentur dicere ſe excogitaſſe quod alios docerent: cum uero ſcribunt, oſtēdunt nobis quid alij excogitarint. At hoc ipſum difficile eſt, inquiunt eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrum laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarum. Sunt enim multa laborioſa, quæ ſi faciatis, non continuo gloriemini. Niſi forte etiam ſi ueſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis glorioſum putaretis. Sin autem iſtud artificium egregium dicitis, uidete ne inſueti rerum maiorum uideamini, ſi uos parua res, ſicuti magna delectat. Nam iſto modo eligere rudis quidem nemo poteſt, ſed ſine ſummo artificio multi. Quiſquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione præſertim, omnia uidere poterit quæ ex arte dicentur: facere nemo poterit, niſi eruditus. Ita ut ſi de tragœdijs Ennij uelis ſententias eligere, aut de Pacuuianis periodos, ſed quia plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatiſſimum putes, ineptus ſis: propterea q̄ id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Itē ſi cum ex orationibus, aut poematibus elegeris exempla, quæ certis ſignis artificij notata ſunt, quia rudis id nemo facere poſſit, artificioſiſſime te feciſſe putes, erras: propterea q̄ iſto ſigno uidemus te nonnihil eius ſcire, alijs ſignis te ſcire multa intelligimus.

Quòd ſi artificioſum eſt intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta, multo eſt artificioſius ipſum ſcribere ex arte. Qui enim ſcribit artificioſe, ab alijs commode ſcripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continuo ipſe cōmode ſcribet. Et ſi eſt maxime artificioſum, alio tempore utantur ea facultate, non tum, cum parere ipſi & gignere, & proferre debet. Poſtremo in eo uim artificij conſumant, ut ipſi ab alijs potius eligendi, q̄ aliorum boni electores exiſtimentur. Contra ea quæ ab ijs dicuntur, qui debent alienis ſe exemplis uti oportere, ſatis eſt dictum. Nunc qui ſeparatim dici poſſint, conſideremus.

adducant exempla: tota grammaticorum manus contra eum ſtabit: quin & author ipſe in libris officiorum, atque aliis diſciplinabilibus alienis fere vtitur exemplis. Verum inſtitutum noſtrum ordinem proſequamur qui talis eſt. Cum illi.ſ. græci præceptores, aut eorum defenſores: dicunt hæc, ſcilicet paulo ante recitata: & nobis obiecta: ipſi magis commouent nos ſua authoritate: quæ ſumma apud græcos erat propter vetuſtatem, quam veritate diſputationis, id eſt rationum ab eis adductarum. Non enim veremur illud, ne cui, id eſt vt non alicui: vt nō ſit ſatis, ſcilicet authoritatis alicui: ad probādam, aut perſuadendam rationem contrariam, hoc eſt noſtram, aut potius noſtræ. vt paulo poſt dicam ante ſecundum notabile: q, id eſt quia: hi qui fuerunt inuentores huius artificii, id eſt artis rhetoricæ. hoc eſt græci præceptores: qui primi de ratione dicendi præceperunt. ſteterint ab ea, id eſt ab aduerſa ratione: hoc eſt pro ea pugnauerint (Vbi prius quam pergamus duo notanda diximus: alterum quod vt prius monui: vereor, timeo, formido, caueo, & ſimilia verba includant negationem: quæ quando in principio in aliqua dictione includitur ſæpe nō plus facit quam ſi nulla eſſet: quo circa in eodem ſenſu dicere poſſis: vereor ne cui ſatis ſit: & vereor ne cui ſatis nō ſit. Sunt præterea qui legant improbandam: vt ſit vereor ne cui ſit ſatis ad improbandam contrariam rationem q ab ea ſteterint &c. Alii autem ſic intelligunt: vereor ne cui ſit, aut videatur ſatis ad probandam rationem contrariam ſcilicet noſtræ, id eſt ne hoc videatur ſufficere pro eius probatione: q ab ea ſteterint &c. & hic certe ſenſus & ordo videtur mihi optimus. Alterum quod notatum velim eſt: eleganter dici ſtare ab aliquo: pro eo quod eſt eſſe illi præſidio: & pro eo pugnare: quæ res tracta eſt a militibus in acie inſtructis: & pro ſuo vtrinq duce ſtantibus. Qua elegantia vt aliis multis lepide vſus eſt vir diſertus Guilielmus Budeus: in tranſlatione Plutarchi de fortuna Romanorum & virtute Alexandri magni. Sed ad ordinem reuertamur) & vereor ne cui ſit ſatis ad probandam contrariam rationem, ſcilicet vt modo dixi aduerſariorum q illi qui ſteterint pro ea. ſint iam ſatis probati, id eſt approbati (Fere enim Cicero probare pro approbare, ſeu comprobare accipit) omnibus vetuſtate, id eſt propter vetuſtatem. vbi latenter improbat id quod Horatius in arte & in epiſtolis damnat: vulgus laudare antiquos eo duntaxat nomine q antiqui ſint: & improbare nouos authores non alio nomine quam q noui ſint. Quod ſi remota, id eſt ſeclusa authoritate illorum hi qui pro antiquis pugnant: volent comparare res omnes cum re, id eſt rationes antiquorum cum ratione noſtra: vt, id eſt non moueatur authoritate illorum: ſed quid dicatur animaduertant (Poſſet etiam legi rem omnes cum re. vt ſit omnes volent) & ipſi intelligent non omnia eſſe concedenda antiquitati. Igitur videamus primum ne pro ani illud quod dicitur ab eis de modeſtia (dicunt enim ad modeſtiam pertinere alienis vti exemplis, & ad oſtentationem ſuis) proferatur ab eis nimium inutiliter & pueriliter. Nam ſi tacere & nihil ſcribere eſt modeſtia cur ſcribunt, aut loquuntur quicquam? (Et ſi dicant modeſtiæ eſt: quæ ſcripſeris alienis non tuis teſtimoniis comprobare. contra quod dicit) Sin, id eſt ſed ſi ipſi ſcribunt aliquid ſuum, id eſt proprium, & a ſe inuentum: cur impediuntur modeſtia id eſt per modeſtiam: quo ſecius, id eſt quo minus, aut vt nō ſcribant omnia, id eſt ſua? q.d. nulla (Poſſent tamen ad hoc reſpondere multum eſſe diſcriminis: nam ideo præcepta tradimus, q aliquid melius, aut commodius inueniſſe videmur: ideo vero ex alienis non noſtris comprobamus exemplis, vt arrogantiam vitemus, & fidem noſtris aſtruamus. Sed audiamus authorem.) Quaſi, id eſt id faciunt, perinde ac ſi quis venerit ad curſum olympiacum: vbi in ſtadio currebatur olim, & ſteterit, ſcilicet paratus, vt emittatur.ſ. e carcere in ſtadium, aut curriculum, & dicat illos eſſe impudentes, id eſt inuerecundos ac infrunitos ſeu effrontes, qui cœperint currere. ipſe ſtet intra carcerem, id eſt ante repagulum coercens curſuros donec ſignum datum ſit, & narret, id eſt recitet aliis quomodo lædas ſeu ladas, aut Boius qui duo excellentiſſimi fuerunt curſores, curſitarunt cum ſicyoniis, ſcilicet populis a Sicyonia vrbe Peloponneſi profectis, & ad curſum optimis: ſic iſti, ſcilicet ſcrupuloſi præceptores, cum deſcenderint in curriculum artis, id eſt in exercitium & experimentum vbi quæ diximus, aut præcepimus comprobanda ſint: dicunt illos qui elaborent in eo quod eſt artificii: facere immodeſte, id eſt contra modeſtiam, quia arroganter, & ipſi laudant aliquem oratorem: aut poetam antiquum, aut ſcripturam, ſcilicet antiquam, ſic vt non audeant prodire in ſtudium. i. exercitium artis rhetoricæ. Non auſim dicere ſed tamen vereor ne ipſi ſint impudentes in ea ipſa re, in qua re ipſi venentur. i. aucupentur laudem modeſtiæ. Enim pro qa aliquis (non dicit quod ipſe id faciat) inquiet quid vis tibi: id eſt quid prætendis? tu ſcribis artem tuam & gignis. i. profers & paras nobis nouas præceptiones, & ipſe. i. tute non potes confirmare eas. ſ. exemplis tuis: ſed ſumis exempla ab aliis. Vide id eſt proſpice ne facias impudenter qui velis libare. i. deguſtare aut offerre tibi laudem ex laboribus aliorum, ſcilicet quorum exempla adducis. Nam ſi antiqui oratores & poetæ prendeont, id eſt acceperint in manus volumina eorum ſcilicet qui alienis exemplis vtuntur: & quiſq tulerit e libris tuis, aut potius eorum: nam dura videretur perſonarum variatio: ſuum, id eſt quod e ſuis libris excerptum deprenderit: nihil relinquetur iſtis quod ſup. ſit ſuum, id eſt proprium.

¶ At exempla. Refellit nunc ſecundam obiectionem dicentium. At, id eſt ſed (inquiunt:) quoniam exempla ſunt ſimilia teſtimoniorum: conuenit: item, id eſt ſimiliter exempla ſumi ab hominibus probatiſſimis vt, id eſt quemadmodum teſtimonia. Primum omnium, id eſt pro prima reſponſione dico quod exempla ponentur: hic, id eſt in hac re: non cauſa confirmandi: neq teſtificandi (quia vt philoſophus dicit exempla ponuntur non vt ſint: ſed vt per ea quæ ſunt intelligantur. vnde exemplorum non requiritur veritas, ſicut teſtium) ſed cauſa demonſtrandi, id eſt docendi vel declarandi. Non enim cum diximus exornationem colorem illum rhetoricum, eſſe (verbi cauſa, id eſt exempli gratia) quæ conſtet ex verbis deſinentibus ſimiliter, & ponimus hoc exemplum a Craſſo, id eſt orationibus Craſſi, in quibus eſt quod poſſumus & debemus, quæ duo verba ſimiliter deſinunt, nos collocamus. i. conſtituimus, aut ſimul ponimus, teſtimonium.ſ. definitionis noſtræ, ſed exemplum. Quæ duo non idem ſunt, neque idem faciunt. Nam ſi quis falſo definiat rem quampiam, poterit nihilominus ex bonis authoribus exemplum non teſtimonium adducere, vt ſi quis dicat elegantiam eſſe ſi antecedens præcedens confirmetur relatiuo in caſu, cum in diuerſo ars poſitum velit, & det pro exemplo illud æneid. Vrbem quam ſtatuo veſtra eſt exemplum erit non teſtimonium, neq approbatio, vnde dicit author. Igitur hoc intereſt inter exemplum & teſtimonium, quod ſup. demonſtratur.ſ. a nobis, exemplo. i. per exemplum, cuiuſmodi ſit id quod dicimus, ſed ſup. confirmatur.ſ. a nobis, teſtimonio. i. per teſtimonium, illud eſſe ita, vt nos dicimus. Præterea oportet teſtimonium conuenire cum re, enim pro quia, teſtimonium non poteſt aliter. i. niſi conueniat cum re confirmare rem, at, id eſt ſed id quod faciunt. i. adducere exempla aliena non conuenit cum re. Quid ita, id eſt cur id dicis: O Cicero cum exempla habeant eſſe rebus conſocmia? Reſpondet, quia tales pollicentur ſe ſcribere artem, ſcilicet rhetoricam, & ſup. proferunt plerunque exempla, vel, id eſt etiam ab his qui neſcierunt artem. Tum, id eſt inſuper quis eſt qui poſſit comprobare id quod ſcripſerit de arte, niſi ſcribat aliquid ex arte? q.d. nullus, q, id eſt & tamen ii faciunt contra, id eſt contrarium, qui videntur polliceri, ſcilicet ſe tradere artem. Nam cum inſtituunt, id eſt prætendunt ſcribere artem, videntur dicere ſe excogitaſſe, id quod doceant alios, vero pro ſed, cum ſcribunt, tunc oſtendunt nobis, quid alii excogitauerint, quia aliena adducunt exēpla.

¶ Ad hoc ipſum &c. Reſpondet vltimæ obiectioni aduerſariorum dicens. At, id eſt ſed ipſi inquiunt, id eſt dicunt, hoc ipſum eſt difficile eligere de multis, ſcilicet ſcriptis exempla ad propoſitum & præceptum noſtrum facientia, & ita videntur ob difficultatem ſibi laudem & gloriam venari. Vnde reſpondens Cicero docet glorioſum non eſſe dicens. Quid dicitis. i. vocatis difficile? vtrum laborioſum an artificioſum, hoc eſt vtrū id quod ſit laborioſum, an id qd artificioſum. Si ſup. vocatis, aut dicitis difficile, laborioſum. i. qd ſit laborioſum nō ſtatim. i. non ideo ſup. erit, aut dicetis pręclarum. Sunt enim multa laborioſa quæ ſi faciatis non continuo, id eſt non ideo gloriemini. i. debeatis gloriari: vt de pręclaro facinore: ni

ſi forte putaretis glorioſum ſi tranſcripſeritis veſtra manu fabulas aut orationes totas:id enim laborioſum eſt & minime glorioſum. Sin autem.i.ſed ſi:dicitis iſtud.ſ.difficile, glorioſum, & egregium, videte.i.attẽdite,ne videamini inſueti.i. inexperti rerum maiorum:cum neſciatis quę ſint res maiores aut magnæ:hoc eſt laude dignę,ſi parua res delectat vos ſicut magna. Nam eligere iſto modo.ſ.de aliorum ſcriptis, quidẽ.i.certe nemo poteſt rudis.i.qui ſit penitus rudis & ignarus artis, ſed multi ſup.poſſunt eligere ſine ſummo artificio. Enim pro qa,quiſquã.i.quicũq; audiuit de arte.ſ.dicendi.prę ſertim de e nuntiatione paulo plus.ſ.q̃ reliq; poterit videre.i.diſcernere omnia quæ dicentur ex arte,ſed ſup.(quod tamen eleganter omittitur) nemo poteſt facere ſup.ex arte.i.ipſemet nõ poteſt dicere ex arte niſi eruditus. Ita vt ſi velis eligere ſententias.i.dicta ſententioſa:de tragœdiis Ennii,aut periodos.i.clauſulas:de pacuuianis ſup.tragœdiis nemo poterit id facere qui ſit plane.i.omnino,rudis.i.imperitus & ineruditus in arte: & ſup. cum feceris ſup.id.i.cum ſentẽtias & piodos excerpſeris quod plane rudis nemo facit,putes te ſup. propterea,literatiſſimum ſis ineptus, quia ſtolidus,aut inaniter glorians,ꝓpterea ꝙ literatus quãuis id eſt quantũuis medioeriter faciat facile,id.i.decerpſit ſententias,& periodos. Item ſi,cum.i.poſtq̃ elegeris exempla ex orationibus,aut ex poematibus quę ſunt notata certis ſignis.i.iudicus artificii:qa nemo rudis poſſit facere id,putas ne ideo, te feciſſe artificioſiſſime?erras.i.falleris,& ſtulte id putas, ꝓpterea ꝙ videmus.ſ.oculis mentis. i.cognoſcimus ipſo ſigno.i.per ipſum ſignum te ſcire non nihil.i.modicum quippiam, eius rei.i. artis,cuius exempla aliũde adduxeris,ſed ſup.intelligimus aliis

ſignis,

ſignis,ſi videlicet tua exempla,hoc eſt per te ſcripta attuleris, te ſcire multa.ſ.eius rei.Quod ſi intelligere quæ ſunt ſcripta ex arte,eſt artificioſum,tunc ipſum.i.te , aut alium,aut ipſum pro articulo dixit.q.d.τὸ γράφειν:hoc eſt ipſum ſcribere ex arte,eſt artificioſius multo. Enim pro quia:is qui ſcribit artificioſe,ipſe.i.ipſemet poterit intelligere facile.i.faciliter ſcripta ab aliis cõmode.i.conuenienter,ſed non econuerſo,quia is qui eligit facile ſup.exempla ex ſcriptis aliorum,nõ continuo.i.non ideo, ipſe.i.quod dicunt in propria perſona,hoc eſt ipſemet,ſcribet commode.i.cõuenienter, & vti ſcer. Et ſi ſup.adducet exempla ab alio,eſt maxime artificioſum, vt ipſi dicunt, vtãtur ea facultate alio tempore , nõ ſup.tunc dum ipſi debent comparare.i. acquirere & gignere.i.excogitare & proferre.i.edere ſup. ſimilia exempla. Poſtremo cõſumant ſup.tales qui volunt laudari: vim.i.poteſtatem artificii.ſ.ſui.in eo.i.in ea re, vt ſup. ipſi æſtimentur.i.reputentur , & iudicentur potius eligendi.i.ſcripta ſua eligenda,ab aliis quam vt æſtimẽtur boni electores aliorũ, quia glorioſum putabant ſi ex ſcriptis ſuis exempla ſumantur , vnde eſt illud Perſianum . Ten cyrrhatorum centum dictata fuiſſe . Pro nihilo pendas? Per tranſitionem autem , id eſt per formam tranſeundi ad aliam diſputationem concludit tractatum hunc dicens . Satis dictum eſt contra ea quæ dicuntur ab his qui dicunt oportere ſe vti exemplis alienis:& ita dicunt alios quoq; non ſuis, ſed alienis vbi oportere & arroganter feciſſe Ciceronem qui ſuis vſus eſt. Nunc,id eſt deinceps conſideremus quæ poſſint dici, ſcilicet in aduerſarios tales : ſeparatim id eſt ſeorſum argumentando non contra eorum dicta , ſed ſeparatim eis noua obiiciendo .

CAPIDVR VS.

De eo, quod poſtea diximus .) Quod ſecundo loco poſuimus. Deinde intereſt magni eius , qui diſcere vult .) Hoc dicit : multum refert, vtrũ is qui vult diſcere , putet vnius authoris, cuius ipſe velit eſſe ſimilis , omnes dicendi virtutes eſſe ſibi complectendas , & id efficere poſſit ne ſuo ſtudio, an non. Ad illius facultatem .) Quam ille fuit conſecutus. Nitetur ad omnium facultatem.) Elaborabit vehementer, vt virtutes quibus ille nituerit imitetur. Ipſis enim cõtentus erit.) Paucis illis, quas poterit imitari, virtutibus contentus erit, nec vltra quæret. Nec ſane mirum , ſi paucis contentus erit.) Penes vnum reperire non potuerit .) Quippe , qui a multis exempla colligit . Allatis igitur exemplis a Catone , a Giaccho , a Lælio , a Scipione , Galba , Porcina, Craſſo, Antonio, cæteriſq;.) Catonem illum priſcum dicit oratorem, cuius alibi ita meminit . Catonem vero quis noſtrorum oratorum , qui quidem nũc ſunt,legit?aut quis nouit omnino ? At quẽ virum, dii boni!mitto ciuem,aut ſenatorem,aut imperatorem(oratorem enim hoc loco quærimus)quis illo grauior in laudando , acerbior in vituperando , in ſententiis argutior, in dicendo ediſſerendoq; ſubtilior? Refertæ ſunt eius orationes amplius centum quinquaginta , quas quidem adhuc inuenerim & le-

gerim

gerim, & verbis & rebus illuſtribus,licet ex his multo plura poſſint eligi quæ notatione & laude digna ſint.omnes enim oratoriæ virtutes in eis reperientur . Iam vero origines, quem florem , aut quod lumen eloquentiæ non habent ? amatores huic deſunt, ſicuti multis iam ante ſeculis & Philiſto Syracuſio , & ipſi Thucydidi . Nam vt horum conciſis ſententiis, interdum etiam non ſatis apertis , tum breuitate, tũ nimio acumine officit Theopompus , elatione atq; altitudine orationis ſuæ , quod idem Lyſiæ Demoſtenes, ſic Catonis luminibus obſtruxit hæc poſterorum quaſi exaggerata altius oratio. Sed i noſtris apparet, ꝙ hi ipſi,q in gręcis antiqtate delectãtur,eaq; ſubtilitate quã Atticã appellãt hanc in Catone ne nouerũt qdẽ. Hyperidis maliit eſſe,& Lyſiæ:laudo, ſed cur noluit Catonis? Attico genere dicẽdi ſe gaudere dicunt. ſapiẽter id quidem , atque vtinam imitarentur , nec oſſa ſolum,ſed etiã ſanguinem gratum eſt tamen, quod volunt, Cur igitur Lyſias & Hyperides amantur ? cum penitus ignoretur Cato ? antiquior eſt huius ſermo, & quędam horridiora verba (ita enim tum loquebantur) id muta quod tum ille non potuit, & adde numeros , vt aptior ſit oratio , ipſa verba compone , & quaſi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitauerunt, iam neminem ante-

ne

Dicimus ergo eos omnes , ideo quòd alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere quòd à multis exempla ſumant. Et de eo, quod poſtea diximus, ante uideamus. Si concederem aliena oportere aſſumere exẽpla, uincerem unius oportere. Primum , quòd contra hoc nulla ſtaret eorum ratio . Licet enim eligerent , & probarent quemlibet, qui ſibi in omnes res ſuppeditaret exẽpla , uel poetam, uel oratorem cuius authoritate niterentur. Deinde intereſt magni eius qui diſcere uult, utrum unũ oĩa, an oĩa neminem, ſed aliud alium putet conſequi poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes unum conſiſtere , ipſe quoq; ad omniũ nitetur facultatem: ſi id deſperarit, in paucis ſe exercebit. Ipſis enim contentus erit, nec mirum, tum ipſe præceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis a Catone, à Gracchis, à Lælio, a Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio cæteriſq;: itẽ ſumptis alijs à poetis, et hiſtoriarum ſcriptoribus, neceſſe erit eum qui diſcet, ac omnibus putare omnia , ab uno pauca uix potuiſſe ſumi. Quare ſi unus alicuius eſſe ſimile ſatis habebit, omnia quæ omnes habuerint, ſolum habere ſe poſſe diffidet. Ergo inutile eſt ei, qui diſcere uult, num putare unũ poſſe omnia. Igitur nemo in hanc incideret opinionẽ, ſi ab uno exempla ſumpſiſſet. Nunc hoc ſigni eſt ipſos artis ſcriptores non putaſſe unum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere : quoniam neq; ſua protulerunt , neq; unius alicuius, aut deniq; duorum ; ſed ab omnibus oratoribus, & poetis exempla ſumpſerunt. Deinde, ſi quis uelit artem demonſtrare nihil prodeſſe ad diſcendum , non male utatur hoc adiumento , quòd unus omnes artis partes conſequi nemo potuerit .

Quod igitur iuuat horum rationem , qui omnino improbent artem , id non ridiculum eſt , ipſum ſcriptorem artis ſuo iudicio comprobaret Ergo ab uno ſumenda fuiſſe docuimus exempla , ſi ſemper aliunde ſumeren-

tur. Nunc omnino aliunde ſic intelligemus ſumenda non fuiſſe. Primum omnium quod ab artis ſcriptorem aſfertur exemplum, de eius artificio debet eſſe, non ut ſi quis purpuram, aut aliud quippiam uendens, dicat, ſume a me, ſed huius exemplum aliunde rogabo, tibi quod oſtendam. Si merces ipſi qui uenditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis aceruos ſe dicant tritici habere, ſed eorum exemplum pugno non habeant, quod oſtendant. Si Triptolemus, cum hominibus ſemen largiretur, ipſe ab alijs hominibus id mutuaretur: aut ſi Prometheus, mortalibus ignem diuidere uellet, ipſe à uicinis cum teſta ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum uideretur? iſti magiſtri omnium dicendi præceptores non uidentur ſibi ridicule facere, cum id quod alijs pollicentur ab alijs quærunt. Si, qui ſe fontes maximos penitus abſconditos aperuiſſe dicat, & hæc ſitiens quàm maxime loquatur, neq; habeat quo ſitim ſedet, non irrideatur? Iſti cum non modo dominos ſe fontium, ſed ſe ipſos fontes eſſe dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, ſi cum id polliceantur alijs, areſcant ipſi ſiccitate. Chares à Lyſippo ſtatuas facere non iſto modo didicit, ut Lyſippus caput oſtenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: ſed omnia coram magiſtrum facientem uidebat, cæterorum opera uel ſua ſponte conſiderare poterat. Iſti credunt eos qui hæc uelint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius. Præterea, nec poſſunt quidem ea, quæ ſumuntur ab alijs exempla, tam eſſe accommodata ad artem quàm propria propterea quòd in dicendo leuiter unuſquiſque locus plerunque tangitur ne ars appareat. In præcipiendo expreſſe cõſcripta ponere oportet exempla, ut in artis formam conuenire poſſint: & poſt in dicendo ne poſſit ars eminere, & ab omnibus uideri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam, ut magis ars cognoſcatur, ſuis exemplis melius eſt uti. Poſtremo hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem quòd nomina rerum Græca quæ conuertimus, ea remota ſunt à conſuetudine. Quæ enim res apud noſtros non erant, rerum nomina non poterant eſſe uſitata. Ergo hæc aſperiora primo uideantur neceſſe eſt, idq; fiet rei non noſtra difficultate. Reliquum ſcripturæ conſumentur in exemplis, hæc aliena ſi poſuiſſemus, factum eſſet ut quod commodius eſſet in hoc libro, id noſtrum non eſſet: quod aſperius, & inuſitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de cauſis cum artis inuentionem Græcorum probaſſemus, exemplorum rationem ſecuti non ſumus. Nunc tempus poſtulat, ut ad elocutionis præcepta tranſeamus.

ſeponet Catoni. Ornari orationem Græci putant, ſi verborũ immutationibus utantur, quos appellant tropos, & ſententiarum orationisq; formis, quas uocant ſchemata. Incredibile eſt, q̃ ſit in utroq; genere & creber, & diſtinctus Cato, nec uero ignoro, non eſſe ſatis, politũ hunc oratorem haberi quærendum eſſe aliqd profectus: quippe, cum ita ſit ad noſtrorum tẽporum rationem uetus, ut nullius ſcriptum extet, dignũ quidem lectiõe, quod ſit antiquius. A Graccho.) Hunc qualẽ Cicero fuiſſe cenſeat, ſupra docuimus niſi qd Q. Martio & Cn. Seruilio Conſ. T. Gracchus P. Gracchi filius fuit, quibis conſul & cẽſor fuit, eius autem oratio græca apud Rhodios extat. quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentẽ fuiſſe cõſtat. A Lælio.) Hic Scæuolæ ſocer fuit, cuius oratione negat Brutus quicquã fieri poſſe dulcius. Addit hic Auguſtinus, q Cicero dixerit adeo abiectam fuiſſe, ut ei aſpicere nemo uellet. Sed probat tñ ẽt alibi Cicero, a Cornelia filia, cui Lælię nomẽ fuit, ipſius elegãtiã ſic inquiens. Sed magni intereſt, quos quiſq; audiat quotidie domi. Loquitur. n. puer quẽadmodũ patres, pædagogi, matres loquunt. Legimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorũ. apparet filios nõ tã in gremio educatos: q̃ in ſermone matris. Auditus eſt nobis Læliæ filiæ ſæpe ſermo. Ergo illã patris elegãtia tinctã uidimus, & filias eius Mutias Ambas. Põt ergo a Lælia uideri ſcriptũ, nõ minus q̃ a Lælio. A Scipione.) Superiorẽ Scipionẽ nõ īfantẽ fuiſſe, Cic. dicit: filiũ aũt eius, q Scipionẽ minorẽ a Paulo adoptauit, ſi corpore ualuiſſet, in primis, inquit, ipſe habitus eſſet diſertus. Indicant id cũ oratiunculæ, tum hiſtoria quędam Græce ſcripta dulciſsime. P. etiam Scipionem Naſicam, qui eſt Coreulũ appellatus, qui item bis conſul & cenſor fuit, habitum eloquentem, maioris illius qui ſacra acceperat filium, accepimus. Galba.) Sua ætate, vt Cicero inqt, Sergius Galba ſine controuerſia eloquentia oĩus præſtitit, & nimirũ hic princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quaſi legitima opera tractauit vt egrederetur a propoſito ornandi cauſa, vt delectaret animos, vt pmoueret: vt augeret rem, vt miſerationibus, vt communibus locis vteretur. Tradit autem hic idem auctor, Lęliũ in ſenatu cauſam pro publicanis accurate, vt ſemper ſolitus eſſet, eleganterq; egiſſe: ſed quod voluerat, conſequi non potuiſſe. Paucis interpoſitis deinde diebus, iterum Lælium ipſum hanc multo diligentius meliusque dixiſſe: fruſtra tñ. Itaq; cum eum ſocii domum reduxiſſent, egiſſentq; gratias, & ne defatigaretur orauiſſent, locutum eſſe, ſe quæ feciſſet honoris eoꝝ cauſa ſtudioſe accurateq; feciſſe: ſed ſe arbitrari cãm illã a Sergio Galba, qd is in dicẽdo acrior eſſet grauius & vehementius poſſe defendi. Quare publicanos authoritate Lęlii ad Galbã cauſam detuliſſe. Quem primo reluctatũ, ne ei viro ſuccederet, poſtea tandẽ ſuſcepiſſe. Breui vero tẽpore plurimis audiẽtibus, illũ coram ipſo Lęlio cãm hanc tanta vi, tantaq; grauitate tractaſſe, vt nulla pars orationis ſilentio præteriretur. Itaq; multis querelis multaq; miſeratione adhibita, ſocios illa die periculo liberatos. Elegãtiam igitur in Lælio fuiſſe, vim autem in Galba patet. Sed hic ſimulac otioſus ſtilum prehenderat, motu illo omnis impetus animi defectus eſt. quod his, qui limatius dicendi conſectantur genus, accidere non ſolet: propterea quod prudentia nunquã deficit oratorem, ardor animi non ſemper adeſt, isq; cum diſcedit, omnis illa vis & quaſi flamma oratoris extinguitur. Nulla autẽ res tantum ad dicendũ proficit, quantũ ſcriptio: memoriã enim, qui accurate ſcribit in poſterũ ingenii ſui non deſiderat. Ita hac de cauſa nõ ſcripſerunt aliqui q ſe putauerũt ſatis magnã adeptos fuiſſe dicendi gloriã, eãq; etiã maiorem uiſum iri, ſi in exiſtimãtiũ arbitriũ ſua ſcripta nõ veniſſent. Alii itẽ dicere ſe poſſe melius q̃ ſcribere putãt, quod peringenioſis hominibus, neq; ſatis doctis, plerũq; cõtingit, veluti Galbę euenit. Porcina.) M. Aemilius Lepidus, qui eſt Porcina dictus, iiſdẽ, inquit Cicero, temporibus fere quibus Galba fuit, ſed paulo iunior natu, & ſũmus orator hic eſt habitus, & fuit. Hoc ĩ oratore Latino primũ Ciceroni videtur, & lenitas apparuiſſe illa Græcorũ, & verborũ cõprehẽſio, ẽt artifex, vt ita dicã ſtilus. Et eũ duo adoleſcentes ingenioſiſſimi, ppeq; æquales, C. Carbo & Gracchus, diligẽter audire ſoliti ſunt. Craſſo.) Verũ P. Craſſum, Carbonis, & Gracchi tẽporibus pbatũ oratorẽ, qui & ingenio valuiſſe traditur, & ſtudio, qui etiam cum ſummo illo oratore Sergio Galba, cuius Caio filio filiam collocauerat, affinitate fuit coniunctus, & cum eſſet P. Mutii filius, fratremque haberet P. Sequolam, domi ius ciuile cognouerat: an certe L. Craſſum, cuius ſupra meminimus, dicat dubium eſt. Hunc quidem omnes ſuos anteceſſores dicendo ſuperauiſſe, Cicero vult, licet Antonium alii parẽ eſſe ei dicant. Craſſi luculentiſſimam quandam ſe Cicero memoria tenuiſſe oratorem profitetur, ac ſibi fuiſſe in dicendo magiſtram dicit. Antonio.) Antonii Cicero cum in multis locis, tum de Claris oratoribus meminit: cum ita dicit: Omnia veniebant Antonio in mẽtem, eaq; ſuo quęque loco, vbi plurimum proficere & valere poſſent. Vt ab imperatore equites, pedites leuis armatura, ſic ab illo maxime opportunis orationis partibus omnia collocabãtur. Erat memoria ſumma, nulla meditationis ſuſpicio, imparatus ſemper ag

gredi ad dicendũ videbatur ſed ita erat paratus, ut iudices illo dicente nõnunquam viderentur non ſatis parati ad cauẽdum fuiſſe. Atqui diligenter loquendi laude caruit. neque tamen eſt admodum inquinate locutus: ſed illa, quę propria laus oratoris eſt in uerbis, ei non fuit. nam ipſum latine loqui, eſt illud quidem in magna laude ponendum, ſed non tam ſua ſponte, quam quod eſt a pleriſq; neglectum. non enim tam præclarum eſt ſcire latine, quam turpe neſcire, ſed tamen Antonius in verbis, & eligendis, & collocandis, & comprehenſione deuinciendis, nihil non ad rationem & tanquam ad artem dirigebat. Verum multo magis hoc idem in ſententiarum ornamentis, & conformationibus. Quo in genere, quia præſtat omnibus Demoſthenes, iccirco a doctis oratorum eſt princeps iudicatus. Schemata enim, quæ vocant græci, ea maxime ornant oratorem, eaq; non tam in verbis pingendis habent pondus, quam illuminandis ſententiis. ſed cum hæc magna in Antonio, tum actio ſingularis, quæ ſi partienda eſt in geſtum, atque vocem, geſtus erat non verba exprimens, ſed cum ſententiis congruens, manus, humeri, latera ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omneſq; motus, cum verbis ſententiiſq; conſentiens. Vox permanens, verbum ſubrauca natura. Sed hoc vitium huic vni in bonum conuertebatur, habebat enim flebile quiddam in quęſtionibus, aptumq; cum ad fidem faciendam, tum ad miſericordiam commouendam. Hunc inſigni quodam caſu periiſſe ferunt. Nam cum inter Syllam Mariumque orta iam fuiſſent bella ciuilia, & in vrbe Marius graſſaretur, M. Antonium qui ad villam effugerat, agricole benigne ſuſcepit occuluitq;. Sed poſtquam a ſeruo per imprudentia detectus eſt, Marius tribunum militum miſit, vt necaretur. Is cum milites in cubiculum præmiſiſſet, & eos Antonius pulchro grauiq; ſermone detineret, ingreſſus ipſe tribunus Antonium adhuc differentem obtruncauit, caputq; ad Marium detulit. Omnia quæ omnes habuerint, ſolum habere ſe poſſe, differt ergo inutile eſt, ei qui diſcere vult, non putare vnum omnia poſſe.) quæ aſſecuti omnes fuerint oratores vel poetæ,

Incideret in hanc opinionem, ſi ab vno exempla ſumpſiſſet, nunc hoc ſigni eſt, ipſos artis ſcriptores non putaſſe.) Vt plures quam vnum ſolum vellet imitari. Vnum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque ſua protulerunt, neque vnius alicuius aut denique duorum, ſed ab omnibus oratoribus vt poetis exempla ſumpſerunt: deinde ſi quis velit artem demonſtrare, nihil prodeſſe ad dicendum non male vtatur hoc adiumento.) Cum plus vtilitatis vnus afferat, & ipſi a multis ſumpſerint. Quod vnius omnes artis partes conſequi nemo potuerit.) Dicit, ideo hanc artem diſci non prodeſſe, quia comprehendi omnia, quæ in arte ſunt, non poſſint. Id enim ex eo colligi videbitur, quod hoc nullus antea fuerit conſecutus. Nam & virtutes oratoriam ſi quis velit diſcere, a multis diſcat neceſſe ſit. Suo iudicio comprobare.) Quod pro argumento ſumi poſſe videtur ab eis, qui artem velint improbare. Eius artifici debet eſſe.) ex ſua officina debet exire. Debet eſſe artifex ex artificio eius, qui artem gignit. Sed huius.) purpuræ, quam dixerim me venalem habere. Exemplum rogabo aliunde.) Ab alia ſuſcipiam, vt meæ ſimilem oſtendam. Aliunde exemplum quæritant mercis.) Subaudiendum, non'ne ridiculi viderentur? Et eorum.) Aceruorum.

Exemplo.) vt ſi quid exempli proferant. Pugno.) In pugno. quod pugno continere valeant. Non habent, quod oſtendit.) Subaudiendum, non'ne ridiculi viderentur? Si Triptolemus cum hominibus ſemen largiretur.) Hercules, vt apud Diodorum eſt, præſidia Calydoniis ferens, Theſprotis illato bello Ephyram vrbem vi cepit, & Phyleum Theſprotorum regem occidit, filiam vero eius captiuam compreſſit, ex qua Triptolemum ſuſcepit, qui ſerere agros docuit primus. Alii dicunt, cum Ceres Proſerpinam filiam ſuã quæreret, ad Eleuſium regem perueniſſe: cuius vxor Hionia puerum pepererat Triptolemum. Hanc regina, cum Ceres ipſa ſe offerret nutricem, filio ſuo recepit, deditq; nutriendum. Ceres, quod alumnum ſuũ reddere cuperet immortalem, diuino lacte eum nutriebat. Sed noctu ſemel cum mater puerum igne obrui intueretur, exclamauit. Vnde irata Ceres Eleuſium exanimauit, ac Triptolemo alumno ſuo æternum beneficium contulit. nam fruges ei propagandas, & currum draconibus iunctum tradidit. quibus ille orbem terrarum frugibus victos obſeuit. Poſteaquam domum rediit, Cepheus rex eum tanquam æmulus interficere conatus eſt, ſed re cognita iuſſu Cereris Triptolemo regnũ tradidit, ibiq; oppidum cõſtituit, quod ex patris ſui nomine appellauit Eleuſium. Ipſe ab aliis id hominibus mutuaretur.) Subaudiendum, non'ne ridiculus videretur? Aut ſi Prometheus cũ mortalibus ignẽ diuidere vellet.) Iapetus cæli terræque filius, vt Græcorũ narrant fabulæ, filios ex Climene: vt alii ſcribũt: ex Themide: viginti & nouem. vt Proclus refert, ſuſcepit, quorum a Gręcis nominantur (quantũ ipſe legerim) ſolum Menœtius, Atlas Prometheus, & Epimetheus. Atlas velut in Theogonia fabulatur Heſiodus, columnas in cœlum vſque produxit: in herum autem vertice, quod Iouis ſecreta rimari niteref, Prometheus a Ioue vinctus. aquilã in ſe immiſſam iecore ſuo pauiſſe fertur. quam poſtea ſagittis Hercules confixit quod ne Iuppiter quidem ægre tulit, ex quo eam ſuiſſet ſuus filius gloriam conſecutus. deinde cum cuncti ad conſultandum dii conueniſſent, Iouis prudentiam Prometheus voluit experiri. Ex boue enim a ſe cæſo omnia collegit oſſa, abraſa vndique omni carne, deinde ita conſtruxit, vt ſuperne ſuper oſſa pellis circum circa explicata bouis integri ſpeciem habere videretur. hunc ergo ſe Diis venientibus immolaturum dicebat. ſed id tamen Iouem non latuiſſe aiũt: qui cum propius acceſſiſſet, detracto tergore dolũ Promethei deteſtatus, mortalibus ignem in cœlum ſuſtulit. Prometheus ad fallendum paratus, fulminis in terram a Ioue miſſi ignem aridulis lignis cæteriſq; fomẽtis excepit, & clã ne perſentiſceret Iuppiter occuluit, vtendũq; dedit mortalibus, Quã ob cauſam idignatus Iuppiter, ſumptis a Vulcano adamantinis cathenis, Prometheum in Caucaſo monte inſolubilibus nexibus conſtrinxit. Sic de Prometheo ligato ſcribit Aeſchylus in tragœdia. nec nos præterit, multos fuiſſe, qui dicerent eundem in caucaſo monte aquilam iecore ſuo pauiſſe. Martialis quidem hæc de Prometheo.

Qualiter in Scytica relegatus rupe Prometheus
Aſſiduam viuo pectore pauit auem.

Hoc ergo Cicero dicit, ſi Prometheus, cum ipſe largiri ignem partiriq; deberet mortalibus, ipſe peteret a vicinis, vt vnuſquiſque carbunculos ſibi traderet, eoſq; ille teſta ſuſciperet, non'ne ridiculos videretur? Ipſe a vicinis.) Quod ipſe vicinis largiri deberet. Cũ teſta.) Ignitabulo, ſiue id teſta ſit ſiue quiduis aliud. nam teſta a figulis ex argilla fit, vt & tegula, vel ſimile huic aliquid, Corrogaret.) Cõgereret. Nũ ridiculus.) Annon ad irriſionem idoneus videretur? ac ſi dicat, videatur neceſſe eſt. Et hęc ſitiens q; maxime loquatur, neque habeat.) Amphibolon eſt, vtrũ q; maxime ſitiẽs, an q; maxime loquatur. ſed quod dixi poſterius, magis congruit, ne ſit quodãmodo anaſtrophe. Qui ſitim ſedet.) Extinguat, vel aliqua ex parte leuet. Et omnium rigare debeant ingenia.) Præceptis & rerum inuentione perfundere. Lyſippus caput oſtendere. Milonis.) Cum eum ſculpere fingere'ue ſtatuas doceret, non a minore ſtatuario caput fictum demonſtraret. Brachia Praxitelis, pectus Polycleti.) Quos Plinius nobiliſſimos fuiſſe ſtatuarios refert. Sed omnia corã videbat.) Intuebatur magiſtrum faciẽtem ipſe Cares Lyſippum. Cæterorũ opera.) Quæ feciſſent alii, per ſe poterat & videre, & conſiderare. Alia ratione.) Quam vt a ſuo pręceptore diſcant omnia. Tam eſſe accommodata ad artẽ.) Quã ipſe præceptor ſibi fingit, quãdo illi vt caſus tulit. vt cauſa, vt locus poſtulauit & perſona, locuti ſunt. Qui autem ſibi artis docenda cauſa exempla effingit, nihil ponit, niſi quod ad id artificium attinere videatur. Ne ars appareat in pręcipiendo, expreſſe conſcripta ponere.) Qua iactare nõ oportet. Vt in artis formã cõuenire poſſint.) Vt ars ita tractari debere ſignificet.

Ne poſſit ars eminere.) Ne ab oĩbus poſſit manifeſte deprehẽdi. Facultate oratoris occultaſ.) Ingenio tegitur oratoris, idq; oĩum cõfeſſione de arte ſcribentiũ verũ eſt. Hæc quoq; res.) Hęc ꝑceptio. Nos ducit ad hãc rationẽ.) Ad iudicii noſtri aperiẽdam ſententiã. Quę enim res apud noſtros non erant.) At qui in Catone, Antonio, & multis aliis oratoribus qui Ciceronẽ ętate antec eſſerũt, tropos fuiſſe ipſe dicit, e ſchemata: quorũ hęc vocabula Gręci ſingula ſingulis fecere. ipſe vero Latine eadẽ i hoc libro effert: ergo ita accipiendũ eſt. An quæ res apud noſtros non erant, quod dicendi apud Latinos magiſter nullus fuit, qui hæc tradidiſſet; aut quod licet veteres oratores illis vterentur, ſed tamen eis vti neſcirent, vtpote quæ ex ingenio magis quam ex arte profluerent. Idque fiet iet.)

Subaudiendum difficultate, non noſtra. quippe non ita abſurde & remote loquimur, vt a quouis facile non queant intelligi. Reliquum ſcripturæ.) Cum nomina græca expreſſerimus. Hæc aliena.) Subaudiendum exempla. Aſperius & inuſitatius, id proprie nobis diſtribueretur.) Quæ nûc attribui poterit, cum noſtris vſi fuerimus exemplis. Cum artis inuentionem Græcorũ.) Quaſi inuenta ab illis, Latinis reddidere præcepta. Illorum.) Græcorum. Exemplorum rationem.) Vt ab aliis acciperemus potius quam a nobis ipſis quodammodo cuderemus.

LONGOLIVS.

Dicimus ergo eos omnes.) Propoſitio duplex. ✱ Dicimus ergo eos.) Si ſumenda aliunde exempla ſunt, non a multis, ſed ab vno ſumenda eſſe dicit: deinde nullo modo ſumenda eſſe demonſtrat. Si cõcederem aliena oportere, &c.) Hæc argumentatio omnem imitationis ſpem & vtilitatẽ ſubuertere conatur. Ergo ab vno ſumenda.) Tranſitio ad alteram propoſitionis partem. Primum omnium.) Confirmatio a diſſimilibus variis. Iſti magiſtri.) Applicatio. Si qui ſe fontes. Alia confirmatio, ab exemplo diſſimili. Chares a Lyſippo.) Ab exemplo contrario. Huius autem ſtatuarii meminit Plinius libro trigeſimoquarto, cap. 2. Præterea nec poſſunt.) Aliud argumentum a poſſibili. Poſtremo, hæc quoque res.) Arguit a neceſſario, non omnia exempla reperiri apud Latinos authores. Nunc tempus poſtulat.) Epilogus diſputationis.

ASCENSIVS.

Dicimus igitur &c.) Duo dicit in aduerſarios, alterum ꝙ aduerſarii peccent in eo ꝙ alienis vtantur exemplis: alterum ꝙ delinquant etiam grauius ꝙ ea ſumenda cenſeant, non ab vno quouis oratore & poeta: ſed a multis & diuerſis: & prius proſequitur quod poſterius propoſuerat. Ordo eſt. Igitur quia in eo ſeparatim aliqua dicere conſtituimus. nos dicimus eos, cum. i. ſimul peccare. ꝙ vtantur alienis. ſ. exemplis tum. i. ſimul delinquere etiam grauius ꝙ ſumant exempla a multis. Sed videamus ante de eo quod diximus poſtea. i. de ſecunda particula: videlicet ꝙ delinquant etiam grauius ꝙ ſumant exempla a multis. Si concederem oportere ſumere aliena exempla: vincerem. i. vincendo aduerſarios probarem contra eos oportere. ſ. ſumere exempla: vnius. ſ. authoris: & non multorum vt ipſi præcipiunt & iactant ſe facere. Primum ſup. vincerem. q. i. quia nulla eorum ratio ſtaret contra. i. pro aduerſa opinione. i. quia nihil poſſunt probabiliter ferre in contrarium. Liceret. n. eligere, aut vt eligerent: & probare, aut & probarent quemlibet. ſ. vnum: vel poeta, vel oratorem qui ſuppeditaret ſibi. ſ. eligentibus. i. abunde ſubminiſtraret exempla in omnes res. i. ad omnium præceptorum demonſtrationẽ cuius. ſ. vnius poetæ vel oratoris authoritates ipſi niterentur. i. fulcirentur. Quaſi dicat: quia liceret vnum adducere qui ſuppeditaret exempla ad omnis elocutionis præcepta fruſtra adducerẽt plures: quia fruſtra fit per plura quod æque bene, aut melius fiat per pauciora: melius autem fieri per pauciores authores probat ſubdens. Deinde magni intereſt eius qui vult diſcere (vbi intereſt duos regit genitiuos: magni & eius: ſed magni ad æſtimationẽ pertinet: ſicut dicimus magni facio: magni pendo: magni emo &c. eius ad officium.) hoc eſt magna differentia vtilitatis eius qui vult diſcere eſt vtrum putet ſup. ſe poſſe conſequi. i. obtinere omnia. ſ. exempla quæ imitari debeat: ab vno. ſ. oratore aut poeta, an ſup. putet neminem poſſe conſequi, id eſt obtinere: omnia, ſcilicet neceſſaria ad artem: ſed putet alium conſequi aliud id eſt diuerſos diuerſa, ſeu diuerſas partes (Filum orationis videretur melius textum ſi dicatur an omnia ab nemine: ſed alius ab alio: ſed maluit vni verbo dare variam conſtructionem. Rationem autem dicti ſui affert dicens) Enim pro quia: ſi videlicet is qui vult diſcere: putabit omnia poſſe conſiſtere penes vnum. ſ. authorem: ipſe quoque nitetur. i. contendet peruenire ad facultatem omnium, id eſt qua & ipſe omnia poſſit & poſſideat. ſi deſperauerit id: videlicet omnia poſſe conſiſtere penes vnum: ipſe exercebit ſe in paucis: Erit enim contentus ipſis. ſ. paucis. Nec mirum. i. & non erit mirandum cum ipſe præceptor artis non poterit reperire omnia. ſ. quæ artis ſunt: penes vnum, id eſt in vnius poteſtate aut ſcriptis. Igitur exemplis allatis. i. poſtꝙ exempla erunt allata. i. citata: & vt dicunt allegata a Catone. ſ. maiore. a Gracchis, ſcilicet fratribus. C. & Tiberio. A Lælio, ſcilicet maiore: & a Scipione etiam maiore: a Galba, a Porcina, a Craſſo, ab Antonio: & cæteris ſcilicet oratoribus claris. Item, id eſt & ſimiliter aliis exemplis ſupple ſumptis a poetis & ſcriptoribus hiſtoriarum: neceſſe erit eum qui diſcet putare omnia potuiſſe ſumi ab omnibus, ſcilicet oratoribus poetis & hiſtoriographis, & pauca potuiſſe vix, id eſt etiam cum ſumma difficultate, ſumi ab vno poeta. Quare ſi habebit, id eſt exiſtimabit, ſatis ſupple ſe eſſe ſimilem alicuius vnius, diffidet ſe ſolum poſſe habere omnia quæ omnes habuerint. Ergo inutile eſt ei qui diſcere vult non putare vnum poſſe omnia, vel putare vnum non poſſe omnia. Igitur quia inutile eſt, nemo incidet in hanc opinionem, ſi ſumpſiſſet (aut ipſi præceptores ſumpſiſſent) exempla ab vno. Nunc eſt hoc ſignum, id eſt hoc eſt pro ſigno, ipſos ſcriptores artis non putaſſe vnum potuiſſe emittere, id eſt edere exempla in omnibus partibus elocutionis, quoniam neque protulerunt ſua, ſcilicet exempla, neque alicuius vnius, aut denique duorum ſup. exempla, ſed ſumpſerunt exempla ab omnibus oratoribus & poetis. Deinde ſi quis velit demonſtrare artem nihil prodeſſe, ad dicendum non vtemur male, id eſt impertinenter, hoc adiumento, id eſt medio id probandi, ꝙ nemo vnus, ſcilicet ſolus potuerit conſequi omnes partes artis, ſcilicet elocutionis. Igitur nonne ridiculum eſt ipſum ſcriptorem, ſcilicet artis comprobare iudicio, ſcilicet ſuo, id eſt affectione ſua, id quod iuuat, rationem id eſt argumentationem horum qui improbent omnino, id eſt ex omni parte, artem, ſcilicet rhetoricam, & præcipue elocutionis. q. d. maxime. ¶ Ergo &c. Concludens ſuperiorem partem, videlicet ꝙ ſi exempla aliunde eſſent ſumenda, potius deberent ſumi ab vno ꝙ̃ a pluribus, quo cõcluſo redit ad probandum alteram partem quæ prior erat in diuiſione, videlicet ꝙ exempla non ſint ſumenda aliunde ꝙ̃ ab ipſo artis præceptore. Ordo eſt. Ergo nos docuimus exempla ſumenda fuiſſe ab vno, ſi ſemper ſumerentur, id eſt deberent ſumi, aliunde, id eſt ab alio ꝙ̃ ab artis præceptore. Nunc intelligemus non fuiſſe omnino id eſt penitus non fuiſſe ſumenda aliunde, ſic, id eſt tribus argumentis. Primum omnium exemplum quod affertur id eſt adducit ab ſcriptore artis, debet eſſe de artificio eius, & ita non aliunde ſumptum. Nonne ſi quis vendẽs purpuram, aut aliud quippiam, dicat ſume, id eſt eme a me, ſcilicet purpuram, aut aliud, ſed ego rogabo tibi, aliunde, id eſt ab alio, exemplum quod oſtendam, id eſt quod vulgo dicunt mõſtram, hoc eſt ſimile huius, ſcilicet quod tibi vendam, aut tu ſumas, nonne inquam videretur ridiculus? Si ipſi qui venditãt merces quærerent exemplum mercis, ſcilicet quam vendere putant, aliunde, id eſt ab alio mercatore, aut ſi dicant ſe habere aceruos tritici, & non habeant pugno, id eſt in manu exemplum eorum. ſ. quæ vendere volunt, quod. ſ. exemplum oſtendant. ſ. emptoribus. Et ſi Triptolemus qui miſſus erat a Cerere ad iudicandum mortalibus vſum frumẽti ſerendi, cum largiretur hominibus, ſemen, id eſt ſeminatum granum ipſe mutuaretur, id eſt mutuo acciperet, id. ſ. ſemen ab hominibus (Vbi ſciet ꝙ ſecundũ Vallam mutuare, eſt mutuo dare, mutuari, mutuo accipere, & natura vtrunque accuſatiuum regit, ſed mutuo cum datiuo, mutuor cum ablatiuo repete ſemper nonne ridiculus videretur). Aut ſi Prometheus cum vellet diuidere mortalibus ignem quem contra præſcriptum Iouis furatus erat a curru ſolis, ipſe. ſ. Prometheus, ambulans vicinis, id eſt per vicinias cum teſta. ſ. in qua ſolent pauperes ignem mendicatum referre, corrogare. i. a multis rogaret carbunculos, id eſt minutiores carbones, non id eſt nonne videretur ridiculus? q. d. maxime. Et tamen iſti, ſcilicet inſulſi, magiſtri. ſ. elocutionis exiſtentes præceptores omnium dicendi, id eſt in arte dicendi, non videntur ſibi facere ridiculum, cum quærunt ab alios, vtpote ab oratoribus & poetis, id quod pollicentur aliis, videlicet artem dicẽdi, aut eloquendi, quod rurſus confirmat a. 10 exemplo dicens. Si quis dicat ſe aperuiſſe, id eſt indicaſſe, aut diſcooperuiſſe fontes maximos penitus abſconditos, & loquatur hæc ſitiens ꝙ̃ maxime, neque habeat, ſcilicet aliquid aquæ, qui, id eſt quo ſe det, id eſt mitigare valeat ſitim, ſcilicet ſuam, non, id eſt nonne rideatur? q. d. prorſus. Iſti, ſcilicet præceptores inepti, cum dicant ſe non modo dominos fontium, id eſt torrentium dicendi ſed dicant ſeſe ipſos eſſe fontes, & debeant rigare. ſ. abundantia elocutionis ſuæ, ingenia oĩum, nõ putant fore ridiculum, ſi eũ pollicentur, id. ſ. rigare ingenia omniũ, ipſi areſcant. i. deficcent. & cõficiãtur

ſiccitate cum nullum habeant exemplum q̃ de ſuis ſumant. Affert & aliam ſimilitudinem dicens. Cares.ſ.ille conſumatiſſimus ſtatuarius : non didicit iſto modo a Lyſippo facere ſtatuas: vt Lyſippus oſtenderet caput.ſ.alicuius faciendum: & Miro alter ſtatuarius oſtenderet manus: & Praxiteles alius ſtatuarius oſtenderet brachia eiuſdem: & Polycletus etiã ſtatuarius oſtenderet pectus: ſed videbat magiſtrum.ſ.Lyſippum facientem omnia.i.totam ſtatuam al cuius: cora m.i.in cõſpectu ſuo: & ſup. poterat conſiderare opera cæterorum: vt Mironis, Praxitelis, & Polycleti vel.i.etiam ſua ſponte.ſ.ſine mãdato magiſtri. Iſti.ſ.contemnendi (ſonat enim iſte in contemptum) credunt eos qui volũt dicere: hoc.i.hãc artem, ſeu ſtatuariam, ſeu oratoriam poſſe doceri commodius alia ratione.ſ.q̃ vt præceptor artis ſua exempla afferat quæ imitetur diſcipulus. Præterea ea quidem exempla quæ ſumuntur ab aliis non poſſunt eſſe tam accommodata ad artem vt.ſ.ea quæ ſiunt ab ipſius qui artem tradunt: propterea q̃ vnuſquiſq; locus tangitur: plerunq; leuiter.i.tranſeunter in dicendo.i.orando in veris cauſis: potius q̃ in pangendo poemate: ne ars appareat: ſed ſup. oportet ponere in præcipiendo.i.tradendo artẽ: exempla conſcripta expreſſe: vt poſſint conuenire.i.quadrare: m.i.ad formam artis & poſt.i.poſtmodum in dicendo.i.orando in veris cauſis: ars occultatur facultate.i.per facultatem & ingenium oratoris: ne ipſa ars poſſit eminere & videri ab omnibus. Ergo etiam melius eſt vti ſuis exemplis, vt ars magis cognoſcatur, quia docẽdo debet ars detegi, orando tegi. Poſtremo hæc quoq; res.i.ẽt id quod dicam, ducit nos ad hanc orationem.ſ. vt propriis vtamur

vtamur exẽplis. q̃ ea nomina.ſ.exornationũ & colorum rhetoricorum, græca quæ cõuertimus.i.fecimus latina: ſunt remota a conſuetudine.ſ.latina, quia nuper traducta, enim pro quia nomina earũ rerũ quæ res non erant apud noſtros (per quod innuit, quod primus hanc artem ſaltem ſub hac forma tradidit) non poterant eſſe vſitata. Ergo quia inuſitata ſunt nomina, oportet: vt ſup. hæc videantur primo aſperiora.i.aliquantulum aſpera, idq;.i.& id hoc eſt q̃ aſperiora erant, fiet difficultate rerũ: quia res ſunt incognitæ, nõ nſa difficultate, quia nõ fecimus ea difficiliora: aut obſcuriora q̃ eſſent, aut nõ erat nobis difficile ea vertere, cũ ſimus in vocabulis abundantes, ſed ignoratio rerum facit etiã aptiſſima vocabula difficiliora. reliquum ſcripturę.i.quod poſt traditionem artis ſcribetur a nobis, conſumetur in exemplis ſi nos poſuiſſemus, hæc.ſ.exempla aliena, factum eſſet, vt illod commodi quod eſſet in hoc libro non eſſet noſtrum.i.nobis acceptum ferendum, ſed illis a quibus exempla mutuaremur: & illud ſup. quod eſſet aſperius & inuſitatum videlicet nomina, id attribueretur proprie nobis. Ergo nos effugimus hanc incommoditatem quoq;.i.etiam his de cauſis, ne videlicet dicamur nihil commodi: ſed multum aſperitatis attuliſſe ad artem: cum probaſſemus.i.approbaſſemus inuentionem græcorum quæ actiua eſt: artis.ſ.rhetoricæ: quæ paſſiua eſt (frequenter autem Cicero : vni verbali : duos dat genitiuos : alterum actiuæ: alterum paſſiuæ ſignificantes) nos ſumus ſecuti.i.approbauimos: rationem exemplorum: quę illi aliena nos noſtra cenſemus ponenda. Nunc tempus poſtulat: vt tranſeamus ad præcepta elocutionis.

DE ELOCVTIONE.

BIPARTITA erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus ſemper omnis oratoria elocutio debeat eſſe. Deinde oſtendemus, quas res ſemper habere debeat.

SVnt igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non uitioſa conſumitur ; unã grauẽ, alterã mediocrem, tertiam extenuatam uocamus.

Grauis eſt, quæ cõſtat ex uerborum grauium magna, & ornata conſtructione. Mediocris eſt quæ conſtat ex humiliore, neq; tamen ex infima, & peruulgatiſſima uerborum dignitate. Attenuata eſt, quæ demiſſa eſt uſq; ad uſitatiſſimam puri conſuetudinem ſermonis.

In graui conſumetur oratio figura, ſi quæ cuiuſq; rei poterunt ornatiſſima uerba reperiri, ſiue propria ſiue translata, ſiue extranea, ad unamquamq; rem accommodabuntur : & ſi graues ſententiæ, quæ in amplificatione, & commiſeratione tractantur, eligentur : & ſi exornationes ſententiarum, aut uerborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus poſt dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum : Nam quis eſt ueſtrum iudices qui ſatis idoneam poßit in eum pœnam excogitare qui prodere hoſtibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc ſcelere comparari? quod huic maleficio dignum ſupplicium poteſt inueniri? In iis qui uiolaſſent ingenuam, matremfamilias conſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremo necaſſent, maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt: huic truculentiſſimo ac nefario facinori ſingularem pœnam non reliquerunt. Atque in aliis maleficiis ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit, huius ſceleris qui ſunt affines, uno conſilio uniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinantur. O feros animos, ò crudeles cogitationes, ò derelictos ad humanitate homines: Quid agere auſi ſunt, aut cogitare potuerunt? Quo pa-

CAPIDVRVS.

BIpartita igiẽ erit nobis elocutionis præceptio.) Quas Cicero figuras, Græcorum alii caracteras alii plaſmata vocãt. Has igitur cuiuſcunque orationis figuras, Apollonius quinque eſſe dicit: Philoſophicam, hiſtoricam, oratoriam, epiſtolarem, cõmemoratiuam Philoſophorũ, vt Platonis, Ariſtotelis, vel Ciceronis, vbi philoſophorum ſententias complexus eſt. Hiſtoricorum, velut Herodoti, Thucydidis, Titi Liuii, Saluſtii. Oratorũ, vt Demoſthenis, Ciceronis in orationibus. Epiſtolaris, vt rurſum Demoſthenis, Ciceroniſq; in epiſtolis. Oratio quinta, quam ille ὑπομνηματικὸν vocat, noſtri (ſi modo recte conuerſum videtur) commemoratiuam vocant. qualis eſt in Iſocratis orationibus, ad Demonicum præſertim, & Nicoclem: quæ quidem ſunt quædam quaſi vitæ inſtitutiones. Oratoriæ porro orationis figuras, alii tres alii quatuor faciunt: & aliis alii ea tria appellare cõuenerũt nominibus. nam ſunt quæ longam breuem & mediam nominent. Longam, vt apud Vergi. in vndecimo vbi de Camilla narrat.

Pulſus ob inuidiam regno vi
  reſq; ſuperbas,

& quæ ſequuntur. vel vt habẽt ſecundi & tertii Aeneidos libri narrationes. Breuis, velut in quinto. vbi de Ganymede ſtrictim narrat ſic.

Victori chlamydem auratã
  quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici
  Melibœa cucurrit.
Intextuſq; puer frondoſa re
  gius Ida,
Veloces iaculo ceruos: &
  reliqua.

Media: vt in primo,

Huic coniunx Sicheus erat.

Eſt enim caſtigata narratio: ſic tamen, vt omnia complexa ſit. Sunt qui ἁδρὸν, quam grauem transfert Cicero alii grandiloquũ orationis genus ἰσχνὸν, Cicero attenuatam figuram, alii gracilem, alii leuẽ nominarũt. Tertiũ genus μέσον Cicero mediocrem, aliqui mediam vocãt. Qui quartam adiiciunt figurã, eam ἀνθηρὸν, id eſt floridã nominarunt: vt in ſeptimo Vergilii illud eſt, vbi luci ac fluminis amœnitatem deſcribit.

Verticibus rapidis, & multa flauus arena,
In mare prorumpit. variæ
  circumq; ſuperq;
Aſſuetæ ripis volucres, & fluminis alueo,
Aethera mulcebant cantu,
  lucoq; volabant.

Sane quales oratoriæ iſtæ figuræ ſint, Homerus in tribus Græcorum ducibus oſtendit. Nam cum breuem quidem cum iucũditate, & propriam (id enim non errare verbis eſt) & carentem ſuperuacuis eloquentiam Menelao dedit, lenem orationis expreſſit figuram, his verbis.

ἤ τοι μὲν μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευεν.
παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως
  ἐπεὶ οὐ πολύμυθος,
οὐδ' ἀφαμαρτοεπής, εἰ καὶ γένει
  ὕστερος ἦεν.

Cum autem ex ore Neſtoris dixit dulciorem melle profluxiſſe

cto hoſtes reuulſis maiorum ſepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem? quomodo Deum ſpoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in ſeruitutem: matribus familias & ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubiectis, urbs acerbiſſimo concidat incendio conflagrata? qui ſe non putant id quod uoluerint, ad exitum perduxiſſe, niſi ſanctiſſimæ patriæ miſerandum ſcelerati uiderint cinerem? Nequeo uerbis conſequi iudices indignitatem rei, ſed negligentius id fero, quia uos mei non indigeris. Veſter enim uos animus amantiſſimus Reip facile edocet, ut eum qui fortunas omniũ uoluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iſte ſpurciſſimorum hoſtium dominatu nefario uoluerit obruere.

In mediocri figura uerſabitur oratio, ſi hæc ut ante dixi, aliquantulum dimiſerimus, neq; tamen ad infimum deſcenderimus, ſic: Quibus cum bellum gerimus iudices uidetis, cum ſocijs, qui pro nobis pugnare, & imperium noſtrum nobiſcum ſimul uirtute, & induſtria conſeruare ſoliti ſunt. Hi cum ſe, & opes ſuas, & copiam neceſſariorum norunt, tum uero nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum ſocietatem, quid in omnibus Po. Romanus poſſet ſcire & æſtimare poterant. Hi cum deliberaſſent nobiſcum bellum gerere, quæſo quæ res erat, qua freti bellum ſuſcipere conarentur? cum multo maximam ſociorum partem in officio manere intelligerent, cũ ſibi non multitudine militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præſto eſſe uiderent, non denique ullam rem, quæ res pertinet ad bellum adminiſtrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent, ſi totum certamen in uno prælio poſitum putarent, tamen omnibus rebus inſtructiores, ac paratiores uenirent, nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim ui, partim uoluntate conceſſerunt, cum aut armis, aut liberalitate à Pop. Rom ſuperati eſſent, ad ſe transferre tantulis uiribus conarentur. Quæret aliquis, quid Fregellani? non ſua ſponte conati ſunt? Eo quidem minus iſti facile conarentur, quo illi quemadmodum deſciſſent, uidebant. Nam rerum imperiti, qui uniuſcuiuſq; rei de rebus ante geſtis exempla petere non poſſunt, ij per imprudentiam facillime deducuntur in fraudem. At ij qui ſciunt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euentis ſuis rationibus poſſunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla ſpe freti arma ſuſtulerunt? Quis hoc credat tantam amẽtiam quenquam tenuiſſe, ut imperium Pop. Rom. tentare auderet nullis copijs fretus: Ergo aliquid fuiſſe neceſſe eſt. quid aliud, niſi id quod dico, poteſt eſſe?

In attenuato figuræ genere, id quod ad infimum, & quotidianum ſermonem demiſſum eſt, hoc erit exemplum. Nam ut forte hic in balneas uenit, cœpit poſtquam perfuſus eſt, defricari. Deinde, ubi uiſum ut in alueum deſcenderet, ecce tibi iſte de tranſuerſo, heus inquit adoleſcens, pueri tui modo me pulſauerunt, ſatisfacias oportet. Hic qui id ætatis ab ignoto, præter cõſuetudinem appellatus eſſet, erubuit. Iſte clarius eadem & alia dicere cœpit. Hic uix tandem inquit, ſine me conſiderare. Tum uero iſte cœpit clamare uoce iſta, quæ perfacile cuiuis rubores eijcere poſſet: Ita petulans es atq; acer, ut ne ad ſolarium quidem idoneus, ut mihi uidetur, ſed penes ſcenam, & in eiuſmodi locis exercitatus ſis? Conturbatus eſt adoleſcens, nec mirũ,

ſe ſermonẽ, qua certe delectatione nihil fingi maius põt, mediocre genus attigit his verſib⁹.

τοῖσι δὲ Νέστωρ
ἡδυεπὴς ἀνόρουσε λιγὺς Πυλίων ἀγορητής.
τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

Sed ad ſummam regreſſus in Vlyſſe facundiam, illum animi magnitudine cunctos viciſſe oſtendit, ita orationem ei ſimilem nimbis hybernis, & copiã verborum atq; impetum parẽ tribuit: cumq; cum ipſo neminem contendere poſſe mortalium credit, graue illud & validum grandiloquum complexus eſt, dicens.

ἀλλ' ὅτε δὴ ὄπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος εἵη,
καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν,
οὐκ ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆΐ γ' ἐρίσσειε βροτὸς ἄλλος.
οὐ τότε γ' ὧδ' Ὀδυσῆος ἀγασσάμεθ' εἶδος ἰδόντες.

Cicero ipſe in oratore ad Brutũ, hæc tria dicẽdi genera ita diſtinguit: Tria ſunt, inquit, omnino genera dicendi, quibus in ſingulis quidam floruerunt, peraeq; autem, id quod volumus, ſed perpauci in omnibus. Nam & gratia quidam eloquentes, vt ita dicam fuerunt, cum ampla & ſententiarum grauitate, & maieſtate verborum vehementes, varii, copioſi, graues, ad permouendos & conuertendos animos inſtructi & parati: quod ipſum alii aſpera, horridaq; oratione, & nec perfecta nec concluſa: alii leni & inſtructa, & terminata, & contra, tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora non ampliora facientes, ſubtili tamen & preſſa oratione limati. In eodem genere alii callidi, ſed impoliti, & in cõſilio ſimiles rudium ac imperitorum. Alii in eadem ieiunitate concinniores. i. faceti, florentes, etiam leniter ornati. Eſt autem quidã interiectus inter medius, & quaſi temperatus, nec acumine poſteriorum, nec flumine utens ſuperiorum: vicinus amborum, in neutro excellens, vtriuſq; particeps, vel vtriuſq; ſi verum quærimus, potius expers, iſq; vno tenore, vt aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem & æquabilitatem. Nõ enim addit aliquos extrinſec⁹ colores, ſed omnem orationem ornamẽtis modicis, verborũ ſententiarumq; diſtinguit. Horum ſingulorum generum, quicunq; ſaltem vnũ conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerũt. Ex hac igitur a Cicerone lata differentia, nobis licet animaduertere, cum tria optimus præſtare orator debeat, vt dicendo animos audientium & doceat, & delectet, & promoueat, attenuato genere dicendi auditorem maxime doceri poſſe: graui autẽ, permoueri: mediocri vero, delectari. Itaq; illo leni (ſiue attenuatum malis appellare) præcipue ratio narrandi probandiq; conſiſtit. quod licet detractis cæteris virtutibus conſtet, ſuo tamẽ in genere plenum erit. Porro mediocre illud, tranſlationibus crebrius, & figuris, erit iucundius, egreſſionibus amœnũ, cõpoſitione aptum, ſententiis dulce, ac vt amnis lucidus & virentib⁹ vtrinq; ſylvis inumbratus. At grandiloquum illud torrentis ſimile, qui ſaxa deuoluat, impontem indignetur ripas ſibi faciat, iudicem vel renitentem cogat ire quo contendat. hoc in genere orator defunctos excitabit, frequenter exclamabit, amplificationibus vtetur, patriam inducet, vi ſuperlatiuorum aget: vt, quæ Charybdis tam vorax? &, Oceanus medius fidi⁹ ipſe. Nota ſunt ſtudioſis hæc lumina: vt hoc, Deum ipſum & diuos in congreſſum prope veſtrum ſermonemq; deducet, vt item: vos enim albani tumuli, atq; luci, vos inquam Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ & æquales implorant. Cum autem iram vel miſericordiam excitare conabitur orator, dicet: Hic te vidit, & appellauit, & fleuit. Quid multis? per omnes ibit affectus. Quare ſi ex trib⁹ his generibus neceſſario ſit eligendũ unum, quis dubitet hoc præferri debere omnibus, vt maxime quibuſq; cauſis accommodatiſſimum? In graui figura conſummabitur oratio.) De hoc genere ipſe in Oratore ad Brutũ. Tertius, inquit, eſt ille amplus, copioſus, grauis, ornat⁹ orator, in quo profecto vis maxima eſt: hic eſt enim, cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum valere paſſæ ſunt. Hanc igitur eloquentiam, quæ curſu magno ſonituq; fertur, ſuſpiciunt omnes, admirantur, hanc ſe aſſequi poſſe diffidunt. Huius eſt tractare animos huius omnimodo promouere: hæc modo perfringit, modo irrepit in ſenſus, inſerit nouas opiniones euellit inſita,: ſed multum intereſt inter hoc dicendi genus & illa duo alia. Qui in illo ſubtili & acuto elaborauit. vt callide argutèque diceret neque quicquam altius cogitaret hoc vno profecto magnus orator eſt, ſi non maximus, quod nimi

cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas uerſarentur, imperito eiuſmodi conuiciorum. Vbi enim iſte uidiſſet ſcurram exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione perderet, ut omnia ſine famæ detrimento facere poſſet, Igitur genera figurarum ex ipſis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata uerborum conſtructio quædam, & item alia in grauitate, alia poſita in mediocritate.

me in lubrico verſabitur, & ſi ſemel conſtiterit, nunquam cadet. Medius ille autē quem modicum & temperatum voco, ſi modo ſuum illud ſatis inſtruxerit, non extimeſcit ancipites dicendi incertosq; caſus: etiam ſi quando minus ſuccedet, vt ſæpe fit, magnum tamen periculū non adit. Cadere enim non poteſt. At vero hic noſter, quē principem ponimus, grauis, acer, ardens, ſi ad hoc vnum eſt natus, aut in hoc ſolo ſe exercuit, aut huic generi ſtudet vni, nec ſuam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime eſt contemnendus. Hic enim ſubmiſſius, quod acute & veteratorie dicit ille. Nam medius ſuauis eſt, hic autem copioſiſſimus. In quo ſi nihil eſt aliud, vix cetre ſatis ſanus interdum videri ſolet, qui enim nihil tranquille, nihil leniter nihil partite, diffinite, diſtricte, facete dicit, præſertim cum cauſæ, partim totæ, partim aliqua ex parte eo modo tractandæ ſint: is non præparatis auribus, ſimul ac inflammate rem cœpit, furere apud ſanos & quaſi inter ſobrios bacchari vinolēter videtur. His Marci Tullii verbis non potuit melius explicari, quomodo hoc graue dicendi genus tractari conueniat. Nam perſpecto hoc exēplo, nihil eſt quod ad eius generis vſum prætermiſſum eſſe videatur. Maxima ſupplitia maiores noſtri conſumpſerūt, huic vero truculentiſſimo ac nefario facinori, &c.) Quia futurum neminem arbitrati ſunt, qui patriam vllo in tempore proditurus eſſet: ſicut nec, qui parentem trucidaſſent. Sane ferunt Solonem de ſeptem illis ſapientibus vnum, qui leges ſcripſit Athenienſibus, quibus vſi poſtea fuere, cum interrogaretur cur nullum ſupplicium conſtituiſſet in eum qui parentem necaſſet, reſpondiſſe, ſe id neminem facturum putaſſe. Sapienterq; feciſſe dicitur, cum de eo nihil ſancierit, quod antea commiſſum non erat, ne non tam prohibere ꝙ admonere videretur. Ergo poſtea demum inuenta pœna, quæ inferretur eis, qui parentes necaſſent ſuos. Sed nondum qui patriam prodidiſſent, pœnam fuiſſe tum excogitatā apparet. Nefario facinori ſingularem pœnā non reliquerunt. atqui in aliis maleficiis ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit.) Impium diſtat a nefando, vt Pædianus inquit: quod nefandum eſt, non fandum: nefarium, quod ſacra polluit farre pio ſolita celebrari.

Singularem pœnam.) Peculiarem, & quaſi illi ſceleri ſoli tributam. Huius ſceleris qui ſunt affines, omni conſilio vniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinantur. Qui ſunt cōiuncti, aut ſanguine, aut in eo ſcelere duntaxat ꝑpetrando. In mediocri figura verſabit oratio, ſi hęc vt ante dixi.) In Oratore ad Brutū, de hoc genere ita diſſerit, vt dicat uberius eſſe hoc aliquātoq; robuſtius, ꝙ humile, de quo poſterius dicetur. & ſummiſſius magis opportunū ꝙ humile, de quo iā dictū ampliſſime, Hoc in genere verborum, & dicendi, ſuauitatis eſt vel plurimū. Eſt autem plenius ꝙ enucleatum illud ornatum copioſumque ſummiſſius: cui omnia dicendi ornamenta conueniunt: & multi in hac orationis forma floruerunt apud Græcos: ſed Phalereus Demetrius meo iudicio præſtitit cæteris: cuius oratio cum ſedate placideq; loquitur, tum illuſtrant eam quaſi ſtellæ quædam translata verba atq; immutata: translata dico, vt cum per ſimilitudinem ad aliam rem, aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa transferuntur: mutata, in quibus pro verbo ſubiicitur aliud ꝙ idem ſignificet, ſumptum ex re aliqua conſequenti. Quod, quāquam transferendo fiat, tamen alio adhuc modo tranſtulit Ennius, cum dixit, arcem & vrbem orbas, vel cum pro Africa terram horridam hanc hypallagem rhetores, quia quaſi ſumūtur verba pro uerbis: metonymian Grammatici vocant, q̄ nomina transferuntur. Ariſtoteles autem translationi hæc ipſa ſubiungit, & abuſionem, quam catachreſin vocant, ponit, vt cum minutum dicimus pro paruo, & abutimur verbis propinquis, ſi opus eſt, vel ſi libet: ſed cum fluxerunt continuæ plures translationes, alia plane fit oratio. Nam genus hoc Græci appellant allegoriam, recto nomine. Genere tamē melius ille, qui iſta omnia translationes vocat. Cæterum hæc frequentat Phalereus maxime, ſuntq; dulciſſima. Et quanquam translationum eſt apud eū multū, tamē immutationes nuſꝙ crebriores in idē genus orationis (loquor enim de illa modica ac temperata verborum varietate) cadunt. Multū enim eleganter & multa ſententiarum copia diſputationes ab eodem explicantur, & loci communes ſine contentione dicuntur. Ne pluribus agam. Ex philoſophorum ſcholis tales ſe re euadunt, & niſi coram erit comparatus illo fortior, per ſe hic quem dico, probabitur. Eſt enim quiddam inſigne & florens orationis, pictum & expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes ſententiarum illigantur lepores. hoc totum e ſophiſtarum fontibus defluxit in forum: ſed ſpretū a ſubtilibus, repulſum a grauibus, in ea de qua loquor mediocritate conſedit. Hi cum ſe.) partim ſe. Tum vero.) ſed maxime. Nihilo minus.) nihilo ſecius. Quid in omnibus rebus cōtra ipſos poſſet, ſcire & æſtimare poterant.) Atqui non videntur ſciſſe & æſtimaſſe, ergo imprudenter id ab eis factum, vt contra Romanos quicquam molirentur. Cum deliberaſſent nobiſcum bellum gerere.) Ex hoc, aliquorum fraude, & inteſtinis inſidiis eos laboraſſe probat. Partem ſociorum.) Partem Italicorum, qui ſocii Romanis aſciti fuerant: uelut ſupra retulimus. In officio manere.) Vt Romanis quod poſſent, præſtarent auxiliū.

Ad bellum miniſtrandum.) Ad trahendum longius bellum, ne ſociorum certamen in vno prælio poſitum eſſet. Bellum eſt hoſtilis aliquando confligendi voluntas, & nocendi. cuius contrarium eſt, pax. Nam ſi diſtrahatur per aliquot dies bellum, induciæ dicuntur. Prælium vero, conflictus initium, quaſi prœludium. Cum vero vtrinq; confligitur, & iam furentibus animis omnes marte concaluerunt, pugna nominatur. Nam certamen, quomodocunq; contendatur dici poteſt. In vno prælio.) Vno conflictu. Nedum illud imperiū orbis terræ.) Quod Romanorum longe omnium potentiſſimum eſt. Partim vi, partim voluntate conſenſerunt.) Armis enim aliæ ſunt ſuperatæ nationes, aliæ ſponte ceſſerunt, ſeque dediderunt. Ad ſe transferre.) Imperiū Romanū, cui totus ceſſiſſet orbis. Tantulis.) Tam exiguis viribus, ſi cum Roma comparētur. Quid Fregellani? an non ſua ſponte conati ſunt.) Contra Romanos arma ſumere, quos tu defendis. Eo quidem.) Reſpondet ipſe, Ideo Fregellani Romanorū ſocii in armis actius perſtiterunt, quod alii ſocii contra datam fidem minus conati ſunt: hoc eſt, minus palam aduerſati Romanis. Neſciebant etiam, quemadmodum alii ſimiliter lapſi eſſent, & ſuorum conatuum pœnas luiſſent. Nam rerum imperiti.) Sicut Fregellani. Exēpla petere non poſſunt.) Quia nunquam ſimile quicꝙ experti ſunt. Deducuntur in fraudem.) Inteſtinis malis laborantes, idq; propter ſeditioſos ciues. At hi.) Præter Fregellanos. Arma ſuſtulerunt.) Ad arma concurrerunt, vt vltro bellū inferrent. Nullis copiis fretus.) niſi fallatur inſidiis. Quid aliud niſi id quod dico poteſt eſſe?) Vt fraude inteſtina inſtigent imprudēter Romanos ad bella laceſſant. In attenuato figuræ genere.) Ipſe ad Brutum in Oratore de attenuato genere inquit, Summiſſus & humilis conſuetudinem imitatur, ab indiſertis re plus ꝙ opinione differens. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipſi infantes ſint, tamen illo modo confidūt ſe poſſe dicere. Nam orationis ſubtilitas, imitabilis illa quidem videtur eſſe æſtimanti: ſed nihil eſt cum experiare minus. Etſi enim non plurimi ſanguinis eſt; habeat tamen ſuccum aliquem oportet: vt ſi ſcilicet illis maximis viribus careat, ſit, vt ita dicam, integra valetudine. Primū igitur eum, tāquam e vinculis numerorum eruamus. ſunt enim quidam oratorū numeri obſeruandi, ratione quadam: ſed alio in genere orationis in hoc omnino relinquendi ſolum quiddā ſit, nec vagum tamen, vt ingredi libere, non vt licenter videatur errare. Verba etiam verbis quaſi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concurſu vocalium molle quiddam, & ei qui iudicet, non ingratam negligentiam, de re hominis magis ꝙ de verbis laborantis. Sed erit videndū de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus conglutinatioq; verborum. Illa enim ipſa contracta & minuta, non negligenter tractanda. Sed quædam etiam negligentia eſt diligens: nā vt mulieres eſſe dicuntur nonnullæ inornatę, quaſi idipſum deceat, ſic hęc ſubtilis oratio etiam incompta delectat. fit enim quoddam in vtroq;, quo ſit venuſtius, ſed nō vt appareat. tum

remouebitur omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarum, & ne calamiſtri quidē adhibebūtur. fucati vero medicamēta candoris & ruboris omnia relinquentur: elegantia denique & munditia remouebitur. ſermo purus erit, & latinus, dilucide planeque dicetur. quid deceat circunſpicietur, vnum aberit, quod quartum numerat Theophraſtus, in orationis laudibus: ornatum illud ſuaue & affluens, acutæ crebræque ſententiæ ponētur, & neſcio vnde ex abdito erutæ, atque in hoc orator dominabitur. verecundus erit vſus, oratoriæ quaſi ſuppellectilis. ſuppellex eſt.n. quodammodo noſtra quæ eſt in ornamentis, vel rerum, vel verborum. ornatus autem duplex: vnus ſimplicium, alter collocatorum. ſimplex probatur in propriis vſitatiſque verbis, quod aut optime ſonat, aut rē maxime explanat. In alienis aut tráſlatum, aut ſumptum aliūde mutuo: aut factum ab ipſo, nouum, aut priſcum, aut vſitatum: ſed etiam vſitata & priſca ſunt in propriis, niſi quod raro vtimur. Collocata autem verba habēt ornatum ſi quid concinnitatis efficiunt: qđ verbis mutatis non maneat, manente ſententia. Nam ſententiarum ornamenta, quæ permanent, etiam ſi verba mutaueris, ſunt illa quidem permulta, ſed quæ emineant pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo ſit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecūdus, & parcus, & in priſcis reliquiſque ornamētis verborum ac ſententiarū demiſſior, tráſlatione fortaſſe crebrior: qua frequentiſſime ſermo omnis vtitur, non modo vrbanorum, ſed etiam ruſticorum: vt ſunt gemmare vites, laſciuire agros, lętas eſſe ſegetes, luxurioſa frumenta. nihil horum audacter: ſed aut ſimile illi vnde transferas, aut ſi res ſuū nullum habeat nomen, docendi cauſa ſumptum, non ludendi videatur. Hoc ornamento liberius quam cæteris vtetur hic orator ſummiſſus: nec tam licenter tamen, quam ſi genere dicendi vteretur ampliſſimo. illam autem cōcinnitatem, qua locorum collationem illuminat, iis luminibus quas Gręci quaſi aliquos geſtus orationis, ſchemata appellant, adhibebit: ſed paulo parcius (vt ſi in epularum apparatu magnificentiam excedat) non ſe parcum ſolum, verumetiam elegantem videri volet. Eliget quibus vtatur. Huic enim acuto fugienda ſunt paria paribus relata, & ſimiliter concluſa, eodemque pacto cadentia, & mutatione vnius tantum literæ quaſi quæſitæ venuſtates. nec elaborata concinnitas, vt quoddam aucupiū delectationis manifeſto deprehenſum appareat. itemque ſi quæ verborum iterationes, contentionem aliquam & clamorem requirent, erunt ab hac ſummiſſione orationis alienę. cæteris promiſcue poterit vti: continuationem verborum modo reſoluat & diuidat, vtaturque verbis quam vſitatiſſimis, tráſlationibus quam molliſſimis. etiam illa ſententiarum lumina aſſumat, quæ non erunt vehementer illuſtria. non faciet Romanum populum loquentem. nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequentet vna complexione deuinciet. Huic generi orationis aſpergētur etiam ſales, qui dicendo multum quādoque valent: quorum duo ſunt genera, vnū facetiarum, alterum dicacitatis. vtetur vtroque: ſed altero in narrando aliquid venuſte, altero in iacendo mittendoque ridiculo. tamen ridiculo ſic vti debere opinor, vt nec illud nimis frequens, nec ſcurrile ſit, nec ſubobſcœnum, nec inimicum, nec petulans, nec improbum, nec in calamitatem alicuius, aut inhumanarum rerū fortunam, nec odii locum riſus occupet. Hāc ego iudico formam ſummiſſi oratoris. ſed magni tamen & germani Attici. Quoniam quicquid ſalſum aut ſalubre in oratione, id proprium Atticorum eſt. Poſtquam perfuſus eſt.) Calida aqua aſperſus, lotuſque. Confricari deinde vbi viſum eſt.) ſtrigilibus & linteis abſtergi. Vt in alueum deſcenderet.) Vbi aqua corpus ablueret. Ecce ibi de tranſuerſo.) Ecce proprium hoc Ciceronis eſt in rebus improuiſis, quod Vergilius & legit & tranſtulit: vt,

> Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta,
> Horreſco referens, immenſis orbibus angues.

De tráſuerſo.) Et hoc vulgare verbum, quod huic figurę cōuenit ſoli. Pueri tui.) Seruus tuus. Hic qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit.) Rubore ſuffuſus eſt, quod appellatus eſſet id ætatis adoleſcēs. Vix tandem, inquit, ſine me conſiderare.) Permitte me, inquit, & ſi vix permittis, tandem permitte, vt cōſiderem quod dicis. Cœpit clamare.) Petulantius clamare, inſtare. Petulans es.) Temerarie poſtulás. eſt enim a petendo verbum deflexum. M. Tullius de Rep. lib. 4. Itaque a petendo petulantia, a pręcando & poſcendo, procacitas nominata eſt. Atque acer, peruicax.) Sic Iuuenalis:

> Acer & indomitus, libertatiſque magiſter.

Vt ne ad ſolarium quidem.) Solarium, eminentiorem ædiū contignationem nominamus. Palladius in rebus ruſticis. Nunc circa extremum menſis, pauimenta in ſolariis ſiunt. Tranquillus de Nerone: Formam ædificiorum vrbis nouam excogitauit, & vt ante inſulas ac domos porticus eſſent, de quarum ſolariis incendia arcerentur. Dictum autem ſolarium, quod cum primo ſol diluculo oritur, id radiis illuſtret. Item ſolarium a Latinis dictum, quod a Græcis horologiū vt Varro inquit, in quo horæ ex ſole inſpiciebantur. Hoc autem Cornelius in Baſilica Aemilia & Fuluia primus inumbrauit. Ergo vt ne ad ſolariū quidem, vt mihi videtur, exercitatus ſis.) Vel vbicunque prudētes, non furioſi, vt tu, conuenire ſobrii ſunt. Sed penes ſcenā.) Vbi ab omnibus nimis clamatur, abiectiſque quibuslibet. Cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas verſarentur.) Non mirum ſi adoleſcens illum clamantem non tulit, cum cuſtodis ſibi audire minas videretur, dum illum inclamātem auſcultaret.

Pædagogi lites.) Pædagogus a Gręcis, a Latinis puerorum cuſtos recte dici poteſt, a παῖς παιδὸς & ἄγω dirigo. Lites ad auriculas.) Nūc lites pro iurgiis ponit. diſtat enim a lite iurgium, quod iurgium leuior res eſt, ſiquidem inter beneuolos, aut propinquos diſſenſio vel concertatio, iurgium: inter inimicos diſſenſio, lis appellatur. vt ipſe Tullius de Repub. in quarto: Admiror nec rerum ſolum, ſed etiam verborum elegantiam. ſi iurgant, inquit, beneuolorum eſt concertatio: nam lis, inimicorum dicitur. & in ſequenti. Iurgare ergo lex putat inter ſe vicinos, nō litigare. Lites ad auriculas verſarentur.) Hypocoriſticos dixit auriculas, quod id adoleſcentes tenere viderentur. licet aliqui aurem meatum, per quem vox ad cerebrū ingreditur, dici velint: auriculam vero, circunductam chartilaginem. Imperito eiuſmodi conuiciorum.) Conuicium, inquit Non. Mar. de doctorum virorum indagine, a vicis dictum, quod ſecundum ignobilitatem loci maledictis & dictis turpibus homines cauillentur.

Vbi iſte enim vidiſſet ſcurram.) Ordo eſt & ſenſus: Ad hæc enim iſte adoleſcens, vbi vidiſſet ſcurram, abiectum hominem & impurū, exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione perderet. Vt omnia ſine famæ detrimento facere poſſet.) Igitur genera figurarum ex his exemplis intelligi poterunt. erat enim attenuata verborum conſtructio quędam. & alia in grauitate alia poſita in mediocritate. Conturbatus eſt.) Id eſt, excādui ira, incenſus eſt. Vidiſſet ſcurram.) Scurram veteres dixerunt, qui magnorum virorum atria gulæ auiditatem ſecutus ſubiret. Vnde illud Plautinum eſt: Tum iſti ſerui ſcurrarum, qui ludunt in via. Et rurſum in Epidico: Scurra es, ſcio hominem te militarem non eſſe.

LONGOLIVS.

SVnt igitur tria genera, tres dicendi figuræ. ✱ Trium generum dicēdi meminit Gellius lib. 2. cap. 14. Porro graue, alii grande, ſublime alii vocant. Quibus aūt formulis oratio grandis contineatur, erudite vt omnia, Hermogenes, & poſt hunc, Trapezontius. ✱ Nam quis eſt veſtrum Iudices.) Oratio eſt in genere deliberatiuo. Conſultatur enim, eiiciendus ex vrbe ſit nec'ne, is qui patriam hoſtibus prodere tentauit. Nam quis eſt veſtrum Iudices. Propoſitio, figurata interrogatione, quæ maxime rem vrget. In iis qui violaſſent.) Arguit a minore ad maius. eſt autem amplificata argumentatio per αὔξησιν verborum ſtuprare, pulſare, necare. Atque in aliis maleficiis.) παρεξέτασιν rerum per collationem. O feros animos.) Exclamatio indignationis plena. Quo pacto hoſtes) ὑποτύπωσις qua ſub oculos ponit incommoda proditæ hoſtibus patrię. In mediocri figurę verſabit oratio.) Alias, ratio. ✱ In mediocri exemplum.) Conſtitutio eſt coniecturalis. Quæritur enim, ſponte' ne ſua ſociæ ciuitates populo Romano bellum intulerint, an a Liuio Druſo concitatæ. Vide Florum lib. 3. cap. 18. ✱ Virtute & induſtria.) Virtus ad vires, induſtria ad conſilia ſpectat. ✱ Hi eum ſe.) Argumentum a ſpe perficiendi, quam oſtendit ſociis eſſe non potuiſſe. ✱ Cum non multitudinem.) Argumentum a facultatibus, quas non adfuiſſe indicat. Facultatum autem nomine, commeatus, milites, duces, arma, &c. continētur. Quibus cum bellum gerimus.) Defenſio. Non ſumpſiſſe aduerſus Ro. Pop. arma, ſocios. Arguit aūt ab anteactis, & officio ſociorum. Aliud argumentum eſt deliberatiuum, a tuto & poſſibili. Si cū finitimus.) Confirmatio a minore. ✱ Exornatio eſt per compa

rationem a minori. Quæret aliquis.) ὑποφορὰ aduerſariorum. Conſurat autem ab euětu & fine defectionis.* Quæ obiici poterant refutat. Nota autem comparationes: De finibus, non de imperio. alterum minuitur, alterum augetur. Nulla igitur.) Occupatio, Quid aliud.) Altera occupatio. Nā vt forte hic, &c.) Narratio ſimplex rei geſtæ, nullis grandioribus aut mediocribus figuris ornata. Exercitatus ſis.) Alias, exercitus ſis.

ASCENSIVS.

Bipartita &c. Vt docilem reddat: quæ traditurus eſt: præmittit dicens. Igitur quoniam de elocutione dicendum eſt: præceptio elocutionis.i. de elocotione erit nobis bipartita.i. in duas partes diuiſa. Nam nos dicemus primum in quibus generibus.i. characteribus & figuris dicendi: omnis elocutio oratoria debeat ſemper eſſe: deinde oſtědemus: qua res elocutio oratoria debeat habere ſemper. Sunt igitur tria genera.ſ. dicendi: quæ genera nos appellamus figuras: in quibus.ſ. generibus: omnis oratio non vitioſa conſumitur.i. depletur & euacuatur: nos vocamus vnam ſup. figuram grauem: alteram.i. ſecundam mediocrem: & ſup. tertiam extenuatam.i. gracilem: tenuem, aut exilem. Grauis ſup. figura dicendi eſt quæ conſtat ex magna.i. prolixa: & ornata conſtructione verborū grauium.i. momenti plenorum. Mediocris.ſ. figura eſt: quæ conſtat ex.ſ. conſtructione verborum: humiliore.ſ. q̄ grauis: neq; tamen conſtat ex infima & peruulgatiſſima dignitate verborum. Vnde minus ſæpe dicimus per comparatiuum q̄ per abſolutum. Nam manū maiorem pigmæo dicimus, non tamen magnum. Attenuata: quam prius vocauit extenuatam: eſt quę eſt demiſſa.i. humiliata: vſq; ad vſitatiſſimam conſuetudine ſermonis puri.i. minime ornati, non tamen vitioſi. Oratio conſumetur in figura graui: ſi verba cuiuſq; rei.quæ poterūt reperiri ornatiſſima, ſiue propria.i. apta: & ſua cuiuſq; ſiue extranea.i. translatitia accōmodabuntur in vnamquanq; rem: & ſi ſententiæ graues: tractentur in amplificatione & commiſeratione: & ſi exornationes verborum & ſententiarum: quæ habebunt grauitatem adhibebuntur. Tria ergo requiruntur: grauitas.ſ. verborum: grauitas ſententiarum: & vtrorumq; exornatio. Hoc.ſ. quod ſequitur erit exemplum in hoc genere figuræ.ſ. grauis. Nā quis veſtrum eſt iudices (totum hoc non deberet conſtrui: nam conſtruendo amittat grauitatem ſuam cuius cauſa apponitur: eſt enim pro exemplo: vnde dūtaxat voculas explanauero.) Quis eſt.q.d. diceret nemo. Ingenuam.i. liberam, & liberis maiorib⁹ ortam conſumpſerunt.i. depleuerunt, aut expenderunt: maiores priſci Romani. O homines derelictos.i. deſtitutos ab humanitate: pulchra declamatio per contrarium: nam homines ſine humanitate non ſunt homines: niſi tantum facile: ſed ferociſſimæ beluæ Sicut Iuue. dicit. Inter ſocraticos notiſſima foſſa cynędos ad diuerſa reſpiciens, vtpote ſocraticos: verbis & cynædos vita. Quid agere auſi ſunt? hoc eſt ſi quæritis qoid pro auſi ſint, aut quid cogitare poſſint. Reſpondeo ſup. eos cogitare dum patriam proderent: quo pacto &c. Deum deorum Trucidatis: truculēter occiſis. Vrbs.ſ. Roma: poſſet tamen idē dici de qualibet alia: conflagrata.i. ſimul combuſta. Neq; verbis conſequi.i. exprimere. Mei.i. exortationis meæ iſtæ.ſ. iniquiſſimus. Cætera patent: præſertim ſi cum Franciſci explanatione conferantur. ¶ In mediocri & cæt. Oratio inquit verſabatur in mediocri figura: ſi vt dixi ante nos demiſerimus.i. deorſum miſerimus aliquantulum: hæc tria.ſ. in genere graui: videlicet verborum rerum: & exornationum pondera: neq; tamen deſcenderimus ad infimum.ſ. genus dicendi: ſic.i. hoc modo. Quod exemplum etiam non cenſui conſtruendum tum q facile eſt tum q eius gratia conſtruendo amittatur: nam oratio dum a grammaticis dicitur conſtrui: potius dicatur deſtrui: aut ſaltē reſolui. Videtur aūt hoc prætendere oratio: vt a ſociis qui ab Ro. imperio deſciuerint: transferatur crimen in eiuſmodi defectionis authores: qui erant principis Rom. vt Druſus & eius ſequaces. Eſt aūt coniecturalis conſtitutio: q̄a variis coniecturis probat ſocios nulla potentia potuiſſe induci ad ſpem potiundæ vrbis: niſi ab Romanis principibus fuiſſent adiuti. Aliquid.ſ. externæ opis: quid aliud niſi quod dico: videlicet a Druſo perſuaſos & adiutos id conatos: id autem non dicit: vel quia in Druſum vteodū cenſuit alio genere dicendi: vt ſuperiore exēplo patuit: quod totum in ipſum conuerti poteſt: vel quia ſatis pro exemplo adductum eſt: vel quia noluit totam orationem ponere ne non exemplum: ſed vera aliunde aſſumpta putetur oratio: cū prius atteſtatus ſit ſe nolle aliena aſſumere. ¶ In attenuato &c. Affert exēplum attenuatæ figuræ dicens. Hoc.ſ. quod ſequetur erit exemplum: in attenuato genere figuræ. hoc eſt in genere figuræ attenuatæ: quæ infima eſt: id quod.i. quod gen⁹ attenuatum: eſt demiſſum.i. humiliatū vſq; ad ſermonem quotidianum.i. quo vtimur quotidie domi cū familiarib⁹ nris loquentes. Hoc itaq; erit exēplum. Nā &c. Poſſunt etiam huius exēpli verba quo cōtextu poſita ſunt legi. ſed vt facilius intelligātur (qlibet.n. ea: vt ſita ſunt in authore legere poterit) ſic explanantur: vt narretur accuſatio ſcurræ qua adoleſcentem pudicum in balneis inceſſerat hoc modo. Nam hic.ſ. adoleſcens de quo ſingitur multa prius locutus: vt.i. poſtq̄ venit forte in balneas: cœpit poſtq̄ perfuſus ſup. erat oleo.i. inunctus, confricari: deinde vbi viſum eſt.ſ. cōmodū: vt deſcenderet in alueū.i. peluim, aut lapidem cauatū, aut ligneum vas in quod ſe vmbilico tenus dimittebant: ecce. ibi iſte.ſ. vilis ſcurra, de tranſuerſo ſup. inſpiciens adoleſcentem inquit: heus (reuocandi eſt aduerbiū) adoleſcens pueri.i. miniſtri, aut ſerui tui: pulſarunt me modo.i. pauloāte cū ingrederer, oportet ſup. vt ſatiſfacias.ſ. mihi pro pueris tuis. Hic.i. hoc tempore, a loco, ſeu in hoc facto, aut hic videlicet adoleſcens qui id ætatis.i. eius ætatis: eſſet appellatus ab ignoto, præter conſuetudinem, non.n. cōſueuerat iniuriarum poſtulari, erubuit: & ita nihil reſpondit. iſte.ſ. ſcurra. cœpit dicere eadem, & alia clarius.ſ. q̄ prius: hic.ſ. adoleſcens: vix.i. cū ſumma difficultate inquit tandem: ſine.i. permitte me cōſiderare.ſ. qoid rńdeam. Tum vero.i. tunc præcipue quaſi ad verò cœpit iſte.ſ. vilis ſcurra: clamare: voce iſta.ſ. ineptiſſima & conuitioſiſſima: quæ poſſet perfacile.i. valde faciliter: iniicere cuius.i. cuilibet etiam non adoleſcenti: ruborem. clamando autem dixit hæc verba ita.i. in tantū petulās.i. proterue laceſſens vnumquenq; es atq; acer.i. ſtrennuus pulſator: vt ne quidem.i. non etiam ſis exercitatus ad ſolarium.i. in ſole cum nudis mendicis ante ſolarium rixari ſolitis. Nam ſolaria ſemper ſoli exponuntur, & ita habent locum apricum & ſoli expoſitum: & tū a borea defenſum: quocirca talis locus perditis hominibus qui fere nudi ſunt vt apricentur conueniens eſt: ſolarium.n. eſt horologium.i. inſtrumentum horas diſcernens per vmbras quas facit ſtipes in medio circuli ſoli oppoſitus, non exercitatus es vt mihi videris ad ſolarium. vbi perditi quidem ſed miſeri & minus cauti exercitātur: ſed ſis exercitatus penes.i. iuxta ſcenā.i. inter ſcurras, mimos & hiſtriones & in locis eiuſmodi: vbi q exercitati ſunt calidiſſimi & ſæpe malicioſiſſimi ſunt. Adoleſcens audita tam graui contumelia cōturbatus eſt: nec mirum ſup. eſt: ſi eſt conturbatus: cui etiam nunc: pro tunc.ſ. cū talia audit lites.i. caſtigationes: pedagogi.i. magiſtri puerorum: verſarentur ad auriculas: improperio.i. propter improperium & cōtumeliam, ſeu probrum & dedecus eiuſmodi cōuiciorū. Vbi.n. iſte.ſ. pedagogus (aut adoleſcens: ſed potius pedagogus: qui nihil in ſcurram dixit: ſed diſcipulum caſtigauit: q a tali conuitia audiret) vidiſſet ſcurram exhauſto.i. efforeto & extincto pudore.i. in quo nihil pudoris reliquum erat, vtpote qui putaret ſe nil habere q perducet de exiſtimatione.i. iudicio hoium de ſe aut de ęſtimatione ſui, ita vt poſſet facere oia ſine detrimento.i. diminutione famæ, quia nullā habuit. Non eſt cōpleta narratio, ſed nō deceret cōpletam eſſe, ne forte nō putetur exēplum ad rei demonſtrationē ab authore fictum, ſed aliū de ſumptum. Ex quo aīaduertere licet quo ſermone loquebantur, tūc qui in attenuato gñe verſabantur. Cęterum magnope conſiderandū eſt genera dicendi eſſe argumentis, ſeu materiis accommodanda, nam vbi de ſalute vrbis egit in ſublimi genere locutus eſt, vbi de ſalute ſociorum in mediocri, vbi de conuitio ſcurræ in adoleſcentem attenuato. Igitur genera figurarū poterunt intelligi ex ipſis exemplis. Erat enim quædam conſtructio verborū, vtpote vltima hæc, attenuata, & alia.ſ. prima, erat poſita in grauitate, & alia.ſ. media, in mediocritate.

Eſt autem cauendum, ne dum hæc genera conſectemur, in finitima & propinqua uitia ueniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda eſt, propinqua eſt ea quæ fugienda eſt, quæ recte uidebitur appellari ſi ſuffulta nominabitur. Nam ita ut corporis bonã habitudinẽ tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio ſæpe imperitis uidetur ea quæ turget & inflata eſt, cum aut nouis, aut priſcis uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus quam res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus uenditat patriã, non ſatis ſupplicij dederit, ſi præceps in Neptunias depulſus erit lacunas. Pœnitet igitur iſtũ, qui montes belli fabricatus eſt cãpos ſuſtulit pacis. In hoc genus plerique cum declinaſſent, & ab eo quò profecti ſunt, aberrauerunt, & ſpecie grauitatis falluntur, nec proſpicere poſſunt orationis tumorem.

Qui in mediocre genus orationis profecti ſunt, ſi peruenire eò non potuerunt errantes, perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans & diſſolutum, eo quòd ſine neruis, & articulis fluctuat huc & illuc, nec poteſt cõfirmare, nec uiriliter ſeſe expedire. Id eſt huiuſmodi: Socij noſtri cum belligerare nobiſcum uellent, profecto ratiocinati eſſent etiam atque etiam quid poſſent facere, ſi quidem ſua ſponte facerent, & non haberent hic adiutores multos & malos homines & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia uolunt agere. Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentum auditorem: diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur.

Qui non poſſunt in illa facetiſſima uerborum attenuatione commode uerſari, ueniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum eſt exile nominari: cuiuſmodi eſt hoc: Nam ille iſtic ad balneas acceſſit, ad hunc poſtea dixit, hic tuus ſeruus me pulſauit. Poſtea dixit hic illi, conſiderabo. Poſt ille conuiciũ fecit, & magis magiſque præſentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam, & illiberalis eſt ſermo. Non enim adeptus eſt id quod habet attenuata figura puris uerbis & electis compoſitam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatũ dignitate afficiunt exornationes, de quibus poſt loquemur: quæ ſi raræ diſponentur, diſtinctam ſicuti coloribus, ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationẽ. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut grauẽ mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile ſatietas uarietate uitetur.

CAPIDVRVS.

Eſt autem cauẽdum, ne dũ hæc conſectemur, in finitima & propinqua vitia veniamus.) Hactenus quæ dicẽdi genera probẽtur, explicatum eſt. Nunc quæ fugienda, vtpote vitioſa, exemplis exponit Cicero: ſed prius de eis quæ probantur, quędam nobis dicenda ſunt ne hũc locum illotis, vt dicitur, pedibus incuria quadam pręteriiſſe videamur. Sane ſciendum eſt, his tribus quaſi formis incluſam eloquentiam non eſſe. Nã vt inter gracile validumque, tertium aliquid conſtitutum eſt: ita horũ interualla ſunt, atque inter hæc ipſa mixtum quiddam ex duobus medium. quorũ e ſubtili genere plenius aliqd atque ſubtilius, & vehemẽti remiſſius atque vehementius inuenitur: quod illud lene, aut aſcendit ad fortiora, aut ad tenuiora ſummittitur, ac ſi prope innumerabiles ſpecies reperiuntur, quæ vtique aliquo momento inter ſe differant. ſicut quatuor ventos generaliter per totidem mundi cardines flare accipimus, cum plurimi ſint medii eorum. Varie etiam aliqui regionum ac fluminum proprii deprehenduntur. Ille autem optimus ab ipſo Cicerone dicitur, & ſol⁹ eloquẽs, qui humilia ſubtiliter, e magna grauiter, & mediocria temperate poteſt dicere. Vtendum ergo plane his dicendi figuris, non vbique. quid enim deceat, videre oportet. adhibendaque eloquenti ſapientia eſt: vt non modo quid cauſa, ſed & quid cauſæ partes exigant, videat. ac is ex differentia perſonarum, locorum temporũque locutionem mutabit. Ita ad quodcunque decebit, ad id orationis etiam partes accommodabit, ne ſatur vel ieiunus, ne grandis aut minutus ſit ſermo, nec item nimium diu contradicat: ſed erit rebus ipſis par & ęqualis oratio. Principia verecunda, non elatis incenſa verbis, ſed acuta ſententiis, vel ad offenſionem aduerſarii, vel ad commendationem ſui. narrationes credibiles, nec hiſtorico ſed prope quotidiano ſermone explicato dilucide. Deinde ſi tenues cauſæ, ſit etiam argumentandi tenue filum, & in docendo & in refellendo. Idque ita tenebitur, vt quanta ad rem, tanta ad orationem fiat acceſſio. Cũ vero cauſa ea inciderit, in qua vis eloquẽtiæ poſſit exprimi, tum ſe latius fundet orator, tum reget & flectet animos, & ſic effinget vt volet, id eſt, cauſę natura, e ratio temporis poſtulabit. Dicat igitur idem vbi deceat grauiter, ſeuere, acriter, vehementer, cõcitate, copioſe, amare, communiter, remiſſe, ſubtiliter, blãde, leniter, dulciter, breuiter, vrbane, non vbique ſimul, ſed vbi decorum, quod Græci πρέπον dicunt, poſcet. tunc laudem non doctorum modo, ſed etiam vulgi conſequetur. Duo autem ſunt, vt artis ſcriptores multi cõſentiũt, & ipſe in primis in Oratore Cic. quæ bene tractata ab oratore admirabilem eloquentiam faciant. quorum alterũ eſt, quod Gręci ἠθικὸν vocãt, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ conſuetudinem accommodatum: alterum, quod iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi & concitantur. In quo vno retineat oratio illud ſuperius commune & iucundum, ad beneuolentiã reconciliandam paratum: vt hoc vehemẽs, incenſum, incitatum quo cauſæ eripiũtur, excitet nobis apud auditores, opinionem rationis & conſilii. Quo genere nos mediocres, inquit, aut multo etiam minus, magno ſemper vſi impetu, ſæpe aduerſarios de ſtatu omni deiecim⁹. Nobis certe ꝓ familiari reo ſummus orator non reſpondit Hortenſius, a nobis autem homo audaciſſimus Catilina accuſatus obmutuit. nobis etiã priuata in cauſa, magna & graui, cum cœpiſſet Curio dicere, reſſit, poſtquã ſibi veneniis ereptam memoriã dixiſſet. Proinde cũ plures ſint eloquentię quaſi facies, & cum omnis facies, modo recta ſit, ſuum habeat vſum, atque id ipſum omne ſit oratoris, conſulat qui dictur⁹ eſt ſuas vires, & vbi eius maxime dominari poſſit oratio, putet optimum. In quo ne nos corruptum fallat iudiciũ, magnum periculum eſt. Falluntur ſiquidem multi, qui vitioſum dicendi ſequuntur genus, quod aut verborum licentia refultet, aut puerilibus ſententiolis laſciuiat, aut immodico tumore turgeſcat, aut inanibus locis bacchetur, aut quaſi caſuris, ſi leniter quatiãtur, floribus niteat. Quæ ideo a pleriſque corrupti iudicii probari ſolẽt, quod popularia ac plauſibilia ſint. Item, ſicut aliquos effuſius immodice e redundãter dicere inuenias, ita alios infirme & ieiune. Alius. n. exceſſiſſe a ſuis non impleſſe dicitur materiam, ſed alter imbecillitate, alter viribus peccat: vterque ſuo forte iudicio. quod ne nos fallat, Cicero commonet, e horum nobis generum, in quib⁹ falli iudicio poſſim⁹, ponit exẽpla, inquiẽs: Nam grauis figuræ, quæ laudatur, propinqua eſt ea quę vitari debet. & hęc recte uidebitur appellari, ſi ſuffulta nominabitur. Vt enim corporis bonam habitudinem (ſic turgida & nimium elata terræ ſuffulciuntur, ne corruant, vnde & domus ſuffulta columnis) tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio, ſæpe imperitis videtur vitioſa, quod turgeat. Cum aut nouis, aut priſcis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauiorib⁹ q̃ res poſtulat aliquid dicitur, hoc modo, cum impinguatur.

Nam qui perduellionibus venditat patriam non ſatis ſupplicii dederit.) Duellum, bellum veteres dixerunt, quod a duabus partibus de victoria contendentibus geritur. inde etiã perduellio, qui pertinaciter retinet bellum. Cicero in Oratore. Nam vt duellum bellum, & duis diis, ſic Duilliũ eum, q Pœnos claſſe deuicit, vt bellicum nominauerunt, cum ſuperiores appellati eſſent ſemper Duelli. Plinius libro decimoſexto. Mirũ apud antiquos, primo Punico bello claſſem Duellii imperatoris, ab arbore exciſam ſexageſimo die nauigaſſe. Hoc autem vtpote priſco vſus verbo eſt. Neptunias depulſus erit lacunas.) Neptunus maris deus apud veteres habitus: dictus, q mare terras

obnubat. vnde nubes, a cœli nuptu. i. opatione, vt Varro inqt a quo nuptię, & nupta dicta. Lacuna, aquę collectio, a lacu deriuatur, quam, vt Feſtus inquit, alii lamam, a n luſtram dicunt. In Neptunias igitur lacunas, in mare ſignificat. hoc ideo vitioſum eſt quod Neptunias dicens, verbum nimium licenter nouauit, id enim magis ad poetam, ꝙ ad oratorem pertinet. Qui montes belli.) Maximos belli tumultus, quod duriter aliunde tranſlatum eſt. Campos ſuſtulit pacis.) Et hoc quod dicit, Cã pos pacis, duriſſime in oratione ſaltem ſoluta tranſlatũ eſt. Et ab eo vnde profecti ſunt.) Vnde dicendi ſumpſerunt exordiũ.

Aberrauerunt.) Longius uagati ſunt. Nec proſpicere poſſunt.) Quia ingenium iudicio caret, & ſpecie boni fallitur, quod omnium in eloquentia peſſimum eſt. Peruemunt ad cõ fine eius generis quod appellamus diſſolutum.) Cum ab ea laude, quæ in mediocri figura eſt, declinat, fit diſſolutus qui dicit. Et ſane ſicut plura laudis ꝙ tria illa paulo ante interiecta genera diximus, ita vitioſa iſtis eſſe plura facile intelligũtur. Quo magis enim a graui, media, & attenuata figura recedimus, eo magis ad vitioſam accedimus orationẽ: & contra. Itaq ſicut probatiores, & probatiſſimæ, ita & paulo vitioſiores, & longe vitioſiſſime, in omni genere poſſunt inueniri. Primum autem illa ſunt optima, quæ minime accerſita, & ſimplicibus, atque ob ipſam varietatem perfectis ſimilia ſunt: ſatis enim aperte Cicero oſtendit, in dicendo vitium vel maximum eſſe, a vulgari genere orationis, atq a conſuetudine communis ſenſus abhorrere. ſiquidem omnia illa quæ curam fatentur, & ficta atq accerſita videri volunt, non gratiam conſequuntur, ſed fidem amittunt. Propterea ꝙ ſenſus, propter quos inuenta verba ſunt, nõ modo non explicant & referunt, ſed obumbrant & operiunt. Vtcunque autem nobis blandiamur, ſuperciliose nimium erratur, cum & quod recte dici poteſt, circum* amore verborum: cum quod vno verbo patet, pluribus vbi opus non fuit, auditorem oneramus: cum parum diſertum credimus, quod ſimpliciter dictum eſſet: cum deniq a corruptiſſimis verſibus aut orationibus, figuras & tranſlationes mutuamur. Sed tum demum ingenioſi. ſ. eſſemus, ſi ad nos intelligendos, poſt rerum dignitatem, quibus erudimur, curam quoq verborum & totius orationis adderemus. E diuerſo videas alios tantum æmulos breuitatis, vt neceſſaria quoq orationi ſubtrahant verba, & qui velut ſatis habent, ſi ſciant ipſi quid dicere velint, nec quãtum ad alios attineat quicquam expendant. cum peſſima quęq ſint per ſe ſatis aperta, pręclari ſenſus tã natura ꝙ dicentis inſcitia non ſemel occulti maneant. Porro alios inuenias, non ita ſenſibus vt verbis ſtolidos: dum inquinatis, dum barbaris, dum impropriis vtuntur verbis. Alii autẽ ita diſſipati oratione fluctuant, vt legentis mentem, & audientis aures, quæcunq ab his dicuntur, prætereant. Rurſus alii duri, nimiumq moroſi ſunt, qui hęrentes circa ſingula, & dum inueniunt, & dum inuenta ponderant ac dimetiuntur, hac ipſa mora, cogitationis omnem plerunq calorem extinguunt. Alii item ocioſi ſunt & plane frigidi, cõciſa oratione gaudentes. Alii deniq propter imperitiam & literarum ignorantiam, ſordidis verbis ſenſus vel egregios inquinant. Ita complures aut memoriæ imbecillitate laborantes, aut ingenio incõpoſiti labuntur, nec vllo orationem nectentes vinculo præterfluũt. Huiuſmodi vero orationis Cicero ponit exemplum, quod appellat diſſolutum, quia ſine verborum, quibus hereat, conſtructione ſit. Et articulis.) Nexibus, quibus vincitur, ne fluctuet oratio. articulos vocat græcorum more, qui pronomen relatiuum, quis, qui, quæ, quod, vel quid, inter articulos poſuerunt, quos partem vnam orationis eſſe voluerunt. Nec poteſt confirmare.) Quia nullus perfectus elicitur ſenſus. Neq utiliter.) Quia vires habet nullas, ſed flacceſcit & ſua leuitate diffluit. Seſe expedire.) Vt aliquo ſenſu terminetur, quod ex hoc exemplo ſatis aperte colligitur, vbi nullo verbo tota, vt debuit, clauditur oratio. Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentum auditorem.) Qui poterit? cum nullus comprehendi ex eo queat ſenſus? Qui non poſſunt in illa facetiſſima.) Exponit aliud vitioſum dicendi genus, quod attenuatæ figuræ eſt. In illa facetiſſima verborum attenuatione.) Facetiſſima, exculta, & quaſi rotunda conſtructione. Velut etiã Quintilia ſentit, cum ita dicit: Facetum quoq non tantum circa ridicula, opinor, conſiſtere. neq. n. diceret Horatius, facetum genus Catoni minus a natura conceſſum eſſe, Vergilio quidem eſſe. Decoris.) Hanc magis excultæ cuiuſdam elegantiæ appellationem eſſe puto. Ideoq in epiſtolis Cicero hæc Bruti refert verba, quærentis, an illi ſint pedes faceto ac delitiis ingredienti molles. quod conuenit cum illo Horatiano,

Molle atq facetum, Vergilio.

Nam cum ille iſthic.) Hic apparet ꝙ nullius ſanguinis, nullius ſit nerui ſermo. Cõuicium fecit.) Conuiciatus eſt. ſic Martialis. Ingenti faciet conuicia voce. Plautus in Mercatore: Poſt haud multo ad me venit, male mihi precatur, & facit conuicium. Et ſunt etiam huic pleraq ſimilia: vt facio tibi iniuriã, & facio tibi contumeliam: quod tamen a Cicerone, vt Quintilianus inquit, reprehendi ſolitum eſt. affici enim contumelia dici voluit. Facio ludos, illudo, Plautus in Mercatore, Miris modis dii ludos faciunt hominibus. Flagitium autem & damnum facio, abſolute, pro eo quod flagitium & damnum patior, vt vulgo dicitur. Plautus in eadem comœdia ait, Seſe illius opera atq aduentu, capræ flagitium & damnum feciſſe haud mediocriter. Friuolus hic quidẽ.) Iam nullius momenti, & fere nullus vt iſti etymologi aiunt. Et illiberalis.) Nõ dignus, quo liber & ingenu* vtatur, ſermo. Puris.) Sed inquinatis. Et electis.) Sed eiſdem ſæpius ſordide quidẽ repetitis verbis. Hæc in omni orationis genere fuerunt vitia: quæ vt in iuuene emendentur, & in melius, vt ita dicam, refingantur a præceptore, in primis laborandum reor, antequam nimium ſibi placere conſueſcat, & ipſa male dicendi conſuetudo ei blandiatur. Huius igitur erit operis, adiicere, detrahere, mutare. Sed facilius in his ſimpliciuſq iudicium, quæ replenda vel deiicienda ſunt. Premere vero tumentia, humilia extollere, luxuriantia aſtringere, diſſoluta componere, exultantia coercere, duplicis eſt operæ. Nam & damnanda ſunt quæ placuerunt, & cur ita emendemus nobis ratio reddenda eſt. quod ſi emendari ſtultum iudicium, aut nõ intelligendo, aut arroganter & pertinacius inſtando non admittat, vlterius tempus non terendum eſt, ſinendumq vt ſe ſcr amet, ſibiq placeat. Dignitate afficiunt exornationes.) Dignitatem afferunt cunctis dicendi generibus. Quæ.) exornationes: hoc eſt, tropi & ſchemata. Si rare diſponẽtur, diſtinctam ſicuti coloribus, ſi crebre collocabuntur, obliquã reddunt orationem.) Nam cum hæc, vt quædã eloquentiæ lumina ſint (dũ per orationem quaſi oculos ſpargere cõueniat) non, videlicet recte fieri arbitremur, ſi tota corpora oculi ſint, ac cætera mẽbra officium ſuum perdant, ſicut igitur opportune poſitæ, orationem exornant: ita ineptiſſimæ ſunt, cum immodice per orationes accumulantur. Si crebræ collocabuntur, obliquam reddunt orationem.) In vitium deflectunt: quia neglecto rerũ pondere, & viribus ſententiarum, ſe ad inania verba, & hos loquẽdi modos deprauãt. tamq id ridiculum eſt, ꝙ habitum geſtũq quærere ſine corpore. Itaq vt locus quiſq poſtulabit, eis vtemur exornationibus. Deinde idẽtidem commutetur.) Vt idẽ & idem, hoc enim eſt identidem in aliis atq aliis figuris miſceatur, ac ita facile ſacietas per varietatem vitetur.

LONGOLIVS.

Est autem cauendum.) Vitia abutentium figuris dicendi. Si ſuffulta nominabitur.) Alias, Sufflata legitur & in quibuſdam antigraphis, Subſultans: quod non diſplicet. Quemadmodum enim res quæ inflantur, ſubſultant, & ſupra ꝙ natura decet attolluntur, ita etiã oratio. Si pręceps in Neptunias &c.) Hæc figura per circunlocutionem, quia poetica eſt, & incerta pro mari, non conuenit omnino orationi ſolutæ. Montes autẽ belli, & campos pacis duriter aliunde tranſlata ſunt, pro fluctibus & tranquillitate. nec metaphora hæc neceſſaria eſt, nec venuſta, nec intentionem declarans: quæ ſunt tranſlationis cauſæ principales.

ASCENSIVS.

Est autem cauẽdum ne. i. vt non: vt dum conſectemur hæc genera: veniamus in vitia finitima & propinqua. ſ. his generibus: vnde ſingulorum vitia exemplis declarat. ¶ Nã graui figurę. Recitat primum vitium quod finitimum eſt graui figuræ dicens: nam graui figuræ quę eſt laudanda eſt propinqua ea: quæ eſt fugienda: quæ videbitur recte appellari ſi nominabitur ſufflata. i. quaſi ſuffarcinata turgida & inflata: non ſolida, nec ſucciplena: nam vt tumor. i. inflatio imitatur ſæpe bonã habitudinem. i. ſolidum: pingue corporis: ita ea oratio videtur ſæpe imperitis grauis, quæ turget & inflata eſt, cum aliquid dicitur, aut verbis nouis, aut priſci. i. primi ſæculi, hoc eſt nimium vetuſtis, aut tranſlatis duriter. i. violenter & ſine gratia, aliunde, aut

de, aut grauioribus ꝙ res poſtulat, hoc modo. Nam qui vendidit patriam perduellionibus, id eſt, hoſtibus noſtro more, quam prius perduelliones dicebantur, non dederit, id eſt luerit, aut perſoluerit ſatis ſupplicii: ſi erit precepi, id eſt precipitetur, depulſum quod nunc dicitur depulſus in lacunas neptuniai, id eſt voragines maris, quę translatio nimis affectata eſt. Igitur pœniteat iſtum. ſ. coepti ſoi qui fabricatus eſt montes belli cum, id eſt poſtꝙ ſuſtulit, id eſt abſtulit: campos pacis, id eſt effecit ſummas commotiones, & maximos tumultus belli: poſtꝙ corrupterat tranquillitatem pacis. Pleriq;, ſcilicet oratorum minus peritorum cum declinauiſſent in hoc genus. ſ. dicendi grauem vt, id eſt poſtquam profecti ſunt, id eſt diſceſſerunt ab eo: quia nequiuerunt continuare oberrauerunt: & fallunt ſpecie, id eſt ſimilitudine grauitatis, id eſt graui ſtili. quia vt dicit Horatius in arte. Omnes decipimur ſpecie recti. Breuis eſſe laboro. Obſcurus fio: Sectantem leuia: nerui deficiunt &c. nec poſſunt proſpicere quia ſtudio nimio excęcati tumorem, id eſt turgiditatem orationis. ¶ Qui &c. Proſequitur vitium mediocris figurę male obſeruatę dicens. Qui profecti ſunt in mediocre genus orationis: ſi non potuerūt peruenire, eo, id eſt vſq; ad ipſum: ipſi errātes peruenerunt ad confinium. i. finitimū eius qd appellamus diſſolutumq;, id eſt eo ꝙ, vel q̄a eſt ſine neruis, id eſt vinculis, ac decentibus iuncturis: & ſine articulis, id eſt nodis, circa quos ſunt nerui, vt appellem, id eſt appellare poſſim modo hoc ſcilicet genus dicendi; fluctuans eo: quod, id eſt quia fluctuat huc & illuc: nec poteſt confirmare, ſcilicet quod dicere vult, nec expedire, id eſt confutando dicta aduerſariorum: liberare ſeſe: viriliter, id eſt animoſe, & fortiter: vt virum decet. Id. i. tale genus vitioſum circa mediocritatem eſt huiuſmodi: Socii noſtri cum vellent belligerare, id eſt bella gerere nobiſcum: profecto, id eſt reuera eſſent ratiocinati, id eſt conſultaſſent: & per ratiocinationem diſquiſiuiſſent etiam atq; etiam, id eſt frequenter & diligenter: quid poſſent facere, ſcilicet cōtra tantum imperium vrbis: quidem, id eſt certe ratiocinati eſſent: ſi facerent ſua ſponte, id eſt proprio motu & inſtigatione: & nō haberent: hinc, id eſt e noſtra ciuitate: multos homines malos & audaces. Enim pro quia omnes qui volunt agere magna negocia: ſolent cogitare diu, id eſt multo ante. ſup. quid incepterent, aut quid agere parent. Hactenus eſt exemplum vitioſę orationis peccantis contra preſcripta de mediocritate ſeruanda: de qua dicit Author ſic. Huiuſmodi ſermo: non poteſt tenere auditorem attentum. Enim pro quia: ipſe totus diffluit, id eſt in diuerſa fluit: neq; amplectetur quicꝙ comprehendens, ſcilicet ipſum verbis profectis, aut quia nulla ſunt perfecta aut perfectū, id eſt ad finem vſq; ductis. ¶ Qui non poſſunt. Proſequitur vitium attenuati generis dicens. Sup. illi qui non poſſunt verſari in illa facetiſſima attenuatione verborum, veniūt ad genus orationis aridum, id eſt ſiccum, & exangue, id eſt ſucci expers, quod non eſt alienum, id abſonum, nec abhorrens a re ipſa nominari exile, cuiuſmodi eſt hoc, ſcilicet ſequens. Nam ille, ſcilicet famulus: hic, id eſt de quo loquor, videlicet ſcurra, acceſſit in balneis, ad hunc, ſcilicet adoleſcentem, & ſup. dixit poſtea. hic ſeruus tuus pulſauit me. Poſtea hic. ſ. adoleſcens, dixit illi. ſ. ſcurrę, conſiderabo. ſ. quid faciam, aut dicam tibi. Poſt. i. deinde ille videlicet ſcurra fecit conuitium. i. contumeliā intulit, & clamauit magis, magiſq; multis preſentibus &c. Hactenus eſt narratio vitioſa propter ſtili illiberalitatem, vnde addit author hic quidem ſermo eſt iam friuolus & illiberalis. i. non decens liberos homines. Non. n. eſt adeptus. i. nō enim obtinuit id quod figura attenuata habent: videlicet orationem compoſitam verbis puris & electis. ¶ Et hæc in genera dicendi, & eorum artem & contra artem vitia addit, quod ad exornationes ſpectat dicens. Exornationes afficiunt dignitate, omne genus orationis & graue, & mediocre, & attenuatum: de quibus. ſ. exornationibus nos loquemur poſt, quæ. ſ. exornationes ſi diſponentur rarę ipſę reddunt. i. efficiunt orationem diſtinctā ſicuti. i. veluti. ſ. diſtinguerentur coloribus, ſi collocabuntur crebræ, id eſt condenſæ & frequentes, reddunt orationē obliquā id eſt deformem & exorbitātem. Sed oportet commutare figuram in dicendo: vt mediocris excipiat. i. in ſe transferat grauem, & attenuata mediocrem, non tamē attenuata grauem, ne nimis vehemens ſit commutatio. Deinde commutentur identidem, i. ſubinde & per interualla, ita vt rurſus ex attenuata fiat mediocris, & ex mediocri attenuata, facietas. ſ. audiendi vitetur facile varietate. i. per varietatem dicendi ſub variis figuris.

DE DISPOSITIONE.

QVONIAM quibus in generibus elocutio verſari debeat, dictum eſt; uideamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maxime ad commodum oratoris accommodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem.

Elegantia eſt, quæ facit ut unumquodq; pure, & aperte dici uideatur. Hæc diſtribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas eſt quæ ſermonem purum conſeruat ab omni uitio remotum. Vitia in ſermone, quo minus is latinus ſit, duo poſſunt eſſe, Solœciſmus, & Barbariſmus. Solœciſmus, eſt cum uerbis pluribus conſequens uerbum ſuperiori non accōmodatur. Barbariſmus eſt, cū uerbum aliquod uitioſe effertur. Hæc qua ratione uitare poßimus in arte grāmatica dilucide dicemus. Explanatio eſt quæ reddit apertā, et dilucidā orationē. Ea cōparatur duabus rebus, uſitatis uerbis, et ꝓpriis. Vſitata ſunt ea, quæ uerſantur in ſermone et cōſuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei uerba ſunt aut eſſe poßunt, de qua loquimur.

Compoſitio eſt uerborū cōſtructio æqualiter perpolita. Ea conſeruabitur, ſi fugiemus crebras uocalium concurſiones, quæ uaſtā atque hiātē orationē reddūt: ut hoc eſt; Baccæ æneæ amœniſſimæ impēdebāt. Et ſi uitabimus eiuſdē literæ nimiā aſſiduitatē: cui uitio uerſus hic exemplo, q̄ā hic nihil prohibet in uitiis, alienis exemplis;

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Et hic eiuſdem Poetæ;

CAPIDVRVS.

QVoniam quibus in generibus elocutio verbis verſari debeat, dictū eſt, videamus nūc quas res debeat habere elocutio cōmoda & pfecta, quę maxime ad modū oratoris accōmodata eſt. Tres res in ſe debet habere, elegātiā, cōpoſitionē, dignitatē.) Quod in oī fieri oportet oratione, ꝙ ad poſteros puenire cupiamus. Elegātia eſt, quę facit, vt vnūquodq; verbū pure & aperte dici videatur.) Elegās vſq; ad ætatē Marci Catonis vt Gellius ſcribit, vitii, nō laudis fuit. Videbatur eū elegās dictus, q nimis læto amœnoq; cultu victuq; eēt. Poſtea, in.ptē, reprehendi quidem deſiit, ſed laudem ex hoc habebat nullam, qui moribus erat modeſtiſſimis. Cæterum elegantes multorum conſenſu ac conſuetudine eruditorum nō ſolum ab ingenii elegantia, aut elocutionis cultu delectuq;, ſicut in hoc loco; & plerunque, dici inueniūtur, ſed etiam a vitiis, per contrarium. Vt ipſe Cicero in Clodium & Curionem: Tu elegās; quem decet muliebris ornatus, quem ſaltus pſaltrię: qui lamaſe vultum mollire vocē poteras. Hęc diſtribuitur in

latinitatem

latinitatem & explanationē.) Quam græci φρ́άσιν vocant, latini elocutionem. hanc ſpectamus in verbis aut ſingulis, aut coniunctis. In ſingulis videndum, vt ſint latina, perſpicua, ornata. In coniunctis, vt emendata, vt collocata, vt figurata. hæc in perpetua oratione dignitas ſeruanda eſt: dummodo principia leniter, narrationes ſimplicius, argumēta ornatius, epilogi effuſius proferātur. de ſingulis autem nunc, de compoſitis poſt paulum dicemus. Vt igitur latinitas in ſingulis ſit verbis, primum conſiderandum eſt, ne barbariſmum aut ſolœciſmum committas: ne peregrina & externa verba afferas, multos enim, quibus loquendi ratio non deſit inuenire licet. Sed eos curioſe potius loqui dixeris, quam latine. Velut Siſennam cum dixiſſet quędam ſputatilica crimina, per riſum C. Ruſius ita accepiſſe traditur, Circūuenior iudices niſi ſubuenitis. Siſenna quid dicas neſcio metuo inſidias. ſputatilica quid eſt? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. Ita Cæſar rationem adhibens, librum edidit, in quo vitioſam cōſuetudinem & corruptam puta & incorrupta

Quicquam quiſquam cuiquam quod conueniat, neget. Et ſi eiusdem uerbi aßiduitatem nimiam fugiemus. ea eſt huiuſmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non eſt fidem habere. Et ſi non utemur continenter ſimiliter cadentibus uerbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obteſtantes. Et ſi uerborum tranſiectionem uitabimus, niſi quæ erit concinna; qua de re poſterius loquemur. quo in uitio eſt Lucillius aßiduus, ut hoc eſt in priore libro: Has res ad te ſcriptas Luci miſimus Aeli. Itē fugere oportet longam uerborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris ſpiritum lædit. His uitiis in compoſitione uitatis, reliquum operis conſumendum eſt in dignitate.

Dignitas eſt, quæ reddit ornatam orationem uarietate diſtinguens. Hæc & in uerborum & ſententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt, quæ non in uerbis, ſed in ipſis rebus quandam habet dignitatem.

conſuetudine emendauit. perſpicuitas in verbis præcipuam habet proprietatē. Proprietas aūt dicitur, vniuſcuiuſq; rei, vt Quintil. inquit, ſimplex appellatio. In qua vitabimus obſcœna, & ſordida, & humilia: ſunt autē humilia, infra dignitatem rerū aut ordinis. In hac proprietatis ſpecie magna virtus eſt. Ei contrarium eſt vitium, græci ἄκυρον noſtri improprium vocant. quale eſt, Tantum ſperare dolorem. Verū proprietas nō ad nomen, ſed ad vim ſignificationis referri debet. nec auditu, ſed intellectu perpendenda eſt. ſunt enim multa, quę cū proprium nomen non habeant, per abuſionem aut translationē nominata impropria de eis, quæ exprimūt, dici non poſſunt: cū iam ita omnibus manifeſta ſint vt fallere non poſſint. Verba autem omnia quæ plus ſignificant, quam eloquuntur, in parte etiam ponenda ſunt perſpicuitatis. Vitandaque ambiguitas omnis non tantum vbi ſenſus perturbari poſſit, ſed etiam vbi nihilominus maneat. vt ſi quis dixerit, viſum a ſe hominem librum ſcribentem. nam etiam ſi librum ab homine ſcribi patet, male tamen compoſuerat, feceratq; ambiguum, quantum in ipſo fuit. Itaque nobis, inquit Quintilianus, prima ſit virtus perſpicuitatis propria verba, rectus ordo, non in longum dilata concluſio, nihil neque deſit, neque ſuperfluat: ita ſermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hęc eſt eloquendi obſeruatio. Nam ſi neque pauciora q̃ oportet, neque plura, neque inordinata aut indiſtincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta. Tertio loco ornatum in ſingulis verbis perpendendum eſſe diximus: quo pene ſolo apud omnes admirationi eloquētia eſt: qui tam in pluribus verbis, q̃ ſingulis, ſicut & perſpicuitas, conſideratur. quanquam rectiſſime traditū eſt, perſpicuitatem proprie, translatis ornatum verbis egere. Itaq; alia verba aliis honeſtiora, ſublimiora, nitidiora, iucūdiora, vocaliora vt in omni orationis genere, omniq; exprimenda ſententia ponenda ſint. Delectus item cum acri iudicio eſt adhibēdus. nam vt ſyllabę e literis melius ſonantibus ſunt clariores, et verba ſyllabis magis vocalia: ita quo plus ſpiritus habent, hoc pulchrius quoque reſonant. quod idem verba inter ſe coniuncta efficiēt, vt aliud alii iunctum melius ſonet. Ita rebus atrocibus. verba etiam ipſo vultu aſpera magis conuenient. Sordidis autem nuſquam in erudita oratione locus. licet humilibus plerunque ſit iunctura iucundiſſima. Velut in illo Vergiliano.

Sæpe exiguus mus.

& Horatiano, Naſcetur ridiculus mus.

Vbi caſus ſingularis in fine verſus, monoſyllabū magis decuit. Quædam non tam ratione, q̃ ſenſu iudicantur, vt illud,

Cæſa vngebant fœdera porca. Quod ſi fuiſſet porco, vile erat. quandocunque enim in ſermone tenui ſublime nitidumq; fuerit, diſcordat. Item ornatus in inuſitatis, nouatis, & translatis verbis multum probari & a Cicerone & Quintiliano ſolet, inuſitatis dignitatem dat antiquitas: namque & ſanctiorem, & magis admirabilem facit orationem. Sed ſint huiuſmodi, vt ex vltimis tenebris repetita videantur. Et licet poetæ liberiores ſint q̃ oratores, tamen vt Craſſus apud Ciceronem de oratore dicit, habet etiam in oratione poeticū aliquod verbum dignitatem. Neque enim, inquit, illud fugerem dicere, vt Lælius, qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit nec prolē, aut ſobolem, aut fari, aut nuncupari, aut vt tu ſoles Catule, non rebar aut opinabar: & alia multa quibus loco diſpoſitis grandior atque antiquior oratio videri ſolet. nouantur autem verba, quæ ab eo qui dicit ipſo gignuntur ac fiunt. Velut in illo: Vis huius me verſutiloqua expectorat. fingere tamē Gręcis magis conceſſum eſt, noſtri autem iungendo, aut deriuando paulum aliqd auſi, iungendo, vt, gradus eliminat, an dici in tragœdia

poſſet, a Pomponio & Seneca dubitatum: deriuando, vt beatitas & beatitudo, medietas, & alia cōplura, quæ a Cicerone, ſicut & ab aliis numerātur. Ea ſi ex græcis in latinum transferendo excipiamus, magis permittitur. quale illud Ciceronis in Hortenſio, ἐνεργείαν vt Græci, ſic perſpicuitatem aut euidētiam nos, ſi placet, nominemus. & fabricemus vſq;, ſi opus erit, verba. idq; cōfirmat Horatius, dicens,

Et noua fictaque nuper habebunt verba fidem, ſi

Græco fonte cadant.

Si quid autem non apte ſatis cōuerſum videatur aliquo, verbo mox corrigendum eſt: vt Cicero in Timæo. Si modo hoc, inquit, recte conuerſum videri poteſt. Et ſi quid etiā periculoſius finxiſſe videbimur, mediis quibuſdam id pręmuniemus, hoc modo: vt ita dicam, ſi licet dicere, permittamus nobis, vix audeo dicere. Quale Cice. illud eſt, Vt in ſingulis eſſent bina media (vix enim audeo dicere medlocritates, quas Gręci μεσότητας appellant) ſed quaſi ita dixerim, prorſus intelligatur. Quæ quidem etiā in licentius translatis proderunt, ſi non tuto dici poſſe videbuntur: in quo non falli iudiciū noſtrum, ex re manifeſtum erit. Tertius vero modus transferendi verbi ornatus, qui late patet, poſterius abunde qualis eſſe debeat, ab ipſo Cicerone inter dicendi figuras poſitus, tractabit, et a nobis explicabit. Latinitas eſt.) Latinos qdā dictos putāt a Latino, q Vlyſsis Circesq; filius fuit. vt Heſiodus

κίρκη δ' ἠελίου θυγάτηρ ὑπεριονίδαο
γείνατ' Ὀδυσσῆος ταλασίφρονος ἐν φιλότητι,
ἄγριον, ἠδὲ Λατῖνον, ἀμύμονά τε κρατερόν τε.

Alii a Latino Fauni filio, cuius mater Carmenta a Græcis literas mutuata Latinis dediſſe fertur, primum Latinitatem, vtpote ēmendatiorem linguam, eſſe dictā volunt. Feſtus Pompeius, niſi me codices fallunt, Latinam linguam a Latio dictam vult. Conſtat autem & Ciceronis & aliorum conſenſu, hanc deinde locutionem adeo corruptam fuiſſe, vt pars maxima etiam Ciceronis ætate interiiſſe diceretur. Quamobrem & C. Cæſar librum de Ratione latine loquendi accuratiſſime ſcripſit, primo'que in libro differit, verborum delectum originem eſſe eloquentiæ, & M. Varro de origine linguæ latinæ, ad Ciceronem ſcribens, verborum latinorum etymologias ſcrutatur. Quare latinitas a grammatica ita mihi differre propemodum videtur, vt latinitas non tam adigi & aſtringi regulis verba velit, q̃ ſermonis ſuauitati inſeruire. Vt ſit quidem exempli cauſa grammatice dictum, audaciter, emicauit, ſonauit, conire, audiuiſſe, ſciuiſſe, non ſcio, frugalis mille numorum, & alia huiſimilia, latine autem potius, audacter, emicuit, ſonuit, coire, audiſſe, ſciſſe, neſcio, frugi, mille nummum. Hinc eſt quod Quintilianus etiam inqt, Mihi non inuenuſte dici videtur, aliud eſſe latine, aliud grammatice loqui. & Cicero ipſe, iiſdem' quę tēporibus L. Furius Philus perbene latine loqui putabatur, literatius'que q̃ cæteri, quod ſcilicet ſuauitati verborum regulas etiam accommodaret grammatices. Nam ſi ita accipiamus, ſicut quidam, vt linguam latinam literalem dicamus, qua veteres Romani & populares & eruditi viri indifferenter vterentur, & vt comœdiæ tragœdiæq; conſcriptæ ſunt, ita vulgus loqueretur, Sed primum omnes literarum græcarum quam eruditiſſimos fuiſſe oportuit, quod Comœdię quo antiquiores ſunt, eo vocabulis & orationibus gręcis magis refertę ſunt. Et id tā Tyro Ciceroq;, q̃ veterum oſtendunt hiſtoriæ. Afferrē vero exempla, niſi id non dubium eſſe cuiquam intelligerem. Non dum enim, vt etiam Lucretius inquit, Latina lingua tantā habebat copiā vt non indigeret Græcorū adiumento. Trāsferentes ergo verſiculos in latinū e græco Comici, græcos ēt aliquādo inſerebāt. Pręterea ſi Latinus ille linguam correxiſſet, vnde & latinitas nomē habeat, quo pacto omnium vnus potius ab

eo ſermo eſſe? Vel ſi Latini ſoli ita loquebantur, qui Italiæ minimam partem poſſidebant, cæteros alium ſermonem habuiſſe oportuit, quo ante & poſt correctam linguam vterentur ſcriptores, & quo iam poematum & hiſtoriarum orationumq́, quo minus corruptam adhuc illam veterem linguam eos ſeruaſſe credi par eſt, cæteri qui ſecuti ſunt melius loqui debuerũt. Sed legimus Liuium Andronicum, Ennium Catonem, Lælium, pleroſq́ alios, quod veteri illa quaſi rubigine referti eſſent, a Craſſo, Hortenſio, Ciceroneq́ & cæteris fuiſſe repudiatos: licet cætera, quæ eorum ingenia oſtenderunt, ſummopere iidem probauerint. Nam & Catonis verba Cicero diligenter excuſat, vt ſupra retulimus. Fuit ergo latinitas, vt mea ſemp tulit opinio, ſelectus quidam caſtigatuſq́ ſermo, literalis quidem (quod Græcorum Latini veteres ſecuti veſtigia ſint) ſed ſuauitati multum inſeruiens. Et cum nihil vnq̃ ſimul & inuentum, & perfectum fuerit, primum hanc Latinus, vnde latinitas dicta, ſelegit poſt, qui ſecuti ſunt, & auxerunt, & magis emendarunt. Loquebantur autem etiam ante Latinum illum Itali & Latini iſto ſermone, ſed non omnino latine, hoc eſt electiore ſermone. Nam cũ eius mater vt diximus, Carmenta, literas a Græcis ſumptas ei dediſſet, tum demum incepiſſe talem eleganter dicendi formam putandum eſt. quod in partibus orationis omnibus facile cuiq́ licet intueri: vt. l. figuræ orationis, ſicut & conſtructiones ab ipſis effluxerint. Vnde fit, vt mirer admodum, quoſdam hæc nõ ſaſis aduertiſſe, quod & Cic. ipſe oſtendit, cum dicit. Latinitas eſt quæ ſermonem purum conſeruat, ab omni vitio remotũ. Vitia in ſermone, quo minus is Latinus ſit, duo poſſunt eſſe ſolœciſmus & barbariſmus. Solœciſmus.) Gellius in quinto noctiũ Atticarum: cum græcum aũt, inquit, vocabulũ ſit ſolœciſmus, an attici homines, qui elegantius locuti ſunt, vſi eo ſint, quæris ſolet. ſed nos neq́ ſolœciſmum neq́ barbariſmum apud Græcorũ idoneos adhuc inuenimus. Nã ſicut barbaron, ita ſolœcõ dixerũt noſtri quoq́ antiquiores. ſolœcũ facile, ſolœciſmũ haud ſcio an vnquã dixerant. qđ ſi ita eſt, neq́ in Græca, neq́ in Latina, ſolœciſmus probe dicit. Sed nos e Græcis dicimus, vtrũq́ recte dici poſſe. cuius rei & ſolœciſmus recte dicatur, & barbariſmus, tã Græcorũ q̃ Latinorum infinita reddi exẽpla poſſent: quę tñ cum nunc proferre non oporteat, conſulto prętermittimus. Dictũ aũt ſolœciſmum Strabo putat, vel a Solorũ vrbe, qui vitioſe loquentes, a Græcis cũ riſu excepti ſunt: vel alio ex populo, vt idẽ inquit, verbũ effictum eſt. Solœciſmũ porro Sinnius: vel Capito in literis quas ad Clodium Thuſcum dedit, hiſce verbis diffinit. Solœciſmos eſt impar & incõueniẽs cõpoſitura partiũ orationis. Auguſtinus vero i eo libro quẽ de doctrina Chriſtiana iſcripſit, Solœciſmus, inq̃t, q dicit, nihil eſt aliud q̃ cũ verba non ea lege ſibi coaptant qua coaptarũt, qui priores nobis, non ſine authoritate locuti ſunt. Vtrũ.n. inter homines, an inter hoibus dicat, ad rerũ nõ ptinet cognitionem. Integritas ergo locutionis nihil aliud eſt, niſi alienę cõſuetudinis cõſeruatio, veterũ authoritate firmataq́. Solœciſmus eſt, cũ verbis pluribus cõſequẽs verbũ ſuperiori non accõmodatur.) Totius grãmatices (quã in latinũ vertẽtes literaturã alii, alii ſtudium literarũ appellarunt) ars in duas eſt generales diuiſa partes, in prçceptorũ rõnem, quã Græci μεθοδικὴν noiarunt, quę prçcepta qbus in hac pfeſſione erudimur, docet: & in vocabulorũ expoſitionẽ, fabularum autẽ, hiſtoriarum & huiuſmodi enarrationẽ, grçci ἱστορικὴν dixeruot. Methodicẽ deinceps in tres partes idẽ diuiſerunt, in loquẽdi rõnẽ, Grçce σύνταξιν, recte ſcribẽdi peritiã ὀρθογραφίαν, & pnunciãdi ſcientiã, προσῳδίαν. In his tribus ſolœciſmus barbariſmusq́ vitia inueniunt. Sed in omnibus tamẽ vtrunq́. nã barbariſmum in omnibus qdẽ, ſolœciſmum autẽ in loquendi tantummodo ratione comperias idque modis quatuor, κατὰ πλεονασμὸν, id eſt per adiectionem, ſeu redundantiã κατὰ ἔλλειψιν. i. detractionẽ, ſiue defectum. κατὰ ἐναλλαγήν, i. per tranſmutationem. κατὰ ὑπερβατὸν, hoc eſt per confuſum dictionum ordinẽ. Per adiectionẽ, vt veni ad Mediolanum, ad Placentiam. detractione, vt ambulo viam, ex Aegypto venioi tráſmutatione, vt qua ordo turbat, vt, quoque ego, enim hoc, per hyperbatõ, vt, in enim ille dulſit genio, pro indulſit. At cum in hac poetę verſus neceſſitate inciderint, aut ornãdi cauſa ſentẽtiã, σχῆμα vel, vt alii, σολοικοφανὲς nominatur. Et id faciunt nõ tantum poetę, ſed etiam aliquando oratores. velut Ciceronis in Verrẽ illud, ad Meſſanam venit, detrahunt itẽ illud. Italiam fato profugus Lauinaq́ venit

Littora: pro ad Italiam, & ad Lauinia littora. Saluſtius, Radicem montis acceſſit, quod ſanem Lactantius annotauit. Tranſmutatione vtũtur, vt Trãſtra per remos ducere. Ita per partes orationis omnes ſolœciſmus fit: vt in verbo, ſi genus mutetur, ſi coniugatio, ſi modus, ſi numerus, ſi tempus, ſi perſona. idẽ in nominibus, cęterisq́ partibus intelligendum, vt ſi pronomen pro pronomine poſueris, vt hirũdo paſcit pullos eius. Eſt etiam vbi vitium potius videatur, quam reuera ſit, vt apud Senecam, Sępe in magiſtrum ſcelera redierunt ſua, quod ita in cõſtructione reſoluendum eſt, Scelera magiſtri ſæpe redierunt in ipſum, ſiue in illum. Aliquando longo ac duro ambitu verborum reſpõdendum eſt, vt Suum cuiq́ ſoluat: aliter, Quod cuiuſque eſt, ei ſoluat. aut, ſua cuiuſq́ ſunt: aliter, quę cuiuſq́ ſunt, ipſius ſunt. Itẽ & ſuus eſt Homeri mos: aliter, mos Homeri ẽ eius. Aut cum genus mutamus, vel alio q̃ oporteat numero loquimur: vt cum ponimus literam pro epiſtola, & id genus alia. Fuerunt qui barbariſmum hic dici mallent, q barbariſmus quidem in ſingulis eſſet dictionibus, in coniunctis vero ad cõſtructionẽ ſolœciſmos. Vt ſi verbo aut nomini cæteriſ'ue partibus caſum non reddas quẽ deſiderant: aut ſi pro aliis alios ponam. vel ſi vbi nomen ponere debuerim, pnomẽ poſitum ſit. Simpliciter, vbicunq́ partẽ aliam p alia referas. Vt eum negãtis aduerbiũ pro aduerbio prohibentis ponã, ſic, non feceris, pro ne feceris. In ſingulis autem fieri verbis ſolœciſmus videtur, cum vnum quis ad ſe vocans dicit, Venite: aut ſi plures a ſe dimittens ita loquatur, abi vel diſcede. nec non eum reſponſum ab iterrogãte diſſentit. vt ſi dicenti, quem video: ita occurras, ego, quoniã, hic ſubauditur, quod expreſſum nõ eſt. Erit ergo ſolœciſmus in vno aliquando verbo, nunquã in ſolo. Eo denique ſuperſtitioſi fuerunt vſque aliqui, vt hoc vitium in geſtu etiam eſſe ſcripſerint: cum aliud voce aliud nutu vel manu demonſtretur. Eſt autẽ vbi ab oratore, nedum poetis huiuſmodi inuenias poſitas ſed tñ ſchemata, nõ ſolœciſmi dicunt. Eſt enim ſolęciſmus, vbi per imprudẽtiã iperitiãq́ ita loqmur. Sed de Solœciſmo hactenus dictũ ſit. multa tñ plane eſſent hic dictu neceſſaria. ideo cõſulto ẽr præterimus, ne grãmaticã ſcribere videamur. Nã ſatis videri debet, ſi ea poſuimus quid ſit quod Cicero dixit, ſolœciſmus eſt ex verbis pluribus in quibus inuenit, in ſolo enim verbo inueniri nõ poteſt. Verbum ſupiori nõ accõmodat.) Sed diſconuenit, quatum veterum authoritate ſancitum eſt. Barbariſmus eſt cum verbũ aliqđ vitioſe effert.) Barbariſmus, inq̃t Auguſtinus, quid aliud eſt, niſi verbum nõ eis literis, vel eodẽ ſono non enunciatum quo ab eis qui ante nos locuti ſunt enunciari ſolitum eſt. Barbari autẽ, vnde barbariſmus, dicti, vt Strabo in quartodecimo de ſitu orbis tradit, a nominis ficti voce. Sic.n. inquit. Barbarum opinor eſſe nominis effictionẽ in his, qui pſciẽdo verba cum labore, duriter, & aſpere loquerent, ſicut balbutire, lallare, balbare. Omnibus igitur pinguius ſonãtibus, barbaris nomẽ inditum. Barbaros aũt Græcus primum nũcupauit: videlicet ad ea probrãdã pronũciationẽ: quæ cõtingebat illis per innatã quandã ineptitudinem, & oris pinguedinẽ atq́ vocalium inſtrumẽtorum, deniq́ per quibuſdã ſermonum ſeu linguarum pprietates. Noſtra vero in lingua aliud apparuit oris vitium, ſicuti barbaro loqoẽtia, ſi qs ſermonẽ Græcum nõ recte pferat, ſed vocabula Græca barbarorum more pronunciet. Hoc maxime Caribus cõtingit. hinc Alcęus eos barbarophonos appellat, q græca inepte pferãt. Hanc igitur barbariſmi, ſicut & ſolœciſmi fœditatẽ, a latinitate abeſſe oportere dicit Cic. quas in ſingulis tãtum verbis cõmitti poſſe inuenit. ſed & pluribus modis: aut locutione, aut tpis dimẽſione, ac enunciatione aut ſcriptura. Vt ſi quis Aphrum vel Hiſpanum alienum'ue quodlibet a Latino nomẽ, niſi Græcum, nõ ſit, Latinæ iſerat orõni: niſi receptum ſit, vt Rheda veiculũ. qđ gallicum nomẽ eſt: et ategiæ, quo vtitur Iuuenalis, Maurorum ategias. Itẽ ſi verborum, nominum, cæterorumq́ partium orationis in propria ſignificatione quis vtatur: vt cum reputo p exiſtimo vtunt quidã, & importat pro refert, et infinitis pene aliis. tum ſi ſecundũ analogiã nomẽ quod in vſu non ſit, deducere velimus: velut ſi a Cremona Cremonanus, et a Parma Parmanus dicat. quod ſimile ſit a Roma Romanus, a Nola Nolanus. & ſicut a cubatione cubiculum, ſic putes recte dici a ſeſſione ſeſſiculũ: et ſicut dulcedo dicit, ita ſi qs albedinẽ pro albore, & ſimilia dicat ſi rhetoricalis, grammaticalis, & ſimilia cum græcis nos, vti poſſeſſiuis noſtris dici poſſe putemus, ſicut litera-

lis. Aut cũ vtitur verbis quę apud nullũ authorẽ leguntur, & quæ nec vlla defendi deriuatione poſſunt, vt treuga pro inducijs, & guerra pro bello. His proxime accedũt, ea quę licet deriuationis formã aliquã habere videantur, tñ dici latine nõ queũt. Velut ſaluatorem, qđ græci σωτῆρα dixerũt. Nã licet in ore multorũ ſaluator ſit, latine tñ vno verbo exprimi non poſſe Cice. dicit. quippe qui in Verrinis ita inquit: Cũ non ſolũ patronum illius inſulę: ſed etiã ſotera ſcriptũ vidi Syracuſis, hoc quãtũ eſt? ita magnum, vt latine vno verbo exprimi nõ poſſit. is eſt nimirũ ſoter, qui ſalutẽ dedit, quod vitium iã late patet, propter eorũ qui Græca in Latinũ transferunt imperitiã. Nec in ſolis id verbis fieri ſolet, verũ etiã & iunctis. Vt cum dicũt, hoc amplius ſe habet, quod græci ὅτι πλεῖον ἔχει dicant, & alia prope infinita. Non enim omnia enumerare, quę etiam poſſimus, conſilium eſt, ſed barbariſmi loca duntaxat oſtendere. quod vitium etiam ſæpe inuenias, cum verbis vtuntur quæ nuſquam ſunt, vt contentor pro contentus ſum. nam quod Horatius ſcurro dixit,

Si bene te noui, metues liberrime Lolli,
Scurrantis ſpeciem præbere.

Et odoror, eſt nanque ſagaciũ odor: & Cicero ancilior, vt, Nõ enim voi priuatim ancillatus ſum ſic & alia quędã authoritate nõ carẽt, ideoq; intrepide eis vtimur. at noua quaſi cudere nõ ſine piculo poſſumus: quę ſi pmitti nobis velimus, acri pẽſanda iudicio ſunt. In genere quoque nullã obſeruationẽ putarũt aliqui eſſe barbariſmũ, alij ſolœciſmũ dici maluerunt, quod iuncturã, id animaduertatur. Nec ſum animi dubius, hic futurũ aliquẽ, qui dicat horũ quę iam diximus, & dicturi ſumus, pleraque figuris defendi poſſe. Id verum eſſe nouimus, ſed cũ conſulto & cũ iudicio prolata ſunt, non cũ imprudẽter aut per inſcitiã dicta, figuris defendi poſſe credamus. Barbariſmus quoq; eſſe credi par eſt cum pluraliter tantũ deflexũ nomen in ſingulari dicas. vt ſcala pugillaris, biga, quadriga, liber pro filio, loculus, & ſimilia. aut cum ſingulari numero inueniatur tantum, & pluralem pferas, vt ſanguines, argẽta, aura, aurichalca, & id genus alia. Aut ſi verborũ iã traditę nobis non ſeruent inflexiones. velut ſi dicat quis prandidi oſtẽdidi, reprehẽdidi. Vel cũ nominũ prima poſitio inuertitur, vt ſi quis cereber cerebri dici putet, vt Alexãder Alexãdri. Et verborũ: velut cum prandeo dicatur, ſi huic ſimile cœno eſſe arbitretur. ſi itẽ inſcitia in dicẽdo diuidat diphthõgõ, velut ſi œnophorũ, œnotriã, greum diuidat. vel Oetã, Aeneum, & id genus alia. Sed de Barbariſmo, qui in locutione cõmitti poteſt quantũ ad hunc locũ attinet, iam ſatis dictũ. ſi quidẽ genus illud barbariſmi, quod ab animi natura pficiſcitur, vt cũ quid inſolenter, aut minaciter, aut crudeliter ab aliquo dictũ ſit eũ barbare locutũ dicimus, ad pręſentem quęſtionem, vt reor, nõ attinet. Quod ſi quis attinere ſibi perſuadeat, vitiũ eſſe quicquid ſuo loco & tpe non factũ ſit, a nobis iã admonitus, taceat. De tẽporis dimenſione paucis concludendum eſt: aliam tacitã, aliam pronunciantis voce conſiderari. Tacite in temporum dimenſione barbariſmus eſt, vt in verſu, ſi pro longa breuis, aut pro breui longa ponatur. velut illud Iuuenalis.

Quod nudum, & fruſtra rogantem.

In metro enim barbariſmus eſt. niſi, qđ multa egregie ſcripſerit, ſyſtoles figurę venia ſubleuetur. Quę aũt pronũciãtis voce detegitur, manifeſta eſt. velut cum pro flexo accẽtu acutus ponitur, vt ſi Cethegum penultima correpta aut Tullium producta pronuncies. Eſt in ſola pronunciatione barbariſmus, ſi alio quam debeas accentu ſyllabam pronuncies. vt ſi noſtras, & veſtras, & cętera, quæ per apocopã proferri debent, in vltimo loco nõ flectas. vel vt differentiam facias, ſi non notula aggraues: vt alias, cum aduerbium eſt, Et circum littora, circum

Piſcoſos ſcopulos.

Ne ſi primam acuerim, circus dici videatur. item Quale eruditi grãmatici interrogantes, vltimo loco grauabunt: cõparãtes, acuto tenore concludẽt. Aduerbia quoq; cõpoſita ſub vno accentu pronũciabunt, vt aliquãdo, deinde, interealoci. Et vt paucis finiam, vbicunq; accentus lex corrũpetur, erit barbariſmus. quam legem quiſque a grammaticis diſcet. Et ſi cui noſtra, quæ olim de accentu cõpoſuimus, diſcere placuerit, hoc vitiũ euitare poterit, ſi minus quid hic dicatur intelligit. Conamur enim illa qui neſciũt, non iã eruditos docere. Scriptura barbariſmus cõmitti poteſt, ſi literarũ ordo perturbetur: vt p diſciplina, diſplicina. Subtractione ſimplicis conſonantis, vt a facio factum, ſine, c, litera ſi fatum ſcribas. Simplicis cõſonantis interpoſitione, vt columpna, ſompnus, contempno. p enim litera inter m, & n eſt poſita. Fit Barbariſmus etiam alijs cõſonantibus, vbi nõ debet apponi, vbi duplicata ſubtrahitur, vt bellum adiectiuum. vel ſi addas conſonantem, vbi non oportet: vt tellum, cœllum, Simplicis in duplicem verſione, vt locuplex pro locuples. Duplicis in geminatam. vt niſus pro nixus laſſus pro laxus, cũ hæc manifeſte inter ſe differãt ſenſu. Si pro eadem geminata, alteram ponas: vt ſtegma, cum g, litera ante m, pro ſtẽma ſcribas. aut ſi pro altera ſimplici, alteram ſimplicem ponas: vt ſi conuitium per t, literam, non per c. ſi capud per d, vel aput per t. Idẽ vitiũ eſt, & obtimus per b, non per p, ſcriptũ. Itẽ ſi vocalem alterã pro altera notes: vt ſi mundus in prima ſyllaba, vel columna, aut abundo in ſecunda, non per u literam, ſed per o ſcribas. E diuerſo ſi muntẽ, funtẽ, puntẽ, per u, non per o, barbariſmus eſt. Itẽ ſi aſpirationẽ auferas a uocali, vt ab habeo ſecundæ coniugationis verbo: vel a conſonante vt pulcher: ſi apponas vocali ut, habũdo conſonãti, vt Archades. ſi Latinũ i per y, Græcũ, vt cyſta, ſydus. ſi y Græcũ per i, Latinũ. Et eo magis barbare a nonnullis omnia corrũpentibus hęc fiunt, quod i Latinis, velut mei, tui, & ſimilibus, y gręcum ſcribi ſolet, cũ i Gręcis nominibus barbariſq; nonnullis tantum ſcribatur. de quo longius tractauimus in his libris, quos de Ortographia cõſcripſimus. Sunt etiam qui y literę gręcę & i, latinę ordinẽ peruertẽtes, in barbariſmum incidant. vt Hyppolitus, Lybia, Sybilla, cum in prima ſyllaba i, in penult. y gręcum eſſe oporteat. Poſtremo barbariſmus eſt ſi diphthõgon alterã pro altera, aut vbi nulla ſit ponãs, vel vbi ſcribi debuit, non ſcribas: ſi diuiſas vocales, vt Danahe. Phaſiphae, Phahethõ. De barbariſmo iã ſatis multa nec breuius, vt reor, dicere ẽt de tãta re potuimus, ſi loca huius uitij decurrere omnia debuimus. Ea conparatur.) In cõtrarijs obſcuritas maxime ſolet inueniri. Nam ſi ab uſu ualde remota uerba ſint, nubẽ menti plerunq; omnia obijciunt, ut ſenſus cõprehẽdi nõ poſſint. In quo genere tantopere ſunt aliq delectati, ut cũ in idonei alicuius authoris locũ icidiſſent paulo magis abſtruſum nõ rei indagatione ſed vnius aliquando verbi ignoratione, totos illic inciderint ſenſus, lacunaria nõ ſuſpexerint, modo in terrã declinarint oculos, interroganti nil reſponderint. & cogitatione miſeri, tanquam Sibyllę futuri interpretes exęſtuarint. Quod ſi eius obſcuritatis modũ tãdem cõperiſſe, hoc eſt, unius uerbi & nullius pene momẽti ſignificationẽ ſibi inueniſſe pſuaſerunt, cõuẽtus pararũt, ſe rẽ inauditã, e medijs erutã tenebris deprompturos, tumore ſupra modũ elati tactitarunt. hinc adducto ſupercilio, contractiſq; narib, ac frõte rugata meras effutiuerũt inſanias. Quibus iã ab omnibus eruditis curuari ciconiarũ colla, ac manu aſini aures agitari, & ęſtuantis canis protendi linguã, & quæcũq; ludibrij ſpeciem habent, pręberi videas. idq; meritiſſimo. cũ rerũ ſcientiam, quã prę cęteris rebus habere oportet, nihili æſtimẽt: vnius autem literalis notę ſignificatione tãtũ vexentur, ac vt uerius dicam, inſaniãt. non hoc dico, quin verborũ ueli in ſcirẽ proprietates: ſed, ut eorũ quæ iã exoleuerũt tanta non ſit, aut ut ſaltem ſi rebus poſterior cura, prouidendumq; in primu, ne ſordida, ieiuna, triſtis, ingrata, vilis noſtra ſit oratio. cõtra ſit acuta, nitida, copioſa hilaris, iucũda, accurata. Quod conſequi poterimus, ſi rerum in primis q̃ maximã curã habuerimus: poſtea verborũ electiſſimorũ, vt in nobis authoritas in verbis ſententiæ, vel graues vel aptæ opinionibus hominũ ac moribus eſſe videantur. Quod ſi in verbis inhęrere, ſcrutari, & ea quidem ab uſu remota uelimus, eloquentiã ex hoc inde cõſequi poſſe confidemus? Superfluũ erat nũc hoc reprehendere, niſi pręterquã a pauciſſimis cæteris omnibus id iam ſumma cura quæreretur. Sed iam vnde exiuit, eo noſter redeat ſermo: ſi perſpicuam velimus ex nobis exire orationẽ, uſitatis uerbis componenda eſt: non tantũ ex nimia uetuſtate repudiatis illis, ſed & paulo remotioribus. Nã & ductare exercitus, & patrare bella apud Saluſtium non adeo uſque probata ſunt, vt orator eius ubicũq; uelit utatur. Sic uideat, ut uſitata huiuſmodi uſitatiora adhuc ſint, exercitũ ducere, & bellum gerere. delectũ. n. eum in primis habeamus oportet, ut ſuo loco ac tẽpori omnia accommodemus. De explanatione ergo nũc loquimur, cui perſpicuitas eſt neceſſaria: perſpicuitati autem uſitata uerba. Nam quid in latinitate & ornatu obſeruandum ſit, ſi non ſupra docuimus, eius tamen formam aliquam illic oſtendere tentauimus, Præclare vero etiam ad afferendam rebus lucem repertæ ſunt ſimilitudines. quarum aliæ ſunt, quæ probationis

ꝓbationis cauſa inter argumēta ponunſ: aliæ ad exprimendam rerum imaginem compoſitæ, quod eſt huius loci proprium vt,

Prorſus aui ſimilis, quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos, humilis volat æquora iuxta.

Quo in genere id eſt præcipue cuſtodiendum, ne id quod ſimilitudinis gratia aſciuimus, aut obſcurum ſit, aut ignotū. Vſitata ſunt illa quæ verſantur in ſermone & conſuetudine quotidiana.) Hic iam aliquibus occurram oportet, qui vſitatum putabant ſermonem, quo vulgares & imperiti vti conſueuerunt quod minime verum eſt. Nam is demum vſitatus eſt ſermo, quo quotidiano in ſermone conſuetudineq; loquēdi, viri vtuntur eruditi, ſicut enim bonorum virorum cōſenſus bene viuendi nomen habet, ita recte loquendi eruditorum conſuetudo. Cum igitur eruditos non ſordidus, non inquinatus & ruſticus ſermo deceat, ſed purus, clarus, latinus & ornatus, non conuenit vſitatum hic a Cicerone ſermonem dictum intelligere, quo vulgus vtitur imperitum. Propria, quæ eius rei verba ſunt, aut eſſe poſſunt, de qua loquitur.) Propria multis modis dici poſſunt. ſunt enim propria, & multis rebus impoſita verba, vt canis. ſignificat enim aſtrum, animal quadrupes, & piſcem ſunt propria quaſi vni peculiaria, vt vrbem Romam, & poetam Vergilium, & cætera generis eiuſdem. Alia ſunt propria, ſuæ quarumq; rerum appellationes, vt lapis arbor mare. Item propria, indiuiduum ſignificantia. Item ſubſtantiua ſunt, vt Demoſthenes, Cicero, Craſſus, ſed in nullis horum virtus oratoris inſpicitur. At illud proprium dicit hic Cicero, quod in oratore non mediocriter probandum eſt. quod etiam hoc modo laudari ſolet, vt proprie dictum ſit, id eſt, quo nihil poſſit ſignificantius inueniri. velut cum vulgo dici ſolet, proprium appoſitum eſſe epitheton. vt cum Vergilius Deductum carmen, & Horatius Aeream tibiam, aut Annibalem durum dixerunt. Item generis pene eiuſdem: dulce muſtum cum dentibus albis excerptans: leues auras: rupibus altis: tempus irreparabile: a huiuſmodi omnia. Item quæ bene tranſlata ſunt, propria dici ſolent. Denique quæcunque ſunt in quoq; præcipua, proprii locum accipiunt. velut Fabius inter plures imperatorias virtutes, cunctator eſt ab Ennio appellatus. ſicut Aeneas pius a Vergilio. Achates fidus. Et ab Homero Vlyſſes πολύτροπος id eſt multa verſans, callidus, & vrbium vaſtator. ſicut & pedibus celer Achilles. Hæc igitur eſt vna oratoris virtus, quæ rem explanat & exprimit: quam Cicero elegantiæ partē eſſe voluit. Propria quæ eius rei verba ſunt.) Quæ eam rem cōplectuntur propria. Aut eſſe poſſunt de qua loquimur.) Si etiam ad aliud referri poſſe videantur. Compoſitio eſt verborum conſtructio quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. Ea conſeruabitur, ſi fugiamus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiatem reddūt orationem. vt hæc eſt. Vaccę ęnea amœniſsime impendebant. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ.) In omni rhetoricæ orationis conſtructione tria conſiderari ſolent, ordo, iunctura, numerus. De ordine & iunctura dicetur a nobis, quando locus Ciceronis hic ita exigit. De numero quia late patet, & nos temporis premimur anguſtia, ſi poſt huius libri concluſa commentaria tempus nobis ſupererit, tractabimus. Primum igitur vt iam de ordine dicamus, eius obſeruatio in verbis eſt ſingulis, & contextis. In ſingulis cauendum, ne decreſcat oratio, & fortiori ſubiungatur aliquid infirmius, vt ſacrilego fur, homicidæ corruptor. Nāque ſenſus hominis a paruo in maius debet inſurgere, vt optime Cic. Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate aliud enim maius alio ſupuenit. At ſi cœpiſſet a toto corpore, nō bene ad latera fauceſq; deſcendiſſet. Eſt & alius ordo, vt viros ac fœminas, die ac nocte, ortum & occaſum, dextrum ac ſiniſtrū, ante ac retro melius dicas ꝙ retrorſum. Quędam ordine permutato fiunt ſuperuacua, velut apud Saluſtiū, In tugurio mulieris ancillę. ac ſi dicas in tugurio ancillæ mulieris, ſuperfluum erit mulieris: ſiquidem ancilla conditionem oſtendit & ſexum. item, Res erat prætoribus nota ſolis. Hoc ſuffecerat. male ergo additur, ignota cæteris, quod ſi conuertas, oū ſuperfluum inuenitur. Et fratres gemini, nam ſi præceſſerit gemini, fratres addere non eſt neceſſe. Et ſi dicas, tenemur amicitiis, ridiculum enim eſt, ſi addas, mutuis, cum amicitiæ vtrūque ſignificet, hoc eſt amorem & mutuum. Alia ideo antecedunt, ꝙ ab eis quæ ſequuntur clarius ad eam ſententiam dici, & quaſi exponi videantur. vt Ciceronis illud: Quid tandem illi mors mali attulit, niſi forte ineptiis atq; fabulis dicimus, vt exiſtimemus illum apud inferos impiorū ſupplicia perferre. in quo loco non bene diceretur, fabulis atque ineptiis. Eſt vbi quid primū ponamus nō refert, niſi verborū moueamur cōſonātia qđ apud poetas ſumma opera cuſtoditur. vt cum dicit Vergil.

Pacíq; imponere morē. Quod ſi, morēq; imponere paci, dicatur, debilior, vt & Boetius vidit, ſonus videbitur. cōtra aūt, vt vis cōſurgeret verborū. Ac ima exæſtuat vnda. Non dixit, at vnda exæſtuat ima. Ita Cicero cum dicit, Veſtram ſimul iudices æquitatē et manſuetudinē mulier oppugnat, manſuetudinē enim ſua hic longitudine ſpiritū interſiſtit, & pronūciantis mora rem exaggerat magis. Auget aūt ſignificantia, cū dicit, Cęcā crudelitate & ſcelere. nā & ſcelus in crudelitate, vtpote genus eſt. Aliquando aūt multa coniunguntur, quorū aliqua prępoſtera in ſerie dici poſſunt. vbi vltimo tantū loco ponatur, quod omnibus emineat. quale illud eſt Ciceronis, Cuius cupiditatē nulla vnquā turpitudo retardauit, quæ vitiis animi in deterrimas partes iura hominum conuertit omnia: cuius ea ſtultitia eſt vt nemo hominem, ea vis vt nemo fœminā, ea crudelitas vt nemo matrē appellare poſsit. eo iam deniq; adducta eſt, vt ſibi præter formā nihil ad ſimilitudinē hominis reſeruarit. Illa autem nimia quorūdam fuit obſeruatio, vt nomina verbis, verba rurſus aduerbis & nomina ipſa appoſitis pronominibus eſſent priora. Nam fit contra quoque frequēter non indecore. Sed illud nimię eſt ſuperſtitionis, vti quæque ſunt tēpore, ea facere etiam ordine priora. non quia frequenter nō fiat hoc melius, verū quia interdū plus valēt ante geſta ideo, ꝙ leuioribus magna ſupponenda ſunt. Variis autem verbis eundem ſenſum lōgius trahere, nam & hoc inter figuras ponitur, optimum eſt. quod quidem in mouēdis affectibus maxime poteſt adhiberi. Sępe ēt eſt vehemens aliquis ſenſus in vltimo verbo quod ſi in media parte ſententiæ latet, tranſire intentionem & obſcurare circūiacentibus verbis ſolet. In vltimo autē loco poſitum, animo quaſi infigitur auditoris quale eſt illud Ciceronis. cū tibi in conſpectu populi Romani vomere neceſſe eſſet. transfert enim hoc vltimum. pene nihil valebit, ſi dicas, Vt tibi neceſſe eſſet vomere in conſpectu populi Romani nā totius ductus hic eſt quaſi mucro, vt per ſe fœda vomēdi neceſsitas, iam nihil vltra expectantibus, hanc quoq; adiiceret deformitatē, vt pridianus cibus teneri non poſſet. Feliciſsimus igitur ſermo eſt, cui & rectus ordo, & apta iūctura, & cū his numerus opportune cadens contingit. Quędā vero tranſgreſsionem vt Quintilianus, inquit, & lōgę ſunt nimis, & interim ēt compoſitione vitioſę, quæ in hoc ipſum petūtur, vt exultent atque laſciuiant, quales illæ: Sole & aurora rubent plurima, Inter ſacra mouit aqua fraxinos: ne ex equiis quidē vnus iret miſerrimos viderē meas. quod interim peſſimum eſt, quia in re triſti ludit compoſitio. Hæc de ordine a nobis dicenda putauimus. Sequitur iunctura: quæ vt Cicero inquit, facit omnes orationis partes æquabiliter perpolitas. Nā inconcinna verborum compoſitio, illiberalem & ſubruſticum plerunq; ſermonem reddit. Nec me preterit, eū de philoſophia, de republica, deq; ſimilibus diſputationē, aut epiſtolas cōſcribētē, tanta cura in verborū compoſitione laborare, quāta oratorē non oporteat. niſi cū ſupra ſuā naturam forſitan aliquid tractant. Sed ea inquit Cicero, cōſeruabitur, ſi fugiemus crebras vocaliū concurſiones, quę vaſtā atque hiantē orationē reddūt. Vt hæc eſt, Vaccę ænęę amœniſsime impēdebāt. Poterimus, inquit, perpolitā verborū compoſitionē a fœditate immunē conſeruare, ſi procurabimus, ne antecedētis dictionis vocalē, vocabis ſequēs hiatu excitat, qui vaſtā & diſsipatā reddat orationē. Vaſtā atq; hiantem reddūt orationem, vt hæc eadē eſt, Vaccæ æneæ amœniſsime impēdebant. Hiat autem, qui ore patet: ab hio hias hiſco hiſcis fit. eſt autem hiſcere, os aperire, vt loquaris. Iuuenalis.

Si quid tentaueris vnquam Hiſcere.

Huius iteratiuum verbum eſt hiato. Plautus: Si qua forte cōcio eſt, vbi hiatare nōdū in mentem venit, Cn. Atticus in vigeſimo Iliados, Ille hiatus herbā moribūdo ore. Laberius quoq; Tauro paſsiuū enūciauit. Hiatant fores, inqt. pro eo ſane quod eſt habitant. i. patent: vt hæc eſt, Vaccæ æneæ. ſequentis enim dictionis initium precedens vltimam excipit uocalem, cū reprehendendo hiatu. Amœniſsime impendebant.) Supra oſtēdit, ſimilem a ſimili vocalem excipi hic, licet diuerſas, inconcinne tamen iungi. Hoc igitur docet Cicero, non tantum cauendum

eſſe, ne præcedentis verbi extrema vocalis, vocalem primam includat verbi ſequentis: ſed ne quidem vocalium concurſus fiat, qui cum accidat, hiet & interſiſtat & quaſi laboret oratio. Vt ſi dicas, ære emit, illi incumbit, in foro vel omnia ita impedit, tolerate omnia: ego eram: quod plenior fiat, ſtructioq; iunctura, ſi conſonantes vocalibus applicẽtur, hoc pacto, ære mercatur, illi totus incumbit, in foro cætera impedit ita, omnia tolerate, eram ego. Peſſime tamen longæ, quæ eaſdem inter ſe literas committant, ſonabunt. Præcipuus autem erit hiatus earũ quæ cauo aut maxime patulo ore efferuntur. e planior litera eſt, I anguſtior: ideoq; obſcurius in his vitium. Minus peccabit, qui longis breues ſubiiciet, & qui longæ præponet breuem, minima eſt in duabus breuibus offenſio. Nec tamen id omne vt crimen ingens expaueſcendum eſt. ac neſcio negligentia in hoc an ſolicitudo ſit peior: quando hic metus impetum dicẽdi inhibeat, et a potioribus auertat neceſſe eſt. Quia vt negligentiæ eſt pars, hoc pati: ita humilitatis, vbique perhorreſcere. Nec nos hæc ſolicitudo in verbis potius q̃ in rebus teneat occupatos, cum prius ſenſibus, deinde verbis ordo tribuendus ſit, vt nõ tantum decore, ſed etiam viribus impleatur oratio. Et nonnunquam hiulca decent, faciuntq; amphora quædam, vt pulchra ratione acta oratio. Et vt Ciceronis potiſſimũ verbis vtar, habet ille tanquam hiatus & concurſus vocalium molle quiddã, & quod indicet nõ ingratam negligentiam hominis, magis de re quam de verbis laborantis. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ nimiam aſſiduitatem.) Cui vitio hic verſus erit exemplo. nam hic nihil prohibet, in vitiis, alienis vti exẽplis, O Tite tu'te Tati tibi tanta tyranne tuliſti. & eiuſdem poetæ Quicquam quiſquam quenque quiſque conuenit, neget. Et ſi eiuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus.) Ea eſt huiuſmodi: Nam cuius rationis ratio non extat, ei rationi ratio nõ eſt aggerẽda. Nec vtemur continue ſimiliter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obteſtantes. Verborum etiam traiectionem vitabimus, niſi quæ erit concinna: qua de re poſterius loquemur. quo in vitio eſt Cæcilius aſſiduus. vt ĩ priore libro, Has res ad te ſcriptas luci miſimus Aeli. Fugiendam quoque illam iuncturam duxere aliqui, vbi antecedens verbum in m, literam terminet, ſequens a vocali incipiat: vt, bonum aurũ, iuſtũ enim eſt. Sed ego non video, cur in oratore tantopere damnetur cum manifeſtum ſit, quotiens ea litera vltima eſt, & ſequentis verbi vocalis eam excipiat, parum exprimi, non tamẽ amoueri, vt Multum ille & Quantum erat. Pene enim nouæ cuiuſdam literæ ſonum reddit. neq; tamen eximitur, ſed obſcuratur. Conſonantes quoq; vitandæ, et præcipue quæ ſunt aſperiores, in coniunctura verborum, vt duo ſſ. veluti, Vas ſtudiorum. vel cum s, litera clauduntur, vt Sex. Roſcius, vel cũ s vltima, & x, ſequentis initium eſt vt fluuius Xanthus. & contra Aut cum vltima eſt x, & ſequentis dictionis eadem prima. vt rex Xerxes. Eadem ratio de cæteris conſonantibus eſt. ſi nimium frequentes ponantur. vt, error Romuli Remum ſuſtulit. Videndum etiam, ne ſæpius iungantur ſimiliter concluſa. vt O fortunatam natam me conſule Romam. Item monoſyllaba plura male continuabuntur. quia neceſſe eſt, compoſitio multis verbis cõciſa ſubſultet. vt, Lex eſt quã rex vult. Ideoq; etiam breuium verborum ac nominum vitanda continuatio vt, Animal tenuis animæ mox moritur. Ex diuerſo quoq; longorum: afferunt enim quandam dicẽdi tarditatem. vt, Munus naturæ fortuna mortali conceſſa eſt. Item videndum, ne totidem ſyllabarum multa verba coniungantur. Denique, vt vno comprehendam verbo, ſi omnibus quibus contexitur oratio variabitur, probari poterit. ſi ſimiliter iungetur atque dicetur, ſciamus ab erudita aure improbari cum nihil ſit quod æque nos delectet. q̃ rerum varietas: contra nihil magis faſtidimus, q̃ rerum quarumcũq; ſimilitudinem. hac maxime allicitur, hac mens humana voluptate trahitur. Repetitionibus vero, niſi nimiæ ſint, nã vbique vitioſum, quod nimium eſt, inflammatur. Hinc etiam eſt, q; numeros variari in oratione Rhetores præcipiunt, nec vno vnquam clauſulas plures numero concludi, aut plura verba verbis, uel nomina nominibus coniungere. Varietas ergo, ſi recte omnia conſideramus, vna pene omnium oratoriarum virtutum mater eſt: quæ late patet, et per innumeras virtutes effunditur. contra ſimilitudo vitium eſt omnia pene comprehendẽs vitia. Id ergo in cauſa eſt, quod inquit. Et ſi vitabimus eiuſdẽ literæ nimiam aſſiduitatem.) O Tite tute Tati tibi tanta tyrãne tuliſti.) verſus hic fuit Ennii. Et ſi eiuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus.) In hoc tamen ſæpe etiam ipſe incidit Cicero, tam paruæ obſeruationis ſecurus, ſicut hoc loco. Non ſolum igitur iudicium iudicii ſimile iudices non fuit. Et ſi non vtemur perpetuo ſimiliter cadentibus verbis, nec tantum ſimiliter cadentibus ſed & ſimiliter deſinentibus.) Nimium frequẽter inquit, non vtemur, & eiſdem continenter. Nã licet in aliquo loco laudis nomen habeant, ſi nimium tamen affecta ſint, tædium generant quando gratia varietatis non adiuuantur, ſed repetitionis vitio reprehenduntur. Et ſi verborum traiectionem vitabimus.) Subaudiendum recte loquemur. Traiectionem.) Cum ſimiliter deſinentibus non continenter poſitis, ſed verbo interiecto vno aut pluribus ludit oratio, vt in illo verſu Cæcilii, Ad te ſcriptas luci (aduerbium enim hic eſt Luci, hoc eſt cum primum diluculum emicuit) miſimus Aelii, Aeliũ enim alloquitur. Item fugere oportet longam verborum continuationem.) Periodon dicit, id eſt clauſulam, de qua paulo poſt tractabitur, tam longe euehi non oportere, vt & oratoris ſpiritũ fatiget, cum ſpiritu vno debeat pronunciari, & auditoris etiam offendat aures. His vitiis in compoſitione vitatis.) Hæc fuerunt, inquit, vitia, quæ euitare hominem eruditum in compoſitione præcepimus. Nam ſicut rerum vitia ſunt, ſtultum, commune contrarium ſuperuacuum, ita corrupta oratio exiſtit, in verbis maxime impropriis, redundantibus comprehenſione obſcura, compoſitione fracta, vocum ſimilium aut ambiguarum & affectatione puerili, hoc eſt, vbi verba ponas, quæ neq; intellectum eius quod ſcribas iuuent, neq; ornatum. Verborũ exornatio eſt.) Quam Latini verborum exornatione, Græci τρόπον dixerũt, ſicut ſententiarum exornationes, illi σχήματα nominarunt. In qua Cicero ſententia eſt, qui de Claris oratoribus, Sic verborum, inquit, immutationibus vtuntur, quos appellant tropos, & ſententiarum orationiſq; formis, quas vocant ſchemata, & cum Cicerone plerique, tam Græci quam Latini. licet Quintilianus tropos ad compoſitionem etiam referat quippe qui inquit, Tropus eſt verbi vel ſermonis a propria ſignificatione in aliam cum virtute mutatio. circa quem inexplicabilis & grammaticis inter ipſos, & philoſophis inter ipſos pugna eſt, quæ ſint genera, quę ſpecies, qui numerus, quid cuique ſubiiciatur. nos omiſſis quæ nihil ad inſtituendum oratorem pertinent cauillationibus, neceſſarios maxime, atque in vſum receptos exequemur. Nec in his iſta ſolum annotaſſe cõtenti, quoſdam gratia quoque ſignificationis, quoſdam decoris aſſumi, & eſſe alios in verbis propriis alios in tranſlatis, vertiq; formas non verborum modo, ſed ſenſum & compoſitionis ſimul dicimus. Quare mihi videntur erraſſe, qui non alios crediderunt tropos, q̃ in quibus verbum pro verbo poneretur. Voluit igitur Quintilianus tam tropos, q̃ ſchemata verborum & orationis figuras dici.

LONGOLIVS.

BArbariſmus eſt.) Hoc ipſo, vocabulo quidam leuiter conuincere ſtudent non eſſe hoc Cice. opus, quod A. Gell. tradiderit, Latinos ea voce ante ſua tempora non vſos. O Tite tute, &c.) Sic, Soſia in ſolaria ſoleas farciebat ſuas. ✱ Hęc & in verborum & ſententiarum exornationem, &c.) Tres ſunt figurarũ ordines. Primus ad dictionem pertinet, quale eſt hoc, Pierides vos hæc facietis maxima Gallo, Gallo, cuius amor tantum mihi creſcit in horas. eſt enim dictionis repetitio, quæ paulo illuſtriorem reddit orationem. Secundus ordo pertinet ad orationem, ita vt oratio figuretur tantum, nõ etiã addatur aliquid, quo corpus orationis creſcat. Huiuſmodi ſunt interrogationes, nihil enim ad orationis corpus interrogatio facit, tantum figurat modum orationis, vt vehementius videatur dici, q̃ ſi ſimpliciter ſine interrogatione ferretur. Vehementius enim eſt, Quo me vertam? q̃, Non habeo quo euadam. Tertius ordo ſic ad orationem pertinet vt non ornet tantum, ſed augeat quoque orationis corpus. poteſtque eximi orationi, qualis eſt Diſtributio Rempu. læſit, ſenatum violauit, equitum ordinem adflixit, plebis opes diripuit. Huiuſmodi figuris oratio augeſcit. Atq; hinc facile apparet, quomodo numeret exornationes Cicero, aut quomodo Fauius. Cicero enim duos priores ordines complectitur exornationibus verborum, & tertium ordinem vocat exornationes ſententiarum. Quintilianus duos priores ordines tantum pro ſchematis ſed figuris (non autem nunc ſeparo Tropos) habet: tertium ordinem

non

non numerat inter ſchemata, ſed partim inter amplificãdi formas, partim vult argumenta vocari. Hæc ex Melanchthone. Eſt autem hoc quidem Tropi & Schematis diſcrimen. In tropo mutatur ſignificatio, in figura non, ſed tantum variatur eius inflexio, aut in oratione compoſitio: vt, quo de. aut cum eloquendi forma mutatur, Quid non mortalia pectora cogis? Nã hoc aliter effertur, q̃ ſi dicã, Nihil non cogit habẽdi cupiditas.

ASCENSIVS.

Elegantia eſt quæ facit: vt vnumquodq; verbum videatur dici pure. i. ſine vitio & appropriate & aperte. i. ſine obſcuritate. Hæc. ſ. elegantia: diuiditur in latinitatem & explanationem. Latinitas eſt quę cõſeruat ſermonem purum & ſup. ſemotum ab omni vitio. Vitia in ſermone: quo. i. vt is. ſ. ſermo ſit minus. i. non ſatis latinus: poſſunt eſſe duo ſolœciſmus & barbariſmus. Solœciſmus eſt cum, ideſt quando pluribus verbis. i. inter plura verba: verbum conſequens. i. quod ſequitur nõ accommodatur. i. non recte conformatur ſuperiori. i. antepoſito: vt ſi quærenti: quo vadis: dicas hic. Barbariſmus eſt cum aliquod verbum profertur vitioſe. Nos dicemus dilucide. i. clare in arte grammatica (ergo etiam grammaticen compoſuit, aut componere conſtituit Cicero) qua ratione poſſimus vitare: hæc. ſ. dicta vitia. Explanatio eſt quæ reddit orationem apertam & dilucidam. Ea. ſ. explanatio comparatur. i. acquiritur duabus rebus videlicet verbis vſitatis & propriis. Vſitata ſunt ea quæ verſantur in ſermone & cõſuetudine quotidiana. Propria ſup. ſunt ea: quę ſunt, aut eſſe poſſunt verba eius rei de qua loquimur. ℂ Compoſitio eſt conſtructio verborum perpolita, id eſt perfecte exornata: æquabiliter. ſ. ex omni parte. Ea. ſ. cõpoſitio ſeruabitur. ſ. a nobis: ſi fugiamus crebras concurſiones vocalium: quæ. ſ. vocales reddunt orationem vaſtam. i. inconcinnam, atq; hiãtem. i. cum hiatu oris pronunciandam: vt eſt hæc. Vaccæ Aeneæ amœniſſime impendebant. Et ſup. conſeruabitur: ſi vitabimus nimiam aſſiduitatem eiuſdem literę. Cuĩ vitio hic verſus. ſ. Ennianus erit Exemplo (Et ſi quis dicat Authorem facere contra inſtitutum ſuum & præſcriptum: nam promiſit ſe ſuis non alienis vſurum exẽplis: id purgat: innuens quod intellexerit de exemplis non vitioſis.) Nam nihil prohibet: hic. i. in hac re: vti exemplo ſ. in vitiis alienis. O tite, tute, tati, tibi: tanta tyranne tuliſti. Cuius facilis eſt intellectio: nam ordo eſt. O tite tati tyranne: quia cum Romulo regnauit Titus Tatius. vnde vocatiuus eſt tati: nam errant qui putant præcedente vocali ſcribi per e eo q; Mauricius maurici declinetur: cum tamen Tatius. Statius. Lucretius. Mortius. Sulpitius. Anitius. Plotius. Mutius. in quibus omnes vocales t præcedunt. ti non ci in vocatiuo faciant: tute. i. tu ipſe (nam tumet non recte dicatur) tuliſti. ſ. abſtuliſti, aut ſumpſiſti tibi tãta. Et hic. ſ. verſus eiuſdẽ poetæ. ſ. Ennii q obſcurior eſt: poteſt tñ ſic itelligi quiſq́, aut quiſq; neget. quicq́. i. quamlibet rem: quemq;. i. & quem: & ſup. is quem quiſq; conueniat. i. poſtulet: & in ius vocet: neget quicquam. Et ſup. conſeruabitur. ſi nos fugiemus nimiam aſſiduitatem eiuſdem verbi. i. dictionis, ſeu partis orationis. Ea. ſ. nimia aſſiduitas eſt huiuſmodi. Nam non eſt ratio adhibere fidem ei rationi cuius rationis ratio non extet. i. nõ appaiet. Et ſup. conſeruabitur: ſi non vtemur continenter. i. continue ſine interruptione: verbis cadentibus ſimiliter hoc modo. Veniebant ſup. flentes, plorantes, obteſtantes, lachrymantes, hoc ordine ſeruatur ratio verſus: ſi modo verſus eſt. Et ſup. conſeruabitur: ſi vitabimus traiectionem. i. tranſpoſitionem verborũ niſi ſupp. eam quæ erit concinna. i. iuxta aliquem colorem: de qua re nos loquemur poſterius: in quo vitio eſt Cęcilius poeta Comicus: vt in libro priore. ſ. duorum has res &c. vbi ordo melior eſſet. O Luci Achi nos miſimus ad te has res ſcriptas, aut miſimus has res ſcriptas ad te. Item vt compoſitio conſeruetur: oportet fugere longam continuationem verborum quæ lædit: &. i. ſimul aures auditoris & ſpiritum. i. vt dicunt flatũ & anhelitum oratoris. His vitiis vitatis in compoſitione: reliquum operis. ſ. huius: eſt conſumendum in dignitate. i. in præceptis de dignitate ſeruanda in variis coloribus. ℂ Dignitas eſt quæ reddit. i. efficit orationem ornatam. diſtinguens ſup. eam varietate. Hic diuiditur in exornationem verborum et ſentẽtiarum. Exornatio verborum eſt quæ continetur. i. concluditur, & cõpletur: inſignita. i. inſignis effecta & illuſtris perpolitione, id eſt perfecta venuſtatione ipſius ſermonis. Exornatio ſententiarũ eſt quæ habet quandam. i. certam dignitatem. i. venerabilem decorem: non in verbis ſed in ipſis rebus.

DE EXORNATIONIBVS VERBORVM.

Repetitio eſt, cum continenter ab uno, atque eodem uerbo in rebus ſimilibus et diuerſis principia ſumuntur hoc modo: Vobis iſtud attribuendum eſt, uobis gratia habenda, uobis ras iſta erit honori.

Item: Scipio Nũmantiam ſuſtulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem ſeruauit.

Item: tu in forum prodire, tu lucem conſpicere, tu in bonorum conſpectum uenire conaris? Audes uerbum facere, quicq̃ ab iſtis petere, audes ſupplicium deprecari? Quid eſt, quod poßis defendere? quid eſt, quod audeas poſtulare? quid eſt, quod tibi putes concedi oportere? Non iuſiurandum contempſiſti? non amicos prodidiſti? non parenti manus intuliſti? non denique in omni dedecore uolutatus es? Hæc exornatio, cum multum uenuſtatis habet, tum grauitatis, & acrimoniæ plurimũ. Quare uidetur eſſe adhibenda, & ad exornanda, & ad augendam orationem.

Conuerſio eſt per quam non ut ante primum repetimus, hoc modo: Pœnos Pop. Rom. iuſtitia uicit, armis uicit, liberalitate uicit.

Item: ex quo tempore concordia de ciuitate ſublata eſt, libertas ſublata eſt, amicitia ſublata eſt, Reſp. ſublata eſt.

Item. C. Lælius homo nouus erat, ingenioſus, erat doctus erat, bonis uiris & ſtudioſis amicus erat; ergo in ciuitate primus erat.

Item: Nam cum iſtos ut abſoluant te rogas, ut peierent

CAPIDVRVS.

Repetitio eſt continenter: & quæ ſequuntur.) Verborum figuras tractaturus Cicero ab eis inchoat, quæ reiteratione verborum fiunt. quarũ quatuor ſpecies ponit. vnam, quæ in principio: alteram, qua in fine: tertiã qua vtrobiq;: quartam, qua indifferenter poſitum idem verbum reperitur, ſed prę ter has, alias adhuc eſſe oſtendimus in eo libro, quem de figuris, quæ in ſyllabis, verbis ſingulis, & oratione fierent, e Græco in Latinum cõuertimus. nã ecce & hæc inter ſe omnia differunt.

O Corydon Corydon, quæ te dementia cœpit? &,
Mater Cyrene mater, quæ gurgitis huius Ima tenes.

Hoc vltimo loco poſitum, miſerandi eſt. e diuerſo ſimiliter collocatum.

Soli: quin etiam ſolis tibi cura videndi,
Sit potior:

Oſtendentis: plura verba coniunguntur, vt,

Tu'ne duos vna ſæuiſſima vipera cœna?
Tu'ne duos?

Poſt longiorem etiam interiectionem repetitio eſt: vt, Bona (miſerum me, cõſumptus enim lachrymis, vt putabam, adhuc infixus in animo hæret dolor.) bona inquam Cn. Pompeii, acerbiſſimæ voci ſubiecta præconis. Ad exprobrãdum etiam reiteratur verbum: Viuis? ſed viuis non ad deponendam, ſed ad confirmandã audaciam. Repetuntur item continenter plura, ſine vlla verbi interiectione, ſed vnius tantum permutatione. quale illud Catulli eſt,

Mœcha putida redde codicillos,
Redde putida mœcha codicillos.

Aliquãdo primis vltima reſpõdent: vt, Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi. Eſt & illud repetendi gen⁹, quod ſemel propoſita iterat & diuidit, ſed ita, vt ordo permutetſ. quale illud Verg.

Forte ſub arguta conſederat ilice Daphnis,
Compulerantq; greges Corydon & Thyrſis in vnũ,
Thyrſis oues, Corydon diſtentas lacte capellas.

Hæc ἐπάνοδος Græce dicitur, noſtri regreſſionem vocãt. In diuerſo ſenſu idem verbum geminatur. vt, Principum dignitas erat pene par, non par for-

rogas, ut exiſtimationem negligant rogis, ut leges Populi Romani tuæ libidini largiantur rogas.

Complexio eſt, quæ utranque complectitur exornationem, & hanc, & quam ante expoſuimus, ut & repetatur idem in primum uerbum ſæpius, & crebro ad idem poſtremum reuertamur, hoc modo. Qui ſunt, qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginenſes. Qui ſunt, qui crudele bellum in Italia geſſerunt? Carthaginenſes Qui ſunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginenſes Qui ſunt qui ſibi poſtulant ignoſci? Carthaginenſes. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item: Quem ſenatus damnarit, quem populus Rom. damnarit, quem omnium exiſtimatio damnarit; eum nos ſententijs ueſtris abſoluetis?

Traductio, eſt, quæ facit ut cum idem uerbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, ſed etiam concinniorem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in uita iucundius uita, is cũ uirtute uitã non poteſt colere. Itẽ: Eum tu hominem appellas; qui ſi fuiſſet homo, nunquam tam crudeliter uitam hominis petijſſet. at erat inimicus; ergo inimicum ſic ulciſci uoluit, ut ipſe ſibi reperiretur inimicus. Item: Diuitias ſine diuitũ eſſe, tu uero uirtutem præfer diuitijs. nam ſi uoles diuitias cum uirtute comparare, uix ſatis idoneæ tibi uidebũtur diuitiæ, quæ uirtutis pediſequæ ſint. *Ex eodem genere eſt exornationis, cum idem uerbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam ſtudioſe curas, quæ multas tibi dabitur curas? Item: Amari iucundum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari. Ietm: Veniam ad uos, ſi mihi ſenatus det ueniam.*

In his quatuor generibus exornationũ, quæ adhuc propoſitæ ſunt, non inopia uerborum fit ut ad idem uerbum redeatur ſæpius, ſed ineſt feſtiuitas quædam, quæ facilius auribus diiudicari, ꝙ uerbis demonſtrari poteſt.

Contentio eſt, cum ex contrarijs rebus oratio conficitur, hoc pacto: Habet aſſentatio iucunda principia, eadem exitus amariſsimos affert. Item, inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, in ocio tumultuaris, in tumultu ſolus es otioſus. In re frigidiſsima cales, in feruẽtiſsima friges. Tacito cũ opus eſt, clamas; cũ loqui cõuenit, obmuteſcis: Ades, abeſſe uis, abes, reuerti cupis, In pace bellũ quæritas, in bello pacem deſideras. In concione de uirtute loqueris, in prælio per ignauiam tubæ ſonitum perferre non potes. Hoc genere ſi diſtinguemus orationem, & ornati, & graues poterimus eſſe.

Exclamatio eſt, quæ conficit ſignificationem doloris, aut indignationis alicuius per hominis, aut urbis aut loci, aut rei cuiuſpiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoq; nomen ſplendori, ac decori eſt ciuitati. Tui clariſsimi nepotes ſuo ſanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item, O perfidioſæ Fregellæ, ꝙ facile ſcelere ueſtro contabuiſtis, ut cuius nitor urbis Italiam nuper illuſtrauit, eius nunc uix fundamentorum reliquiæ maneant. Item: Bonorum inſidiatores latrocinio uitam innocentiſsimi cuiuſq; petiſtis, tantam ne ex iniquitate iudiciorum ueſtris calũnijs aſſumitis facultatem? Hac exclamatione ſi loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo poſtulare uidebitur, ad quam uolemus indignationem animum auditoris adducemus.

Interrogatio non omnis grauis eſt, neq; concinna, ſed hec, quæ cum enumerata ſunt ea quæ obſunt cauſæ aduer

taſſe eorum q ii ſequebantur. In varietatis generibus fit reiteratio. vt, Magnus eſt labor dicendi, magna eſt res. In variatis quoq; caſib⁹. ut, Pater hic tuus? Patrem hunc appellas? patris tui fili⁹ es? hoc Græci πολύπτωτον vocant. Per rerum coniunctam diuerſitatem idem caſus, & aduerbia repetuntur, vt pro Cluentio: Quod autem tempus vindicandi? vnde illa frequentia? per quem porro datum? vnde ſumptum? quo peruenit interceptio poculi? cur non deintegro datum? hanc μεταβολὴν vocant. Eſt & figurarum mixtura, in qua & primo verbo, longo poſt interuallo redditum eſt vltimum. & media primis, & medijs vltima cõgruũt: quale illud eſt Ciceronis. Veſtrum iam hic factũ reprehenditur Patres Cõſcripti, non meum hanc pulcherrimum quidem factum verum, vt dixi, non meum, ſed veſtrum. hanc πλοκὴν vocant. Cõgeruntur etiam in vnum multa, & diſperſa, quæ a Cicerone diſſipata in Oratore dicunt. ut, Hic ſegetes, illuc veniunt felici⁹ vuæ, Arborei fœtus alibi. Cõtentio eſt.) Sane ſicut ex his figuris aliquæ frigidius in oratione leguntur, velut ea quam traductionẽ ipſe nominat, Græci aũt ἀντανάκλασιν, ut cũ dicis. Amare iucũdum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari, Autum dulcedo ducit ad autumnia abiq; nihil pene inter ſe differunt, velut habet quę hic contentio vocatur. Ab ea vero quam paulo poſt nominat, contrariam Græci συνοικείωσιν vocant ꝙ diuerſas res colligat. vt, Tam deeſt auaro quod habet. Hanc vero Græci ἀντίθετον, quidam contrapoſitũ nominarunt: quæ nec ipſa quidem vno fit modo. Nã fit ſi ſingula ſingulis opponuntur: vt, Vicit pudorem libido, timorem audacia. & bina binis. Non noſtri ingenii eſt, veſtri auxilii eſt. & ſententię ſententiis: Dominetur in concionibus; iaceat in iudiciis. Huic etiam cõmodiſſime ſubiũgit ea ſpecies. quã diſiunctionẽ appellat Quintilianus: vt, Odit porro priuatã luxuriam, publicam magnificẽtiam diligit, & quæ ſunt ſimili caſu, diſſimili ſententia in vltimo locata: vt, Quid in tempore mali fuit, nihil obſit, quin quod in cauſa boni fuit, proſit. Aliter contraponitur, cum dicitur, Eſt igitur iudices nõ ſcripta, ſed nata lex. & ſicut dicit Cicero, ſingulis rebus propoſitis, cum refertur aliquid ad ſingula: vt in hoc, Quam non didicimus, ſed accepimus, non legimus, verũ ex natura ipſa arripuimus, hau

ſimus, expreſſimus. Eſt aliquid auerſum, quod non contraponitur, quale eſt apud Rutilium: Nobis primis Dii immortales fruges dederunt, nos ſoli accepimus, in omnes terras diſtribuimus. Fit etiam poſt has illa figura, quæ verba flexa repetit, & ἀντιμεταβολὴ dicitur: Non vt edam viuo, ſed vt viuam edo. Eſt etiam in figuris ſententiarũ contentio, ſed de ea ſuo loco dicemus.

Exclamatio eſt.) Sane tenuis illa differentia eſt, quam faciunt Græci inter id, quod apud eos προαναφώνησις, a noſtris exclamatio: et id, quod apud illos ἐπιφώνησις vel ἐπιφώνημα, a noſtris acclamatio. Proanaphoneſin enim vocant, rei quæ fieri debuit exclamationẽ. velut illud Vergilianum,

O terq; quaterq; beati,
Quis ante ora patrũ Troiæ
ſub mœnibus altis
Contigit oppetere: o Danaũ
fortiſſime gentis
Tydide, me'ne Iliacis occũbere campis
Non potuiſſe, tuaq; animam
hanc effundere dextra?

Epiphonema autẽ vel epiphoneſis eſt, rei, vt dicunt, narratæ vel probatæ ſumma acclamatio. vt eiuſdem,

Tantæ molis erat Romanã
condere gentem.

Sed Quintilian⁹ ambas potius ſententiæ figuras, ꝗ verborum putat: ſiquidem ſunt affectus.

Interrogatio. n. omnis grauis eſt.) Nam noſcẽdi cauſa interrogatur. vt,

Sed uos qui tandem, quibus
aut veniſtis ab oris?

Idq; figura caret. Figuratum autem, quoties non ſciẽtiã di gratia aſſumitur, ſed inſtandi. qualem eſt: Quid. n. tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Et, Quouſq; tandem abutere Catilina patientia noſtra? patere tua conſilia non ſentis? & totus deniq; hic locus. Quanto. n. magis ardet, ꝙ ſi diceretur: diu abuteris patientia noſtra, &, patent tua conſilia. Interrogamus igitur qđ negari non poſſit, aut vbi reſpõdendi difficilis ſit ratio, vt vulgo vti ſolemus, qui fieri poteſt? aut inuidię gratia, aut miſerationis. vt Sinon apud Vergilium:

Heu quæ me tellus, inquit,
quæ me æquora poſſunt
Accipere?

aut inſtandi aut ferendi. vt Aſinius Audis'ne? furioſum, inquã, non inofficioſum teſtamẽtum reprehendimus. Totũ hoc plenum eſt varietatis, & indignationi conuenit, vt:

Et quiſquam numen Iunonis

nis adoret?
Et admirationi:
Quid non mortalia pectora cogis?
Auri ſacra fames?
Eſt interdum acrius imperandi genus,
Non arma expedient, totaq; ex vrbis ſequentur.

Eſt autem aliqua in reſpondendo figura, cum aliud interrogati, ad aliud quod vtilius ſit occurritur, augumentãdi criminis cauſa, vt ſi rogatus an ab reo fuſtibus vapulaſſet, de innocentia reſpondet. Aliquando declinatur. vt ſi quæro, num occiderit hominem: & reſpondetur, latronem: ſi an fundum occupauerit, reſpondetur meum: tanq̃ cõfeſſionem præcedere debeat defenſio. vt apud Vergiliũ carmine Bucolico:
Non'ne ego te vidi Damonis peſſime caprum
Excipere inſidiis? Occurritur,
An mihi cantando victus nõ redderet ille?

Huic diuerſum eſt, cum alium rogaueris non expectare reſpõſum, & ſtatim ſubiicere: vt, Domus ubi deerat? at habes. pecunia ſuperabat? at eges. quam figuram quidam aggeſtionẽ vocant. Ficta uero interrogatione vtemur. vt, hæc igitur eſt tua diſciplina? ſic tu inſtituis adoleſcẽtes? Et ipſi interdũ noſmet interrogamus. quale eſt illud Terentii, Horatii pariter & Perſii. Quid igitur faciam? Cæterũ & interrogandi ſeipſum, & reſpondẽdi ſibi, ſolent eſſe nõ ingratæ vices, vt Cicero pro Ligario, Apud quem igitur hęc dico? nempe apud eum, qui cum hæc ſciret, antequam vidit me, reipub. reddidit. Hanc figuram Cicero ratiocinationem vocat niſi q in ratiocinatione ſubiugẽdã neceſſario arbitratur rationem, quæ non multum differt ab ea figura, quã paulo poſt tractans, ſubiectionẽ nominauit.

Sentẽtia eſt oratio ſumpta de vita, quę aut quid ſit & q̃ ſequũtur.) De ſententia longius tractans Quintilianus: Sentẽtiam, inquit, veteres, quod animo ſenſiſſent, vocauerunt. Id cum eſt apud veteres frequentiſſimum, tũ etiã in vſu quotidiano quoſdam reliquias habet. Nam & iuraturi ex animi noſtri ſententia & gratulantes ex ſententia dicimus. Non raro tamen locuti ſunt, vt ſenſa ſua dicerẽt. Nam ſenſus eſſe corporis videbãtur. ſed conſuetudo iã tenuit vt mẽte concepta ſenſus vocaremus lumina autẽ, pręcipueq; in clauſulis poſita, ſententias. Hæc minus crebra apud antiquos, no-

ſariorum, confirmat ſuperiorem orationem, hoc pacto: Cum igitur hęc omnia faceres, diceres, adminiſtrares, utrum animos ſociorum ab repub. remouebas, & alienabas, an non? & utrum aliquem exornari oportuit, qui iſta prohiberet, ac fieri non ſineret, an non.

Ratiocinatio eſt, per quam nos ipſi a nobis rationem poſcimus, quare quidq; dicamus, & crebro noſmet a nobis petimus uniuſcuiuſque propoſitionis explanationem. Ea eſt huiuſmodi: Maiores noſtri ſi quam unius peccati mulierem damnabant, ſimplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam quam impudicam iudicarant, eam ueneficij quoq; damnatam exiſtimabãt. Quid ita? quia neceſſe eſt eam quæ ſuum corpus addixerit turpiſſimæ cupiditati, timere permultos. Quos iſtos? uirum, parentes, cæteros ad quos uidet, ſui dedecoris infamiam pertinere. Quid poſtea? quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt ut quoquo modo poſſit ueneficio petat. Cur? quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, in temperantia audacẽ, natura muliebris inconſideratam. Quid ueneficij damnatam? putabant impudicam quoq; neceſſario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium cauſa, q̃ turpis amor, et intemperans libido commouere potuit, cum cuius animus mulieris eſſet corruptus, eius corpus caſtum eſſe non putarint. Quid in uiris? idem'ne hoc obſeruabãt? minime. Quid ita? quia uiros ad unumquodq; maleficium ſingulæ cupiditates impellunt; mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item: bene maiores noſtri hoc comparauerunt, ut neminem regem, quem armis cepiſſent, uita priuarent. Quid ita? quia quam nobis fortuna facultatem dediſſet, iniquum erat in eorum ſupplicio conſumere, quos eadem fortuna paulo ante in ampliſſimo ſtatu collocarat. Quid q. exercitum contra duxit? deſino meminiſſe. Quid ita? quia uiri fortis eſt qui de uictoria contendant, eos hoſtes putare; qui uicti ſunt eos homines iudicare: ut poſſit bellum fortitudo minuere, pacẽ humanitas augere. At ille ſi uiciſſet; num idem feciſſet? non profecto tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis? quia talem ſtultitiam contemnere, non imitari conſueui. Hæc exornatio ad ſermonem uehementer accommodata eſt, & animum auditoris retinet attentum, cum uenuſtate ſermonis, tum rationum expectatione.

Sententia, eſt oratio ſumpta de uita. quæ aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat in uita, breuiter oſtendit, hoc modo: Difficile eſt primum uirtutes reuereri, qui ſemper ſecũda fortuna ſit uſus. Itẽ: Liber is eſt exiſtimãdus, qui nulli turpitudini ſeruit. Item: Egens æque eſt is, qui non ſatis habet, & is cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item: Optima uiuendi ratio eſt eligenda, eam iucundam conſuetudo reddet. Huiuſmodi ſententiæ ſimplices non ſunt improbandæ, propterea q. habet breuis expoſitio, ſi rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoq; probandum eſt genus ſententiæ, quod confirmatur ſubiectione rationis, hoc modo: Omnes bene uiuendi rationes in uirtute ſunt collocandæ, propterea q. ſola uirtus in ſua poteſtate eſt omnia præter eam ſubiecta ſunt fortunæ dominationi. Item: Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius ſecuti ſunt; hi ſimulac fortuna dilapſa eſt, deuolãt omnes. Cum enim receſſit ea res, quæ fuit conſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt quare poſſint in amicitia retineri. Sunt item ſententiæ quæ du

ſtris temporibus modo carent. Ideoq; mihi de generib' cauſarum, & de vſu arbitror pauca dicenda. Antiquiſſimę ſunt, quę proprię, quamuis omnibus unũ nomen ſit, ſententiæ vocantur. quas Græci γνώμας appellant. Vtrunq; aũt nomen ex eo acceperunt, q ſimiles ſunt conſimilibus. Eſt autem hæc vox vniuerſalis, quæ etiam citra complexum cauſæ poſſit eſſe laudabilis. Interim ad rem tantum relatæ: vt, Nihil eſt tam populare, q̃ bonitas. interim ad perſonã, quale eſt Afri Domitii, Princeps qui vult oĩa ſcire, neceſſe habet multa cognoſcere. Hanc quidã partem enthymematis, quidam initium aut clauſulam epicherematis eſſe dixerunt: & ſi aliquãdo, non tamen ſemper. Illud verius eſt, eam aliquando ſimplicem, vt ea quæ ſupra dixi aliquando ratione ſubiecta, ſic: Nã in omni certamine qui opulentior eſt, etiam ſi accipit iniuriam, tamen quia plus poteſt, facere videtur. nonnunq̃ duplicem: Obſequium amicos, veritas odium parit. Sunt etiã, qui decem genera fecerunt: ſed eo modo, quo fieri vel plura poſſunt. per interrogationem, per cõparationẽ, inficiationẽ, ſimilitudinem, & cætera huiuſmodi. per omnes. n. figuras tractari poteſt. Illud notabile ex diuerſis: Mors miſera non eſt, aditus ad mortem eſt miſer. A recto quidem ſunt tales: Tã deeſt auaro quod habet, q̃ quod non habet. Sed maiorem vim accipiũt ex mutatione figuræ: V ſq; adeo'ne mori miſerum eſt? & per tranſlationẽ. acrius. n. hoc, q̃ per ſe: Mors miſera non eſt, aditus ad mortem eſt miſer. A cõmuni ad proprium. nam cũ ſit rectũ, nocere facile eſt, prodeſſe difficile: vehemẽtius apud Ouidium Medea dicit, Seruare potui, perdere an poſſim rogas? Vertit ad perſonam Cicero: Nihil habet Cæſar nec fortuna tua maius q̃ vt poſſis, nec natura melius q̃ vt velis ſeruare complurimos. ita quæ erant rerum propria, fecit hominum. In hoc genere cuſtodiendum eſt & id, quod vbiq; ne crebræ ſint, ne palam falſæ (quales frequenter ab his dicũtur, qui hæc κατόλικα vocant, & quicquid pro cauſa facere videtur, quaſi indubitatum pronunciãt) ac ne paſſim a quocunq; dicãtur. Magis. n. decet eos in quibus eſt authoritas, vt rei pondus etiã perſona cõfirmet. quis. n. ferat puerum, aut adoleſcentulum, aut etiam ignobilem, ſi iudicet in dicendo, & quodammodo præcipiat? Enthymema quoq; eſt, qđ

omnes mente cõcipimus. proprie tamen dicitur, quæ ſententia eſt ex contrariis: propterea q eminere inter cæteras videtur, vt poeta Homer⁹, vrbs Roma. De hoc in argumentis ſatis dictum eſt. Non ſemper autem ad probationem adhibetur, ſed aliquando ad ornatum. vt pro Ligario: Quorum igitur impunitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt, eorum ipſorum te ad crudelitatem acuet oratio? Eſt & epiphonematis, de qua figura ſupra dictum, clauſula quædam quæ ſententia appellatur, Græce γνώμη. qua voce omniũ intellectus accipi poteſt. Hoc nomine donarunt ea, quę non dicuntur, verum intelligi debent. vt, Quare prius de veſtro facto fateamini neceſſe eſt, ꝙ Ligarii culpam vllam reprehendatis. & vt Vibius Criſpus in eum, qui cum loricatus in ſoro ambularet, Quis vbi ſic timere permiſit? Melior cum contrariis valet: Quem fugiam habeo, quem ſequar non habeo. Qui quidem miſer cum loqui non poſſet, tacere nõ poterat. Si quis autem quæ in hac parte vitioſe dicantur, ſcire procurat totum eum locum Quintiliani legat. Nobis, quæ recte prudenterq dici poſſint, ſufficiat decurriſſe. ſi quidẽ fruſtra, vt opinor, admonebimus, ſi quis iudicio careat, vt vitioſa vitet: ſin autem actis fuerit iudicii admonere non opus eſt, cum quid & vbi conueniã, ſatis ipſe per ſe iudicaturus ſit. qui ſi non ſtultus ſit, ne nimius quidem in his quoq in oratione inſerendis, erit. Quiſq.n.nõ imprudens ſatis intelliget, venuſte omnia poni, quę generaliter rem aliquam complexa, ſuo loco, & vt decet, collocentur: ſecus ſi vitioſe. Nunquam vero generaliter, quod particulariter dictum eſt, intelligatur. Sed ad Ciceronem redeo. Cõtrarium, inquit, idem fere eſt quod contentio.) Hanc autem Celſus Viſelius & Rutilius Lupus, referente Quintiliano, ἀντίθετον nominarũt, vt talis eius ſit forma, qualis eſt pro Muræna Vigilas tu de nocte, vt tuis conſultoribus reſpondeas: ille vt eo quo tendit, mature cum exercitu perueniat te gallorum, illum buccinarum cantus exuſcitat.

Membrum orationis appellaſ res breuiter abſoluta.) Qđ Græci κῶλον, nos mẽbrum: qđ illi κόμμα, Latini inciſum: quod illi ipſi περίοδον, noſtri ambitũ, circuitum, comprehenſionem, continuationem, circũſcriptionem nominarunt. Colon, ſiue membrum, quidã apud poetas putant, quoties ex integro pede

pliciter efferuntur, hoc modo ſine ratione. Errant, qui in proſperis rebus omneis impetus fortunæ ſe putant fugiſſe. Sapienter cogitant, qui temporibus ſecundis caſus aduerſos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant oportere, falluntur, propterea q ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudijs: at hi ſapienter faciunt, qui adoleſcentes maxime caſtigãt, ut quibus uirtutibus omnem uitam tueri poßint, eas in ætate maturißima uelint comparare. Sententias interponi raro conuenit, ut rei actores, non uiuendi præceptores eſſe uideamur: cum ita interponentur, multũ afferent ornamẽti. Nam neceſſe eſt animo eum comprobet tacitus auditor, cum ad cauſam uideat accommodari rem certam ex uita, & moribus ſumptam.

Contrarium, eſt idem ferè quod contentio. Contrariũ eſt, quod ex rebus diuerſis duabus alteram breuiter, & facile confirmat, hoc pacto: Nam qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum quomodo alienis rebus amicum fore ſperes? Et item: Nam quem in amicitia perfidioſum cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe? Et qui priuatus intolerabili ſuperbia fuerit, eum commodum, & cognoſcentem ſui uidere in poteſtate quis ſperet? Et qui in ſermonibus, & conuentu amicorum uerum dixerit nunquam, eum in concionibus credas à mendacio temperaturum? Item: Quos ex collibus deiecimus, cum ijs in campo metuemus dimicare? Qui, cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant; hi poſtquam pauciores ſunt, metuimus ne ſint ſuperiores? Hoc exornationis genus breuibus, & continuatis uerbis perfectum debet eſſe & cum cõmodum eſt auditu propter breuem & abſolutam concluſionem, tum uero uehementer id quod opus eſt oratori, comprobat contraria re; & ex eo quod dubiũ non eſt, expedit illud quod dubium eſt, ut aut dilui non poſſit, aut multo difficilime poßit.

Membrum orationis appellatur res breuiter abſoluta ſine totius ſententiæ demonſtratione, quæ denuo alto membro orationis excipitur, hoc modo. Et inimico proderas: id eſt unum quod appellatur membrum. deinde hoc excipiatur oportet ab altero: Et amicum lædebas. Ex duobus membris ſolis hæc exornatio poteſt conſtare: ſed commodißima & abſolutißima eſt, quæ ex tribus conſtat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipſi non conſulebas. Item nec reipublicæ cõſuluiſti, nec amicis profuiſti, nec inimicis reſtitiſti.

Articulus dicitur, cum ſingula uerba interuallis diſtinguuntur cæſa oratione, hoc modo: Acrimonia, uoce, uultu aduerſarios perterruiſti. Item: Inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia ſuſtuliſti. Inter huius generis, & illius ſuperioris uehementiam hoc intereſt, q illud tardius & rarius uenit, hoc crebrius & celerius peruenit. Itaq; in illo genere ex remotione brachij & contortione dextræ gladius ad corpus afferri, in hoc autem crebro & celeri uulnere corpus conſauciari uidet.

Continuatio eſt denſa, & continens frequentatio uerborum cum abſolutione ſententiarum. Ea utemur commodißime tripartito, in ſententia in contrario, in concluſione. In ſententia, hoc pacto: Ei non multum poteſt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in uirtute, q̃ in caſu præſidium collocauit. In contrario, hoc modo: Nam ſi quis ſpei non mul-

in verſu nihil ſupeſt. Alii, quotquot partes orationis in verſu fuerint, tot cola dici voluerũt. Cum autem ſupereſt ex pede comma, id etiam inciſum, ſiue cæſuram dici voluerunt. Fit autem, vt Diomedes inquit, ex cõiugatione verborum comma, ex cõmatis colon, ex colis, periodos. Comma eſt, velut Probus & Diomedes ſcribunt, iunctura finitio: Et ſi vereor iudices. Item alterum comma: Ne turpe ſit pro fortiſſimo viro dicere incipiẽtem timere. Iam factum eſt colon, quod intellectũ ſui præſtet, ſed tamen a toto corpore abruptum, & per ſe nihil efficiens, ac remotum a cæteris, vim nõ habet. vt per ſe manus & pes & caput & os, ſcilicet enim corpus nõ eſt: cum autem hęc ſimul ſunt, tunc eſſe corpus incipit. Ita cum venit extrema concluſio, etiam abſoluta eſt periodos. vel cum ſubiungit Cicero. Et priſtinum morem iudiciorum minime referunt. Itaq ſi duo cola habeat periodus, dicolos, ſi tria, tricolos, & ſic deinceps nominatur. Quintil. autẽ, Inciſum, inquit, quãtũ mea fert opinio, erit ſenſu non expleto, ſed numero ſaltem concluſum, pars videlicet membri. tale eſt enim quo Cice. vtitur: Domus tibi deerat? at habes. pecunia ſuperabat? at eges. Fit autem etiã ſingulis uerbis. Quid inciſum eſt, diximus. Membrum autem eſt, ſenſus membris concluſus, ſed a toto corpore abruptus, ſic, o callidos homines. perfectum membrum, ſed remotum a proximo, vim nõ habet: Quẽ queſo noſtrum fefelliſti? id uos ita eſſe facturos. itaque fere inciſa & membra mixta ſunt, & concluſionem vtiq deſiderant. Periodorum duo ſunt genera: alterũ ſimplex, cum ſenſus vnus longior eſt, & ambitu circunducitur: alterum, quod membris cõſtat inciſiſq, quæ plures ſenſus habent: vt, Aderat ianitor carceris, & carnifex prætoris. reliqua habet periodus mẽbra quatuor. Sed, vt mihi videtur, recipit frequenter & plura. Modus eis a Cicerone eſt aut quatuor ſenariis verſibus, aut ipſius ſpiritus modo terminatus. Præſtare vero debet ſenſum period⁹, concludat, ſit aperta vt intelligi poſſit, non immodica, vt memoria contineri poſſit. Vbicunque acriter erit, & inſtanter, pugnanterq dicendum, membratim cæſimq dicemus. nam hoc in oratione plurimum valet. Adeoq rebus accõmodata debet eſſe compoſitio, vt aſperis aſperos etiam numeros adhiberi oporteat. Et cum audientem

tum collocarit in caſu, quid eſt q ei magnopere caſus obeſſe poßit in concluſione, hoc pacto: Quòd ſi in eos plurimum fortuna poteſt, qui ſuas rationes omnes in caſum contulerunt, non ſunt omnia committenda fortunæ, ne magnã nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis uim adeo frequẽtatio eſt neceſſaria, ut infirma facultas oratoris uideatur, niſi ſententiam, & contrarium, & concluſionem frequentibus efferat uerbis. Sed & aliàs quoq; nonnunquam, non alienum eſt, tametſi neceſſe non eſt, eloqui res aliquas per huiuſcemodi continuationes.

Compar appellatur, quod habet in ſe membra orationis, de quibus ante diximus, quæ conſtant ex pari fere numero ſyllabarum. Hoc non de enumeratione noſtra fiet, nam id quidem puerile eſt, ſed tantum affert uſus, & exercitatio facultatis, ut animi quodam ſenſu par membrum ſuperiori referre poßimus, hoc modo: In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat, hæc omnia graues caſus adminiſtrabant. Item, alii fortuna dedit felicitatem, huic induſtria uirtutem comparauit. In hoc genere ſæpe fieri poteſt, ut non planè par ſit numerus ſyllabarum, & tamen eſſe uideatur, ſi una, aut etiam altera ſyllaba eſt alterum breuius, aut ſi cum in altero plures ſunt, in altero longior, aut longiores plenior, aut pleniores ſyllabæ erunt ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius aſſequatur, & exæquet.

Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadem conſtructione uerborum duo, aut plura ſunt uerba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem uirtutis, abundantem felicitatis. Item, cuius omnis in pecunia ſpes eſt, eius à ſapientia eſt, animus remotus. Diligentia comparat diuitias negligentia corrumpit animum, & tamen cum ita uiuit, neminem præ ſe ducit hominem.

Similiter deſinens eſt, cum tametſi caſus non inſunt in uerbis, tamen ſimiles exitus ſunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter ſtudes dicere. Viuis inuidioſe, delinquis ſtudioſe, loqueris odioſe. Item: Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in caſus ſimilitudine uerſatur, inter ſe uehementer conueniunt, & ea re, qui his bene utuntur, plerunq; ſimul ea collocant in iiſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet. Perditißima ratio eſt amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. hic & ea uerba quæ caſus habent ad caſus ſimiles & ea quæ non habent, ad ſimiles exitus ueniunt.

Annominatio eſt cum ad idem uerbum & idem nomen acceditur cum mutatione uocum, uel additione unius literæ, aut ſyllabæ, aut ſyllabarum, aut ad res diſsimiles ſimilia uerba accommodantur. Ea multis & uariis rationibus conficitur. Attenuatione, ac complexione eiuſdem literæ, ſic: Hic qui ſe magnifice iactat atq; oſtentat, uenit ad te antequam Romam uenit. Ex contrario ſic: Hic quos homines alea uincit, eos ferro ſtatim uincit. Productione eiuſdem literæ, hoc modo: Hũc auium dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiuſdẽ literæ, hoc modo. Hic tametſi uidetur eſſe honoris cupidus tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis literis hoc pacto. Hic ſibi poſſet tẽperare, niſi amori mallet obtemperare. Demendis literis,

in horreſcere voluerimus, membratim plerunq; narrabimus, aut ipſas periodos maioribus interuallis, & velut laxioribus modis reſoluemus exceptis, quæ non docendi gratia, ſed ornandi narrantur: vt in Verrem, Proſerpinæ raptus. hic.n. lenis & fluens contextus decet. Periodus apta procemiis eſt maiorum cauſarum, vbi ſolicitudine, cõmendatione, miſeratione res eget. Item communibus locis eſt augẽda, cum ratio iubet. vt ſit auſtera, ſi accuſes: tum fuſa, ſi laudes. multum & in epilogis pollet. Hiſtoria quoq; non tam finitos numeros, q̃ orbem quendam verborum contextumque deſiderat. nanq; omnia eius membra connexa ſunt: maxime quoniam lubrica eſt ac fluit talis oratio, propter rerum ipſarum copiã.

Articulus dicitur.) Hæc figura a Græcis ἀσύνδετον, a Latinis diſſolutum dicta. Ea vtimur nõ ſingulis verbis, ſed etiam ſententiis, vt Cicero, dicit contra concionem Metelli: Qui indicabantur, eos vocari, cuſtodiri, ad ſenatum adduci iuſſit. Apta, cum quid inſtantius dicitur hoc genus quidam βραχυλογίαν vocarunt. Cõtraria huic figuræ πολυσύνδετον, hoc eſt, eiſdem ſæpius cõiunctionibus repetitis: vt,

Tectumq; laremq;,
Armaq; Amyclęumq; canẽ,
Creſſamq; pharetram.

Vel diuerſis: vt,

Multa quoq; & bello paſſus.

Item ſi plura ſimul ſunt pronomina, vt:

Hic illum vidi iuuenem.

Continuatio eſt.) Continuationem periodon dicit, de qua ſupra abunde dictum. Nam ſi quis ſpei non multum.) Hęc.n. contraria ſunt, & q ſpem in caſu nõ collocarit, & q caſus obeſſe poſſit. Frequẽtibus efferat verbis.) Id eſt, continuatis ac fluentibus. Sed pro aliis.) alio tempore. Nonnunq̃ non alienum eſt.) Ordo eſt & ſenſus, ſed alia, quoq; (ſubaudiendũ quod diximus) ſeruandum hoc nonnunquam. Non enim alienum eſt, eloqui res aliquas, hoc eſt, ornatus tantum cauſa ſic efferre: propterea q eloquentia ſpectatur per huiuſmodi cõtinuationes, licet alioqui minime neceſſe ſit. Compar appellatur.) Genus aliud eſt periodi, quod ex partibus componi membris diximus, quæ membra ſe ſyllabis excedere non debent, inter ſe conuenire debent: vel certe, vna atq; altera tantum excedere, non autem pluribus. Hoc non de nſa enumeratione fiet.) Vt nos ſyllabas dimetiamur, ſed audientium iudicio pares videantur. Vſus & exercitatio facultatis.) Affert cauſam: hoc eſt, cum exercitati fuerimus, exercitatio ipſa præſtabit cauſam vt ſine labore eis vtamur. ſed hęc membrorum continuatio compar, non magis figura dici videtur, q̃ idonea compoſitionis quędam animaduerſio.

Similiter cadens.) ὁμοιόπτωτον dicitur, hoc eſt, caſus tãtum ſimilis. poſſint tamen, etiam ſi diſſimilia ſint, quæ ſaltem declinentur, ita iungi, nec tantum in fine hæc figura deprehenditur, ſed & cum reſpondent vel prima ſibi. vel media, vel extrema, vel etiam permutata. Sed hic media primis & ſumma mediis accõmodentur, & quocunque modo accommodari poterunt. nec enim ſemper paribus ſyllabis conſtant. vt, Artes honeſtæ & præſidio inter pericula ſolatio inter aduerſa, pretio ſemper ſont. Huius generis fere videntur optima, in quibus initia ſententiarum & fines conſentiunt, vt hic præſidio, ſolatio, pretio. Et cum ὁμοιόπτωτον ἰσόκωλον eſt. velut illic: Si quantum in agro locisq; deſertis audacia poteſt, tãtum in foro atq; iudiciis impudentia valeret. Itẽ Ariſtoteles dixit, eius eſſe vitã beatiſſimam cuius & fortunæ ſapientia, & ſapientiæ fortuna ſuppeditet. & illud, In rebus aduerſis cum præſto eſt cõſilium, non poteſt deeſſe auxilium.

Similiter deſinens eſt.) Hoc Græci ὁμοιοτέλευτον vocant, ſimilem duorum verborum vel plurium finem habens: vt, non modo ad reipub. ſalutem violẽtia huius extinguenda, ſed etiam ad gloriam per tales viros eſt infringẽda: &, nam reſp. noſtra ad hũc ſtatum gloriæ peruenit non multitudine hominum, ſed ſeueritate legum. Item, neq; in deliberando conſilium, neq; in præliando uirtus, neq; in beneficio benignitas deerat, ſed duntaxat in ſupplicio crudelitas. Nam cum aliqua res dubia accidiſſet, apparebat ſapientiſſimus, cum autem confligendum eſſet cum hoſtibus, fortiſſimus: cum vero præmium dignis tribuendum, liberaliſſimus: at cum animaduertendum, clementiſſimus. Ita quæ ſequuntur. nam qui ſecundis rebus libenter aſſentiuntur, iidem ſimul ac ſe fortuna converterit, amicis primi inſidiãtur. Huic ſimile eſt, qd Græci παρίσωσιν vocant, vt non tantũ clauſula ſimiliter cadat, ſicut ὁμοιοτέλευτον, ſed etiam e membri. ſit nõ diſſimilibus: vt, Quãtum poſſit, in eo ſemper experiri debet, vt proſit, & illud, In hac calamitoſa fama, quaſi in

ſic. Si lenones tanquam leones uitaſſet, uitæ ſe tradidiſſet. Tranſferendis literis,ſic: Videte iudices utrum homini na uo,an uano credere malitis. Item: Nolo eſſe laudator ne uidear adulator. Commutandis,hoc modo: Deligere opor tet,quem uelis diligere. Hæ ſunt annominationes, quæ in literarũ breui commutatione,aut productione, aut trãſie ctione,aut aliquo huiuſmodi genere uerſantur. Sunt autẽ aliæ,quæ,non habent tam propinquam in uerbis ſimilitu dinem,& tamẽ diſsimiles nõ ſunt,quibus de generibus unũ eſt huiuſmodi: Quid ueniam,qui ſim,quare ueniam, quem inſimulem,cui proſim,quem poſtulem, breui cognoſcetis. Nam hic eſt in quibuſdam uerbis quædam ſimilitudo non tam affectanda,q̃ illæ ſuperiores,ſed tamen adhibẽda nõ nunquam. Alterum genus huiuſmodi: Demus operam qui rites,ne omnino patres conſcripti circunſcripti putẽtur. Hæc annominatio accedit magis ad ſimilitudinem,q̃ ſupe rior,ſed minus q̃ illæ ſuperiores: propterea q; non ſolum additæ,ſed uno tempore demptæ quoq; literæ ſunt. Ter tium genus eſt quod uerſatur in caſuum commutatione, aut unius,aut plurium nominum. Vnius nominis,hoc mo do: Alexander Macedo ſummo labore animum ad uirtu tem pueritia confirmauit. Alexandri uirtutes per orbem terræ,cum laude & gloria uulgatæ ſunt. Alexandro ſini ta longior data eſſet,Oceanum Macedonum gloria tranſ uolaſſet. Alexandrum omnes maxime metuerunt, item plu rimum dilexerunt. Varie hic unum nomen in commuta tione caſuum uolutatum eſt. Plura nomina caſibus com mutatis, hoc modo facient annominationem: Tiberium Gracchũ rempub. adminiſtrantem prohibuit indignanex diutius in ea commorari. C. Graccho ſimiliter occiſio eſt oblata,quæ reipub. uirum amantiſsimum ſubito de ſinu ci uitatis eripuit. Saturninum ſide captum, maiorum natu perſidia per ſcelus uita priuauit. Tuus o Druſe ſanguis domeſticos parietes, & uultum parentis aſperſit. Sulpi tio,cui paulo ante omnia concedebant, eum breui ſpatio non modo uiuere,ſed etiam ſepeliri prohibuerũt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in ſimili ter cadentibus,alterum in ſimiliter deſinentibus uerbis,ter tium in annominationibus poſitum eſt; perraro ſumenda ſunt,cum in ueritate dicemus; propterea q; non hæc repe riri poſſe uidentur ſine elaboratione, & cõſumptione ope ræ. Eiuſmodi autem ſtudia ad delectationem,q̃ ad uerita tem uidentur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & ſeueritas oratoria minuitur his exornationibus fre quenter collocatis, & non modo tollitur authoritas dicen di,ſed offenditur quoq; in eiuſmodi oratione auditor, pro pterea q; eſt in his lepos & feſtiuitas,nõ dignitas,neq; pul chritudo. Quare,quæ ſunt ampla,& pulchra,diu placere poſſunt; quæ lepida,& concinna,cito ſatietate afficiunt au rium ſenſum faſtidioſsimũ. Quo modo igitur ſi crebro his generibus utemur, puerili uidebimur elocutione delecta ri; ita ſi raro has interſeremus exornationes, & in cauſa tota uarie diſpergemus,commode luminibus diſtinctis illu ſtrabimus orationem.

Subiectio eſt, cũ interrogamus aduerſarios, aut quæ rimus ipſi,qd ab illis,aut quid contra nos dici poſsit. Dein de ſubiicimus id,quod oportet dici,aut non poteſt,aut no bis adiumento futurum ſit,aut offuturum illis econtrario, hoc modo. Quæro igitur unde iſte tam pecunioſus ſit ſa

aliquo perniciosiſsima flam ma. quod a traductione nõ mul tum differt.

Annominatio. Adnominatio.

Agnominatio eſt, cum ad idẽ verum.) Hanc figuram Græ ci παρονομασίαν vocant. eamq; Plutarchus ita definit, παρονομασία ἐστι λόγος παρὰ τὸ πρόσωμον, ἴσῳ ἐμφερὴς ἔννοιαις. vt ſi dicas, Neminem alteri poſſe dare in matrimonium, niſi penes quem ſit patrimonium. Item ſeruire ſeruitute in ſtabulo ſta bulari, putat Plutar. eſſe paro nomaſiam. q tamẽ Cic. negat, inquit enim,ad res diſsimiles ſi milia verba accommodari de bere. Venit a te antea; Romã venit.) Accentuatur litera, quia venit æ diphthongon habet p venditus eſt, & debuit poni væ nit, alterum vero verbum mi nus habet vna litera. Hunc a uium dulcedo.) Nam auis pri mam corripit, auius eandẽ pro ducit. Quam Curiam.) Me retricis proprium, quæ primam corripit. nã alioqui curia pro ducitur. Propertius,

Curia prætexto quæ nunc nitet alta ſenatu.

Vitæ ſe.) Honeſta ſcilicet vi tæ tradidiſſet ſe, & non interiſ ſet. Verum homini grauo.) νάνους græci vocauere, breui atq; humili corpore homines, pau lumq; extantes. Sed melius le gitur, naoo nauum. prudentem vero ſic dixere veteres: vaſe ignauum, inertem. Cor ve niam qui ſim. Vbiq; ſubaudien dum, breui cognoſcetis. Quem inſimulem.) Incuſem. Inſimulo & inſimulor, ſicut fabrico & fa bricor, aſſentio & aſſentior. Quem poſtulẽ.) Petimus pre cario, poſtulam⁹ iure. Q. Cur tius de rebus geſtis Alexandri Poſtulabat autem Darius ma gis, q̃ petebat, vt accepta pecu nia quãtacunq;, totam quidem Macedoniam caperet matrem vero ſibi & coniugem liberoſq; reſtitueret, de reliquo regno æ quo ſi vellet marte cõtenderet. Aliquãdo petere, inuadere: vt, peto te gladio. Vergil.

Malo me Galatæa petit, la ſciua puella.

Et peto, eo: vt Curtius, Indiam inde & Oceanum petituris. Poſcimus aũt imperioſe. Iuue. Sed penſio clamat. Poſce. Pro eodem etiam depoſco capitur. Curtius: Et manãtibus præ gaudio lacrymis, conſalu tãte eum, & quod ante recuſa uerãt bellũ feroces depoſcunt. Flagitamus, vero, & efflagita mus, cum idem ſæpe & multum petimus. Cicer. Qui efflagitaſti quotidiano conuitio vt libros, quos ad Marcellum meum de inſtitutione oratoria ſcripſerã,

iam emittere inciperem. Indi gna nex.) crudelis interit⁹, nex, mors violenta. Caio Grac cho.) Qui Tiberii frater, pro pter legem agrariam, hoc eſt de agris diuidundis latam, ſimi liter occiſus eſt. Populi Rom. amantiſsimum.) Quod vt ſibi populum Romanum concilia ret, occupatos per Italiam a di uitioribus agros, diuidi populo voluit. Sed cum e roſtris & e fo ro ſe proripuiſſet, prope portã vrbis interfectus eſt. Licet qui dam in ſyluam effugiſſe dicant, & ſeruo mandaſſe, vt ipſum gla dio perimeret. Saturninum ſi de captum.) Nam cum hunc et Glauciam, qui in Capitolium profugerant, Marius ex ſena tuſcõſulto obſediſſet, dediſſetq; fidem vt libere egredi poſſent; ſeruata fides eſt Glauciæ. Apu leius autem Saturninus cum in curiam fugeret, tegulis necatus eſt. Ordo eſt verborum, Perfi dia maiorum per ſcelus priua uit vita Saturninum. Captũ.) id eſt, deceptum: ſi tamẽ ita hic textus habet. Nã video quoſdã aliter habere: veruntamen men doſe aliqua. ſed de verbis, vbi minimũ eſt pondus, parua mihi cura eſt. Tuus o Druſe ſan guis.) M. Liuium Druſum gene re & eloquentia magnum, & grauem, cum de repub. diceret, tribunum ple. Italia exoratũt, vt legem promulgaret, qua ciuita te Romana donarentur. Quod cum feciſſet, in ſenatu maieſta tis accuſatus eſt. cumq; domum ſe reciperet, immiſſo inter tur bam percuſſore corruit. Inui dia cædis apud Philippum & Cepionem fuit. Alii ſcribunt, cum in publicum prodire non auderet, & domi ius diceret, ve ſperi vero turbam dimitteret; repẽte tum ipſum exclamaſſe: mox a domeſticis auditum, ſed ſtratum inuentum gladio vide licet ſutoris cuiuſdam traie ctum fuiſſe. Subiectio eſt.) Hu ius ſupra meminimus. Dein de ſubiecimus id quod oportet dici.) Velut ipſe in Verrem: Quid deinde? quid cenſetis? fur tum fortaſſe, aut prædam ali quam? deinde, cum diu ſuſpen diſſet iudicum animos, ſubiecit; Quod multo eſſet improbius? hanc Celſus, ſuſtentationem vocat, quidam παράδοξον id eſt inopinatum: alii παρ᾽ ὑπόνοιαν vocãt.

Gradatio eſt in qua.) Grada tio, quæ græce κλῖμαξ dicitur, apertiorem habet artem, & vt Quintilianus inquit, magis affe ctatam: ideoque eſſe rarior de bet. Eſt autem ipſa quoq; cum adiectione. repetit enim quæ di cta ſunt, & priuſquam ad aliud deſcendat, in prioribus reſiſtit

velut

velut illud Calui: Non ergo magis pecuniarum repetundarum quam maieſtatis, neque maieſtatis magis quam Planciæ legis, nec Plãciæ legis magis quam ambitus, neque ambitus magis quam omnium legum iudicia perierunt. Inuenitur & apud poetas. velut hoc:

> Ioue propagatus eſt, vt perhibent, Tantalus,
> Ex Tantalo ortus Pelops, ex Pelope autem ſatus
> Atreus, qui noſtrum porro propagauit genus.

Et apud Homerũ de ſceptro, quod a Ioue ad Agamẽnonẽ vſque deducit inquiens.

> ἀν δὲ κρείων ἀγαμέμνων
> ἔστη σκῆπτρον ἔχων. τὸ μὲν ἥφαιστος κάμε τεύχων.
> ἥφαιστος μὲν δῶκε διὶ κρονίωνι ἄνακτι.
> αὐτὰρ ἄρα ζεὺς δῶκε διακτόρῳ ἀργειφόντῃ.
> ἑρμείας δὲ ἄναξ δῶκε πέλοπι πληξίππῳ.
> αὐτὰρ ὁ αὖτε πέλοψ δῶκ' ἀτρέϊ ποιμένι λαῶν,
> ἀτρεὺς δὲ θνήσκων λίπεν πολύαρνι θυέστῃ.
> αὐτὰρ ὁ αὖτε θυέστ' ἀγαμέμνονι λεῖπε φορῆναι.

Definitio eſt.) Hanc Græcorum plerique ὅρισμον vocant. verum cum multis modis fieri ſoleat, in commentariis Topicorum Ciceronis de eius abunde tractauimus. Sed nec de Oratore, nec in Oratore hanc inter figuras Cicero poſuit.

Correctio eſt quæ tollit.) Correctionẽ Quintilianus putat, ſi dicas, crudelitatis mater eſt auaritia. & cum Saluſtius in Ciceronem inq̃t, O te Romule Arpinas, q egregia virtute omnes Paulos, Fabios, Scipiones ſuperaſti. Sed ea videtur potius ironia dici. Cicero exiſtimat correctionem, vt eã dicit Saluſtius. At huic fides inſignis ac uirtus eſt aĩ imo uero homo leuiſſ. ſupplex inimicis, amicis cõtumelioſus. Rogaſſet, imo innuiſſet.) Significaſſet. a Græco verbo νεύω noſtri fecerunt annuo, innuo, nutare, nitare, quę inter ſe ita diſferre veteres voluerũt, vt Nonius Marcellus inquit, vt nutare capite ſit, annuere vel innuere, narium aut labiorum, nitare oculorum. Plautus in Aſinaria: Nec illa vlli homini nutet, nictet annuat. Eſt.) Contingit aliquando, cum nõ eſt ſatius, id eſt melius, ac non præſtet, vt ſubiectio grauioris verbi id oſtendat quod leue verbum per ſe poſitum demõſtrare potuit. Ad id verbum deueniſſes, quod electiſſimum eſt.) Tantum verbi gratia, quod electiſſimum ſit.

ctus, amplium patrimonium relictum eſt? At patris bona uenierunt. Hæreditas aliqua obuenit? non poteſt dici, ſed etiam à neceſſarijs omnibus exhæredatus eſt. Premium aliquod ex lite aut iudicio cepit? non modo id non fecit, ſed etiam inſuper ipſe grandi ſponſione uinctus eſt. Ergo ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes uidetis, aut isti domi naſcitur aurum, aut unde non eſt licitum, pecunias accepit. Item: Sæpe iudices animaduerti, multos aliqua ex honeſta re, quam ne inimici quidem criminari poſſint ſibi præſidium petere, quorum nihil poteſt aduerſarius facere. Nam utrum ad patris eius uirtutem confugiet? at eum uos iurati capite damnaſtis. An ad ſuam reuertetur antiquam uitam alicubi honeſte tractatam? at hic quidem ante oculos ueſtros quomodo uixerit, ſcitis omnes. An cognatos ſuos enumerabit, quibus uos conueniat commoueri? at hi quidem nulli ſunt. Amicos proferet? at nemo eſt qui ſibi non putet turpe, iſtius amicum nominari. Item: Credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxiſti: non; nam indemnatum necaſti. Leges, quæ id facere prohibent, ueritus es? at ne ſcriptas quidem iudicaſti. Cum ipſe te ueteris amicitiæ commonefacere, commotus es? at nihil minus, ſed etiam ſtudioſius occidiſti. Quid? cum tibi pueri ad pedes uolutarentur, miſericordia motus es? at eorum patrem crudeliſſime ſepultura quoq; prohibuiſti. Multum ineſt acrimoniæ & grauitatis in hac exornatione, propterea quòd cum quæſitum eſt quid oporteat, ſubijcitur id non eſſe factum: quare facillime fit, ut exaugeatur indignitas negotij. Ex eodem genere, ut ad noſtram quoq; perſonam referamus ſubiectionem ſic fit: Nam quid me facere conueniret, cum à tanta Gallorum multitudine circumſederer? an dimicarem? at cum parua manu tum prodiremus, locum quoq. inimiciſſimum habebamus. Sederem in caſtris? at neq; ſubſidium quod expectarem, habebamus; neq; erat quo uitam produceremus. Caſtra relinquerem? at obſidebamur. Vitam militum negligerem? at uos uidebar ea accepiſſe conditione, ut quoad poſſem incolumes patriæ, & parentibus conſeruarem. Hoſtium conditionem repudiarem? at ſalus antiquior eſt militum, quàm impedimentorum. Huiuſmodi conſequuntur identidem ſubiectiones; ut ex omnibus oſtendi uideatur, nihil potius quàm quod factum ſit faciendum fuiſſe.

Gradatio eſt, in qua non ante ad conſequens uerbum deſcenditur, quàm ad ſuperius conſcenſum eſt, hoc modo: Nam quæ reliqua ſpes libertatis manet, ſi illis & quod libet, licet; & quod licet, poſſint; & quod poſſunt, audent; & quod audent, faciunt; & quod faciunt, uobis moleſtum non eſt? Item: Non ſenſi hoc, & non ſuaſi: neq; ſuaſi, & non ipſe ſtatim facere cœpi; neq; facere cœpi, & non perfeci; neq; perfeci, & non probaui. Item Africano induſtria uirtutem uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item: Imperiũ Græciæ fuit apud Athenienſes; Athenienſium potiti ſunt Spartiatæ; Spartiatas ſuperauere Thebani; Thebanos Macedones uicerunt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Aſiam bello ſubactam. Habet in ſe quendam leporem ſuperioris cuiuſq; crebra repetitio uerbi, quæ propria eſt huius exornationis.

Definitio eſt, quæ rei alicuius proprias amplectitur poteſtates breuiter & abſolute, hoc modo: Maieſtas Reipublicæ eſt, in qua continentur dignitas & amplitudo ciui-

Occupatio eſt.) Hanc quidam præſumptionem, græci πρόληψιν nominarunt, cum id quod obiici poteſt occupamus. Disiunctio eſt.) Hæc figura eſt, cum multa uerba ponuntur, quorum ſingula ſuum nomen ad quod referuntur, habent. διάλυτον dicta. quæ ſimilis illi eſt, quam paulo poſt diſſolutionem nominat. Occupatio.

Coniunctio.) Hæc ἐπεζευγμένον vocatur. in qua vnũ aduerbium plures ſententiæ referuntur: quarum vnaquæque deſideraret aliquid, ſi ſolæ ponerentur. id accidit aut prępoſitio verbo, ad quod reliqua reſpiciant vt, Vicit pudorem audacia, rationem amentia. aut illato, quo plura includuntur, vt, Neq; enim is es Catilina vt te aut pudor a turpitudine aut metus a periculo, aut ratio a furore reuocare poſſe. medium quoq; poteſt eſſe, quod & prioribus & ſequentibus ſufficiat, horum igitur duas Cicero facit figuras, e ſingulorum exẽpla ſubiecit.

Conduplicatio.) Hæc Grece ἐπανάληψις dicitur. hanc ſupra tractauimus, vbi de epanaphora & anadiploſi dictum eſt.

Interpretatio.) Hanc Græci πολύπτωτον vocant.

Commutatio.) Hanc exornationem ἀντιμεταβολὴν nominant.

Permiſſio.) Hoc genus e fonte eius, quam παρρησίαν vocant, deduci Quintilianus docet. hanc quidam ἀνακοίνωσιν nominarunt.

Dubitatio eſt.) Hanc græci exornationem διαπόρησιν vocant vt, Siue malitiam ſiue ſtultitiam dicere oportet. Et illud Hieronymi cõtra Heluidium de virginitate virginis Marię, Doleam'ne, an rideam? neſcio ſi imperitię arguã, an temeritatis accuſem? item apud poetas, vt apud Statium in primo Thebaidos,

> Quem prius Heroum Clio dabis?

Expedit.) Hanc græcorum alii ἐπιτροχασμὸν, alii προσαπόδοσιν nuncuparunt, vbi ſingulis poſitis, ſingulorum ſtatim ratio ſubiiciatur.

Præciſio eſt.) Hæc a Græcis παράλειψις dicta, a qua abſimilis ea eſt quam iidem ἀποσιώπησιν vocant quidam, vt, Non agam tecũ iure ſummo, nõ dicam quod forſitan obtinerẽ, & Cicero, Hoc ego ſi ſic

agerem, tãquam mihi crimen eſſet diluendum, pluribus dicerem. ſimilis quoque eſt ea, quæ a Græcis ἀποσιώπησις, a Cicerone reticentia, a Celſo autem obticentia dicitur, a nonnullis vero interruptio appellatur. vt,

Quos ego, ſed motos præſtat componere fluctus.

Eſt & alia reticentia, quæ fit imperfecto ſermone, cum eſt præciſa velut ante legitimum finem oratio, quale illud eſt, Nimis vrgeo, commoueri videtur adoleſcens. Sed quid plura? ipſum adoleſcentem dicere audiſtis. Concluſio.) Hanc Græci συμπέρασμα nominant, vt, Quod ſi Danais datum erat oraculum, nõ poſſe capi Troiam ſine Philoctetæ ſagittis, &c. Plautus tamẽ in Bacchidibus tria protulit, vbi ne mentionem quidem ſagittarum Philoctetæ fecit. Inquit enim illic, Tria fuiſſe audiui fata, quæ illi forent exitio, ſignum ex arce ſi periiſſet, alterum etiam eſt Troili mors, tertium, cum portæ Scææ limen ſuperum ſcinderetur. niſi loquẽtis perſonam ita ſeruare voluerit, vt quid ipſe ſentiret, ponere nõ procuraret. Hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerũt.) Nam cum finiri bellum in animo eſſet, omnibus ſigno dato dux duci occurrit, atq; in ſe prælium cõuerterunt. tum Philoctetes progreſſum Alexandrum lacesſiuit, conſenſu vtriuſq; partis, certaminis ſpatium definitum eſt, prior Alexander ſagittam incaſſum miſit, deinde Philoctetes. Sed hic ſiniſtram Paridis magnum transfixit, mox clamantis dolore nimio, dextrum oculum ſauciauit. inde fugientẽ ſectatus, vtrunque pedem eius Philoctetes tranſuerberauit. ipſumq; celeritate præuentum occupauit, occupatum gladio traiecit. Vt autem alii putant, ſagittis confecit.

LONGOLIVS.

Repetitio.) Rufiniano & Aquilæ dicitur ἐπαναφορά. Alexander Sophiſta vocat ἀναφοράν. Quintilianus eã inter ſpecies τῆς πλοκῆς numerat, παρίσωσιν quidam vocant, de ea ex Hermogene Trapezunt. libro. 5. vbi de pulchritudine orationis, quo in loco & qui diſcriminis inter παρίσωσιν & epanaphoran ſit, explicatur. Repetitionis etiam ſpecies eſt, Rutilio & Alexand. quoties varia verba, eandem tamen vim inter

occupatio.

uitatis. Item: Iniuriæ ſunt, quæ aut pulſatione corpus, aut conuicio aures aut aliqua turpitudine uitam cuiuſpiam uiolant. Item: Non eſt iſta diligentia, ſed auaritia: ideo, quòd diligentia eſt accurata conſeruatio ſuorum; auaritia, iniurioſa appetitio alienorum. Item: Non eſt iſta fortitudo ſed temeritas: propterea quòd fortitudo eſt contemptio laboris, & periculum cum ratione utilitatis & compenſatione commodorum; temeritas eſt, cum inconſiderata laborum perpeſſione gladiatoria periculorum ſuſceptio. Hæc ideo commoda putatur exornatio, quòd omnem rei cuiuſpiam uim, et poteſtatem, ita dilucide proponit, & breuiter explicat, ut neq; pluribus uerbis oportuiſſe dici uideatur, neque lucidius potuiſſe dici putetur.

Tranſitio uocatur, quæ cum oſtendit breuiter quod dictum ſit, proponit item breui quod conſequatur, hoc modo: In patriam cuiuſmodi fuerit habetis; nunc in parentes qualis extiterit, conſiderate. Item: Mea in iſtum beneficia cognoſcitis; nunc quomodo iſte mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res; nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem.

Correctio eſt, quæ tollit id quod dictum eſt, & pro eo id quod magis idoneũ uidetur, reponit, hoc pacto: Quòd ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet, imò innuiſſet modo hoc facile perfici poſſet. Item: Nam poſtquam iſti uicerunt, atque adeo uicti ſunt; eam quomodo uictoriam appellem, quæ uictoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O uirtutis comes inuidia, quæ bonos inſequeris plerunq;, atq; adeo inſectaris. Commouetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi uerbo elata, tantummodo dicta uidetur: ea poſt ipſius oratoris correctionem magis idonea fit pronunciatione. Num igitur ſatius eſſet, dicet aliquis, ab initio, præſertim cum ſcribas, ad optimum, & electiſſimum uerbum deueniret? Eſt cum non eſt ſatius, ſi commutatio uerbi id erit demonſtratura, eiuſmodi rem eſſe, ut cum eam communi uerbo appellaris, leuius dixiſſe uidearis; cum ad electius uerbum accedas, inſigniorem rem facias: quòd ſi continuoueniſſes ad id uerbum nec rei nec uerbi gratia animaduerſa eſſet.

Occupatio eſt cum dicimus nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere, id quod tunc maxime dicimus, hoc modo. Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixiſti, dicerem, ſi hoc tempus idoneum putarem: nunc conſulto relinquo. Et illud prætereo, quòd rei militaris te infrequentem tradidiſti. Deinde, quòd iniuriarum ſatis feciſti Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico; reuertor ad illud de quo iudicium eſt. Item: non dico te ab ſocijs pecunias accepiſſe: non ſum in eo occupatus, quòd ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es; furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc utilis eſt exornatio, ſi aut rem quam non pertineat alijs oſtendere, occulte admonuiſſe prodeſt; aut ſi longum eſt, aut ignobile, aut planum, aut non poteſt fieri, aut facile poteſt reprehendi: ut utilius ſit occulte feciſſe ſuſpicionem quàm huiuſmodi intendiſſe orationem quæ redarguatur.

Disiunctio eſt, cum eorum de quibus dicimus, aut utrunque, aut unumquodque certo concluditur uerbo, ſic. Populus Roma. Numantiam deleuit, Carthaginem ſuſtulit, Corinthum diſiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis uires corporis auxiliatæ ſunt, nihil Carthaginenſibus ſcientia rei militaris adiumento fuit, nihil Corinthijs eru-

ſe habentia, in principio commatum aut membrorum ponuntur: vt, Diui Quirites, vbi illum clarodeſtinatum hoſtẽ intra murum vidi. Aegre tuli, quod domini veſtri facilitatem vnius fallacia tentatum intellexi. Cõmouit me, quod in accipienda iniuria pleroſq; lætitiam oſtentantes cognoui ἐπιβολήν quidam vocant. ✠ Conuerſio.) ἐπιφορὰν Rutili. ἀντιστροφὴν Aquila vocat. ✠ Complexio.) Ab Aquila dicitur συμπλοκή, A Rutilio κοινότης. Porro cum ea quæ in ſuperiori membro poſtrema ſunt poſita, in poſteriore prima repetuntur, Aquilę vocatur ἀναδίπλωσις, vt eſt illud Terenti. Negat Fannium eſſe hanc ſibi cognatam Dempho, hac Dempho negat eſſe cognatam. Huc etiam referenda eſt ἐπανάληψις, de qua Rutilius. Eſt & alia repetitionis ſpecies, quam παλιλλογίαν dicunt. Hæc repetitio eodem verbo aut nomine nõ diuerſa vult intelligi, ſed idem quod ſignificauit, efficere vehementius, vt Tu tu Antoni Cęſari omnia permiſcere cupiẽti cauſam belli ciuilis dediſti. In ploce contra, quam copulationem vertunt, a Rutilio vero διαφορὰ dicta, idem verbum aut nomen bis continuo poſitum diuerſa ſignificat, vt eſt illud, Sed tamen ad illum diem Memmius erat Memmius. Ita enim hoc bis poſitum eſt, vt ſuperius quidem nomen tantum hominis ſignificet, poſterius velit intelligi eundem, qui ſemper fuerit, ac ſui ſimilem. Plura apud Romanum Aquilam de his habes. πολύπτωτον etiam huic ordini adnumerari poteſt. Fit autem, cum plures ſententias alio atq; alio modo efferimus. vt Pater hic, tuus nunc denique eſt, vt egeſtatem tuam debere alere videatur. Patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo, vt alienum deſeruiſti, Patri tu filius es ad pocundas opes, cuius ad ſenectutem violandam crudeliſsimus hoſtis fuiſti. Nimirum nullo conſilio filios procreamus, nam maiorem partem ex illis doloris & contumeliæ capimus. Verum hoc ſchema ab authore noſtro infra inter ſpecies agnominationis enumerabitur. ✠ Traductio.) ἀντανάκλασις Fabio. ἀνάκλασις Rutilio, aliis πλοκή. Sunt qui ταυτολογίαν vocant, vt eſt apud Quintilianum libro 8. cap. 3. id eſt eiuſdem verbi aut

dita calliditas præſidij tulit, nihil Fregellanis morum & ſermonis ſocietas opitulata eſt. Item: formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut uetuſtate extinguitur. Hic utrunque, & in ſuperiore exemplo unamquamq; rem certo uerbo concludi uidemus.

Coniunctio eſt, cum interpoſitione uerbi & ſuperiores orationis partes cõprehẽdũtur et inferiores hoc mõ: Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut uetuſtate.

Adiunctio eſt, cum uerbum quo res comprehenditur, nõ interponimus, ſed aut primum aut poſtremum collocamus. Primũ hoc pacto; Defloreſcit formæ dignitas, aut morbo, aut uetuſtate: poſtremũ ſic; aut morbo aut uetuſtate, formæ dignitas defloreſcit. Ad feſtiuitatẽ diſiunctio eſt appoſita. Quare rarius utemur ea, ne ſatietatẽ pariat. Ad breuitatẽ coniũctio appoſita eſt. Quare ſæpius adhibẽda eſt. Hæ tres exornationes de ſimplici genere manant.

Conduplicatio eſt, cum ratione amplificationis, aut cõmiſerationis, eiuſdem unius, aut plurimum uerborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi, tumultus domeſticos & inteſtinos comparat. Item: Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Itẽ: Nũc etiam audes in horum conſpectum uenire, proditor patriæ, proditor inquam patriæ uenire audes in horum conſpectũ? Vehemẽter auditorẽ commouet eiuſdẽ redintegratio uerbi, et uulnus maius efficit in contrario cauſæ quaſi aliquod telũ ſæpius perueniat in eandẽ partem corporis.

Interpretatio eſt, quæ non iterans idem redintegrat uerbum, ſed id commutat quod poſitum eſt, alio uerbo quod idem ualeat hoc modo: Remp. radicitus euertiſti, ciuitatem funditus deiециſti: Item. Patrẽ nefarie uerberaſti, parenti manus ſcelerate intuliſti. Neceſſe eſt eius qui audit, animum commoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum.

Commutatio eſt, cum duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ex trãſiectiõe ita efferuntur, ut à priore poſterior contraria priori proficiſcatur, hoc modo: Eſſe oportet ut uiuas, nõ uiuere ut edas. Itẽ: Ea re poemata nõ facio, quia cuiuſmodi uolo non poſſum, cuiuſmodi poſſum nolo. Item: Quæ de illo dicuntur, dici non poſſunt; quæ dici poſſunt, non dicuntur. Item: Si poema loquens pictura eſt, pictura tacitum poema debet eſſe. Item: quia ſtultus es, ea re taces: non tamen quia taces, ea re ſtultus es. Non poteſt dici quin commode fiat, cum contrariæ ſententiæ tranſlatione uerba quoq; conuertantur. Plura hic ſubiecimus exempla, ut quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inuentu, dilucidum eſſet, ut cum bene eſſet intellectum, facilius in dicendo inueniretur.

Permiſſio eſt, cum oſtendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicuius uoluntati, ſic. Quoniam omnibus ereptis ſolum mihi ſupereſt animus & corpus, hæc ipſa quæ mihi de multis ſola relicta ſunt, uobis & ueſtræ condono poteſtati. Vos me quo pacto uobis uidetur utamini atq; abuti licebit impune; in me quicquid libet ſtatuite; dicite, atq; obtemperabo. Hoc genus tametſi aliàs quoq; nonnunquam tractandum eſt, tamen ad miſericordiam commouendam uehementiſſime eſt accommodatum.

Dubitatio eſt, cum quærere uidetur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potiſſimum dicat hoc

bi aut ſermonis iteratio, quanquam non magnopere ſummis authoribus vitata. Interim vitium videri poteſt, in quod ſæpe incidit etiam Cicero, ſecurus tam paruæ obſeruationis. ſicut hoc loco: Non ſolum igitur illud iudicium iudicii ſimile iudices non fuit &c. * Qui nihil habet in vita, &c.) Exempla hæc ad ſecundam ſpeciem τῆς πλοκῆς pertinent apud Fabium lib. nono. * Ex eodem genere exornationis.) Paronomaſiæ affinis eſt hæc exornatio de qua inferius. * Contentio.) Huius ſpecies enumerat Fabius lib. nono, cap 3 Contrapoſitum, inquit, vel vt quidam vocant, contentio. (ἀντίθετον dicitur) nõ vno fit modo. nam & fit, ſi ſingula ſingulis opponuntur, vt, Vicit, pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis: Non noſtri ingenii, veſtri auxilii eſt Et ſententiæ ſententiis: Dominetur in concionibus, iaceat in iudiciis. Cui commodiſſime ſubiungitur & ea ſpecies, quam diſtinctionem diximus: Odit Popu. Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit, &c. Diligenter de hac exornatione Rutilius lib. 2. O Exclamatio.) ἐκφώνησις græce dicitur. Figura eſt augendis affectibus accommodata Fabio lib. nono. Huc pertinent imprecationes, vt O ſcelus, o portentum in vltimas terras exportandum. Græci, vt eſt apud Aquilam, vocant ἀράς. Huc item refer δέησιν, quam obteſtationem vertit Aquila, qua ſcilicet deos oramus aut homines: Per ego has te lacrymas, dextramq; tuam. item cominationes: Turno tempus erit, magno cum optauerit emptum intactum Pallanta. His & cognata eſt. Adhortatio, προτροπὴ Rufiniano dicta: Nunc nunc inſurgite remis, Hortor vos ſocii. Sed de his in Pathopœia. Huc adde, ſi libet, obiurgationem, quam Aquila vocat ἐπίπληξιν, ſiue ἐπιτίμησιν Non ego te vidi Damonis peſſime caprum. * Interrogatio.) Cum aut noſcendi gratia interrogamus, aut arguendi cauſa percontamur. Interrogatio figuræ nomen non obtinebit. At ea res vtrocunq; modo dicatur, etiam multiplex habet ſchema. Simplex eſt, ſic rogare: Sed vos qui tandem, quibus aut veniſtis ab oris? Figuratum autem, quoties non ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtandi: Quid enim ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Et Quouſq; tandem abutere patientia noſtra Catilina? Quanto enim magis ardet, quam ſi diceretur, Diu abuteris patientia noſtra. Interrogamus etiam quod negari non poſſit: Dixit ne tandem cauſam Falcula? Aut vbi reſpondendi difficilis eſt ratio, vt vulgo vti ſolemus, Quomodo? Qui fieri poteſt? Aut inuidiæ gratia, vt apud Senecam Medea: Quas peti terras iubes? Aut miſerationis, vt Sino apud Vergil. Heu quæ me æquora poſſunt Accipere? Aut inſtandi, auferendæ ue diſſimulationis: vt Aſinius. Audis ne, furioſum non officioſum teſtamentum reprehendimus. Reliqua ex Fabius libro nono cap. 2. Cicero. 3. de orato. Diſcrimen eſt inter hæc, Et rogatio inquit, atque huic finitima quaſi percontatio. Inter πύσμα, id eſt quæſitum, & ἐρώτημα id eſt interrogatum, id eſt diſcriminis, Aquila teſte, quod ad interrogatum vna voce tantum reſponderi poteſt vel a negante, vel a confitente, quæſito autem occurri non niſi pluribus poteſt, hoc eſt quoties multa rogamus, vt, Qua igitur ratione bellum geremus? quæ auxilia nobis parata erunt? quis erit, qui ſubuenire velit, cum tam acerbe ſocios tractauerimus? Vide Rufinianum libro. 3. * Ratiocinatio.) Fabius ratiocinationem ſub interrogatione cõprehendit. Cæterum, inquiens, & interrogandi ſeipſos & reſpondendi ſibi ſolent eſſe non ingratæ vices, vt Cicero pro Ligario: Apud quem igitur hæc dico? Nempe apud eum qui cum hoc ſciret, tamen me antequam vidit, Reipub. reddidit. Iulius Rufinianus tum ἀνθυποφορὰν, tum αἰτιολογίαν vocat. Ab hac eo tantum differt προκατάληψις, quod illa fit fere cum interrogatione, hæc ſine interrogatione. Exempla habes apud Rutilium initio libri prioris. Vocatur & quibuſdam αἰτιολογία, cum ſimpliciter cauſam recitamus, verum hæc figurata non eſt. Quare melius ſchema hoc definit Rutilius, qui id ait effici ratione breui & ſententioſa, ita ut quod dubium eſt viſum, ad certam fidem adduci videatur: Et ſi acerbum vobis, quod dicturus ſum videbitur, tamen æquo animo audiendum. Nam fere conſilium verum. quod initio auditu graue eſt, in poſterum cognita vtilitate fit iucundum. * Sententia.) De generibus ſententiarum Fabius libro 8 cap. quinto Eraſmus in ſecundo de Copia commen-

modo: Obfuit eo tempore plurimum Reipub. conſilium, ſiue ſtultitiam, ſiue malitiam dicere oportet, ſiue utrunq;. Item: Tu iſtud auſus es dicere homo omnium mortalium? quæro quonam te digno moribus tuis appellem nomine.

Expeditio eſt, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus hoc modo. Neceſſe eſt, cum conſtet iſtum noſtrum fundum fuiſſe, oſtendas te aut uacuum poſſediſſe, aut uſu tuum feciſſe, aut emiſſe, aut hereditate tibi ueniſſe. Vacuum, cum ego adeſſem, poßidere non potuiſti. Tuum uſu feciſſe etiam nunc non poteſt. Emptio nulla profertur. Hæreditate tibi me uiuo mea pecunia uenire non potuit. relinquitur ergo ut me ui de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimum iuuabit coniecturales argumentationes, ſed non erit tanquam in pleriſq;, ut cum uelimus, ea poßimus uti: nam facere id non poterimus niſi nobis ipſa negotij natura dabit facultatem.

Diſſolutio eſt, quæ coniunctionibus uerborum è medio ſublatis, partibus ſeparatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti. Pare cognatis. Obſequere amicis. obtempera legibus. Item: Deſcende in integram defenſionem. Noli quicquam recuſare. Da ſeruos in quæſtionem. Stude uerum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in ſe, & uehementißimum eſt, & ad breuitatem accommodatum.

Præciſio eſt, cum dictis quibuſdam reliquum quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium iudicio, ſic: Mihi tecum præcertatio non eſt, ideo quòd Popu. Roma. me, nolo dicere, ne cui forte arrogans uidear, te autem ſæpe ignominia dignum putauit. Item: Tu iſtud nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui. non auſim dicere, ne cum te digna dixero, me indignum quippiam dixiſſe uidear. Hic atrocior tacita ſuſpicio, quam diſerta explanatio facta eſt.

Concluſio eſt quæ breui argumentatione ex iis quæ dicta ſunt, aut facta, conficit id quod neceſſario conſequatur, hoc modo: quòd ſi Danais datum erat oraculum, non poſſe capi Troiam ſine Philoctetæ ſagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt niſi Alexandrum perculerunt, hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

tario. Trapezun. quædam lib. 5. vbi de Magnitudine orationis. Eſt & ſententiæ genus quod Plutarcus ἐπιφώνημα, alii ἐπιφώνημα, Fabius acclamationem vocat: ea eſt rei narratæ vel pbatæ ſumma acclamatio. Narratæ, vt apud Vergi. Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Probatæ: Fecere.n. probus adoleſcens periculoſe, quam perpeti turpiter maluit. Nec tamen quod vis epiphonema continuo ſententia eſt, etiã ſi plerunq; eſt. Verum quicquid in clauſulam argute aurẽ ferit, ἐπιφώνημα dici poteſt. quod genus proprium eſt epigrammatis. vnde apud Martialem ſæpe numero carmen epiphonemate clauditur. Vtitur & Val. Max. frequenter hoc genere. item Seneca. Eſt & Noema ſententiæ genus, alludens ad ſententiam aut locum communem: non effert tamen ſententiam generaliter, ſed verba ſumit ex loco cõmuni, quæ ad præſentẽ cauſam accommodat, vt recte ad locũ communem alludere intelligatur: vt, Dignus erat Socrates vt Periclis eloquentiam haberet: ſcilicet intelligitur, vt ſe defenderet innocens. Ouid. 13. Metam. Fortiſq; viri tulit arma diſertus: Bene collocaui beneficium, cum in virum optimum, cum in hominem gratum contuli. Inſunt quædam latẽtia enthymemata. Et profecto danda eſt opera vt oratio abundet huiuſmodi verbis ſententia tinctis, vt Fabius ait. Eraſ. D. Ambroſium cõmendans: Vix alius, inquit, crebrius aut frequentius vtitur ſententiarũ genere quas appellant νοήματα in quib⁹ latet aliquid arguti ſenſus, quod cum non exprimatur intelligitur, ob hoc ipſum gratius, quia dictum obſcurius, &c. ✱ Sententias interponi raro.) In hoc genere, inquit Fab. cuſtodiendum eſt, & id quidem vbiq;, ne crebræ ſint, ne palam falſæ: quales frequenter ab iis dicuntur, qui hæc catholica vocant, & quicquid pro cauſa videtur, quaſi indubitatum pronunciant. Et ne paſſim, & a quocunque dicantur. Magis enim decet eos in quibus eſt authoritas, vt rei pondus etiam perſona confirmet. Quis enim ferat puerum, aut adoleſcentulum, aut etiam ignobilem, ſi iudicet in dicendo, & quodammodo præcipiat? ✱ Qui adoleſcentium peccatis, &c.) Exemplum illud non admodum arridet Eraſmo. Tale igitur ſubſtituit, Iuuentutem decet induſtria. Aducitur ratio: Nam turpe ſit eas dotes, quas natura ad bonas artes comparandas illis animis attribuit, in otio fœdiſq; uoluptatibus conſumere. Ad ſenectutem opulentia decet. Huic quoq; ſubiicitur ratio. Vt ætas naturæ præſidiis deſtitutior exterarũ rerũ adminiculis vtcunq; fulciatur. Nã neceſſe eſt animo eũ cõprobet). Alias, eam. Contrariũ eſt &c. Contrarium Græci ἐναντίωσιν, contentionem ἀντίθετον καὶ ἀντίθεσιν, cum differentia tamen aliqua dicunt. ✱ Contrarium.) ἐναντιότης græce dicitur, Fabio teſte. A contentione vero hoc differt, quod hic ſemper duobus propoſitis alterum alterius infirmatione probatur, quod in contentione non eſt neceſſe. ✱ Et abſolutam concluſionem.) Hinc inter figuras ſententiarum enumerat Rufinianus enthymema, quoties ſci-

licet periodus orationis ex cõtrariis ſententiis adſtringitur. ✱ Membrum.) Membrum, inquit Fabius libro nono cap. 4. eſt ſenſus numeris concluſus, a toto corpore abruptus, & per ſe nihil efficiens. Id enim, O callidos homines, perfectum eſt: at remotum a cæteris, vim non habet, vt per ſe manus, & pes, & caput. Quando ergo incipit corpus eſſe? cum venit extrema concluſio. Quem quæſo noſtrum fefellit, id vos ita eſſe facturos? quam Cicero breuiſſimam putat. Itaq; fere inciſa & membra mixta ſunt, & cõcluſionem vtiq; deſiderant. Membrum ἰσόκωλον, Græci vocant, de qua lib. 5. Trapezunt. ex Hermog. ✱ Articulus.) Diſſolutionem Fabius lib. nono, cap. 3. vocat. apta eſt, cum quid inſtantius dicimus. Nam & ſingula inculcantur, & quaſi plura ſunt. ἀσύνδετον appellant. Rutilius διάλυσιν, alii διάλυτον. Plutarchus ἀσύνδετον γίνεσθαι φησι, οὐ μόνον τάχους, ἀλλὰ καὶ ἐμφάσεως πάθους χάριν. ✱ Continuatio.) Species hæc eſt comprehenſionis. Vide Trapezun. lib. 5. Pronũciatione autem præcipue fieri ſolet, cum ſub vno ſpiritu oratio ipſa profertur. Compar.) ἰσόκωλον. Rutilio dicitur, id eſt, exæquatum membris. Fabius inter ſpecies ploces enumerat. ✱ Similiter cadens. Et hanc cum ſequenti inter ſpecies ploces numerat Fabius, ὁμοιόπτωτον græcis dicta, quam Rutilius in duobus verbis eundem habentibus caſum, aut eandem nouiſſimam ſyllabã, fieri ait. ὁμοιοτέλευτον autem minus euidens eſt quam ſuperius, & minorem affert auribus iucunditatem, &c. ✱ Agnominatio.) παρονομασία vulgo, ab Aquila παρωνυμία vocatur. Fabius, & hanc inter ſpecies ploces reiicit. Huic cognata eſt commutatio, de qua infra. Venit a te antequam Roma venit.) Alias Venit a te, &c. ✱ Subiectio.) Trapezun. lib. 3. & Eraſ. hanc inter argumentationum modos, quibus vtuntur rhetores, ponunt. Reprehenditur autem hæc argumentatio, vt & enumeratio, a qua non multum differt, ſi aut aliquid prætermiſſum oſtenditur, aut infirmatur aliquid ex enumeratis. Perutilis eſt hic dicendi modus. Nam cum locorum, temporum, rerumq; rationes & cauſas omnes ante oculos ponat, facit nonnunquam, vt etiam quæ probabilia ſunt neceſſaria eſſe videantur. Species ſubiectionis eſt forma illa reſpondendi, quam ἀνθυποφορὰν vocat Quintil. lib. 9. cap. 3. De qua & in Commentariis linguæ græcæ Budæus. Rufinianus & Aquila ἀντεισαγωγὴν, hoc eſt compenſationem. Ea fit, cum veluti concedimus quiddam ab aduerſario propoſitum, ſed ſubiicimus aliud, quo ad nos detorquemus aduerſarii obiectionem: vt, Incredibile eſt quod dico, ſed verum. Diſcrimen inter ἀνθυποφορὰν, ἀντίθετον, & ἀντίθεσιν vide apud interpretem Demoſthe. in primam Olynthiacam. Huc refer ex Rufiniano σχέσιν & ἀνάκλησιν, ex aliis προκατάληψιν, Latinis præſumptionem dictam. Grandi ſponſione victus eſt.) Alias victus eſt. Credo inimicum.) Alias, Cedo inimicum.

✱ Grada-

✣ Gradatio.) Climax Fabio. Alii κλιμακωτὸν. Rutilius ἐπιπλοκὴν vocat. Apertiorē habet artem, & magis affectatam, ideoque eſſe rarior debet. Pauca de gradatione Aqla. ✣ Definitio.) de hac erudite Melanchthon in ſuis Rhetoricis. Laborum perpenſione.) Alias, laborum perpenſione. ✣ Tranſitio.) μετάβασις quibuſdam dicitur. De hanc vide Quintilianum lib. nono ca. ſecundo. Quando & cur ſit adhibenda, eleganter exponit Trapezun. in commentario orationis pro Ligario. Proficit hæc aliquantum.) Prodeſt ad orationis claritatem & euidentiam. ✣ Correctio.) ἐπανόρθωσιν Ruſinianus, & προδιόρθωσιν vel διόρθωσιν. Rutil. μετάνοιαν vocat Quintilia. lib. nono emendationē. Occupatio eſt.) à græcis παράλειψις. Vocarūt & aliqui præteritionem. Eſt & occupatio, quam Græci προκατάληψιν, id eſt, præoccupationem appellarunt. ✣ Occupatio.) A Cicerone dicitur Præſumptio. Græci προκατάληψιν vocāt. Neceſſaria figura eſt, & ſingularem prudentiam requirit. Vidēdum eſt enim quæ ſint hominum tacita iudicia, quo propenderant animi, quid offendat, quid probetur. Vtimur igitur occupatione, cum emendamus aliquid dictum, aut mitigamus, vel tecte vel palam. Lege Rhetorica Ariſto. ad Alexandrū. ✣ Diſiunctio.) Diſiunctum, ſiue iniunctum Aquila vocat, Ruſinianus ὑπόζευξιν, ſubiunctionem vel ſubinſertionem, vel ſubnexionem. ✣ Adiunctio.) ἐπιζευγμένον Aquilæ. ✣ Conduplicatio.) ἐπανάληψις Rutilio & Aquilæ, Cognitum eſt Rempub. vtalem te habuiſſe, cognitum eſt. ✣ Interpretatio.) συνωνυμίαν Aquila vocat, Quintilia. verborum congeriem. Diſcrimen inter expoſitionem & interpretationem habes apud Trapezun. in Ligarianam. Parenti manus ſcelerate intuliſti.) Alias, attuliſti. ✣ Commutatio.) ἀντιμεταβολὴ, Fabio lib. nono cap. 3. A qua te ſuſpicione vel Coleti, vel Coletigianiſ. teſtimonium citra tuos mores, vel citra cuiuſquam teſtimonium tui mores abunde vindicant. ✣ Permiſſio.) Permiſſionem. Fabius libro nono, cap. ſecundo, vocat, cum aliqua ipſis iudicibus relinquimus æſtimanda, aliqua nonnunquam aduerſariis. Hanc communicationem alii græci ἀνακοίνωσιν nominant. Affinis eſt huic ἐπιτροπή, de qua apud Rutilium. Pertinet huc ſuſtentatio, græcis dicta παράδοξον ſiue ὑπομονή, vt eſt apud Fabium & Ruſinianum. Fit autem, cum nonnunquam cōmunicantes aliquid inexpectatum ſubiungimus, aut cum ſententia ſuſpenſa ſubiicitur aliquid contra expectationem auditoris, ſiue magnum ſiue minus. vt pro Ligario. Hic prohibitus non ad Cæſarem, ne ita tus, non domum, ne iners, non in aliquam regionem, ne condemnare cauſam illam quam ſecuteſſet, videretur in Macedoniam, in Pompeii caſtra peruenit. ✣ Dubitatio.) ἀπορία Rutilio, διαπόρησιν Aquilæ & aliis. ✣ Expeditio.) Enumeratio Trapezunt. Et Eraſ. de Conſcribendis epiſtolis, inter argumentationes rhetoricas ponitur. Expeditio eſt.) Hoc autem non tam ſchema eſt, quam argumentationis genus, quod per enumerationem fieri dictum eſt. Sed non erit tanquam in pleriſque.) Alias, Tam. Præciſio.) Græce ἀποσιώπησις. ✣ Præciſio.) ἀποδιώξις vel ἀποπλάνησις Ruſiniano. Reiectio eidem. cum ſcilicet eludimus aliquid ab aduerſario propoſitum, & ſignificamus vel indignum eſſe de quo dicatur, vel monemus ſeruatuos nos in alium opportuniorem locum. Hac de re quid attinet dicere, quando ad inſtitutum non ita multum facit. Cicero, Quid enim odiſſet Clodium Milo, ſegetem ac materiam gloriæ ſuæ: Huc referenda eſt ἀποσιώπησις, id eſt, reticenda, de qua apud Quintilianum παράλειψις, hoc eſt, Præteritio.

ASCENSIVS.

REpetitio eſt cum, i. quando principia ſumuntur in rebus ſimilibus & diuerſis. continenter. i. continuo ab vno, atque eodem verbo. Hoc modo. Vobis o iudices aut patres conſcripti, aut Quirites &c. Audes ſupplicium deprecari. i. precibus ſperare a te auertere: hoc eſt ne de te ſumatur. q. d. fruſtra, quia iniquè id facis. Non. i. nonne reliquiſti: quia violaſti iuſiurandum. Volutatus: vt ſus in volutabro ſuo. Hæc exornatio: tum, i. ſimul habet multū venuſtatis, tū. i. ſimul habet plurimū grauitatis & acrimoniæ. Cætera patent: ſaltē p ea quæ a Frāciſco adducta ſunt. ℭ Cōuerſio eſt per quā nō repetimus verbū: vt an te. i. ſicut in repetitione: ſed reuertimur cōtinēter, i. continuo & ſine intermedio, aut dilatione: ad poſtremū, ſcilicet verbū. hoc modo. Pœnos. i. Punicos populos: vtpote Carthaginenſes, vbi verbum vicit quod in fine dicitur repetit. Homo nauus, id eſt ſtrēnuus & operoſus bonam operam in reipublicę adminiſtratione nauare ſolitus. Male ſcribunt quidam nouus: nōn enim nouus ſed nobilis admodum erat: vt peierent. i. periurium committant: quia iudices iurant iuxta merita ſententia dicere: ſi ſceleſtiſſimum abſoluunt peierant. Dicitur autem peiero raro, niſi apud vulgares periuro, licet periurus & periuriū recte dicant. ℭ Complexio eſt quæ complectitur. i. in ſe continet vtranque exornationem, & hanc, id eſt paulo ante dictam, videlicet conuerſionem, & quam expoſuimus ante, videlicet repetitionem. Ita videlicet, vt &, id eſt ſimul primum verbum repetatur ſæpius idem &, id eſt ſimul reuertatur, id eſt reuerſio fiat, crebro id eſt frequēter, ad idē poſtremum, ſcilicet verbum hoc modo. Qui ſunt &c. Exempla ſunt nota, noris tamen apud veteres lectum Carthaginenſes, vbi nunc dicitur Carthaginenſes. Scies ad hoc quod Carthago, & Cartha pro oppido habent aſpirationem in ſecunda, charta ſuper quam ſcribitur in prima ſyllaba. ℭ Traductio eſt quæ facit, vt cum idem verbum ponatur crebrius. ipſum ſup. non modo non offendat animum. ſ. auditoris, ſed reddat etiam orationem concinniorem. i. cōſonantiorem, & quadrantiorem, ac modulatiorem. q. d. tantum abeſt, vt verbi in varia loca traductio tedium generet, vt etiam ſummopere recreet hoc modo. Is qui nihil habet in vita iucundius vita non poteſt colere vitam cum virtute. Vnde Iuue. Summum crede nefas animam præferre pudori. Et propter vitam viuendi perdere cauſas. Item appellas tu hunc, ſcilicet homicidā hominem, qui ſi fuiſſet homo, nunquam petiſſet, id eſt malitioſe inuaſiſſet vitam hominis. At. i. ſed dicas forte, quod. ſ. interfectus erat inimicus. Ergo, id eſt numquid ideo quod inimicus erat, voluit ipſe vlciſci ſic inimicum, vt ipſe reperiretur inimicus ſibi: quia ſæuus in conſimilis ſpeciei animal, quod per naturam nullum animantium facit, quocirca cum homo in hominē ſæuit, quodāmodo ſibi, qua naturæ ſuæ inimicus efficit. Præterea qui alium occidit iniuſte, duos occidit, quia & ſeipſum, quatenus ſe dignum facit qui iure occidatur, & ita quia ſui necem procurat ſibi inimicus efficitur: ſaltem re licet fortaſſis nō animo. Vt enim inquit Seneca. Illo die perit nocens quo peccat. Item aliud exemplum. Sine. i. permitte diuitias eſſe diuitū, tu vero pręfer diuitiis virtutem. Nam ſi velles comparare. i. conferre diuitias cum virtute, diuitiæ vix videbuntur tibi ſatis idoneæ, quæ ſint pediſſequæ. i. ancillæ virtutis, pedes eius, vt dominæ ſuæ ſequentes. In his autem exemplis repetitur eadē dictio, licet non ſemper in eodem caſu, tamen in eadem ſignificatione, eſt autem aliud genus exornationis cum eadem quidem vox, ſed in diuerſa ſignificatione reperitur, vnde addit. Quod eodem genere exornationis eſt, cum idem verbum. i. eadem vox, ponitur modo. i. interdum in hac re. i. ſignificatione; & modo. i. interdum in altera re. i. ſignificatione. hoc modo. Cur curas tam ſtudioſe, id eſt cur tam ſollicite ſequeris eam rē quæ dabit tibi multas curas. i. ſollicitudines, vbi curas prius verbum poſterius nomen eſt. Item Nam iocundum eſt amari. i. feruenter diligi, ſi caueatur nequid amari. i. rei amaræ & acerbę inſit. ſ. in amando, quia qui amantur fere redamare ſolent. Item ego veniam ad vos, ſi ſenatus det mihi veniam. i. commeatū, & libertatem abeundi, quam vulgus licentiam vocat. In his quatuor generibus exornationum, videlicet repetitione, conuerſione, complexione, & traductione, quæ adhuc; id eſt huc vſque ſunt propoſitæ. i. tractatæ non ſit inopia, id eſt penuria verborum, vt redeatur ſæpius ad idem verbum, ſed feſtiuitas. i. celebritas delitioſa, & lepor ſermonis ineſt, quæ. ſ. feſtiuitas poteſt diiudicari. i. internoſci facilius auribus. i. aurium iudicio, quam demonſtrari verbis. ℭ Contentio eſt cum. i. quando oratio conficitur ex contrariis verbis, hoc modo &c. Sed quia plurimi ſunt qui contendant contentionem eſſe in cōtrariis ſententiis, antitheton. i. contrapoſitū in contrariis verbis ſeu vocabulis, vnde contentionē dicunt in principio primi Bucolici carminis apud Vergilium. In his autem exemplis videtur antitheſis, nam iucundum & amariſſimum contraria ſunt verba. Sicut eſſe placabilem & inexorabilē. Tumultuari & ocioſum ac quietum eſſe. Frigidiſſimum & ferventiſſimum. Calere & frigere. Tacere & clamare. Loqui & obmuteſcere. Bellum autem quęritare & pacem deſiderare. Item de virtute loqui in concione id eſt multitudine populi ad audiendum concitata, & non poſſe perferre per ignauiam ſonitum tubæ in prælio videntur contrariæ ſententiæ. Si diſtinguemus, id eſt ſub diſtinctione vtemur, ſuo videlicet loco &c.

¶ Exclamatio dicitur græce [illegible]. Acclamatio autem ἐπιφώνησις, vel ἐπιφώνημα. Ordo autem eſt. Exclamatio eſt quę conficit, id eſt complet & complete facit ſignificationem doloris, aut indignationis, id eſt affectionis indigne ferentis alicuius, ſcilicet hominis, aut doloris, ſeu indignationis: per cōpellationem, id eſt allocutionē in medio ſermonis: hominis cuiuſpiam, aut vrbis, aut loci, aut rei, ſcilicet alterius. hoc modo. Vt ſi quis a domo Scipiadum iniuriam, aut dedecus ꝓpulſare velit, aut illi miſericordiam fieri dicat per exclamationem. Te nunc alloquor Aphricane, id eſt Scipio maior deuictor Aphricę: quia Carthaginis: cuius mortui quoq, id eſt etiā cum ſis mortuus nomen eſt ciuitati, ſcilicet Romanæ ſplendori. i. ad ſplendorem & gloriam ac decori, id eſt ad decus & ornamentum: ſi legatur, aut decori: non intelligetur, quod ſic ſit pronunciandum in orando, ſed ꝙ alterum ponendum ſit, aut ſic. cuius mortui quoq ſplendori eſt ciuitati: aut ſic. Cuius mortui quoq nomen decori eſt ciuitati. Tui nepotes, ſcilicet Gracchi ex Cornelia filia tua geniti, clariſſimi, tum propter patrem, tum propter matrem, tum propter ſe, præſtiterant in oratoria: abluerunt ſuo ſanguine, id eſt expiauerunt, aut ſedauerunt crudelitatem inimicorum. q. d. Gracchos non occiſos, niſi ad crudelitatem inimicorum explendam. Miror hoc loco cur Franciſcus interpretetur nepotes ex ſorore, non quod neſciam ex ſorore quoq nepotes dici, præſertim illis verbis adiectis, vt apud Valerium Max. ſed ꝙ de Aphricano maiore aptiſſime poteſt intelligi: cuius nō ſoror ſed filia dicitur Cornelia Gracchorum mater: vt fere atteſtantur commentarii. Vnde Domitius in illud Iuue. Malo Venuſinam ꝙ̄ te Cornelia mater Gracchorū. dicit ſic. Hæc olim habebatur inſignis pudicitiæ Scipionis Aphricani filia, nupſit Cornelio Gracco: cui genuit C. & Tiberiū Gracchos. Ad vtruſq filiis eloquentia plurimum cōtulit præceptis ſuis: vt ſcribit Quint. His ſublatis per ſeditionem popularem Miſſenum præ dolore conceſſit &c. Hæc ille. Vbi & Mancinellus. Ply. lib. xxxiiii. cap. v. ſcribit: quod Cornelię Gracchorum matri quæ fuit Aphricani prioris filia ſedens ſtatua poſita eſt in Metelli Publicæ porticu, quæ ſtatua tempore ſuo erat in Octauiæ operibus. Et Landinus in ſextū æneidos, ſcribit ſic. T. Gracchus bis conſul, bis triumphator, bis cenſor. Corneliam Aphricani maioris filiam vxorem habuit quam adeo dilexit, vt eius ſalutem ſuę præpoſuerit: & ipſa eo mortuo nuptias Ptolemæi Aegyptiorum regis contempſit. T. & C. Gracchos oratores excellentiſſimos reddidit. In Tito aſpectu & ingenio humanitatis apparuit. C. aſper & concitatus fuit. Ambo quamuis diuerſis temporibus cum Agrariam legem aduerſante ſenatu ferrè tentarent cæſi ſunt. De Scipionibus quoq, quia eorum cognitio huic loco conducit, dicit ibidem ſic. Scipiones de quibus Maro, Aut geminos duo fulmina belli Scipiadas. fuerunt gemini fratres, ſcilicet Cn. Cornelius Scipio, & P. Cornelius Scipio. Quorum Publius conſul ad Ticium flumen cum Annibale fortiter dimicando vulneratus ab adoleſcēte filio qui Aphricanus maior fuit a mortis piculo liberatus eſt. Hi ambo in Hiſpania Aſdrubale Annibalis fratre profligato Aphrorū Milia. xxv. occidere. Dicem vero milia cepere. Poſtremo inſidiis Aphrorū oppreſſi, eodem die ambo periere: ſed Cn. filius fuit Cn. Cornelius Naſica qui ſenatus totius iudicio vir optimus iudicatus eſt. Publii filii duo fuerūt. P. Scipio Aphricanus & Lucius Scipio Aſiaticus. Publius vt dixi patrem liberauit. Aſdrubalem Hiſpania pepulit, inde Carthaginem vicit. Hic filios duos habuit, alterum ita a patre degenerantem, vt vecordia & amentia monſtro ſimilis fuerit, alterum P. ſcilicet corpore imbecilliorem, animo vero præſtantiſſimum, qui filiis carens, Aemilium, Pauli Aemilii filium adoptauit, qui Scipio Aphricanus minor cognominatus, qui Celtiberos, Vacceos, & Cantabros vicit. Carthaginem inde euertit. Poſtremo in Hiſpaniam reuerſus profectus Numantiam ſuſtulit. Lucius autem Scipio ſuperioris Aphricani frater primus vi victa Helleſpontū in Aſiā traiecit Antiochum vno & ingēti prælio ſuperauit, & quinquaginta milibus hominum cæſis Aſiā Romano imperio adiecit. Hæc ille. Ex quibus conſtat nepotes ex filia dicendos hoc loco. Nam de Gracchis loquitur Cicero, in hoc priore exemplo quod facit pro interfectis. addit alterum in exprobrationem Fregellanorum dicens. Item. i. ſimiliter: alterum exemplum eſt. O perfidioſæ Fregellæ (de quibus ſupra dictum eſt) ꝙ̄. i. o quātum facile. i. faciliter, cōtabuiſtis. i. cōſumpti aut corrupti eſtis, veſtro ſcelere. ſ. contra rempub. Romanam attentato vbi cōpellat vrbem. Item ſup. o aut pro, inſidiatores bonorum, vos petiſtis. i. inuaſiſtis latrocinio. ſ. veſtro, vitam cuiuſq innocentiſſimi. Ne pro an aſſumitis tantum facultatem. i. faciendi poteſtatem veſtri. calumniis. i. iniurioſis cladibus, ex iniquitate iudiciorum. i. quia confiditis iudicibus corruptis abſolui! Nos adducemus animum auditoris, ad quam. i. quamcunq indignationē. i. affectionem indigne ferentem, ſi vtemur ſup. eo loco. ſ. ſuo. i. oportune & raro, & quum. i. quando magnitudo rei videbitur poſtulare. i. exigere, quia niſi vehementer ſimus affecti non exclamabimus. ¶ Interrogatio non omnis. i. quædam non eſt grauis, neq concinna. ſ. dec[illegible] & loco congruēs ſed ſup. interrogatio eſt grauis & concinna, quæ cum. i. poſtꝙ̄ ea quæ obeſſent. i. obeſſe poſſent cauſę aduerſariorum ſunt enumerata, cōfirmat rationem ſuperiorem. i. pauloante a nobis adductam, hoc modo. Igitur cum tu faceres: diceres, adminiſtrares, hæc omnia (quæ intelligemus per eum qui hæc dicit, prius enumerata fuiſſe) verum remouebas & alienabas animos ſociorum ab republica. ſ. Romana, aut alterius ciuitatis, an non quaſi dicat non poteris non confiteri quin ſic. Et verum oportuit. i. decuit, aut neceſſe fuit aliquem exorari. i. orando inducere, qui prohiberet, ac non fineret, iſta. ſ. quæ moliebaris fieri. q. d. maxime oportuit. ¶ Ratiocinatio eſt per quam ipſi. i. nos poſcimus a nobis rationem, quare dicamus, quicq. i. vnumquodq, & noſmet petimus crebro a nobis explanationē vniuſcuiuſq propoſitionis. Ea. ſ. ratiocinatio eſt huiuſmodi. Maiores noſtri idest priſci Romani, ſi damnabant, quam. i. aliquam mulierem vnius peccati. ſ. reatu, putabant id eſt cenſebant, ſup. eam conuictam. i. probatam ream multorum maleficiorum, in iudicio ſimplici id eſt de vno duntaxat maleficio pronunciato, & hæc eſt propoſitio dubitabilis, quam apte ſequitur interrogatio, & cōtinuo eius ſ[illegible], & reſpōſionis rurſus quæritur rō, vnde addit. Quo pacto. i. quo mō, aut qua ratione putabāt. ſ. illud? Reſponſio. Quoniam ipſi exiſtimabant eam quam iudicarant impudicam, quoq. i. etiam, aut ſimul, damnatam veneficii. Quid ita. i. cur ita exiſtimabant? Ratio. Quia neceſſe eſt eam quę addixerit turpiſſimæ cupiditati. i. laſciuiæ & libidini. corpus ſuum. i. quæ vulgauerit corpus ſuum, & expoſuerit libidini, neceſſe eſt ꝙ̄ eam timere permultos. Interrogatio. Quos? Reſponſio. Iſtos: virum. i. maritum, parētes, cæteroſq ad quos videt famam ſui dedecoris pertinere? Interrogatio. Quid poſtea? Hoc eſt qd tū, aut quid ex illo infertur? Reſponſio. Neceſſe eſt. vt petat veneficio, quoquo. i. quocunq modo poſſit, eos quos timeat tātopere. i. tam anxie, & tam impēſe. Interrogatio. Quare eſt neceſſe? Reſponſio. Quia nulla ratio honeſta, aut potius honeſti: poteſt retinere iſta maleficio, cam ꝙ magnitudo peccati facit timidā, ꝙ ſup. intemperantia. i. incontinentia, facit audacem, & quam ſup. natura mulieris, quæ varia eſt, quia variū & mutabile ſemper fœmina, facit inconſideratam. i. nihil conſiderantem quid faciat. Nam vt Valla docet conſideratus, & inconſideratus actiue ſignificant. Interrogatio. Quid ſup. putabāt eam quam damnabant venefici. i. cenſebant commiſiſſe veneficium? Reſponſio. Ipſi putabant quoq. i. etiam impudicam neceſſario. Interrogatio. Quare? Reſponſio. Quia nulla cauſa potuit mouere. i. impellere ad id maleficium. i. ad veneficium, ꝙ facilius amor turpis. i. laſciuus & illegitimus, ac inhoneſtus, & libido intemperans. Poſſet iterum interrogari quare, ſed cauſam ſubdit. Cum. i. quādoquidem ipſi putauerūt corpus eius mulieris, cuius animus eſſet corruptus, non eſſe caſtum. Alia interrogatio. Quid ſup.? faciebant in viris obſeruabant, ne hoc idem, ſcilicet iudicium in viris damnandus? Reſponſio. Minime. Interrogatio. Quid ita. i. cur id dicit; aut cur ita faciebant? Reſponſio. Quia ſingulæ. i. ſeorſum acceptæ, & ad vnumquodq propriæ cupiditates impellunt viros ad vnumquodq maleficium vna cupiditas: vtpote turpis amor: ducit mulieres ad omnia maleficia. Vbi ſignatis vtitur verbis: quia viros dicit impelli: in quo verbo eſt violentia: vt ſignificet eos egregie, & viriliter reſiſtere: mulieres autem duci: vt indicet eas volētes ſequi. Vnde & illud Senecę: Fata volētē ducūt, nolētē trahūt. Itē. Aliud exēplū circa quod ſic frequens interrogatio. Maiores noſtri cōparauerunt. i. conſtituerunt bene hoc: vt neminem. i. nullū ſicut apud Verg. Turne quod optandi diuum promittere nemo auderet. Eſt enim nemo quaſi nullus homo: vnde nemo diuum: eſt tantum nullus diuum: ſi tamen hoc loco proprie dictum velis: ſic

appoſitio:

appoſitio: ſic neminem.i.nullum hominem exiſtentem regem: quem cepiſſent armis: priuarent vita. Quid vita.i.cur id bene dicis comparatum, aut cur ita cōparauerunt? Reſponſio. Quia iniquum erat.ſ.viſum: conſumere eam facultatem quam facultatem fortuna dediſſet nobis per victoriam.ſ.in ſupplicio eorum, quos eadem fortuna collocarat: pauloante in ampliſſimo: quia in regali ſtatu. In qua ſententia fuiſſe videtur Pyrrhus ille Epirota apud Ennium: vt recitat Cice. primo officio. Dono ducite: doq; volentibus cum magnis dijs &c. Quid ſup. facias in eū qui contraduxit.i.contra te duxit exercitum? ſup. ſi eum ceperis? Reſponſio. Deſino meminiſſe.ſ.iniuriarum. Quid ita? Reſponſio. Quia eſt viri fortis: putare eos hoſtes qui contendant de victoria.i.tantiſper dum præliantur: & ſup. iudicare eos homines: & ita humane tractandos: qui ſint victi. Interrogatio. Quare? Reſponſio. Ideo putare hoſtes dum cōtendunt: vt fortitudo: qua eos debellauerimus: poſſit minuere bellum & victos ſup. putaui homines: vt humanitas poſſit augere pacem: quia eos patienter ferimus dominos: quos humanos nacti ſum⁹ victores. Interrogatio. Et ſi ille.ſ.rex victus: vt barbar⁹ aliquis: viciſſet.ſ.te: num.i.nunquid feciſſet idem.i.te humaniter tractaſſet? Reſponſio. Profecto non fuiſſet tam ſapiens. Quia ſapientis eſt parcere: vt ſibi proſit: quia qui parcit hoſti victo: & illius vtitur ſeruitio: & alios inuitat: vt ſe vinci q̄ occidi malint. Interrogatio. Igitur ſi hoc noſti: cur parcis ei? Reſponſio. Quia ego conſueui contemnere, id eſt vilipendere: non imitari talem ſtultitiam. Pulchra profecto ſententia: & authore digna. Hæc exornatio eſt accommodata vehementer ad ſermonem.i.tenuem narrationem: & retinet animum auditoris attentum: tum.i.ſimul venuſtate ſermonis, tum.i.ſimul: expectatione rationum: quæ ſubduntur. ¶ Sententia eſt oratio ſumpta de vita.i.de modo viuendi.vt de motibus: quę oſtendit breuiter, aut quid ſit, aut quid eſſe oportet in vita: hoc modo. Difficile eſt primū (.i.in primis: quia vniuſcuiuſq; rei potiſſima pars principium eſt & quia difficile eſt: conſueta relinquere. primū, id eſt in principio inceptionis: quia vt dicit Maro in litera Pythagoræ: Virtus Difficiles aditus primum ſpectantibus offers) ſupp. eum qui ſit vſus ſemper fortuna ſecunda.i.proſpera: & obſecundante: reuereri.i.habere in honore & reuerentia. virtutes.ſ.cardinales illas fortitudinem, temperantiam, iuſtitiam, & prudentiā. Item ſententia eſt: ſi dicatur is eſt exiſtimandus.i.iudicandus liber: qui nulli turpitudini ſeruit: quia qui facit peccatum: ſeruus eſt peccati. Item alia ſententia. Is eſt æque.i.æqualiter egens: qui non habet ſatis: & is cui nihil poteſt eſſe ſatis: licet ſatis habeat: quia vt dicit Seneca: non copia rerum: ſed animus facit diuitem. Item alia ſententia. Optima ratio viuendi eſt eligenda.ſ.in inſtitutione vitæ: & ſi dicas acerbam videri: addit: conſuetudo reddet eam iucundam. Huiuſmodi ſententię non ſunt improbandæ. propterea q̄ breuis expoſitio.i.enunciatio alicuius ſententiæ: ſi nullius indiget rationis.i.approbationis cum ſit euidentiſſima: habet magnā delectationē.ſ.audientium. Sed illud genus ſententiæ eſt: quoq;.i.etiam probandū.i.approbandum: q̄ confirmatur ſubiectione.i.immediata additione rationis hoc modo. Omnes rationes bene viuendi ſunt collocandæ in virtute: propterea q̄.i.quia: ſola virtus eſt in ſua poteſtate: ita q̄ nulli ſit ſubiecta: & a nemine tolli poſſit. Omnia.ſ.alia præter eam.ſ.virtutem ſunt ſubiecta ſub dominatione fortunæ: quæ ea vt dare videtur poſſe: ita & auferre. Nam Qui inducti fortunis.i.proſperitatibus alicuius ſecuti ſunt amicitiam eius: hi omnes deuolant: ſimul ac.i.in eodem momento: quo fortuna eſt delapſa.ſ.de gradu ſuo. Ratio eſt. Enim pro quia: cum ea res quæ fuit cauſa conſuetudinis.i.conuerſationis & rationis mutuæ receſſit: nihil ſupereſt.i.reſtat, qua te poſſunt teneri in amicitia. Item ſunt ſententiæ.i.reperiuntur: quæ efferuntur.i.enunciatur dupl'r.i.per bina membra: hoc modo. Illi ſup. errant ſine ratione qui putant ſe fugiſſe.i.euitaſſe omnes impetus fortunę rebus proſperis.i.per res proſperas: & ſup. illi cogitant ſapienter qui reformidant caſus aduerſos: temporibus ſecundis.i.proſperis vbi ſunt duæ ſententię ſine ratione. Cū ratione ſup. ſunt duæ ſententiæ: hoc pacto.i.modo. Qui putant oportere ignoſci peccatis adoleſcentium: falluntur: propterea quod illa ætas non eſt impedimento bonis ſtudijs.i.q̄ ſi corrigantur: poſſent etiam bonis ſtudijs incumbere. At hi ſapiunt ſapienter: qui caſtigant maxime adoleſcentes: vt velint comparare.i.acquirere: in ætate maturiſſima.i.primum idonea: eas virtutes: quibus virtutibus poſſint tueri.i.protegere: omnem vitam. Conuenit.i.conueniens: & vtile eſt: ſententias interponi raro: vt nos videamur eſſe actores rei.i.litis: & non præceptores viuendi: quod philoſophorum tunc erat & theologorum nunc eſt officium. Quum.i.quando ſententiæ interponentur: ita.i.raro: tunc ſup. afferent multū ornamenti. Enim pro quia neceſſe eſt: vt ſup. auditor tacitus.i.tacēs comprobet eam.ſ.ſententiam. cum videat rem certam: ſumptam ex vita & moribus: accōmodari.i.commode applicari ad cauſam.ſ.quā agimus. ¶ Contrarium eſt: eſt fere idem quod contentio. Nam ſup. Contrarium eſt quod confirmat breuiter & facile alterā, ſcilicet rem: ex duabus rebus diuerſis: hoc pacto: nam quomodo ſperes eū qui fuerit ſemper inimicus ſuis.i.proprijs rationibus.i.vtilitatibus: fore amicum rebus alienis? Et item. Nam quare putes eum quem cognoueris perfidioſum in amicitia: poſſe habere inimicitias cum fide? q.d. Nulla ratione id facias. Aut quis ſperet videre eum commodum & cognoſcentem.i.cognitorem ſuiam poteſtate.i.quando ſit in poteſtate conſtitutus: qui priuatus.i.nullo magiſtratu præditus fuerit ſuperbia intollerabili? Et nunquid credis eum temperaturum.ſ.ſe: a mendacio in concionibus: qui non dixerit verum in ſermonibus.ſ.familiaribus: & in conuentu amicorum? Item metuemus dimicare in campo.ſ.plano: cum iis quos deiecim⁹.i.detruſimus ex collibus: vbi tutiores erant? Item nunquid ſup. metuemus: ne ſi qui cum plures non poterant exæquari.ſ.in virtute nobis paucis: ſint ſuperiores nobis, poſtquam ſunt.ſ.effecti pauciores? Hoc genus orationis debet eſſe perfectum verbis breuibus & continuatis. Et eſt commodum auditu.i.dum auditur: propter concluſionem breuem & abſolutam. Tum vero.i.& inſuper multo magis: comprobat vehementer contraria re.i.per repugnantiam quæ eſt in re contraria: id opus eſt.i.expediens oratori: vbi opus eſt ante ſe nominatiuum habet: nā dicere licet quo opus eſt &c. Et expedit.i.expedite facit ex eo quod dubium non eſt.i.per euidentiam vnius partis: vt illud qd dubiū eſt aut nō poſſit.i.nullo mō poſſit dilui.i.purgari aut poſſit dilui multo difficilime. ¶ Mēbrū orōnis appellat res breuiter abſoluta ſine totius orationis demonſtratione: quę accipit denuo.i.iterum quaſi ſic de nouo: alio membro orationis hoc modo. Et proderas inimico (id eſt quod appellatur vnum membrum: deinde oportet. vt hoc.ſ.membrum: excipiatur ab altero: cum ſubditur) & lædebas amicum. Hæc exornatio poteſt conſtare ex duobus membris ſuis. Sed ipſa exornatio eſt cōmodiſſima & abſolutiſſima hoc pacto. Et inimico proderas: & amicum lædebas & non conſulebas.i.non proſpiciebas tibi ipſi, vbi tertium additur membrum. Item nec conſuluiſti.i.vtilis fuiſti, aut proſpexiſti reipub. nec profuiſti amicis, nec reſtitiſti inimicis. ¶ Articulus dicitur cum ſingula verba diſtinguuntur interuallis.i.ſpacijs medijs, oratione cæſa.i.interciſa, hoc modo. Tu perterruiſti aduerſarios. Acrimonia, voce, vultu. Item. Tu ſuſtuliſti.i.deleuiſti de medio viuentium, inimicos.ſ.tuos, inuidia, iniurijs, potentia, perfidia. Hoc intereſt inter vehementiam huius generis.ſ.exornationis, & illius ſuperioris; q̄ illud.ſ.ſuperi⁹ venit.ſ.ad aures auditorum, tardius & rarius.i.minus præſe et impetuoſe, hoc.ſ.poſterius peruenit crebrius & celerius. Itaq;, id eſt & ita, gladius videtur afferri ad corp⁹ ex remotione brachii, & cohortatione dextræ in illo genere priore.ſ.id eſt talem acrimoniam habet, vt qui manum ad capulum minabundus demittit, autem pro ſed corpus videtur inſautiari.i.multum & penitus ſauciari, crebro & celeri vulnere, in hoc.ſ.poſteriore, hoc eſt in articulo talis eſt acrimonia, qualis in vulnerante &c. ¶ Continuatio eſt frequentatio verborum denſa.i.plena, & vt dicunt ſpiſſa, & continens.i.ſine interuallis, cū abſolutione.ſ.complexione & conſummatione ſententiarum. Nos vtemur ea commodiſſe, tripartito.ſ.colore.i.tribus coloribus, videlicet in ſententia, in contrario, & in concluſione. In ſentētia ſup. vtemur ea hoc pacto. Fortuna non poteſt obeſſe.i.nocere, multum ei, qui collocauit.i.conſtituit ſibi præſidium.i.protectionem honeſtam firmius.i.conſtantius, & certius, in virtute q̄ in caſu.i.euentu fortuito. In contrario ſup. vtemur ea, hoc modo. Nam ſi quis collocarit non multum ſpei in caſu: quid eſt: quod.i.propter quod: caſus poſſit obeſſe ei magnopere.i.plurimum? q.d. nihil. In concluſione ſup. vtemur ea: hoc eſt cōtinuatione: hoc pacto. Quod ſi fortuna poteſt plurimū in eos qui intulerint omnes rationes ſuas in caſum.i.euentum fortui-

tum: non omnia ſunt committenda fortunæ: ne.ſ.fortuna habeat in nos poteſtatem nimis magnam. Frequentatio.i.denſa pronunciatio verborum: eſt in his tribus generibus.i.coloribꝰ dictis adeo.i.in tantum neceſſaria: ad vim continuationis.ſ.ſeruandam: vt facultas oratoris videatur infirma niſi offerat.i.auditoribus; ſententiam & contrarium & concluſionem: verbis frequentibus.i.continuatis denſe. Sed, &.i.etiam alias.i.alio tempore, aut vt alii legunt ſed pro aliis, quoq.i.etiam pro aliis ſcilicet coloribus (quæ lectio videtur verior, nam Valla negat, & pro etiam apud Cic. legi) eſt nonnunquam.i.interdum, nõ alienum.i.non impertinens, immo importunũ, tametſi.i.quanquam non eſt neceſſe eloqui aliquas res per continuationes huiuſmodi.i.quales iam poſitæ ſunt. ¶ Compar appellatur.ſ.genus dicendi, quod habet in ſe membra orationis de quibus diximus, ante.ſ. vbi locutus eſt de membro, quæ.ſ.membra, conſtant.i.conſtituuntur ex numero ſyllabarum fere.i.quaſi omnino pari.i.æquali. Hoc.ſ.q́ ſint pari numero, non fiet dinumeratione noſtra.i.ita, vt ſyllabas data opera dinumeremus, cõtẽti numeri paritate, licet cõcinnitas deſit, nã.i.quidẽ.i.certe, puerile.i.ridiculum, & leuis, aut inſani capitis labor (ſicut qui data opera in faciẽdo verſu caput ſcabat, aut vngues demordeat) ſed vſus & exercitatio affert tantum facultatis.ſ.dicendi, vt poſſimus referre.i.iterum dicere, quodam ſenſu.i.præceptione animi, membrum.ſ.ſequẽs, par.i. ęquale in numero, ſuperiori.ſ.membro, hoc modo. Pater oppetebat.i.fortiter obiebat, mortem in prælio, filius cõparabat.i.cõtrahebat, aut ornabat domi nuptias, hęc oĩa.ſ.q́ pr̃ & filius faciebant, adminiſtrabãt.i.inferebãt graues caſus, q͂a alter alteri auxilio eſſe nequibat. vbi.xiii.ſunt ſyllabæ cũ in prioribus nõ ſint, niſi.xii. vnde ſunt q́ legant, hęc autẽ, ſed non eſt neceſſe, cum author fateatur ſyllabam poſſe redundare. Item. Aliud eſt exemplum. Fortuna dedit illi felicitatem, induſtria comparauit huic virtutem. Poteſt ſæpe fieri in hoc genere, vt numerus ſyllabarum non ſit plane.i.omnino par, & tamen videatur eſſe, ſi alterum.ſ.membrum ſit breuius, altero.i.reliquo (vbi innuit ſere duo, dũtaxat eſſe membra) vna ſyllaba.ſ.duntaxat, aut etiam altera.i.ſecunda, hoc eſt duabus, aut ſi cum.i.quando plures ſyllabæ ſunt in altero, longior ſup. ſyllaba erit in altero.i.reliquo, aut ſyllabæ, ſcilicet duæ longiores erant in altero.i.reliquo, quod pauciorũ eſt ſyllabarum, vt longitudo, aut plenitudo, harum.ſ.lõgarum ſyllabarum, aſſequatur & exæquet multitudinem.ſ.ſyllabarũ, alterius.ſ.membri, quia ſyllaba longa tantum habet temporis, ac moræ in pronunciando, quantum duæ breues. ¶ Similiter cadem ec. Ordo eſt. Exornatio dicitur ſimiliter cadẽs cum duo, aut plura verba quæ efferuntur.i.pronunciantur, ſimiliter iiſdẽ caſibus, ſunt in eadem cõſtructione verborum, hoc modo. Hominem &c. Exempla nota ſunt, ſed quia caſus finem reſpicit, ſunt qui legant. huius ſpes eſt in pecunia, animus remotus eſt a ſapientia, ſed Franciſcus dicit non opus eſſe, vt in fine ſemper ſint illi iidem caſus. Præ ſe ducit.i.pluris q̃ ſe æſtimat. Neminem.i.nullum, quia addit hominem. ¶ Similiter deſinens eſt, cum.i.quando, tametſi caſus.ſ.ſimiles, non inſunt in verbis.i.dictionibus, tamen exitus ſimiles inſunt, aut tamen exitus ſunt ſimiles hoc pacto. Turpiter &c. Hæc duo genera quorum alterum, videlicet poſterius, verſatur in ſimilitudine exitus.i.terminationis dictionum, alterum videlicet prius, hoc eſt ſimiliter cadens, verſatur in ſimilitudine caſus, conueniunt.i.quadrant, & ſimilia ſunt inter ſe vehementer, & ea re, id eſt & ideo, qui vtuntur iis, collocant ea plerunq; ſimul in iiſdem partibus orationis. Et ſup. oporteret facere, id.i.ea collocare, hoc pacto.i.modo (ab eo quod ſequitur id quod præcedit, quia pactũ ſequitur forma & modus tractatus) Perditiſſima ratio ec. Fruſtra conſtruantur verba, quia cum ſitu variato gratiam amittãt. Hic.i.in hoc exẽplo, &.i.ſimul, ea verba.i.eæ dictiones, quę habent caſus.ſ.nominum, veniunt ad caſus ſimiles, vt amorem & pudorem, formam & famam, & ea quę non habent caſus veniunt ad ſimiles exitus, vt petere, diligere, negligere.

¶ Annominatio, vel adnominatio eſt cum accedatur.i.appropinquatur ad idem verbum, & ad idem nomen, commutatione vel additione vnius literæ, aut literarum.ſ.plurium, aut ſup. cum verba ſimilia in voce accommodantur ad res.ſ.ſignificatas, diſſimiles. Ea.ſ.figura, aut adnominatio, conficitur.i.fit multis & variis rationibus, ſcilicet modis. Primo ſupple fit. Attenuatione, id eſt ſubtractione, aut complexione, id eſt aſſumptione eiuſdem literæ ſic. Hic qui ſe magnifice iactat, venit pro venit, id eſt venundatus fuit a te, antequam venit, id eſt aduenit Romam. Ex contrario.i.ex complexione, ſeu aſſumptione literæ ſic. Hic vincit.i.ligat ſtatim ferro.i.pedicis, aut manicis ferreis, aut catena, eos homines quos vicit alea.i.ludo alearum. Productione.i.ſecundo fit productione eiuſdem literæ quæ prius erat breuis, hoc modo. Dulcedo, ſcilicet cantus, aut cõcentus auium, vbi prima corripitur a nominatiuo aues, ducit hunc ad auium.i.locum auerſum a via, vbi prima producitur, quocirca non venit ab a priuatiua particula, ſicut nec amẽs, ſed ab a præpoſitione, tum quia illa corripitur hæc producitur, tum quia illa græca non niſi græcis componi vult, hæc latina latinis. Breuitate.i.tertio fit breuitate eiuſdem literæ, quia ſola vocalis longa, aut breuis eſt, hoc modo. Hic tametſi videtur eſſe cupidus honoris, tamen non diligit tantum.i.ad tantũ, aut tam multum, curiam.ſ.ſenatorum, quantum curiam.ſ.amicam. Curia autem ſenatoria primã producit. Curia proprium mulieris corripit, ſicut & Curius apud Iuue. Qui curios ſimulant &c. Addendis literis ſup. fit quarto, vbi ſcies venuſtius dici addendis literis q̃ addendo literas &cæ. Exemplum patet, temperare ſibi.i.ſeruare modeſtiam & continentiam, obtemperare.i.obſequi. Demendis literis ſup. fit, quinto ſic. Si hic vitaſſet leones.i.productores & venditores meretricum, quẽadmodum ſup. vitauit leones, quia nunquam ſe commiſit venationi, ſed lupanaribus aſſidue, ipſe tradidiſſet ſe vitæ.ſ.honeſtę, aut longæ, vbi nunc propter inopiam perit. Transferendis.i.ſexto loco fit transferendis literis, hoc pacto. Iudices videte.i.conſiderate, hic.i.in hac re, vtrum malitis.i.magis velitis, credere homini nauo.i.ſtrenuo & ſolerti, an vano.i.futili & mendaci, vbi o & u transferuntur. Commutandis ſup. literis fit ſeptimo hoc modo. Oportet deligere.i.de multis legere, & ſecernere ſup. eum quẽ velis diligere, vbi e mutatur in i, hæ ſunt annominationes quæ verſantur in breui commutatione, aut translatione, aut aliquo.ſ.alio genere.i.modo huiuſmodi. Sunt autem aliæ.ſ.annominationes, quæ non habent tam propinq̃ ſimilitudinem verbi.i.dictionis, & tamẽ non ſunt diſſimiles.ſ. penitus, de quibus generibus eſt vnum huiuſmodi. O iudices vos cognoſcetis breui, quid.i.ad quid veniã, qui ſim (vbi ſcies ſequente ſ poni qui pro quis, vt attamen iſte Deus qui ſit da Tytire nobis, & Nec qui ſim quæris Alexi &c.) Quare veniã, quem inſimulem.i.occulte accuſem, cui proſim.i.velim prodeſſe, quem poſtulem.ſ.iniuriarum. Nam quædam ſimilitudo eſt hic.i.in hoc exemplo in quibuſdam verbis, non tam.i.tantum aſpectanda.ſ.ab oratore, q̃.i.quantum, illæ ſuperiores ſunt affectandæ, ſed tamen eſt adhibenda nõnunquam, i.interdum. Alterum.i.ſecundum genus eſt huiuſmodi. O Quirites demꝰ operam.i.adnitamur ne patres conſcripti.i.qui ſunt de ordine ſenatorio, putentur circumſcripti.i.decepti & circumuenti omnino. Hæc.i.ſecundi generis annominatio accedit magis ad ſimilitudinem.ſ.nominum, q̃ illa ſuperior.ſ.pauloante poſita, ſed minus q̃ illæ, ſeptem ſuperiores, propterea q̄ literæ ſunt non ſolum additæ, quia additur circum, ſed ſunt quoq.i.etiam dẽptæ, vno tẽpore.i.ſimul, quia demitur particula cum, pro qua ponitur circum. Tertium genus videlicet ſecundi ordinis eſt, quod verſatur in commutatione caſuum, aut vnius ſup. nominis, aut plurium nominũ. Vnius nominis ſup. commutatione caſuũ verſatur, hoc modo. Alexander &c. (vbi oẽs ſunt terminationes, videlicet Alexander, Alexandri, Alexãdro, Alexãdrũ. Nã putẽ illud Alexandro ſi vita &c. Ponẽdum ante illud. Alexandrum omnes, niſi forte tunc datiuum eo q̄ ablatiuo ſæpe ſimilis eſt cum ablatiuo ponebant.) Hoc vnum nomen videlicet Alexander eſt volutatum.i.inflexum varie in commutatione plura nomina faciẽt ad nominationem caſibus commutatis, hoc modo. Nex.i.occiſio, indigna.i.quam non meruerat, aut qua dignus non erat, vbi ſcies nominatiuum nex a Cicerone vſurpari. Vnde Sulpitius. Scimus (inquit) Plautum dixiſſe delitia fœminino genere & numero ſingulari, & Ciceronem nex & alios interdum alia multa quæ lex grammatica vetat, permittit tamen annologia &c. (prohibuit Tiberium Gracchum adminiſtrantem rempublicam commorari.i.conuerſari diutius in ea. Conſtructio patet, ſolum aduertendum eſt q̄ Tiberium dicit in accuſatiuo. C. Graccho in datiuo, Saturninum ruſus in accuſatiuo, & Druſe in vocatiuo, & Sulpitio rurſus in datiuo. In dicto de Saturnino ne quid hæſites, Ordo eſt.

perfidia

Perfidia.ſ.Marii,& complicum eius priuauit per ſcelus,vita.i. ſniq; occidit Saturninum.ſ.Apuleium captum.i.deceptum fide maiorum natu.i.eo ꝙ fidem habuit,& ſe dedidit maioribus natu.i.ſenioribus,aut perfidia maiorum natu priuauit per ſcelus vita. Saturninum captum fide:quia cum in capitolio obſideretur a Mario per deditionem captus: & deinde lapidibus obrutus eſt. O Druſe &c.M.Liuium Druſum genere & eloquẽtia præſtantem,factum tribunum pl. rogauerunt Itali: vt legẽ promulgaret: qua ciuitate Romana donarentur: qua promulgata cum propter inuidiam in publicum prodire amplius non auderet: & domi ius dicenti: gladio furoris ſub veſperam cum turbam dimiſiſſet traiectum dicunt:vnde ſanguine aſperſit domeſticos parietes & vultum parentis:hoc eſt effigiem patris in ſtemmate poſitam.De Sulpitio prius dictũ eſt. Videtur autem ita conſtruendum. Cui Sulpitio Romani concedebant .i.permittebant pauloante omnia:cum prohibuerunt breui ſpatio non modo viuere:ſed etiam ſepeliri. In qua locutione ponitur vox Sulpitio ſolummodo:vt relatiuum habeat locum conſtructionis:cum enim vtentur ab eodem regi:neceſſe eſt alterũ abſolute ponatur.Nam plena locutio eſſet. Sulpitio pauloante omnia concedebant quem &c.Sed non tam venuſta, neq; tã ſignificatiua.Hæc tria proxima.i.proxime dicta genera exornationum:quorum vnum eſt poſitum in verbis ſimiliter cadentibus:alterum.i.ſecundum in verbis ſimiliter definentibus: tertium in annominationibus ſunt ſumenda.i.vſurpanda per raro.i.valde raro.cum dicimus in veritate.i.veris & serioſis cauſis:propterea ꝙ hæc videntur non poſſe reperiri:ſine elaboratione & conſumptione operæ.i.laboris & diligentiæ: autem pro ſed eiuſdem ſtudia quæ verſantur in aucupandis dictis coloribus.videntur accommodatoria.i.aptiora ad delectationem ꝙ̃ ad veritatem.i.ſeueritatem:quare.i.quamobrẽ fides & grauitas & ſeueritas oratoria minuitur:his exornationibus collocatis frequenter:& non modo.i.non ſolum authoritas dicendi tollitur: ſed quoq;.i.etiam auditor offenditur.i.læditur in oratione eiuſmodi.i.ſic exculta; propterea ꝙ lepos.i.venuſtas & feſtiuitas.i.pompoſitas,non dignitas,neq; pulchritudo:quæ eſt ſolida decentia ex membrorum ſymmetria, ſeu commenſuratione aptiſſima: ineſt in his.ſ.exornationibus dictis. Quare ea quæ ſunt amœna.i copioſa & vbera in ſe: & pulchra: poſſunt placere diu:ea ſup. lepida & concinna.i.modulata & dulciſona.afficiunt ſacietatem ſenſum aurium.i.audiendi faſtidioſiſſimum.i. citiſſime & plurium faſtidire.i. ſuperbe contemnere ſolitum. Igitur quomodo nos videbimur delectari elocutione puerili.i.exornatione orationis leui:ſi vtemur crebro.i.frequẽter his generibus:ita illuſtrabimus commodo orationem luminibus.i. coloribus lucidis diſtinctis.i.ſuis locis diſtributis: ſi interſeremus raro has exornationes,& diſpergemus ſupple eas: varie in tota cauſa:non in vna parte omnes: ſed aliam in alia.

℄ Subiectio eſt,cum interrogamus aduerſarios: aut ipſi.i.nos quærimus quid poſſit dici ab illis, aut quod poſſit dici contra nos:deinde ſubiicimus id quod oportet dici, aut quod non poteſt dici,aut ſup.id quod ſit futurum nobis adiumento.i.in auxilium, aut quod offuturum ſit ex econtrario.i.econuerſo, hoc modo.Igitur (vt dicitis) nihil iniuſte acquiſiuit: quæro vnde iſte ſit factus tam pecunioſus. Num id eſt nunquid amplum patrimonium relictum eſt ſup.ei?q.d.id diceretis libenter. At.i.ſed: bona patris.i.quæ eſſent patrimonia eius: venierunt.i.venundata ſunt quaſi publice. Num ſup.aliqua.i.quæuis alia:hæreditas obuenit.i.a caſu ei aduenit? Non poteſt dici:ſed exhæredatus eſt ab omnibus neceſſariis.i.ſanguine coniunctis. Num ſup. cœpit.i.accepit aliquod præmium ex lite:quia cauſas dixit: aut iudicio:quia ſententiam dixit? Ipſe non modo id non fecit .i.non ſolum non cepit ex ea re præmium, ſed etiam inſuper vinctus eſt,aut in carcerem ductus:grandi ſponſione.i. qua pro alio qui non fuit ſoluendo ſpopõdit. Ergo ſi non eſt locupletatus his rationibus.i. viis & mediis:ſicut vos omnes videtis, aut aurum naſcitur iſti domi.i.in domo eius, quod veriſimile non eſt:aut capit ſup.ipſum:inde vnde non eſt licitum.ſ.capere. Itẽ aliud exemplum. O iudices. Ego animaduerti ſæpe multos petere ſibi præſidium.i.defenſionem honorificam: ex aliqua re honeſta:quam ne inimici quidem. q.d.tantum abeſt:vt beneuoli damnent,vt ne inimici quidem poſſunt criminari.i.criminilare,nec culpare. Quorum.i.quarum rerũ nihil poteſt aduerſarius facere. Nam vtrum confugiet ad virtutem patris ſup. ſui? q.d.id forte facere velit: at.i.ſed vos.ſ.iudices iurati damnaſtis eum.ſ.patrem eius capite.i.morte. Vbi ſcies ꝙ nõ eſt ſcribendum ad patris eius:ſed ſui:aut ſubaudiatur ſui. An reuertetur ad ſuam vitam antiquam,tractatam.i. verſatam alicubi, honeſte.i.defender præſens crimen per innocẽtiam anteactæ vitæ. At vos ſcitis omnes qualiter hic vixerit ante oculos veſtros. An enumerabit ſuos cognatos.i.conſanguineos: quibus.i. per quorum mentionem conueniat vos commoueri.i. affici miſericordia. At hi quidem.ſ.cognati honeſti nulli ſunt. Proferet.i. nunquid in medium adducet amicos? Aut nemo eſt qui nõ putat nominari amicum iſtius eſſe ſup. turpe ſibi. Itẽ. Aliud exemplum contra eum,qui amicum veterem indemnatum,per ſummam perfidiam occiderit. Credo (ironice id dicit) ſup. ꝙ adduxiſti in iudicium.amicum quem putabas innocentem. Non ſup.id feciſti. Nam tu necaſti eum indemnatum.i.condemnatum. Credo ꝙ veritus es leges quæ prohibent facere id, hoc eſt necare indemnatum? At tu ne quidem iudicaſti ſcriptas.i. non etiam cenſuiſti vllas tales leges eſſe ſcriptas. Credo ꝙ cum ipſe.ſ.qui occiſus eſt:commoneret.i.memorem faceret te veteris amicitiæ:tu es commotus.i.affectus pietate. At tu occidiſti eum:nihilo.i.in nullo minus: ſed etiam ſtudioſius.i.diligentius: vbi ſtudioſum de malo dicitur. Quid ſup.dicis, aut qd.i.nunqd cum pueri.ſ.amici tui: voluntarentur.i.proſternerẽt ſeſe tibi ad pedem es commotus miſericordia? At.i.econtrario tu prohibuiſti crudeliſſime patrem eorum:quoq;.i.etiã ſepultura. Multũ acrimoniæ,& grauitatis ineſt in hac exornatione,propterea ꝙ, cum quæſitum eſt quid oporteat.ſ.facere:ſubiicitur.i.ſtatim reſpondetur id non eſſe factum. Quare fit.i.contingit facillime: vt indignitas negotii exaugeatur. Nos facimus ex eodem genere ſubiectionem:vt referamus:quoq;.i.etiam ad noſtram perſonam ſic. Nam quid conuenit.i.expediens fuit me facere (inquit Caius Pompilius) cum ego circumſideret.i.vndiq; obſiderer,à tanta multitudine Gallorum. An dimicarem.i.pugnarem & cõſererem manus cum hoſte,at vos prodiremus:tum cum parua manu.i.paucis militibus contra plurimos:& habebamus:quoq; .i.etiam locum inimiciſſimum.i.iniquiſſimum, & nobis aduerſiſſimum,neq; erat:quo.i.per quod producerem uitam.ſ. militum. An ſup.relinquerem caſtra, at.i.ſed nos obſidebamur .ſ.a Gallis,& ita non potuimus deſerere. An negligerem.i. negligere deberem,vitam militum, id eſt eorum potius necem optarẽ,ꝙ̃ tam turpem facere deditionem: at ego videbar accepiſſe eos ea conditione:vt conſeruarem eos:quoad poſſem incolumes:patriæ & parentibus. An ſup. repudiarem conditionẽ hoſtium.ſ.Gallorũ:quæ erat.vt amiſſis armis & impedimentis vitam militum ſeruaret. At ſalus.i.conſeruatio militum eſt: antiquior.i.charior & eligibilior (ſicut vetus amicus,ꝙ̃ nouus) ꝙ̃ impedimentorum.i.inſtrumentorum bellicorum quibus impediuntur itinera. Eiuſmodi ſubiectiones conſequuntur identidẽ .i.interdum:ita ſup.vt videatur oſtendi nihil ex omnibus fuiſſe potius faciendum ꝙ̃ id quod ſit factũ.

℄ Gradatio eſt in qua non deſcenditur.i.non deuenitur ad verbum conſequens, ante ideſt prius:ꝙ̃ eſt conſcenſum ideſt gradatim peruentum ad ſuperius.i.prius poſitum:in qua ab eo quo ſuperior ſententia terminatur inferior incipit hoc modo. Nam quæ ſpes libertatis manet reliqua ſi.& id eſt ſimul:licet ideſt licitum eſt illis quodlibet.i.quod libitum eſt.& quod libido fert, &.i.ſimul poſſunt id quod licet:& ideſt ſimul audent id quod poſſunt: & id eſt ſimul faciunt id quod audent.&.i.ſimul id quod faciunt non eſt moleſtũ vobis? q.d.nulla. Ad quã cõcluſionem gradatim peruenitur. Item. Non ſenſi hoc:& ſi non ſenſi,non ſuaſi, ſcilicet aliis,& ſi neq; ſuaſi,neq; ipſe cœpi facere, quia ſæpe ſuademus aliis,quod ipſi tamen facere nolumus,& ſi neq; ipſe cœpi facere,non perfeci,quia qui perficit prius incepit,& ſi non perfeci, probaui.i.nõ approbaui,poſtꝙ̃ erat a me perfectum. Item induſtria.i.naturalis ſolertia & ingenioſitas: comparauit.i.acquiſiuit,Aphricano.ſ.Scipioni virtutẽ,virtus comparauit gloriã, gloria comparauit æmulos.i.inuidos. Item aliud exemplũ. Imperium Græciæ fuit.ſ.olim, penes Athenienſes.i. in poteſtate Athenienſium Spartiatæ.i.Lacedæmonii,potiti ſunt.ſ.imperio Athenienſium Thebani ſuperauere Spartiatas. Macedones vicerunt Thebanos,qui.ſ.Thebani adiunxerunt breui tempore ad imperium Græciæ. Aſiam ſubactam bello. Repetitio crebra cuiuſq; verbi ſuperiori.i.antepoſiti, vbi cuiuſq; mediante alia particula,habet poſt ſe dictionem ſuperioris, ſed idem eſt ac ſi

patris ſui.

dicas antecedentis habet in ſe quendam leporem.i. quandam venuſtatem:quæ.ſ.repetitio verbi antecedentis eſt propria huius exornationis : videlicet gradationis. ¶ Definitio eſt quæ amplectitur breuiter & abſolute poteſtates proprias alicuius rei:hoc modo. Maieſtas &c. Omnia nota videntur. Gladiatoria ſuſceptio periculorum eſt qua more gladiatorum ita audiſumus ad inferenda vulnera:vt non defendamus nos: contenti lędi dummodo lædamus:τ occidi dũmodo occidamus:quod ſæpe temeritatis eſt non fortitudinis:niſi mors noſtra ſpecioſa ſit in conſpectu domini. Hæc igitur exornatio:videlicet definitio.putatur commoda.i. vtilis & idonea:q.i.quia proponit omnem vim & poteſtatem cuiuſpiam rei.ita dilucide: & explicat ita breuiter: vt videatur, neq; oportuiſſe dici pluribus verbis: neq; potuiſſe dici lucidius.i.clarius:τ ita eſt ſine obſcuritate breuis. ¶ Tranſitio &c. Tranſitio vocatur ſup.ea exornatio: quæ cum.i. poſtq̃ oſtendit breuiter id quod ſit dictum proponit : itẽ .i.conſimiliter:id quod ſequitur hoc modo . Exempla patent. Ad reliquum,ad id quod reſtat. ¶ Correctio eſt quæ tollit.i.reprobat id quod dictum eſt.& reponit.i. in locum illius ponit id quod videtur magis idoneum hoc pacto. Quid ſup. decretis factum,ſi iſte.ſ.ſuperbus,aut negligens,rogaſſet.ſ.auxilium , hoſpites ſuos,imo ſi ſup.innuiſſet,ſup.eis.i.tantum ſignũ dediſſet, hoc quod nunc fieri vix poteſt poſſet perfici facile. Item aliud exemplum. Nam poſtq̃ illi vicerunt:immo victi ſunt , licet iactent ſe viciſſe , oam quomodo appellem.i. poſſem appellare eam victoriam , quæ dederit victoribus plus calamitatis q̃ boni.i. vtilitatis q.d. nequaq̃, & ita potius victi eſſe q̃ viciſſe cenſebũtur. Item aliud exemplum. O inuidia comes.i.ſecutrix virtutis,quæ inſequeris plerunq; bonos, immo inſectaris ſup.eos. Hoc eſt quæ diceris inſequi quod in bonũ accipi ſolet , potius tamen inſectaris quod in malum capitur . Nam moriger inſequitur, & perſecutor inſectatur. Sequitur autem inuidia bonos non vt proſit,ſed vt obſit. Oſtendit autem vtilitatem huius coloris addens . Animus auditoris commouetur.i.excitatur hoc genere.ſ.dicendi. Enim pro quia: res elata.i.enunciata : verbo communi.i.non habente ſingulare vim ad afficiendum : videtur dicta tantummodo.i.duntaxat hoc eſt ſine affectu mouendo:ea.ſ.res ſit magis idonea.ſ.ad mouẽdum affectum: poſt correctionem ipſius oratoris:pronunciatione.i. per modum proferendi Sed aliquis dicet : non.i. nonne igitur eſſet ſatius.i.melius: præſertim.i. præcipue cum ſcribas : deuenire ad verbum optimum & electiſſimum ab initio:ſine correctione. Reſpondet Cicero. Eſt.i.contingit:aut datur tempus : cum.i quãdo nõ eſt ſatius.i.melius: deuenire.ſ. ab initio ad electiſſimum verbũ: vtpote ſi commutatio verbi.i.correctio erit demonſtratura id: videlicet rem eſſe huiuſmodi : vt cum appellaris.i.appellaueris eam verbo communi.i.non habente ſingularem vim mouẽdi : videaris dixiſſe leuius.i.negligentius q̃ par ſit: & cum accedas per correctionem ad verbum electius:facias rem inſigniorem.i. vt dicunt notabiliorem: q̃ ſi veniſſes : continuo.i.ſtatim ab initio: ad id verbũ.ſ.electius:nec gratia verbi eſſet : animaduerſa.i. conſiderata , aut adnotata ab auditore . ¶ Occupatio eſt cum dicimus nos præterire:aut non ſcire , aut nolle dicere: id quod tunc dicimus maxime:hoc modo. Exempla nota ſunt. Addixiſti:mancipaſti [illegible]caſti intemperantiæ.i.incontinentiæ & libidini omnium.ſ.quibus libuit te abuti. Satisfeciſti iniuriarum.i. condemnatus pœnas dediſti:ſunt qui intelligant:feciſti.i. intuliſti laboni ſatis iniuriarum:ſed ſic non ſatis: immo nimium diceret. Conſulto per cõſilium,aut data opera, volens & ſciens. Non ſum occupatus.i.nihil immoror,aut non ſum ſollicitus,depeculatus.i. per publicum ſuturum ſpoliaſti,aut deprædatus eſt. Docte autem oſtendit vſum & vtilitatem huius coloris addens. Hæc exornatio eſt vtilis:ſi aut prodeſt admonuiſſe occulte rem quam non pertineat.i.non ſit vtile : oſtendiſſe.ſ. manifeſte aliis,aut ſi longum eſt : aut ignobile eſt.ſ. vitia alicuius palam detegere,aut ſi non poteſt fieri planum : & ita non audeas dicere manifeſte,ne cogaris probare. contentus tamẽ ſis quia rumor eſt opinionem facere,aut ſi poteſt facile reprehendi.ſ.quod abs te obiiciatur , cum falſum aduerſarius facile probet,aut cum ſit vtilius feciſſe ſuſpicionem occulte q̃ intendiſſe.i. intente protuliſſe: & auxiſſe huiuſmodi orationem: quæ redarguatur.i.redargui poſſit. Sæpe autem melius perſuadet: qui fingit ſe nolle dicere crimina alterius:q̃ qui ea contumelioſe exprobret:q̃ ille amicus,hic aduerſarius iudicatur. ¶ Diſiunctio eſt cum vtrunq; (ſi duo ſunt) aut vnumquodq; (ſi plura ſunt) eorum de quibus dicimus: concluditur : certo.i.proprio verbo:ſine coniunctione videlicet:ſic. Populus Romanus deleuit Numantiam:vrbem Hiſpaniæ : ſuſtulit.i.deleuit Carthaginem: vrbem Aphricæ : diſiecit Corinthum vrbem Achaiæ : in Iſthmo Peloponneſiaco:euertit Fregellas vrbem Italiæ. Vires corporis,nihil.i. in nullo ſunt auxiliatæ:Numantinis.ſciẽtia rei militaris nihil fuit adiumento Carthaginẽſibus. Calliditas erudita nihil præſidii.i. protectionis tulit.i.attulit Corinthiis. Societas morum & ſermonis quia latini quoq; ſunt,nihil eſt opitulata.i.nullam opem tulit Fregellanis. Item aliud exemplum. Dignitas.i. præſtatia formæ.i.formoſitatis:aut defloreſcit.i.amittit florem ſuum,morbo,aut extinguitur: vetuſtate.i.ſenio. Nos videmus: hic.i. in poſteriore exemplo vbi duo tantum membra ſunt: vtrunq; concludi certo verbo : in ſuperiori exemplo vbi multa erant membra : videmus vnamquanq; rem claudi certo verbo. De vſu huius dicet in adiunctione. ¶ Coniunctio eſt: cum.i.quando: &.i.ſimul ſuperiores.i.anteriores partes orationis: & inferiores.i.poſteriores,ſeu ſequentes:comprehendũtur.i.coniungitur interpoſitione.i.per interpoſitionem verbi: hoc modo. Formæ &c. Vbi in dicendo verbũ floreſcit in medio ponitur:ſed grammatice ſic conſtruetur . Dignitas formæ defloreſcit , aut morbo,aut vetuſtate. ¶ Adiunctio eſt cum.i. quãdo: nos nõ interponimus verbũ quo res.i. vtraq; particula comprehenſibilis comprehenditur , ſed locamus ſup. ipſum , aut primum aut poſtremum. Primum ſup.locamus:hoc pacto. Defloreſcit &c. Poſtremum ſup.locamus ipſum ſic. Aut morbo. Vbi ſcies grammatico vnum eſſe ordinem: qui oratori triplex eſt:nam verbum,aut in principio, aut in fine , aut in medio poteſt poni . Si in medio dicitur coniunctio : ſi in principio aut in fine dicitur adiunctio : ſi in principio tunc dicitur adiunctio verbi eo q̃ alia verba adiunguntur : ſi in fine : dicitur adiunctio verbi eo quod ipſum aliis adiungitur . Si vero non ad vnum ſed ad diuerſa verba referuntur res: tunc dicitur diſiunctio. de quorum trium colorum vſu dicit ſic. Diſiunctio eſt appoſita.i.apte & conueniens:ad feſtiuitatem, ſeu venuſtatẽ.ſ.ſermonis: quare nos vtemur ea rarius ne pariat ſatietatem: & ita nauſeam,ſeu faſtidium:quia res nõ neceſſaria crebrius reperita cito nauſeam parit. Coniunctio parit breuitatem eo q̃ duo vni verbo adherent:quare.i.qua de cauſa ipſa ſup. eſt adhibenda ſæpius : idem quoque facit adiunctio quia totidem ſunt in eo quot in coniunctione verba:ſed ſolo ſitu differunt. Hæc.i. hæ tres exornationes, vltimo loco poſitę diſiunctio:coniunctio & adiunctio:manãt de verbo ſimplici.i.ſemel poſito , cum alter fiat in ſequenti colore. ¶ Conduplicatio eſt iteratio.i.repetitio eiuſdem, & vnius verbi, aut plurium verborum,cum ratione amplificationis.ſ.faciendæ, aut commiſerationis,hoc modo. Tumultus Caii Gracchi comparat,aut cõparauit.i.excitat,aut excitauit,tumultus domeſticos.i.inter eos, qui ſunt in vna domo , & inteſtinos id eſt inter concíues qui ſunt in vna vrbe , vt inteſtina in vno ventre. Item commotus non es,non es (ſup. inq̃) commotus,cum.i.quando, aut licet, mater.ſ.tua amplexaretur tibi pedes. Item tu proditor patriæ audes etiam nunc venire in conſpectu,horum.ſ.iudicum , aut patrum conſcriptorum,quos prodidiſti,tu inq̃ proditor patriæ audes venire in conſpectum,horum. Deinde, de vtilitate huius coloris dicit. Redintegratio.i. ex integro repetitio eiuſdẽ verbi commouet vehementer auditorem , & efficit vulnus maius .i.quaſi refricat & innouat indignationem,in contrario cauſæ .i.ad eius accuſationem ſi ſumus accuſatores , aut defenſionẽ ſi defenſores , efficit dicit,maius vulnus , quaſi.i.perinde,ac ſi aliquod telum,perueniat ſæpius in eandem partem corporis. ¶ Interpretatio eſt quæ non redintegrat idem verbum,iterãdo .i. iterando ipſum hoc eſt quæ non reponit idem verbum , ſed commutat id quod poſitum eſt alio verbo quod valeat , idem .i.loco eius ponit aliud verbum in voce, ſed idem in ſignificatione,hoc modo. Rempub. &c. Euertiſti radicitus.i. funditus, ſeu a fundamentis,ita vt quod infimum erat ſummum factum fuerit,id autẽ proprie eſt euertere,ſed vtitur metaphora ab arbore. Et tu eieciſti, funditus.i.a fundamentis, ciuitatem.i. vrbẽ, quæ fundamenta habet,niſi dicat funditus.i.ab antiquiſſimis ciuibus,aut familiis incipiendo,tunc etiam & ciuitas deiici poſſet,ſed quia vnum debent ſignificare ambæ particulæ dicam ciuitatem pro repub. poſitum. Item aliud exemplum. Verberaſti nefarie

ſti nefarie patrem, & intuliſti ſcelerate, parēti. i. patri manus quo idem ſignificat: ſed ſciemus nefarie & ſcelerate: aut nomina eſſe vocatiui caſus: & tunc ab illis incipiemus ordinem, aut aduerbia vt ea accepimus. Vtilitatem huius coloris addens dicit. Neceſſe eſt animum eius qui audit commoueri cum. i. quando grauitas prioris dicti renouatur interpretatione. i. expoſitione verborum. ¶ Commutatio eſt, cum. i. quando duę ſentētiæ diſcrepantes. i. diuerſa ſonantes inter ſe, efferuntur. ſ. ipſæ ſententiæ, ita ex tranſitione. ſ. de vna ad alteram. i. ea commutatione, vt ſententia poſterior contraria priori: proficiſcatur. i. oriatur a priore: hoc modo. Oportet eſſe. i. manducare, vt viuas non. ſ. oportet viuere, vt edas. i. propter gulæ delectationē: & eſt dictum Socratis. Item poema &c. dictum Platonis. Dici non poſſunt. ſ. vere, aut licite: ſi tamen dicūtur dici poſſunt. vnde poſſe ꝑ licere hic accepit. Pictura debet eſſe. i. ita artificioſe facta: vt tacite res geſtas doceat, & laudet vt illa de qua Maro. En Priamus, ſunt hic etiam ſua pręmia laudi. Si ſtultus es taceas re. i. ꝓpterea ꝙ ſtultus es de rebus ſubtilibus nihil dicere ſcis: & ideo ſtulti io conſilio prudentum ſemper tacere coguntur. prudentes tacere interdum poſſunt. Nō poteſt dici, ꝗ. i. quantū commode. i. vtiliter fiat, cum. i. quando, tranſlatione. i. per trāſlationem ſententiæ contrariæ, quoq;. i. verba etiam conuertantur. i. commutentur. Nos ſubiecimus plura. i. aliquantulum multa exempla, vt quoniam hoc genus exornationis eſt difficile inuentu. i. vt inuenatur: ipſum eſſet dilucidum, vt cum eſſet bene intellectum, inueniretur facilius in dicendo. i. orando in veris cauſis. ¶ Permiſſio eſt, cum. i. quando oſtendimus in dicendo. i. orando nos tradere & concedere voluntati alicuius aliquam rem totam: ſic. Exemplum notum eſt. Hoc genus. ſ. exornationis. tametſi. i. quanq̃ eſt tractandum. i. vſurpandum, nōnunq̃. i. interdum, alias. i. in aliis rebus, tamen eſt accommodatum vehementiſſime ad miſericordiam commouendam. ¶ Dubitatio eſt cum orator videtur quærere, vtrū de duobus dicat potius, aut quid de pluribus dicat potiſſimū, hoc modo. Ex hac deſcriptione potuit Valla elicere differentiam de vter & quid, & de potius & potiſſimum, hoc eſt de comparatiuo & ſuperlatiuo partitiue tentis, qui hoc exemplum ad aliam elegātiam citat ꝙ ſic conſtruendum docet, aut ſtultitia conſulum, aut malitia, aut potius vtrūq; offuit plurimum eo tempore reipub. ſiue illud factum conſulum dicere oportet ſtultitiam, ſiue malitiam, ſiue potius vtrunq;. Vel ſic. Obfuit plurimum reipub. eo tempore conſulum factum, ſiue illud malitiam, ſiue ſtultitiā eorum, ſiue vtrūq; dicere oportet. Hæc illæ lib. iii. vbi docet deeſſe ſuppoſitum: quia verbum dicere oportet quod interiectum eſt, de nominatiuo mutauit in accuſatiuum. Nam ſiue eo dixiſſet. Obfuit plurimum eo tempore reipubli. conſulum ſiue ſtultitia, ſiue malitia, ſiue potius vtrunq; &c. Homo omnium mortalium, appoſiopiſis eſt, nam reticetur eo ꝙ non occurrunt ſatis digna, quod indicans ait. Nam quo &c. Vbi quidam legunt quæſo quoniam, ſed ſic non legit Franciſcus, nec ſic legendum putem, cum geſtu potius & particula nam, ſe quærere indicet, ꝗ profiteatur, ſicut ille. Ille. In medio duo ſigna, conon, & quis fuit alter &c. ¶ Expeditio eſt, cum. i. quando, compluribus rationibus enumeratis, quibus aliqua res potuerit fieri, aut non fieri, certe ſcilicet rationes. i. quædam, tolluntur. i. ammouentur & improbantur, vna ſcilicet quam nos intendimus. i. nobis cōſtituimus probandam relinquitur, vbi intendimus accipit in eā ſignificationem in qua fere capitur intentio a vulgaribus. Exēplum notum eſt. aut vſu, id eſt vſucapione. Sed non erit tanq̃ in pleriſq;, id eſt non eſt talis, vt vſui ſit in ꝗ plurimis cauſis, vt poſſimus ea vti quando velimus, nā &c. ¶ Diſſolutio eſt quæ coniunctionibus ſublatis, id eſt ſubtractis e medio verborum effertur partibus ſeparatis, id eſt diſſolutis, hoc modo. Exempla patent. in quæſtiones, id eſt torturam. ¶ Præciſio eſt, cum. i. poſtq̃ quibuſdam dictis, id quædam dicta ſunt reliquū quod cœptum. i. inceptum eſt dici relinquitur inchoatum. i. non perficitur, & dicitur apoſiopiſis. Præcertatio. i. prior certatio, licet enim defenſio vnicuiq; conuenit decenter, tamen oppugnatio humilioris non eſt decori, præcertatio ergo non eſt mihi tecū, ideo ꝙ Po. Roma. me (volebat dicere ſummo honore dignū cenſuit, aut prudentem, aut virum dirum digniſſimum æſtimet, aut quid ſimile, ſed reticens dicit) nolo dicere. Alienę domus, ſup. tantam iniuriam intuliſti, aut tantum vitium obtuliſti. Hic. i. in his exemplis, & ita vtilitatem exornationes huius commendat. ¶ Concluſio eſt quæ conficit. i. infert, breui argumentatione ex hoc quæ dicta aut facta ſunt ante, id quod conſequitur neceſſario, hoc modo. Quod ſi oraculum. i. vaticiniū, quod orantibus dari ſolebat (vnde illud ænei. vi. ceſſas in vota præceſq; eſt) erat datum. ſ. ab Apolline, Danais. i. Græcis, Troiam non poſſe capi, ſine ſagittis Philoctetæ. i. illi ab Hercule legatis autem pro ſed, hæ. ſ. ſagittæ eius (legendum credam eſſe) nihil fecerūt aliud, ꝗ perculerūt. i. perculſerūt & occiderūt Alexādrū q dictus eſt Paris, extingere hunc. ſ. Alexandrum, id (vacat id, ſed ornatum auget) fuit nimirum. i. haud dubie Troiam capi.

CAPIDVRVS.

De quibus exornationibus nominatio eſt,) Hęc a Græcis ὀνοματοποιία vocatur. de qua inquit Quintilianus, onomatopoeia quidem eſt fictio nominis, Græcis inter maximas habita virtutes, nobis via permittitur. & ſunt plurima ita poſita ab his, qui ſermonem primo fecerunt, aptātes affectibus vocē. Nam mugitus & ſibilus, & murmur inde venerunt. Nos tanq̃ conſumpta ſint omnia nihil generare audemus ipſi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur. Pronominatio eſt.) Hæc a Græcis ἀντονομασία dicitur. quæ aliqd ꝓ nomine proprio ponit, poetis frequentiſſima. oratoribus etiamſi rarus eius, nonnullis tamen vſus eſt. Nam vt Tytidem & Pelidem non dixerunt, ita dixerunt, impium, & parricidam. Euerſorem quoq; Carthaginis & Numantiæ, pro Scipione, & Romanæ eloquentiæ principem pro Cicerone. & Romanę poeſis authorem maximum, pro Vergilio.

Restant etiam decem exornationes uerborum: quas idcirco non uage diſperſimus, ſed à ſuperioribus ſeparauimus, quòd omnes in uno genere poſitæ ſunt. Nam earum omnium hoc proprium eſt, ut ab uſitata uerborum poteſtate recedatur, atq; in aliam rationē cum quadam uenuſtate oratio conferatur.

De quibus exornationibus Noīatio eſt prima, quæ nos admonet, ut cui rei nomen aut non ſit, aut ſatis idoneum non ſit, eam noſmet idoneo uerbo nominemus, aut imitationis, aut ſignificationis cauſa. Imitationis, hoc modo: ut maiores rudere, uagire, mugire, & murmurare, & ſibilare appellarunt. Significandæ rei cauſa ſic: Poſtquam iſte in Remp. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis eſt auditus. Hoc genere raro eſt utendum, ne noui uerbi aſſiduitas odiū pariat. ſed ſi cōmode quis eo utatur et raro, non modo nō offendet nouitate, ſed etiam exornabit orationē.

Pronominatio eſt, quæ ſicuti cognomini quodam extraneo demonſtrat id quod ſuo nomine appellari non poteſt. Vt ſi quis cum loquatur de Gracchis, at non Africani nepotes, inquiet, iſtiuſmodi fuerunt. Item ſi quis de aduerſario dicat: Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum me Plagioſippus iſte tractarit. Hoc pacto non inornate poterimus & in laudando, & in lædendo aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, ſicuti pro-

Vergilio? Plagioſippus iſte tractauit.) ἀνὴρ τῆς πλάγης καὶ ἵππος. Sicuti cognomē quod pro certo nomine collocamus.) Inter prænomen, cognomen, nomē, & agnomen, hanc Priſcianus facit differentiam, vt dicat pręnomen eſſe, quod præponitur. nam nomen eſt propriū vniuſcuiuſq; ſuum vt Paulus. cognomen cognationis commune, vt Scipio. Agnomen eſt qđ aliquo euentu imponit, vt Africanus Iſauricus. Licet Diomedes ſecus ſentiat, qppe qui, Prænomen, inquit, eſt, quod gentilitiis præponitur, vt Marcus, Publius. Nomen proprie eſt gentilitium, id eſt quod originem familię vel gentis declarat, vt Portius, Cornelius. Cognomen eſt, quod vniuſcuiuſq; ꝓprium eſt, & nominibus gentilitiis cōiungitur, vt Cato, Scipio ordinatur enim ſic, Marcus Portius Cato, P. Cornel. Scipio. Agnomen quoque eſt, quod extrinſecus cognominibus adiici ſolet, ex aliqua ratione vel virtute quæſitum huiuſmodi autē no-

nomen quod pro certo nomine collocamus.

Denominatio eſt quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua poßit intelligi res quæ non ſuo uocabulo ſit appellata. Id aut ab inuento conficitur, ut ſi quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinũ nominet. Aut ab inuentore, ut ſi quis pro Libero uinum, pro Cerere frugem appellet. Aut ab inſtrumento dominum ut ſi quis Macedonas appellarit hoc modo; Non tam cito ſariſſæ Græcia potitæ ſunt. Aut idem Gallos ſignificans dicat: Nec tam facile ex Italia armatura tranſalpina depulſa eſt. Aut id quod ſit ab eo qui facit, ut ſi quis cum bello uelit oſtendere aliquid quempiam fecit ſe, dicat: Mars illud te facere neceſſario coegit. Aut ſi quod facit ab eo quod ſit, ut cum deſidioſam artem dicemus quia deſidioſos facit: & frigus pigrum, quia pigros efficit. Ab eo quod continetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia non poteſt uinci; nec Græcia diſciplinis. Nam hic pro Græcis & Italis quæ continẽt nota ſunt. Ab eo quod continetur id quod continet: ut ſi quis aurum uel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias uelit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuiſio, quàm in quærendo difficilis inuẽtio eſt, ideo quòd plena conſuetudo eſt nõ modo poetarum & oratorum, ſed etiam quotidiani ſermonis, huiuſmodi denominationum.

Circuitio, eſt oratio rem ſimplicem aſſumptam circunſcribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidẽtia Carthaginis opes fregit. Nã hic niſi ornandi ratio quædã eſſet habita, Scipio potuit & Carthago ſimpliciter appellari.

Tranſgreßio eſt, quæ uerborum perturbat ordinem, peruerſione aut tanſiectione. Peruerſione ſic: Hoc uobis deos immortales arbitror dediße uirtute pro ueſtra. Trãſiectione, hoc modo: Inſtabilis in iſtum plurimum fortuna ualuit. Item: Omnes inuidioſe eripuit tibi bene uiuendi caſus facultates. Huiuſmodi tranſiectio, quæ rem non reddit obſcuram, multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictum eſt: in quibus oportet uerba ſicut à poetis in quendam extruere numerum, ut perfecte & perpolitißime poßint eſſe abſolutæ.

Superlatio eſt oratio ſuperans ueritatem, alicuius augendi minuendi'ue cauſa. Hæc ſumitur ſeparatim, aut cũ comparatione. Separatim ſic: Quòd ſi concordiam retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinem ſolis ortu, atque occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtãtia ſuperlatio ſumitur. A ſimilitudine ſic: Corpore niueũ candorẽ, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A præſtantia, hoc modo: Cuius ore ſermo melle dulcior profluebat. Ex eodem genere hoc eſt: Tantus erat in armis ſplendor, ut ſolis fulgor obſcurior uideretur.

Intellectio eſt, cum res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totum ſic intelligitur: Non ille te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebant? Nã hic omnis ſanctimonia nuptiarum uno ſigno tibiarum intelligitur. De toto pars, ut ſi quis ei, qui ueſtitum aut ornatum ſumptuoſum oſtendet, dicat: Oſtentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo: Pœno fuit Hiſpanus auxilio, fuit immanis ille tranſalpinus, in Italia quoq; idem non nemo togatus ſenſit. A pluribus unum ſic intelligitur. Atrox calamitas pectora mœrore pulſabat: itaque anhelans ex imis pulmo-

minum ordinatio, ſicut Aemilius Claudius aſſerit, a Græcis tracta demõſtratur: Priſciano tamẽ multi, ac haud ſcio an nõ omnes conſentiant. & Victorinus quoq; id affirmat, inquiens: Fuit quoq; nonnulla apud maiores noſtros prænominis ratio. nam & Quintum dixerunt, quod quinto fortaſſis loco natus eſſet, & Lucium ideo quod fortaſſe eſſet initio lucis exortus. Cognomen porro maiorũ tractum ex familia vel ſanguine, vt Tullius Cornelius. Nomen autem proprium perſonæ eſt, vt Cicero, Scipio, nã agnomen extrinſecus venit: & venit tribus modis, aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna. Ex animo, ſicut Supbus, Pius. Ex corpore. Craſſus, Pulcher. Ex fortuna, ſicut Africanus, Creticus. Hæc paulo longius recenſuimus, ne quis Diomedem ſecutus, hic proprium cognomẽ dictum exiſtimet, ac cum aliter hic ſenſiſſe Ciceronem videat, quã ille dicat, nonnihil hæreat.

Denominatio eſt.) Hæc a Græcis μετωνυμία nominatur.

Ab inuẽtore: vt, ſi qs de Tarpeio loquens, eum Capitolinũ nominet.) Tarpeium nemus, & ſepulchrum Tarpeium, & dux Sabinorum, qui tarpeiam occidit, ab ea ſic dicti ſunt, vt Propertius oſtendit in quinto Elegiarum vbi, inquit,

> Tarpeium nemus, & Tarpeiæ, turpe ſepulchrum
> Fabor, & antiqui limina capta Iouis.

Inde concludit,

> A duce Tarpeio, mons eſt cognomen adeptus.

Qui ante Saturnius nominabatur. vt M. Varro, Mons, inqt, Tarpeius dictus a virgine Veſtale Tarpeia, quæ ibi a Sabinis necata armis eſt, & ſepulta: cuius nominis monumẽtum relictũ, quod etiam'num eius rupes Tarpeium appellat ſaxũ. hũc antea montem Saturnium appellatum prodiderunt, & ab eo late Saturniã terrã: vt etiã Ennius appellat. antiquũ oppidum in hac fuiſſe Saturnia ſcribitur: eius veſtigia poſtea manſerunt tria q̃ Saturni fanum in faucib⁹. q̃ Saturnea porta, quam Iunius deſcribit: q̃ poſt ædem Saturni in ædificiorum parietibus, & poſticis muris, verſus q̃dam eſſent ſcripti. Capitolium eum montem deinum, a capite illic, vt ferunt, inuento, nominarunt. Si quis igitur Tarpeiũ mõtem Capitolinum vocet, quod hoc nomen poſtea ſibi inuenerit, eſt, inquit, metonymia. Vt ſi quis pro vino Liberum, pro frugibus Cererem.) Quod fieri ſæpe ſolet. vt, Sine Cerere & Bacco friget Venus. Sariſſæ Græcia potitæ ſunt.) Sariſſæ Macedonum lãceæ. Hoc enim nomine tela ſua eius gentis homines vocant. Vnde Lucanus,

> Primi pelleas arcu fregere ſariſſas.

Armatura tranſalpina depulſa eſt.) Quod qui trans alpes ſunt, omnes Galli nominentur, a colore lacteo dicti. vt Lactantius in tertio ad Probum volumine. Galli, inqt, antiquitus a candore corporis gallore nuncupabantur, & Sibylla ſic eos appellat. quod ſignificare voluit poeta cum ait, Tum lactea colla, Auro inuectuntur, cum poſſit dicere candida.

Mars iſtud neceſſario te facere coegit.) Quod bello Mars præſit. & velut eruditus ille eſt etiam ſermo, cũ dicitur, Vario Marte pugnatum eſt. & quale etiam illud eſt, Receptus.

> Terra Neptunus, claſſes aquilonibus arcet.

Et cum pro coitu, Venerem dicimus. Vt cum deſidioſam artem dicimus.) Velut etiam cũ dicit Horatius.

> Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas,
> Regũq; turres. & Vergilius,
> Pallentes habitant morbi, triſtisq; ſenectus.

Et orator præcipitem iram, hilarem adoleſcentiã, ſegne otiũ dicit. Armis Italia non poteſt vinci.) Huic ſimile, cum dicimus bene moratas vrbes, & poculum epotum, & ſeculum felix. Poſſeſsio autem pro poſſeſſore ponitur. vt,

> Iã pximus ardet Vcalegon.

& cum hominem deuorari dicimus, cuius patrimonium conſumatur. hanc figuram inquit. in Oratore Cicero. hypallagen Rhetores vocant: quia quaſi ſumuntur tantum verba pro verbis. grammatici autem Metonymiam, q̃ nomina transferantur.

Circuitio eſt oratio.) Hæc græce περίφρασις nominatur, cum id quod vno aut paucioribus certe dici poteſt, verbis pluribus explicatur. Periphraſim ergo vocamus circuitũ eloquẽdi, quam circumlocutionẽ tráſferunt quidem: quod nonnunq̃ neceſsitatem habet, quoties dictu deformia operit. vt Plautus Dico me ire quo ſaturi ſolent. ornatum item aliquando petit ſolum, qui apud poetas frequẽtiſſimus eſt, vt,

> Tẽpus erat, quo prima quies mortalibus ægris.
> Incipit, & dono diuum gratiſſima ſerpit.

Hæc

nibus præ cura ſpiritus ducebatur. Nam in ſuperioribus plures Hiſpani, & Galli, & togati; hic unum pectus; & unus pulmo intelligitur, & erit illic diminutus numerus feſtiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia.

Abuſio, eſt quæ uerbo ſimili, et propinquo pro certo, et proprio abutitur, hoc mō: Vires hoīs breues ſunt, aut parua ſtatura, aut longū in hoīe conſiliū, aut oratio magna, aut uti pauco ſermone. Nā hic facile eſt intellectu finitima uerba rerū diſsimiliū, ratione abuſionis eſſe traducta.

Translatio eſt, cum uerbum in quandam rem transferetur ex alia re, quod propter ſimilitudinem recte uidetur poſſe transferri. Ea utimur rei ante oculos ponendæ cauſa, ſic: Hi Italiam tumultus expergefecit terrore ſubito. Breuitatis cauſa ſic: Recens aduentus exercitus ſubito ciuitatem extinxit. Obſcœnitatis uitandæ cauſa ſic: Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi cauſa ſic: Nullius mœror & calamitas iſtius explere inimicitias, & nefariam ſaturare crudelitatem potuit. Minuēdi cauſa ſic: Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, quia paulum in rebus difficilimis aſpirauit. Ornandi cauſa ſic: Aliquando reip. rationes, quæ malitia nocentum exaruerant, uirtute optimatum reuireſcunt. Translationem, pudentem dicunt eſſe oportere, ut cum ratione in conſimilem rem tranſeat, ne ſine delectu temere & cupide uideatur in diſsimilem rem tranſcurriſſe.

Permutatio, eſt oratio aliud uerbis aliud ſententia demonſtrans. Ea diuiditur in tres partes, ſimilitudinē, argumentū, cōtrariū. Per ſimilitudinem ſumitur, cum translationes una aut plures frequenter ponuntur a ſimplici ratione ductæ ſic. Nam cum canes fungantur officijs luporum, cuinam præſidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum a perſona, aut a loco, aut a re aliqua ſimilitudo augendi, aut minuendi cauſa ducitur. ut ſi quis Druſum, Graccbum, Numitoremq́; obſoletū dicat. Ex contrario ducitur ſic: ut ſi quis hominem prodigum, et luxurioſum illudens, parcum et diligentem appellet. Et in hoc poſtremo, qd ex contrario ſumitur, & in illo primo qd a ſimilitudine ducitur, per translationem argumento poterimus uti, per ſimilitudinē, ſic: Quid ait hic rex, atq; Agamēnon noſter, ſiue ut crudelis eſt, potius Atreus? Ex contrario, ſi quem impium qui patrem uerberauerit, Aeneam uocemus: intemperantem & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc ſunt ferè, quæ dicenda uidebantur de uerborum exornationibus: nunc res ipſa monet, ut deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

Hæc cum decorem habet, periphraſis: cū in uitiū incidit, periſſologia dicitur. quoties aūt auget, & non adiuuat, nō tā moleſta eſt, hyperbatos a græcis nominat. i. verbi tráſgreſsio, quā frequenter ratio cōparationis & decoris poſcit. vt apud Cic. Animaduerti iudices oēm accuſatoris orōtiem in duas diuiſam eſſe partes. Nā in duas diuiſam eſſe partes, rectū erat, ut & Quintil. dicit. ſed durius poetæ: licet etiam uerbo⁊ tranſgreſsionem, & diuiſionē faciát. vt, Septem ſubiecta trioni: quod oratio nequaq̄ recipit. Hæc incommodiſsime pleruncq; adhibet exornatio, q̄ fiat aſpera, & dura & diſſoluta, & hians oratio, ſi ad neceſsitatē ordinis ſui verba redigátur, & proximis alligentur. nec tñ aliud poteſt facere numeroſum, q̄ opportuna ordinis mutatio. Sed ſicut optimè, vt ita dicá, coagmentata valdè probatur, ita multis hyperbatis, & eiſdem confuſis longius adducta, reprehenditur oratio.

Tranſgreſsio.) Hanc diximus græce ὑπερβατὸν appellari. Peruerſione.) Peruerſionem dicit q̄ græci ἀναστροφὴν vocant quidam reuerſionem latine nominant. eſt igitur anaſtrophe, cum duorum verbo⁊ ordo præpoſterus eſt. qualia vulgo, mecum, tecum, ſecū. Apud oratores & hiſtoricos decoris gratia conſtituit. vt, quibus de rebus. Erit aūt hyperbaton, cū longius uerbum ponitur, vt cū dicit hic Cice. inſtabilis in iſtum plurimum fortuna voluit: cum ſit ordo inſtabilis fortuna. Quæ rem nō reddit obſcurá.) Quod vitium Græci σύγχυσιν ὑπέρβατον vocant. In quendam extructa numerum.) Vt pedibus quibuſdā terminentur: de quibus abſoluto huius libri cōmentario mox tractabimus. Superlatio eſt.) Hęc eſt quam Gręci ὑπερβολὴν vocant. Huius eſt virtus, ex diuerſo quod par eſt augendi atq; minuendi. fitq; pluribus modis. Aut. n. plus facto dicimus: ſicut, plus facto dicimus: ſicut, Vomis fruſtris eſculentis, gremiū ſuū & totū tribunal impleuit. &,

Geminiq; minantur

In cœlū ſcopuli. Aut res propter ſimilitudinem attollim⁹, Credas innare reuulſos, Cycladas, aut per comparationem, vt Fulminis ocior alis. aut quaſi quibuſdam ſignis.

Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaſſet,

Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.

Vel translatione, vt Volat haſta Tago. Creſcit interdum hyperbole alia ſuperaddita, vt Cicero in Antoniū: quę Charybdis tam vorax, Charybdim dico quæ ſi fuit aliqua, vno loco fuit: Oceanus mediusfidius vix, vt mihi videtur, tot res, tā diſſipatas, tā diſtantibus in locis poſitas, tam cito abſorbere potuiſſet. Exquiſita vero figura huius rei deprehenditur apud principē lyricorū Pindarum. nāq; Herculis impetū aduerſus Meropas, qui inſula Choo dicuntur habitaſſe, non igni, nec ventis, nec mari, ſed fulmini dicit ſimile fuiſſe. Et alia innumera. Hoc au

tē diuinatus Cice. illa cōpoſuit ī Verrem: Verſabatur in Sicilia longo interuallo, nō Dionyſius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondá inſula multos & crudeles tyrannos) ſed quoddá nouū monſtrū ex vetere illa immanitate, quæ in iſdē locis extitiſſe traditur: non. n. Charybdim tá infeſtá nauibus, neq; Scyllā, vt iſtū in eodem freto fuiſſe arbitror. Hęc pauciora ſunt minuēdi genera. vt, Vix oſſib⁹ hęrēt. Tu aūt eſt hyperbole virt⁹, cū res ipſa de qua loquendū eſt, naturalem modū excesſit. conceditur q; amplius dicere. quia melius vltra, q̄ citra ſtat oratio, verumtñ ſeruáda mēſura eſt. nā licet ſupra fidem aliqd dicere cōceſſum ſit, non tñ dici debet vltra modū. vidēdum etiā eſt ne in κακόζηλον illud incidamus ſed quouſq; deceat extollamus. Cū .n. nobis nō creditur, prouenit ex ea ſępe riſus. qui ſane tum ſi aptus ſit, vrbanitatis: ſin aliter, ſtultitiæ nomē aſſequmur. Ore ſermo melle dulcior.) Hoc Homericū eſt de Neſtore, de quo ſic inquit.

τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος
γλυκίων ῥέεν αὐδή.

Tátus erat in armis ſplēdor, ut ſolis fulgore obſcurior uideretur.) Velut de Achille illud Homeri.

αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε
στιβαρόν τε
εἵλετο, τοῦ δ᾽ ἀπάνευθε σέλας
γένετ᾽ ἠΰτε μήνης.
ὡς δ᾽ ὅτ᾽ ἂν ἐκ πόντοιο σέλας
ναύτῃσι φανήῃ
καιομένοιο πυρὸς, τὸ δὲ καίεται.

Et apud Plautū miles glorioſus: Curate vt ſplendor meo ſit clypeo clarior, q̄ ſolis radij, vt vbi uſus ueniat, iam conſerta manu perſtringat oculo⁊ aciē in acie hoſtibus. Intellectio.) Hæc a Græcis συνεκδοχὴ dicta eſt. Variare ſermonem poteſt, vt ex vno plures intelligamus: a parte totum, a ſpecie genus, ex precedentibus ſequentia, vel per cōtrarium oīa, & ea quidem liberiora ſunt poetis, q̄ oratoribus. nā in proſa vt mucronē p gladio, & tectum pro culmo recipit. ita non puppim pro naui, nec abietem pro tabellis & rurſus vt tectum pro domo recipit. ita non pro ferro ſpiculū, non pro equo quadrupedē. Maxime aūt in orando valebit numero⁊ illa libertas. nam & Liuius ſæpe ſic dicit, Romanus prælia victor, cum Romanos viciſſe ſignificat. & contra Cicero de Claris oratoribus, Erat eo tēpore nobis ſumma gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: cum de ſe tantum loqueretur. quod genus non orationē modo ornat, ſed etiam quotidiani ſermonis vſum iuuat. Quidā ſynecdochen vocāt, cū id in contextu ſermonis qd tacetur accipimus. Verbū. n. ex verbo intelligitur. & hæc ſi ad vitiū declinet, ellipſis dicitur. Abuſio eſt.) Hæc exornatio a græcis κατάχρησις dicta, vt parricida, matris & fratris interfector. Quidam catachreſim, vt Quintil. inquit, volunt eſſe, cum pro temeritate virtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. Verū hæc diſſonantia ſunt, q in his non verbum pro verbo poni-

tur, ſed res pro re. neq; .n. quiſq; putat, & luxuriam & liberalitatẽ idem ſignificare. Tranſlatio eſt.) Hæc a græcis μεταφορὰ nominatur, omnium exornationũ frequẽtiſſima, ac longe pulcherrima. Transfertur ergo, vt Quint. inquit, verbum ex eo loco in quo primum erat, ſi proprium deeſt, aut trãſlatũ proprio melius ſit, aut quia neceſſe eſt, aut quia ſignificantius eſt, aut quia decentius. Vbi vero nihil habebit boni, quod transferetur improprium erit: vt neceſſitate ruſtici gẽmam in vitibus dicunt. qd .n. dicerent aliud? Sitire ſegetes, & fructus laborare, neceſſitate nos dicimus, ſicut & hoiem aſperum. nõ .n. proprium eſt quod demus huic proprietati nomen. Nam ita incẽſum, & inflãmatũ cupiditate. & lapſum errore ſignificãdi gratia dicimus. Illa ad ornatum: lumen orationis, & generis claritatẽ & concionũ procellas, & eloquẽtię flumina: vt Cicero pro Milone, Clodiũ fomitem gloriæ eius vocat. Quædã etiã parum pretioſa dictu, per metaphorã explicantur. & hoc faciunt, ne tñ nimio luxu obtuſior vſus ſit, vt genitali aruo, uel ſulcos oblimet inertes. In totum aũt metaphora breuior eſt ſimilitudo: eoq; differt, q̃ illa verbum cõparat ei rei quã volumus exprimere, hæc pro ipſa re ponit. Cõparatio eſt, cum dico feciſſe quid hoiem vt leonẽ. Tranſlatio, cum dico de homine leonẽ. Notiſſimas aũt illas cõſulto huius figuræ prætereo differẽtias atq; diuiſiones. vt ſi in animalibus aliud animal pro alio, & inanimatum pro alio aliud dicatur: vel alterutrum nomẽ pro altero genus pro ſpecie, ſpecies pro genere, totum pro parte, pro toto pars. quæ vel pueris notiſſima ſunt. In quo genere ſunt illa, ut cum Liuius Scipionẽ a Catone ablactari ſolitum eſſe ſcribit. itẽ, Claſſiq; immittit habenas & Pontẽ indignatus Araxes. & in ſoluta oratione Cic. illud Quid .n. tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? quis ſenſus armorũ tuoꝝ? Vel cum pro ædificiis parietes, aut tecta dicimus: & cum vnam turmam equitum pop. Rom. dicimus: & , vt Cic. inquit, cum ex vno plures, vel ex pluribus vnus intelligitur, Quemadmodum Ennius.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris videlicet eſt ſumpta Africa. Ex quo genere Cicero de Oratore putat eſſe, cum Martẽ pro bello, curiã pro ſenatu, togã pro pace ponimus. Quo etiã ĩ genere virtus & vitia, pro ipſis in quibus illa ſunt: vt Luxuries quæ in domum irrupit? &, Quo auaritia penetrauit? In ſumma, quocunq; modo ſaltẽ vt ſenſus integer & ciuilis ſit tranſlatio probatur. Nã videndum eſſe, idẽ ait, ne vllã afferamus diſſimilitudinem, & ne longe ipſum ſimile ſit ductũ: veluti Syrtis patrimonii durũ eſt, ſcopulũ potius dixero, & bonoꝝ voraginẽ potius q̃ Charybdim. facilius .n. ad ea quæ viſa, q̃ ad ea quę audita ſunt, ſenſus feruntur. & qm̃ hæc vel ſumma laus eſt in verbis trãsferendis, vt ſenſum feriat, id quod trãſlatum ſit, fugienda oĩs turpitudo eaꝝ rerum, ad quas eoꝝ animos qui audient trahet ſimilitudo. Nolo dici, morte Africani caſtratã rẽpub. ita nolo ſtercus curię dici Glauciã. quãuis .n. ſit ſimile, tñ eſt in vtroq; deformis cogitatio ſimilitudinis. & vt Quin. inquit: Non .n. ſi Cic. ſentinam reip. dixit, fœditatem hoium ſignificans, ideirco probẽ illud quoq; veteris oratoris. Perſecuiſti reipub. vomicas. Nolo eſſe, inquit Cic. verbum anguſtius, aut maius, q̃ res poſtulet ut tempeſtas commeſſationis aut commeſſatio tempeſtatis. Debet igitur verbum id quod trãſlatum ſit, quaſi proprium videri. ſic illud, Quid nã eſt obſecro quod te abigi permittas? melius eſſet ire, cum prohibere pellentem nequeas. Sunt etiam duræ .i. a longinqua ſimilitudine ductæ ait Quint. Vt Iuppiter hybernas cana niue cõſpuit alpes. item ποιμένα λαῶν, atqui ego in oratione nec paſtorẽ populi quenq;, authore Home. dixerim, nec volucres pennis remigare, licet Verg. in Apibus ac Dædalo ſpecioſiſſime ſit hoc vſus. Metaphora .n. aut neceſſitate locum occupare debet, aut ſi in alienum venit, plus valere eo verbo qd expellit. Rurſum Cic. Atq; etiã, inquit, ſi vereare ne paulo durior tranſlatio eſſe videatur, mollienda eſt, præpoſito ſæpe verbo: vt ſi olim a M. Catone mortuũ, vel orbũ, aut pupillũ ſenatũ qs relictũ diceret, paulo durius diceret. ſin, vt ita dicã, aliquanto mitius ferri poſſe. Etenim verecunda debet eſſe tranſlatio, vt deducta eſſe in alienũ locũ, non irrupiſſe, atq; vt precario, nõ irruiſſe videatur. Modus .n. nullus eſt florentior in ſingulis verbis, & qui plus luminis afferat orationi. Quãobrẽ & orationis obſcuritas magnopere fugienda eſt. Etenim hoc fere genere ſiunt ea, quæ dicunt ænigmata. Cuius rei, quo id clarius fiat, ipſius Cic. libro de Diuinatione exẽplum ſubiiciã. ita .n. inquit: Nã Pacuuianus Amphiõ loquẽs, quadrupes tardigrada agreſtis, humilis, aſpera, capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci, euiſcerata, inanima: cũ reſpõderi ſibi uellet, reiectus eſt ab Atticis dicẽtib⁹, ſe hęc nõ intelligere, rẽ apte diceret. tũ ille vno verbo, teſtudinẽ niaux.

Permutatio eſt.) Hanc Græci ἀλληγορίαν vocant. nonnulli inuerſionem interpretantur. ea eſt huiuſmodi, vt aliud verbis, aliud ſenſu oſtendat. aut etiam, vt Quintil. inquit, interim contrarium. vt, O nauis, referent in mare te noui

Fluctus, o qd agis, fortiter occupa Portũ: totuſq; ille Horatii locus, quo nauẽ pro populo, fluctuũ tẽpeſtatẽ pro bellis ciuilibus, portũ ꝓ pace atq; cõcordia dicit. tale Lucretii illud eſt.

Inuia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita gradu. iuuat integros accedere fontes,
Atq; haurire. iuuat nouos decerpere flores,
Inſignemq; meo capiti petere inde coronam,
Vnde prius nullæ velarunt tempora Muſæ. Et Verg.
Sed nos immenſum ſpatio confecimus equor,
Et iam tempus equum ſpumantia ſoluere colla.

Sine tranſlatione vero in Bucolicis,

Certe equidem audieram quo ſe ſubducere colles
Incipiunt, molliq; iugum dimittere cliuo
Vſq; ad aquam, & veteris confracta cacumina fagi,
Omnia carminibus noſtrum ſeruaſſe Menalcam.

Hoc .n. loco præter nomẽ, cętera ꝓprus decisa ſunt verbis. Nã non paſtor Menalcas, ſed Verg. eſt intelligendus. Habet vſum talis allegoriæ frequenter oratio, ſed raro prorſus obſcurum, plerũq; apertis permixta eſt verbis. illa apud Cic. talis eſt, Hoc miror .n. querorq;, quenq̃ hoiem ita peſſundare alterum velle, vt etiã nauẽ proferet, in quo ipſe nauiget. Hæc, Semper equidẽ cæteras tẽpeſtates & procellas illis duntaxat fluctib⁹ concionũ Miloni putaui eſſe ſubeundas: niſi adiecisset Concionũ, ſumta fuit hæc allegoria ſimilis alteri. Illud vero longe ſpecioſiſſimũ genus orõnis. In quo triũ permixta eſt gratia, ſimilitudinis, allegorię, & tranſlationis. vt, Quod fretum, quẽ Euripũ tot motus tantas, tã varias habere creditis cõmutationes, agitationes, fluctus? quantas perturbationes, & q̃tos æſtus habet ratio comitioꝝ? dies intermiſſus vn⁹, aut nox interpoſita ſæpe vna, vt perturbat oĩa? vt totã opinionem nonnunq̃ cõmutat aura rumoris? Nã id quoq; cuſtodiendũ, ut quo ex genere ceperis trãſlationes, in eo deſinas. Multi aũt cũ initium a tẽpeſtate ſumpſerunt, incendio aut ruina finiunt: quæ eſt in ſermone, & rerum ordine fœdiſſima nota. Cæteꝝ allegoria paruis quoq; ingeniis, & quotidiano ſermoni frequentiſſime ſeruit. Nã illa in agendis cauſis iã detrita, pedẽ conferre iugulũ petere, ſanguinẽ mittere ſic ſiunt, nec offendunt. Eſt .n. grata in eloquendo nouitas & commutatio verboꝝ, & magis inopinata delectans. Allegoria quæ obſcurior eſt ænigma dicitur: vitium meo quidem iudicio, ſiquidẽ dicere dilucide virtus eſt: quo tñ poetæ vtuntur. vt,

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli ſpatium non amplius vlnas.

Hæc de allegoria Quintil. Cicero aũt in Oratore Iam cum fluxerunt, inquit, continuo plures tranſlationes, alia plane ſit oratio. Hoc Græci appellant allegoriam noie, recte ſcdm genus. melius ille, qui iſta oia trãſlationes vocat. Vt ſi quis Druſum, Gracchum.) Liuium Druſum dicit. cuius ſupra meminimus, qui ſicut græcl, in remp. ſparſit per ſuas ῥήσεις diſſidia. Numtocẽq; obſoletum dicat.) Id eſt, ſpurcum & olentẽ. ex obs & oleo obſolet⁹. ergo, ſpurcitia fœtidus. Ex cõtrario ſumitur ſic.) Ex hoc genere, quo contraria oſtenduntur, naſci pleriq; ironiã putauerunt, quam latine illuſionem vocant. Hæc aut pronunciatione intelligitur, aut perſona, aut rei natura. Nam ſi qua earum diſſentit, apparet diuerſam eſſe ab oratione uolũtatẽ quale eſt.

Egregiam vero laudem & ſpolia ampla refertis
Tuq; puerq; tuus. Et illud Cic. Verres pretor vrbanus, homo ſanctus & diligens. Et in Clodiũ, integritas tua te purgauit, tuus pudor eripuit. Ironiæ ſpecies ſunt, vt qdã græci volunt quatuor quas appellant σαρκασμόν, ἀστεϊσμόν, ἀντίφρασιν, μυκτηρισμόν. Sarcaſmos eſt, plena odio atq; hoſtilis irriſio. quale eſt illud

Exoptatus ades, meus olim prelia poſcit,
Speq; tui flagrat capitis. fer debita fraudum
Præmia, & Italiam tellure inquire ſub ima,
Longum in Dardanios fines iter, atq; niualem
Pyrænem, alpeſq; tibi mea dextera donat.

Aſiſmos

Aſtiſmor ſit, cum aliquid vrbane dicitur, quod ſimplicitate careat ruſtica, velut illud Terentii. Hoc populus curat. ſ. Antigraphe eſt cũ in aliquem inuehimur: & laudare videmur, cũ interim vituperemus ſicut in Clodiũ Cicer. illud, quod ſupra poſuimus: Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, vita ante acta ſeruauit. Paroemia eſt, cum prouerbio quempiam ſeridemus: vt Plauti illud in Captiuis, Vt ſæpe ſumma ingenia in occulto latent. Quidã vero Græcorũ, ſicut & Plutarchus, nec antigraphen, nec paroemiam ponũt, ſed eorũ loco χλευασμὸν & μυκτηρισμὸν illis, quas primo loco poſuimus, ſubiciũt vt ſit qdẽ cleuaſmos, cũ cleuaſmos, cũ in re vili & abiecta quẽpiam extollimus, & inde vituperandũ eſſe ducimus. quale illud eſt Catulli.

Quare non tibi ſit bene ac beate?
Si abſte ſudor abeſt, abeſt ſaliua,
Mucusq; & mala pituita naſi.
Hæc tu commoda tam beata Furi,
Noli ſpernere, nec putare parui.
Et ſeſtertia quæ ſoles precari,
Centum deſine: nam, ſat es beatus.

Myctēriſmos autem, cũ ſubſanantes, virtutem alicui vitio damus. quale illud Perſii, Non ego curo,
Eſſe quod Arceſila, ærumnoſiq; Solones,
Obſtipo capite, & figentes lumine terram,
Murmura cum ſecum & rabioſa ſilentia rodunt.

Ponunt Græci etiam inter verborum figuras, quod ἐπίθετον vocant. Latinorum quidã appoſitum, nonnulli ſequens nominarunt. Eo poetæ & frequentius & liberius vtuntur. Itaq; & dentes albi, & humida vina recte a poetis ponuntur. Sed apud oratorem non probabitur. Niſi enim in oratione aliquid efficiatur, redundat. tum autem efficitur, ſi ſine illo quod dicitur, alterum minus eſt. qualia ſunt, o ſcelus abominandũ, o deformem libidinem. Aliquando in proprio epitheton eſt. nam ſi dicas, ille qui Numantiam & Carthaginem euertit, antonomaſia eſt. ſi adieceris Scipio, epitheton, nõ poteſt ergo eſſe iunctum. Sunt autem quibus hic tropus omnino non eſſe videtur, q nihil inuertat. his adiungit Plutarchus πρωθύστερον, quod etiam ὑστερολογίαν nominauit, cum verborum ordo præpoſterus eſt. velut illud Vergilii eſſe creditur:

Et Cererem torrere parant, & frangere ſaxo.

Eam quoque figuram quæ παρένθεσις vocatur tropon putant. quale illud Vergilianum eſt:

Ipſiq; ſuos iam morte ſub ægra
(Di meliora piis) erroremq; hoſtibus illum.
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.

Quæ iuncta apoſtrophæ inuenitur. vt rurſus Vergil.

Haud procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigæ.
Diſtulerant (at tum dictis Albane maneres)
Raptabatq; viri mendacis viſcera tellus.

Hanc Latinorum quidem interpoſitionem nonnulli interclusionem nominarunt. Eam quoque dicendi virtutem, quam ἔμφασιν vocant in locutione, Græci non mediocriter probant. hæc enim altiorem præbet intellectum, ex verbis affectus proximis. cuius duæ ſunt ſpecies: altera, quæ plus ſignificat q̃ dicit altera, quæ etiam id quod non dicit ſignificat prior eſt, vt apud Homerum, cum Menelaus Graios in equum deſcendiſſe ait.

ἵππῳ ἔνι ξεστῷ, ἵν' ἐνήμεθα πάντες ἄριστοι
Ἀργείων, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.

Nam verbo vno ἐνήμεθα magnitudinem eius oſtendit. & apud Vergilium, Demiſſum lapſi per funem. nam ſic quoque magnitudo demonſtrata eſt. Idem, Cyclopa cum iacuiſſe dicit per antrum, prodigioſum illud corpus ſpatio loci menſus eſt. Sequens poſitum eſt in voce aut omnino ſuppreſſa, aut etiã abſciſſa. Supprimuntur vox vt fecit pro Ligario Cicero: Quod ſi in tanta fortuna bonitas tanta non eſt, q̃ tu parte, parte inquam obtines: intelligo quid loquor. tacuit enim illud, quod nihilominus accipimus, non deeſſe homines qui ad crudelitatem eum impellerent. Abſcinditur per apoſiopeſim, de qua ſupra dictum eſt. Eſt & in vulgaribus quoq; verbis emphaſis. Virũ eſſe oportet, & homo eſt ille. Addunt etiam ἐνέργειαν, quæ ab agẽdo dicta, & cuius propria virtus eſt, nõ eſſe quæ dicatur otioſa cũ quiddam amarũ, quod fere in contumelia poſitum eſt, ſignificatur. quale Caſſii Quid facies cum bona tua inuaſero? hoc eſt, cũ te docuero neſciſſe maledicere. Aliquando acre eſt, velut illud Craſſi. Ego te cõſulem putem, cum tu me non putes ſenatorẽ?

Eſt & ea locutionis exornatio, quam λιτότητα vocãt Græci ex cuius negatione affirmari magis aliqd intelligimus: vt, Equidem metui, nec deprecor: non refuto, hoc eſt, cupio, & ſi dicas, Non deſunt qui dicant Socratẽ ſtupidũ fuiſſe, & bardũ, q aurĭculas cõcauas nõ haberet. hoc eſt, ſunt qui dicãt. Hæc fuerũt, quę de uerborũ exornatiõibus multis ſelecta fuiſſe cõperimus.

LONGOLIVS.

Nominatio.) ὀνοματοποιΐα Græcis inter maximas habita virtutes, nobis vix permittit. Aegre illa, quæ παραγόμενα vocant, quæ ex vocibus in uſum receptis quocunq; modo declinantur, nobis permittimus, qualia ſunt Syllaturit, proſcripturit, &c. Fabius lib. 8. * Pronominatio.) ἀντονομασία, quæ aliqd pro nomine ponit, Poetis quoque modo frequentiſſima: & per epitheton, quia detracto eo cui opponitur, valet pronomine, vt Tydides, Pelides, &c. * Denominatio.) μετωνυμία Fabio. Sed, vt ait Cicero, hypallagen rhetores dicũt. Vide Quintilia. lib. 8. cap. ſexto. Huius ſeptem fere ſpecies faciũt. aut enim inuentor ponitur pro re inuenta, vt Mars pro bello: aut quod cõtinet pro eo qd continent, Africa pro Afris aut locus pro eo, qđ eſt in loco, Cãpus pro Comitiis: aut poſſeſſor pro re poſſeſſa, Neptunus pro mari. aut ſignũ pro ſignato, Toga pro pace: aut inſtrumẽtum pro re quę efficit, Arma pro bello: aut res p perſona cui conuenit, vt Scelus pro ſcelerato. Vide Strebæũ in Partitiones Cicer. * Circuitio.) περίφρασις, circuitus loquẽdi, qui nõnunq̃ neceſſitatẽ habet, quoties dictu deformia operit, vt Saluſtius, Ad requiſita naturæ, Interim ornatũ petit ſolum, qui eſt apud poetas frequẽtiſſimus & apud oratores nõ rarus, ſemper tñ adſtrictior. Quicquid enim ſignificari breuius poteſt & cũ ornatu latius oſtenditur, periphraſis eſt. Verũ hæc, vt cũ decorũ habet, periphraſis ita cũ in vitiũ incidit, περισσολογία dicitur. Obſtat enĩ, q̃cquid nõ adiuuat. Fabius lib. octauo cap. ſexto. Porro elegãs eſt cũ fit notatione, de qua infra. Variandi rationes per periphraſim habes in priore de copia cõmentario apud Eraſ. * Tranſgreſſio.) Quæ peruerſione fit. ἀναστροφὴ dicitur: quę tranſiectione, Hyperbaton, hoc eſt, cõſtructionis perturbatio. Multa erudite Fabius libro. 8. cap. ſexto. * Superlatio.) Hyperbole multos habet modos: de qua elegantiſſ. Quintil. in fine lib. 8. Huic oppoſita eſt μείωσις. Vtriuſque variandi rationes habet Eraſ. in Copia. de hyperbole locus eſt elegãs apud Senecam lib. ſeptimo, de Beneficiis, capi. 22. & 23. * Intellectio.) συνεκδοχή. Hæc variare ſermonẽ poteſt, vt ex vno plures intelligamus, parte totũ, ſpecie genus, præcedentibus ſequẽtia, vel contra. Multa Fab. lib. octauo. * Abuſio.) κατάχρησις. Differt hęc a trãſlatione. Abuſione enim vtimur, vbi nomẽ omnino deeſt: tranſlatione, vbi aliud eſt. Patribus ouis lapidare, κατάχρησις dicitur. Ita et Pli. lib. 9 Perequitarẽ, ait, in delphino. * Tranſlatio.) μεταφορὰ, de qua copioſe Fabius lib. 8. cap. ſexto tropus cũ frequẽtiſſimus, tũ longe pulcherrimus, vt indocti quoque & nõ ſentientes ea frequẽter vtanť: tum ita iucũda atque nitida, vt in oratione quãlibet clara proprio tamẽ lumine eluceat. Cauẽdũ vero ne ſit humilis, ſordida, maior, minor, diſſimilis redundãs, dura, poetica. Debet ea aut vacantem occupare locũ, aut ſi in alienũ venit, plus valere eo quẽ expellit. Plutarchus eã ait ἐνδεικτικὸν καὶ ἐναργέστερον ποιεῖν τὸν λόγον. lege quæ ex. 3. Rhetor. Ariſto. Sturmius in partitiones Ciceronis collegit. Ea vtimur, rei ante oculos ponendę cauſa.) Hoc eſt, intentionis gratia. ſic. n. ἀδύνατα loquuntur. * Permutatio.) Huius prima ſpecies ab authore poſita græcis dicuntur ἀλληγορία, quam inuerſionem interpretamur. Vt Horat. O nauis, referent in mare te noui Fluctus, o quid agis, fortiter occupata Portum, totusq; ille locus, quo nauim pro repub. fluctum tempeſtates pro bellis ciuilibus, portum pro pace & concordia dicit. Huius vſus eſt frequentior ænigmatis, ſententiis prouerbialibus, ac prouerbiis παροιμίαν enim Diomedes & Donatus allegoriæ ſpeciem faciunt. Altera ſpecies permutationis continet & ironiam & antiphraſin εἰρωνεία eloquutiũcula Saluſtiana cõmodiſſime exprimiť, cũ aliud in pectore clauſum, aliud in lingua pmptũ habemus, & ſententiã enunciationi in cõtrariũ a verbis accipitur: vt, Scilicet is ſuperis labor eſt. Rufinianus. Multis diſputat Fabius lib. nono, cap. 2. Ironiã aliquãdo ſchema eſſe, aliquãdo tropum. Cuius ſex ſpecies enumerat Rufinianus. cleuaſmõ, charientiſmũ, aſtyſmũ, diaſyrmũ, exuthenismum, & ſarcaſmũ. Cleuaſmos ſiue epicertomeſis, cũ aliquos amare oratione non ſine deriſu inſectamur. En

agros,& ꝗ̄ bello Troiane petiſti Heſperiam metire iacẽs. χαριεντισμὸς, ſiue ſcomma. Hae figura ſit feſtiua dictio, cũ amœnitate mordax. vt apud Cicer. Fecit.n. vt uultũ ipſius, & illã vſque ad talos demiſſam purpurã cogitetis. Quæ duriora re ipſa ſunt.hae figura gratioſiſſimis verbis molliunẽ. Terent. Bona verba quęſo:cũ piſtrinũ deprecareẽ Dauus, quod Plato δυσφημίαν dicit,primo de Repub. ἀστεισμὸς, vrbanitas, lõge petitus iocus eſt adeoq; inexpectatas de re aliqua abſurda: Atq; idẽ iungat vulpes,e mulgeat hircos. διασυρμὸς fit,cũ rẽ aliq̃ aut perſonã eleuamus,Cic. Sed repẽte tanq̃ epoto pharmaco factus eſt verres,redit ad ſe atque ad ſuos mores. Aquila deriſionẽ vel eleuationẽ vocat Ea ſolemus & ludentes diſſoluere quę dicunẽ ab aduerſariis. Qualis eſt locus pro Murena in Sulpitiũ. Totus de iure ciuili. ἐξουθενισμὸς. figura hæc fit,cũ rem aliq̃ extenuamus, e contẽptã facimus. Cato: Antiochus epiſtolis bellũ gerit calamo & attamento militat. σαρκασμὸς,hoſtilis deriſio.eadẽ videẽ eſſe cum Chleuaſmo: Neq; timoris Argue tu Drãce. ἀντίφρασις,vnius verbi eſt ironia Bellum minime bonum, cum ſtolidum & pinguem, acutum dicimus.

ASCENSIVS.

RESTANT.i.reliquę ſunt & decẽ exornationes verborũ,quas nos nõ diſperſimus,vage.i. in varia loca ſine delectu, ſed ſeparauimus a ſuperiorib⁹,idcirco ꝙ oẽs ſunt poſitę i vno genere,nã hoc eſt propriũ eorũ omniũ, vt recedatur.ſ.in eis ab vſitata.i.cõſueta poteſtate verborũ, atq; oratio cõferatur in aliã rationẽ cũ quadã venuſtate. Reſtant,decem ſequuntur verbi exornationes,quas ideo ſeorſum ab aliis collegiſſe, e vno in loco poſuiſſe dicit Cicero:quoniã ſub vno ſunt genere tranſlatione.ſ. vel abuſione:nã a proprio vocabulo in omnibus diſcedimus:& aliud nõ propriũ pro eo ponimus:hoc autem tũc potiſſimũ facimus:cũ aut nõ placet,aut nõ inuenitur ꝓpriũ. Vno genere:tranſlatione vel abuſione. Poteſtate: quę eſt ꝓpria eius rei de qua loquimur. Cũ quadã venuſtate:vt cõgrua ſit abuſio: & rei cõueniens tranſlatio:nõ dura omnino,aut aliena, vt ſupra dictũ. ℭ De qbus.ſ.decẽ exornationibus :noiatio.ſ.granis eſt pria:quæ admonet:noſmet vt noiemus idoneo verbo.i.vocabulo eã ſup.rẽ:cui rei nomẽ,aut non.i.nullũ ſit,aut ſatis idoneũ non ſit,noiemus inquit.eã aut imitationis.ſ.naturæ, aut ſignificationis.i.ſignificãdę rei gr̃a. Imitationis ſup.cã : maiores .i.Priſci Romani appellauerũt.i.impoſuerũt rebus has voces: rudere qđ aſinorũ ſonũ imitaẽ:vagire: qđ infantiũ murmurare qđ aquarũ: & ſibilare quod venti e ſibilantiũ imitatur ſonũ. Cauſa rei ſignificandæ, ſup.appellauerunt aut nominamus ſic. Poſtq̃ iſte.ſ.vilis e contẽnẽdus fecit impetũ in rẽpub.fragor ciuitatis eſt auditus in primis.vbi per fragorẽ ſignificatur vehemẽtia obſtrepentiũ. Cætera patent. ℭ Pronũciatio.i.antonomaſia:eſt quę demõſtrat ſicut quodã cognomine extraneo i id quod nõ poſſit appellari:ſuo.i. proprio nomine:vt ſi qs loquitur de Gracchis:qui ꝙ ob ſeditionẽ cæſi ſunt nõ videnẽ nominandi inquit:at nepotes Africani &c. Cętera declarat Franciſcus. ℭ Denoĩatio.i.metonomya eſt quę trahit orõnẽ.i.denominationẽ a reb⁹ ꝓpinquis e finitimis:qua.ſ.orõne res poſſit intelligi:quę.ſ.res ſit apppellata non ſuo.i.improprio vocabulo. Oſtẽdit ãt dilucide ſatis er⁹ ſpẽs. ℭ Circuitio eſt oratio circunſcribens rẽ ſimplice aſſumptã:elocutione.i.pluribus verbis cõcinne poſitis &c. Transgreſſio eſt q̃ perturbat ordinẽ verborũ traiectione.i.trãſpoſitione,aut peruerſione.i.contraria verſione:vt quæ pręcedere debeãt ſequãtur. Peruerſione ſic. Hoc &c.cõſtruẽda ſunt verba:vt iacẽt.aliter nõ faciant cõueniens exemplũ,potiſſimũ aũt peruertunẽ illa pietate pro veſtra : nã ordo eſt.pro veſtra pietate. Traiectione.i.tranſpoſitione verborũ ſit hoc modo. Inſtabilis &c. Quorũ ordo ſine traiectione eſſet. Fortuna inſtabilis valuit plurimũ in iſtũ. Secũdũ exẽplũ ſic cõſtruitur. Caſus eripuit tibi inuidioſe.i.per ſummã inuidiã: oẽs facultates bene viuendi. Huiuſmodi &c. Docet vtilitatem verbis ſatis apertis. ℭ Superlatio.i.hyperbole eſt oratio ſuperãs veritatẽ,cauſa alicuius augẽdi vel minuẽdi. Exẽpla ſatis declaranẽ a Franciſco. ℭ Intellectio eſt cũ res cognoſciẽ tota de parua parte.i.per paruã partẽ, aut cũ pars cognoſciẽ de toto .i.per totũ. Totũ intelligiẽ ſic de parte. Illæ tibię nuptiales.i.in nuptiis inflari ſolitę :nõ cõmonebant.i.memorẽ faciebãt te matrimonii. Nam hic.i.in hoc exẽplo aut dicto omnis ſanctimonia.i ſolẽnitas nuptiarũ intelligiẽ vno ſigno tibiarũ. Pars ſup. intelligiẽ de toto.i.per totũ.vt ſi qs dicat ei qui oſtẽdit veſtitũ, aut ornatũ pręcioſum:tu oſtẽtas mihi diuitias:& iactas cõpias .i.abũdantias tuas locupletes.i.qbus loculos expleſ : vbi a parte accipitur totũ. Nam ſi duntaxat eas veſtes haberet nõ eſſet diues dicẽdus. Plura ſup.intelligũtur ab vno.i.per poſitionem vnius:hoc eſt pluralis numerus per ſingularẽ:hoc mõ. Hiſpanus pro multi Hiſpani:fuit auxilio,pro fuerũt auxilio. Pœnos pro pœnis.i.Carthaginẽſibus. Ille.ſ.notiſſimus tranſalpinus.i.Galli trans alpes reſpectu Italorũ habitãtes : immanis.i.inhumaniſſimi fuit.i.fuerũt auxilio ipſis Pœnis. Nõ nemo.i.plurimus: Togatus.i.Latinus,aut Romanus: ſenſit quoq; idẽ.i.Gallorũ imanitatẽ in italia. Vnũ intelligitur a pluribus ſic. Calamitas atrox pulſabat pectora pro pectus meũ, aut acerius mœrore .i.mœſtitia:itaq.i.& ita ſpiritus anhelans præ cura.i.propter anxietatẽ:ducebaẽ ex imis pulmonibus : pro eo qđ eſt ex imo pulmone. Declarat exẽpla,qbus plura pro vno: vnũ pro pluribus poniẽ dices. Nã plures Hiſpani e Galli & Togati intelliguneẽ ſup.in ſupioribus ponitur dices. Nã plures Hiſpani e Galli & togati intelligunẽ ſup.in ſuperioribus.i.prioribus exẽplis: & vnũ pectus, & vnum pulmo intelligitur hic.i.in poſteriore exẽplo:per pectora & pulmones pluraliter dicta. Et ille numeroſus.ſ.prior erit diminutus gratia feſtiuitatis: & hic.ſ.poſterior erit adauctus gratia grauitatis. ℭ Abuſio eſt quæ abutiẽ.i.indebite vtitur verbo ſimili & ꝓpinquo.ſ.debito & ꝓprio: pro certo & ꝓprio.i.loco certi & ꝓprii:hoc mõ. Vires hoĩs ſunt breues:vbi ꝓprie dicas paruę,aut ſtatura hoĩs parua eſt: vbi dicendũ eẽt breuis,aut cõſiliũ eſt in hoĩe longũ:vbi dicas magnũ,aut orõ magna:pro eo qđ eſt longa,aut vti ſermone pauco.i.breui.nã facile eſt intellectu.i. ad intelligẽdũ: verba finitima.i.affinis ſignificationis:rerũ diſſimilium:eſſe tractata rõne abuſionis .i.vt ſignificetur abuſio fieri ad venuſtatẽ quã varietas dicẽdi cõciliat. ℭ Trãslatio eſt cũ verbũ trãsfertur in quãdã rem ex alia re:qđ.ſ.verbũ videtur poſſe transferri recte:propter ſimilitudinẽ. Igitur continuatiua eſt particula: ea.ſ.tranſlatio ſumitur cã rei ponẽdę ante oculos ſic. Hic tumultus expergefecit ſubito terrore Italiã. Vbi tranſlatio eſt ab hoĩe qui ſomno excutitur. Et ſup.ſumitur cã breuitatis ſic. Recens aduẽtus exercitus extinxit ciuitatem ſubito, vbi tranſlatio ab aqua ignẽ extinguẽte:ſubitam vrbis deletionẽ depingit. Et cauſa vitãdę obſcœnitatis.i.turpitudinis verborũ ſup.ſumitur ſic. Cuius mater delectetur quotidianis nuptiis.i.vnicuiq; ſe ꝓſtituit. Cauſa augẽdæ ſic. Nullius &c. Notũ eſt exẽplum. Sumpta tranſlatio eſt a deuoratore maximo. Minuendi &c. Tranſlatio ſumpta eſt ab aura tenui. Cauſa ornãdi:cuius tranſlatio a plãtis & cæteris vegetabilibus ſumitur. Rhetores ſup.dicunt oportere tranſlationem eſſe pudentẽ.i.parce & pudenter factã : vt tranſeat in rem conſimilẽ:rõne.i.non temere.ſed ob certã cauſam : ne videatur tranſcurriſſe in rem diſſimilẽ temere : & cupide.i.affectãter. ℭ Permutatio eſt oratio demõſtrãs aliud verbis, aliud ſententia:quæ ex verbis permutatio ſenſu elicitur, vnde græce allegoria dicitur. Ea diuiditur in tres partes:videlicet ſimilitudinẽ,argumẽtũ, & contrarium. Sumitur.ſ.permutatio per ſimilitudinem cum tranſlatione: vna,aut plures ponuntur frequenter ductę, id eſt tractæ de oratione ſimili ſic. Nam cum canes funguntur officiis : luporum.i.qñ præſides depredatores ſunt ſubditorum:cuinã credemus.i.cõmittemus pecuaria : vt oues, capras,boues,pręſidio.i.ad defenſionẽ:q.d.nulli ſatis tute. Vbi ſimilitudo eſt inter paſtores & præſides, ad q̃ Saluator quoq; alludit in euãgelio.e ꝓphetæ frequenter. Permutatio ſup.tractatur per argumẽtũ.i.approbationũ:cum.i.quando ſimilitudo ducitur a perſona,aut a loco, aut aliqua.i.alia quauis re, cauſa augendi,aut minuendi:vt ſi quis dicat. Druſum.ſ.Liuium Gracchum.i.ſimilem Gracchi, & ita augeat,quaſi Gracchis ſeditioſior eſſet Druſus: & dicat Numitorem qui eiectus erat regno: obſoletum.i.ſitu.immunditiaq; victum:quod minuendæ dignitatis eius dicatur. Permutatio ducitur ex contrario ſic : vt ſi qs illudens.i.per ironiam loquens appellet hominem prodigũ & luxurioſum,parcum & diligẽtem. Et nos poterimus in hoc poſtremo,quod ſumitur ex contrario:& in illo primo quod ducitur a ſimilitudine: vti argumento per tranſlationem. Per ſimilitudinem ſic. Quid ait hic rex Agamemnõ.i.ſummus imperator noſter(vt Agamẽnon olim græcorum fuit) ſiue:vt.ſ.ſecũdum quod crudelis eſt, potius Atreus noſter. Ex contrario ſup. vtemur argumento, ſi vocemus quempiam qui verberauerit patrem. Aeneã qui pientiſſimus in patrẽ fuit,& nomine-

mus

mus adulterum.i.eum qui cõmiſit adulterium Hippolytum:qui caſtiſsimus prædicat. Hæc ſunt quæ videbant dicẽda de exornationibus verborum nunc res ipſa.i.ratio docendi monet: vt tranſeamus deinceps ad exornationes ſententiarum, id eſt ad declarationes earum.

Petri Victorii Caſtigatio.

NOn cito Sariſſę Grecia potuę ſunt. Aut idẽ Gallos ſignificans, dicat. Nec tñ facile ex Italia armatura tráſalpina depulſa eſt.) Vetuſta lectio, Materis tranſalpina: quá recta eſſe puto. Eſt.n. Materis telũ, quo vtebãtur Galli. Non. Marcel. de genere armoꝝ hæc duo loca Siſennę citat, in quibus huius teli mẽtio eſt. Siſenna hiſtoriaꝝ lib.3. Galli materibus, Sueui láceis configunt. Idẽ lib.4. Alii materibus aut láceis tñ mediũ perturbãt agmen. Per hoc aũt telũ Gallos intelligi vult, quorũ peculiare erat, vt per ſariſſas ſuas Macedonas. Quia ignotius tamen tuq; tarm. erat hoc uerbũ, ideo hinc deletũ fuiſſe puto, quod & ei contigerat in.7.lib. hiſtor. T. Liuii, vbi prælũ cũ Gallis factũ narratur. Sic.n. legi debet Stetiq; ſuppreſſo impetu Romanus & quia iterũ ſeſsis ſubeũda dimicatio erat, & q; Coſ. dũ inter primores incautus agitat, leuo humeri materi prope traiecto, ceſſerat parũper ex acie. Nõ Machera: vt in cũctis impreſsis libris olim erat. Germani aũt nuper eũ locũ reſtituerunt, qui T. Liuii libros, quos tẽporis vetuſtas & hoium incuria nõ abſumpſit, ſumma cura & diligẽtia emendatos ediderunt. Vidi etiam priſcũ Liuii exẽplar, quod eam vocẽ incorruptam retinebat.

DE EXORNATIONIBVS SENTENTIARVM.

DISTRIBVTIO eſt, cũ in plures res, aut perſonas negotia certa, quædam diſpertiuntur, hoc modo: Qui ueſtrum iudices nomen ſenatus diligit, hunc oderit neceſſe eſt. petulantiſsime.n. ſemp iſte oppugnauit ſenatũ: Qui equeſtrẽ locũ ſplendidiſsimũ cupit eſſe in ciuitate, is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe uelit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſsimo maculæ atq; dedecori ſit. Qui parẽtes habetis, oſtẽdite iſtius ſupplicio, uobis hoĩes impios nõ placere. Quibus liberi ſunt, ſtatuite exẽplũ, quátæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi cõparatæ. Itẽ: Senatus officiũ eſt, cõſilio ciuitatẽ iuuare. Magiſtratus officiũ eſt, opera et diligẽtia cõſequi Senatus uoluntatẽ. Populi eſt officiũ, res optimas, et homines idoneos maxime ſuis ſentẽtijs eligere, & probare. Accuſatoris officiũ eſt inferre crimina Defenſoris, diluere et propulſare. Teſtis eſt, dicere quæ ſcierit, aut audierit. Quæſitoris eſt, unũquenq; horũ in officio ſuo continere. Quare L. Caſsi, ſi in cauſa teſtẽ præterquã quo ſciat aut audierit, argumẽtari, & coniectura proſequi patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonij cõmiſcebis, teſtis improbi cupiditatẽ cõfirmabis, reo duplicẽ defenſionẽ parabis. Eſt hæc exornatio copioſa. Cõprehendit enim breui multa, & ſuum cuique tribuens, officium ſeparat, & res diuidit plures.

Licentia eſt, cum apud eos, quos aut uereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure noſtro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligũt, cum in aliquo errato uere reprehendi poſſe uideantur, hoc modo. Miramini Quirites, quòd ab omnibus ueſtræ rationes deſerantur, quòd cauſam ueſtram nemo ſuſcipiat, quòd ſe nemo ueſtri defenſorem profiteatur? Id tribuite ueſtræ culpæ. Atq; deſinite iſtud mirari. Quid eſt enim, quare non omnes iſtam rem fugere, ac uitare debeant? Recordamini quos habueritis defenſores, ſtudia eorum uobis ante oculos proponite. Deinde exitus omnium cõſiderate, tum uobis ueniat in mẽtem, ut uere dicam, negligentia ueſtra, ſiue ignauia potius, illos omnes ante oculos ueſtros trucidatos eſſe, inimicos eorũ ueſtris ſuffragijs in ampliſsimũ locũ perueniſſe. Itẽ: Nã qui ſ fuit iudices, quare in ſentẽtijs ferũdis dubitaueritis, aut iſtũ hoĩem nefariũ ampliaueritis? non apertiſsimæ res erãt crimini datæ? non omnes hæ teſtibus cõprobatæ? nõ cõtra tenuiter, & nugatorie reſpõſum? Hic uos ueriti eſtis, ſi primo cœtu cõdẽnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini. Dũ eã uitaſtis uituperationẽ, quæ lõge à uobis erat abfutura, eã inueniſtis, ut timidi atq; ignaui putaremini. Maximas et priuatas et publicas calamitates accepiſtis, cũ etiã

CAPIDVRVS.

DIſtributio eſt.) Hãc Græcorum quidã διαλλαγὴν vocant. Hæc exornatio non multum differt ab ea quã paulo poſt diuiſionẽ vocat, niſi quod hæc plura argumẽta ad vnũ effectũ educit, illa duabus ſententiis ſibi inuicẽ oppoſitis cõſtata eſt: vt Odit porro priuatá luxuriã, publicã magnificẽtiá diligit. Vtrique Rutilius antitheti ſpeciẽ eſſe arbitratur. Licentia eſt.) Quid de hac exornatione ſcribat Quintilianus, dicendum puto. Ac ne quẽpiam táti viri iudicio fruſtrer, ſicut adhuc in cęteris, vbi eius authoritatem aſſerere conuenit, non feci, eius verba ſubiiciam. Quæ vero ſint augendis affectibus accommodatæ figuræ, conſtant maxime ſimulatione. náque & iraſci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & optare, & quæcunq; ſunt ſimilia his fingimus. inde ſunt illa, Liberatus ſum reſpiraui, bene habeo, & quæ amentia eſt hęc? & o tempora, o mores, o miſerum me. cõſumptis enim lacrymis, infixus tamen pectori hæret dolor, & Magnæ nunc hiſcite terræ. quod exclamationẽ quidã vocát, ponũtq; inter figuras orationis. Hæc quotiẽs vera ſunt, nõ ſunt in ea forma de qua nũc loquimur: at aſſimulata & arte cõpoſita, proculdubio ſchemata ſunt exiſtimãda. qđ idẽ dictũ ſit de oratione libera, quã Cornificius licẽtiã vocat Gręci παρρησίαν. Quid enim minus figuratum, quã vera libertas? ſed frequenter ſub hac facie latet adulatio. nam Cicero cum dicit pro Ligario, Suſcepto bello Cęſar, geſto iam etiá ex parte magna, nulla vi coactus, cõſilio ac voluntate mea, ad arma profectus ſum, quæ erát cõtra te ſumpta non ſolum ad vtilitatem Ligarii reſpicit, ſed magis laudare victoris clementia nõ poteſt. Diminutio eſt.) Hanc Græci μείωσιν & λιτότητα vocant. Hæc maleſtarie fieri ſolet, ſicut & amplificatio. Sed quũ in vtraq; ſummatum indiget orator, ſi ferè per rerũ auctionem ac immina-

tionem

tionem victoriam ſibi comparat. & apud poſteros famam, quæ elocutio attollat aut deprimat dicendum. Prima igitur eſt amplificandi vel minuendi ſpecies in ipſo rei nomine, vt cum eum qui ſit cęſus occiſum: qui ſit improbus, latronem: contraq; eum qui pulſauit, attigiſſe: & vulnerauit, læſiſſe dicimus. Hoc genus creteri, ac ſit manifeſtius, ſi ampliora verba cum ipſis nominibus quibus comparentur ponemus: vt Cicero in Verrem. Non enim furem ſed ereptorem: non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ: non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum religionumq; non ſicariũ, ſed crudeliſsimum carnificem ciuium ſociorumq; in veſtrum iudicium adduximus, vt altero modo ſit multum, hoc etiam ut plus ſit efficiatur. Quatuor autem maxime generibus conſtare amplificationem inuenimus incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementũ eſt potentiſsimũ, cum magna videntur etiá quæ inferiora ſunt: id aut vno gradu ſit, aut pluribus. per id venitur ad ſummũ, nec ad ſummũ mõ, ſed quodammodo ſupra ſummũ, Oibus his ſufficit vel vnũ Ciceronis exẽplũ. Facinus eſt vincire ciuẽ Romanũ, ſcelus verberare, prope parricidiũ necare, qđ dicã in crucẽ tollere? nã ſi tantum verberatus eſſet, vno gradu increuerat, ponẽdo vincire eſſe facinus, quod erat inferius. cũ vero dixerit, prope parricidiũ necare, ſupra qđ nihil, adiecit, Quid dicã in crucẽ tollere? ita cũ id qđ maximũ eſt occupaſſet, neceſſe erat in eo quod vltra eſt verba deficere. Eſt alter incremẽti modus, cũ ſupra ſummum adiectio ſit, vt apud Vergil. de Lauſo:

Quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Et de Nireo illud Homericum
Νιρεύς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε
τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ᾽ ἀμύμονα Πηλεΐωνα.

Tertius eſt quoque incrementi

modus, ad quē per gradus itur & quod non eſt plus quam maximum, ſed quo nihil maius eſſe oſtēditur. matrem tuam cecidiſti, quid dicam amplius? matrē tuam occidiſti, nam & hoc augendi genus eſt tantum aliquid efficere, vt non poſſit augeri. Verum vt hæc amplificatio in ſuperiora tendit, ita quæ fit per comparationem, incremētum ex minoribus petit. augēdo. o. quod eſt infra, neceſſe eſt extollat quod ſupra ponatur. vt Cicero in Catilinā: Serui meherculc mei, ſi me iſto pacto metuerent, vt te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem. Fit per cōparationem incrementum, eo modo quo argumenta a minoribus ad maiora deducūtur. nec tota totis, ſed etiam partes partibus comparantur: ſicut illud Ciceronis. An vero vir ampliſſimus, P. Scipio pontifex maximus, Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum Reipublicæ priuatus interfecit, Catilinā orbem terræ cæde atq; incēdio vaſtare cupientem nos conſules perferemus hic? & Catilina Graccho, & ſtatus Reipublicæ orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi & incendijs & vaſtationi, & priuatus conſuli comparatur. quæ ſi quis dilatare velit, plenos ſui ſingula locos habent. Ratiocinatione fiunt amplificationes, vt Cicero: Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate, quid fauces & latera ad ebrietatem? ſed minime ſunt otioſa. nam reſpiciētes ad hæc, poſſumus æſtimare quātum ille vini exhauſerit, quod ferre & coquere non poſſet illa corporis gladiatoria firmitate, ſed neceſſario euomere cōpulſus eſt. Ergo ſi ex alio aliud colligitur, nō minus poterit hęc quam quæ inter ſtatus ponit ratiocinatio nominari. Eadem enim ex cauſa nomen habet. Idē pręſtant quę anteceſſerūt, vt apud Vergilium, cum Aeolus a Iunone rogatus,

> Cauum conuerſa cuſpide montem
> Impulit in latus, ac venti velut agmine facto
> Qua data porta ruunt: eſt,

apparet quanta ſit futura tempeſtas. Solet ex alio aliud quoque augeri. vt cū Annibalis bellicis laudibus ampliator virtus Scipionis, & fortitudinem Gallorum Germanorumq; miramur, quo fit maior C. Cæſaris glòria. Sed & amplificant per ratiocinationē genus, cum ad aliquid refertur, quod dicimus. veluti illud Homericum.

maiores impendere uideantur, ſedetis & oſcitamini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nunciatur, & eū cuius opera nobis hæc accidunt, uos remoramini diutius & alitis, ac reipublicæ perniciem retinetis quoad poteſtis in ciuitate. Eiuſmodi licentia ſi nimium uidebitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur, nam continuo aliquid huiuſmodi licebit inferre. Hic ego uirtutem ueſtram quæro, ſapientiam deſidero, ueterem conſuetudinē requiro: ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur: ut altera res ab iracundia, & moleſtia remoueat, altera res aberrato deterreat. Hæc res ſicut in amicitia, ita in dicendo, ſi loco fit, maxime facit ut & illi qui audiūt, à culpa abſint: & nos qui dicimus, amici eorum, & ueritatis eſſe uideamur. Eſt autem quoddam genus licētiæ in dicendo, quod aſtutiore ratione comparatur, cum aut ita obiurgamus eos qui audiunt, quomodo ipſi ſe cupiunt obiurgari, aut id quod ſcimus facile omnes audituros, dicimus nos temere quomodo accipiāt, ſed tamen ueritate commoueri, ut nihilo ſecius dicamus. Horum amborum generum exempla ſubijciemus. Prioris huiuſmodi: Nimium Quirites, animis eſtis ſimplicibus & manſuetis, nimium creditis unicuique, exiſtimatis unumquēque eniti, ut perficiat quæ uobis pollicitus ſit. Erratis, & fruſtra falſa ſpe iam diu detinemini, ſtultitia ueſtra eſt, quia quod erat in ueſtra poteſtate, ab alijs petere, quàm ipſi ſumere maluiſtis. Poſterioris licentiæ hoc erit exemplum: Mihi cum iſto iudices fuit amicitia, ſed iſta tamen amicitia, tametſi uereor quomodo accepturi ſitis, tamen dicam, uos me priuaſtis. quid ita? quia ut uobis eſſem probatus, eum qui hoc oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio cui licentiæ nomen eſt, ſicuti demonſtrauimus duplici ratione tractabitur: acrimonia; quæ ſi nimiū fuerit aſpera, mitigabitur laude: & aſſimulatione, de qua ſuperius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quòd imitatur licentiam, & ſua ſponte ſe ad animum auditoris accommodat.

Diminutio eſt, cum aliquid eſſe in nobis, aut ijs quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria dicemus egregium; quod ne qua ſignificetur arrogans oſtentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo iure iudices dico, me labore, & induſtria curaſſe, ut diſciplinam militarem non in poſtremis tenerem. Hic ſi quis dixiſſet, ut optime tenerem, tametſi uere dixiſſet, tamen arrogans uiſus eſſet. nunc & ad inuidiam uitandam, & ad laudem comparādam ſatis dictum eſt. Item: Vtrum igitur auaritiæ cauſa, aut egeſtatis acceßit ad maleficiū? Auaritiæ? at largißimus fuit in amicos, quod ſignum liberalitatis eſt, quæ contraria auaritiæ eſt. Egeſtatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuisſimū patrimonium reliquit. Hic quoq; uitatum eſt, ne magnum, aut maximum, diceretur. Hoc igitur in noſtris, aut eorū, quos defendemus, egregijs cōmodis proferendis obſeruabimus. Nam eiuſmodi res & inuidiam contrahunt in uita, & odium in oratione, ſi inconſiderate tractes. Quare quemadmodum ratione in uiuendo fugitur inuidia, ſic in dicendo conſilio uitatur odium.

Deſcriptio nominatur, quæ rerum conſequentium continet perſpicuam, & dilucidam cum grauitate expoſitionem, hoc modo. Quòd ſi iſtum iudices ueſtris ſententijs, li-

> οἱ δ' ὡς οὖν εἴδονθ' Ἑλένην ἐπὶ πύργον ἰοῦσαν,
> ἦκα πρὸς ἀλλήλους ἔπεα πτερόεντ' ἀγόρευον,
> οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς,
> τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν.
> αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν.

Vbi licet animaduertere, vt Troiani principes Græcos Troianosq; propter Helenæ ſpeciem tanto temporis ſpatio ſuſtinere bellum, indignum, non putarunt. quæ nam igitur illa forma credenda eſt? non enim hoc dicit Paris qui rapuit, non aliquis iuuenis, aut vnus e vulgo, ſed & prudentisſimi, & Priamo aſſidentes. Ad hoc etiam pertinet clypeus Aiacis, cū dicit Homerus, τῷ βάλε ... δεινὸν σάκος ἑπταβόειον. & Achillis, cum idem inquit, αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε ἄλλεω. Ex armis enim illorum heroum magnitudo nobis datur intelligi. qua virtute egregie etiam vſus eſt Vergilius in Cyclope. Nā qui illud corpus mente conciplam, cuius trunca manum pinus regit? Hoc illi eſt ſimile, quod ſupra emphaſim diximus nominari. Amplificatio autem per congeriem verborū ac ſententiarum idem ſignificātium, exponenda reſtat. hæc ſi non etiam per gradus aſcēdat, tamen velut aceruo quodam alleuatur. quale illud Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? quis ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mēs, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Hæc etiam creſcere ſolet, verbis omnibus altius atque altius inſurgentibus. vt, Aderat ianitor carceris, carnifex prætoris, mors terrorq; ſociorum & ciuiū Romanorum. Eadem ratio eſt minuendi. nam totidem ſunt aſcēdētibus gradus. ideoq; vno ero contentus exēplo eius loci, quo Cicero de oratione Rutilii hęc dicit: Pauci tamen, qui proximi aſtiterant, neſcio quid illum de lege agraria dicere ſuſpicabantur. Scio pleriſque videri poſſe ſpeciem amplificationis hyperbolen. nam & hæc in vtranque partem valet, & ad augendas & minuendas res.

Deſcriptio nominatur.) Hęc a Græcis διατύπωσις vocatur, cui τοπογραφία ſpecies ſubiicitur, id eſt, loci deſcriptio. illum primo nominatum Cicero. alibi ſub oculos ſubiectionem nominat, cum res non geſta indicatur, ſed vt ſit geſta oſtēditur: nec

nec vniuerſa, ſed per partes, vt, Ipſe inflammatus ſcelere & furore in forum venit, ardebãt oculi, toto ex ore crudelitas eminebat. nec ſolum quæ facta ſunt, aut fiant, ſed quæ futura ſunt, imaginamor.

Diuiſio eſt, quæ rem ſemouens a re utranque abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo: Cur ego tibi obiiciam quicquam, ſi probus eſt?) De hac ſupra dictũ eſt exornatione.

Frequentatio eſt, cum res in tota cauſa diſperſæ coguntur.) Hæc amplificationis pars eſt, quã per cõgeriẽ ſupra vocauim⁹.

Expolitio eſt.) Hæc multarum eſt figuratũ tractatio. oratio a Græcis, vt opinor hęc σχηματισμένη, id eſt figurata, ac per hoc ornata nominatur. Quod mihi bene videtur Decius intellexiſſe: qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus ſe in hoſtes immiſiſſe medios, vnde amiſit vitam, & non perdidit. re enim viliſſima & parua maximam redemit, vitam dedit, accepit patriam, amiſit animam, potius eſt gloria, quæ cum ſumma laude pdita uetuſtate quotidie magis enteſcit. quod ſi p republica debere accedere ad periculum, & ratione demonſtratum eſt, & exemplo comprobatũ, hi ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitant. Tres ſe Decii pro republica deuouiſſe dicuntur, vt in primo de Finibus bonorum & malorum ſcribit Cicero. Si quis autem ſcire cupiat, quo pacto deuotio ea fieret a veteribus, Macrobium in Saturnalibus legat qui de ea re abunde ſcripſit.

Commoratio eſt, cum in loco firmiſſimo.) Et in perpetua oratione, ſicut & expolitio, inuenit. ea de cauſa a pleriſq; inter figuras non ponitur.

Contentio eſt.) De hac ſupra diximus. Multæ autẽ ſunt figuræ, vt tam apud Quintilianum quã apud Græcos eſt manifeſtũ, quæ eodẽ nomine appellatæ, aliquã tamen habeant differentiam: ſicut ironia, ſicut antiphraſis, & ſimiles. alia. o. verborum, alia ſententiarum eſt.

Similitudo eſt oratio traducẽs.) Hæc Græcis παραβολὴ, ab aliis εἰκὼν eſt nominata. hic qd de hac figura ſcribat Quintilianus, totum eum locum ſubiicere mihi uiſum eſt, quia is plura quã quis alius de ea locutus videatur, ac ita aperte, vt expoſitione nõ indigeat, Pręclare vero, inquit, ad inferendam rebus lucem repertę ſunt ſimilitudines, quarum aliæ ſunt quæ probationis gratia inter argumenta

beraueritis, ſtatim ſicut è cauea leo miſſus, aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex catenis uolitabit, & uagabitur in foro acuens dentes multos in cuiuſq; fortunas, in amicos atq; inimicos, notos atq; ignotos incurſans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum ac omnem familiam perfringens. Rempub. funditus labefactans. Quare iudices eijcite eum de ciuitate, liberate omnes formidine, uobiſq; ipſis conſulite: nam ſi iſtũ impunitum dimiſeritis, in uoſmetipſos, mihi credite, feram, & truculentam beſtiam iudices immiſeritis. Item. Nam ſi de hoc iudices grauem ſententiam tuleritis, uno iudicio ſimul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius ſpes ſenectutis omnis in huius adoleſcentia poſita eſt, quare uelit in uita manere, non habebit; filij parui priuati patris auxilio ludibrio & deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti; tota domus huius indigna concidet calamitate; at inimici ſtatim ſanguinolenta palma, crudeliſſima uictoria potiti inſultabunt in horum miſerias, ſuperbire ſimul & uerbis inuehetur. Item. Nam neminem ueſtrum fugit Quirites, capta urbe, quæ miſeriæ conſequi ſoleant: arma qui contra tulerint, ſtatim crudeliſſime trucidantur; cæteri qui poſſunt per ætatem & uires laborem ferre, rapiuntur in ſeruitutem; qui non poſſunt, uita priuantur: uno deniq; atq; eodem tempore domus hoſtili flagrat incendio; & quos natura aut uoluntas neceſſitudine aut beneuolentia coniunxerit, diſtrahuntur: liberi partim è gremijs parentum diripiuntur, partim in ſinu iugulantur, partim ante pedes conſtuprantur. nemo iudices eſt, qui poſſit ſatis rem conſequi uerbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, uel indignatio, uel miſericordia poteſt commoueri, cũ res conſequentes cõprehenſæ uniuerſæ pſpicua breuiter exprimuntur oratione.

Diuiſio eſt, quæ rem ſemouens à re, utranq; abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi obijciam quicquam? ſi probus es, non meruiſti; ſin improbus, num commoueris? Item: Quid nunc ego de meis proprijs meritis prædicem? ſi meminiſtis obtundam: ſin obliti eſtis; cum re nihil egerim, quid eſt quod uerbis proficere poſſim? Item: Duæ res ſunt quæ poſſunt homines ad turpe compendium cõmouere, inopia atq; auaritia. te auarum in fraterna diuiſione cognouimus, inopem atq; egentem nunc uidemus. qui potes igitur oſtendere cauſam maleficij non fuiſſe? Inter hanc diuiſionem, & illam quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus ſecundum narrationem, hoc intereſt: illa diuidit per enumerationem, aut per expoſitionem, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat, et breui duabus, aut pluribus partibus ſubijciẽs rationes, exornat orationem.

Frequentatio eſt, cum res in tota cauſa diſperſæ coguntur unum in locum, quo grauior, aut acrior, aut criminoſior oratio ſit, hoc pacto: A quo tandem abeſt iſte uitio: quid eſt iudices, cur uelitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor eſt, inſidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, ſuperbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infeſtus cognatis, in ſuperiores contumax, in æquos & pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, deniq; in omnes intolerabilis. Eiuſdem generis eſt illa frequentia, quæ plurimum coniecturalibus cauſis opitulatur, cum ſuſpiciones, quæ ſeparatim dictæ, minutæ, & infirmæ erant, unum in locum

ponuntur, aliæ ad exprimendã rerum imaginem compoſitæ. quod eſt huius loci proprium. inde lupi, ceu raptores, atra in nebula, & aui ſimiles,

Quæ circum littora. circum
Piſcoſos ſcopulos humilis
volat æquora iuxta.

Quo in genere id eſt præcipue cuſtodiendum, ne id quod ſimilitudinis gratia aſciuimus, aut obſcurum ſit, aut ignotum. Debet enim quod illuſtrandæ alterius rei gratia aſſumitur, ipſum eſſe clarius eo quod illuminat. quare poetis quidem permittam⁹ ſane eiuſmodi exẽpla.

Quales vbi hybernam Lyciam, Xantiq; fluenta
Deſerit, aut Delon maternam inuiſit Apollo.

Nuo eidem oratorem decebit, vt occultis aperta demonſtret. Sed illud quoque, de quo in argumentis diximus, ſimilitudinis genus ornat orationem, facitq; eam ſublimem, floridam, iucũdam, mirabilem. Nam quo longius quæque petita eſt, hoc plus affert nouitatis, atque inexpectata magis eſt. illa uulgaria videri poſſunt, & utilia tantum ad cõciliandam fidem: Vt terram cultus, ſic animum diſciplinis meliorem vberioremq; fieri. & vt medici abalienata morbis membra præcidunt, ita turpes ac perniciosos, etiamſi nobis ſanguine cohęreant, amputandos. Iam ſublimius illud pro Archia. Saxa atque ſolitudines voci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atque conſiſtunt. quod quidem genus a quibuſdam declamatoria maxime licentia corruptum eſt. Nam & falſis vtuntur, nec illa iis quibus tandem ſimilia videri volunt, applicant: quorum vtrunque in his æque me iuuene vbique cauſari ſolebãt. Magnorum fluminum nauigabiles fontes ſunt, & generoſioris arboris ſtatim planta cũ fructu eſt. In omni autem parabola, aut pręcedit ſimilitudo, & res ſequitur: aut pręcedit res, & ſequitur ſimilitudo. ſed interim libera & ſeparata eſt, interim & (quod longe optimum eſt) cum re cuius eſt ima connectitur collatione inuicem reſpondente. quod facit redditio contraria, quę antapodoſis dicitur pręcedit ſimilitudo illa, cuius modo feci mentionem: Inde lupi ceu raptores atra in nebula, In primo Georgicon, poſt longam de bellis ciuilibus atque externis conqueſtionem.

Vt cum carceribus ſeſe effudere quadrigę,
Addunt in ſpatia, & fruſtra retinacula tendens.

Fertur equis auriga, nec au-
dit currus habenas.

Sed hæc ſunt ſine appodoſi. Redditio autẽ illã rem vtranq; qua cõparat, velut ſubijcit ocu lis, & pariter oſtendit, cuius pręclara apud Vergil. multa reperio exempla, ſed oratoriis potius vtendum eſt. dicit Cicero pro Murena. Vt aiunt in Græcis artificibus eos auledas eſſe, qui citharœdi fieri non potuerunt: ſic nos videmus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris ſtudium diuertere. Et illud pro eodem, iam pene poetico ſpiritu, eo tamen cũ ſua redditione, quod eſt ad ornatũ accommodatius. Nam vt tempeſtates ſæpe certe aliquo cœli ſigno commouentur, ſicut ſæpe ab improbis nulla certa ratione obſcura aliqua ex cauſa concitantur: ſic in hac comitiorum tempeſtate populari, ſæpe intelligas quo ſigno commota ſit. ſępe ita obſcura eſt, vt ſine cauſa excitata videatur. Sint & illæ breues, vagi per ſyluas ritu ferarũ. Et illud Ciceronis in Clodium, Quo ex iudicio velut ex incendio nudus effugit: quibus ſimilia poſſunt cuicunq; etiam ex quotidiano ſermone ſuccurrere. Hæc omnia ad verbum de ſimilitudine Quintilia. Abſoluta igitur illa ſimilitudo eſt, vt etiam Plutarchus ſcribit quæ πρότασιν & ἀπόδοσιν, hoc eſt propoſitionem & redditionem habet: quæ ſecus, imperfecta. Itẽ eiuſmodi eſt, vel ut diximus, vt modo res antecedat, & ſequatur ſimilitudo: modo contra, ſimilitudo præcedat, & res ſequatur. Vtrunq; Horatius in hoc complexus eſt.

Creſcit extento velut ar-
bor æuo.
Fama Mercelli, micat inter
omnes.
Iulium ſidus, velut inter ignes
Luna minores.

Quemadmodum in palæſtra, qui tædas ardentes accipit.) Mos fuit apud veteres, vt in palæſtra currentium primus facẽ ſequenti traderet, & ſecundus tertio, & ſic deinceps, quo ad vltimum vſque perueniret.

Hinc Perſius,
Qui prior es, cur me inde cur
ſu lampada poſcis?
Et Lucret. Augeſcũt aliæ gen
tes, aliæ minuuntur,
Inq; breui ſpatio mutantur,
ſed animantum
Et quaſi curſores vitæ ſic lã-
pada tradunt.

Exemplũ eſt, alicuius facti aut dicti præteriti. cum certi authoris nomine propoſitio.) Hoc Græci παράδειγμα vocant, de quo ſupra, in argumentis ſatis

coactæ rem uidentur perſpicuam facere, non ſuſpicioſam, hoc pacto. Nolite igitur, nolite iudices ea quæ dixi, ſeparatim ſpectare, ſed omnia colligite, et conferte in unum. Si et commodum ad iſtum ex illius morte ueniebat, & uita hominis eſt turpiſſima, animus auariſſimus, fortunæ familiares attenuatiſſimæ, & res iſta nemini bono præter iſtum fuit, neq; alius quiſquam æque commode, neq; iſte commodioribus alijs rationibus facere potuit: neq; præteritum quicquam eſt ab iſto, quod opus fuerit ad maleficium, neq; factum quod opus non fuerit, & cum locus idoneus maxime quæſitus, tum occaſio aggrediendi commoda, tempus adeundi oportuniſſimum, ſpatium conficiendi lõgiſſimum ſumptum eſt non ſine maxima occultandi, & perficiendi maleficij ſpe: & præterea antequã occiſus homo is eſt, iſte uiſus eſt in eo loco in quo ẽ occiſio facta, ſolus. Paulo poſt in ipſo loco maleficij uox illius q occidebatur audita eſt: deinde poſt occiſionem, iſtum multa nocte domum rediſſe conſtat, poſtera die titubanter, & inconſtanter de occiſione illius locutum Hæc partim teſtimonijs, partim quæſtionibus, & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum neceſſe eſt eſſe uerum. Veſtrum iudices eſt his unum in locum collatis certam ſumere ſcientiam, non ſuſpicionem maleficij. Nam unum aliquid, aut alterum poteſt in iſtum caſu cecidiſſe ſuſpicioſe ut omnia inter ſe à primo ad poſtremum conueniant maleficia, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Vehemens eſt hæc exornatio, & in coniecturali conſtitutione cauſæ ferme ſemper neceſſaria. & in cæteris generibus cauſarum, & omni oratione adhibenda nonnunquam.

Expolitio eſt, cum in eodem loco manemus, & aliud atq; aliud dicere uidemur. Ea autem dupliciter fit, ſi aut eandem plane dicimus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicemus non eodem modo; nam id quidem obtundere auditorem eſt, non rem expolire, ſed commutare. Commutabimus tripliciter, uerbis, pronunciando, tractando. Verbis commutabimus, cum res ſemel eſt dicta, iterum, aut ſæpius alijs uerbis, quæ idem ualeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum eſt periculum, quod ſapiens pro ſalute patriæ uitandum arbitretur. Cum augetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum uitæ diſcrimen ſibi pro fortunis Reipu. fugiendum putabit: & erit in ea ſententia ſemper ut pro patria ſtudioſe, quamuis in magnam deſcendat uitæ dimicationem. Pronunciando commutabimus, ſi tum in ſermone, tum in acrimonia, tum in alio, atq; in alio genere uocis atq; geſtus, eadem uerbis commutando, pronunciatione quoq; uehementius immutabimus. Hoc neque commodiſſime ſcribi poteſt neque parum eſt apertum, quare non eget exempli. Tertium genus eſt commutationis quod, tractando conficitur, ſi ſententiam traijciemus, aut ad ſermocinationem, aut ad exuſcitationẽ. Sermocinatio eſt de qua planius paulo poſt ſuo loco dicemus. Nũc breuiter ad hãc rem quod ſatis ſit attingemus, in qua conſtituetur alicuius perſonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut quo facilius res cognoſci poſſit, ne ab eadem ſententia recedamus. Sapiens, qui omnia Reipub. cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecum loquitur: Non mihi ſoli ſed etiam atque adeo multo potius natus ſum patriæ: uita quæ fato debetur, ſaluti patriæ potiſſimum ſoluatur.

multa. Imago eſt formæ cum forma cum quadam ſimilitudine collatio.) Imago eſt deſcriptio figuræ alicuius, vel perſonarum inter ſe, eorum'ue quæ perſonis accidũt cõparatio vt,

Os humeroſq; deo ſimilis.

Hæc exornatio a Græcis εἰκών vocatur. Effictio eſt, cum exprimitur.) Hæc figura a gręcis προσωποποιΐα vocatur a nonnullis perſonæ confictio. Hæc mire cum variat orationẽ tum excitat. His & aduerſariorum cogitationes, velut ſecundũ loquentium protrahimus, qui tũ ita demum a fide non abhorreant, ſi eos locutos finxerimus vt cogitaſſe eos quo ſit abſurdum, & noſtros cum aliis ſermones & aliorum inter ſe credibiliter introducimus & ſuadẽdo obiurgando, quęrendo, laudando, miſerando perſonas idoneas damus. quin deducere beatos e cœlis homines, & angelos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, vrbes etiam & populi hac figura vocẽ accipiũt. Sunt autem qui has προσωποποιΐας dicant, in quibus & corpora & verba fingimus. Sermones autem hominum aſſimulatos διαλόγους malunt, quod latine Cicero ſermocinationẽ vocat. Quintilianus vero vtrũque eodem nomine appellauit, vt proſopopœia diceretur. Nam certe, inqt ipſe, ſermo fingi non poteſt. vt non & perſonæ ſermo fingatur, ſed in his quæ natura non permittit, eo mõ mollior ſit figura. etenim ſi mecum patria mea, quæ mihi uita mea multo eſt carior, ſi cũcta Italia, ſi omnis reſpub. ſic loquaſ, M. Tulli, quid agis? illud audaciæ genus: quæ tecum Catilina ſic agit, et quodãmõ tacita loquiſ, nullum iam aliquot annis facinus extitit niſi per te. Commode etiam aut nobis aliquas ante oculos eſſe rerum perſonarum vel imagines fingimus, eadẽ aduerſariis aut iudicibus accidere miramur. qualia ſunt, Videntur mihi, & non'ne videntur tibi? Sed magna quædã vis eloquentiæ deſideratur. Falſa enim, incredibilia, natura neceſſe ẽ aut magis moueant, quia ſupra vera ſunt: aut pro vanis accipiuntur, quia vera non ſunt. ſed formas quoque fingimus ſæpe, vt famam Vergilius, litem Homerus: vt voluptatẽ ac virtutem, quemadmodum a Xenophonte traditur Prodicus, quem Silius Italicus imitatus eſt. Eſt & incertæ perſonæ ficta oratio, vt hic, Dicat aliqs. Eſt exactus ſine perſona ſermo,

Hic Dolopum manus hic ſæ
uus tendebat Achilles.

Et

Et vt Quintilianus etiam inquit, Vertuntur inter ea proſopopœia in ſpeciem narrãdi. vnde apud hiſtoricos reperiuntur obliquæ allocutiones. vt Titi Liuii illud, At dii inuitẽ. Proſopopœiæ, ſiue effictionis duæ ſunt ſpecies, vt Aphthonius in primis exercitamentis, inquit πρόσωποποιΐα, id eſt, ſimulacra fictio, & ἠθοποιΐα; quam Rutilius & Aquila morum confictionem vocant, Idolopœia eſt, quã paulo infra Cicero cõfirmationẽ vocat. Ethopœia autem, quam hic notationem nominant. Aut aliquod fragile falſæ choragium gloriæ comparetur.) Choragiũ a choro & ago, conuentus, atq; congregationis apparatus. Plautus in Captiuis, Inquum eſt comico choragio, Conari de ſubito nos agere tragœdiã. Apuleius in quinto Metamorph. Iam feralium nuptiarũ miſerrime virgini choragium ſtruitur. Duc tecum Libanum & Soſiam.) Nomina ſeruorum. Libanus in Plauti Aſinaria, Soſias tam in Amphitryone Plauti quàm Terentii Andria. Expoſtulant.) Imperioſe percunctantur.

Sermocinatio eſt, cũ alicui perſonæ ſermo attribuit.) Hãc diximus ſupra διάλογον a græcis nominari. Conformatio eſt, cum aliqua quæ non adeſt perſona confingitur, quaſi adſit.) Hanc exornationem diximus quoq; ſupra a Græcis εἰδωλοποιΐαν vocari. Significatio eſt.) Significationem nominat, quam Græci ἔμφασιν vocãt. hanc inter tropos, id eſt, verborum verſiones Græci ponunt, vt ſupra meminimus. ſed & inter ſchemata, hoc eſt, ſententiarum inuenitur figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur, velut inqt Quintilianus, vt apud Vergil.

Non licuit thalami expertẽ
ſine crimine vitam.

Degere more feræ. Quanquam enim de matrimonio quęritur Dido, tamen hæc erupit eius affectus vt ſine thalamis vitam nõ hominum putet, ſed ferarum. Cuius pater capito ſe emungere ſolebat.) Emungere, mucum e naſo ſtillantem tergere. Noli Saturnine.) Hoc ex eis quæ ſupra de L. Apuleio Saturnino diximus, cuiuis eſſe manifeſtum poteſt. Breuitas eſt.) Hæc a Græcis βραχυλογία vocatur. Eſt vero pulcherrima, cum plura paucis complectimur: ſed male imitantes ſequitur obſcuritas. Hinc Horatius,

Breuis eſſe laboro,
Obſcurus fio.

Quod vitium non inter infima putandum eſt.

Aluit hæc me tute atque honeſte, perduxit uſque ad hanc ætatem: muniŭt meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honeſtiſsimis diſciplinis. Quid eſt, quod à me ſatis ei perſolui poſsit, unde hæc accepta ſunt? Quia hæc loquitur ſecum ſapiens: Sæpe ego in periculis Reipublicæ nullum ipſe periculum fugi. Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad exuſcitationem, cum et nos commoti dicere uideamur, & auditoris animum commouemus, ſic: Quis eſt tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis anguſtijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem ſtudioſiſsime laudet & ſapientiſsimum iudicet? qui pro ſalute patriæ pro Repub. fortunis, quàmuis magnum atrox periculum ſtudioſe ſuſcipiat, & libenter ſubeat. Equidem hunc hominem màgis cupio ſatis laudare, quàm poſsim, idemq; hoc certo ſcio uobis omnibus uſu uenire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, uerbis, pronunciando, tractando: ſed tractando dupliciter, ſermocinatione, & exuſcitatione.

Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam cum rem ſimpliciter pronunciauerimus, rationem poterimus ſubijcere. Deinde duplicẽ, uel ſine rationibus, uel cum rationibus pronunciare ſententiã. Deinde afferre contrarium, de quibus omnibus diximus in uerborum exornationibus. Deinde ſimile & exemplum, de quo ſuo loco plura dicemus. Deinde concluſionem, de qua in ſecundo libro, quæ opus fuerunt, diximus demonſtrantes argumentationem, quemadmodũ concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cuiuſmodi eſſet exornatio uerbi, cui concluſioni nomen eſt. Ergo huiuſmodi uehementer ornata poterit eſſe expolitio, quæ conſtabit ex frequẽtius exornationibus uerborum, et ſentẽtiarũ. Hoc modo igitur ſeptem partibus tractabitur: ſed ab eiuſdem ſententiæ non recedamus exemplo, ut ſcire poſsis, quàm facile præceptione rhetorica res ſimplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro Reipub. periculum uitabit ideo quòd ſæpe fit, ut cum pro Rep. perire noluerit, neceſſario cum Rep. pereat. Et quoniam ſunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandũ eſt: ergo qui fugiunt id periculum quod pro Repub. ſubeũdum eſt, ſtulte faciunt. Nam neq; effugere incommoda poſſunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. At qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientes putandi ſunt, cum & eum quem debent honorem Reipub. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis: Etenim uehementer eſt iniquum, uitam quam à natura acceptam propter patriam conſeruaueris, naturæ cum cogat reddere, patriæ cum roget non dare: et cum poſsis cum ſumma uirtute & honore pro patria interire, male per dedecus & ignauiam uiuere: & cum pro amicis, & parentibus, et cæteris neceſſarijs adire periculum uelis, pro Repub. in qua & hoc, & illud ſanctiſsimum nomen, patriæ continetur, nolle in diſcrimen uenire. Itaque uti contemnendus eſt, qui in nauigando ſe, quàm nauim mauult incolumem: ita uituperandus, qui in Reipub. diſcrimine ſuæ plus quàm communi ſaluti conſulit. Naue enim fracta, multi incolumes euaſerũt, ex naufragio patriæ ſaluus nemo poteſt enatare. Quod mihi bene uidetur Decius intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, et pro legionibus in hoſtes miſiſſe medios. Vnde amiſit uitam, at non perdidit: re enim uiliſsima & parua, maxi-

Demonſtratio eſt.) Quæ a Græcis φαντασία, tum ἐξεργασία nominatur. phantaſia quidem in cõcipiendis viſionibus, exergaſia vero in efficiẽdo velut opere propoſito. niſi ſit, quã ἐνάργειαν vocant Græci. Quidam euidẽtiam alii repreſentationem vocant. Illi.) Vni, vt loquenti, aut minus attento audientiam faceret. Calce premens.) Vt confringeret. Dextra pedem.) Illius ſubſellii, quãdo armis non erant muniti, vt quibuſcunque obuiis rebus arreptis ſe a ciuiũ incurſione potentium defenderẽt. Ariſte.) quidam. Parua tamẽ pars perfectiſsima vitæ deſideret. Vtpote quæ deeſſe intelligatur. Vitã enim perfectiſsimam, philoſophiam dicit vt eam quæ de moribus eſt. Et vitam quàm ſequamur.) in dicendo.

LONGOLIVS.

* Diſtributio.) μερισμὸς Rutilio, διαίρεσις Rufiniano. Cuius omnes corporis partes ad nequitiam ſunt appoſitiſsimæ, oculi ad petulãtẽ laſciuiam, manus ad rapinam, venter ad auiditatem, pedes ad fugam, prorſus vt aut ex hoc vitia, aut ipſe ex vitiis ortus videatur. Vide Eraſ. 2. de Copia, ab initio. * Quæſitores.) Qui iudicio præerant, vt ex Aſcõ. Budæus * Licẽtia.) παρρησία. Hac figura quoties vtimur, inuitos nos dicere fingimus, ne magis confidentia quàm dolore excitati videamur. atq; ita non fides, ſed odium iudicum conſequatur. Ruti. Vide Fab. lib. nono, cap. ſecundo. * Hominẽ neſarium ampliaueritis.) Cũ obſcura eſſet cauſa, & differretur, ampliari dicebatur, & amplius pronũciari. Hinc ampliari rei, quorũ damnatio differtur, aut quia eorum ſiſtendi teſtes ſunt, & cum illis cõmittendi: aut quia nondum plane liquet aut de crimine, aut de pœnæ modo. Budæus ex Aſcon. & aliis. * Diminutio.) μείωσις aliis, Eraſmo λιτότης dicitur. Quidam λεπτολογίαν vocãt: vt, Munera nec ſperno. Rem magnam extenuat, modeſtiæ cauſa. Facit hæc figura, ne quod neceſſario dicitur, arroganter dictum videatur. faſtidioſæ ſunt hominũ aures, nec quicquam minus ferunt, quàm vt quiſquam aliquid de ſe prædicet magnificẽtius. * Deſcriptio.) Deſcriptio, quæ rerũ conſequẽtiam ponit ob oculos, nõ video quamobrẽ inter ſchemata ponenda ſit. Nam hypotypoſis eximia virtus eſt orationis, ſed ad omne tempus pertinet, de qua mox dicetur. Acuens dẽtes multos.) Alias, multos. * Di-

mam redemit: dedit uitam: accepit patriam, amiſit animã, potitus eſt gloria, quæ cum ſumma laude prodita uetuſtate quotidie magis eniteſcit. Quòd ſi pro Republica debere accedere ad periculũ, & ratione demonſtratum eſt, & exẽplo comprobatum; ij ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullũ pro ſalute patriæ periculũ uitant. In his igitur generibus expolitio uerſatur: de qua producti ſumus ut plura diceremus, quòd non modo cũ, cauſam dicimus, adiuuat, & exornat orationem, ſed multo maxime per eã exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra cauſam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicẽdo uti cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro ſecundo.

Commoratio eſt, cum in loco firmißimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius, & eodem ſæpius reditur. Hac uti maxime conuenit, & id eſt oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori poteſtas animum de re firmißima dimouendi. Huic exemplum ſatis idoneum ſubijci non potuit, propterea quòd hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus, ſicut membrum aliquod, ſed tanquam ſanguis profuſus eſt per totum corpus orationis.

Contentio eſt, per quam contraria referuntur. Ea eſt in uerborum exornationibus, ut ante docuimus eiuſmodi: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In ſententiarum huiuſmodi: uos huius incõmodis lugetis, iſte Reip. calamitate lætatur: Vos ueſtris fortunis diffiditis, iſte ſolus ſuis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera, hoc intereſt: illud ex uerbis celeriter relatis conſtat, hic ſententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet.

Similitudo, eſt oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur aut ornandi cauſa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Et quo modo quatuor de cauſis ſumitur, ita quatuor modis dicitur. per contrarium, per negationem, per breuitatem, per collationem. Ad unamquamque ſumendæ cauſam ſimilitudinis accommodabimus ſingulos modos pronunciandi.

Ornandi cauſa ſumitur per contrarium, ſic: Non enim quemadmodum in palæſtra qui tædas candentes accipit, celerior eſt in curſu continuo quàm ille qui tradit: ita melior imperator nouus, qui accipit exercitũ, quàm ille qui decedit, propterea quòd defatigatus curſor integro facẽ, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc ſine ſimili ſatis plane, & perſpicue, & probabiliter dici potuit hoc modo: Dicitur minus bonos imperatores à mulieribus exercitum accipere ſolere. Sed ornandi cauſa ſimile ſumptum eſt, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dictum eſt autem per contrarium. Nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrarium, cum ei rei quam nos probamus, aliquam rem negamus eſſe ſimilem: ut paulo ante cum de curſoribus aſſerebamus. Per negationem dicetur probandi cauſa, hoc modo: Neque equus indomitus, quamuis natura bene compoſitus ſit, idoneus poteſt eſſe ad eas utilitates, & aptus, quæ deſiderantur ab equo: neque homo indoctus, quamuis ſit ingenioſus, ad uirtutem poteſt peruenire. Hoc probabilius factum eſt, quòd magis eſt uериſimile, non poſſe uirtutem ſine doctrina comparari; quoniam nec equus quidem indomitus idoneus poßit eſſe: ergo ſum-

uiſio.) Complexio Latinis dicitur, Græcis δίλημμα, quo ſcilicet vtrinque aduerſariũ capimus. Plura de hac Trapezunt. lib. 3. Sin improbus, num commoueris.) Alias non commoueris. ✱ Frequentatio.) Quidam συναθροισμὸν vocãt. Nil ea fere aliud eſt q̃ probatio quædam περιστατική. Vide ſupra lib. 2. circa decimum locũ communem, q alijs collectio καὶ ἐπ᾽ ἀρχῆς ἔχει τέλους dicitur. Infeſtus cognatis.) Alias, infeſtus in cognatos. Fortunę familiares attenuatiſs.) Alias, fortunę familiaris rei &c. In iſtum caſu cecidiſſe.) Alias, in iſtum caſum. ✱ Expolitio.) Et ſi tam interpretatione q̃ expolitione eadẽ res ſit, & aliud atque aliud dici videatur, inter eas tamen ad intereſſe putat Trapezunt. vt in interpretatione quemadmodũ nomen ipſum oſtẽdit, ad clarius deuenire plerunque ſoleamus, & duorum membrorum numerum excedere non debeamus. Expolitionẽ interpretandi cauſa adhibemus, ſed vt immoratione locupletius atque politius quod dicitur, reddamus, ac ideo certum membrorum numerũ non obſeruamus. Hæc Trapezũt. in Ligarianã. Idẽ lib. 5. duas ſpecies facit expolitionis, enthymematicam & fictoriã. Copioſe de expolitione Eraſ. 2. de Cop. Græci ἐπεξεργασίαν vocant. Vide Quintilianum lib. 8. cap. 3. Sed cõmutare.) Alias, ſed commutato. Multi incolumes euaſerunt.) Alias, incolumes fuerũt. ✱ Commoratio.) ἐπιμονὴ græcis. vt Cicero in Miloniana, in exponendis inſidijs commoratur. ✱ Similitudo.) παραβολή, quam Cice. collationem vocat. ὁμοίωσις genus eſt ad paradigma & paraboleu, teſte Aquila. De hac erudite in ſecundo de Copia Eraſ. vide & Quintil. lib. octauo, cap. 3. Qui tædas ardentes accipit.) Alias candentes. lege Chiliades, Curſu tibi lampada trado. Sumitur & apertius dicendi cauſa ſimile.) Alias, ſimilitudo dicitur. Qui reprehendat eos.) Alias, reprehendat. Vti citharœdus cum prodierit.) Vide Lucianum, in indoctũ multos libros coementem. ✱ Non enim res tota, &c.) Nõ enim neceſſe eſt vt parabolæ per omnia congruant. Augu. de doctri. Chriſtiana. & lib. 16. cõtra Fauſtum, multis capitibus. Chryſoſt. in Math. homil. 65. Eraſ. ſuper Matthe. cap. 22. & 1. Corin. 7. ✱ Exemplum.) παράδειγμα. Cõplectitur fabulas, apologos, prouerbia, iudicia, ſiue κρίσεις. Item χρείας, &c. Doctiſſime de exemplis & vſu ipſorum, Eraſ. in Copia. Lege Fab. lib. quinto, cap. vndecimo, et Rodolphũ Agricol. lib. 1. cap. 25. & lib. 2. cap. 24. ✱ Imago.) εἰκών cum quippiam ad imaginem alterius rei quaſi deſcribimus: vt, Os humeroſq; deo ſimilis. Hic. n. ad dei imaginem comparauit Aeneam poeta. Clamat & delitat.) Alias, clamat & deterat. ✱ Notatio.) Hæc ab alijs, ſub periphraſi cõprehenditur quoties. ſ. accidentium indicio aliquid deſignatur, vt iram poetæ crebro ſeruteſcẽtem bilẽ deſcribunt: vt Homer. Iliad. α. μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφὶ μέλαιναι πίμπλαντ᾽, ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐίκτην. Eiuſdẽ generis eſt & illud: Qui digito ſcalpit vno caput: quo mollis & parum vir ſignificatur. ✱ Choragiũ gloriæ.) Choragium, Feſto ſcenicum eſt inſtrumentum, quo ſcilicet ſcena inſtruitur & apparatur. cuius præfectus dicit Choragus. Generali tamen vocabulo dicitur inſtrumentum, & cuiuslibet rei apparatus, vt hoc: Et apud Apuleium. 5. de Aſino. Iam feralium nuptiarum virgini Choragium ſtruitur. Libanum & Soſ.) Alias: Libanium. Qui iſtum ſplẽdide.) Alias, quos iſte ſplendide, dum peregrinaretur, inuitauerat. Verum ite mecum.) Alias, vt rum euntẽ eum. Viſit triſt. ſtrat. probat.) Alias probant. Huc vos decima.) Al. ad decimã. Angiportu toto.) Alias, angiporto. ✱ Sermocinatio.) διάλογος, vel διαλογισμός cum apte perſonam aliquã loquentem fingimus, ita vt ſermo ætati, generi, patriæ, vitæ, inſtituto, animo, moribusq; congruat. Vnde tot Thucydidis, Saluſtii, Liuii orationes effinguntur. Demum & cogitationes velut hominis ſecũ loquentur, quanq̃ hoc poetis familiarius. Ille propriæ προσωποποιΐας nomen merentur. quoties perſonã hominis procul abſentis, aut iã olim defuncti loquentem facimus, ſeruato decoro. Vide Eraſmum de Copia, lib. ſecondo. Heus, inquit, Gorgia.) Alias, Gorgo. ✱ Conformatio.) Prima ſpecies cõformationis προσωποποιΐα dicitur, de quã iam dictum eſt ex Eraſ. et Aquila. Altera ſpecies. qua. ſ. res mutas, loquẽtes facimus, προσωπογραφία vocatur, quãuis hæc latius pateat q̃ ab authore noſtro explicetur. Vide Eraſ. & Fab. lib. 9. cap. 2. De Proſopopœia & rhetorica & poetica lege Vlpia. in 2. Olynthiacam. Demoſthenis. Ab homunculis deterri.) Alias teterrimis. ✱ Significatio: Qui plurimum cernis.) Cerne-

hæreditatem dicebãt pro adito, authore. Feſto. Cicer. ad Dolabel. A te autem peto, vt me hãc quaſi falſam hæreditatem alienæ gloriæ ſinas cernere. Sic accipit in L. Cretioonem de iure deliberaodi in Cod. &c. ✠ Breuitas.) βραχυλογία Fabio li. 8. ca. 3. alijs συντομία, cum breui & compendioſo uerborum ambitu res ſpũs ingens pro dignitate redditur. Verg. Naſcetur pulchra Troianus origine Cæſar, Imperiũ Occeano, &c. βραχυεπίαν Rutil. fieri ait, cum orator breuitate ſententiæ præcedit auditoris expectationem: vt, Quæres a me, quo iure obtineã poſſim, quo iure mihi Poliç nus reliquit, Prætor dedit mihi poſſeſsionẽ, leges me defendũt, ad te nõ pertinẽt, hi veritatem ſequunſ, &c. ✠ Demõſtratio.) χαρακτηρισμὸς Rutilio. ἐνάργεια Rufiniano, ὑποτύπωσις alijs. De ea ſic Fabius lib. 9. Illa vero, vt ait Cicero ſub oculos ſubiectio, tũ fieri ſolet cum res non geſta indicatur, ſed vt ſit geſta oſtenditur, nec vniuerſa, ſed p partes, quẽ locum proximo libro ſubiecimus. Euidentiæ. Celſus hoc nomeo iſti figuræ dedit, &c. Vide Eraſ. a. de Copia, & in Eccleſiaſtic. ✠ Illi præco tacebat audiẽtiam.) Vtitur eodem verbo Cic. prima in Verrem, &c. ✠ At iſte ſpumã ex ore reiciẽs.) Alias, ſpumãs ex ore ſcelus, & cætera.

ASCENSIVS.

Diſtributio eſt cum oegotia: quædã. i. certa diſpartiunotr. i. diſtribuunſ in plures res, aut perſonas. ſ. plures, hoc modo. Exempla patẽt: in quorum primo diſtribuiſ populus Roma. in ſenatores: equites & plebeios: quos in filios & parentes diſtribuit, cum ſint etiam in ijs ordinibus. In ſecuodo variorum ordinem diſtinguit officia. Applicat autem exẽpla ad vtilitatem oratoriã dicẽs. Quare Luci Craſſe &c. Item vtilitatem exornationis dicit. Hæc exornatio eſt copioſa: comprehendit enim multa breui: tribuens cuiq. i. vnicuiq. ſuum officium: & ſeparat & diuidit plures res. ¶ Liccotia: ideſt libertas dicẽdi ſpe veniç moderata: eſt cum dicimus apud eos quos ſup. quaoquã debemus, aut vereri propter dignitatem, aut metuere propter potentiam: tamen aliqd pro noſtro iure: ideſt facultate dicendi, quod offeodat minime, ideſt nullo modo eos ſcilicet apud quos dicimus, aut quos hĩ diligunt: cum videãtur poſſe reprehendi vere in aliquo errato: hoc modo. Mirarum &c. q. d. non deberis mira

pꝛum eſt probandi cauſa. Dictum eſt autem per negationem. Id enim perſpicuum eſt de primo ſimilitudinis uerbo. Sumitur & apertius dicendi cauſa ſimile per breuitatem hoc modo: In amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi non ita conuenit exerceri, ut quoad neceſſe ſit, peruenire poßis; ſed ut productus ſtudio & uiribus, ultra facile procurras. Nam hoc ſimile eſt, ut apertius intelligatur, mala ratione facere eum qui reprehendat eos, qui uerbi cauſa poſt mortẽ, amici liberos eius cuſtodiãt: propterea quòd in curſore tantum uelocitatis eſſe oporteat, ut efferatur uſq; ad finem; in amico tantum beneuolentiæ ſtudiũ, ut ultra quàm amicus ſentire poßit, procurat amicitiæ ſtudio. Dictum autem ſimile eſt per breuitatem. Non enim ita ut in cæteris rebus res ab re ſeparata eſt, ſed utræque res coniunctæ, & confuſæ pronunciatæ ſunt. Ante oculos ponendi negotij cauſa, ſimetur ſimilitudo cum dicetur per collationem ſic. Vti citharœdus, cum prodierit optime ueſtitus, palla inaurata inductus, cũ clamyde purpurea coloribus uarijs intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenẽs exornatißimam, auro & ebore diſtinctam; ipſe præterea forma & ſpecie ſit, & ſtatura appoſita ad dignitatem; ſi cũ magnam populo commouerit his rebus expectationem, repente ſilentio facto, uocem emittat acerbißimam cum turpißimo corporis motu; quo melius ornatus ſit, & magis fuerit expectatus, eo magis deriſus, et cõtemptus eijcitur: ita ſi quis in excelſo loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit, ſi uirtutis, & artium, quæ uirtuti magiſtræ ſunt, egebit; quo magis cæteris rebus erit copioſius, & illuſtris & expectatus, eo uehementius deriſus, & contemptus ex omni conuentu bonorum reijcietur. Hoc ſimile exornatione utriuſq; rei, & alterius inſcitia artificij, alterius ſtultitia ſimili ratione collata, ſub aſpectu omniũ rem ſubiecit. Dictum autem eſt per collationẽ, propterea quòd propoſita ſimilitudine, paria ſunt omnia relata. In ſimilibus obſeruare oportet diligenter, ut cum rem afferamus ſimilem, cuius rei cauſa ſimilitudinem attulerimus uerba quoque ad ſimilitudinem habeamus accommodata. id eſt huiuſmodi: Ita ut hirundines æſtiuo tempore præſto ſunt, frigore pulſæ recedunt; ex eadem ſimilitudine, nunc p tranſlationem uerba ſumimus: ita falſi amici ſereno uitæ tempore præſto ſunt; ſimulatq; hyemem fortunæ uiderint, deuolant omnes. Sed inuentio ſimilium facilis erit, ſi quis ſibi omnes res animatas & inanimatas, mutas, & loquentes, feras, & manſuetas, terreſtres, & cœleſtes, & maritimas, artificio, caſu natura comparatas, uſitatas, atque inuſitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam uenari ſimilitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos poſſit. Non enim res tota toti rei neceſſe eſt ſimilis ſit; ſed ad ipſum ad quod conferetur, ſimilitudinem habeat oportet.

Exemplum eſt alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi authoris nomine propoſitio. Id ſumitur ijsdẽ de cauſis, quibus ſimilitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei niſi dignitatis cauſa ſumitur. Apertiorem, cum id quod ſit obſcurius, magis dilucidum reddit. Probabiliorem, cum magis ueriſimilem facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perſpicue, ut res dicta propè manu tentari poßit.

ri: quia qui malos bonis præferunt digni ſunt qui talia patiãtur. Exempla autem patent: de vtilitate huius exornationis dicit ſic. Ergo hæc exornatio (cui licentiæ nomen eſt) tractabitur ſicuti demonſtrauimus. ſ. per exempla: duplici ratione. ſ. acrimonia, quę mitigabitur laude: ſi fuerit nimium aſpera: & aſſimulatione. i. fictione timoris: de qua diximus ſupius, quæ. ſ. aſſimulatio non indiget mitigationis: propterea quod imitatur licentiam & accommodat ſe ſponte ad animum auditorum quia id dicit qd acceptũ nouit licet diſſimulet. ¶ Diminutio eſt cum nos dicemus aliquid egregium. i. excellẽs, aut natura, aut fortuna, aut induſtria. i. virtute propria eſſe in nobis, aut in his quos defendimus, qđ diminuitur, & attenuatur oratione. i. ratione dicendi (ne qua. i. ne aliqua oſtentatio arrogãs ſignificetur) hoc modo. Exempla apertiſsima ſunt: ratione. i. conſideratione, aut moderatione &c. ¶ Deſcriptio nominatur quæ continet expoſitionem pſpicuam. i. euidentem & dilucidã: cum grauitate, ideſt ſeruata grauitate expoſitionem dico rerum conſequentium. i. quas conſecuturas eſſe euidens: ſit hoc modo. Quod ſi &c. Exempla clariſsima ſunt: primum ſuadet: ſecundum diſſuadet: tertiũ terret & monet. De vtilitate dicit ſic. Vel indignatio vbi ſcelera accuſanſ: vel miſericordia: vbi calamitates futuræ explicãtur: poteſt commoueri. i. excitari ĩ hoc genere exornationis. ſ. cum. i. quando res cõſequentes. i. ſequi aliquod facinus ſolitæ comprehenſæ. i. ſimul cõceptæ exprimuntur vniuerſæ breuiter oratione perſpicua. i. clara euidẽti. Diuiſio eſt quę ſemouens. i. ſeparans rem a re. abſoluit. i. explicite enodat: & declarat vtranq. ſ. rem prius diuiſam: ratione ſubiecta. i. ſtatim addita ad ſingula membra: hoc modo. Cur ego &c. Exempla manifeſta ſunt: ponit autem differentiam inter diuiſiooem quæ eſt vna de partibus orationis rhetoricæ. & hanc quæ eſt ſententia rum exornatio: quia illa enumerat poſtea dicenda: hæc membra ſtatim explicat. ¶ Frequentatio. i. frequens & denſa antedictorum iteratio, eſt cum res diſperſæ in tota cauſa coguntur. i. cõtrahuntur in unum locum: quo. i. ideo, vt oratio ſit grauior, aut acrior, aut criminoſior. i. plura crimina cootineos, aut obiiciẽs, hoc pacto. A quo &c. Nihil eſt exemplis notho: dicit autem opitulari. i. opem ferre

cauſis coniecturalibus,quia vbi vna, atq; altera coniectura fidẽ facere nequeat multæ ſimul faciant. Multa nocte.i.plurima parte noctis tráſacta. In vnum collocatis legitur etiam collatis. In iſtum caſum, verior lectio eſt in iſtum caſu, vt ſit in iſtum.ſ.hominem, caſu.i.a caſu,quia additur,neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Addit vtilitatẽ exornationis, ſed verbis apertis dicens. Vehemen. &c. ℭ Expolitio eſt cum nos manemus in eodem loco.i.negotio narrando,& videmur dicere aliud & aliud.i.diuerſa propter diuerſum modum dicendi. Fit autem dupliciter.ſ.ſi nos dicemus, aut plane.i.omnino eadem rem, aut de eadem re,ſed ſup: nõ plane idem. Eandem rem dicemus non eodem modo,nam id.i.dicere eandem rem eodem modo,eſt obſidere.i.hebetare & afficere tedio auditorem,non expolire rem.ſ.dicendã. Sed nos debemus cõmutare.ſ.rationes dicendi. Commutabimus autẽ tripliciter, videlicet verbis.ſ.aliis pronunciando.ſ.aliter,& tractando.ſ.varie. Nos commutabimus verbis cũ res ſemel dicta,proferetur eadem res,iterũ .i.ſecundum aut ſæpius, verbis aliis quæ valeant,idem,hoc modo. Nullum &c. Nos mutabimus pronunciando ſi cõmutauerimus,tum.i.partim in ſermone,qui conuenit figuræ humili & mediocri, tum.i.partim in acrimonia.i.voce acri quæ ſublimi conuenit generi, & rebus arduis,tũ.i.partim eſt quoq;.i.etiam in a i.o ,atq; alio.i.diuerſo genere vocis, quia & ſi idem eſt character, põt tamen vxor mutari, vnde Horat.interdum tamen & vocem comœdia tollit. Iratuſq; Chremes tumido delitigatore,atq; in alio & alio genere geſtus.i.motionis manus ac capitis cæterorumue membrorum, commutãdo eadẽ.i.eaſdem res, verbis.ſ.aliis,& ſi cõmutauerimus quoque vehementius pronunciatione.ſ.alia & alia. Hoc.ſ.genus expolitionis quod fit per varietatem pronunciationis, neq; poteſt ſcribi commodiſsime,qa voces nequiunt ſcribi;ſed ſigna duntaxat vocum, ſicut notę cõcentuum, neq; eſt parum apertum, quare cum ſit ſatis apertum non eget exemplo. Tertium genus commutationis eſt, quod conficitur tractando, aut traſectando,ſi traiiciamus ſententiam, aut ad ſermocinationem, aut exuſcitationem. Ne vero dubites qd hæ ſint, dicit. Sermocinatio(de qua dicemus plenius paulo poſt,ſuo loco, vt

Vniuſcuiuſque generis ſingula ſubieciſſemus exempla, niſi exemplum,quod genus eſſet,in expolitione demonſtraſſemus,& cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus. Quare uoluimus , neque pauca quo minus intelligeretur,neque re intellecta,plura conſcribere.

Imago eſt formæ cum forma cum quadam ſimilitudine collatio.Hæc ſumitur,aut laudis, aut uituperationis cauſa.Laudis cauſa,ſic:Ibant in prælium corpore tauri ualidiſsimi,impetu leonis acerrimi ſimiles. Vituperationis,ut in odium,aut in inuidiam, aut in contemptionem adducat. Vt in odium,hoc modo: Iſte quotidie per forum medium tanquam iubatus draco ſerpit, dentibus aduncis, aſpectu rabido,ſpiritu uenenato, circumſpectans huc & illuc, ſi quem reperiat,cui aliquid mali faucibus afflare,quem ore attingere,dentibus inſecare,lingua aſpergere poſsit. Vt inuidiam adducat,hoc modo: Iſte qui diuitias ſuas iactat ſicut gallus ẽ Phrygia,aut ariolus quiſpiam depreſſus, & oneratus auro clamat, & delirat. Vt in contemptionem adducat,ſic: Iſte qui tanquam cochlea abſcondens, retentat ſeſe tacitus, quo ſit tutus, comeditur cum domo ſua, & auſertur.

Effictio eſt,cũ exprimitur, & effingitur uerbis corporis cuiuſpiam forma,quoad ſatis ſit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico in fices rubrum,breuem, incuruum, canum,ſubcriſpum,cæſium,cui ſanè magna eſt in mento cicatrix ſi quo modo poteſt uobis memoriam redire. Habet hæc exornatio cum utilitatem,ſi quam uelis oſtendere, tũ uenuſtatem,ſi breuiter & dilucide facta eſt.

Notatio eſt, cum alicuius natura certis deſcribitur ſignis,quæ ſicuti notæ quædam naturæ ſunt attributa. Vt ſi uelis non diuitem,ſed oſtentatorem pecunioſum deſcribere: Iſte inquies,iudices,qui ſe dici diuitem putat eſſe præclarum,primũ nũc uidete,quo uultu nos intueamur. nonne uobis uidetur dicere: darem ſi mihi moleſti non eſſetis? cũ uero ſiniſtra mentum ſubleuat,exiſtimat ſe gemmæ nitore & auri ſplẽdore aſpectus omnium perſtringere. Cum puerum reſpicit hunc unum,quem ego noui,uos non arbitror nouiſſe,alio nomine appellat,deinde alio atq; alio: Heus tu inquit,ueni Sannio,ne quid iſti barbari perturbẽt,ut ignoti qui audiunt,unum putent eligi de multis.ei dicit, in aurem,aut ut domi lectuli ſternantur,aut ab auũculo rogetur Aethiops,qui ad balneas ueniat, aut aſturconi locus ante oſtium ſuũ detur,aut aliquid fragile falſæ choragiũ gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant: uideto ut diligenter enumeretur,ſi poteſt ante noctẽ. Puer qui iam bene hominis naturam nouit: tu illo plures mittas oportet,inquit,ſi hodie uis trãſnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum,& Soſiam. Sanè. Deinde caſu ueniunt hoſpites homini,qui iſtum ſplendide,dum peregrinaretur,receperunt.ex ea re homo hercle ſanè conturbatur, ſed tamen à uitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis cum uenitis,ſed rectius feciſſetis,ſi ad me domum recta abiiſſetis. Id feciſſemus inquiũt illi,ſi domum nouiſſemus. At iſtud quidem facile fuit undelibet inuenire. Verum ite mecum: ſequuntur illi;ſermo interea huius cõſumitur omnis in oſtẽtatione. Quærit in agris,cuiuſmodi frumenta ſint. negat ſe,quia uillæ incẽſæ ſint,accedere poſſe,nec ædificare etiã nunc audere,tametſi in Tuſculano quidem cœpi inſanire, & in iiſdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur,

titu.lxviii. & de qua attigemus nunc breuiter quoad ſit ſatis ad hunc locum) eſt in qua oratio alicuius perſonę cõſtituetur accommodata.i.applicata ad dignitatem,hoc modo vt quo res poſſit cognoſci facilius,non diſcedamus ab eadem ſententia .i.exemplo prius poſito) Sapiens &c. Non mihi ſoli,)hoc Platonicum dicit Cic.in lib. officiorum. Hæc loquef, apta repetitio per expolitionem. Dedit autem exemplum de ſermocinatione, addit exemplum de exuſcitatione.i.excitatione,dicitur autem pro exuſcitatione, quia ſ poſt x deponi ſolet. Quis eſt &c. Vbi notabis ꝙ quis etiã tenui re pręditus dicitur, ſicut alibi priciosa. Equidem.i.ego quidem, & eſt ſpecioſe ac ſententioſe dictum. Eandem eẽ igitur Epilogus eſt. Sed cum dicemus de eadem re,tunc ſup. vtemur pluribus cõmutationibus. Nã cum pnũciauerimus rem ſimpliciter,tunc ſup. poterimus ſubiicere rationem, deinde.i.ſecundo loco ſimplici, aut duplici ratione confirmare poterimus pronunciare duplicem ſententiam ſine rationibus, hoc eſt rationis cõfirmatione, deinde poterimus afferre contrarium,de quibus omnibus diximus in exornationibus verborum,deinde poterimus afferre ſimile,& exemplum de quo dicemus plura ſuo loco.ſ.titu. lxiiii. Deinde concluſionem.ſ. vltimam partem orationis, de qua diximus lib. ii. ſub ea quę fuerunt opus.i.opportuna, demonſtrantes quemadmodum oportet concludere argumentationem.ſ.oratoriam per cõplexionem,& ſup.docuimus in hoc lib.ſ.quarto cuiuſmodi.i. qualis eſſet exornatio verbi,cui eſt concluſioni nomen.i.quæ vocatur concluſio, de qua dictum eſt titulo.xliii. Ergo huiuſmodi.ſ.conſummata expolitio poterit eſſe ornata vehementer,quæ conſtabit ex frequentibus.vtpote ſeptem,quas Franciſcus diligẽter enumerat, exornationibus.i.coloribus verborum & ſententiarum. Igitur ipſa conſummata expolitio, tractabitur ſeptem partibus, ſed nõ recedamus ab exemplo eiuſdem ſententiæ, vt tu poſsis ſcire ꝗ.i.quantum facile, faciliter res ſimplex.i.vna & vnius formæ, tractetur.i.enuncietur & diſplicetur multiplici ratione.i. forma dicendi, præceptione.i. ex præceptis rhetoricæ.ſ. artis,hoc modo. Sapiens &c. Propoſitio eſt, ſeu principalis ſententia quam varie expolit. primo ratione ſubiiciens. Ideoq;

ſępe

ſæpe ſit ⁊c. Scđo ſententia ſine ratione addẽs. Et qm̃ ⁊c. Tertio ſnia cũ ratione ibi. Ergo q fugiũt: nã ratio eſt, nã neq; &c. Quarto alia ſnia duplici ibi. At qui &c. cum ratione quę eſt. Cũ & eum. Quinto exornatione per contrarium ibi. Etenim iniquum eſt: reddere naturæ, cum .i. licet cogat, & non dare. i. impartiri: patriæ cum roget: quaſi ſupplex: vitam quam acceptá a natura (unde illi redditur) conſeruaueris: non propter naturam: ſed propter patriá: pro cuius ſalute ſua cuiq; ſalus expetenda eſt. Et iniquum eſt cum poſſis interire pro patria cum ſumma virtute & honore: malle. i. magis velle, viuere: per dedecus & ignauiam. Et ſup. cum velis adire periculum pro amicis & parentibus & cæteris neceſſariis: vehementer iniquum eſt: nolle venire in diſcrimen. i. periculum vitæ: pro repub. in qua continetur, &. i. etiam illud ſanctiſſimum. i. maxime inuiolabile & venerabile nomen patriæ: quæ vt alibi dicit vna omnium in ſe complectitur charitates. Sexto exornatione a ſimili: cum ſubdit. Itaq; vt. i. quẽadmodum ſup. is eſt contemnẽdus qui mauult. i. magis vult in naufragio. i. dum nauis frangitur nauim, ſup. eſſe, aut euadere incolumem. i. ſaluam: ꝙ ſe. ſ. ipſum ita is eſt vituperandus, qui in rep. i. in gubernatione reip. conſulit. i. proſpicit conſilio: & opem fert plus ſuo. i. ꝓprio diſcrimini. i. periculo: ꝙ ſaluti cõmuni. Addit rationem ſimilitudinis: qa naue fracta. i. licet nauis eſſet fracta: multi fuerũt incolumes, quia in tabulis enatarũt: ſed ſup. nemo põt enatare ſaluus ex naufragio patrię. i. nemo põt ſaluus manere vbi pria perit. Cõfirmat alio exemplo. Quod. i. quá rem. Decius. ſ. pater: filius, ⁊ nepos: videtur mihi bene intellexiſſe: qui dicitur ſe deo ueuiſſe. i. voto inferis addixiſſe: & mortem oppetiſſe: & immiſiſſe ſe in medios hoſtes p legionibus, id eſt exercitu Romano ſaluando: vnde. i. quocirca aut e qua re: amiſit. i. a ſe diuiſit: & commutauit vitam, & non perdidit. i. nõ peremit, nec deſtruxit penitus vitam. q. d. quod Saluator: qui perdit animam ſuam in hoc mundo, in vitam æternam inueniet eam: qđ reuera martyribus Chriſti contigit: & Decis contigiſſe putatum eſt ab Romanis. De domo demouendi pulcherrime dixerit Liuius libr. 8. ab vrbe condita. Approbat dictum ſuũ. Enim p quia. Decius ſup. redemit maximã ſup. tẽ: vel temp. te vbi

uenit in ædes quandã, in quibus ſodalitium erat eodem die futurum, quò iſte pro notitia domini ædium ingreditur cum hoſpitibus: hic inquit, habito. perſpicit argentũ quod erat expoſitum, uiſit triclinium ſtratum, probat. accedit ſeruulus, dicit homini clare dominum iam uenturum ſi uelit exire. Ita ne inquit? Eamus hoſpites, frater uenit ex Salerno, ego illi obuiam pergam, uos huc decima uenitote. hoſpites diſcedunt. Iſte ſe raptim domum ſuam conijcit, illi decima quo iuſſerat, ueniunt, quærunt hunc, reperiunt domus cuia ſit, in diuerſorium deriſi conferunt ſeſe. Vident hominem poſtera die, narrant, expoſtulant, accuſant, ait iſte eos ſimilitudine loci deceptos, angiportu toto deerraſſe, contra ualetudinem ſuam ſe ad multam noctem expectaſſe. Sannioni puero negotium dederat, ut uaſa, ueſtimenta, pueros corrogaret. ſeruulus non inurbanus ſatis ſtrenue & concinne comparat, iſte hoſpites domum deducit. Ait ſe ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommodaſſe. nunciat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim qui commodarat) Apagete, inquit, ædes commodaui, familiam dedi, argentum quoq; uult? tametſi hoſpites habeo, tamen utatur licet, nos Samijs delectabimur. Quid ego quæ deinde efficiat, narrem: eiuſmodi eſt hominis natura, ut quæ ſingulis diebus efficiat gloria atq; oſtẽtatione, ea uix annuo ſermone enarrare poſſim. Huiuſmodi notationes, quæ deſcribunt quod conſentaneum ſit uniuſcuiuſq; naturæ, uehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cuiuſpiam ponunt ante oculos, aut glorioſi, ut nos exempli cauſa cœperamus, aut inuidi, aut timidi, aut auari ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris. deniq; cuiuſuis ſtudium protrahi poteſt in medium tali notatione.

Sermocinatio eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus urbs redundaret, & omnes timore oppreſſi domi continerentur, uenit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens iaculum, quinq; adoleſcentes hominem ſimili ornatu ſubſequuntur, irrumpit in ædes ſubito, deinde magna uoce. Vbi eſt iſte beatus, inquit, ædium dominus? quin mihi præſto fuit? quid tacetis? Hic alij omnes ſtupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infeliciſſimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe: Parce inquit, & per ea quæ tibi dulciſſima ſunt in uita, miſerere noſtri, noli extinguere extinctos. Per manſuete fortunam, nos quoq; fuimus beati, noſce te eſſe hominem. At ille: quin illum mihi datis, ac uos auribus meis opplorare deſinitis? non abibit. Illi nunciatur interea ueniſſe iſtum, & clamore maximo mortem minari. Quod ſimul ut audiuit, heus, inquit, Gorgia pediſſequa puerorum, abſconde pueros, defende, fac ut incolumes ad adoleſcentiam perducas. Vix hæc dixerat cum ecce iſte præſto, ſedes, inquit, audax? uon uox mea tibi uitam ademit? exple meas inimicitias, & iracundiam ſatura tuo ſanguine. Ille cum magno ſpiritu, metuebam inquit, ne plane uictus eſſem, nunc uideo in iudicio mecum contendere non uis, ubi ſuperari turpiſſimum eſt, ſuperare pulcherrimum, interficere me uis, occidar equidem, ſed uictus non peribo. at ille: in extremo uitæ tempore etiam ſententioſe loqueris; neque ei quem uides dominari, uis ſupplicare? Tum mulier: imo quidem iſte rogat et ſupplicat; ſed tu quæſo commoueare: & tu per deos, inquit,

ſima vtpote vita corpali: & parua: qa pap etiã ſi tunc euaſiſſet duratura declarat, dedit vitã. ſ. tẽpo: alẽ, & accepit patriam. i. ſalutem patrię: ⁊ ſi quęras quomodo patriam acceperit qui uitam amiſerit dicit: amiſit aiam .i. vitam: potius eſt gloria: q̃ gloria pdita. i. producta: vetuſtate, .i. apud veteres, cũ ſumma laude. enteſcit quotidie magis. Septimo artificioſe infert concluſionem dicens. Quod ſi: &. i. ſimul demõſtratum eſt ratione, &. i. ſimul cõprobatum eſt exẽplo: ſup. quemlibet ſapientem debere accedere ad periculum pro repub. hi ſunt exiſtimandi ſapientes, qui nullum vitant periculum pro ſalute patriæ. Igitur expolitio verſatur: in his. i. huiuſmodi generibus. ſ. exornationum, de qua. ſ. expolitione nos ſumus producti. i. in longũ, præter inſtitutum noſtrũ adducti: vt diceremus plura, q. i. eo ꝙ expolitio: non modo. i. non ſolum adiuuat, & exornat orationem cum dicimus cauſam. i. diſudimus litem ueram: ſed nos exercemur, ſcilicet in declamãdo ſub rhetoribus multo maxime. i. pręcipue per eam. ſ. expolitionem ad facultatem elocutionis. Quare conueniat. i. vtile ſit extra cauſam in exercendo, id eſt declamando: adhibere rationes expolitionis, & vti. ſ. rationibus expolitionis, in dicendo. i. orando in veris cauſis, cũ id eſt quando nos exornabimꝰ argumẽtationem, de qua diximus in libr. 2. ¶ Commoratio eſt, cum. i. qñ manetur. ſ. ab orãte. i. mora fit diutius. i. aliquantulũ diu, aut diutius ꝙ in aliis, in loco firmiſſimo, quo. i. i quo tota cauſa. i. principale firmamentũ cauſę cõtinet. Et redituꝛ. ſ. ab orãte, ſępiꝰ eodẽ. i. ad eũdẽ locũ ⁊c. Et. i. ꝓpriũ maxime. i. præcipue, oratoris boni. i. periti. Eni p qa, prãs nõ dat. ſ. pp talẽ cõmorationẽ, auditori, ꝑcipue iudici, dimouẽdi aium de re firmiſſima. Exẽplũ ſatis idoneũ. i. aptũ ⁊ cõueniẽs, nõ potuit ſubijci: huic. ſ. exornationi, ppea ꝙ hic locꝰ nõ ẽ ſepatꝰ. i. diuinctꝰ a tota cã, ſicut aliqđ mẽbrũ, ſed eſt pfuſus p totũ corpus orõnis tanq̃ ſanguis: ſup. ciꝰ eſſet, q diffundiꝛ p totũ corpꝰ aialis, & ita q velit dare exẽplũ, daret totã orationem. ¶ Contentio eſt per quã contraria. i. inter ſe cõtendẽtia referuntur. i. mutuo ſe concernũt. Ea. ſ. contentio eſt in exornationibus verborum .i. ſingularum dictionum, & ſic vocatur frequẽtiꝰ antitheſis, vt (inquit Cice.) docuimus ante. i. prius inter exornationes verborum, eſt in hũ eiuſmodi. Tu pbes

hũc amplexare, dominus eſt uicit hic te, uince tu nũc aĩum. Cur non deſinis, inquit, uxor loqui quæ me digna non ſunt? tace & quæ curanda ſunt, cura. tu ceſſas mihi uitam, tibi omnem bene uiuendi ſpem mea morte eripere? iſte mulierem repulit ab ſe lamentantem: illi neſcio quid incipienti dicere quod dignum uidelicet illius uirtute eſſet, gladium in latere defixit. Puto in hoc exẽplo datos eſſe unicuique ſermones ad dignitatem accommodatos, id quod oportet in hoc genere obſeruare. Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc genus. nam quid putamus illos dicturos, ſi hoc iudicaueritis? non ne hac omnes utetur oratione? deinde ſubijcere ſermonem.

Conformatio eſt, cum aliqua quæ non adeſt perſona confingitur quaſi adſit. aut cum res muta aut informis fit eloquens, & formata; & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam hoc pacto. Quòd ſi nunc hæc urbs inuictiſsima uocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certiſsimis, clariſsimis locupletata uictorijs, nunc ueſtris ſeditionibus ô ciues uxor. quam dolis malitioſa Carthago, uiribus probata Numantia, diſciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit; eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri, atq; cõculcari? ſitẽ. Quòd ſi nunc L. ille Brutus reuiuiſcat, & hic ante pedes ueſtros adſit, non hac utetur oratione? Ego reges eieci, uos tyrannos introducitis; ego libertatem quæ non erat, peperi, uos partam ſeruare non uultis; ego capitis mei periculo patriam liberaui, uos liberi ſine periculo eſſe non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas atq; inanimatas transferatur, proficit tamen plurimum in amplificationis partibus, & commiſeratione.

Significatio eſt, quæ plus in ſuſpicione relinquit, q̃ poſitum eſt in oratione. Ea fit per exuperationem, ambiguũ, conſequentiam, abſciſionem, ſimilitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum eſt q̃ patitur ueritas, augendæ ſuſpicionis cauſa, ſic. Hic de tanto patrimonio tam cito teſtam, qua ſibi petat ignem non reliquit. Per ambiguum, cum uerbum poteſt in duas, plures'ue ſententias accipi, ſed accipitur in eam partem, quam uult is, qui dixit, ut de eo ſi dicas, qui multas hæreditates adierit: Proſpice tu qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum uitanda ſunt, quæ obſcuram reddunt orationem, ita hæc conſequenda, quæ conficiunt huiuſmodi ſignificationem. Ea reperientur facile, ſi nouerimus, & animaduerterimus uerborum ancipites, aut multiplices poteſtates. Per conſequentiam ſignificatio fit, cum res quæ ſequuntur aliquã rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione, ut ſi ſalſamentarij filio dicas: quieſce tu cuius pater cubito ſe emungere ſolebat. Per abſciſionem, ſi cum incipimus aliqd dicere, præcidimus, & ex eo quod iam diximus, ſatis relinquitur ſuſpicionis, ſic: Qui iſta forma, & ætate nuper alienæ domui, nolo plura dicere. Per ſimilitudinem, cum aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus, ſed ex ea ſignificamus quid ſentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimium populi frequentia fretus eſſe, ſtultitiam noſce, inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum feſtiuitatis habet interdum, & dignitatis. Sinit enim quiddã tacito oratore ipſum auditorem ſuſpicari.

Breuitas, eſt res ipſis tantummodo uerbis neceſſa-

te placabilem inimicis: te inexorabilem. i. implacabilẽ amicis. Vbi bina ſunt antitheta. i. inimicis & amicis: quæ re & voce contraria ſunt: & exorabilem & implacabilem: quæ re tãtum contrariantur. Et ſup. ea eſt in exornationibus ſententiarum: huiuſmodi. Vos lugetis incommodi. i. propter icõmoda huius. ſ. rei condemnandi: & iſte cuius incommoda lugetis: lætatur calamitate reipub. Vos diffiditis veſtris fortunis. i. diuitiis & facultatibus: iſte ſolus. i. cum ſit ſolus cõfidit ſuis ſcilicet fortunis, eo magis, ſcilicet q vos diffiditis veſtris. Hoc intereſt inter hæc duo genera contentionum, ſcilicet verborum & ſententiarum: q ſupple illud. i. prius dictum genus: conſtat ex verbis relatis celeriter. i. modico interuallo contrapoſitis: & ſupple oportet: hic. i. in poſteriore genere: videlicet in contẽtione ſententiarum: vt ſup. ſententiæ contrariæ referantur ex comparatione. l. collatione: oportet enim vt altera reſpiciat alteram. ¶ Similitudo eſt oratio traducens. i. trãsferens ad quampiam. i. aliquam rem aliquid ſimile ex re diſpari. i. diſſimili. Hoc eſt conferens duo inter ſe oſtendit quid differant, ita vt differentia vnius naturã, alterius declaret. Ea. ſ. ſimilitudo ſumitur cauſa aut ornandi aut probandi, aut dicendi apertius, aut ponendi. ſ. rem ante oculos, ita vt non dici, ſed agi videatur. Et ſupple quomodo. i. quemadmodum ipſa ſumitur quatuor de cauſis. ſ. iam dictis, ita dicitur quatuor modis, videlicet per contrarium, per negationem, per collationẽ. i. cõparationem, & ſup. per breuitatem. Nos accõmodabimus ſingulos modos pronunciandi. ſ. per cõtrariũ, per negationẽ &c. Quæ diuerſos exigunt in pronunciando modos, ad vnamquanq; cauſam ſimilitudinis ſumendæ. ſ. ornandi, probandi, apertius dicendi, & ante oculos ponẽdi. Similitudo ſumitur cauſa ornandi per contrarium ſic. probando videlicet nouum imperatorem non eſſe meliorem, licet recens curſor ſit melior. n. pro quia, quẽadmodum in palæſtra. i. exercitatione currendi, is qui accipit. ſ. a præcurrente poſtq̃ illum anteuertit (vnde Perſius. Qui prior es, cur me in decurſu lampada poſcis) tedas ardentes. i. faces incenſas, eſt cõtinuo. i. ideo, aut ſemp celerior, & ita melior in curſu, q̃ ille qui tradit. ſ. tedas, non ita. i. non ſic eſt imperator nouus qui accipit exercitum melior. i. vnbor & expeditior, q̃ ille qui decedit, ſcilicet ab imperio. & reſignat officium ſucceſſori, propterea q non eſt ita, hoc eſt nõ eſt ſimile, q defatigat9. i. ad extremam laſſitudinẽ fatigatus, tradit facem, ſcilicet ardentem, integro. i. recenti curſori, hic. i. in ſucceſsione imperij. Imperator peritus tradit exercitum imperito. Diſsimilitudinis autem cauſa eſt, q vires corporis multa exercitatione labaſcunt, vires animi conualeſcunt. In curſore autem vires corporis expetuntur, in imperatore prudẽtia & peritia animi. Hoc. ſ. prædictum potuit dici ſatis, plane, id eſt plene & perſpicue, & pbabiliter ſine ſimili, hoc modo. Dicitur. ſ. vulgo, minus bonos, id eſt minus idoneos imperatores ſolere accipere exercitum a melioribus, ſcilicet imperatoribus, ſed ſimile, ſcilicet de curſoribus eſt ſumptum vt quædã dignitas. i. exornatio honorifica, compararetur. i. acquiratur orationi, & dictum eſt per contrarium cum negamus aliquam rem eſſe ſimilem ei rei quã nos probamus. i. probare cõtendimus ut aſſerebamus pauloante, id eſt in ſuperiore exemplo de curſoribus, & ita ſuperius exemplum duplex erat, nam in eo erat cauſa ornandi, & ſpecies per contrarium ſumpta. Secunda autem cauſa eſt probandi, & ſpecies per negationem, de quibus dat tale exemplum. Dicetur per negationem cauſa probandi, hoc modo. Neq; equus indomitus quamuis ſit bene compoſitus, natura. i. per naturam poteſt eſſe idoneus ad eas vtilitates. i. vſus, & actus, quæ ſcilicet duo, deſiderantur. i. exiguntur ab equo, neq; homo indoctus, quamuis ſit ingenioſus poteſt peruenire ad virtutem, ſcilicet conſummatam, quia opus eſt doctrina. Hoc. ſ. dictum, eſt factum probabilius, q. i. eo q magis veriſimile eſt, virtutem non poſſe comparari. i. acquiri, ſine doctrina quoniam (aut quum) nec equus quidem indomitus poſsit eſſe idoneus. Ergo hoc ſimile ſup. eſt ſ. ſũptũ cauſa probandi, autem pro ſed, dictum eſt per negationem, quæ eſt ſecunda ſpecies. i. enim perſpicuum, id eſt euidẽs de primo verbo, id eſt propter primum verbum id eſt primam particulam ſimilitudinis, quæ negatiua eſt, videlicet neq; &c. Simile ſumetur, &, id eſt etiam cauſa dicendi apertius quæ tertia eſt, autem pro ſed, dicetur per breuitatem quæ eſt tertia ſpecies, licet aliqui textus quartam habeant, hoc modo. Non con-

uenit ita exerceri in amicicia gerenda, ſicut in certamine currendi, vt poſsis venire quoad neceſſe ſit, id eſt ad limitem, aut ſtadium vſque & non vltra: hoc enim ſatis eſt in certamine currendi, vt primus ad metam peruenias: ſed ſupp. in amicitia neceſſe ſit, vt tu product⁹.i. porro: & in lõgum ductus, vtpote vſq; ad mortem amici: procurras facile vltro.i. etiam in liberos, aut manes eius, ſtudio. ſ. animi: & viribus corporis. Nam hoc ſimile eſt, ut intelligatur apti⁹: eos facere mala ratione qui reprehendant eos (verbi cauſa .i. vt demus exẽplum) qui poſt mortem amici cuſtodiant liberos eius: propterea q tantum, ſcilicet pręciſe uelocitatis: oporteat eſſe in curſore, vt efferatur .i. eminẽter feratur vſq; ad finẽ .i. metam ſtatutam: & tantum ſtudium beneuolẽtiæ oporteat eſſe in amico: vt currat ſtudio amicitiæ vltra q̃ quod amicus poſſit ſentire.i. etiam vltra obitum eius. Autem pro ſed: hoc ſup. eſt dictum per breuitatem, non.i. res eſt: ita ſeparata ab re: vt in cæteris rebus ſup. ſeparata eſſe ſolet, ſed vtraq; res eſt comparata coniunctè.i. cõiunctim, & confuſe.i. mixtim. Sicut.n. uerba iacent cum dicitur in amicitia gerẽda, ſicut in certamine currendi: non ita conuenit exerceri: non videntur eſſe membra ſimilitudinis, ſed vnũ commune dictum, & ita quia res coniuncta breuior eſt q̃ ſeparata: per breuitatẽ eſt dictũ. Ante oculos. Proſequitur ſimilitudinem quæ ſit quarta cauſa: & in quarta ſpecie ſeu modo: videlicet ea quæ ſit cauſa ponẽdi negocii ante oculos per collationem dicens. Similitudo ſumetur cauſa negocii ponẽdi ante oculos.i. narrandi: perinde atq; geratur: cum.i. qñ dicetur per collationem.i. cõparationẽ duorũ inter ſe ſic. Vt.i. quemadmodũ cytharœdus.i. canens cythara: cum.i. poſtq̃ prodierit.i. proceſſerit, aut progreſſus ſit: veſtitus optime: vtpote indut⁹ palla.i. veſte exteriore longa, inaurata.i. auratis, aut aureis filis intexta: cũ chlamyde.i. veſte interiore intexta variis coloribus.i. habente intextos varios colores: & cum corona aurea, illuminata.i. radiãte: magnis gẽmis, vt carbunculis fulgentibus ſ. in ea: & tenẽs cytharã exornatiſſimam: vtpote diſtinctam auro & ebore, & pręterea.i. pręterea ornamenta & aterna, ipſe ſ. cytharœdus ſic forma & ſpecie & ſtatura appoſita.i. apta & accommodata: ad dignitatem, ſcilicet comparandam, hoc eſt,

riis expedita, hoc modo. Lemnũ præteriẽs cepit, inde Tarſi præſidiũ reliquit, poſt urbem in Bithynia ſuſtulit, inde pulſus in Helleſpontũ, ſtatim potitur Abydo. Item: Modo conſul, quondam tribunus, is deinde primus erat ciuitatis. Itẽ. Tum proficiſcitur in Aſiã, deinde exul, & hoſtis eſt dictus, poſt imperator, & poſtremo eſt factus conſul. Habet paucis comprehenſa breuitas multarum rerũ expeditionem. Quare adhibenda ſæpe eſt, cũ aut res non egent longæ orationis, aut tempus non ſinit commorari.

Demonſtratio eſt, cum ita uerbis res exprimitur, ut geri negotiũ, & res ante oculos eſſe uideatur. Id fieri poterit, ſi quæ ante, & poſt, & in ipſa re facta erunt, comprehendemus, aut a rebus conſequentibus, aut a circunſtantibus nõ recedemus, hoc modo: Quod ſimulatq; Gracchus proſpexit fluctuare populũ, uerentem ne ipſe authoritate ſenatus commotus a ſententia deſiſteret, iubet aduocari cõcionem. Iſte interea ſcelere, & malis cogitationibus redundans euolat ex templo Iouis, & ſudans oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam, hic ſubſellium quoddam calce præmens dextra pedem defringit, et alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus Deos inciperet precari, curſim iſti impetum faciunt, ex aliis alii partibus conuolant, atq; ė populo unus, fuge inquit Tiberi, fuge. Non uides? reſpice inquam. Deinde uaga multitudo ſubito timore perterrita fugere cœpit. At iſte ſpumam ex ore reiiciens, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachium, et dubitanti Graccho quid eſſet, neque tamen locum in quo conſiſterat relinquenti, percutit tempus. Ille nullam uocem edens inſita uirtute concidit tacitus, iſte uiri fortiſſimi miſerando ſanguine aſperſus, quaſi facinus præclariſſimum feciſſet, circunſpectans, & hilare ſceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit ſeſe. Hæc exornatio in amplificanda, & commiſeranda re plurimum prodeſt, & in huiuſmodi narrationibus. Statuit enim totam rem, & propė ponit ante oculos.

EPILOGVS.

Omnes rationes honeſtandæ elocutionis ſtudioſe collegimus, in quibus Herenni ſi te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatem & ſuauitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie planė loquaris: ne nuda atque inornata inuentio uulgari ſermone efferatur. Nũc identidem noſmetipſi nobis inſtemus, res enim communis agitur, ut frequenter, & aſſidue conſequamur artis rationem ſtudio, & exercitatione: quod alii cum moleſtia tribus de cauſis maxime faciunt, aut ſi cum quibus libenter exerceantur, non habent, aut ſi ſibi diffidunt, aut ſi neſciunt quam uiam ſequi debeant: quæ a nobis abſunt omnes difficultates. Nam & ſimul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cætera philoſophiæ ratio cõfirmauit. Et nobis nõ diffidimus, propterea q et aliquantum proceſſimus, & alia meliora ſunt, quæ multo intẽtius, petimus in uita: ut etiam ſi non perueniremus ĩ dicẽdo, quò uolumus, parua pars uitæ perfectiſſimæ deſideretur. Et uiam quã ſequamur, habemus, propterea q in his libris nihil prateritũ eſt Rhetoricæ præceptionis.

vt illi concilient beneuolentiã: ſicut dictum eſt: quod ſpecies Priami digna fuit imperio. Eſt enim dignitas in viro: vt venuſtas in muliere, ſi cum.i. poſtquam commouerit: in populo magnam expectationẽ, his rebus.i. per huiuſmodi apparatũ: mittat.i. emittat: ſilentio facto repente: quia propter expectationẽ facile cõticuerint omnes vocem acerbiſſimã.i. maxime diſſonam & diſcrepãtem cum turpiſſimo motu.i. geſtu corporis.i. & ſimul adhibeat turpiſſimũ geſtũ, tũc ſup talis: quo.i. quãto melius ſit ornatus & fuerit magis expectatus: eo.i. tãto magis eiicie ſ.i. explodetur deriſus & contẽptus. Ita ſi quis collocat⁹ in excelſo loco: & in magnis ac locupletibus copiis.i. abundantiis diuitiarum: abundabit omnibus muneribus fortunę: & omnibus cõmodis naturę, ſi egebit virtutis & artium.i. carebit virtute & bonis artibus quæ artes ſunt magiſtræ virtutis quo.i. quanto magis erit ſpectatus.i. cõſpicuus, aut viſus, ornatus & illuſtris.i. clarus: cæteris rebus. ſ. exterioribus, eo.i. tãto vehemẽtius eiicietur ex omni conuentu bonorum: deriſus & contẽptus. Hoc ſimile ſubiecit ſub aſpectum.i. poſuit ante oculos omnium rem. ſ. quam comparat exornatione vtriuſq; rei, ſcilicet comparatę. ſimili ratione & inertiæ.i. imperitiæ artificii alterius videlicet cytharœdi: & ſtultitiæ alterius. ſ. diuitis (Sunt qui legant artificis: ſed quia alter duntaxat artifex inducitur legam artificii: legendo enim alterius artificis: vterq; ſignificetur artifex) Autem pro ſed hoc ſimile dictum eſt per collationem.i. comparationẽ propterea q omnia ſunt relata paria.i. ſimilia, & hoc ſimilitudine ꝓpoſita. ſ. ante oculos ſaltem mentales audientium.

¶ In ſimilitudinibus &c. Poſtq̃ deſerte deſcripſit formam ſimilitudinis cum exemplis aptiſſimis: præſcribit etiam decorum in ea ſeruãdum dicens: q in metaphoris & ſimilitudinibus per eam ſumptis, perſiſtendum eſt in vocabulis: ita vt ſint apta rebus a quibus trãſlatio ducitur, vt ſi quis amicos ſimulatos hyrundinibus comparet: nõ dicet quod aduentante hyeme aufugiunt: ſed deuolant: id enim hyrũdinũ eſt. Sed Ordo eſt. Oportet obſeruare diligenter in ſimilitudinibus: vt cum afferemus rem ſimilem: habeamus verba accommodata ad ſimilitudinẽ rei: cuius cauſa attulerimus ſimilitudinem id.i. tale exemplũ eſt huiuſmodi. Vt hyrundines ſunt

Demōſtratum eſt.n.quo modo res in oībus generibus cauſarum inueniri oporteat. Dictum eſt, quo pacto eas diſponere conueniat. Traditum eſt, qua ratione eſſet pronunciādum. Præceptum eſt, qua uia meminiſſe poſſemus. Demonſtratum eſt, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ ſi ſequemur, acute, & cito reperiemus; diſtincte, & ordinate diſponemus; grauiter & uenuſte pronunciabimus; firme et ꝑpetuo meminerimus; ornate et ſuauiter eloquemur. Ergo in arte Rhetorica nihil eſt amplius. Hæc omnia adipiſcemur, ſi rationes præceptionis diligentia conſequemur & exercitatione.

preſto.i.preſentes: & parate nobis: tempore æſtiuo, & recedūt pulſæ frigore (ſumamus nunc ex eadem ſimilitudine verba p tráſlationem) ita amici falſi.i.ficti & non veri, ſunt nobis preſto in tēpore uitæ ſereno.i.proſpero, & omnes deuolant.i.de nobis alio volant: ſimul atq.i.cōtinuo, vbi viderint hyemē.i.tempeſtatē fortunæ hoc eſt calamitatem, ſeu aduerſitatē. Sed inuentio ſimilium erit facilis: ſi quis poterit ponere frequēter ſibi ante oculos omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & manſuetas, terreſtres.i.in terris exiſtentes: cœleſtes.i.aere uerſari ſolitas, vt volucres cœli, & maritimas.i.in aquis degētes, comparatas.i.collatas inter ſe artificio.i.induſtria, caſu.i.euentu incerto, & natura.i.naturali inclinatione vſitatas, atq inuſitatas.i.cuiuſq modi ſint, & poterit venari.i.capere, ex his.ſ.rebus, & earum naturis, aliquam ſimilitudinem, quæ poſſit, aut ornare, aut docere, aut facere rem aptiorem, aut ponere ante oculos, dicit aliquam ſimilitudinem.n.pro quia, nō eſt neceſſe ſup. vt tota res ſit ſimilis toti rei: ſed oportet ſup. vt ipſum quod conferetur.i.cuius gratia fiet comparatio habeat ſimilitudinem. ℭ Exemplum eſt propoſitio alicuius facti: aut dicti præteriti, cum nomine certi authoris. Id.ſ.exemplum ſumitur de iiſdem cauſis .i.ob eaſdem cauſas, quibus.ſ.ſumitur ſimilitudo. Primo facit rem ornatiorem cum ſumitur nullius rei cauſa, niſi dignitatis.i.exornandæ orationis gratia. Secundo facit rem apertiorem cum reddit id quod ſit obſcurius magis dilucidum. Tertio facit rem probabiliorem, cum.i.quando facit ſup. eam magis veriſimilem. Quarto ponit rem ante oculos, cum.i.quādo exprimit omnia perſpicue, ita ut res dicta, poſſit prope.i.quaſi tentari.i.palpari manu. Nos ſubieciſſemus ſingula exēpla vniuſcuiuſq generis, niſi demonſtraſſemus in expolitione.i.cum ageremus de expolitione, quod genus.i.cuius generi. eſſet exemplum, vbi allatum eſt exēplum de Decio, his verbis. Quod mihi videtur Decius intellexiſſe, & niſi aperuiſſemus cauſas ſumendi.ſ.exēpli, in ſimilitudine.i.exornatione præcedente. Quare noluimus, neq conſcribere pauca, quo.i.vt res intelligeretur, minus.i.nō ſatis. neq conſcribere plura.ſ.q̃ ſatis ſit: ſic intellecta.i.poſtq̃ res eſſet intellecta, aut poſſet intelligi. ℭ Imago eſt collatio formæ.ſ.vnius cum forma.ſ.altera, cum quadam ſimilitudine. Hæc.ſ.exornatio, quæ dicitur imago, ſumitur, aut cauſa laudis, aut cauſa vituperationis. Laudis cauſa ſupple ſumitur ſic. Ibat.ſ.aliquis fortis, vt Torquatus, aut Coruinus, aut Hercles, in prælium.i.in certamen, ſimilis tauri validiſſimi corpore.i.quantum ad corpus & ſimilis leonis acerrimi, impetu.i.quantum ad impetum. Notum eſt q in moribus & ſubſtantia ſimilis gaudet genitiuo. Vituperationis ſup. cauſa ſumitur, vt adducat in odium, hoc modo. Iſte.ſ.odio digniſſimus homo: ſerpit quotidie per medium forum, tanq̃.ſ.eſſet draco iubatus, dentibus aduncis.i.incuruis, aſpectu venenato.i.venenum de baſiliſco dicitur emittente, ſpiritu.i.flatu rapido, in morem flammæ æſtuante, circumſpectans huc & illuc, ſi reperiat, quem.i.aliquē, cui poſſit afflare aliquid mali.i.incommodi pernicioſi, faucibus.ſ.ſuis more draconum, aut attingere.ſ.aliquem ore infecare.i.intercidere dentibus, & aſpergere lingua.ſ.venenata. Vituperationis ſup. cauſa, vt adducat in inuidiam ſup. fit imago, hoc modo. Iſte qui iactat diuitias ſuas, clamat depreſſus & oneratus auro & ſicut Gallus e Phrygia.i.ſacerdos cybelis clamat dum inſanum ſe oſtentat, aut ſicut quiſpiam bariolus ſup. clamat dum furit, & futura denunciat, nam ſane mentis vatibus non adhibebatur fides. Et imago fit cauſa vituperationis, vt vt adducat in contemptionem, id eſt vilipenſionem ſic. Iſte.ſ.pigerrimus homo tanquam coclea.ſ.eſſet, abſcondens ſeſe.ſ.intra teſtam ſuam, retentat ſeſe exiſtens, tacitus.i.tacens, & in vmbris ſemper verſatus, neq domo vſq̃ decedens, aut potius manus in manicis cōplicans, & naſum in ſinum immittens ſic occultus ingreditur, vt videatur coclea, intra teſtam ſeſe continens, & ita aufertur.i.amouetur dum loco decedere vult, vt comedatur per modum cocleæ totus, cum domo.i.cum interargumento ſuo, ſicut coclea cū teſta ſua. Pōt itaq dici, aut in eū qui uix naſum domo ſua extrudit, aut qui veſtibus ſuis ſic implicitus ſcrpit, vt coclea intra teſtā. Nec placet, vt dicatur ipſe deuoratur alios, ſed potius deuorandus, nā ſic non in contēptū ſed in odiū fiat vituperatio.

ℭ Effictio eſt cū forma corporis cuiuſpiā.i.alicuius non ſatis noti, exprimitur & effingitur verbis, quoad.i.donec, ſit ſatis ad intelligēdū, hoc mō. Iudices, ego dico hunc.i.huiuſmodi hominē, videlicet, rubrum, breuē, incurrū, canū, habentē capillos canos: ſubcriſpum.i.habentē capillos pro parte non plene criſpātes, cæſiū.i.lentiginoſum, cui cicatrix.i.veſtigiū vulneris, ſane.i.valde magna, eſt in mento, ſi ſup. forma eius poteſt venire vobis in memoriam, quo.i.aliquo modo. Hæc exornatio.ſ.effictio habet, cum.i.ſimul licet minus apparenter, vtilitatē, ſi velis oſtendere.i.indicare, aut notificare, quē.i.aliquē, tū.i.ſimul, ſed euidentius, venuſtatē.i.feſtiuitatē in dicēdo, ſi eſt facta breuiter & dilucide. ℭ Notatio eſt, cū.i.qñ natura alicuius deſcribitur certis ſignis, quæ.ſ.ſigna, ſunt attributa naturæ, ſicut quædā notæ.i.notamenta & indicia. Vt ſi velis deſcribere non diuitē.ſ.reuera, ſed oſtentatorē pecunioſum.i.qui ſe ſignis & geſtu, ac verbis demōſtret pecunioſum & opulentū, cū tñ non ſit inquies.i.dices. O iudices, iſte.ſ.vilis, & ridiculus, homo, qui putat eſſe preclarū.i.egregie laudabile ſe dici.i.haberi, ſeu reputari diuitem, videte.i.attendite & conſiderate, primū.i.primo loco, aut primo ſigno quo.i.quaſi.q.d. ſuperbiſſimo vultu, intueatur .i.inſpiciat vos. Nonne videtur dicere vobis: ego darē vobis.ſ.ſtipem, aut qd aliud: ſi non eſſetis mihi moleſti.ſ.importunitate præcādi. Quod dicere ſolent opulentiſſimi quiq, cū ſtipem nō porrigunt, non ea ob rem ne pauperes fiāt, ſed ne moleſtiā mēdicantiū patiantur, ſolent.n. mendici impudenter precari, vbi uident hōiem ad largiendum paratū. Franciſcus intelligit, vt ſit darē uobis.ſ.locū, ſed non placet huiuſmodi expoſitio, neq qd addit. Cederetis inquit mihi &c. Nam multo ſignificantius eſt, ſi tam diuitem ſe iactet: vt vel iudicibus, aut ſenatoribus innuat ſe ſtipem daturum, niſi vereatur illos ſibi moleſtos fore dū importunius aſſem petant; quod uiuiuoſe omnino dicendum eſt, nihil.n.eſt hoc exemplo feſtiuius, & iocundius, ſi bene adnotetur. Vero pro ſed: cum.i.qñ iſte oſtentator inanis: ſubleuat ſiniſtra.ſ.manu (Nam dextra alijs intenta eſt) mētum.ſ.ſuum: ipſe exiſtimat ſe præſtringere.i.hebetare: & quaſi occæcare: aſpectus.i.viſus omnium nitore gemmæ, quæ eſt in anulo, & ſplendore: auri.i.anuli aurei, ſolent.n.diuites geſtare anulos cum gēmis in ſiniſtræ manus digito quarto qui eſt auriculari proximus, & medicus vocatur, qui dum pollex cum indice barbæ fricandæ: aut mento ſubleuando intenti videntur, extenditur, vt anulus conſpiciat. Cum.i.qñ ipſe reſpicit puerū.i.miniſtrū ſuum hūc quem ego noui vnū.i.vnicum, aut ſolū: ego arbitror vos non nouiſſe, ipſe appellat ſup. cū alio, deinde alio atq alio, noie.i.tribus, aut quatuor nominibus: vt plures habere credatur: & ſup. Inquit: heus tu quod dictum eſt: quaſi ad multorum, vnum deinde viſo Samione: quem tñ vnicum habebat: inquit o Samio, vide.i.attende, & conſidera & proſpice ne iſti barbari.ſ.ſerui relinquant, turbent.i.perturbent: quid.i.aliquid: ita ſup. loquitur: vt ignoti.i.ignorantes: & extranei, qui audiunt.ſ.iſte mandatum, putent vnum.ſ.ſeruum, aut miniſtrum, ſelegi.i.ſeorſum elegi, de multis, ſicut Simo Terētianus ſelegit Soſiam dicens vos iſtæc intro auferte, abite adeſdum Soſia &c. Et ſupple oſtētator ille, dicit ei, ſcilicet puero: videlicet Samioni quē vnicum habet: in aurem ita, vt alij non audiant, aut ſup. vt lectuli.i.parui lecti, quia magnos non habet, ſternantur, id eſt reparentur domi: aut ſup. Aethiops.i.ſeruus ex Aethiopia rogetur.i.precibus impetretur ab auūculo, id eſt fratre matris eius nā ille ditior eſt, qui ſcilicet Aethiops: veniat ad balneas, ſcilicet cum oſtentatore qui coactus eſt ſeruum illum vnicum domi relinquere: aut ſup. vt locus detur ante oſtium ſuū, aſturconi.i.gradario ex Aſturia Hiſpaniæ parte comparato, aut ſup. dicit in aurem: vt aliquid choragium, fragile.i.licet fragile ſuppeditatio

ſtatio: & facultati (græce dicitur κομπος) gloriæ, falſæ. i. vanę & inanis comparetur. ſ. per ſermocinationem. deinde, poſtquam id dixerit in aurem, exclamat vt omnes audiant. Videto. i. proſpicito: vt. ſ. pecuniæ mihi hodie ex vectigali allatæ (id enim videtur intelligendum, licet non dicat: cum loquatur cum ſeruo, ſicut de re nota) numerentur diligenter: ſi poteſt ſup. fieri ante noctem. Puer. ſ. Samio; qui iam nouit bene naturam hominis, ſcilicet vani & oſtentatoris inquit: oportet, ſup. vt tu mittas illo. i. ad illud negocium, plures, ſ. ſeruos: ſi vis. ſ. pecunias illas tranſnumerari. i. perfecte numerari, vt quæ numeratæ ſolent tranſire in alterius poteſtatem hodie, hoc eſt, quod ille dixerat ante noctem. Et ſup. oſtentator ille inquit: age, id eſt agendum (quod ortandi, aut annuendi aduerbium eſt) duc tecum Libanum & Soſiam. ſ. ſeruos illos e multis aliis tanquam fideliſſimos. Saneinde. i. poſtquam ita iactanter locutus eſt, hoſpites id eſt amici quibus cognatis, … hoſpitio cupiebant, vt illum paulo ante receperant, veniunt. i. ſuperueniunt, homini. ſ. oſtentatori illi, quos. ſ. hoſpites, iſte inuitauit, id eſt admonuit, vt in domum ſuam ſe reciperent, dum peregrinatur. i. peregre profectus deambulat, ſplendide. i. pompoſe. Homo ſcilicet iactabundus iſte, conturbatur hercule, ſane. i. multum ex ea re. i. ex aduentu hoſpitum, ſed tamen non recedit a vitio naturæ. i. ab oſtentatione, & iactantia ſua, & ſup. inquit, vos facitis bene cum venitis ſcilicet ad me, ſed feciſſetis rectius, ſi adiſſetis recta, ſcilicet via (ſed ablatiuus ille ſubticetur, vt in Eunucho Terentii) ad domum meam, videlicet, quod licet dicere vado ad domum, licet permittatur dicere vado domum. Patent etiam Ciceronem libenter repetere præpoſitionem per appoſitionem quam verbo dederat per compoſitionem; vt adiſſetis ad domum meam, quamuis licet Seruius dicat, verba de loco venuſte poni pro aduerbiis ad locum, vt: Quo regnum Italiæ Lybicas auerteret oras: tamen hic legendum eſſe adiiſſe non abiiſſe. Nam venuſte quidem dicam, quo … quia ſignifico duplicem terminum & a quo, q. ab a me: & ad quem ſed ſi hic diceret abiiſſetis non ſignificaret profectos ad ſe ſed a ſe. Poteſt tamen recte legi abiiſſe. ſ. a domo veſtra ad meam. Sup. hoſpites inquiunt. i. reſponderunt: feciſſemus id. i. recta in domum tuam iuiſſemus: ſi nouiſſemus domum, ſcilicet tuam. At. ſed inquit oſtentator, quidem. i. recte facile fuit inuenire illud. i. domum meam: vnde libet. i. a quo cunque placeret. q. d. non eſſe tam paruum puerum, qui non norit domum ipſius. Ceterum illi ſequuntur illum euntem: credebant. n. quod in domum ſuam iret: interea. ſ. dum ſic eunt: ſermo iſtius conſumitur: omnis. i. totus: in oſtentatione. Quęſitur. ſ. ab hoſpitibus cuiuſmodi fructus ſint in agris. ſ. oſtentator ipſe negat ſe poſſe accedere. ſ. ad agros ſuos: quia villæ. i. domos ruſticæ, ſint incenſæ. i. Vt quidam accipiunt combuſtæ, ſed non procedit, non. n. ad iactantiam pertineat dicere villas combuſtas, nec reparatas adhuc, ſed intelligentur incenſæ ab ardore ſolis, quaſi ſint ſplendidæ & nitidæ, iuxta illud Flacci. Hos ſolos animo ſapere & bene viuere: quorum conſpicitur nitidis fundata pecunia villis nec audere etiam nunc. i. non dum adhuc ædificare: tametſi (inquit) incepi quidem inſanire. i. nimis pompoſe & ſumptuoſe extruere in Tuſculano, ſcilicet agro, & ædificare hiſdem fundamentis. ſ. quibus in villa ad quam profiſciſcebantur ædificauerat, aut fundamentis, iiſdem. i. ex eiſdem marmoribus, e quibus latera domus ædificauerat. Dum loquitur hæc venit in quaſdam ædes. ſ. hominis diuitis, in quibus eo die ſodalitium. i. commune ſodalium erat futurum: quo. i. in quas ædes, tunc. ſ. oſtentator ingreditur cum hoſpitibus pro notitia. i. propter notitiam domini ædium, inquit ad hoſpites ſuos, ego habito hic: argentum. i. vaſa argentea, quod erat expoſitum, ſcilicet ad vſum conuiuii proſpicit. ſ. ab hoſpitibus & oſtentatore illo, viſit. i. & viſum, triclinium, vbi conuiuium futurum erat, probat. i. approbat, ſtratum. i. ornatum ſe eſſe, aut viſit triclinium ſtratum, & probat. i. approbat, ſup. ipſum. Seruulus accedit, & dicit. ſ. oſtentatori aliis non intelligentibus, dominum. ſ. ædium iam, id eſt paulo poſt venturum, ſi velit exire antequam ille venerit, & inquit. i. alta voce. Ita ne ſup. nunciaſti: q. d. dicis, ne puer quod frater meus venerit? O hoſpites, inquit, eamus, frater meus venit ex Salerno, ergo pergam obuiam illi. Vos venitote huc hora decima, quia imperat extructos frangere nouos toros, ſed propter aduentum fratris vna hora tardius cibum caperet. Hoſpites diſcedunt, iſte conicit. i. agit ſe raptim domum ſuam. illi. ſ. hoſpites, veniunt. ſ. in domum illam hora, decima, qua. ſ. hora iuſſerat, ſcilicet oſtentator eos venire. quærunt. i. inueſtigant, hunc. ſ. oſtentatorem, reperiunt domum, ſup. eum, cuia. ſ. domus ſit, & ipſi deriſi, quia acceſſerant non inuitati in domum ignotam, conferunt ſeſe in diuerſorium. i. cauponam. Ipſi viderunt aut vident hominem. ſ. arrogantem illum, & mendacem oſtentatorem, poſtera die. i. poſtridie eius diei, narrant. ſ. quæ ſibi contigerant, expoſtulant. ſ. iniuriarum, accuſant. ſ. perfidiæ. Iſte ait eos deceptos ſimilitudine loci, & eos deerraſſe toto angiportu, id eſt vico non peruio, ſe expectaſſe. ſ. hoſpites ſuos, ad multam noctem. i. donec plurima pars noctis eſſet tranſacta contra valetudinem ſuam. i. cum periculo incurrendæ infirmitatis. Ipſe dederat prius quam in publicum prodiret, puero. ſ. ſuo Samio, quem vnicum habebat, negocium. i. id oneris, vt corrogaret. i. a multis rogando coaceruaret, vaſa, veſtimenta pueros, & comparat. ſ. Samio, ſeruulos non inurbanos. i. ſatis venuſtos, ſatis ſtrenue. i. diligenter, & concinne. i. decenter. Iſte. ſ. oſtentator, deducit hoſpites domum. ſ. ſuam. Ait ſe accommodaſſe. i. præſtitiſſe cuidam amico, domos. ſ. ſuas maximas, ad nuptias. ſ. in eis agendas. Puer. ſ. Samio, nunciat. ſ. interea: ſed in autem dominus argentum. i. vaſa argentea, repeti. ſ. ab eo, qui ea accommodauerat. n. pro quia, is qui commodauerat ea, pertimuerat. ſ. fraudem ſibi fieri ab inani illo oſtentatore, cum eſſet egentiſſimus, & ſup. oſtentator inquit apagete. i. abſcedite aut tacete, aut potius, procul a me agite, cum iſtis tam improbis, & inuidioſe de vno pluraliter loquitur, cauſam addit indignationis. Ego commodaui ædes, dedi. i. præſtiti familiam. ſ. meam, & ſup. amicus vult quoque. i. etiam argentum, tametſi habeo hoſpites, tamen vtatur, licet. i. permittitur ei, cauſa nuptiarum, ſicut intellexerant hoſpites, nam reuera argentum ad dominum eius remittebat, nos delectabimur ſamus. i. vaſis fictilibus. Quid. i. ad quid o iudices ego narrem. ſ. vobis, quæ iſte oſtentator efficiat, deinde: Natura hominis eſt eiuſmodi, vt ego poſſim vix enarrare ſermone, annuo. i. annum durante, ea quæ efficiat ſingulis diebus gloria & oſtentatione. i. propter gloriam & oſtentationem. Huiuſmodi notationes quę deſcribunt quid ſit conſentaneum naturæ vniuſcuiuſque. ſ. hominis: habent delectationem vehementer magnam. Ponunt. n. ante oculos totam naturam, cuiuſpiam, aut glorioſi, vt nos ceperamus cauſa exempli, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris. i. ſectantis pœnas quadruplo reddendas. Denique ſtudium cuiuſuis poteſt protrahi in medium. ſ. audientium, tali notatione.

¶ Sermocinatio eſt cum ſermo attribuitur alicui perſonæ, & is. ſ. ſermo. Franciſcus legit vt. ſ. perſonæ exponitur cum ratione dignitatis. i. cum decoro loquentis, hoc pacto. Cum. i. quando, vrbs. ſ. aliqua redundaret. i. refertiſſima eſſet militibus. i. hominibus belligeris, & omnes ciues tenerentur domi oppreſſi timore. ſ. militum, quia non audebant cuiquam obuiam exire, iſte. i. crudelis miles, intelligo autem aliter quam Franciſcus, præcipue exitum huius rei, nam Franciſcus ſentit contra occiſum hæc dici, ego contra occiſorem, nam puto non ciuem interemi … ſed militem armatum occiſorem, venit cum ſago. i. veſte militari, ſuccinctus gladio, tenens iaculum. i. telum, quod iaci poſſit, quinque adoleſcentes ſubſequuntur hominem ſimili ornatu, hoc eſt ſagati, & ipſe irrupit. i. vi intrauit ſubito in ædes ſ. cuiuſdam ciuis, deinde inquit magna voce (Hactenus erat paraſceue ſermocinationis, quæ nunc incipit, tam in verbis occiſoris, quam occiſi, & quam vxoris eius) quid tacetis, hoc ad vxorem & familiam dicit. Hic. i. in hoc impetu viri, militis omnes ſtupidi timore obmutuerunt, vxor illius infeliciſſimi tametſi diuitis, obiicit ſe ad pedes iſtius. ſ. violentiſſimi militis, cum maximo fletu & ſup. inquit, miſerere noſtri, per te. i. amor eſt tuus, quia obſecro te per te quo tibi nihil carius eſt, & per ea quæ ſunt tibi dulciſſima in vita. noli extinguere. i. penitus delere, extinctos. i. oppreſſos. fer manſuete. i. non inſolenter, fortunam. i. proſperum ſucceſſum, quia nunc dominaris, non fuimus, quoque. i. etiam beati, & eſt pathos a præterita fortuna, noſce. i. conſidera te eſſe hominem, & ita ſubiacere caſibus fortunæ, qua conſideratione Crœſus apud Cyrum ſalutem inuenit. At ille. ſ. inhumaniſſimus homo, ſup. inquit, quin. i. cur non datis mihi illum. i. dominum iſtarum ædium, ac ſup. quin. i. cur non vos (inuidioſe pluraliter loquitur cum ſola vxor loquatur) deſinitis opplorare. i. obtundendo me ploratu immittere meis auribus. Non abibit: ſ. quod fecit impune. i. non condonabitur illi, aut lege non abiuit, vt ſit ex perſona authoris, aut non abibo, ex perſona militis legen-

dum autem puto abibit. Interea nunciatur.ſ.a puero aliquo: il li.ſ.domi patriſfamilias iſtum.ſ.violentū veniſſe:& minari mortem.i.necem maximo clamore:& ſimul ac.i. continuo vbi audiuit inquit: heus quæ reuocantis eſt vox. Gorgia pediſſequa puerorum.i.miniſter, aut miniſtra:qui vel quæ pueros ſequeris ſtatim ad pedes:& pędagogi munus eſt(dubiū videtur vtrū miniſter ſit an miniſtra:& Gorgias potius viri, e vt opinor ſerui Phrygii nomen eſt:pediſſequa autem mulieris officium: ſed tamen & viri vnde Sulpitius commune cenſet: potius autem credam puerum ad dominum cucurriſſe & puellam) abſconde pueros:defende ſup. eos fac vt adoleſcentia.i.ętas illa innocuas hoc eſt adoleſcentes:ſit incolumis.i.ſoſpes & ſalua. Et ſup.paterſfamilias vix dixerat hæc:eum ecce:quaſi repente, & præter ſpem: iſte.ſ. violentus graſſator:præſto.i.ante ipſum ſtans inquit o audax.i.temerarie ſedes.i.audes ſedere, hoc eſt lente venire: ſed ſuperbe dixit illum ſedere: non.i.nonne vox mea ademit tibi vitam:q.d. debebas præ timore iādudum mortuus eſſe Exple inimicitias meas: & exatura tuo ſanguine iracundiam ſup.meam ille(in quo ſignificatos decorum in ſermone ciuis etiam Romani in tali caſu) inquit cū magno ſpiritu, ego metuebam. verba.i. verebar cōtendere tecum verbis, ne eſſem plane victus.q.d.ſcio te tam verboſum:vt ſi tecum verbis cōtendam plane vincar, nunc video ſop.& non vis contendere mecum in iudicio:vbi ſuppeditari eſt turpiſſimum,quia ſuppeditatus.i.victus videatur contra id quod iuſtum eſt contendiſſe & ſuperare eſt pulcherrimum:tu vis occidere ſup.me:occides equidem. Si vera eſt Vallenſis ſententia: non equidem, ſed quidem legendum eſt,quia Cice.& Vergi.equidem duntaxat in prima perſona vſi ſunt, ad quod ſuffragatur compoſitio: nam compoſitum videtur ab ego & quidem, ſed ego victus non peribo,quia plus glorię merear cadendo & tu occidendo. At.i.(ſed inquit miles, eloquens ſententioſe.i.grauiter: etiam in extremo tempore vitæ:neq; vis ſupplicare ei quē vides dominari. Tum.i.tunc,mulier (putans & per ſupplicationem mitior efficeretur: cum tamen vir ſciret inſolentiorem fore: vnde ſupplicare noluit)inquit:immo quidem.i.certe: iſte.ſ.maritus meus:quem tenes:rogat & ſupplicat ſed quæſo tu o miles commouere.ſ.ad pietatem, aut miſerationem.i.fac:vt commouearis:& tu o marite ſup.oro per deos,examplexare.i.ſupplicans & amplexans genua eius ora huius:quia dominus eſt:hic vicit te:tu vince nunc animum.ſ.tuum. Et ſup.maritus inquit: o vxor cur non deſinis,ſequi.i.ſuadere mihi quæ non ſunt digna me.ſ.quæ non ſunt mihi decora & honeſta? Tace & cura quæ ſunt curanda.q.d.conſule liberis noſtris ſi potes. Demde conuerſus ad militem inquit. Tu ceſſas.q.d.non decet: vt ceſſes cum ſis tam minabundus eripere mihi vitam: e tibi omnem ſpem bene viuēdi mea morte.i.propter meam mortem: quo dicto grauiter deteſtet a cæde. Iſte.ſ. paterfamilias repulit .i.reiecit a ſe mulierem.i. vxorem lamentantem:ille ſcilicet miles(ſunt qui legant illi quod placet:vt ordo ſit,iſte miles reppulit mulierem:& defixit illi incipienti dicere &cæ. Sed multi legūt ille. Minus aūt placet:qd Frācſcus dicit: illi.ſ.inua ſoriſqua ſi paterfamilias in uxorē occiderit:quod ſi diceret vellet: nō dicere locutū ſua virtute digna) defixit in latere gladium incipiēti.ſ.patrifamilias.ſ.volenti dicere neſcio quid, quod videlicet eſſet dignum virtute illius. Hactenus dictum eſt exemplum ſermocinationis:de quo Cic. Ego puto ſermones eſſe datos vnicuiq; in hoc exēplo accōmodatos ad dignitatem.i.ad id quod oportet obſeruare in hoc genere. Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc genus.i.exemplum huius generis. Nam quid putamus illos dicturos ſi iudicauerimus hoc. Nonne omnes vtētur hac oratione: deinde ſup.conuenit ſubnectere ſermonem.ſ. quem illi de quibus loquutus haberent. ℭ Cōfirmatio potius& conformatio, nam a formę fictione dicitur græce προσωποποιΐα eſt cum aliqua perſona quæ non adeſt confingitur quaſi adſit, ideſt præſens ſit, aut cum res muta aut informis ſit eloquens: e formata: & oratio attribuitur ei, accommodata ad dignitatem, aut actio quædam hoc pacto. Quod ſi hæc vrbs: videlicet Roma mittat.i.emittat vocem:non.i.nonne loquatur: hoc pacto. Ergo &c. Exempla patent. ℭ Significatio eſt res quæ relinquit plus in ſuſpicione & poſitū eſt in oratione: hoc eſt quæ plus ſignificat & dicit. Ea.ſ.exornatio videlicet ſignificatio ſit p exuperationē:ambiguum:conſequentiā, abſciſionē: ſup. & ſimilitudinem. Per exuperationem.i.per hyperbolem ſup. ſit, cum plus eſt dictum & veritas patitur cauſa ſuſpitionis augendę ſic. Exemplum patet. Per ambiguum ſup. ſit cum verbum poteſt accipi in duas vel plures ſententias: ſed accipitur in ea partem quam is qui dixit vult, vt ſi dicas de eo.i.ad eum qui adeptus multas hæreditates: tu qui plurimum.ſ.diuitiarum cernis.ſ.tibi eſſe proſpice.ſ.rebus tuis:vbi ſenſus poteſt eſſe, proſpice.ſ. reipub. aut de qua conſulatur:tu qui cernis plurimum.i.prouidentia præſtas:& multa cognoſcis & conſideras, ſed quia loquimus de diuite & parum prudente: intelligetur de conſpectione bonorum, aut forte in eam ſignificationem: vt ſignificetur maxime auarus, ut qui cum plurima habeat plura copia, & oculos in proximum prædium coniiciat. Et quia locutiones ambiguæ ſunt vitandæ: dicit. Quemadmodum ambigua quæ reddunt orationem obſcuram ſunt vitanda. ita hęc.ſ.ambigua, quæ conficiunt huiuſmodi ſignificationem ſunt conſequenda, id eſt ſectanda:vbi a deponentali verbo paſſiuo vtitur participio. Ea.ſ.ambigua cōſequenda:reperiētur facile ſi nouerimus & animaduerterimus:ancipites.i.duorum capitum, aut ſignificatorum, aut multiplices.i.multarum ſignificationum poteſtates verborum. Significatio ſit per conſequentiam: cum res quæ ſequuntur.i. comitantur aliquam rem: dicuntur ex quibus tota res relinquitur in ſuſpitione.ſ.eius quod is qui dicit innuit, vt ſi dicatur filio ſalſamentarii.i. vendentis ſalſamenta.i. carnes, aut piſces ſalſos &cę. Significatio ſit per abſciſionem.ſ. ſermonis, id eſt apoſiopeſim, cum incipimus aliquid dicere, deinde præcipimus.i. priuſq; ſermo finitus eſt abrumpimus filum eius, & ſatis ſuſpitionis relinquitur ex eo quod iam diximus ſic. Qui iſta forma & ætate, videtur dictum in deformem & ſenem nuper alienæ domui, ſup. intulerat vitium, nolo dicere. Per ſimilitudinem ſup. ſit, cum aliqua re ſimilis allata. Adducta, nihil dicimus amplius, ſed ſignificamus ex ea.i.per eam quod ſentiamus, hoc modo. O Saturnine noli eſſe fretus.i. confiſus, nimium frequentia popul.i.ne ſis nimiū popularis, noſce.i.conſidera ſtultitiam Gracchi.i.ne vt Gracchus: quia popularis fuit perit, tu quoq; pereas. Hæc exornatio habet plurimum feſtiuitatis, & interdum dignitatis. Sinit enim ipſum auditorem ſuſpicari quidā, id eſt aliquid certi, ipſo oratore tacito.i.tacente. ℭ Demonſtratio.ſ.rei geſtæ per apertam narrationem, eſt cū res ita exprimitur verbis: vt negocium videatur geri, & res videatur eſſe ante oculos. Omnia autem patent. ℭ Peroratione concludit opus quę cum intellectum facillima ſit verbum non amplius addam.

HIERONYMI CAPIDVRI AD SVOS IN RHETORICAM Herennianam Cōmentarios appendix.

POST Ciceronis verborum interpretationem, quam feſtinātiſſima compoſitione edere compulſi ſumus, ſiquidem diebus in ſingulis prout i his rhetoricis libris quæq; dictata nobis occurrerunt, ita immeditati, ita improuiſi commentaria edere coacti ſumus, ita plerunq; aliis diſtricti occupationibus temporis anguſtia, non tantum quæ diceremus aliquantum maturare, ſed ne quidem quę properantiſſimo calamo ſcripſiſſemus, vna oculorum acie decurrere nobis conceſſum eſt:ne propoſito igitur noſtro quicq; deſit, fieri a nobis debere videbatur, vt quas figura ſparſim ſumus interpretati, primum colligeremus, deinde oratorum numeris, poſt de imitatione, inde de exercitatione diceremus. poſtremo, vt omnia tradita iam præcepta, breui, & quaſi per capita, quo tenaciori memoria comprehendi poſſint, repetere ocius, quę omnia cum paulo longiorem cogitandi moram ſibi depoſcant, doleo a me in ſcribendo non minus & in ſuperioribus eſſe properandum. Non dubitauerim, quin hęc multo caſtigatiora eſſe debuerint, ſi famæ putauerim conſulendum meæ. Sed temporis me premit anguſtia, & audientes, intra paucos dies qd velim vt abſoluam, auidi expectant. His autem non ſatisfacere, nefas puto, e futurum ad alias occupationes me tēpus trahit, vt emendādi nullum etiā mihi otiū relinqui poſſe videā. Proſequar igitur inſtitutum eo pacto, vt perq; vtiliſſimas res exarate videar tentaſſe

taſſe potius, ꝙ vt eaſdem dicendo conſequi fortaſſe potuerim, vt noſtra poſteri in Ciceronem cōmētarii auſa perficiant. hoc enim tēpore noſtris diſcipulis hæc dare voluiſſe quātulacunq;, ſatius eſſe duximus, ꝙ omnino nulla. Sed de re iam dicere incipiam. Omne figurarum genus trina diuiſione partimur, qđ in literis, qđ in dictionibus, quodq; in oratione inuenit. Quod in literis, Græci pathos, in dictionibus tropū, in oratione ſchema nōnulli appellarūt. ſed nos, modo quid dicatur clarū intellectu fiat, de appellatione in preſentia dicere nō cōtendemus. In literis itaque duplex eſt generalis figurarū cognitio: vna qđē quæ qualitatis: altera vero quātitatis nominat. qualitatis quidē ſpecies ſunt Metatheſis, quæ & enallaxis & hyperteſis nominat. capræ pro carpæ enim capræ dictę a carpendo ſiquidē deducuntur, vt Varro inquit. Secunda qualitatis ſpecies eſt, ꝙ Tryphon metalepſin, quidā antitheſin vocāt: eſt, cum in vocē vocalis vertitur: vt Venit & vpilio, tardi venere ſubulci. Pro eo quod opilio dicēdū fuit. Tertia ac vltima qualitatis ſpecies eſt, Tmeſis, quam diacopen quidā nominār, cū compoſita diſſoluitur dictio: velut apud Horatiū Polyhymnia pro Polymnia, nā ſi integra dictio interponatur, vt, ſeptem ſubiecta trioni, hyperbatos erit: quę poſterius ſuo loco referetur. Quātitatis aūt ſunt ſpecies quaſi generalia quidē capita, pleonaſmos & endia, id eſt redundancia & defectus. aut enim redundāt in dictione literæ, aut ſubtrahunt. quodq; de literis diximus, idē de temporibus intelligendū eſt. Pleonaſmus ſpecies habet nouē, & totidē quoque endia. Pleonaſmi quidē ſpecies ſunt, pſtheſis, anadiploſis, ectaſis, epectaſis, diereſis, parentheſis, diplaſiaſmos, parēptoſis, & proſchematiſmos. Proſtheſis dicitur, cū in principio dictionis litera vel ſyllaba additur: vt pro nato gnatus, & Ingreditur linquens antrum, pro graditur.

Anadiploſis eſt repetita eadē in principio dictionis ſyllaba: vt pipilare, lalare, apud Catullum & Perſium. Ectaſis eſt, cū natura correptam ſyllabam producimus: vt, Hectora Priamidē, animoſumq; inter Achillē, Cum Priamus primā corripiat.

Epectaſis eſt, in media dictione ſyllabę verſus neceſſitate interpoſitio: quale illud Lucretianum,

Indugredi motus hominum geſtumq; ſequentem.

Diæreſis eſt, cum vnā in duas ſyllabas diuidimus: vt Lucretii illud, Ignoratur enim quæ ſit natura animai. Parentheſis eſt cum ſyllabā nō faciens ad vocalem vocalis apponit: &, Capteiuei ex capitibus verſuum Plauti in captiuis, colligitur veteres ſic ſcripſiſſe. Diplaſiaſmos eſt, cōſonantis eiuſdē aliqua de cauſa potius ꝙ ſuapte natura geminatio vt, reddo, relligo, & ſimilia: vel diuerſę interpoſitio vt aſt pro at. Parēptoſis eſt, in dictione conſonantis interpoſitio: velut Alcydones, Varrone teſte, pro eo qđ Alcyones, dicunt Græci. Proſchematiſmos eſt, in fine dictionis ſyllabę adiectio. quale illud Lucretii, Hinc videatur in imbrem vertier æther. Endiæ autē, ꝙ ſupra quātitatis generalem fecimus ſpeciem, ſunt nouem itidem formæ: Aphæreſis, arſis, ſyſtole, ſyncopa, ſynalœfe, ellipſis, parellipſis, ecthlipſis, & apocopa. Aphęreſis eſt, ſyllabæ ex principio dictionis ablatio: vt, Poſuitq; comas & brachia ferro, pro depoſuit. Arſis eſt ſimilis ſyllabæ repetitæ in principio dictionis ablatio: vt tendi, pro tetendi. Syſtole eſt, cum liberam ſyllabam, aut natura productam corripimus: vt Iuuenalis,

Vaſcones, vt fama eſt, alimentis talibus vſi.

Nam Silius Italicus eādem ſyllabam producit, quam corripuit Iuuenalis, cum inquit.

Et Vaſconum alas Balatus probat æquore aperto.

Syncopa eſt, e medio dictionis ſyllabæ ablatio: vt audacter pro audaciter, audii pro audiui. & hac fere ſola in ſoluta oratione vtimur ſyllabarū figura: in verſu aūt oibus. Synalœpha eſt, duarū vocalium ad vnam complexio: vt Horatius, O mi Laertiade, quicquā dicam aut erit aut non. Et Varronis illud,

Tum deflagranti deiectum fulmine Phaeton.

Pluribus autem id fieri modis poſſe, Tryphon, quem nos in Latinum vertimus, oſtendit. Ellipſis eſt, vocalis ſyllabam non facientis ablatio: vt Propertii illud.

Nec ſi poſt ſtygias aliquid reſtabit erumnas.

Cum ærumna diphthongon in prima habeat. Parellipſis eſt, cū duplicatę cōſonantis ablatio eſt, vt cum Lucanus dicit,

Et Lotam paruo reuocāt Almone Cybellem. Iuuenalis autē,

Hic turpis Cybele, & fracta voce loquenti,

Ecthlipſis eſt, conſonantis vel ſolius ablatio, quod in s, litera maxime ſolet fieri. Lucretius.

Vulnera quas lacrymas peperere minoribus noſtris,

Vel cū ſua vocali: vt, Inter ſe coiiſſe viros, & decernere ferro. Apocopa eſt, in fine dictionis cuiuſcunq; ſyllabę ablatio. vt, duc p duce, vel dic p dice, & ſimilia, ſicut dici exigebat analogia. Hę ſunt omnes literarū ſyllabarūq; figurę, nec plures inueniunt. Sequitur, vt iam de dictionum & orationis figuris pauca diſſeramus. Sicut literarū atque ſyllabarū figuris numerus præſcriptus eſt, (ſiquidem viginti & vnam numero omnino eas eſſe oſtendimus) ita dictionū & orationis figurarum numerus in infinitum pene profluit. nam ſi figurę dictę ſunt, tropos aūt & ſchemata vno figuræ nomine appellamus, quo noſter hic ordo clarior videatur, ſi dictæ inquam figurę in locutione ſunt: ſic vt quidam habitus in corporibus quoquo mō componantur, velut cū ſedemus, incumbimus, reſpicimus, idq; aut intentius aut remiſſius, & infinitæ huiuſmodi corporis eſſe poſſunt formæ: ita in locutione figurę ſunt ſermonis quidam habitus, & formę, quibus ſermo a ſermone differt. Et quoniam ſuus cuiuſque locutionis eſt habitus, inde fit vt alię parum, alię multū inter ſe figurę diſtent, quę inuentę ſunt vitandę ſimilitudinis gratia, quę vbiq; faſtidiū parit: idq; ipſa rerum omnium natura nos monente, quę ita varia eſt, vt nihil vnq; alteri ſimile procreauerit. Non me præterit magis placuiſſe authoribus, alias grammaticorum, alias rhetorum figuras eſſe. quod licet cur ita placuerit probabilis ratio reddi poſſit, tamen mihi ea non placet diſtinctio: & quo id planius fiat minusq; habeat obſcuritatis, opinionis noſtrę monſtremus rationē. Illud omnes vel mediocriter eruditi ſciunt, grāmaticā rectę literatęq; locutionis artem eſſe, nec hoc limite ſolo cōtentam, qui hæc vtique dicam, ſcio. Sed de locutione nūc noſtra orta quæſtio eſt, nec magis proprium cuiuſque ſcientię iam eſſe manifeſtū eſt. Locutionis ergo figurę cum ſermonis quidam habitus ſint, ad grammaticum pertinere uidebuntur. at nō ſolius locutionis, verū & ſententiarum figurę plerunque ſunt. Sententiarū ergo figuras oratori, vel oratorię, in quocunque genere ſcribenti conceſſerim, ſed locutionis grammatico: quibus ita orator & poeta vtuntur, philoſophorum ſententiis argumentisq; dialecticorum. Duabus ſiquidem potius artibus omnis rhetorica, vt Ariſtoteles inquit, perficitur. Inuentio philoſophia, ea quæ de moribus eſt, quā græci ethicen vocant, & dialecticorum argutiis atque tendiculis. de virtutibus ſiquidem & vitiis diſputare, ſemper conuenit oratori, & ſua confirmare, confutare aūt aliena. Ab oratore vero cum diſpoſitione pronunciatione & memoria ad cauſam explicandam literalis adferatur oratio: quamobrem & ea ars quam græci grammaticen, ex noſtris quidam literaturā veteres appellarūt locutionis artem, ſuppeditat. Tribus igitur potiſſimū ſcientiis facultas rhetorica cōſtare videri poteſt. ethica in pondere ſententiarū, dialectica in diſſerendo, grammatica in accurate & emendate loquendo. Sed de his hactenus. nō enim nobis de hac re vna diſputare propoſitū eſt. At illuc venimus, vt dictionum & orationis figuras percurramus. Vt igitur vnde exiuit noſter redeat ſermo, tam frequens locutionis eſt figura. vt ſi antiquum ſermonem noſtro compararemus, quicquid loquamur figura ſit, dum nouatis, dum antiquis tam verbis ꝙ locutionibus vtimur: quę ne in vitia proſiliant, authoritate, vetuſtate, conſuetudine plerunque defenduntur: ſæpe etiam ratione quadā. ideoq; cum ſint a ſimplici rectoq; loquendi genere deflexa, virtutis nomen habebunt, ſi habet pbabile aliqđ quod ſequant. modus tamen adhibēdus eſt. nā qui nimium affectauerit, illā ipſam variandi gratiam amittet. In nouato verbo figura eſt, aut cū a gręcis ſumitur, vt cū Lucretius. Tibi ſuauis Dædala tellus, inqt, aut a verbo latino, vt cum Perſius inquit,

Neſcio quid tecum graue cornicaris inepte.

& rurſum ibi, Ipſe ſacrum irrorans patinę piper. In antiquis eſt figura verbis, cuius maxime amator Vergil. fuit. velut illud

Progeniem ſed enim Troiano a ſanguine duci
Audierat. Et,
Nam quis te iuuenum confidentiſſime noſtras
Iuſſit adire domos.

& Propertius, Sternuit omen amor. ſuntq; adhuc aliqua quæ iam in frequenti ſunt vſu. vt Enimuero aſſentior, in actiua ſignificatione, ſicut aſſentio: luxurior, vt luxurio: fabricor, vt fabrico. in coniūctis verbis nouationis quoque figura eſt: vt, oculis capti talpę, & timidi damę dicuntur a Vergil. in quibus ſubeſt

ratio, ꝙ altero vterque ſexus ſignificetur. ſiquidem tam mares eſſe talpas, damasq́; ꝙ fœminas, certum eſt. Authoritate ſibi vindicant quiſpiam acuta, ſi lex ab eodem diceretur authore. item quod temporis eſt, ad rem verbum figurate declinatur. vt cũ dicit Vergil. Nocturnus obambulat. & ſimilia apud poetas præſertim, prope infinita. Item cum communis ſermo habeat, ardeo illa re: figurate tamen Vergil. Corydon ardebat Alexin, dixit. Plura etiam ex Græco tranſlata ſunt, velut Saluſtii, vulgus amat fieri. Vtimur & figurate comparatiuis pro abſolutis & partes alias pro aliis partibus orationis. duo etiam inter ſe comparatiua cõmittimus, vt Ciceronis illud: Si te Catilina cõprehendero, ſi te interfici iuſſero credo vtendum mihi, ne nõ potius omnes boni ſerius a me, ꝙ quiſquam crudelius factũ eſſe dicat. huic non eſt abſimile illud Homericum in Odiſſ.

[illegible]
[illegible]
[illegible]

Iunctura quoque verborum veterũ authoritate figuras habet. velut Horatii illud Fabriciumq́; hunc, & intonſis Curium capillis. & illud Terentii, Accede ad ignem hunc, iã calſces plus ſatis, & Ciceronis de Cn. Põpeii futuro imperio. Portus quibus vitam ac ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtatem ſciatis. In poteſtatem, non in poteſtate dixit, Ita Plautus, Num vero mihi in mentem fuit. Sunt huiuſmodi innumera, quæ vno figuræ nomine a græcis nominantur quo aliis [illegible], quidam σολοικοφανὲς vocant. Nos nihil dicimus, niſi vt ſciamus verborũ & locutionum innumerabiles eſſe formas, quas figuras appellamus, et eaſdem numero infinitas: nec numerare neceſſarium, modo quid ſit figura intelligatur. Quare intellecta quiſque ſibi per ſe, etiam ab aliis nondum factas poterit inuenire. ſicut ex eis quæ iam diximus vel cuique eſſe manifeſtum poteſt. Quo tamen facilius memoria comprehẽdi poſſint, ne nos quidem illud lateat, quæ nobiliores emineant, ad genera & quaſi capita quædam referamus: vt non tãtum quas nominabimus, ſed & quaſcunque alias quiſque queat comprehẽdere, quas aliis plures, aliis pauciores, effeciſſet. quin & ipſe Cicero in Oratore ad Brutum pauciores ꝙ in lib. de Oratore poſuit, vt videatur quæ referre voluit, & ſciens prætermiſiſſe ac reprehendiſſe. Omne itaque figurarum tam verborum ꝙ orationum genus, in duas, pariter. vt ſyllabarum, vt ſupra memorauimus, formas diuiditur: qualitatem & quantitatem. qualitatis verborũ ſpecies ſunt, quoties verbi aliqua permutatio efficitur: quantitatis autem, cum adiectio detractio'ue vlla, aut paritas ſola, in orationis figura eſt. Qualitatis igitur ſpecies eſt, quã Cicero appellat exclamationem. nam cum dicit, o Africane, cuius mortui, & quæ ſequuntur ita primo huius orationis verbo, toti eſt inditum nomen exclamationi. & quam idẽ vocat ſimiliter cadens, & quam ſimiliter deſinens, ac quam annominationem: item nominatio, pronominatio, denominatio, tranſgreſſio, cõmutatio, abuſio quoque, verborum figura eſt, & tranſlatio: ſic & permutatio, coniunctio, adiunctio, vt ex ſupra expoſitis facile quiſque poteſt intelligere. Qualitatis igitur figuræ verborũ tam verbi ꝙ ſenſus ſunt huiuſmodi. Quantitatis autem figuras nominamus quando aut redundare aut deeſſe quid verborum vel ſenſus videt in oratione, idq́; vt cultior planior'ue fiat oratio. Quantitatis ſpecies, quæ in exceſſu ſunt, ſenſus quidem emphaſis, hyperbole, ſynecdoche (quę & defectus eſſe poteſt, ſiquidem pro ſingulari pluralis, & pro plurali ſingularis ponitur) & totum pro parte, et pars pro toto. Quantitatis ſpecies in defectu, eſt tapinoſis: vt ſi gurges mare vocet. Quãtitatis verborũ ſpecies aliæ ſunt, vbi verba ſuperſunt, aliæ, vbi deſunt. Superſunt, vt in ea quã Cice. repetitionẽ vocat, quã conuerſionẽ, quã cõplexionẽ, & quam traductionem, quę figura eſt etiã qualitatis, cum eiuſdem ſignificationis verbi caſus variatur, & diuerſæ item ſignificationis ſimile verbum ponitur, & quæ repetitionum exempla verborum, nos ſupra in Cice. figuris congeſſimus. Item gradatio quantitatis excedentis figura eſt. ſic correctio, niſi orationis figuram eſſe velimus, quod poſt verbum imo, quod corrigentis eſt, aliud ſequi neceſſe ſit. Diſiunctio, cõduplicatio interpretatio, illis adiecimus: item commutatio, & dubitatio. niſi has, velut de correctione diximus, orationis duas malimus figuras dici. Quantitatis autem figuræ, quæ in defectu collocatæ ſunt, articulus, coniunctio, adiunctio, vbi vnũ pro pluribus ſufficiat verbis, rurſum quia aut primũ, aut medium, aut vltimum occupat locum. Qualitatis eædem figuræ ſunt, ſed diuerſa, vt dictum eſt, ratione. Item diſſolutio. Nunc ſequit, vt paucis orationis figuras in ordinem digeramus. Orationũ qualitatis figurę ſunt, cõtẽtio, interrogatio, ſñia, cõtrariũ, continuatio, diffinitio, permiſſio, concluſio, diſtributio, diuiſio, alia contentio, demonſtratio. Rurſum orationis figuræ quantitatis, per exceſſum quidem tum verborũ tum ſententiarum, ſunt, ratiocinatio, membrum, ſubiectio, expeditio, circuitio, ſuperlatio, licentia, deſcriptio, frequentatio, expolitio, commoratio ſimilitudo, exemplum, imago, effictio, notatio, ſermocinatio, confirmatio, ſignificatio. quæ tam defectus ꝙ redundantiæ figura eſt, cum aliquando per exuperationem plus dictum eſt ꝙ patitur veritas, & per defectum, cum quod docere incepimus, abſcindimus. Paritatis vna figura eſt, quam Cicero com par appellauit. Deficientes autem figuræ ſunt, occupatio, diminutio, ſignificatio, quam redundantiæ quoque figurã diximus, & ea quam breuitatem Cicero nominat. Quonia ſatis, vt opinor, oſtenſum eſt, quid ſit quod figura nominatur, quot figurarum ſint genera & ſingulorum generum quæ emineãt ſpecies: nũc tempus poſcit, vt oratorum numeros aggrediamur, quos ſupra percurſuros nos polliciti ſumus. quod faciemus, ſi prius tamen quid ſit numerus, & quid a verſu diſter: & cum non niſi pedibus conſtet ꝙ verſus, ſi ipſos paucis pedes. & quibus tã numerus ꝙ verſus incedit, attigerimus. Numerus igitur, quẽ græci rhythmon appellant, a poetis pro verſu aliquando capitur, vt cum dicit Vergil. Numeros memini ſi verba tenerem. Alio modo numerus dicitur, pedibus quædam fluens ſtructura, quam & Cicero & Quintilianus, multiq́; præterea alii neceſſariam in orationibus oratori eſſe dixerũt. neque Demoſthenem oratorum græcorum facile principem tantopere probatum iri ferunt, niſi eius numeroſa eſſet oratio, vt ipſe Cicero. Neque enim, inquit, Demoſthenes fulmina tantopere vibraſſe diceretur, niſi numeris illa contorta ferrentur. Diſtat autem hic a carmine numerus, ꝙ numerus ſiue rhythmus eſt pedum temporumq́; iunctura cum lenitate. Alii ſic', Numerus eſt verſus imago modulata, ſeruat numerum ſyllabarum. Rhythmus igitur temporum ac ſyllabarum pedumq́; congruentia, aurium peritarum multiplicatur iudicio, ac profluit, ſemperq́; ne faſtidium compoſitionis ſimilitudo pariat variat. Metrum in certa qualitate ac numero ſyllabarum temporumq́; finitur, certis pedibus, & eiuſdem ſemper conſiſtit atque concluditur. Pedes autem ipſi, & varii re ſunt, & nominibus: quorum qui duabus ſyllabis (vt ab eis potiſſimum incipiamus, qui paucioribus conſtant) ſunt, ſpondeus, trochæus, iambus pyrrichius. Spondeus ex duabus ſyllabis conſtat longis, tẽporum quatuor, vt heros. Huic contrarius eſt, quem alii pyrrhichium, alii dibrachium græce, latine bibreuem, alii xgœrona vocant. hic duabus conſtat ſyllabis, & eis breuibus, vt bene. Iambus ex breui & longa conſtat, vt dies. Trochæus, quem nonnulli choridon vocant, ex longa & breui conſtat: vt, fecit. Trium ſyllabarum ſunt, dactylus, qui prima longa & duabus conſtat breuibus, vt, tempora. Huic contrarius eſt anapæſtus, quem quidam antidactylum nominant. conſtat enim duabus breuibus & lõga, vt, Iuuenes. Trybrachus, quem quidam tribreuem verterunt, græcorum alii brachyſyllabum, alii trinocheon, nonnulli pygmæona, pleſique (ſicut Cice. & Quintilianus) Choreum, tribus conſtat breuib⁹, vt, Helena. Huic contrarius eſt moloſſus, quem alii vertumninum, alii extenſipedem, græcorum quidã hippium, nonnulli chaninum vocant, conſtat tribus ſyllabis longis, vt Aenæas. Amphibrachys, quem quidam vtrinquebreuem verterunt, nonnulli Ionium vocarunt, alii ſcholium, conſtat ex breui & longa & breui, vt, carina. Huic contrarius eſt amphimacrus, quem feſcennium quidam appellarunt, quidam amphimacron, alii creticum vocant, conſtat ex longa & breui & longa, vt, abſtine. Bacchius, quem alii Oenocrium, alii pariambum vocant, conſtat ex breui & duabus longis: vt, Athenæ. Huic contrarius eſt palimbacchius, quem alii Latium, alii Saturninum, quidam altibreuem, nonnulli proponticon, alii theſſaleon vocant, conſtat ex duabus longis & breui: vt, natura. Quatuor ſyllabarũ pedes ſunt: proceleuſmaticus, e duobus pyrrichiis hoc eſt quatuor breuium ſyllabarum: vt, tenuia. Huic cõtrarius eſt diſpondeus, ex duobus ſpondeis ſyllabarum quatuor & longarũ: vt, Mecœnates. Pæon primus conſtat ex trochæo & pyrrichio. hoc eſt longa & tribus breuibus: vt, Steſichorus. Pęon

ſecundus

ſecundus ex iambo & pyrrhichio, hoc eſt ex breui & longa & duobus breuibus: vt, colonia. Pæon tertius ex pyrrhichio & trochæo, hoc eſt ex duabus breuibus & longa & breui: vt, meliora. Pæon quartus ex pyrrhichio & iambo conſtat, hoc eſt tribus breuibus & longa: vt, docilitas. Huic cõtrarius eſt hippius quem plerique epitritum vocant. nam ſicut pæon, a numero, longam, ita epitritus breuem nobis ſignificat. ſiquidem hippius, ſiue epitritus primus ex iambo & ſpondeo conſtat, hoc eſt ex breui & tribus lõgis: vt, capenates. Hippius, ſiue epitritus ſecundus ex trochæo & ſpondeo, hoc eſt ex longa & breui & duabus longis. vt, conditores. Hippius ſiue epitritus tertius, ex ſpondeo & iambo, id eſt ex duabus lõgis & breui & longa: vt, diſcordiæ. Hippius ſiue epitritus quartus, ex ſpondeo & trochęo, hoc eſt tribus longis & breui: vt, oratore. Ionicus ἀπὸ μείζονος, id eſt, a maiore, conſtat ex ſpondeo & pyrrhichio, hoc eſt ex duabus longis & duabus breuibus: vt, præludia. Ionicus ἀπὸ ἐλάσσονος, id eſt a minore, conſtat pyrrhichio & ſpondeo, hoc eſt ex duabus breuibus ſyllabis & duabus longis: vt; cupiebãt. Duabus ex breui & longa, & breui & longa: vt, Cleonides propinquitas, qui pes dactylus ab imago a quibuſdã dictus eſt. Huic contrarius eſt ditrochæus, ex longa & breui & longa & breui: vt, cantilena, dimicare. qui pes a nonnullis creticus κατὰ ὑπερβολὴν dicitur. Antipaſtus ex iambo & trochæo, hoc eſt ex breui & duabus longis & breui: vt, Medullina, Salonius. Huic contrarius eſt choriambus, ex trochæo & iambo, hoc eſt ex longa & duabus breuibus & longa: vt, nobilitas, armipotens. Hos quinque ſyllabarum pedes ſequũtur plures quàm triginta, a nobis breuiter enumerandi. Hiortius pes ex quinque breuibus ſyllabis conſtat: vt, mulieribus. Periambus, ex lõga & breuibus quatuor: vt Compoſuimus. Parapyrrhos, ex breui & longa & tribus breuibus, vt, diu fletimus. Meſſomacros, ex duabus breuibus & longa & duabus breuibus, vt, deus affuit. Anapeſticus, ex tribus breuibus & longa & breui. vt, bonus amicus. Pyrrhichius anapæſtus, ex breuibus quatuor & longa: vt, facilior eſt. Probrachys, ex breui & longis quatuor: vt, in vſu non eſt. Hypobrachys, ex longa & breui & tribus lõgis. vt, tela depoſcũt. Meſſobrachys, ex duabus longis & breui & duabus longis: vt, exiſtimarunt. Moloſſiambos, ex tribus longis & breui & longa: vt, obteſtatus eſt. Saloeibos ex quatuor longis & breui: vt, edicebamus. Diphios, ex duabus breuibus & tribus longis: vt, populabundos. Orthius, ex lõga & duabus breuibus, & longis duabus: vt, arma capeſſunt. Amebeos ex duabus longis, duabus breuibus, & longa: vt montes ſuperant. Moloſſopyrrhichios, ex tribus longis & duabus breuibus: vt frumẽtaria. Symploſios, ex duabus longis & tribus breuibus: vt, ætas hominis. Muſicos, ex longa & breui & longa & duabus breuib⁹. vt Cæſar oppida. Antanapæſt⁹, ex breui & duab⁹ longis & duab⁹ breuibus vt, at induction. Antamobeus, ex duabus breuibus, & duabus longis & breui vt loca munire. Daſios, ex tribus breuibus & duabus longis vt, facile princeps. Tymelicos ex lõga tribus breuibus & longa vt, inſtituerant. Dochemios, quem alii dochimum vocant, ex duabus breuibus, & duabus longis & breui vt capiunt arma. vt tamen tam Cicero quàm Quintilianus volunt, ſit dochmius ex bacchio & iambo, vel iambo & cretico, hoc eſt conſtat ex prima breui, duabus longis, breui & lõga, vt, reipublicæ. Periambodes, ex breui & longa & breui & duabus longis: vt, mori recuſant. Doriſco, ex longa & duabus breuibus, & longa & breui: vt, imperitabat. Cyprios, ex breui & longa & duabus breuibus & longa: vt, honore viri. Anticyprios, ex longa & breui & duabus longis & breui: vt, exhiberetur. Bachicoricos, ex duabus longis & breui & longa & breui: vt, deliberanda. Hypodochimos, ex longa & breui & longa et breui e lõga: vt multitudines. Dochimos κατὰ συζυγίαν, ex breuis duabus longis & breui & & longa: vt ſupra exemplum dedimus, reipublicæ. Antiſtrophos, ex breui & tribus longis & breui: vt, recognouere. Moloſſoſpondeus, ex longis quinq;: vt, frumentarii. Poſt enumeratos ſyllabarum pedes, quãtitas quoq; ſyllabarum tractaretur, niſi ne pueros quidam eas ignorare arbitrarer. Sunt enim multi qui de eis dedere præcepta, & nos quoq; quanta breuitate potuimus, libellum olim edidimus. Illud iam ſupereſt ſolum, vt de numeris diſſeramus. Primum quo in orationis genere numero eſſe conueniat, in quibus orationum partibus, qualibus vti numeris, & vtrum partium orationis continuos occupẽt numeri locos, & quo pacto ſecus cõueniat: deinde quos dicere numeros poſſimus, & quos non poſſimus, & paret quos conſectari vitioſum ſit. poſt, quales velimus eſſe quos probamus numeros, exẽplis & authoritatibus aperiemus, atque confirmabimus, poſtremo, hanc partem concludentes, quid in quaq; compoſitione tenendum ſit, breuiter colligemus. Cum igitur in omni locutionis corpore, totoq; vt ita dixerim, in orationis tractu numerum inueniri neceſſe ſit, quippe quia neque loqui quiſquam poſſit niſi e ſyllabis breuibus ac longis ex quibus pedes fiunt, illam dicimus numeroſe cadere orationem, quæ non prono velut flumine decurrens interſiſtat, ſed quę finem ſuum habet, naturaliq; diſtincta interuallo, quæ pro ſe ane præteriere, intuendi dedit tempus dedit reſpirandi, ac rejecit animos, & quodam quaſi modulatu verborum concluditur. Ab hoc autem modulatu, id eſt, hac diligenti pedum obſeruatione de qua a nobis infra dicetur, ſolutus eſt ſermo, ſoluta epiſtola, ſolutæ quoque Iuriſconſultorum ſunt editiones & omnes de huiuſmodi rebus compoſitiones: licet ea pleruſque numeris cõſtare inueniantur. Primum hiſtoriam, & genus illud orationis quod græci epidicticon, noſtri demonſtratiuum vocant, numeroſa eſſe conuenit. Deinde in deliberatiuo iudicialiq; genere id obſeruandum, ſed ſecus ſiquidem tam hiſtorica quàm demonſtratiua omnis ad voluptatem accommodata eſt, ac circunſcriptione ambituq; & tãquam in orbe incluſa currit oratio, quoad in ſingulis perfectis abſolutiſq; ſententiis inſiſtit. idq; ideo ſecurius fit, quòd is auditor lector'ue eſt futurus, qui non veretur, ne compoſitione orationis inſidiis ſua fides attentetur, quin & gratiã ſcriptori oratori'ue habet, quòd aurium ſeruierit voluptati. In cæteris autem cauſis non verborum ambitu dicẽdũ ſemper, quinimo id perraro accidit, ſed ſæpe membratim cæſimq; dicendũ. Ideoq; illa verborum quaſi colligata concinnitas effugitur. quòd ſi ſemper vtare, cum ſatietatem affert, tum quòd cum id quale ſit facile intelligatur, actionis dolorem detrahit, & actoris veritatem funditus tollit, & fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquam diximus, quo id in loco, videndum eſt. Si igitur laudandum aliquid eſt ornatius, quoniam ea pars demonſtratiui videtur eſſe generis, vt in Verrem Cicero de Siciliæ laude dixit: aut ſi ea ponenda narratio ſit, quæ plus dignitatis quàm doloris deſiderat, cum ad hiſtoriæ grauitatem propius accedat, ſicut in Verrem Cicero de Cerere & Segeſtana Diana, deq; Syracuſarum ſitu dixit: vt ambitu numeroſo cadant procurãdum eſt. In amplificanda quoque re, dum ſenſus omnis funditur, numeroſe & volubiliter fertur oratio. In vniuerſum igitur ſingulare aliquid præcipi non poteſt. Nam in exordio ſicut iudicis animus varie præparatur, cũ miſerabiles eſſe volumus, cum modeſti, cũ acres, cum graues, blanditiis quoque, cum flectere, cum ad diligẽtiam hortari, ita cum diuerſa natura ſint, diſſimilis quoque componẽdi ratio deſideratur. Non enim ſimilibus eſt vſus Cicero numeris in exordio pro Milone pro Cluẽtio, pro Ligario. Narratio fere tardiores, atq; vt ſic dixerim, modeſtiores deſiderat pedes. Proinde cum docere & infigere animis res ſemper cupiat, quòd minime feſtinantium opus eſt, vt id aptius & accommodatius rei ſit, tota conſtare narratio longioribus membris videtur & breuioribus periodis. Argumenta autem acria & citata, pedibus quoque ad hanc naturam accommodatis vtentur. Epilogi ſummiſſum, lentum, & minus exclamantem numerum plerunque exigunt. ſiquidem ſic fere componendum, quo modo pronũciandum erit. Et cum rerum de quibus dicimus naturam ſequi numero ſcriptor velit eruditus in proœmiis plerunque ſummiſſum eſſe oportet, tamen in accuſatione index erit concitandus, aut aliqua complendus indignatione. in narratione plenos atque expreſſos nos eſſe oportet, ne aliquo incitati affectu, quòd fidem tollit dicere videamur. in argumentis citatos eſſe conuenit atq; ipſo etiam motu celeres. in locis autem ac deſcriptionibus, fuſos ac fluentes idq;, quod voluptatis cauſa comparetur. In epilogis plerunq;, vt iam dictum eſt, deiectos & infractos. debent enim ſublimia ingredi, leuia duci, acria currere, delicata fluere: ac vbi vrget neceſſitas, ea etiam affectabim⁹. Qui autẽ quib. pedes ſint rebus accõmodatiores, paulo poſt a nobis aperietur. Expoſitum iam, vt opinor, eſt ſatis, quo in orationis genere, quibusq; in orationis partibus, ac qualibus vti numeris nos oporteat. Reliquum eſt, vt partium orationis cõtinuos ne numeri locos occupent dicamus. Quoniam veteres maxime ſtuduerunt ne flueret, vagaretur, ac longius excurreret oratio, eam diſtingui & interſiſtere, modo cæſis, modo membris, modo

clauſulis', eademq́ omnia numeris vincienda voluerunt: pri-
mum, quid ſit cæſum quid membrum, quidq́ clauſulam nomi-
nemus, referendum paucis puto, quando ſupra de eis dictum:
deinde quo pacto numeris vinciri intelligantur, quod non tan
ti profecto laboris eſt, quanti forte aliquibus videbitur. Ille am
bitus. quem græci periodon, noſtri clauſulam multiq́ aliis no-
minauere nominibus, conſtat, vt Cicero inquit, ſi plena ſit,
quatuor fere partibus, quæ membra dicimus, vt & aures im-
pleat, ne'ue breuior ſit, neq́ longior. quanquam vtrunq́ non
nunquam, vel potius ſæpe accidit, vt aut citius inſiſtendum ſit,
aut longius procedendum, ne breuitas defraudaſſe aures, ne'ue
longitudo obtudiſſe videatur. Cum autem ſint periodon duo
genera, vnum ſimplex, quod longius prouehitur atq́ circumdu
citur: alterum quod membris & inciſis conſtat: primum eſt, vt,
Diuturni ſilentii P.C. quo eram his temporib⁹ vſus, non timo-
re aliquo, ſed partim verecundia finem hodiernus dies attulit:
qui ambitus clauditur pæone tertio, iambo & dactylo. Alterũ
eſt ſæpe breuiſſimum, quod inciſis conſtat velut illud Craſſi:
Miſſos faciant patronos, ipſi prodeant, qui niſi interuallo pro-
feratur, ſenatius videtur iambicus. melius autem, Prodeant ip-
ſi, dici & Cic. arbitratur. In eodem genere eſſe ambitus ille cre
ditur, qui ex membris conficitur, aliquanto longior q̃ qui ex
cæſis, breuior autem q̃ qui continuus fluit. vt, Cur clandeſtinis
conſiliis nos oppugnant? cur de profugis noſtris copias com-
parant contra nos? vbi vtrũq́ membrum ſpondeis clauditur,
quod ſi plerunq́ Craſſus diceret. licet in illo quod cæſis confe-
ctum eſt, amphimacro, vſus ſit, ſpondeus amphimacrum ante-
cedit. Porro quæ inciſim aut membratim efferetur, ea vel aptiſ
ſime cadere debẽt. Inciſim, ſic vt Cic. illud Domus tibi deerat?
at habebas. pecunia ſuperabat? at egebas. quatuor ſunt inciſa.
Membratim, vt rurſum Cicero: Incurriſti amens in columnas,
in alienos inſanus inſaniſti. duo ſunt membra. deinde & cæſa e
membra tanq̃ crepidine quadam comprehenſione longiore
ſuſtinentur: vt Ciceronis illud, Depreſſam, cæcam, iacentem
domum pluris q̃ te & q̃ fortunas tuas æſtimaſti. qui ambitus
duobus trochæis terminatur, cum ſuperior ambitus ex mem-
bris ſpondeis concluſus fuerit geminis. qui autem ex inciſis, ex
ſpondeo. nam vltima pro communi iam recepta ſyllaba eſt,
præcedente pyrrhichio. Inciſim autem & membratim tracta-
tur oratio, vbi vere aliquid dicere videri volueris, cum aut te-
nellas. vt Cic. illud in Cornelianam: O callidos homines, o rẽ ex-
cogitatã, o ingenia metuenda. Circuitus tñ ille, quem iã ſæpe di
ximus, incitatio numero ipſo fertur & labit, quoad perueniat
ad finẽ. Sed iam quos accipiant pedes inciſorũ membrorum
clauſularum'ue locos dicẽdum. A veteribus ſane quæſitum eſt,
toto'ne in ambitu verborum numeri tenendi ſint, an in primis
partibus, atque extremis tantum. Sunt qui, comprehenſionem
totam a capite ita fluere pedibus continuis velint, vt ad extre
mum veniens, pedibus quoque conſiſtat. nec id difficile factu
arbitrati ſunt, iis præſertim qui bonis diſciplinis exercitati ſunt
& ſcripſerunt, adeo vt quæ non ſcripſerint, ſimilia ſcriptorum
effeciſſe credant, ſed de hoc poſterius ſuo loco vberius diſputa
bit. Cũ igitur eadẽ faciamus quæ poetæ, tñ in oratione poema
tis effugere oportere ſimilitudinẽ ducunt, vt non tantum aliis
atque aliis ſtruatur pedibus oratio: ſed etiam vt concentus ille
in extremis ſeruetur dontaxat clauſulis. Plerique cenſent cade-
re tantum numeroſe oportere terminari'que ſententiam. cũq́
aures extremum ſemper expectent, in eoq́ acquieſcant, id va-
care numero non oportere. Ariſtoteli autem & Ciceroni &
Quintiliano placet, tam ſententię initium q̃ finem eſſe numero-
ſum. quandoquidem ſtatim a principio ſententiæ dictionis con
cinnitate multum afficiamur, & ipſa concluſione, ne claudicãs
ac quaſi fluctuans, ſed æqualiter conſtanterq́ ingrediens habea-
tur oratio. Nunc quos non poſſim⁹ numeros appellare, viden-
dum eſt. Numerus proprie verſus dicitur, & continue conclu-
ſa pedibus oratio. ſed oratorius numerus eſt, cum principio fi-
neq́ numeroſo clauditur ſententia. idq́, vt Cicero inquit, in di
cendo numeroſum putatur, non ꝙ totum conſiſtat e numeris,
ſed ꝙ ad numeros proxime accedit. quo etiã difficilius, vt ora-
tione vtamur cenſet, q̃ verſibus. ꝙ in illis certa quædam & de-
finita lex eſt, quam ſequi ſit neceſſe: in dicendo autem nihil eſt
propoſitum, niſi ne aut immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta,
aut fluens ſit oratio, quod totum in ſumma ſcribentis prudentia
locatum eſt. Item ſi pedibus nec apte coniunctis claudatur ſen-
tentia, numerus non eſt: non minus q̃ ſi vnico claudatur pede,
qui tres non ſuperet ſyllabas. pes ſiquidem erit, non numerus.
Poterit autem vnus eſſe dichoreus, qui e duobus trochæis con
ſtat. Sequitur, vt quos ſequi numeros vitioſum ſit, exponã-
mus. Attendendum igitur, ꝙ quemadmodum qui audiunt hæc
duo animaduertunt, & iucunda ſibi cenſent, verba dico & ſen
tentias, eaq́ dum animis attentis admirantes excipiũt, fugit eos
& præteruolat numerus: ita ſi idem ſæpe iteretetur numerus,
quod ab audientibus intelligatur, at per hoc ſatiet, quod quic-
quid voluptatis cauſa acceriſitum ſit, non nimium & frequens
eſſe oporteat quando Voluptates commendat rarior vſus, vi-
tioſum erit. Quod vitium vt effugiatur, ſunt hi quidem inter ſe
miſcendi, & temperandi. ſic minime aduertetur delectationis
aucupium, & quadratæ orationis induſtria. Vitioſus & ille nu
merus eſt, cuius pedes apti & quaſi coagmentati non iungun-
tur. Quod quale ſit, cum qui apte iungantur dixerimus, facile
intelligetur. Itẽ vehementer eſt vitioſum, ſi in oratione in ver-
ſus aliquando, licet per imprudentiã incidamus. quanquã enim
numeris, & eiſdem poeticis, componitur oratio, eam tamen ſo
lutam & liberam eſſe oportere intelligamus, ne poema com-
ponere velle videamur. Licet itaque nobis dimidiatos plerũq́
verſus, adhibere, integros non licet, & fere vltima verſuum ini-
tio conueniunt orationis. Titus quidem Liuius ab hexametri
exordio cœpit, vt Quintilianus exiſtimat: Facturus ne operępre
tium ſim. idq́ melius eſſe, q̃ quodmodo emendatur. Cicero tã
men tam acris animaduerſionis ſecurus, aliquando verſum ab-
ſoluit: vt trimetrum in Piſonẽ, Proh o dii immortales, qui hic
mihi luxit dies? Sic Saluſtius, nec minus Græci. quin & ipſe Pla
to accuratiſſimus cõpoſitionis, in Timæo prima ſtatim in par-
te vitare iſta non potuit. nam & initium hexametri ſtatim in-
uenias, inquit enim: εἷς, δύο, τρεῖς· ὁ δὲ δὴ τέταρτος. Nec nõ & Iſo
crates, qui prius in oratione poſt Thraſymachum, qui in eis ni-
mius fuiſſe perhibet, numeros, dũ verſum effugere etiã voluit,
in Panathenaici principio in trimetrũ iambicus incidit, cum
ita dicit νεώτερος μὲν ὢν προῃρούμην γράφειν τῶν λόγων & in ſimilia
prope infinita, quæ tam apud hos, q̃ apud alios authores ſunt
idoneos, quiuis ſtudioſius inquirens animaduertet. Nũc qui-
nam probentur a veteribus numeri, dicendum nobis eſt. Siqui-
dem ſicut in verſu vulgus, ſi eſt peccatum, videre: ita in ora-
toria locutione, quicquid claudicauerit, ſentire intelligimus. Sed
poetæ non ignoſcit, oratoribus concedit. Tacitus tamen, non
eſſe quod dicimus aptum perfectumq́, reclamat. Primum igi͂,
quot numerus oratorius pedes deinde quos ſuſcipiat, nobis ape
riendum eſt. Clauſularum initia vt apte incederent, & eorun-
dem fines concinne clauderentur, nõ vnico pede ſibi aſtringiq́
veteres voluerunt oratores, ſed alterum ac plerũque vtrobiq́
ternum adiungi, vbi paucarum ſint pedes ſyllabarum. Plures
autem, vt verſus ſimilitudinem effugerent, eſſe prohibuerunt.
Pedes vero oratorius numerus nullos reſpuit, dicente & Quin
tiliano, his verbis: Miror enim in hac opinione doctiſſimos
fuiſſe, vt alios pedes eis eligerent, alios damnarent, quaſi nullus
eſſet quem non ſit neceſſe deprehendi. non ergo pedes, ſed pe-
dum iuncturæ damnandæ eligendæue ſunt. Omnes autem no
bis in præſentia complecti difficile, at maxime probatos ab
egregiis rhetorices magiſtris, ſummiſq́ dicendi authoribus re
feremus. Illud primum ſciendum eſt, non tantum referre quã
pedes, ſed quæ verba iunctura quadam claudant orationem.
nam ſi in extrema ambitus parte breuiora locaueris, infringi-
tur illa quaſi membrorum comprehẽſio. Quare aut paria ſylla-
bis eſſe debent poſteriora ſuperioribus, aut (vt Cicero melius
iucundiusq́ putauit) longiora. monoſyllabon enim in fine an-
tecedenti videtur iungi per ſynalœpham, vt Auxiliũ eſt. Spõ-
deus igitur, vt a duarum ſyllabarum pedibus potiſſimum in-
choemus, quo Demoſthenes eſt plurimum vſus, moram ſem-
per fert ſecum. Et illud eſt tenendum generaliter, quod qui pe-
des ſunt temporibus pleniores, longisq́ ſyllabis hoc magis ſta-
biles, & grauiorem faciunt orationem. breues autem, celerem
ac mobilem. Itaque ſi vbi opus eſt, velocitate tardum et ſegnẽ
adhibeas pedem, & vbi pondus exigitur præcipitem ac telul-
tantem, merito damnabitur. Spondæus præcedente ſe pyrrhi-
chio bene ſonat: vt, Iuuitans. vel trochæo: vt, arma ſumpſit: &,
acta res eſt vel iambo: vt manus armant. quod ideo quidã non
probant, ꝙ trimetri iambici verſus eſſe videatur. Ipſe ſibi male
ſpondeus præponi creditur: vt, oratores. niſi ꝙ tam Pompeius
Meſſalinus,

Meſſalinus,ꝙ ipſe Cicero, idoneum putant cæſis & membris:
vt,Craſſus nos oppugnat. propterea ꝙ paucitatem ſyllabarũ
cum grauitate ſua & tarditate compenſat. Ne quidem dactylũ
bene præponi ſpondeo, Cice. & Quintilianus exiſtimant,quá
do finem verſus in fine damnant orationis. Terentianus tamẽ
non reſpuit. hoc tale eſt contra Cæſaris arma. Quoties autem
vna pars orationis in fine clauſulæ acceperit anapæſtum & tro
chæum ſiue ſpondeum (non enim ignoramus in fine pro lon-
ga breuem accipi,idem ergo erit pes trochæus, qui & ſpõdeus,
in fine)qui ſi finem inquam antecedente anapæſto in eadẽ ora
tionis parte clauſerit,mollem & quaſi lubricam ſtructuram da
bit:vt,dominabitur. quamuis enim iidem fuerint pedes, eadẽ
tempora,tamen vbi diuerſæ ſint partes orationis,retentus ne-
ſcio quo pacto ſpiritus ac reſtitutus,affert quãdam compoſitio
ni firmitatem, vt,videant ipſi. At in vna parte orationis prope
rare verba,& continua ſpiritus celeritate labi videntur: vt,po
pulabũdos. Idem de tribrache dicimus: vt,gerere morem, e fa
cilitates,temeritates. Spondeus recte iambo præponitur: vt,do
ctus fuiſſe ipſo iambo præcurrente: vt,bona fide. & cretico vt,
proſpera fide. Licet enim Ariſtoteles,Theophraſtus,& Theo
dectes,trochæum & pyrrhichium reſpuant, ꝙ vltimas longas
eſſe ſyllabas ſemper velint a Cicerone non omnino improba-
tur. Trochæus,ſi ſe præcedat, iuncturam facit, quæ maxime
Ciceroni placet vt,ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas. dictũ
iam enim eſt,nihil ad rem pertinere, extrema longa ne illa ſit,
an breuis. & Gracchi illud, patris dictum ſapiens temeritas filii
comprobauit. quo dichoreo tantum clamorem concionis exci
tatum eſſe Cice. ſcribit, vt eſſe admirabile. ordinem immuta.
fac ſit, Comprobauit filii temeritas: iam nihil erit, vt Cicero
æſtimat:etſi temeritas ex tribus breuibus & longa eſt,quod Ari-
ſtot. vt optimum probat. a quo ipſe diſſentit Cicero. ſunt tamẽ
& alii qui non improbãt. Trochæus autem, ſpondeus & iam-
bus,ſimul, vt Cic. inquit male concludũt,quoquo modo ſtruas,
tumor tamen rerum ex ſpondeis atque iambis maxime conti-
netur:vt, ſceptrũ mihi liquit Pelops. Pyrrhichius decurrit: ſed
quantum celeritatis tantum grauitatis adimit. Quid igitur fa-
ciam? Iambus craſſatus in Carmine Quis hoc poteſt videre?
quis poteſt pati,niſi impudicus & vorax, e aleo? In vniuerſum
autem,ſi ſit neceſſe duram potius atque aſperam compoſitio-
nem,quam effœminatam & eneruẽ,mauult eſſe Quintilianus,
vt neque lõgioribus ꝙ oportet hyperbatis vtamur, neq; nullũ
aptũ atq; idoneũ verbũ permittem⁹ gratia lenitatis: quũ nõ erit
vllũ tã difficile,quod nõ cõmode inſeri poſſit. Sed iam multos vi
deas in dicendo non tã accuratos,ꝙ vt ita dicã,operoſos, e in
verboſis floſculis omnem terentes componendi operã,quin
& quotidie magis laſciui ſumus. Quare modus habendus eſt. nã
ſi numi ſimus,intolerabile vitium eſt ſin autem nullus inerit nu
merus, vt iam ſæpe diximus,diſſipata & inculta & fluens erit
oratio. Sed de pedibus iam dicamus,qui tribus ſyllabis conſta-
re inueniũtur. Dactylus,qui Ariſtoteli amplior,ſicut humanior
iamb⁹ videtur, quem tam Quintilianus ꝙ Cicero heroum vo-
cat clauſulam reddit fortẽ. antecedente trochæo, cui Ariſtot.
chordacis nomen imponit: vt, iuſte fecimus. Pyrrhichio an-
tecedente, bene dicitur ſpondeo, cauſas audiat, iuſte fecimus
iambo,fide dicitur,dies attulit. & tribrachys quoque dactylum
bene præcedit,recole nomina,anapæſtus,repetes cætera & pa
limbachius,ſepono cætera & moloſſus,quæ rebat dicere. Da-
ctylus ſpondeum & anapæſtum quoquo modo ſtruas in prin-
cipia continuandorum verborum, ſatis decore cadere Cicero
arbitrabitur. velut illud Liuii eſſe diximus, Facturus ne opere-
pretium ſim. Optime incipitur a longis, vt,Cum propter egre-
giam aliquando a breuibus,vt; Nouum crimen C. Cæſar. &,
Animaduerti iudices. ſed pro Cluentio recte,quod initium eius
partitionis ſimile eſt, quæ, celeritate gaudet. Clauſula quoq; e
longis firmiſſima a Quintil. putatur,ſed cadet & in breues ali-
quando. Facit etiam tribrachys ad clauſulam præcedente cre-
tico. vt ſi dicas,de cæteris agite,de præliis redeo,de literis du-
bito. Amphibrachys quoq; recte ponitur in clauſa,ſpondeo fe
re antecedente Ludos habere, recte locutus. & trochæo, iuſta
querela. Hinc eſt illud Tullianum. Et priſtinum morem iudicio
rum requirunt. &,Neminem præponendum mihi eſſe actorẽ
putaui. Anapæſtus etiam clauſulis conuenit,ſed ruens, atq; in
rhythmi modum profluens,& pentametri finis: Nã vbi libido
dominatur,innocentiæ leue præſidium eſt. Mollior fiet præce
dente ſpondeo: vt ſi mutes,Leue innocentiæ præſidium eſt. Ea
dem erit,ſi trochæũ anteponas profluentior: vt, Nomen erat
imperii. Creticus antecedens eum, paulo fortiorẽ reddit: vt,
Nobiles homines. ſicut ante ſpondeum exultat: vt, de quo ego
nihil dicam,niſi depellendi criminis cauſa. & illud. Quouſq; tã-
dem abutere Catilina patientia noſtra? Creticus quoq; ipſe mi
ris optimus Quod precatus a diis immortalibus ſum. Sed clau
ſulas diligentius ſeruandas eſſe arbitramur, ꝙ ſuperiora, ꝙ in
his maxime perfectio atq; abſolutio iudicatur. Nã verſus æque
prima & media & extrema pars attenditur, qui debilitatus in
quacunq; ſit parte titubatum. In oratione autem pauci prima
cernunt, poſtrema plerique. quæ quoniam apparent, & intelligũ
tur,varianda eſſe diximus,ne aut animoſum iudicium aut aurium
ſatietate repudientur. Duo autem, aut tres, vt Cicero voluit,
ſunt fere extremi ſeruandi & notandi pedes,ſi modo non bre
uiora & præciſa erunt ſuperiora: vt creticus. aut herous, aut
pæon,quem Ariſtoteles probat, horum viciſſitudines efficient,
vt neq; hi ſatientur qui audient faſtidio ſimilitudinis: nec nos
id faciemus,quod dedita opera facere videamur. Creticum be
ne antecedent vel anapæſtus vt populo conſerunt, vel pæon il
le qui fini aptior dicitur, placat facilitas nobiles, vel epitritus
tertius,ſeruare quamplurimos,vel trochæus, turpe ducerent.
Hæc de trium ſyllabarum pedibus,de quibus non quaſi legem
inuiolabilem dedimus,ſed quod eſſet optimũ oſtendimus. Cæte
rum quatuor ſyllabarum pedes,quo pacto iuncturæ quadrent,
referendi,Pæona primum,& pæona quartum probat Ariſto-
teles: cui a priore quidem ordiri placet, vt hæc verba ſunt,deſi-
nite,incipite,comprimite. poſteriore autem finire,vt hæc ver-
ba,agilitas, facilitas,domuerant. Quod Cicero carpit, cum in-
quit Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo eſſet lon-
ga poſtrema, vidit parum,quoniã nihil ad rem eſt, poſtrema ne
longa ſit, an breuis, quod videatur aliquid vacantis tẽporis ex
eo quod inſequitur accedere. Aures tamẽ, inquit Quintilianus,
conſulens meas,intelligo multum referre vtrũ ne longa ſit quæ
claudit an pro longa. neq; enim tam plenum eſt dicere, timere
ꝙ timeri. Pæona igitur tertium qui tertia longa quater feſit be
ne acriterq; concludere omnes conſentiunt. cui Cicero. tribra
chum anteponit, ſic facere videamur, aliquando iambum, vt in
Catilinam cũ omnib⁹ potius quo modo ſoli pati voluerunt. Sæ
piſſime autem trochæum, vt pro Cluentio, Quantum difficul-
tatis & quantum laboris ſit habitura. & in Oratore ad Brutũ,
Diu multumq; mecum Brute dubitaui. Proinde hæc Cicero-
nis iam peculiaris facta ſtructura eſt, eſſe videatur. Sicut autem
iambus in eis quæ demiſſo atq; humili vel craſſanti ſermone di
cuntur, frequentiſſimus eſt: ita pæon hic in amplioribus, & in
vtroq; dactylus. Itaq; in uaria & perpetua oratione hi ſunt in-
ter ſe miſcendi, & temperandi. Dichoreo quoq; Idẽ author fre
quenter vtitur, vt Dicere maluerunt & viſus eſt cõfiteri, e Cri
mina detulerunt, & Exercitum compararunt. Et pro Ligario,
aut leuium Græcorum aut immanium Barbarorum et pro Mi
lone, Contra amentiam perditorum. Illum quoq; pedem quẽ
antipaſtum vocamus, bene dactylus antecedit: vt, vir optimus
videretur: & Hortenſium perorauit. & trochæus: vt, ſua manu
ſororem interfectam eſſe fateretur. Nec minus eũ pedem, quẽ
ionicum maiorem nominamus, optime præcurrit tribrachys,
ſtruitq; clauſulam. velut vbi inquit Cicero, Quorum igitur im-
punitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt, eorum te ad crudelitatẽ
acuet oratio. Aliquando pyrrhichius, fluit oratio. nonnunquã
trochæus, curtat oratio quibus Cicero vtitur ſtructuris. Sed e
alia verba quæ quinque ſyllabis conſtant, fluxiorem ſtructurã
faciunt vt arbitramini interrogauerunt, deſiderauerunt. Om-
nium quinq; ſyllabarum unicum Cicero pedem dochimum,
cuius exemplum ponit, Amicos tenes, quouis loco aptum eſſe
dicit, ſiue ambitum inchoet, ſiue concludat, dũ ſemel ponatur.
quod iteratus aut continuatus, numerum apertum & nimis fa
ciat inſignem. His igitur tot commutationibus, tamq; variis ſic
vtemur, vt orationis plenam fluentemq; libero impetu facul-
tatem his ſemper vinculis non alligemus. Nam verborum com
poſitio non ex labore anxio veniat, oportet, ne in dimetiendis
pedibus, ac perpendendis ſyllabis quiſquam conſeneſcat, ſed
vſu atq; exercitatione perpetua auribus, quæ velut arbitræ
compoſitionis eſſe debent iudicet quid ſtrictum quid effuſum,
quid durum, quid effœminatum ſit. Plerumq; etiam nimię artis
opinio fugienda eſt, & interponenda ſimplicitas rudis atq; im

peritæ dictionis, quod pleruncp acribus ſenſibus ſit vis maior, ſi naturaliter proferatur. quod ipſum Ciceronem ſæpiſſime feciſſe, liquido deprehendi poteſt. Sed vbi id faciẽdum ſit, ſupra, vt opinor, abunde dictum eſt. Nunc autem reliquum eſt, vt quæ omnis deſideret compoſitio, breuiter colligamus: quo longius tractata ſuperius, tenaciori teneantur memoria, Quoniam eloquentia conſtat ex ſententiis & verbis, perficiendum eſt, vt doceamus acute, delectemus quaſi argute, commoueamus grauiter: vitioſumq; in ſententia, ſi quid abſurdum aut alienum, aut non acutum, aut ſubinſulſum eſt. In verbis, ſi inquinatũ, ſi abiectum, ſi non aptum, ſi durum, ſi longe petitũ. Danda ergo opera eſt, vt in verbis quidem ſingulis emendate loquamur, quod eſt latine. vt perſpicue, vt ornate, Perſpicua erunt, ſi propria, in propriis lautiſſima eligamus. Ornata erunt, ſi nouata, nõ tamẽ nimium licenter: ſi priſca non tamen e mediis eruta tenebris. ſi translata, in translatis ſimilitudinẽ ſecuti: ſi verecunde vtamur alienis. In coniunctis autem verbis, ordo: ne ſenſus præpoſtere coniungantur: iunctura, ne hiet & quaſi laboret oratio. numerus, vt ſententiarum initia apte iungantur, & eædem concinne concludantur. Tum quod tam ad ſingula q̃ ad coniuncta verba pertinet, ſonus & figuræ, quæ duo maximæ aures permulcent. Verba igitur legenda potiſſimum ſunt bene ſonantia. ſed ea nõ, vt poetæ, exquiſita ad ſonum. verum de medio ſumpta, in quo delecti aſperitatem fugiamus, quãdo ad lenitatem duo hęc, ſicut & numerus comparari debent: ſed vt ferent ſententiæ. ita ſeligemus, vt nihil de induſtria feciſſe videamur. Figuræ autem ne nimium frequentes ponantur, aut etiam effectentur: hoc eſt, ne frigidę ſint & otioſæ. vitioſę enim ſunt quęq; compoſitiones, quæ in hoc ipſum petuntur, vt exultent atq; laſciuiant. Hæc habuimus quę de elocutione diceremus. Sed quoniam hæc omnia imitatione & exercitatione aſſequi poſſumus de his quoque partibus ſe nobis præcepta traditurum præceptor noſter vir clariſſimus Georgius Valla fuerat pollicitus. Sed quemadmodum nos quoque teſtes fuimus, id præſtare nõ potuit, multis impeditiſſimus negotiis, hãc tamen partem non omiſſurum dixit, ſed traditurum commodiore loco: ſicut & omnem artem ſe complexum fuiſſe Rhetoricam. Quare vt ab eo excepimus, omnia in hoc tibi volumen congeſſimus Patrue pręſtantiſſime vt noſtrorum laborum tibi potiſſimum innoteſcant primitiæ, quas ſub præceptore noſtro hauſimus pręſtantiſſimo. Vale.

MARINI BECICHEMI

SCODRENSIS CASTIGATIONES

in libros Rhetoricos, quos M. T. Cicero adoleſcens ſcripſit ad C. ſiue L. Herennium, quæ Noua ars vulgo appellatur. Ex Epiſtola ad Franciſcum Bragadenum philoſophum, & Dominicum Contarenum Prætores Brixienſes.

DVo ſunt principum genera, quos literarum ſacra laude digniſſimos cenſent, et hi quibus cum literis dare operam plene nõ licuerit, literas & literatos fouent, ſtudia & doctorum conſilia adiuuãt. Quid enim melius, q̃ cum literatus regnat, & populos literarum amator gubernat? Tales & vos eſſe conſtat, clariſſimi Prætores: quorum vnus omnium doctrinarum peritia cedit nemini: alter ita diſciplinas omnes ita doctores amplexatur. vt nulli priorum regũ, quorũ munificentia Muſis & Apollini admirationi fuit, poſtponendus ſit. Has & alias virtutes veſtras videt & admiratur Brixiana ciuitas vniuerſa, quæ veſtram concordiam iuſtitiãq; perpetuis monumentis mandauit. Has ego quotidie fere experior, & recolo, domi foris: in hac maxime Academia, quam toties veſtra pręſtantia honeſtatis, mihi audientiam facientes ea attentione, quam præſtare ſolent, qui ad me audiendum non tam honoris mei q̃ profectus ſui gratia accedunt. Sed ego mecum habito, non ignarus nullam vobis vtilitatem, ſapientiſſimis & eloquentiſſimis viris, literas noſtras poſſe, vt forte aliquam voluptatem afferre. Cuius gratia etiam nunc haſce in Rhetorica ad herennium Caſtigationes his literis inſertas mittimus, prout a noſtris auditoribus exceptæ fuerũt, Quæſo vos, ne videre deſpiciatis, & te maxime Bragadene prætor oro, ſi quid otii in tanta adminiſtrationis mole nactus fueris, perlegas, & boni pro tui ingenii Genio conſulas. Te quidem vnum maxime appello. q vt collega tuus ad Martialia arma natus videtur, ita tu ad omnes literas, ad humanitatis ſtudia natus eſſe videris arma tractans non manu, ſed conſilio mirabiliq; prudentia. Nihil in his noui, ne te fallã, leges: nihil, quod fructũ neſcio an voluptatẽ afferat, vti præfatus ſum. Cur igitur miſiſti? Quia qualiacunq; ſunt, a te publice probata ſunt. Non tibi præterea, ſed aliis ſcripta ſunt, qui tua non pollent virtute, non tuo præſtant ingenio, non cæteris abũdant quæ tibi oĩa ſumma ſunt. Idq; quia nõ fecerunt, quod tu feciſti: qui nihil in philoſophiæ ſtudiis, nihil in reliq; liberalibus artibus operoſum omiſiſti, qd non perſcrutatus fueris: nihil in manſuetiorum muſarum penetralibus intactum reliquiſti: deniq; ad Remp. tam plenus ſapientia & rerum omnium cognitione acceſſiſti, vt in eius gubernatione Solon omnibus videaris. Omnia ita curas, ita prouides, ita excipis, vt nihil tibi vnquam accidat ſubitum, nihil non pręuiſum. Nihil a ſenatu tibi mandatur aut graue, aut arduum, qd non libenti fortiq; animo obeas, feliciterq; abſoluas, nihil proponitur a P. C. quod non conſilii iudiciiq; promptitudine quãprimum expedias: &c.

QVi parentem necaſſe iudicatus erit, vt is obuolutus & obligatus corio deuehatur in fluentem.) Ego quanquã refragantur omnia fere exemplaria, lectionem corruptã & mutilatam cenſeo: itaq; ſuæ ſinceritati reſtituendã. Qui parentem necaſſe iudicatus erit vt is obuolutus folliculo, & obligatus culeo, deuehatur in fluentem. Erat enim pœna parricidę, vt quodam tegumento ex lupina pelle ore contecto: virgis ſanguineis in culeo, qui, vt ait Fulgentius, ſaccus erat, nomine in pœna parricidarum notiſſimo, inſueretur cum cane & gallo gallinaceo, & vipera, & ſimia, deinde in mare, aut in flumen culeus deiceretur. Hinc Satyricus Aquinas, de Nerone, vti multorum parricidiorum reo:

Cuius ſupplicio non debuit vna parari
Simia, nec ſerpens vnus, nec culeus vnus.

M. Tullius pro Roſcio Amerino, hæc diuinitus de parricidarum pœna ſcribit. Itaq; cum multis intelligi poteſt, maiores noſtros non modo armis plus q̃ cæteras nationes, verũetiam cõſilio ſapientiaq; potuiſſe, tũ ex hac re vel maxime, q in impios ſingulare ſupplicium inuenerant. Qua in re quantum prudẽtia præſtiterint his qui apud cęteros ſapientiſſimi fuiſſe dicuntur, conſiderate. Prudentiſſima ciuitas Athenienſium, dum ea rerũ potita eſt, fuiſſe traditur. eius porro ciuitatis ſapiẽtiſſimum Solonem dicunt fuiſſe, eum qui leges, quibus hodie quoque vtuntur, ſcripſerit. Is cum interrogaretur cur nullum ſupplicium cõſtituiſſet in eum qui parentem necaſſet, reſpondit, ſe id neminẽ facturum putaſſe, Sapienter feciſſe dicitur, cum de eo nihil ſanxerit, quod antea commiſſum non erat ne non tam prohibere q̃ admonere videretur. Quanto noſtri maiores ſapientius? qui cum intelligerent, nihil eſſe tam ſanctum, quod non aliquando violaret audacia, ſupplicium in parricidas ſingulare excogitauerũt: vt quos natura ipſa retinere in officio non potuiſſet, magnitudine pœnæ maleficio ſummo vterentur. Inſui voluerunt in culeum viuos, atque ita in flumen deiici. O ſingularem ſapiẽtiam, iudices. Non ne videntur hunc hominem ex rerũ natura ſuſtuliſſe, & eripuiſſe, cui repente cœlum, ſolẽ, aquã, terrãq; ademerint. vt qui eum necaſſet, vnde ipſe natus eſſet, careret etiã his rebus oĩbus, ex quibus omnia nata eſſe dicuntur. Noluerũt feris corpus obiicere, ne beſtiis quoque quæ tantum ſcelus attigiſſent, immanioribus vterentur. non ſic nudos in flumen deiicere, ne cum delati eſſent in mare, ipſum polluerent: quo cætera, quæ violata ſunt, expiari putantur. Deinde nihil tã vile, neq; tam vulgare eſt, cuius partem vllam relinquerint. Etenim quid tã eſt cõmune, q̃ ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Ita viuunt dũ poſſunt, vt ducere animam de cœlo non queant. Ita moriuntur vt eorũ oſſa terra nõ tangat. ita iactantur fluctibus, vt nunquam abluantur. ita poſtremo eiciuntur, vt ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant. Scire operęprecium eſt, qd cõmẽtatores dicunt, folliculũ hic poni pro culeo. Quod ſomnium minime retuliſſent, ſi Ciceronis verba ex Rheto. de Inuẽtione cũ his ad Herennium cõtuliſſent. Ea ſunt. Os obuolutũ eſt folliculo, & prędligatũ. Deinde in carcerem deductus,

ductus, vt ibi eſſet tantiſper, dum culeus compararetur. Quis non videt aliud eſſe culeum, aliud folliculum? qui non modo eſt vter, ſed & quælibet pellis. nam veteres follem, pellem dicebant, & per diminutionem, folliculum, vnde & pro pilæ genere vſurpatur. Martialis:

Folle decet pueros ludere, folle ſenes.

Suetonius in Auguſto, ſeparauit pilam a folliculo: Poſt bella ciuilia, inquit, ad pilam primo folliculumq; tranſiit. Ponitur etiam pro ſaccis & crumenis. Liuius libr. 9 Eques folliculis in caſtra frumentum veheret. Ponitur & pro theca, quæ granum continet. Transfertur & ad alia: quæ in Iuuenalem annotauimus, Venetiis olim profitentes. Mimus quidam nominatim Actium poetã cõpellauit in cœnaculo in eo Actius iniuriarum agit.) Sic interpretes legunt, ſic omnes codices habẽt. Tu ſcribes, In ſcena, meo periculo: non In cœnaculo. & cum eo, ſiue In eum, ſiue De eo Actius iniuriarum agit: non In eo. ſic enim & ſenſus, & conſtructionis ratio conueniet. niſi forte in eo, pro de eo accipias: hoc eſt, de tali compellatione. nam in eo hoc eſt Mimo, iniuriarum agit, nemo niſi illiteratus diceret: in eum vero, vel cum eo, Latiniſſimi quique ſcriptores vſurpant. Idem Cicero alibi, Perinde ac ſi furti cum eo egiſſet. In ſcena autem legendum eſſe, non in cœnaculo, quis dubitabit? Nam compellatio illa idcirco iniuria erat, quoniam in ſcena illum poetam non appellauerit, prout appellari ſolebãt comœdiarum ſcriptores, ſicut apud Plautum & Terentium videmus. Vnde Vlpianus titulo de iniuriis ſcribit: Iniuriam atrocem quaſi contumelioſiorem & maiorem accipi, fieriq; aut perſona, aut tempore, aut re ipſa, ſecundum Labeonem: Perſona atrociorem fieri iniuriam, cum magiſtratui, cum parenti, patrono'ue fiat. Tempore, cum in ludis, & in conſpectu fit. Et Pomponius ait, etiam ſine pulſatione poſſe dici atrocẽ iniuriam, perſona atrocitatem faciente. ſed et ſi in theatro, vel in foro cædit & vulnerat, quanquam non atrociter, atrocem fieri iniuriam. Agebat igitur iniuriarum. id eſt, de iniuria conquerebatur Actio poeta, quod proprio nomine hiſtrio appellaſſet, cum ſuas recitaret tragœdias: cum debuiſſet eum meriti & dignitatis nomine dicere poetam. Et hanc iniuriam atrocem faciebat a loco, quoniam in ſcena, a perſona ſua, quoniã poeta, cuius tragœdię recitabantur: a perſona inferentis iniuriam, quoniam hiſtrio, cui maxime conueniebat venerari poetam. Et ne in re nimis aperta diutius immoremur, ipſe Cicero hoc eodem opere, quo'nam modo legendus ſit hic locus, vbi agit de iuridiciali abſoluta, docet his verbis: Item C. Gellius iudex abſoluit iniuriarum, eum qui Lucilium poetam in ſcena nominatum læſerat: cum P. Mutius eum qui L. Actium poetam nominauerat, condemnauit. Aſſumptiua pars eſt, cum per ſe defenſio infirmata eſt. ſed aſſumpta ex contraria re comparatur.) Caſtigamus, & ita legimus: Item aſſumptiua pars eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta extranea re comprobatur. Extraneus aũt dicitur, quaſi exterraneus. quo ſermone Cicero vtitur, & in hoc opere frequentius. In ſecundo. Deinde reuertemur ad extraneas res. Sicut extrarius antique, qui extra focum, ſacramentum, iuſq; eſt, hoc eſt alienus. Vnde inquit Cicero, aſſumptiuam partem eſſe, & tunc dici, cum res ipſa ex ſe probari non poteſt, ſed extrinſecus aſſumit aliquid quo confirmetur, e foris adiuncto argumento defendatur. Nõ igitur, Ex contraria re comprobatur, ſed Extranea legendum eſt. Vt breuiter & dilucide quibus de rebus dicendum fuit, diceremus.) Antiqui codices: Vt breuiter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuerit, diceremus. Si quoquo modo poterit: denique aliquo, aut quàm plurimis vitiis contaminare perſonam.) Perperam ſic legitur, cum deſint verba mire ad rem facientia, quæ in ſinceris codicibus & manuſcriptis fere ſunt omnibus. Sic reſtituenda eſt lectio: Si quoquo modo poterit quem pecuniæ cauſa dicet feciſſe, denique aliquo, aut quàm plurimis vitiis contaminare perſonam. Aut offenſione impediretur.) Commodior antiqua lectio, Impediremur. Si hanc præceptionis aſſiduitatem exercitationis accõmodaſſemus. Quiſquis recte perſpexiſſet, etiam qui ſit vix literis tinctus, potuiſſet videre verbum deeſſe, quod in manuſcripto codice eſt, & ſtructuræ & ſenſui conuenit, Rationem. vt ſit: Si ad hanc præceptionis rationem, aſſiduitatem exercitationis accommodaſſemus. Quo ſermone ſæpius Cice. vtitur, in hoc maxime opere. Et cauſa proferetur, quare id ſcriptor ſcripſerit, quod ſcripſit.) Prona res fuit in lapſum, vt ita Cice. vitiaretur, vt ſcripto ſcripſerit pro ſenſerit, in eo mendoſe repoſitum ſit, & in omni impreſſorum editione ita receptum ſit. Tu ex mente Cice. antiqua manu, ſic caſtiga, vt dixi: Et cauſa, inquit, proferetur, quare id ſcriptor ſenſerit, quod ſcripſit. Deinde, legum & ſtipulationum breuiter exceptarum: ego libentius legerem, Exſcriptarum, pro vt legitur in manuſcriptis codicibus: quod magis ea lectio ſenſui Tulliano conuenire videtur. ſed hanc, ſiue illã, ſuo quiſq; arbitrio ſequatur. Pacta ſunt quæ legibus obſeruãda ſunt, hoc modo, Rem vbi pangunt, oratione pangũt.) Omnis veteris & incorruptæ fidei codex, Pagunt, non pangunt habet. Nec mirum. nam quamuis Seruius dixerit, Pago, vnde multi volũt venire pepigi, nuſquam lectum eſſe: pepigi a paciſcor fieri, ſicut & pactus: quo modo a placeo placui, & placitus, tamen Priſcia. & cæteri grammatici ſcribunt, antiquos dixiſſe pago non pango. Hæc aũt lex eſt ex. 12. tabulis, quã pro exemplo Tullius ſubiicit. & Fabius Quintil. hæc eadem verba repetit: Rem vbi pagunt, oratione pagũt. Vnde non eſt dubitãdũ, pagunt, nõ pangũt Cic. ſcriptũ reliquiſſe: ſed verbi inſolentiam ignorantes librarios, N literam addidiſſe. Nos vero arbitramur, non modo adiumento eſſe.) Contraria erit pręcepto Cic. ſententia, niſi Nullo poſt Non modo addatur: vt ſit, Nos vero arbitramur, non modo nullo adiumento eſſe. Sicq; ſinceri codices legendũ præ ſe ferũt. Itaq; hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus, qđ quoquo loco dixerimus.) Antiqua lectio: Itaq; hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus, quid in vnoquoq; loco dixerimus. Vtra ſit nitidior lectio, facile eſt legentibus iudicare. Si cum aut plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo.) Nemo non intelligit, Aut, nullo modo ſtare. quare mihi placet, vt Aut dictio deleatur, & cætera ſuo ordine ſcribãtur: vel (qđ magis placet) illud Aut in vt conuertatur, & ante Si reponatur, hoc modo: Vt ſi cũ plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo. Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus cæſę cecidiſſent abiegnę ad terram trabes.) Caſtigatur ſic lectio, vt quidam præcipiunt, vt verſus nõ claudicent, ſuiſq; pedibus incedant. Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes, vt ſit trabes caſus nominatiui, numeri ſingul. more antiquo: vt canes canis, duces ducis, plebes plebis quàuis & plebei dixerint maiores noſtri. De quo vide Varro. Priſcianum, antiquiores grammaticos. Extat & illud ex ipſius Q. Ennii annalibus carmen, Labitur vncta trabes remis roſtrata per altum. Sed corrumpunt meo quidem iudicio lectionem veram. idq; probo ipſius Tullii authoritate in Topicis, vbi ſic legitur: Illud enim eſt tanquam, Vtinam ne in nemore Pelio cæſæ ſecuribus ad terram cecidiſſent abiegnæ trabes. Niſi enim cecidiſſent abiegnę ad terrã trabes Argo illa facta non eſſet. nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis neceſſaria. Hæc Cicer. Quibus conſtat in plurali numero legendum eſſe trabes abiegnæ. Accedit & Priſciani grammatici authoritas, qui omnes fere verſus a Cicerone adductos, ſuo ordine reponit, & genus metri docet quale ſit in libello de Comicis verſibus. verba eius ſunt hæc: Nec ſolum Comici huiuſmodi vſi ſunt iambicis, ſed tragici vetuſtiſſimi. vt Ennius in Medea: Vtinã ne in nemore Pelio ſecuribus cęſę cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes, Ne'ue inde nauis inchoandæ exordium cœpiſſet, Quæ nunc nominatur nomine Argo, qua vecti Argiui delecti viri, petebant illam Pellem inauratam arietis Colchi, imperio regis Pelię per dolum. Nam nũquam hera errans mea domo efferret pedẽ. Confer Priſciani lectionẽ cũ Tulliana, & videbis quid ſit in ea caſtigandũ, qđ mutandũ, quid addendũ & minuendũ. Fabius quoq; probat hanc lectionem, vt Trabes legatur in numero plurali, his verbis: Recte autem monemur, cauſas non vtiq; ab vltimo eſſe repetendas, vt Medea: Vtinam ne in nemore Pelio. Quaſi vero ideã fecerit miſerã, aut nocentem, quod illic ceciderint abiegnæ ad terram trabes. Amicam ob meritã noxam immane caſtigare eſt facinus.) Qui Plautinum ſermonem, morem, & metrum intelligit, facile percipit ita legẽdum eſſe. Amicum caſtigare ob meritam noxam, immane eſt facinus. Veluti Pacuuius, fortunam inſanam eſſe cæcam, & brutam perhibent philoſophi, ſaxiq; ad inſtar globoſi prædicant eſſe volubilem.) Caſtigamus ex antiqua librariorum fide, & fortunæ deſcriptione. Veluti Pacuuius fortunam, inſanam eſſe, & cæcam & brutam perhibent philoſophi, in ſaxoq; inſtare globoſo volubilem. In ſaxo,

ne metrum violetur: vt ſupra, Et cæcam. Non enim eſt pedeſtris oratio, vt multi, ne dicam omnes, exiſtimant: ſed carmen, huiuſmodi ordine. Fortunam, inquit, inſanam eſſe, & cæcam, & bruta n perhibent philoſophi, Saxiq; ad inſtar globoſi prædicant eſſe volubilem. Quia quo ſaxum impulerit ſors, eo cadere fortunam autumant. Cæcam ob eam rem eſſe vocãt, quia nihil cernat quo ſeſe applicet. Inſanam aũt aiunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſq; ſit. Brutam, quia dignum aut indignum nequeat internoſcere. Ouidius:

Paſſibus ambiguis fortuna volubilis errat.
Et manet in nullo certa tenaxq; loco.

Poſſes etiam legere, Saxiq; ad inſtar globoſi prædicant eſſe volubilem: ita vt volubilis, non, vt quidam ſomniant, a volando, ſed a voluendo ducatur. quam lectionem magis probant, quæ ſtatim ſequuntur verba Ciceronis: Quia, inquit, quo ſaxũ impulit ſors, eo cadere fortunam autumant. Non enim caderet, niſi ſaxo inſiſteret. Sunt item philoſophi, qui fortunã negant vllam eſſe.) Friuolum eſt hoc annotare, annotandum tamen, cum ita ſemel, vt omnibus profimur, ſtatutum ſit. In antiquis libris legi. Sunt item philoſophi, cui contra fortunam negant, ſiue cæcam, ſiue occultam, ſiue vllam eſſe. In quibuſdam aliter: Sunt item philoſophi, qui contra fortunam negant vllã eſſe. Quoniam ſuſtinent puerum infantem.) Illud peperiſſe, exigit Suſtinuit. vt eſt in priſcis codicibus. nam ſuſtinere interdum ſignificat reficere, alere, cibare. Liuius Milites fluuiatili piſce & herbis ſuſtinebantur. Vergil. Patriam, paruoſq; nepotes Suſtinet. Nam ita pro ſuo iure vſum Treſpõtem Ennius induxit.) Melius in manuſcriptis exemplarib⁹: Nam ita pro ſuo iure hoc exemplo vſum Creſphontem Ennius induxit. Item vitioſa eſt, cum id quod in aperto delicto poſitum eſt, tamen aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo.) Cæci, vt aiunt, non incurſarẽt huiuſmodi offenſacula, quæ hunc in modum tollenda ſunt. Item vitioſum eſt, cum id quod in aperto delicto poſitum eſt, tantũ aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo. Nũc deſerto ab omnibus ſummo periculo ſolus ut reſtituam paro.) Elegantes priſca lectio: Nunc cũ es deſertus ab omnibus, ſummo periculo, ſolus vt reſtituam paro. Item vitioſum eſt pro argumento ſumere, quod in diſputatione poſitum eſt.) Priſca lectio, non Diſputatione, ſed Diſquiſitione. Vtrum melius, in medio relinquo, & in otio diiudicandum. Quod ſi ad exercitum non veniſſet, id tribuno militum diceret.) Id ne tribuno militum diceret vt legatur, & ratio admonet, & priſca lectio.

Item vitioſa eſt, cum id de quo ſumma controuerſia eſt, parum expeditur.) Videbunt omnes, legendum eſſe vitioſum: vt ſupra dictum eſt, vbi ſimilem caſtigationem fecimus. Aperte fatur dictio, ſi intelligas, tali dari arma: quali qui geſſit, fuit, iubet potiri.) Somniculoſe vitiarunt verbum Intelligam, pro quo intelligas fecerunt: & Que coniunctionẽ, q̃ poſt Iubet ſequitur in antiquis libris, prætermiſerunt librarii. Vera lectio eſt. Si intelligã tali dari arma, qualis qui geſſit fuit, iubetq; potiri. Item vitioſa eſt, Ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire.) Admonitum eſt legi debere vitioſum, Quo illi nomine appellarentur a Po. Ro. quaſi non omnes quibus aqua & igni interdictum eſt.) Priſca exemplaria, aut quaſi non omnes: quæ lectio candidior videtur, cum præceſſerit: Proinde quaſi fuiſſet in controuerſia quo illi nomine, &c. Facta enim & dedita opera comparata oratio videbatur eſſe artificii ſignificãdi.) Inſcite ſcriptum eſt, Videbatur: cum Videbitur, legendum eſſe nemo non intelligat. Et ea neglecta oſtendemus, quid periculum aut incommodorum conſequatur.) Librariorum ſomnolentia omiſit ſubſtantiuum Re: quod vitium tam tenaciter hæſit vulgo Tullianis exemplaribus, vt nullum ad hunc diem videre contigerit, in quibus non deſideretur, Tu veram lectionem reſtitue, vt ſit, Et ea re neglecta oſtẽdemus, quid periculorum. & ſic ſenſus integer erit ſermonis prætexti. Tertius locus eſt, quo percunctamur quid ſit euenturum, ſi omnibus idem concedatur, &c. Et dicemus, voluntario facinori nullam excuſationem, imprudentiæ iuſtam deprecationem paratum.) Priſca manus habet Et copulam ante Imprudentiæ, & poſt Parata tam duo ſunt verba, Conſilio nullam. Et dicemus, inquit, voluntario facinori nullam excuſationem, imprudentiæ iuſtam deprecationem paratam, conſilio nullam. Hæc ſi vt conquiſite conſcripſimus, ita diligenter fueris conſecutus, & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus.) Deeſt fere clauſula, quę in omnibus manuſcriptis codicibus habetur. Sic reſtitues ſuam Ciceroni lectionem. Hæc ſi, vt conquiſite conſcripſimus, ita diligenter fueris conſecutus, & nobiſcũ, & ſine nobis conſiderabis, & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus. Vis diſcernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, reuocationes hominum, & alias huiuſmodi res.) Verborum affinitas ignarum librariorum vulgus ita plerunq; trahit in errorem, vt doctis negotium faceſſat. ut hic Reuocationes pro Euocationes, decepti vbi ſemel repoſuerunt, mendam vbiq; librorum impreſſorum tenaciter ſeruare voluerunt. Nos Reuocationes in Euocationes, illã erratorum pertinaciam continentes cõuertamus, priſtinumq; nitorem proprietatis lectioni Ciceronianæ reddamus. Eſt enim euocatio, genus militiæ, de qua Donatus, Seruius, & cæteri. vnde euocatus dicitur miles, non qui iuſtus miles eſt, ſed qui repentina aliqua neceſſitate ex agro in bellum tumultuarie vocatur, qui pro milite hiſtoricis dicitur. Et recte conuenit cæteris uerbis caſtrenſibus, exercitus, claſſes, arma, tormenta. Si vires atque velocitas egregia honeſtis hæc exercitationibus & induſtriis comparata ſi valetudo perpetua, diligentia & temperantia cupiditatum.) Antiqua lectio: Si vires atq; velocitas egregia, honeſtis hæc exercitationibus dicemus, & induſtriis comparata: ſi valetudo eſt perpetua, diligentia & temperantia cupiditatum.; Vt ſi laudabimus, aliud iuſte, aliud fortiter, aliud honeſte, aliud prudenter factum eſſe dicamus.) Priſca exemplaria: Modeſte pro honeſte: quod nimis generale. Deinde ſi commodum erit, quia non ſemper neceſſe eſt ad principii ſententiam reuerti, licebit, ſi cauſa noſtra magnam difficultatem videbitur habere.) Antiqui codices habent, Quod non ſemper neceſſe eſt: & melius, q̃ Quia, vt aliis uidetur: vt mihi, idem valet. Et horum omnium diligens memoria hoc pronunciatione, non pluſquam ſine his rebus pronunciatio ſola ualere potuit.) Eſt leue omnino offenſaculum, non tamen negligendum vt ſincera ſit & emaculata rhetoricorum lectio, Poteſt, non Potuit, ſcribendum eſſe etiã ceſpitabundi, quiq; vagis oculis quicquid inter pedes diſiectum eſt offendunt, admonitione non indigent. Quemadmodum igitur qui literas ſciunt, poſſunt id quod dictum eſt ſcribere & recitare quod ſcripſerunt.) A vitio vindicabis lectionem, ſi nõ Dictum, ſed Dictatum ſcripſeris: vt ſit, id quod dictatum eſt ſcribere, & recitare id quod ſcripſerunt. Pluribus verbis ad eam te adhortari non eſt ſententia.) Quidam codices habent, Ad eſſe. tu ita corrige: Pluribus verbis ad eam rem te adhortari, non eſt ſententia Quæ quidem caſtigatio, etiam ſi nulli eſſent codices qui ſuffragarentur, probanda eſſet. Aut Bouis eum Siſonii curſitarunt.) Sunt codices, in quibus legitur Siſonis. Tu corrige, Sicyonis, ex hiſtoriis. Aut ex poematibus elegeris exempla, quæ cæteris ſignis artificii notata ſunt.) Cæteris, omnia Ciceronis exemplaria. Tu vide, an potius legendum ſit Certis, Hæc quidem mihi videtur certa Marci Ciceronis lectio. Primum, quod contra nulla ſtaret eorum ratio.) Faciliorem ſenſum præſtat antiqua lectio, quæ huiuſmodi eſt: Primum, quod contra hoc nulla ſtaret eorum ratio. Liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui ſibi omnes res ſuppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem. cuius authoritate niterentur.) Quamlibet, non quemlibet, legẽdum cenſeo, pro eo quod eſt quarumlibet: Primum omnium, quod ab artis ſcriptore effertur, exemplum de eius artificio debet eſſe.) Antiqui codices, De eiuſdẽ artificio debet eſſe: non alienum. Sed eius exemplum aliunde rogabo tibi quod oſtendam.) Lectio antiqua. Sed huius exemplum aliunde excogitabo & rogabo, quod tibi oſtendam. Vt Lyſippus caput oſtenderet Milonis, brachia Praxiteles, pectus Polyclet⁹.) In nullum adhuc Ciceronis exemplarium incidimus, in quo non legantur hęc portenta orationis, tria quidem numero, eodem tamen ignorantiæ fonte manãtia, vnoque tenore. Vt omittam, quod Mironis, non Milonis ſcribendum eſſe, ex ſtatuarii celebris nomine conſtat, quæ nam malum iſtæc inſcitia eſt, quæ non cognoſcit vel grammatica congruitate ſcribi debere, Caput oſtẽderet Mironis, brachia Praxitelis, pectus Policleti: hoc eſt, ſingula mẽbra, quæ ſinguli ſtatuarii illi feciſſent, nõ vnus magiſter. Iſti credunt eos q̃ hoc habet, velint diſcere, alia rõne doceri poſſe cõmodius: ꝓterea nõ poſſunt ea quidem, quæ ſumuntur ab aliis exempla, tam eſſe accõmodata ad artẽ: ꝓpea q̃ in dicẽdo leuiter vnuſquiſq; loc⁹

pleruncp

plerunq; tangitur,ne ars appareat.)Hæc,nõ Hoc ſcribendum verbum Habet,ſuperfluũ: & poſt illud Ad artẽ ex antiquis codicibus addendum eſt,Quã propria. Iſti,inquit,credunt eos qui hæc velint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius: præterea non poſſunt ea quidem quæ ſumuntur ab alijs exempla,tam eſſe accõmodata ad artem, q̃ propria: propterea qđ in dicendo leuiter vnuſquiſq; locus plerunq; tãgitur,ne ars appareat. Poſtremo hæc quoq; res nos ducit ad hanc rationẽ,q̃ nomina rerum græca quæ conuertimus,ea remota ſunt a conſuetudine.) Antiqui codices habẽt, A Latina cõſuetudine. In impreſſis deeſt verbum Latina:quod neceſſarium eſt. Quę recte videbitur appellari,ſi ſuffulta nominabitur.) In manuſcriptis,inſulta,Mẽdoſa eſt,vti exiſtimo,dictio hæc Inſulta,vt illa ſuffulta:loco cuius repono audacter, Sufflata vel inflata, pro eo quod eſt tumida.de quo orationis uitio hic agit.Quæ recte, inquit,videbitur appellari,ſi ſuffulta nominabitur.nam vt corporis bonam habitudinem tumor imitatur ſæpe,ita grauis oratio ſæpe imperitis videtur ea quę turget & inflata eſt. Traductio eſt,quæ facit vt cum idem verbum crebrius ponatur,non modo non offendat animum, ſed etiam rationem concinniorem reddat.)Commodius in manuſcripta lectione, Non modo non offendat animum auditoris, ſed etiam orationem,&c.

Et ea re qui his bene vtuntur plerũq; ſimul collocant ea, ꝛc.) Vide an ſimiliter magis q̃ ſimul,legi potius debeat. Annominatio eſt,cum ad idem verbum & nomen acceditur,commotatione vel additione vnius literæ,aut literarum.) Agnominatio,non Annominatio, dicitur paronomaſia: quæ fit,cum dictio iteratur,mutata tamen aut litera,aut ſyllaba,quoties nomine ſimili vtitur in ſignificatione diuerſa, vt, Cuſtodia caſtrorum non honoris ſed oneris exiſtimatur. Itẽ poema loquens pictura eſt,tacitum poema eſſe debet.) Lego: Poema loquens pictura eſt, cum pictura tacitum poema eſſe debet. Eſt enim mutua illa conuerſio ſatis celebrata, picturã eſſe mutum poema, poema eſſe loquentem picturam. Iſta aut ab inuentore conficitur, vt de Tarpeio loquens,cum capitolium nominet.) Mutilata eſt lectio, niſi addas,Si quis: vt ſit,Si quis de Tarpeio loquens & reliqua,de denominatione. Vt ſi quis ei veſtitum aut ornatum ſumptuoſum oſtentet dicat.) Quam craſſo ſenſu eſſe deprehenduntur interdum librarij, qui relatiuum Qui neceſſario ſcribendum,non repoſuerunt. Caſtiga, Si quis ei qui veſtitum & quæ ſequuntur. Neq; alijs iſte commodioribus rationibus.)Simul hunc locum inſpexi, nonnihil deeſſe diuinaui.Deinde adhibita trina cenſoria,conſultiſq; antiquioribus libris, ſic caſtigaui: Neq; alius quiſquam æque commode, neq; iſte commodioribus rationibus facere potuit. Sunt verba Tulliani exempli per frequentationem. Nam vnum aliquid aut alterum poteſt in iſtum cecidiſſe ſuperſicioſe.) Corrupte hic Codices quidam dictionem habent, quæ hic deeſt:ſed in dandi caſu,cum in accuſandi eſſe debeat ſincere,tamen ſuſpicioſe. Sic emendo: Nam vnum aliquid, aut alterum,poteſt in iſtum caſum cecidiſſe ſuſpicioſe. Si ſententiam traijciamus, aut ad ſermocinationem,aut excuſationem.) Antiqui codices plerique Suſcitationem. Tu poteris Excuſationem corrigere, quæ quidem correctio,non corruptio, non temeritas videri debet: cum mox paulo dicat, Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad exuſcitationem. hæc in expolitione. Heus tu,inquit, veni Samio.)Probabit doctiſſimus quiſq; puto magis Vide,q̃ Veni:quanquam cuncta reclamant exemplaria. Vt nos exẽpli cauſa cœperamus.) Notationem nunquam legiſſe. nedum notaſſe videntur, qui hanc mendam tam turpem in Tullianis exemplaribus repoſuerunt,quiq; moleſcere permiſerunt. Scribe,comparamus. Et tu per deos, inquit, hunc exemplare.) Amplexare,ſcribo Examplexare ſcripturus libentius,ſi in vſu Ciceronis obſeruaſſem, vti Exoſculor. Per ſimilitudinem, cum aliqua re ſimili ablata nihil amplius dicimus.) Qui ſimilitudinem a diſſimilitudine diſcernit, diſcernit & hic lapſum eſſe librariorum, ex dictionum affinitate, qua frequentiſſime præcipitantur: vnde ex Collata fecerunt Ablata, maxima ſignificationis diuerſitate. Leges deinceps: Per ſimilitudinem, cum aliqua re ſimili collata,nihil amplius dicimus,ſed ea ſignificamus,quid ſentiamus.

FINIS.

M. FABII VICTORINI RHEtoris In M. Tullii Ciceronis Libros De Inuentione, Commentarius.

OMNIS quicunq; incipit cuiuſcunque generis orationem, hæc tria in principijs adhibere debet, vt auditores faciat attẽtos,beneuolos,dociles. Ergo hic Cicero facit dociles auditores,cũ quid ſit eloquentia oſtendit: Attentos,cum dicit ſe de eloquentia dicturum, re.ſ.magna: Beneuolos ſiquidem, quia oſtendit futurum ei commodum, qui his artibus fuerit edoctus. Eloquẽtia igitur qualis ſit,per ſe ipſam non oſtẽdit,ſed eſt capax qualitatis,quam non in ſe habet, ſed accipit ab agente. Nam vt cuiuſcũq; ingenium fuerit,eius qui ea vtitur,perinde qualis ſit,& quid faciat, demonſtrat. Ergo qñ quiuis mediocriter ſapiens poteſt videre, eloquẽtiam ſi in homine ſtulto ſit,malam eſſe ſi in ſapiẽte,bonã eſſe: propterea Cicero non vtrum bonum, an malũ ſit eloquentia quærit, ſed vtrũ plus boni an mali habeat oſtendit. Tractat aũt in principijs quatuor theſes: Vnam talem,Studendum eſſe ſapiẽtię cũ eloquentia. Aliam,Parũ prodeſſe ſolũ ſapiẽtiam, tñ prodeſſe, Tertiã Multũ nocere eloquentiã, ſi ſine ſapiẽtia ea ſit. & quia pôt dici,Ergo eloquẽtiæ ſtudendũ nõ eſt:nã vbiq; ſapientiam laudas Reſpõdetur,Studẽdũ eſſe eloquentiæ,qa per eloquẽtiã vim ſuã ſapientia exercet neceſſario. Quarta theſis: Studendũ eſſe eloquentię,ſed tñ quæ ſit mixta ſapientię. Animaduertere tñ debem⁹ in principijs deliberationis ppoſitionẽ,partes ppoſitionis,executionẽ partiũ poſtremo vero ſniam. Quod diligenter attẽdenti facile cognitũ eſt. Sed anteq̃ ad id vnde cœpit Cicero, veniamus, dicendũ primũ vř qd ſit ars,deinde qd interſit inter artẽ & virtutẽ. Ars eſt, quæ ſignificantiã ſui plenã nõ habet,ſed intelligiť ad aliqd pertinere.non.n. velut codice noiato,ſcimus ſtatim qd ſit codex:ita mox ſcire poſſum⁹ qd ſit ars.niſi additũ fuerit cuius ars ſit, vt ars poeticæ, grãmaticę, eloquentiæ. Virtus eſt ai habitus,in naturæ modũ rõni conſentane⁹. ꝛ ideo in naturæ modũ,duob⁹.n. cõſtamus,aia ꝛ corpore. Aia immortalis eſt,ſi immortalis eſt,a diuinis deſcendit: ſi a diuinis deſcẽdit,perfecta eſt. Sed acies quãoꝫ pfectæ aiæ quodã corporis craſſo tegmine irretitur,ꝛ circũfundiť,& ita fit vt quandã obliuionẽ ſui capiat. Cũ vero ſtudio ac diſciplinã veluti detegi cœperit atq; nudari,tũc in naturę ſuæ modũ ai habit⁹ reuertitur,atq; reuocať. Hãc virtutẽ Plato dicit nũc arte fieri nũc cũ hoibus naſci,nuoc in exercitatione confici, nũc a Deo dari. Hæc virtus in Rhetoricis a Cice.eadẽ poniť, quæ ſapientia. Alibi vero.ſ. in libris de Repub. ab eodẽ Cic. illa virtus dř, quæ prudẽtia. Virtus igiť habet partes quatuor,Prudentiã, Iuſtitiã,Fortitudinẽ,Tẽperantiã Prudentia eſt, reꝝ bonaꝝ ꝛ malarũ per oẽ tẽpus ſcientia:iuſtitia eſt, ai habitus ita informat⁹, vt oibus mẽtis tribuat dignitatẽ:Fortitudo eſt,cõſiderata periculoꝝ ſuſceptio,& laboꝝ perpeſſio: Tẽperãtia eſt, ai circa res inutiles atq; inhoneſtas victrix ac pudica dominatio. Haꝝ partium ſingulaꝝ partes in conſequentibus cognoſcemus. Nunc ad id qd oſtendere propoſuimus reuertamur.ſ. vt quid inter artẽ ꝛ virtutẽ interſit videamus. Harum quatuor partium, quas diximus ineſſe virtuti,nulla oino per ſe in artẽ cadit. Ars.n. tñ pręcepta tradit.non aliquid ſm ipſa præcepta faciendũ. Ideo ars ſapientiæ tradi non põt. Per ſe aũt tota conſtat ac permanet quæ perfecta eſt,ſi hæc quatuor teneat, Prudentiã,iuſtitiã, fortitudinẽ,temperantiã. Datur aũt ars eloquentiæ, ꝛ recte datur. Etenim ſi conſtat quatuor rebus,natura,vſu, exercitatione,arte:neceſſario & artis præceptio in eloquentiam datur. Quæ ſi deeſt,profecto tria illa multũ interdum nocere, nunq̃ prodeſſe poſſunt. Dicendum etiã vř, quæ diſtantia ſit inter Rhetorẽ, ſophiſtam, & oratorem: Rhetor eſt,qui docet literas,atq; artes tradit eloquẽtię: Sophiſta eſt,apud quẽ dicẽdi exercitiũ diſcitur Orator eſt,q in cauſis priuatis ac publicis plena & pfecta vtitur eloquẽtia. Et vt ſciamus alium eſſe rhetorẽ,aliũ oratorem, hos libros artium rhetoricarũ vocauit,vbi docet artẽ dicendi. Illos alios treis,de Oratore nominauit.vbi illa quę habere debeat orator,oſtendit. Nunc ergo conſiderans quid & quãtum ſit illud de quo dicturus eſt, id eſt eloquentia, recte ſe dicit diu cogitaſſe,non vtrum bona an mala ſit eloquentia, ſed vtrum plus boni an plus mali habeat.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

M. TVLLII CICERONIS DE INVENTIONE RHETORICA.

LIBER PRIMVS.

SAEPE ET MVLTVM hoc mecum cogitaui, bonine an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus copia dicendi ac ſummum eloquentiæ ſtudium. nam et cum noſtræ Reip detrimenta conſidero, & maximarum ciuitatũ ueteres animo colligo calamitates; non minimam uideo per diſertiſſimos hoĩes inuectam eſſe partem incommodorum: cum autem res ac noſtra memoria propter uetuſtatem remotas ex literarum monumentis repetere inſtituo; multas urbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias intelligo, tum animi ratione tum etiam facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipſa in hanc potiſſimum ſententiam ducit, ut exiſtimem ſapientiam ſine eloquentia parum prodeſſe ciuitatibus; eloquentiam uero ſine ſapientia nimium obeſſe plerunq;, prodeſſe nunquam. Quare ſi quis omiſſis rectiſſimis atq; honeſtiſſimis ſtudijs rationis & officij, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi; is inutilis ſibi, pernicioſus patriæ ciuis alitur: qui uero ita ſe armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his pugnare poſſit; is mihi uir & ſuis publicis rationibus utiliſſimus atq; amiciſſ. ciuis fore uidetur. Ac ſi uolumus huius rei, quæ uocatur eloquentia ſiue artis, ſiue ſtudij, ſiue exercitationis cuiuſdam, ſiue facultatis a natura profectæ conſiderare principium; reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines paſſim beſtiarum more uagabãtur, & ſibi uictu ferino uitã propagabãt; nec ratione animi quicq̃, ſed pleraq; uiribus corporis adminiſtrabant: nondum diuinæ religionis, non hu-

SAEPE & multum hoc mecum cogitaui.) Horum ſi vnum ſit, non oſtendit ſatis diutinam cogitationem. Poſſumus enim frequenter aliquid cogitare, ſed ſtatim a cogitatione deſiſtere. Poſſumus itidem diu aliquid cogitare, ſed id vna tantum die facere. Recte ergo vtrunq; coniunxit: Sæpe, & multum hoc mecum cogitaui. & quia in publicum res proferri non debuit, niſi certa & deliberata, recte ait, hoc mecum cogitaui. Boni'ne, an mali plus.) Cauſa deliberationis, non vtrum bona an mala ſit eloquentia, ſed vtrum plus boni an plus mali habeat eloquentia. non tamen vacat ratio ordinis. potuit autem dicere, Mali'ne, an boni plus. Sed ſic dicendo naturam tenuit eloquentiæ. quæ cum primum agere cœpit, profuit hominibus, nam compulit eos & congregauit: poſt autem deprauata ingenio malorum, multum nocuit Reip. Bene ergo ordinem tenuit, vt diceret: Boni'ne an mali plus hominibus attulerit, & ciuitatibus. Hominibus & ciuitatibus) Reſp. duobus conſtat, publico & priuato. ideo Hominibus & ciuitatibus. Hoc & in Verrinis animaduertere debemus, qualiter vbiq; Cicero, aut homines defendat, aut ciuitates. Copia dicendi.) Quoniam nomen eloquentiæ id ſibi obtinet ac vendicat, vt cum ad aures venerit, non niſi optima accipiatur. ideo maluit definire eloquentiam. Ne quis ergo audita eloquentia, quæ quaſi ſono ipſo id obtinuit, vt mixta videatur eſſe ſapientiæ, ne quis inquam deliberandum non crederet, vtrum plus boni an plus mali habeat eloquentia, ſed ipſam per ſe ſatis exiſtimaret bonam, propterea maluit definire eloquentiam, in dicendo copiam dicendi. Quæ quia poteſt ad vtrunque flecti, cauſam deliberationis induxit.

Ac ſummum eloquentiæ ſtudium.) Poſtquam docuit quid eſſet eloquentia, per definitionem ſecutus poſtea, occupatis iam auditorum ſenſibus, eloquentiam nominauit. Sed recte ait: Ac ſummum eloquentiæ ſtudium, non enim poteſt declarari quid poſſit eloquentia, niſi in aliquo fuerit, ac plena fuerit. Nam & cum noſtræ Reip. detrimenta conſidero.) Oſtenſurus quantum boni aut mali poſſit eloquentia, de Rep. loquitur. Et recte. non enim in priuatis rebus eloquentia periclitanda eſt, ſed in publicis. ita ipſe in Verrinis, cũ de ſe vel de eloquẽtia ſua optimã probationem afferret publicas cauſas cõmemorat tacet priuatas. Me qui tot annis in cauſis iudiciisq; publicis, ita ſim verſatus. Nunc deniq; vt bonum monſtret eloquentiæ, de Reip. incommodis vel cõmodis loquitur. Animaduertendum tamen, quod partes non eodem ordine exequitur, quo propoſuit. ait enim ſupra, Boni ne an mali plus: nunc a mali eloquentiæ incipit. Sed ſupra naturam, vt diximus, ſecutus eſt: nũc cogitationis rationem ſeruat. illa enim prima cogitationi occurrunt, quæ vicina ſunt, a noſtra memoria. ideo & de recentibus & quod eſſet magis propinquum elegit, cum ait, Noſtræ Reipub. detrimenta cõſidero. Conſideratio enim Reipubl. præſentis eſt. Ergo quoniam hucuſque multa incommoda per ſolam eloquentiam Reipub. contigerunt, recte a malis eloquentiæ cœpit: poſt dicturus de antiquioribus bonis, & malis. Et maximarum ciuitatum veteres animo colligo calamitates.) Recedit paulatim a Republica noſtra ad extraneas ciuitates, & recte poſt Romam maximas ciuitates nominat. Ergo quoniam vetuſtiora ſunt harum exempla ciuitatum, animo ſe ait colligere. In Republica autem noſtra quæ ſint geſta conſiderat. Recte itaque maximarum ciuitatum collegit calamitates. Illic enim aliquid operatur eloquentia, vbi populus maior eſt. Non minimam video.) Quia de modo hic agitur, id eſt vtrum plus boni, an plus mali afferat eloquentia: ideo ait, Non minimam video. Inuectam partem incommodorum per diſertiſſimos homines.) Quod ſupra diſputauimus, noluit per eloquentiam dicere, ſed per diſertiſſimos homines, id eſt qui habeant copiam dicendi ſolam. Inuectam vero, per metaphoram, nam vt nauis, ſic Reſp. dicitur gubernari. Cum autẽ res a noſtra memoria propter vetuſtatem remotas.) Expoſitis malis, incipit dicere qd boni habeat eloquẽtia. A noſtra memoria inqt remotas: vt ea cuſet memoriã, quaſi negligẽtem, addidit propter vetuſtatem. Ergo illa quæ nimis a memoria noſtra remota ſunt, qui ferre poſſumus? Ex literarum monimentis, inquit, repetere inſtituo.) Hæc monimẽta dupliciter accipimus: aut annales aut hiſtorias. primo.n. annales fuerunt, poſt hiſtoriæ factæ ſunt. Multas vrbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias. Deide dicẽdũ eſt hoc loco, qd ſit ciuitas. Eſt aũt ciuitas collecta hoĩum multitudo ad iure viuẽdũ. Cũ ergo fuerit ciuitas conſtituta, neceſſe eſt vt primo bella patiatur, poſtea pacẽ agat. Pax.n.a pacto dicitur pactum vero eſſe non poteſt, niſi cauſa præcedat. i. bellũ.

Hoc

Hoc & Saluſt. tenuit, cum de rebus Romanis loqueretur, dixit enim prius bella geſta, poſt pacem eſſe fundatã. res, inquit, Romana plurimũ imperio valuit. Ser. Sulpitio & M. Marcello conſulibus, omni Gallia cis Rhenũ atq; inter mare noſtrũ & Oceanum, niſi quę a paludibus inuia fuit, perdomita. Hic bellum geritur, deinde pacem memorat conſecutam.

Optimis autem moribus, & maxima concordia egit R. P. inter ſecundum & poſtremum bellum Carthaginenſe. Quæritur autem, vtrum in bellis aliqd poſſit eloquentia? poteſt enim ſine dubio, & tñ quantum virtus poteſt. Nam ſi virtute bella finiuntur, & eloquentia bella ſi niuntur, ideo ergo ait: Plurima bella reſtincta.) Iam illud notum eſt, quod bella ardere dicũtur, ut ait, Ardebat omnis Hiſpania citerior. Itẽ, Quis tanti incendia belli, Firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias.) Inter ſocium & amicum hoc intereſt. ſocius eſt, qui nobis aliquo pacto ad aliquid gerendum coniungitur: amicus eſt qui nobis vſu vitæ ſimilis, pio ac fideli amore coniungitur. & quia ſocius aliquid nobiſcum gerit, ideo ait Firmiſſimas ſocietates: quia vero amicus pro nobis amore coniungitur, ideo ait Sanctiſſimas amicitias, Ergo interdum amicus eſt, & ſocius non eſt, ſi mecum nihil gerat: & rurſus, cum ſit ſocius, amicus non eſt, ſi aliquid mecum inuitus gerat. Propterea Cicero vbiq; duo hæc iungit, ſocios Po. Ro. atq; amicos: itaq; & hic firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias. Intelligo.) Recte intelligo. ait. n. ſupra, Ex literarum monumentis repetere inſtituo, Ergo id quod legitur intelligendum eſt.

Tum animi ratione, tum facili, eloquentia comparatas.) Vbiq; hæc duo coniungit, ſed quando aliquid duæ res agunt, triplici modo agunt. aut æquales ſunt aut nunc iſta plus præſtat, nunc illa. Hic autem ſapiẽtiæ dat proprias agendi rationes. Sed quia virtus omnis magnitudine ſui tarda eſt, ſecirco ſubiũxit & tempus, vt illud quod ſapientia inuenerit, facilius eloquentia compleatur. Ergo ad aliquid cito faciendum alterum alterius auxilii eget. Recte igitur R. P. commodum ex confectione vtriuſq; coniungit. Ac me quidem.) Supra oſtendit, quantum obeſſet eloquentia, quantumq; prodeſſet, ſed mixta ſapientiæ. Nũc vero vult oſtendere ſingillatim, quã-

mani officij ratio colebatur; nemo legitimas uiderat nuptias; non certos quiſquã inſpexerat liberos; non ius æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem atq; inſcitiam cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad ſe explendam uiribus corporis abutebatur pernicioſiſsimis ſatellitibus. Quo tempore quidam magnus uidelicet uir, & ſapiens cognouit, quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum; ſi quis eam poſſet elicere, & præcipiendo meliorem reddere. qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſylueſtribus abditos ratione quadam compulit in unum locum & congregauit, & eos in unamquanq; rem inducens utilem atq; honeſtam, primo propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem ſtudioſius audientes, ex feris & immanibus mites reddidit & manſuetos. Ac mihi quidem uidetur hoc, nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe, ut homines a conſuetudine ſubito conuerteret, & ad diuerſas uitæ rationes traduceret. Age uero, urbibus conſtitutis, ut fidem colere & iuſtitiam retinere diſcerent, & alijs parere ſua uoluntate conſueſcerent, ac non modo labores excipiendos communis cauſa commodi, ſed etiam uitam amittẽdam exiſtimarent; qui tandem fieri potuit, niſi homines ea, quæ ratione inueniſſent, eloquentia perſuadere potuiſſent? profecto nemo niſi graui ac ſuaui commotus oratione, cum uiribus plurimum poſſet, ad ius uoluiſſet ſine ui deſcendere, ut inter quos poſſet excellere, cum his ſe pateretur æquari, & ſua uoluntate à iucundiſsima conſuetudine recederet, quæ præſertim iam naturæ uim obtineret propter uetuſtatem. Ac primo quidem ſic & nata & progreſſa longius eloquentia uidetur, & itẽ poſtea maximis in rebus pacis et belli cum ſummis hominum utilitatibus eſſe uerſata. Poſtquam uero commoditas quædam praua uirtutis imitatrix ſine ratione officij dicendi copiam conſecuta eſt, tum ingenio freta malitia peruertere urbeis, & uitas hominum labefactare aſſueuit. Atque huius quoq; exordium mali, quoniam principiũ boni diximus, explicemus. Veriſimilium mihi uidetur quodam tempore, neq; in publicis rebus infantes, & incipientes homines ſolitos eſſe uerſari; nec uero ad priuatas cauſas magnos ac diſertos homines accedere, ſed cum a ſummis uiris maximæ res adminiſtrarentur, arbitror alios fuiſſe nõ incallidos homines; qui ad paruas controuerſias priuatorum accederent. quibus in controuerſijs cum ſæpe a mendacio contra uerum hoĩes ſtare conſueſcerent, dicendi aſsiduitas aluit audaciam; ut neceſſario ſuperiores illi propter iniurias ciuiũ reſiſtere audacibus, & opitulari ſuis quiſq; neceſſarijs cogerentur. Itaq; cũ in dicendo ſæpe par nonnunquã etiam ſuperior uiſus eſſet is, qui omiſſo ſtudio ſapientiæ nihil ſibi præter eloquentiam comparaſſet; fiebat, ut & multitudinis, & ſuo iudicio dignus, qui Rempub gereret, uideretur. Hinc nimirum non iniuria, cũ ad gubernacula Reip. temerarij atq; audaces homines acceſſerant, maxima ac miſerrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odij, atq; inuidiæ ſuſcepit eloquentia, ut homines ingenioſiſsimi, quaſi ex aliqua turbida tempeſtate in portũ, ſic ex ſeditioſa & tumultuoſa uita ſe in ſtudiũ aliquod traderent quietũ. Quare mihi uidentur poſtea cætera ſtudia recta atque honeſta per otium concelebrata ab optimis enituiſ

tum ſapientia ſola proſit, quantumq; eloquentia ſola obſit. q. d. cum oſtenderit, quoniam ſapiẽtia ſola parum prodeſt & eloquentia ſola multum obeſt, iure ſuis dicturus eſt, eloquentiam ſapientię eſſe iungendam. Omnis res aut nimium prodeſt aut parum prodeſt. aut nimiũ obeſt, aut parum obeſt. Sapientiæ vnum dat, vt ſola parum proſit R. P. nihil tamen obſit. eloquẽtiam vero ſolam, ſæpe ãit nimium obeſſe. Quã in re obeſſe ſemper oſtendit, ſed & interdũ plus ſatis obeſſe. illam vero aliã partem tollit ſoli eloquentię, vt vel parum proſit R. P. nõ nihil tamen obſit. Verum quod ait, Ac me quidem diu cogitantem ratio ipſa,) Ipſa, inquit, ratio, ſapientiæ ſcilicet quam eloquentiæ dicimus eſſe iungendam. Quare ſi quis.) Oſtendit quid ſit plena ſapientia. Sapiens eſt enim, qui diuina atque humana optime nouit. Ergo ſtudium rectæ rationis ad diuina, ſtudium honeſti officii ad humana referamus. Quod autem ait ſtudium, rectius dixit q̃ ſi dixiſſet, Quare ſi quis omiſſis rectiſſimis atq; honeſtiſſ. ſtudiis rationis & officii. In his enim nominibus perfecta philoſophia eſt, quam quia nullus orator plene poteſt aſſequi, ideo nobis horum vel ſtudium habendum eſſe demonſtrat.

Conſumit omnem operam in exercitatione dicendi.) Conſumit, inquit. Iam in iſto verbo eſt vtilis labor. Quod autẽ ait, In exercitatione dicendi, timet eloquentiam nominare, vt ſupra diximus, ne ſenſum audientis offendat. Itaque hæc definitio eſt eloquentiæ, Eloquentia eſt exercitatio dicendi. Inutilis ſibi, pernicioſus patriæ ciuis alitur.) Omnis homo aut ſibi aut patriæ conſulit, aut plus ſibi quam patriæ. recte ergo homines ad hæc duo naſcenda ſapientiam & eloquentiam, primo ab vtilitatibus ſuis, deinde etiam publicis reuocantur. Qui inquit fuerit in ſola dicendi exercitatione verſatus, omiſſis ſtudiis rationis & officii, & ſibi inutilis & pernicioſus patriæ ciuis alitur. Qui vero ita ſe, &c.) Bene armat, quaſi ſapientia pro robore ſit, pro armis eloquentia. Attendamus tamẽ, vt cum ſupra pro eloquentia aut copiã dicẽdi aut exercitationem, aut diſertitudinẽ nominauerit, nũc vbi & de ſapientia loquitur, vt ſecus eloquentiã nominat, hæc quoque duo illa ſeruat, quæ ſupra diximus. Qui inquit ſapientię miſcuerit eloquentiam,

ſe: hoc uero a pleriſq; eorum deſertum ob obſoleuiſſe eo tempore, quo multo uehementius erat retinendum, & ſtudioſius adaugendum. Nam quo indignius rem honeſtiſſimam & rectiſſimam uiolabat ſtultorum & improborũ temeritas et audacia ſummo cum Reip. detrimento, eo ſtudioſius, & illis reſiſtendum fuit, & Reipub. conſulendum. Quod noſtrũ illũ nõ fugit Catonẽ, neq; Læliũ, neq; borũ ut uere dicam, diſcipulum Africanum, neq; Gracchos Africani nepotes quibus in hominibus erat ſumma uirtus, & ſumma uirtute amplificata authoritas, & quæ his rebus ornamento et Reip. præſidio eſſet, eloquentia. Quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ ſtudendum eſt, etſi ea quidam & priuatim & publice, peruerſe abutuntur; ſed eo quidem uehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum & communi omnium pernicie plurimum poſſint: cum præſertim hoc unum ſit quod ad omneis res & priuatas & publicas maxime pertineat; hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris, hoc eodem uita iucunda fiat. nam hinc ad Remp. plurima commoda ueniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapientia: hinc ad ipſos, qui eam adepti ſunt, laus, honor, dignitas cõfluit; hinc amicis quoque eorum certiſſimum, ac tutiſſimum, præſidium comparatur. Ac mihi quidem uidentur homines, cum multis rebus humiliores & infirmiores ſint, hac re maxime beſtijs præſtare, quòd loqui poſſunt. Quare præclarum mihi quiddam uidetur adeptus is, qui quare homines beſtijs præſtant, ea in re hominibus ipſis antecellat. Hoc ſi forte non natura modo neq; exercitatione conficitur, uerum etiam artificio quodam comparatur; non alienum eſt uidere, quæ dicant ij, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratorijs dicamus; uidetur dicendum de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius & expeditius uniuſcuiuſq; animus ipſam rationem, ac uiam artis conſiderare poterit.

lis & ſuis & publicis rationibus vtiliſſimus atq; amiciſſimus ciuis fore uidetur. Vtilẽ circa priuata, amicum circa publica accipiamus. Ac ſi volumus, &c.) Primo rem quandam conſtituit, cui eloquentiæ nomen impoſuit, & oſtendit vnde naſcatur eloquentia. Siue ex arte, inquit, ſiue ex ſtudio ſiue exercitatione, ſiue a natura.) Huius inquit eloquentiæ, cuius incerta eſt origo, ſi volumus conſiderare principium, inueniem⁹, inquit, id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atq; optimis rationibus profectum. Cauſa eſt animi impulſus ad aliquid agendum. ratio eſt gerendorum ordo, ex cauſa venientium, vt quid quo loco facias ac dicas: intelligas. Ergo inquit ſi eloquentiæ principiũ conſiderare volumus, primum cauſa attendenda eſt, hęc cauſa honeſta eſt. Deinde rationes, & eaſdem optimas inueniem⁹. Inter ſtudium autem & exercitationem hoc intereſt: Studium eſt animi ad aliquid agendum pertinacia: Exercitatio eſt ſuſcepti actus continuatio. Ex his quoq; ſupra dixim⁹, naſci eloquentiam poſſe. Nã fuit quoddam tempus.) Incipit cõmemorare, cauſas fuiſſe honeſtas quibus eloquentia non ad id ipſum q̃ nata ſit, ſed circa agendum principium ſumpſerit, vt ſupra diximus. Aiunt philoſophi e duobus hominem conſtare, anima e corpore. animam vero eſſe perfectam, ſed impediri craſſitudine corporis, quo minus ſe talem exerat, qualis eſt per naturam. Ergo mundo conſtituto, erant homines nimis impediti corpore, & in quibus vis animæ obruta atq; oppreſſa eſſet. Tunc neceſſario rapto viuebant, & malis moribus oppreſſo animæ bono circa res omnes viribus corporis abutebantur. ſed quia natura non æqualiter ſe per omnes fundit, aliquando vnus tandem extitit qui ſe bene intelligeret, & qui videret eſſe in hominibus animam illam diuinam, quæ haberet in ſe multas vtilitates, ſi tamen poſſet ab aliquo e latebris quibuſdam elici atq; proferri. Ergo his cauſis eloquentia initium non naſcendi, ſed agendi ſumpſit. nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines paſſim beſtiarum modo vagabantur. ſicut Vergilius:

Hæc nemora indigenæ Fauni nymphæq; tenebant,
Genſq; virum truncis & duro robore nata,
Quis neq; mos neq; cultus erat, nec iungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto.

Et ſibi victu ferino uitam propagabant.) Sapiens omnis memoriæ ſtudet. Illi, in quibus vis animi mole corporis oppreſſa delitescit, non memoriæ ſtudent, ſed ferino ritu ſubſidia ſolis proſpiciunt diebus. Sic Saluſtius: Et quoniam vita ipſa, ait, qua fruimur breuis eſt, memoriam noſtri q̃ maxime longam efficere conuenit, non pecorum more viuere, quæ natura prona atq; ventri obedientia finxit: vt iſti homines fuerunt, qui ſibi in victu ferino vitam propagabant. Nondum diuinę religionis, &c.) Plena Philoſophia eſt, quæ cõſtat ex duobus, ex Phyſica & Ethica. Phyſica eſt, quæ de diuinis agit. Ethica, quæ de humanis diſſerit. Sed quia Cicero illud docet, quod oratori eſt neceſſarium, Ethicam proſequitur, quæ ſi tunc ab hominibus ignorata eſt, multo magis Phyſica. Ergo indicat vt illi vixerunt, qui animæ commodis ignoratis, corporis viribus pleraq;

geſſerunt. Nemo legitimas viderat nuptias, non certos quiſq; inſpexerat liberos) Vtrunq;. n. vaga atq; incerta venere conficiebatur, neq; erant iura quæ id fieri prohiberent. Non ius æquabile quid vtilitatis haberet acceperat.) Illic. n. nulli ſunt iura viuit ubi eſt iuris æqualitas, æqua libertas, vbi aliqd aut omnibus licet facere, aut omnibus non licet. Pernicioſiſſimis ſatellitibus.) Vires corporis eſſe ait cupiditatis miniſtras, quę in animis hominum quãdam obtinent tyrannidem. Quo tempore quidam magnus, &c.) Vt facilius intelligẽtiam conſequamur, rerum ſimilitudo proferẽda eſt. Anima ita eſt, ut vinũ. nã quemadmodum vinum pro uaſe in quo eſt habitum, aut retinet, aut amittit vinolentiam ſ perinde anima, ſi optimũ & caſtum corpus offenderit, & ſeruat naturam: ſin alias, amittit. Ita igitur cum mortale genus brutum atq; inſcium rerum omnium vagaretur, extitit quidã vir magn⁹, in quo anima ſuam retineret naturam, & qui intelligeret omnes homines habere in ſe quiddam diuinum, ſed id vitio corporis opprimi atq; deperire. quod ſi fuiſſet elicitum, maximas inde commoditates hoium poſſe contingere. Cognouit quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum.) Materia non ad hoc ipſum materia eſt, quod materia vocatur: ſed ad id quod inde fieri habet materia eſt. opportunitas vero non accidit, neque in altero eſt, ſed in eadem materia eſt. Poteſt autem in ligno eſſe materies ad aliquid faciendum: ſed ſi putreſcit opportunitas in materia non eſt. Similia & de reliquis materiis poſſumus dicere. Ergo non ſuffecerat inuẽta materia in hominibus, niſi in eadem materia etiam opportunitas fuiſſet ad maximas res.

Siquis eam poſſet elicere.) Eſt ergo qui poteſt elicere, & quod poteſt elici. Hoc deinde attendamus. Vnus poteſt videre aliqd effici poſſe, non tamen etiam efficere: deinde etiam iuſtum, ſapientem, & magnum virum Cicero ait vidiſſe in hominibus materiam ſed dubitaſſe de effectu, ait enim. Si quis eam poſſit elicere. Vtrunq; tamen dat huic viro, & intelligere & efficere. eſt enim & ſapiens, & eloquens. Et præcipiendo meliorẽ reddere.) Erat ergo in hominib⁹ animus. Sed ideo inquit Reddere, quia videbatur amiſſus. erat bonus animus, & ideo ait, præcipiendo meliorem reddere. His cauſis igitur honeſtiſſimis, vt videmus, iſte quidam compulſus eſt ad eloquentiam, hoc eſt ad id vnde naſci ad actus primum cœpit eloquentia. Quæ enim cauſa honeſtior, quam homines beſtiarum modo viuentes, præceptis vtilibus atque honeſtis ad humanam atq; diuinam cognitionem traducere? Ergo iſtum virum, magnum atq; ſapientem, quemcunq; accipiamus: multi enim Saturnum, Platonem, Ariſt. atq; alios volunt intelligi, ſed errant. Qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſylueſtribus abditos, ratione quadã compulit vnum in locum, & congregauit.) Duas res ſupra poſuit, honeſtiſſimas fuiſſe cauſas, optimaſq; rationes, vt ad actus eloquentia naſceretur. Explicitis ergo honeſtiſſimis cauſis, incipit oſtendere eloquentiæ ad actus fuiſſe rationes, & vt intelligas iam de cauſis eſſe dictum, ratione quadam, inquit, compulit vnum in locum, & congregauit. Diximus rationem

eſſe

eſſe rei gerendæ ordinem neceſſarium, vt puta hoc primum debet fieri, hoc deinde, & tertio. vt nunc primo compelluntur homines, poſt congregantur, deinde in vnamquamque rem inducuntur vtilem atque honeſtã. Compulit vnum in locũ, & cõgregauit. Compulit, quaſi inuitorum eſt: iam volentium, congregauit. Sed debemus ſcire, quid ſic compulit, & congregauit, quaſi ciuitatem fecit. nam, vt ſupra diximus, ciuitas eſt collecta hoĩum multitudo ad iure viuendũ. Ergo eloquentia plurimum prodeſt. nam facit ciuitatem, & quicquid vtile atq; honeſtũ eſt inſinuat. Et eos in vnamquãque rem inducens, vtilem atq; honeſtam.) Cicero duplex eſſe honeſtum docet. vnum illud ſolũ, atque purum, aliud quod cum vtili iunctum ſit. Sed ſolum illud apud paucos eſt, eos ſcilicet qui ſoli gloriæ ſtudẽt, nihilq; ad ſui vtilitatem gerunt: quicquid ſanciunt, cõſideratione boni malique generatim ſanciunt, non gratia in eodem verſantium perſonarum. Honeſtum vero illud cum vtili ideo honeſtum vocat, quia id quod iunctum ac duplex eſt, ab eo quod maius eſt, nomen accipit. Verum illud honeſtum philoſophorum eſt, hoc illorum ſapientium, qui R. P. ſtudent, quiq; in ciuitate verſantur. Quod quidem honeſtum vtilitati ſemper adiunctum eſt, & vtilitas honeſtati. hoc etiam Socrates ait, nihil eſſe vtile, quod non honeſtum ſit: nihil honeſtum, quod non vtile ſit. Sed, vt ipſum intelligamus, rerum exempla proferenda ſunt. Eſſe iudicẽ, honeſtum eſt. Iuncta eſt tamẽ vtilitas honeſtati. nam nemo ei iniuriam facit. nemo ſeruis eius prodeſt, poſteris liberis eius prodeſt. Amicus ergo ſi quid præſtat, etiam vtile eſt. Sed quãquã hæc duo iuncta ſunt, non tamen ita mixta ſunt, vt vino aqua miſcetur, ſcilicet vt ſecerni nullo modo poſſint: ſed ita mixta ſunt, vt ſecerni poſſe videantur. quemadmodum ſi fiat aceruus ex tritico & ordeo. Quanquam ergo hæc duo mixta ſunt, tamen aliquo modo etiam ſecerni poſſunt. Etenim ſi quid alicui præſto, nec gratiam repoſco, honeſtum eſt. At qđ id ipſum qđ præſto, ſi gratiam repoſco, fit vtile. Ergo primum ſit illud ſolũ honeſtum, quod per ſe placet, nulla adiuncta gratia. Hoc medium honeſtum vtile, quod cum vtilitate eſt. Tertia ſit cõmoditas, quæ ſolis lucris intenta eſt, abiecta omni honeſtate. Honeſtum vero philoſophicũ ſoli gloriæ ſtudet abiecta ẽt vtilitate. Nunc ergo, quoniam collectis hominibus & congregatis ciuitas facta eſt, quid debet perſuaderi? quid hominibus inſinuari? non honeſtum illud ſolum quod philoſophorum eſt, non commoditas quæ hominum perditorum eſt ſed illud medium honeſtũ atq; vtile, quod in omni R. P. quod in omni ciuitate verſatur. Primo propter inſolentiam reclamantes.) Nihil egerat eloquentia, ſi ſtatim vt inſinuare cœpit, quid eſſet honeſtũ atq; vtile perſuaſiſſet. Sed oſtendit magnas ineſſe vires eloquentiæ, ſi ad id quod erat optimum, traduxit inuitos, & ne videantur idcirco reclamaſſe q; res optima nõ eſſet, ideo ait, Propter inſolentiam primo reclamantes. Deinde, ne eloquentię quibuſdã venenis etiam ad malã rem traducti videantur. Deinde propter rationem, inquit, atq; orationem ſtudioſius audiẽtes.) Ergo vbi ratio eſt, & ſapientia, malitia ineſſe non poteſt. Rationem ad ſententiarum grauitatem referendam ſciamus, orationem ad ornamenta verborum. Ex feris & immanibus mites reddidit, & manſuetos.) Difficile eſt rem aliquam cuicunq; tollere, difficilius aliam dare. Hic vtrunque factum eſt. ſublata eſt hominibus feritas atque immanitas, & data eſt humanitas & manſuetudo. At mihi quidem &c.) Sunt multa quæ ſolo habitu ſui perfecta ſunt: ſunt multa quæ & habitu & vſu. vt Athleta, ſi habeat corporis magnitudinem, non cõtinuę perfectus eſt, niſi ei & vſus accedat, vt orator concepto totius ſcientię habitu, non continuo perfectus eſt, niſi & ei vſus accedat. ſapientia vero habitu ſui perfecta eſt, nec indiget vocis, id eſt vſu. Sufficit ei autem intra animos contineri. Vſu ergo nihil conſequitur. & ſiquando cõcepta verbis voluerit indicare, nõ ideo ſapiens ſapientior fit, quia indicat ſe ſapientem, ſed perfecta, ac ſalua ſapiẽtia quiddam amplius ei ad actus alios accedit. Ergo homines ex immanibus & feris mites redditi ac mãſueti, paulatim quoque honeſtũ atque vtile didicerunt. Sed quia de exordio eloquentiæ loquitur, videamus vtrum hæc ſola ſapientia fecerit an non ſola ſapientia, ſed cum eloquentia. Primo itaq; cognoſcere debemus, quot modis quid perſuadeat ſapientia? & poſſumus intelligere, multum hic eloquentiam valuiſſe. Sapientia igitur ſola duobus modis aliquid perſuadet. Aut cum tacet & aliquid facit. & id quod facit, quia bonũ eſt, alter imitatus idem, vt quicquid tacitus fecerit ſapiens, id aliter re, non verbis doctus imitetur. Aut cum aliquid faciendum vel non faciendum verbis perſuadet, & hoc duplici modo: nunc naturalibus verbis, nũc per eloquentiam. Sed hoc loco negat, tacitam ſapientiam hoc perficere potuiſſe negat inopem dicendi, id eſt quæ verbis naturalibus vteretur, ſed illam ſapientiam quæ iuncta eſſet eloquentiæ. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe.) Perficere, inquit. Alioqui plenæ ſapientiæ officium eſt inuenire, vt ſupra. Quo tempore, inquit, quidam magnus videlicet vir & ſapiẽs cognouit, quæ materies, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, et præcipiẽdo meliorem reddere. Ergo animum in hominibus eſſe ſapientia cognouit, vt congregarentur, & in vnamquanq; rem vtilem atque honeſtam inducerentur: ſapientia quod eſt prouidet, ſed eloquentia poſtulante perficit. A conſuetudine ſubito conuerteret, & ad diuerſas vitæ rationes traduceret.) Magna vis eloquentiæ, ſi ſubito conuertit hoc eſt, quod non poteſt ſapientia. alioqui & ſapientia perficit, ſed non ſubito, & quod ait, & ad diuerſas vitæ rationes traduceret, vt ſupra diximus, difficile eſt, cuiuslibet rei conſuetudinem tollere: hoc difficilius tamen, alias etiam viuẽdi perſuadere rationes. Age vero, vrbibus cõſtitutis.) Vt ſupra, cum de commodis eloquentiæ loqueretur, hunc ordinem fecit. Multas vrbes conſtitutas, plurima bella reſtincta firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias. & quanquam hinc homines ex immanibus primo æquales facti, poſt etiam obſequi vitro cœperint, ſupra dictum tamen ſermonem ſeruatum poſſimus inuenire. Primo itaque beneficiis eloquentiæ ciuitates factæ ſunt, vt ait ſupra, multas vrbes conſtitutas. Ciuitas autem fieri dicitur, cum homines vnum in locum congregantur ad iure viuendum. Vt fidem colere.) Hinc bella reſtinguuntur. Si enim cupiditas ad ſe explendam viribus corporis abutebatur quaſi quædam bella gerebãtur. Cum ergo fides colitur, aut id agitur ne ſint bella aut reſtinguuntur illa, quę fuerunt. Et iuſtitiam retinere diſcerent.) Iuſtitia omnis a nobis circa alios eſt, vt vnicuiq; meritum proprium tribuamus. Poteſt tamen hic quaſi ſocietas cuſtodiri. iuſtis etenim conditionibus ſocietas facienda vel conſeruãda eſt. Et aliis parere ſua voluntate conſueſcerent.) Iuſtitia æquales homines eſſe fecit, hic iam & minores eſſe patiuntur ſua etiam voluntate. Poſſunt tamen hinc amicitiæ copulari. noſtra enim voluntate nulli obſequimur, niſi amici fuerimus. Antea autem ſi viribus corporis cuncta agebantur, non ſua voluntate quiſquã alteri paruit. nec poterat amicus eſſe qui cogebatur. Ac nõ modo labores excipiendos communis commodi cauſa.) Perfectum eſt, inquit, ab eloquentia, vt libenter omnes nõ modo laborem pro publica ſalute ſuſciperent, ſed etiam vitam amitterent. Multum ergo egit eloquentia, vt illi vitam paruipenderent, qui iam dudum ſibi victu fero vitam propagabant. Qui tandem fieri potuit?) Quęritur vtrum homines ad has rationes viuendi per naturam deducti ſint, an pręceptis videantur adducti. Erat quidẽ in hominibus natura melior, ſed oppreſſa corporis vitio, ad malum declinauerat. verum quia nihil vniformiter fundatus exiſtit, quin ſemper aliquid ſit, quo intelligamus quid in cæteris deſit, iſte quidem magnus vir ac ſapiens cognouit bonam in hominibus naturam: multumq; eſſe profuturam, ſi pręceptis melior fuiſſet effecta, ergo omne quod perfectum eſt natura, & diſciplina perfectum eſt. Sed quia iſte primus vir diſciplinã accipere non potuit, perfectus fuit natura, & vſu. Cum enim cognouit habitum ſuum, & diu ſecum pertractando cognouit eſſe in hominibus bonam naturam, quæ vt perfecta eſſe potuiſſet, præceptorũ adhibuit diſciplinam. Ergo in hominibus fuit materies, id eſt perfecta natura, quam perfectam pręcepta fecerunt, inuenta per ſapientiam, inſinuata per eloquentiam. Profecto nemo niſi grauis &c.) Quanquã naturæ fuiſſet apta ad perfectam vitam tamen ipſam naturam præceptis ait ad has viuẽdi rationes eſſe perductam. Grauis, inquit, ac ſuauis commotus oratione.) Grauitatem ad ſapientiam, ſuauitatem ad eloquentiam referamus. Iure grauitatem ad ſententias, ſuauitatem ad verborum ornamenta referamus. Cum viribus plurimũ poſſet, ad ius voluiſſet ſine vi deſcendere.) Omnis res a ſimili vincitur, vt puta eloquens vincitur ab eo qui eloquentior fuerit. fortis non vincitur. niſi ab eo qui fortior fuerit. Aſtutus non vincitur, niſi ab eo qui aſtutior fuerit. Animaduertendum ergo

ſtentia Ciceronis. Homines, inquit, fortiſſimi ad æqualitatem viuendi non fortitudine, qua ſolet vinci inferior fortitudo, ſed eloquentia deducti ſunt. ergo ſupra omnes vires eloquẽtia eſt, ſed ea quæ ſit maxima ſapientiæ. Vt inter quos poſſet excellere, cum his ſe pateretur æquari.) Excellere viribus ſcilicet, cũ his ſe pateretur æquari. Ita ſupra, Non ius æquabile quid vtilitatis haberet acceperat. hinc enim æquari. Et ſua voluntate.) Non coacti viribus corporis, ſed in his iam fecerat eloquentię perſuaſio voluntatem. Ab iucundiſſima conſuetudine recederet.) Non dixit a conſuetudine recederet, ſed a iucundiſſima, inquit. Omnium enim rerum etiam malarum apud gerẽtes voluptate iucundiſſima conſuetudo eſt. Quæ præſertim iam naturę vim obtinẽt propter vetuſtatem.) Ergo hominum natura bona eſt, ſed malitia per conſuetudinem naturæ vicem cœperat obtinere. Ac primo quidem ſic, & nata, &c.) Satisfecit propoſitioni ſuæ. Supra enim dixit, ac ſi volumus eius rei quæ vocatur eloquentia conſiderare principium, reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum atque optimis rationibus profectũ. Ita & hic. Ac primo quidem ſic & nata & progreſſa longius eloquentia videtur, & itẽ poſtea maximis in rebus pacis, & belli.) Oſtendit, diu eloquentiam profuiſſe. Verũ quod ait maximis in rebus, vt ſupra, cognouit quæ materies & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere. ergo maximæ res pax atque bellum. Cum ſummis hominum vtilitatibus.) Cum illa ſcilicet vtilitate, quæ cum honeſto eſt. Poſtq̃ vero, &c.) Omne perfectum bonum, id eſt, quo natura humanas res nullo adiuncto incõmodo munerata eſt duobus ad plenum conſtat: re ipſa, & ſpecie atque imagine ſui, vt puta mel habet rem, ſcilicet dulcedinẽ. habet ſpeciem, id eſt, colorem atq; aſpectũ, quo quaſi facile ita vt eſt dulce credatur. ita vir fortis habet rem, virtutẽ ſcilicet: habet ſpeciem, id eſt, pulchritudinem corporis. in diſtorta enim mẽbra, nec quæ iuxta naturam ſui appetitus compoſita ſunt, virtus nõ poteſt cadere: vt Vibius, & ceteri quoſcunq; fortes & pulchros fuiſſe dixerunt. Sic veſtis etiam habet rem, vtilitatẽ texturæ habet ſpeciem, gratiam ſcilicet circa aſpectum faciei. Ergo ille neſcio quis magnus vir ac ſapiens, & hi qui poſtea conſecuti, accepta vitæ præcepta tenuerunt, vt perfecti eſſent: habuerunt rem. i. ſapientiam: habuerunt ſpeciem. i. eloquentiam. Qui homines quoniam ex merito virtutis digniſſima præmia conſecuti ſunt. i. magiſtratus aut alias vtilitates, multi dum præmia ſibi parta exoptant, re ignorata, ſpeciem ſolam ſequi cœperunt. i. prætermiſſa ſapientia ſolam dicendi copiam cõſecuti ſunt. Præmiis itaq; ſolis inducta commoditas, re ignorata, ſpeciem cœpit virtutis imitari. Atq; ideo contingit, vt mali mores adepti copiam dicendi circa commoda Reip. ſola eloquẽtia, omiſſa ſapientia, ſint abuſi. Commoditas.) Commoditas autem. i. praua virtutis imitatrix, tertia illa eſt, honeſto illi ſoli cõtraria.

Peruertere vrbes, & vitas hominũ labefactare aſſueuit.) Sic ſupra, boni ne an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus: his duobus enim R.P. conflata eſt. Veriſimilium mihi videtur.) Nunc de incommodis eloquentiæ locus incipit. Quæritur autem qui potuerit, vt eloquentia mixta ſapientiæ, quæ cõgregauit homines, quæ perſuaſit vtile atq; honeſtum, quæ vrbes conſtituit, iura docuit, quæ multum hominibus profuit, vt eloquentia inquam mixta ſapientiæ cœperit obeſſe hominibus, & ciuitatibus? Hoc ſcilicet fuit exordium malorum. Primum vrbibus cõſtitutis, neceſſe eſt creuiſſe eaſdem ciuitates propria doctrina, fuiſſe vicina multitudine. in his deinde nõ omnes ſapiẽtes atq; eloquẽtes fuiſſe, ſed paucos: quãquam omnes hanc habendi materiem continerent. Neceſſe ergo erat, vt auctis cumulatiſq; ciuitatibus ſapientes homines atq; eloquentes R.P. gubernarent, ipſiuſq; tantum curam gererẽt. Occupatis itaque circa R.P. ſapientibus, priuatorum negotia callidi homines & dicaces agere ac tractare cœperunt. Et primum priuatarũ cõtrouerſiarum, poſtremum fortunarum patroni fieri cœperunt. qui cum interdum contra iuſtitiam malas cauſas defenderent ſæpe etiam vincerent, coacti ſunt ſapientes illi R.P. intenti, ciuibus ac neceſſariis ſuis reſiſtere, contra illos callidos ac diſertos, qui aſſiduitate dicendi notiſſimi populo, atq; amiciſſimi eſſe cœperant. itaq; illi callidi cum contra illos ſapientes viros dicerent, ſæpe pares, interdum ſuperiores fuiſſe a populo iudicati ſunt, & digni haberi cœperunt qui R.P. gubernarẽt. Quibus poſtq̃ commiſſa R.P. eſt, multa incommoda, multa naufragia contigerunt. Ita ergo factum eſt, vt eloquentia quæ primum profuerat, ſed mixta ſapientiæ, poſt ſola multum effecerit vtilitatibus Reip. At cum per hos male eloquẽtes cuncta regerentur, ſapientes illi de numero deturbati, ea quæ gerere conſueuerant, ſcribere cœperunt. hiq; habiti ſunt philoſophi, & per hos factum eſt, vt vſque ad noſtram memoriam rerum honeſtarũ memoria atq; imitatio peruenirent. Veriſimillimum mihi videtur quodam tempore.) Quoniã animo in præteritis verſatur, multaſq; in mentem reuocat facies Reſpub. confirmat opinionem ſuam, fuiſſe ſine dubio tempus, quo Reſpub. a ſapientibus gubernata ſit, priuatorum negotia a calidiſſimis hominibus. qui poſtea pares ſapientibus, interdumq; meliores a multitudine iudicati, commiſſam ſibi Rempub. peſſum dederunt. Nec vero ad priuatas cauſas magnos ac diſertos hoĩes accedere.) Ideo quia publica fuerẽ anteponẽda priuatis, magnos ad ſapientiã, diſertos ad eloquentiam referamus. Arbitror alios fuiſſe non incallidos homines.) Callidi ſunt, qui dolo ac fraude exitũ virtutis imitantur. Cum ſæpe & mendacio cõtra verum ſtare homines conſueſcerent.) Multo melius res ipſas nominauit, q̃ ſi hac in negotiis poſitas nominaſſet. vtputa, cum ſæpe mendacii ratione contra veram cauſam ſtare conſueſcerent. Itaq; cum in dicendo.) In dicendo, inquit. ergo iam omiſſa eſt ſapientia, ſi de ſola dicendi copia iudicium eſt. Nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet iis.) Oſtendit verum iudicium nõ fuiſſe, vbi vincere aliquis videtur, potiuſq̃ probatur. Fiebat, vt & multitudinis, & ſuo iudicio, dignus qui Rempub. gereret, videretur.) Multitudinis, inquit, iudicio, Iam in multitudine veritas ipſa vilis eſt. quod autem ait, ſuo iudicio, hoc quoq; irricũ eſt. Quis nã autem de ſe poteſt aut debet habere iudicium? Ad poſtremum dignus videretur, vt ſupra. Itaq; cum in dicendo ſæpe par, nõnunquam etiam ſuperior viſus eſſet. Hinc nimirum non iniuria.) In metaphora permãſit, gubernaculum, naufragia. vtrũq; enim eſt nauis. Negat. n. cuiquã debere mirũ videri, Rempub. peſſundatam, cum ad eius regimen venerint homines temerarii, atq; audaces. Hoc autem intereſt inter audacem & temerarium. audax poteſt interdum & pro bono accipi, temerarius non niſi malus. Audacia ergo eſt duplex. nam & ille qui in proſperis rebus temere aliquid aggreditur, audax eſt: & ille q promiſſis rationibus fortiter aliquid incipit, audax eſt. quoniam ergo audacia duplicem frontem habet, hic præmiſit temerarium, vt intelligeremus malę audacem. Temeritas enim & inconſiderantia cauſæ ſunt, harum euentus audacia. Quibus rebus tãtum odii atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia.) Omnis cauſa habet euentum ſuum, omniſq; euentus cauſam: vtputa ignis, cũ in lignum miſſus, cauſa eſt. cauſæ vero euentus incendium: Ita ergo eloquentia primo odium contraxit: iam ex odio, id eſt, ex cauſa neceſſe eſt aliquis conſequatur euentus. Ergo inuidia conſecuta eſt. plerunq;. n. ex odio inuidia naſcit. plerunq; inquã: nã & aliũ poteſt habere euentum. ſi. n. hoſtem oderis, nõ inuides, ſed inimicus es. ſi ſeruũ oderis, nõ inuides, ſed iraſceris. nõ ergo ſemper odii eſt euentus inuidia. Sunt enim cauſæ, quæ interdũ non neceſſarios euentus habent: vt ſi pugno percutias, & occidas. Sunt item cauſæ, quæ neceſſarios habent euẽtus: vt ignis miſſus in ſtipulam, faciat incendium neceſſe eſt. Quibus rebus tantum odii atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia.) Poſtquam inquit, Reſp. ab inſipientibus & dicacibus cœpit adminiſtrari, ſapientes illi eloquentiam odiſſe cœperunt, & omiſſo ſtudio Reipub. priuatim atque otioſe ea quæ gerere in Repub. nõ licebat literis ſcriptiſq; exercere cœperunt. Atq; ideo factum eſt, vt uſque ad noſtram memoriam recti atq; honeſti memoria peruenirct. Vt homines ingenioſiſſimi.) Ingenium eſt vis quædam naturaliter animi inſita ſuis viribus præualens. in ingenio itaq; & ſapientia eſt & eloquẽtia, vt in his eſt, quos ingenioſiſſimos vocauit, & ingenio eſt ſola eloquentia, vt ſupra cum ingenio freta malitia. Quare mihi videntur.) Abſolute hoc quidem.

Hoc vero a pleriſq; eorum deſertum obſoleuiſſe.) Id eſt, ſtatus ille, quo in Repub. ſapientes atque eloquentes homines verſabantur, omiſſus eſt, atq; in obliuionem redactus illo præſertim tempore quo Reipublicæ periculis maxime fuerat ſuccurrendum. Et hoc quaſi per indignationem pronunciandum. Quod vero ait, a pleriſque, recte dicit. Non enim omnes ſapientes a Repub. receſſerunt. Nam Athenienſibus Solon leges ſcripſit, & quia notat multos in Repub. corruptiſſimos, in exilium vltro profectus eſt. iiſdem Athenienſibus leges & Draco tulit. duorumq;

rum itaque hominũ legibus vtuntur. Lycurgus Lacedæmonis etiam leges ſcripſit. Non ergo omnes ſapientes a R. P. receſſerunt: ſed quia plerię receſſerant, pauci reliqui facile aut ceſſerunt, aut oppreſſi ſunt. Nam quo indignius rem honeſtiſſimã) Quando aliquid faciendum perſuademus, ab honeſto, ab vtili, a poſſibili perſuademus, interdum & neceſſarium ponimus. iiſdẽ præceptis etiam illam rem, quæ non ſit facta, reprehẽdimus. Vt hic Cicero, cum queritur ſapientes a R. P. receſſiſſe. ſiquidem vt id non facerent, ſuberat honeſtas. Nam quo indignius rem honeſtiſſimam & rectiſſimam violabat.) Suberat vtilitas. Summo cum Reipub. detrimento.) Vtiq; a Rep. periculum ſubmonere vtile eſt. Suberat poſſibilitas. Stultorum, inquit, & improborum temeritas, & audacia.) Facile enim ſtulti ac temerarii ſuperantur. Eo ſtudioſius & illis reſiſtendum fuit, & Reipub. conſulendum.) Hic quoq; honeſtum atq; vtile ſeruauit. Honeſtum eſt enim, improbis reſiſtere. Vtile, R. P. in cauſa habere deſenſam. Quod noſtrum illum non fuit Catonem.) Noſtrum, id eſt, Romanum. Nam reprehenſio illa ſuperior ſapientũ atq; eloquentium, de Græcorum principibus facta eſt. Quod hi diſſertis ac dicacibus hominibus facile Reipub. ceſſerint. Nunc vero venit ad Romanos, quos oſtendit ita ſapientes atq; eloquentes fuiſſe, vt nunq̃ R. P. deſeruerint: neq; quicq̃ illis tantum deſertis conceſſiſſe. Quod cum facit, præponit Græcis Romanos ſeq; per Romanos. Verum exempla cum proferimus, nõ vnũ aliquod ſed q̃ multa poſſumus, cum decore tamen proferre debemus. vt nunc Cic. cõmemorato Catone ſtatim alios ſubijcit, ſimul quod in romanorum laude vnius hominis quamuis egregii non ſufficit exemplum. Quibus in hominibus erat ſumma virtus, & ſumma virtute amplificata authoritas & quæ his rebus ornamento & Reipub. præſidio eſſet eloquentia.) Virtutẽ in artibus ſemper ſapientiam accipiamus. Verum ſapiens atq; eloquens habere debet illam, quæ totam efficit authoritatem. Itaq; ſi accedat ſapientia, amplificaſ authoritas. Si his duobus acceſſerit eloquentia, erit qui hæc potuerit habere perfectus. vt hic maioribus noſtris, Catuni, Lælio, atque aliis. tradit ſapientiam, authoritatem, eloquẽtiam. Quare meo quidem animo) Meminimus in hac præfatione quatuor theſeis eſſe. Principalem illam, iungendam eſſe eloquentiæ ſapientiam. Secundã illam non multum prodeſſe R. P. ſolam ſapientiam, tamen prodeſſe. Tertiam illam, nunquam omnino eloquẽtiam ſolam prodeſſe R. P. nimium obeſſe plerunq;. Poſtea de origine eloquentiæ diſſeruit & quæ eius circa actus natura fuerit diſputauit. Oſtenditq; primo eloquẽtiam profuiſſe, ſed quãdiu fuerit mixta ſapientiæ. Poſt, eandem eloquentiam repudiata ſapiẽtia maxima naufragia intuliſſe R. P. magnumq; exinde odiũ atq; inuidiam contraxiſſe. Ne quis ergo exiſtimet eloquentiã ſemper eſſe fugiendam (quippe multa incommoda per hanc contigiſſe monſtrauit) neceſſario hæc quarta theſis eſt, ſtudendum eloquentiæ, ſed quę mixta ſit ſapientiæ. Et eſt hic quaſi exhortatio. In exhortatione vero deliberationis præcepta ſeruantur. tractatur vtilitas, tractatur honeſtas tractatur poſſibile. Vtilitas porro duobus generibus comprehenditur, ſi mala repellamus, ſi proſpera conſequamur. Ergo hic tractat vtilitatem ab vtroq;, & primo vt mala repellantur. Sed eo vehementius, inquit, ſtudendum eſt eloquentiæ, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum poſſint. Deinde quo bona conſequantur, cum præſertim, inquit, hoc vnum ſit, quod ad omnes res & publicas, & priuatas maxime pertineat. Poſtremo etiam ad ſolam priuatam vtilitatem deſcendit, & ibi vtile atq; honeſtũ ipſis nominibus ſignat. Hoc tuta, inquit, quod vtile eſt, hoc honeſta, hoc illuſtris, qđ ex vtili atq; honeſto eſt, hoc eodem, inquit, vita iucunda fit. Magna exhortatio. ſiquidẽ eſt inter ſtudia vtilitatis atq; honeſtatis circa eloquentiam cõparandam, quæ quidem ſtudia multum habent laboris. Etiam vitam vna futuram dicit eſſe iucundam. Supereſt ergo poſſibile, vt oſtendat eloquentiam poſſe conſequi, ſi, inquit, nõ eloquẽtia ſolum natura neq; exercitatione, ſed etiam arte conſtat. quo niam artẽ diſcere, in noſtra poteſtate eſt. Poſſumus, inquit, eloquentiam cõſequi. In hac exhortatione eſt etiam auxeſis: auget enim laudes eloquentiæ. Auxeſis porro duobus modis fit: ratione, & comparatione. Auxit eloquentiam ratione, vbi ait, per hanc & publicas et priuatas res adminiſtrari poſſe. per hanc vitam tutam, honeſtam, illuſtrem, iucundam futuram. per hanc vnũquẽq; Reip. ſibi atq; amicis, prodeſſe poſſe. Auget vero eloquẽtiam comparatione, cum ait elocutione ſola fieri, vt belluis omnibus antecellamus cũ ſine illa inferiores belluis ſimus: præclarumq; eſſe, ſi propter quod belluis præſtas, hoc ipſo & hominibus antecellas. quod poterit fieri, ſi eloquens fueris. Nunc quoniam exhortationis atq; auxeſis præcepta monſtrauimus, ad interpretationem in his poſitæ orationis redeamus. Quare meo quidẽ animo nihilominus eloquẽtiæ ſtudẽdum eſt.) Quarta illa theſis, ſtudendum eſt eloquentiæ, ſed quæ ſit mixta ſapiẽtiæ. Et iucunde meo, inquit, animo, ne quid ſibi vſurpaſſe videatur, non dixit, eloquentiæ ſtudendum cenſeo: ſed qđ ait, nihilominus. i. quãquam multa incommoda attulerit Reip. tamẽ eloquentię ſtudendum eſt, ſed vt et ſapientiam coniungamus. Et ſi ea quidem priuatim & publice peruerſe abutuntur.) Magna exhortatio, cum ait, quidam: vt ſi pauci ſint, facile opprimi poſſe videantur. Priuatim & publice: Reſpu. enim his duobus conſtat, hominibus & ciuitatibus. Peruerſe abutũtur.) Obeſt enim Rep. quod prodeſſe debebat. Magno cum detrimẽto bonorum, & communi omniũ pernicie.) Et hic optime exhortatur. Ne quis enim diceret, quid mea ſi boni periclitantur? recte addidit & communi omnium pernicie. Ergo ſtudẽdum eſt eloquentiæ, ne opprimantur. Nam hinc ad Rempub. maxima commoda veniunt ſi moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapientia.) Bene perſuadet ſapientiam iungendam eſſe eloquentiæ ſiquidem rerum omnium moderatrix eſt. Ergo multa, inquit, ad Remp. commoda veniunt ex eloquentia, vel ſapiẽtia. Sed quia multi propriis magis vtilitatibus volunt eſſe conſultũ recte ſubdidit. Hinc ad ipſos qui eam adepti ſunt, laus honor, dignitas confluit. Quæ omnia & vtilia ſunt, & honeſta. Hinc amicis quoq; eorum certiſſimum & tutiſſimum præſidium cõparatur.) Oſtendit hic quæ agat orator. ſapiens enim cum eloquentia negotia ſuſcepta non deſerit. Et inde fit, vt commodis amicorum deeſſe non poſſit. vt ipſe Cicero in Verrinis. Et qui omne reliquum tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his ſtudiis laboribusq; cõſumã. Ac mihi quidem videtur) Diximus ſupra Auxeſin in ratione & comparatione fieri. hic comparatio eſt hominum & belluarum, & inter ſe hominum. Hoc ſi forte non natura modo neq; exercitatione conficitur, verumetiam artificio quodam cõparatur.) Vt ſupra diximus, poſſibile hic tractatur id eſt poſſe ab hominibus per artem eloquentiam comprehendi. Neceſſario ergo, prius q̃ eloquentiæ præcepta traderet, exhortatus eſt ab honeſto, ab vtili, a poſſibili. & debere ab hominibus, & poſſe eloquentiam comprehẽdi.

Sed antequam de præceptis oratoris dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis.) Omnis ars duplex eſt. id eſt, duplicem faciem habet ſecundum præceptum, ſententiamq; Varronis: qui ait eſſe artem extrinſecus vnam, aliam intrinſecus. Ars extrinſecus talis eſt, quæ nobis ſcientiam ſolam tradit. Intrinſecus, quæ ita dat ſcientiam, vt illud ipſum quod ſcientiam dat, quibus rationibus faciamus oſtendat, ita illa ad ſcientiam ſolã proficit: hæc ad ſcientiam quæ in hac actu fit, vtputa ſi dicam, grammatica ars eſt gnara partium orationis, gnara ſyllabarum, gnara literarum, per hãc diſcimus oĩa vitia vitare. hæc cum dico, cumq; per hanc vitari vitia dico, non tamen quomodo vitentur oſtendo, artem illam extrinſecus doceo, per quam ſola ſcientia diſcitur. Si autem dicam quæ ſint partes orationis, quę ſyllabæ, quę literæ, quibusq; modis omnia illa conſtent, quo pacto vitia vitentur, tunc erit illa ars, cui eſt nomen intrinſecus, non quæ ad ſcientiam noſtram tãtum proficit, ſed quæ in actu ſit. Ergo & ars rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus, & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt, quę nobis ad actus præcepta artis inſinuat. Extrinſecus porro, quæ nobis quid ſit rhetorica demonſtrat. quam cum demonſtrauerit, ſcimus tantum, ſed exercere non poſſumus. Hanc itaq; artem extrinſecus, quæ ſolam ſcientiam parit, quinque rebus Tullius oſtendit: genere artis, officio, fine, materia, partibus. Ipſe autem oſtendit, ſe de ea arte quæ eſt extrinſecus eſſe dicturũ. Intrinſecus vero artẽ, quæ nobis ad actus pręcepta dat, interim differt. Ac enim. Sed antequam de pręceptis oratoris dicamus, dicẽdum videtur de genere ipſius artis.) Quoniam primo artis generi ſatisfaciẽdum eſt, quale genus rhetoricæ artis ſit, explicemus.

MARINI Bicichemi caſtigationes.

QVo tempore quidam magnus videlicet vir & ſapiens cognouit quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominũ, ſiquis eam poſſet elicere, &

Præcipiendo meliores reddere.) Vera lectio, vt arbitror, eſt, Meliorem. nam de opportunitate, quæ humanis ineſt animis, loquitur. Si quis eam poſſet, inquit, elicere, & præcipiendo meliorem reddere. Profectò nemo niſi graui ac ſuaui cōmotus ratione, cum viribus plurimum poſſet, ad ius voluiſſet ſine vi deſcendere.) Oratione, non ratione legendum eſſe, & cæci, vt aiunt, viderent. Quo magis huiuſmodi offenſacula miror.

DE IVRE CIVILI ET PARTIB. EIVS.

Civilis quædam ratio eſt, quæ multis & magis ex rebus conſtat. Eius quædam magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia, quam rhetoricam uocant: nam neque cūm his ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquētia non putant indigere; & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris ui, & artificio contineri, magnopere diſſentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus.

VICTORINVS.

Ciuilis quędā ratio.) Vt ſupra premiſimus, de genere artis rhetoricę nobis dicēdū ē. Genus hoc ipſum qđ ſonat genus vox eſt. hæc vox generis triplicē ſignificātiā habet. Eſt genus .i. patria parētes, origo ſanguis. Quo mō eſt illud, Vnde genus ducis? Eſt item genus, ſub quo multa ſimilia ex eodē deſcēdentia cōtinētur. vt animal, genus, et hoc mō piſcis, equus, aıalia, ſed hoꝝ oīum genus animal. Eſt tertium illud genus, quo cuiuslibet rei qualitas indicatur. vt ſi dicas, cuius generis veſtis, cuius generis factura. In hoc genere Tullius artē rhetoricā ponit .i. qualis vel quanta ſit demonſtrat. Et rectè, ſiquidē ars genus eſt. Illud ſub quo genere artis, ars grammatica, ars dialectica, ars rhetorica. Sed iſtæ omnes artes in genere qualitatis ſunt ponendæ, quo quales vel quantæ ſint demonſtrentur. Ergo & rhetoricam in genere qualitatis ponit, quo qualis vel quāta ſit demonſtretur. Deinde debet attendere vbi ſit ars rhetorica, an ſola ſit, ſi par, ſi æqualis, maior minor'ue ſit. Atque ideo, quia hæc diligenter inſpexit, rhetoricam ciuilis cuiuſdam rationis partem dicit eſſe maiorem. Et quia ad genus artis rhetoricæ deſcendimus, quæ ſit, vel vbi ſit, attendamus. Omnis patria quicquid agit, ciuilis ratio dicitur. Hæc ciuilis ratio duplex eſt. vna quæ rei certas ſolemni curſu, & ſine vllo tumultu agit. & altera, quæ in lite ac diſceptatione verſatur. Et hoc modo quicquid agit, duobus modis agit, factis & dictis. Ita ciuilis eſt ratio vna in factis & dictis, ſed quę facta & dicta in actu atq; opere conſtituta ſunt. Alia in factis & dictis, ſed quæ facta, & dicta in iudicio vel quæſtione verſantur. ata vna illa ratio in acto eſt, atq; opere, hāc vero alterā ciuilē rationē, quæ in quęſtione verſatur, ſcientiam nominauit. hic enim docetur, quid iuſtum, quid vtile, quid honeſtum. Hæc rurſus ciuilis ratio .i. ſcientia, in duobus eſt in rhetorica .i. artificioſa eloquentia: & in ſapientia .i. rerum conceptione ex natura veniente. Sed quia orator plus per eloquentiam gerit, idcirco rhetoricam ciuilis rationis partē eſſe diximus. Sed quia duplex eſt, Cuiuſdam rationis partem dixit. nam & ſibi & ſapientiæ, vt genus exprimat, rhetoricam partem magnam ampláq; eſſe confirmat. Ciuilis quædam ratio eſt, quæ multis & magnis ex rebus conſtat.) Cum dicit quædam ratio eſt, oſtendit duplicem eſſe: vnam, quæ in opere conſtitutā eſt, alteram, quæ in quęſtionibus. quam rationem ciuilem, in qua rhetoricam ponit, vt ſupra diximus, ſcientiam debemus intelligere. & quod ait, Multis & magnis ex rebus conſtat. Notum eſt enim quòd crebris, & de quàm magnis rebus iudicia, vel quæſtiones habeātur. Parum ergo fuerat dixiſſe, multis ex rebus: niſi addidiſſet, & magnis. Eius quędam magna & ampla pars eſt artificioſa eloquētia.) Cum ait, quædam pars, oſtendit eloquentiam & ſcientiā ex duplici conſtare .i. ex ſapientia & artificioſa eloquentia, ſed eloquentiam partem eſſe maiorem. Et magna inquit, & ampla pars.) Magnū eſt, quod in cumulum ſui & magnitudinem creſcit: amplū, quod late patet, & per multa diffunditur: ita vt ſupra, quæ multis & magnis. Magnum ita ibi, vt hic poſuit, multum vero, ad amplitudinē referamus. Magna & ampla pars, inquit, artificioſa eloquentia.) Non eloquentia ſolum, ſed artificioſa eloquentia, quæ rhetorica vocetur. Nam neq; cum iis ſentimus, qui ciuilē ſciētiam eloquentia non putant indigere.) Diximus ſupra, partem illam ciuium, quæ in iudiciis verſatur, ſcientiam vocari: hancq; ex duplici conſtare, ſapientia ſcilicet, & artificioſa eloquentia. Quare nunc ſe ab illis diſſentire dicit, qui horum altero ciuilem ſcientiam conſtare dicunt. Nam neque, inquit, cum his ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere.) Multi, inquit dicunt ciuilem ſcientiam ſine eloquentia ſtare nō poſſe. cuncta enim per naturam .i. per ſapientiam facile poſſe cognoſci. Multi autem dicunt, ciuilem ſcientiam ſola eloquentia conſtare poſſe. Illudq; eſſe iuſtum vel iniuſtum, quod eloquētia potuerit perſuadere. Sed ego, inquit, ab vtriſq; diſſentio. nā ciuilis ſcientia, & ex ſapientia conſtat, qua cuncta ſentimus: & ex eloquentia, qua id quod ſentire poſſumus, explicamus. Sed quia eloquētia poſita in R. P. facilius quod fuerit aggreſſa perſuadet, idcirco eam in ciuili ſcientia partem dixit eſſe maiorē.

Et ab his qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri.) Si ergo omnis ciuilis ſcientia ſola Rhetorica non poteſt contineri, Rhetorica ciuilis ſcientiæ pars eſt. Quod autem ait, Rhetoris vi & artificio: tale eſt, ac ſi dicatur, Grammatica eſt gnara literarum, per hāc enim diſcimus omnia vitia vitare, non dico tamen quomodo vitentur. Artem illam extrinſecus doceo, per quam ſolum vitentur, ſed non quomodo. Si autem dicam quæ ſint partes orationis, quæ ſyllabæ, quæ literæ, quibus characteribus conſtent, quo pacto vitia vitentur, tunc erit illa ars cui eſt nomen intrinſecus non quæ ad ſcientiam noſtrā tantum proficit, ſed quæ ad actus ſit. Ergo & ars Rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt quæ nobis ad actus præcepta artis inſinuat. Extrinſecus porro quæ nobis quid ſit Rhetorica demonſtrat: quam cum demonſtrauerit, ſcimus tantum, ſed exercere non poſſumus. Hæc itaque res, quæ ſolam ſcientiam parit, vi & artificio continentur. Artificium eſt, quo ad aliquid citius faciendum per pręcepta formamur. Nam id quod ex artificio conficitur, vis eſt. Ergo hic Rhetoris vi, inquit, oſtenditq; vnde vis illa deſcendit, & artificio contineri. Quare hāc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis ſcientię partē eſſe dicamus.) Artificioſam eloquētiam, facultatem oratoriam vocauit. arte enim vniuſcuiuſque rei facultatem conſequimur, & hæc eadē vis eſt, quę, vt ſupra diximus, ex arte colligitur.

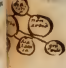
DE OFFICIO ET FINE ARTIS ORATORIAE.

Officium autem eius facultatis uidetur eſſe dicere appoſite ad perſuaſionem. Finis, perſuadere dictione. Inter officium autem et finem hoc intereſt: quòd in officio quid fieri; in fine, quid officio conueniat, conſideratur. ut medici officium dicimus eſſe, curare appoſite ad ſanandum; finem, curatione ſanare. Item oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligemus: cum id quod facere debet, officium eſſe dicemus; illud, cuius cauſa facere debet, finem appellabimus.

Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars & ea

Officium autem eius facultatis videtur eſſe, appoſite dicere ad perſuaſionem, Finis, perſuadere dictione.) Officiū eſt, vniuſcuiuſq; perſonæ actus congruens ſecundum mores ciuitatis. Ergo officia pro perſonis diuerſa ſunt. Aliud enim eſt officiū patris, aliud amici, aliud (vt ad eam redeamus) artis oratoriæ. Officia vero omnia ad finem ſpectāt. Finis quoq; ad officia refertur. Nam neq; officiū recte definiri poteſt ſine admixtione finis, neque finis ſine officii coniunctione. & hoc in omnibus perſonis, ac rebus. vt hic Cicero in definiendo oratoris officio: finem nectit officio: ait enim Officium autem eius facultatis videtur eſſe, appoſite dicere ad perſuaſionem. Ergo officium oratoris eſt dicere, ſed appoſite ad perſuaſionem. vbi iā finis admixtio eſt id eſt perſuaſionis. Nam ſolum dicere, nō bene officium definiret oratoris. poteſt enim eſſe multorum. nam & poetę, & philoſophi dicūt, itēq; oratoris officium plenius ſine

miſſime finis admixtione decla rauit. Deinde finem orationis officii ait eſſe, perſuadere. Sed non ſatis plene finem oratoris oſtenderat, ſi ſolum perſuadere poſuiſſet. nam perſuadetur tabulis, tormẽtis, teſtibus, multiſq; aliis rebus, Ergo vt finem proprium declararet, fini adiunxit officiũ. ait enim Finis eſt oratoris officii, perſuadere dictione. Dictione, inquit, quod eſt oratoris officium. Ita, inquit, & medici officium eſt curare. Sed quia multi & incantatione & ligaturis curãt, Curare inquit, ſed apposite ad ſanandum. Ergo vt euidentius officium medici demonſtraret, finem quoq; ſubiũxit officio. i. curationi ſanitatẽ. Deinde finis eſt medicinalis officii inquit, ſanare. ſed quia multi item ſanant, addidit Sanare curatione. Ita ergo ſemper officium & finis ſine altero exprimi non poſſunt. Hãc tamen diſtantiam dicit eſſe inter officiũ & finem, vt in officio quid agẽdum ſit, in fine quid complẽdũ ſit, conſiderare debeamus. Hic Marcomãnus errauit: qui dixit finem oratoris officii non eſſe perſuadere, nec finem medicinalis officii ſanare. etenim ſæpe non perſuadere oratorẽ, & medicũ non ſanare contingit. ideo addidit, Quatenus rerum conditio perſonarumq; patiatur. Sed non intellexit Ciceronem, qui finem in rebus ipſis poſuit. nã in euentu. i. qui finẽ in officio conſtituit, & in his ipſis rebus, quæ dum in officio ſunt, ad finẽ tendunt. quare & oratoris officii finem eſſe completũ, ſi apposite ad perſuaſionem dicat & medicinalis officii finẽm eſſe completum, ſi quicquid ad ſanitatem ſpectare videt, adhibuerit. Marcomannus itaque finem non in rebus, ſed in euentu collocauit. Materiam artis eam dicimus.) Res interdũ ſpecialiter definimus, cum quid ſit ab eiſdem ipſis incipiamus demonſtrare. vt paulo ante definiuit genus, officium finem, in arte ſcilicet Rhetorica. Interdũ quo clariũ definiamus, a genere incipiamus eius rei quam definimus: ſed a genere quod ſibi vicinum ſit, non valde remotũ vt nunc Cicero, cum materiam artis rhetoricæ demonſtraturus ſit non a materiæ definitione cœpit, ſed a materia artis. Primum autem genus eſt materia. materia porro in duas ſpecies diuiditur. Eſt enim materia artis, & non artis. Rurſus materia artis diuiditur in artes plurimas. Grammaticam, Dialecticam, Rhetoricam, aliaſq; multas. Ergo a materia artis, quę cõ

facultas quæ conficitur ex arte, uerſatur: ut ſi medicinæ materiam dicamus morbos ac uulnera, quòd in his omnis medicina uerſatur. Item quibus in rebus uerſatur ars et facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alij plures, alij pauciores existimauerũt: nam Gorgias Leontinus antiquiſſimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere existimauit: hic infinitam, & immenſam huic artificio materiam ſubijcere uidetur; Ariſtoteles autẽ, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta ſubminiſtrauit, tribus in generibus rerum uerſari rhetoris officium putauit, demonſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali.

Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, aut uituperationem: Deliberatiuum eſt, quod poſitũ in diſceptatione & conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio, habet in ſe accuſationem & defenſionem, aut petitionẽ & recuſationem Et quemadmodum noſtra quidẽ fert opinio, oratoris ars & facultas in hac materia tripartita uerſari existimanda eſt: nam Hermagoras quidẽ nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere uidetur; qui oratoris materiam in cauſam, & quæſtionem diuidãt. Cauſam eſſe dicit rem, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione; quam nos quoq; oratori dicimus eſſe attributam: nã ei tres eas partes, quas ante diximus, ſupponimus, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. Quæſtionem autem eam appellat, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hũc modum: Vt quid ſit bonum in uita præter honeſtatem; Verine ſint ſenſus, Quæ ſit mundi forma, Quæ ſit ſolis magnitudo. Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas facile omnes intelligere existimamus: nã quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus; eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere magna amentia uidetur. Quòd ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam; uideretur, fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio; & non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe. Nunc uero eas uis eſt in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philoſophiam conceſſerit. neque eo dico, quòd eius ars, quã edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta uideatur, (nam ſatis in ea uidetur ex antiquis artibus ingenioſe & diligenter electas res collocaſſe, & nonnihil ipſe quoque noui protuliſſe;) uerum oratori minimum eſt, de arte loqui, quod hic fecit; multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuiſſe omnes uidemus. Quare materia quidẽ nobis rhetoricæ uidetur artis ea, quã Ariſtoteli uiſam eſſe diximus. Partes autem hæ ſunt, quas pleriq; dixerunt; Inuentio, Diſpoſitio, Elocutio, Memoria, Pronunciatio: Inuentio, eſt excogitatio rerum uerarum, aut ueriſimiliũ, quæ cauſam probabilem reddant: Diſpoſitio, eſt rerum inuentarum in ordinem diſtributio. Elocutio, eſt idoneorum uerborum, & ſententiarum ad inuentionem accommodatio: Memoria, eſt firma animi rerum, ac uerborum ad inuentionem perceptio: Pronunciatio, eſt, ex rerum, & uerborum dignitate, uocis, & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter conſtitutis eas rationes, quibus oſtendere poſſumus

munior ſupra, incipit, vt definiat materiam artis rhetoricæ. Materiã inquit, artis, vt genus eſſet, non addidit rhetoricę. Verum quod ait, Eã dicimus, oſtendit artis omnẽ materiã in duobus eſſe, id eſt, in eo vbi facit aliquid, & in eo vnde facit. vt puta fabri materia eſt in eo vbi facit. i. ferrum quod tundit. eſt itẽ fabri materia in eo vnde facit, id eſt, malleus quo tundit. ita & medici materia eſt vbi facit, morbos ac vulnera: item vnde facit, inſtrumẽta quibus curat. Sic & materia rhetoricæ artis poteſt in eo eſſe vbi facit, id eſt, in deliberatione, demonſtratione, iudiciali. poteſt & in eo eſſe vnde facit. i. in argumentis, quæſtionibus, & in reliquis materię neceſſariis. Verum Cicero generaliter materiam artis illam dicit, in qua omnis ars, & ea facultas quæ conficitur ex arte verſatur. i. vbi fit, non vnde fit. vt medici materia ſit, morbus ac vulnera: fabri ferrum quod tundit. rurſus rhetoricæ artis materia ſit deliberatio, demonſtratio, iudicialę. non argumenta, & illa omnia quibus materia rhetoricę artis impletur. Verum qđ ait, In qua omnis ars, & ea facultas, quę conficitur ex arte uerſatur.) cũ accipimus alicuius rei artem. neceſſe eſt nos aliquid ex ea cõſequi. Quare id quod ex arte conficitur, vt ſupra docuimus, facultas dicitur. Cuncta enim per artem facibus tranſfiguntur. Has autem res alii plures, alii pauciores.) Eas res ſcilicet, in quibus materia artis rhetoricæ conſiſtit. ſunt autem, vt Ariſtoteli & Ciceroni placet, tres. i. triplex materia: demonſtratiua, deliberatiua, iudicialis. Itaq; quantum ad materiã rhetoricæ artis ſpectat, hoc plenum eſt. Iam quicquid plus eſt a pleno, plus intelligit. Quicqd minus a pleno, minus intelligitur. Verũ quod plus eſt, dupliciter plus eſt: aut in eo vbi modus eſt, aut in infinito. Et ideo addidit præter illud qđ dixit, alii plures exiſtimauerunt. Nam Gorgias, inquit, Leontinus antiquiſſimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit. hic infinitam & immẽſam huic artificio materiam ſubijcere uidetur. Ergo illi, qui in pluribus rhetoricam materiã cõſtituunt, exhortationem & conſolationem in rerum generibus ponũt, id eſt, in materia rhetorica. Sed quia orator in ciuili ratione verſatur. conſolatio porro priuatorum eſt, conſolari amici eſt potius q̃ oratoris. Deinde quia officium oratoris eſt perſuade-

genus & officium & finem huius artis,aliud in tempus differemus. nam & multorum uerborum indigent, & non tantopere ad artis deſcriptionem & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam ſcribat,de duabus reliquis rebus, de materia artis,ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem uidetur coniunctim agendum de materia, ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps eſt omnium partium, potisſimum in omni cauſarum genere; qualis debeat eſſe, conſideretur.

re dictione.exhortatio ſiue dehortatio ad materiam nō pertinent oratoris, Cum enim exhortor,nihil perſuadeo, ſed volentē aliquid vt magis velit inſtigo. & cum dehortor, nolentem aliquid non tunc primum pſuadeo vt nolit, ſed vt magis nolit inſtigo. Ergo neceſſario exhortationē & cōſolationē Tullius a materia rhetoricę artis ſeparauit. Itē illi q res pauciores rhetoricę materię tribuūt,demōſtrationē tollūt. dicūt.n. i demōſtratione nihil perſuadere oratorē,cū reuera pſuadeat, ſed falſo. Nam cum aliquem vituperamus,ſiue laudamus,vt apud omnes talis habeatur qualem demonſtramus ſine dubio perſuademus. Ergo Cicero Ariſtotelem ſecutus triplicem materiam eſſe dicit oratorij officij,demonſtratiuam,deliberatiuam, iudicialē. Sed has materias in publicis cauſis conſtituit, hiſq; perſonas certas tribuit. Quare has tres res definiūt in ciuili negotio poſitas,cum certæ ſignificatione perſonæ. Demonſtratio eſt,inquit,certę perſonę aut laus aut uituperatio. Deliberatio eſt, inquit,quæ poſita in publicis cauſis,aſſertionis ſuæ ſententiam dicit, Iudicialis eſt inquit,quę in iudicio ciuili poſita duo agit,aut accuſat,aut petit:cōtra,aut defendit aut negat. Nam Gorgias Leontinus antiquisſimus fere rhetor,hic oratorem dixit omnibus de rebus optime poſſe dicere:qui, vt videmus, a pleno excedit,& exceſſit,non ad id quod habet modum,ſed in infinitum. Deniq; hoc ipſe Cicero oſtendit. Hic infinitam, inquit, & immenſam huic artificio materiam ſubijcere videtur. Ariſtoteles autem qui huic arti.) Duo quæ oratori maxime ſunt neceſſaria Ariſtoteles circa ſcribendum artem dedit: Inuentionem & elocutionem.adiu[n]ctum enim de inuentione venit ornamentum de elocutione. Hic ergo Ariſtotelis ſententiam ſequitur.nam rhetoricam materiam triplicem conſtituit, demonſtratiuam, deliberatiuam, iudicialem. Nam Hermagoras) Scimus Ciceronem materiam rhetoricæ artis triplicē conſtituere, Iudicialem,deliberatiuam:demonſtratiuam,hocq; etiam Ariſtoteli placuiſſe, quare ſuperius reprehendit eos qui oratori infinitam materiam cōſtituerūt.reprehendit eos,qui addiderant exortationem,& conſolationem. reprehendit & eos qui ſubtraxerant demonſtrationem. Hunc etiam Hermagoram,qui ſcripſit artē,ſcripſit,confutat ac lacerat, dicitq; hunc vehementer erraſſe,quod materiam oratoris in duas partes diuidat, in cauſam & in quæſtionem. quorum vnum dicit eſſe oratoris officij,cauſam.ſ.aliud lōge ab oratore remotisſimū, & nec ab ipſis philoſophis diligentes comprehenſum.ſ.quæſtionem. Nam Hermagoras quidē nec quid dicat attendere, nec qd polliceatur intelligere videtur.)Duob[us] modis reprehēdit Hermagoram. q non perſpexerit rei illius vim quę omnino remota eſt ab oratoris officio.i.quęſtionem. & q videatur de ſe polliceri ea quę oratori attribuit ad dicendū. Hoc quoq; duobus modis reprehendit. Ná errauit,inqt,ſi non qd ois orator,ſed quod ipſe poſſit, ad materiá rhetoricę artis applicuit. Deinde,inquit,nec ipſe potuit,ná nunq illū ex arte dixiſſe oēs videmus. Ergo qm duo diximus in Hermagora reprehendiſſe Ciceronē,quod rem non attenderit,quod multum de ſe videatur eſſe pollicitus primo cum demonſtrat rem quá oratori attribuerit non vidiſſe. Sed antequam id oſtendamus,quid ſit cā, quid quæſtio,videamus. Cauſam eſſe dicit, quæ rem habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione.) Cauſam,inquit,hanc eſſe dicit,controuerſiam in dicendi contentione poſitam cū certis pſonis. Quá inquit,cauſam nos quoq; oratori dicimus eſſe attributam.) Ná huic,inquit,cauſæ tria genera ſupponimus:Iudiciale,deliberatiuum,demonſtratiuum. Quęſtionem porro hanc eſſe dicit. Cōtrouerſiam quidem in dicēdo poſitam, ſed ſine certis perſonis quę ſcilicet rhetorica dictio vocatur. Theſis porro duplex eſt, theorice & practice. Theorice eſt,quę diuina cognoſcit. Practice eſt,quæ in hominum negotiis, & ciuili diſceptatione verſatur. Ergo primo aſſerit, Hermagoram,vim rei quam oratori attribuat,non vidiſſe. nam theſin oratoris materiam non eſſe perſuadet.quæ cum duplex ſit, theoricen magis exaggerat nec paruis aut leuibus quæſtionibus,ſed infinitis: Veri ne ſint ſenſus, quę ſit ſolis magnitudo: Sed quare & practicen theſin poſuit.i. & quid ſit bonum pręter honeſtatem? Theſin quidē Cicero materiam oratoris eſſe non dicit,illamq; theoricen omnino remouet: Practicen autē theſin dicit ab oratore tractari,ſed vt argumēti locū teneat, non materiæ:ergo ita tollit oratori practicen theſin, vt materia eius non ſit:liceat autem ei pro argumento proferre. Et quid ſit bonum pręter honeſtatem.)Stoici dicunt honeſtatem ſolam bonum eſſe. Iam multi diſputant,vtrum & vtilitas bonum ſit,vtrum & dignitas bonū ſit? Veri ne ſint ſenſus.) Vt Lucretius negat eſſe veros ſenſus odoris,viſus,tactus, ſaporis, auditus. Quæ ſit ſolis magnitudo.)Vtrum tātus ſit qtus videtur,an maior,vel multo minor. Quę ſit mundi facies?) Multi enim dicunt mundum in modū ſphæræ eſſe collectum multi oblonga rotunditate eſſe formatum,multi plana facie,multi quadrata,multi in cameræ modū, ſcilicet vt ſub terra non ſit ſimilis,ac ſupra caput eſſe mundi faciem. Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas,facile omnes intelligere exiſtimamus.)Bene ait,ab oratoris officio remotas. Oratoris officium enim eſt,negotiū ciuile tractare. Non tamen dixit,ab oratore remotas. Poteſt enim orator, poſtquam proprio officio ſatisfecerit,etiam philoſophię operam dare. Nam quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus.) Quando aliquid negamus,aut tollimus, quare id facimus demonſtrare debemus. vt nunc Cicero,ab oratoris materia tollit theſin, & probat ſe recte tollere. Nam,inquit,res illas in quibus philoſophi ingenioſi magno cum labore verſati ſunt,has oratori quaſi paruas partes applicare dementiæ eſt,oratori ſcilicet qui ęgre ſuum quoq; implet officium. Quod ſi magnam in his Hermagoras & cætera.)Oſtendit iam Hermagoram quod primum fuit,vim rei illius nō vidiſſe,quam ad oratoris materiam, quaſi paruum aliquid applicuerat. Nunc illud aliud tractat,nec quid polliceatur intelligere videtur. & oſtendit primo, non recte eū feciſſe,ſi ex eo quod ipſe poſſet in cæteros pręcepta conſtitueſit.Quod ſi,inquit magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam, videretur fretus ſua ſcientia,falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio. Deinde illum nihil potuiſſe confirmat: ſimulq; illi & rhetoricam & philoſophiam tollit. Practice enim rhetoricæ eſt,theorice philoſophiæ. nunc vero,inqt,ea vis eſt in homine,vt ei multo rhetoricá citius quis ademerit, q philoſophiá conceſſerit. Quod ſi magnam in his rebus Hermagoras habuiſſet facultatem,ſtudio & diſciplina comparatam.)Oſtendit quibus rebus facultatem totius ſcientiæ conſequamur:ſtudio inquit, & diſciplina. Studium eſt,animi conſenſus ad aliquid: Diſciplina eſt præceptum.quibus acceptis,id quod deſideramus implemus.itaq; ſtudium in nobis eſt,præceptum extra nos,ſed ad nos. Neq; eo, q ars eius,quam edidit,mihi mendoſisſime ſcripta videatur.) Ea vis eſt,inquit,in Hermagora,vt ei citius quis adimat rhetoricam,q philoſophiam concedat. Sed non,inquit,ideo hoc dixi,q mihi ars eius,quam edidit,mēdoſisſime ſcripta videatur. Iam cum ait,non mendoſisſime,non negat mēdoſe. Et quoniá dixit eſſe aliquid in eius artibus,quod ſit probandū,quippe quę non mendoſisſime ſcriptæ ſunt,ait eum multa ex antiquis artibus collegiſſe,vt ſi quid forte probabile,alienum id omne ſit. Deinde q aſtute ibi Hermagoræ dat diligentiá,vbi ſibi de alienis multa conquirit. Alioqui,vbi propria eius inuenta perſcribit,nihil illi horum dat,quinimo multa tollit,cum ait. Et nonnihil ipſe quoq; noui protuliſſe. Verum oratori minimum eſt, de arte loqui.[Quod hic fecit:]multo maximum. ex arte dicere, quod eum minime potuiſſe facere omnes videmus. Orator duo habere debet,vt artem tradat dicēdi,vt ipſe ex arte dicat. Sed officium eius ex hoc verum eſt,vt ex arte dicat. Illud autē accidens,vt artem dicendi tradat,quod rhetoris officium ſolū eſt. ergo non quidē mihi Hermagoras videtur mendoſisſime artes ſcripſiſſe,ſed oratori maximum illud eſt,non vt artem tradat,

quod rhetoris proprium eſt: ſed vt ex arte dicat, quod oratori maxime eſt neceſſarium. Tollit ergo Hermagoræ exercitationem ex arte dicēdi, quod eum, inquit, minime potuiſſe omnes videmus. Minime, inquit potuiſſe. nec hoc illi dat, vt quomodocunq; potuerit. ergo ſi nec ſapiens fuit, nec dicendi peritus, rectè nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere uidetur. Orator enim uir eſſe debet bonus, & dicēdi peritus. Deinde concludit. Quare conuicta Hermagoræ, & refutata ſententia, ſupereſt vt materiam rhetoricæ illam, quæ & Ariſtoteli placuit, conſtituamus, triplicem ſcilicet: iudicialem, deliberatiuam, demōſtratiuam. Partes autem hæ, quas plerique dixerūt.) Meminimus de arte extrinſecus quinq; res Ciceronem ſe ſpopondiſſe dicturum: de genere artis rhetoricæ, de officio, de fine, de materia, de partibus. Itaque quoniam quatuor res explicatæ ſunt, hoc extremum eſt, vt de partibus diſſeramus. Partes ſunt iſtæ, inquit, quas plerique dixerunt. Multa Cicero ab aliis recte in artibus poſita ſecutus eſt: vt paulo ante Ariſtotelis ſententiam ſecutus, triplicem materiam rhetoricæ artis eſſe dixit, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. Itaq; & nunc partes, inquit, quas plerique dixerūt, alii enim partes VII. multi IIII. ſed plerique V eſſe dixerunt, eorum ſententiam & Cicero ſecutus, quinque partes eſſe confirmat: Inuentionem, diſpoſitionē, elocutionem, memoriam, pronunciationē. Inuentionem eſſe dicit, ad negotii fidem, aut verarum rerum aut veriſimiliū excogitationē, ſed orator in veriſimilibus maxime verſatur. Duo enim ſunt genera argumentorum neceſſarium & probabile. neceſſarium in veris rebus eſt, probabile in veriſimilibus. diſpoſitionem dicit eſſe, vt inuenta locis neceſſariis per ordinem diſponamus. Elocutionem porro in duobus ponit, in idoneis verbis, & in ſententiis: ſcilicet ne in verbis ſingulis barbariſmus, ne in pluribus ſolœciſmus exiſtat. Deinde ſiue verba, ſiue ſententias, vt competenter inuentionibus diſpoſitis applicemus. Memoriam vero illam eſſe dicit, vt circa inuentiones retinendas argumenta vel verba firmiter concepta teneamus. Ergo dicentis hęc memoria eſt, non legentis. Deinde, Pronunciatio eſt, inquit, ex rerum & verborum dignitate: vocis & corporis moderatio.) Id eſt, vt rem magnam dicturus, pompā corporis vocisq; perpendas: vt rem humilem dicturus, hæc eadem moderatius oſtentes. Pronunciatio ergo in duobus eſt, in voce, & in corpore. Corpus vero duo habet, motum ſui, & vultū, quo ſcilicet ad negotium compoſito ſæpe rebus addimus, aut detrahimus dignitatem. Nunc his rebus breuiter conſtitutis.) Iam quinque res, quas ſe de arte extrinſecus dicturum eſſe promiſerat, executus eſt. oſtēdit enim quod eſſet genus artis rhetoricę, quod officium, qui finis, quæ materia, quæ partes: quibus omnibus cognitis, ſcimus tantum quid ſint, nihil tamen nobis ad actus proſunt. Harum tres res ſemper in ſola ſciētia ſunt, id eſt genus, officium, finis. & ideo ſe alio tempore de his dicturum eſſe promittit. Ad precepta enim artis rhetoricæ minime pertinent, vt ipſe ait. Nam & verborum multorū indigent.) Quippe de his eſt longa diſputatio, & non tantopere ad artis deſcriptionem & præcepta pertinent. Verum de duabus rebus dicturus eſt, de materia ac partibus, quæ iam dudum tantum, vt ſciremus quid eſſent, edocuit. Nunc in his præcepta dat, ſcilicet vt harum rerum non ſolum ſcientiam ſed etiam actus habeamus. Ergo oſtendit eum qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus de materia artis ac partibus ſatis eſſe dicere. Ac mihi quidem videtur coniunctim agendum de materia ac partibus.) Recte ait, coniuncte agēdum. Partes enim ſine materia eſſe non poſſunt. Niſi enim controuerſiam aut deliberatiuam aut demonſtratiuam dicamus, quæ materiæ ſunt: inuentione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronunciatione, quæ partes ſunt vti non poſſumus. Coniuncte ergo agendum eſt, de materia ac partibus. Itaque oſtendit primo, quod eſſet genus artis rhetoricę, quod officium, qui finis, quæ materia, quæ partes. Ex his tria in aliud tempus diſtulit, id eſt genus, officium, finē. Atque ideo de duobus reliquis, quæ ad præcepta pertinent, ſe ait eſſe dicturū: de materia ſcilicet ac partibus. Partes porro quinque ſunt: inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronunciatio. Horum ſolam inuentionem in duobus libris tractat, & in hanc præcepta tradit. Pauca etiam de elocutione commemorat. Reliqua vero nec contingit quidem, id eſt diſpoſitionem, memoriam pronunciationem. Ergo quoniam de ſola inuentione dicturus eſt, & quoniam in omni cauſarum genere inuentio plurimum valet, incipit de inuentione tractare.

DE INVENTIONE.

OMNIS res, quæ habet in ſe poſitam in dictione, aut diſceptatione aliquam cōtrouerſiam; aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus.

Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum ex depulſione intentionis profecta, hoc modo. Feciſti; non feci, aut iure feci. Cum facti controuerſia eſt, quoniā coniecturis cauſa firmatur, conſtitutio coniecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis eſt conſtitutio definitiua nominatur. Cum uero qualis ſit res quæritur, quia & de ui, & de genere negotij controuerſia eſt; conſtitutio generalis uocatur. At cum cauſa ex eo pendet, quòd non aut is agere uidetur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet; tranſlatiua dicitur conſtitutio, quia actio tranſlationis, & commutationis indigere uidentur. Atque harum aliquam in omne cauſæ genus incidere neceſſe eſt. Nam in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controuerſiæ. quare eam nec cauſam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui. Nam quid factum ſit poteſt quæri hoc modo: Occiderit'ne Aiacem Vlyſſes. Et quid fiat, hoc modo: Bono'ne animo ſint erga populū Ro. Fregellani. Et quid futurum ſit, hoc modo: Si Carthaginem relinquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad Rempublicam peruenturum.

OMnis res, quę habet.) Vt diximus, tractatus incipit inuētionis. et primum hoc debemus ſcire cōpēdiū, qđ omnis inuētio quinque locis cōſtat. Debemus .n. primo cōſiderare, qđ ſit cōſtitutio. deinde, ſimplex ne ſit cā, an duplex: tertio, ſcripti, an rationis: quarto, quę cauſę quęſtio, quę ratio, quę iudicatio, qđ firmamētū. quinto, vt ois cauſę partes nobiſcū pertractemus: deinde partes orōnis, principiū, narratio, diuiſio, cōfirmatio, reprehēſio, cōcluſio. Ergo vt ſe ordo habet, primū de cōſtitutione dicemus. Hoc tamē animaduertamus, qꝫ Cice. hos quatuor ſtatus rationales cōſtitutiones vocet, atq; hos ſemper in omnibus negotiis dicas eſſe principales .i. coniecturam, finem, qualitatem, trāſlationem. hos ergo conſtitutiones appellauit: alios autē alios legales, nō cōſtitutiones, ſed ſtatus vocat. nec vnquam horū aliquē principalem dicit eſſe poſſe. Sed vt originem ſtatuum melius noſſe poſſimus, formam ſimilitudinis attendamus. Omnis conſtitutio ſic eſt, vt aſpectus, aut enim aliquid videre volumus, nec videmus, & eſt coniectura: aut cum videmus aliquid, & quærimus quid ſit, & eſt finis: aut cū videmus qđ ſit, & quęrimus quale ſit, & eſt qualitas. Tranſlatio porro ab hac ſimilitudine videtur eſſe remota. igif cōſtitutionē eſſe dicit quæſtionē ex qua cauſa naſcit. Quęſtio eſt, vox intētionis & negationis .i. Feciſti, nō feci, aut iure feci. In hac ergo quæſtione ſemper ſit neceſſe eſt cōſtitutio. Cauſa eſt vero, quę naſcitur ex quęſtione .i. an fecerit an recte fecerit. Hoc tñ tenere debemus, qꝫ a Cice. & cauſa & quæſtio ad eādē ſignificantiam proferūtur. vt nunc cauſam ꝑ quæſtione, nunc quęſtionem ꝑ cauſa ponat. Itaq; cōſtitutio facile inueniri poteſt, ſi extremā partē thematis attendamus. in qua cū intētionē ex noſtra pſona ꝓpoſuerimus, debemus attēdere quid ad intētionē cōpetenter reſpondere poſſit, tunc in reſponſione cōſtitutionē neceſſe eſt inueniri. Omnis res, quæ habet in ſe poſitā in dictione ac diſceptatione aliquā cōtrouerſiā.) Recte, in dictione ac diſceptatione. Sunt .n. multæ cōtrouerſię, nō dictione, vt opificū. verū quod ait Quę habet in ſe poſitā in dictione ac diſceptatione aliquā controuerſiam: dictio poteſt eſſe demonſtratiua

materia diſceptatio vero deliberatiua & iudicialis. Deinde dictio poteſt eſſe narrationis, vt ipſe ait. dicendo, Explananda ſunt omnia. Diſceptatio vero, quæſtionis. Ibi enim totius controuerſiæ pugna verſatur. Ergo quęcunque res poſita in dictione ac diſceptatione facit aliquã controuerſiam, neceſſe eſt habeat quæſtionem, id eſt, conſtitutionẽ aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis. Et primũ rebus indicat quæſtiones, ſiue conſtitutiones. poſt his dabit noĩa partim ex rebus ſumpta, partim ex cõmodo actionis. Itaq; nunc modo rebus indicat conſtitutiones, cum ait, In omni controuerſia, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis quæſtionem eſſe oportere. De his enim rebus ſit quęcunq; controuerſia, neceſſe eſt. Sed antequam nomina det conſtitutionibus, definit quid ſit cõſtitutio, vel vnde naſcatur. Quęſtionem inquit, ex qua naſcitur cauſa, hanc conſtitutionem vocare debemus. quęſtionem porro eſſe diximus, vocẽ vtriuſq; partis, id eſt Feciſti, nõ feci, aut recte feci. Cauſam vero illam, an iuſte fecerit. hoc etiam diximus ꝙ Cicero idem velit quæſtionem eſſe quod cauſam & ꝙ hic circa eandem ſignificantiam communiter vtatur. Denique ſtatum demonſtrabit ſe his vti communiter. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur.) Hic primam fecit quęſtionem, deinde vbi oſtendit quid ſit conſtitutio, ait. Conſtitutio eſt prima cõflictio cauſarum.) Incipit conſtitutionibus nomina dare. Cum facti, inquit controuerſia eſt. Idem debemus facta intelligere, quod dicta. Vt enim vtrum aliquid factum ſit quæritur, ita & vtrum aliquid dictum ſit poteſt quæri. quare huic conſtitutioni quoniam incerta & non apparentia coniecturis vel ſuſpicionibus indagantur recte coniecturæ nomẽ impoſuit. Alii hanc conſtitutionem realem vocauerunt, ꝙ in ea quæratur vtrum res de qua agitur, facta eſſe videatur. Alii στάσιν ... græco vocabulo quidem, quod in ea deſinceſto inveſtigando maximum certamen habeatur. vnde & ſtadium dicitur, ꝙ ibi exerceantur certamina. Sed Cicero conſtitutioni huic ex modo actionis nomen impoſuit. In hac autem conſtitutione modus actionis eſt hic, ꝙ res coniecturis quærit, ideo ergo coniecturã vocauit. Cũ autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur.)

Nominis controuerſia eſt, cum de facto conuenit, & quæritur id, quod factum eſt, quo nomine appelletur: Quo in genere neceſſe eſt, ideo nominis eſſe controuerſiam, non quòd de re ipſa non conueniat, nõ quòd de facto non conſtet, ſed quòd id, quod factũ ſit, aliud alij uideatur eſſe, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiuſmodi generibus definienda res erit uerbis, & breuiter deſcribenda, ut ſi quis ſacrum ex priuato ſurripuerit, utrũ fur, an ſacrilegus ſit iudicandus. Nam id cum quæritur, neceſſe erit definire utrunque quid ſit fur, quid ſacrilegus, & ſua deſcriptione oſtendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduerſarij dicunt.

Generis eſt controuerſia, cum & quid factum ſit, conuenit, & quo id factũ nomine appellari oporteat cõſtat: & tamen quantum, & cuiuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur hoc modo: Iuſtum an iniuſtum, utile, an inutile: & omnia, in quibus quale ſit id quod factum eſt: quæritur ſine ulla nominis controuerſia. Huic generi Hermagoras parteis quatuor ſuppoſuit, deliberatiuam, demonſtratiuã, iuridicialem, negotialem: Quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum uidetur, uerum breui, ne ſi aut taciti præterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur, aut ſi diutius in hoc conſtiterimus, moram atq; impedimentum reliquis præceptis intuliſſe uideamur. Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, nõ poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Eadem enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt: eidem genus eſſe, & pars non poteſt. Deliberatio autem, & demonſtratio, genera ſunt cauſarum. Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale, demonſtratiuum, & deliberatiuum Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas dicat, & in eas præcepta det, amentia eſt. Vnum autem iudiciale ſolum eſſe qui poteſt cum deliberatio & demonſtratio neque ipſæ ſimiles inter ſe ſint, & ab iudiciali genere plurimum diſſideant, et ſuum quæque finem habeat, quò referri debeat. Relinquitur ergo, ut omnino tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur, & demonſtratio nõ poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Male igitur eas generalis cõſtitutionis parteis eſſe dixit. Quòd ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari, multo minus recte partis cauſæ partes putabũtur. Pars autem cauſæ, conſtitutio eſt omnis Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur. Sed demonſtratio, & deliberatio generis cauſæ partes non poſſunt recte putari, quòd ipſa ſunt genera. multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde, ſi conſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet, intentionis depulſio eſt: quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt.

At ſi quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt, demonſtratio, & deliberatio, neq; conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt, deliberatio, & demonſtratio, neq; conſtitutio, neq; pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipſi conſtitutionem intentionis eſſe depulſionem. Placeat igitur oportet demonſtrationem, & deliberationem, nec eſſe conſtitutionem, nec partem conſtitutionis. Atque hoc eodem incõmodo urgebitur, ſiue conſtitutionem primam cauſæ

Nominis inquit, eſt controuerſia, cum de facto cõſtat ſed quęritus quo id factum nomine appelletur. atque ideo, quoniam facti vocabulum pro neceſſitate ſuſcepti negotii nobis appoſita definitione nudandum eſt, conſtitutio definitiua nominatur. Huic quoque conſtitutioni non ex re, ſed ex modo actionis nomẽ impoſuit. res eſt enim huius cõſtitutionis nominis ambiguitas modus actionis, eſt nominis definitio. Recte ergo huic conſtitutioni non ex re, ſed ex modo actionis nomen impoſuit. Cum vero qualis ſit res &c.) Et ſupra oſtendimus, cum de genere artis rhetoricæ diſputaremus genus in triplici ſignificatione conſiſtere. eſſe genus ſanguinem, eſſe genus ſub quo ſimilia multa teneantur: eſſe genus qualitatis, id eſt quo vniuſcuiuſq; rei qualitas indicetur. Ergo, inquit, cum & de facto, & de nomine conuenit, ſed quæritur quale ſit id quod in iudicio verſatur, quoniam de genere negotii controuerſia eſt, conſtitutio generalis vocatur, qualitas ſcilicet. Verum huic conſtitutioni non ex mõ actionis, vt ſuperioribus duabus, & poſt quartæ ſed ex re, id eſt negotio nomen impoſuit. Hic enim res illa eſt, quòd negotii genere vel qualitate quęritur. Itaq; ex re huic conſtitutioni nomen impoſuit, vt generalis vocetur, id eſt qualitas. At cũ, inquit, cauſa ex eo pendet, & reliqua.) Cum inquit, talis fuerit controuerſia, vt in hoc ſit tota contentio, cũ aut apud alios nos accuſare debere dicimus: aut non nos ſed alios accuſari aut non apud hos, ſed illos non hac lege, ſed illa: non hoc crimine, ſed illo: nõ hac pœna, ſed illa: quoniam in his omnibus de tranſlatione actionis cõtrouerſia eſt (agitur enim vt actio tranſlatiua nominetur.) conſtitutio tranſlatiua nominatur. Huic quoq; cõſtitutioni ex modo actionis nomẽ impoſuit, agitur enim, vt actio transferatur. Verum quod ait, Non hoc crimine, ſed illo: non ne e in fine, cum quæritur vtrum fur an ſacrilegus ſit, id quæritur, quonã magis crimine accuſandus ſit: Sed hoc intereſt, quod in fine crimina vtraq; iunguntur. Non enim cum ſacrilegum dico furem nego. In tranſlatione vero vno accuſandus crimine, ſiue illo quod intendimus, ſiue illo ad quod reus transferri poſtulat actionẽ. Atque harũ aliquã in omne cauſæ genus.) Siue, inquit, in iudiciali, ſiue in deliberatiua, ſiue in demonſtratione,

tione,

tione, neceſſe eſt aut coniecturalem, aut finitiuam, aut generalem, aut tranſlatiuam incidere conſtitutionẽ. Vbi, inquit, harum nulla fuerit inuenta, ibi nulla eſt controuerſia. quare nec cauſa eſſe iudicanda eſt. Si enim conſtitutio nulla eſt, vnũ latus recedat oportet. id enim conſtat quod vtrunq; latere concurrente fulcitur. Igitur ſi conſtitutio non erit, nec cauſa eſſe iudicanda eſt, eſt enim aſyſtata controuerſia. Ac facti quidem controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui.) Nunc poſtquam conſtitutiones e rebus & nominibus iudicauit, vt has magis cognoſcere poſſimus, iiſdẽ ſtatibus exẽpla ſupponit.

Ac facti quidem cõtrouerſia, inquit, in omnia tempora diuiditur.) Et ſupra diximus, cum de facto ſit quæſtio, coniecturã vocari. Ergo hic coniecturæ tria tempora aſſignat, præteritum, præſens, & futurum: quod quidem exemplis docet. Sed hoc ſcire debemus, nullam rem in iudiciũ id eſt i iudiciale genus cadere poſſe, niſi de præterito. Omnia enim argumenta non de futuris, quæ incerta ſunt: ſed de præteritis colliguntur. itaq; coniectura, quãquam habeat tria tẽpora, tamen principalis eſſe non poteſt, niſi de præterito ſi. de præſenti vero, vel de futuro incidere poſſunt, poſt ſtatũ aliquem principalem. Ergo nec hanc coniecturam principalẽ eſſe credamus. Bono ne animo ſint erga Po. Ro. Fregellani.) In hoc themate demonſtratio continetur. nam de ſcribendi nobis ſunt Fregellani, qui ſemper videbãtur aduerſi. Ita & quod ait. Si Carthaginem reliquerimus incolumem, nunquid ſit incommodi ad R. P. peruenturum.) Et hic deliberatiua poteſt eſſe. Deliberat ſenatus an Carthagini parcat. ergo nihil in iudiciũ niſi de præterito cadit. Nominis controuerſia eſt, cum de facto conuenit.) Nunc de fine tractat, cum nominis, inquit, eſt controuerſia. ſecum quæritur quo id qđ factum eſt nomine appelletur. verum cum de nomine ambigitur, & de re neceſſe eſt ambigatur. nomen enim rei eſt, res vero nũquam ſine nomine eſt. Quare cum de nomine dubitatio eſt, de re quoq; dubitetur neceſſe eſt. Ergo definitiuus ſtatus huiuſmodi eſt cum de facto conſtat, & de re vel nomine controuerſia eſt. Inter factum enim & rem hoc intereſt. Res eſt, certam ſui formam & ſpeciem circa cognitionẽ retinẽs. ergo ſi ſpecies rei nota eſt, no-

accuſatoris confirmationem dixerit, ſiue defenſoris primam deprecationem. Nam tum eadem omnia incommoda ſequentur: deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis eſſe & definitiua. Rurſus nec definitiua cauſa potes ſimul ex eadem parte eodem in genere et definitiua eſſe, & tranſlatiua. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis potes ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe uim continere: ideo quòd unaquæq; ex ſe, & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur. Altera autem aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non uis conſtitutionis augetur. At deliberatiua cauſa ſimul, ex eadem parte eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionem, & unam aliquando, et plureis nonnunquam. ergo ipſa nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet uſu euenire. Genera ergo, ut ante diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius conſtitutionis.

Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, parteis nobis uidetur duas habere, iuridicialem & negotialem. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſideratur. cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. At iuridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur parteis, abſolutam, & aſſumptiuam. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe cõtinet iuris, & iniuriæ quæſtionem. Aſſumptiua eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem, foris autem aliquid defenſionis aſſumit.

Eius partes ſunt quatuor, cõceſſio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cum reus non id, quod factum eſt, defendit, ſed ut ignoſcatur poſtulat.

Hæc in duas parteis diuiditur, purgationem & deprecationem. Purgatio eſt cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet treis, imprudentiam, caſum, neceſſitatem. Deprecatio eſt, cum, & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen ut ignoſcatur, poſtulat, quod genus perraro poteſt accidere. Remotio criminis eſt, cum id crimen quod infertur, ab ſe, & à ſua culpa, ui, & poteſtate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa, aut factum in alium transfertur. Cauſa transfertur, cum aliena dicitur ui & poteſtate factum. Factum autem, cum alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis eſt, cum ideo iure factum dicitur, quòd alius ante iniuria laceſſierit. Comparatio eſt, cũ aliud aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe cõmiſſum. In quarta conſtitutione, quã trãſlatiuã nominamus, eius conſtitutionis eſt controuerſia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur, non quo non uſi ſint ea ueteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, res enim perſpicua eſt, quàm inuidia atq; obtrectatione quadam impediri.

mẽ quoq; notum ſit neceſſe eſt. Factum eſt cõfuſum quiddam & incertum, hoc ſolo certum q ſcitur quid factum eſt. In fine itaq; factum conſtat, ſed res non conſtat: & quia rei nomen ſemper adiunctum eſt, ideo de nomine cõtrouerſia eſt. Quod, inquit, nomẽ breuiter nobis definiendum eſt, & contra atque aduerſarius dicat deſcribendũ, & dat exemplum. Vt ſi quis ſacrum ex priuato ſurripuerit, vtrum fur an ſacrilegus ſit iudicandus.) Factum conſtat: nam ſacrum ex priuato conſtat eſſe ſublatum. de nomine incertum eſt, vtrum ille fur an ſacrilegus iudicetur. quare definitionibus noſtris nomẽ illi aliud q̃ aduerſarii volunt imponere debemus

Definienda res erit verbis, & breuiter deſcribẽda.) Ad vnũ quidẽ vtrunq; tẽdit. Sed quia multimodæ ſunt definitiones, videamus interim quid interſit inter definitionem & deſcriptionem. Definitio talis eſt: homo eſt animal ratiõale, bipes, riſus capax. Deſcriptio vero talis: homo eſt qui rectum verticem rotundo capite attollit, cuius ſunt ſub collo humeri brachiaq; demiſſa &c. in hunc modum. Sed vt ipſe ait, Breuiter deſcribenda. Ergo quoniã de fine tractauimus, nunc quoq; quid tractetur de qualitate videamus. Generis eſt controuerſia, cum & quid factum ſit, conuenit.) Tulit coniecturã. deinde cum ait. Et quo id factum noie appellari oporteat, conſtat.) tulit finem. Ergo ſupereſt, vt quale vel quantum ſit id quod factũ eſt, videamus, & dat exemplum. Vtrum iuſtum, an iniuſtum ſit: vtrum vtile, an inutile ſit.) Quod cũ quæritur, nõ nomen rei, ſed res qualitas quæritur, & ideo qualitas appoſita eſt. Incipit Hermagoram reprehendere, qui demonſtrationem & deliberationem ſub qualitate cõſtituerit. Huic generi Hermagoras partes. 4. ſuppoſuit.) Reprehendit, vt diximus, Hermagoram, q demõſtrationem & deliberationẽ ſub qualitate poſuerit: cũ ipſa qualitas i. conſtitutio, ſub deliberatiua & demõſtratiua ſit, de qua re in conſequentibus latius diſputabitur. Quod eius, vt nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendũ videtur.) Ait graue Hermagoræ peccatum ſe debere reprehẽdere, & id breuiter. Ne ſi, inquit, taceamus, quod primum eſt, Hermagoræ artes approbare videamur. & quare eiuſdem artes nõ ſimus ſecuti, cauſas dare nequeamus. Deinde inquit.

Ne ſi latiſſime Hermagoræ

peccatũ perſequi voluerimus, quod quidem eſt.) Tertium, inquit, noſtris præceptis motá videamur afferre. ſed quod mediũ eſt de peccato Hermagoræ, breuiter diſputabimus. Si deliberatio & demonſtratio.) Quæſtio hæc eſt, quod non recte Hermagoras deliberationem & demonſtrationẽ ſub qualitate poſuerit. Cicero ergo ait, non recte deliberationem & demonſtrationẽ ſub qualitate poſitas, quæ genera cauſarũ ſunt. Quod ſi genera cauſarum eſſe Hermagoras fuerit confeſſus, ſine dubio nõ hæc debuit ſub qualitate ponere. ſin negauerit, docebit Cicero genera eſſe cauſarũ. Igitur male Hermagoras demonſtrationem & deliberationem ſub qualitate collocauit. Ac primo per conditionalem quæſtionem .i. hypotheticam, ingreditur propoſitionẽ. vbicũq; enim Si eſt, ſub quadam conditione propoſitio eſt. Si inquit, hoc eſt, illud nõ eſt. hoc autem eſt, igitur illud non eſt. ita & hic. Si deliberatio, inquit, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari.) Genera autem cauſarum ſunt igitur generis cauſæ partes eſſe nõ poſſunt. & docet genera eſſe cauſarum. Primum igitur ponamus genus cauſæ, ſecundum partes generis cauſæ .i. coniecturam, finẽ, qualitatem, tranſlationem. Tertium ſit illud, quicquid qualitati ſubijcit. vbi Hermagoras deliberationem & demonſtrationẽ cõſtituit. Ergo Cicero primum dicit deliberationẽ & demonſtrationem, quia prima ſunt, ſecunda eſſe non poſſunt. Quod ſi ſecũda nõ ſunt, multo minus tertia eſſe poſſe, quod Hermagoras conſtituiſſe cõſpicitur. Itaq; meminiſſe debemus, Ciceronẽ de duobus tractare .i. de primo & ſecũdo, ſcilicet de genere cauſæ, & partibus generis. Si inquit, deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non recte partes generis cauſæ poſſunt putari .i. conſtitutiones, quod cum docet conſtitutiones eſſe non poſſe, multo magis videntur partes conſtitutionis eſſe nõ poſſe. Eadem enim res, alij genus eſſe, alij pars poteſt: eidem genus eſſe & pars non poteſt. Ariſtoteles ait res omnes quæ in dictis & factis & in omni mũdo agũtur, decem eſſe. quarum rerum nomina ponemus. Prima ſubſtantia eſt deinde quãtitas, qualitas, ad aliquid, vbi, quando, ſitus, habere, facere, pati. Græcis autẽ vocabulis ſic vocãtur, οὐσία, ποσότης, ποιότης, πρός τι, ποῦ, πότε, κεῖσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν.

Et conſtitutiones quidem, & earum parteis expoſuimus, exempla autem cuiuſq; generis tunc commodius expoſituri uidemur, cum in unumquodq; eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari.

Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare, utrum cauſa ſit ſimplex, an coniuncta: & ſi coniuncta erit, utrum ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe continet unam quæſtionem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus, an non? Cõiuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quæruntur, hoc modo: Vtrum Carthago diruatur an Carthaginenſibus reddatur, an eo colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potiſsimum ſit quæritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui ſocijs ſit auxilio, an teneatur in Italia, ut q̃ maximæ contra Annibalem copiæ ſint. Deinde conſiderãdũ eſt, an in ratione, an in ſcripto ſit controuerſia. Nam ſcripti controuerſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Eius autem genera, quæ ſunt ſeparata à conſtitutionibus, quinq; ſunt. Nam tum uerba ipſa uidentur cum ſententia ſcriptoris diſsidere, tum inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare; tum id quod ſcriptum eſt, duas aut plureis res ſignificare uidentur; tum ex eo quod ſcriptũ eſt, aliud quoque quod non ſcriptum eſt, inueniri; tum uis uerbi, quaſi in definitiua conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſententia, ſecundum ex contrarijs legibus, tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintum definitiuum nominamus. Ratio eſt autem, cum omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cum ſimplex'ne an coniuncta ſit intellexeris, & ſcripti an rationis habeat controuerſiam, uideris, deinceps erit uidendum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ indicatio, quod firmamentum cauſæ ſit: quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur, oportet.

Quæſtio, eſt ea, quæ ex cõflictione cauſarum gignitur controuerſia, hoc modo: Non iure feciſti; iure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur controuerſia, quam quæſtionem dicimus, hoc modo: iure'ne fecerit. Ratio eſt ea, quæ continet cauſam, quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi cauſa in facili, & peruulgato exemplo conſiſtamus: Oreſtes ſi accuſet matricidij, niſi hoc dicat: Iure feci; illa enim patrem meũ occiderat: non habet defenſionem; qua ſublata, omnis quoq; controuerſia ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, q. illa Agamẽnonem occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione & cõfirmatione rationis naſcitur controuerſia. Nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulo ante expoſuimus: Illa enim meũ, inquit, patrem occiderat. At non, inquit aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit. Potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis illa ſumma naſcitur cõtrouerſia, quam iudicationem appellamus ea eſt huiuſmodi: Rectum'ne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet.

Firmamentum eſt, firmiſsima argumentatio defenſo-

xiiii. Harum prima, vt diximus ſubſtantia vocatur: reliquæ nouem in ſubſtantia ſunt. quæ accidentes vocantur. vtputa membrana ſubſtantia eſt, accidunt autẽ ei crocum, ſcriptura, &c. Cũ interea & ſubſtantia res ſit, & ea quæ accidũt res ſint, nũc ad id quo de nunc agitur reuertamur. Eadẽ enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt.) Hic rem ſubſtantiam illã ponamus, quæ dum ſola eſt, patet omnibus accidentibus. ſed cũ ab vno accidẽti fuerit occupata, iã in ſe accidens aliud non admittit. Vtputa lana alba res eſt, ſed ſubſtãtia. hæc res patet multis accidentibus. poteſt enim lana illa aut roſea fieri, aut veneta, aut nigra Sed ſi colorem vnum in ſe ſuſceperit, iam in ſe colorẽ alium non admittit. Similiter & homo ſubſtantia eſt. poteſt autem id quod homo eſt, nunc ſeruus eſſe, nunc dominus. ſed poſtquam dixero dominum, in eo qđ dominus eſt, eſſe & ſeruus nõ poteſt. aut cũ dixero ſeruũ, in eo qđ ſeruus eſt, & dominus eſſe non poteſt. Ita ergo & hic deliberatio & demõſtratio res eſt, ſed illa ſubſtantia, quæ quãdiu ſola eſt patet accidentibus .i. generi cauſæ, & cauſæ partibus ita quandiu in incerto ſunt genus alij, alij partes eſſe poſſunt. Cũ vero generis nomen acceperint, in eo qđ genus ſunt, & partes eſſe nõ poſſunt. Hoc eſt quod ait. Eidem genus .i. ſimile ac iudiciale eſſe & pars non poteſt. Ergo ſi genus generis pars eſſe nõ poteſt, multo minus partis generis partes putabuntur.

Deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarũ.) Id quod primo dubiõ propoſuit aſſumpſit ſine dubitatione. neq; enim dicit, ſi deliberatio ſed deliberatio autẽ & demonſtratio genera ſunt cauſarũ & id triplici argumentatione conuincit, ſcilicet demõſtrationem & deliberationem genera eſſe cauſarum. Nã aut nullum cauſæ genus eſt &c.) Nã aut nullum, inquit, cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum .i. & iudiciale & demõſtratiuum et deliberatiuum. Id eſt, aut nullum cauſæ genus, aut vnũ, aut tria. duo enim propterea non dixit. quoniam deliberatio & demonſtratio quanquã inter ſe diuerſa ſint, ſimul tamen aut in generibus cauſæ ponuntur, & ſunt tria genera cauſæ: aut ſimul tolluntur, & remanet vnum .i. iudiciale ſolum. Ergo tollit duo, id eſt nec vnum eſſe nec nullum: vt id quod reliquum eſt, approbetur. Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas, &c.)

ris & aptiſsima ad iudicationem. Vt ſi uelit Oreſtes dicere eiuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum; in ſeipſum, ac ſorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, ut ab ea pœnas liberi ſui potiſsimum petere debuerint: Et in cæteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur. In coniecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt, factum enim non conceditur, non poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem, et iudicationem; ut factum eſt, factum non eſt, factúmne ſit. Quot autem in cauſa conſtitutiones aut earum partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tum denique ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt. Nam non ut quodque dicendum primum eſt, ita primum animaduertendum uidetur: ideo quód illa, quæ prima dicuntur, ſi uehementer uelis cõgruere, & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt dicenda ſunt. Quare cum iudicatio, & ea quæ ad iudicidem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura, & cogitatione pertractata, tunc demũ ordinandæ ſunt cæteræ partes orationis.

Hæ partes ſex eſſe omnino nobis uidentur, Exordium, Narratio, Partitio, Cõfirmatio, Reprehenſio, Concluſio. Nũc, quoniã exordiũ princeps omnium eſſe debet, nos quoque primũ in ratione exordiẽdi præcepta dabimus.

&c.) Nullum, inquit, cauſæ genus eſſe, non poteſt dicere. nam qui artes ſcribit, multaſq; dicit eſſe cauſas, nullam non poteſt dicere. Tulit rem vnam. deinde vnum iudiciale ſolum eſſe non poteſt dicere: propterea ꝙ & deliberatio, & demonſtratio, genera ſunt cauſarum. nam & inter ſe diuerſa ſunt, & ab iudiciali multũ ſeparata. Id porro qđ diuerſum eſt, tunc omnino diuerſum eſt, ſi inter ſe & rebus et exitu diſtet. Atq; vt rationes ex ſimilibus colligamus, res eſt lectio, exitus intellectus. Ergo hæc tria genera cauſarum re inter ſe diſtant. aliud enim agitur in demonſtratione, aliud in deliberatione, aliud in iudiciali. Rerum quoq; exitus diſpar eſt. Nã demonſtrationis finis eſt honeſtas, deliberationis vtilitas, iudicialis æquitas. ꝙ ſi hæc tria inter ſe & re & exitu diſtant, profecto genera cauſarum cõſtitui debebunt. Non ergo recte deliberationem & demõſtrationẽ qualitatis ptes eſſe dixit. In his autem quæ hucuſque diſputauimus, videamus quinquepartitũ ſyllogiſmum: ac primum quæſtionem, de qua agitur, cõſtituamus. Hæc autem eſt quæſtio ꝙ non recte Hermagoras deliberationem & demonſtrationem ſub qualitate poſuerit. Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, nõ poſſunt recte alicuius generis cauſæ putari. hoc primum eſt. eadẽ enim res alii genus eſſe, alii pars poteſt, eadem genus eſſe, & pars non poteſt, hoc ſecundum eſt. Deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum. hoc tertium eſt. nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & deliberatiuum, & demonſtratiuum, hoc quartum eſt. Relinquitur ergo, vt omnia tria genera ſint cauſarum. hęc concluſio eſt. Videamus ergo illum quem promiſimus ſyllogiſmum quinque partium.

Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari.) Hæc propoſitio eſt. & quia neceſſe eſt exprimi confeſsione, ſecundum quoq; in confeſsionem venire, propoſitio nobis approbanda atque iungenda eſt. Atq; ideo Cicero approbat propoſitionẽ;

Eadem enim res, inquit, alii genus eſſe alii pars poteſt: eadem genus eſſe, & pars non poſſunt, &c.) Approbauit ergo propoſitionem . . curſus, poſt approbatam propoſitionem illud quod quaſi in propoſitionem dubie propoſuerat, aſſumit hoc modo. Deliberatio autem, & demonſtratio genera ſunt cauſarum.) Deinde approbat aſſumptionem, vt ſupra diximus, triplici argumentatione. Nam aut nullũ cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuum, & deliberatiuum.) poſtremo tres adhibet concluſiones. vbicunq; enim ergo vel igitur eſt, cõcluſio ſit neceſſe eſt. Prima igitur concluſio approbationis de aſſumptione eſt. qd enim eſt in aſſũptionis approbatione? nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuum & deliberatiuum. Concludit ergo, hæc tria genera eſſe cauſarum. Relinquitur ergo, inquit, vt oia tria genera ſint cauſarum.) Secũda concluſio ꝓpoſitioni. eſt, ſiue argumẽtationis eius. Quid enim argumẽtatur in propoſitione? ſi deliberatio & demõſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Concludit hoc ipſum. Deliberatio igitur & demonſtratio non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari.) Tertia autem concluſio quæſtionis eſt: quæ enim quæſtio eſt, quod Hermagoras deliberationem & demonſtrationem non recte ſub qualitate conſtituit. concludit itaque quæſtionem. Male igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit.) Verum cum in primo ſyllogiſmo de duabus rebus tractauerit. de primo & ſecundo, id eſt, de genere & partibus generis, cur hic in tertia cõcluſione partis partium mentionem fecit? quod ſcilicet tertium eſt. Hoc primũ ſic excuſat, quod hæc concluſio præter ſyllogiſmũ ſit. eſt enim quęſtionis. quæ extra ſyllogiſmũ eſt, ſed ex ea ſyllogiſmus. deinde ꝙ per hanc extremam concluſionẽ ſenſim deſcendit ad alium ſyllogiſmũ vbi hęc tractat, deliberationẽ & demonſtrationem. cum partes generis eſſe nõ poſſunt, multo magis partium partes eſſe non poſſunt. Sed priuſquam de eodem ſyllogiſmo tractemus, ea quæ in eo obſcura ſunt explicemus. Quod ſi generis cauſę partes non poſſunt recte putari.) Diſputaſti quidem ſupra o Cicero, deliberationẽ, & demonſtrationem, quia genera ſint, partes generis eſſe non poſſe: non tamen oſtendiſti, vtrum conſtitutio pars generis ſit, an ipſum genus. incertum eſt enim, vtrum deliberatio ſub qualitate ſit, an qualitas ſub deliberatione. Doceas itaq; oportet, vtrum pars an genus ſit conſtitutio. Hęc ergo incidens quæſtio eſt vtrum conſtitutio pars an genus ſit. Iam ſupra oſtendit, deliberationem & demonſtrationem genera eſſe cauſarum, ꝙ & inter ſe diſtent, & ab iudiciali plurimum diſſideant, & ſuum quęq; finem habeant quo referri debeant. Nunc ei docendum eſt, vtrum conſtitutiones cauſarũ partes ſint. & ſic argumentatur. Propoſito themate, quid primum inuenies, genus an conſtitutionem? vtique primum neceſſe eſt agnoſcas, vtrum deliberatiua an demonſtratiua controuerſia ſit, tunc deinde quæ ſit conſtitutio. Ergo pars cauſæ eſt, conſtitutio omnis. Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur.) Prius enim cauſa cognoſcatur neceſſe eſt, deinde conſtitutio. Plus autem cauſam eſſe ꝙ̃ cõſtitutionẽ, ſic etiam poſſumus cognoſcere, ꝙ in ſingulis cauſæ generibus conſtitutiones variantur. Cauſa autem omnium conſtitutionum capax eſt. Verum cum cauſa & conſtitutio iuncta ſibi eſſe videantur, oportet tamen vnum alteri prius ſit. Omne enim quod loquimur, ſiue quod mẽte concipimus, aut ſimplex eſt, aut coniunctum. Simplex eſt, quod ad aliud non attendit, vt tabula, ſaxũ, & reliqua huiuſmodi. Coniunctum vero, vt de duobus vnũ prius habeat, quatuor modis ſit: aut tpe, aut loco, aut ordine, aut cauſa. Aetas cũ in homine ſit, tempore in eodẽ ſecernitur. ſi dicas enim, iuuentas vtiq; cõſideratione temporis iuuẽtas ante ſenectutẽ eſt. deinde, loco iuncta domus ſecernuntur. cum enim dicis atrium, ideo primum intelligis, quia conſideras interiorẽ locũ eſſe vbi triclinium. Ordine vero ſic, cũ in eodẽ loco multi ſedeamus, ꝓ ordine ſedẽtium nobis anteferamus. Cauſa aũt ſic, de his quę iũcta ſunt, vnũ prius efficitur: vtputa pater & filius iuncta ſibi ſunt. neq;. n. ante pater ꝙ̃ filius naſcatur, aut ante filius ꝙ̃ illi ſit pater. ſed quia filio ad naſcendum pater cauſa eſt, idcirco ex cauſa pater filio prefertur. Ita hic in themate cauſa & cõſtitutio coniũcta ſunt ſed vt prior cauſa ſit, cauſa efficit: vt cõſtitutio. n. naſcat, cauſa precedit. Quod ipſe ait. Nõ. n cauſa ad cõſtitutio ſed cõſtitutio ad cauſam accõmodat.) Hic quoq; aduertamus ſyllogiſmũ quadripartitum. prima e. n. ꝓpoſitio cũ adiũctio. Quod ſi generis cauſę partes nõ pñt recte putari multo minus recte partis cauſę partes putabũtur. Huic ꝓpoſitioni approbatio nõ fuit ſubijciẽda. Manifeſtũ eſt . n. ſi partes cauſę nõ ſint, multo minus partis cauſę partes putari. Ergo incidit quęſtio, vtrum conſtitutio pars ſit. & vt ſupra docuimus, probat partes. Sed hęc incidẽs quęſtio nõ ptinet ad ſyllogiſmũ: verum quia neceſſaria fuit, interiecta eſt. Deinde aſ-

ſumit illud quod propoſuerat. Sed demonſtratio & deliberatio generis cauſæ partes nõ poſſunt recte putari.) Et approbat aſſumptionem, Quod ipſa ſunt genera, inquit. Poſtremo concludit propoſitionis ſecundam partem. Quid eſt enim in ſecunda parte propoſitionis? Multo minus recte partis cauſæ partes putabuntur, concludit hoc ipſum. Multo igitur minus recte partis eius, quã hic dicis, partes putabunt.) Primę.n. parti ꝓpoſitiõis per incidentẽ qõnẽ ſatisfecit. Quid eſt.n. in prima parte propoſitionis? Quod ſi generis cauſę partes non poſſunt recte putari.) Itaque oſtẽdit generis cauſę partẽ conſtitutionẽ. Quadripartitus ergo eſt ſyllogiſmus. eſt enim ꝓpoſitio, aſſumptio, approbatio, aſſumptionis concluſio. Quęſtio vero incidens ad ſyllogiſmum minime pertinet. Deinde, ſi conſtitutio & ipſa, & pars conſtitutionis eius quęlibet intẽtionis depulſio eſt, quę intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars, & cętera.) Omnis pars tunc plene pars eſt, ſi generis & nomen, & definitionem recipiat: vt puta animal genus eſt. iam ex animali, homo, equus, auis: deinde ex aui, coruus, cornix, aquila. Itaq; hæc omnia generis ſui & nomen & definitionẽ recipere debebunt. Generis vero nomen, quod eſt animal. ergo & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aquila, animalia dicunt. deinde generis definitio quę eſt. i. animalis. Animal eſt corpus animatum. itaq; & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aquila corpus animatum eſt. Verum definitio a genere tranſit in ſpecies: ſpecierum vero definitio in genus tranſire nõ poteſt, non enim cum hominẽ definio, homo eſt corpus animatum bipes, iã cũ dico bipes, ad generis definitionẽ nõ pertinet. eſt enim animal, & quadrupes. Itaque nunc accepta ſimilitudine: ad argumentationẽ Ciceronis redeamus. Et primo quęſtionẽ, quę in contentione verſatur, attendamus. Illa autẽ, vt ſupra diximus, quæſtio eſt, ꝙ deliberatio & demonſtratio non recte ſub qualitate ſint poſitę. Supra id iã duabus argumẽtationibus vicit. quarum prima illa fuit, deliberationẽ, & demõſtrationẽ, ſi genera ſint cauſarũ, partes generis eſſe non poſſe. & probauit genera eſſe cauſarũ. Secunda vero argumentatio talis fuit, Quod ſi generis partes eſſe nõ poſſunt, multo magis partes partium eſſe non poſſe. Nunc tertiã affert argumẽtationem: Si, inquit, conſtitutio & ipſa, & pars eius quęlibet intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars cõſtitutionis eſt, vt ſupra diximus, Omnis pars generis ſui & nomen, & definitionẽ debet recipere. hic autẽ conſtitutio genus eſt, ſub conſtitutione quatuor conſtitutiones, ſub qualitate demõſtratio, deliberatio, iuridicialis, negotialis. itaque videamus an deliberatio & demõſtratio generis nomen & definitionẽ recipiãt. Generis nomen eſt cõſtitutio quod nomẽ tollit Cicero demonſtrationi & deliberationi. Sed ne dicat Hermagoras conſtitutiones dici poſſe, oſtendit definitionem generis cadere non poſſe in deliberationẽ & demonſtrationẽ. Quod ſi definitio non cadit nomen quoque cadere non debebit. Cõſtitutionẽ autem ſic definimus: Conſtitutio eſt intentionis depulſio, quam ſcilicet definitionẽ in deliberatione vel demonſtratione videmus eſſe non poſſe quod ſi deliberatio & demonſtratio, neque nomen conſtitutionis, neque definitione recipiũt, nec conſtitutiones ſunt, nec partes conſtitutionis. Ipſi autem placet, cõſtitutionem intentionis depulſionem eſſe, & concedit ei alias definitiones. Rurſus, inquit, ſi finem per ſe ipſum cõſideremus, nihil aliud ꝙ finem inſpiciemus nec in eo quod finis eſt, poſſumus tranſlationem intelligere. Ita ergo conſtitutiones ſingulæ habent proprium ſuum in quo poſitę genere: commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratę habent proprium ſuum, cõmixtionem alterius non admittunt. Siue, inquit, conſtitutionẽ primam cauſę accuſatoris confirmationem dicat, ſiue defenſoris primam deprecationem, neceſſe eſt deliberationem & demonſtrationem neq; conſtitutionem eſſe, nec partem conſtitutionis. Hoc loco animaduertere debemus genus ſyllogiſmi, qđ obſcuritate ſui & artificio colligatũ ſyllogiſmis, fere omnibus antecellit. Sic itaq; iſte colligitur ſyllogiſmus a primo ad ſecundum, a ſecundo ad tertium a primo ad tertium. Primum enim & tertium ſimile eſſe mediũ facit, quod vtriq; coniungitur. Sed vt melius poſſit artificium Ciceronis intelligi, prius qualibet ſimilitudo facienda eſt. Ponamus itaq; hæc tria. Victorinus docet, vnũ ſic: intelligis, aliud ſic: ſpem habes, tertiũ ſic. itaq; faciamus ſyllogiſmum a primo ad ſecundum: Si Victorinus docet, intelligis, nunc a ſecundo ad tertium: ſi intelligis, ſpem habes. deinde a primo ad tertium ergo ſi Victorinus docet, ſpem habes. Primum enim & tertium, quod poteſt veriſimile non videri, medio illo quaſi quadam approbatione coniungitur. Hoc ergo & in Cicerone videamus. Primum hoc eſt, Si conſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt. Secundum illud eſt, Quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Tertium hoc, Si deliberatio & demonſtratio neq; conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. nunc videamus ſyllogiſmum a primo ad ſecundum: Si conſtitutio, inquit, & ipſa, & pars eius quęlibet intentionis depulſio eſt, quę intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. deinde a ſecundo ad tertium. At ſi quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. demonſtratio & deliberatio, neque conſtitutio, nec pars cõſtitutionis eſt. Nunc a primo ad tertium: Igitur conſtitutio, & ipſa, & pars eius & quælibet, intentionis depulſio eſt deliberatio & demonſtratio neq; conſtitutio, neq; pars conſtitutionis eſt. Ergo a primo ad tertium concluſio eſt ſyllogiſmi. Deniq; Cicero, Si igitur, inquit, conſtitutio.) Manifeſtum, quia ſyllogiſmi concluſio vbicunq; enim ergo vel igitur ponitur, concluſio eſt argumẽti. Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul.) Aliud incipit argumentum. i. quartum ſyllogiſmum, quo oſtendit non recte ſub qualitate deliberationem & demonſtrationem poſitas. quem ſyllogiſmum priuſꝙ oſtendamus, ea quę in te ſunt, ante videamus. Deinde inquit, Coniecturalis cauſa. Si, inquit, coniecturam per id quod eſt, attendamus, nihil aliud inuenimus ꝙ coniecturam ſolam, nec in eo quod coniectura eſt poſſumus intelligere. Rurſus inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud ꝙ finem inſpiciemus, nec in eo quod finis eſt poſſumus tranſlationem intelligere. Si ergo conſtitutiones ſingulę per ſemetipſas conſideratæ habent propriũ ſuũ, in quo poſitæ genere cõmixtionem conſtitutionis alterius nõ admittunt: male igitur Hermagora, deliberationem & demonſtrationem partes conſtitutionis, id eſt qualitatis eſſe voluiſti cum deliberatio ſiue demonſtratio per ſe conſideratæ, non ſolę intelligi ſed omnes in ſe conſtitutiones continere poſſint. Simul ex eadem parte, eodem in genere.) Id ſupra legimus. Pars autem cauſæ eſt conſtitutio omnis. genus autem eſt conſtitutionis, id quod valet, quod ſe explet, id deinde quo vnaquæque conſtitutio ab aliis conſtitutionibus ſegregatur. Pars autem communis poteſt eſſe cum multis & omnino nulla conſtitutio. Nec pars conſtitutionis, &c.) Quoniam de deliberatione & demonſtratione quæſtio eſt, quæ deliberatio & demonſtratio partes conſtitutionis ab Hermagora ponuntur, recte cum de ſolis conſtitutionibus loqueretur, partes etiam tetigit. Et omnino, inquit, nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere. Altera autem aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur.) Sapienter dixit. multæ enim conſtitutiones in cauſa eſſe poſſunt. ſed ſi plures ſint, ad numerum conſtitutionum, nõ ad augendam vim alterius conſtitutionis accedunt. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere, & coniecturalem & generalem & definitiuam & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionẽ, & vnam aliquando, & plures nonnunquã.) Cum inquit, conſtet vnamquanq; conſtitutionem alteram in ſe non admittere, deliberatiua ex eadem parte eodem in genere omnes ſolet recipere conſtitutiones. Ergo ipſa nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. ſimul ex eadem parte. deliberatio enim pars cauſæ eſt.) Videamus nunc quadripartitũ ſyllogiſmum. Proponit ſic, primo ſpecialiter, deinde generaliter. Specialiter ſic, deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis eſſe, & definitiua. ſpecialiter.n. de cõiectura propoſuit. Rurſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadẽ parte eodem in genere, & definitiua eſſe & trãſlatiua. Et hæc ſpecialiter de fine propoſuit. Nunc proponit generaliter de omnibus conſtitutionibus, & earũ partibus. Et omnino, inquit, nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim cõtinere. Hucuſq; propoſuit. Deinde approbat ꝓpoſitionẽ. Ideo inquit, qđ vnaquæq; ex ſe & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur, altera aſſumpta numerus conſtitutionum duplicatur, non vis cõſtitutionis auget. Poſt approbationẽ propoſitionis, aſſumit quod ſibi neceſſariũ eſt. At deliberatiua, inquit, cauſa ſimul ex

eadem

eadē parte eodē in genere, & coniecturalem & generalem & definitiuam & tranſlatiuam continet conſtitutionem, & vnam aliquam, & plures nonnunquam. Quod quoniam manifeſtum eſt, & apertum omnibus, non fuit neceſſe approbare aſſumptionem. Sequitur ergo concluſio, quæ duplex eſt. Prima ad id qđ aſſumptum eſt. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodē in genere eſt. ergo ipſa nec conſtitutio, nec pars cōſtitutionis eſt. Secunda ad vtrunq; de quo agitur. pariter enim de deliberatione & demōſtratione tractatur. Genera, inquit, igitur vt ante diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius conſtitutionis. ergo ipſa neq; conſtitutio eſt, neque pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet vſu venire.

Hæc ergo conſtitutio, quā generalem vocamus, partes videtur nobis duas habere.) Poſtquam docuit, deliberationem & demonſtrationem non partes qualitatis, ſed genera eſſe cauſarum, ad ipſius qualitatis deſcendit diſputationem. Ac primo hanc in duas diuidit partes, in iuridicialem & negotialē quarum partium hoc compendium tenere debemus, quod iuridicialis ſemper de præterito eſt, & negotialis ſemper de futuro. quæ tempora in ipſarum partium definitione videtur Cicero non declaraſſe. ait enim. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt, in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate ſit, conſideratur, cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur.) Hic omnino tempus quaſi præteritum non demonſtrat, niſi quod magis futurum tempus videtur includere, cū ait præmii aut pœnæ ratio quæritur. quo loco primo oſtendendum eſt, & pœnā & præmium de præterito eſſe poſſe. nam & poſt ſupplicium de aliquo iniuſte ſumptum, poſſunt nonnulli in iudicium vocari: & quod non recte præmio aliquem donauerint, poſſunt in iudicium vocari, vt Verres, qui ſupplicium ſumpſit de ciuibus Romanis, & anulo aureo ſcribam in concione donauit. ergo præmii & pœnæ ratio poteſt de præterito eſſe. Sed occurrit illud, poteſt tamen præmii & pœnæ ratio & de futuro eſſe: ideoq; in iuridiciali qualitate tempus præteritum non recte definiuit. Cum iam huic loco ſic reſpondetur, quod dixerit Ratio enim ſemper de præterito eſt facto. Definitio autem cū quæritur, ratiocinatio dicitur. & eſt ibi tantum meriti ratio, quod meritum præteritum eſt. Atq; ita ratio nunquam niſi de præterito eſt. cum enim dicis, petit præmium, neceſſe eſt afferat meritum. ita in eo quod petit præmium, nulla ratio eſt. Sed cum aſſerit meritum, tum ratio eſt ex præterito veniens. Ergo ait Cicero. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. in eo quod ait Ratio, præteritū tempus includit. Iuridicialis a iure. æqui enim & recti ratio nō niſi iure conſtat. deinde: Negotialis eſt, inquit, in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate ſit, conſideratur.) Negotialis qualitas talis eſt, cum aliquid generatim iure cautum ad ſpeciem deuocamus: vtputa viro forti præmium detur, vir fortis petit inimici mortem. in eo quod dicit Viro forti præmium, dat quidem viro forti præmium, ſed non etiam deſignat illud forte quod petit. Ergo in negotiali qualitate ex æquitate præcedentis iuris, noua iura firmantur. i. vt liceat id quod in contentione verſatur, & ideo de futuro eſt. Quod etiam iuriſperiti faciunt, qui ſi forte id de quo agitur, iure non cautum eſt per interpretationem ſtatuti iuris id etiam quod in eodē iure nominatim non continetur, affirmant. Hoc eſt quod ait. Cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Hoc quoq; tempus futurum demonſtrat, cum ait, Quid iuris ſit conſideratur. conſideratio enim de incerto eſt: & quia iuris conſideratio eſt, de futuro eſt. Ac iuridicialis quidem ipſa & in duas diſtribuitur partes, abſolutam & aſſumptiuam.) Negotialis qualitas cōſtat, nec aliquas ex ſe partes fundit, iuridicialis vero in duas partes funditur, in abſolutam qualitatē & aſſumptiuam. Deinde hic quoq; rerum cōpendium tenere debemus, quod in abſoluta qualitate factum ipſum iuſtū aſſerimus, aſſumptiua vero qualitate non factum iuſtum ſed cauſam facti iuſtam fuiſſe contendimus. itaq; in abſoluta qualitate æqui & recti natura quæritur, in aſſumptiua vero præmii & pœnæ ratio quæritur. Quę aſſumptiua quatuor locis diuiditur: conceſſione, remotione criminis, relatione criminis, comparatione. Verum hic quatuor horum locorum Cicero ordinem conuertit. nam a poſtremo quod hic poſuit, retrorſum verſus ordo eſt. etenim vim ſingularum defenſionum conſiderare debemus. Primo hæc eſt innocentis hominis, vt dicat Non feci, deinde Feci: ſed non ſic vocatur. tertio Feci, & ſic vocatur, ſed iure feci. Deinde hoc ipſum iure feci, aut licuiſſe ſibi debebit oſtendere, quę eſt qualitas abſoluta, aut ſi non licuit, debet ſibi extrinſecus aſſumere aliquid, quo hoc probet, quod iniuſte factum videtur. Videamus nūc, quæ ſit de his quatuor aſſumptionibus fortior aſſumptio. Primo debet dicere, Feci, ſed profui: & probare, plus ſe profuiſſe quā obfuiſſe: quæ eſt qualitas compenſatiua, quam ideo Cicero comparationem vocat, quod comparatur id quod in crimen vocatur, ad id quo ſe reus profuiſſe dicit: quæ comparatio ſemper in eodem facto eſt. vtputa quidam muros ciuitatis diſſipauit, hoſtes fugerunt, reus ſic læſæ Reipublicę, in eodem eſt comparatio. Nam quod muros deiecit, videtur læſiſſe Rempublicam. & quia muros deiecit hoſtes fugerunt, videtur profuiſſe Reipublicæ. Ergo hoc primū debet aſſumere, Feci, ſed profui. Deinde debet dicere Feci quidem, ſed vt hoc facerem, ante prouocatus ſum. i. feci, ſed meruit: quæ eſt relatio criminis. Tertio debet dicere Feci ſed alter me impulit vt facerem, quę eſt remotio criminis. Poſtremo ſi hæc cuncta defecerint. i. ſi vt hæc faceret, nec profuit, nec iniuriam reddidit, neq; ab alio compulſus eſt, quoniam nihil eſt quo ſe defendat, debebit factum fateri, ſed veniā poſtulare, quæ eſt qualitas venialis, quā cōceſſionem Cicero vocauit. Hūc ergo ordinem Cicero hoc loco conuertit, quem in poſterioribus ſeruat. Itaq; conceſſio duas partes habet, purgationem & deprecationem. In purgatione tria ſunt, imprudentia, caſus, neceſſitas. Si hæc non fuerint, deprecatio eſt. Sed hæc aut apud imperatorem, aut apud populum. itaq; in purgatione factum conceditur, ſed facientis animus excuſatur. Hoc eſt quod ait. Cum factum cōceditur, culpa remouetur.) In deprecatione vero & factum & culpa conceditur, ſed tamen venia deprecatur, hoc eſt qđ ait. Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen vt ignoſcatur poſtulat.) Hæc ergo deprecatio non niſi aut apud imperatorem, aut apud populum valet, apud iudices uacat. Remotio criminis eſt, cum id crimē, quod infertur, ab ſe & ab ſua culpa, vi, & poteſtate in alium reus remouere conatur.) Remotionem criminis hanc eſſe dicit, cum reus id quod ei intenditur, ab ſe remouet, & in alium transfert. Atq; id duobus modis facit, ſi in alium aut cauſam, aut factum transferat: ſeſe vt id faceret, dicat alium coegiſſe verum, quod ait, vt factum, poteſt hic quæſtio moueri. Nam cū omnis qualitas facti confeſſionem teneat, cur hic factum non confitetur, ſed in alium trāſferre conatur. Deniq; nullus artium ſcriptor in hāc qualitate facti tranſlationem nominauit, ſed ideo, quia nullus intellexit. Nam factum ſic a ſe remouet, ſalua tamen cōfeſſione facti, vt in hoc themate, quod Cicero in ſecundo libro poſuit Mancinus cum Numātinis fœdus fecit iniuſſu populi ac ſenatus, pulſo eodem in exilium, atq; hoſtibus dedito, petitur ad pœnam. Etiam ille qui porcam tenuit, contradicit. nam hic & cauſam & factum in alium remouet. cauſam ſic, Vt porcam tenerem Mancinus vi ac poteſtate coegit. deinde factum ſic, Fœdus nō ego feci, ſed Mancinus, qui aut debuit, aut potuit. manet tamen facti prima illa confeſſio, quod porcam tenuit. non enim poteſt negare a ſe porcam fuiſſe tentam. Ergo remotio criminis duobus modis conſtat: ſi aut cauſam in alium transferamus, aut factum. Relatio criminis eſt, cum ideo iure factum dicitur, quod alius ante iniuria laceſſierit.) Relatio criminis talis eſt, ſi in eo quod fecimus, vicem nos reddidiſſe dicimus, vtputa occidi, quia ille me volebat occidere, hoc ego feci, ſed meruit. Cōparatio eſt, cū aliud aliquod alicuius factum rectum aut vtile cōtenditur, quod vt fieret, illud quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum.) Inter comparationem & conceſſionem hoc intereſt, quod in comparatione de eadem comparatio eſt, ut ſupra diximus: diſſipaſti muros, læſiſti Rempubl. Contra ille diſſipaui quidem muros, ſed hoſtes fugerūt. In eodem comparatio eſt, vt ſupra diximus, diſſipaſti muros: id eſt quod muri diſſipati eſſe dicuntur. Ideo ait quod vt fieret illud qđ arguitur, dicitur eſſe commiſſum. alioqui, Verres, qui multa ſigna & vaſa ex Sicilia ſuſtulit, & vtitur hac defenſione, quod a bellis tutam Siciliam reddiderit, non potuit dicere, Ideo ſigna ſuſtuli, ut defenderem prouinciam. neq; enim propterea tulit ſigna, vt prouincia eſſet defenſa. Itaq; vtitur veniali ſtatu, id eſt conceſſione per deprecationem. Ergo in comparatione id quod intenditur ideo a nobis factum dicere debemus, vt ex

eo ipſo bonum illud quod contigit fluxiſſe dicamus. In quarta conſtitutione, quam tranſlatiuam nominamus. Et ſupra docuimus, quid in ſe tranſlatio cōtineret, ſcilicet. vt aut omnem actionem commutet, aut aliqua ex parte debilitet. Hoc eſt qđ hic ait. Aut oīno aliqd de cōmutatione aut cōfirmatione actionis agitur. Huius cōſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe, exiſtimat.) Inueniendi duo genera ſunt. vnū tale, cū in mediū proferimus id quod erat, ſed latebat: aliud, quod quaſi nō erat, ſed a nobis primis videtur inuētum. Itaq; de his Cicero leuiorē inuentionem dedit Hermagoræ, ſcilicet vt id quod latuerat, in medium protuliſſe videatur. hoc eſt quod ait: Non q̄ non vſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerū conſtitutionum. Ideo autem trāſlationem multi ſcriptores inter conſtitutiones referre noluerunt, quod omnis conſtitutio actionem conſtituat: tranſlatio autem id videatur agere, ne actio ſit. Sed Hermagoras recte hanc inter conſtitutiones poſuit. Nam hoc ipſum quod actionem cōſtituit, actio eſt. Itaq; multi, inquit, Hermagorā reprehenderunt, q̄ tranſlationem inter cōſtitutiones retulerit: ſed inuidia magis, quam ex vero.

Et conſtitutiones quidem, & earum partes expoſuimus.) Poſtquam quid eſſent ſingulæ conſtitutiones, vel quid poſſent docuit & earum partes, id eſt, qualitates expoſuit: promittit ſe his conſtitutionibus exempla ſubditurum. ſed tum, cum cœperint argumenta tractari: quæ argumenta dilucidiora futura eſſe promittit, ſi iiſdem argumentis in tempore exempla ſupponat. Hoc eſt quod ait: Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari.) Genera cauſarum ſcimus tria eſſe. demōſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale, exempla vero cauſarum ſunt, themata ſcilicet. Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare, vtrum cauſa ſit ſimplex, an cōiūcta.) Quoniam in his duobus libris Cicero nihil niſi de inuentione tractat, idcirco per ordinem quæ ſint inuenienda demōſtrat. Poſtquam, inquit, conſtitutionem inueneris, conſiderare debebis cauſam vtrum ſimplex ſit, an iuncta, id eſt, vtrum de vna re agatur, an de pluribus. Conſtitutio ſic inuenitur: Occidiſti, non occidi, aut iure occidi. cauſa vero hæc eſt, an occiderit, an iuſte occiderit. Ergo hæc cauſa ſimplex an iuncta ſit, conſiderare debemus. deinde iūcta, vtrum ex pluribus quæſtionibus ſit, an ex aliqua comparatione. Ex pluribus quæſtionibus cauſa iuncta eſt, vt in Verrinis: accuſatur Verres q̄ multa furatus ſit, q̄ ciues Romanos necarit, q̄ peculatum commiſerit. itaq; quando ex pluribus quæſtionibus cauſa iuncta eſt, ipſæ quæſtiones inter ſe diuerſæ ſunt. Ex cōparatione autem cauſa iuncta eſt, cum quid potiſſimum faciendum ſit conſideratur. vt in diuiſione agitur, vtrum Cicero accuſet, an Cæcilius. Sed quia comparandi duo modi ſunt, comparatiuus & ſuperlatiuus, idcirco ait: Ex comparatione, in qua per contentionem vtrum potius, aut quid potiſſimum ſit, quæritur.) Verum his locis quæ tractabimus, ipſe etiam Cicero perſpicua exempla ſupponit. Deinde conſiderandum eſt in ratione an in ſcripto ſit controuerſia.) Primo, inquit, conſtitutio inuenienda eſt. Secundo, vtrum cauſa ſit ſimplex, an iuncta. Tertio, in ratione an in ſcripto ſit controuerſia. Scriptum non tantum leges accipiamus, ſed & ſenatuſconſultū, & teſtm̄, & verba ſola, & multa huiuſmōi. Huius ſcriptionis genera ſunt quinq;, vt ipſe primum rebus, deinde nominibus indicauit. id eſt primum ſcriptum & voluntas: ſecundum, leges contrariæ: tertium, ambiguitas: quartum, collectio, ſiue ratiocinatio: quintum, definitio legalis, vt eſt in Cecinniana. Ratio eſt autem, cum omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit.) Ideo ait, cum omnis oratio

oon

non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit, quoniam & orationem ſcriptio, & oppoſitio orationem habet, ſed cū authoritate, quippe ex ſcripto .i. ex teſtamento vel lege venientem. Ergo, in quit, ratio eſt, cum res quæ in cōtētione verſatur, non in authoritate legis, ſed in argumentatione verſatur. Ac tum conſiderato genere cauſæ.) Reperto, inquit, genere materiæ, & conſtitutione, & cauſa vtrum ſimplex an iuncta ſit, & ipſa cauſa ſcripti an rationis habeat controuerſiam: deinde videndum eſt quæ ſit quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum. Verum de his tria præcipue ſunt in omni cauſæ genere perquirenda. Firmamentum vero perraro adhibetur: & ſi quando adhibetur, neceſſe eſt aut in themate ſit, aut in hiſtoria. alias lemma dicitur, id eſt, falſum argumentū. Ergo tria illa ſine intermiſſione vbiq; inſpicienda ſunt .i. quæſtio, ratio, iudicatio. Quæſtio eſt, quæ naſcitur ex conflictione: vt eſt illud, Iure ne occiderit. Ratio eſt, quę facit controuerſiā: vtputa, Occidi Clodiū, propterea quia ille me uoluit occidere. Infirmatio rōnis eſt, Etiā ſi te Clodius voluit occidere, tu tamen non iure occidiſti. Iudicatio eſt, vtrum cum Clodius voluerit occidere, iuſte tamen a Milone occiſus eſſe videatur: vt Cicero de Oreſte exemplum dedit. Firmamētum eſt, firmiſſima argumentatio defenſoris, & appoſitiſſima ad iudicationem.) Firmamentum ſi verum ſit, valde prodeſt, ſed ſoli defenſori. accuſator enim pro firmamēto aſſertionem habet. Sed hoc, vt diximus, raro in cauſam cadit. cuiuſmodi autem ſit firmamentum ipſum, Cice. docet. vt ſi velit dicere Oreſtes, eiuſmodi animum matri ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſeipſum ac ſorores, in regnum, & reliqua. Et in cæteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperientur.) Quoniam omnis de facto iam confeſſio eſt, idcirco in omnibus cōſtitutionibus dicit iudicationē de infirmatione rationis fieri, præterq̄ in coniectura. In cōiectura .n. facti nulla confeſſio eſt. quare in coniectura eadem erit iudicatio, quæ quæſtio factum eſt, non eſt factum, factum ne ſit? Quot autem in cauſa conſtitutiones, aut earum partes erunt.) Qualitatis ſcilicet partes: reliquæ enim conſtitutiones partes non habent. Ergo quot in cauſa conſtitutiones vel partes erunt, tot neceſſe erit inueniri quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamenta. His omnibus in cauſa repertis, tum demū ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt.) Sub diuerſa ſignificantia Cicero partes poſuit. Aliæ ſunt enim partes oratoris officii, aliæ partes qualitatis, aliæ partes cauſæ, aliæ partes orationis. Itaque partes cauſæ ſunt, vt ſuſcepto negotio per rectum ordinem ea quæ dicenda ſunt diligenter inſpicias. Quod cum pertractaueris .i. cum cauſæ partes inſpexeris, tum demum tibi ordinandæ ſunt partes orationis. non enim, inquit, quia primum exordium eſt, ſola tibi primo erunt conſideranda principia, & ſcribenda. ſed conſiderato omni negotio, tunc appoſite ſumere exordium debemus. Hæ partes ſex eſſe omnino nobis videntur.) Multi enim quatuor eſſe dixerunt .i. exordium, narrationem, quæſtionē, epilogum. Cic. autem ſex eſſe dicit .i. exordium narrationem, partitionem, confirmationem, reprehenſionem, concluſionem: epilogum. i. Et recte, cōfirmationem & reprehenſionem. hoc enim maximum eſt oratoris officium, vt argumenta ſua primum afferat, deinde aduerſariorum diſſoluat, quare, inquit, quoniam primum exordium eſt, principio exordii præcepta tradamus.

BECICHEMIVS.

Omnis res, quæ habet in ſe poſitam in dictione aut diſceptatione aliquam controuerſiam.) Ac, libentius quam Aut legerim. Firmamentum eſt firmiſſima argumentatio defenſoris, & aptiſſima ad iudicationem.) Tu vide, ne melior ſit lectio appoſitiſſima.

DE EXORDIO.

EXORDIVM, eſt oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, ſi eū beneuolum attētum, docilem fecerit. Quare, qui bene exordiri cauſam uolet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter ante cognoſcere.

Genera cauſarum ſunt quinq;, Honeſtum, Admirabile, Humile, Anceps, Obſcurum. Honeſtum cauſæ genus eſt, cui

VICTORINVS.

Exordium eſt oratio, animum auditoris idonee cōparans ad reliquam dictionē.) Optima definitio eſt, quæ a genere incipit, deinde deſcendit ad ſpeciem. Poſtremo ita propria complectitur, vt excludat omnino id quod cum aliis poteſt eſſe cōmune: vt hic ſex par

tea

tes orationis Cice. ponit. Orator porro duo agit: aut fidem facit, aut animos commouet. quare i quatuor illis mediis partibus fides fit, in narratione, in partitione, in confirmatione, in reprehenſione. In exordio vero vel epilogis animi cōmouentur. itaq; vt definiat exordium, a genere incipit. Exordiū

eſt

ſtatim ſine oratione noſtra auditoris fauet animus. Admirabile eſt a quo alienatus eſt animus eorum, qui audituri ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa & honeſtis turpitudinis particeps, ut beneuolentiam pariat & offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcẽdum negotijs cauſa implicita eſt. Quare, cum tam diuerſa ſint genera cauſarũ, exordiri quoq; diſpari ratione in unoquoq; genere neceſſe eſt. Igitur exordiũ in duas partes diuiditur, in principium & inſinuationem.

Principium eſt oratio perſpicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio, eſt oratio quadam diſsimulatione & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum. In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt uehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinuationem. Nam ab iratis, ſi perſpicue pax, & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, ſed augetur potius, atq; inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſa neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ, ſi dubiam iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordium eſt. Sin autem partem turpitudinis, & partem honeſtatis habebit, beneuolentiã captare oportebit, ut in genus honeſtum cauſa tranſlata uideatur. Cum autem erit honeſtum cauſæ genus, uel præteriti principium poterit: & ſi commodum fuerit, aut a narratione incipiemus aut a lege aut ab aliqua firmiſsima ratione noſtræ dictionis: uel ſi uti principio placebit beneuolentiæ partibus utendum eſt, ut id quod eſt, augeatur. In obſcuro autem genere cauſæ, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc quoniam quas res exordio conficere oporteat dictum eſt, reliquum eſt, ut oſtendatur quibus quæq; res rationibus confici poſsit.

Beneuolẽtia quatuor ex locis comparatur, ab noſtra, ab aduerſariorum, ab iudicum perſona, ab ipſa cauſa. Ab noſtra, ſi de noſtris factis; & officijs ſine arrogantia dicemus, ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus; ſi quæ incommoda acciderint, aut quæ inſtant difficultatẽs, proferemus, ſi prece & obſecratione humili, ac ſupplici utemur. Ab aduerſariorum autẽ, ſi eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter, malitioſe factum proferetur. In inuidiã, ſi uis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atq; eorum uſus arrogans & intollerabilis, ut his rebus magis uideantur, q̃ cauſæ ſuæ confidere. In contemptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignauia, deſidioſum ſtudium, et luxurioſum otium proferetur. Ab auditorum perſona beneuolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, mãſuete geſtæ proferẽtur, ut neque aſſentatio nimia ſignificetur, & ſi de his, q̃ honeſta exiſtimatio, quantaq; eorum iudicij, & authoritatis expectatio ſit, oſtendetur. Ab ipſis rebus, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorum cauſam per contemptionem deprimemus.

Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe: aut ad omnes,

eſt oratio: omnis enim pars oratio eſt. deinde ſic deſcendit ad ſpeciem, ita vt excludat quatuor illas partes medias, quibus fides fit: Animum, inquit, auditoris idonee comparans, ſed quia & in epilogis animus comparatur, ita proprium complectitur, vt excludat etiam epilogos. Ad reliquã, inquit, dictionem. Ita ergo exordij plena definitio eſt: Exordium eſt oratio, animum auditoris idonee comparãs ad reliquam dictionem: Verum cum aliquid fieri volumus primum definire debemus quid ſit illud quod fieri volumus: ut hic de exordio definiuit, quid eſſet: Exordiũ eſt, inquit, oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquã dictionem. deinde debemus definire quid inde fiat, vt hic fecit: Quod eueniet, inquit, ſi eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Sed quia non bene aliquid facimus, niſi prius ſciamus vbi faciendum ſit, prius oſtendit vbi faciẽdum ſit, poſtremo quemadmodum faciendum ſit. Ait ergo, tũc nos optime exordiri, ſi cauſarum genera cognoſcamus, hoc eſt vbi faciendum ſit. Genera cauſarũ ſunt quinque, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum.) Hic quæſtio naſcitur, Cum ſupra dixerit genera cauſarum tria eſſe, demonſtratiuum, deliberatiuũ, iudiciale, cur hic rurſus genera cauſarum quinq; eſſe dixit? Verum hæc quæſtio occulta nimis ratione, ac difficili diſputatione diſſoluitur. Animaduertere enim debemus, quid Cic. ſecutus ſit. Res multæ ſunt, quarum vna ſubſtantia reliquæ accidũt, itaq; cum ſubſtantiæ acciderit vna qualitas, poteſt & alia accidere, ſed quæ non ſit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit. vtputa ſi dicas, foliorum genera duo ſunt: nempe de membrana, e de charta tunc dicitur. hic folium ſubſtantia eſt acceſſit ei vna qualitas, membrana & charta, poteſt tamen eidem ſubſtantiæ, id eſt folio, alia qualitas accidere, quæ non ſit in eodẽ genere, in quo prima qualitas. ſi dicas, foliorum genera ſunt tria: eſt oblongum, eſt latũ, eſt quadratum. Quare ſi circa primam qualitatẽ numerus definitionis varietur, vitiũ eſt. ſin autem in eadem ſubſtantia circa alias qualitates numerus definitionis varietur, non eſt vitium. Vt hic ait, primum cauſarum genera tria ſunt. cauſa hic ſubſtantia eſt accidit ei vna qualitas, vt ſit demonſtratiuum genus deliberatiuum, iudiciale. Deinde ait, cauſarum genera quinq; ſunt: licet eadem ſit ſubſtantia, alia tamen ei qualitas accidit, in iudiciali enim, ſiue alio genere cauſæ inuenitur & honeſtum cauſę genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obſcurũ. Ergo duplici hoc modo poſſumus intelligere, aut quod ſubſtantiæ multæ ſæpe accidũt qualitates, aut quod multæ qualitates ſubſtantiales ſunt: id eſt, quod eis qualitatibus poſſunt aliæ accidere qualitates, vt hic ſubſtantia eſt cauſa, accidit cauſæ vt ſit iudicialis, itaq; iudicialis qualitas eſt. Rurſus hæc ipſa qualitas ſubſtantialis eſt. nam accidit ei, vt habeat in ſe aut honeſtum cauſæ genus, aut admirabile, aut humile, aut anceps, aut obſcurum. Item in deliberatiuo genere cauſę vel demonſtratiuo, poteſt hoc ipſum cõuenire. Quare nullus hic error eſt generis cauſarum, circa definitionem numeri: ſiquidem ſubſtantiæ nunc plures accidũt qualitates, vt ſupra docuimus: nũc multæ ſunt qualitates ſubſtantiales. i. quibus poſſunt aliæ incidere qualitates, quod ſimiliter ſupra docuimus. Ergo quinque genera dicit eſſe cauſarũ, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. Et definit, genera ipſa. Honeſtũ, inquit cauſæ genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet auditoris animus.) Definitio nunc ex rebus ipſis, nunc ex euentu rerum colligitur. Has itaque definitiones Cice. non ex rebus ipſis, ſed ex euentu rerum colligit. Sæpe. n. honeſtis vel nõ honeſtis rumorum opinionibus abutimur, & quia rumori facile creditur (peruenit autem rumor vſq; ad iudicem, orator porro apud iudicem agit) neceſſario non rei honeſtum ſequi debet. ſed opinionem, quę etiam iudici nota eſt. Ergo Cicero honeſtum cauſæ genus non ex rebus definiuit, ſed ex euentu rerum, qui notus eſt iudici. Honeſtum, inquit, cauſæ genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet auditoris animus. Ergo ſi & ſtatim, & ſine oratione noſtra fauet iudex opinionem ſequitur. i. euẽtum rerum. Admirabile, a quo eſt alienatus animus eorum qui audituri ſunt.) Et hæc definitio de animis iudicum eſt, Admirabile eſt inquit, cauſæ genus, cum is defenditur, quem ob magnitudinem criminis defendi nullus poſſe credebat. itaq; hic iudices beneuoli faciendi ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendẽdum videtur.) Humile cauſę genus eſt, ſi de re abiecta ſit controuerſia. In hoc genere attenti au

ſententia Ciceronis. Homines, inquit, fortiſſimi ad æqualitatem viuendi non fortitudine, qua ſolet vinci inferior fortitudo, ſed eloquentia deducti ſunt. ergo ſupra omnes vires eloquẽtia eſt, ſed ea quæ ſit maxima ſapientiæ. Vt inter quos poſſet excellere, cum his ſe pateretur æquari.) Excellere viribus ſcilicet, cũ his ſe pateretur æquari. Ita ſupra, Non ius æquabile quid vtilitatis haberet acceperat. hinc enim æquari. Et ſua voluntate.) Non coacti viribus corporis, ſed in his iam fecerat eloquentiæ perſuaſio voluntatem. Ab iucundiſſima conſuetudine recederet.) Non dixit a conſuetudine recederet, ſed a iucundiſſima, inquit. Omnium enim rerum etiam malarum apud gerẽtes voluptate iucundiſſima conſuetudo eſt. Quæ præſertim iam naturę vim obtinẽt propter vetuſtatem.) Ergo hominum natura bona eſt, ſed malitia per conſuetudinem naturæ vicem cœperat obtinere. Ac primo quidem ſic, e nata &c.) Satiſfecit propoſitioni ſuæ. Supra enim dixit, ac ſi volumus eius rei quæ vocatur eloquentia conſiderare principium, reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum atque optimis rationibus profectũ. Ita & hic. Ac primo quidem ſic & nata & progreſſa longius eloquentia videtur, & itẽ poſtea maximis in rebus pacis, & belli.) Oſtendit, diu eloquentiam profuiſſe. Verũ quod ait maximis in rebus, vt ſupra, cognouit quæ materies & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere. ergo maximæ res pax atque bellum. Cum ſummis hominum vtilitatibus.) Cum illa ſcilicet vtilitate, quæ cum honeſto eſt. Poſtq; vero, &c.) Omne perfectum bonum, id eſt, quo natura humanas res nullo adiuncto incõmodo munerata eſt duobus ad plenum conſtat: re ipſa, & ſpecie atque imagine ſui, vt puta mel habet rem, ſcilicet dulcedinẽ. habet ſpeciem, id eſt, colorem atq; aſpectũ, quo quaſi facile ita vt eſt dulce credatur. ita vir fortis habet rem, virtutẽ ſcilicet: habet ſpeciem, id eſt, pulchritudinem corporis. in diſtorta enim mẽbra, nec quæ iuxta naturam ſui appetitus compoſita ſunt, virtus nõ poteſt cadere: vt Virbius, & cæteri quoſcunq; fortes & pulchros fuiſſe dixerunt. Sic veſtis etiam habet rem, vtilitatẽ texturæ habet ſpeciem, gratiam ſcilicet circa aſpectum faciei Ergo ille neſcio quis magnus vir ac ſapiens, & hi qui poſtea conſecuti, accepta vitæ præcepta tenuerunt, vt perfecti eſſent: habuerunt rem. i. ſapientiam: habuerunt ſpeciem. i. eloquentiam. Qui homines quoniam ex merito virtutis digniſſima præmia conſecuti ſunt. i. magiſtratus aut alias vtilitates, multi dum præmia ſibi paria exoptant, re ignorata, ſpeciem ſolam ſequi cœperunt. i. prætermiſſa ſapientia ſolam dicendi copiam cõſecuti ſunt. Præmiis itaq; ſolis inducta commoditas, re ignorata, ſpeciem cœpit virtutis imitari. Atq; ideo contingit, vt mali mores adepti copiam dicendi circa commoda Reip. ſola eloquẽtia, omiſſa ſapientia, ſint abuſi. Commoditas.) Commoditas autem. i. praua virtutis imitatrix, tertia illa eſt, honeſto illi ſoli cõtraria.

Peruertere vrbes, & vitas hominũ labefactare aſſueuit.) Sic ſupra, boni'ne an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus: his duobus enim R. P. conflata eſt. Veriſimilium mihi videtur.) Nunc de incommodis eloquentiæ locus incipit. Quæritur autem qui potuerit, vt eloquentia mixta ſapientiæ, quæ cõgregauit homines, quæ perſuaſit vtile atq; honeſtum, quæ vrbes conſtituit, iura docuit, quæ multum hominibus profuit, vt eloquentia inquam mixta ſapientiæ cœperit obeſſe hominibus, & ciuitatibus? Hoc ſcilicet fuit exordium malorum. Primum vrbibus cõſtitutis, neceſſe eſt creuiſſe eaſdem ciuitates propria doctrina, ſiue vicina multitudine. in his deinde nõ omnes ſapiẽtes atq; eloquẽtes fuiſſe, ſed paucos: quãquam omnes hanc habendi materiem continerent. Neceſſe ergo erat, vt auctis cumulatiſq; ciuitatibus ſapientes homines atq; eloquentes R. P. gubernarent, ipſiuſq; tantum curam gererẽt. Occupatis itaque circa R. P. ſapientibus, priuatorum negotia callidi homines & dicaces agere ac tractare cœperunt. Et primum priuatarũ cõtrouerſiarum, poſtremum fortunarum patroni fieri cœperunt. qui cum interdum contra iuſtitiam malas cauſas defenderent ſæpe etiam vincerent, coacti ſunt ſapientes illi R. P. intenti, ciuibus ac neceſſariis ſuis reſiſtere, contra illos callidos ac diſertos, qui aſſiduitate dicendi notiſſimi populo, atq; amiciſſimi eſſe cœperant. itaq; illi callidi cum contra illos ſapientes viros dicerent, ſæpe pares, interdum ſuperiores fuiſſe a populo iudicati ſunt, & digni haberi cœperunt qui R. P. gubernarẽt. Quibus poſtq; commiſſa R. P. eſt, multa incommoda, multa naufragia contigerunt. Ita ergo factum eſt, vt eloquentia quæ primum profuerat, ſed mixta ſapientiæ, poſt ſola multum effecerit vtilitatibus Reip. At cum per hos male eloquẽtes cuncta regerentur, ſapientes illi de numero deturbati, ea quæ gerere conſueuerant, ſcribere cœperunt. hiq; habiti ſunt philoſophi, & per hos factum eſt, vt vſque ad noſtram memoriam rerum honeſtarũ memoria atq; imitatio peruenirent. Veriſimile mihi videt quodam tempore.) Quoniã animo in præteritis verſatur, multaq; in mentem reuocat facies Reipub. confirmat opinionem ſuam, fuiſſe ſine dubio tempus, quo Reſpub. a ſapientibus gubernata ſit, priuatorum negotia a callidiſſimis hominibus. qui poſtea pares ſapientibus, interdumq; meliores a multitudine iudicati, commiſſam ſibi Rempub. peſſum dederunt. Nec vero ad priuatas cauſas magnos ac diſertos hoĩes accedere.) Ideo quia publica fuerę anteponẽda priuatis, magnos ad ſapientiã, diſertos ad eloquentiam referamus. Arbitror alios fuiſſe non incallidos homines.) Callidi ſunt, qui dolo ac fraude exitũ virtutis imitantur. Cum ſæpe a mendacio cõtra verum ſtare homines conſueſcerent.) Multo melius res ipſas nominauit, q̃ ſi hac in negotiis poſitas nominaſſet. vtputa, cum ſæpe mendacii ratione contra veram cauſam ſtare conſueſcerent. Itaq; cum in dicendo.) In dicendo, inquit. ergo iam omiſſa eſt ſapientia, ſi de ſola dicendi copia iudicium eſt. Nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet &c.) Oſtendit verum iudicium nõ fuiſſe, vbi vincere aliquis videtur, potiuſq; probatur. Fiebat, vt & multitudinis, & ſuo iudicio, dignus qui Rempub. gereret, videretur.) Multitudinis, inquit, iudicio, iam in multitudine veritas ipſa vilis eſt. quod autem ait, ſuo iudicio, hoc quoq; irritũ eſt. Quis'nã autem de ſe poteſt aut debet habere iudicium? Ad poſtremum dignus videretur, vt ſupra. Itaq; cum in dicendo ſæpe par, nõnunquam etiam ſuperior viſus eſſet. Hinc nimirum non iniuria.) In metaphora permãſit, gubernaculum, naufragia. vtrũq; enim eſt nauis. Negat. n. cuiquã debere mirũ videri, Rempub. peſſundatam, cum ad eius regimen venerint homines temerarii, atq; audaces. Hoc autem intereſt inter audacem & temerarium. audax poteſt interdum & pro bono accipi, temerarius non niſi malus. Audacia ergo eſt duplex. nam & ille qui in proſperis rebus temere aliquid aggreditur, audax eſt: & ille q prouiſis rationibus fortiter aliquid incipit, audax eſt. quoniam ergo audacia duplicem fontem habet, hic præmiſit temerarium, vt intelligeremus male audacem. Temeritas enim & inconſiderantia cauſæ ſunt harum euentus audacia. Quibus rebus tãtum odii atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia.) Omnis cauſa habet euentum ſuum, omniſq; euentus cauſam: vtputa ignis, cũ in lignum miſſus, cauſa eſt. cauſæ vero euentus incendium: Ita ergo eloquentia primo odium contraxit: iam ex odio, id eſt, ex cauſa neceſſe eſt aliquis conſequatur euentus. Ergo inuidia conſecuta eſt, plerunq;. n. ex odio inuidia naſcitur. plerunq; inquã: nã & aliũ poteſt habere euentum. ſi. n. hoſtem oderis, nõ inuides, ſed inimicus es. ſi ſeruũ oderis, nõ inuides, ſed iraſceris. nõ ergo ſemper odii eſt euentus inuidia. Sunt enim cauſæ, quæ interdũ non neceſſarios euentus habent: vt ſi pugno percuſſas, & occidas. Sunt item cauſæ, quæ neceſſarios habent euẽtus: vt ignis miſſus in ſtipulam, facit incendium neceſſe eſt. Quibus rebus tantum odii atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia.) Poſtquam inquit, Reſp. ab inſipientibus & dicacibus cœpit adminiſtrari, ſapientes illi eloquentiam odiſſe cœperunt, & omiſſo ſtudio Reipub. priuatim atque otioſe ea quæ gerere in Repub. nõ licebat literis ſcriptiſq; exercere cœperunt. Atq; ideo factum eſt, vt vſque ad noſtram memoriam recti atq; honeſti memoria perueniret. Vt homines ingenioſiſſimi.) Ingenium eſt vis quædam naturaliter animis inſita ſuis viribus prævalens. in ingenio itaq; & ſapientia eſt & eloquẽtia, vt in his eſt, quos ingenioſiſſimos vocauit, & ingenio eſt ſola eloquentia, vt ſupra tum ingenio freta malitia. Quare mihi videntur.) Abſolute hoc quidem.

Hoc vero a pleriſq; eorum deſertum obſoleuiſſe.) Id eſt, ſtatus ille, quo in Repub. ſapientes atque eloquentes homines verſabantur, omiſſus eſt, atq; in obliuionem redactus illo præſertim tempore quo Reipublicæ periculis maxime fuerat ſuccurrendum. Et hoc quaſi per indignationem pronunciandum. Quod vero ait, a pleriſque, recte dicit. Non enim omnes ſapientes a Repub. receſſerunt. Nam Athenienſibus Solon leges ſcripſit, e quia notat multos in Repub. corruptiſſimos, in exilium vltro profectus eſt. iiſdem Athenienſibus leges & Draco tulit. duorum

rum itaque hominũ legibus vtuntur. Lycurgus Lacedæmoniis etiam leges ſcripſit. Non ergo omnes ſapientes a R. P. receſſerunt: ſed quia plerique receſſerant, pauci reliqui facile aut ceſſerunt, aut oppreſſi ſunt. Nam quo indignius rem honeſtiſſimã) Quando aliquid faciendum perſuademus, ab honeſto, ab vtili, a poſſibili perſuademus, interdum & neceſſarium ponimus. iiſdẽ preceptis etiam illam rem, quæ non ſit facta, reprehẽdimus. Vt hic Cicero, cum queritur ſapientes a R. P. receſſiſſe. ſiquidem vt id non facerent, ſuberat honeſtas. Nam quo indignius rem honeſtiſſimam & rectiſſimam violabat.) Suberat vtilitas. Summo cum Reipub. detrimento.) Vtique a Rep. periculum ſubmouere vtile eſt. Suberat poſſibilitas. Stultorum, inquit, & improborum temeritas, & audacia.) Facile enim ſtulti ac temerarii ſuperantur. Eo ſtudioſius & illis reſiſtendum fuit, & Reipub. conſulendum.) Hic quoque honeſtum atque vtile ſeruauit. Honeſtum eſt enim, improbis reſiſtere. Vtile, R. P. in cauſis habere defenſam. Quod noſtrum illum non fuit Catonem.) Noſtrum, id eſt, Romanum. Nam reprehenſio illa ſuperior ſapientũ atque eloquentium, de Græcorum principibus facta eſt. Quod hi diſertis ac dicacibus hominibus facile Reipub. ceſſerint. Nunc vero venit ad Romanos, quos oſtendit ita ſapientes atque eloquentes fuiſſe, vt nunquam R. P. deſeruerint. neque quicquam illis tantum diſertis conceſſiſſe. Quod cum facit, præponit Græcis Romanos ſeque per Romanos. Verum exempla cum proferimus, nõ vnũ aliquod ſed quam multa poſſumus, cum decore tamen proferre debemus. vt nunc Cic. cõmemorato Catone ſtatim alios ſubiicit, ſimul quod in romanorum laude vnius hominis quamuis egregii non ſufficit exemplum. Quibus in hominibus erat ſumma virtus, & ſumma virtute amplificata authoritas & quæ his rebus ornamento & Reipub. præſidio eſſet eloquentia.) Virtutẽ in artibus ſemper ſapientiam accipiamus. Verum ſapiens atque eloquens habere debet illam, quæ totam efficit authoritatem. Itaque ſi accedat ſapientia, amplificat authoritas. Si his duobus acceſſerit eloquentia erit qui hæc potuerit habere perfectus. vt hic maioribus noſtris, Catoni, Lælio, atque aliis. tradit ſapientiam, authoritatem, eloquẽtiam. Quare meo quidem animo) Meminimus in hac præfatione quatuor theſes eſſe. Principalem illam, iungendam eſſe eloquentiæ ſapientiam. Secundã illam non multum prodeſſe R. P. ſolam ſapientiam, tamen prodeſſe. Tertiam illam, nunquam omnino eloquẽtiam ſolam prodeſſe R. P. nimium obeſſe plerunque. Poſtea de origine eloquentiæ diſſeruit & quæ eius circa actus natura fuerit diſputauit. Oſtenditque primo eloquẽtiam profuiſſe, ſed quãdiu fuerit mixta ſapientiæ. Poſt, eandem eloquentiam repudiata ſapiẽtia maxima naufragia intuliſſe R. P. magnumque exinde odiũ atque inuidiam contraxiſſe. Ne quis ergo exiſtimet eloquentiã ſemper eſſe fugiendam (quippe multa incommoda per hanc contigiſſe monſtrauit) neceſſario hæc quarta theſis eſt, ſtudendum eloquentiæ, ſed quæ mixta ſit ſapientiæ. Et eſt hic quaſi exhortatio. In exhortatione vero deliberationis præcepta ſeruantur. tractatur vtilitas, tractatur honeſtas tractatur poſſibile. Vtilitas porro duobus generibus comprehenditur, ſi mala repellamus, ſi proſpera conſequamur. Ergo hic tractat vtilitatem ab vtroque, & primo vt mala repellantur. Sed eo vehementius, inquit, ſtudendum eſt eloquentiæ, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum poſſint. Deinde quo bona conſequantur, cum præſertim, inquit, hoc vnum ſit, quod ad omnes res & publicas, & priuatas maxime pertineat. Poſtremo etiam ad ſolam priuatam vtilitatem deſcendit, & ibi vtile atque honeſtũ ipſis nominibus ſignat. Hoc tuta, inquit, quod vtile eſt, hoc honeſta, hoc illuſtris, quod ex vtili atque honeſto eſt, hoc eodem, inquit, vita iucunda fit. Magna exhortatio. ſiquidẽ eſt inter ſtudia vtilitatis atque honeſtatis circa eloquentiam cõparandam, quæ quidem ſtudia multum habent laboris. Etiam vitam vna futuram dicit eſſe iucundam. Supereſt ergo poſſibile, vt oſtendat eloquentiam poſſe conſequi, ſi, inquit, nõ eloquẽtia ſolum natura neque exercitatione, ſed etiam arte conſtat. quo iniam artẽ diſcere, in noſtra poteſtate eſt. Poſſumus, inquit, eloquentiam cõſequi. In hac exhortatione eſt etiam auxeſis: auget enim laudes eloquentiæ. Auxeſis porro duobus modis fit: ratione, & comparatione. Auxit eloquentiam ratione, vbi ait, per hanc & publicas et priuatas res adminiſtrari poſſe. per hanc vitam tutam, honeſtam, illuſtrem, iucundam futuram. per hanc vnũquemque Reip. ſibi atque amicis, prodeſſe poſſe. Auget vero eloquẽtiam comparatione, cum ait elocutione ſola fieri, vt belluis omnibus antecellamus cũ ſine illa inferiores belluis ſimus: præclarumque eſſe, ſi propter quod belluis præſtas, hoc ipſo et hominibus antecellas. quod poterit fieri, ſi eloquens fueris. Nunc quoniam exhortationis atque auxeſis præcepta monſtrauimus, ad interpretationem in his poſitæ orationis redeamus. Quare meo quidẽ animo nihilominus eloquẽtiæ ſtudẽdum eſt.) Quarta illa theſis, ſtudendum eſt eloquentiæ, ſed quæ ſit mixta ſapiẽtiæ. Et iucunde meo, inquit, animo, ne quid ſibi vſurpaſſe videatur, non dixit, eloquentiæ ſtudendum cenſeo: ſed quod ait, nihilominus. i. quanquam multa incommoda attulerit Reip. tamẽ eloquentiæ ſtudendum eſt, ſed vt ei ſapientiam coniungamus. Et ſi ea quidem priuatim & publice peruerſe abutuntur.) Magna exhortatio, cum ait, quidam: vt ſi pauci ſunt, facile opprimi poſſe videantur. Priuatim & publice: Reſpu. enim his duobus conſtat, hominibus & ciuitatibus. Peruerſe abutũtur.) Obeſt enim Rep. quod prodeſſe debebat. Magno cum detrimẽto bonorum, & communi omniũ pernicie.) Et hic optime exhortatur. Ne quis enim diceret, quid mea ſi boni periclitantur? recte addidit & communi omnium pernicie. Ergo ſtudẽdum eſt eloquentiæ, ne opprimantur. Nam hinc ad Rempub. maxima commoda veniunt ſi moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapientia.) Bene perſuadet ſapientiam iungendam eſſe eloquentiæ ſiquidem rerum omnium moderatrix eſt. Ergo multa, inquit, ad Remp. commoda veniunt ex eloquentia, vel ſapiẽtia. Sed quia multi propriis magis vtilitatibus volunt eſſe conſultũ recte ſubdidit. Hinc ad ipſos qui eam adepti ſunt, laus honos, dignitas confluit Quæ omnia & vtilia ſunt, & honeſta. Hinc amicis quoque eorum certiſſimum & tutiſſimum præſidium cõparatur.) Oſtendit hic quid agat orator. ſapiens enim cum eloquentia negocia ſuſcepta non deſerit. Et inde fit, vt commodis amicorum deeſſe non poſſit. vt ipſe Cicero in Verrinis: Et qui omne reliquum tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his ſtudiis laboribusque cõſumã. Ac mihi quidem videtur) Diximus ſupra Auxeſin in ratione & comparatione fieri. hic comparatio eſt hominum & belluarum, & inter ſe hominum. Hoc ſi forte non natura modo neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam cõparatur.) Vt ſupra diximus, poſſibile hic tractatur id eſt poſſe ab hominibus per artem eloquentiam comprehendi. Neceſſario ergo, prius quam eloquentiæ præcepta traderet, exhortatus eſt ab honeſto, ab vtili, a poſſibili. & debere ab hominibus, & poſſe eloquentiam comprehẽdi.

Sed antequam de præceptis oratoris dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis.) Omnis ars duplex eſt. id eſt, duplicem faciem habet ſecundum præceptum, ſententiamque Varronis: qui ait eſſe artem extrinſecus vnam, aliam intrinſecus. Ars extrinſecus talis eſt, quæ nobis ſcientiam ſolam tradit. Intrinſecus, quæ ita dat ſcientiam, vt illud ipſum quod ſcientiam dat, quibus rationibus faciamus oſtendat, ita illa ad ſcientiam ſolã proficit: hæc ad ſcientiam quæ in hac actu ſit, vtputa ſi dicam, grammatica ars eſt gnara partium orationis, gnara ſyllabarum, gnara literarum, per hãc diſcimus oĩa vitia vitare. hæc cum dico, cumque per hanc vitari vitia dico, non tamen quomodo vitentur oſtendo, artem illam extrinſecus doceo, per quam ſola ſcientia diſcitur. Si autem dicam quæ ſint partes orationis, quæ ſyllabæ, quæ literæ, quibusque modis omnia illa conſtent, quo pacto vitia vitentur, tunc erit illa ars, cui eſt nomen intrinſecus, non quæ ad ſcientiam noſtram tãtum proficit, ſed quæ in actu ſit. Ergo & ars rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus, & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt, quæ nobis ad actus præcepta artis inſinuat. Extrinſecus porro, quæ nobis quid ſit rhetorica demonſtrat. quam cum demonſtrauerit, ſcimus tantum, ſed exercere non poſſumus. Hanc itaque artem extrinſecus, quæ ſolam ſcientiam parit, quinque rebus Tullius oſtendit: genere artis, officio, fine, materia, partibus. Ipſe autem oſtendit, ſe de ea arte quæ eſt extrinſecus eſſe dicturũ. Intrinſecus vero artẽ, quæ nobis ad actus præcepta dat, interim differt. At enim. Sed antequam de preceptis oratoris dicamus, dicẽdum videtur de genere ipſius artis) Quoniam primo artis generi ſatisfaciẽdum eſt, quale genus rhetoricæ artis ſit, explicemus.

MARINI Becichemi caſtigationes.

QVo tempore quidam magnus videlicet vir & ſapiens cognouit quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominũ, ſiquis eam poſſet elicere, &

Præcipiendo meliores reddere.) Vera lectio, vt arbitror, eſt, Meliorem. nam de opportunitate, quæ humanis ineſt animis, loquitur. Si quis eam poſſet, inquit, elicere, & præcipiendo meliorem reddere. Profecto nemo niſi grauì ac ſuaui cõmotus ratione, cum viribus plurimum poſſet, ad ius voluiſſet ſine vi deſcendere.) Oratione, non rationẽ legendum eſſe, & cæci, vt aiunt, viderent. Quo magis huiuſmodi offenſacula miror.

DE IVRE CIVILI ET PARTIB. EIVS.

*C*IVILIS *quædam ratio eſt, quæ multis & magis ex rebus conſtat. Eius quædam magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia, quam rhetoricam vocant: nam neque cum his ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquẽtia non putant indigere; & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris ui, & artificio contineri, magnopere diſſentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus.*

VICTORINVS.

Ciuilis quędã ratio.) Vt ſupra premiſimus, de genere artis rhethoricę nobis dicẽdũ ẽ. Genus hoc ipſm qđ ſonat genus vox eſt. hæc vox generis triplicẽ ſignificatiũ habet. Eſt genus. i. patria parẽtes, origo ſanguis. Quo mõ eſt illud, Vnde genus ducis? Eſt item genus, ſub quo multa ſimilia ex eodẽ deſcẽdentia cõtinẽtur. vt animal, genus, & hoc mõ piſcis, equus, aialia, ſed hoc oium genus animal. Eſt tertium illud genus, quo cuiuſlibet rei qualitas indicatur. vt ſi dicas, cuius generis veſtis, cuius generis factura. In hoc genere Tullius artẽ rhetoricã ponit. i. qualis vel quanta ſit demonſtrat. Et recte, ſiquidẽ ars genus eſt. Illud ſub quo genere artis, ars grammatica, ars dialectica, ars rhetorica. Sed iſtæ omnes artes in genere qualitatis ſunt ponendæ, quo quales vel quantæ ſint demonſtrentur. Ergo & rhetoricam in genere qualitatis ponit, quo qualis vel quãta ſit demonſtretur. Deinde debet attendere vbi ſit ars rhetorica, an ſola ſit, ſi par, ſi æqualis, maior minor've ſit. Atque ideo, quia hæc diligenter inſpexit, rhetoricam ciuilis cuiuſdam rationis partem dicit eſſe maiorem. Et quia ad genus artis rhetoricæ deſcendimus, quæ ſit, vel vbi ſit, attendamus. Omnis patria quicquid agit, ciuilis ratio dicitur. Hæc ciuilis ratio duplex eſt. vna quæ res certas ſolemni curſu, & ſine vllo tumultu agit. altera, quæ in lite ac diſceptatione verſatur. Et hoc modo qcqd agit, duo bus modis agit, factis & dictis. Ita ciuilis eſt ratio vna in factis & dictis, ſed q̃ facta & dicta in actu atq; opere conſtituta ſunt. Alia in factis & dictis, ſed quæ facta & dicta in iudicio vel qõne verſantur. ata vna illa ratio in actu eſt, atq; opere, hãc vero alterã ciuilẽ rationẽ, quæ in quæſtione verſatur, ſciẽtiam nominauit. hic enim docetur, quid iuſtum, quid vtile, quid honeſtum. Hæc rurſus etiã his ratio. i. ſcientia, in duobus eſt in rhetorica. i. artificioſa eloquentia: & in ſapientia. i. rerum conceptione ex natura veniente. Sed quia orator plus per eloquentiam gerit, idcirco rhetoricam ciuilis rationis partẽ eſſe diximus. Sed quia duplex eſt, Cuiuſdam rationis partem dixit. nam & ſibi & ſapientiæ, vt genus exprimat, rhetoricam partem magnam ampląq; eſſe confirmat. Ciuilis quædam ratio eſt, quæ multis & magis ex rebus conſtat.) Cum dicit quædam ratio eſt, oſtendit duplicem eſſe: vnam, quæ in opere conſtitutã eſt, alteram, quæ in quæſtionibus. quam rationem ciuilem, in quã rhetoricam ponis, vt ſupra diximus, ſcientiam debemus intelligere. & quod ait, Multis & magis ex rebus conſtat. Notum eſt enim q̃ crebris, & de q̃ magnis rebus iudicia, vel quæſtiones habeãtur. Parum ergo fuerat dixiſſe, multis ex rebus: niſi addidiſſet, & magis. Eius quędam magna & ampla pars eſt artificioſa eloquẽtia.) Cum ait, quædam pars, oſtendit eloquentiam & ſcientiã ex duplici conſtare. i. ex ſapientia & artificioſa eloquentia, ſed eloquentiam eloquentiam partem eſſe maiorem. Et magna inquit, i. ampla pars. Magnũ eſt, quod in cumulum ſui & magnitudinem creſcit: amplũ, quod late patet, & per multa diffunditur: ita vt ſupra, quæ multis & magnis. Magnum ita ibi, vt hic poſuit, multum vero, ad amplitudinẽ referamus. Magna & ampla pars, inquit, artificioſa eloquentia.) Non eloquentia ſolum, ſed artificioſa eloquentia, quæ rhetorica vocetur. Nam neq; cum iis ſentimus, qui ciuilẽ ſciẽtiam eloquentia non putant indigere.) Diximus ſupra, partem illam ciuilis, quæ in iudiciis verſatur, ſcientiam vocari: hancq; ex duplici conſtare, ſapientia ſcilicet, & artificioſa eloquentia. Quare nunc ſe ab illis diſſentire dicit, qui hanc altero ciuilem ſcientiam conſtare dicunt. Nam neque, inquit, cum his ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere.) Multi, inquit dicunt ciuilem ſcientiam ſine eloquentia ſtare nõ poſſe. cuncta enim per naturam. i. per ſapientiam facile poſſe cõgnoſci. Multi ſũt, q dicunt, ciuilem ſcientiam ſola eloquentia conſtare poſſe. illudq; eſſe iuſtum vel iniuſtum, quod eloquẽtia potuerit perſuadere. Sed ego, inquit, ab vtriſq; diſſentio. nã ciuilis ſcientia, & ex ſapientia conſtat, qua cuncta ſentimus: & ex eloquentia, qua id quod ſentire poſſumus, explicamus. Sed quia eloquẽtia poſita in R. P. facilius quod fuerit aggreſſa perſuadet, idcirco eam in ciuili ſcientia partem dixit eſſe maiorẽ.

Et ab his qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri.) Si ergo omnis ciuilis ſcientia ſola Rhetorica non poteſt contineri, Rhetorica ciuilis ſcientiã pars eſt. Quod autem ait, Rhetoris vi & artificio: tale eſt, ac ſi dicatur, Grammatica eſt gnara literarum, per hãc enim diſcimus omnia vitia vitare, non dico tamen quomodo vitentur. Artem illam extrinſecus doceo, per quam ſolum vitentur, ſed non quomodo. Si autem dicam quæ ſint partes orationis, quæ ſyllabæ, quæ literæ, quibus characteribus conſtent, quo pacto vitia vitentur, tunc erit illa ars cui eſt nomen intrinſecus non quæ ad ſcientiam noſtrã tantum proficit, ſed quæ ad actus ſit. Ergo & ars Rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt quæ nobis ad actus præcepta artis inſinuat. Extrinſecus porro quæ nobis quid ſit Rhetorica demonſtrat: quam cum demonſtrauerit, ſcimus tantum, ſed exercere non poſſumus. Hæc itaque res, quæ ſolam ſcientiam parit, vi & artificio continetur Artificium eſt, quo ad aliquid citius faciendum per præcepta ſormamur. Nam id quod ex artificio conficitur, vis eſt. Ergo hic Rhetoris vi, inquit, oſtendit, vnde vis illa deſcendit, & artificio contineri. Quare hãc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis ſcientię partẽ eſſe dicamus.) Artificioſam eloquẽtiam, facultatem oratoriam vocauit. arte enim vniuſcuiuſque rei facultatem conſequimur, & hæc eadẽ vis eſt, quę, vt ſupra diximus, ex arte colligitur.

DE OFFICIO ET FINE ARTIS ORATORIAE.

*O*FFICIVM *autem eius facultatis uidetur eſſe dicere appoſite ad perſuaſionem. Finis, perſuadere dictione. Inter officium autem et finem hoc intereſt: quòd in officio quid fieri; in fine, quid officio conueniat, conſideratur. ut medici officium dicimus eſſe, curare appoſite ad ſanandum; finem, curatione ſanare. Item oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligemus: cum id quod facere debet, officium eſſe dicemus; illud, cuius cauſa facere debet, finem appellabimus.*

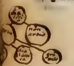
Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars & ea

Officium autem eius facultatis videtur eſſe, appoſite dicere ad perſuaſionem, Finis, perſuadere dictione.) Officiũ eſt, vniuſcuiuſq; perſonæ actus congruens ſecundum mores ciuitatis. Ergo officia pro perſonis diuerſa ſunt. Aliud enim eſt officiũ patris, aliud amici, aliud (vt ad eam redeamus) artis oratoriæ. Officia vero omnia ad ſinem ſpectãt. Finis quoq; ad officia refertur. Nam neq; officiũ recte definiri poteſt ſine adiũctione finis, neque finis ſine officii coniunctione. & hoc in omnibus perſonis, ac rebus. vt hic Cicero in definiendo oratoris officio: finem nectit officio: ait enim Officium autem eius facultatis videtur eſſe, appoſite dicere ad perſuaſionem. Ergo officium oratoris eſt dicere, ſed appoſite ad perſuaſionem. vbi ſi finis admixtio eſt id eſt perſuaſionis. Nam ſolũ dicere, nõ bene officium definiret: oratoris poteſt enim eſſe multorum. nam & poetę, & philoſophi dicũt. li[illegible] oratoris officium plenius ſunt

facultas quæ conficitur ex arte, uerſatur: ut ſi medicinæ materiam dicamus morbos ac uulnera, quòd in his omnis medicina uerſatur. Item quibus in rebus uerſatur ars et facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alij plures, alij pauciores exiſtimauerũt: nam Gorgias Leontinus antiquiſſimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit: hic infinitam, & immenſam huic artificio materiam ſubijcere uidetur; Ariſtoteles autẽ, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta ſubminiſtrauit, tribus in generibus rerum uerſari rhetoris officium putauit, demonſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali.

Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, aut uituperationem: Deliberatiuum eſt, quod poſitũ in diſceptatione & conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio, habet in ſe accuſationem & defenſionem, aut petitionẽ & recuſationem Et quemadmodum noſtra quidẽ fert opinio, oratoris ars & facultas in hac materia tripartita uerſari exiſtimanda eſt: nam Hermagoras quidẽ nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere uidetur; qui oratoris materiam in cauſam, & quæſtionem diuidat. Cauſam eſſe dicit rem, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione; quam nos quoq; oratori dicimus eſſe attributam: nã ei tres eas partes, quas ante diximus, ſupponimus; iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. Quæſtionem autem eam appellat, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hũc modum: Vt quid ſit bonum in uita præter honeſtatem; Verí ne ſint ſenſus, Quæ ſit mundi forma, Quæ ſit ſolis magnitudo. Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus: nã quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus; eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere magna amentia uidetur. Quòd ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam; uideretur, fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio; & non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe. Nunc uero eas uis eſt in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philoſophiam conceſſerit. neque eo dico, quòd eius ars, quã edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta uideatur, (nam ſatis in ea uidetur ex antiquis artibus ingenioſe & diligenter electas res collocaſſe, & nonnihil ipſe quoque noui protuliſſe;) uerum oratori minimum eſt, de arte loqui, quod hic fecit; multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuiſſe omnes uidemus. Quare materia quidẽ nobis rhetoricæ uidetur artis ea, quã Ariſtoteli uiſam eſſe diximus. Partes autem hæ ſunt, quas pleriq; dixerunt; Inuentio, Diſpoſitio, Elocutio, Memoria, Pronunciatio: Inuentio, eſt excogitatio rerum uerarum, aut ueriſimiliũ, quæ cauſam probabilem reddant: Diſpoſitio, eſt rerum inuentarum in ordinem diſtributio. Elocutio, eſt idoneorum uerborum, & ſententiarum ad inuentionem accommodatio: Memoria, eſt firma animi rerum, ac uerborum ad inuentionem præceptio: Pronunciatio, eſt, ex rerum, & uerborum dignitate, uocis, & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter conſtitutis eas rationes, quibus oſtendere poſſumus

niſſime finis admixtione declarauit. Deinde finem orationis officii ait eſſe, perſuadere. Sed non ſatis plene finem oratoris oſtenderat, ſi ſolum perſuadere poſuiſſet. nam perſuadetur tabulis, tormẽtis, teſtibus, multisq; aliis rebus, Ergo vt finem proprium declararet, fini adiunxit officiũ. ait enim Finis eſt oratoris officii, perſuadere dictione. Dictione, inquit, quod eſt oratoris officium. Ita, inquit, & medici officium eſt curare. Sed quia multi & incantatione & ligatoris curãt, Curare inquit, ſed appoſite ad ſanandum. Ergo vt euidentius officium medici demonſtraret, finem quoq; ſubiũxit officio. i. curationi ſanitatẽ. Deinde finis eſt medicinalis officii inquit, ſanare. ſed quia multi item ſanant, addidit Sanare curatione. Ita ergo ſemper officium & finis ſine altero exprimi non poſſunt. Hãc tamen diſtantiam dicit eſſe inter officiũ & finem, vt in officio quid agẽdum ſit, in fine quid complẽdũ ſit, conſiderare debeamus. Hic Marcomãnus errauit: qui dixit finem oratoris officii non eſſe perſuadere, nec finem medicinalis officii ſanare. etenim ſępe non perſuadere oratorẽ, & medicũ non ſanare contingit. ideo addidit, Quatenus rerum conditio perſonarumq; patiatur. Sed non intellexit Ciceronem, qui finem in rebus ipſis poſuit. nã in euentu. i. qui finẽ in officio conſtituit, & in his ipſis rebus, quæ dum in officio ſunt, ad finẽ tendunt. quare & oratoris officii finem eſſe completũ, ſi appoſite ad perſuaſionem dicat & medicinalis officii finẽm eſſe completum, ſi quicquid ad ſanitatem ſpectare videt, adhibuerit. Marcomannus itaque finem non in rebus, ſed in euentu collocauit. Materiam artis eam dicimus.) Res interdũ ſpecialiter definimus, cum quid ſit ab eiſdem ipſis incipiamus demonſtrare. vt paulo ante definiuit genus, officium finem, in arte ſcilicet Rhetorica. Interdũ quo clariũs definiamus, a genere incipiamus eius rei quam definimus: ſed a genere quod ſibi vicinum ſit, non valde remotũ ut nunc Cicero, cum materiam artis rhetoricæ demonſtraturus ſit non a materiæ definitione cœpit, ſed a materia artis. Primum autem genus eſt materia. materia porro in duas ſpecies diuiditur. Eſt enim materia artis, & non artis. Rurſus materia artis diuiditur in artes plurimas. Grammaticam, Dialecticam, Rhetoricam, aliasq; multas. Ergo a materia artis, quę cō-

munior ſupra, incipit, vt definiat materiam artis rhetoricæ: Materiã inquit, artis. vt genus eſſet, non addidit rhetoricę. Verum quod ait, Eã dicimus: oſtendit artis omnẽ materiã in duobus eſſe, id eſt, in eo vbi facit aliquid, & in eo vnde facit. vt puta fabri materia eſt in eo vbi facit. i. ferrum quod tundit. eſt itẽ fabri materia in eo vnde facit, id eſt, malleus, quo tundit. ita & medici materia eſt vbi facit, morbus ac vulnera: item vnde facit, inſtrumẽta quibus curat. Sic & materia rhetoricæ artis poteſt in eo eſſe vbi facit, id eſt, in deliberatione, demonſtratione, iudiciali. poteſt & in eo eſſe vnde facit. i. in argumentis quęſtionibus, & in reliquis materię neceſſariis. Verum Cicero generaliter materiam artis illam dicit, in qua omnis ars, & ęa facultas quę conficitur ex arte verſatur. i. vbi fit, non vnde fit. vt medici materia ſit, morbus ac vulnera: fabri ferrum quod tundit. rurſus rhetoricæ artis materia ſit deliberatio, demonſtratio, iudicialę. non argumenta, & illa omnia quibus materia rhetoricę artis impletur. Verum qđ ait, (In qua omnis ars, & ęa facultas, quę conficitur ex arte uerſatur.) cũ accipimus alicuius rei artem. neceſſe eſt nos aliquid ex ẽa cõſequi. Quare id quod ex arte conficitur, vt ſupra docuimus, facultas dicitur. Cuncta enim per artem facilius tranſiguntur. Has autem res alii plures, alii pauciores.) Eas res ſcilicet, in quibus materia artis rhetoricæ conſiſtit. ſunt autem, vt Ariſtoteli & Ciceroni placet, tres. i. triplex materia: demonſtratiua, deliberatiua, iudicialis. Itaq; quantum ad materiã rhetoricæ artis ſpectat, hoc plenum eſt. Iam quicquid plus eſt a pleno, plus intelligiť. Quicqd minus a pleno, minus intelligitur. Verũ quod plus eſt, dupliciter plus eſt: aut in eo vbi modus eſt, aut in infinito. Et ideo addidit præter illud qđ dixit, alii plures exiſtimauerunt. Nam Gorgias, inquit, Leontinus antiquiſſimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit. hic infinitam & immẽſam huic artificio materiam ſubijcere uidetur. Ergo illi, qui in pluribus, rhetoricam materiã cõſtituunt, exhortationem & conſolationem in rerum generibus ponũt, id eſt, in materia rhetorica. Sed quia orator in ciuili ratione verſatur. conſolatio porro priuatorum eſt, conſolari amici eſt potius quã oratoris. Deinde quia officium oratoris eſt perſuade-

genus & officium & finem huius artis, aliud in tempus differemus. nam & multorum uerborum indigent, & non tantopere ad artis deſcriptionem & præceptatra denda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem uidetur coniunctim agendum de materia, ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps eſt omnium partium, potiſſimum in omni cauſarum genere; qualis debeat eſſe, conſideretur.

re dictione. exhortatio ſiue dehortatio ad materiam nõ pertinent oratoris, Cum enim exhortor, nihil perſuadeo, ſed volentẽ aliquid vt magis velit inſtigo. & cum dehortor, nolentem aliquid non tunc primum pſuadeo vt nolit, ſed vt magis nolit iſtigo. Ergo neceſſario exhortationẽ & cõſolationẽ Tullius a materia rhetoricę artis ſeparauit. Itẽ illi q̃ res pauciores rhetoricę materię tribuũt, demõſtrationẽ tollũt. dicũt.n. i demõſtratione nihil perſuadere oratorẽ, cũ reuera pſuadeat, ſed falſo. Nam cum aliquem vituperamus, ſiue laudamus, vt apud omnes talis habeatur qualem demonſtramus ſine dubio perſuademus. Ergo Cicero Ariſtotẽlem ſecutus triplicem materiam eſſe dicit oratorij officij, demonſtratiuam, deliberatiuam, iudicialẽ. Sed has materias in publicis cauſis conſtituit, hiſq; perſonas certas tribuit. Quare has tres res definiuit in ciuili negotio poſitas, cum certæ ſignificatione perſonæ. Demonſtratio eſt, inquit, certę perſonę aut laus aut uituperatio. Deliberatio eſt, inquit, quæ poſita in publicis cauſis, aſſertionis ſuæ ſententiam dicit, Iudicialis eſt, inquit, quę in iudicio ciuili poſita duo agit, aut accuſat, aut petit: cõtra, aut defendit aut negat. Nam Gorgias Leontinus antiquiſſimus fere rhetor, hic oratorem dixit omnibus de rebus optime poſſe dicere: qui, vt videmus, a pleno excedit, & exceſſit, non ad id quod habet modum, ſed in infinitum. Deniq; hoc ipſe Cicero oſtendit: Hic infinitam, inquit, & immenſam huic artificio materiam ſubijcere videtur. Ariſtoteles autem qui, huic arti.) Duo quæ oratori maxime ſunt neceſſaria Ariſtotẽles circa ſcribendum artem dedit: Inuentionem & elocutionem. adiu‹u›entum enim de inuentione venit ornamentum de elocutione. Hic ergo Ariſtotẽlis ſententiam ſequitur. nam rhetoricam materiam triplicem conſtituit, demonſtratiuam, deliberatiuam, iudicialem. Nam Hermagoras.) Scimus Ciceronem materiam rhetoricæ artis triplicẽ conſtituere, Iudicialem, deliberatiuam: demonſtratiuam, hocq; etiam Ariſtoteli placuiſſe, quare ſuperius reprehendit eos qui oratori infinitam materiam cõſtituerũt. reprehendit eos, qui addiderant exhortationem, & conſolationem. reprehendit & eos, qui ſubtraxerant demonſtrationem. Hunc etiam Hermagoram, qui iſtiq; artẽ ſcripſit, confutat ac lacerat, dicitq; hunc vehementer erraſſe, quod materiam oratoris in duas partes diuidat, in cauſam & in quæſtionem. quorum vnum dicit eſſe oratoris officij, cauſam. ſ. aliud lõge ab oratore remotiſſimũ, & nec ab ipſis philoſophis diligenter comprehenſum. ſ. quęſtionem. Nam Hermagoras quidẽ nec quid dicat attendere, nec q̃d polliceatur intelligere videtur.) Duob⁹ modis reprehẽdit Hermagoram. q̃ non perſpexerit rei illius vim quę omnino remota eſt ab oratoris officio. i. quęſtionẽm. & q̃ videatur de ſe polliceri ea quę oratori attribuit ad dicendũ. Hoc quoq; duobus modis reprehendit. Nã errauit, inq̃t, ſi non q̃d ois orator, ſed quod ipſe poſſit, ad materiã rhetoricę artis applicuit. Deinde, inquit, nec ipſe potuit, nã nũq̃ illũ ex arte dixiſſe oẽs videmus. Ergo q̃m duo diximus in Hermagora reprehendiſſe Ciceronẽ, quod rem non attenderit, quod multum de ſe videatur eſſe pollicitus: primo eum demonſtrat rem quã oratori attribuerit non vidiſſe. Sed antequam id oſtendamus, quid ſit cã, quid quæſtio, videamus. Cauſam eſſe dicit, quæ rem habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione.) Cauſam, inquit, hanc eſſe dicit, controuerſiam in dicendi cõtentione poſitam cũ certis pſonis. Quã inquit, cauſam nos quoq; oratori dicimus eſſe attributam.) Nã huic, inq̃t, cauſæ tria genera ſupponimur: Iudiciale, deliberatiuum, demonſtratiuum. Quęſtionem porro hanc eſſe dicit. Cõtrouerſiam quidem in dicẽdo poſitam, ſed ſine certis perſonis quę ſcilicet rhetorica dictio vocatur. Theſis porro duplex eſt, theorice & practice. Theorice eſt, quę diuina cognoſcit. Practice eſt, quæ in hominum negotiis, & ciuili diſceptatione verſatur. Ergo primo aſſerit, Hermagoram, vim rei quam oratori attribuat, non vidiſſe. nam theſin oratoris materiam non eſſe perſuadet. quæ cum duplex ſit, theoricen magis exaggerat: nec paruis aut leuibus quæſtionibus, ſed infinitis: Verì ne ſint ſenſus, quę ſit ſolis magnitudo. Sed quare & practicen theſin poſuit. i. & quid ſit bonum pręter honeſtatem? Theſin quidẽ Cicero materiam oratoris eſſe non dicit, illamq; theoricen omnino remouet: Practicen autẽ theſin dicit ab oratore tractari, ſed vt argumẽti locũ teneat, non materiæ: ergo ita tollit oratori practicen theſin, vt materia eius non ſit: licet autem ei pro argumento proferre. Et quid ſit bonum pręter honeſtatem.) Stoici dicunt honeſtatem ſolam bonum eſſe. Iam multi diſputant, vtrum & vtilitas bonum ſit, vtrum & dignitas bonũ ſit? Verì ne ſint ſenſus.) Vt Lucretius negat eſſe veros ſenſus odoris, viſus, tactus, ſaporis, auditus. Quæ ſit ſolis magnitudo.) Vtrum tãtus ſit q̃tus videtur, an maior, vel multo minor.

Quę ſit mundi facies?) Multi enim dicunt mundum in modũ ſphæræ eſſe collectum multi oblonga rotunditate eſſe formatum, multi plana facie, multi quadrata, multi in cameræ modũ, ſcilicet vt ſub terra non ſit ſimilis, atq; ſupra caput eſſe mundi faciem. Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus.) Bene ait, ab oratoris officio remotas. Oratoris officium enim eſt, negotiũ ciuile tractare. Non tamen dixit, ab oratore remotas. Poteſt enim orator, poſtquam proprio officio ſatisfecerit, etiam philoſophię operam dare. Nam quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus.) Quando aliquid negamus, aut tollimus, quare id facimus demonſtrare debemus. vt nunc Cicero, ab oratoris materia tollit theſin, & probat ſe recte tollere. Nam, inquit, res illas in quibus philoſophi ingenioſi magno cum labore verſati ſunt, has oratori quaſi paruas partes applicare dementiæ eſt, oratori ſcilicet, qui ęgre ſuum quoq; implet officium. Quod ſi magnam in his Hermagoras, & cætera.) Oſtendit iam Hermagoram quod primum fuit, vim rei illius nõ vidiſſe, quam ad oratoris materiam, quaſi parum aliquid applicuerat. Nunc illud aliud tractat, nec quid polliceatur intelligere videtur. & oſtendit primo, non recte eũ feciſſe, ſi ex eo quod ipſe poſſet in cæteros pręcepta conſtituerit. Quod ſi, inquit magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam, videretur fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio. Deinde illum nihil potuiſſe confirmat: ſimulq; illi & rhetoricam & philoſophiam tollit. Practice enim rhetoricæ eſt, theoricæ philoſophiæ. nunc vero, inq̃t, ea vis eſt in homine, vt ei multo rhetoricã citius quis ademerit, q̃ philoſophiã conceſſerit. Quod ſi magnam in his rebus Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam.) Oſtendit quibus rebus facultatem totius ſcientiæ conſequamus: ſtudio inquit, & diſciplina. Studium eſt, animi conſenſus ad aliquid: Diſciplina eſt præceptum. quibus acceptis, id quod deſideramus implemus. itaq; ſtudium in nobis eſt, præceptum extra nos, ſed ad nos. Neq; eo, q̃ ars eius, quam edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta videatur.) Ea vis eſt, inquit, in Hermagora, vt ei citius quis adimat rhetoricam, q̃ philoſophiam concedat. Sed non, inquit, ideo hoc dixi, q̃ mihi ars eius, quam edidit, mẽdoſiſſime ſcripta videatur. Iam cum ait, non mendoſiſſime, non negat mẽdoſe. Et quoniã dixit eſſe aliquid in eius artibus, quod ſit probandũ, quippe quę non mendoſiſſime ſcriptæ ſunt, ait eum multa ex antiquis artibus collegiſſe, vt ſi quid forte probabile, alienum id omne ſit. Deinde q̃ aſtute ibi Hermagoræ dat diligentiã, vbi ſibi de alienis multa conquirit. Alioqui, vbi propria eius inuenta perſcribit, nihil illi bonum dat, quinimo multa tollit, cum ait. Et nonnihil ipſe quoq; noui protuliſſe, Verum oratori minimum eſt, de arte loqui. [Quod hic fecit: multo maximum. ex arte dicere, quod eum minime potuiſſe facere omnes videmus. Orator duo habere debet, vt artem tradat dicẽdi, vt ipſe ex arte dicat. Sed officium eius ex hoc verum eſt, vt ex arte dicat. Illud autẽ accidens, vt artem dicendi tradat, quod rhetoris officium ſolũ eſt. ergo non quidẽ mihi Hermagoras videtur mendoſiſſime artes ſcripſiſſe, ſed oratori maximum illud eſt, non vt artem tradat,

quod

quod rhetoris proprium eſt: ſed vt ex arte dicat, quod oratori maxime eſt neceſſarium. Tollit ergo Hermagoræ exercitationem ex arte dicēdi, quod cum, inquit, minime potuiſſe omnes videmus. Minime, inquit potuiſſe. nec hoc illi dat, vt quomodocunq; potuerit. ergo ſi nec ſapiens fuit, nec dicendi peritus: recteq; nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere uidetur. Orator enim uir eſſe debet bonus, & dicēdi peritus. Deinde concludit. Quare conuicta Hermagoræ, & refutata ſententia, ſupereſt vt materiam rhetoricæ illam, quæ & Ariſtoteli placuit, conſtituamus, triplicem ſcilicet iudicialem, deliberatiuam, demōſtratiuam. Partes autem hæ, quas plerią; dixerūt.) Meminimus de arte extrinſecus quinq; res Ciceronem ſe ſpopondiſſe dicturum. de genere artis rhetoricæ, de officio, de fine, de materia, de partibus. Itaque quoniam quatuor res explicatæ ſunt, hoc extremum eſt, vt de partibus differamus. Partes ſunt hæ, inquit, quas plerique dixerunt. Multa Cicero ab aliis recte in artibus poſita ſecutus eſt: vt paulo ante Ariſtotelis ſententiam ſecutus, triplicem materiam rhetoricæ artis eſſe dixit, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. Itaq; & nunc partes, inquit, quas plerią; dixerūt, alii enim partes VII. multi IIII. ſed plerique V eſſe dixerunt, eorum ſententiam & Cicero ſecutus, quinque partes eſſe confirmat: Inuentionem, diſpoſitionē, elocutionem, memoriam, pronunciationē. Inuentionem eſſe dicit, ad negotii fidem, aut verarum rerum aut veriſimiliū excogitationē, ſed orator in veriſimilibus maxime verſatur. Duo enim ſunt genera argumentorum neceſſarium & probabile. neceſſarium in veris rebus eſt, probabile in veriſimilibus. diſpoſitionem dicit eſſe, vt inuenta locis neceſſariis per ordinem diſponamus. Elocutionem porro in duobus ponit, in idoneis verbis, & in ſententiis: ſcilicet ne in verbis ſingulis barbariſmus, ne in pluribus ſolœciſmus exiſtat. Deinde ſiue verba, ſiue ſententias, vt competenter inuentionibus diſpoſitis applicemus. Memoriam vero illam eſſe dicit, vt circa inuentiones retinendas argumenta vel verba firmiter concepta teneamus. Ergo dicentis hęc memoria eſt, non legentis. Deinde, Pronunciatio eſt, inquit, ex rerum & verborum dignitate: vocis & corporis moderatio.) Id eſt, vt rem magnam dicturus, pompā corporis vociſq; perpendas: vt rem humilem dicturus, hæc eadem moderatius oſtentes. Pronunciatio ergo in duobus eſt, in voce, & in corpore, Corpus vero duo habet, motum ſui, & vultū, quo ſcilicet ad negotium compoſito ſæpe rebus addimus, aut detrahimus dignitatem. Nunc his rebus breuiter conſtitutis.) Iam quinque res, quas ſe de arte extrinſecus dicturum eſſe promiſerat, executus eſt. oſtēdit enim quod eſſet genus artis rhetoricę, quod officium, qui finis, quæ materia, quæ partes: quibus omnibus cognitis, ſcimus tantum quid ſint, nihil tamen nobis ad actus proſunt. Harum tres res ſemper in ſola ſciētia ſunt, id eſt genus, officium finis. & ideo ſe alio tempore de his dicturum eſſe promittit. Ad precepta enim artis rhetoricæ minime pertinent, vt ipſe ait. Nam & verborum multorū indigent.) Quippe de his eſt longa diſputatio, & non tantopere ad artis deſcriptionem & præcepta pertinent. Verum de duabus rebus dicturus eſt, de materia ac partibus, quæ iam dudum tantum, vt ſciremus quid eſſent, edocuit. Nunc in iis precepta dat, ſcilicet vt harum rerum non ſolum ſcientiam ſed etiam actus habeamus. Ergo oſtendit eum qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus de materia artis ac partibus ſatis eſſe dicere. Ac mihi quidem videtur coniunctim agendum de materia ac partibus.) Recte ait, coniuncte agēdum. Partes enim ſine materia eſſe non poſſunt. Niſi enim controuerſiam ſiue deliberatiuam aut demonſtratiuam dicamus, quæ materiæ ſunt: inuentione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronunciatione, quæ partes ſunt vti non poſſumus. Coniuncte ergo agendum eſt, de materia ac partibus. Itaque oſtendit primo, quod eſſet genus artis rhetoricę, quod officium, qui finis, quæ materia, quæ partes. Ex his tria in aliud tempus diſtulit, id eſt genus, officium, finē. Atque ideo de duobus reliquis, quæ ad pręcepta pertinent, ſe ait eſſe dicturū: de materia ſcilicet ac partibus. Partes porro quinque ſunt: inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria pronunciatio. Horum ſolam inuentionem in duobus libris tractat, & in hanc præcepta tradit. Pauca etiam de elocutione commemorat. Reliqua vero nec contingit quidem, id eſt diſpoſitionem, memoriam pronunciationem. Ergo quoniam de ſola inuentione dicturus eſt, & quoniam in omni cauſarum genere inuentio plurimum valet, incipit de inuentione tractare.

DE INVENTIONE.

Omnis res, quæ habet in ſe poſitam in dictione, aut diſceptatione aliquam cōtrouerſiam; aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus.

Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum ex depulſione intentionis profecta, hoc modo. Feciſti; non feci, aut iure feci. Cum facti controuerſia eſt, quoniā coniecturis cauſa firmatur, conſtitutio coniecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis eſt conſtitutio definitiua nominatur. Cum uero qualis ſit res quæritur, quia & de ui, & de genere negotij controuerſia eſt; conſtitutio generalis uocatur. At cum cauſa ex eo pendet, quòd non aut is agere uidetur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet; translatiua dicitur conſtitutio, quia actio tranſlationis, & commutationis indigere uidentur. Atque harum aliquam in omne cauſæ genus incidere neceſſe eſt. Nam in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controuerſiæ. quare eam nec cauſam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui. Nam quid factum ſit poteſt quæri hoc modo: Occiderit'ne Aiacem Vlyſſes. Et quid fiat, hoc modo: Bono'ne animo ſint erga populū Ro. Fregellani. Et quid futurum ſit, hoc modo: Si Carthaginem relinquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad Rempublicam peruenturum.

Omnis res, quę habet.) Vt diximus, tractatus incipit inuētionis. et primum hoc debemus ſcire cōpēdiū, q' omnis inuētio quinque locis cōſtat. Debemus.n. primo cōſiderare, q̄ ſit cōſtitutio. deinde, ſimplex ne ſit cā, an duplex: tertio, ſcripti, an rationis: quarto, quę cauſę quęſtio, quę ratio, quę iudicatio, q' firmamētū: quinto, vt ois cauſę partes nobiſcu pertractemus: deinde partes orōnis, principiū, narratio, diuiſio, cōfirmatio, reprehēſio, cōcluſio. Ergo vt ſe ordo habet, primū de cōſtitutione dicemus. Hoc tamē animaduertamus, q Cice. hos quatuor ſtatus rationales cōſtitutiones vocet, atq; hos ſemper in omnibus negotiis dicat eſſe principales. i. coniecturam, finem, qualitatem, trāſlationem. hos ergo conſtitutiones appellauit: alios autē alios legales, nō cōſtitutiones, ſed ſtatus vocat. nec vnquam horū aliquē principalem dicit eſſe poſſe. Sed vt originem ſtatuum melius noſſe poſſimus, formam ſimilitudinis attendamus. Omnis conſtitutio ſic eſt, vt aſpectus, aut enim aliquid videre volumus, nec videmus, & eſt coniectura: aut cum videmus aliquid, & quærimus quid ſit, & eſt finis: aut cū videmus qd ſit, & quęrimus quale ſit, & eſt qualitas. Tranſlatio porro ab hac ſimilitudine videtur eſſe remota. igit cōſtitutionē eſſe dicit quæſtionē ex qua cauſa naſcit. Quęſtio eſt, vox intētionis & negationis. i. Feciſti, nō feci, aut iure feci. In hac ergo quæſtione ſemper ſit neceſſe eſt cōſtitutio. Cauſa eſt vero quę naſcitur ex quęſtione. i. an fecerit an recte fecerit. Hoc tn̄ tenere debemus, q a Cice. & cauſa & quæſtio ad eādē ſignificantiam proferſtur. vt nunc cauſam p quæſtione, nunc quęſtionem p cauſa ponat. Itaq; cōſtitutio facile inueniri poteſt, ſi extremā partē thematis attendamus. in qua cū intētionē ex noſtra pſona ppoſuerimus, debemus attēdere quid ad intētionē cōpetenter reſpondere poſſit, tunc in reſponſione cōſtitutionē neceſſe eſt inueniri. Omnis res, quæ habet i ſe poſitā in dictione ac diſceptatione aliquā cōtrouerſiā.) Recte, in dictione ac diſceptatione. Sunt.n. multæ cōtrouerſię, nō dictione, vt opificū. verū quod ait Quę habet in ſe poſitā in dictione ac diſceptatione aliquā controuerſiam: dictio poteſt eſſe demonſtratiua

materia diſceptatio vero deliberatiua & iudicialis. Deinde dictio poteſt eſſe narrationis, vt ipſe ait. dicendo, Explananda ſunt omnia. Diſceptatio vero, quæſtionis. Ibi enim totius controuerſiæ pugna verſatur. Ergo quęcunque res poſita in dictione ac diſceptatione facit aliquã controuerſiam, neceſſe eſt habeat quæſtionem, id eſt, conſtitutionẽ aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis. Et primũ rebus indicat quæſtiones, ſiue conſtitutiones. poſt his dabit noia partim ex rebus ſumpta, partim ex cõmodo actionu. Itaq; nunc modo rebus indicat conſtitutiones, cum ait, In omni controuerſia, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis quæſtionem eſſe oportereę. De his enim rebus ſit quęcunq; controuerſia, neceſſe eſt. Sed antequam nomina det conſtitutionibus, definit quid ſit cõſtitutio, vel vnde naſcatur. Quęſtionem inquit, ex qua naſcitur cauſa, hanc conſtitutionem vocare debemus. quęſtionem porro eſſe diximus, vocẽ vtriuſq; partis, id eſt Feciſti, nõ feci, aut recte feci: Cauſam vero illam, an iuſte fecerit. hoc etiam diximus ꝙ Cicero idem velit quæſtionem eſſe quod cauſam & ꝙ his circa eadem ſignificantiam communiter vtatur. Denique ſtatum demonſtrabit ſe his vti communiter. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur.) Hic primam fecit quęſtionem, deinde vbi oſtendit qd ſit conſtitutio, ait. Conſtitutio eſt prima cõflictio cauſarum.) Incipit conſtitutionibus nomina dare. Cum facti, inquit controuerſia eſt. Idemq; debemus facta intelligere, quod dicta. Vt enim vtrum aliquid factum ſit quæritur, ita & vtrum aliquid dictum ſit poteſt quæri. quare huic conſtitutioni quoniam incerta & non apparentia coniecturis vel ſuſpicionibus indagantur recte coniecturæ nomẽ impoſuit. Alii hanc conſtitutionem realem vocauerunt, ꝙ in ea quæratur vtrum res de qua agitur, facta eſſe videatur. Alii στάδιασμον græco vocabulo quidem, quod in ea de incerto inueſtigando maximum certamen habeatur. vnde & ſtadium dicitur, ꝙ ibi exerceantur certamina. Sed Cicero conſtitutioni huic ex modo actionis nomen impoſuit. In hac autem conſtitutione modus actionis eſt hic, ꝙ res coniecturis quærit, ideo ergo coniecturã vocauit. Cũ autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur.)

Nominis controuerſia eſt, cum de facto conuenit, & quæritur id, quod factum eſt, quo nomine appelletur: Quo in genere neceſſe eſt, ideo nominis eſſe controuerſiam, non quòd de re ipſa non conueniat, nõ quòd de facto non conſtet, ſed quòd id, quod factũ ſit, aliud alij uideatur eſſe, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiuſmodi generibus definienda res erit uerbis, & breuiter deſcribenda, ut ſi quis ſacrum ex priuato ſurripuerit, utrũ fur, an ſacrilegus ſit iudicandus. Nam id cum quæritur, neceſſe erit definire utrunque quid ſit fur, quid ſacrilegus, & ſua deſcriptione oſtendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduerſarij dicunt.

Generis eſt controuerſia, cum & quid factum ſit, conuenit, & quo id factũ nomine appellari oporteat cõſtat: & tamen quantum, & cuiuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur hoc modo: Iuſtum an iniuſtum, utile, an inutile: & omnia, in quibus quale ſit id quod factum eſt, quæritur ſine ulla nominis controuerſia. Huic generi Hermagoras parteis quatuor ſuppoſuit, deliberatiuam, demonſtratiuã, iuridicialem, negotialem: Quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum uidetur, uerum breui, ne ſi aut taciti præterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur, aut ſi diutius in hoc conſtiterimus, moram atq; impedimentum reliquis præceptis intuliſſe uideamur. Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, nõ poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Eadem enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt: eidem genus eſſe, & pars non poteſt. Deliberatio autem, & demonſtratio, genera ſunt cauſarum. Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale, demonſtratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas dicat, & in eas præcepta det, amentia eſt. Vnum autem iudiciale ſolum eſſe qui poteſt cum deliberatio & demonſtratio neque ipſæ ſimiles inter ſe ſint, & ab iudiciali genere plurimum diſſideant, et ſuum quæque finem habeat, quò referri debeat. Relinquitur ergo, ut omnino tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur, & demonſtratio nõ poßunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Male igitur eas generalis cõſtitutionis parteis eſſe dixit. Quòd ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari, multo minus recte partis cauſæ partes putabũtur. Pars autem cauſæ, conſtitutio eſt omnis. Non enim cauſa ad conſtitutionem ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur. Sed demonſtratio, & deliberatio generis cauſæ partes non poßunt recte putari, quòd ipſa ſunt genera. multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde, ſi conſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet, intentionis depulſio eſt: quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt.

At ſi quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt, demonſtratio, & deliberatio, neq; conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt, deliberatio, & demonſtratio, neq; conſtitutio, neq; pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipſi conſtitutionem intentionis eſſe depulſionem. Placeat igitur oportet demonſtrationem, & deliberationem, nec eſſe conſtitutionem, nec partem conſtitutionis. Atque hoc eodem incõmodo urgebitur, ſiue conſtitutionem primam cauſæ

Nominis inquit, eſt controuerſia, cum de facto cõſtat ſed quęritur quo id factum nomine appelletur. atque ideo, quoniam facti vocabulum pro neceſſitate ſuſcepti negotii nobis appoſita definitione nudandum eſt, conſtitutio definitiua nominatur. Huic quoque conſtitutioni non ex re, ſed ex modo actionis nomẽ impoſuit. ea eſt enim huiuſ cõſtitutionis nominis ambiguitas modus actionis, eſt nominis definitio. Recte ergo huic conſtitutioni non ex re, ſed ex modo actionis nomen impoſuit. Cum vero qualis ſit rei &c.) Et ſupra oſtendimus, cum de genere artis rhetoricæ diſputaremus genus in triplici ſignificatione conſiſtere. eſſe genus ſanguinem, eſſe genus ſub quo ſimilia multa teneantur: eſſe genus qualitatis, id eſt quo vniuſcuiuſq; rei qualitas indicatur. Ergo, inquit, cum & de facto, & de nomine conuenit, ſed quæritur quale ſit id quod in iudicio verſatur, quoniam de genere negotii controuerſia eſt, conſtitutio generalis vocatur, qualitas ſcilicet. Verum huic conſtitutioni non ex mõ actionis, vt ſuperioribus duabus, & poſt quartæ, ſed ex re, id eſt negotio nomen impoſuit. Hic enim res illa eſt, quod negotii genere vel qualitate quęritur. Itaq; ex re huic conſtitutioni nomen impoſuit, vt generalis vocetur, id eſt qualitas. At cũ, inquit, cauſa ex eo pendet, & reliqua.) Cum inquit, talis fuerit controuerſia, vt in hoc ſit tota contentio, cũ aut apud alios nos accuſare debere dicimus: aut non nos ſed alios accuſari aut non apud hos, ſed illos non hac lege, ſed illa: non hoc crimine, ſed illo: nõ hac pœna, ſed illa: quoniam in his omnibus de tranſlatione actionis cõtrouerſia eſt (agitur enim vt actio tranſlatiſſiã nominetur.) conſtitutio tranſlatiua nominatur. Huic quoq; cõſtitutioni ex modo actionis nomẽ impoſuit, agitur enim, vt actio transferatur. Verum quod ait, Non hoc crimine, ſed illo: non ne e in fine, cum quæritur vtrum fur an ſacrilegus ſit, id quæritur, quonã magis crimine accuſandus ſit: Sed hoc intereſt, quod in fine crimina vtraq; iunguntur. Non enim cum ſacrilegum dico furem nego. In tranſlatione vero vno accuſandus crimine, ſiue illo quod intendimus, ſiue illo ad quod reus transferri poſtulat actionẽ. Atque harũ aliquã in omne cauſæ genus.) Siue, inquit, in iudiciali, ſiue in deliberatiua, ſiue in demonſtratione,

accuſatoris confirmationem dixerit, ſiue defenſoris primam deprecationem. Nam tum eadem omnia incommoda ſequentur: deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis eſſe & definitiua. Rurſus nec definitiua cauſa potes ſimul ex eadem parte eodem in genere et definitiua eſſe, & tranſlatiua. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis potes ſimul, & ſuam habere, & alterius in ſe uim continere: ideo quòd unaquæq; ex ſe, & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur. Altera autem aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non uis conſtitutionis augetur. At deliberatiua cauſa ſimul, ex eadem parte eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionem, & unam aliquando, et plureis nonnunquam. ergo ipſa nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet uſu euenire. Genera ergo, ut ante diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius conſtitutionis.

Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, parteis nobis uidetur duas habere, iuridicialem & negotialem. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſideratur. cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. At iuridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur parteis, abſolutam, & aſſumptiuam. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe cõtinet iuris, & iniuriæ quæſtionem. Aſſumptiua eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem, foris autem aliquid defenſionis aſſumit.

Eius partes ſunt quatuor, cõceßio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceßio eſt, cum reus non id, quod factum eſt, defendit, ſed ut ignoſcatur poſtulat.

Hæc in duas parteis diuiditur, purgationem & deprecationem. Purgatio eſt cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet treis, imprudentiam, caſum, neceßitatem. Deprecatio eſt, cum, & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen ut ignoſcatur, poſtulat, quod genus perrarò poteſt accidere. Remotio criminis eſt, cum id crimen quod infertur, ab ſe, & à ſua culpa, ui, & poteſtate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa, aut factum in alium transferetur. Cauſa transfertur, cum aliena dicitur ui & poteſtate factum. Factum autem, cum alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis eſt, cum ideo iure factum dicitur, quòd alius ante iniuria laceßierit. Comparatio eſt, cũ aliud aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe cõmiſſum. In quarta conſtitutione, quã trãſlatiuã nominamus, eius conſtitutionis eſt controuerſia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur, non quo non uſi ſint ea ueteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, res enim perſpicua eſt, quàm inuidia, atq; obtrectatione quadam impediri.

tione, neceſſe eſt aut coniecturalem, aut finitiuam, aut generalem, aut tranſlatiuam incidere conſtitutionẽ. Vbi, inquit, harum nulla fuerit inuenta, ibi nulla eſt controuerſia. quare nec cauſa eſſe iudicanda eſt. Si enim conſtitutio nulla eſt, vnũ latus recedat oportet. id enim conſtat quod vtrunq; latere concurrente fulcitur. Igitur ſi conſtitutio non erit, nec cauſa eſſe iudicanda eſt, eſt enim aſyſtata controuerſia. Ac facti quidem controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui.) Nunc poſtquam conſtitutiones e rebus & nominibus indicauit, vt has manifeſtius cognoſcere poſſimus, iiſdẽ ſtatibus exẽpla ſupponit.

Ac facti quidem cõtrouerſia, inquit, in omnia tempora diuiditur.) Et ſupra diximus, cum de facto ſit quæſtio, coniecturã vocari. Ergo hic coniecturæ tria tempora aſſignat, præteritum, præſens, & futurum: quod quidem exemplis docet. Sed hoc ſcire debemus, nullam rem in iudicium id eſt in iudiciale genus cadere poſſe, niſi de præterito. Omnia enim argumenta non de futuris, quæ incerta ſunt: ſed de præteritis colliguntur. Itaq; coniectura, quãquam habeat tria tẽpora, tamen principalis eſſe non poteſt, niſi de præterito ſit. de præſenti vero, vel de futuro incidere poſſunt, poſt ſtatũ alium principalem. Ergo nec hanc coniecturam principalẽ eſſe credamus. Bono ne animo ſint erga Po. Ro. Fregellani.) In hoc themate demonſtratio continetur. nam deſcribendi nobis ſunt Fregellani, qui ſemper videbãtur aduerſi. Ita & quod ait. Si Carthaginem reliquerimus incolumem, nunquid ſit incommodi ad R. P. peruenturum.) Et hic deliberatiua poteſt eſſe. Deliberat ſenatus, an Carthagini parcat. ergo nihil in iudicium niſi de præterito cadit. Nominis controuerſia eſt, cum de facto conuenit.) Nunc de fine tractat, cum nominis, inquit, eſt controuerſia. i. cum quæritur quo id quod factum eſt nomine appelletur. verum cum de nomine ambigitur, & de re neceſſe eſt ambigatur. nomen enim rei eſt, res vero nũquam ſine nomine eſt. Quare cum de nomine dubitatio eſt, de re quoq; dubitetur neceſſe eſt. Ergo definitiuus ſtatus huiuſmodi eſt cum de facto conſtat, & de re vel nomine controuerſia eſt. Inter factum enim & rem hoc intereſt. Res eſt, certam ſui formam & ſpeciem circa cognitionẽ retinẽs. ergo ſi ſpecies rei nota eſt, nomẽ quoq; notum ſit neceſſe eſt. Factum eſt cõfuſum quiddam & incertum, hoc ſolo certum quod ſcitur quid factum eſt. In fine itaq; factum conſtat, ſed res non conſtat: & quia rei nomen ſemper adiunctum eſt, ideo de nomine cõtrouerſia eſt. Quod, inquit, nomẽ breuiter nobis definiendum eſt, & contra atque aduerſarius dicat deſcribendũ, & dat exemplum. Vt ſiquis ſacrum ex priuato ſuſtulerit, vtrum fur an ſacrilegus ſit iudicandus.) Factum conſtat: nam ſacrum ex priuato conſtat eſſe ſublatum. de nomine incertum eſt, vtrum ille fur an ſacrilegus iudicetur. quare definitionibus noſtris nomẽ illi aliud quàm aduerſari volunt imponere debemus.

Definienda res erit verbis, & breuiter deſcribẽda.) Ad vnũ quidẽ vtrunq; tẽdit. Sed quia multimodæ ſunt definitiones, videamus interim quid interſit inter definitionem & deſcriptionem. Definitio talis eſt: homo eſt animal rationale, bipes, riſus capax. Deſcriptio vero talis: homo eſt qui rectum verticem rotundo capitis attollit, cuius ſunt ſub collo humeri brachiaq; demiſſa &c. in hunc modum. Sed vt ipſe ait, Breuiter deſcribenda. Ergo quoniã de fine tractauimus, nunc quoq; quid tractetur de qualitate videamus. Generis eſt controuerſia, cum & quid factum ſit, conuenit.) Tulit coniecturã. deinde cum ait. Et quo id factum nõie appellari oporteat, conſtat.) tulit finem. Ergo ſupereſt, vt quale vel quantum ſit id quod factũ eſt, videamus, & dat exemplum. Vtrum iuſtum, an iniuſtum ſit: vtrum vtile, an inutile ſit.) Quod cũ quæritur, nõ nomen rei, ſed rei qualitas quæritur, & ideo qualitas appoſita eſt. Incipit Hermagoram reprehendere, qui demonſtrationem & deliberationem ſub qualitate cõſtituerit. Huic generi Hermagoras partes. 4. ſuppoſuit.) Reprehendit, vt diximus, Hermagoram, quod demõſtrationem & deliberationẽ ſub qualitate poſuerit: cũ ipſa qualitas. i. conſtitutio, ſub deliberatiua & demõſtratiua ſit, de qua re in conſequentibus latius diſputabitur. Quod eius, vt nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendũ videtur.) At graue Hermagoræ peccatum ſe debere reprehẽdere, & id breuiter. Ne ſi, inquit, taceamus, quod primum eſt, Hermagoræ artes approbare videamur. & quare eiuſdem artes nõ ſimus ſecuti, cauſas dare nequeamus. Deinde inquit.

Ne ſi latiſſime Hermagoræ

Et conſtitutiones quidem, & earum parteis expoſuimus, exempla autem cuiuſq; generis tunc commodius expoſituri uidemur, cum in unumquodq; eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari.

*C*ONſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare, utrum cauſa ſit ſimplex, an coniuncta: & ſi coniuncta erit, utrum ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe continet unam quæſtionem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus, an non? Cõiuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quæruntur, hoc modo: Vtrum Carthago diruatur an Carthaginenſibus reddatur, an eo colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potiſsimum ſit quæritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui ſocijs ſit auxilio, an teneatur in Italia, ut q̃ maxime contra Annibalem copiæ ſint. Deinde conſiderãdũ eſt, an in ratione, an in ſcripto ſit controuerſia. Nam ſcripti controuerſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Eius autem genera, quæ ſunt ſeparata à conſtitutionibus, quinq; ſunt. Nam tum uerba ipſa uidentur cum ſententia ſcriptoris diſsidere, tum inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare; tum id quod ſcriptum eſt, duas aut plureis res ſignificare uidentur; tum ex eo quod ſcriptũ eſt, aliud quoque quod non ſcriptum eſt, inueniri; tum uis uerbi, quaſi in definitiua conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſententia, ſecundum ex contrarijs legibus, tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintum definitiuum nominamus. Ratio eſt autem, cum omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cum ſimplex'ne an coniuncta ſit intellexeris, & ſcripti an rationis habeat controuerſiam, uideris, deinceps erit uidendum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cauſæ ſit: quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur, oportet.

Quæſtio, eſt ea, quæ ex cõflictione cauſarum gignitur controuerſia, hoc modo: Non iure feciſti; iure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur controuerſia, quam quæſtionem dicimus, hoc modo: iuré ne fecerit. Ratio eſt ea, quæ continet cauſam, quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi cauſa in facili, & peruulgato exemplo conſiſtamus: Oreſtes ſi accuſet matricidij, niſi hoc dicat: Iure feci, illa enim patrem meũ occiderat: non habet defenſionem; qua ſublata, omnis quoq; controuerſia ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, q̃ illa Agamẽnonem occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione & cõfirmatione rationis naſcitur controuerſia. Nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulo ante expoſuimus: Illa enim meũ, inquit, patrem occiderat. At non, inquit aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit. Potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis illa ſumma naſcitur cõtrouerſia, quam iudicationem appellamus ea eſt huiuſmodi: Rectum'ne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet.

Firmamentum eſt, firmiſsima argumentatio defenſo-

peccatũ perſequi voluerimus, quod quidem eſt.) Tertium, inquit, noſtris præceptis morã videamur afferre. ſed quod mediũ eſt de peccato Hermagoræ, breuiter diſputabimus. Si delibera tio & demonſtratio.) Quæſtio hæc eſt, quod non recte Hermagoras deliberationem & demonſtrationẽ ſub qualitate poſuerit. Cicero ergo ait, non recte deliberationem & demonſtrationẽ ſub qualitate poſitas, qa genera cauſarũ ſunt. Quod ſi genera cauſarum eſſe Hermagoras fuerit confeſſus, ſine dubio nõ hæc debuit ſub qualitate ponere. ſin negauerit, docebit Cicero genera eſſe cauſarũ. Igitur male Hermagoras demonſtrationem & deliberationem ſub qualitate collocauit. Ac primo per conditionalem quæſtionem .i. hypotheticam, ingreditur propoſitionẽ. vbicũq; enim Si eſt, ſub quadam conditione ꝓpoſitio eſt. Si inquit, hoc eſt, illud nõ eſt. hoc autem eſt. igitur illud non eſt. ita & hic. Si deliberatio, inquit, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari.) Genera autem cauſarum ſunt igitur generis cauſæ partes eſſe nõ poſſunt. & docet genera eſſe cauſarum. Primum igitur ponamus genus cauſæ, ſecundum partes generis cauſæ .i. coniecturam, finẽ, qualitatem, tranſlationem. Tertium ſit illud, quicquid qualitati ſubijcit, vbi Hermagoras deliberationem & demonſtrationẽ cõſtituit. Ergo Cicero primum dicit deliberationẽ & demonſtrationem, quia prima ſunt, ſecunda eſſe non poſſunt. Quod ſi ſecũda nõ ſunt, multo minus tertia eſſe poſſe, quod Hermagoras conſtituiſſe cõſpicitur. Itaq; meminiſſe debemus, Ciceronẽ de duobus tractare .i. de primo & ſecũdo, ſcilicet de genere cauſæ, & partibus generis. Si inq̃, deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non recte partes generis cauſæ poſſunt putari .i. conſtitutiones, quod cum docet conſtitutiones eſſe non poſſe, multo magis videntᷣ partes conſtitutionis eſſe nõ poſſe. Eadem enim res, alij genus eſſe, alij pars poteſt: eidem genus eſſe & pars non poteſt. Ariſtoteles ait res omnes quæ in dictis & factis & in omni mũdo agũtur, decem eſſe. quarum rerum nomina ponemus. Prima ſubſtantia eſt deinde quãtitas, qualitas, ad aliquid, vbi, quando, ſitus, habere, facere, pati. Græcis autẽ vocabulis ſic vocãtur, οὐσία, ποσότης, ποιότης, πρός τι, ποῦ, πότε, κεῖσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσ-χειν. Harum prima, vt diximus ſubſtantia vocatur: reliquæ nouem in ſubſtantia ſunt quæ accidentes vocantur. vtputa membrana ſubſtantia eſt, accidunt autẽ ei crocum, ſcriptura, &c. Cũ interea & ſubſtantia res ſit, & ea quæ accidũt res ſĩt, nũc ad id quo de nunc agitur reuertamur. Eadẽ enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt.) Hic rem ſubſtantiam illã ponamus, quæ dum ſola eſt, patet omnibus accidentibus. ſed cũ ab vno accidẽti fuerit occupata, iã in ſe accidens aliud non admittit. Vtputa lana alba res eſt, ſed ſubſtãtia. hæc res patet multis accidentibus. poteſt enim lana illa aut roſea fieri, aut veneta, aut nigra. Sed ſi colorem vnum in ſe ſuſceperit, iam in ſe colorẽ album non admittit. Similiter & homo ſubſtantia eſt. poteſt autem id quod homo eſt, nunc ſeruus eſſe, nunc dominus. ſed poſtquam dixero dominum, in eo qđ dominus eſt, eſſe & ſeruus nõ poteſt. aut cũ dixero ſeruũ, in eo qđ ſeruus eſt, & dominus eſſe non poteſt. Ita ergo & hic deliberatio & demõſtratio res eſt, ſed illa ſubſtantia, quæ quãdiu ſola eſt patet accidentibus .i. generi cauſæ, & cauſæ partibus ita quandiu in incerto ſunt genus alij, alij partes eſſe poſſunt. Cũ vero generis nomen acceperint, in eo qđ genus ſunt, & partes eſſe nõ poſſunt. Hoc eſt quod ait. Eidem genus .i. ſimile ac iudiciale eſſe & pars non poteſt. Ergo ſi genus generis pars eſſe nõ poteſt, multo minus partis generis partes prꝫbabuntur.

Deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarũ.) Id quod primo dubio appoſuit aſſumpſit ſine dubitatione. neq; enim dicit, ſi deliberatio ſed deliberatio autẽ & demonſtratio genera ſunt cauſarũ. & id tripli ci argumentatione conuincit, ſcilicet demõſtrationem & deliberationem genera eſſe cauſarum. Nã aut nullum cauſæ genus eſt &c.) Nã aut nullum, inquit, cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demõſtratiuum et deliberatiuum. Id eſt, aut nullum cauſæ genus, aut vnũ, aut tria. duo enim propterea non dixit quoniam deliberatio & demonſtratio quamquã inter ſe diuerſa ſint, ſimul tamen aut in generibus cauſæ ponuntur, & ſunt tria genera cauſæ: aut ſimul tolluntur, & remanet vnum .i. iudiciale ſolum. Ergo tollit duo, id eſt nec vnum eſſe nec nullum: vt id quod reliquum eſt, approbetur. Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas, &c.)

ris & aptiſſima ad iudicationem. Vt ſi uelit Oreſtes dicere eiuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſeipſum, ac ſorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, ut ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint: Et in cæteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur. In coniecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt, factum enim non conceditur, non poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem, et iudicationem; ut factum eſt, factum non eſt, factúmne ſit. Quot autem in cauſa conſtitutiones aut earum partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tum denique ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt. Nam non ut quodque dicendum primum eſt, ita primum animaduertendum uidetur: ideo quód illa, quæ prima dicuntur, ſi uehementer uelis cõgruere, & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt dicenda ſunt. Quare cum iudicatio, & ea quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura, & cogitatione pertractata, tunc deniq; ordinandæ ſunt cæteræ partes orationis.

Hæ partes ſex eſſe omnino nobis uidentur, Exordium, Narratio, Partitio, Cõfirmatio, Reprehenſio, Concluſio. Nũc, quoniã exordiũ princeps omnium eſſe debet, nos quoque primũ in ratione exordiẽdi præcepta dabimus.

&c.) Nullum, inquit, cauſæ genus eſſe, non poteſt dicere. nam qui artes ſcribit, multaſq; dicit eſſe cauſas, nullã non poteſt dicere. Tulit rem vnam. deinde vnum iudiciale ſolum eſſe non poteſt dicere: propterea ꝙ & deliberatio, & demonſtratio, genera ſunt cauſarum. nam & inter ſe diuerſa ſunt, & ab iudiciali multũ ſeparata. Id porro qđ diuerſum eſt, tunc omnino diuerſum eſt, ſi ĩter ſe & rebus et exitu diſtet. Atq; vt rationes ex ſimilibus colligamus, res eſt lectio, exitus intellectus. Ergo hæc tria genera cauſarum re ĩter ſe diſtant. aliud enim agitur in demonſtratione, aliud in deliberatione, aliud i iudiciali. Rerum quoq; exitus diſpar eſt. Nã demonſtrationis finis eſt honeſtas, deliberationis vtilitas, iudicialis æquitas. ꝙ ſi hæc tria ĩter ſe & re & exitu diſtant, profecto genera cauſarum cõſtitui debebunt. Non ergo recte deliberationem & demõſtrationẽ qualitatis ptes eſſe dixit. In his autem quæ hucuſque diſputauimus, videamus quinquepartitũ ſyllogiſmum: ac primum quæſtionem, de qua agitur, cõſtituamus. Hæc autem eſt quæſtio ꝙ non recte Hermagoras deliberationem & demonſtrationem ſub qualitate poſuerit. Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, nõ poſſunt recte alicuius generis cauſæ putari. hoc primum eſt. eadẽ enim res alii genus eſſe, alii pars poteſt: eadem genus eſſe, & pars non poteſt, hoc ſecundum eſt. Deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum: hoc tertium eſt. nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & deliberatiuum, & demonſtratiuum, hoc quartum eſt. Relinquitur ergo, vt omnia tria genera ſint cauſarum. hęc concluſio eſt. Videamus ergo illum quem promiſimus ſyllogiſmum quinquepartitum.

Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum; non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari.) Hæc propoſitio eſt. & quia neceſſe eſt exprimi confeſſione, ſecundum quoq; in confeſſionem venire, propoſitio nobis approbanda atque iungenda eſt. Atq; ideo Cicero approbat propoſitionẽ.

Eadem enim res, inquit, alii genus eſſe alii pars poteſt: eadem genus eſſe, & pars non poſſunt, &c.) Approbauit ergo propoſitionem. rurſus, poſt approbatam propoſitionem illud quod quaſi in propoſitionem dubie propoſuerat, aſſumit hoc modo. Deliberatio autem, & demonſtratio genera ſunt cauſarum.) Deinde approbat aſſumptionem, vt ſupra diximus, triplici argumentatione. Nam aut nullũ cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuum, & deliberatiuum.) poſtremo tres adhibet concluſiones. vbicunq; enim ergo vel igitur eſt, cõcluſio fit neceſſe eſt. Prima igitur concluſio approbationis de aſſumptione eſt. qđ enim ẽſt in aſſũptionis approbatione? nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuum & deliberatiuum. Concludit ergo, hęc tria genera eſſe cauſarum. Relinquitur ergo, inquit, vt oĩa tria genera ſint cauſarum.) Secũda concluſio ꝓpoſitioni eſt, ſiue argumẽtationis eius. Quid enim argumẽtatur in propoſitione? ſi deliberatio & dẽmõſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Concludit hoc ipſum. Deliberatio igitur & demonſtratio non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari.) Tertia autem concluſio quæſtionis eſt: quæ enim quæſtio eſt, quod Hermagoras deliberationem & demonſtrationem non recte ſub qualitate conſtituit. concludit itaque quæſtionem. Male igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit.) Verum cum in primo ſyllogiſmo de duabus rebus tractauerit, de primo & ſecundo, id eſt, de genere & partibus generis, cur hic in tertia cõcluſione partis partium mentionem fecit? quod ſcilicet tertium eſt. Hoc primũ ſic excuſat, quod hæc concluſio præter ſyllogiſmũ ſit. eſt enim quęſtionis. quæ extra ſyllogiſmũ eſt, ſed ex ea ſyllogiſmus. deinde ꝙ per hanc extremam concluſionẽ ſenſim deſcendit ad alium ſyllogiſmũ vbi hęc tractat, deliberationẽ & demonſtrationem. cum partes generis eſſe nõ poſſunt, multo magis partium partes eſſe non poſſunt. Sed priuſquam de eodem ſyllogiſmo tractemus, ea quæ in eo obſcura ſunt explicemus. Quod ſi generis cauſę partes non poſſunt recte putari.) Diſputaſti quidem ſupra o Cicero, deliberationẽ, & demonſtrationem, quia genera ſint, partes generis eſſe non poſſe: non tamen oſtendiſti, vtrum conſtitutio pars generis ſit, an ipſum genus. incertum eſt enim, vtrum deliberatio ſub qualitate ſit, an qualitas ſub deliberatione. Doceas itaq; oportet, vtrum pars an genus ſit conſtitutio. Hęc ergo incidens quæſtio eſt vtrum conſtitutio pars an genus ſit. Iam ſupra oſtendit, deliberationem & demonſtrationem genera eſſe cauſarum, ꝙ & inter ſe diſtent, & ab iudiciali plurimum diſſideant, & ſuum quęq; finem habeant quo referri debeant. Nunc ei docendum eſt, vtrum conſtitutiones cauſarũ partes ſint. & ſic argumentatur. Propoſito themate. quid primum inueniſſe, genus an conſtitutionem? vtique primum neceſſe eſt agnoſcas, vtrum deliberatiua an demonſtratiua controuerſia ſit: tunc deinde quæ ſit conſtitutio. Ergo pars cauſæ eſt, conſtitutio omnis. Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur.) Prius enim cauſa cognoſcatur neceſſe eſt, deinde conſtitutio. Plus autem cauſam eſſe ꝗ̃ cõſtitutionẽ, ſic etiam poſſumus cognoſcere, ꝙ in ſingulis cauſæ generibus conſtitutiones variantur. Cauſa autem omnium conſtitutionum capax eſt. Verum cum cauſa & conſtitutio iuncta ſibi eſſe videantur, oportet tamen vnum alteri prius ſit. Omne enim quod loquimur, ſiue quod mẽte concipimus, aut ſimplex eſt, aut coniunctum. Simplex eſt, quod ad aliud non attendit, vt tabula, ſaxũ, & reliqua huiuſmodi: Coniunctum vero, vt de duobus vnũ prius habeat, quatuor modis fit: aut tpe, aut loco, aut ordine, aut cauſa. Aetas cũ in homine ſit, tempore in eodẽ ſecernitur. ſi dicas enim, iuuentas vtiq; cõſideratione temporis iuuẽtas ante ſenectutẽ eſt. deinde, loco iunctæ domus ſecernuntur. cum enim dicis atrium, ideo primum intelligis, quia conſideras interiorẽ locũ eſſe vbi triclinium. Ordine vero ſic, cũ in eodẽ loco multi ſedeamus, ꝓ ordine ſedẽtium nobis anteferamus. Cauſa aũt ſic, de his quę iũcta ſunt, vnũ prius efficitur: vt puta pater & filius iuncta ſibi ſunt. neq; n. ante pater ꝗ̃ filius naſcatur, aut ante filius ꝗ̃ illi ſit pater. ſed quia filio ad naſcendum pater cauſa eſt, idcirco ex cauſa pater filio prefertur. Ita hic in themate cauſa & cõſtitutio coniũcta ſunt ſed vt prior cauſa ſit, cauſa efficit: vt cõſtitutio. n. naſcat, cauſa pręcedit. Quod ipſe ait. Nõ. n. cauſa ad cõſtitutio ſed cõſtitutio ad cauſam accõmodat.) Hic quod aduertamus ſyllogiſmũ quadripartitum. prima ẽ. n. ꝓpoſitio cũ adiũctio. Quod ſi generis cauſę partes nõ pũt recte putari multo minus recte partis cauſę partes putabũtur. Huic ꝓpoſitioni approbatio nõ fuit ſubiicienda. Manifeſtũ eſt. n. ſi partes cauſę nõ ſint, multo minus partis cauſę partes putari. Ergo incidit quęſtio, vtrum conſtitutio pars ſit. & vt ſupra docuimus, probat partes. Sed hęc incidẽs quęſtio nõ ptinet ad ſyllogiſmũ: verum quia neceſſaria fuit, interiecta eſt. Deinde aſ-

ſumit illud quod propoſuerat. Sed demonſtratio & deliberatio generis cauſæ partes nõ poſſunt recte putari.) Et approbat aſſumptionem, Quod ipſa ſunt genera, inquit. Poſtremo concludit propoſitionis ſecundam partem. Quid eſt enim in ſecunda parte propoſitionis? Multo minus recte partis cauſæ partes putabuntur, concludit hoc ipſum. Multo igitur minus recte partis eius, quã hic dicit, partes putabunt.) Primę.n.parti ꝓpoſitiõis per incidentẽ q̃õnẽ ſatisfacit. Quid eſt.n.in prima parte propoſitionis? Quod ſi generis cauſę partes non poſſunt recte putari.) Itaque oſtẽdit generis cauſę partẽ conſtitutionẽ. Quadripartitus ergo eſt ſyllogiſmus. eſt enim ꝓpoſitio, aſſumptio, approbatio, aſſumptionis concluſio. Quęſtio vero incidens ad ſyllogiſmum minime pertinet. Deinde, ſi conſtitutio & ipſa, & pars conſtitutionis eius quęlibet intẽtionis depulſio eſt, quę intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars, & cætera.) Omnis pars tunc plene pars eſt, ſi generis & nomen, & definitionem recipiat: vt puta animal genus eſt. iam ex animali, homo, equus, auis: deinde ea aui, coruus, cornix, aquila. itaq; hæc omnia generis ſui & nomen & definitionẽ recipere debebunt. Generis vero nomen, quod eſt animal. ergo & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aquila, animalia dicunt. deinde generis definitio quę eſt.i.animalis. Animal eſt corpus animatum. itaq; & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aquila corpus animatum eſt. Verum definitio a genere tranſit in ſpecies: ſpecierum vero definitio in genus tranſire nõ poteſt, non enim cum hominẽ definio, homo eſt corpus animatum bipes, iã cũ dico bipes, ad generis definitionẽ nõ pertinet. eſt enim animal, & quadrupes. Itaque nunc accepta ſimilitudine: ad argumentationẽ Ciceronis redeamus. Et primo quęſtionẽ, quę in contentione verſatur, attendamus. Illa autẽ, vt ſupra diximus, quæſtio eſt, ꝙ deliberatio & demonſtratio non recte ſub qualitate ſint poſitę. Supra id iã duabus argumẽtationibus vicit. quarum prima illa fuit, deliberationẽ, & demõſtrationẽ, ſi genera ſint cauſarũ, partes generis eſſe non poſſe. & probauit genera eſſe cauſarũ. Secunda vero argumentatio talis fuit, Quod ſi generis partes eſſe nõ poſſunt, multo magis partes partium eſſe non poſſe. Nunc tertiã affert argumẽtationem: Si, inquit, conſtitutio & ipſa, & pars eius quęlibet intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars cõſtitutionis eſt, vt ſupra diximus, Omnis pars generis ſui & nomen, & definitionẽ debet recipere. hic autẽ conſtitutio genus eſt, ſub conſtitutione quatuor conſtitutiones, ſub qualitate demõſtratio, deliberatio, iuridicialis, negotialis. itaque videamus an deliberatio & demõſtratio generis nomen & definitionẽ recipiãt. Generis nomen eſt cõſtitutio quod nomẽ tollit Cicero demonſtrationi & deliberationi. Sed ne dicat Hermagoras conſtitutiones dici poſſe, oſtendit definitionem generis cadere non poſſe in deliberationẽ & demonſtrationẽ. Quod ſi definitio non cadit nomen quoque cadere non debebit. Cõſtitutionẽ autem ſic definimus: Conſtitutio eſt intentionis depulſio, quam ſcilicet definitionẽ in deliberatione vel demonſtratione videmus eſſe non poſſe quod ſi deliberatio & demonſtratio, neque nomen conſtitutionis, neque definitionẽ recipiũt, nec conſtitutiones ſunt, nec partes conſtitutionis. Ipſi autem placet, cõſtitutionem intentionis depulſionem eſſe, & concedit ei alias definitiones. Ruſus, inquit, ſi finem per ſe ipſum cõſideremus, nihil aliud ꝙ finem inſpiciemus nec in eo quod finis eſt, poſſumus tranſlationem intelligere. Ita ergo conſtitutiones ſingulæ habent proprium ſuum in quo poſitę genere commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratę habent proprium ſuum, cõmixtionem alterius non admittunt. Siue, inquit, conſtitutionẽ primam cauſę accuſatoris confirmationem dicat, ſiue defenſoris primam deprecationem, neceſſe eſt deliberationem & demonſtrationem neq; conſtitutionem eſſe, nec partem conſtitutionis. Hoc loco animaduertere debemus genus ſyllogiſmi, qđ obſcuritate ſui & artificio colligatũ ſyllogiſmis, fere omnibus antecellit. Sic itaq; iſte colligitur ſyllogiſmus a primo ad ſecundum, a ſecundo ad tertium a primo ad tertium. Primum enim & tertium ſimile eſſe mediũ facit, quod vtriq; coniungitur. Sed vt melius poſſit artificium Ciceronis intelligi, prius quælibet ſimilitudo facienda eſt. Ponamus itaq; hæc tria. Victorinus docet, vnũ ſic: intelligis, aliud ſic: ſpem habes, tertiũ ſic itaq; faciamus ſyllogiſmum a primo ad ſecundum: Si Victorinus docet, intelligis, nunc a ſecundo ad tertium: ſi intelligis, ſpem habes. deinde a primo ad tertium ergo ſi Victorinus docet, ſpem habes. Primum enim & tertium, quod poteſt veriſimile non videri, medio illo quaſi quadam approbatione coniungitur. Hoc ergo & in Cicerone videamus. Primum hoc eſt, Si conſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt. Secundum illud eſt, Quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Tertium hoc, Si deliberatio & demonſtratio neq; conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. nunc videamus ſyllogiſmum a primo ad ſecundum: Si conſtitutio, inquit, & ipſa, & pars eius quęlibet intentionis depulſio eſt, quę intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. deinde a ſecundo ad tertium. At ſi quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. demonſtratio & deliberatio, neque conſtitutio, nec pars cõſtitutionis eſt. Nunc a primo ad tertium: Igitur conſtitutio, & ipſa, & pars eius & quælibet, intentionis depulſio eſt deliberatio & demonſtratio neq; conſtitutio, neq; pars conſtitutionis eſt. Ergo a primo ad tertium concluſio eſt ſyllogiſmi. Deniq; Cicero. Si igitur, inquit, conſtitutio.) Manifeſtum, quia ſyllogiſmi concluſio vbicunq; enim ergo vel igitur ponitur, concluſio eſt argumẽti. Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul.) Aliud incipit argumentum.i.quartum ſyllogiſmum, quo oſtendit non recte ſub qualitate deliberationem & demonſtrationem poſitas. quem ſyllogiſmum priusꝙ oſtendamus, ea quę inte ſunt, ante videamus. Deinde inquit, Coniecturalis cauſa. Si, inquit, coniecturam per id quod eſt, attendamus, nihil aliud inuenimus ꝙ coniecturam ſolam, nec in eo quod coniectura eſt poſſumus intelligere Ruſus inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud ꝙ finem inſpiciemus, nec in eo quod finis eſt poſſumus tranſlationem intelligere. Si ergo conſtitutiones ſingulę per ſemetipſas conſideratæ habent propriũ ſuũ, in quo poſitæ genere cõmixtionem conſtitutionis alterius nõ admittunt: male igitur Hermagora, deliberationem & demonſtrationem partes conſtitutionis, id eſt qualitatis eſſe voluiſti cum deliberatio ſiue demonſtratio per ſe conſideratæ, non ſolę intelligi ſed omnes in ſe conſtitutiones continere poſſint. Simul ex eadem parte, eodem in genere.) Id ſupra legimus. Pars autem cauſæ eſt conſtitutio omnis. genus autem eſt conſtitutionis, id quo valet, quod ſe explet, id deinde quo vnaquæque conſtitutio ab aliis conſtitutionibus ſegregatur. Pars autem communis poteſt eſſe cum multis. & omnino nulla conſtitutio. Nec pars conſtitutionis, &c.) Quoniam de deliberatione & demonſtratione quęſtio eſt, quæ deliberatio & demonſtratio partes conſtitutionis ab Hermagora ponuntur, recte cum de ſolis conſtitutionibus loqueretur, partes etiam tetigit. Et omnino, inquit, nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere. Altera autem aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur.) Sapienter dixit. multę enim conſtitutiones in cauſa eſſe poſſunt. ſed ſi plures ſint, ad numerum conſtitutionum, nõ ad augendam vim alterius conſtitutionis accedunt. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere, & coniecturalem & generalem & definitiuam & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionẽ, & vnam aliquando, & plures nonnunquã.) Cum, inquit, conſtet vnamquanq; conſtitutionem alteram in ſe non admittere, deliberatiua ex eadem parte eodem in genere omnes ſolet recipere conſtitutiones. Ergo ipſa nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. ſimul ex eadem parte. deliberatio enim pars cauſæ eſt.) Videamus nunc quadripartitũ ſyllogiſmum. Proponit ſic, primo ſpecialiter, deinde generaliter. Specialiter ſic, deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis eſſe, & definitiua. ſpecialiter.n. de cõiectura propoſuit. Ruſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadẽ parte eodem in genere, & definitiua eſſe & trãſlatiua. Et hic ſpecialiter de fine propoſuit. Nunc proponit generaliter de omnibus conſtitutionibus, & earũ partibus. Et omnino, inquit, nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim cõtinere. Hucuſq; propoſuit. Deinde approbat ꝓpoſitionẽ. Ideo inquit, qđ vtraq; ex ſe & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur, altera aſſumpta numerus conſtitutionum duplicatur, non vis cõſtitutionis auget. Poſt approbationẽ propoſitionis, aſſumit quod ſibi neceſſariũ eſt. At deliberatiua, inquit, cauſa ſimul ex

eadem

eadē parte eodē in genere, & coniecturalem & generalem & definitiuam & tranſlatiuam continet conſtitutionem, & vnam aliquam, & plures nonnunquam. Quod quoniam manifeſtum eſt, & apertum omnibus, non fuit neceſſe approbare aſſumptionem. Sequitur ergo concluſio, quæ duplex eſt. Prima ad id qđ aſſumptum eſt. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodē in genere eſt. ergo ipſa nec conſtitutio, nec pars cōſtitutionis eſt. Secunda ad vtrunq; de quo agitur. pariter enim de deliberatione & demōſtratione tractetur. Genera, inquit, igitur vt ante diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius conſtitutionis. ergo ipſa neq; conſtitutio eſt, neque pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet vſu venire.

Hæc ergo conſtitutio, quã generalem vocamus, partes videtur nobis duas habere.) Poſtquam docuit, deliberationem & demonſtrationem non partes qualitatis, ſed genera eſſe cauſarum, ad ipſius qualitatis deſcendit diſputationem. Ac primo hanc in duas diuidit partes, in iuridicialem & negotialē quarum partium hoc compendium tenere debemus, q iuridicialis ſemper de præterito eſt, & negotialis ſemper de futuro. quæ tempora in ipſarum partium definitione videtur Cicero non declaraſſe. ait enim: Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt, in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate ſit, conſideratur, cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur.) Hic nimirũ tempus quaſi præteritum non demonſtrat, niſi quod magis futurum tempus videtur includere, cũ aut præmii aut pœnæ ratio quæ ritur. quo loco primo oſtendendum eſt, & pœnã & præmium de præterito eſſe poſſe. nam & poſt ſupplicium de aliquo iniuſte ſumptum, poſſunt nonnulli in iudicium vocari: & quod non recte præmio aliquem donauerint, poſſunt in iudicium vocari, vt Verres, qui ſupplicium ſumpſit de ciuibus Romanis, & anulo aureo ſcribam in concione donauit. ergo præmii & pœnæ ratio poteſt de præterito eſſe. Sed occurrit illud, poteſt tamen præmii & pœnæ ratio & de futuro eſſe: ideoq; in iuridiciali qualitate tempus præteritum non recte definitur. Cum iam huic loco ſic reſpondetur, quod dixerit Ratio enim ſemper de præterito eſt facto. Definitio autem cũ quæritur; ratiocinatio dicitur. & eſt ibi tantum meriti ratio, quod meritum præteritum eſt. Atq; ita ratio nunquam niſi de præterito eſt. cum enim dicis, petit præmium, neceſſe eſt afferat meritum. ita in eo quod petit præmium, nulla ratio eſt. Sed cum ait, eum mereri, tum ratio eſt ex præterito veniens. Ergo ait Cicero. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. in eo quod ait Ratio, præteritũ tempus includit. Iuridicialis a iure. æqui enim & recti ratio nõ niſi iure conſtat. deinde: Negotialis eſt, inquit, in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate ſit, conſideratur.) Negotialis qualitas talis eſt, cum aliquid generatim iure cautum ad ſpeciem deuocamus: vtputa viro forti præmium detur, vir fortis petit inimici mortem. in eo quod dicit Viro forti præmium, dat quidem viro forti præmium, ſed non etiam deſignat illud forte quod petit. Ergo in negotiali qualitate ex æquitate præcedentis iuris, noua iura firmantur. i. vt liceat id quod in contentione verſatur, & ideo de futuro eſt. Quod etiam iuriſperiti faciunt, qui ſi forte id de quo agitur, iure non cautum eſt per interpretationem ſtatim iuris id etiam quod in eodē iure nominatim non continetur, affirmant. Hoc eſt quod ait. Cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Hoc quoq; tempus futurum demonſtrat, cum ait, Quid iuris ſit conſideretur. conſideratio enim de incerto eſt: & quia iuris conſideratio eſt, de futuro eſt. Ac iuridicialis quidem ipſa & in duas diſtribuitur partes, abſolutam & aſſumptiuam.) Negotialis qualitas cõſtat, nec aliquas ex ſe partes fundit, iuridicialis vero in duas partes funditur, in abſolutam qualitatē & aſſumptiuam. Deinde hic quoq; rerum cōpendium tenere debemus, q in abſoluta qualitate factum ipſum iuſtũ aſſerimus, aſſumptiua vero qualitate non factum iuſtum ſed cauſam facti iuſtam fuiſſe contendimus. itaq; in abſoluta qualitate æqui & recti natura quæritur, in aſſumptiua vero præmii & pœnæ ratio quæritur. Quę aſſumptiua quatuor locis diuiditur, conceſſione, remotione criminis, relatione criminis, comparatione. Verum hic quatuor horum locorum Cicero ordinem conuertit. nam a poſtremo quod hic poſuit, retrorſum verſus ordo eſt. etenim vim ſingularum defenſionum conſiderare debemus. Primo hęc eſt innocentis hominis, vt dicat Non feci, deinde Feci: ſed non ſic vocatur. tertio Feci, & ſic vocatur, ſed iure feci. Deinde hoc ipſum Iure feci, aut licuiſſe ſibi debebit oſtendere, quę eſt qualitas abſoluta, aut ſi non licuit, debet ſibi extrinſecus aſſumere aliquid, quo hoc probet. quod iniuſte factum videtur. Videamus nũc, quæ ſit de his quatuor aſſumptionibus fortior aſſumptio. Primo debet dicere, Feci, ſed profui: & probare, primo ſe profuiſſe quã obfuiſſe: quæ eſt qualitas compenſatiua, quam ideo Cicero comparationem vocat, q comparatur id quod in crimen vocatur, ad id quo ſe reus profuiſſe dicat: quæ comparatio ſemper in eodem facto eſt. vtputa quidam muros ciuitatis diſſipauit, hoſtes fugerunt, reus ſit læſæ Reipublicę, in eodem eſt comparatio. Nam q muros deiecit, videtur læſiſſe Rempublicam. & quia muros deiecit hoſtes fugerunt, videtur profuiſſe Reipublicæ. Ergo hoc primũ debet aſſumere, Feci, ſed profui. Deinde debet dicere Feci quidem, ſed vt hoc facerem, ante prouocatus ſum. i. feci, ſed meruit: quæ eſt relatio criminis. Tertio debet dicere Feci ſed alter me impulit vt facerem, quę eſt remotio criminis. Poſtremo ſi hæc cuncta defecerint. i. ſi vt hæc faceret, nec profuit, nec iniuriam reddidit, neq; ab alio compulſus eſt, quoniam nihil eſt quo ſe defendat, debebit factum fateri, ſed veniã poſtulare, quæ eſt qualitas venialis, quã cōceſſionem Cicero vocauit. Hũc ergo ordinem Cicero hoc loco conuertit, quem in poſterioribus ſeruat. Itaq; conceſſio duas partes habet, purgationem & deprecationem. In purgatione tria ſunt imprudentia, caſus, neceſſitas. Si hæc non fuerint, deprecatio eſt. Sed hæc aut apud imperatorem, aut apud populum. itaq; in purgatione factum conceditur, ſed facientis animus excuſatur. Hoc eſt quod ait. Cum factum cōceditur, culpa remouetur.) In deprecatione vero & factum & culpa conceditur, ſed tamen venia deprecatur, hoc eſt qđ ait. Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen vt ignoſcatur poſtulat.) Hæc ergo deprecatio non niſi aut apud imperatorem, aut apud populum valet, apud iudicem vacat. Remotio criminis eſt, cum id crimē, quod infertur, ab ſe & ab ſua culpa, vi, & poteſtate in alium reus remouere conatur.) Remotionem criminis hanc eſſe dicit, cum reus id quod ei intenditur, ab ſe remouet, & in alium transfert. Atq; id duobus modis facit: ſi in alium aut cauſam, aut factum transferat: ſeſe vt id faceret, dicat alium coegiſſe verum, quod ait, vt factum, poteſt hic quæſtio moueri. Nam cũ nemini qualitas facti confeſſionem teneat, cur hic factum non confitetur, ſed in alium trãſferre conatur. Deniq; nullus artium ſcriptor in hãc qualitate facti tranſlationem nominauit, ſed ideo, quia nullus intellexit. Nam factum ſic a ſe remouet, ſalua tamen cõfeſſione facti, vt in hoc themate, quod Cicero in ſecundo libro poſuit Mancinus cum Numãtinis fœdus fecit iniuſſu populi ac ſenatus, pulſo eodem in exilium, atq; hoſtibus dedito, petitur ad pœnam. Etiam ille qui porcam tenuit, contradicit. nam hic & cauſam & factum in alium remouet. cauſam ſic, Vt porcam tenerem Mancinus vi ac poteſtate coegit. deinde factum ſic, Fœdus nõ ego feci, ſed Mancinus, qui aut debuit, aut potuit. manet tamen facti prima illa confeſſio, quod porcam tenuit. non. n. poteſt negare a ſe porcam fuiſſe tentam. Ergo remotio criminis duobus modis conſtat: ſi aut cauſam in alium transferamus, aut factum. Relatio criminis eſt, cum ideo iure factum dicatur, quod alius ante iniuria laceſſierit.) Relatio criminis talis eſt, ſi in eo quod fecimus, vicem nos reddidiſſe dicamus, vtputa occidi, quia ille me volebat occidere: hoc ego feci, ſed meruit. Cõparatio eſt, cũ aliud aliquod alicuius factum rectum aut vtile cōtenditur, quod vt fieret, illud quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum.) Inter comparationem & conceſſionem hoc intereſt, q in comparatione de eadem comparatio eſt, ut ſupra diximus: diſſipaſti muros, læſiſti Rempubl. Contra ille diſſipaui quidem muros, ſed hoſtes fugerũt. In eodem comparatio eſt, vt ſupra diximus, diſſipaſti muros id eſt q muri diſſipati eſſe dicuntur. Ideo ait quod vt fieret illud qđ arguitur, dicitur eſſe commiſſum. alioqui, Verres, qui multa ſigna & vaſa ex Sicilia ſuſtulit, & vtitur hac defenſione, quod a bellis tutam Siciliam reddiderit, non potuit dicere, Ideo ſigna ſuſtuli, ut defenderem prouinciam. neq; enim propterea tulit ſigna, vt prouincia eſſet defenſa. Itaq; vtitur veniali ſtatu, id eſt conceſſione per deprecationem. Ergo in comparatione id quod intenditur ideo a nobis factum dicere debemus, vt ex

eſt oratio: omnis enim pars oratio eſt. deinde ſic deſcendit ad ſpeciem, ita vt excludat quatuor illas partes medias, quib⁹ fides fit: Animum, inquit, auditoris idonee comparans, ſed quia & in epilogis animi comparãtur, ita proprium complectitur, vt excludat etiam epilogos. Ad reliquã, inquit, dictionem. Ita ergo exordii plena definitio eſt. Exordium eſt oratio, animum auditoris idonee comparãs ad reliquam dictionem: Verum cum aliquid fieri volumus primum definire debemus quid ſit illud quod fieri volumus, ut hic de exordio definiuit, quid eſſet: Exordiũ eſt, inquit, oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquã dictionem. deinde debem⁹ definire quid inde fiat, vt hic fecit: Quod eueniet, inquit, ſi eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Sed quia non bene aliquid facimus, niſi prius ſciamus vbi faciendum ſit, prius oſtendit vbi faciẽdum ſit, poſtremo quemadmodum faciendum ſit. Ait ergo, tũc nos optime exordiri, ſi cauſarum genera cognoſcamus, hoc eſt vbi faciendum ſit. Genera cauſarũ ſunt quinque, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum.) Hic quæſtio naſcitur, Cum ſupra dixerit genera cauſarum tria eſſe, demonſtratiuum, deliberatiuũ, iudiciale, cur hic rurſus genera cauſarum quinq; eſſe dixit? Verum hæc quæſtio occulta nimis ratione, ac difficili diſputatione diſſoluitur. Animaduertere enim debemus, quid Cic. ſecutus ſit. Res multæ ſunt, quarum vna ſubſtantia reliquæ accidũt, itaq; cum ſubſtantiæ acciderit vna qualitas, poteſt & alia accidere, ſed quæ non ſit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit. vtputa ſi dicas, foliorum genera duo ſunt, nempe de membrana, & de charta tunc dicitur. hic folium ſubſtantia eſt acceſſit ei vna qualitas, membrana & charta, poteſt tamen eidem ſubſtantiæ, id eſt folio, alia qualitas accidere, quæ non ſit in eodẽ genere, in quo prima qualitas. ſi dicas, foliorum genera ſunt tria: eſt oblongum, eſt latũ, eſt quadratum. Quare ſi circa primam qualitatẽ numerus definitionis varietur, vitiũ eſt. ſin autem in eadem ſubſtantia circa alias qualitates numerus definitionis varietur, non eſt vitium. Vt hic ait, primum cauſarum genera tria ſunt. cauſa hic ſubſtantia eſt accidit ei vna qualitas, vt ſit demonſtratiuum genus deliberatiuum, iudiciale. Deinde ait, cauſarum genera

ſtatim ſine oratione noſtra auditoris fauet animus. Admirabile eſt a quo alienatus eſt animus eorum, qui audituri ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa & honeſtatis turpitudinis particeps, ut beneuolentiam pariat & offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcẽdum negotijs cauſa implicita eſt. Quare, cum tam diuerſa ſint genera cauſarũ, exordiri quoq; diſpari ratione in unoquoq; genere neceſſe eſt. Igitur exordiũ in duas partes diuiditur, in principium & inſinuationem.

Principium eſt oratio perſpicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio, eſt oratio quadam diſsimulatione & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum. In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt uehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinuationem. Nam ab iratis, ſi perſpicue pax, & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, ſed augetur potius, atq; inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſa neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ, ſi dubiam iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordium eſt. Sin autem partem turpitudinis, & partem honeſtatis habebit, beneuolentiã captare oportebit, ut in genus honeſtum cauſa tranſlata uideatur. Cum autem erit honeſtum cauſæ genus, uel præteriti principium poterit: & ſi commodum fuerit, aut a narratione incipiemus aut a lege aut ab aliqua firmiſsima ratione noſtræ dictionis: uel ſi uti principio placebit beneuolentiæ partibus utendum eſt, ut id quod eſt, augeatur. In obſcuro autem genere cauſæ, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc quoniam quas res exordio conficere oporteat dictum eſt, reliquum eſt, ut oſtendatur quibus quoq; res rationibus confici poſsit.

Beneuolẽtia quatuor ex locis comparatur, ab noſtra, ab aduerſariorum, ab iudicum perſona, ab ipſa cauſa. Ab noſtra, ſi de noſtris factis, & officijs ſine arrogantia dicemus, ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus, ſi quæ incommoda acciderint, aut quæ inſtant difficultatẽs, proferemus, ſi prece & obſecratione humili, ac ſupplici utemur. Ab aduerſariorum autẽ, ſi eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter, malitioſe factum proferetur. In inuidiã, ſi uis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atq; eorum uſus arrogans & intollerabilis, ut his rebus magis uideantur, quam cauſæ ſuæ confidere. In contemptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignauia, deſidioſum ſtudium, et luxurioſum otium proferetur. Ab auditorum perſona beneuolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuete geſtæ proferẽtur, ut neque aſſentatio nimia ſignificetur, & ſi de his, quam honeſta exiſtimatio, quantaq; eorum iudicij, & authoritatis expectatio ſit, oſtendetur. Ab ipſis rebus, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorum cauſam per contemptionem deprimemus.

Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe: aut ad omnes,

quinq; ſunt: licet eadem ſit ſubſtantia, alia tamen ei qualitas accidit, in iudiciali enim, ſiue alio genere cauſæ inuenitur & honeſtum cauſę genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obſcurũ. Ergo duplici hoc modo poſſumus intelligere, aut quod ſubſtantiæ multæ ſæpe accidũt qualitates, aut quod multæ qualitates ſubſtantiales ſunt: id eſt, quod eis qualitatibus poſſunt aliæ accidere qualitates, vt hic ſubſtantia eſt cauſa, accidit cauſæ vt ſit iudicialis, itaq; iudicialis qualitas eſt. Rurſus hæc ipſa qualitas ſubſtantialis eſt. nam accidit ei, vt habeat in ſe aut honeſtum cauſæ genus, aut admirabile, aut humile, aut anceps, aut obſcurum. Item in deliberatiuo genere cauſę vel demonſtratiuo, poteſt hoc ipſum euenire. Quare nullus hic error eſt generis cauſarum, circa definitionem numeri ſiquidem ſubſtantiæ nunc plures accidũt qualitates, vt ſupra docuimus: nũc multæ ſunt qualitates ſubſtantiales. i. quibus poſſunt aliæ incidere qualitates, quod ſimiliter ſupra docuimus. Ergo quinque genera dixit eſſe cauſarũ, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. Et definit genera ipſa. Honeſtũ, inquit cauſæ genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet auditoris animus.) Definitio nunc ex rebus ipſis, nunc ex euentu rerum colligitur. Has itaque definitiones Cice. non ex rebus ipſis, ſed ex euentu rerum colligit. Sæpe. n. honeſtis vel nõ honeſtis rumorum opinionibus abutimur, & qa rumori facile creditur (peruenit autem rumor vſq; ad iudicem, orator porro apud iudicem agit) neceſſario non rem honeſtum ſequi debet, ſed opinionem, quę etiam iudici nota eſt. Ergo Cicero honeſtum cauſæ genus non ex rebus definiuit, ſed ex euentu rerum, qui notus eſt iudici. Honeſtum, inquit, cauſæ genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet auditoris animus. Ergo ſi & ſtatim, & ſine oratione noſtra fauet iudex opinionem ſequitur. i. euẽtum rerum. Admirabile, a quo eſt alienatus animus eorum qui audituri ſunt.) Et hæc definitio de animis iudicum eſt, Admirabile eſt inquit, cauſæ genus, cum is defenditur, quem ob magnitudinem criminis defendi nullus poſſe credebat. itaq; hic iudices beneuoli faciendi ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendẽdum videtur.) Humile cauſę genus eſt, ſi de re abiecta ſit controuerſia. In hoc genere attenti au

aut ad eos qui audiunt, aut ad aliquos illuſtreis homines, aut ad deos immortaleis, aut ad ſummam Reip. pertinere. & ſi pollicebimur nos breui noſtram cauſam demonſtraturos, atq; exponemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt.

Dociles auditores faciemus, ſi aperte, & breuiter ſummam cauſæ exponemus, hoc eſt, in quo conſiſtat controuerſia. Nam & cum docilem uelis facere, ſimul attentum facias oportet. Nam is maxime docilis eſt, qui attentiſſime eſt paratus audire. Nũc inſinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum uidetur.

Inſinuatione igitur utendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, ut ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maxime: ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo: aut ſi ab ijs, qui ante dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum uidetur: aut ſi eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audiret oportet, defeſſi ſunt audiendo. nam ex hac quoque re non minus, q̃ ex primis duabus in oratorem nonnunquã animus auditoris offenditur. Si autem cauſæ turpitudo cõtrahet offenſionem: aut pro eo homine in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut pro re hominem: aut pro homine rem; ut ab eo quod odit, ad id quod diligit auditoris animus traducatur, & diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde, cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere ea quæ indignantur aduerſarij, tibi quoq; indigna uideri. Deinde, cum lenieris eum qui audiet, demonſtrare nihil eorum ad te pertinere, & negare te quicquam de aduerſarijs eſſe dicturum, neq; hoc, neque illud, ut neq; aperte lædas eos qui diliguntur, & tamen id obſcure faciens, quoad poſſis alienes ab eis auditorum uoluntatem, & aliquorum iudicium ſimili de re, authoritatem proferre imitatione dignam. Deinde, aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem; aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare. Sin oratio aduerſariorum fidem uidebitur auditoribus feciſſe, quod ei qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu; oportet aut de eo quod aduerſarij ſibi firmiſſimum putarint, & maxime ij qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri, aut ab aduerſarij dicto exordiri, & ab eo potiſſimum, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione uti quid primum dicas, aut cui potiſſimum loco reſpondeas cum admiratione. Nam auditor cum eum defenſorem quem aduerſarij perturbatum putant oratione, uidet animo firmiſſimo cõtradicere paratum, plerunq; ſe potius temere aſſenſiſſe, q̃ illum ſine cauſa confidere arbitratur. Sin auditoris ſtudiũ defatigatio abalienauit à cauſa, te breuius, q̃ paratus fueris eſſe dicturum, commodum eſt polliceri, non imitaturũ aduerſarium. Sin res dabit, non inutile eſt aliqua re noua, & ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata ſit; quod genus ſtrepitum, acclamationem, aut iam parata, quæ uel apologum, uel fabulam, uel aliquam contineat irriſionem: aut ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triſte, nouum, horribile ſtatim non incommodum eſt inijcere. Nam ut cibi ſatietas & faſtidium, aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur; ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renouatur. Ac

ditores faciendi ſunt. hæc quoque definitio de animis iudicũ ſumpta eſt. Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa & honeſtatis & turpitudinis, particeps.) Hęc definitio & ab ipſis reb⁹ ſumpta eſt. Verum anceps, inquit, cauſa duobus modis eſt, ſi aũt iudicatio dubia ſit, aut inhoneſtiſſima materia, vt in Oreſtis themate: quia non una ratio eſt, iudicatio quoq; fit dubia. Occidiſti, iure occidi: nã illa patrem meum occidit, etiã ſi patrem occidit, non iure a filio mater occiſa eſt. Iudicatio, An cum illa patrem occiderit, iuſte a filio occiſa videat. Deinde poteſt & hæc eſſe ratio, Iure occidi, nam vt id facerem, Apollo reſpondit. Infirmatio rationis. Etiam ſi Apollo id reſpondit, non iuſte a filio mater occiſa eſt, Iudicatio, An cum Apollo reſponderit, iuſte mater a filio uideatur occiſa. Ergo in hoc themate iudicatio dubia eſt. Deinde fit anceps cauſæ genus, ſi habeat in ſe cauſam & honeſtatis & turpitudinis, ſi lenonis filius fortiter faciat, & præmium petat, honeſtum eſt, quod fortiter fecit: turpe, quod filius lenonis. in hoc quoq; genere cauſæ beneuolentiam cõparare debemus. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcẽdum negotiis cauſa implicata eſt.) Quod obſcurum eſt: tribus modis ſemper obſcurum eſt: ſi aut is qui enarrat non intelligit, aut is cui narratur tardior eſt, aut ſi res ipſa perplexa eſt. Verum hic duo tãtum poſuit. ſuperfluum enim fuerat, cum de oratore hic perfecto loquatur, ſi aliquid de eius imprudentia diceret. Hic itaq; iudices dociles facere debem⁹. Ergo oſtẽdit primum quid eſſet exordiũ animorum, inquit, commotio. deinde oſtendit quid inde fiat: aut attentus, aut docilis, aut beneuolus. deinde vbi fiat: id eſt in generibus quinq; cauſarum: & oſtendit quæ eſſent genera. nunc per quid faciendum. ſ. per principium, & inſinuationem. Itaq; breuiter quid in hac lectione contineatur explicabimus. Exordium, inquit in duo diuiditur, in principium & inſinuationem. Horum duorum hanc differentiam teneamus: In principio aperte, & vt ipſe ait, protin⁹ iudices nobis aut attentos, aut dociles, aut beneuolos comparamus. In inſinuatione vero occulte, & quibuſdam circuitionibus. Hoc quoq; compendium tenere debemus, q in omnibus cauſæ generibus principio nobis vtẽdum eſt: in admirabili vero nunc inſinuatione, nũc principio. Principio tunc ſi auditores non omnino erunt alienati: inſinuatione tũc ſi vehementer erunt alienati. Beneuolentia quatuor ex locis cõparatur, ab noſtra, ab aduerſariorum, ab iudicum, ab ipſa cauſa. IIII.

beneuolos, inquit, iudices a quatuor locis facere debemus. vel poſſum⁹, a noſtra perſona, ab aduerſariorum, a iudicum, ab ipſa cauſa. Rurſus a noſtra perſona quatuor ex locis beneuolentiam iudicis poſſumus comparare. ſi de noſtris, inquit, factis & officiis ſine arrogantia dicemus. plena enim gloria in his duobus eſt, in factis & officiis. Officium eſt quod vel ex legibus, vel ex natura neceſſe eſt nos implere. factum vero eſt, quod ſupra q̃ debemus, præſtamus. Ergo ſi de noſtris factis & officiis, ſed ſine arrogantia dicemus. Deinde ſi crimina, inquit, illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus. Id eſt, ſi ea quæ ad deformationẽ perſonæ noſtræ præter iudicialẽ quæſtionem fuerint obiecta, diluemus. deinde, ſi aliquid futurum mali prædicemus, quomodo ipſe Cicero ad iudices: Moneo, prædico, ac denuncio. Poſtremo a noſtra perſona beneuolentiã comparamus, ſi, inquit, pro nobis ſupplici vtamur oratione. Deinde ab aduerſariorum perſona, tribus ex locis beneuolentiã iudicis cõparamus, ſi eos aut in odiũ, aut in contẽptionẽ, aut in inuidiã deduxerim⁹. In odiũ ſic, ſi eorum turpia vel crudelia facta proferamus. in inuidiam ſic, ſi eorum potentiam, gratiã, pecuniam proferamus. Et quoniam hæc interdum non modo non criminis, ſed etiam decori ſunt, recte addidit, Horũ omnium vſum arrogantem. multæ enim res per ſe malæ ſunt, multę cũ medię, ex euentu bonę vel malæ fiunt. Deinde in contemptionem ſic aduerſarios adducimus, ſi eos contemnẽdos eſſe dicamus, q aut negligẽtes ſint, aut ignaui. Ab iudicum perſona vero duobus ex locis beneuolẽtiam cõparamus: ſi eorum bene geſta ſine adulatione proferamus, & ſi dicamus prudentis iudicio magnam eſſe expectationem. Poſtremo ab ipſo negotio duob⁹ ex locis beneuolẽtiam comparamus, ſi noſtram cauſam laudando extollamus, aduerſariorũ vituperando deprimamus. Attentos autem faciemus, ſi demõſtrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua.) Nunc docet quemadmodum attentos iudices facere debeamus.

ſeparatim quidem, quæ de principio & inſinuatione dicēda uidebantur, hæc ferè ſunt: nunc quiddam breue communiter de utroq; præcipiendum uidetur. Nūc quiddam breuiter & communiter de utroque præcipiendum uidetur.

Exordium ſententiarum, & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ pertinent ad dignitatem continere in ſe, propterea q. id optime faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime cōmendat. Splendoris, et feſtiuitatis, & concionitudinis minimum, propterea q. ex his ſuſpicio quædam apparationis, atq; artificioſæ diligentiæ naſcitur, quæ maxime orationi fidem, oratori adimit authoritatem.

Vitia uero hæc ſunt certiſsima exordiorum, quæ ſummopere uitare oportebit; uulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plureis cauſas poteſt accommodari, ut conuenire uideatur. Cōmune eſt, quod nihilo minus in hāc, q̃ in contrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Commutabile eſt, quod ab aduerſario poteſt leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus uerbis, aut ſententijs ultra, q̃ ſatis eſt, producitur. Separatum eſt, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt. nec ſicut aliquod membrum annexum orationi. Tranſlatum eſt, quod aliud conficit, q̃ cauſæ genus poſtulat. ut ſi quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam cauſa deſiderat; aut ſi principio utatur, cum inſinuationem res poſtulat. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordijs præcepta traduntur; hoc eſt, quod eum qui audit, neq; beneuolum, neque attentum, neq; docilem reddit; aut, quo profecto nihil peius eſt, ut contra ſit facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

beamur: Attentos, inquit, iudices faciemus, ſi nos magna promittamus dicturos eſſe: vt ait Vergilius, Maius opus moueo. deinde ſi noua nos dicturos eſſe dicam⁹. Interdum etiā, ſi magna, inquit, non ſit res tamen noua, animos auditorum facit attētos. Poſtremo ſi incredibilia, neceſſario etenim attente audiendū eſt, quod vix credi poſſe promitto. Deinde ſi hæc, inquit, magna noua incredibilia dicamus, nunc ad omneis pertinere. vt ſæpe Cicero, de quo agitur, non ſolum ad reū, ſed omnium fortunas dicit ptinere. Nūc ad eos qui audiunt.) Vt Cicero ſæpe ait, hoc ideo agi vt iudicibus iudicia transferantur. Nunc ad aliquos illuſtres.) Si dicamus rem iuſtam ad ſacerdotes, ad ſenatores, vel alios huiuſmodi ptinere. Nunc ad deos immortales.) Vt Cicero de domo ſua dicit, Rem ad deos pertinere, ne ipſi Ciceronem domo expuliſſe videantur. Nunc ad ſummam Reip. pertinere.) Ergo his omnibus attentos iudices facimus. Et ſi nos pollicebimur.) Nec nō, inquit, etiam tunc attentos iudices facimus, cum nos breuiter dicturos eſſe promittimus. & ne mentiri nos iudices putent, q̃ breuiter nos dicturos eſſe pmittimus. Exponere, inquit, debemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt. Deinde oſtēdit, quo pacto dociles auditores facere debeamus. Dociles auditores faciemus.) Si, inquit, in principijs ea quæ ſunt nobis dicenda, ponamus, vt nobis iudices ad cognoſcendum negotiū cōparemus, prçterea īquit, cū dociles iudices facimus, ſimul attentos iudices facere debemus. ita ipſe Cice. in Cluentiana faciles iudices, cum ait: Animaduerti iudices omnem accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes. Deinde facit attentos, cum ait, Quarum alterum mihi, & magnopere confidere videbatur inuidia inueterata iudicij Iuniani. & reliqua. Tunc etenim, inquit, iudex melius docilis fiet, ſi & attentus fuerit effectus. Hæc de principijs. Nunc nobis de inſinuatione dicendum eſt. Inſinuatione, igitur vtendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt.) Diximus principiorum triplicem eſſe finem, ſcilicet vt aut beneuolos iudices, aut attentos aut dociles faciamus. idem nobis & in inſinuatione faciendum eſt. Sed hoc intereſt, quod in principijs hoc aperte facimus, in inſinuatione occulte, & quibuſdam circuitionibus, nec in alio cauſæ genere, niſi in admirabili, tunc cum animi iudicum erunt vehemēter offenſi. Ergo, inquit, inſinuatione tunc erit nobis vtendum cū animi iudicū fuerint offenſi. Et oſtēdit quibus rebus offenſos iudicū aīos poſſimus agnoſcere. prius. n. vulnus inſpiciēdū eſt, ſic apponēda medicina. Tribus, inquit, vel maxime cauſis animi iudicum offendūtur. Verū cū ait Maxime, oſtendit & alijs cauſis offendi iudices, ſed his pleruñque, ſi aut in negotio ipſo ineſt aliqua turpitudo, vt res ipſa præter perſonas aut iudicis, aut gentis pariat offenſionem: aut ſi iam aliquid iudicibus ab his qui primum dixerūt, perſuaſum videtur, & ideo is qui poſt dicturus eſt, non libenter audiatur: aut ſi illi qui audituri ſunt, alios audiendo cœperint eſſe offenſi. Quare cum hæc animaduerteris, ſingula hæc dicendi arte ſanabis. Si cauſæ turpitudo cōtrahēt offenſionem.) Duobus modis cauſa cōtrahit turpitudinem. aut enim res turpis eſt, aut perſona. Si, inquit, perſona turpis fuerit, aut alium hominē ſubijcies qui amatur, aut rem pro perſona. Deinde ſi res turpis fuerit, aut aliam rem quæ honeſta eſt ſubijcies aut p re hominem. ſi vtrunq; turpe fuerit, & res & perſona, commodum erit cauſam ſuſcipere, tamen ſi quid leuiter turpe fuerit poteſt ſuſcipi. Deinde, inquit debebis, diſſimulare defenſionem, poſtquam mitiores reddideris auditores, paulatim ingrediaris eandem defenſionem, & dicere ea quæ aduerſarijs diſpliceant, tibi etiam diſplicere, ſed nihil horum ad tuum negotium pertinere. Deinde, inquit, occulte & de aduerſarijs detrahere debebis. Poſtremo, inquit, de ſimili negotio aliquorū iudicum afferri oportebit exēplum. Animaduertere tamen debemus, vt ī inſinuatione quatuor locis præceperit beneuolentiam. comparanda. n. ab ipſa cauſa, a noſtra perſona, ab aduerſariorum, a iudicum. A cauſa dixit poſſe beneuolentiā comparari, vbi ait: Aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem qui diligitur, interponi oportet. & reliqua. Deinde oſtendit quemadmodū a noſtra perſona beneuolentiā comparemus, cum ait. Et diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere ea quæ indignentur aduerſarij, tibi quoq; indigna videri. Ab aduerſariorū vero perſona, docet quēadmodum beneuolentiam comparemus, cum dicit: Et negare te quicquam de aduerſarijs eſſe dicturum, neq; hoc, neq; illud, vt neq; aperte lædat eos qui diliguntur, & tamen id obſcure faciens quoad poſſis alienes ab eis auditorum voluntatem. Poſtremo docet vt a iudicum perſona beneuolentiam comparemus, cum ait Et aliquorum iudicium ſimili de re, aut authoritatem proferre imitatione dignam. Verum quod ait, Deinde, aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare. Etenim ſemper poſt exemplū facienda eſt comparatio. Comparatio porro nunc a pari, nūc a maiori, nunc a minori ſemper fiat neceſſe eſt. Sin oratio aduerſariorum.) Oſtendit quod primum fuit, ſi per cauſæ turpitudinem auditores offenſi extitiſſent, quib⁹ modis ab his poſſet beneuolentia comparari. Nūc inquit, ſi oratio aduerſariorum dictis finem fecerit, & ideo iudices videntur abalienati, tribus modis beneuolentiam cōparamus: ſi aut ab eo argumento quod ſibi firmiſſimum crediderant aduerſarij, te dicturum eſſe promittas: aut ſi ab eo dicto incipias, quod aduerſarius nuper dixerit: aut ſi, inquit, cum admiratione dubites, cui potiſſimum reſpondeas quæſtioni. Cum enim inquit, te iudices viderint paratum ad reſpondendum, exiſtimabunt ſibi non recte ab his qui ante dixerunt, id quod crediderāt fuiſſe perſuaſum. Poſtremo docet, quo pacto beneuolentiam nobis a iudicibus comparemus, ſi forte ipſi iudices defatigati fuerint multos audiendo. Primo, inquit, oportebit polliceri breuius te q̃ fueris eſſe dicturum. deinde, ſi ita habebit negotium, utile erit rebus nouis, vel ridiculis riſum iudicibus aut iocum mouere. Atq; id duplici modo. aut ex tempore ſi forte clamor, aut ſtrepitus fuerit exortus aut cogitatis paratiſque, vt vel a fabula incipias, vel ab apologo ad præſens negotium pertinentibus. Fabulæ ſunt, quas fere videmus extitiſſe ex Phædris, Medæis, Clytemneſtris, aliiſq; ſimilibus. Apologi ſunt ea rebus humilibus compoſitæ quædam formæ ac ſpecies ad viſendum, vt extat illa de mure & leone. Ergo ſi, inquit, negotij dignitas patietur, ri-

ſum vel iocum mouere oportebit. Sin autẽ tale negotium fuerit vt iocandum non ſit, a re aliqua triſti & ſeuera commodũ erit incipere. Nam vt, inquit, ſibi faſtidium nunc ſub dulci re, nunc ſub amara releuatur, ita, inquit, ſtudium audiendi apud iudices, nunc rebus ridiculis nunc aſperioribus redintegratur.

Ac ſeparatim quidem quæ de principio, & de inſinuatione dicenda videbantur, hęc fere ſunt.) Supra inquit, Quid in principiis faciendum eſſet, quid in inſinuatione, ſeparatim diſputauimus. nunc inquit, breuiter in vtrũque præcepta dabimus.

Exordium ſententiarũ & grauitatis plurimũ debet habere, & omnia omnino quæ pertinent ad dignitatem in ſe continere.) Sententiarum inquit, non illarum quæ generaliter dieuntur: vt eſt illud, Obſequium amicos, veritas odiũ parit. Præceptum eſt autem, ne quid in principiis generaliter dicatur. Sed hic ſententias accipiamus, ſenſus atq; inuentiones pulchras, atque eaſdem graues. Præterea inquit vt commendati ſimus auditoribus, in exordio omnia illa habere debemus, quæ nobis, vel orationi noſtræ pariant dignitatem. Splendoris & feſtiuitatis & concinnitudinis minimum In exordio, inquit, nihil ſplendidum, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipſa dicendi diligentia diffidentiam negotii demonſtremus. Docuit quid in principiis, quid in inſinuatione, quid generaliter in vtroq; obſeruare debemus. Quare poſtquam oſtendit quid faciendum eſſet, præcipit rurſus quid non faciendum ſit. Vitia vero, hæc ſunt certiſſima exordiorum quæ ſummopere vitari oportebit.) Vitia vero, inquit, hæc ſunt certiſſima exordiorum. Cum ait certiſſima, oſtendit & ſupra ſe nonnihil de vitiis exordii dixiſſe. ait enim. Splendoris & feſtiuitatis, & concinnitudinis minimum in exordio eſſe debebit. Verum hæc maxima vitia exordiorum eſſe dicit, atq; hęc omnino vitanda eſſe præcipit: Vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures poteſt cauſas accommodari, vt conuenire videatur.) Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accõmodari, id eſt quod dicitur generale principium, & quod non vnius, ſed omnium poteſt eſſe cauſarum, ſi ſic incipias. Iouem ego optimum maximũ vellem, ſi fieri poſſet iudices. Cõe, quod nihilo minus in hanc q̃ in contrariã partem cauſę poteſt conuenire.) Cõe eſt, quod nihilo minus in aliq̃ cõtrariam partẽ cauſę poteſt cõuenire. Inter vulgare & commune hoc intereſt, vulgare omnium controuerſiarum eſt, Cõmune in eadem controuerſia vtriuſq; partis. Itaq; commune ſpecie includitur, vulgare vero generale eſt, quare commune erit, quod tam a nobis q̃ ab aduerſariis dici poteſt. Commutabile eſt, quod ab aduerſario poteſt leuiter commutatum ex contraria parte dici. Commutabile eſt, inquit, quod non quidem ab aduerſariis dici poſſit, ita vt a te probatum eſt, ſed commutato verbo vel addito poſſit in parte contraria commutari. Longum eſt, quod pluribus verbis aut ſententiis vltra q̃ ſatis eſt producitur.) Meminimus in duobus eſſe orationem noſtram, nunc in verbis ſingulis, nunc in coniunctis, quæ ſententiæ dicuntur. Itaque inquit longum eſt, quod nimis aut in verbis, aut in ſententiis inuolutum eſt. Separatum quod nõ ex ipſa cauſa ductũ eſt, nec ſicut aliquod membrum annexum orationi.) Separatum eſt, quod non eſt proprii negotii, neq; eius cauſæ qua de agitur, vt ſi homicida tibi accuſandus ſit, & tu ab adulterii facinoribus exordium ſumas. Tranſlatum eſt, quod aliud conficit q̃ cauſæ genus poſtulat, vt ſi quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiã cauſa deſideret.) Tranſlatum eſt, inquit, cum ignorato genere cauſæ, aut dociles pro attentis, aut attentos pro beneuolis faciẽdos nobis iudices putamus. Contra præceptum eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordiis præcepta traduntur.) Contra præceptum eſt, inquit, quod omnino iudicũ animos nõn cõparat ſibi, interdum etiã infeſtos facit. Quare finitis exordii præceptis, nũc nobis de narratione dicendũ eſt.

DE NARRATIONE.

NARRATIO, eſt rerum geſtarum aut ut geſtarum expoſitio. Narrationũ tria ſunt genera. Vnũ genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controuerſiæ continetur. Alterum, in quo digreſsio aliqua extra cauſam aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, de quo agitur, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertium genus eſt remotum a ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa non inutili cum exercitatione dicitur & ſcribitur. Eius partes ſunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in perſonis maxime uerſatur. Ea, quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, treis habet parteis, fabulam, hiſtoriam, argumentũ. Fabula eſt, in qua nec ueræ nec ueriſimiles res continentur, cuiuſmodi eſt: Angues ingentes alites iuncti iugo.

Hiſtoria, eſt geſta res ab ætatis noſtræ memoria remota, quod genus Appius induxit Carthaginenſibus bellum. Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiuſmodi apud Terentium.

Nam is, poſtquam exceſsit ex ephebis Soſia.

Illa autem narratio, quæ uerſatur in perſonis, eiuſmodi eſt, ut in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones, et animi perſpici poſsint, hoc modo.

Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio?
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptus ſuggeris?
Veſtitu nimio indulges, nimium ineptus es;
Nimium ipſe durus es, præter æquum & bonum.

Hoc in genere narrationis multa ineſſe debet feſtiuitas confecta ex rerum uarietate, animorum diſsimilitudine, grauitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſsimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſpe

NArratio eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio.) Definit quid ſit narratio. In definitiõe vero, vt ſæpe iam diximus, omnia quæ ad rem aperiendam pertinent, colligi atq; includi debent. Quia vero quoniam non tantum illa narrantur quæ vere geſta ſunt, ſed etiam illa quæ non ſunt geſta, ſed geri potuerunt. ideo ait, narratio rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Geſtarum rerum expoſitio eſt, negotiorum ciuilium, & hiſtoriarum: vt geſtarum rerum expoſitio eſt, comœdiarum, fabularum, & thematum, quæ in auditorio dicũtur. Ergo tria genera narrationis eſſe dicit. Vnũ quod ſit in cauſæ expoſitione, vt eſt illud, C. Quintius frater huiuſce P. Quintii fuit & huic ſimilia. verum quoniam narratio cauſæ non id ſolum agit, ut res geſtas explicet, verum etiã multa futuris prępſtruit quęſtionibus, animaduertamus vt Cic. vtrũq; complexus ſit. In quo ipſa cauſa, inquit.) Hoc ad rerum expoſitionem, Et omnis ratio controuerſiæ cõtinetur.) Hoc ad quęſtiones pertinet. Ergo vnũ narrationis genus eſt, in quo ipſa cauſa & omnis ratio controuerſiæ continetur. Aliud genus narrationis eſt quod extra cauſam eſt, ſed ad cauſam facit. vt eſt illud: Agonis eſt quædam Lilybetana liberta Veneris Eryeinæ. Hæc narratio extra cauſam eſt. agitur.n. qui magis debeat accuſare. ſed tamen ad cauſam facit. Locus enim introducitur. i quo ſe Cæcilius iniuriam a Verre paſſum eſſe cõmemorat, qua ſe læſum accuſare debere contendit. Verum hæc narratio extra cauſam quatuor modis ſit. aut criminationis cauſa, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis. Criminationis cauſa ſit vt, Dio quidam fuit Haleſinus, P. Aſellius mortuus eſt, C. Sacerdote prætore. ſimilitudinis cauſa ſit, vt eſt illud. Sic iſte multo ſceleratior & nequior q̃ ille Adrianus, aliquãndo etiam felicior fuit. Digreſsio & hæc videri poteſt, ſed non eſt, quia non interponitur narratio, quę cauſę eſt deliberationis. Delectationis cauſa ſit, non alienæ ab eo negotio quo de agitur. ut ſi prata, ſi nemora, ſi fontes riuoſq; deſcribas, & hanc ipſam deſcriptionem ad cauſam applices. Amplificationis cauſa ſit, vt eſt illud de Eryphila, quæ viſum ornamentum adamauit. Amplificat crimẽ Verris, q cũ illa rem viſam adamauerit, Verres multa etiam non viſa concupierit. Ergo ſecundum genus narrationis hæc eſt quę digreſsio dicitur, quæ ſit aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis cauſa. Tertiũ genus narrandi

randi eſt, quod extra oratorem eſt, hoc eſt quod ait. Remotú a ciuilibus cauſis.) Eſt autē poetarū vel hiſtoriographorū. dat tamē curſim etiam in hanc narrationē præcepta. Hæc, inquit, narratio remota a ciuilibus cauſis duo mēbra habet. Nam aut propter negotia exponēda ſumitur, quod eſt comœdiographorum, vel tragœdiographorum: vel propter perſona. Verſidiei vero in vtroq; verſantur. nā Vergilius Aeneę & mores, & facta deſcribit. Ergo hęc narratio extra oratorem, in duo diuiditur: in negotia, & in perſonas. verum illa narratio quæ in negotiis eſt, tres habet partes Fabulā, Hiſtoriam, Argumentum. Fabulam, dicit eſſe, quæ nihil veri nec veriſimile continet. & dat exemplū cuius modi eſt, Angues ingētes alites iuncti iugo. Verum hic quæſtio eſt, cum in definitione generali narrationis dixerit, narratio eſt rerū geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio, cur in fabulæ definitione quæ vtique quoniam & ipſa narratio eſt generi ſimilis eſſe debuit? Sed hoc in ſententiis diuerſitate non conſiſtit, ſed potius in reuocando ad memoriā per ſubintellectionem. quaſi dicat: fabula eſt expoſitio, vel narratio, in qua nec veræ nec veriſimiles res continentur. Deinde, euentus varietas eas ab hiſtoria diſgregat, cum ſit, Hiſtoria eſt, quę res veras cōtinet, ſed a noſtra memoria remotas. et dat exēplū. Quod genus eſt, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. Argumentū eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit.) Argumentum eſt, quod quidem non eſt factum, ſed fieri potuiſſe creditur. vt in Terētio, adoleſcentis vita narratur, Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia. A negotiis ergo narratio tres partes habet, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula nihil veri, nec veri ſimile continet: hiſtoria geſta præteritorum: argumentum nō verum, ſed veriſimile. Illa autē narratio, quę verſatur in perſonis exprimendis, talis eſſe inquit, debet, vt in narratione rerum vim perſonæ agentis, & animos oſtendat. & dat exemplum de Terentio, vbi Demeæ & Miſionis ſenum perſonarū contentio ſecernitur: Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Miſio? cur perdis adoleſcentē nobis? & reliqua. In his omnibus & rigor & auſteritas perſonæ obiurgantis oſtenditur. Verum ne nos perturbet, q & in illa narratione quæ in negotiis eſt, ſæpe etiam perſona

rato incommodo, ſubita lætitia, iucundo exitu rerum. Verum hæc ex iis, quæ poſtea de elocutione præcipientur, ornamēta ſumūtur. Nūc de narratione ea, quæ cauſæ cōtinet expoſitionē, dicendum uidetur. Oportet igitur eam treis, habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis ſit.

Breuis erit, ſi unde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab ultimo repetetur: & ſi cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe, eius partes non dicentur (nam ſæpe ſatis eſt quid factum ſit dicere, non ut enarres quemadmodum ſit factum) & ſi non longius, quàm quòd ſcitu opus eſt, in narrando procedetur: & ſi nullam in rem aliam tranſibitur, & ita ſi dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum ſit id quod dictum non ſit, intelligatur: & ſi non modo id quod obeſt, uerum etiam id, quod nec obeſt, nec adiuuat præteribitur: & ſi ſemel unumquodque dicetur: & ſi non ab eo in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cum ſe breues putent eſſe, longiſsimi ſint cum dent operam, ut res multas breuiter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plureis quàm neceſſe ſit. Nam pleriſq; breuiter dicere uidetur, qui ita dicit: Acceſsi ad ædes, puerū euocaui, reſpondit, quæſiui dominum, domi negauit eſſe. Hic tametſi tot res breuius non potuit dicere: tamen quia ſatis fuerat dixiſſet, Domi negauit eſſe, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere uitanda eſt breuitatis imitatio, & non minus rerum non neceſſarium, quàm uerborum multitudine ſuperſedendum eſt.

Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi ut quodq; primum geſtum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo ſeruabitur, ut ita narrentur, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri uidebuntur. Hic conſiderandum erit, ne quid perturbate, ne quid contorte dicatur, ne quā in aliā rem tranſeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid quod ad rē pertineat, prætereatur; & omnino quæ præcepta de breuitate ſunt, hoc quoq; in genere ſunt conſeruanda. Nam ſæpe res parum eſt intellecta longitudine magis, quàm obſcuritate narrationis. Ac uerbis quoq; dilucidis utendum eſt, quo de genere dicendum eſt in preceptis elocutionis.

Probabilis erit narratio, ſi in ea uidebūtur eſſe ea quæ ſolent apparere in ueritate, ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur, ſi cauſæ factorum extabunt, ſi fuiſſe facultates faciundi uidebuntur, ſi tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis, ſi locus opportunus ad eandem rē, qua de re narrabitur fuiſſe oſtendetur, ſi res & ad eorum qui agent, naturam, & ad uulgi rumorum & ad eorum, qui audiunt opinionem accommodabitur, ac ueri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit.

Illud autem prætere a conſiderare oportebit, ne aut cum obſit narratio, aut cum nihil proſit, tunc interponatur, aut non loco, aut non quemadmodum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam argumentando, & cauſam agendo lenire oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad unamquanq; confeſtim rationem accommodare, ut uulneri præſto medicamentum ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cum ab aduerſariis re expoſita, noſtra nihil intereſt iterū, aut alio modo

deſcribitur. nam deſcribitur Catilina, deſcribitur Sertorius, & cæteri, & illa rurſus narratione quę de perſonis eſt, geſta ēt narrantur. non inquā nos perturbēt, quia mixta ſunt. ſed animaduertere debemus, quid propter qd dicatur. Sępe enim perſona deſcribitur, vt negotiū pateſcat: ſæpe geſta narrantur, vt apertius qualis ſit perſona videatur. Sed ad pręceptum narrationis illius reuertitur, quæ ipſam cauſam continet, & totius controuerſiæ narrationem. Oportet igitur eam treis habere rēs, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit.) Oportet igitur eam treis habere virtutes, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Treis virtutes ſunt narrationis, vt breuis ſit narratio, vt aperta, vt probabilis. Verum vt hæc tria ſemper omnia ſint, non vnum aliquod ex tribus. itaq; iſtæ virtutes narrationis licet & aliis partibus orationis conueniant, narrationis tamen ſunt propriæ. aliarū autem partium orationis virtutes narrationi conuenire non poſſunt: quælibet repręhenſio, quælibet confirmatio, quælibet criminatio poteſt habere hæc tria, ſed quaſi aliena. ipſa autem quæ habent, narrationi non conueniunt, vt inductiones, vt ratiocinationes, & reliqua huiuſmodi, quæ fidei ſunt, non affectus. Igitur tres iſtæ virtutes narrationi oratoriæ conuenire poſſunt, & illi narrationi quæ extra ciuiles cauſas eſt. nā & hiſtoria & breuis eſſe debet in expoſitione, & aperta, & probabilis, vt Saluſtius ſibi omnia in Catilina tribuit: Quā breuiſſime potero, paucis abſoluam. Cum aliis hiſtoriographis ſingula tradidiſſet in libro primo hiſtoriarum, dat Catoni breuitatem, Romani generis diſertiſſimus paucis abſoluit: Fannio vero veritatem. Sed antequam dicamus. vt breuis narratio fiat, vt aperta, vt probabilis, principio dicendum videtur quid ſit narratio oratoria, quid agat, vel quo diſtet a reliquis partibus orationis. Oratio quęque negotium explicat, atque inſinuat audienti, narratio dicitur, explicans quid geſtum ſit, aut per verum, aut per veriſimile, id eſt aut per id quod geſtum eſt, aut per id quod geri potuit. quæ oratio tāetſi partibus narratione plenis inclinetur in actoris commodum, non tamen ad pugnam eſt timio eaſdem partes ducit. Negotium enim iudici inſinuatur, non pars negotii. Agitur enim vt cauſam iudex norit: Cau-

narrare, aut cum ab ijs, qui audiunt, ita tenetur negotium ut noſtra nihil interſit, eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat, quo de genere agemus tum, cū de diſpoſitione dicemus, nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non quemadmodum cauſa poſtulat, narratur, cum aut id, quod aduerſario prodeſt, dilucide, & ornate exponitur, aut id, quod ſeipſum adiuuat, obſcure dicitur, & negligenter. Quare ut hoc uitium uitetur, omnia torquenda ſunt ad commodū ſuæ cauſæ, cōtraria, quæ præteriri poterūt prætereūdo, quæ illius erūt, leuiter attingendo, commoda ſua diligēter & enodate narrando. Ac de narratione quidē ſatis dictum uidetur; deinceps ad partitionem tranſeamus.

ſa vera duarum partium eſt. ſed ſubtilitas exponentis aliqd quod ſuæ parti proſit inſinuat. nam iudex ſic ab vno audit, quaſi extra partem. Sed vere is optimus patronus eſt in narrando, qui ita narrat, vt & aduerſarius ita narrare potuiſſe credatur. verum talis oratio eſſe non poteſt, cum crimina proponuntur. Quibus in propoſitionibus, & ſi dicatur, illud fuit, illud conſecutum eſt, & cætera ſimilia tamen narratio non eſt. Quoniā hæc oīa ad criminationē cōtinuo ducūtur. et nō id agit in hac oratione, vt iudex ſciat cauſam, ſed vt audiat crimē admiſſum. At in narratione, cū cauſa omnis fuerit explicata, tunc crimen aut ab accuſatore proponitur poſt narrationem, quaſi intentio: aut a defenſore quaſi quæſtio, vt purgetur. Sextus Roſcius occiſus eſt, accuſator dicit a filio, Tullius negat. hinc eſſe criminatio poteſt, & defenſio. Inſinuatur iudici per narrationem totum negotium, vbi, quādo, quomodo Sex. Roſcius ſit occiſum. Hoc dicat vtraq; pars neceſſe eſt. huic ſinguli ſubtiliter interijciunt id, quod parti ſuæ prodeſſe poſſit, non pugnæ modo, ſed adiuncta veriſimilitudine, vt, ita narret quaſi & aduerſarius eodem modo narrare poſſit. Explicito negotio, cauſaq; cognita, incipit aduerſarius dicere q Sex. Roſcium filius interemit: & hæc criminatio. Si autem defenſor eſt, proponit crimen quaſi quæſtionem. Occidiſſe patrem Sex. Roſcius arguitur: & affert argumēta, quibus hoc poſſit diſſoluere. Ita in dictionibus aliis criminationes intelliguntur, vel propoſitiones criminum, cum oratio exponendi quodammodo implicitam ſecum habet intentionem, vt occidiſti aut abſtuliſti. At vbi narratio eſt, poſt narrationem dicuntur, ſed tamen in narratione ſignificātur iudici, non aperte ab oratore dicūtur. Breuis erit, ſi vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & nō ab vltimo repetetur.) Breuis erit, ſi vnde neceſſe eſt, inde initium ſumet, non ab vltimo repetet. Dixit ſupra narrationem oratoriam tres virtutes habere debere: vt breuis ſit, vt aperta, vt probabilis. Nunc docet breuis narratio quemadmodum eſſe poſſit, & breuis pro qualitate negotii. Breuis, inquit, erit, ſi initium ſumas a rebus neceſſariis, non ab vltimo. vtputa, ſi nobis bellum Troianum narrandum ſit, debemus a raptu Helenæ incipere, nō a Leda, quæ Helenam genuit. Ergo præcepta dat in breuem narrationem, quæ in initio narrationis, quæ in fine, quæ in medio ſeruare debeamus. Atque hoc præceptum de initio narrationis eſt, quod ait, Breuis erit, ſi vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, nō ab vltimo repetetur. Et ſi cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe, eius partes non dicentur.) Vtputa cum ſufficiat dicere Occidit, & non dicamus, & voluit, & potuit, et occidit, cum harū partiū ſumma ſit, occidit, & hoc dixiſſe ſufficiat. verum hoc præceptum de medio narrationis eſſe poteſt. Et ſi non longius, q̄ quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur.) id eſt, ſi narres quouſque narrādum eſt, non etiam illa narrentur, quæ iam in tractatus cadunt. vtputa, quidā fortiter fecit, petit præmii nomine agrarii dimidiū, contra dicitur. Narrandum eſt, quemadmodū fortiter fecerit: nō etiā quemadmodū ad ciuitatem regreſſus ſit: & quemadmodū præmium petierit, & quemadmodū ei contradictum ſit. verū hoc præceptum de fine narrationis eſt. Et ſi nullam in rem aliā trāſibitur.) Scilicet vt illa tantum narres quæ ad cauſam pertinēt: non etiam aliqua quæ extra ſunt, & quæ ad negotium minime pertinent. Et ſi ita dicetur, vt nonnunquam ex eo quod dictū ſit, id quod non ſit dictum intelligatur.) Vt poſita ſecunda, quæ ſunt ſua prima declarent. Si dicas inde cū reuerſus eſſem, vtiq; cum dicis, reuerſus, oſtendiſti & profectū te neſcio quo, & peruenisse, poſtremo reuerſum. Et ſi non modo id quod obeſt, verum etiā id, quod neque obeſt, nec adiuuat, præteribitur.) Etenim qui breuitatē ſtudet, non modo illa in narratione præterire debet quæ obfutura ſunt, verum etiam illa quæ nihil profutura.

Et ſi ſemel vnumquodq; dicetur.) Id eſt vt nō modo illa prætereantur quæ aut obfutura ſunt aut nihil pfutura, veruntetiam illa quæ proſunt, vt ſemel dicantur, non bis aut amplius. Et ſi non ab eo quo in proximō deſitum erit, deinceps incipiet.) Præceptum omne duplex eſt. Nunc enim oſtēdit quid faciendum ſit, nunc quid non faciendum. Ita hic Cicero. In ſuperioribus oſtendit quid eſſet in narratione faciendum, nunc oſtendit quid ſit non faciendum. Et ſi non ab eo, inquit, quō in proximō deſitum erit, deinceps incipietur. i. ne a re illa, quam nuper diximus, ad aliā rem ſumamus exordium. Si dicas, profectus urbe ſum, & cū eſſem profectus ad villam veni, & cum veniſſem. Quare is qui breuiter narraturus eſt, iterare nihil debet. Ac multos imitatio breuitatis decipit, vt cū ſe breues putent eſſe, longiſſimi ſint.) Sæpe, inquit, & ſi dictio in verbis breuis eſt, tamen longa efficitur, cū non neceſſariæ res in narratione ponuntur. Quod vt nos non prætereat, primo nobis dicendum eſt quemadmodū poſſimus intelligere quod vbicunq; dicta ſint ſingula verba ſignificantes ſuas ſingulas, vt ſedet, currit, eo, venio. Item copulatio rationalis verborum plurimorū vnam rē cōtinet. maxime autē, ſi in narratione ſit, cum præmiſſa verba tertia perſona cōcludit. Vt, M. Lepido cū omnibus copus Italia pulſo, ſeuerior, neq; minus grauis & multiplex cura patres exercebat. Hæc tertia perſona vnā rem fecit omnium ſuperiorū. Itaque in oratione tot res erunt, quot erūt tertiæ perſonæ. ergo in hac oratione. Acceſſi ad ædes, puerū euocaui, reſpondit: quæſiui dominū, domi negauit eſſe. tertia perſona eſt, reſpondit. Iā igitur vna res eſt. fit aūt altera cum ait, domi negauit eſſe Quare cū ſufficeret, domi negauit eſſe, abundauit rebus ſuperfluis. quia dixit ante, reſpondit. Ita ergo multos imitatio breuitatis decipit. qui cū res breuiſſime dicant, tamen quia plures quam oportet dicunt, incipiunt breues non eſſe Quamobrē, inquit, ſi breues eſſe volumus, non ſolum verba non neceſſaria præterire debemus ſed ēt res. Aperta autē narratio poterit eſſe.) Dixit quēadmodum breuis narratio eſſe poſſit. nūc quemadmodū aperta eſſe poſſit, exponit. Illud autē perſpicere debemus, quod & in apertā narrationē illa dat præcepta, quæ & in breuem. Hic etiā quid in principio apertæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus, oſtendit. Nunc itaq; totam complectitur narrationem, cū ait. Aperta autē narratio poterit eſſe, ſi vt quidq; primum geſtum erit, ita primum exponetur.) Scilicet, vt non peruerſo narrandi ordine fiat iudicibus in cognitione confuſio. Et rerum ac temporum ordo ſeruabitur.) Scilicet, ne id primum narres quod poſtea factum eſt. Quod ſi feceris, & in rerum et in tēporum ordine deliquiſti. Vt ita narrentur, vt geſtæ res erūt, aut vt potuiſſe geri videbunt.) Hoc eſt q ait ſupra ī deſinitiōe narrationis. Narratio ē rerū geſtarū, aut geſtarū expoſitio. i. vera, et veriſimilis. Hic erit cōſiderādū ne quid perturbate.) Vt in præceptis breuis narrationis primū oſtēdit qd faciēdū eſſet, deinde qd nō faciendū, ita et hic oſtēdit primo qd faciendū eſſet, tū qd non faciēdū. Conſiderādū, inquit, erit, ne qd perturbate dicatur. i. ſi rerū ac tēporū in narratione ordo mutetur. Deinde inqt, neque contorte. i. cū interdum nō facilis trāſitus ac directus eſt, ſed obſcurus. Ne quā in aliā rē trāſeatur.) Ne omiſſis rebus ad præſens negotiū pertinētibus, nō narrāda atq; aliena narremus. Hoc præceptū ēt de breui narratione dedit, cum ait. Et ſi in nullā aliā rē tranſibit. Ne ab vltimo repetatur.) ita vt ſupra de breui narratione, Si vnde neceſſe eſt inde initium ſumet, neq; ab vltimo repetetur. Verū hoc præceptū etiā hic de initio narrationis eſt. Ne ad extremum pdeatur.) Ita vt ſupra de breui narratione: Et ſi nō lōgius, q̄ quod ſcitu opus eſt, narrādo procedatur. Verum hoc præceptum etiā hic de fine narrationis eſt, Ne ad extremū pcedatur. Ne qd, qd ad rē ptineat pretereat.) Hoc vitiū mediæ narrationis eſt: ita aūt pricipii vitiū eſt, ſi ab vltimo repetat finis aūt, ſi ad extremū pdeat. Deinde cōcludit illa, inqt, oīa de breui narratione præcepta ēt in aperta nobis ſeruāda ſunt. Nā vt aperta nō poſſit eſſe narratio,

narratio, non intelligitur, id eſt aperta non eſt longitudine magis quam obſcuritate. Ergo vt aperta ſit narratio, & vt intelligatur, minime longa, id eſt breuis eſſe debebit. Præterea inquit, vt apertã habeamus narrationem, vti, inquit dilucido ac de proximo petito ſermone debemus. Probabilis erit narratio, ſi in ea uidebuntur ineſſe ea, quæ ſolent apparere in veritate.) Secundum ordinem diuiſionis ſuæ, poſtquam de breui & aperta narratione tractauit, nũc incipit de narrationis probabili diſputare. Probabilis inqt, erit narratio, ſi in ea fuerint illa omnia quibus ſolet veritas inueniri. nam in his ſeptem omnis ad fidem argumentatio cõtinetur. Septem illa ſupiora, quis, quid, cur, vbi, quando quemadmodum quib⁹ adminiculis, omnes artium ſcriptores tractauerunt, & in præceptis ſuarum artium reliquerũt. Verum Cicero rerum ac temporũ perſonarumq; conſiderans naturam, addidit illis omnibus octauam opinionem, & recte. Res enim omnes non per ſe ſunt, nec ex natura valent, ſed opinione. neq; enim cum dicimus tunicam, per ſeipſam intelligimus tunicam eſſe quia veſtimur, ſed quia noſtra nobis opinione perſuaſum eſt cum audierimus tunicam, intelligimus rem eſſe qua veſtimur. Et reliqua ſimiliter colligere poſſumus. Ergo Cicero omnia dicit. Hanc vero opinionem in tribus plenam eſſe dicit, ſi id quod dicimus a noſtra natura nõ abhorreat id eſt, ab eorum natura pro quibus agimus, ſcilicet ne de pudicitia agat leno, de caſtitate meretrix. quod ſi fiat, probabilis narratio nõ erit. Deinde vt id quod agimus, a populi more nõ abhorreat, ſcilicet ne contra conſuetudinẽ audientium loquaris. Si apud Romanos narres contra iuſtitiam, & ſi apud Scythas mores barbaros reprehendas. Poſtremo ſi id quod agimus, cum eorũ quicunq; audiunt iudicantium opinione conſentiat. Itaque narrationem probabilẽ eſſe dicit, ſi in ea ſint ſeptem illa quis, quid, cur, vbi, quando, quemadmodũ, quibus adminiculis. Sed cũ omnia hic poſuerit, vnum non poſuit. i. modum, quod eſt quemadmodum. Et recte modum inter præcepta probabilis narrationis nõ poſuit. Non enim in modo fides fit, ſed magis auxeſis criminis. Et quoniam præcepta hæc & ad coniecturam accommodanda erant, vbi factum negatur, merito modus eſſe non debuit: quia modus non excutitur, niſi cum factum conceditur. Cum autem in coniectura, vbi factum negatur, omnino eſſe non poterit, multo magis albi modus non erit. Si autem in reliquis ſtatibus fuerit, auxeſis faciet erit, non probabilis narrationis expoſitio. Ergo hic videamus, ſeptem illa abſque ſolo modo. Perſona, ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur. Cauſa, ſi cauſæ factorum extabunt. Facultas, Si fuiſſe facultates videbuntur. Tempus, ſi tempus idoneum. Locus, ſi locus opportunus. Videamus & opinionem quę his omnibus quoque a Cicerone addita eſt.

Si res & ad eorum qui agent naturam, & ad vulgi morem, & ad eorum qui audient opinionem accommodabitur.) Si perſonarum dignitates ſeruabuntur, non honores, ſed prout quęq; digna ſit. Si tempus idoneũ, ſi ſpatii ſatis.) Duo ſunt tempora, vnum per ſpacium, id eſt per interuallũ: aliud per opportunitatem. Spatiũ eſt, vt vnus, alter, multi dies, menſis, menſes, anni. Opportunitas eſt occaſio ex hominum actibus facta, vt bellũ, pax, ludi, ſeditio. Hoc eſt ergo quod ait: Si tempus idoneum, ſi ſpatii ſatis. Iam cum ait, Si tempus idoneum, oſtendit tempus eſſe per opportunitatem. Illud autem pręterea conſiderare oportebit.) Supra docuit quę in narratione ſeruanda ſint, & quemadmodum facienda, nunc in ipſam narrationem, quatuor præcepta dat. Quæſtio eſt enim An vbiq; narrandum ſit. Deinde ſi narrandum, quo loco narrandum. Poſtremo ſi ita narres quemadmodum cauſa poſtulet non vbiq; narrandũ eſt, inquit. Etenim ſi obeſt narratio, prętereunda eſt. Et cum nihil prodeſt, prætereunda eſt. Deinde inquit, videndum eſt quo loco narrandum ſit. Sępe enim poſt argumenta narrandum eſt, vt Cicero in Miloniana fecit. Poſtremo ſecundum cauſæ genus narrandũ eſt, vt quod non eſt prætereundũ, non pręterea, quod prętereundũ, pręterea. Obeſt tunc, cũ ipſius rei geſtę expoſitio magnã excipit offenſionem.) Obeſt, inquit, narratio ſi cum apertis atq; inſinuas rei geſtę qualitatem, neceſſe habes tibi auditorem reddere infenſum. Quod cum contigit, non conuenit, inquit, narrare debebis, nec cauſam omnẽ indicare, ſed ſingulas cauſę partes proponere, & his ſtatim argumenta ſupponere, vt res cauſa fidem pro agentis accipiat voluntate. Pręterea inquit, cũm nihil prodeſt narratio, præteriri debet. Nihil autem prodeſt narratio tũ, cum ita ab aduerſariis cauſa iudicibus expoſita eſt, vt a nobis aliter narrandũ non ſit. Denique iam ſupra diximus, nõ interdũ opportuno loco poni narrationẽ. Vũ ũ hoc genus præcepti differt in id tẽpus, quo de diſpoſitione dicturus eſt. Non quẽadmodũ cauſa poſtulat narrat.) Pręuaricatio duobus modis fit. Si vtilia noſtrę cauſę cũ obſcuritate dicamus, aut vtilia aduerſariorũ manifeſte atque aperte proferamus. Verũ hæc tũc vitia ſunt, ſi cũ id facimus, nihil nobis prodeſt. Sępe etenim prodeſt, vt tali pręuaricatione aliud quod volumus obtinere poſſimus. Nã vt obtineat Dauus, ne Chremes det filiam Pamphilo, aperte narrat id quod contra Pamphilum poterat videri, illũ peregrinã amare, & filiũ ex ea ſuſcepiſſe. Nunc ſecundum ordinẽ poſitę narrationis, ad partitionis pręcepta veniamus.

BECICHEMIVS.

Nam pleriſq; breuiter dicere videtur, qui ita dicunt: Acceſſi ad ædes, puerum vocaui.) Manuſcripti codices, Dicit. ſed & Dicunt defendi poteſt a grammaticis.

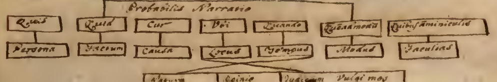
Sites

VICTORINVS.

Recte habita in cauſa partitio, illuſtrẽ et perſpicuã totã efficit orationẽ.) Antequã de præceptis partitionis dicamus, prius dicẽdũ videtur, qd interſit inter partitionẽ et diuiſionẽ. Partitio eſt, totius cauſę per partes cõſtitutio. Diuiſio eſt, rerum ſub partitione iacẽtiũ. Verum hic hoc animaduertẽdũ eſt, vt definitionẽ partitionis non ab eo qd ſit, ſed quid faciat collegerit. Recte, inqt habita in cauſa partitio illuſtrẽ & perſpicuã totã efficit orationem. Narrationis porro definitionẽ ab eo qd ſit, ſcimus eẽ collectã. Narratio eſt rerũ geſtarũ, aut vt geſtarũ expoſitio. Dicit itaq;, partitionem duas habere partes. Diſtributionẽ, & aliã quę oſtẽdit qd aduerſariis confiteãtur, & quid in cõtentione verſetur. Verũ vtranq; harum partium duplex effectus eſt. Aperit cãm, et controuerſiã cõſtituit. aliud eſt.n. quod aperit cauſam, aliud qd cõſtituit controuerſiã. Namque aperitur cauſa in narratione, in qua etiã ſi intelligitur quę ſit controuerſia, nõ tamen ab oratore cõſtituitur. Conſtituere eſt enim proponere, et dicere quid in cõtrouerſia ſit. Ergo in narratione aperitur cauſa, non cõſtituitur cõtrouerſia. At in partitione, tametſi aperitur cauſa tamen & conſtituitur controuerſia, vt non vnũ ſit, ſed vtrũque fiat. Nam aperit vtiq; cauſam. quia partitur. quanquam alio modo aperit quam in narratione. Cum enim dicit dicturus ſum de illo, aperta eſt cauſa partitione, hoc eſt diſtributione. Item in alia partitione, cũ dicitur, Illud manifeſtũ eſt, nec negatur, illud vero negatur: vtique aperitur cauſa, ſed partitione, vt diximus, in eo tamen & conſtituitur controuerſia, cum quid in confeſſione ſit docetur, quid in negatione. A-

DE PARTITIONE.

Recte habita in cauſa partitio, illuſtrẽ, & perſpicuam totam efficit orationẽ. Eius partes duæ ſunt. quarũ utraq; magnopere ad aperiendam cauſam, & conſtituendã pertinet controuerſiam. Vna pars eſt, quæ quid cũ aduerſariis conueniat, & quid in cõtrouerſia relinquatur oſtendit, ex qua certum quiddã deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatũ. Altera eſt, in qua rerum earũ de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur diſtributa, ex qua cõficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis, intelligat fore peroratũ. Nũc utroq; genere partitionis quẽadmodũ cõueniat uti, breuiter dicẽdũ uidetur. Quæ partitio qd cõueniat, aut qd nõ cõueniat oſtẽdit, hæc debet illud qd cõuenit, inclinare ad ſuæ cauſæ cõmodũ, hoc mõ: Interfectã matrẽ eſſe à filio conuenit mihi cũ aduerſariis. Itẽ cõtra: Interfectũ eſſe à Clytẽneſtra Agamemnonẽ cõuenit. nã hic uterq; & id poſuit qd conueniat, & tamen ſuæ cauſæ cõmodo conſuluit. Deinde quid in controuerſia ſit, ponendũ eſt in iudicationis expoſitione, quæ quemadmodum inueniretur, ante dictum eſt. Quæ autẽ partitio, rerũ diſtributam continet expoſitio-

nem, hæc habere debet breuitatē, abſolutionem, paucitatē.

Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium, nullum aſſumitur uerbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis eſt, quòd rebus ipſis, & partibus cauſæ, non uerbis, neq; extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt.

Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, in genera, de quibus poſtea dicēdum eſt, amplectimur partitione. In qua uidendum eſt, ne aut aliquod genus utile relinquatur, ut ſero extra partitionem, id quod uitioſiſſimum, ac turpiſſimum eſt, inferatur.

Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permiſtæ cum partibus implicantur. Nā genus, eſt quod plures partes amplectitur, ut animal: Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut equus. ſed ſæpe eadem res alij genus, alij pars eſt. nam homo animalis pars eſt; Thebani, aut Troiani genus. Hæc ideo diligētius inducitur; præſcriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione ſeruari poſſit. Nam qui ita partitur; Oſtendam propter cupiditatem, & audaciam & auaritiā aduerſariorum omnia incommoda ad rempub. perueniſſe: is non intellexit in partitione expoſito genere, partem ſe generis admiſcuiſſe, nam genus eſt omnium nimirum libidinum cupiditas, eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur uitandum eſt: ne cuius genus poſueris, eius ſecum aliquam, ſicuti diuerſam, & diſſimilem partem ponas in eadem partitione. Quòd ſi quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur eo tempore commodiſſime, cum ad ipſum uentum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem Atque illud quoq; pertinet ad paucitatē, ne aut plura, quàm ſatis eſt, demōſtraturos nos eſſe dicamus, hoc modo: Oſtendā aduerſarios, qđ arguimus, & potuiſſe facere, et uoluiſſe, et feciſſe. nā feciſſe oſtēdere ſatis eſt, aut cum in cauſa partitio nulla ſit, et qddā ſimplex agatur, tamē utamur diſtributione, idq; prarò pōt accidere.

Ac ſunt alia quoque præcepta partitionū, quæ ad hunc uſum oratorium non tantopere pertinent, quæ uerſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ conuenire uidebantur, quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, ut & prima quæque pars, ut expoſita eſt in partitione, ſic ordine trāſigatur, et oībus explicatis, peroratū ſit, hoc modo, ut nequid poſterius præter concluſionē inferatur. Partitur aūt apud Terētiū breuiter et cōmode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertū uelit.

Eo pacto & nati uitam, & conſilium meum
Cognoſces, & quid facere in hac re te uelim.

Itaq; quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat: primum nati uitam.

Nam is, poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia,
Liberius uiuendi fuit poteſtas.

Deinde ſuum conſilium: Et nunc id operam do. Poſt hæc quid Soſiam uelit facere, id quod poſtremum poſuit in partitione, poſtremum dicit: Nunc tuum eſt officium. Quemadmodum igitur hic, & ad primam quanq; partem primum acceſſit, omnibus abſolutis finem dicendi fecit: ſic nobis placet, & ad ſingulas partes accedere, & omnibus abſolutis perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipſe poſtulat, præcipiendum uidetur.

Iſta autem partitio, quæ diſtributio nuncupatur, poteſt aperire tantum cauſam res enumerando. at cum vel verba iunguntur, vel oratio, quæ dicat de his eſſe dicendum, tunc conſtituitur controuerſia. quæſtor Verres fuit legatus, prętor urbanus, prætor Sicilienſis, Hoc ſolum dicere, aperire cauſam eſt: ſed partitione per diſtributionem. At vero illud adiungere, Quare hæc erit quadripartita diſtributio totius accuſatiōis meæ: hoc eſt conſtituere controuerſiam. Itaq; vt diximus, partitio ſpecies habet duas Vnā, quæ quid cū aduerſarius cōueniat docet, & qđ in cōtrouerſia ſit: alterā, quę iņ diſtributionē habet mēbrorum in reliquam orationē. Illa ſuperior ſpecies cum propoſuerit quid conueniat, id ipſum ad ſe inclinat, vt pro ſe faciat id, quod aduerſarius confitetur. Poſtea vero ſubiungit, id quod ſit in controuerſia. Fęcit hoc Cicero pro Milône: Dicā, inquit, vim iactam a P. Clôdii familia aduerſarii non negant. Hic propoſuit, quod aduerſarii fateantur. deinde ipſum pro ſe fecit dicendo, damnum datum eſſe Milôni. Concedis? uici vnā rem. Item adiūxit alteram partem, in qua confęſsionem dôcet cum dicitur, Ņą hominibus armatis nō negas, uici alteram. Poſt, quid in controuerſia ſit propoſuit, cum dicit, Dolo malo factum negas: de hoc iudiciū eſt. ſed quoniam non in omni negotio aduerſarius fatetur, illa alterā: adhibenda partitio eſt, quæ diſtributio nūcupatur. ubi totius cauſę membra ponūtur. Verum hæc mēbra, aut ea ſunt quæ vere in eodem negotio cōtinentur, vt in Verrinis ḍe quęſtura, de legatione, de prætura vrbana de prætura Sicilienſi. quam quadripartitam diſtributionem totius accuſationis ſuæ Tullius eſſe dixit. Item illa diſtributio de frumento, quam ſe cit dicendo emptum decumanum ęſtimatum. Aut ſi partitio de ipſa cauſa nō ſumitur, ea mēbra ponit orator, quę ipſe ingenio inuenit, & ſibi ipſi dicenda conſtituit, nō ex negoſin factis ad cauſam ſumptis, ſed argumētatione oratoris in cauſa collocatis. vt in Diuinatione: Egô ſic intelligo, ſic vt de pecuniis repetundis quæſtio ſit, ſi nomen cuiuſpiam deferatur. Hæc duo in primis expectari oportere, quem maxime authorem velint hi qui eas iniurias paſſi ſint & quem minime velint hi qui eas iniurias feciſſe arguantur. Item pro Sex. Roſcio, cum vnum crimen ſit parricidii, ac propterea vnum negotium, partitur tamen Tullius nō cauſam, ſed orationem, dicendo: In crimen, audaciam, & potentiam criminis, confictionē accuſator Eruſius ſuſcepit. Audaciæ partes Roſcii ſibi depopoſcerunt, Cryſogonus autem potentia pugnat. Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur.) Partitionis duæ partes ſunt, vna quæ quid cum aduerſariis conueniat indicat, & quid in controuerſia ſit demonſtrat. altera quæ dicitur diſtributio. Hæc eadē duplex. nam aut ea membra continet quæ in cauſa ſunt, aut ea quæ ingenio fingit orator, quibus dictis intelligat fore peroratum. Præcipit, vt partitione completa, nihil amplius dicamus præter concluſionem. Quæ partitio quid conueniat, aut quid non conueniat, oſtendit.) In hac partitione, id qđ aduerſarius confitetur, ad cauſæ noſtrę commodum nos docet inclinare debere. Et dat exemplum: Si dicat accuſator, matrem occiſam ab Oreſte filio, conſtat. Iam cū ait, matrē a filio cōſtat occiſam, id quod aduerſarius confitetur, ad ſe inclinat. Conſideratione enim ſanguinis, non videtur debuiſſe a filio mater occidi. Deinde ſi dicat Oreſtes, vel eius defenſor, conſtat a Clytemneſtra Agamemnonem maritum occiſum confeſsionem aduerſarii ſine dubio ad ſe inclinat. conſideratione enim iuris, occidi maritus ab vxore non debuit. Iam quid in controuerſia ſit, ex indicatione colligit. id eſt, an recte Oreſtes matrem occiderit, cum illa patrem occiderit Oreſtis? Quare accuſatoris talis erit partitio: Interfectam matrem a filio, cū aduerſarius mihi cōuenit, cum illa occiderit Agamēnonē, Sed an a filio occidi debuerit, quæſtio eſt. Rei vero talis erit partitio. Interfectum a Clytemneſtra Agamemnonem conuenit: an a filio Clytemneſtra debuerit occidi, quæſtio eſt.

Quæ autem partitio, rerum diſtributarum cōtinet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionem, paucitatē.) In omni diſtributione, ſiue quā habet orator in membris negotii, ſiue quam in membris quæ ipſe format & fingit dicenda, ſeruare debet hæc tria, breuitatem, abſolutionē, paucitatem. Breuitas in verbis eſt, abſolutio in toto, paucitas in generibus. Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur verbum.) Vt ſi ſic partiamur: Dicemus

cemus de decumano frumento, deinde de empto, poſtremo de æſtimato. Sed partiendo longius peccabimus cõtra præceptũ hoc ſi ſic dicamus: Nunc dicemus de decumano frumento: deinde vbi maius eſt crimen, de eo quod ſolet publicis pretiis cõparari: poſtremo, vbi nihil auaritia Verris intactum reliquit, dicemus etiam de æſtimato frumento. Hæc itaq; ſuperflua verborum in breuitate partitionis vitare debemus, vt animus auditoris non verbis, ſed rebus potius occupetur. Hæc in hoc genere idcirco eſt vtilis.) In hoc genere .i. in diſtributione, breuitas vtilis eſt ad animos auditorum nõ verbis ſed rebus potius occupandos. Abſolutio eſt, per quam omnia quæ incidunt in cauſam genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur.) Abſolutionem tunc facimus, ſi omnia quæ incidunt in cauſam partientes ponamus. Hæc quæ incidunt, omnia nunc ſpeciebus confici poſſunt, nunc generibus. quoniam autem ſpecierum maior eſt multitudo, anguſtior generum vis & natura quippe cum genus multas in ſe ſpecies contineat, qui facit partitionem, de ſpeciebus omnibus cauſæ incidentibus abſolutionem quidem ſeruat, ꝙ omnis ſpecies in partitione proponit: ſed peccat, ꝙ ſpecierũ latior diſtributio eſt, & in partitione amplius q̃ quatuor partes omnino eſſe non debent. Ergo vt abſolutio melius in diſtributione ſeruetur, ſpecies illæ ad genera reſeruandæ ſunt. Vt paucis generibus cum ſpecies omnes complexi fuerimus, abſolutionem conficiamus, ꝙ omnia, & paucitatem, ꝙ genera quæ incidũt in cauſam, in diſtributione collocamus: ne aut vtile aliquod genus prætereamus, aut poſtea cauſæ, quod eſt vitioſius, inferamus. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerũ ponuntur.) Tunc, inquit, pauca in partitione collocamus, cum quid ſit genus, quid ſit ſpecies, iam ſcimus, neq; cum generibus ſpecies implicemus. Itaq; ſi ſtudere volumus paucitati, etiã genera pauca in partitione collocare debemus. Nam genus eſt, quod plures partes amplectitur, vt animal. pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt equus.) ON, græci ſubſtantiæ & accidenti genus ponunt, ſed non bene. pars enim omnis generi ſuo ſimilis eſſe debet. Subſtantia porro res eſt, quæ aliis rebus ſubeſt, capax accidentium qualitatum. Deinde accidens eſt, quod in ſubſtantiã cadit. Quare quoniam illud ſuperius ON, vtrumque eſſe nõ poteſt, non recte ſubſtantię & accidenti genus factum eſt. Ergo quoniam præcipimus vt ſpecies generi ſemper ſimilis eſſe debeat. videamus vbi hic Cicero quaſi videatur erraſſe. Nam poſuit hominem reſpectu duplici, vt ad inferiora genus ſit, ad ſuperiora ſpecies. Huic animal præpoſuit, vt ſpeciem faceret, id quod homo, cũ id ipſum genus vellet oſtendere quod homo eſt, ſubiecit huic ſpeciem, Romanum, Thebanum: Non ne videtur eſſe vitioſum, quod cum homo ſubſtantia ſit, Romanus autem aut Thebanus accidens? Etenim parum recta ſubiectio eſt, ſub eo quod ſubſtantia ſit id quod eſt accidens collocari. Nam rectum illud præceptum eſt, in faciendis generibus & ſpeciebus et indiuiduis rem aut ſubſtantialem in omnibus eſſe ſeruandam, aut accidentalem. vt cum in genere ſit ſubſtantia, & in genere & in ſpecie & indiuiduo ſit. Animal namq; ſubſtantia eſt: huic cũ ſuppono ſpeciem, ſubſtantia eſſe debet ſuppono autẽ hominẽ. Item cum ſuppono homini Ciceronem, ſubſtantiam pono, ſic factum eſt vt in omnibus ſubſtantia ſeruaretur. Pari ratione ſi id quod eſt accidens fuerit etiam ſpecies, accidens debeo collocare. Pariter & indiuiduum, vt genus ponam colorem. accidit enim color corpori: huic cum ſuppono ſpeciem album vel nigrum intelligo & hoc quoque accidens eſſe. Erit q; etiam ſimilis ratio, cum ſub albo pono hoc album, quod eſt indiuiduum. Indiuiduum eſt, quod oculis digitoq; monſtratur, ergo & albũ & color accidentia cuncta ſunt, corporis ſcilicet. quamobrem Romanus & Thebanus accidentia ſunt. Accidunt enim ſubſtãtiæ cuilibet, aut homini, aut equo. Cicero vero hominem ponit, id eſt, ſubſtantiam. & recte facit, huic genus dando, animal. namq; animal ſubſtantia eſt. non recte autem, cum hominis ſpeciem ſupponeret, Thebanum & Troianum ſuppoſuit. quoniam hæc, vt diximus, accidentia ſunt. Sed hoc fruſtra in quæſtionẽ venit. licet enim id quod accidens eſt, poni in ſubſtantiam cum eo ipſo ſibi copulato cui ſupponitur. vtputa homo, vt diximus animalis ſpecies eſt: hominis vero ſpecies eſt Thebanus, quod eſt accidens, hic non Thebanum ſolum audire debeo, ſed hominem Thebanum, vt ſimul cum Thebano, & hominem audiendo, faciam id quod eſt accidens ſubſtantiale. Quare Cicero recte hominem animalis ſpeciem poſuit, & genus Thebani, aut Troiani hominis ſcribere. Itaq; inquit, ideo diligentius genera, & ſpecies generum definire volumus, vt intellectis aperte generibus, quo breuior ſit partitio, etiam genera pauca in partitione eadem collocemus. Nam qui ita partitur, oſtendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduerſariorum omnia incommoda ad rempublicam peruenisse.) In partitione quæ dicitur diſtributio tria ſemper dicit eſſe ſeruanda, breuitatem, abſolutionem, paucitatem. Breuitas in verbis eſt. Abſolutio, vt omnia genera quæ in cauſam incidunt, in partitione ponamus. Paucitas, vt ſola rerum genera, quæ partiũ genera ſunt abſq; partibus ſuis in partitione ponamus: & quæ genera ſunt, partes aliorum generum eſſe non poſſint. nunc itaque de paucitate tractatus eſt. Et dat exemplum vtroſq; diſtributionis, id eſt, in qua genus & pars eius ſimul poſita ſunt. nam qui ita, inquit, partitur Oſtendam propter cupiditatem & audaciam aduerſariorum & c. is, inquit, errauit. etenim paucitatem ſeruare neſciunt. Siquidem non ſola rerum genera poſuit, ſed genus & partem generis. Cupiditas enim genus eſt, pars cupiditatis auaritia. Ergo in ſuperioribus quid faciẽdũ eſſet oſtẽdit: nũc qd nõ faciẽdũ. & hæc fere bipartita præceptorum omnium diſciplina eſt. Hoc igitur vitãdũ eſt, ne cum genus poſueris, eius ſpeciẽ, ſicuti aliquã diuerſam ac diſſimilẽ partẽ ponas in eadẽ partitiõe.) Hoc igitur vitandum eſt vt ſciamus nunc illud præcipi, quod faciendum non ſit. Quod ſi quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum.) Genera, inquit, ipſa rerum in partitione ponenda ſunt, & ſi eius generi partes ſuas fuerit neceſſe ſupponi. Poſtquam, inquit, partitionem cœpimus exequi, ad id genus venerimus, tunc nos partes eius conuenit explicare. In partitione tamen partes generi iungere non debemus. In tractatibus quæſtionum, debemus de generis partibus diſputare. Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem.) Quoniam de paucitate tractatus eſt, atque illud quoque pertinet ad paucitatem, inquit. Ne plura ſatis, nos demonſtraturos eſſe dicamus, hoc modo, inquit: Oſtendam aduerſarios id quod arguimus. & voluiſſe, & potuiſſe, & feciſſe, cum in tempo cuncta ſint. Deinde inquit, cum ſimplex quidam in controuerſia ſit, nor tamen diſtributione vtamus. Ac ſunt alia quoq; præcepta partitionum, quæ ad hunc vſum oratorium non tãtopere pertineant.) Oſtendit partitionum multa eſſe alia præcepta: ſed tamen quę ad philoſophiam, non quæ ad rhetoricã pertineant. Ad philoſophiam, inquit, de qua hęc ipſa præcepta tranſtulimus. Ideo inquit, quia nihil horum in reliquis artibus inuenimus. Oſtẽdit hęc de partitione pręcepta latinos nunquã habuiſſe in artibus ſuis, ſed ſe primũ tranſtuliſſe de græcis. Atque his de partitione præceptis in omni dictione meminiſſe oportebit.) Ad extremum hoc dat in partitione pręceptum, vt quod primum in partitione ponimus, id primum aggrediamur & explicemus: quod ſecũdũ ponimus, vt ſecũdo aggrediamur loco: quod tertiũ, tertiõ. Poſtremo finitis per ordinem ſuis partibus, dictionem omnem extremis epilogis concludamus.

BECICHEMIVS.

Hoc igitur vitãdũ eſt, ne cuius genus poſueris, eius ſecũ ſicuti aliquã partẽ diuiſam ac diſſimilẽ ponas in eadẽ partitione.) Error turpiſſimus & multiplex. Sic corrige: Hoc igitur vitãdũ eſt, ne cũ genus poſueris, eius ſpeciem ſicuti aliquam diuerſam partem ac diſſimilem ponas in eadem partitione.

DE CONFIRMATIONE.

Confirmatio eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem, & authoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuiduntur. Veruntamen non incommodum uidetur quandam ſyluam

VICTORINVS.

Confirmatio eſt, per quam argumentãdo noſtrę cauſę fidẽ, & authoritatẽ & firmamẽtũ adiũgit oratio.) Definitio cõfirmationis nõ per id qd eſt, ſed per id quod facit. Et qd ait. Noſtrę cauſæ, commune præceptum eſt tam defenſoris q̃ accuſatoris. vterq; n. vtroq; ſemper vtitur. i. & confirmatione & reprehenſione. Scite autem debemus, exordium, narrationẽ, partitionem, & concluſionem

in omnibus cauſæ generibus, vel conſtitutionibus, generali diſciplina eadem præcepta retinere: confirmationem vero & reprehenſionẽ per ſingula cauſarum genera, vel ſingulas conſtitutiones, diuerſa & propria ſemper habere præcepta. Nunc itaque iuxta ordinem partium poſt partitionem tractat de cõfirmatione. Et quoniam, vt ſupra diximus, in ſingulis cauſarum generibus vel conſtitutionibus diuerſa & propria habentur præcepta quia mota eſt vt per ſingulas cõfirmationis ſpecies præcepta dicãtur, generaliter & cõfuſe præcipit. quibus de locis argumentandi rationibus tractatis, in omni cauſarum genere, vel in omnibus ſimul cõſtitutionibus confirmatio effici poſſit. Et hoc in primo libro agitur. i. vt in omne genus formamq; cauſarum quædam cõmunitas argumentationum velut ſylua ponatur. Secundus autem liber hoc continet, vt in ſingulis cauſarum generibus ac formis propria & certa & diuerſa præcepta ſeparentur, de primo libro cunctis argumentandi rationibus tractis. Per quam argumentando.) Hoc enim proprium eſt confirmationis. Alioqui & narratio fidẽ facit: ſed non argumentando.

Fidem, & authoritatem, & firmamentum.) Fides eſt argumẽtum quo crimen probamus. i. fidem crimini facimus. Authoritas eſt argumentum verius atq; honeſtius, e cui quaſi neceſſe habeat credi. Firmamentum eſt creberrima argumentatio.

Omnes res argumentando cõfirmantur aut ex eo quod perſonis, aut ex eo quod negotiis eſt attributum.) Omnis res argumentando confirmatur. Sed quę in hypotheſi eſt, quę cauſa dicitur cuius cauſæ iſta definitio eſt, his cum certa perſona hæc quidem omnis res ex aliis ſeptẽ locis argumẽta contrahit, Quis, quid, cur, vbi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Verum ex his duo prima omnem vim argumentationis continent, quinq; reliqua ſecundo ſubiacent. Itaque duo hęc prima, quis & quid, apertioribus nominibus Cicero & ad opus vicinioribus nuncupat. i. perſonam e dictum factum'ue, quod negotium eſt. Itaq; omnis res confirmatur aut ex attributis perſonæ argumentis ſumptis, aut ex attributis negotio. Perſonis autem attributa ſunt vndecim, Nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudiũ, conſilia, facta, caſus, orationes. Itaque ſi hæc omnia attributa

atq; materiam, uniuerſam, ante permiſtam, & confuſam exponere omnium argumentationum. Poſt autem tradere quemadmodum unumquodque genus cauſæ, hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quòd perſonis, aut ex eo quòd negotijs eſt attributum.

Ac perſonis has res attributas putamus, nomen, naturam, uictum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod unicuiq; perſonæ datur, quo ſuo quæq; proprio, & certo uocabulo appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt. Parteis autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hãc præceptionem, facilius eſt. hæ autem, partim diuino, partim mortali in genere uerſantur. Mortalium autem, pars in hominum, pars in beſtiarum genere enumeratur. atque hominum genus & in ſexu conſideratur, uirile, an muliebre ſit, & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Graius, an Barbarus. Patria, Athenienſis, an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus conſanguineis. Aetate, puer, an adoleſcens, natu grandior, an ſenex. Præterea cõmoda & incommoda conſiderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens, an imbecillis, longus an breuis, formoſus an deformis, uelox an tardus ſit, acutus an hebetior, memor an obliuioſus, comis, officioſus, patiẽs, prudens, an contra. & omnino quæ a natura data animo, & corpori conſiderabuntur, in natura conſideranda ſunt. Nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius dicendum eſt.

In uictu conſiderare oportet, apud quos, et quo more, & cuius arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos uiuendi præceptores, quibus amicis utatur; quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus, quo modo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit.

In fortuna quæritur ſeruus ſit, an liber, pecunioſus an tenuis. priuatus an cum poteſtate. ſi cum poteſtate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra, quales liberos habeat. Aut ſi de non uiuo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſiderandum.

Habitum autem appellamus animi, aut corporis conſtantem, & abſolutam aliqua in re perfectionem, ut uirtutis, aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis ſcientiam. Et item corporis aliquam commoditatem non natura datam, ſed ſtudio & induſtria comparatam.

Affectio, ẽ animi aut corporis ex tẽpore aliqua de cauſa commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, moleſtia morbus, debilitas, et alia, quæ genere in eodẽ reperiuntur.

Studium, eſt animi aſſidua, & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio. ut philoſophiæ, poeticæ, geometriæ, literarum.

Conſilium, eſt aliquid faciendi, aut non faciendi uere excogitata ratio.

Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur, quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut qd dixerit, aut quid faciat, quid ipſi accidat qd dicat, aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurũ ſit, qua ſit uſurus ratione. Ac perſonis quidẽ, hæc uidentur eſſe attributa.

Negotijs autem quæ ſunt attributa, partim ſunt continentia cum ipſo negotio, partim in geſtione negotij con-

perſonę ſunt, quę ſit ipſa perſona videamus. Nomen eſſe non poteſt, quia primum attributũ perſonę eſt: Homo eſſe non poteſt quia naturæ perſonę attributum eſt: e natura mortalium in duo diuiditur, in homines & in feras. Quæ eſt ergo pſona? Illa ſcilicet, quæ in pronominibus finita eſt, vt ego, tu, ille, hic, hæc, hoc. Itaq; ex perſona nulla argumentatio poteſt ſumi. Cum enim dixero hic, quod argumentũ feci? Ex attributis autem perſonę ſumitur omnis argumentatio breuiter, vel ſub diſtributa, per quæ ſe aperit, & quibus impletur ipſa perſona. attributis ſuis igitur perſonarũ omnium vis probatur. Nomẽ eſt, quod vnicuiq; perſonæ tribuitur, quo ſuo quæq; proprio e certo vocabulo appellatur.) Antequam ad hoc nomen, qđ definiendũ eſt, veniamus, prius de ſignificantia nominis dicamus. Nomen hoc quod ſonat nomen, quatuor ſignificantias habet. Vna talis eſt, quæ eſt in appellatione rerum omnium. Verba autem noſtra omnia rerum nomina ſunt, vt ſalio, curro. Vtique his omnibus nominibus res ſignificantur. Vnde multi illum ſapientiſſimum ac beatiſſimum eſſe dixerunt, qui rebus nomina impoſuit. Certe vt ſciamus omnes partes orationis. i. omne quod loquimur, nomina eſſe rerum, conſtat, cũ de Sibyllæ reſponſis ageretur. In reſponſis autem omnino octo partes orationis fuerint neceſſe eſt, quod ait Verg. Foliisq; notas & nomina mandat. Ergo hęc vna ſignificantia nominis eſt, quæ in omnium verborum appellatione eſt. Alia nominis ſignificantia talis eſt, qua vnã partem orationis ex octo partibus orationis videmus eſſe ſignatam: vt nomen, pronomen, verbum. tertia hominis proprii, vt hominis, vt deorũ. quarta autẽ hæc quadripartita eſt, qua vna quæq; perſona ſine alterius communione ſignatur. Et vt ſciamus vnã de quatuor hanc eſſe, ſignificationem nominis ſic propoſuit, vt oſtenderet quod nomen eſſet definiturus. Nomen eſt, inqt, quod vnicuiq; perſonæ attribuitur, quo quęq; ſuo proprio e certo vocabulo appellatur.) Ergo vt proprium perſonæ hoc nomẽ & certum ſit, per quatuor tenditur: prænomen, nomen, cognomen, agnomen, prænomen porro interdũ vna, interdum duabus, interdũ tribus literis continetur ſ vt C. Caius. CN. Cneus, vt Sex. Sextus, fuitq; nonnulla apud maiores noſtros prænominis ratio:

nam

ſiderantur, partim adiuncta negotio ſunt, partim geſtum negotium conſequuntur. Continentia cum ipſo negotio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe uidentur ad rem, neq; ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt breuis complexio totius negotij, quæ ſummam continet facti, hoc modo: Parentis occiſio, patriæ proditio. Deinde cauſa eius ſummæ, per quam & quam ob rem, & cuius rei cauſa factũ ſit, quæritur. Deinde ante rem geſtam, quæ facta ſunt cõtinenter, uſq; ad ipſum negotium. Deinde in ipſo gerendo negotio, quid actum ſit. Deinde, quid poſtea factum ſit. In geſtione autem negotij, qui locus ſecundus erat de ijs, quæ negotijs attributa ſunt, quæretur, locus, tempus, modus, occaſio, facultas.

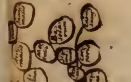
Locus, conſideratur in quo res geſta ſit ex opportunitate, quam uideatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandũ. Ea autem opportunitas, quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & uicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus, ſacer an profanus, publicus an priuatus, alienus an ipſius de quo agitur, locus ſit, an fuerit.

Tempus autem eſt id, quo nũc utimur (nam ipſum quidem generaliter definire difficile eſt) pars quædam æternitatis cum alicuius annui, menſtrui, diurni, nocturni'ue ſpacii, certa ſignificatione. In hoc, & quæ præterierunt, conſiderantur, & eorum ipſorum, quæ propter uetuſtatem obſoleuerunt, ut incredibilia uideantur, & iam in fabularum numerum reponantur, & quæ iam diu geſta, & à memoria noſtra remota, tamen faciant fidem uere tradita eſſe, q eorum monimenta certa in literis extent, & quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire pleriq; poßint, et itẽ, quæ inſtent in præſentia, et quæ maxime ſiant, quæ conſequantur. in quibus poteſt conſiderari, quid ocyus & quid ſerius futurũ ſit. Et item, communiter in tempore perſpiciẽdo longinquitas eius eſt conſideranda. nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & uidere potuerit'ne aut magnitudo negotij aut multitudo rerum, in eo tranſigi tempore. Conſideratur autem tempus, & anni, & menſis, & diei, & noctis & uigiliæ, et horæ, & in aliqua parte alicuius horum.

Occaſio autem, eſt pars temporis, habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem. Quare, cũ tempore hoc differt. nam genere quidem utrũque idem eſſe intelligitur: uerum in tempore, ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur. In occaſione, ad ſpatium temporis faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta. Quare cum genere idem ſit, ſit aliud, quod quadam parte, & ſpecie, ut diximus, differat. Hoc diſtribuitur in tria genera, in publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt, quod ciuitas uniuerſa aliqua de cauſa frequentat, ut ludi, dies feſtus, bellum. Commune eſt, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut meßis, uindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa priuatim ſolet alicui accidere, ut nuptiæ, ſacrificium, funus, conuiuium, ſomnus.

Modus autem eſt, in quo quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur. Eius partes ſunt, prudentia & imprudentia. Prudentiæ autem ratio, quæritur ex ijs quæ clàm, palàm, ui, perſuaſione fecerit. Imprudentia autem, in purgationem confertur, cuius partes ſunt, inſcitia, caſus,

nam & Quintum ideo dixerũt q quinto fortaſsis loco natus eſſet: & Lucium ideo, q fortaſſe eſſet initio lucis exortus. Verum quoniam hæc apud nos ratio nihil valet, argumentum de prænomine non quærimus. Cognomen porro maiorũ eſt, tractum ex familia vel ſanguine: ut Tullius Cornelius, ex Corneliis. Nomen autem proprium perſonæ eſt, vt Cicero, vt Scipio. Iam agnomen extrinſecus venit, & venit tribus modis: aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna. ex animo, ſicut Superbus, & Pius. ex corpore, ſicut Craſſus & Pulcher. ex fortuna, ſicut Africanus & Creticus. Quatuor his partibus perſonæ proprium & certum nomen includitur. Prænomine, nomine, cognomine, agnomine. Vt Publius prænomen, nomen Scipio, Cornelius cognomen, Africanus agnomen. Argumẽtum autem, ſi neceſſe fuerit in tribus quærimus. In nomine, cognomine, agnomine. Itaq; definitionis iſtius hæc eſt propoſitio, Nomen eſt cuiq; perſonæ deinde hinc incipit definitio, Quo quæq; ſuo .i. vocabulo. Sed quod ſuum eſt, poteſt eſſe commune cum fratribus, cum propinquis: vt Tullius. multi enim itaq; Tullii, quia nomen ex ſanguine eſt. Deinde addit proprio. Rurſus & vocabulum proprium poteſt eſſe commune: vt Cicero proprium vocabulum, ſed tamẽ multi poſſunt eſſe Cicerones. itaq; addit, certum .ſ. quod ex omnibus quatuor conſtat, quo vniuſcuiuſq; perſonæ verum & non niſi eius poſſit nomen intelligi, & recte Certum nomen: interdum enim ex libidine & quadã obtrectatione nomen imponitur, vt illud in Saluſtio, Tyrannumq; & Cinnam appellantes. Itaq; huiuſmodi nomen certũ eſſe non poteſt. Quotieſcunq; autem ſpecialiter aliquid volumus includere. his tribus includimus, ſuo, proprio, certo: vt Tullius, Suis cũ certis propriiſq; criminibus accuſabo. Naturã ipſam definire difficile eſt: partes autem eius enumerare, eas quarum indigemus, ad hãc præceptionẽ facilius eſt.) Hæc eſt ratio, vt difficilis ſit naturę definitio, etenim apud ſapientes contentio eſt qd prius ſit, Deus an natura. Si natura prior eſt, ergo Deus natus eſt: atq; Deus naſci nõ potuit. Rurſus ſi Deus prior eſt, nata eſt natura: quod ſi naſci potuit natura, incipit non eſſe natura. Itaq; naturæ difficilis definitio eſt. Difficilis definitio naturæ, ſecundũ Platonem vel alios ſapientes, inquit. Alioqui oſtendit poſſe definiri. Deniq; ſapientes quidam ſic definiere naturã: Natura eſt ignis artifex, quadam via vadens in res ſenſibiles procreandas. etenim manifeſtũ eſt omnia principe igne generari. Plato autẽ ſic definiuit. Natura eſt Dei voluntas. Et inter cæteras hæc magis probanda definitio: Nam ſi Deus & natura ita ſunt, vt ex his alterum prius non ſit: neceſſe eſt autem ex primo naſci qd ſecũdum eſt, deinde ſi quod naſcitur, nec Deus eſt, nec natura: recte naturã Dei dixit eſſe voluntatem. Deus enim ſemper voluerit & velit neceſſe eſt. Itaq; quoniã naſci natura non potuit, ſed Dei voluntas eſt, vt Deus naſci non potuit, nec natura. Illud autem ſcire debemus, naturam illud eſſe q mundum: vltra mundum naturã nõ eſſe, ſed Deum. Voluntatẽ autẽ Dei, quia mũdus eſt, eandem eſſe naturam. Itaq; hic Cicero naturæ principalẽ definitionẽ omiſit. dixit autem eſſe difficilem. Parteſq; autem eius enumerat, ſed quarũ, inquit, indigemus. Natura, animalis, inanimalis: aĩalis, diuina, mortalis. Mortalis, hominum, beſtiarũ, corporis. Diuina, animi. Extrinſecus itaq; partem illam naturæ reliquit, quæ animalia generat. neque enim eius indiget qui rhetoricam ſcribit. Illius autem naturæ partes exequitur, quæ motu ſuo in reb. agit aliquid .i. quæ viuit. Etenim ille qui rhetoricã ſcribit, præceptis ſuis perſonã debet includere. Perſona autẽ homo. huius itaq; naturæ indigemus, in qua homo. Hæc igitur natura quæ motu ſuo in rebus aliqd agit, principaliter in duo ſcinditur, in diuinam naturam & immortalem. Ac diuina quidem natura ad rhetoricã non pertinet, & ideo hanc omiſit. Sciri tamen debet, quia loco argumenti ſæpe rerum diuinarũ inducitur diſputatio, vt illud eſt, quæ res faciat ut vigeamus, quæ vt occidamus: ſed hoc ad rhetoricam, non tamen ex rhetorica deſcendit. Itaq; conferet ſe ad mortalem naturam. Rurſus quæ hanc in duo diuidit, in homines & in beſtias. Omne qd extra hominem, viuit, cum anima & corpore, beſtias nominauit. Remoueamus itaq; & naturam illam mortalem, quæ beſtiarum eſt: hancq; ſolum inſpiciamus, in qua homines ſunt, & de eadem natura circa certam perſonã inuenta dupliciter argumenta capiamus. Et enim ea quæ in hominis ſunt natura, nunc tantum naturę ſunt, nunc

ita naturæ vt induſtriæ vel artis eſſe credantur. Tripiciter autem debemus in homine inſpicere atq; explorare naturã, quæ ſit natura animi, quæ corporis, quæ extrinſecus. Verum quę in homine extrinſecus ſunt ea tantum naturæ ſunt, quæ autem in homine animi vel corporis ſunt, ea & naturæ poſſunt eſſe & diſciplinæ. Itaq; primum videamus quæ natura in homine ſit. Extrinſecus, vt ſexus. ſexus.n. tantum naturæ eſt, nec ex diſciplina poteſt aliquando contingere. ita & natio & patria, & cognatio, & ætas tantum naturæ ſunt. Natio eſt, inquit, vt cõſideres vtrũ Græcus ſit an barbarus, hoc ſecundum ipſorum Græcorum ſententiam, qui abſque ſe reliquos barbaros appellabant. Patria eſt, inquit, vt cõſideres Athenienſis an Lacedęmonius, Aquileienſis an Mediolanenſis ſit. Cognatio eſt, inquit, ut conſideres quibus maioribus oriundus ſit, vnde ſanguinem ducat. ſitq; hinc optimum argumentum, vt illud eſt in Vergilio: Bellum ne inferre paratis Laomedontiadæ? Sed & hoc argumentum quaſi ex nomine fieri videtur, quod ait. Laomedontiadæ: cũ hic ex patria colligenda nobis inſinuet argumenta. Hoc itaq; intereſt, quod in nomine ex ſono ipſo nominis colligimus argumentum: vt ex Verre, quod euertat prouinciam. In natura autem non ex nominis ſono, ſed ex ei⁹ actu vel moribus, cuius nomen eſt, colligimus argumentum. etenim cum dicimus Laomedontiadæ, in ſono nominis nihil eſt, in actu autem Laomedontis perfidiæ poſitum eſt argumentum. Aetatem autem, inquit, inſpicere debemus, vtrum puer ſit, an grandior, an ſenex, vt cuicunq; ætati crimen quod agitur, aut cõuenire, aut non conuenire doceamus. Hæc de his quę extrinſecus ſunt quæ tantum naturæ ſunt. Nũc venit ad ea quæ corporis & animi ſunt, & quæ tã naturæ quam diſciplinæ eſſe poſſint. Etenim interdũ per ſe multum valet natura, interdum tenuis & infirma eſt. Diſciplina enim vel vſu ſæpe mutatur. Enumerat itaq; quæ iſta ſint, veluti communia, vt conſideremus vtrũ aliquis valens an imbecillis ſit, longus an breuis, formoſus an deformis, velox an tardus. Hæc omnia corporis ſunt, quæ facile videmus ſæpe hominibus ex natura, ſæpe ex arte contingere. Deinde, inquit, debem⁹ inſpicere, memor an obliuioſus ſit, comis, officioſus, prudens, patiens, an con

neceſſitate: & in affectionem animi, hoc eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem, &c. quæ in ſimili genere verſantur. Facultates ſunt, aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt.

Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod ſimile erit ei negotio, de quo agitur, & quod æque magnum, & quod contrarium, & quod diſparatum, & genus, & pars, & euentus.

Maius, & minus, & æque magnum, ex ui, & numero, & ex figura negotij, ſicut ex ſtatura corporis conſideratur. Simile autem ex ſpecie comparabili, aut ex conferenda, atq; aſsimulanda natura iudicatur. Contrarium eſt, quod poſitum in genere diuerſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimum diſtat, ut frigus calori, uitæ mors. Diſparatum autem eſt id, quod ab aliqua re per oppoſitionẽ negationis ſeparatur, hoc modo: Sapere, et non ſapere. Genus eſt, quod parteis aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut cupiditati amor, auaritia. Euẽtus eſt, alicuius exitus negotij, in quo quæri ſolet, quid ex quaq; re euenerit, eueniat, euenturumq; ſit. Quare hoc in genere ut commodius, quid euẽturum ſit, ante animo colligi poſſit, quid quaq; ex re ſoleat euenire, conſiderandum eſt, hoc modo: Ex arrogantia odiũ, ex inſolẽtia arrogãtia.

Quarta autem pars eſt ex ijs, quas negotijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ geſtum negotium conſequũtur. Primum, quod factum eſt, quo id nomine appellari conueniat. Deinde eius facti qui ſunt principes & inuentores, qui deniq; authoritatis eius, & inuentionis comprobatores, atq; æmuli. Deinde et qua de re, aut eius rei ſit lex, conſuetudo, actio, iudicium, ſcientia, artificium. Deinde natura eius euenire uulgo ſoleat, an inſolenter, & raro. Poſtea homines id ſua authoritate cõprobare, an offendi in his conſueuerint, & cætera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex interuallo ſolent conſequi. Deinde poſtremo attendendum eſt, num quæ res ex ijs rebus quæ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis, aut utilitatis conſequantur; de quibus in deliberatiuo genere cauſæ diſtinctius erit dicendum. Ac negotijs quidem ferè res eæ, quas commemorauimus ſunt attributæ.

Omnis autem argumentatio, quæ ex ijs locis, quos commemorauimus ſumetur; aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe. Etenim, ut breuiter deſcribamus, argumentatio uidetur eſſe inuentum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter oſtendens, aut neceſſarie demonſtrans. Neceſſarie demonſtrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit, cum uiro cõcubuit. Hoc genus argumentandi, quod in neceſſaria demõſtratione uerſatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem.

Complexio eſt, in qua utrum conceſſeris, reprehenditur ad hunc modum: Si improbus eſt, cur uteris? ſin probus, cur accuſas?

Enumeratio eſt, in qua pluribus rebus expoſitis, & cæteris infirmatis, una reliqua neceſſario cõfirmatur hoc pacto: Neceſſe eſt, aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, alicuius amici gratia: aut ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum. Nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neq; inimicitiæ fuerũt,

tra. Hæc rurſus omnia animi ſunt, quæ ſimiliter videmus tã ex natura nobis quam ex arte prouenire. Verum cuncta iſta, inquit, quæ animi & corporis ſunt, quanquam ſæpe ex diſciplina vel arte contingant, tamen qualia vel quanta ſint, non niſi in ſola natura conſiderare debemus. Ea autem quæ induſtria comparãtur, in habitu recenſius conſiderabimus. In victu conſiderare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus. Victus hominis eſt, omne illud tempus a pueritia vſque ad id quod agit, vel quo de agitur, itaq; conſiderare debemus, non apud quos natus ſit, quod naturæ eſt, ſed apud quos educat⁹ ſit, unde incipit victus. Apud quos, inquit intereſt etiam inſpicere illorum vitam, apud quos educatus ſit, ex his enim viuendi potuit capere diſciplinam. Sed quia homines interdum non ut volunt educant, aliqua neceſsitate compulſi, quippe & ſeueriores ſæpe diſſolutius, & diſſolutiores ſæpe ſeuerius educant: recte quærendum dicit, nõ ſolum apud quos educatus ſit ſed etiã quo more educatus ſit. Deinde inquit, inſpicere debemus ad cuius arbitrium ſit educatus. i. patris, patrui, cognati, an alienioris. Animaduertamus itaq; vt victus a primis annis vſq; ad ætates alias protendatur, vt dixit primo quærendum quemadmodũ ſit educatus, hoc quemadmodum in tria diuiſit: apud quos, quo more, cuius arbitratu. Deinde educatos pueri ſolet ad diſcendas literas ſortiri, eaſdemq; liberales. itaque qui liberales literas diſcit, duplices habere debet magiſtros qui faciãt virum bonum, & qui faciant dicendi peritum, & his duobus plenũ oratorem. Recte ergo etiam hoc quærendum, quos habuit artiũ liberalium magiſtros, quos viuendi præceptores. Itaque non vtrum habuerit magiſtros, an ſi viuendi præceptores, ſed quos habuit quærẽdum. Deinde etiã hic animaduertendus ordo eſt, poſtquã literas quis didicerit, & certam viuendi acceperit diſciplinam, tunc neceſſe eſt vt habere incipiat amicos. Sed quærendum eſt, qualibus amicis vtatur. amicus enim mihi eſſe non poteſt, niſi ſimilis mei. Deinde quo negotio, quæſtu, & artificio ſit occupatus, quærendum. Neceſſe eſt enim, vt in vita noſtra aliquid agamus quo nos occupemus. Et hic actus in vita aliquid agentium, triplex eſt. nã aut negotium eſt, vt mercatura, aut militia, aut agricultura,

ra, &c. Aut quæſtus eſt, vt præco, vt paraſitus, ut ſcenicus, aut ſimilia. Aut artificium, vt artem ſcilicet aliq̃ plene cognitam, aut exerceas, aut tradas, vt orator, vt rhetor, & alia huiuſmodi. alioqui ſcire aliqd perfecte, & exercere nolle, habitus eſt, deinde aliquid non plene ſcire neq; id quodcunq; exercere, affectio eſt. Verum vniuſcuiuſque rei & habitus & affectus ſi exerceatur, & in actu ſit, victus eſt. Animaduertendum, inquit, etiam, quomodo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. ex rebus.n. priuatis & domeſticis, quemadmodum quis in Rep. viuat, facile poſſumus agnoſcere. In fortuna quęrit, ſeruus ſit an liber. Hoc quaſi naturæ magis eſſe videtur, vt ſeruus quis an liber ſit, ſerui enim ſæpe naſcuntur. ſed vt taceamus vt multi ſæpe ex fortuna ſerui ſint, etiam illos qui naſcuntur ex fortuna, ſeruos eſſe manifeſtum eſt, etenim ex captiuis primum ſerui facti ſunt, captiuitas bello, in bello non niſi incerta fortuna, itaq; ſeruum eſſe fortunæ eſt. Hoc etiam in fortuna conſiderandũ. pecunioſus ſit an tenuis, priuatus an cum poteſtate. Sed quia non vno modo capimus poteſtatem, recte addidit. ſi cũ poteſtate, iure an iniuria. Hoc etiam fortunę eſt; vt videamus vtrum felix, clarus, an contra ſit. Cõſiderare etiam debemus, nõ vtrum liberos habeat, quod naturę eſt, ſed quales liberos habeat. vt eſt illud in Vergilio,

Vade, ait, o felix nati pietate.

Non, inquit, nato felix, ſed nati pietate. itaq; in eo fortunã inſpexit, quippe, Vade ait o felix, inquit, facit enim fortuna felicem q̃ ſi, inquit, cuius victus quæritur, mortuus erit, non de morte, ſed de mortis eius genere quæritur, alioqui mors naturæ eſt. Habitum autem hunc appellam⁹ animi) Habitus, inquit, iſte eſt alicuius rei, ſiue in animo, ſiue in corpore a natura cœpta, ſed vſu entrobotata, & plena perfectio. Scire enim plene aliquid, habitus eſt, iam ſi id volueris exercere, victus eſt, Videamus itaq;, habitum qualem eſſe dicat. aut virtutis, inquit, hic habitus animi. virtus autem quadruplex, iuſtitia, tẽperantia, fortitudo, prudentia. Sed tũc habitus, ſi virtutem ita teneamus acceptam, ut nunq̃ a ſemel comparata recedamus. Nam ſi frequẽter ſua cuiq; reddamus, & aliquando rapiamus, iam iuſtitię habitum per intemperantiam non tenemus. Similiter & circa reliquas virtutes.

nec metus ullus, nec ſpes ex morte illius alicuius commodi, neq; ad amicum eius aliquem mors eius pertinebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non ſit occiſus.

Simplex autem concluſio, ex neceſſaria conſecutione conficitur, hoc modo: Si uos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis, ego autem eo ipſo tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, ſed ne potuerim quidem facere, atque hoc diligenter uidere oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poßit, ut ne confirmatio modum in ſe argumentationis ſolum habeat, & quandam ſimilitudinem neceſſariæ concluſionis, uerum ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat.

Probabile autem eſt id, quod ferè fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hoc quãdam ſimilitudinem, ſiue id falſum eſt, ſiue uerum. In eo genere, quod ferè ſolet fieri, probabile huiuſmodi eſt: Si mater eſt, diligit filium: Si auarus eſt, negligit iuſiurandum. In eo autem, quod in opinione poſitum eſt, huiuſmodi ſunt probabilia: Impijs apud inferos pœnas eſſe præparatas. Eos qui philoſophiæ dent operam, non arbitrari deos eſſe. Similitudo autem in contrarijs, & in paribus, & in ijs rebus quæ ſub eandem cadunt rationem, maxime ſpectatur. In contrarijs, hoc modo: nam ſi ijs qui imprudenter læſerunt, ignoſci conuenit, ijs qui neceſſario profuerunt, haberi gratia non oportet. Ex pari ſic: Nam, ut locus in mari ſine portu nauibus eſſe non poteſt tutus, ſic animus ſine fide, ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In ijs rebus. quæ ſub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile conſideratur: Nam ſi Rhodijs turpe non eſt portorium locare, nec Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. Hæc tum uera ſunt, hoc pacto: Quoniam cicatrix eſt, fuit uulnus. Tum ueriſimilia, hoc modo: Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum uenire oportebat. Omne autem, ut certas quaſdam in parteis diſtribuamus, probabile, quod ſumitur ad argumentationem, aut ſignum eſt, aut credibile, ut iudicatum, aut comparabile.

Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit, & quiddam ſignificat, quod ex ipſo profectum uidetur, quod aut ante fuerit, aut in ipſo negotio, aut poſt ſit conſecutum, & tñ indiget teſtimonij, & grauioris confirmationis, ut cruor, fuga, pallor, puluis, et quæ his ſunt ſimilia.

Credibile eſt, quod ſine ullo teſte, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo eſt qui non liberos ſuos incolumes & beatos eſſe cupiat.

Iudicatum eſt, res aſſenſione, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus ſpectatur, religioſo, communi, approbato.

Religioſum eſt, quod iurati legibus iudicauerunt.

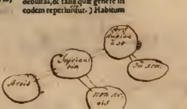
Commune eſt, quod omnes uulgo probarunt, & ſecuti ſunt huiuſmodi, ut maioribus natu aſſurgatur, ut ſupplicum miſereatur. Approbatum eſt, quod homines cum dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua conſtituerunt authoritate; uelut Gracchi patris factum, quem populus Roma. ob id factum, q̃ inſcientem collega in cenſura nihil egiſſet, poſt cenſuram conſulem fecit.

Comparabile autem eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet. Eius ſunt partes tres, imago, collatio, exemplum.

ita enim eſt habitus definitus.

Habitum appellamus animi aut corporis conſtantẽ & abſolutam aliqua in re perfectionem. Abſoluta eſt, vt plena ſit: conſtans, vt ſemper eadem ſit, neq; aliquando a ſe recedat. & tunc eſt vere habitus. Deinde, Vt artis, inquit, alicuius perceptionem.) Vt puta ego Rhetoricam plene quidem noui, ſed exercere nolo. Itaque licet non exerceam, in eo tamen q̃ Rhetoricam plene noui, habeo oratoris habitum. ita & in cæteris artibus, plena perceptio habit⁹ eſt. Aut quamuis ſcientiam.) Ars, Scientia, Actus. Scientia, artis, non artis. Inter ſcientiam & artem hoc intereſt. Ars quidem duplex eſt, vna in ſciẽtia, alia in actu. verum ſcientia rurſus duplex eſt: eſt ſcientia artis, eſt non artis. neq; enim aurum, gemmas probare, artis eſt: aut ſcire, quot millia hominũ in illo ſint populo, quanto ſpatio hæc vrbs ab illa diſtet. hæc itaq; ſciẽtia eſt, ſed non artis. Sed quoniam & artis eſt quælibet, inqt, ſciẽtia, ſi plena in nobis fuerit, habitus nuncupatur. ſed huc uſque de habitu animi. Deinde, inquit, & corporis aliqua commoditas ſtudio & induſtria cõparata, habitus dicitur: ut ſi corpus palæſtra roboremus, ſi velocitatem nobis exercendi ſtudio comparemus. Verum & animi & corporis habitum Cicero in bonis collocauit. quippe habitum dixit eſſe virtutẽ, aut artis perceptionem, deinde aliquam corporis commoditatem. Ita & Ariſtoteles habitũ omnem in bonis poſuit, cum ſecundum definitionem poſſit e in malis habitus eſſe. Nam ſi demus ſemper operã, vt nihil intelligamus ſtudio, ſtulti ſumus, erit hic habitus induſtria comparatus. Et rurſus, ſi exercitiũ corporis deuitemus ſtudio, imbecilli ſumus, erit æque hic habitus corporis induſtria cõparatus. Sed neſcio quomodo recte habitus malorum non eſt poſitus neq; a Cicerone, neque ab Ariſtotele. nam ſi hoc ipſum nomẽ aſpiciamus, & eius ſonum videamus, habitum dictum eſſe ab eo q̃ habere voluerimus: natura autem noſtra talis eſt, vt nunquam mala velimus: malorum ergo eſſe habitus non videtur, eſt tamen. nam & Catilina habitu malus fuit, id eſt, maliſiam induſtria ſibi comparauit. Affectio eſt animi aut corporis ex tẽpore aliqua de cauſa commutatio, vt lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & talia quæ genere in eodem reperiuntur.) Habitum

Imago, eſt collatio demonſtrans corporum aut naturarum ſimilitudinem.

Collatio, eſt oratio rem cũ re ex ſimilitudine cõferens.

Exemplum eſt, quod rem authoritate, aut caſu alicuius hominis, aut negotij cõfirmat, aut infirmat. Horũ exẽpla & deſcriptiones in præceptis elocutiones cognoſcentur.

Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus eſt, nec minus dilucide, q̃ rei natura ferebat, demõſtratus eſt. Quẽadmodum autem quæq; conſtitutio, & pars conſtitutionis, & oĩs controuerſia, ſiue in rõne ſiue in ſcripto uerſetur, tractari debeat, & quæ in quaſque argumentationes conueniant, ſingulatim in ſecũdo libro de unoquoq. genere dicemus. In præſentia tantummodo numeros, et modos, & parteis argumentandi confuſe, & permiſte diſperſimus, poſt diſcrete, & eiecte in genus quoq; cauſæ, qđ cuiq; cõueniat ex hac copia digeremus atq. inuenire quidem omnis ex his locis argumẽtatio poterit, inuentã exornari, & certas in parteis diſtingui & ſuauiſſimum eſt, & ſumme neceſſarium, & ab artis ſcriptoribus maxime neglectum. Quare, & de ea præceptione nobis & in hoc loco dicendum uiſum eſt, ut ad inuentionem argumenti, abſolutio quoq; argumentandi adiungeretur, & magna cum cura, et diligentia locus hic omnis conſiderãdus eſt, quod non rei ſolum magna utilitas eſt, ſed præcipiendi quoque ſumma difficultas.

Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio, quæ rebus non dubijs captat aſſenſionem eius, quicum inſtituta eſt: quibus aſſenſionibus facit, ut illi dubia quædã res propter ſimilitudinem earum rerum, quibus aſſenſit, probetur: uelut apud Socraticum Aeſchinem demonſtrat Socrates cum Xenophontis uxore, & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam: Dic mihi, inquit, quæſo Xenophontis uxor, ſi uicina tua melius habeat aurum, q̃ tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quòd ſi ueſtem, & cæterum ornamentũ muliebre pretij maioris habeat, q̃ tu habes, tuum an illius malis? Illius uero reſpõdit. Age, inquit ſi uirum illa meliorem habeat, q̃ tu habes, utrum'ne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aſpaſia autẽ cũ ipſo Xenophonte ſermonem inſtituit: Quæſo, inquit, Xenophõ, ſi uicinus tuus meliorem equum habeat, q̃ tuus eſt, tuum'ne equum malis, an illius? Illius inquit. Quòd ſi fundum meliorem habeat, q̃ tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum inquit, meliorem ſcilicet. Quòd ſi uxore meliorem habeat, q̃ tu habes, utrum illius malis? Atque hic Xenophon quoq; ipſe tacuit. Poſt Aſpaſia Quoniam uterq; ueſtrum, inquit, id mihi ſolum non reſpondit, qđ ego ſolum audire uolueram, egomet dicam quid uterq; cogitet. Nam & tu mulier optimum uirum mauis habere, et tu Xenophon uxorem habere lectiſſimam maxime uis. Quare niſi hoc perfeceritis, ut neq; uir melior, neq; fœmina lectior in terris ſit, profecto id ſemper, quod optimum putabitis eſſe, multo maxime requiretis, & tu, ut maritus ſis q̃ optimæ mulieris, & hæc quàm optimo uiro nupta ſit. Hic, cum rebus non dubijs eſſet aſſenſum, factũ eſt propter ſimilitudinẽ, ut etiam illud, quod dubium uidebatur, ſi quis ſeparatim quæreret, id pro certo propter rationẽ rogandi, concederetur: Hoc modo ſermonis plurimum Socrates uſus eſt, propterea q. nihil ipſe afferre ad perſua-

eſſe diximus ſiue in animo, ſiue in corpore, alicuius rei perfectionem. At contra ſiue in animo, ſiue in corpore alicuius rei inchoatio, affectio eſt, quæ ſubito aliqua ratione naſcitur, mox receſſura: vt ſi quid nobis boni nunciatur, & læti eſſe incipiamus, ſi quid uideamus & idipſum cõcupiſcamus, vel aliquid timere incipiamus, ſi moleſte ferre, iſtæ omnes animi ſunt affectiones. Deinde corporis, ſi ſubito in morbum incidamus, ſi aliquid in nobis debilitetur, ſed ad tẽpus, poſt autem ſanetur. Hę itaq; erunt affectiones corporis, & reliquę eis ſimiles. Studium autem eſt animi aſſidua & vehemens.) Studium eſt, inquit, ad aliquam rem aſſidua & vehemens animi cum magna voluntate occupatio. alioquin aſſidua & vehemens eſſe non poteſt, ſi in ipſo opere habuerit voluptatem. Et dat res non quæ ſtudium ſint, ſed quarum ſtudiũ ſit, vt philoſophiæ, loquit, non philoſophia: aut poeticæ, aut geometricę literarum, non poetica & geometrica literę. Itaq; ſi quid vehementer & cum magna voluntate volumus, ſtudiũ eſt. Deinde ſi id quod volumus, aliqua ex parte conſequimur, affectio eſt. Sin autem quod plenum & perfectum eſt tenemꝰ, habitus eſt. Quod ſi hoc ipſum plenum vel ſemiplenum agendo exercere voluerimus, erit victꝰ. Ita vnum qualitate diuerſa in multa attributa conuertitur. Conſilium eſt, aliquid faciendi, aut non faciendi vere excogitata ratio.) Duo ſemper ſunt vnde dubitamus, & vnde conſiliũ eſt. Aut enim vt faciamus aliquid, quærimus, aut vt non faciamus. Ita & leges quæ conſilio ſcribuntur duo ſemper hæc continent: aut fieri iubent, aut fieri prohibẽt. Sed quia cũ de re aliqua dubitamus, incerta quædam ratio in ancipiti cogitatione verſatur, poſtquã idipſum ſtatueris, erit excogitata ratio, & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata ratio, qđ conſilium eſt. Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex tẽporibus conſiderabuntur.) Ex his quoq; non minima colligimus argumenta, vt de factis perſonæ argumenta capiamus, de dictis, de iis quæ ei acciderunt: vt damnum, vt morbus, vt orbitas, & reliqua ſimilia. Verum hæc per tria, inquit, tempora debemus inſpicere. tunc enim de futuro argumentum poſſumus facere, ſi ita & ante fuiſſe doceamus, vtpura quia hoc fecit, hoc facit etiam, & hoc facturus eſt: quia hoc paſſus eſt, hoc

patitur, etiam paſſurus eſt: quia hoc dixit, hoc dicit, hoc etiam dicturus eſt. hucuſq; autem attributa perſonæ. Ac perſonis quidẽ hæc videtur attributa eſſe.) Septem ſunt quidem, vt diximus, elemẽta, vnde omnis argumentatio capitur ad quæſtionẽ quæ remiquis, quid, cur, quado, vbi, quemadmodum, quibꝰ adminiculis. Horum duo prima, omnia continent. Nihil autem aliud quæritur, niſi quis fecerit, & quid factum ſit. atq; hęc ipſa Cicero proprijs & apertioribus, & ad rem vicinioribus nominibus appellauit. Quis enim perſonam dixit: quid negotium vocauit? Ac perſonæ quidem quam in pronomine poſuimus quæ eſſent attributa, iam dictũ eſt. Nunc anteq̃ dicamus quæ negotio attributa ſint, quid ſit ipſum negotium videamꝰ. Negotium eſt factum, de quo quæſtio eſt. verum hoc factum nũc in facto eſt, nunc in dicto, nunc in cogitatu. Omne hoc itaq; factum, de quo quæſtio eſt, negotium appellatur. Ac factorum quidem genera tria ſunt. Eſt factũ illud, de quo quæſtio eſt. eſt factũ, quod in negotio eſt, quo illud factum de quo quæſtio eſt probatur. atq; hoc factum tribꝰ temporibus conſideratur, ante, in, poſt. Eſt & tertium genus facti, quod extra negotiũ eſt, ex quo ad id factum de quo quæſtio eſt trahitur argumentum: vt Cluentij factum eſt iudiciale, de veneno, q occiderit Oppianicum. Deinde extra hoc negotium, facta eius alia ad argumẽtum quod proponitur trahuntur, q multos ante veneno necarit. Hoc tertiũ factum in attributis perſonæ accẽpimus, facta, caſus, & orationes. Tria itaque genera factorũ ſunt: factũ de quo quæſtio eſt. factum quo id factũ vnde quæſtio eſt probatur. factum extra negotium, ſed ad negotium pertinens. Itaque factum illud de quo quæſtio eſt, negotiũ appellaſ. Huic negotio quatuor principaliter attributa ſubiecit. Vnum quod in ipſo negotio eſt, quæ continentia cum ipſo negotio appellauit. 2. quibus illud factum de quo quæſtio eſt probaſ, & quæ ab ipſo negotio videntur nullo modo poſſe ſeparari. Secũdum attributum eſt, in quo illa quæ in geſtione negotij ſunt, neceſſe eſt videre. aliud eſt enim ipſum negotium, aliud illa quæ in geſtione negotij continentur: vtputa Occidit, negotium eſt. in ipſius autem negotij geſtione illa ſunt: illo tempore occidit, in illo loco occidit, fuit occaſio vt occideret. & reliqua, quæ in geſtionem

ſtione negotii continetur. Tertium attributum eſt, quod adiũctum negotio nominatur. Hoc quoq; neq; negotiũ, neq; in geſtione negotii, ſed extra negotium eſt. hoc ab oratore ſumitur, cuius aſſumptione res illa, de qua quęſtio eſt, aut ſimilis, vt diſſimilis demonſtrabitur. Itaq; omnia exempla attributa negotii ſunt. ſed quoniam extrinſecus veniunt, adiuncta negotio nominantur. Quartum attributum eſt negotio, quod geſtum negotiũ cõſequitur. hoc quoq; extrinſecus eſt. non enim in negotio, vel in geſtione negotii continetur: ſed an poſt negotiũ contigerit, conſideratur vt puta factum Milonis hę res conſecutæ ſunt vt de eodem facto legem nouam ſenatus tulit, cædẽ quæ in Appia via facta eſſet, cõtra Remp. factã eſſe iudicauit. Hæc omnia nõ in negotio, neq; in geſtione negotii ſunt, ſed geſtum negotium conſequuntur. Et quoniam ſcimus quot attributa negotio ſint, nunc in ſingulis quæ nobis ſint ad argumẽtum ducenda videamus, ac primo illa conſideremus quæ continentia cum ipſo negotio appellãtur, ſine quibus negotium, & quæ ſine negotio eſſe non poſſunt. Hæc itaq; quinq; ſunt ſumma ipſius negotii, ſummæ cauſa, & facti tria tempora, ante, in, poſt, quod factũ inter genera factorum ſecundum eſſe memorauimus. Summa negotii talis eſt, vt parentis occiſio patrem enim occidit, negotiũ eſt. negotii ſumma eſt, vt parentis occiſio. In hoc de ipſis nominibus, de pronunciatione fiet argumẽtum, ſi cum quadam admiratione dicamus, Occidiſſe patrem Sex. Roſcius dicitur. Deinde cauſa illa eſt, vt puta occidit, quia inimicus fuit. aut cõtra, quia inimicus non fuit, non occidit. Iam poſt cauſam facti conſiderare debemus, quibus illud factum de quo quæſtio eſt afferamus. Hæc facta per tria tempora, vt ſæpe iam dictũ eſt, diuiduntur vt conſideremus qd ante factum ſit. quid in re ipſa factum ſit, quid poſtea factum ſit. ut Milo quid ante fecit. In ſenatu fuit, domũ venit, calceos & veſtimenta mutauit, profectus eſt. Deinde quid fecit in re ipſa: ad Albanum peruenit, impetus in illum factus eſt, tum ille reiecit penulã, de rheda deſiluit, ſe defendit, Clodius occiſus eſt. Poſtea quid fecit: profectus eſt Lanuuiũ, Flamines creauit propter inuidiam Romam cito noluit reuerti. Ergo his factis factum probatur, aut defenditur illud quod in quæſtione

dendum uolebat, ſed ex eo, quod ſibi ille dederat, qui cum diſputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, qđ iam conceßiſſet, neceſſario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis uidetur. Primum, ut illud quod inducemus per ſimilitudinem, eiuſmodi ſit, ut ſit neceſſe cõcedi. Nam ex quo poſtulabimus nobis illud, quod dubium ſit, concedi, dubium eſſe id ipſum quod inducimus nõ oportebit. Deinde illud cuius confirmandi cauſa fiet inductio, uidendum eſt, ut ſimile iis rebus ſit, quas res quaſi non dubias ante induxerimus. Nam ante aliquid nobis conceſſum eſſe nihil proderit, ſi ei dißimile erit, id cuius cauſa illud cõcedi primum uoluerimus. Deinde non intelligat, quo ſpectent illæ primæ inductiones, et ad quem ſint exitum peruenturæ. Nam qui uidet, ſi ei rei, quæ primo rogetur, recte aſſenſerit, illam quoq; rem, quæ ſibi diſplicet, eſſe neceſſario concedendam, plerunq; aut non reſpondendo, aut male reſpondendo longius procedere rogationẽ non ſinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo quod conceßit, ad id quod non uult concedere, deducendus eſt. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut oſtẽdenda eſt ſimilitudo earum rerum, quæ ante conceſſæ ſunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda eſt argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda eſt reſponſio, aut quoniam taciturnitas imitatur confeßionem, pro eo ac ſi conceſſum ſit, concludere oportebit, argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars conſtat ex ſimilitudine una, pluribus'ue. Altera ex eo, quod concedi uolumus, cuius cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt. Tertia ex concluſione, quæ aut confirmat conceßionem, aut quod ex ea conficiatur, oſtendit. Sed quia non ſatis uidebitur alicui dilucide demõſtratum, niſi quod ex ciuili cauſarum genere exemplum ſubiecerimus, uidetur huiuſmodi quoq; utendum exemplo, non quo præceptio differat, aut aliter hoc in ſermone, atq; in dicendo ſit utendum, ſed ut eorum uoluntati ſatisfiat, qui quod aliquo in loco uiderint, alio in loco niſi demonſtratũ eſt, nequeunt cognoſcere. Ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt peruagata, quod Epaminundas Thebaborum imperator, ei, qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, exercitũ non tradidit, & cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus uicit: poterit accuſator argumentatione uti per inductionem, cum ſcriptum legis contra ſententiam defendat, ad hunc modum.

Si iudices id, quod Epaminundas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe adſcribat ad legem, & addat exceptionem hanc, extra quam ſi quis reip cauſa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. Quòd ſi uoſmetipſi, quod à ueſtra religione, & ſapiẽtia remotißimum eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem iniuſſu populi ad legem adſcribi iubeatis, populus Thebanus patietur'ne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo adſcribi ad legẽ nefas eſt, id ſequi quaſi adſcriptum ſit, rectum uobis uideatur? Noui ueſtram intelligentiam, nõ poteſt ita uideri iudices. Quòd ſi literis corrigi neq; ab illo, neq; à uobis ſcriptoris uolũtas poteſt, uidete, ne multo indignius ſit, id re, & iudicio ueſtro mutari, quod ne uerbo quidem commutari poteſt. Ac de inductione quidem ſatis in præſentia dictum uidetur. Nunc deinceps ratiocinationis uim, & naturam conſideremus.

eſt. i. Milo Clodium occidit, Neceſſe eſt itaq; hęc quinq; in eodẽ negotio de quo quæſtio eſt cõtineri. Fruſtra enim aliquod factum obiicimus, donec factum eſt, niſi eius ſummã dicam⁹ niſi cãm eiuſdẽ facti doceamus, niſi quid ante, quid in re, quid poſtea factum ſit demonſtremus. Recte ergo continentia cum ipſo negotio nominata ſunt. Deĩde cauſa eius ſummæ per quam, & quamobrem, & cuius rei cauſa factũ ſit, quęritur.) Multæ quidem cauſæ ſunt. nam vt omnia iſta naſcantur quæ in mundo ſunt neceſſe eſt cauſa pręcedat: & hoc ipſum negotium, de quo quæſtio eſt, cauſa dicitur. Verum hæc cauſa hominis circa factũ duplex eſt. aut enim propter rem aliquã iam ante aĩo prouiſam quodcũque facimus, & erit cauſa quæ ratiocinatio dicitur. aut ſubito neceſſitate aliqua præſentis tẽporis in factum aliquod præcipitamur, & erit cauſa quæ impulſio dictus. & quacunq; cauſa ex confeſſione veniam meretur, impulſio eſt. Harum nunc vtraſq; cauſam Cic. hic tetigit Per quam quamobrem, inquit, & cuius cauſa factum ſit, quæritur. Quamobrem ratiocinatio eſt, cuius cauſa impulſio eſt. In geſtione negotii hæc quinq; requirenda ſunt: Locus, Tempus, Occaſio Modus, Facultas. In geſtione autem negotii, qui locus ſecundus erat. De ſeptem elemẽtis perſona iam dicta eſt. Remanſerunt ſex, quę negotio attributa ſunt: Quid, cur, quando, vbi, quemadmodum, quibus adminiculis. Ex his rurſus duo, quid, & cur. i. factum illud triplex, & facti cauſam continẽtia, cum ipſo negotio eſſe monſtrauim⁹. Reliqua quatuor i geſtione negotii ſunt, vbi, quãdo, quemadmodum, quibus adminiculis. Addidit Cicero quintã occaſionem, de qua poſt dicemus, quinq; itaq; res ſecundo attributo ſubdidit: locũ, tempus, occaſionem, modum, facultatem. Et recte hæc in geſtione negotii eſſe dixit. Illa enim ſuperiora quinq; ſumma negotii, ſummæ cauſa, quid ante factũ ſit, quid in re factũ ſit, quid poſtea factum ſit. negotium. i. factũ illud de quo quęſtio eſt probant. Quod ſi negotium probant, in geſtione negotii non ſunt. verum in geſtione negotii neceſſe eſt, ut hęc rurſus quinque ſint locus, tempus, occaſio, modus, facultas. etenim cum dicimus, Milo in ſenatu fuit, domum venit, poſtea profectus eſt: geſtio negotii eſt quidẽ, ſed in ipſa negotii geſtione tempus

Ratiocinatio, eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum, & per ſe cognitum ſua ſe ui, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius conſiderandum putauerunt, cum idem in uſu dicendi ſequerentur, paulum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinq; eius parteis eſſe dixerunt, partim nō plus q̃ in treis parteis poſſe diſtribui putauerunt. Eorum controuerſiam non incommodum uidetur cum utrorunq; ratione exponere. Nam & breuis eſt, & non eiuſmodi, ut alteri proſus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minime negligendus uidetur.

Qui putant in quinq; diſtribui parteis oportere, aiunt primum conuenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurantur quæ conſilio geruntur, q̃ quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant, eam deinceps rationibus uarijs, & q̃ copioſiſſimis uerbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus, & apparatior, quam ea quæ temere, & nullo cōſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſapiēs, & callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, q̃ is qui ſtultitia, & temeritate alicuius adminiſtratur. Eadem nauigij ratio eſt. Nam nauis optime curſum conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore utitur. Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod oſtendere uelis, id ex ui propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, q̃ omnis mundus adminiſtratur. Huius aſſumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: Nā & ſignorum ortus, & obitus, definitum quendam ordinem ſeruāt, & annuæ commutationes non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt, uerū ad utilitates quoq; rerum omnium ſunt accommodatæ: & diurnæ, nocturnæq; uiciſſitudines, nulla in re unquam mutatæ quicquam nocuerunt. Quæ ſigno ſunt omnia non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo. Conſilio igitur mundus adminiſtratur. Aut unum in locū cum cōduxerit breuiter propoſitionem, & aſſumptionem id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum. Quod ſi melius geruntur ea, quæ conſilio, q̃ quæ ſine conſilio adminiſtrantur, nihil autem omnium rerū melius, q̃ omnis mundus adminiſtratur, conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationē. Qui autem tripartitam eſſe dicunt, ij non aliter putant tractari oportere argumentationem, ſed partitionem horum reprehendunt. Negant.n. neq; à propoſitione, neq; ab aſſumptione approbationes earum ſeparari oportere, neque propoſitionem abſolutam, neq; aſſumptionē ſibi perfectam uideri, quæ approbatione confirmata nō ſit. Quare quas illi duas parteis numerant, propoſitionem, & approbationem, ſibi unam partem uideri propoſitionem: quæ ſi approbata nō ſit, propoſitio non ſit argumentationis. Item, quæ ab illis aſſumptio, & aſſumptionis approbatio dicitur, eandē ſibi aſſumptionem ſolam uideri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, alijs tripartita, alijs quinquepartita uideatur. Quare euenit, ut res non tam ad uſum dicendi

oſtēdimus.i. Milonem hora vii decima profectum. Deinde cū dicimus, Venit ad Albanum, impetus in illum factus eſt: geſtio quidem negotii eſt, ſed in ipſa negotii geſtione & occaſionem oſtendimus, q̃ neceſſe habuit illac iter facere: & locum oſtendimus, q̃ de loco ſuperiore impetus in illum factus ſit: & facultates, q̃ Clodius habuit armatos. Ergo geſtio negotii ſine his quinq; eſſe nō poteſt, loco, tempore, occaſione, modo, facultatibus. Quod ſi ſine his quinq; negotii geſtio eſſe non poteſt, recte hoc in geſtione negotii conſiderare debemus. Locus conſideratur, in quo res geſta ſit, ex opportunitate, quam videbatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum.) Vt ſciamus quem locū conſiderandum præcipiat, qui ſint alii loci videamus, ac primo ſecundum Lucretii cæterorumq; ſententiam, Inane totum locus eſt, quod inane patet rebus, occupaturq; ab elementis, igni, aere, aqua, terra. Ergo hæc elementa in loco ſunt, id eſt in inani. Sed rurſus ipſa elementa loci ſunt, vt ignis ſiderib⁹ locus eſt, aer auibus, aqua natantibus, terra gradientibus, vel his omnib⁹ quæ in eadem naſcuntur. Itaq; & terra omnis locus eſt, & rurſus in terra locus eſt, qui locus nobis non ex eo q̃ locus eſt cōſiderandus eſt, ſed ex eo q̃ qualis ſit, aut ex opportunitate ei⁹, aliquid in eo aut fieri potuiſſe, aut non fieri potuiſſe doceamus. Hoc itaq; ſit præceptum in loco, qualitatem eius atq; opportunitatē nos inſpicere atq; æſtimare debere. Neceſſe eſt.n. nobis, vbicūq; eſſe: ſed illud vbi ſumus, quale ſit: conſiderādum eſt. Atq; hæc opportunitas loci per multa conſideranda eſt. nā & magnitudo loci inſpicienda eſt. vtrum ibi tot milia hominū cæperit: deinde interuallum inſpiciendum eſt, vt in Quintiana, ſeptingenta milia biduo eſſe decurſa. Et quoniam interualli duo genera ſunt. Longinquitate, inquit, & propinquitate. Deinde conſiderandum, ſemotus locus, an celebris ſit. Deinde natura ipſius loci videnda, tumuloſus, decliuis, planus, ſaxoſus, paluſtris, ſylueſtris, quæ ſit præterea vicinitas eius loci, in qua natura ſit, vt ideo ibi aliquid fieri potuerit, vel nō potuerit, quod vicinia talis ſit, vel omnis regio. Etiam hoc, inquit, in loco conſiderare debemus, ſacer an profanus ſit, publicus an priuatus, alienus an ipſius de quo agitur. Quod ſi ipſius non erit, etiam hoc videndum, an aliquādo ipſius fuerit. Ex his igitur tot opportunitatibus loci multa ad negotium colligere poſſumus argumēta.

Tempus autē eſt id, quo nunc vtimur.) Quod tempus ſemper fuerit neceſſe eſt, ſiue ante mundum, ſiue cum mundo. multi.n. natū mūdū, multi natū nō eſſe cōtēdūt. Ergo hoc tēpus generale, q̃a nec initiū nec finē hēt, æternitas eſt, quam Græci αἰῶνα appellāt. Verum quoniam hoc tempus definire difficile eſt, illud definit quo nunc vtimur. Tempus eſt, inquit, pars quædā æternitatis, aut annuū, aut diurnū, aut nocturnū ſpatiū ſignificās. Ex curſu enim ſiderum certis temporibus certum nomen impoſitum eſt. Septem ſtellæ, ſeptem circulis contra cœlum voluūtur: quæ cum ſingulæ ad id ſignum vnde profectæ ſunt fuerint reuerſæ, certum tempus includūt. Quod ſi omnes ſeptē ſimul ad ea ſigna vnde profectæ ſunt, reuertantur, tunc fit illud tempus, quod annus magn⁹ dicitur. & neceſſe eſt omnia rurſus per ordinem ſuum quæ ante nata ſunt, renaſci. Ergo ſi ad exordiū ſuum ſimul omnes ſtellæ reuertantur, annus magnus dicitur. Singularum autem curſus habet tempus ſuum, ſed omne tempus certis vocabulis nō tenetur. nam Saturni curſus habet tempus, ſed tēpus ipſum nō habet nomen. Item Iouis, Martis, Veneris, atq; Mercurii. Solis vero curſus cum ſe expleuerit, annus eſt. Lunæ cum ſe expleuerit, menſis eſt. Iam vero e ſole ſupra terras poſito, diē vocabimus & ſole ſub terris poſito, noctem. Horarū autem .xii. hæc eſſe origo memoratur. Quodam tēpore. Trimegiſtus cum eſſet in Aegypto, ſacrum quoddam animal Serapidi dicatum, cū in toto die duodecies vrinā feciſſet, pari ſemper interpoſito tempore, per duodecim horas diem dimenſum eſſe coniecit: & ex inde hic horarū numer⁹ cuſtoditur. Deinde alii dicunt, ex quadratura cœli, quę ſecundum muſicam rationem in duodecim partes dicitur eſſe diuiſa, horas duodecim eſſe nominatas. Aquam enim per totum diem exceperunt tenuiſſima cauerna defluentem, & hāc maiores noſtri duodecim partes diuiſerunt: ex his partibus horis numerum impoſuerunt. Sed iam tempus eſt vt ad rationem temporis reuertamur. Quod tempus.i. hoc quo nunc vtimur, ſpatiū accipiamus, q̃d aut in multis annis ſit, aut in anno, aut in menſibus, aut in menſe, aut in diebus vel die aut in

noctibus

noctibus vel nocte, aut in horis vel hora, vel momento. Verum hoc tempus noſtrũ philoſophi in duo tempora diuiſerunt, in præteritum & futurũ. Præſens autem eſſe negauerunt, quia in eo quod præſens dicimus, ſi quid iam aliqua ex parte confectum eſt, præteritum ſit: ſi quid mox perfici habeat, futurum ſit. Ita Vergilius, Tot iam voluẽtibus annis. quod enim voluitur, non ſtat: quod non ſtat, præſens non habetur. Oratores autem tempus noſtrum in tria tempora diuidunt, præteritum, præſens, futurum. Ac præteritum tempus in tria tempora diuidunt, in illud tempus vetus atq; obſoletum & per antiquum: deinde in illud quod licet vetus ſit, & a noſtra memoria remotum, tamen in literis continetur: poſtremo in illud quod nuper geſtum eſt, & cuius de his, qui viuunt plerique meminerint. Præſens vero tempus in duo diuidunt, in præſens & magis præſens. Magis præſens tempus eſt, vt, Nũc nunc inſurgite remis. Hoc eſt quod ait, Et rem quæ inſtent io præſentia, & cum maxime fiant. Inſtans enim tempus præſens eſt, vt ait Iuno ad Iuturnam, cum iam fata Turnum tenerent, Atq; inſtantibus eripe fatis. Denique vt ſciamus, illam præſentiam fata dixiſſe, addidit poſtea tempus quod magis præſens eſſet, Si quid præſentius audes. Præſens ergo tempus duo tempora habere dixerunt, præſens, & magis præſens. Futurum autem tempus in duo diuiſerũt, in ocyus & ſerius. i. in id quod mox futurũ eſt, & in id quod tardius futurum eſt. Atque hæc tria tempora cũ partibus ſuis hic in hoc attributo quod de tempore eſt cõtinẽtur. Et itẽ cõmuniter in tẽpore perſpiciẽdo longinquitas eius eſt cõſideranda.) Tempus eſſe diximus ſpatium, quod in annis, menſibus, diebus, noctibus, horisq; verſetur. In hoc, inquit, communiter tempore longinquitatẽ eius debemus inſpicere. in qua lõginquitate duo oportet attendere: vtrum in illo ſpacio huius negotii magnitudo potuerit impleri, & vtrum tot ſimul res potuerint effici. Quod enim in rebus difficile eſt, aut numero aut magnitudine ſit neceſſe eſt. Occaſio autem eſt pars temporis, habens in ſe alicuius rei idoneã faciendi, aut non faciendi opportunitatem.) In illa mẽſura temporis ex motu cœli facta, ex actibus noſtris vel ipſius mũdi qualitas proueniẽs, occaſionem parit faciendi aliquid, vel non faciendi. In tempore enim mẽſu-

pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio uidetur eſſe, quæ in quinq; parteis diſtributa eſt, quã omnes ab Ariſtotele, & Theophraſto profecti, maxime ſecuti ſunt. Nam quemadmodum illud ſuperius genus argumentandi, quod per inductionem ſumitur, maxime Socrates, & Socratici tractauerunt; ſic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, ſumme eſt ab Ariſtotele, atque Peripateticis, & Theophraſto frequentatum, deinde à rhetoribus iis, qui elegantiſſimi, atq; artificioſiſſimi putati ſunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum uidetur, ne temere ſecuti putemur: & breuiter dicendum, ne in huius rebus diutius, quàm ratio præcipiendi poſtulat, commoremur. Si quadam in argumentatione ſatis eſt uti propoſitione, & non oportet adiungere approbationem propoſitioni: quadam autem in argumẽtatione infirma eſt propoſitio, niſi adiuncta ſit approbatio, ſeparatum quiddam eſt à propoſitione approbatio. Quod enim adiungi, & ſeparari ab aliquo poteſt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id ad quod adiungitur, & à quo ſeparatur. Eſt autem quædam argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione, & quædam, in qua nihil ualet abſq; approbatione, ut oſtẽdemus. Separata eſt igitur à propoſitione approbatio. Oſtendemus autem id quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum, eo quòd conſtare inter omneis neceſſe eſt; hanc uelle approbare, & firmare nihil attinet. Ea eſt huiuſmodi: Si quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde non potui. hoc quia perſpicue uerum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. hoc ſi non conſtat indiget approbationis: qua inducta, cõplexio conſequitur: Igitur in cæde intereſſe non potui. Eſt igitur quædã propoſitio, quæ non indiget approbatione. nam eſſe quidem quandam quæ indigeat, quid attinet oſtendere? quod cuiuis facile perſpicuum eſt. Quod ſi ita eſt, ex hoc, & ex eo quod propoſueramus, hoc conficitur; ſeparatum eſſe quiddam à propoſitione approbationem. Si autem ita eſt, falſum eſt non eſſe pluſquã tripartitã argumentationẽ. Simili modo liquet alteram quoq; approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptione. Nam ſi quadam in argumentatione ſatis eſt uti aſſumptione, & non oportet adiungere approbationem aſſumptioni, quadã autem in argumentatione infirma eſt aſſumptio, niſi adiuncta ſit approbatio; ſeparatum quiddã eſt extra aſſumptionem approbatio. Eſt autẽ argumẽtatio quædam, in qua aſſumptio, non indiget approbationis, quædam autem in qua nihil ualet ſine approbatione, ut oſtendemus: ſeparata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Oſtendemus autem, quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ perſpicuam omnibus ueritatem continet aſſumptio, nihil indiget approbationis. ea eſt eiuſmodi: Si oportet ſapere, dare operam philoſophiæ conuenit. hæc propoſitio indiget approbationis. non enim perſpicua eſt, neq; conſtat inter omneis, propterea quòd multi nihil prodeſſe philoſophiam, pleriq; etiam obeſſe arbitrantur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. hoc autem quia ipſum ex ſe perſpicitur, & uerum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim concludenda eſt argumentatio: Igitur dare operam philoſophiæ conuenit. eſt

ra ac ſpatium conſideratur: in occaſione qualitas temporis, ex qua opportunitas, naſcitur faciẽdi aliquid, vel non faciẽdi. Hoc itaq; inter ſe diſtãt tempus & occaſio, genere autem ſimilia ſunt. Verũ hæc occaſio, vt diximus, ex actibus noſtris vel ipſius mundi parit nobis ad aliqd opportunitatẽ. Verũ hæc occaſio vel opportunitas in tria genera diſtribuitur: publicũ, cõmune, ſingulare.) Occaſio aut eſt publica, aut communis, aut priuata. Publicum eſt, inquit, qđ ad totã pertinet ciuitatẽ, ſi aut bellum ſit, aut ludi, aut aliquis dies feſtus: In hac itaque publica occaſione eſt opportunitas aliquid faciendi, vel non faciendi. Cõmune eſt, inqt, qđ ex actibus mũdi prouenit: vt ſi meſſis ſit calor, ſi vindemia frigus. Singulare autẽ eſt, inquit, quod vnicuiq; poteſt prouenire priuatim: ſi nuptiæ ſint, ſacrificium, funus, conuiuium, ſomnus. Et recte in priuata occaſione ſomnũ ẽt poſuit. non. n. ex neceſſitate temporis, ſed ea corporis atq; animi ratione dormit. Interdũ. n. laſſi aut mœſti per diem dormimus: interdũ ſollicitati atq; occupati nocte vigilamus. Triplex itaq; occaſio, publica, communis, priuata. Ex his occaſionibus multa poſſumus argumẽta colligere. Modus autem eſt, in quo quẽadmodum, & quo aio factum ſit, quæritur.) Modũ Cicero diligenter inſpexit, atque ita definiuit, vt nemo vnquam. Namq; modum in duobus inſpiciendum docet, in modo facti, & in aio facientis. vt ſi dicas, clã eſt qui dicem modus facti, quaſi res facti occulte geratur. Verũ in eo eſt & animus facientis, inſidioſus, latens, atq; inſtructus dolis. Ita in eo quod clã dicimus & modus & animus inueni. Similiter oẽs modi ex modo facti, & ex animo inſpiciendi ſunt. Verũ in ipſo animo duo rurſus debemus inſpicere, prudentiam & imprudentiam: id eſt, verũ aliquid conſilio, an animi impulſu fecerit. In his enim causa facti quæritur, quam duplicẽ eſſe ſupra diximus, circa facientis voluntatem, ratiocinationẽ ſcilicet & impulſionem. Ita ratiocinatio erit, prudentia animi: impulſio vero, imprudẽtia. Verum hi erunt ex prudentia modi, clam, palam, ui, perſuaſione. Hæc omnia prudenter admiſſa ſunt, id eſt, vt res fieret, cõſilium ante præceſſit. Imprudẽtia porro ad purgationem iũgitur, quæ pars veniæ eſt. cuius purgationis ptes tres ſunt inſpiciẽdæ, inſcientia, caſus, neceſſitas. In his quoq; modis factũ qdem

Occaſio

Publica | Communis | Priuata

ergo aſſumptio quædam, quæ approbationis non indiget. Nam quandam indigere, perſpicuum eſt. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt non eſſe plus quàm tripartitam argumentationem. Atq; ex his illud iam perſpicuum eſt, eſſe quandam argumentationem, in qua neque propoſitio, neq; aſſumptio indigeat approbationis, huiuſmodi, ut certum quiddam, & breue exempli cauſa ponamus: Si ſummopere ſapientia petenda eſt, ſummopere ſtultitia uitanda eſt. Summopere autem ſapientia petenda eſt. ſummopere igitur ſtultitia uitanda eſt. hic & aſſumptio, & propoſitio perſpicua eſt, quare neutra quoq; indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuum eſt, approbationem tum adiungi, tum nō adiungi. ex quo cognoſcitur, neq. in propoſitione, neque in aſſumptione contineri approbationem, ſed utranq; ſuo loco poſitam uim ſuam tanquam certam, & propriam obtinere. Quod ſi ita eſt, cōmode partiti ſunt illi, qui in quinque parteis diſtribuerunt argumentationē. Quinque ſunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocinationē tractatur.

Propoſitio, per quam breuiter locus is exponitur, ex quo omnis uis oportet emanet ratiocinationis. Approbatio, per quam id quod breuiter expoſitum eſt, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Aſſumptio, per quam id quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur. Aſſumptionis approbatio, per quam id quod aſſumptum eſt, rationibus firmatur.

Complexio, per quam id quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio parteis, ea conſtat ex his quinque partibus. Secunda eſt quadripartita, tertia tripartita, dein bipartita, quod in controuerſia eſt. De unaquaque parte poteſt alicui uideri poſſe argumentationem conſiſtere. Eorum igitur quæ conſtat, exempla ponemus: horum quæ dubia ſunt, rationes afferemus.

Quinquepartita argumentatio eſt huiuſmodi. Omnes leges iudices ad commodum Reipublicæ referri oportet, & eas ex utilitate communi, non ex ſcriptione, quæ in literis eſt, interpretari. Ea enim uirtute & ſapientia maiores noſtri fuerunt, ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud q̃ ſalutem, atque utilitatem Reip. proponerent. Neque enim ipſi quod obeſſet ſcribere uolebant: & ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum cauſa ſaluas eſſe uult, ſed Reip. quòd ex legibus omnes Reſp. optime putant adminiſtrari. Quā obrem igitur leges ſeruari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari conuenit, hoc eſt quoniam Reip. ſeruimus, ex reipublicæ commodo, atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis utilitatem ſpectet, quoniam eius cauſa eſt inſtituta: ſic à legibus nihil conuenit arbitrari, niſi quod Reipublicæ conducat, proficiſci, quoniam eius cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio definite literas legis perſcrutari: & legem, ut æquum eſt, ex utilitate Reipu. conſiderate, quod hic fecit. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminundam Thebanorum imperatorem, quàm uictoriæ Thebanorum conſulere decuit? Quid huc tanta Thebanorum gloria, tam claro, atq; exornato trophæo charius, atque antiquius habere conue

manifeſtū eſt, ſed animus inuenitur inuitus. Adiungitur ad imprudētię modos ēt affectio, quā paulo ante perſonę diximus attributā, quam affectionem eſſe diximus animi aūt corporis repentinā de cauſa permutationem. Verum hic quōniā ſolo mō animus attēdendus eſt, animi ſolas circa affectionem poſuit commutationes, id eſt moleſtiam, iracundiā, amorem. Itaq; his affectionibus animi imprudentes in factū impelluntur. & recte Imprudentes: quippe affectio eſt, repētina animi commutatio. ergo quod repentinū eſt, proſpici non poteſt. ſi proſpici noo poteſt, imprudētia eſt. Facultates ſunt, aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt.) Facultates Cicero duplici qualitate diffiniuit, duasq; illis potentias dedit. vt ſit primum genus facultatum illud, ſine quo aliquid fieri noo poteſt: aliud, quo aliquid facilius cōpleatur. etenim hæc duo prima proponamus, fit, non fit. Iam ex eo quod fit, rurſus duo deſcendunt Facile fit, difficile fit. Itaq; in duobus ponitur facultas in genere. i. in eo quod fit: & in ſpecie. i. in eo quod facile fit. Illud autem quod difficile fit, ita poteſt argumentis torqueri, vt illud videatur eſſe qđ nō fit & idcirco in hoc nō ſunt poſitæ facultates. Dupliciter igitur facultates eſſe teneamus. primo illas ſine quibus aliquid fieri non poteſt, deinde illas quibus aliquid completur. vt ſi quis velit rhetoricam diſcere, prima erit ei ad diſcendam facultas, ſine qua effici nō poteſt .i. animus, ingeniū, inſtrumenta artis ipſius, & magiſter. Deinde erunt illæ facultates, quibus facilius fit, ſi ſit doctus & beniuolus magiſter. ita & ad mortem facultas, ſine qua fieri non poteſt, venenū qua facilius fit, venenum cum poculo. Si autem in pane detur venenum, pars illa eſt quę difficile fit: quę ita poteſt argumētis torqueri, vt pars illa videatur eſſe, quæ non fit, quod quidē Cicero pro Cluentio diſputauit, cū negauit in pane dari venena potuiſſe. Hoc autē ſcire & tenere debemus, ēt tempus, & locū, & cętera præter modum facultates eſſe poſſe, ſi generaliter conſiderentur, non ex ſpecie vel ex opportunitatibus ſuis. Neceſſe eſt enim, & quodcūq; tempus, & quemcunque locum fuiſſe cūm aliquid factum eſt. Alioquī facultas prima non erit faciendi, niſi illa ſint. Ita Cicero in Roſciana, Nōn potuit, inquit, occidere patrem Roſcius, cum abſens fuit. hic argumentum a loco fecit. deinde ait: Age nunc videamus reliquas facultates, Ergo iam & locus facultas eſt, ſed facultas, ſi generaliter conſideretur. at ſi oportunitas eius fuerit inſpecta, tunc ex loco argumenta ſumentur.

Adiunctum negotio autem id intelligitur, quod maius & qđ minus, & quod ſimile eſt. Attributa negotio duo iam tranſacta ſunt, continentia cum ipſo negotio: & illa quæ in geſtione negotii continentur. Ac prima quidem cum attributis ſuis perſona tranſacta eſt id eſt, quis, deinde quid, & cur continentia cum negotio demonſtrauimus. deinde quando, vbi, quemadmodum, quibus adminiculis, in geſtione negotii poſita docuimus. Ita ſeptem prima illa elementa in duobus negotio attributis vidimus incluſa, nec iam amplius videtur relictum, quod in aliis duobus negotio attributis ad argumentum conſiderare debeamus. i. in his quæ adiuncta negotio nominantur, & in his quæ geſtum negotium conſequuntur. Verum & in his eadem ſeptem, quæ in ſuperioribus conſiderare debemus: nec aliquod negotiū ſine his ſeptē elementis vnquam poterit inueniri, vt quiuis homo ſine liniamentis ſuis. Itaq; cum in noſtro negotio ea omni circūſtantia argumenta cęperimus, & ſides in aliquo claudicant ex alienis argumenta ſumenda ſunt, quę cum aſſumuntur, aut fidem faciunt, aut augent. Verum hęc cum aliena ſint. i. extra noſtrā cauſam, videndum eſt, qua noſtro negotio parte copulentur: quę copulatio reſpectus dicitur quem reſpectum Græci συνάρτησιν πρός τι dicunt. etenim dicuntur πρός τι cum etiā iſta aliena a negotio ſeptem illa elementa contineant, quæ in noſtro negotio continentur, non poſſunt ſibi omnia conuenire. Sed quædam in hoc quædam conſiderare debemus in alieno negotio. q̃ per συνάρτησιν noſtrū negotium reſpiciant, vt præuiſo & præcognito copulationis genere ad argumentum noſtri negotii facta collatione copulentur. Verum huius reſpectus nouem modi ſunt, ſcilicet vt ſit adiunctum negotio noſtro, & quod maius eſt, & quod minus, quod ſimile, quod æque magnum, quod diſparatum, quod contrarium, & genus, & pars, & euentus. Hæc itaque nouem omnia ροπὴ & pendēt ſunt τοῦ πρός τι. i. ad aliquid. itaq; quaſi ſemper in binis ſunt, & recte, niſi enim ad aliquid

aliquid nullus poteſt eſſe reſpectus. Itaque cum dicimus maius, tunc intelligimus maius, ſi minus conſideremus. Rurſus tunc intelligimus minus, ſi maius conſideremus. Ita & reliqua ex aliorum collatione cognoſcimus. Verum nũc videamus, quemadmodum hos reſpectus negotiorum conſiderare debemus. Maius, & minus, & æque magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, ſicut ex ſtatura corporis conſideratur.) Hæc tria, id eſt maius & minus & æque magnum, tribus modis cõſiderare debemus: vi, numero, figura. Vis eſt, quæ ſingulis nominibus verbiſq́ conſtat, & perſonis: omnis enim res, & nomine dictum factum'ue habet vim ſuam, etenim ſi dicas parricidium, ſtatim quantum hoc ſit, & in qua vi ſit, animo exiſtimamus. Ita homicidiũ, adulterium, & reliqua, facile quid ſint, cum fuerint audita, cognoſcimus. Similiter & perſonę habent vim ſuam. etenim cum dixeris Ciceronem, ſtatim ex boni viri conſideratione, quæ in illo vis ſit, agnoſcimus. Deinde cum dixeris Catilinã, ex conſideratione peſſimi hominis, ſtatim quæ in illo vis ſit, agnoſcimus. Numerus eſt, cum minus ac maius non ex vi, ſed ex rerum vel ex perſonarũ numero demonſtramus. Figura eſt, quę in toto negotio conſideratur. i. per omnia illa ſeptem elementa, vt conſideres quid factũ ſit, quis fecerit, vbi fecerit, quãdo fecerit, quemadmodum fecerit, & reliqua. quæ, inquit, figura totius negotii ita eſt, vt corporis ſtatura, in qua ſtatura omnia lineamenta corporis cõtinentur. Itaque vt melius intelligamus, notum proponamus exemplum, illud ſcilicet quod Cicero negotio ſuo adiunxit. Nam cum Catilinã diceret occidẽdum, ex adiuncto, quid maius vel minus eſſet, argumenta collegit. Quod vtiq́ maius & minus & ęque magnum ex vi, numero, figura, iam dudum diximus approbandum ita & Cicero, An vero P. Scipio Pontifex Max. Tiberiũ Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum Reip. priuatus interfecit: Catilinam orbem terræ cæde atq́ incendiis vaſtare cupientẽ, nos conſules perferemus? Hic ex vi rerum intelligimus, minus eſſe ſtatum Reip. quàm orbem terrarũ. deinde ſimiliter ex vi intelligimus minus eẽ labefactare, quàm vaſtare. Ita ex vi perſonarum, cum Gracchus & Catilina nominantur, Catilina magis timendus agnoſcitur. Præ-

nit à ſcripto uidelicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. Atq; hoc quidem ſatis cõſiderandum eſt, nullam eſſe legem, niſi Reipub. cauſa ſcriptam. Sũmam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptum eſſet Reipub. ſalutis cauſa, id non ex Reipub. ſalute interpretari. Quod ſi leges omneis ad utilitatem Reipub. referri conuenit, hic autem ſaluti Reipub. profuit; profecto non poteſt eodem facto, & communibus fortunis conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe.

Quatuor autem partibus conſtat argumentatio, cum aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. Id facere oportet, cũ aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione prætermiſſa, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi id quod ſcriptum eſt in lege ſequamini. Quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium uoluntatis ſuæ relinquere potuit, quàm quod ipſe magna cum cura atque diligentia ſcripſit? Quod ſi literæ nõ extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his ſcriptoris uoluntas cognoſceretur: nec tamen Epaminundæ permitteremus, niſi extra iudiciũ quid eſſet, ut is nobis ſententiam legis interpretaretur, nedum nunc illud patiamur, cũ præſto lex ſit, nõ ex eo qđ apertiſſime ſcriptũ eſt, ſed ex eo quod ſuæ cauſæ cõuenit ſcriptoris uoluntatem interpretari. Quòd ſi uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in lege ſequamini; quid cauſæ eſt, quin iſtum contra legem feciſſe iudicetis?

Aſſumptionis autem approbatione præterita, quadripartita ſic fiet argumentatio. Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorũ detrimenti acceperimus, nemo erit, præter uoſmetipſos, quem iure accuſare poſſimus. Ac primo quidem decipi incommodum eſt, iterum ſtultum, tertio turpe. Carthaginenſes autem perſæpe iam nos fefellerunt. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere quorum perfidia toties deceptus ſis. Vtraq; approbatione prætermiſſa, tripartita fit hoc pacto. Aut metuamus Carthaginenſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus; aut eorum urbem diruamus: ac metuere quidem non oportet. reſtat igitur, ut urbem diruamus.

Sunt autem qui putant nonnunquam poſſe complexione ſuperſedere oportere, cum id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod ſi fiat, bipartitam quoq; fieri argumẽtationẽ, hoc modo. Si peperit, uirgo non eſt, peperit aũt. hic ſatis eſſe dicunt proponere, & aſſumere, quoniam perſpicuum ſit, quod conficiatur, cõplexionis rẽ non indigere. Nobis autem uidetur & omnis ratiocinatio concludẽda eſſe, & illud uitium quod illis diſplicet, magnopere uitandum eſt, ne quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus. Hoc autẽ fieri poterit, ſi cõplexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propoſitionem & aſſumptionem, hoc modo: Quòd ſi leges omnes ad utilitatem Reip. referri conuenit, hic autem ſaluti Reip. profuit: profecto non poteſt eodẽ facto & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Aut ita, ut ex contrario ſenten-

terea ex numero intelligimus, maius eſſe duos conſules quàm Scipionem. Hic figuram non poſuit totius negotii, id eſt quẽadmodum occiderit Gracchum Scipio, vbi occiderit, quando occiderit, vnde occiderit. Verum hæc, quia nihil ponderãt, prætermiſit, atque vno verbo concluſit, quod ait, Interfecit. cuius verbi conſiderata vi maius eſſe intelligimus interficere, quàm ex vrbe eiicere. Verum in aliis exemplis & ex figura debet comparatio fieri, vt maius aliquid minus'ue demonſtres, ſi dicas illud tunc factum eſt, ibi factum eſt, ita factum eſt, propterea factum eſt, & reliqua, quæ in elementis principalibus continentur. Simile autem ex ſpecie comparabili.) Cum facimus argumentum ex adiuncto negotio per ſimilitudinem, in ipſa ſimilitudine qualitas conſideranda eſt. Superiora enim maius & minus æque magnum ex quãtitate cognoſcimus: nec putemus hoc eſſe par, quod ſimile. Etenim par ex menſura definita, & ex comparata vtriuſq́ quantitate cognoſcimus. Simile autem non in eo quantum ſit, ſed in eo quale ſit attendimus. ita non ex menſura fit ſimile, ſed ex vultu, & ſuperna quadam facie declaratur. Simile, Icon, Parabole, Paradigma. Simile itaq́ duobus modis conſiderare debemus, in ſpecie formatũ, & natura rerum. Et ſcriptores quidem artium ſimile genus ponunt, ſub ſimilitudine tria. εἰκών, id eſt imaginem. παραβολὴν, id eſt collationem. παράδειγμα, id eſt exemplum. Per imaginem ſimile fit, cum ex ſimili ſpecie vultus aliquibus comparamus, vt, Os humeroſq́ deo ſimilis. Per collationem ſimile facimus, cum rerum diuerſarum conferimus & copulamus non ſpeciem, ſed naturã. vt, Qualis mugitus, fugit cum ſaucius aram Taurus.

aut, Pœnorum qualis in aruis
Saucius ille graui venantum
vulnere pectus,
Tũc demũ mouet arma leo:

Hic enim Vergil. vt probaret Turnum rebus omnibus fractis non deiectum, ſed iratum magis, quia vix hoc creditur, negotio ſuo fidẽ fecit ex adiuncto negotio per ſimilitudinem, quę fit in parte naturæ. Sic, inquit, & leo magis iraſcitur, poſtquàm fuerit vulneratus. Per exemplum autem tunc ſimile facimus, ſi in exemplo ipſo qualitas oſtendatur. Sæpe enim exemplum in quantitate verſatur, i. in vi, vel numero, vel figura. Attamen tamen & qualitas

tia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere: quorum perfidia toties deceptus ſis. Aut ita, ut id ſolum quod conficitur, inferatur ad hunc modũ; Vrbem igitur diruamus. Aut ut id quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur neceſſe eſt, id eſt huiuſmodi: Si pe perit, cum uiro concubuit, peperit autem. conficitur hoc; Concubuit igitur cum uiro. Hoc ſi uolis inferre, et inferas id quod ſequitur, Fecit igitur inceſtum, & concluſeris argumentatiouem, & perſpicuam fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet. in breuibus id ſolum, quod conficitur, exponere. In his, in quibus exitus perſpicuus eſt conſecutione uti.

Si qui autem ex una quoque parte putabunt conſtare argumentationem, poterunt dicere ſæpe ſatis eſſe, hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum uiro concubuit. nam hoc nullius neq; approbationis, neq; aſſumptionis uel eius approbatiouis, neque complexionis indigere, ſed nobis ambiguitate nominis uidentur errare. Nam & argumentatio nomine uno res duas ſignificat. ideo quòd & inuentum aliquam in rem probabile, aut neceſſarium argumentatio uocatur, et eius inuenti artificioſa expolitio. Quando igitur proferent aliquid huiuſmodi; Quoniam peperit, cum uiro concubuit: inuentum proferent, non expolitionem. uos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit, atque hac diſtinctione alia quoque, quæ uidebuntur officere huic partitioni propulſabimus, ſi qui aut aſſumptionem aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionem, Quæ, ſi quid habet probabile, ut neceſſarium, quoquo modo commoueat auditorem neceſſe eſt. Quod ſi ſolum ſpectaretur id quod inuentũ eſt, ac nihil, quo pacto tractaretur, id quod eſſet excogitatum referret, nequaquã tãtum inter ſummos oratores, & mediocres intereſſe exiſtimaretur.

Variare autem orationem magnopere oportebit. nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Id fieri poterit, ſi uon ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipſis diſtinguere conuenit orationẽ, hoc eſt tũ inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipſa argumentatione non ſemper à propoſitione incipere, nec ſemper quinque partibus abuti, neque eadem ratione expolire partitiones: ſed tum ab aſſumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraq; tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perſpiciatur, aut ſcribamus, aut lu quolibet exemplo de iis, quæ propoſita ſunt, hoc idem exerceamus, ut quàm facile ſit factu. Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictũ uidetur. Illud autem uolumus intelligi, nos probe tenere, aliis quoq; rationibus tractari argumentationes in philoſophia multis & obſcuris, de quibus certum eſt artificium conſtitutum. Verum illa uobis abhorrere ab uſu oratorio uidentur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quàm cæteros attendiſſe non affirmamus, ſed perquiſitius, & diligentius conſcripſiſſe pollicemur. Nunc, ut inſtituimus, proficiſci ordine ad reliqua pergemus.

ſine exemplo. vt Cicero, cum circa bellum cauſarum ſimilium comparat naturas, ait, Vt Helena, inquit, Troianis, ſic tu Antoni huius belli ſemen fuiſti. Contrarium eſt, quod poſitum in genere diuerſo, ab eodẽ cui contrarium eſſe dicatur, plurimum diſtat, vt frigus calori, vitę mors.) Ariſtoteles oppoſita genus poſuit, contrarium, diſperatum, ad aliquid, ſub oppoſitis. Contrarium porro Ariſtoteles ſic definiuit, ſub eodem genere ſpecies multum inter ſe diuerſę hac ratione, vt omnia ad unum illud genus referantur, quod ſupra omnes res principales Gręci poſuẽt. i. τὸ ὄν, quod latini ens vocant. i. quod eſſe poſſit. Verum contraria tribus modis inueniri poſſunt: cũ aut ſub eodem genere ſpecies multum inter ſe diſtant, aut cum ſub ſingulis generibus diuerſis ſpecies etiam diuerſę ſunt, aut cum duo genera inter ſe diuerſa ſunt. Itaque hic Cicero in diuerſis generibus poſita, contraria demonſtrauit, frigus & calorem: His autem genus qualitas, ſed diuerſa. deinde ſimiliter ſub diuerſis generibus ſpecies lõge inter ſe diuerſas poſuit. i. vitam & mortem. Vitę autem genus bonum, mortis malum. itaq; contraria ſunt, quæ ſe e regione ſpectant, & quæ ex diuerſo poſita plena ſunt. Diſperatum autem eſt id quod ab aliqua re, &c.) Sub diſperato autem Ariſtoteles duas ſpecies poſuit: priuantia, & negantia, Priuantia ſunt ut cæcitas, infelicitas. uiſio & felicitas. habitus ſunt: cæcitas & infelicitas id agunt, ut prima id quod habuerunt, non habeant. Nunquam enim cæcitas fiat neceſſe eſt, niſi uiſio ante tollatur, nec eſt infelicitas, niſi prius felicitas excludatur. Idcirco ergo hæc priuantia nominata ſunt, quia primorum priuationem ſecunda demonſtrent. Negantia porro ſunt, quæ negatione ſeparantur: ut ſapit, non ſapit, ſedet, non ſedet. Negatio hic illud agit, ut primum neget, non tamen conſtituat ſecundum. Nã cum ait, non ſedet ſolum ſedere negat, non tamen conſtituit utrum ſtet, an ambulet: ſed ſufficit ei negare, quod ſedeat. Hic autem Cice. in diſperato ſola negantia poſuit, id eſt ſapere, non ſapere, eſſe tamen inter diſperata &, priuantia noſſe debemus. Genus eſt, quod partes aliquas amplectitur, vt cupiditas.) Notum eſt quid ſit genus, id eſt ſub quo multę ſunt partes. Partes autem ſunt eæ quæ ſub genere ſunt. Verum cum de his facimus argumentum, ex adiunctis negotio facimus argumentum. Quotieſ autem de genere quæſtio eſt, ex ſpecie faciendum eſt argumentum. quoties de ſpecie quęſtio eſt, ex genere faciendum eſt argumentum, vt Cicero cũ pro Roſcio ageret, id eſt ſpeciem ſuſcepiſſet (Roſcius enim ad filium ſpecies eſt) argumentum fecit ex genere, cum dixit tam feros mores in filium cadere non potuiſſe. Filius enim genus, Roſcius ſpecies eſt. Ita & cum de genere quæſtio eſt ex ſpecie colligendum eſt argumẽtum: vt ſi quæratur, an omnes matres ament filios ſuos, & tũ ex ſpecie facias argumentum: Adeo omnes matres non amãt filios ſuos, vt Medea filios ſuos etiam occiderit. ita & in reliquis. Euentus eſt exitus alicuius negotii, in quo quæri ſolet quid ex quaq; re euenerit, eueniat, euenturumq; ſit.) Euentum illum accipiamus, qui vnicuique rei naturaliter videt adiunctus. qui rem ſuam, poſtquam res ipſa contigerit, neceſſe eſt conſequatur, & tunc vere de euentu facere poſſumus argumentum, ſi ipſe euentus certus ſit. Alioquin ſi euentum illum accipiamus, qui ex caſu venit, fieri inde non poteſt argumentũ, quod adiunctum negotio eſſe poſſit. Facis itaq; de euentu argumentum ſi eum quem probaueris inſolentẽ futurũ, ſpondeas arrogantẽ, Ita inſolẽtiæ euentũ arrogantiã doces, quã rurſus arrogãtiã ad odiũ cãm eſſe demõſtras. Quare hoc in genere, vt commode, quid euẽturũ ſit ante aio concipi poſſit, qd quaq; ex re ſoleat euenire, cõſiderãdũ eſt.) Vt, inquit, ex euentu facile poſſimus argumenta colligere, primo ipſi nobiſcũ pertractare & cõſiderare debemus, qs vnius cuiuſque rei eſſe ſoleat euentus. Et vt ſciamus naturalem euentum, non fortuitum nobis cõſiderandũ, denique ſoleat, inquit, euenire. Conſuetudo perpetua eſt. Quod perpetuum eſt, fortuitũ eſſe non poteſt. Ergo cõſiderandus nobis erit in rebus ſingulis certus & naturalis euentus. Quarta autem pars eſt ex iis quæ negotiis dicebamus eſſe attributa, in hac hæ res quæruntur, quæ geſtum negotium conſequuntur.) Negotio quatuor eſſe diximus attributa. dictũ iam de tribus attributis eſt, oſtendimus quæ eſſent continentia cũ ipſo negotio in geſtione negotii, adiũcta negotio. Nũc de his docendũ eſt, quę geſtũ negotiũ cõſequuntur. Quod quidẽ quartũ attributũ videtur cũ ea parte pugnare, quæ in primo attributo eſt poſt negotiũ. Scimus. n. quanq; eſſe in primo attributo, ſummam negotii, cãm ipſius ſummæ, & factũ triplex, ante negotium,

gotium, in negotio, poſt negotium. Hoc extremum factum, qđ eſt poſt negotiũ, videt̃ ſimile eſſe huic attributo, de quo nũc agimus, quod dicit̃ cõſecutio. nã vtrũq; poſt negotiũ eſt. Sed hoc diſtat, q; ſupra poſt negotiũ facta illius cõſiderãda ſunt de quo agitur, e quis aliqd feciſſe memoratur: hic aũt facta cõſideranda ſunt, ſed extranea. Itaq; cõſiderãda ſunt, quę geſtũ negotiũ cõſequãtur. Hęc in duobus ſemper debemus attẽdere, in perſonis, & in natura geſti negotii. In perſonis ſic, ſi animaduertamus, quid de geſto negotio homines fecerint, aut ſenſerint, aut iudicauerint, vt de facto Milonis, vt de lege Clodii. In natura ipſius negotii ſic, ſi res illa facta ſit, cui neceſſe ſit euentũ aliquem eſſe coniunctũ, vt parricidiũ, furor neceſſe eſt cõſequatur, e rurſus, parricidã veriſimile non ſit dormiſſe. Hęc enim geſtũ negotiũ conſequuntur, quę non in perſonis animaduerſa ſunt, ſed in natura geſti negotii. In his itaq; duobus e Cicero animaduertẽda dixit ea quę geſtũ negotiũ conſequunt̃. Ac primo de perſonis. Primo, inqt, quod factũ eſt, quo id noĩe appellari conueniat.) Vbiq; hoc cõſequitur. Res. n. prima eſt, deinde rei nomen. Homo aũt neceſſe eſt rei nomen ponat. ita Cicero de nomine conſtituendo diſputat in diuinatione: Nõ cã, inquit, hęc accuſatio q̃ defenſio eſt exiſtimanda. Deinde inquit, eius facti q ſiot principes & inuẽtores, qui deniq; authoritatis eius e inuẽtionis cõprobatores atq; ęmuli.) Hęc quoq; poſt rẽ ſint neceſſe eſt, neque. n. poteſt inueniri, niſi qđ latet. Eſt porro quod latet animaduertẽdũ, itaq; qui fuerint illi qui primi illud fecerint, vnde nunc agitur, qui deinde factũ ꝓbauerint, ac ſecuti ſint. Si optimi ſunt, laudas factũ: ſi peſſimi, reprehẽdis. vt Cic. in Diuinatione dicit, ſemper hoĩes nobiles accuſaſſe & eos cum magno commodo Reip. magnã ſemper gloriã cõſecutos. Deinde inquit, & quę de ea re, aut eius rei ſit lex.) Lex etiã conſequit̃. lex enim ſemper in rẽ, quã res talis viſa eſt, cõſtituitur. Verũ quod ait De ea re, totũ eſt. Quod ait eius rei pars eſt. Interdũ enim totũ factũ aliqua lege aut damnatur, aut abſoluitur, interdũ pars facti. Deinde quod ait, conſuetudo, actio, iudiciũ, ſcientia, artificium: & hęc omnia geſtũ negotium conſequũtur. Nã e conſuetudo rei iã ante geſtę eſt, & rurſus rem geſtã ſolet aliqua actio conſequi, vel iudiciũ, vt prę iudiciũ natũ eſſe videatur. Deinde neceſſe eſt ante aliquid fieri, vt ea eo ſcientia conſequatur vel artificium. Verum hæc omnia & in perſonarum actibus prouidenda ſunt, & in negotii ipſius natura. Idcirco ait. Deinde quid e a natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter.) Ait, negotii ipſius animaduertendam eſſe naturam. i. qui ſoleant euentus factum iſtud conſequi. Sed hic euentus ab illo euẽtu, quem in adiunctis negotio demonſtrauimus, hoc diſtat, q; ille euentus naturaliter certis rebus affixus eſt, & rem ſuam quadam vt ac neceſſitate conſequitur. Hic autẽ euentus interdũ neceſſarius & naturalis eſt, vt parricidiũ furor neceſſe eſt conſequatur. Interdũ uarius e cõmutabilis, vt amor noceat neceſſe eſt, e vt nõ noceat neceſſe eſt. Sępe. n. malũ euentũ amor habet, ſæpe bonũ. Deniq; vt oſtẽderet Cic. euẽtũ iſtũ ex natura negotii ita eſſe cõſiderandũ, vt ſcias & in contrarium poſſe conuerti. Deinde, inquit, quid e x natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter, & raro. Vulgo. i. paſſim, frequenter. Ergo firmius argumẽtum eſt, ſi de quo agimus euentus frequentius conſequatur, ſi dicas, amor magis nocet. Præterea hoc ſciamus, intereſſe inter iſtum euentũ, & illũ ſuperiorẽ: q; hic totius negotii euẽtus eſt, ille vero vniuſcuiuſq; rei. Ait. n. ſupra. Quare hoc in genere, vt commodiũs quid euenturũ ſit, ante animo cõcipi poſſit, quid quaq; ea re ſoleat euenire, cõſiderandũ eſt. Poſtea homines id ſua authoritate cõprobare, an offendi in his cõſueuerint. Et hic euẽtus, q natu. ę negotii conſequitur, qualis apud homines habeatur. i. bonus an malus, attẽdendũ eſt. Ita & ſupra dixit attendendũ qui homines primum fecerint, qui deinde comprobauerint. nõ enim ea eo quia aliquid cõſequitur, argumẽtũ eſt: ſed qa aut bonũ, aut malũ eſt, quod cõſequitur. i. nõ quia eſt qđ conſequitur, ſed quia tale eſt. Ita ſemper non ex re, ſed ex qualitate ſit argumẽtũ. Et cętera quę factũ aliquod ſimiliter cõfeſtim, aut ea interuallo ſolent cõſequi.) Interdũ enim vicinior, interdum tardior eſt euẽtus. vtputa ſi quẽ voluero occidere, vicinus eſt euẽtus vt mox me oderit. deinde ſi trado alicui diſciplinã, tardior hic euentus. Primo. n. fortaſſis offenditur, deinde amat ac diligit. Deinde poſtremo attendendũ eſt.) Dat poſtremũ breue e commune pręceptum, vtrũ aliquid honeſtũ ſit, an vtile. In his eſt conſiderãdũ, quæ geſtũ negotiũ conſequuntur. Verũ quæ ſint partes honeſtatis atq; vtilitatis, in deliberatiuæ pręceptis ſe demõſtraturũ eſſe promittit. Omnis aũt argumẽtatio, quæ ex his locis, quos cõmemorauimus ſumet̃, aut ꝓbabilis, aut neceſſaria eſſe debebit.) Ait ſupra, cum de confirmatione loqueretur, Huius, inquit, partis certa ſunt pręcepta, quę in ſingula cauſarũ genera diuidẽtur. Verũtamẽ non incõmodũ videtur, quãdã ſyluam atq; materiã vniuerſam ante permixtã & cõfuſam exponere omniũ argumẽtationum. Tria nobis in cõfirmatione tradunt, materia, argumentum, argumẽtatio. Materiã nobis iã tradidit. i. locos de quibus argumẽta caperemus: quos locos diuiſit in attributa perſonę, & in attributa negotio. Attributa perſonæ vndecim eſſe dixit, negotio quatuor. atq; horum oium partes enumerauit, ac tradidit. Nũc itaq; dicturus eſt de argumento. Nec nos cõfundat, q; pro argumẽto argumẽtationẽ ponit. Antiqui genus ponebãt argumẽtationẽ, ſub argumentatione vero argumentum & argumentationem. Itaq; hoc verbo communiter vtebãtur, vt pro argumẽto recte argumẽtatio diceretur. Verũ antequã dicamus quę genera ſint argumẽtorum, dicamus prius quid cõſiderare & cõferre debeamus, vt argumẽta faciamus. Secũdũ Ariſtotelẽ decẽ categorię ſunt. i. decem res, in quibus omnia quę in mũdo ſunt cõtinent̃. Harum rerũ vna ſubſtãtia eſt, reliquę nouẽ qualitates. i. quę ſubſtantię accidũt. Itaq; cũ res nuda eſt, nihil aliud q̃ res eſt. Tũc autẽ ea ea poſſumus facere argumẽtũ, ſi eius qualitatẽ inſpiciamus. Itaq; oia verba & nomina habẽt res ſuas, habent & qualitates: quæ qualitates cũ ſibi cõueniũt, faciũt argũ. cũ non cõueniunt, nõ faciũt argũ. vtputa ponamus Occidit; occidit res eſt: huius rei quæ ſit qualitas attendamus. i. quædam aſperitas, quædam immanitas. Deinde ponamus inimicũ. Rurſus inimicus res eſt eius rei porro qualitas ſimiliter aſpera atq; crudelis. Itaq; qm̃ vtraq; ſibi hæc qualitas conuenit, factum eſt argũ. Ita duæ ſimiles qualitates cum fuerint copulatæ, faciũt aliam qualitatẽ. i. occidit, quia inimicus fuit: quæ qualitas eſt, vt argũ probabile eſſe videatur. Ita ſi dicas Occidit, quia gladio percuſſit: argũ eſt, quia vtriuſque rei qualitas eſt ſimilis. Alioqui cum in eo quod eſt occidit, iam nota ſit & res, & qualitas rei: deinde ponas virgã, cuius res & qualitas nota eſt qm̃ ſimiles ſibi non ſunt iſtæ qualitates cõiunctæ in vnum non faciunt argũ, ſi dicas, Percuſſit virga, & occidit. Semper itaq; non res, ſed qualitates rerum debemus attendere, atq; conferre, vt argumenta faciamus. Argumentorũ porro genera duo ſunt, probabile & neceſſariũ. Probabile eſt, quod veriſimilitudine fidem facit: vtputa quia inimicus fuit, occidit. verum de probabili poſt dicemus: Nunc autẽ de argumento neceſſario diſputabimus. Neceſſario demonſtrantur ea quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit cum viro concubuit. Neceſſarium eſt, inquit, qđ aliter ac dictum eſt, nec fieri, nec probari poteſt. neceſſariũ argumentum ad fidem cogit ac trahit. probabile aũt, irrepit atq; perſuadet. Neceſſarium porro tale eſt argũ, ſi ea proferas quorum talis ſit natura, vt ſic fieri neceſſe ſit. Si dicas, ſi natus eſt, morietur. Si peperit, cum viro concubuit. Hæc neceſſe eſt, vt ſe conſequantur. quod ſi neceſſe habes credere, neceſſarium factum eſt argumentum. Illud tamen ſcire debemus, argumentum neceſſariũ pene non eſſe, ſolumq; eſſe inter homines probabile. Nempe nobis neceſſarium videtur ea vero conſtare. nam ſi probabile ea veriſimili, ex vero neceſſe eſt neceſſariũ. Inter homines autem verum latet totum, & ſuſpicionibus geritur, ergo neceſſarium non poteſt eſſe argumentum. Sed quantum inter homines poteſt neceſſarium e quantum ſecundum opinionem humanam valet. Alioqui ſecundum Chriſtianorũ opinionem non eſt neceſſarium argumentum: ſi peperit, cum viro concubuit. Neq; hoc rurſus, ſi natus eſt, morietur. Nam apud eos manifeſtum eſt, ſine viro natum, & non mortuum. Ergo neceſſarium illud argumentum eſt, quod iam opinione perſuaſum eſt. Atq; vt ſcias hoc neceſſarium non eſſe, omnino neceſſarium oſtendit. Cic. etiam hoc hominibus perſuadet, cũ ait, Neceſſarie demonſtrantur ea quę aliter ac dicunt̃, nec fieri nec probari poſſunt. Ergo ſi probantur, iam non erunt neceſſaria. Quicquid. n. probatur, poteſt & nõ credi. Itaq; neceſſariũ argumentum teneamus illud, quod facile populo perſuadet orator. Hoc neceſſariũ tribus modis fieri docet, quos modos in genere dictionis ponit. hic. n. iã dictio eſt, ſuperius in materia locos poſuit, de quibus conducta ad argumentationem dictio naſceretur. Fieri itaq; neceſſariũ argumentum docet, aut per con-

plexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem. Complexio eſt, in qua verum conceſſeris, reprehenditur.) Complexio forma dictionis eſt, poſita in rationibus neceſſariis. Verum complexio duplici latere conſtat. vnde quicquid fuerit electum, neceſſe eſt vt contrarium ſit. In cõplexione itaq; duo genera ſunt proponendi. nunc per ſimplex, nunc per neceſſarium. Simplex hoc modo: Si hoc eſt, cur illud facis? Si illud eſt, cur hoc facis? Deinde per neceſſarium ſic: Aut hoc concedas neceſſe eſt, aut illud. Ita hic exemplum complexionis conſiderare debemus, factum per ſimplex. Si improbus eſt, inquit, cur vteris? ſin probus, cur accuſas?) Ita & in Verrinis Cicero. Aut amicos, inquit, confiteare Siculos neceſſe eſt, aut inimicos. ſi amici ſunt credamus teſtibus ſi inimici ſunt, inuiti pecunias contulerunt. Enumeratio eſt, in qua pluribus rebus expoſitis, & cæteris infirmatis, vna reliqua neceſſario confirmatur. Enumeratio quoq; forma dictionis eſt, poſita in rationibus neceſſariis. Verum in enumeratione multa ponuntur: & excluſis multis, vnum quod reliquum eſt, confirmatur. Vtputa ſi hoc non eſt, ſi illud & illud non eſt, reſtat igitur vt iſtud ſit. Ita in Verrinis, Si neq; Carbo attigit, neq; Sylla vidit, neq; in ærarium relatum eſt, reſtat igitur vt tu Verres pecuniam ſuſtuleris. verum enumeratio duobus modis fit, cum aut multis rei rebus excluſis, vnam quæ reliqua eſt confirmas. aut cum rei rebus excluſis contrarium confirmas. Multis rei rebus excluſis, vna quæ reliqua eſt, confirmatur, vt ſupra ipſe Cicero contra Hermagoram. Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum: aut & iudiciale, & demonſtratiuum & deliberatiuum. Hic multa enumerauit. Sed excluſis duabus rebus, reliquam tertiam confirmauit. Nullum, inquit, cauſæ genus eſſe non poteſt dicere, qui artis præcepta dat: vnum eſſe non poteſt dicere, quia hoc & hoc. Relinquitur ergo, inquit, vt omnia tria genera cauſarum ſint. Ergo hic multis rei rebus ſublatis, poſtrema eſt confirmata. Deinde omnibus rebus excluſis, contrarium ſic cõcluditur, vt hic ipſum exemplum poſitum eſt. Neceſſe eſt, inquit, aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicuius amici gratia. atqui ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum.) Itaque hic res eſt occiſio huius rei omnes res ſuſtulit. i. cauſas occidendi. poſtremo contrarium concluſit: ſi igitur horum nihil eſt, non occidit. Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur.) Et in hoc neceſſarium eſt argumentum, ſed in vna re poſitum, & ideo ſimplex concluſio nominatur. Vtputa, ſi illo tempore, quo vos me iſtud feciſſe dicitis, ego trans mare fui: relinquitur, vt id ego non fecerim, ſed nec potuerim facere. Hic itaque ſimplex res eſt. In ſuperioribus vero duplex, in complexione ſcilicet, & enumeratione. Et complexio quidem aperte duas res cõtinet. aut hoc eſt, inquit, aut illud, ſi illud eſt, cur facis? ſi illud non eſt, cur non facis? Enumeratio etiam cum multas in ſe res habeat collocatas, duplex tamen eſt. Ea enim omnia quæ tollis, quamuis multa ſint, in vna tamen parte ponuntur. in altera id quod concludis, ſiue aliquid de rebus ſit, ſiue contrarium rei, vt ſupra docuimus.

Atque hoc diligenter videre oportebit.) Præcepta dat, vt neceſſaria argumenta non ſola dicendi ſpecie faciamus. i. ne cõplexio vel enumeratio in ſolo genere dicẽdi poſita eſſe videatur, ſed vt rõnes ipſæ, & res neceſſariæ ſint, & hoc genere dicendi proferantur triplici. ſ. aut per cõplexionẽ aut p enumerationẽ, aut per ſimplicẽ concluſionẽ. Dictũ itaq; de neceſſario argumento, & quale ſit, & quot modis dictionis proferatur, nunc de probabili incipit diſputatio. Quod vt melius intelligamus, propter vim expoſitionis hæc prius nobis etiam pictura cernatur.

Argumentũ eſt aut
- Neceſſarium.
  - Complexio
  - Enumeratio
  - Simplex concluſio
- Probabile, per
  - Id quod fieri ſolet.
  - Id quod eſt in opinione
  - Ea quæ habent ad hæc quandam ſimilitudinem.
    - Contrarium.
    - Paria.
    - Eas res quæ ſub eadem ratione cadunt.
      - Vera.
      - Falſa.
      - Veriſimilia.

Probabile autem eſt id, quod fere ſolet fieri, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem, ſiue id falſum eſt, ſiue verum.) Dictum eſt de neceſſario argumento, & de eius modis, tribus ſcilicet: nunc de probabili argumẽto dicamus, in quo ſolo virtus omnis fidei continetur. Vt ſupra enim diximus, neceſſarium inter homines non eſt præſertim cum & ipſum probetur. Probabili itaq; ſolo omnis fides nititur, adeo vt Græci officium & finem oratoris ſic definierint, πιθανῶς πρὸς πίστιν λέγειν, id eſt probabiliter ad fidẽ dicere. Probabile autem per ſeipſum non poteſt definiri, neq; in præceptũ quoddã exprimi. ſed probabile erit argumentũ, p moribus patriæ, populi, tẽporis. neq; enim omnibus vnum atq; idem probabile eſt. aliud. n. iuſtum Romanis, aliud barbaris videtur. Itaq; vt probabilia argumẽta faciamus primũ nobis patria inſpicienda eſt, in qua ſumus, & eius patriæ inſpiciendi mores: deinde inſpicienda eſt ciuitas, quæ pars patriæ eſt, & omnis ciuitas habet proprios mores. Deinde inſpiciendũ eſt tẽpus, tempora enim ſæpe mutãtur. Poſtremo etiam eius apud quem dicimus cognoſcenda natura eſt, vt ſecundum mores eius probabilia argumenta faciamus. Itaq; hæc præcedunt, antequam probabilia argumenta proferamus. Verum ipſum probabile argumẽtum primo in tria diuiditur. i. in id quod facile fere ſolet fieri, & in id quod in opinione poſitum eſt, & in id quod habet ad hoc quandam ſimilitudinem. deinde in quatuor, ſignum, credibile, iudicatum, comparabile. Verum illa tria, res ſunt quibus probabile cõficitur argumentũ. Illa autem quatuor quæ ſequuntur, rerum harũ trium effectus ſunt. Primo itaq; illa tria videamus, in quæ probabile diuiditur argumentum. Per id quod ſolet fieri probabile argumentum, ſic fit, ſi ea ad fidem colligas, quæ in actus conſuetudine verſantur: vtputa ſi pater eſt, diligit filium ſi auarus eſt, negligit iuſiurandum. ita & Terentius, meretrices malas, auaros lenones, triſtes ſenes, edaces paraſitos eſſe cõmemorauit. Hæc itaq; ad fidẽ dicta ſunt per id quod fere ſolet fieri. Deinde per id quod in opinione poſitum eſt, probabile argumentum ſic fit: ſi ad fidem non ea quæ in vſu ſunt agendi, ſed ea quæ in opinione ſunt poſita, colligamus. Si dicas inferos eſſe & impiis apud inferos pœnas, ſi dicas omnes qui philoſophantur, contra deos facere. Multi enim credunt, q philoſophi contra deos faciant. etenim ſi deos aſſerunt & me forte ſtultum eſſe dicunt, quoniam me talem Deus eſſe voluit, contra deos faciunt, cum me reprehẽdunt. Deinde in Rep. cum bella, ſiue pax ex Dei voluntate contingant, ipſi autem multa cupiunt perſuadere contra Deos faciunt, ſi id non aſſerunt agendũ, quod deorum voluntate contingit. Ergo vt diximus, ex his quæ in opinione ſunt poſita, probabile colligitur argumentũ, ſi dicas inferos eſſe, vel non eſſe. deos eſſe, vel non eſſe mundum natũ, mundum non eſſe natum. Iſtæ opiniones δόξαι dicuntur. δόξα enim Græce opinio, & δόγματα opiniones nuncupant. Adeo manifeſtũ eſt, omnia quæ in mundo aguntur, argumẽtis probabilibus perſuaderi, quando etiam philoſophorum profeſſionibus ex opinione nomen impoſitum eſt vt dogmata dicantur. Tertiũ illud eſt, vt doceamus quemadmodum probabile fiat argumentum, ex eo quod habet ad hæc quandam ſimilitudinẽ. i. per ſimilitudinem. vtputa ſi is qui patriam prodit, pœnam meretur, ille qui patriam defendit, præmium meretur. Verum hic ex altero alteri fides fit, & ſic quaſi fueras nominandum. Sed Cicero non quemadmodum fieret argumentũ, ſed vnde fieret indicauit, cum ait: Aut qđ habet, ad hæc quandã ſimilitudinẽ. Ad hæc .i. ad ſuperiora, ad id quod fere ſolet fieri, & ad id quod fere in opinione poſitum eſt. etenim hoc argumẽtum tertium, vbi ex altero alterum probamus, nunc tale poteſt eſſe vt ſoleat fieri, nunc tale, vt in opinione poſitum eſſe videatur, vt ſoleat fieri: Si is qui patriam prodit, pœnam meretur, ille qui patriam defendit, præmium meretur. vt in opinione, ſic: Si impiis apud inferos tormenta præparata ſunt, innocẽtibus quies parata eſt. Itaq; hoc qđ habet ad hæc quãdam ſimilitudinẽ. i. ſimilitudo, tribus modis probabile efficit argumentum aut per contraria, aut per paria, aut per eas res quæ ſub eandem rationẽ cadunt. Per contraria ſic. Nam ſi iis qui imprudenter læſerũt, ignoſci cõuenit, iis qui neceſſario profuerũt, haberi gratiã non oportet. Hic contraria ſunt, prodeſſe, & nocere. ſed ipſa contraria nõ faciunt argumẽtũ, niſi habeant inter ſe aliquam ſimilitudinẽ. hic itaq; animorũ ſimilitudo eſt. nam ſi ille imprudẽter obfuit, hic neceſſitate pfuit, neq; ille voluit obeſſe, neq; hic voluit pdeſſe.

ergo

ergo ſi ignoſcitur ei, qui non voluntate, ſed imprudentia læſit: & illi gratia non habenda eſt, qui non voluntate profuit, ſed neceſſitate. Per paria ſic: cum non ex cõtrariis rebus, ſed ex ſimilimis per naturam probabile colligimus argumentum: vtputa, Nam vt locus in mari ſine portu nauibus intutus eſt, ſic animus qui ſine fide eſt, amicis non poteſt eſſe portuoſus. Ex his autem quæ ſub eandem rationem cadunt, probabile facimus argumentum, cum ea ſibi conferimus, quæ ad aliquid ſunt: vtputa locare, conducere, emere, vẽdere. Hæc verba ad ſe inuicẽ ſpectant. Itaq; ex vnius rei ratione alterius rei rationem probare debemus. vtputa neſcio quis qui patre vendente emit filium, iniquam rem dicitur feciſſe. hic facis argumentum probabile. nam ſi is qui vendidit, rem iniquam fecit: & hic qui emit, rem iniquam fecit. Deinde quod Cicero poſuit exẽplum, apud Rhodios: portoriũ res vilis vtilis erat: & Hermocreon vir ampliſſimus, id conduxit portorium: defenditur, ꝙ rem turpẽ nõ fecerit. Facis itaq; argumentum per eas res, quæ ſub eandem rationẽ cadunt. Nam ſi Rhodiis turpe non fuit locare, ne Hermocreonti quidem turpe eſt conducere. Siue autem, inquit, vera ſint, ſiue falſa, ea vnde facimus argumentum, nihil ad nos, dummodo ad fidem faciendam probabilia eſſe videantur. Falſum eſt, ſiue veriſimile, ſi dicas. Non occidit Medéa filios, quippe mater filios nunquam potuiſſet occidere. Hic falſum eſt qd aſſeris: tamen feciſti argumentum probabile, per id quod fere ſolet fieri, vt Medea filios nõ occidiſſe credatur. aut ſi dicas, quia multus in calceis puluis fuit ex itinere regreſſus eſt. Verũ eſt autem argumentum probabile ſi dicas: quoniam cicatrix eſt, vulnus fuerit neceſſe eſt. Nunc autem vt probabilis argumenti omnes partes ſcire poſſimus, hæc nobis quoq; animaduertenda eſt pictura.

Probabile argumẽtum fit
- Per id quod fere fieri ſolet
  - Signum
  - Credibile
  - Iudicatum
  - Religioſum.
- Per id quod i opinione poſitum eſt
  - Commune
  - Approbatum
  - Comparabile.
- Per ea quæ habent ad hęc quandam ſimilitudinem
  - Imago
  - Collatio
  - Exemplum..

Omne autem (vt certas quaſdã in parteis tribuamus) probabile, quod ſumitur ad argumentationẽ, aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile.) Supra diximus, probabile argumentum in tres partes diuidi: in id quod fere ſolet fieri, in id quod in opinione poſitum eſt, & in id quod habet ad hæc quãdam ſimilitudinem. Sed has tres partes ipſas res eſſe diximus, de quibus probabile fit argumentum. Verum in his tribus rebus hæc rurſus quatuor collata ſunt. i. quod ex illis rebus conficitur aut ſignum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Atq; vt ſciamus hæc quatuor illis tribus eſſe connexa, id quod fere ſolet fieri, nihil aliud habet in ſe niſi aut ſignum, aut credibile. Deinde id quod in opinione poſitum eſt, nihil in ſe habet niſi iudicatum. Poſtremo id quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem, nihil aliud habet niſi comparabile. Videamus itaq; hæc quatuor in illis tribus eſſe. Nec hæc tantum ſibi copulata ſunt, ſed omnia quę in argumento ſunt probabili, etiam argumentis attributis perſonæ, & attributis negotio cõſtat eſſe connexa. Nam quatuor negotio eſſe diximus attributa, continentia cum ipſo negotio, & in geſtione negotii adiuncta negotio, quæ geſtum negotium conſequuntur. Itaq; in cõtinentibus cum ipſo negotio, & in geſtione negotii ſignum eſt. In his autem quæ adiuncta ſunt negotio, comparabile eſt, in attributis vero perſonæ, credibile eſt. ita videmus & locos argumentorum, & res, & exitus, certis rationibus ſibi eſſe copulata. Nulla itaque videatur eſſe confuſio, quod probabile argumentum iam dudum in tria diuiſimus, nunc in quatuor, quia id quod fere ſolet fieri, duo in ſe continet, ſignum & credibile. quod in opinione poſitum eſt vnum habet in ſe. i. iudicatum, quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem, ſimiliter in ſe vnũ continet. i. comparabile. Itaq; probabile argumentum in quatuor partes quoq; diuiditur. nam aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut cõparabile. Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit.) Quinq; ſenſus ſunt in homine, viſus, auditus, odoratio, ſapor, & tactus. itaq; quicquid ſub hos ſenſus cadit, cum ad argumentum fuerit attractum, ſignum eſt: quod ſignũ per ſe, non ad ſe valet, ſed ex eo aliud proficiſcitur. i. aliud aſſeritur. vtputa ſi agatur, an neſcio quis ex itinere venerit, & aſſeras eum veniſſe: nam in calceis eius mult⁹ puluis eſt. puluis hic ſignum eſt, & ſignum quod ſub ſenſum oculorum cadit. Aut ſi dicas, quia cruentus eſt, hominem occidit, deinde ſi dicas, ſeditio facta eſt, nam tumultus auditus eſt. hic tumultus ſignum eſt, ſed ſignum, quod ſub aurium ſenſum cadit. ita & reliqua ſimilia. Verum hoc argumenti genus, id eſt ſignum, non ſatis ad fidem valet, ſed alterius vtpote firmioris argumenti indiget approbatione. Ita probabile quidem eſt argumentum, ſed non validum, ſemperq; hoc argumento coniectura tractatur. & ideo aut aliud firmius argumentum, aut teſtimonium requirit. Sed quod paulo ante dixi, ſignum eſſe in eo quod fere ſolet fieri vtiq; cum dico ex itinere venit, nam multus in calceis puluis eſt & hominem occidit, nam cruentus eſt argumentum facio ex his quæ fere ſolent fieri. nam qui ex itinere venit, ſolet fieri vt pulueruIentus ſit, & qui hominem occidit, ſolet fieri vt cruẽtus ſit. Ex ſigno vero in omnia tẽpora circa factum facere poſſumus argumentum, vtputa occidiſti hominem, quia cruentus es, & hic cruor ſignum eſt. Occidiſti autem hominem, tempus præteritum: deinde occidis hominem, nam vulnus inſigne ſignum eſt. Occidis hominem, tempus præſens: deinde occidere vis hominem, nam armatus incedis, hic armatus incedis ſignum eſt. occidere vis hominem, tempus futurum. ita ſignum ad omne tempus argumentum eſt. Credibile eſt, quod ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur, hoc modo.) Credibile eſt, inquit, argumẽtum, quod per ſeipſum fidem facit. neq; ad probãdum deſiderat teſtem, ſed facile cum prolatum fuerit apud opinionem, & ſententiam iudicis perſuadetur. Hoc credibile in eo eſſe diximus, quod fere ſolet fieri, & rurſus in attributis perſonæ. ita in exemplo, quod ſubdidit Cicero, vtrunq; videamus. Nemo eſt, inquit, qui non liberos ſuos incolumes & beatos eſſe cupiat.) Vtiq; & ſolet fieri, vt nemo ſit qui non amet liberos ſuos. & attributum perſonæ eſt. i. fortunæ, ꝙ liberi nominãtur: & quod ait, Nemo eſt. Iudicatum eſt res aſſenſione, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata.) Iam & hinc in tria diuiſit iudicatum. nã aſſenſio in religione eſt, authoritas in communi, iudicium in approbato. In tria enim iudicatum diuiſit, in religioſum, in commune, in approbatum. Religioſum eſt, inquit, ſi quid de re aliqua iurati iudices iudicarunt. & ideo religioſum, quia iurati iudicauerunt: quod aſſentiri nos neceſſe eſt. Animaduertamus tamen vt iudicium geſtum ſemper negotium conſequatur. Commune eſt, quod omnes vulgo probarũt.) Commune eſt, inquit, quod ex more vulgi, iuſti authoritatem tenet, vt neceſſe ſit maioribus natu aſſurgi, vt ſupplicum miſereri, hæc vt ſequamur, habemus vulgi authoritatem. Deinde hoc etiam animaduertam⁹ ꝙ conſuetudo quæcunque rem ſemper aliquam conſequatur. Inter id quod fere ſolet fieri, & commune, hoc intereſt. id quod fere ſolet fieri, ex quadam natura eſt: commune iudicato ſtringitur. Approbatum eſt, quod homines, cum dubium eſſet quale haberi oporteret.) Approbatũ eſt, inquit, quod cum dubium eſſet circa qualitatem bonam malamue, ad vnam partem homines inclinauerunt. Vt, inquit, cum ſororem Horatius occidiſſet, & de facto eius populus eſſet incertus, tamen abſolutus eſt. Deinde, vt Tiberius Gracchus cẽſor inſciẽte collega quoſdam ẽ ſenatu mouiſſet, & de eius facto dubitaretur. poſtea tamen eius factum populus approbauit. nam eũ conſulem fecit. Ita religioſum, & commune, & approbatum, quia in iudicato ſunt, geſtum ſemper negotium cõſequuntur.

Comparabile autem eſt quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet.) Dictum eſt iam de ſigno, de credibili, de iudicato: reſtat extremum, vt de comparabili dicat. Cõparabile eſt, quod res inter ſe diuerſas aliqua ratione coniungit. Hæc comparatio. i. ſimilitudo partes habet tres: Imaginẽ, quam Græci εἰκόνα appellant: Collationem, quam Græci παραβολὴν appellãt: Exemplum, quod Græci παράδειγμα appellãt. Imago eſt, oratio circa rẽs diuerſas, aut corporum, aut naturarum comparãs ſimilitudinem: vt, Os humeroſq; deo ſimilis, vt

Qualis mugitus fugit cum ſaucius aram Taurus. Collatio eſt oratio quæ res in ſe diuerſas ex ſimili comparatione coniũgit, vt eſt illud: Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt Seditio, Exemplum eſt, quo rem aliquam alicuius hominis

aut neq; tñ authoritate, vel caſu, aut hortamur, aut dehortamur. Hortamur ſic, vt

Antenor potuit mediis elapſus Achiuis
Illyricos penetrare ſinus. Dehortamur ſic:
At non viderunt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu conſidere in ignes.

Hæc quidem nos exempla grammaticalibus artibus ſuppoſuimus. Cicero autem ſe exempla his quæ ſunt in comparabili ſuppoſiturum eſſe promittit, cũ cœperit de elocutione tractare. nunc autem de inuentione tractatus eſt. Ac fontes quidẽ cõfirmationis, vt facultas tulit, apertius eſt, nec minus dilucide, quã rei natura ferebat, demonſtratus eſt.) Ea omnia quæ ad confirmationem pertinebant, demonſtrata ſunt. ita inquit, vt rei ipſius natura flagitabat. Sed hic confuſe omnia prolata ſingillatim. ſe autem circa ſingulas cauſas traditurum eſſe præcepta in ſecundo libro, promittit. In præſentia tantummodo numeros, & modos, & partes.) Numerũ accipimus attributa perſonæ vndecim, negotio quatuor, deinde gña argumentorũ duo, neceſſarium, probabile. Modos autem accipiamus. i. in neceſſario argumento complexionem, enumerationẽ, ſimplicem concluſionem, deinde in probabili argumento, id quod fere ſolet fieri, quod in opinione poſitum eſt, quod habet ad hęc quandã ſimilitudinem. Partes autem accipiamus, ſignum, credibile, iudicatum comparabile, & ea quæ ſub his ſunt. Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumẽtatio poterit.) Poſſunt quidem omnia iam argumenta ex his locis quos præcipimus inueniri. Sed hæc ipſa argumenta debemus, inqt, artificiola dictione diſtinguere quia & ſuaue, & neceſſarium eſt. Itaq; nunc pauca de Dialectica ad Rhetoricã tranſlaturus eſt. Habebitq; locũ de ſyllogiſmis, ad quos capiendos & tenendos, lectorem vehementer hortatur, vt ipſe ait. Quod nõ rei ſolũ magna eſt vtilitas, ſed præcipiendi quoq; ſumma difficultas.) Diximus itaq; argumentum probabile in quatuor diuidi, ſignum, credibile, iudicatum, comparabile. Credibile eſſe diximus in duobus, negotio attributis & perſonę. Signum eſſe diximus in duobus negotio attributis, in continentibus cum ipſo negotio, & in geſtione negotii. Comparabile eſſe diximus in adiunctis negotio. Iudicatum vero in his quæ geſtum negotium conſequuntur. Itaq; omne argumentum factum ex attributis perſonæ, credibile dicętur. Deinde omne argumentum factum ex continentibus cũ ipſo negotio, & ex his quæ in geſtione negotii ſunt, ſignum dicętur. Deinde omne argumentum factum ex his quæ negotio adiuncta ſunt cõparabile dicętur. Poſtremo omne argumentum factum ex his quæ negotio adiuncta ſunt; & negotium cõſequuntur, iudicatum dicętur, ſed cum probabile fuerit. Alioquin in omnibus attributis tam perſonæ q̃ negotio, & neceſſarium eſſe poterit argumentum: cuius tres partes eſſe diximus, complexionem, enumerationem, ſimplicem concluſionem.

Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem.) De materia & argumento iam dictum eſt. Nunc tertium illud eſt vt de argumentatione dicamus, quæ pertinet ad elocutionem, & quam Cicero ex dialectica ſumptam, in rhetoricam poſuit laxiorem. Argumentatio eſt itaq; artificiũ non inueniendi, ſed dicendi. Hæc duobus modis fit. aut per inductionem, aut per ratiocinationem. Ita & Ariſtoteles in argumentatione duo eſſe dixit, iſagogen, & ſyllogiſmum. Atq; Ariſtoteles breuiter ac ſtrictim omne exemplũ inductionem eſſe dixit q animus auditoris ab eo. quod non dubium eſt, ad credendum, id quod dubium eſt, inducatur. Duo itaq; ſunt genera argumentandi, inductio & ratiocinatio. Verum inductione philoſophi vtuntur, & hic nunc ad exemplum inductio philoſophica inducitur ad hoc, vt intelligamus quid ſit inductio, vel quẽadmodum fiat. Poſt autem præcipiet qualis inductio poſſit eſſe oratoris. Inductio eſt oratio quæ rebus non dubiis captat aſſenſionem eius quicum inſtituta eſt.) Generaliter hic inductionem definiuit, qua definitione oſtendit vbiq; nos inductione vti poſſe, & in philoſophica & in oratoria, & in quacunq; contentione verborum, etiã in fabulis. Nã vbiq; neceſſe eſt perſuadere, & ideo perſonam certam hic nõ poſuit ſed hoc ait. Inductio eſt oratio quæ rebus non dubiis captat aſſenſionem eius quicum inſtituta eſt. Eius, inquit. i. ſiue ille philoſophus ſit, ſiue iudex, ſiue orator, ſiue amicus, ſiue inimicus. Inductio itaq; ſic facienda eſt, vt primo proponamus illa quæ extra negotium ſunt, ſed tamen quæ ad negotium pertinent ſimilitudinẽ ſpectant. & talia, inquit, eſſe debent illa quæ proponimus, vt neceſſario is cum quo agis ita eſſe fateatur, atque conſentiat. Quod cum conſenſerit, tunc paulatim ad id vnde dubitabatur deſcendis & his quæ ſupra conceſſa ſunt, ſimile eſſe confirmas. Dat ergo nunc exemplum philoſophicum. Aeſchines ſocraticus fuit. i. diſcipulus Socratis. is multa ſcripſit. Quodam etiam loco inducit Socratem referẽtem. nam is erat mos diſcipulis, vt ingenio proprio reperta ad magiſtros referrent, & quaſi ab eis inuenta ponerent. Induxit inquam Aeſchines Socratem, referẽtem quid eſſet, vel quemadmodum eſſet locuta Aſpaſia cum vxore Xenophontis, vel cum ipſo Xenophonte. nam Xenophon, & eius vxor frequenter diſcordabant. Perſuadet ergo Aſpaſia, vt in gratiam reuertantur. Aſpaſia autem peritiſſima fuit philoſophiæ. Hac itaque inductione vſam induxit Aſpaſiam apud Aeſchinem Socrates. Interrogauit, inquit, Aſpaſia Xenophontis vxorem. Si inquit, vicina tua aurum melius habeat q̃ tu habes, illius ne, an tuum malis? Tum, inquit, Xenophontis uxor inducta ſimilitudine ſuperiorum, quoniam ſententiam mutare nõ poterat, tacita erubuit. Poſtea inquit, Aſpaſia conuertit ſe ad Xenophontem ipſum, & ſimiliter cum illo inſtituit inductionẽ. Dic mihi, inquit, Xenophon ſi vicinus tuus equum, aut fundum meliorem habeat q̃ tu habes, tuum ne malis, an illius? id eſt, niſi in gratiã regreſſi fueritis, ſemper, & tibi vxor lectiſſima, & tibi vir optimus deerit. Hæc itaq; inductio hoc egit, vt Xenophon & vxor eius ab his quæ velle ſe negare non poterant, ad id etiã quod dubium habebant per ſimilitudinem deducerentur. Hoc modo ſermonis plurimum Socrates vſus eſt.) Socrates, inquit, in diſputationibus ſuis inductione frequenter vtebatur. propterea inquit, quod optimum ducebat, vt non a ſe rebus prolatis, ſed cõfeſſionibus ſuis aduerſarius vinceretur. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primum, vt illud quod inducemus per ſimilitudinem eiuſmodi ſit, vt ſit neceſſe concedi.) Inductione, inquit, tria ſemper ſpectare debemus, Primo, vt ſimilitudines tales proponamus, vt eas ſit neceſſe concedi. nam illud dubium eſſe non debet, vnde alteri fidem volumus facere. Deinde, inquit, illud, quod confirmamus, ei rei quam propoſuimus ſimile eſſe debet, ne nihil egerit propoſitio, ſi illud diſſimile eſt cuius cauſa propoſuimus. Tertio, inquit, id agere debemus, vt nemo intelligat quo ſpectet ſimilitudinis propoſitio. Ne cum quiſpiam intellexerit ſe ex confeſſione propoſitionis etiam illi rei fidem facere quam negauit, aut non reſpondeat, aut male prauęq; reſpondeat. Si autem neſciat quo tendat ſimilitudinis propoſitio, ſecurus confitetur. qua confeſſione etiam illud quod negabat ante, ita vt eo vir concedit eſſe. Cum autem, inquit, hoc diligenter in facienda inductione ſeruaueris, vt & propoſitio ſimilitudinis concedatur, & illud propoſitioni ſimile ſit, cuius cauſa ſimilitudo propoſita eſt, & nemo videat quo propoſitio illa contendat, officio tuo per iſta diligenter impleto: ruſus debebis reſponſionem contendentis attendere. vnũ autem de tribus faciat neceſſe eſt: nam aut tacebit, aut confitebitur, aut negabit. Ad hæc ſingula dat præcepta, quid in his ſingulis tu facere debeas. & primo a difficiliore parte incipit: Si, inquit, negabit ita eſſe illud vnde contentio eſt, atq; illud quod in propoſitis conceſſiſq; ſimilitudinibus continetur, duo, inqt, facere debemus, aut illas res quas ante conceſſit, ſimiles docere huic rei eſſe de qua contentio eſt aut ſi pernegabit, alias inducere ſimilitudines. Sin autem, inquit, confitebitur, habita argumentatio concludenda eſt. Deinde inquit, ſi tacebit, duo facies: aut reſponſionem de eo elicies: aut ſi reſpondere noluerit, quia genus confeſſionis eſt taciturnitas, concludenda eſt argumentatio. Ita, inquit, hoc genus argumentandi tripartitum ſemper eſt. Prima, inquit, pars conſtat ex vna ſimilitudine, pluribus ue, vt in hoc ipſo exemplo confeſſionem tacentium confirmat Aſpaſia. Et tu, inquit, mulier virũ optimum vis habere, vt tu Xenophon vxorem habere lectiſſimam maximo cupis. Deinde ex hac confeſſione quid conficiatur oſtendit. Quare, inquit, niſi hoc perfeceritis, ut neq; vir melior neq; fœmina lectior in terris ſit. (Ergo in hac cauſa quæ.) Dedit ſupra philoſophicæ inductionis exemplum, dat nunc in rhetorica: non quo, inquit, diuerſa præcepta ſint, ſed ne quis forte præceptum in philoſophia datum in rhetorica videre non poſſit. Exemplum autem nunc ponit apud Græcos peruagatum cuius exempli huiuſmodi thema eſt. Epaminondas imperator

cum

cum ei ſucceſſum fuiſſet, retinuit apud ſe exercitum aliquot amplius diebus, ꝗ ex lege oportebat. illis ipſis diebus Lacedæmonios funditus euertit, ac vicit. Accuſatur, ꝙ contra legem exercitum retinuerit. Proponitur autem hic tacita exceptione lex illa. Qui ſucceſſori ex lege exercitum ſtatim non tradiderit pœnas ſoluat. In hoc themate poteſt quidem eſſe cōpenſatiuus ſtatus principalis, feci, ſed profui. verum ſecunda cōſtitutio in ſcripto & voluntate conſiſtit. Scripto vtitur accuſator, qui dicit, a verbis legis recedi non oportere. Voluntate vtitur Epaminūdas, qui dicit, legem iubere quidem exercitum tradi, ſed ſi nihil vrgeat. Alioquī ſi reip. cauſa paucis diebus retineatur, nullam pœnam ſubeſſe retinenti. Itaq; hic inductionem poteſt facere accuſator ille, qui contra ſententiā legis ſcripta defendit: & ſimilitudinem non extra cauſam, ſed ex eadem cauſa facit. Si, inquit. Epaminūdas id quod ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat. i. damnandum eſſe qui exercitum non tradiđ, præter eum qui reip. cauſa retinuerit, hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? non opinor. Deinde, ſi hoc idem legi additum vos veſtra authoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? non patietur. Ergo, inquit, quod addi ad legem per verba non poteſt, id tanq̄ additum ſit, ſequi non debetis, quod ſi, inquit, ſententiam ſcriptoris neq; Epaminūdæ neq; noſtris literis videmus corrigi poſſe, multo magis illud re ipſa & iudicio veſtro mutari non poteſt, quod nec verbo quidem mutari poteſt. Verum hoc ſcire debemus, in dialogis ſermonem eſſe, nō dictionem, dictionem autem eſſe oratoris in ciuilibus cauſis. Idcirco ait: Aut aliter hoc in ſermone atq; in dicēdo ſit vtendum Sermo philoſophi, dictio oratoris. Oratio autem poteſt & ad dialogum conuenire, ſi ſit paulo ſplendidior elocutio: proprium tamen oratoris eſt. Deinde notare debemus, omnem magiſtratū prætores appellatos. vt hic, cum Epaminūdas Thebanorum imperator, ꝗ ei qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, cum imperatori ſuccedere debeat imperator. Ratiocinatio eſt oratio, ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum, & per ſe cognitum ſua ſe vi & ratione confirmet.) Argumentationum duę partes ſunt, inductio & ratiocinatio. De inductione iam dictum eſt, nunc de ratiocinatione tractatur eſt. i. de ſyllogiſmis. Verum vt ad genus ſpeciem referamus, ſyllogiſmus non argumēti nomen eſt, ſed argumentationis: ita inductio non inueniendi modus eſt, ſed forma dicēdi. Quãobrē ſic definimus ratiocinationē .i. ſyllſm. Rõcinatio eſt, inqt, oratio ex ipſa re ꝓbabile aliq̄d eliciēs, ꝙ expoſitū, & per ſe cognitū, ſua ſe vi & ratione cõfirmet. Et in hac definitione multa communia eſſe poſſunt cum inductione. Nam quod ait, oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, tam ratiocinationis eſt, ꝗ inductionis. hoc aũt proprium ratiocinationis, quod ait, Quod expoſitum, & per ſe cognitum ſua ſe vi & ratione confirmet. Inductio enim non per ſe cognoſcitur, neq; ſua ſe vi & ratione confirmat, ſed vt fidem faciat, probandæ rei ſimilitudines quę præcedunt. Recte itaq; ratiocinatio definita eſt. i. oratio, quæ ex confeſſo argumentū continens, non ſimilitudine, ſed per ſe cognoſcitur, & ſua ſe vi & ratione confirmat. Verum quod diximus, ex confeſſo argumentum continens. niſi enim quis confiteatur, quia inimicus fuit, non erit argumentum: ſi inimicus fuit occidit. Ideo non eſt argumentum, quia non probat. eadem enim facilitate, qua aſſumitur inimicus fuit, improbabitur. vnde nō ſequitur quod occidit. Sed ſi confiteatur inimicum, argumentum probabile ſit, ſi igitur inimicus fuit, occidit. Hoc de genere, qui diligentius conſiderandum putauerunt.) Ratiocinatio eſt igitur oratio per ſe cognita, ac ſua vi & ratione confirmata, ex re confeſſa ſumptum ad fidem proferens argumentum. Verum, vt diximus, hæc oratio eſt pertinens ad ſyllogiſmos. Syllogiſmorum autem multi quinq; multi plures ſuas partes, multi, inquit, tres eſſe dixerunt. ſed vtrorũq;, inquit, rationes debemus inſpicere: quia & breuis inſpectio eſt, & oratori res neceſſaria. Opus quidem, inquit, vtrorumq; conſimile eſt. nam alteruter & propoſitionem habet, & approbationem propoſitionis: & rurſus aſſumptionē, & approbationem aſſumptionis, & cõcluſionem. Verum, inquit, qui ſyllogiſmum in quinq; partes diuidunt, has ſingulas partes numerant, vt propoſitio vna pars ſit, approbatio ꝓpoſitionis altera, tertia aſſumptio, inde approbatio aſſumptionis, vt quinta pars ſit concluſio. Illi autem qui três partes in ſyllogiſmis eſſe contendunt, propoſitionem & approbationem propoſitionis vnam partem numerant, rurſus aſſumptionem & approbationem aſſumptionis alteram partem numerant tertiam vero concluſionem. Itaque vtrorũq; opus ſimile, ſed in mēbris operis numerus diuerſus. Iam vero quinquepartiti ſyllogiſmi, ſiue tripartiti in ipſis libris exempla poterimus agnoſcere. Verum quædam præcepta in his partibus poſita intelligamus, propoſitio inquit, generalis in ſuo eſſe debet, & id quod aſſumendum eſt, in ſe neceſſario continens Approbatio enim multis verbis & diuerſis rationibus facienda eſt. Aſſumptio vero ex vi propoſitionis capienda eſt: vt hic aſſumptio eſt: Nihil autem melius conſilio, ꝗ omnis mundus adminiſtratur. hæc aſſumptio ex vi propoſitionis aſſumpta eſt. quæ eſt enim propoſitio? Melius accurantur quę conſilio reguntur, ꝗ quæ ſine conſilio adminiſtrãtur. Deinde, inquit, etiam aſſumptionis approbatio multis rationibus facienda eſt. Extrema concluſio eſt quæ quãtuor modis fit: quos modos alio in loco oſtendemus, cum de bipartito ſyllogiſmo cœperimus habere tractatum. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem. Qui inquit, quinquepartitam eſſe dicunt argumentationem, hoc afferunt quod ſupra oſtendimus. i. ſeparari propoſitionem ab approbatione ſua, & rurſus aſſumptionem ab approbatione ſua. Qui autem tripartitā eſſe dicunt.) Illi, inquit, qui tripartitam argumentationem eſſe contendunt, eodem modo quidem tractant argumentationem: nam & propoſitiones habent, & approbationes, & rurſus aſſumptionem cum approbationibus ſuis, ſed hæc bina coniectunt & reddũt ſingula, ut propoſitionē cum approbatione ſua ſimul iungãt, & rurſum aſſumptionē & approbationē eius vnum efficiãt. Negant autem recte neq; propoſitionem, neq; aſſumptionem dici, niſi fuerint approbata: tuncque eſſe aiunt propoſitionem argumentationis, ſi approbata ſit. Sin autem approbata non ſit, eſſe quidem propoſitionem, ſed argumenti, non argumentationis, in qua argumentatione latior & expolitior elocutio eſt. Itaq; qui hoc contendunt, negant eſſe amplius, ꝗ tripartitam argumentationem. ab his Cice. diſſentit, & contra diſputat probatq; illorum ſententiam, qui dicunt quinquepartitam argumentationem. Itaq; hoc Cice. ſecundum artem teſtibus & argumentis probat. teſtibus ſic. Quam omnes, inquit, ab Ariſtotele & Theophraſto profecti maxime ſecuti ſunt. Nam quemadmodum, inquit, ſuperius argumentationis genus. i. inductionis, Socrates maxime, & omnes Socratici tractauerunt: ita hoc genus argumentationis. i. ratiocinatio quinquepartita, ab Ariſtotele & Theophraſto vel Peripatheticis frequentatum atq; tractatum eſt. Sed quia orator Rhetoricam ſcribens importune pene philoſophos ad teſtimonium vocat, quia de dialectica iſte tractatus eſt, recte philoſophos ſibi adhibet quia rhetoricam ſcribit: adiungit & multos oratores elegantiſſimos atq; artificioſiſſimos iudicatos, qui vſi ſunt hac argumētatione quinquepartita. deinde inquit, a Rhetoribus his qui elegantiſſimi atq; artificioſiſſimi putati ſunt. Itaq; teſtibus probauit, non errare illos qui aſſerant quinquepartitam argumentationem. ſed quia poterat dici Ciceroni, etiam illi quos commemoras errauerunt, oſtendit ſe exemplum non temere illorum ſecutum, probatq; argumētis ſuis non errare eos q̄ quinquepartitam argumentationē, errare autē eos qui tripartitam eſſe contendant. Itaq; hæc eſt quæſtio, vtrum tripartita, an quadripartita, an quinquepartita ſit argumentatio. Cicero multis ſyllogiſmis ſuis nunc quinquepartitis, nunc tripartitis probat, quinquepartitam eſſe argumentationem. & primo aſſerit, propoſitionem & approbationem inter ſe eſſe diuerſa. in qua aſſertione primo argumēti, deinde exempli eſt ſyllogiſmus. de hoc ſimili ratione aſſerit aſſumptionem & approbationem eius inter ſe eſſe diuerſas: in qua rurſus aſſertione primo argumenti, deinde exempli eſt ſyllogiſmus. Itaque poſtquam probauit propoſitionem & aſſumptionem ab approbationibus ſuis longe eſſe ſeparatas, concludit, commode partitos eſſe eos qui quinquepartitam dixerint argumentationē. Quinq; igitur partes ſunt eius argumentationis quæ per ratiocinationem tractatur. Illius autem argumētationis quæ per inductionem tractatur, tripartita eſt argumentatio. Verum hoc in primis tenere debemus, argumentum nunc vicinum eſſe quæſtioni, nunc a quæſtione longinquum. argumētum enim prolatum, nunc ipſi quæſtioni prodeſt, nunc ei rei quæ vicina eſt quæſtioni. Itaque argumentum nunc vicinum eſt quæſtioni, nūc loco tertio, oſte

quarto, nunc quinto naſcitur. Ariſtoteles autem dicit etiam loco decimo poſſe fieri argumentum. Sed cum ſæpe argumentū tam longe a quæſtione ſit, hoc tantum ſyllogiſmi eſt, vt id quod longe a quæſtione eſt, eidem quæſtioni dicendi ratiocinatione coniungat. Ac vicinum argumentum tale eſt: quoniam hic inimicus fuit, occidit. longe a quæſtione, argumentum tale eſt, inimicus occidit. hoc quia generale eſt: primo diſſerendū eſt vtrum inimicus ſemper occidat. quod poſtquam aſſerueris, nō ſtatim probas hunc occidiſſe. ſed ad hoc proficit, vt rurſus doceas hunc inimicum fuiſſe, quod poſtquam aſſerueris hunc inimicum fuiſſe, tunc demum redis ad quæſtionem: ergo hic, quia inimicus fuit, occidit. Deinde longe petitum argumentum etiā illic licet animaduertere, vbi Cicero redarguit Hermagoram non recte ſub qualitate poſuiſſe deliberationem & demonſtrationem, vbi primum docet genera eſſe cauſarum. Quod ſi genera ſunt cauſarum, partes generis cauſæ eſſe non poſſe: vt ſi partes generis cauſæ eſſe non poſſint, multo magis partes partium eſſe non poſſe. Poſtremo redit ad quæſtionem. Male igitur deliberatio & demonſtratio ſub qualitate ponuntur. Itaq; argumentum nunc longe a quæſtione eſt, nunc vicinū eſt quæſtioni. Deinde debemus hoc animaduertere, argumentū quodcunq; ſumimus, vtrum in genere ſit, an in ſpecie. ſi in genere, ſine dubitatione proponere debemus, deinde approbare eādem propoſitionem, tertio loco ſpeciem aſſumere, quarto loco aſſumptionē ſpeciei multis rationibus approbare, poſtremo concludere. Huius ſyllogiſmi ſubijciamus exemplum illud ipſum Epaminondæ. Omnes leges iudices ad commodum reip. referre oportet. & cætera. Hæc propoſitio eſt generalis ſine vlla dubitatione. deinde approbat eandem propoſitionem Ea n. virtute, & ſapientia maiores noſtri fuerunt, &c. Tertio loco ſpecies aſſumitur: Ergo in hoc quoq; iudicio deſinite literas legis perſcrutari, &c. Quarto loco approbat aſſumptionem. Cōſiderate quid magis vtile fuit Thebanis, q̄ Lacedæmonios opprimi? &c. Poſtremo cōcludit, Quod ſi leges omnes, &c. Hoc autem argumentum longe a quæſtione petitum cognoſcimus facile. Argumentum vero quod in ſpecie eſt, ſemper cum dubitatione proponitur, ſi hoc eſt, illud igitur non eſt aut hoc faciamus, aut illud faciamus. Verum cum in propoſitione Si eſt dicitur propoſitio hypothetica dicitur. Argumentum igitur, quod in ſpecie eſt, debet ſemper cum dubitatione proponi. huius propoſitionis facienda eſt approbatio. deinde aſſumptio eiuſdem ſpeciei facienda eſt per eandem ſpeciem, ſed per confirmationem, cuius aſſumptionis facienda eſt approbatio: tunc erit poſtrema concluſio. Talis in Miloniana oratione ſyllogiſmus eſt. Si, inquit, doceo cauſas fuiſſe Clodio vt occideret Milonem, probo inſidiatorem, hanc propoſitionem approbauit, & ſi boni ne magno quidem emolumento impelluntur ad fraudem, improbi ſæpe paruo, deinde ipſam ſpeciem aſſumit per confirmationem, habuit autem cauſas Clodius. Hanc rurſus aſſumptionem multis rationibus approbat, poſtremo concludit: Quare ſi habuit cauſas Clodius, vt occideret Milonem, cōſtat inſidiatorem fuiſſe. Ergo quoties argumentum in genere fuerit, ſpecies aſſumenda eſt, quoties argumentū in ſpecie fuerit, ipſa ſpecies aſſumenda eſt, ſed per confirmationem. Hoc autem tenere debemus, in propoſitione vim totius argumentationis conſiſtere. Siue autem in genere, ſiue in ſpecie ſit propoſitio, ex ipſa tamen ſemper generatur aſſumptio. Docuit itaq; quinquepartitam argumentationem per exemplum Epaminondæ. Deinde docuit quadripartitam argumentationem duobus modis, nunc propoſitionis approbatione, nunc aſſumptionis approbatione ſublata. Deinde docuit tripartitam argumentationem, vtraq; approbatione ſublata. Nunc quæſtio eſt, an ſit bipartita argumētatio. Si peperit, virgo non eſt: peperit autem.) Multi dicunt eſſe bipartitā argumentationem, hac ratione. Si, inquiunt, approbationes ſæpe, quia manifeſtæ ſunt, ſubtrahuntur, cur non & concluſio cū manifeſta eſt, ſubtrahatur, vt ſit bipartita argumētatio per propoſitionem & aſſumptionem. Si peperit, virgo non eſt: peperit autem. Cicero hāc illorum ſententiam reprehendit, dicitq; ſemper argumētationem concludendam eſſe, nec vnquam tamē vtendum eſſe manifeſta concluſione. Tunc autem hoc fieri poſſe, ſi concluſionum genera cognoſcamus. ſunt autem quatuor. Quarum concluſionum vna talis, cum breuiter concluſionis facimus propoſitionis & aſſumptionis, & poſt adiungimus id quod ex omni argumentatione conficitur. Dat autem ipſe exemplum. Quod ſi leges omnes ad vtilitatem reipub. referri conuenit, hic autem ſaluti reip. profuit, profecto non poteſt eodem facto & ſaluti communi conſuluiſſe & legibus non obtemperaſſe. Secunda autem concluſio talis eſt, vt argumētatio ex contrario concludatur, & dat exemplum. Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Propoſitio enim huius ſyllogiſmi talis eſt. Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Hoc poſtquam probatum eſt, ita concludi oportuit: Igitur Carthaginenſibus fidem non habere debemus. Sed contrarium potius in concluſione conſtituit. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Tertia concluſio talis eſt, vt id ſolum quod ex omni argumentatione conficitur inferamus. & dat exemplum: Vrbem igitur diruamus, &c. Quarta concluſio talis eſt, cum non id quod conficitur, in concluſione ponimus, ſed id quod eam rem quę conficitur conſequatur. & dat exemplum. Si peperit, cum viro concubuit peperit autem. Hic conficitur, Cum viro igitur concubuit. Sed hoc in concluſione, quia manifeſtum eſt, nō ponit: ſed illud ponit quod manifeſtum ipſam concluſionem conſequitur. Igitur fecit inceſtum. Etenim ſi cum viro concubuit, id conſequitur, vt fecerit inceſtum. antiqui quęcunq; hominum coitum, inceſtum appellabant. Quare in longis argumentationibus.) Dat præceptum, vt ſciamus, qua concluſione vnaquæq; argumentatio concludēda ſit. Quoties, inquit, longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam conductionis facere in concluſione debemus. aut ſi erunt in memoria, quæ ſupra dicta ſunt, argumentatio nobis ex contrario concludenda eſt. Verum longa argumentatio non partibus, ſed menſura partium conſtat. i. non quinquepartita, aut quadripartita argumentatio longa eſt, ſed in quacunq; argumentatione, quoties latiores fuerint approbationes, tunc longę erunt argumentationes. Ita & quinquepartita argumentatio, ex modo approbationum breuis poterit inueniri. Quare inquit, quęcunq; longa argumentatio fuerit, duobus modis concludenda eſt, aut per conductionem. id eſt *συναγωγήν*, aut per contrarium. Quoties autē breuis fuerit argumentatio, hoc ſolo quoq; conficitur concludenda eſt. In illis vero argumentationibus, quę exitum manifeſtum habent, conſecutionem ponere in concluſione debemus. Si ſunt autem ex vnaquaq; parte probabilis conſtare argumentationem.) Reprehendit etiam illos, qui ex vna parte dicunt fieri poſſe argumentationem. Hi, inquit, errant de nominis ambiguitate. Nam argumētatio duas ſignificationes habet & argumenti, & argumentationis. Quare cū dicunt, ſi peperit, cum viro concubuit: inuentum proferunt, non expolitionem. i. argumentum proferunt, nō argumentationem. Sed talis argumentatio eſſe non poteſt, niſi cum expolita proferatur oratio. Eodem modo, inquit & illi errant, qui dicunt aliquando ſubtrahi poſſe nunc propoſitionem, nunc aſſumptionem. Nam quoniam vtraq; harum mouet auditorem, neutra neceſſe eſt ſubtrahatur expolitioni. Itaq; magnopere ſtudendum eſt, quia inuentio cunctis oratoribus communis eſt. Sed ipſi oratores dicēdi modo aut optimi ſunt, aut mediocres, aut infimi. Variare autem orationem magnopere oportebit.) Propter faſtidia, variare, inquit, vtique oratione debemus, vt nunc per inductionem argumentemur, nunc per ratiocinationem. Deinde in ratiocinationibus, nūc quinquepartitam, nunc tripartitam faciamus argumentationem. Deinde, vt non ſemper prima ſit propoſitio ſed aliquando aſſumptio prima ſit. Hæc, inquit, vt melius inſpiciamus, aut ipſi ſcribamus ipſi, & nos exerceamus: aut ſi id piget facere, ea quæ ſupra poſita ſunt exempla, videamus, & in ipſis hanc exerceamus varietatem. Illud autem præcipit, ſyllogiſmos omnes in dialectica contineri. hoc paucos inde deriuatos qui oratori conuenire videbantur. Denique iſti non ſyllogiſmi, ſed epicheremata dicuntur.

BECICHEMIVS.

AC perſonis has res attributas putamus: nomen, naturam, victum, formam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes.) Fortunam, ſcribi debere, præter antiquæ manus fidem, & omnes rhetorici docent, Cicero & interpres Victorinus, cuius verba ſunt hæc: Perſonis autem attributa ſunt XI. nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudium, conſilia, facta, caſus, oratione. Studium eſt autem ani

mi

mi aſsidua & vehemens ad reliquam rem, applicata magna cum voluntate occupatio: vt philoſophię, poeticę, geometrię, literarum.) Emendatius ſic legetur. Studium eſt autem, animi aſsidua & vehemens ad aliquam rem applicata, magna cum voluptate occupatio vt philoſophiæ, poeticæ, geometriæ, literarum. Quod enim eſt ad reliquam rem hoc loco? Tempus autem id quo nunc vtimur eſt (nam ipſum quidem definire difficile eſt) pars quædam æternitatis, cum alicuius annui menſura diurni, veſpertini nocturni'ue ſpatii ex certa ſignificatione.) Quidam codices, Mẽſtrui: Vetus lectio probior habet Generale poſt Quidem: & Menſurni, non menſura, nou menſtrui: Ex q; præpoſitionem reſpuit, hoc modo. Tẽpus autem id, quo nunc vtimur, eſt (nam ipſum quidem generale definire difficile eſt) pars quædam æternitatis, cum alicuius annui, menſurni, diurni, veſpertini nocturni'ue ſpatii certa ſignificatione. Priſciani quoque authoritas Menſurni, non menſtrui, legendum, cenſet, his verbis Quercus etiam, quernus corilus colurnus, tacitus taciturnus, menſis menſurnus. ſic enim Cic. poſuit, pro menſtruus, in primo Rhetoricorum Pars quędam æternitatis, cum alicuius annui, menſurni, diurni, nocturni, veſpertini certa ſignificatione. Hæc ille in primo. Conſideratur autem tempus & anni, & menſis, & diei & noctis, & vigiliæ, & horæ & aliqua parte alicuius horum.) Rectius cum propoſitione legetur, Et in aliqua parte alicuius horum. Deinde ſi, Et quæ ea, de re, & aut eius rei ſit lex, conſuetudo, actio, iudicium, ſcientia, artificium. Deinde, Natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter & raro.) Ego hanc lectionem corruptam eſſe ſemper exiſtimaui. & veriorem lectionem eſſe. Deinde ſi quid ex natura eius, &c. In qua opinione me confirmat priſca manus.

Approbatum eſt, quod homines, cum dubium eſſet quale haberi oporteret, ſua conſtituerit authoritate: veluti Gracchi patris factum, quem Po. Ro. ob id factum q; inſciente collega in cenſura nihil geſsit, poſt cenſuram fecit conſulem.) Corrupte legi, in cenſura nihil geſsit, nemo non videt, niſi qui ignorat ſignificationem huius vocis. Nihil quæ quidem in antiquis codicibus non habetur. Quid hunc tanta Thebanorum gloria tam claro, q; exornato trophæo carius atq; antiquius habere conuenit.) Liber Clara, pro claro reponere, refragantibu etiã cunctis exemplaribus vulgo impreſsis, & pleriſq; manuſcriptis.

Quod ſi leges omnes ad vtilitatem reip. referri cõuenit, hoc autem reipublicæ profuit, profecto non poteſt eodem pacto & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe.) Habent antiqui codices non Hoc, ſed Hic autem reſpub. profuit: & aptius, vt arbitror.

VICTORINVS.

Reprehenſio eſt, per quam argumentando aduerſariorũ confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur.) Iam de quatuor partibus orationis dictum eſt, de exordio, de narratione, de partitione, de confirmatione. Nunc ſecundum ordinem de reprehenſione tractandum eſt. Reprehenſio eſt oratio, quæ poſt noſtram confirmationem aduerſariorũ confirmationem reprehendit. Hęc duo agit, aut omnino tollit qđ aduerſarius dixit, aut infirmat, ac leuius reddit. Verum ipſa reprehenſio ex illis locis argumẽtorum capitur, ex quibus confirmatio. i. ex attributis perſonæ & attributis negotio. materia enim argumentorum cõmunis eſt tam confirmanti, q; reprehendenti. Et cum tria ſint data confirmationi, materia, argumentum, argumentatio: materiam non reprehẽdimus, quæ nuda atq; communis eſt, ſed argumentum, aut argumentationem reprehendimus. & quoniam in cõfirmationem vel reprehenſionem communiter haec nos præcepta tradidimus, debemus ſcire certos modos reprehenſionis. Sunt autem quatuor principales modi: ſi aut ſumpta reprehendamus, aut cõcluſionem, aut genus argumentationis. At ſi hæc tria nullo modo repreliendi poterunt, qđ extremum eſt facere debemus, vt aliud contra argumentum firmũ, aut firmius proferamus. Sumpta ſunt, quæcũq; nobis ad fidem ſumimus. ad fidem autem ſumimus argumentum. ergo argumenta ſumpta ſunt, Et quoniam argumentum non niſi ex confeſſo fit, recte ea quæ ex confeſsis argumenta ſumimus, ſumpta dicuntur. Sunt autem ſumpta ſemper quatuor probabilia, tria neceſſaria. Probabile etenim argumentum in quatuor diuiditur: Credibile, ſignum, cõparabile, iudicatũ. Neceſſarium in tria diuiditur: Cõplexionem, enumerationẽ, ſimplicem cõcluſionem. Itaq; quia ſeptem argumẽta, ſeptem ſumpta ſunt: de quibus argumentis cum aduerſarius, quodcunq; ſibi ad fidem ſumpſerit, tu continuo certis modis poteris reprehẽdere, quos modos a Cic. traditos in ſingula ſumpta reprehendenda diligenter debemus attendere atque retinere.

Quod pro credibili ſumptum erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo.) Enumerauit ſeptem eſſe ſumpta. Nunc docet vnumquodq; ſumptum quot modis reprehẽdi poſſit, & a probabili argumento incipit, in quo quatuor cõtinentur: Credibile, ſignũ, cõparabile, iudicatum. Itaque inquit, ſi aliquid ab aduerſario pro credibili argumẽto fuerit prolatum, quinq; id modis poſſumus reprehendere. Si aut, inqt, quod ſolidum aſſit primum eſt argumentum, ipſum falſum eſſe doceamus. Aut ſi ex contraria quoque parte credibile eſſe monſtremus. aut ſi omnino erit incredibile aut ſi id qđ paucorũ eſt, oium eſſe dicat. aut ſi id qđ raro contigit, fieri oino denegetur. Falſum eſt, quod in re falſum eſt, & quod omnino aliter eſſe contendimus. ſicut ipſe ait: Nemo eſt, qui non pecuniam, q; ſapientiam malit. Hoc itaq; falſum eſt, vt etiam ſi vnus fuerit inuentus qui ſapientiam malit, argumentum aduerſarii falſum eſſe dicatur. Ex contrario quoq; credibile erit, ſi quid ab

DE REPREHENSIONE.

Reprehenſio eſt, per quam argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur aut infirmatur aut alleuiatur. Hæc fonte inuentionis eodẽ utetur, quo utitur confirmatio, propterea q; quibus ex locis aliqua res cõfirmari poteſt, iiſdẽ poteſt ex locis infirmari. Nihil enim conſiderandum eſt in his omnibus inuentionibus, niſi id quod perſonis, aut negotiis attributum eſt. Quare inuẽtionem, & argumentationum expolitionem ſumptam, ex illis quæ ante præcepta ſunt, hanc quoq; in partem orationis trãſferri oportebit. Veruntñ ut quædam præceptio detur huius quoque partis, exponemus modos reprehenſionis, quos qui obſeruabunt, facilius ea, quæ contradicentur, diluere aut infirmare poterunt.

Omnis argumentatio reprehenditur: ſi aut ex iis quæ ſumpta ſunt, nõ conceditur aliqđ unũ plura'ue; aut his cõceſsis, cõplexio confici ex his negatur; aut ſi genus ipſum argumentationis uitioſum oſtenditur; aut ſi contra firmã argumẽtationẽ, alia æque firma, aut firmior ponitur.

Ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur: cum aut id quod credibile dicunt, negatur eſſe eiuſmodi; aut quod comparabile putant, diſsimile oſtenditur; aut iudicatum aliam in partem traducitur, aut omnino iudicium improbatur; aut quod ſignum eſſe aduerſarii dixerunt, id eiuſmodi negatur eſſe; aut ſi complexio, aut una, aut ex utraq; parte, reprehenditur; aut ſi enumeratio falſa oſtenditur; aut ſi ſimplex concluſio falſi aliquid continere demonſtratur. Nam omne, quod ſumitur ad argumentãdum ſiue pro probabili ſiue pro neceſſario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis, ut ante oſtendimus.

Quod pro credibili ſumptũ erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo: Nemo eſt qui non pecuniam, q̃ ſapientiã malit. Aut ex contrario quoq; credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis eſt, qui non officii cupidior ſit, q̃ pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut ſi quis quem conſtet eſſe auarum, dicat alicuius mediocris officii cauſa ſe maximam pecuniã neglexiſſe. Aut ſi quod in quibuſdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur uſu euenire, hoc pacto. Qui pauperes ſunt, iis antiquior officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factã

aduerſariis pro credibili prolatum, nihilominus credibile ſit ſi conuertatur: vtputa, Quis eſt qui non officii cupidior ꝙ pecuniæ ſit? Hoc vtiq; aduerſario pro credibili prolatū eſt, quod conuerſum nihilominus credibile eſt, ſi dicas, Quis eſt qui nō pecuniæ cupidior ꝙ officii ſit? Ergo credibile reprehenditur, quod ex contraria parte conuerſum nihilominus credibile poteſt videri. Incredibile autē dicetur, quod ab hominum opinione diſſentit. Et hoc intereſt inter falſum & incredibile, ꝙ falſum in ipſa re eſt, incredibile vero in opinione. Itaq; inqt, incredibile eſt, vtputa ſi auarus dicatur, mediocris officii cauſa maximam pecuniam contempſiſſe. Hoc itaq; apud opinionem hominum credi non poteſt, quomodo enim auarus maximam pecuniam cōtemneret, mediocris officii cauſa, qui ob paruam pecuniam ſæpe officia magna cōtemnit? Inter falſum & incredibile hoc intereſt, ꝙ falſum & credibile eſſe poteſt, & incredibile. deinde quod incredibile eſt verum eſſe poteſt, & falſum. Sed verum duplex eſt, nunc id quod vere geſtum eſt, nunc id quod vere geſtum eſſe quibuſdam rationibus approbatur. Itaq; ſæpe quod verū eſt, & quia falſum eſſe non poteſt, incredibile eſt. Verū enim, ꝙ Simon volauit, ſed tamē incredibile eſt. Deinde ſi dicas, Vno die duas controuerſias pſcripſi. cum non perſcripſeris, in re quidem falſum: ſed tamen quia fieri potuit, credibile eſt. Rurſus credibile argumentum reprehendi poteſt, ſi quod paucorum eſt, omnium eſſe dicatur: vtputa, qui pauperes ſunt, his non officium magis ꝙ pecunia cordi eſt. Hoc quia generaliter dictum eſt, reprehendi poteſt. nam poſſunt aliqui pauperes inueniri quibus officiū magis cordi ſit, ꝙ pecunia. Nec nos moueat, ꝙ in argumento credibili, quod quidem ex perſonis fieri diximus, exemplum de loco poſuerit. credibile enim argumentum .i. probabile. maxime quidem perſonarum eſt. Sed fit etiam ex attributis negotio .i. ex loco, tempore, vel reliquis. Itaq; ſub hoc modo reprehenſionis duo exempla poſuit: vnum a perſona, aliud a loco. Illud autem qđ tertium videtur, exēplū illi, quod ſub extremo modo poſitum eſt congruū, nō tertium eſt exemplū. ſed ſecundi concluſio. vt primum exēplum a perſonis ſit, Qui pauperes ſunt, his antiquior officio pecunia eſt. Secū-

eſſe oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Aut ſi id quod raro fit, fieri omnino negatur: ut Curius pro Fulvio: Nemo poteſt uno aſpectu neq; præteriens in amorem incidere. Quod autem pro ſigno ſumetur, id ex iiſdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in ſigno, primum uerum eſſe oſtendi oportet: deinde eius eſſe rei ſignū proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis. Deinde factum eſſe, quod non oportuerit, aut nō factum, quod oportuerit. Poſtremo ſciſſe eum, de qua quæritur, eius rei legē, & conſuetudinem. nam eæ res ſunt ſigno attributæ, quas diligentius aperiemus, cum ſeparatim de ipſa coniecturali conſtitutione dicemus. Ergo horum unumquodq; in reprehenſione, aut non eſſe ſignum, aut parum magnū eſſe, aut a ſe potius, ꝙ ab aduerſariis ſtare, aut omnino falſo dici, aut in aliā quoq; ſuſpicionē duci poſſe demonſtrabitur.

Cum autem pro comparabili aliquid inducetur quoniā id per ſimilitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conueniet ſimile id negare eſſe, quod confertur ei, quicum conferetur. Id fieri poterit, ſi demōſtrabitur diuerſum eſſe genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ac ſi quo in numero illud, quod per ſimilitudinē afferetur; & quo in loco hoc genus, cuius cauſa afferetur, haberi conueniat, oſtendetur. Deinde quid res cum re differat, demonſtrabitur. ex quo docebimus aliud de eo, quod comparabitur & de eo qui cum comparabitur, exiſtimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cum ea ipſa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda.

Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorum, qui iudicarunt ſimilitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum eſt, commemorando non modo non eſſe reprehenſum iudicium, ſed ab omnibus reprobatum: & demonſtrando difficilius, & maius fuiſſe id iudicatum quod afferatur, ꝙ id quod inſtet: ex contrariis locis, ſi res aut uera, aut ueriſimilis, permittet, infirmari oportebit: atq; erit obſeruandum diligenter, ne nihil ad id quod agatur, pertineat id quod iudicatum ſit: & uidendum eſt, ne ea res proferatur, in qua ſit offenſum, ut de ipſo qui iudicarit, iudicium fieri uideatur. Oportet autem animaduertere, ne, cum aliter multa ſint iudicata, ſolitarium aliquod, aut rarū iudicatū afferatur. Nam his rebus authoritas iudicati maxime poteſt infirmari. Atq; ea quidem argumenta, quæ quaſi probabilia ſumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ uero ſicuti neceſſaria inducentur; ea ſi forte imitabuntur modo neceſſariam argumentationem, neq; erūt eiuſmodi, ſic reprehendentur. Primum complexio, quæ utrum conceſſeris, debet tollere, ſi uera eſt nunquam reprehendetur: ſin falſa, duobus modis, aut conuerſione, aut alterius partis infirmatione. Conuerſione, hoc modo. Nam ſi ueretur, quid eum accuſes, qui eſt probus? Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet, quid eum accuſes, qui id parui auditu exiſtimet?

Hic ſiue uereri dixeris, ſiue non uereri, concludendum hoc putat, ut neges eſſe accuſandum. Quod conuerſione, ſic reprehendetur. Imo uero accuſandus eſt: nam ſi ueretur, accuſes. non enim parui auditu exiſtimabit. Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet, tamen accuſes. nō enim probus eſt. Alterius autem partis infirmatione hoc modo re-

dum exemplum a loco ſit, Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factam eſſe oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Itaque hoc præceptum tenere debemus, quod ex attributis perſonæ maxime credibile argumentū conficitur. Eſt tamen & in factis credibile. Signum autem non niſi ex factis conficitur. Scite tamen debemus, ex attributis perſonæ fieri & neceſſarium argumentum, ſi dicas, Pedibus æger quinquaginta milia qui potuit ambulare? Poſtremo credibile argumentum poteſt reprehendi, ſi id qđ raro fit, nuſquam fieri poſſe dicatur. Vtputa, nemo eſt q puellam præteriens adamet. Hoc rurſus generaliter quia dictum eſt, poteſt reprehendi. Nam frequenter & ſimel viſa puella, poteſt adamari: vt in Eunucho adamat Cherea & in Verg.

Vt vidi, vt perii, vt me malus abſtulit error.

His itaq; quinq; modis credibile poterit reprehēdi: ſi aut perſpicue falſum eſſe oſtendatur, aut conuerſum ex contraria parte nihilominus credibile ſit: aut ſi incredibile demōſtretur: aut ſi quod paucorum eſt, omnium eſſe dicatur: aut ſi quod raro fit, id nunquam fieri poſſe dicatur. Quod autē pro ſigno ſumetur id ex iiſdem locis quibus confirmabitur, infirmabitur.) Dixit, quot modis credibile poſſit reprehendi, nunc tranſit ad ſignum. Si inquit, ab aduerſario aliqd pro ſigno proferetur, id iiſdem locis reprehēdi poteſt quibus confirmatur. Verum quoniam in definitione ſignum eſſe dixit, quicquid in ſenſus cadit, maxima ſigna ſunt, & quæ in controuerſiis frequentius neceſſe eſt inueniri, oculorum, & aurium. Oculorum, pallet, puluerulentus eſt, cruentus eſt: Aurium vero, hoc dixit, hoc locutus eſt. Itaq; præter hæc ſigna quæ oculis digitoq; monſtrantur, omne factū ac dictum ſignum eſt, quę facta & dicta negotio attributa ſunt .i. continentia cum ipſo negotio. Quæ facta & dicta tripliciter conſiderantur, ante negotium, in negotio, poſt negotiū. Itaq; cum ex his quæ negotio attributa ſunt, argumenta ſumpſerimus, ſignū eſt .i. ex his quę continentia cum ipſo negotio ſunt, & quæ in geſtione negotii continentur. deinde ſi ex his fecerimus argumentū quę perſonis attributa ſunt, credibile erit, & hoc ideo argumentum dicetur, vt quaſi argumentum a perſonis fiat, ſignum a negotiis, & ideo Cicero in Cęcilia-

na

na: Argumentis agemus, ſignis luce omni clarioribus crimina refellemus. Igitur ſi aduerſarius, inquit, aliquid pro ſigno protulerit, iiſdem ex locis reprehendere debemus, quibus confirmatur. & quoniam ignorarur quibus ex locis ſignum confirmari debet, idipſum docet. Confirmatur autem quatuor modis. Primo, inquit, ſignum ipſum manifeſtum eſſe debet. i. vt cũ dixeris pallet, vere palleat. Deinde poſtquã cõſtiterit eſſe ſignũ, conſtet rurſus eius rei eſſe ſignum de qua agitur. vt ſi dicas, occidit, nã cruentus eſt. Et quoniam diximus factum omne ſignum eſſe, in facto autem et facta et dicta ſunt. Confirmamus, inquit, ſignum, ſi aut id factum dicamus quod nõ oportuerit, aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorantiam prouenit, vt aut id non faciamus quod oportet, aut id faciamus qđ nõ oportet, tunc autem grauius delictũ eſt ſi faciamus quę non facienda ſunt, quia in eo quod facimus faciendum vel non faciendum, ineſt ſcientia delinquentis. ſcit enim quia aut faciendũ eſt, aut non faciendum. idcirco poſtremum illud addidit ad cõfirmationem ſigni, vt non modo aliquid fecerit, aut non fecerit, ſed etiam ſcierit faciendum eſſe, aut non eſſe faciẽdum. Poſtremo, inqt, ſciſſe eum de quo quæritur, eius rei legem & conſuetudinẽ. Itaq; quatuor modis ſignum cõfirmamus. Primum, vt verum ſit: deinde, vt eius rei de qua agimus, ſignum ſit: deinde, vt doceamus, aut id factum eſſe quod nõ oportuerit, aut id non factum quod oportuerit. poſtremo ẽt, ſciſſe eũ vtrũ fuerit faciendum vel nõ faciendũ. Hæc quatuor confirmando ſigno attributa ſunt, quorum ſi aduerſarius quodlibet ad cõfirmandum protulerit, tu id quinque modis reprehendes. Dicere enim debebis, inquit, aut non eſſe ſignũ. id eſt ſi dicatur, homicidium fecit nam puluerulentus eſt: vtique ad homicidium pulueris ſignum eſſe nõ poteſt. Aut parum magno eſſe ſigno.) Etenim non modo ſignum proferendum eſt, ſed & plenũ ſignũ. Vnde illud in Terentio. Iã ſcio, magnum ſignum. Aut a ſe potius q̃ ab aduerſariis ſtare.) Si dicatur, ſcelus fecit, nam erubuit: cũ tu contra poſſis dicere, Immo ſcelus non potuit facere, qa erubuit. Aut omnino falſo dici.) Si dicatur, neſcio quẽ pallere, cum non palleat. Aut in aliam quoq; ſuſpicionem duci poſſe demonſtrabitur.) Si dicatur,

prehenditur. Verum ſi ueretur, accuſatione tua correctus, ab errato recedet.

Enumeratio uitioſa intelligitur, ſi aut præteritum quiddam dicemus, quod uelimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contradici poßit, aut cauſa non ſit quare non honeſte poßimus concedere. Præteritur quiddam in eiuſmodi enumerationibus. Quoniam habes iſtum equum, aut emeris oportet, aut hæreditate poßideas, aut munere acceperis; aut domi tibi natus ſit: aut ſi horum nihil eſt, ſurripueris neceſſe eſt. ſed neq; emiſti, neq; hæreditate uenit, neq; domi natus eſt, neq; donatus eſt: neceſſe eſt ergo ſurripueris. Hoc cõmode reprehendetur, ſi dici poßit ex hoſtibus equus eſſe captus, cuius prædæ ſectione uenerit, quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id ſit inductum, quod præteritum ſit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, ſi aut cõtra aliquid dicetur; hoc eſt, ſi exempli cauſa ut in eodẽ uerſemur, poterit oſtendi hæreditate ueniſſe, aut ſi extremum illud non erit turpe cõcedere: ut ſi quis, cũ dixerint aduerſarij, Aut inſidias facere uoluiſti, aut amico morem geßiſti, aut cupiditate elatus es; amico ſe morem geßiſſe fateatur.

Simplex autem concluſio reprehenditur, ſi id quod ſequitur, non uideatur neceſſario cum eo quod anteceßit, cohærere. Nam hoc quidem; Si ſpiritum ducit, uiuit; ſi dies eſt, lucet: eiuſmodi eſt, ut cum priore neceſſario poſterius cohærere uideatur. Hoc autem; Si mater eſt, diligit; ſi aliquando peccauit, nunquã corrigetur: ſic conueniet reprehendi ut demonſtretur non neceſſario cũ priore poſterius cohærere. Hoc genus & cætera neceſſaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehenſio maiorem quandam uim continet, & latius patet, quàm hic exponitur: ſed eius artificij cognitio huiuſmodi eſt, ut non ad huius artis partem aliquam adiungi poßit, ſed ipſa ſeparatim longi temporis, & magnæ, atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud inſtitutum, ſi facultas erit, explicabũtur. Nũc his præceptiõibus rhetorũ ad uſum oratorium contentos nos eſſe oportebit. Cum igitur ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, ſic infirmabitur. Cum autem his conceßis, complexio ex his non conficitur; hæc erunt conſideranda, num aliud cõficiatur, aliud dicatur, hoc modo. Si cum aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitum, contraq; eum quis uelit hac argumentatione uti: Si ueniſſes ad exercitum, à Tribunis militaribus uiſus eſſes: non es autem uiſus ab his, non es igitur profectus ad exercitum. Hic cũ conceſſeris propoſitionẽ, & aſſumptionem, complexio eſt infirmanda. Aliud enim quàm cogebatur illatum eſt. Ac nunc quidem quo facilius res cognoſceretur, perſpicuo & grandi uitio præditum poſuimus exemplum: ſed ſæpe obſcurius poſitum uitium pro uero probatur, cum aut parum memineris quod conceſſeris, aut ambiguum aliquod pro certo conceſſeris. Ambiguum, ſi conceſſeris ex ea parte, quàm ipſe intellexeris, eam partem ſi aduerſarius ad aliam partem per conplexionem uelit accommodare; demonſtrare oportebit, non ex eo quod ipſe cõceſſeris, ſed ex eo, quod ille ſumpſerit, cõfici cõplexionẽ ad hũc modũ: Si pecuniæ indigetis, pecuniã nõ habetis; et ſi pecuniã nõ habetis, pauperes eſtis. Indigetis autem pecuniæ; mercaturæ enim niſi ita eſſet, operã non daretis: pauperes igitur eſtis.

Quia pallet, occidit hominem cum ſit pallor & ægritudinis. Itaq; ſi quid ad confirmandum ſignum fuerit prolatum, his quinque modis reprehendi oportebit, quod quidem ſe in ſecundo libro de coniecturali cauſa ſignantius tractaturum eſſe promittit. Cum autem pro comparabili.) Comparabile argumentũ ex ſimilitudine cõſiſtit. qđ vt reprehẽdas, id qđ aduerſarius ſimile eſſe vult, tu contra diſſimile debebis aſſerere. Diſſimile autẽ aliquid aut ſimile ſit, octo rebus oſtenditur: Genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione. Verum in his animaduertere debemus quid aduerſarius cõparet, ac ſimile eſſe perſuadeat. quod poſtquam perſpexerimus, illud ipſum nos diſſimile debemus oſtendere. quod aduerſarius ſimile eſſe contẽdit. Alioquĩ ſtultum eſt, vt cum aduerſarios res inter ſe eſſe dicat ſimiles per naturam, nos eas, aut magnitudine eſſe dicamus diſſimiles, aut genere, aut loco vel cæteris. Sed id q̃ ſimile eſſe dicit in natura, nos contra in eadem natura diſſimile debemus oſtẽdere. qđ rurſus dicitur ſimile eſſe in pſona, nos in eadẽ perſona diſſimile eſſe doceamus. Octo itaq; modis diſſimile aliqđ neceſſe ẽ cõprobarę Genere, natura, vi, magnitudine, tpe, loco, pſona, opinione. Generis triplicem ſignificationẽ ſcimus eſſe. Eſt aũt genus. i. ſanguis, aut patria. eſt genus, ſub quo plures partes cõtinẽtur. eſt genus, rerũ qualitas. Hic itaq; genus duo illa ſignificat, ſub quo ſunt ſpecies, & illud quod qualitatem deſignat. Genus illud ſub quo ſpecies ſunt, ita ad ſimilitudinẽ ducitur, vt in hoc exẽplo: Si iis qui imprudẽtes læſere, ignoſci oportet: his qui neceſſario pfuerę, gratiã haberi nõ oportet. in his. n. ambobus vnũ genus eſt voluntas abſens: cuius ſpecies ſunt imprudentia & neceſſitas. Itaq; hęc ſpecie diuerſa, generę ad ſimilitudinem referuntur, id eſt quia in vtroq; abſentię voluntas. Illud autem genus, quod qualitatẽ ſignificat, conferrur, cũ vtile vtili, honeſtũ honeſto cõferimus, vtputa, tã hoc vtile q̃ illud. Tertiũ illud genus, qđ aut ſanguinẽ oſtẽdit, aut patriã, ad locum referri oportebit. Natura autem confertur, ita vt in hoc exemplo, in quo populi natura cum maris comparatur. Vt mare, inquit, quod ſua natura tranquillum ſit, ventorum vi agitari, atque turbari: ſic & cũ ſua ſponte placatũ hominũ ſeditioſorũ vocibus & violentiſ

ſimi, tempeſtatibus concitari, Vim ſæpe eſſe diximus ſingulorum verborum ſimplicem ſignificationem. Hoc eſt illud neſcio quid, quod intelligimus, cum dictum fuerit ſacrilegiũ. Iam magnitudo erit ipſius vis exaggeratio, vt puta ſacrilegiũ atrox. In loco illam quæ iam abunde tractata eſt, qualitatem loci inſpiciamus. Tempus itidem ſuis inſpectum ſemper partibus cõferamus: vt ſi opportunitas eſt, opportunitatem ſi ſpatium, ſpatium conferamus. Perſona autem omnino manifeſta eſt. Opinio vero eſt iudicium populi. Hæc ita conferetur, ſi dicamus: ſic de illa re iudicatũ eſt, ſic de hac iudicatum, aut iudicandum eſt: aut aliter de illa re iudicatum, aliter de hac iudicatum, aut iudicãdum eſt. vt ſi pro nobis eſt, confirmetur: ſi contra, mutetur opinio. Ac ſi quo in numero illud quod per ſimilitudinem affertur.) Hoc nõ quaſi alius aliquiſ modus cõferendi eſt, ne forte quis credat, ſed opinionis expoſitio. Quæ quidẽ vnam partem tenet ſolam.) Id eſt illam, cum ab aduerſarijs cõiuncta diſſoluimus. Si iudicatum aliquód infertur, quoniam id ex his locis maxime firmatur.) Et ad hoc nihilominus cõfirmandum ipſe nobis indicat confirmationem. Nã quatuor modis dicit confirmandum nobis eſſe iudicatum: quibus vtiq; ſublatis, infirmari poſſe declarat. Hoc eſt. Laude eorum qui iudicarunt. ſimilitudine eius rei qua de agitur, ad eam rem qua de iudicatum eſt, commemorãdo nõ modo non eſſe reprehenſum iudicium, ſed ab omnibus approbatum, & demonſtrando fuiſſe id difficilius & maius iudicatum quod afferatur, q̃ id quod inſtet. Cum enim afferimus iudicatum, vt id noſtræ cauſæ profit, neceſſe eſt primo a laude eorum qui iudicarunt id qđ iudicatum proferimus, ordiamur. per iudicantium enim authoritatem iudicati authoritas cõfirmatur. Deinde ut id quod iudicatum ꝓferimus, ſimile ei quo de agatur eſſe mõſtremus. tum enim nos iudicatũ adiuuabit, ſi huic ſimile demonſtretur. Verũ hæc ſimilitudo octo illis ſimiliter partibus facienda eſt: hoc eſt, genere, natura, vi, magnitudine, loco, perſona, tẽpore opinione. Et omnino hoc iam tenere debemus, quãcũq; ſimilitudinem his nobis partibus eſſe faciendam. Deinde tertio modo iudicatum confirmamus, ſi oſtendamus ipſum iudicatum non eſſe reprehẽſum. Et nõ modo non reprehẽſum, ſed

hoc ſic reprehenditur. Cum dicebas; Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis: hoc intelligebam; Si propter inopiam in egeſtate eſtis, pecuniam non habetis. & idcirco concedebam. Cum autem hoc ſumebas Indigetis autem pecuniæ; illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus conceßionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur eſtis. cõficeretur aũt, ſi tibi primo quoq; hoc conceſſiſſem, Qui pecuniã maiorem uellet habere, eũ pecuniã non habere. Sæpe aũt oblitum putant, quid cõceſſeris; & idcirco id quod non conficitur, quaſi cõficiatur, in concluſione infertur, hoc modo; Si ad illum hæreditas ueniebat, ueriſimile eſt ab illo eſſe necatum. Deinde hoc approbant plurimis uerbis, poſt aſſumunt; Ad illum autem hereditas ueniebat. deinde infertur, Ille igitur occidit. id quod ex ijs, quæ ſumpſerant, non conficitur, quare obſeruare diligenter oportet, & quid ſumatur, & quid ex his conficiatur.

Ipſum autem genus argumentationis, uitioſum his de cauſis oſtendetur, ſi aut in ipſo uitium erit, aut ſi non ad id quod inſtituitur, accommodabitur: atque in ipſo uitiũ erit, ſi omnino totum falſum erit, ſi commune, ſi uulgare, ſi leue, ſi remotum, ſi mala definitio, ſi controuerſum, ſi perſpicuum, ſi non conceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi aduerſum.

Falſum eſt, in quo perſpicue mendacium eſt, hoc modo: Non poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniam negligit; Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur ſapiens erat.

Commune eſt, quod nihilo magis ab aduerſarijs, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcirco iudices, quia ueram cauſam habebam, breui perorauí.

Vulgare eſt, quod in aliam rem quoque non probabilem, ſi nunc conceſſum ſit, transferri poßit, hoc modo: Si ueram cauſam non haberet, uobis ſe iudices non commiſiſſet.

Leue eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo; Si in mentem ueniſſet, non commiſiſſet; aut perſpicue rem turpem leui tegere uult defenſione hoc modo:

Cum te expetebant omnes florentißimo in
Regno reliqui, nunc deſertum ab omnibus
Summo periclo ſola ut reſtituam, paro.

Remotum eſt, quod ultra, quam ſatis eſt, petitur, hoc modo. Quòd ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocaſſet, atq; ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſent. quare hoc incommodum Scipioni aſcribendum uidetur. Huiuſmodi eſt illa quoq; conqueſtio:

Vtinam, ne in nemore Pelio ſecuribus,
Cæſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes.

Longius enim repetita eſt quàm res poſtulabat.

Mala definitio eſt, cum aut communia deſcribit, hoc modo: Seditioſus eſt is, qui malus, atq; inutilis eſt ciuis. nam hoc non magis ſeditioſi, quàm ambitioſi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis uim deſcribit. Aut falſum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia, eſt pecuniæ acquirendæ intelligentia: Aut aliquid non graue, nec magnum continens, ſic: Stultitia, eſt immenſæ gloriæ cupiditas. eſt hæc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadam non ex omni genere definita.

Controuerſum eſt in quo ad dubium demonſtrandum,

etiam ab omnibus approbatũ, vt hi iudices de hoc negotio ſimilia ſperare cogantur. Extremum illud, ſi difficilius & maius iudicatum, q̃ id quod de agitur, eſſe doceamus. Nuſquam enim iudex in minore negotio facere dubitabit id, quod iam iudicatum in maiore perſpexerit. His itaq; locis iudicatum confirmatur. iiſdem conuerſis infirmatur. i. vt iudices vituperes, vt negotiorum diſſimilitudinẽ doceas, vt reprehẽſum iudicium illud demonſtres & vt illud iudicium minus ac facile, hoc vero difficile ac maius oſtendas. deinde doceas quæ vitia in aduerſario perſcrutari atq; inuenire debeamus. i. ne forte illud iudicatum, quod affertur, huic negotio nihil profit, & ne illud proferatur iudiciũ, in quo iudices cõtraxiſſe conſtet offenſam. Tertio illud conſiderandũ ne cum pro nobis ſimilia ſint multa iudicia, ab aduerſario vnum aliquod diſſimile proferatur: ſtatimq; frangatur, quod quaſi probabile pro probabili profertur. Nam id quod vere probabile eſt, nullo modo, aut difficillime poterit infirmari. Hoc eſt quod ait. Contrarijs locis ſi res aut vero aut veriſimilis permittet, infirmari oportebit. Quæ vero ſicut neceſſaria inducentur.) Trãſit a probabili ad neceſſarium argumentum, q neceſſarium argumentum, ſi neceſſarium rebus ipſis fuerit, nulla ratione poterit reprehendi. ſin autem non rem ſed modum ac formam neceſſariæ argumẽtationis habuerit, reprehendetur. Nouimus itaq; tribus modis fieri neceſſariam argumentationem, per complexionem, per enumerationem, per ſimplicem cõcluſionem. Complexio eſt, in qua vtrum conceſſeris, id contra te futurum eſt. Hæc ita, vt diximus, ſi omnino neceſſaria eſt, non poterit reprehendi: Sin autẽ ſolam formam neceſſariæ argumentationis tenebit, duobus modis reprehendetur: aut per conuerſionem, aut per alterius partis infirmationem, quos modos facile poterimus agnoſcere, ſi ipſa neceſſariæ argumentationis forma ponatur. Sin veretur quid eum accuſes qui probus eſt? Si non veretur, quid accuſes, qui parui auditu æſtimat?) Hoc per conuerſionem ſic reprehendimus, vt cancellato veluti reſpectu, primam propoſitionem ad ſecundæ propoſitionis dimittamus euentum, deinde ſecundam propoſitionem ad primæ propoſitionis ſubiungamus euentum. ita tamen, vt euentibus negatio adiuncta

iuncta

dubia cauſa affertur, hoc modo:

Eho tu, dij, quibus eſt ptās motus ſuperum, atq; inferũ,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam,

Perſpicuũ eſt, de quo nõ eſt cõtrouerſia: ut ſi quis, cum Oreſtẽ accuſet, planum faciat, ab eo matrem eſſe occiſam.

Non conceſſum eſt, cum id quod augetur, in controuerſia eſt, ut ſi quis, cum Vlyſſem accuſet, in hoc maxime commoretur, indignum eſſe ab homine ignauiſſimo uirum fortiſſimum Aiacem necatum.

Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dicitur, aut eo homine qui dicat, aut eo tempore, quo dicitur, aut ijs qui audiunt, aut ea re de qua agitur, indignum propter inhoneſtam rem uidetur.

Offenſum eſt, quod eorum qui audiunt, uoluntatem lædit: ut ſi quis apud equites Romanos cupidos iudicandi, Cæpionis legem iudiciariam laudet.

Contrarium eſt, quod contra ea dicitur, quæ ij qui audiunt, fecerunt: ut ſi quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil eſſe crudelius quàm urbes diruere, cum ipſe Alexander Thebas diruiſſet.

Inconſtans eſt, quod ab eodem de eadem re diuerſe dicitur: ut ſi quis cum dixerit, qui uirtutem habeat, cum nullius rei ad bene uiuendum indigere, neget poſtea ſine bona ualetudine poſſe bene uiuere: aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiam; ſperare enim aliquid commodi ad ſe peruenturum.

Aduerſum eſt, quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit, ut ſi quis, hoſtium uim, & copias, & felicitatem augeat cum ad pugnam milites hortetur. Si non ad id quod inſtituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horũ aliquo in uitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonſtrabit, aut ſi cum totum debebit oſtendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus auarum eſt: nam Eriphyle auro uiri uitam uendidit. Aut ſi non id, qđ accuſabitur, defendit: ut ſi quis cũ ambitus accuſabitur, manu ſe fortẽ eſſe defendet, ut Amphiõ apud Euripidẽ. Itẽ, apud Pacuuium, qui uituperata muſica, ſapiẽtiam laudat. Aut ſi res ex hominis uitio uituperabitur: ut ſi quis doctrinam ex alicuius docti uitijs reprehendat. Aut ſi quis, cum aliquem uolet laudare, de felicitate eius non de uirtute dicat. Aut ſi quis rem cum re ita comparabit, ut alteram ſe non putet laudare, niſi alteram uituperarit, aut ſi alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem: ut ſi quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non; pacem laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret. Aut ſi, cum de certa re quæretur, de communi inſtituetur oratio. Aut ſi ratio alicuius rei reddetur falſa, hoc modo: Pecunia bonum eſt, propterea quòd ea maxime uitam beatam efficiat. Aut ſi infirma, ut Plautus,

Amicum caſtigare ob meritam noxiam
Immane eſt facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile; nam ego amicum hodie meum
Non caſtigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum eſt auaritia, multos enim magnis incõmodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum eſt amicitia, plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia.

Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra

ſuncta copuletur, hoc modo. Si veretur, accuſes, quia id non parui auditu æſtimat: deinde ſi nõ veretur, accuſes, quia non probus eſt. ita conuerſionum euentum accuſandum eſſe aſſeruit, quem aduerſarius dixerat nõ accuſandum. Accuſatio autem hic non publica eſt, ſed priuata obiurgatio. vnius vero partis huiuſmodi reprehenſio eſt. Cum ex propoſitis duobus vnumquodque frangitur. altero enim infirmato, vacillat alterum. Si veretur accuſa.) Facile enim verecundus ab errore flectetur. Enumeratio vitioſa intelligitur, ſi aut preteritum quiddam dicemus quod velimus cõcedere aut infirmare.) enumeratio pars neceſſariæ argumentationis eſt. Hæc cuiuſmodi ſit, ſupra diximus. Verũ cum ab aduerſario proponetur, duobus modis poterit reprehendi, ſi aut aliquid prætermiſſum eſſe ĩ enumeratione doceamus, quod pro nobis ſit: aut ſi omnia quẽ enumerata ſunt, ſed in his aut contrarium ponimus, & falſum eſſe mõſtramus: aut confitemur aliquid ita eſſe, & oſtendemus eſſe pro nobis. Primus itaq; modus, vbi aliquid pręteritum demõſtramus, quod prolatum noſtræ cauſæ proficit vt eſt illud de equo, quem poſt aduerſarii enumerationẽ, ex hoſtibus captum eſſe memorauit, id eſt, ex pręda, quæ propria cuiq; non quę cõfuſi omnibus fuerit communiter diſtributa. Altero autem modo reprehenditur.) Alter eſt modus reprehenſionis in enumeratione, in quo duo reſpicimus, verũ aliquid cõtrarium poni poſſit, an aliquid confiteamur ex his quæ aduerſarius enumerauit, propterea ꝙ honeſtum eſt. Cõtrarium ponimus, ſi cum aduerſarius equum neget hereditate veniſſe, nos hæreditate veniſſe doceamus. Confitemur autem aliquid quod honeſtum ſit: vt ſi aduerſarius dicat, aut inſidias facere voluiſti, aut amico morẽ geſſiſti, aut cupiditate elatus es: nos dicamus amico morẽ geſſiſſe. quod vtique in confeſſione turpe non eſt, maxime ſi ea quibus cum hoc poſitum eſt conſideremus. Ita in reprehenſione enumerationis aut prætermiſſum aliquid oſtendimus, quod tamen illatum pro nobis ſit: aut ex omnibus quę poſita ſunt nunc aliquid per cõtrarium refutamus, nunc quia pro nobis eſt, confitemur. Simplex autem concluſio reprehenditur, ſi id quod ſequitur, non videatur neceſſario cum eo qđ anteceſſit.) Hæc quoq; ſi ex vtroq; quo cõſtat. i. ſi ex propoſito & adiuncto erit neceſſaria, reprehendi omnino non poterit. Eſt autẽ huiuſmodi: Si dies eſt, lucet: ſi natus eſt, morief. Vtique hoc ita neceſſariũ eſt, vt frangi omnino non poſſit. Tunc autem ſimplex cõcluſio poterit reprehendi, ſi oſtenderis adiunctum non cohęrere propoſito. Vt puta, ſi mater eſt, diligit: ſi aliquando peccauit, nunquam corrigetur. Vtique hoc cum adiunctũ conſideras neceſſario cohęrere non poſſe, neceſſarium eſſe non poterit, eritq; potius probabile. Ita neceſſarium per ſe conſtat, probabile multis aſſeritur argumentis. Hoc autem, Si aliquando peccauit, nunquam corrigetur. multis aſſerendum eſt argumẽtis. Quod vero multis aſſeritur argumentis, neceſſarium non eſt. Recte igitur huiuſmodi reprehenſa concluſio eſt, ſi formam neceſſariam, rẽ vero probabilem cõtinere mõſtretur. Verum hæc cuncta pręcepta de dialectica traxit quæ magna & difficilis ẽ: de qua ſi facultas fuerit, poſtea tractaturũ ſe eſſe promittit. Cũ igitur ex his quæ ſumuntur, aliquid non cõceditur ſic infirmabitur.) Omnẽ argumẽtationem quatuor modis dixit poſſe reprehendi. Si aut ſumpta reprehẽdamus, aut concluſionem, aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum eſſe monſtremus, aut ſi contra firmum argumentum aliud noſtrum ęque firmum, aut firmius opponamus. Itaque iã ſumptorum dicta reprehenſio eſt. Sin autem, inquit, reprehendi ſumpta nõ potęrunt, tunc erit reprehẽdẽda cõcluſio cõcluſione. Itaque hoc animaduertendum eſt principaliter, ne cum in propoſitione ſit aliud, aut eſſe poſſit, aliud concludatur. Hoc itaq; vitium erit dicentis. vitium porro, aut apertum, aut obſcurum. Atque apertum in concluſione vitium erit ſi res cum alia in propoſitione teneat, alia omnino res in cõcluſione ponatur: vt puta ſi agãt, an neſcio qs ad exercitum ſit profectus, & contra eum quis ſic velit argumentari: Si veniſſes ad exercitum, a tribunis militaribus viſus eſſes: nõ es autem viſus ab his, non es igitur ad exercitũ profectus. Hic vtique apertum vitium eſt. nã propoſitio tenet, Si veniſſes ad exercitum: Concluſio, Non es igitur ad exercitum profectus. cum iuxta propoſitionem debuit cõcludi, Non igitur ad exercitũ veniſti. Hoc itaq; apertũ vitium. In obſcuro autem duo nobis attendenda ſunt, ne aut ambiguitati ꝓpoſitionis, aut obli-

firmam argumentationem æque firma, aut firmior pone batur. Hoc genus in deliberationibus maxime verſatur. cum aliquid quod contra dicatur, æquum eſſe concedimus: ſed id quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile eſſe fateamur, quod nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum. Ac de reprehenſione hæc quidem exiſtimauimus eſſe dicenda. Deinceps nunc de concluſione ponemus.

tione fallamur. Ambiguitas in propoſitione talis eſt: Si indigetis pecuniæ, pecuniam nõ habetis. Nam omnino qui pecuniã non habet, indiget pecuniæ, & ille qui habet, ſed maiorem habere deſiderat, indiget pecunię. indigere enim voluntatis eſt. Hęc itaque propoſitio ambigua eſt. Si indigetis pecuniæ, pecuniã nõ habetis. huius propoſitionis quãcunq; aduerſario propoſitam concluſionem alterius rei interpretatione poteris reprehendere. Vt ſi concluſione mẽdicos poſuerit tu dicas eos qui pecuniæ indigeant non te mendicos intellexiſſe, ſed eos quid cum haberent, maiorem tamen pecuniam vellent. Deinde ſi ille huiuſmodi homines in concluſione poſuerit, tu contra in propoſitione dicas te intellexiſſe mẽdicos, ita aduerſarii concluſionem propoſitionis viſa ambiguitate ſubuertes. Deinde aliud obſcurum vitium eſt, cũ obliuiſcimur quid in propoſitione ſit poſitum, & aliud in concluſione conficitur: vtputa, Si ad illum hęreditas veniebat, veriſimile eſt ab illo necatum. Hic veriſimilitudo poſita eſt. Deinde hanc propoſitionem pluribus verbis approbãt, ſcilicet vt memoria propoſitionis ex animis auferatur. Poſt aſſumunt, Ad illũ autem hęreditas veniebat. Poſtremo inferunt concluſionem, Ille igitur occidit. Vtique in hac concluſione obliuio noſtra tẽptatur. Supra enim poſitum eſt, veriſimile eſt ab illo necatum. Hic poſt approbationem longiſſimam propoſitionis non concludit; Veriſimile eſt igitur ab illo necatũ, quod probabile eſt: ſed, ille igitur occidit, quod neceſſarium eſt, quodque a probabili propoſitione diſſentit. Itaque diligenter debemus attendere, vt concluſionem aduerſarii aut ambiguitate propoſitionis conuertamus, aut quia meminimus quid in propoſitione ſit poſitũ eandem concluſionem falſam eſſe doceamus. Ipſum autẽ genus argumentationis vitioſum his de cauſis oſtendetur.) Tertius reprehenſionis modus eſt, cum ipſum genus argumentationis vitioſum eſſe monſtratur. Verum hoc tenere debemus, quod ſumpta ſola nuda, & generaliter potentia modis ſuis reprehenduntur. Genus autem argumentationis in cauſa & in ſpecie poſitum conſiderare debemus, quod quidẽ ſumptis ſuis, & forma dictionis, quantum in ſe eſt, integrum eſt. Sed cum in cauſa poſitum quid operetur attendimus, tũc in eo vitia poſſumus inuenire. Itaq; ipſum genus argumentationis duobus modis vitioſum eſt: cũ aut in ipſo vitiũ erit, aut cum ad id quod inſtituit, nõ accommodabitur. In ipſo vitium eſſe quatuordecim modis poſſumus inuenire. Deinde non accommodari ad id quod inſtituit, duodecim modis poſſumus deprehendere. quę omnia Cicero partim quia aperta ſunt, ſolis propoſitionibus: partim quia obſcuriora ſunt, & exemplis propoſuit, & explicauit. nos eadem perſequi, immo repetere, longum ac ſuperfluum eſt. Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmã aduerſarii argumentationem æque firma, aut firmior ponitur.) Quarta reprehẽſio pertenuis eſt, & defectis oibus extrema neceſſitate ponenda. nam & ſumpta vera eſſe concedimus, & concluſionem recte habitam fatemur, & ipſum genus argumentationis vitioſum non eſſe concedimus. ſed contra firmam aduerſarii argumẽtationẽ nos, quoniam nihil poſſumus reprehendere, aliam argumẽtationem æquę firmam aut firmiorem proponimus. Verum hoc in deliberatiuo genere cauſę vſu prouenit, cũ aut vtile aliquid aduerſario concedimus, ſed nos aut vtilius, aut honeſtius aliquid demonſtramus. aut honeſtũ aliquid aduerſario concedimus, ſed nos honeſtius aliquid, aut neceſſarium eſſe monſtramus. Verũ nunc tranſit ad concluſionẽ, id eſt ſextam, eandemq; extremã partẽ totius orationis. Quo loco Hermagoras digreſſionẽ ſuppoſuit. i. orationem, in qua pręter cõtrouerſiam cauſę, aut laus noſtra, aut aduerſarii vituperatio cõtineatur, aut quę ad aliam rem tranſitum faciat, non per argumẽtationẽ, ſed per amplificationem. hãc Tullius non partem orationis vult eſſe, ſed in omnibus orationis partibus inſertari, ac ſubiici poſſe declarat: vt certis locis poſt rem aliquã probatam, aut amplificationẽ aliquam ſubiicias, aut laudem, aut vituperationem. itaq; non digreſſionem ſexto loco, ſed concluſionem Tullius ponit.

BECICHEMIVS.

Aut ſi quod in quibuſdam rebus aut hominibus accidit, id hominibus dicatur vſu euenire, hoc pacto.) Emẽdatius legeſ. id oibus dicatur vſu euenire. Quis negabit q Cicer. pręceptũ & verba hoc loco perpetuo? nec ſuſpicari poſſum, hunc errorẽ in omnibus exẽplaribus niſi librariorum incuria inualuiſſe.

DE CONCLVSIONE.

Hermagoras digreſſionem deinde tum poſtremam concluſionem ponit. In hac autem digreſſione ille putat oportere quãdam inſerri orationem à cauſa atq; à iudicatione ipſa remotam, quæ aut ſui laudẽ, aut aduerſarij uituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua cõficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo, per quandam amplificationẽ. Hãc ſi quis partẽ putarit orationis, ſequatur Hermagorã licebit. Nã & augendi, & laudãdi, et uituperandi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabũtur. Nobis aũt non placet hãc partẽ in numero reponi, quòd de cauſa digredi, niſi p locũ communẽ diſplicet, quo de genere poſterius eſt dicẽdũ. Laudes aũt, & uituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumẽtationibus eſſe implicitas: Nũc de concluſione dicemus.

Concluſio, eſt exitus et determinatio totius oratiõis. Hæc habet parteis treis, enumerationẽ, idignationẽ, cõqueſtionẽ. Enumeratio eſt, p q̃ res diſperſe & diffuſe dictæ unũ in locũ cogũtur, et reminiſcẽdi cã unũ ſub aſpectũ ſubijciũtur. hæc ſi ſemp eodẽ mõ tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodã tractari intelligetur. Sin uarie fiet, et hanc ſuſpicionẽ, et ſatietatẽ uitare poterit. Quare tũ oportebit ita facere, ut pleriq; faciũt ppter facilitatẽ,

VICTORINVS.

Concluſio eſt exitus, & determinatio totius orationis) Cõcluſio ẽ, inquit, finis ac terminus orationis, ſed totius orationis. Nos epilogos accipiamus. huius concluſionis partes ſunt tres: enumeratio, indignatio, cõqueſtio. Verũ hoc diſtat, q indignatio, & conqueſtio tantũ animos mouent, diuerſo tñ exitu, nũc vero iracundia cõtra aduerſarios commouentur, nunc miſericordia circa nos. Enumeratio vero & animos mouet, & fidem facit, nam cum repetit quæ dicta ſunt, fidem, cum vero omnia concatenat & colligit, animos mouet. hæc enumeratio non ſemper vniformiter ea quæ dicta ſunt colligere debebit. ne cum odioſum, tum etiam quod maxime contrarium eſt fieri videatur ex arte. Itaque ſupradictorum repetitio varianda eſt. Variatur autem modis quatuor, ſi aut eas res quas ante dixiſti, breuiter perſtringas & colligas, quod quidem factu facile eſt: aut ſi in memoriam audientium reuoces, quas partes in partitione propoſueris, & quibus rationibus vnamquanque partem confirmaris: aut ſi interroges iudices, quid amplius velint cognoſcere, cum hoc & hoc docuerimus an hoc & hoc planum fecerimus, atque hęc nunc per noſtrarum argumentationum repetitionem, vel confirmationem: nunc etiam per aduerſariorum argumentationum reprehenſionem. Deinde hęc ipſa enumerationum genera nõ ſemper a noſtra perſona faciẽda ſunt, ſed nunc a noſtra, nunc a ſuppoſita, nunc a re. A noſtra perſona quemadmodum accipiat orationem, in promptu eſt. Suppoſitæ autem perſonæ accommodatur oratio, ſi dicas: nam ſi legis ſcriptor aſſiſtat, & quærat a nobis quid dubitetis, quid poſſetis dicere, cum vobis hoc & hoc ſit demonſtratum. Rei etiã ſic accõmodatur oratio, ſi aut lex, aut locus, aut vrbs, aut monumentũ aliquod accipiat orationem

ſingillatim unamquãq; rẽ attingere, et ita omneis tranſire breuiter argumẽtationes. Tũ aũt id, qđ difficilius eſt, dicere quas parteis expoſueris in partitione, de qbus te pollicitus ſis dictu rum, et reducere in memoriã, quibus rationibus unãquãq; partem confirmaris: tum ab ijs qui audiunt, quærere quid ſit, qđ ſibi uelle debeant demonſtrari. hoc mõ: Docuimus hoc illud planum fecimus. ita ſimul et in memoriã redibit auditor, & putabit nihil eſſe præterea, qđ debeat deſiderare Atq; in his generibus (ut ante dictũ eſt) tum tuas argumẽtationes tranſire ſeparatim, tũ id quod artificioſius eſt, cum tuis cõtrarias coniungere, & cum tuam argumẽtationẽ dixeris, tum contra eam, quod afferebatur quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria, & de confirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur. Atq. hæc alijs actionis quoque modis uariare oportebit. Nam tum ex tua perſona enumerare poſſis, ut quid, & quo loco quidque dixeris admoneas, tum uero perſonam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Perſonam, hoc mõ: Nam ſi legis ſcriptor exiſtat, et quærat à uobis, quid dubitetis, quid poſſitis dicere, cũ uobis hoc, & hoc ſit demonſtratũ? Atq; hic itẽ ut in noſtra perſona licebit alias ſigillatim trãſire omneis argumẽtationes, alias ad partitiones ſingula genera referre, alias ab auditore, qđ deſideret quærere, alias hæc facere per comparationẽ ſuarum, & contrariarum argumentationũ. Res aũt inducetur, ſi alicui rei huiuſmodi, legi loco, urbi, monimẽto attribuetur oratio p enumerationem, hoc modo: Quid ſi leges loqui poſſent, non'ne hæc apud uos quærẽtur? Quidnã amplius deſideratis iudices cũ uobis hoc, & hoc planum factũ ſit? In hoc quoq; genere omnibus eiſdẽ modis uti licebit. Cõmune aũt præceptũ hoc datur ad enumerationẽ, ut ex unaquaq; argumẽtatione, quoniã tota iterũ dici nõ poteſt, id eligatur qđ erit grauiſſimũ, & unũquodque q̃ breuiſſime trãſeatur, ut memoria nõ ratio renouata uideatur.

Indignatio, et oratio, per quã cõficitur, ut in aliquẽ hominẽ magnũ odiũ aut in rẽ grauis offenſio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, poſſe oĩbus ex locis ijs, quos in confirmandis præceptis poſuimus, tractari indignationẽ. Nam ex ijs rebus, quæ perſonis, atq; negotijs attributæ ſunt, quæuis amplificationes, & indignationes naſci poſſunt. ſed tamen ea, quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſideremus.

Primus locus ſumitur ab authoritate, cum commemoramus, quãtæ curæ res ea fuerit aut dijs immortalibus, aut eis quorũ authoritas grauiſſima debeat eſſe qui locus ſumetur ex ſortibus, ex oraculis, uatibus, oſtentis, prodigijs, reſpõſis ſimilibus rebus. item ex maioribus noſtris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatu, populo, legum ſcriptoribus.

Secundus locus eſt, per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem oſtenditur, an ad omneis, an ad maiorem partem, quod atrociſſimũ eſt: an ad ſuperiores, quales ſunt ij, quorum ex authoritate indignatio ſumitur, quod indigniſſimum eſt: an ad parteis animo, fortuna, corpore, quod iniquiſſimum eſt: an ad inferiores, quod ſuperbiſſimum eſt.

Tertius locus eſt, per quem quærimus, quidnam ſit euenturum, ſi idem cæteri faciant, & ſimul oſtendimus, huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos eiuſdem audaciæ futuros, ex quo quid mali ſit euenturum, demonſtrabimus.

Quartus locus eſt, per quem demonſtramus multos alacres expectare quid ſtatuatur; ut ex eo quod uni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re quid liceat, intelligere poſſint.

Quintus locus eſt, per quẽ oſtẽdimus cæteras res perperam

tionem. Per enumerationem ſic: Quod ſi leges loqui poſſent, non ne hæc apud nos quærerẽt? Quid nã amplius deſideratis, iudices, cum uobis hoc & hoc planum factum ſit? Verum etiam in his enumerationibus, quæ aut ſuppoſitę perſonę, aut rei dã tur, ita vt in noſtra perſona illa omnia enumerationum genera varianda ſunt, vt nũc ſingillatim ſingula noſtra argumenta percurrãtur, nunc partitionis promiſſio ſuis rationibus exæquanda ſit, nũc interrogatio ad iudices facienda, nunc & noſtrarum & aduerſariorũ argumentationum copulanda collatio.

Cõmune aũt pręceptũ hoc datur ad enumerationẽ, &c.) Cõmune aũt hoc erit in enumeratione præceptum vt ex vnaquaque argumẽtatione, qm̃ non poteſt recẽſeri vnũquodq;, qđ validũ eſt deligatur, vt memoria renouetur, nõ omnis repetatur oratio.

Indignatio eſt oratio, p quã conficitur, vt in aliquẽ hominem magnum odium, aut in rẽ grauis offenſio cõcitetur.) Indignatio et cõqueſtio tantũmodo motus excitant ad iracundiam, vel odium, indignatio ad irã, ad miſericordiã conqueſtio: quę vtraq; ſit de locis ſumi poterit, quibus argumentatio cuncta cõſtitit .i. ex attributis perſonæ, & attributis negotio. Ex his enim & fides comparatur & cumulus. Verum indignatio ꝓpria veluti accuſatoris eſt, vt irã in reum ſuſcitet: conqueſtio autem velut propria defenſoris eſt, vt in reũ ſuſcitet miſerationem. Sed cum indignatio vel conqueſtio apud perſonas agentium pro proprietate pręualeant, vtrunq; tamen ab vtroque faciendum. nam & accuſator irã in reũ, miſerationem vero p ſe ſuſcitare debet: & rurſus defenſor miſerationem pro ſe, irã vero in accuſatorẽ ſuſcitarę debebit. Hoc ita faciendũ, quẽ admodũ & ab vtroq;, & proprię argumentationes confirmantur, & aduerſariorum reprehenduntur. Verũ cum indignationi & conqueſtioni iam dederit generale atque cõmune præceptũ, qđ ex attributis pſonę vel negotio ſumi poſſunt dat tñ ſingulis p-
XV. prios locos: idignationi q̃dẽcim, cõqueſtioni ſexdecim.
XVI. Nec nos locorũ ipſorũ ordo moueat q; ĩ quoſdã numeros ordinãtur. nulla etenim ẽ ipſo ordine rerũ auxeſis eſt, nullus gradus, ad maius, aut ad minus, Sed idcirco locis ipſis numerus datus eſt, q̃ melius et tenẽtur ſępe pręcepta, nullãq; recipiũt cõfuſionẽ, ſi ad memoriã numeris collocentur. quãquam indignationis primũ locũ recte ſumpſerit qđ ex rebus omnibus a nũmĩnibus traxit exordiũ. Sed, vt diximus, in hoc locorum numero rerum ordinem nolo quæramus, ſed ex more magiſtrioris præcepti factum eſſe meminerimus. Iam ipſi loci diligenter inſpiciẽtibus manifeſti ſunt .i. res quę præcipiuntur, facile perſpici poſſunt. Illud tamen præceptum tenere debemus, ſiue in indignatione, ſiue in cõqueſtione, nos locis omnibus vti non oportere, ſed his quos cauſa ſuggerat. neq; his omnibus, ſed quoad iudicãtium animi moueantur. Quod ſi etiam vno aliquo loco factum viderimus, orationem continuo finirę debemus. Ita enim vel lacrymæ dum incipiunt ac recentes ſunt, plurimum valent. Conqueſtio eſt oratio auditorũ miſericordiam captans.) Diximus conqueſtionis opus hoc eſſe, vt animos iudicantium ad miſericordiã moueat. Huic
autem dat proprios locos ſe- XVI.
decim, in quibus (ut diximus) non erit nobis rerum ordo quærendus, ſed quicũq; locus ad miſericordiam efficiendam pro negotij qualitate ſumendus. Hoc autem ſcire debemus, multos eſſe communes locos & indignationi, et cõqueſtioni: et recte. neq; enim iudex poteſt nobis prębere miſericordiã, niſi iram aduerſariorũ cõſequatur, aut iraſci poterit aduerſario, niſi in hoc ipſo nobis animum prębeat miſericordem.

BECICHEMIVS

Hanc ſi quis partẽ putãt eſſe orationis, ſequatur Hermagorã licebit.) Quiſq; nõ neſcit diſcernere inter cõgruũ et incongruũ ſermonẽ, diſcernit hoc loco ſolœciſmũ eſſe, niſi Putarit, ꝓ putant ſcribas. Ideo quo nihil ſimplici i gñe ex parte pfectũ natura expoliuit. Niſi deeſſet dictio ad ſenſũ maxime ſpectãs, nõ admonerẽ, legẽdũ eſſe Omni ex parte, nõ Ex parte: vt ſit, Nihil ſimplici ĩ genere omni ex parte pfectũ natura expoliuit. Et hi q aliter hoc de genere ac de cõmuni cõmectura pcipiẽdũ putãt.) Si totũ locũ cõſideres legendũ cõtendas De omni, nõ De cõmuni.

conſtitutas intellecta ueritate commutatas corrigi poſſe: hanc eſſe rem quæ ſi ſit ſemel iudicata, neq; alio commutari iudicio, neq; ulla poteſtate corrigi poßit.

Sextus locus eſt, per quem conſulto, & de induſtria factum eſſe demonſtratur, & illud adiungitur, uoluntario maleficio ueniam dari non oportere, imprudentiæ concedi nonnunquam conuenire.

Septimus locus eſt, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum eſſe dicamus, per uim, per manum opulentam: quæ res ab legibus, ab æquabili iure, remotißima ſit.

Octauus locus eſt, per quem demonſtramus non uulgare, neq; factitatum eſſe, ne ab audacißimis quidem hominibus id maleficium, de quo agitur, atq; id à feris quoque hominibus & à barbaris gentibus, & immanibus beſtijs remotum eſſe. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, coniuges, conſanguineos, ſupplices crudeliter facta dicentur. & deinceps ſi qua proferantur in maiores natu, in hoſpites, in uicinos, in amicos, in eos, quibus cum uitam egeris, in eos apud quos educatus ſis, in eos à quibus eruditus ſis, in mortuos, in miſeros, & miſericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore uſos, in eos qui neque lædere alium nec ſe defendere potuerunt, ut in pueros, ſenes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio ſummum in eum, qui uiolarit horum aliquid, odium commouere poterit.

Nonus locus eſt, per quem, cum alijs, quæ conſtant eſſe peccata, hoc de quo quæſtio eſt, comparatur: & ita per contentionem quanto atrocius, & indignius ſit illud de quo agitur, oſtenditur.

Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ, in negotio gerendo acta ſunt, quæq; poſt negotium conſecuta ſunt, cum uniuſcuiuſq; indignatione & criminatione colligimus, & rem uerbis, quammaxime ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus: ut id quod indignum eſt, perinde illi uideatur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac ſi præſens uiderit.

Vndecimus locus eſt, per quem oſtendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo, ſi alius faceret, prohiberi conueniret.

Duodecimus locus eſt, per quem indignamur, quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam uſu euenerit.

Tertiusdecimus locus eſt, ſi cum iniuria contumelia iuncta demonſtratur, per quem locum in ſuperbiam & arrogantiam. odium concitatur.

Quartusdecimus locus eſt, per quem petimus ab ijs, qui audiunt, ut ad ſuas res noſtras iniurias referant: ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent; ſi ad mulieres, de uxoribus; ſi ad ſenes, de patribus, aut parentibus.

Quintusdecimus locus eſt, per quem dicimus inimicis quoq;, & hoſtibus ea quæ nobis acciderint, indigna uideri ſolere. & indignatio quidem his ferè de locis grauißime ſumetur. Conqueſtionis autem huiuſmodi de rebus parteis petere oportebit.

Conqueſtio, eſt oratio auditorum miſericordiam captãs. In hac primum animum auditoris mitem, & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione commoueri poßit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ uis in omneis, & hominum infirmitas oſtenditur: qua oratione habita grauiter, & ſententioſe, maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur, cum in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderabit.

Deinde primus locus eſt miſericordiæ, per quem quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis ſint, oſtenditur.

Secundus, qui in tempora diſtribuitur, per quem quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur.

Tertius, per quem unumquodq; deploratur incommodum: ut in morte filij, pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio, & ſi qua ſimili in genere quolibet de incommodo per conqueſtionem dici poterunt.

Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ, ætate, genere, fortuna, priſtino honore, beneficijs, quas paßi perpeſſuri'ue ſint.

Quintus eſt, per quem, omnia ante oculos ſingillatim incõmoda ponẽtur: ut uideatur is, qui audit, uidere; et re quoq; ipſa quaſi adſit nõ uerbis ſolum ad miſericordiam ducatur.

Sextus per quem præter ſpem in miſerijs demonſtratur eſſe, & cum aliquid expectaret, non modo id non adeptum eſſe. ſed in ſummas miſerias incidiſſe.

Septimus, per quẽ ad ipſos, qui audiũt, ſimilẽ caſum cõuertimus, & petimus, ut de ſuis liberis, aut parẽtibus, aut aliquo qui illis charus debeat eſſe, nos cum uideant recordentur.

Octauus, per quẽ aliquid dicitur eſſe factũ, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non uidi, non poſtremam eius uocem audiui, non extremum eius ſpiritum excepi. Item: Inimicorũ in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus, à feris diu uexatus, communi quoq; honore in morte caruit.

Nonus, per quem oratio ad mutas, & experteis animi res refertur, ut ſi ad equum domum, ueſtem, ſermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum qui audiunt, & aliquem dilexerunt, uehementer commouetur.

Decimus, per quẽ inopia, infirmitas, ſolitudo demõſtratur.

Vndecimus, per quẽ aut liberorũ, aut parentũ, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicuius eiuſmodi rei cõmendatio ſit.

Duodecimus, per quem diſiunctio deploratur ab aliquo, cum diducaris ab eo, quicum libentißime uixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari.

Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quòd ab ijs, à quibus minime conueniat; male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus indignum eſt, ut ſeruis, libertis, clientibus, ſupplicibus.

Quartusdecimus, qui per obſecrationem ſumitur, in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili, & ſupplici oratione, ut miſereantur.

Quintusdecimus, per quẽ, nõ noſtras, ſed eorum qui chari nobis debẽt eſſe, fortunas conqueri nos demonſtramus.

Sextusdecimus eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus, & tamen amplum, & excelſum, & patientem incommodorum eſſe, & futurum, ſi quid acciderit, demonſtramus. Nam ſæpe uirtus, & magnificentia, in qua grauitas, & authoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commouendam, quàm humilitas, & obſecratio. Commotis autem animis, diutius in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Appollonius, Lacryma nihil citius areſcit. Sed quoniam ſatis uidemur de omnibus partibus orationis dixiſſe, & huius uoluminis magnitudo longius proceßit; quæ ſequuntur deinceps in ſecundo libro dicemus.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

M. FABII VICTORINI IN LIBRVM CICERONIS DE Inuentione ſecundum Commentarius.

CRotoniatæ quondam cum florerent omnibus copiis, & in Italia cũ in primis beati numerarentur, tẽplũ Iunonis, quod religioſiſſime colebant, egregiis picturis locupletare voluerũt.) Omnis præfatio quaſi ſimilitudo eſt ante id quod dicturi ſumus, ita in ea ſemp ſimilitudo captanda eſt. quanquam ſæpe ad hoc deducitur. vt ſimilitudo tollatur. Vnde ſiue futura ſimilitudo eſt, ſiue nõ, in eo quod pręfatio pręparatur, animaduertẽdum ſemper eſt, vtrum etiam toto ſimilitudo præfationis paretur, an partibus, an in parte, frequenter enim cuncta cõueniunt, frequenter diuerſis in præfatione poſitis, cum ea re ad quam pręfatio ducitur quædam in præfatione ſimilitudo confertur: Hic ad quod ducitur præfatio, illud eſt, Ex multis artium ſcriptoribus. electa multa, & ad vnam quam ſcripſit artem, quo pulchrior redderetur, pręcepta ex multis multa collecta. Hic igitur rei præfatio illa eſt, Zeuſim pictorem nobilem Helenæ ſimulachrum pinxiſſe: ſed eum conductis & in vnum vocatis quinq; virginibus, quicqd eſſet pulcherrimũ delegiſſe. hoc vt perſpici licet, in ſumma conuenit: quia hic & ille multa de multis. Verũ præfert Tullius opus ſuum, quod magis multa ipſe. ſi quidem pręteriti temporis ſcriptores, & præſentis in iudicio habuit. & non vnius ciuitatis, nec vnius linguæ: quippe cum & græcos, & latinos. at vero Zeuſis ex vna ciuitate, & ipſius temporis eligendi habuit facultatem. Crotoniatæ quondam cum florerent.) Si partibus cõductis tota conueniũt, pulchra ſemper & præcipua præfatio eſſe dicetur. Crotoniatæ Romani ſunocum florerent omnibus copiis, Romanis conuenit. Item conuenit, & in Italia cum in primis beati numerarentur. Iunonis vero templum qd locupletare egregiis picturis voluerant: ſic & eloquentię vel facundiæ templum, Zeuſis & Tullius. cum multa dicendi genera ſint, vt inter picturas multas Helena, ita inter cæteras dictiones eminet ſemper oratoria. & vt Zeuſis in pingendis fœmineis vultibus ſummus, ita in orationibus Tullius. Pinxit Zeuſis mũlta, quæ vſq; ad noſtram memoriam maneneſęcula poſteriora tenent, quicquid pinxit oratio Tulliana, Zeuſis Helenæ ſe ſimulachrum pingere velle dixit: non enim Helenam, ſed ſimulachrum fuerat traditurus. Ita Tullius ſcribẽdo artes, non orationes, non ipſam eloquentiam, ſed ſimulachrum eloquentiæ fuerat traditurus. Hoc conuenit & illa ſententia, q ex animali exemplo mutum in ſimulachrum veritas trãſferebatur. Mutum enim ſimulachrum eloquentiæ ars eius, ipſa autem eloquentia quaſi animal. Ita ꝑ partes poterit ei rei ad quam cõfertur pręfatio, conuenire, relicto eo quod poſteà præponitur. quod cũ Tullius ex omnibus multa quæſierit, & omni tempore Zeuſis ex vna ciuitate & vno tempore comparauit. Ac ſi par in nobis.) Finito præfationis vno genere, ſimilitudinis ſcilicet, nunc prælationem, quæ etiam ipſa in præfatione facienda eſt, incipit dicere. Exemplorũ eligendi poteſtas.) Ideo hoc opus eſſe poſſe melius, principe illo, atq; inuentore Tiſia. Corax & Tiſia artes primi oratorias apud græcos ſcripſiſſe dicuntur, ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat. Gloria Xenocratis philoſophi motus Ariſtoteles, philoſophiam exercuit. gloria Iſocratis motus, rhetoricæ præcepta cõſcripſit. Artis ſibi curam aſſumebat.) Voluit enim Ariſtoteles ꝓpter Iſocratem, cum philoſophus eſſet, etiam præcepta dicendi tradere. Alterum communi hominum infirmati, alterum ſingulari.) Nõ intelligere, omnium poteſt eſſe, & eſt vitium commune ſingulare vitium eſt, vt cum non intelligat, in eo quaſi intelligat perſeueraret. Hæc commode pręſcripſiſſe videamur.) Id eſt, vt præcepta commode tradidiſſe videamur. Arroganter aſſenſerimus.) Hoc enim magnum vitiũ, temere aſſenſiſſe. Igitur primus liber expoſito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuerſiarũ, & inuentiones, & conſtitutiones continebat.) Propoſiturus qoid dicendum ſit in ſecundo libro, prius enumerat quid in primo dixerit, de genere, de officio, de fine, de materia, de partibus de inuentione, & eius conſtitutionibus, cæteriſq; rebus, item de partibus orationis: quas cum pleno præceptorum genere cõpleuerit, cõfirmationem & reprehenſionem non ad cauſarũ ſpecies ſicut oportuerat applicauit. Dedit enim præceptum, quomodo in omni cauſarũ genere argumentandum ſit. Ergo nunc ad ſpecies applicata argumentatione dicturum ſe pollicetur. ita tamen vt nõ de expolitione argumentationis, quæ

M. TVLLII CICERONIS DE INVENTIONE RHETORICA LIBER II.

CROTONIATAE quondam, cum florerent omnibus copiis, & in Italia cum in primis beati numerarentur; templum Iunonis, quod religioſiſsime colebant, egregijs picturis locupletare uoluerũt. Itaq; Heracleotem Zeuſim, qui tunc lõge cæteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno pretio conductũ adhibuerunt. Is & cæteras tabulas complures pinxit, quarum nonnulla pars uſq; ad noſtram memoriam propter fani religionem remanſit: & ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſimulachrum uelle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs præſtare ſæpe accepiſſent, libenter audierunt. Putauerunt enim, eum, ſi quo in genere plurimũ poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturum. Neq; tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuſis ilico quæſiuit ab his quaſnam uirgines formoſas haberent. Illi autem ſtatim hominem duxerunt in palæſtram, atque ei pueros oſtenderunt multos, magna præditos dignitate. (Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporũ uiribus, & dignitatibus anteſteterunt, atq; honeſtiſsimas ex gymnico certamine uictorias domum cum maxima laude retulerunt.) Cum puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, ſorores ſunt apud nos uirgines. Quare quæ ſint illæ dignitate, potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi quæſo, inquit, ex iſtis uirginibus formoſiſsimas, dum pingo id quod pollicitus ſum uobis, ut mutum in ſimulachrum ex animali exemplo ueritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico

in primo pleniſſime tractata eſt. ſed de argumentis loquatur in vnoquoq; genere cauſarum, id eſt in coniectura ſiue qualitate, tranſlatione, & ceteris his incidentibus, & potuit quidem hoc eſſe contentus, vt ſpecialiter de conſtitutionibus diceret in quocunq; genere cauſarum, quæ eſſent confirmandi præcepta, quæ reprehendendi. Verum quoniam ipſa quoq; genera cauſarum propter ſuos fines diuerſos diuerſa præcepta deſiderãt, cum iudicialis habeat æquitatem, demonſtratio honeſtatem, deliberatio honeſtatem & vtilitatem, confirmandi & reprehendendi præcepta quæ ſunt in conſtitutiones ſingulas diuiſit, in iudiciali genere cauſarum, in poſtrema libri parte de deliberatione & demonſtratione propter fines proprios aliquos tractaturus. Expoſito genere.) Quod eloquentia magna & ampla pars eſt ciuilo cuiuſdam quæſtionis. Et officio.) Officium eius artis eſt, dicere appoſite ad perſuadendum. Finis, perſuadere dictione. Materia quodcunq; in ciuilibus negotiis reperitur. Non autem omnia, vt voluit Gorgias Leontinus, nec etiam cauſas & quæſtiones omnes, vt voluit Hermagoras. Partes autẽ eius ſunt, Inuentio, diſpoſitio, locutio, memoria, pronunciatio. Genera controuerſiarum.) Id eſt genera cauſarum: iudiciale, deliberatiuum, demõſtratiuum. Inuentiones.) Nam de quinq; partibus orationis ſolam inuentionem tractat: deinde partes orationis, exordiũ, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehenſionem, concluſionẽ, quo pacto tractari conueniret argumentationes: ſyllogiſmũ, & inductionem. Hic tantum ipſa inuenta.) Id eſt, argumenta ipſa, non expoſitionem, aut ſententiæ dictionem. Conſtitutiones omnes iudiciali in genere cauſarũ tractabũtur. Nunc a cõiecturali cõſtitutione proficiſcamur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum.) Secũdus liber confirmationem & reprehenſionẽ ipſis conſtitutionibus applicauit, cum primus liber generaliter omnem materiã omnibus dederit. Ac primo de cõiectura proponit exẽplum, nõ ipſum exemplum tractaturus, quoniam in exemplo non omnia ineſſe poſſunt, quæ cadunt in coniecturam. Omnia enim exempla, quæ in coniecturam veniunt, vel venire poſſunt, præcipienda fuerant in argumẽtis. ergo de coniectura erit præceptio, qa exinde in thema quod-

de conſilio uirgines unum in locum conduxerunt, & pictori quas uellet, eligendi poteſtatem dederunt. Ille autem quinq; delegit, quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, q eius eſſent iudicio probatæ, qui ueriſſimũ pulchritudinis habere iudicium debuiſſet. Neq; enim putauit omnia, quæ quæreret ad uenuſtatem uno in corpore ſe reperire poſſe, ideo q nihil ſimplici in genere omni ex parte perfectum natura expoliuit. Itaq; tanquam cæteris nõ ſit habitura, quod largiatur, ſi uni cũcta conceſſerit, aliud alij commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoq; uoluntatis accidit, ut artem dicendi perſcriberemus; non unum aliquod propoſuimus exemplum, cuius omnes partes, quocunq; eſſent in genere, exprimendæ nobis neceſſario uiderentur, ſed omnibus unũ in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſq; commodiſſime præcipere uidebatur, excerpſimus, et ex uarijs ĩgenijs excellentiſſima quæque libauimus. Ex ijs enim, qui nomine et memoria digni ſunt, nec nihil optime, nec omnia præclariſſime quiſquã dicere nobis uidebatur. Quapropter ſtultitia nobis uiſa eſt aut à bene inuentis alicuius recedere, ſi quo in uitio eius offenderemur, aut ad uitia quoq; eius accedere, cuius aliquo bono præcepto duceremur. Quòd ſi in cæteris quoq; ſtudijs a multis eligere homĩes cõmodiſſimũ quodq; q ſeſe uni alicui certo uellent addicere, minus in arrogantiam offenderent, non tantopere in uitijs perſeuerarent, aliquanto ex inſcitia leuius laborarent. Ac ſi par in nobis huius artis, atq; in illo picturæ ſcientia fuiſſet, fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum, q ille in ſua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim copia nobis, q illi, fuit exemplorum eligendi poteſtas. Ille una ex urbe, & ex eo numero uirginum, quæ tum erant eligere potuit: nobis omnium quicunq; fuerunt ab ultimo principio huius præceptionis, uſq; ad hoc tempus expoſitis copijs, quodcunque placeret eligendi poteſtas fuit. Ac ueteres quidem ſcriptores artis uſq; ab principe illo, atq; inuentore Tyſia repetitos unum in locum conduxit Ariſtoteles, & nominatim cuiuſq; præcepta magna conquiſita cura perſpicue conſcripſit, atq; enodata diligenter expoſuit, ac tantum inuentoribus ipſis ſuauitate, & breuitate dicendi præſtitit, ut nemo illorum præcepta ex ipſorum libris cognoſcat, ſed omnes qui quod illi præcipiant uelint intelligere, ad hunc quaſi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertantur. Atq; hic quidem ipſe & ſeſe ipſum nobis, et eos qui ante ſe fuerant, in medio poſuit, ut cæteros & ſeipſum per ſe cognoſceremus. Ab hoc autẽ, qui profecti ſunt, quanquam in maximis philoſophiæ partibus operæ plurimum conſumpſerunt, ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat, tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alij quoq; alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt, qui item permultum ad dicendum, ſi quid ars proficit, opitulati ſunt. nam fuit tempore eodem quo Ariſtoteles, magnus & nobilis rhetor Iſocrates. cuius ipſius quam conſtet eſſe artem, non inuenimus: diſcipulorum autem, atq; eorũ, qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duobus diuerſis ſicuti familijs; quarũ altera cum uerſaretur in philoſophia, nonnullam rhetoricæ quoq; artis ſibi curam aſſumebat, altera uero omnis in dicendi erat ſtudio, & præceptione occupata: unum quoddam eſt conflatum ge-

libet coniecturale q neceſſariũ fuerit, facile poterit deuocari. Hoc autem fieri a Tullio intelligamus, etiam in omnibus conſtitutionibus, vt exemplum cuiuslibet conſtitutionis det. non tamen ipſum tractet exemplũ. Propoſito itaq; exemplo coniecturali ſecundum præcepta primi libri, docet quæ ſit intentio, quæ depulſio, ex quibus duobus pateſit quæ ſit conſtitutio: deinde admonet, q in coniectura factum non cõceditur, eademq; quæ quæſtio eſt, ipſa eſt iudicatio. Occiderit ne.) In coniectura enim factum non conceditur. unde non poteſt ex deductione rationis, & refutatione naſci poſt quæſtionẽ primam alia quæſtio, quæ dicitur iudicatio. ſubiungit poſt admonitionẽ, dare ſe præcepta huic conſtitutioni, & argumentorũ locos omnes coniecturæ conuenientes, ex quibus in quamlibet coniecturam qui neceſſario fuerint, deuocabuntur. Sunt igitur coniecturæ loci hi principales: a cauſa, a perſona, a facto. A cauſa eſt, quãobrem fiat aliqd: & quæ parit volũtatem. de cauſa enim loquitur hominis, non rei: qua cauſa volumus probare, quod voluit facere is cui intenditur factum. Perſona autẽ omnis ille eſt, q feciſſe dicitur. hoc eſt, illa ex omni vita per attributa perſonis ſumpta approbatio, ad id quod intenditur factum: At vero a facto probationes habebunt facta illa omnia, quæ probant factum illud vnde iudicium eſt. Nã factum tria ſignificat. eſt factum & illud quod intẽditur, ipſum illud qd dicitur occidiſti. Eſt factũ tertium hoc, quod tribuit argumentum ad factum illud vnde iudicium eſt: vt tranſiſti, clamaſti: quibus probatur Occidiſti. hoc ergo vltimum eſt, quod dixit. A facto.) quod ipſum perſpicietur in tribus illis: ante negotium. in negotio. poſt negotium. ſimul cũ ſummis, per quæ ſe explicant facta, loco, tempore, modo, occaſione, facultate. Ergo hæc tria ſunt, quæ coniecturæ ſuggerunt argumenta, cauſa perſona, factum. Cauſa ipſa diuiditur in duo, in impulſionẽ, & rõcinationẽ.) Impulſio motũ habet repentinũ, nõ voluntariũ, ut amor, iniolẽtia, & alia omnia huiuſmodi quę veniam merentur, ſi cõfiteatur idipſum quod feciſſe arguitur. nam ſi negãt, argumenta ſunt a cauſa: vt ſit, Feciſti, quia vinolentus fuiſti. feciſti, quia amore feciſti. feciſti quia iracundus es: quibus cauſis probatur facere potuiſſe, q negat. Ratiocinatio autem cau-

ſa

ſa eſt etiã ipſa voluntatis. hæc ratio faciẽdi fuiſſe oſtendit voluntatem, aut non faciendi. quę ſumitur ex ratiocinatione vel boni, vel mali, ſiue iam præteriti boni, ſiue futuri pariter mali, vel præteriti, vel futuri. quod nos diximus malum, vel bonũ, id eſt vt gloriæ cauſa, vt amicitiarum, vt inimicitiarum vlciſcendarum, & metus, & pecuniæ. His igitur commodis, vel incommodis, hos gradus dat primos. commodi retinendi vtiq; qd habẽrit, & augendi, deinde adipiſcendi, id utiq; eſt q̃ nõ habebat. contra incommodi reiiciendi pariter, & id quod habebat imminuendi, deuitandi vtiq; qd futurũ erat. Ita tria hæc tribus ſuperioribus reſpõdent: commodis incommoda, illic retinendi, hic reiiciendi: illic augendi, hic minuendi: illic adipiſcendi, hic deuitandi, quibus etiam illa accidẽt, vt aliquid commodi ſumamus, vel vt maius commodum cõſequamur, vel vt maius incommodũ vitemus: aut rurſum, vt incommodum aliquod prætereamus, vel vt maius commodum adipiſcamur, vel vt maius incommodum deuitemus. Nam & ſuſcipi commodum paruum poteſt, vt maius aliquod commodum conſequamur, vel incommodũ maius vitetur, & rurſum commodum contemni poteſt, vel vt maius commodum conſequatur, vel vt maius incommodum vitetur: & rurſus reiũ commodum contemni poteſt, vt Leno contentus fuit ſine lucro meretricẽ dare, ne ab Aeſchino verberaretur. & velut in Verrinis accidi poteſt, Malo nõ habere, q̃ rogare. Rurſus contempto commodo ſuſcipi maius cõmodum poteſt, vt Terentianum illud eſt in ſuaſione: Pecuniã in loco negligere, maximum interdum eſt lucrum. Quæſtio vero eadem coniecturalis eſt, quæ & iudicatio, quia ratio deeſt. non enim factum in confeſſione eſt. ideo eadem erit iudicatio, quæ quæſtio. & io horum locorum quæ coniecturalia ſunt, & in cæterorum .i. cæterarum cõſtitutionum cõuenitũ in locos. Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo coniectura capienda eſt.) Omnis hic locus a cauſa, ſiue impulſionis, ſiue ratiocinationis coniecturæ, maximum eſt fundamentum. nõ q̃ cum cauſa ſit, continuo & facinus comprobetur: ſed quonia‑m facinus nullum eſt, q̃ non ante cauſa præceſſerit. Supponit deinde locos quibus accuſator vtitur, cum aſſerit impulſione aliquid

nus a poſterioribus, qui ab utriſq; ea, quæ commode dici uidebantur, in ſuas arteis contulerunt, quos ipſos ſimulatq; illos ſuperiores nos nobis omnes quoad facultas tulit, propoſuimus, & ex noſtro quoq; nonnihil in commune contulimus. Quòd ſi ea quæ in his libris exponũtur, tãtopere eligenda fuerunt, quanto ſtudio electa ſunt; profecto neq; nos, neq; alios induſtriæ noſtræ pœnitebit: Sin autem temere aliquid alicuius præteriiſſe, aut non ſatis eleganter ſecuti uidebimur; docti ab aliquo, facile & libenter ſententiam commutabimus. Non enim parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtulte, & diu perſeueraſſe turpe eſt, propterea q̃, alterum communi hominum infirmitati, alterum ſingulari uniuſcuiuſq; uitio eſt attributũ. Quare nos quidem ſine ulla affirmatione ſimul quærentes dubitanter unumquodq; dicemus; ne dum paruulũ hoc conſequimur, ut ſatis commode hæc perſcripſiſſe uideamur, illud amittamus, quod maximum eſt, ut ne cui rei temere atq; arrogãter aſſenſerimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni uita ſtudioſe quoad facultas feret, conſequemur. Nunc autem, ne longius oratio progreſſa uideatur, de reliquis, quæ præcipienda uidentur eſſe, dicemus.

Igitur primus liber, expoſito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus; genera controuerſiarum, & inuentiones & conſtitutiones & iudicationes continebat. Deinde partes orationis, & in eas omneis omnia præcepta. Quare cũ in eo cæteris de rebus diſtinctius dictum ſit, diſperſe autem de confirmatione, et de reprehenſione, nunc certos confirmandi, & reprehendendi in ſingula cauſarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes, in primo libro non indiligenter expoſitum eſt, hic tantum ipſa inuenta unamquanq; in rem exponentur ſimpliciter ſine ulla exornatione, ut ex hoc inuenta ipſa, ex ſuperiore autẽ expolitio inuentorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehenſionis parteis referre oportebit.

OMnis & demonſtratiua, & deliberatiua, et iudicialis cauſa neceſſe eſt in aliquo eorum, quæ ante expoſita ſunt, conſtitutionis genere uno pluribus ue uerſetur. Hoc quanq̃ ita eſt, tamen cũ cõmuniter quędã de omnibus præcipi poßint, ſeparatim quoq; aliæ ſunt cuiuſq; generis, & diuerſæ præceptiones. Aliud.n. laus, aliud uituperatio, aliud ſententiæ dictio, aliud accuſatio, aut recuſatio conficere debet. In iudicijs quid æquum ſit quæritur. In demõſtrationibus, quid honeſtum. In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honeſtum ſit, & quid utile. Nam cæteri utilitatis modo finem in ſuadendo, & in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt. Quorum igitur generum fines et exitus diuerſi ſunt, eorum præcepta eadem eſſe nõ poſſunt. Neque nunc hoc dicimus non eaſdem incidere conſtitutiones: ueruntamen oratio quædam ex ipſo fine, & genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat ad uitæ alicuius demonſtrationem, aut ad ſententiæ dictionem. quare nunc exponendis controuerſiis in iudiciali genere cauſarum, & præceptorũ uerſabimur. Ex quo pleraq; ĩ cætera quoq; cauſarum genera ſimili implicita controuerſia nulla cũ difficultate trãsferentur, poſt aũt ſeparatim de reliquis dicemus.

Nunc à coniecturali cõſtitutione proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum. In itinere quidam proficiſ‑

eſſe factum. ex quibus primus eſt, amplificatio eius rei quę impulſionẽ pariat. deinde approbatio, quid ex ea fiat per exempla, vt amore ſe interfecit. Tertio loco comparationem facimus, & declarata impulſione, euentum eius cauſæ fuiſſe concludimus. his tribus locis accuſator vtitur in impulſione. In ratiocinatione vero hi ſunt, quos nunc dicam: demonſtratione, quid petierit, quid fugerit: argumenti, quanta res ſit quam appetierit, aut fugerit. Præter hęc duo, vnum etiam illud accuſator conſiderare debebit, ne forte iſta quæ ſecutus ſit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neq; conſecutus ſit commoditatem, neq; vllum malum fugerit. ſed dicendum eſt, ei ita fuiſſe viſum, quia arguitur, & ſit ſua opinione deceptus. opinio autem dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atq; eſt eadem res: modo dũ aliter euenit, q̃ putauit. Res fallit, ſi mala creditur, cum bona ſit: vel contra, vel neutrum, vel vtrunq;. Ergo cum hoc intelligi poſſit, q̃ opinio fallit homines, ſũm in re, tum in euentu, cum in re reus vti hac cœperit ſorte, defenſione non ſibi antiquiorem fuiſſe pecuniam vita, aut fratris, aut amici: Accuſator debet verum argumentum concedere. eſt enim credibile. Sed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur non ita viſum fuiſſe. & hoc approbare ex attributis perſonæ, non hanc illum habuiſſe opinionem, ſed illam potius habuiſſe, q̃ talis eſt, q̃ ſcilicet perſonæ eſt. Sic argumentabitur accuſator de eo cuius opinio falſa eſt in re. Cum autem euentus fallit, quod accidit exempli modo, cum aliquis miſſo telo alterum interfecit, vt in ſcholæ controuerſiis. Vt vero io cauſis foreoſibus, cum quis eum dicatur necaſſe, cuius hæres non ſit, ſed tantum ſperarit hęredem, accuſatoris eſt locus, cogitationem ſpectari debere, non euentum. & hæc de ratiocinatione. In cauſa autem omni, ſiue in impulſione, ſiue in ratiocinatione laborandum eſt, fuiſſe illis poteſtatem, aut facultatem, aut voluntatem. Poteſtas eſt, qua poſſe oſtenditur: facultas eſt, qua adiutores, & cætera demonſtrantur: voluntas eſt, qua velle, vel voluiſſe aliqd declaratur. Ita aliud erit voluntas, aliud cauſa, ſiue impulſio ſit, ſiue ratiocinatio. illa enim efficiunt volũtatem. Non autem quod efficitur, hoc eſſe debet, quod eſt illud qđ efficit. Nam ſæpe & cauſæ ſunt, & deeſt vo

ſcentem ad mercatum quendam, & ſecū aliquantum nummorum ferentem eſt comitatus: cum hoc, ut ferè fit, in uia ſermonem contulit: ex quo factum eſt, ut illud iter familiarius facere uellent. Quare, cum in quandam tabernam diuertiſſent, ſimul cœnare, & in eodem loco ſomnum capere uoluerunt. Cœnati diſcubuerunt ibidem. Caupo autē (nam ita dicitur poſt inuentum cum in alio maleficio deprehenſus eſſet) cum illum alterum uidelicet qui nummos haberet, animaduertiſſet, noctu poſtquam illos arctius, ut fit, iam ex laſſitudine dormire ſenſit, acceſſit: & alterius eorum, qui ſine nummis erat, gladium prope appoſitum è uagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abſtulit, gladiū cruentum in uaginam recondidit, ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit. ille autem cuius gladio occiſio erat facta, multo ante lucem ſurrexit comitem illum ſuum inclamauit ſemel, et ſæpius. Illum ſomno impeditum non reſpondere exiſtimauit. ipſe gladium, & cætera quæ ſecum attulerat, ſuſtulit. ſolus profectus eſt. Caupo non multo poſt clamat hominem eſſe occiſum, & cum quibuſdam diuerſoribus illum, qui ante exierat, conſequitur. in itinere hominem cōprehēdit, gladium eius è uagina educit, reperit cruentum. homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. in hac intentio eſt criminis, occidiſti. depulſio, non occidi. Ex quibus conſtitutio eſt. Quæſtio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, occiderit'ne.

Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnē coniecturalem incidit controuerſiam. Hoc autem & in horum locorum expoſitione, & in cæterorum oportebit attendere, non omneis in omnem cauſam conuenire. Vt. n. omne nomē ex aliquibus, non ex omnibus literis ſcribitur, ſic omnem in cauſam non omnis argumētorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo, coniectura capienda eſt.

Cauſa, diſtribuitur in impulſionem, & in ratiocinationem. impulſio eſt, quæ ſine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, uinolentia, & omnino omnia in quibus animus ita uidetur affectus fuiſſe, ut rem perſpicere cum conſilio & cura non potuerit, & id quod fecit, impetu quodam animi potius, q̃ cogitatione fecerit.

Ratiocinatio autem, eſt diligens & conſiderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuiſſe, cum aliquid faciendum, aut non faciendum certa de cauſa uitaſſe, aut ſecutus eſſe animus uidetur. ut ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici ulciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi deniq; (ut omnia generatim amplectamur) alicuius retinendi, augendi, adipiſcendi'ue commodi, aut contra reijciendi, diminuendi, deuitandi'ue incommodi cauſa. Nam horum in genus alterutrum illa quoq; incident, in quibus aut incommodum aliquod maioris uitandi incommodi cauſa, aut maioris adipiſcendi cōmodi ſuſcipitur, aut commodum aliquod maioris adipiſcēdi commodi, aut maioris uitandi incommodi prætermittur. Hic locus, ſicut aliquod fundamentum eſt huius conſtitutionis. nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliqd quare factum ſit, oſtenditur. Ergo accuſator, cum aliquid impulſione factum eſſe dicet, illum impetum & quandam commotionem animi affectionemq; uerbis, & ſententijs amplificare debebit, & oſtendere quanta uis amoris ſit,

luntas: quæ probari poteſt vel fuiſſe, vel nō fuiſſe, tametſi cauſa præceſſit. Hoc ex perſonæ potius attributis cõfirmabitur, quibus talis doceatur, vt potuerit cauſis commoueri. Hæc igitur accuſator dicet, & cum volet alios defendere, quibus fuiſſe cauſa faciendi declarabitur. Deinde adiunget etiam alios locos, quos defenſori Tullius dabit ad ſe purgādum. Quibus locis vtetur, ſicuti diximus, accuſator, cum defendet alios: ſed hoc breui faciet. Illorum enim defenſione alterum alius vult accuſare, non ipſos oſtendere innocentes. Ita in maiore eſſe actu non poteſt, qđ alteri proficit. Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo coniectura capienda eſt, quæ parit volūtatem, velle vel voluiſſe. i. cauſa qua quid ortum ſit, oſtendimus attributum perſonæ. i. perſona. Attributa autem negotio .i. qđ ait facto, cauſa diſtribuitur in impulſionem, & ratiocinationem. Rationē ſcilicet, nō ratiocinationē illam, vt ſupra legimus ſyllogiſmi. Vt amor, iracundia, ægritudo.) Inter iracundiam & iram hoc intereſt, q iracundia perpetua eſt, ira ad tempus ſuſcipitur. Atq; hoc ſit, vt iracundia ſit impulſio, ira ratiocinatio: vt odio quis iratus, vel metu occidiſſe dicatur, quod eſt ratiocinationis. cæterum iracundiam eſſe, quia ſemper eſt ad impulſionē, dicimus, quæ propter talem naturā admiſſum facinus poſſit oſtendere. Aegritudinem vero morbū animi poſuit, non corporalem, in quibus aut commodi aliquid maioris adipiſcendi cauſa, aut maioris vitandi incommodi ſuſcipitur. ut aliquid commodi ſuſcipiatur propter duas res. vel vt maius aliquod commodum conſequamur, vel vt maius incommodum deuitemus. Hic locus eſt. i. cauſa. Niſi aliquid quare factum ſit oſtenditur.) Quæ ſit cauſa quæ parit voluntatem, ſiue per impulſionem, ſiue per ratiocinationem. Ergo accuſator, cum impulſione aliquid factum eſſe dicet.) Locis confirmationis a cauſa per impulſionem primo datis, redit ad reprehenſionis modos, qui ſimili impulſu, aliquid commiſerunt, & ſimilitudinum collatione, vt applices exemplum, & doceas ſimile comparādo. Et ipſius animi affectionis explicatione.) Curandum eſt, vt ipſius affectionis, hoc eſt, rei ſit explicatio. Vt nō mirum videatur ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit.) id eſt, vt veriſimile probet, & per exemplum, & per explicationem animi affectionis, vt quoad eius fieri poſſit, quãtum in hac re fieri poteſt, quid in opinione eius quem arguet, fuerit, vt non ſolum quid cõſecutus ſit, verumetiam quid ſperauerit. Si oſtendi poteſt ei viſum eſſe qui arguatur, vt voluntatem criminetur, etiamſi effectus defuit, vt ex eo cauſam habuerit, quia timuit, quia ſperauit, etiamſi nihil aut commodi aut incommodi acceperit.

Nam opinio dupliciter fallit homines.) Opinio fallit in re, cum opinio vera non eſt, & errat ab eo quod in vero eſt, vt cū res mala ſit, bona credatur. vel contra, euentus fallit opinionem, cum opinio quidē vera eſt, ſed cā interueniēs caſu decipit, vt cū res bona eſt, & bona credit, ſed aliquo caſu in malū vertitur. Iam in cauſa ipſa hoc modo poſſumus dicere. i. vt dicamus, Ideo occidiſti, quia te hæredem fore putaſti, licet aliū hæredem fecerit. Ita ſemper in opinione eſt & euentus. fallit & res, cū aut aliuſmodi eſt q̃ creditur, aut aliter creditur, q̃ putatur habuiſſe prouenire. Aut non is euentus eſt, quem arbitrati ſunt.) cū aut ipſa res qualis ſit ignoratur, aut cum res certa fuerit, aliter eueniat q̃ putatum eſt: aut id quod bonum eſt, malum putāt, & reliqua. Hoc intellecto.) quod homines impellantur non ſola ratiocinatione vera rerum, verumetiā falſa. Hoc intellecto, q fefellit ſuum res. Illi ita non eſſe viſum, vt quamuis verum ſit quod dicatur. ipſi tamen non fuerit iſta ſententia. Ex his quæ ad perſonam pertinēt.) Attributa perſonæ, quæ probant perſonam: vt ſi qui dicatur alium occidiſſe, ac voluerit. Exemplum ad euentum falſum probandū poſuit, non ad probationem cauſæ per coniecturam. Aut eum necaſſe, cuius teſtamento non ſit hæres.) Exemplum in cauſa. Non quo caſu vtatur, ad rem pertinere.) [illegible] cõiectu ræ ſunt, [illegible] .i. euentus, accidētia effectus, caſus, poteſtas, Si aut neſciſſe, aut non affuiſſe.) Non fuit neceſſe facere, etiamſi cauſa fuiſſet. Et ſi fuiſſet cauſa vēdendi propter æs alienum, non tamen neceſſitas vt deos patrios venderet. Defenſor autem ex contrario. Primum impulſionem aut nullam fuiſſe dicet: aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit.) Dati ſunt loci accuſatori, quibꝰ vti debeat ad probationem cauſæ per impulſionem. Item alii dati ſunt, quibus vti debeat ad probationē

cauſæ

cauſæ per ratiocinationẽ. Nũc ſupponit defenſoris locos in infirmanda impulſione & infirmanda ratiocinatione. Infirmãdæ impulſionis loca ſunt quatuor: negare, minuere, negare eius effectum quæ intenditur, impulſionis ipſius naturam docere. Confirmat exemplis, & ſimilitudinum propoſitione. Ratiocinationis loci ſunt quatuor. Quoniã ratiocinatio eſt aut in re, aut in opinione. In re, cõmodi, vel incõmodi, loci eius erũt, negare, commodum minuere, dicere aliis magis fuiſſe, aut tantum & ſibi quãtum & aliis, aut incommodum maius q̃ cõmodum. Pariter & de incommodis iſta dicentur, q dicitur cultatum nullum fuiſſe incommodum, non tantum fuiſſe incommodum, aliis magis fuiſſe incõmodum, aut aliis tantum quantum ſibi, aut maius commodũ q̃ incommodum. Sin accuſator dixerit.) Si in ratiocinatione opinio ponetur, infirmantis loci ſunt quatuor: non tale eſſe vel commodum vel incommodum, vt poſſit aliquem fallere: maxime ſe nõ potuiſſe, quod firmabitur perſona. Poſt hæc omnia, defenſor vti poterit omnibus locis accuſatoris, ſi in alios crimen transferre voluerit. Quẽadmodum enim accuſator cum conuincat defendit alios, & vtitur partibus ac locis defenſoris ita & defenſor, vt ſe purget, accuſabit alios, & in hoc vtetur partibus ac locis accuſatoris aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit quæ auget accuſator. Ex perſona autem coniectura capietur, ſi eæ res quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur.) Explicitis præceptis omnibus ad cauſam pertinẽtibus, ſubiungũtur præcepta perſonæ attributa, & quemadmodum his vti poſſit accuſator, quẽadmodum etiã defenſor in coniecturali conſtitutione. Et hæc quidem perſonæ attributa in primo libro quanquam ſingula expoſuerit, & explicarit: hic tamen nunc breuiter repetit, quæ ipſa ſint, & qd ſint poſt præcepturus, quẽadmodum his vti poſſit accuſator, quemadmodum defenſor. Quo in genere eſt uirtus & ſciẽtia animi.) quæ eſt ſtultitiæ contraria. Amor, iracũdia.) Affectio enim facile euentum ſuum declarat ſignumq; ipſa eſt eius rei quã ex ſe parit. Et ipſorũ vit.) quid ipſa ſint, non quid ex ſe gignant. Et quæ res harum aliquam rem conſequantur.) Quid ex ſe gignãt, non quid ex ſe ipſæ poſſint. Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ,

quanta animi perturbatio ex iracundia fiat aut ex aliqua cauſa earum, qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hic et exemplorum commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, & ſimilitudinum collatione, et ipſius animi affectionis explicatione curandum eſt, ut non mirum uideatur, ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit. Cum autem non impulſione, uerum ratiocinatione aliquem commiſiſſe quid dicet, quid commodi ſit ſecutus, aut quid incommodi fugerit, demonſtrabit; & id augebit quammaxime poterit, ut quoad fieri poſſit, idonea quammaxime cauſa ad peccãdum hortata uideatur. Si gloriæ cauſa, quantam gloriam conſecuturam exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum, & omnino quicquid erit, quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſumme augere debebit. Et hoc cum magnopere conſiderare oportebit, non quid in ueritate modo, uerum etiam uehementius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuiſſe, aut non eſſe aliquid commodi, aut incommodi, ſi oſtẽdi poteſt ei uiſum eſſe qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cũ aut res aliuſmodi eſt, ac putatur, aut non is euentus eſt, quem arbitrati ſunt. Res aliuſmodi eſt tum, cum aut id quod bonũ eſt, malum putant: aut contra quod malum eſt, bonum: aut quod nec malum eſt nec bonum, malum aut bonũ: aut quod malum aut bonum eſt, nec malum nec bonum. Hoc intellecto, ſi quis negabit ullam pecuniã eſſe fratris, aut amici uita, aut deniq; officio ſuo antiquiorem, aut ſuauiorem, nõ erit hoc accuſatori negandum. Nam in eum culpa, et ſummum odium transferetur, qui id quod tam uere, & pie dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non eſſe ita uiſum. quod oportet ex iis quæ ad perſonam pertinent, de quo poſt dicendum eſt. Euentus autem tum fallit cũ aliter accidit, atq; ii, qui arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur. ut ſi quis dicatur, alium occidiſſe, ac uoluerit, q aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demõſtratione falſa deceptus ſit, aut eum necaſſe cuius teſtamento non ſit hæres, q eius teſtamento ſe hæredem arbitratus ſit. Non enim ex euentu cogitationem ſpectari oportere, ſed qua cogitatione, et ſpe ad maleficiũ profectus ſit conſiderare. & quo animo qd quiſque faciat, non quo caſu utatur ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accuſatori, ſi demonſtrare poterit alii nemini cauſam fuiſſe faciendi. Secundarium, ſi tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuiſſe aliis quoq; cauſa faciendi uidebitur, aut poteſtas aliis defuiſſe demonſtranda eſt, aut facultas, aut uolũtas. Poteſtas, ſi aut neſciſſe, aut non affuiſſe, aut conficere aliquid non potuiſſe dicetur. Facultas, ſi ratio, auditores, adiumenta, & cætera, quæ ad rẽ pertinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabuntur. Voluntas, ſi animus à talibus factis uacuus & integer eſſe dicetur. Poſtremo, quas ad defenſionẽ rationes reo dabimus, iis accuſator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verũ id breui faciendum eſt, & in unum multa ſunt conducenda, ut ne alterius defendendi cauſa hunc accuſare, ſed huius accuſandi cauſa defendere alterum uideatur. atq; accuſatori quidem hæc ferè ſunt in cauſa facienda, & conſideranda. Defenſor autem ex contrario, primum impulſionem, aut nullam fuiſſe dicet aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuiſſe demonſtrabit, aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit. Quo erit in loco demonſtrãda

ex quibus omnibus vnum in locũ coactis, accuſatoris erit, improbatione hominis vti.) Expoſitis breuiter attributis perſonæ, quia ita res repetita poſcebat, dat accuſatori ex his præceptum, vt excutiat vitam præteritam. Parũ eſt enim cauſam commendaſſe ſolam, ſi non quæ ab hac impelli poſſet, perſona conſentiat. Ergo accuſator ex vita præterita proferre debet ſimilia peccata, ſimiles cauſas in rebus, vel in paribus, vel minoribus, vel maioribus. vel ſi ſimiles proferre non poterit, diſpares proferat. atq; hæc nocẽtis vitæ ſunt. Si innocentis vita præterita eſt illius qui reus eſt, locus communis inducitur, vitam præteritam ſpectari nõ oportere: quod ea potuit eſſe occulta: aut fortaſſe ad peccandum tum animus fuerit, defuerit cauſa, vel poteſtas, vel occaſio. Deinde alius locus communis, non ex vita præterita præſens iudicium, ſed ex præſenti iudicio vitã ſpectari oportere. Sin autem vita alicuius ignorabitur, prætereundus, ab accuſatore hic locus eſt: dicẽdumq; cur prætereatur, q ignota ſit eius vita ſtatimq; ad alia argumenta properandum, quæ ſunt ex ipſo negotio in factis dictiſque eius qui reus eſt collocata. Defenſor autem primum, ſi poterit, debebit vitam eius qui inſimulabitur, q̃ honeſtiſſimam demonſtrare.) Qui defenſoris a perſona contrarii loci ſunt. Nã primum laborare debet, vt honeſtam rei uitam demonſtret, quæ declarabitur officiis, vel communibus & notis, vel maximis & raris, aut cum periculo, aut cum labore præſtitis, officii cauſa, non neceſſitatis, & præſtitis in parentes, cognatos, amicos, Rempublicã. Sed iſta beneficiorum commemoratio parua eſt, quia multorum vita exẽplo eſt, naturam poſſe mutari, vt morum inſtituta perſeuerãt. declarandum eſt nihil aliquando deliquiſſe, nunquam ab officio receſſiſſe, Fuiſſe & cauſas, & facultatem. nũquam tamen voluiſſe peccare, Atque in his oſtendendis occaſionibus laborandum eſt, earum rerum copiam fuiſſe in faciendo, facere noluiſſe, quarum rerum nũc crimen in iudicio eſt: vt ſi auaritiæ, cupiditatis. Deinde locus communis inducendus eſt, quo indignum eſſe conqueſtione declarandum eſt, vt qua cauſa impelluntur ad peccandum viſi ſunt omnibus pleri, hac cuius vita præterita purgata ſit, impulſus eſſe dicatur. Deinde alius locus communis, vitam honeſte actã

dum, quæ uis & natura eius ſit affectionis, qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur, in quo & exempla, & ſimilitudines erunt proferendæ & ipſa diligenter natura eius affectionis q̃ leuiſsime quietiſsimam ad partem explicãda, ut & res ipſa à facto crudeli, et turbulẽto ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum eius, qui audiet, & ad animi quendam intimũ ſenſum accommodetur. Ratiocinationis *autem ſuſpiciones infirmabit, ſi aut commodum nullum fuiſſe, aut paruum, aut alijs magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis, q̃ alijs, aut incõmodum ſibi maius, q̃ commodum dicet, ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitũ dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod ſubeatur, comparanda. qui omnes loci ſimiliter incõmodi quoq; uitatione tractabũtur. Sin accuſator dixerit, eum id eſſe ſecutum, quod ei uiſum ſit commodum, aut id fugiſſe, quod putarit eſſe incommodum; quãquam in falſa fuerit opinione, demonſtrandum erit defenſori, neminem tantæ eſſe ſtultitiæ, qui tali in re poſsit ueritatem ignorare. Quòd ſi id concedatur, illud non conceſſum iri, nec dubitaſſe quidem hunc quid eius iuris eſſet, ſed id quod falſum fuerit, ſine ulla dubitatione pro falſo, qđ uerũ pro uero probaſſe. Quòd ſi dubitauerit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum certum in periculum ſe committere. Quemadmodum autem accuſator, cum ab alijs culpam dimouebit, defenſoris locis utetur; ſic iſs locis, qui accuſatori dati ſunt, utetur reus, cũ in alios ab ſe crimen uolet transferre.*

Ex perſona autem coniectura capietur, ſi eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur, quas omneis in primo libro expoſuimus. nam & de nomine nõnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen *autem cum dicimus, cognomen quoq; & agnomen intelligatur oportet. De hominis enim certo, & proprio uocabulo agitur: ut ſi dicamus idcirco aliquem* Callidum *uocari, q̃ temerario, & repentino cõſilio ſit: aut ſi ea de re hominibus Græcis imperitis uerba dediſſe, quòd* Clodius, *aut* Cæcilius, *aut* Mutius *uocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere ſuſpicionis. Omnia enim hæc, uir an mulier, huius an illius ciuitatis ſit, quibus ſit maioribus, quibus conſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebũt. Et ex uictu multæ trahuntur ſuſpiciones, cum quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus, & eruditus ſit, quæritur; & quibus cum uiuat, qua ratione uitæ, quo more domeſtico uiuat. Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cum ſeruus an liber, pecunioſus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus, an cum poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſideratur: aut deniq; aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & conſtanti animi aut corporis abſolutione conſiſtit, quo in genere eſt uirtus, ſcientia, & quæ contraria ſunt, res ipſa cauſa poſita docebit, ecquid hic quoq; locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet præ ſe gerere coniecturam, ut amor, iracũdia, moleſtia: propterea q̃ et ipſorum uis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem conſequãtur, faciles cognitu ſunt.*

Studium autem quoniam eſt aſsidua & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio;

reo debere prodeſſe ipſam eſſe certiſsimam teſtem morum, & volũtatum. Criminationem inimicorum inuidia facile poſſe componi. Hæc, ſi honeſta vita eſt. At ſi fuerunt aliquæ turpitudines, laborandum eſt, vt falſa eſſe dicamus inimicorum criminatione collecta uel eo vitio mentis admiſſa, quo facilius veniam promereamur: negligentia, neceſsitate, adoleſcẽtia, vel quolibet alio affectu animi nõ pernicioſo, amore, vel aliquo huius generis. Poſtremo laborandum eſt, ut turpitudines vitæ præteritæ, vel in diſsimili genere vitiorum eſſe doceantur. vt quõniam innocentem probare non poſſumus, ab hoc tantum facinore, quod in iudicio eſt, remotũ eſſe doceamus. Sin verò, vita turpiſsima, nullo genere defenſionis ſupra poſito purganda, locus communis induci debet, vitam præteritam ſpectari nõ debere: neq; de moribus hoc crimen, quod intenditur, comprobari. Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur.) Reſtat tertia pars probationis in coniectura ex negotio. Huius partes quatuor ſunt, vt in libro primo expoſitum eſt. Etenim attributa negotio quatuor ſunt, continentia cum negotio, in geſtione negotij, adiuncta negotio, quæ geſtũ negotium conſequuntur. Hæc breuiter hic repetit, quõniam iã in libro primo tractatã ſunt. ac dicit in coniecturam omnia genera incidere, nõ omnes partes in continentia negotij. Ante negotium, in negotio, poſt negotium, facta omnia in ſuſpicionem vocemus. Item in geſtione negotij, locum, tempus, occaſionem, facultates. De modo conticeſcens, q̃ rei manifeſtæ, & in confeſsione habitæ modus ſemper eſt. Item adiuncta negotio, uel maiora vel minora, vel paria, vel ſimilia, maximeq; euentus cõiecturę prodeſt. Quarta etiam pars, quę geſtum negotium conſequitur, ad coniecturam tribuet argumenta. vbi quæritur lex, conſuetudo, actio, vſus, exercitatio. Atque hęc ſunt attributa negotio: ex quibus cum ducitur argumẽtum, impletur argumẽtatio ex negotio. Inuenitur autem argumentatio, præterea quæ communiter ſumatur ex attributis negotio, & attributis perſonę, vt attributa perſonæ non mihi perſonam, hoc eſt, vitam præteritam hominis declarent, ſed hoc facinus approbent qđ intenditur. ſicut declarabunt quæ ſupponuntur exemplo. Suſpiciones ducentur.) i. coniectura capietur, & ex ipſis omnibus partibus pertentabitur, vt nõ mixta ſint attributa perſonæ, ſed tantum ſola ſint facta in ipſo negotio, vel actione totius negotij impleta. Hoc enim in genere ſpectabitur locus, tẽpus, occaſio facultas.) Modum in coniectura non poſuit, quia in facinore confeſsio ſemper inſpicitur. Sunt autem aliæ aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter & ex negotiorum & ex perſonarũ attributionibus ſumuntur. Coniecturæ argumẽta ſuggerunt cauſa, perſona, factum: vtiq; ideo tria. quia ſingula. ſuis igitur rationibus cauſa, ſuis perſona etiã approbatur. Eodem modo factum, q̃ cum ſingula ſuis rationibus per ſe in coniectura fidem præſtent, merito ad probationem coniecturæ triplex materia collocatur. Monet tamen ratio duo, perſonam ſcilicet, atq; factũ, ad vnã fidem poſſe conſociari: vt ex vtroq; materiæ genere, negotiorum. i. factorum, & perſonarum fides coniecturæ quæſtionibus afferatur. Hoc vt facilius fiat, intellectuq; capiatur, meminiſſe debemus attributa perſonis: quæ vtiq; cum ſunt, ipſam vidẽtur approbare perſonam, quam cum probauerĩs, iam cõiecturæ locus eſt: A tali viro id quod intenditur facinus non potuiſſe cõmitti. Ergo attributum perſonæ facit perſonæ fidem: facto autem prodeſt approbata perſona. Quod cum ita ſit, nouum præceptũ dedit, poſſe quoq; ex perſonæ attributis & negotiorum probari factum, hoc eſt negotium. Idcirco Tullius præceptum dedit, poſſe quoq; ex attributis perſonæ & negotiorum approbationes naſci, ex vtraq; vero ſuſpicione communes. Inter attributa perſonæ accipimus, fortunam, naturã, victum, ſtudia, facta, caſus, orationes, conſilia, habitum. Hæc vtiq; ſi attributa perſonę accipimus, ſicut ſupra diximus, perſonam probabunt. Verum perſpiciente ratione, & negotium probare poterũt. In fortuna, inquit, ſpectatur dignitas, diuitiæ, conditio. hæc licet perſonæ attributa ſint, tamen cum dico diues eſt, affectat tyrannidem, ſeruus potuit occidere, conſul nõ perdidit patriã: argumentum ex factis ac perſonæ attributis facio. Pari modo de conſilio, ſi quibus conſilijs aliquando vſus ſit, dicam. perſona eſt approbata, ſi quo nunc vſus ſit conſilio, perſonæ attributo factum probabo. Ergo

go ſatis clarum eſt, in conſtitutione coniecturali argumenta fieri poſſe cõmuniter, e de perſonę attributis & negotiorum, vt factum probetur. Maxime enim quæri oportet.) Præcipit præterea in hac conſtitutione conſiderandum principaliter, quod in quæſtione eſt, an fieri potuerit, deinde an ab alio potuerit, deinde an facultas fuerit. Inter poſſe & facultatem hoc intereſt, cum ſubſtantia efficiendæ rei ineſt, aut deeſt, de facultate tractat: vt ſunt vires, miniſteria, pecunia. At ſi aut p naturam res negatur, aut per locum, aut per tempus, de eo quæritur, an potuerit. Si dicatur Tullus interfeciſſe Romulum, quod vtique fieri non potuit per tempus, nec haberet poſſe. Item loco ſi ſi{c}illi{c}et alicuius qui arguitur cædis, ab eo loco vbi cędes facta eſt, abſentia declaratur. Tertio quæritur, verũ id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe: item q ſpem celandi non haberet. deinde quęritur, an neceſſe fuerit id fieri. In quibus omnibus ſpectatur ſemper cõſilium. Quod ſi in his conſilium cernatur, & factum probatur, conſilium autem attributum perſonæ eſt, ergo attributo perſonæ factũ probatur. Huius rei docendę cauſa ſupra poſitum thema tractando exeatis, habere argumẽta. Ante rem.) q in itinere ſe tam familiariter applicauit, Quod ſermonis cauſam quęſierit, q ſimul diuerterit, cęnarit.) Hæc per ſe clara ſunt, e ex ſequenti cõtextu magis patebũt. Item in re.) nox, ſomnus. Poſt rẽ.) q ſolus exierit, q illũ tam familiarem comitatum æquo animo reliquerit, q cruentum gladium habuerit.) Hęc ante rem, in re, poſt rem attributa negotio ſunt, quæ faciunt fidem negotio. Sed quõniam in his omnibus etiam conſilium ſpectatur, fiet, vt cum conſilium perſonę ſit attributum & hæc omnia negotio ſunt attributa, efficiatur negotii ex attributis perſonæ & negotiis cõmuniter approbatio. Quęritur enim, verũ diligenter ratio faciendi videatur habita, e excogitata: an ita temere, vt nõ veriſimile ſit quemquam tam temere ad maleficiũ acceſſiſſe. in qua re quęritur, nũ alio modo commodius fieri potuerit, vel a fortuna.) Frequẽter .n. ſi pecunia, ſi adiutoris adiumenta deſint, videtur facultas faciendi defuiſſe. quod vtique impugnari non poteſt, niſi per conſiliũ: vt alio modo fieri potuerit, vel fieri a fortuna. Ergo ad expugnãdas facultates, quæ

facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipſa deſiderabit in cauſa. item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. Nam conſilium, eſt aliquid faciendi, non faciendi'ue excogitata ratio. Item facta & caſus, & orationes, quæ ſunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictũ eſt) in tria tẽpora diſtributa, facile erit uidere, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam ſuſpicionis. Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accuſatoris erit improbatione hominis uti. Nam cauſa facti, parum firmitudinis habet, niſi animus eius, qui inſimulatur, in eam ſuſpicionem adducetur, ut à tali culpa non uideatur abhorruiſſe. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cum cauſa quare peccauerit, non interceſſerit, ſic cauſam peccati intercedere leue eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis oſtenditur. Quare uitam eius quem arguit, ex antefactis accuſator improbare debebit, & oſtendere, ſi quo in pari ante peccato conuictus ſit. Si id non poterit, ſi quam in ſimilem ante ſuſpicionem uenerit, ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi cauſa aliqua cõmotum peccaſſe, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore, ut ſi quis pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demõſtrare aliqua in re, eius aliquod factum auarum. Item in omni cauſa naturam, aut uictum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam, qua commotum peccaſſe dicet, adiungere, atq; ex diſpari quoq; genere culparum, ſi ex pari, ſumendi facultas non erit, improbare animũ aduerſarij oportebit. ut ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & auarum eum, quem accuſes, demonſtrare nõ poſſis, alijs affinem eſſe uitijs doceas, & ex ea re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulãs fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quantum enim de honeſtate, & authoritate eius qui arguitur, detractum eſt, tantum de facultate totius eſt defenſionis diminutum. Si nulli affinis poterit uitio reus ante admiſſo demõſtrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut ueterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nã eum ante celaſſe, nunc manifeſto teneri. Quare nõ oportere hanc rem ex ſuperiori uita ſpectari, ſed ſuperiorem uitam ex hac re improbari; & aut poteſtatem ante peccandi non fuiſſe, aut cauſam. Aut ſi hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum non eſſe mirum, ſi nunc primum deliquerit. Nam neceſſe eſt eum, qui uelit peccare, aliquando primum delinquere. Sin uita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demõſtrato, argumentis accuſationem ſtatim confirmare oportebit.

Defenſor autem primum, ſi poterit, debebit uitam eius, qui inſimulabitur, quam honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius nota & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affineis, neceſſarios, etiam quæ magis rara, et eximia ſunt, ſi ab eo, cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cũ neceſſe non eſſet officij cauſa aut in Remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expoſiti ſunt facta eſſe dicet. Deinde ſe nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſſe: quod eo confirmatius erit, ſi cum poteſtas impune aliquid faciendi minus honeſte fuiſſe dicetur, uoluntas ei faciendi demonſtrabitur abfuiſſe. Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo

deſunt, ſibi ſubueniat ſæpe conſilium. cum dicitur aut alio modo fieri potuiſſe, aut per fortunã, cõſilio, quod perſonæ eſt attributũ, res probat. Ex hoc & ex ſuperioribus illa concluſio eſt, naſci poſſe communiter argumenta, & ex perſonę attributis, & ex negotiorum. Hanc igitur rationem ſi diligenter attendere voluerimus, iſta attributa inter ſe aptè coniũcta & copulata cernemus negotiorum & perſonarum. Subiungit, non oportere his omnibus præceptis ſubijci exempla: vt doceat, quemadmodum his vti accuſator debeat, quemadmodum defenſor, vt in ſuperioribus docuit, & dicit non neceſſarium eſſe, non facile. Non neceſſariũ ita, q ſi qui aliquid diligentiæ afferre voluerit ad iſta præcepta, iſta omnia pro materię genere facilę cognitiõe retinebit. Nõ enim pręceptor omnia tribuit, ſed ex dictis ad ſimilitudinẽ, non dicta intelligẽda ſuppoſuit. Nõ facilè autem.) Ideo dixit, q infinitũ ſit illis omnibus pręceptis exempla ſupponere, quomodo ante rẽ dicat accuſator, quomodo defenſor, quomodo in re, quomodo poſt rẽ. Itẽ alia quę multa ſunt. Huc accedit, quo maior difficultas ſit, q illa oia per partiũ .i. accuſatoris e defenſoris locus varia vtilitate tractãtur. nec enim inutiliter cõuenũt. Vnde illud melius eſt, conſiderare cuncta ex propoſito themate negotii. & ſic rẽ, & aduerſarii rationẽ diligenter attẽdere, & ſic ſuſpiciones atque argumẽta colligere. Quare qd factum ſit, quo conſilio, qua ſpe perficiendi, cur hoc modo factum, cur ab hoc factũ, cur nullo adiutore, cur hoc, cur nemo ſcit, cur ſcit, cur hic ſcit, cur hoc ante factũ ſit, cur hoc ante factum nõ ſit: cur hoc in ipſo negotio, cur hoc poſt negotiũ: cur de induſtria factum, aut rem ita ſit cõſecutũ: an conſtet oratio vel cũ re vel ipſa ſecũ: hoc Huiuſ'ne rei ſit ſignũ, an illius, an et huius & illius & vtriuſq; poſius: quid factũ ſit, quod nõ oportuerit: aut non factum ſit, quod oportuerit. Hic adhibita intentione, cum coniectura omne negotii corpus intrauerit, tũ facilius videbit eſſe pręceptio, vt locos omnium argumentorum ſe quodammodo offerẽtes videre poſſimus. Ex quibus vt ſupra diximus, modo ex ſingulis attributis modo ex coniunctis argumenta naſcentur, quæ aut probabilia erunt, aut neceſſaria ad eas res quæ rem credibilem aut incredibilem facere poſſunt, quæ rem, in-

quit, non perſonam, cuius ſcilicet attributum eſt, ſed cum facti ſuſpicione iunguntur. Et hic rei eius vnde iudicium eſt, non perſonæ, cuius attributum eſt, vt non id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe.) Annotanda noua locutio, pœnitet me non illius rei, ſed pœnitet me hanc rem. Cum ex ſingulis, tum ex coniunctis.) Aut a cauſa, aut a perſona aut a factis, aut ex coniunctis argumenta certa naſcentur, vt attributa perſonæ attributa facto videantur. Accedunt autem ſæpe ad coniecturam quæſtiones, teſtimonia, rumores, quæ contra omnia vterque ſimili via præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit.) Præter hanc materiã, qua coniecturæ argumenta tribuuntur a cauſa, a perſona, a facto, accedunt aliç probationes ſoli coniecturæ, ſemper adiunctæ, tormẽta, teſtimonia, rumores. Hæc enim in aliis conſtitutionibus non valent, quia non adhibentur iſta, niſi cum res negatur: quæ omnia iſta ad partis commoda retorquenda ſunt. Hoc probationis genus Græci ἀτέχνους vocant, ꝙ cum his orator vtitur, fidem quidem facit, ſed nõ ratione. Hoc Tullio minime placet. dicit enim, etiam hæc probationum genera indigere arte, & pari modo, vt ex cauſa, & perſona, & facto, argumẽta duci, cum de tormentis, teſtibus, rumoribus diſputatur, ex illis ſcilicet attributionibus, quç aut negotio, aut perſonis videntur eſſe ſubiectç. nãque cum contra teſtes dicitur, aut pro teſtibus, vtriq; attributa perſonæ contingenda ſunt per naturam, victum, & cætera, vt fides ſit data teſti, vt aut poſſit, aut non poſſit adhiberi. Hoc & in tormentis. nam eius qui torquetur excutienda perſona eſt. Ergo omnia argumentis probanda ſunt. quorum argumentorũ genera duo ſunt: vnum proprium, commune aliud. Propriũ eſt, quod ipſius cauſæ & negotii eſt. vt Sex. Roſcius cum cçdes facta eſt, Romæ nõ fuit: non ergo patrẽ interfecit. Cõmune eſt, quod trãſferri in ſimiles cauſas poteſt. Filius patrem interfecit. reclamat iſtiuſmodi ſuſpiciõibus ipſa natura. Hoc argumẽti genus quia transferri in ſimiles cauſas poteſt, cõmunis locus dicitur. Locorum autem communium, genera duo ſunt. vnum, cum certç rei certa eſt amplificatio: aliud, cum rei dubiæ eſt diſputatio. Amplificatio rei certç eſt, vt in parricidam, in ſacrilegum. Du-

ipſo in genere, quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur: ut ſi cum auaritiæ cauſa feciſſe arguatur, minime omni in uita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio iuncta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe, et indignum demonſtrabitur, ut cum animus omni in uita fuerit à uitijs remotiſſimus, eam cauſam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoq; hominem ad peccandum potuiſſe impellere: aut iniquum eſſe, & optimo cuiq; pernicioſiſſimum, non uitam honeſte actam tali in tempore quamplurimum prodeſſe, ſed ſubita ex criminatione, quæ confingi facile poſſit, non ex ante acta uita, quæ neq; ad tempus fingi, neq; ullo modo immutari poſſit facere iudicium. Sin autem in anteacta uita aliquæ turpitudines erunt, aut falſo ueniſſe in eam exiſtimationem dicetur, aut ea ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione, aut imprudentiæ, neceſſitudini, aut perſuaſioni, adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſe animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in genere uitiorum, ut animus non omnino integer, ſed à tali culpa remotus eſſe uideatur. Ac ſi nullo modo uitæ turpitudo, aut infamia, leniri poterit oratione; negare oportebit de uita eius & moribus quæri, ſed de eo crimine, quo de arguatur; quare ante factis omiſſis, illud, quod inſtet, agi oportere.

Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur, atq; hæ ſuſpiciones partim ex negotio ſeparatim partim communiter ex perſonis, atq; ex negotio proficiſcentur. Ex negotio duci poterũt, ſi eas res, quæ negotijs attributæ ſunt, diligenter conſiderabimus. Ex ijs igitur in hanc conſtitutionem conuenire uidentur genera eorum omnia, partes generum pleræq;. Videre igitur primum oportebit, quæ ſint continentia cum ipſo negotio, hoc eſt, quæ ab re ſeparari non poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligenter conſiderare, quid ſit ante rem factum, ex quo ſpes perficiendi nata, & faciendi facultas quæſita uideatur: quid in ipſa re gerenda, quid poſtea conſecutum ſit. deinde ipſius eſt negotij geſtio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ ſunt, ſecundo in loco nobis eſt expoſitum. Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tempus, occaſio, facultas, quorum uniuſcuiuſq; uis diligenter in confirmationis præceptis explicata eſt. Quare ne aut hic non admonuiſſe, aut ne eadem iterum dixiſſe uideamur, breuiter demõſtrabimus, quid quaque in parte cõſiderari oporteat. In loco igitur opportunitas, tempore longinquitas, in occaſione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & poteſtas earum rerum, propter quas aliquid facilius ſit, aut ſine quibus omnino confici non poteſt, conſideranda eſt. Deinde uidendum eſt, quid adiunctũ ſit negotio, hoc eſt, quid maius, quid minus, quid æque magnum ſit, quid ſimile. ex quibus coniectura quædam ducitur, ſi quemadmodum res maiores, minores, æque magnæ ſimileſq; agi ſoleant, diligenter conſiderabitur.

Quo in genere euentus quoque uidendus erit, hoc eſt quid ex unaquaq; re ſoleat euenire, magnopere conſiderandum eſt: ut metus, letitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negotijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In ea quæruntur ea, quæ geſtum negotiũ conſeſtim, aut ex interuallo conſequuntur, in qua uidebimus

bis vero rei communis locus eſt, qui à Græcis dicitur θέσις, quæ habet partes duas: quæ idcirco locus communis dicitur, ꝙ ex materiæ genere non certum quid deſignat, ſed habet tractatum ex generalitate communẽ: vt ſuſpicionibus credi oportere, vel non oportere. Sed hanc theſim ciuilem moralem ne teneamus, nõ illam quæ apud philoſophos naturalis eſt. Quilibet autem horum locorum cum interponitur (interponi autem raro debet) ornat orationem. Neque interponendus locus, niſi cum aliquid iam probatum eſt. etenim ſi locus communis generalia loquitur quaſi cauſam tenens, deſcẽdit ad cauſam. Ius iudicem tenet, quia iure iuratus ſedens audire deſiderat vnde ſententiam prolaturus eſt. Ergo aut parte cauſç probata iudici. vtẽdũ eſt, aut in peroratione. i. epilogis, vt aut renouetur, aut ſuſcitetur auditor. Omnis enim locus cõmunis locutionẽm cuncta ornamenta deſiderat, quæ aut verborum ſunt, aut ſententiarum quç dum apte ac neceſſario dicuntur, oratorem ab oratore diſcernũt. Etenim cum loci communes cauſarũ ſint, cõmunes oratoribus ſimilitudine dictionis eſſe nõ poſſunt. Quçſtiones, teſtimonia, rumores, cũ authoritas fidem facit, cum tormẽta ſunt.) Hæc autem omnia, quç non oratione argumentorum fidem faciunt, a Græcis ἄτεχνοι nominantur, nõ quidem recte. Vterque ſimili via præceptorum, & accuſator, & defenſor.) Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione. Ideo ſit vt arte egeat huiuſmodi diſputatio, quoniam & contra hæc, & pro his ſæpe dicendum eſt, vt ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quæ ex confeſſione argumentis materiam tribuunt: vt ex facto, inquit, duci oportebit. Ecce iam non eſt πίστις ἄτεχνος, id eſt, fides ſine arte. Cçterum hoc artificiũ non putant indigere, cum appellant ἐντέχνους. Aliter de hoc genere ac de omni coniectura præcipiendum putant, vt dicant alias diuiſiones eſſe ad probationẽ coniecturæ, non quas ſupra diximus, cauſam, perſonam, factum. nam cum & eius qui in quæſtione aliquid dixerit, & eius qui in teſtimonio & ipſius rumoris cauſa, vt ea quæ materiam argumentis præbent: & cum illa quæ quaſi habere artem negantur, iiſdẽ attributionibus tribuant tractatum

ecquæ conſuetudo ſit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificium ſit, aut uſus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offenſio: ex quibus nonnunquam elicitur aliquid ſuſpicionis.

Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter, & ex negociorum, & ex perſonarum attributionibus ſumantur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex uictu, ſtudio, factis, caſu, orationibus, conſilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinet ad eaſdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere poſſunt, & cum facti ſuſpicione iunguntur. Maxime enim quæri oportet in hac conſtitutione: Primum, potuerit'ne aliquid fieri, deinceps ecquid ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde utrum id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe. Item ad ſpem celādi habet. Deinde neceſſitudo, in qua non neceſſe fuerit id aut fieri aut ita fieri quæritur. quorum pars ad conſilium pertinet. quod perſonis attributum eſt, ut in ea cauſa, quam expoſuimus. Ante rem erit, quòd in itinere ſe tam familiariter applicauerit, quòd ſermonis cauſam quæſiuerit, quòd ſimul diuerterit, dehinc cœnauerit. In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quòd ſolus exierit, quòd illum tam familiarem comitem tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. horum pars ad conſilium pertinet. Quæritur enim utrum uideatur diligenter ratio faciendi eſſe habita, & excogitata, an ita temere, ut non ueriſimile ſit quenquam tam temere ad maleficium acceſſiſſe. In quo quæritur num quo alio modo cõmodius potuerit fieri, uel à fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe, ſi pecuniæ, ſi adiumenta, ſi adiutores deſint, facultas fuiſſe faciendi non uidetur. Hoc modo, ſi diligenter attēdamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc quæ negotijs, & illa quæ perſonis ſunt attributa.

Hic neq; facile eſt, neque neceſſarium diſtinguere ut in ſuperioribus partibus, quo pacto quidque accuſatorem, & quomodo defenſorem tractare oporteat. Non neceſſarium, propterea quòd cauſa poſita, quid in quanque conueniat, res ipſa docebit eos qui non omnia hic ſe inuenturos putabunt, ſed ad ea, quæ præcepta ſunt comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent.

Non facile autem, quod & infinitum eſt tot de rebus utranque in partē ſingillatim de unaquaque explicare, & aliàs aliter hæc in utranque partē cauſæ ſolent cõuenire. Quare conſiderare hæc, quæ expoſuimus, oportebit.

Facilius autem ad inuentionem animus incedet, ſi geſti negotij & ſuam, & aduerſarij narrationem ſæpe & diligenter pertractabit, & quid quæque pars ſuſpicionis habebit, eliciens conſiderabit. Quare, quo conſilio, qua ſpe perſpiciendi quidque factum ſit, cur hoc modo potius, quàm illo; cur ab hoc potius, quàm ab illo; cur nullo adiutore, aut cur hoc; cur nemo ſit conſcius, aut cur ſit, aut cur hic ſit; cur hoc ante factum ſit, cur hoc ante factum nō ſit; cur hoc in ipſo negotio, cur hoc poſt negotiū; aut quid factum de induſtria, aut quid rem ipſam cõſecutū ſit: cõſtet'ne oratio aut cū re, aut ipſa ſecum; hoc huius'ne rei ſit ſignum, an illius, an huius & illius, & utrius potius; quid factum ſit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Cum animus hac intentione omneis totius negotij parteis conſiderabit, tū illi ipſi in mediū con-

ctatum, probatio ex iiſdē attributionibus repetietur, quæ ſemel præcepta ſunt de coniectura. Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ, & locus communis argumentum eſt. Argumentorum autem duo genera, vnum, quod ipſius cauſæ propriū eſt: aliud, qd & ipſius, & ſimilium. Hoc quod ſecundum eſt, locus communis appellatur. Verum locorum cõmuniū genera ſunt duo, vt & ipſe declarat, In omnes eiuſdē generis cauſas transferri non ſatis commode poſſit. hoc argumentum eſt ſolum, non argumentum per locum cõmunem. Quæ ex contrario quoq; habeat probabiles rationes.) Credendum, non credendum. Suſpicionibus credi nõ oportere, aut oportere.) Id eſt theſis. Per conqueſtionem.) quod eſt proprium epilogum. De quibus ante dictum eſt.) in libro primo, hoc eſt in epilogis .i. in concluſione. Aliquam probabilem vtraque ex parte rationem.) Hęc theſis eſt, Credendum, non credendum. Certioribus illis.) Auditoribus ſcilicet. nam tum ei conceditur cõmune quiddam dicere. Non debet .n. locus communis induci, cū adhuc nihil probatū eſt. Et aius auditoris, renouatur ad ea quę reſtāt.) Poſt ꝓbationē per locū cõmunē. Aut omnibus iā dictis exuſcitatur.) q̄a ꝯ in epilogis ſunt loci ſæpe cõmunes. Omnia .n. ornamenta locutionis.) Id eſt figuræ, quæ ſunt aut Schemata dianœas, aut ſchemata lexeos, aut ſchemata λόγου, ut quidam volunt: ſic oratorum quoq; multorum cõmunes loci ſunt. Nam cum loci communes ideo dicantur, q̄ in ſimiles cauſas conueniāt: cum ab oratoribus tamen dicantur, diuerſitate dicendi vix poſſunt eſſe communes. Verborum & ſententiarum.) lexeos & dianœas ſchemata. Atque hoc ſit nobis dictum cõmuniter de omni genere cõmuniū locorū.) vt & genera duo dixerit cõmuniū locorū .i. certæ rei & incertę, & quēadmodū ſint dicēda præceperit. ſed hoc generaliter in oībus conſtitutionibus. Núc autē in hanc cõſtitutionē ꝓprios coniecturę locos cõmunes dabit. Núc exponemus, in coniecturalē conſtitutionem qui loci cõmunes incidere ſoleāt.) Locorum communium genera dicta ſunt, quemadmodum dicantur præceptū eſt. Ita omnia quę de locis communibus præcipienda videbātur, expoſita etiam ſunt. Nunc ſubiungit certos cõiecturæ locos, qui in aliam conſtitutionē non cadunt. Sunt enim coniecturæ tātum, & in quamlibet coniecturam dicta ſimilitudine transferentur. Suſpicionibus credi oportere, & non oportere.) & reliqui, vel qui ſuppoſiti ſunt, vel qui eſſe poſſunt. q̄ omnes ex thetico genere orti, in contrarium argumenta ſumunt, & non tam loci cõmunes quam locorum communium loci ſunt. Sunt alii proprii in coniectura accuſatoris, & proprii defenſoris. Atque accuſatoris duo, vnus qui atrocitatem facti cumulat, alter per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris etiā ſimiliter duo ſunt. vnus declaratio calumniæ accuſatorū, alter cõqueſtio captādæ miſericordiæ. diſtāt autem a theticis hoc modo, q̄ illi habent ex vtraq; parte tractatus, & in contrariū ſuggerunt argumenta. hi vnius tantūmodo partis ſunt, & aut indignationē ſolā, aut ſolā exprimunt conqueſtionem. Ita duo genera locorum cõmuniū eſſe manifeſtū eſt. Vnū, quod ex duplici tractatu generaliter cõſtat, qd theticū dicitur: aliud, qd generali quidem, ſed vnius partis, aut indignatione ſola, aut cõqueſtione tractat. Sciamus autem hos omnes locos, id eſt, iſta duo genera ex iiſdem attributionibus tractari, ex quibus argumentationes .i. ex attributis perſonæ, & attributis negotios illa tantū diſtantia, & dicendi diuerſitate, vt argumētationes ſubtilius, tenuius, acutius explicentur: loci vero cõmunes grauius, ornatius verbis, & ſentētiis excellentibus. nā in argumentationibus ſola quæritur veritas. In locis autē cõmunibus, quāquam & veritas afferatur, tamē quod eſt illorum proprium, rei probatæ amplitudo captanda eſt. Vnde ſatis clarum eſt, etiam locos argumētationum vim tenere, ita tamen, vt amplius aliquid agere videātur, cū præter fidem rei cumulū videantur implere. qui in cõtrarias partes deducentur. thetici ſunt: Credi oportere, & non oportere: & multa talia. Certus autem locus accuſatoris per quem auget facti atrocitatem.) Superiores loci in contrarias partes deduci poſſunt. Iſti vero loci ꝓpriū dant aut accuſatori, aut defenſori ſuo. Cæteræ argumentationes aut a perſonę, aut a negotij attributis: vt id quod dicitur, verum eſſe videatur, qd eſt ꝓpriū argumentationis ſumptū. Et ſi hoc quoque videri oportet, vt & in locis communibus veritas quęratur, ſed orationęs modo diſtent ab argumentationę.

ſeruati loci procedent, de quibus ante dictum eſt; & cum ex ſingulis, tum ex coniunctis argumenta certa naſcentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere uerſabitur.

Accedunt autem ad coniecturam ſæpe quæſtiones, teſtimonia, rumores, quæ contra omnia uterq; ſimili uia præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit. Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij uidentur errare, qui hoc genus ſuſpicionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim iiſdem ex locis coniectura ſumenda eſt. Nam & eius qui in quæſtione aliquid dixerit, & eius qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa, & ueritas & iiſdem attributionibus reperietur.

Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ ſolum, quæ dicitur, & ab ipſa ita ducta, ut ab ea ſeparatim in omneis eiusdem generis cauſas transferri non ſatis commode poßit. Pars autem eſt peruagatior, & aut in omneis eiusdem generis, aut in pleraſq; cauſas accommodata.

Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas cauſas poſſunt, locos communes nominamus. nam locus communis, aut certæ rei quandam continet amplificationem. ut ſi quis hoc uelit oſtendere, eum, qui parentem necarit maximo ſupplicio eſſe dignum: quo loco niſi perorata, & probata cauſa, non eſt utendum. Aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi, ut ſuſpicionibus credi oportere, & contra, ſuſpicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conqueſtionem inducitur, de quibus ante dictum eſt: pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem. Diſtinguitur autem oratio, atq; illuſtratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis auditoribus & argumentis confir matis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius cauſæ locus tractatus eſt, & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ reſtant, aut omnibus iam dictis exuſcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & ſuauitatis, & grauitatis plurimum conſiſtit, & omnia quæ in inuentione uerborum, & ſententiarum aliquid habeat dignitatis, in communeis locos conferuntur. Quare, non ut cauſarum, ſic oratorum quoque multorum communes loci ſunt. Nam niſi ab iis, qui multa exercitatione magnam ſibi & uerborum, & ſententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauiter, quemadmodum natura ipſorum deſiderat.

Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in coniecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant: Suſpicionibus credi oportere, & non oportere; Rumoribus credi oportere, & non oportere; Teſtibus credi oportere, & non oportere; Quæſtionibus credi oportere, & non oportere; Vitam ante actam ſpectare oportere, & non oportere; Eiusdem eſſe, qui in illa re peccarit, & hoc quoq; admiſiſſe, & non eſſe eiusdem; Maxime ſpectare cauſam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & ſi qui eiuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur, in contrarias parteis diducentur. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem, & alter per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur, & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi & cæteri omnes loci communes ex iiſdẽ præceptis ſumũtur, q̃bus cæteræ argumẽtationes: ſed illæ tenuius, & acutius, & ſubtilius tractantur; hi autem grauius, & ornatius, & cum uerbis, tum etiam ſententiis excellentibus. In illis enim finis eſt, ut id quod dicitur, uerum eſſe uideatur; in his tametſi hoc quoque uideri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem transeamus.

DE CONSTITVTIONE DEFINITIVA.

CVm eſt nominis controuerſia, quia uis uocabuli definienda uerbis, conſtitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa. C. Flaminius, is qui conſul rempub. male geſſit bello Punico ſecundo, cum tribunus plebis eſſet, inuito ſenatu, & omnino contra uoluntatem omnium optimatum per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater ſuus conſilium plebis habentem de templo deduxit. Acceſſitur maieſtatis. Intentio eſt, maieſtatem minuiſti, quòd tribunum plebis de templo deduxiſti. Depulſio eſt, non minui maieſtatẽ. Quæſtio eſt, maieſtatem ne minuerit. Ratio: In filium enim quam habebam poteſtatem, ea uſus ſum. Rationis infirmatio: At enim, qui patria poteſtate, hoc eſt priuata quadam, tribunitiam poteſtatem, hoc eſt populi poteſtatem infirmat, minuit is maieſtatẽ. Iudicatio eſt, minuat'ne is maieſtatem, qui in tribunitiã poteſtatem patria poteſtate utatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac ne quis forte arbitretur nos nõ intelligere aliã quoq; incidere cõſtitutionẽ in hãc cauſam, eam nos partem ſolam ſumimus, in qua præcepta

CVm eſt nominir controuerſia, quando vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua dicitur.) Sequitur definitiua conſtitutio, quia coniectura præceptis ſuperioribus terminata eſt. Hęc definitiua.) quia tunc exoritur, cum nominis controuerſia eſt: & quia uis nominis definienda verbis eſt, definitiua dicitur conſtitutio. Huic ſuppoſuit exemplum. Cum reus ſit pater maieſtatis, qui filium prohibuit ſeditioſe concionantem id eſt filium tribunum plebis. Eſt in hoc themate etiam alia conſtitutio vel relatiua, vel compenſatiua, vel abſoluta. Nam licuit mihi, pater ſum: Abſoluta eſt, meruit, Relatiua eſt, profui, Compenſatiua. Verũ hoc in themate non q̃d ſit cõſiderari Tullius voluit, ſed interim monuit id percipi. Atque hoc exẽplũ ideo dedit, vt finẽ tantum conſideremus, quia nunc propter finẽ ſubiecit exemplum. Præcipit autem in omni hoc libro conſiderationẽ adhibendã eſſe circa omnes cõſtitutiones & earum partes, & cõtrouerſias, id eſt legales quæſtiones. Perceptis omnibus in omni cauſa in qualibet materia. omnia quę inuenta fuerunt genera quæſtionum poſſunt tractari, ſumptis ſuæ partis præceptis, vtrum in themate coniectura fuerit, eius diuiſionibus vtamur. Itemque & alterius, vel aliarum, ſi quæ inciderint, conſtitutiones. Subiungit igitur in definitione locã a parte accuſatoris. Sunt autem quatuor, definitio, approbatio definitionis, deductio definitionis in ipſam certã ſpeciem de qua agitur, diſtinctio definitionis aduerſę partis, quę cõſtat ex locis quatuor: ſi demõſtret falſa, ſi turpis, ſi inutilis, ſi collatio vtriuſque definitionis fiat. Falſa demõſtrabitur ex opinione hominũ, ſi docebimus de eo vn de quęritur, quemadmodũ æſti-

excm- met

met populus, quẽadmodum in conſuetudine locutionis vtatur eo verbo quod definimus. Turpis ſit inutilis demonſtratur aduerſariorum definitio ex honeſtatis partibus, & vtilitatis, de quibus in deliberatiuo genere, hoc eſt, in poſtrema huius libri parte tractabit. Exprimẽmus igitur quę incommoda futura ſint, ſi ita accipietur, quod definitũ eſt ab aduerſario. Collatio vero definitionũ, qui quartus in reprehẽnſione locus eſt, hoc aget, vt noſtram definitionem oſtendat veram, honeſtã, vtilemq; aduerſarii oſtẽdimus falſam, turpem, inutilem. Afferemus præterea ad definitionis noſtræ cõfirmationem res, aut maiori, aut minori, aut pari negotio ſimiles. vt ad definitionem noſtram ſimilium comparatione collecta, oſtendamus quãto verior, honeſtior, vtilior ſit noſtra deſcriptio. hæc in ſimplici definitione. Sed ſi duæ res plures' ue definiẽdę ſunt, iſta oĩa pro definiendarum numero duplicãtur. Quæritur enim ſæpe, fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex priuato ſacra ſurripuit, vel de ſacro priuata? Quoniam a pte accuſatoris, & quid ſit ſacrilegium, & quid ſit furtũ definiendum eſt, in ſingulis definitionibus illa ſupra poſita præcepta complebit, definiet, approbabit, deducet, infirmabit. quæ cũ fecerit in definiendo ſacrilegio, faciet ruſum in definiendo furto, mutata tantum tertia parte pręcepti. Accuſator enim qui ſacrilegium vult probare, negare vult furtum. Ita definitione ſacrilegii, quod pbare nititur, vtetur illis ſupra poſitis præceptis. In definitione vero furti, quia furtũ negabit, vtetur præceptis defenſori datis, id eſt, vt poſt definitionũm, & eius approbationẽ ſeparationem ſpeciei faciat a definitione, ſicq; in hoc themate & in huiuſmodi cõplexione, vt definitionũ vertat ſimiliter pręcepta etiam defenſor. Nam quoniam furtum probare vult ille qui ſe defendit, poſt definitionem, & eius approbationem, deductionem faciet ad ſpecies. Contra, cum ſacrilegium definierit, qui hoc admiſiſſe ſe non vult, illic faciet loco tertio ſeparationem ſpeciei a definitione. Ergo his modis & partibus definitionem ſuam accuſator implebit. Habebit autem communem locum ex ipſa definitiua conſtitutione ſumptum in malitiam eius, qui non modo rerum, verumetiam verborum poteſtatem ſibi arrogare conetur: vt & faciat quod velit, & quod fecerit, id quo vo

nobis danda ſunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quis omni in cauſa, ſi diligẽter attẽdet, omneis uidebit cõſtitutiones, & earũ parteis, & controuerſias ſi quæ forte in eas incident. nam de omnibus perſcribemus.

Primus ergo accuſatoris locus eſt, eius nominis, cuius de ui quæritur, breuis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Maieſtatem minuere, eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. Hoc ſic breuiter expoſitum pluribus uerbis eſt, & rationibus confirmandum, & ita eſſe, ut deſcripſeris, oſtendendũ. Poſtea ad id quod definieris, factum eius qui accuſabitur, adiungere oportebit, & eo, quod oſtenderis, eſſe: uerbi cauſa, maieſtatem minuere, docere aduerſarium maieſtatem minuiſſe, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quẽ ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur, poſt erit infirmãda aduerſariorũ deſcriptio. Ea autem infirmabitur, ſi falſa demõſtrabitur: hoc ex opinione hominum ſumetur, cum quemadmodum & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo uerbo uti ſoleant, conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptionis approbatio, & ſi quæ incommoda conſecutura ſint, eo conceſſo, oſtendetur. Id autem ex honeſtatis & utilitatis partibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et ſi cum definitione noſtra aduerſariorum definitionem conferemus, & noſtram ueram, honeſtam, utilem eſſe demonſtrabimus, illorum contra.

Quæremus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari in negotio ſimiles, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio. Iam ſi res plures erunt definiendæ, ut ſi quæratur, fur ſit, an ſacrilegus, qui uaſa ex priuato ſacra ſurripuerit: erit utendum pluribus definitionibus. Deinde ſimili ratione cauſa tractanda.

Locus autem communis in eius malitiam, qui non modo rerum; uerum etiam uerborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, ut & faciat, quod uelit, & id quod fecerit, quo uelit nomine appellet.

Deinde defenſoris primus locus eſt. item nominis breuis, & aperta, & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo: Maieſtatem minuere, eſt aliquid de repub. cum poteſtatem non habeas, adminiſtrare. Deinde huius confirmatio eſt, ſimilibus & exemplis, & rationibus, poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis per quem facti utilitas, aut honeſtas adaugetur. Deinde ſequitur aduerſariorum definitionis reprehenſio, quæ iiſdem ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus, conficitur, & cætera poſt eadem præter cõmunem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris is, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa non res ſolum conuertere, uerbi etiam uerba cõmutare conari. Nã illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere deducuntur. Quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Eorum mentionem in coniecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum cauſa poſtulabit, utemur.

luerit nomine appellet. Exemplũ generis.) id eſt finitiui. Flaminius qui conſul Remp.) Hiſtoriam a poſt ſequentibus dedit. Iudicatio eſt ex ratione & refutatione rationis cõtrouerſia. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferre oportebit.) Ad hanc iudicationem, id eſt, definitiuam, ne aliã cum feceris conſtitutionem, hic aliam facias iudicationem, & non conueniat. Hæc pręcepta quę nũc finitiui ſtatus ponimus & earum partes propter qualitatem, quę partes plures habet, & controuerſias legales ſtatus dicit. Maieſtatẽ minuere eſt.) Definitio eſt rei de qua quæritur, pluribus verbis & rationibus confirmandę. ſuperior definitio eſt, hæc confirmatio definitionis. Poſtea ad id quod definieris, deductio definitionis ad ſpeciẽ. Hoc ex opinione hominum ſumetur.) quomodo deſtruatur deſcriptio aduerſę partis. Veram, honeſtam, vtilem demonſtrabimus.) Cum tria dederit defenſori vitia definitionis. i. falſam, turpẽ, inutilem: tria dat accuſatori contra ornamẽta definitionis. i. veram, honeſtam, vtilem. vt etiã ex collatione melior accuſatoris definitio probetur. Deinde ſimili ratione cauſa tractãda.) vt definias, approbes, deducas ad ſpeciem, infirmes definitionem aduerſæ partis, docẽdo falſam, turpem, inutilem. Compares ẽt quæ vtilior eſt, vel reliqua, aut a maiore, aut a minore, aut a pari. ſed in tot definitionibus omnia hęc quot res definiẽdę ſunt. Deinde defenſoris primus eſt locus, Item nominis breuis & aperta, & ex opinionę hoium deſcriptio, hoc modo.) Et huic dat quatuor ad actionẽ definitionis locos. ſed in quibuſdã partibus in tertio loco diſcrepauit. Supra enim. i. in parte accuſatoris, hęc quatuor ſunt: definitio, approbatio proprię definitionis, deductio in ſpẽ propria definitionis, deſtructio definitionis alienę. At hic in partes defenſoris eſt ſimiliter definitio, ſiue approbatio eius, & qđ mutat ſeparatio definitiõis a ſpecię de qua quęritur, deſtructio definitionis aduerſę partis defenſoris. Deinde primus locus eſt, & reliqua.) Datis oĩbus locis accuſatori ad ſuã definitionẽ defenſori quoq; ad defenſionẽ eiuſdẽ proprios locos tradit. Ex qbus primus eſt definitio, & ipſa breuis: deinde eius affirmatio. Tertio loco a definitione ſua ſeparatio eius ſpecies de qua q̃ritur. Poſt quẽ locũ locus cõis infert, per quem facti vtilitas aut honeſtas

augetur. quem quidem locum habet etiam accuſator, ſed ex cõtrario. ille enim indignitatem rei auget, hic utilitatem. Quarto loco ſequitur aduerſariorum definitionis reprehenſio, eadem illa omnia retinens, quæ definitionis reprehenſio includit, id eſt ut falſa, vt turpis, vt inutilis doceat, fiatq; vtriuſq; definitionis etiam a defenſore ſimiliter comparatio. omnia enim defenſor facere poterit, ac dicere, quæ accuſator, præter locum communem eiuſdem accuſatoris. Habebit autem defenſor locum communem, per quem indignabitur accuſatorẽ ſui periculi cauſa non res ſolum conuertere, & aduertere, verũetiam verba mutare conari. Hic ſimiliter locus defenſoris ex ipſa definitiua conſtitutione ſuſceptus eſt vnde proprius hic locus cõſtitutionis defenſoris. Nam eſſe quidem poſſunt alii communes loci, ex cauſa & ea negotio nati, non ea conſtitutione: vt in calumniatorem, vt conqueſtio miſericordiæ, vt indignatio facti, & cætera huiuſmodi, quæ ex periculi magnitudine genita, non conſtitutionis definitiuæ, vt diximus, ſed ex compoſitione circũſtantiæ, quam περίστασιν nominamus, procreantur. Sed hi communes loci non in omni cauſa ſunt, ſed in omnẽ genus cauſæ incidunt: hoc eſt, in omnes conſtitutiones incidunt non in omnes cauſas quas vnaquæq; habere poterit conſtitutio. Ac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis, in coniecturali conſtitutione fecimus mentionem, qui, qualeſq; ſint, explicantes. Vtemur autem his, & eos inducemus in orationem, cum cauſæ ipſius neceſſitas flagitabit. Similibus exemplis & rationibus.) quæ ad defenſionem

defenſionem ſuam poterunt pertinere. Ab illa definitione ſeparatio.) vt ſeparet factum ſuum ab ea definitione quã habuit aduerſarius. Per quem facti vtilitas aut honeſtas adaugetur.) Quomodo accuſator ad ſpeciẽ deſcendit, vt iungat definitionẽ ſuam cũ ſpecie: ſic defenſor deſcẽdit ad ſpeciem, vt ſeparet definitionem ſuam a ſpecie, id eſt, a facto vnde quæſtio eſt, & vterq; vtetur loco communi. Sed accuſator, vt augeat per indignationem: reus vtile eſſe doceat, & honeſtum. Omnibus locis quos accuſatori præſcripſimus.) vt & hic rurſus conuertat in definitionem aduerſarii præcepta ſuperiora, & dicat eã falſam, turpem, inutilem: cõparet ex minore, maiore, pari, quæ habet ſcilicet accuſator. nam & hic proprium locum communem de fine habebit. Nam & extra finem, quem poteſt cauſa ſuggerere, habere poteſt vterq; alium locum communẽ. Poſt eadem præter communem locum fiat collatio ipſarum definitionum per minora, maiora, paria. nam illi quidem communes loci, qui in quacunq; parte eſſe poſſunt, cauſa ſurgẽte, ea periculi magnitudine, non ex cauſæ genere dicuntur: vt non proprius ſit locus communis ex fine natus, ſed ex negotii genere, cuius circũſtantia pro qualitate, vel quantitate periculi locos communes dabit. Non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Hi loci communes, qui ex compoſitione negotiorum naſcuntur, nõ in omnibus cauſis ſunt, quia non omnis cauſa ſimiliter componitur. ſed cadunt in omnia genera cauſarũ. i. in oẽs cõſtitutiones, quia quęlibet cõſtitutio, modo atroci negotiorũ, cõpoſitione fingitur, modo ſimpliciter cõponitur.

DE TRANSLATIONE ET COMMVTATIONE.

Cvm autem actio, tranſlationis, aut commutationis indigere uidetur, quòd non aut is agit, quem oporteat, aut cum eo qui cum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet; conſtitutio tranſlatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus ſunt, ſi ſingula tranſlatorum genera quæramus: ſed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt. Atq; in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit ut rarius incidant tranſlationes. Nam & prætorijs exceptionibus multæ excludũtur actiones, & ita ius ciuile habemus conſtitutum, ut à cauſa cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit. Quare in iure plerunq; uerſantur. Ibi enim & exceptiones poſtulantur & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum conſtituitur. In ipſis autem iudicijs rarius incidunt, & tamen, ſi quando incidunt, eiuſmodi ſunt, ut per ſe minus habeant firmitudinis, confirmentur autem aſſumpta alia aliqua conſtitutione. Vt in quodam iudicio, cum uenefici cuiuſdam nomen eſſet delatum, & quia parricidij cauſa ſubſcripta eſſet, extra ordinem eſſet acceptum, cum in accuſatione alia quædam crimina teſtibus, & argumentis confirmarentur, parricidij autem ſolum mentio facta eſſet, defenſor in hoc ipſo multum oportet ut diu conſiſtat, cum de uece parentis nihil demonſtratum ſit, indignũ facinus eſſe ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur: Id autem ſi dãnaretur, fieri neceſſe eſſet, quoniam & id cauſæ ſubſcriptũ, & ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum, Ea igitur pœna ſi affici reũ non oporteat, damnari quoq; non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſario conſequatur. Hic defenſor pœnæ commutationem ex tranſlatiuo genere inducendo, totam infirmabit accuſationem. Veruntamen cæteris quoq; criminibus defendendis coniecturali conſtitutione tranſlationem confirmabit. Exemplum au-

Cvm autem actio, trãſlationis, aut cõmutationis indigere videtur.) Tertia eſt conſtitutio, quę translatio eſt, quia ita Tullius ordinem dedit. Hæc cõmutationem iudicii cum actione tenet, cũ pſona, locus, lex, crimen, pœna mutatur, vel cętera quæ ſimilia ſunt. His ſingulis ſupponere exempla, & infinitum & ſuperuacuum eſt, vel quia multis modis efficitur, vel quia omnibus modis ad dicendum vna pręceptio eſt. Omnis aũt trãſlatio apud antiquos tẽporibus Tullianis in ipſa cauſa cum actione aut nõ erat, aut rarior inueniebatur. Prętores etenim qui ius dicebant, & iudices cauſę dabant, e cõtrouerſiæ vel agendi genus inſtituta actione formabant, ita ſibi præſcribebant. Prætor, qua accuſator, qua reus deberet actione vti, pręſcribendo quid fieret, excipiendoq; quid nõ fieret, tranſlationis controuerſiã actionibus auferebat. Erat pręterea inſtitutum, vt a cauſa caderet is, qui non quẽadmodum oportebat egiſſet. Ergo etiã propter hæc formã alıter ad iudiciũ veniebat. Apud ipſum vero pręrorẽ cum litis ipſius forma componeretur, illic partes aut exacipiebãt aliquid, aut ſimplicem actionem accipiebãt. Vnde in ipſo, vt diximus, iure, hoc eſt, apud pretorem de modo agendi cum quæreretur, tractaretur exceptio, atque trãſlatio. Cum autem iã litis forma eſſet accepta in iudicio, nulla iã poterat eſſe tranſlatio. Ergo in iudiciis tranſlatio rarius inuenitur: & ſi quando inuenta fuerit, ipſa per ſe parũ firmitudinis

firmitudinis tenet aſſumitq; vires alia conſtitutione firmiore. Hoc nanq; præceptum Tullianum eſt, tranſlationem ex alia conſtitutione firmari. Ad quod pręceptum exemplum ſubiũgit non ut tranſlationem doceat, ſed vt oſtendat tranſlationem alia cõſtitutione firmari. Reus parricidii factus, probatis aliis criminibus, an dãnandus ſit, quęſtio eſt. Vtitur trãſlatione reus, cum dicit ſe non parricidij damnandũ eſſe, qa nihil indę approbatum: ſed aliorum criminum, quę pbata ſint, affici oportere ſupplicio. ac ne eo quidem, q nõ inde iudicium cõſtitutũ ſit. Ita ſi neque improbatorum criminũ pœna eſſe debet, quia nõ inde iudicium conſtitutũ eſt: neq; parricidii, qa nihil probatũ confirmat, nõ eſſe damnãdum. Verũtamẽ purgandis aliis criminibus per coniecturam opera danda eſt, vt reus non opera tantũ trãſlationis vtatur. Ergo probatum illud eſt, trãſlationẽ alia cõſtitutione firmari. Subiungit vero exẽplũ trãſlationis. Cum agit iniuriarum cui pręciſa manus eſt, is q pręcidit, exceptionem poſtular, vt in hoc iudicio de maleficio nõ fiat pręiudiciũ. In hoc genere cõſtitutionis pręcepta hęc ſunt. quę vtriq; parti dẽtur vt explicent qd fieri ſoleat, a quo, p quos, quomõ, quo tẽpore quẽadmodũ agi, quẽadmodum iudicari, quẽadmodũ ſtatui: quod vtiq; ex partibus iuris agnoſcitur, de quibus partibus in qualitate eſt tractaturus. debet etiam tractari, quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat. Aut enim in iure cautum eſt id

de quo

tem tranſlationis in cauſa nobis poſitum ſit huiuſmodi. Cum ad uim faciendam quidam armati ueniſſent, armati contra præſto fuerunt, & cuidam equiti Romano, quidā ex armatis reſiſtenti gladio manum præcedit. Agit is, cui manus præciſa eſt, iniuriarum. Poſtulat is, quicū agitur, à prætore exceptionem, extra quam is reum capitis præiudiciū fiat. Hic is, qui agit, iudiciū purū poſtulat; ille quicū agitur, exceptionē addi ait oportere. Quæſtio eſt: Excipiendum ſit, an non? Ratio: Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter ſicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis. Eiuſmodi ſunt iniuriæ, ut de his indignum ſit non primo quoq; tempore iudicari. Iudicatio: Atrocitas iniuriarū ſatis'ne cauſæ ſit; quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium comparatum ſit, præiudicetur. atq; exemplum quidem hoc eſt.

In omni aūt cauſa ab utroq; quæri oportebit, à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendum eſt, ſumi oportebit, & ratiocinari, quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat, & uidere utrum malitia quid aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, q. alio modo agi non poßit, an occaſione agendi ſic ſit iudicium, aut actio conſtituta, an recte ſine ulla re eiuſmodi res agatur.

Locus autem communis contra eum, qui tranſlationem inducet, fugere iudicium, ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A' tranſlatione autem omnium fore perturbationem, ſi nō ita res agatur, & in iudicium ueniat, quo pacto oporteat: hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, quicū non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore, atq; hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ conſtitutiones, quæ parteis non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem conſtitutionem, et parteis eius conſideremus.

de quo quæritur, aut ſolet ſic fieri, aut non ſolet: aut id quod in iure ſolitum eſt, id quod ſimile eſt, applicatur. Deinde per coniecturam tractandum, vtrum malitia agatur aliud, cum aliud ſimulatur, an ſtultitia, an neceſſitate. Locus autem communis vnus eſt cōtra tranſlationem, fugere iudicium & pœnam, cū ſcilicet qui tranſlatione vtatur. A trāſlatione vnus locus communis eſt, perturbari omnia, ſi non eo pacto agātur quo oporteat. Hæ ſunt tres conſtitutiones, quæ ſpecies non habent: cōiectura, finis, tranſlatio. Trāſlationem autem intelligamus formam eſſe ſtatus, ſcilicet legalis: præſcriptionem vero eandem appellari poſſe, & eandem exceptionem, ſed ab oratoribus. In iure autem, præſcriptionē dici, ipſum propoſitum ius: exceptionem autem cū ius ipſum propoſitum aduerſus ſe actor alius excipit, interpoſita aliqua conditione. Sit nobis præſcriptio iniuriarum de cæde exceptio, niſi præiudicium facias. Singula tranſlationū genera quæramus.) Vt exēplum ſit, quemadmodū alia lege, quēadmodum alio crimine, & ad ſingula, quibus tranſlatio videtur impleri. Sed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exēplorum multitudine ſuperſedēdū eſt.) Cum enim præcepta in omni genere trāſlationis eadem ſint, ad diuerſitatem fruſtra exempla quærentur. Eadem enim præceptorum ratio in omnibus trāſlationis partibus, & vbiq; ſeruabitur. Multis de cauſis fit, vt rarius incidant trāſlationē.) Quoniā per prætoris formulas actionibus integritas datur, neq; in iudiciis vlla poteſt eſſe præſcriptio, qui non quemadmodum oportet egerit apud prætorem. Quare in iure plerunque verſantur translationes.) ibi enim exceptiones poſtulātur. In cauſis autem aut raro, aut nunquā, priuatorum

priuatorum iudiciorum cauſa conſtituitur: ideo non poteſt in iudiciis eſſe tranſlatio, ſed eſt apud prætorem. Hic defenſor pœnę commutationem.) Quoniam cum dicit non hac pœna afficiendus eſt, ſed tali aliorum criminum probatorum: cumq; tali non oporteat, quia eius crimen non probatum eſt, ita ne alia quidem pœna affici oportere dicit, quæ ſit aliorum criminū: vnde cōmutatione pœnę vis accuſationis tota tolletur. Cæteris quoq; criminibus defendendis, quæ probata dicuntur, coniecturali conſtitutione tranſlationem confirmabit.) vt infirmatis etiam criminibus illis, quæ probata dicuntur, rei poſſit releuare perſonam. Exemplum autem tranſlationis in cauſa poſitum nobis ſit huiuſmodi.) Illud exemplum quod ſupra datum eſt, ad hoc datum eſt, vt probaretur, tranſlationem alia conſtitutione neceſſario confirmari. nunc dat exemplum tranſlationis. Poſtulat is quicum agitur, a prætore exceptionem, ne præiudicium fiat in hac iniuriarum damnatione futuri criminis, quod de capite eſt, id eſt cædis. Indignum ſit, non primo quoque tempore iudicari.) Vt etiam in iudicio iniuriarum indignum ſit, non etiam de cæde iudicari. Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendū eſt.) in qualitate abſoluta. Contra eum qui trāſlationem inducit.) qui accuſatur iniuriarum. A tranſlatione autem omnium fore perturbationem.) hoc eſt, a parte ea quæ vtitur tranſlatione. nam illa ſuperior contra trāſlationem eſt. Quo pacto oporteat.) hoc eſt, ſi cum eo agatur quicum non oporteat. Cętera vero quæ de hac conſtitutione dici poſſunt, aliis libris a Cicer. explicata ſunt. nunc aliā conſtitutionem aggreditur, nempe generalem, & eius partes.

DE GENERALI CONSTITVTIONE.

Cum et facto, et facti nomine cōceſſo, neq; ulla actionis illata controuerſia, uis & natura, & genus negotij ipſius quæritur; conſtitutionem geneneralem appellamus. Huius primas eſſe parteis duas nobis uideri diximus, negotialem, & iuriditialem.

Negotialis eſt, quæ in ipſo negotio iuris ciuilis habet implicitam controuerſiam. Ea eſt huiuſmodi. Quidam pupillum hæredem fecit, pupillus autem ante mortuus eſt, q̄ in ſuam tutelam ueniret. De hæreditate ea, quæ pupillo uenit, inter eos qui patris pupilli hæredes ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli controuerſia eſt: Poſſeßio hæredum ſecundorum eſt. Intentio eſt agnatorum: Noſtra pecunia eſt, de qua is, cuius agnati ſumus, teſtatus non eſt. Depulſio eſt: Imo noſtra, qui hæredes ſecundi, teſtamento patris ſumus. Quæſtio eſt, utrorum ſit. Ratio eſt: Pater enim ſibi, & filio teſtamentum ſcripſit dum is pupillus eſſet; qua

Nunc generalem conſtitutionem & partes eius conſideremus.) Generalis, hoc eſt, qualitatis conſtitutionis præcepta ſupponit: cuius ſpecies duas eſſe dixit, iuridicialem & negotialem. Duas enim, deliberatiuam & demonſtratiuam in priori libro ſuſtulit. Ac nunc prius de negotiali tractat, quōniam ſimplex eſſe noſcitur. iuridicialis vero in ſpecies eſt diſtributa. hæc negotialis habet litem, cum quæſtio eſt quid eſſe debeat: quod colligitur ex iure iam conſtituto, quomodo id ſit habendum, vnde controuerſia eſt. Supponit exemplum, q. ſecundi hæredes ſibi eam hæreditatem vendicent, quæ venerit pupillo, quam ſibi vendicāt agnati. Facit intentionem agnatorum

torum deinde depulſionem hæredum ſecundorum. Tunc quæſtionem, quorum ſit hæreditas. Affertur ratio a ſecundis hæredibus, q. vnius pecuniæ hæredes diuerſi eſſe non poſſunt. Fit refutatio ſed non eſt vna pecunia. Erit iudicatio, an vna pecunia ſit. Hic admonet, poſſe in vna & ſimplici conſtitutione inueniri plurimas rationes, refutationesq; rationum, & item iudicationes, vt in hac cauſa. Nam cum ratio ſit, non poſſe plurimis de cauſis vnius pecuniæ hæredes eſſe diuerſos, cūq; in ſuperioribus refutatio facta ſit, Non eſt vna pecunia, remiſſa hac refutatione, alia refutatio ſupponi poteſt. vti dicatur, eſſe poſſe vnius pecuniæ hæredes plures diuerſis de cauſis.

Et aperte in ipſo Tullio poſitum eſt, quæ rationes ſint, quæ refutationes. Dat autem huic conſtitutioni locos ad argumenta communiter vtriq; parti, vel omnibus partibus ſi plures exiſtent, vt ius vnde conſtet conſiderent. Conſtat autem ex tribus duci natura, conſuetudine ſequente, deinde lege. Poſtremò naturã eius diuidit in ſex partes, quas ipſe partitus eſt, & definiuit. Item conſuetudinis certas ſpecies a prætoribus poſitas dereliquit. Res firmiſſimas ſubiecit, pactum, par, iudicatum. Legitimi autem ſcientiam edi ſcendis legibus reliquit. Vis, & natura, & genus ipſius negotii quæritur. Quale ſit negotium, in tribus his quæritur: vi natura genere, iuſtum an iniuſtum, utile an inutile. Ante mortuus eſt, q̃ in ſuam tutelam veniret.) ut non poſſet facere teſtamentum, quia minor eſſet. Cuius agnati.) id eſt, petitores. De qua is cuius agnati ſum⁹, teſtatus nõ eſt.) id eſt pater pupilli, vel pupillus ipſe. Ratio eſt.) Ratio quæſtionis eorum qui poſſeſſores ſunt. Pater enim & ſibi & filio teſtamentum ſcripſit.) Quamdiu non licebat filio ſcribere teſtamentũ. Infirmatio rationis.) a parte petitoris. Non filio.) Si extrinſecus aliquid aliunde filius haberet. Sſd ſibi iuſſit eſſe.) Id eſt, rebus ſuis ſubſtituit. Indicatio.) Ex ratione & refutatione rationis. Poſſit'ne quiſquam de filii pupilli re teſtari.) quam non ipſe haberet, quam pupillus aliunde quæſiſſet. An hæredes ſecundi ipſius patrisfamilias, non filii quoque eius pupilli hæredes ſint.) Quia ſecundus hæres cum dicitur, eius eſt ſecundus, qui hæreditatem remiſit. Vnde hæres eſſe non poteſt, niſi eius cui ſecundus hæres eſt. Eius autem hæres non poteſt eſſe, cui non eſt ſecundus. Aot ſi hac erunt vſi infirmatione.) Duas infirmationes ex parte poſuit petitorum, id eſt agnatorum, contra vnã rationem poſſeſſorum, hoc eſt hæredum ſecundorum, q diceret vnius pecuniæ plures hæredes diſſimilibus de cauſis eſſe non poſſe, erit vna infirmatio, Non eſt vna pecunia. Item alia eſſe poſſunt vnius pecuniæ diſſimilibus de cauſis, diuerſi hæredes diſſimilib⁹ generibus hæredes eſſe: vt alius teſtamento, alius lege, alius agnatione. Nunc huius generis præcepta videamus.)

re, quæ filij fuerunt, teſtamẽto patris noſtra fiant neceſſe eſt. Infirmatio eſt rationis. Imo pater ſibi ſcripſit, & ſecundum hæredem non filio, ſed ſibi iuſſit eſſe; quare præterquam quod ipſius fuit in teſtamento, ullius ueſtrum eſſe non poteſt. Indicatio: Poſſit'ne quiſquam de filij pupilli re teſtari, an hæredes ſecundi ipſius patrisfamilias, non filij quoq; eius pupilli hæredes ſint. Atq; hoc non alienum eſt, quod ad multa pertineat, ne aut nuſquam, aut uſquequaq; dicatur hic admonere. Sunt cauſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione, quod ſit, cum id quod factum eſt, aut quod defenditur, pluribus de cauſis rectũ, aut probabile uideri poteſt, ut in hac ipſa cauſa. Supponatur enim ab hæredibus hæc ratio: Vnius enim pecuniæ plures diſſimilibus de cauſis hæredes eſſe nõ poſſunt; nec unquam factum eſt, ut eiuſdem pecuniæ alius teſtamento, alius leges hæres eſſet. Infirmatio autem hæc erit. Nõ eſt una pecunia, propterea q altera iam erat pupilli aduentitia, cuius hæres non illo tempore in teſtamento quiſquam ſcriptus erat ſi quid pupillo accidiſſet: & de altera patris etiam nunc mortui uoluntas plurimum ualebat, quæ iam mortuo pupillo, ſuis hæredibus cõcedebat. Indicatio eſt: Vna'ne pecunia fuerit. Aut ſi hac erunt uſi infirmatione, poſſe plureis eſſe unius hæredes pecuniæ diſſimilibus de cauſis, de eo ipſo indicatio naſcitur: Poſſint'ne eiuſdem pecuniæ plures diſſimilibus generibus eſſe hæredes.

Ergo una in conſtitutione intellectũ eſt, quo modo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea indicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta uideamus.

Vtriſq;, aut etiam omnibus, ſi plures ambigent, ius ex quibus rebus conſtet, eſt conſiderandum. Initium ergo eius ab natura ductum uidetur. Quædam autem ex utilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura in conſuetudinẽ ueniſſe. Poſt autem approbata quædam, aut à conſuetudine, aut à uero utilia uiſa, legibus eſſe firmata.

Ac naturæ quidem ius eſt, quod nobis nõ opinio, ſed quædam innata uis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obſeruantiam, ueritatem.

Religionẽ eã, quæ in metu, et cerimonia deorũ ſit, appellãt.

Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios ſanguine coniunctos, officium conſeruare moneat.

Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum obſeruantiam teneat.

Vindicationem, per quam uim, & contumeliam defendendo, aut ulciſcẽdo propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis eſſe chari debent, & per quam peccata punimus.

Obſeruantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliquas dignitate antecedentes ueremur, & colimus.

Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter q̃ confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurũ ſit. Ac naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiam, q neq; in hoc ciuili iure uerſantur, et à uulgari intelligentia remotiora ſunt: ad ſimilitudinem uero aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inferenda.

Conſuetudinis autem ius eſſe putatur, id quod uoluntate omnium ſine lege uetuſtas cõprobarit. In ea autem, iura ſunt quædam ipſa iam certa propter uetuſtatem. Quo in genere alia ſunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere conſueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa cõſuetudine facta ſunt, qđ genus, pactum, par, iudicatũ.

Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iu-

Exemplum dedit qualitatis, & negotialis: dedit & præceptũ, quomodo rationes multæ eſſe poſſent: nunc ſubiungit, in hanc negotialem qualitatem, quẽmadmodum & vnde argumenta ſocianda ſint.

Vtriq.) id eſt, petitori & poſſeſſori. Aut etiam omnibus, ſi plures ambigent.) Si plures contra unum poſſidẽtem petant, vt non duæ partes ſint, ſed plures. Initium ergo eius ab natura ductum videtur: vt conſtet ius, natura, uſu, lege. Omnium autem trium ſuppo nit partes. Quædam autem ex vtilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura.) Interdum enim ſequitur conſuetudinem. Hoc autem quia cõſuetudo, non quia ſcimus vtile eſſe quod ſequimur. poſt autem probata quædam aut a conſuetudine, aut a vero.

A conſuetudine.) Quoniam conſuetudo eſt. Aut a vero.) quoniam ratio eius perſpecta eſt, & vtilitas viſa.

Vindicationem.) pro vindicta, pro vltione. Ad hanc controuerſiam.) id eſt, cauſæ genus iudiciale. Conſuetudinis autem ius eſſe putatur, id quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit.) Initis partibus iuri naturali ſuppoſitis, nunc cõſuetudinis iuris partes ſubiicit. Voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit.) Vt prudentium ratio authoritate data conſuetudini, de conſuetudine in poſteros miſerit legem. Quædam ſunt iura ipſa iam certa propter vetuſtatem, vtputa, maioribus aſſurgatur: iuſſeſt hoc, ſed conſuetudinis.

Multo maxima pars, quã prætores edicere conſueuerunt.) Non ex legum præceptis & iuſſionibus, ſed ex conſuetudine, quæ proponatur a prætoribus ex bono & æquo. Par quod in omnes æquabile eſt.) Vt, qui proponit aliquid, tale proponat, vt quo iure alium teneat, hoc ſe alliget. Iam iura legitima ex legib⁹ cognoſci oportebit.) Hæc quæ dicta ſunt, de cõſuetudine tractata ſunt. Nunc cum ſupereſſet ius legitimum, cognitionem eius ad eos tranſtulit, qui legitima iura fecerunt. His ergo ex partibus iuris, quod aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut maiore, minore'ue naſci videbitur.) Diuiſo iure omni in naturam, conſuetudinem, leges, dat præcepta vt argumenta ſumamus, vel

quæ

ſtum putatur, ut iuri præſtare dicatur.

Par, quod inter omneis æquabile eſt.

Iudicatum, de quo iam ante ſententia alicuius, aut aliquorum cōſtituta eſt. Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci uidebitur, quiſq; attēdere, atq; elicere pertentando unamquāq; partem iuris debebit. Locorum aūt communiū quoniam, ut ante dictū eſt, duo ſunt genera, quorum alterū dubiæ rei, alterū certæ cōtinet amplificationē; quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poßit, & oporteat: conſiderabitur. Nam certi qui in omnes incidant loci præſcribi non poſſunt. In pleriſq; fortaſſe ab authoritate iuriſcōſultorum: & contra authoritatē dici oportebit. Attendendum eſt autem et in hac & in omnibus; num quos locos communeis: præter eos, quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc iuridiciale genus, & parteis eius conſideremus.

quæ ex ipſa re ſumuntur, vel quæ ex ſimili, aut maiore, aut minore. Locos autem communes dare ſe negat poſſe certos in ſingulas conſtitutiones. Etenim cum duo genera ſint, quorum alterum rei dubiæ approbationem ducendæ generalem tractatum habet alterum rei certæ continet amplificationem, neceſſario cauſæ ipſius facultas ſuggeret ſi quid ampli-

amplificationis, aut indignationis cōqueſtionique naſcitur. Sed quoniam in negotiali qualitate iuris, de iure tractatus eſt, erunt loci communes, vel ab authoritate iuriſperitorum, vel contra eorū authoritatem. Hæc de negotiali.

DE IVRIDICIALI CONSTITVTIONE.

Iuridicialis eſt, in qua æqui & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes ſunt duæ, quarū alteram abſolutā, alteram aſſumptiuam noīamus.

Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe non ut negotialis implicite & abſcondite, ſed patentius & expeditius recti & non recti quæſtionem continet. Ea eſt huiuſmodi. Cum Thebani Lacedæmonios bello ſuperaſſent, & ferè mos eſſet Graijs, cum inter ſe bellum geßiſſent, ut ij qui uiciſſent, trophæum aliquod in finibus ſtatuerent uictoriæ modo in præſentia declarandæ cauſa, non ut in perpetuum belli memoria maneret, æneum ſtatuerunt trophæum.

Accuſantur apud Amphictyonas, id eſt apud commune Græciæ concilium. Intentio eſt: Non oportuit. Depulſio eſt: Oportuit. Quæſtio eſt: Oportuerit'ne? Ratio eſt: Eam enim ex bello gloriam uirtute peperimus, ut eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere uellemus. Infirmatio eſt: Attamen æternum inimicitiarum monimētum. Graios de Graijs ſtatuere non oportet. Iudicatio eſt: Cum ſummæ uirtutis celebrandæ cauſa Graij de Graijs æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, recte'ne, an contra fecerint. Hanc ideo rationem ſubiecimus, ut hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe uſi ſunt, non enim iuſte neq; pie bellum geßiſtis, in relationem criminis dilaberemur, de qua poſt loquemur. Vtrunq; autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuum eſt. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumēdæ ſunt, atq; in cauſam negotialem, de qua ante dictum eſt. Locos autem cōes & ex cauſa ipſa, ſiquid inerit indignationis, aut conqueſtionis, & ex iuris utilitate, & natura multos, & graueis ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas uidebitur poſtulare. Nunc aſſumptiuam partem iuridicialis conſideremus.

Aſſumptiua igitur tunc dicitur, cum ipſum ex ſe factū probari non poteſt, aliquo autem foris adiuncto argumento defenditur. Eius partes ſunt quatuor, Comparatio, Relatio criminis, Remotio criminis, Conceßio. Comparatio eſt, cum aliquod factum, quod per ſe ipſum non ſit probandum, ex eo, cuius id cauſa factum eſt, defenditur. Ea eſt huiuſmodi. Quidam imperator, cum ab hoſtibus circunſederetur, neq; effugere ullo modo poſſet, depactus eſt cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret. itaq; fecit. Armis & impedimentis amißis, præter ſpem

Subiungitur iuridicialis quæ ipſa cum genus ſit, in duo diuiditur: in abſolutam, & aſſumptiuam. Abſolutæ ſuppoſuit exemplum, quod trophæū æneum contra morem poſt victoriam Graij, de Graijs ſtatuerunt. Facit mentionem & depulſionem, ſupponitq; rationē, poſtea, ſed abſolutæ conſtitutionis, ut naſcatur iudicatio. In ſic fecimus, quia æternum virtutis noſtræ monumentum relinquere volumus. Sin autem dicatur, ideo æneum, quia memoria, erit ratio de relatiua qualitate. Vnde intelligimus, in vnam cauſam cōſtitutiones incidere poſſe plurimas principales. Verum etiam abſoluta qualitas eoſdem habebit locos argumentorum, quos negotialis, ex partibus iuris naturæ, & vtilitatem ſuam conſuetudinis legū. Sed in abſoluta ipſa iura proferimus, vt factum defendas, vel legē, vel conſuetudinē, vel naturā; in negotiali autem hæc ita proferuntur, vt poſſit conſtitui quo iure eſſe debeat id de quo negotium eſt, quia eius conſtitutionis ad futurum ſpectat intentio. Aut ex ipſa re, aut ſimili, maiore, minore'ue naſci videbitur.) Aut.n. in iure poſita eſt hæc ſpecies, quæ quæritur. Iuris autem ex eo q in iure eſt, ad hoc negotium ſimilitudo traducitur. Dubiæ rei.) theſis ſcilicet. Certe continet amplificationem.) Locis communibus iam re probata, argumentū facies. Illud enim adhuc in quæſtione eſt, quod augeri per communem locum poſſit & oporteat, conſiderabitur.) De re probata locum cōmunem per argumentum, non theſis. Nam certi qui in omnes incidant loci, perſcribi non poſſunt.) In ſingulas conſtitutiones certi loci & proprii dari non poſſunt. Merito ergo & in negotiali. Quoniam tamen in negotiali de iure tractatur, loci

ci communes hic eſſe poſſunt contra authoritatem iuriſperitorum, ab authoritate iuriſperitorum. Nunc iuridiciale genus & partes eius conſideremus.) Ipſa enim eſt quæ diuiditur.

Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe non vt negotialis.) In negotiali quæritur, quid eſſe debeat. iuris in abſoluta, quid eſt iuris.

Non vt negotialis.) Negotialis enim non habet ius certum, ſed quæritur de eo iure quod eſſe debeat in negotio præſenti. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non vt negotialis.) In negotiali qualitate ius efficitur ſententia iudicis: in abſoluta quod poſitū ius, & notum eſt, ab oratore ſumitur. Implicite, & abſcondite.) Quia adhuc incertum eſt, & quæritur quod eſſe debeat. In hanc argumentationes ex iiſdē locis ſumendæ ſunt, atq; in cauſam negotialem, qua de ante dictum eſt vt ex partibus iuris naturæ, conſuetudinis, legum argumenta ſumamus. Hoc tamē, cum & in negotiali hæc ſint, diſtat abſoluta ab negotiali: q illa latius aſſumit, vt probet, quēadmodum nouum ius eſſe poſſit de quo quæritur: abſoluta autē ipſa iura vt probet factū. Aſſumptiua igitur tunc dicitur, cū ipſum ex ſe factum probari nō poteſt.) Aſſumptiuæ qualitatis præcepta tractaturus, docet qd ipſa ſit, & eius partes quatuor ſupponit. Ac primam compenſationem, quam & comparationem appellat. huius exemplum ſubiicit, Imperatoris eius qui inſtrumenta & arma tradiderit. vt exercitum ab obſidione hoſtium liberaret. hic quoniam finitiuus ſtatus eſſe potuit, quid ſit lædere maieſtatem. Certe enim nominis reus eſt.) Cuius conſtitutionis .i. finitiuæ tractatu omiſſo, ipſam conſiderat compenſationem. Ac præcepta hæc cōſtituit, vt ſi quid per coniecturam tractandum ſit, prima parte tractetur, vel hoc

non obfuiſſe, vel hoc non futurum fuiſſe, propter quod illud vnde reus ſit, dicatur eſſe commiſſum. Iſta coniecturalia ſunt. Item ſi definitio fuerit cum alio qui certi nominis reus eſt, transferenda huc ſunt omnia quæ ſunt definitionis. monetq; nunc alteram, nunc vtranque conſtitutionem, id eſt & finem & coniecturam in prima parte tractari, & item alias, tractis, ſcilicet huc rationibus ſingularum & confirmationis & infirmationis. Ipſius autem compenſationis præcepta hæc ſunt, ut cōparemus, id qd admiſſum eſt, & propter quod admiſſum eſt, ex partibus honeſtatis, vtilitatis, neceſſitatis, vt neque fuiſſe aut honeſtum, aut vtile, aut neceſſarium. Vbi & gradus tangi poteſt, non tam vtile, non tam honeſtum, non tam neceſſarium quæ partes, id eſt vtilis, honeſti, neceſſarii, plenius intelligentur in præceptis deliberatiuæ. Sic facta ſeparatione, & eius beneficii quod præſtitiſſe ſe dicit, & eius maleficii quod admiſit, actio poſtrema ducenda eſt ad formam deliberatiuæ, vt ita agatur, quaſi ſuadeat, aut diſſuadeat orator, faciendum, aut non faciendum. quoniam accuſatoris pars eſt vtique, vt diſſuadeat: defenſor vero hæc omnia contraria actione conuertet. Cum ille coniectura vſus fuerit, coniecturaliter reſpondeat. Item contra ſidem aſſumat argumenta officii. ipſius autem compenſationis contrarias partes tenebit, vt doceat vtile, honeſtum, neceſſarium fuiſſe quod fecerit. Aut tanto opere per gradum vtile fuiſſe, honeſtum, neceſſarium. Loci communes ab accuſatore erunt duo. in eum qui de turpi facinore confiteatur, & quærat aliquam defenſionem: & alter, ipſius inutilitatis & turpitudinis expreſſio cum indignatiõe. A defenſore tres ſunt: nihil per ſe turpe aut inhoneſtum putari, niſi animo facientis conſideretur: alter, amplificatio beneficii præſtiti: tertius, e appoſitio ipſius & periculi, & beneficii. Ex quibus ſunt indicationes duæ.) ſcilicet iudicationes coniecturales. Aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus.) Hęc iudicatio propria eſt ipſius compenſatiuæ conſtitutionis. Hoc cauſæ genus.) Compenſatiuũ ſcilicet. Oportebit adhibere cęterarum quoque conſtitutionum rationem atq; præcepta. ſi tamen incidãt cæteræ conſtitutiones, Iſtæ. n. conſtitutiones quæ in aſſumptiua ſunt qualitate, poſſunt præ-

milites conſeruauit. Accuſatur maieſtatis. Incurrit huc definitio, quid ſit lædere maieſtatem: ſed nos hunc locum, de quo agimus, cõſideremus. Intentio eſt: Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulſio eſt: Oportuit. Quæſtio eſt: Oportuerit'ne? Ratio eſt: Milites enim omnes periiſſent. Infirmatio eſt, aut coniecturalis: Non periiſſent aut altera coniecturalis: Non ideo feciſti. Ex quibus ſunt indicationes: Periiſſent'ne? et ideo'ne feceris? aut hæc cõparatiua, cuius nũc indigemus: At enim ſatius fuit amittere milites, q̃ arma & impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua iudicatio naſcitur: Cum omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem ueniſſent, utrum ſatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionẽ uenire? Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere cæterarum quoq; conſtitutionum rationem, atq; præcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo quod crimini dabitur, ij qui accuſabuntur, comparabunt. Id fiet, ſi aut id quod dicent defenſores futurum fuiſſe, niſi id factum eſſet quo de facto iudicium eſt, futurum fuiſſe negabitur: aut ſi alia ratione, & aliam ob cauſam ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex coniecturali conſtitutione ſumetur. Sin autem certo nomine maleficij uocabitur in iudicium, ſicut in hac cauſa (nã maieſtatis accerſitur) definitione, & definitionis præceptis uti oportebit. Atq; hæc quidem plerunq; in hoc genere incidunt, ut coniectura, & definitione utendum ſit. Sin aliud quoq; aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accuſatori maxime eſt in hoc elaborandum ut idipſum factum, propter quod ſibi reus concedi putat oportere, quamplurimis infirmet rationibus. quod facile eſt, ſi quamplurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare. Ipſa autem comparatio ſeparata à cæteris generibus cõtrouerſiarum ſic ex ſua ui conſiderabitur; ſi illud quod cõparabitur, aut nõ honeſtum, aut non utile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut nõ tantopere utile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem illud, quod ipſe arguat, ab eo quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabitur non ita fieri ſolere, neq; oportere, neq; eſſe rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter ſalutem militum ea, quæ ſalutis cauſa comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium, et omnino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defenſore laudatur, aut faciendum fuiſſe demonſtratur, contendere: Et hoc extenuando maleficij magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demõſtrabitur honeſtius, utilius, magis neceſſarium fuiſſe illud quod uitarit reus, quã illud quod fecerit.

Honeſti autem, & utilis, & neceſſarij uis, & natura in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparatiuam, indicationem exponere tanquam deliberatiuam, et de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam ante expoſuimus: Cum omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem ueniſſent, utrum ſatius fuerit perire milites, an ad hãc pactionem uenire. Hoc ex locis deliberationis, qua ſi aliquam in conſultationẽ res ueniat, tractari oportebit.

cedentes omnes conſtitutiones recipere: vt hæc nunc, quæ cõpenſationis eſt, habet & finem & coniecturam. Ideo quæcunque genera ſunt quæſtionum, ſuis conſtitutionibus tractanda ſunt. Ac maaime coniecturis faciendis.) Vt per coniecturã, quæ quaſi incidens eſt, compenſatio illa tollatur, qua is qui accuſatur maieſtatis, vtitur dicẽs, periturum fuiſſe exercitum niſi arma concederet. Is qui accuſabuntur, comparabunt.) Vo periturum fuiſſe exercitum negemus: quod ſumit hic, qui arma prodidit & inſtrumenta.

Aut ſi alia ratione.) Quoniam ſuperius duas rationes & duas iudicationes poſuit coniecturales, non futurum fuiſſe vt periret exercitus, & non hoc animo factum ideirco hic eandem rationem repetit, vt coniecturam dicat in hanc conſtitutionem tractandam. Ex coniecturali cõſtitutione ſumetur.) Quia partibus ſuis ipſa tractanda eſt. Sin autem certo nomine maleficii.) vt nunc certo nomine reus eſt maieſtatis. Poteſt enim ſine certo nomine reus eſſe, & non ſtatim ad definitionem aſtringitur, cum criminis nomen nullum videtur obiectum. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in iudicium.) Iam hic incipit incidentis ad hoc ſhema alterius ſtatus, id eſt finis, quem ſtatum finem & ſupra poſuit, dicendo. Quia ſit maieſtatem minuere, præcepta tractare. Sin aliud quoque aliquod genus.) Quarumlibet conſtitutionum, vel præcedentium, vel ſequentium.

Quam plurimis infirmet rationibus.) Vt dicat nõ futurum fuiſſe, vt periret exercitus. aut aliter, Nõ hoc aio feciſti, ſed ut proderes feciſti. Deinde oportet accuſatorẽ illud qd ipſe arguat, ab eo quod defenſor comparet, ſeparare.) Poſt illa ſuperiora etiam hoc dicere oportebit accuſatorem. contendere, comparare. Et hoc extenuando maleficii magnitudinem ſimul adaugere.) Vt ea tenues, quod reſtitiiſſe ſe dicit: augeas, quod admiſit. Deinde oportebit illam ipſam comparatiuam iudicationem exponere, tanquam cauſam deliberatiuam.) In omnibus aſſumptiuis qualitatibus poſt omnia argumenta ex conſtitutione, quæ ſunt propria, locus extremus interponitur quaſi deliberatiuæ cauſæ, in qua quæritur quid faciendum ſit, vt ex hoc probetur quid faciẽdum fuerit. Tanquam cauſam deliberatiuam.) Vt non iudicialis cauſa ſit, ſed deliberatiua

tia, & eodem genere agatur, quaſi ſola ipſa eſſet, id eſt cauſa deliberatiua. In aliquam conſultationem.) vt deliberatiua, non iudicialis cauſa ſit. hoc eſt enim conſultatio. Defenſor autem quibus ſit locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones inducentur.) Si accuſator coniectura, retorto contra genere dicendi, coniectura & defenſor vtetur, pari genere & finem, pari genere etiam comparationem ex contrario tractabit: vt quod ille inutile, hic vtile; quod ille inhoneſtum, hic honeſtum dicat & cætera his ſimilia. Relatio criminis eſt, cum reus id quod arguitur confeſſus, alterius ſe inductum peccato iure ſe feciſſe demonſtrat.) Secundam ſpeciem aſſumptiuæ qualitatis relationem poſuit. Hanc definiuit per definitionem. Quæ conſtitutio tunc eſt, cum alterius peccato ſe feciſſe reus dicit quicquid admiſit. huius exemplum ſubiecit Horatium, qui ſororem ſuam flentem interfecit. Et ſubiungit præcepta primum, vt ſi qua conſtitutio ante ipſam relatiuam tractari poſſit, excutiatur circa ipſum qui reus eſt: Non hoc animo feciſti. hoc vtiq; ſic factum eſt & in comparatione. Deinde quoniam relatio refert acta ad alterum, vt ſe defendat: dicit enim Feci, ſed ille meruit. Neceſſario etiam hic cæterarum conſtitutionum ratio tractabitur. Cum enim cœperimus dicere, ille non meruit, & coniectura eſſe poteſt, & finis, & quælibet alia cõſtitutio. Ergo accuſator in defenſione eius in quem reus transfert crimen, tractabit alias cõſtitutiones. Hoc pacto fit, vt licet relatio ſit conſtitutio, in hanc tamen adhibeamus alias conſtitutiones, duobus modis: vel circa perſonam ipſius rei, quo animo fecerit: vel circa perſonã illam in quã reus trãsfert crimen. Poſt hæc igitur tractanda eſt ipſa relatio criminis quam in præceptis ab eodẽ ſubiectis cuiuis facile eſt recognoſcere. vſq; ad illã partem, quæ ſemper (ſicut in ſuperiore præcepto traditum eſt) propoſitionem habet quaſi deliberatiuam, quæ ex vtilitatis honeſtatiſq; partibus quid agendum eſt, quaſi res in conſultatione ſit, declaratur. Defenſor habebit cuncta contraria. ſed ſi incidentes conſtitutiones aliæ fuerint, omnia ex earum diuerſa parte tractabit. Item per præcepta conuertendo modum, ad ſuam partem argumentãdo deducit eum, locis communibus tam accuſatori quã defenſori da

Defenſor autem quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ, in iis ipſe quoq; ex iiſdem conſtitutionibus defenſionem comparabit, cæteros autem omneis locos, qui ad ipſam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit.

Loci autem communes erunt accuſatoris in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroq; fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſoris eſt nullum factum inutile, neq; turpe, neq; item utile, neque honeſtum putari oportere, niſi quo animo, quo tempore, qua de cauſa factum ſit intelligatur. Qui locus ita communis eſt, ut bene tractatus in hac cauſa, magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficii magnitudo ex utilitate, aut honeſtate, aut facti neceſſitate demonſtratur. Et tertius, per quem res expreſſa uerbis ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipſi ſe quoq; idem facturos fuiſſe arbitrentur, ſi ſibi illa res atq; ea faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet. Relatio criminis eſt, cum reus qui id quod arguitur confeſſus, alterius ſe inductum peccato iure feciſſe demonſtrat. Ea eſt huiuſmodi. Horatius occiſis tribus Curiatiibus, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe uictor recepit. Is animaduertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem, ſponſi autem nomen appellantẽ identidẽ Curiatis cum gemitu, & lamentatione. indigne paſſus, uirginem occidit accuſatur. Intentio eſt: Iniuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt: Iure occidi. Quæſtio eſt: Iure'ne occiderit. Ratio eſt: Illa enim hoſtiũ mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum Roma. uiciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt: tamen à fratre indemnatam necari nõ oportuit. Ex qua indicatio fit: Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret, de fratris, & populi Romani uictoria non gauderet; oportuerit'ne eam à fratre indemnatam necari.

Hoc in genere cauſæ, primum, ſi quid ex cæteris dabitur conſtitutionibus ſumi oportebit, ſicut in comparatione præceptum eſt. Poſtea ſi qua facultas erit, per aliquã conſtitutionem, illum in quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius eſſe illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quã quod ipſe ſuſceperit. Poſtea tranſlationis partibus uti, & oſtendere à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut ſtatui de ea re conuenerit, ac ſimul oſtendere non oportuiſſe ante ſupplicium, quã iudicium interponere. Tum leges quoq;, & iudicia demonſtrãda ſunt per quæ potuerit id peccatum, quod ſponte ſua reus punitus ſit moribus, & iudicio uindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe qui conferat, iudicium fieri noluerit, & id quod iudicatum non ſit, pro infecto haberi oportere. Poſtea impudentiam demonſtrare eorum, qui eum nunc apud iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint, & de eo iudicium faciant, de quo iam ipſi ſuppliciũ ſumpſerint. Poſtea pturbationẽ iudicii futuram dicemus, & iudices longius, quã poteſtatẽ habeant progreſſuros, ſi ſimul et de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc ſi conſtitutum ſit, ut peccata homines peccatis, & iniurias iniuriis ulciſcantur, quantum incommodorum conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nũc

tis quos ipſe ſupponit. Poſtea ſi qua facultas erit.) Ante relationem criminis, & eius argumenta, cæteris conſtitutionibus accuſator & reum onerare debebit, & illum defendere in quẽ reus transfert crimen: namq; dici poteſt, Quod feciſti non hoc animo feciſti: quod eſt alterius conſtitutionis: deinde, & ille quem meruiſſe dicis, aut non meruit, aut non hoc pacto meruit: quod vtiq; aliarum eſt conſtitutionum. Ita antequam ex præceptis relationis aliquid agamus, conſtitutionibus reliquis, & circa rei perſonam uti poſſumus, vt eum arguamus, & circa perſonam eius in quem crimen transfertur, vt eum defendentes reum accuſare poſſimus. Poſtea tranſlationis vti partibus.) præſcriptione, Non tibi eam licuit occidere. Deinde negare debebit, audiri oportere id.) vt dicamus, Hodie audiendus tu non es, ſiquidem & tu illam qua punitus es, audire noluiſti. Et id quod iudicatum nõ ſit, pro infecto haberi oportere.) Mentiris, quod dicis ſororẽ fleuiſſe, quia non eſt inde iudicatum. Nunc apud iudices accuſent quam ſine iudicibus ipſi condemnarint.) Modo crimen ingẽs, poſteaquam pœnas ſumpſiſti de ſorore. Ac ſi idem facere ipſe qui nunc accuſat, voluiſſet, ne hoc quidem ipſo quicquam opus fuiſſe iudicio.) vt & hic qui Horatium accuſat, potuiſſet ſine iudicio illam quaſi peccantem occidere. Si vero cæteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullum futurũ.) Soritici ſyllogiſmi fecit formam, qui in infinitum ſemper de incerta rei definitione porrigitur, vt granum, cumulus, aceruus, occidit Horatius, occideret accuſator, ita ſemper ſine iudicio erit pœna. Potuiſſe hunc ipſum de illa ſumere ſupplicium.) quaſi de ſorore. Et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dicto.) Vt dicas iuſtum, honeſtum utile, vel contra: quæ omnia in deliberationis præceptis tractantur. Vt refelli, & in contrariam partem euerti poſſint.) Vt cum ſupra verbi cauſa dictum ſit ab accuſatore, non debuiſſe a fratre interfici ſororẽ dicat hic, magis a fratre debuiſſe. Vt ne ab ipſo quidem, qui feciſſet, in dubium vocaretur.) Vt negare nõ poſſet, quod admiſiſſet, quod hæc victoriam Romanam lugeret. Ex iudiciorum perturbatione.) Quoniam non erat occiſa iudicio, quæ occiſa eſt. Remotio criminis eſt, cum eius intentio fa-

cti, quod ab aduerſario infertur, in alium aut in aliud dimouetur &c.) Definitio. Hæc tertia ſpecies aſſumptiuæ qualitatis, remotio criminis dicitur, quæ definita eſt ſic. Cum intentio facti remouetur, vel in aliū, vel in aliud. ipſa autem remotio nunc rei eſt, nunc cauſæ: ſed ſi cauſa remouetur, vel in hominem remouetur, vel in rem. Si autem res remouetur, tantum in hominem remouetur, vel ab homine. Cauſę remotionem in hominem docuit per exemplū, de legato Rhodiorum, cauſę remotionem in rem, in eodem exemplo oſtendit, cum dixit, mortuo quæſtore ſi legatꝰ viaticum non accepiſſet. Verum præcepta tradit. quibus uteretur accuſator, cum argueret eū qui cauſam facti in hominem remoueret. Et eſt primum, vt accuſator eū defendat, in quē culpa remouetur. ſed ſi hoc nō potuerit; dicat hoc iudicium aliud eſſe, illud aliud. deinde dicat vnicuiq; ſuum eſſe officiū, hunc non potuiſſe peccare, illum reum eſſe poſſe. non debere tamen coniungi defenſionē huius cum illius accuſatione. Hęc in remotionis partibus integris complendis accuſatoris ſunt. Defenſori autem hæc: primum, vt quęcunque accuſator ex aliis conſtitutionibus argumenta fecerit, ſoluat: deinde, accuſet eum cuius cauſa peccaſſe dicit: deinde doceat, ſe aliter facere nec potuiſſe nec debuiſſe: non potuiſſe ex vtilitatis partibus, non debuiſſe ex honeſtatis. de vtroque autem in deliberatiuo genere tractabit. Deinde dicat a ſe omnia facta eſſe, quæ facere potuerit. Percurret omnia uitæ ſuæ præteritæ dicta, facta, conſilia, vt probet ſuam nō fuiſſe culpā, cum hoc non impleuerit. Cum vero cauſa non in hominem, ſed in rem remouetur, omnia eadem præcepta accuſatoris & defenſoris erūt, excepta vel accuſatione hominis in quem remotio fit, vel defenſione rei. Remotio cum ſit, dedit exemplum de adoleſcente, qui porcam tenuit: remouet enim a ſe factum, & dicit non fuiſſe ſuæ poteſtatis facere, vel non facere. Hic naſcitur illud nouum, vt fiat remotio rei non in hominem, ſed ab homine, & exiſtat conſtitutio ab accuſatore, cum dicitur: Quod feciſti, nō tu facere debuiſti. Exemplum dedit de prætore, qui conſules deberent, populum ad arma cō uocauit. Hic præcepta dat, vt exprimamus quid cuiuſq; ſit poteſtatis, quid officii, ex vtilitatis partibus, & honeſtatis, & vt

accuſat, uoluiſſet, ne hoc quidem ipſo quicquam opus fuiſſet iudicio. Si uero cæteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Poſtea demonſtrabitur, ne ſi iudicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo conferatur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſupplicium ſumpſiſſe, quæ ne adducta quidem ſit in iudicium. Deinde poſtulabit, ut legē qua lege fecerit, proferat. Deinde (quemadmodum in comparatione præcipiebamus) ut illud quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quammaxime: ſic in hoc genere oportebit illius culpam, in quē crimen transfertur, cū huius maleficio, qui ſe iure feciſſe dicat, cōparare. Poſtea demonſtrandum eſt, non eſſe illud eiuſmodi, ut ob id hoc fieri conueniret. Extrema eſt, ut in comparatione, aſſumptio iudicationis, et de ea per amplificationem ex deliberationis, præceptis dictio. Defenſor autem, quæ per alias conſtitutiones inducentur, ex iis locis, qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autem relationem comprobabit: Primum augendo eius, in quem refert crimen culpam, & audaciā et quā maxime per indignationem, ſi res feret iuncta conqueſtione ante oculos ponendo. Poſtea leuius demonſtrādo reum punitum, ꝙ ſit ille promeritus, & ſuum ſupplicium cum illius iniuria conferēdo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem conuerti poſſint, quo in genere ſunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare.

Illa autem acerrima accuſatorum criminatio, per quā perturbationem fore omnium iudiciorum demonſtrant, ſi de indemnato ſupplicii ſumēdi poteſtas data ſit, leuabitur. Primum ſi eiuſmodi demonſtrabitur iniuria, ut non modo uiro bono, uerum etiam homini libero uideatur non fuiſſe toleranda. Deinde ita perſpicua, ut ne ab ipſo quidem qui feciſſet, in dubium uocaretur: Deinde eiuſmodi, ut in eam is maxime debuerit animaduertere, qui animaduertit, ut non tam rectum, nō tam fuerit honeſtum in iudicium illam rem peruenire, ꝗ eo modo, atq; ab eo uindicari, quo modo, & ab quo ſit uindicata. Poſtea ſic rem fuiſſe apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atq; hic demonſtrandum eſt rationibus, & rebus ſimilibus, permultas ita atroces, & perſpicuas res eſſe, ut de his non modo non neceſſe ſit ſed ne utile qdē, quin mox iudiciciū fiat expectare.

Locus communis accuſatoris in eum, qui, cum id quod arguitur, negare nō poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atq; hic utilitatis iudiciorum demonſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſuppliciū dederit indemnatus: in eius autem qui ſumpſerit audaciā & crudelitatem, indignatio. Ab defenſore, in eius quem ultus ſit, audaciam cum conqueſtione, rem non ex nomine ipſius negotii, ſed ex conſilio eius qui fecerit, & cauſa & tempore conſiderari oportere: quid mali futurum ſit, aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius, niſi tanta, & tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quā charā eſſe omnibus aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit uindicata.

Remotio criminis eſt, cum eius intentio facti, quod ab aduerſario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartito. Nam tum cauſa, tum res ipſa remouetur.

Cauſæ remotionis hoc nobis exēplo ſit. Rhodii quoſdā

hoc probemus exēplis. deinde adiūgit locos communes, & qui eſſe poſſunt aut indignationis, aut conqueſtionis, vt vterq; ſibi pro ſuis partibus ſumat. In alium, aut in aliud dimouetur.) Aut in perſonam, aut in rem. De vtroq; diſtinctius, & de honeſto, & de vtili. Sin autem in hominem certū, ſed in rem aliq̄ cauſa dimouetur.) Hucuſque in perſonam, nunc in rem cauſa remouetur. Accuſatione alterius, & culpæ depulſione dempta, cæteris ſimiliter vti locis oportebit.) In ſua depulſione reliqua talia perſruet ſi in rem, qualia fuerūt in perſonam.) Ipſius autem rei fit remotio, cum id quod datur crimini, negat neq; ad ſe, neq; ad officium ſuū reus pertinuiſſe.) Nunc remotio rei. nam ſupra cauſæ docuit remotionem & in hominem, & in rem. ſed remotio rei tantum in hominem fit: & fit duobus modis. nā nunc remotio fit rei ab eo qui reus eſt; nunc remotio fit rei ab eo qui accuſator eſt. quod erit nouum, vt ſtatus ab accuſatore naſcatur. Atq; in hoc genere.) remotiuæ conſtitutionis, vbi tantum res, non cauſa remouetur. Conceſſio eſt, per quam non factū ipſum probatur ab reo, ſed vt ignoſcatur, id petitur &c.) Quarta ſpecies eſt in aſſumptiua qualitate, conceſſio. Hanc definit ita, cū non factum purgamus, ſed vt ignoſcatur petimus. Hanc partitur in duo, in purgationem & deprecationem. & purgationē definit ita cum non factum purgamus, ſed voluntatem. Id fieri dicit tripliciter: ſi aut imprudentes faciamus, aut caſu, aut neceſſitate. imprudentiæ dat exemplum de vitulo immolato. Item caſus de eo qui hoſtias præſto non habuit ad diem certum. Item neceſſitatis, de roſtrata naui in portu, vbi non licebat inuenta. Hæc tria exempla iccirco iuncta poſuit, quia eorum omnium ſimilis præceptio eſt. namq; vt & in ſuperioribus ita & hic primum coniecturaliter agendum ab accuſatore. vt id quod reus negat ſe voluntate feciſſe, conſilio factum doceat, ac voluntate. Deinde ſubiungit finitiui ſtatus tractatum, qui, vt ſupra docuit, quadruplex eſt, definitio breuis, aſtrictio definitionis & tertio loco, ſi aſſerit, deductio eſt definitionis ad ſpeciem ſi vero non aſſerit, ſeparatio definitionis a ſpecie. quarto loco fit deſtructio definitionis partis aduerſæ. Verum hic omiſſa deſtructione definitionis partis aduerſæ, reliqua tria cōplebuntur: vt breuiter definiat

caſum

caſum imprudentiam neceſsitatem, deinde adiungit approbationem definitionis per exempla. tertio loco ſeparet a definitione, quod reus fecit: & id oſtendat eſſe diſsimile, quod ſit eius facinus non ignorabile, nõ fortuitum, non neceſſarium. demonſtrabit poſt hæc potuiſſe vitari potuiſſe prouideri. & id doceat, quemadmodum. deinde adiungat accuſator alteram deſcriptionem, per quam nomina alia ſupponat imprudentiæ, caſui, neceſsitati, inertiam, negligentiam, fatuitatem. Poſt hæc illud adiicit, vt excutiamus, ne forte neceſsitas habuerit turpitudinem. vt diſputari poſsit mori melius fuiſſe, ne tantam turpitudinem ſubiremus. Poſt hęc dicit adiungendum eſſe tractatum de iuris & æquitatis natura, de qua & in negotiali qualitate tractatum eſt, & maxime in abſoluta iuridiciali. quæ duæ qualitates ſolis videntur diſtare temporibus, nam rerum tractatu eodem continentur. Poſt hæc dicit adiungenda exẽpla, ſi tamen facultas dabit. in quibus doceamus ſimili de cauſa neſcio quibus veniam non eſſe conceſſam, & adiungamus illis fuiſſe magis tribuendam. Poſtremo ex partibus deliberationis turpe et inutile doceamus eſſe concedi, & magnum periculum futurum, cum tanta res admiſſa ſit, ſi non fuerit a iudicibus vindicata. Cõtra hæc defenſor conuerſione vtetur horum omnium, vt & in ſuperioribus docuimus. maxime autem vt defendat voluntatem, & augeat quod voluntati fuit impedimento, & doceat nihil amplius ſe potuiſſe facere quam fecit. Deinde inducat locum cõmunem, voluntatem ſpectari oportere. deinde conqueſtionem, cum culpa careat, ſe affici ſupplicio, communem hominum eſſe infirmitatem. Loci vero communes accuſatoris hi ſunt, in eum qui confitetur, & alteri peccandi licentiã tribuitur, ſi non de facto, ſed de voluntate quæratur. Defenſoris conqueſtio eſt de calamitate, quod non culpa ſua, ſed vi maiore peccarit. Alter locus, de fortunæ poteſtate, & infirmitate hominum. Tertius locus: animum, non euentum conſiderari. poſt hæc exempla atq; tractatus admonet, quod in omnibus exẽplis ſupra poſitis leges ſint. Vnde neceſſario incidunt tractatus etiam legales. ſed hoc negat eſſe mirandum, quod cauſarũ genera quędam ſimpliciter explicantur, quædam coniuncta

legarunt Athenas. Legatis quæſtores ſumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non ſunt. Accuſantur. Intentio eſt: Proficiſci oportuit. Depulſio eſt: Non oportuit. Quæſtio eſt: Oportuerit'ne. Ratio eſt: Sumptus enim qui de publico dari ſolet, is ab quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt: Vos tamen id, quod publice uobis datum erat negotij, conficere oportebat. Indicatio eſt: Cum iis, qui legati erant, ſumptus qui de publico debebatur, non daretur, oportuerit ne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum ſicut cæteris, ſiquid aut & ex coniecturali, aut definitiua, aut ex alia conſtitutione ſumi poſſit, uideri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoq; cauſam conuenire poterunt.

Accuſator autem, illum, cuius culpa id factum reus dicet, primum defendet, ſi poterit. Sin minus poterit, negabit ad hoc iudicium, illius, ſed huius quem ipſe accuſet, culpam pertinere. Poſtea dicet, ſuo quenque officio conſulere oportere, nec ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare. Deinde ſi ille deliquerit, ſeparatim illum, ſicut hunc accuſari oportere, & non cum huius defenſione coniungi illius accuſationem.

Defenſor autem cum cætera, ſi qua ex aliis incident cõſtitutionibus pertractarit, de ipſa remotione ſic argumentabitur. Primum cuius acciderit culpa demonſtrabit. Deinde cum id aliena culpa accidiſſet, oſtendet ſe aut non potuiſſe, aut non debuiſſe id facere, quod accuſator dicat oportuiſſe. Quòd non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus eſt neceſſitudinis uis implicata demonſtrabit: quòd non debuerit, ex honeſtate conſiderabitur. De utroque diſtinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate: quòd minus quàm conuenerit, factum ſit, culpa id alterius accidiſſe. Deinde in alterius culpa exponenda demonſtrandum eſt, quantum uoluntatis, & ſtudij fuerit in ipſo, & id ſignis confirmandum huiuſmodi, ex cætera diligentia, ex ante factis, aut dictis, atque hoc ipſi utile fuiſſe facere. Inutile autem non facere, & cum cætera uita magis hoc fuiſſe conſentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimouebitur, ut in hac eadem re, ſi quæſtor mortuus eſſet, et idcirco legatis pecunia data non eſſet, accuſatione alterius et culpæ depulſione dẽpta, cæteris ſimiliter uti locis oportebit, et ex cõceſsiõis partibus, quæ conuenient, aſſumere, de quibus poſt nobis dicendum erit.

Loci autem communes iidem utriſque ferè, qui ſuperioribus aſſumptiuis incident. Hi tamen certiſsimi: Accuſatoris, facti indignatio: Defenſoris, cum in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit; ſupplicio reum affici non oportere. Ipſius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad ſe, neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe, nec, ſi quod in eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt huiuſmodi: In eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus quidam adoleſcens nobilis porcam ſuſtinuit iuſſu imperatoris. Fœdere autem ab ſenatu improbato & imperatore Samnitibus dedito, quidam in ſenatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio

ſunt. unde qui omnia precepta cognouerit quicquid perſpexerit in exemplo, tranſlatione locorum neceſſaria perſequetur. nam hic & leges ſint, neceſſario quę legum precepta ſunt, complere debemus: de quibus poſt dicetur. Nunc tantum ea præcepta poſuit, quę conceſsionis, de qua tractatus erat, conuenient. Si quid res ipſa dabit facultatis, coniecturam induci ab accuſatore oportebit, vt dicat accuſator per coniecturam, aut prudentem feciſſe, aut non caſu feciſſe, aut non neceſsitate, ſed voluntate feciſſe. Atq; tum ex his locis iuris atq; æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſiderare, quoniam cõuenit negotiali abſoluta qualitas tractatibus, & diſtat tantummodo tempore: quia negotialis de futuro iuſto agit, abſoluta de præterito. Si aut in his, aut in aliis exemplis ſcripti quoq; controuerſiam adiunctã videbit) Hoc præcepto oſtendit, incidere ſemper legales poſſe controuerſias conſtitutionibus principalibus, nec aliquando legales ſtatus poſſe exiſtere principales. Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti ſed ignoſcendi poſtulatio continetur.) Secunda pars conceſsionis deprecatio eſt. Hanc definiuit ita, cum non factum defendimus, ſed aperte veniam poſtulamus. Hoc autem actionis genus non frequenter incurrit in iudiciis, ſed in Senatu aliquoties, & apud populum. Dat exemplum vel Quinti Numitorii, vel Syphacis, vbi aperte nulla alia conſtitutione venia poſtulata ſit, ſubiungit præcepta, primo eius qui vt ignoſcatur poſtulat vt ſua beneficia commemoret, ſi qua habuerit in vita præterita, & ea doceat eſſe maiora quam eſſet factum vnde reus eſt. deinde maiorum ſuorum beneficia oſtendat, deinde dicat ſe non odio neque crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed ſtultitia, aut alicuius impulſu, deinde polliceatur, ſe alicubi profuturum. deinde oſtendat ſe conſanguineum magnis ac principalibus viris, vel amicum, deinde amplitudinem ſuam & voluntatis & generis, & eorũ volũtatem oſtendat qui de ſe iudicẽt, & omnia quæ perſonæ amplitudinem honeſtatemq; demonſtrẽt ea aggeret. ſed hæc cum cõqueſtione potius quam cum arrogantia. Poſt hęc adiungere exempla debet, in quibus doceat, aut ſimili de cauſa ignotũ multis, aut maiora

eſt: Dedi oportet. Depulſio eſt: Non oportet. Quæſtio eſt: Oporteat'ne. Ratio eſt: Non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cum et id ætatis non haberem & priuatus eſſem, & eſſet ſumma cum authoritate & poteſtate imperator, qui uideret ut ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt: Attamen, quoniam tu particeps factus es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te conuenit. Indicatio eſt: Cum is qui poteſtatis nihil habuerit iuſſu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus'ne ſit hoſtibus, nec'ne. Hoc genus cauſæ à ſuperiore hoc differt, quòd in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id quod fieri dicat accuſator oportuiſſe: ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ uoluntati ſuæ fuerit impedimento, ſine conceſſionis partibus. Nam earum quædam maior uis eſt, quod paulo poſt intelligetur. In hoc autem non accuſare alterum, nec culpam in alium transferre debet, ſed demonſtrare eam rem nec ad ſe, nec ad poteſtatem, neq; ad officium ſuum pertinuiſſe, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quòd accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Vt ſi quis eum accuſet, qui cum prætor eſſet in expeditionem ad arma populum uocarit, cum conſules adeſſent. Nam ut in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio, ac poteſtate factum dimouebat, ſic in hoc ab eius officio ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum remouendo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab utroque ex omnibus partibus honeſtatis, & omnibus utilitatis partibus, exemplis, ſignis, ratiocinando quid cuiusque officij, iuris, poteſtatis ſit, quæri oportebit, & fuerit'ne ei, quo de agitur, id iuris officij poteſtatis attributum, nec'ne. Locos autem communes ex ipſa re, ſi quid indignationis ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit.

Conceſſio eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo, ſed ut ignoſcatur, id petitur. Cuius partes ſunt duæ purgatio, et deprecatio.

Purgatio eſt, per quam eius, qui accuſatur, non factum ipſum, ſed uoluntas defenditur. Ea habet parteis tres, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem.

Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid is, qui arguitur, negat. Vt apud quoſdam lex erat, Ne quis Dianæ uitulum immolaret. Nautæ quidam cum aduerſa tempeſtate in alto iactarentur, uouerunt, ſi eo portu quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo qui ibi eſſent, ſe uitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ, eius, cui uitulum immolari non licebat. Imprudentes legis cum exiſſent, uitulum immolauerunt. Accuſantur. Intentio eſt: Vitulum immolaſtis ei Deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt: Neſciui non licere. Infirmatio eſt: Tamen quoniam feciſti, quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt: Cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſit'ne ſupplicio dignus.

Caſus autem infertur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ uis uoluntati obſtitiſſe, ut in hac. Cum Lacedæmonijs lex eſſet, ut hoſtias niſi ad ſacrificiũ quoddã redemptor præbuiſſet, capitale eſſet: hoſtias is, qui redemerat, cum ſacrificij dies inſtaret in urbem ex agro cœpit agere, tum ſubito magnis commotus tempeſtatibus fluuius Eurotas, is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus, & uehemens factus eſt, ut eo traduci uictimæ nullo modo poſſent. Redemptor ſuæ uoluntatis oſtendendæ cauſa hoſtias conſtituit omnes in littore, ut qui trans flumen eſſent, uidere poſſent. Cum omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis accerſierunt. Intentio eſt: Hoſtiæ, quas debuiſti ad ſacrificium præſto non fuerunt. Depulſio eſt, conceſſio. Ratio: Flumen enim ſubito accreuerit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt: Tamen quoniam quod lex iubet, factum non eſt, ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt: Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicio'ne dignus ſit.

Neceſſitudo autem infertur, cum ui quadam reus id quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo. Lex eſt apud Rhodios, ut ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet, uis uentorum inuitis nautis, Rhodiorum in portũ nauim coegit. Quæſtor nauim populi uocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio eſt: Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt: Depulſio eſt, conceſſio. Ratio: Vi & neceſſario ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt: Nauim ex lege tamen populi eſſe oportet. Iudicatio eſt: Cum roſtratam nauim in portu deprehenſam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis ui tempeſtatis in portum coniecta ſit, oporteat'ne eam publicari. Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quòd ſimilis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, ſi quid res ipſa dabit facultatis, coniecturam ab accuſatore induci oportebit: ut id quod

uoluntate

conceſſa delicta. deinde doceat ſe in poteſtate item fuiſſe, & id ignouiſſe q̃ pluriimis. Poſtremo ipſum peccatum extenuare debebit, comparare, propter paruum admiſſum ſe hominem tali honore excellentem, ſupplicio affici non oportere, quo afficiũtur cæteri qui maiora committunt. Hæc confirmare locis communibus, qui ad captandam miſericordiam in primo lib. uidentur expoſiti. Sed contra hunc qui dicit, primum maleficium augebit. deinde dicet, nihil imprudenter factum, ſed crudeliter & inimice omnia. Ipſum immiſericordem. immitem, ſuperbum, inimicum ſemper fuiſſe, amicum nunq̃ futurum. & ſi beneficia protulerit ille qui veniam petit, is qui contra dicit, docere debebit, cauſa alia, non beniuolentia præſtitum: aut aliud malis poſtea conſecutum, & hoc malo beneficia ſuperiora deleta: aut leuiora beneficia maleficiis, aut vt honor habitus eſt benefactis p maleficio pœna ſumatur. Deinde vt per locum communem dicat turpe eſſe & inutile ignoſci. deinde optatum fuiſſe, vt reus aliquando fieret, & nunc non vindicari. Poſtremo cogitare debere, quali animo circa eum fuerit, & quali odio. Loci cõmunes eius erunt, indignatio maleficii, & alter, vt eorum miſereantur qui fortuna, non malitia peccauerint. Nam & in ſenatu de Syphace diu deliberatum eſt, &c.) Ita hic docet poſtulãſam eſſe veniam per deprecationem. nam ſemper animo bono in populum fuiſſe, non tã facile probabat, cum coniecturali conſtitutione vteretur. Ita excludebatur eius coniectura, quia factum negabatur, quod erga populum Romanum bono animo fuiſſet, & relinquebatur ſola deprecatio.

uoluntate factum negabitur, conſulto factum ſuſpicione aliqua demonſtretur. Deinde inducere definitionem neceßitudinis, ant caſus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuiſſe uideatur, aut caſus, aut neceßitudo, & ab his id quod reus inſtrat, ſeparare, id eſt oſtendere dißimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium fuerit. Poſtea demonſtrare, potuiſſe euitari; & hac ratione prouideri potuiſſe, ſi hoc, aut illud feciſſet; aut niſi feciſſet, praecaueri. & definitionibus oſtendere non hanc imprudentiam, aut caſum, aut neceßitudinem, ſed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac ſi qua neceßitudo turpitudinem uidebitur habere, oportebit per locorum communium implicationē redarguentem demonſtrare, quiduis perpeti, mori deniq; ſatius fuiſſe, quàm eiuſmodi neceßitudini obtemperare. Atque tū ex ijs locis de quibus in negotiali parte dictum eſt, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſiderare. Atque hoc in loco, ſi facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in ſimili excuſatione non ſit ignotum: & contentione, magis illis ignoſcendum fuiſſe, & ex deliberationis partibus turpe, aut inutile eſſe concedi eam rē, quæ ab aduerſario commiſſa ſit permagnum eſſe, & magno futurum detrimento, ſi ea res ab ijs qui poteſtatem habent iudicandi, neglecta ſit. Defenſor autem conuerſis omnibus his partibus poterit uti. Maxime autem in uoluntate defendēda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ uoluntati fuerit impedimento, & ſe plus quàm fecerit facere non potuiſſe, & in omnibus rebus uoluntatem ſpectari oportere & ſe conuinci non poſſe quòd nō abſit à culpa, & ex ſuo nomine communem hominum infirmitatem poſſe damnari. Deinde nihil indignius eſſe, quàm eū qui culpa caret ſupplicio non carere Loci autem communes accuſatoris unus in confeßione, & alter quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, ut nō de facto, ſed de facti cauſa quæratur. Defenſoris autem conqueſtio calamitatis eius, quæ non culpa, ſed ui maiore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & uti ſuum animum, nō euentum conſiderent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, et crudelitatis aduerſariorū indignationem ineſſe oportebit.

Ac neminem mirari conuenit, ſi aut in ijs, aut in alijs exēplis ſcripti quoq; controuerſiam adiunctam uidebit; Quo de genere poſt erit nobis ſeparatim dicendum, propterea quòd quædam genera cauſarum ſimpliciter, & ex ſua ui conſiderātur, quædam autem ſibi aliud quoq; aliquod controuerſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile, in unamquanq; cauſam transferre, quod ex eo quoque genere conueniet. ut in his exemplis conceßionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto, & ſententia nominatur. Sed quia de conceßione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto & ſententia dicemus. Nunc in alteram conceßionis partem conſiderationem intendemus.

Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continetur, hoc genus uix in iudicio probari poteſt, ideo quòd conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorū uindex eſſe debet, ut ignoſcat impetrare. Quare parte eius generis, cum cauſam non in eo conſtitueris, uti licebit. Vt ſi pro aliquo claro, aut forti uiro, cuius in Rempublicā multa ſint beneficia, dixeris, poßis, cum uidearis non uti deprecatione, uti tamen ad hunc modum: Quòd ſi iudices hic pro ſuis beneficijs, pro ſuo ſtudio, quod in uos habuit ſemper, tali ſuo tempore multorum ſuorum recte factorum cauſa, uni delicto ut ignoſceretis poſtularet; tam dignum ueſtra manſuetudine, quàm uirtute huius eſſet iudices à uobis hanc rem hoc poſtulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoſcendi uolūtatem ducere Quare hoc genus, quanquam in iudicijs non uerſatur, niſi quadam ex parte, tamen quia & pars ipſa inducenda nonnunquam eſt, & in ſenatu, aut concilio ſæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in ſenatu, & in conſilio de Siphace diu deliberatum eſt, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius concilium diu ductum eſt, & magis in hoc quidem ignoſcendi, quàm cognoſcendi poſtulatio ualuit. Nam ſemper animo bono ſe in populum Roma. fuiſſe non tam facile probabat, cum coniecturali conſtitutione uteretur, quàm ut propter poſterius beneficium ſibi ignoſceretur, cum deprecationis parteis adiungeret. Oportebit igitur eum, qui ſibi ut ignoſcatur, poſtulabit, commemorare, ſi qua ſua poterit beneficia; & ſi poterit, oſtendere ea maiora eſſe, quàm hæc quæ deliquerit: ut plus ab eo boni, quā mali profectum eſſe uideatur. Deinde maiorum ſuorum beneficia, ſi qua extabunt, proferre. Deinde oſtendere non odio, neq; crudelitate feciſſe, quod fecerit, ſed aut ſtultitia, aut impulſu alicuius, aut aliqua honeſta, aut probabili cauſa. Poſtea polliceri, & confirmare ſe & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui ſibi ignouerint, confirmatum, omni tempore a tali ratione abfuturum. Deinde ſpem oſtendere aliquo ſe in loco, magno ijs, qui ſibi conceſſerint, uſui futurum. Poſtea ſi facultas erit, ſe aut conſanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum eſſe demonſtrabit, & amplitudinem ſuæ uoluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui ſe ſaluum uelint, & dignitatem oſtendere, & cætera ea, quæ perſonis ad honeſtatem, & amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit, ut honore potius aliquo, quàm ullo ſupplicio dignus eſſe uideatur. Deinde cæteros proferre, quibus maiora delicta conceſſa ſunt, ac multum proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum ut quam minimum obfuiſſe uideatur, & aut turpe, aut inutile demonſtrandum tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis communibus miſericordiam captare oportebit, ex ijs præceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita.

Aduerſarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicet. Ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe, & ſi poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſſe, & amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia reus proferet, aut aliqua de cauſa facta, non propter beneuolentiam demonſtrabit, aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum, aut illa omnia maleficijs eſſe deleta, aut leuiora beneficia, quàm maleficia, aut cum beneficijs honos habitus ſit: pro maleficio pœnam ſumi oportere. Deinde turpe eſſe, aut inutile ignoſci. Deinde de quo, ut poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate non uti, ſummam eſſe ſtultitiam, & cogitare oportere quem animum in eum, uel quale odium habuerint. Locus autem communis, erit indignatio maleficij: & alter locus, eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſerijs ſint.

DE PRAEMIO ET POENA.

QVoniam igitur in generali conſtitutione tam diu propter eius partium multitudinem cõmoramur; ne forte uarietate, & diſsimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid ẽt nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum uidetur. Iuridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui, et ini qui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas, in quibus de æquo, et iniquo quæritur expoſuimus. Nunc reſtat ut de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex præmij alicuius petitione conſtant. Nam & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur, et à ſenatu, aut concilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conuenit arbitrari nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in ſenatu agatur ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem ſententiarum quoq; ratio accõmodetur, id non, ſi per ſentẽtiæ dictionem agitur, deliberatiuum eſt. Sed quia de homine ſtatuitur, iudiciale eſt habendum. Omnino autem qui diligenter omnium cauſarum uim, & naturam cognouerit, cũ genere primo, tum ẽt forma eas intelliget diſsidere.

Cæteris autem partibus aptas inter ſe omneis, & aliã in aliam implicatam uidebit. Nunc de præmijs conſideremus. L. Licinius Craſſus conſul quoſdam in citeriore Gallia, nullo illuſtri neq; certo duce, neque eo nomine, neq; numero præditos, ut digni eſſent, qui hoſtes Roma. po. eſſe dicerentur, quòd tamen excurſionibus, & latrocinijs infeſtam prouinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit. Romam redijt, triũphum ab ſenatu poſtulat. Hic, ut & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum ſupponendis ad iudicationem peruenire, propterea quòd niſi alia quoq; incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit iudicatio, & in quæſtione ipſa cõtinebitur. In deprecatione, huiuſmodi: Oporteat'ne pœna affici. In hac, huiuſmodi: Oporteat'ne præmium dari. Nunc ad præmij quæſtionem appoſitos locos exponemus. Ratio igitur præmij quatuor eſt in parteis diſtributa. In beneficia, in hominẽ, in præmij genus, in facultates. Beneficia ex ſua ui, ex tẽpore ex animo eius qui fecerit, ex caſu conſiderãtur. Ex ſua ui quæruntur, hoc modo: Magna an parua, facilia an difficilia, ſingularia ſint an uulgaria, uera an falſa quadam ex oratione honeſtentur. Ex tempore autem, ſi tum cum indigeremus, cum cæteri non poſſent, aut nollent opitulari, ſi tum cum ſpes deſeruiſſet opitulatus ſit. Ex animo, ſi non ſui commodi cauſa, ſed eo conſilio fecit omnia, ut hoc conficere poſſet. Ex caſu, ſi non fortuna, ſed induſtria factum uidebitur, aut ſi induſtriæ fortuna obſtiterit. In hominem autem quibus rationibus uixerit, quid ſumptus; in eam rem, aut laboris inſumpſerit, & ſi quid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium ſibi poſtulet, num aliquando ipſe talem ob cauſam aliquem præmio affici negarit oportere, aut num iam ſatis pro eo, quod fecerit honos habitus ſit, aut num neceſſe fuerit ei facere id quod fecerit, aut num huiuſmodi ſit factũ, ut niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, nõ quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmiũ petat & ſpẽ incertam certo uendidit præmio: aut num quo

QVoniam ergo in generali conſtitutione tã diu propter eius partiũ multitudinem cõmoramur, & cæte ra.) Omnes quatuor conſtitutiones cum ſuis ſpeciebus expoſuit. Supererat iam de controuerſiis legalibus diſputari. ſed quoniam partitus qualitatem, ſpecies ei duas dederat, iuridicialem & negotialem, ipſamq; rurſus iuridicialem diuident in abſolutam & aſſumptiuam, ſpecie, ei duas dederat, iuridicialem ipſam ita definierat, vt in ea æqui & iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæreretur: æqui & iniqui natura in omnibus expoſita eſt ſupra tractatibus circa omnes ſpecies iuridicialis. vnde nunc neceſſario admonet, de pœnæ ac præmii ratione eſſe tractandum, quod multa exiſtunt genera cauſarum ex præmii petitione ſimiliter & pœnæ. nam Cicero de præmio tantum loquitur. Nos tamen & ad pœnæ actionem ratione tradita, præceptum de præmio per ſimilitudinẽ transferemus. Petuntur, inquit, præmia, & apud iudices, & in ſenatu, & in aliquo conſilio. Hic admonet, quod in ſenatu dixit, ne quis arbitretur de deliberatiuo dicendi genere ſumptum eſſe tractatum, cum de iudiciali genere dicendi omnis tractatus haberetur. Hoc, inquit, neminem moueat, quoniam & apud ſenatum licet ſententiæ dictio ſit. Quod dicendi genus deliberatiuæ conuenit. tamen iudiciale genus dicendi eſt exiſtimandũ, cũ e in ſenatu licẽt de pbãdo hõie, improbandoq; tractetur. & oĩno, inquit, iſta tria genera cauſarum forma quadam & primo genere diſtant, altiore tamen & pleniore intellectu implicita ſibi & connexa, ſuis partibus continentur. Nam primo & apud iudices de præmio ſæpe accuſatoꝝ quæritur, & cætera.) Accuſatoribus lege præmia dabantur hoc ipſo quod accuſabãt. exemplum dat Tullius in Diuinatione: Nullo præmio adductus ſum. item, Non enim ſpolia Caii Verris concupiui. Id ſi non per ſententiæ dictionem agitur, deliberatiuũ eſt. & cætera.) Deliberatiuũ enim ſic definierat, vt diceret: Cum res poſita in conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Ergo cum agitur in ſenatu de homine probando, vel improbando non deliberatiua exinde dicenda eſt, quia habet ſententiæ dictionem: ſed iudicialis cauſa magis, quia de homine probando, improbandoq; tractatur. Nunc de præmiis conſideremus, &c.) Hinc dare præcepta incipit, quæ ſeruanda ſunt cum præmium poſtulamus: quod ſolum ſupererat de conſtitutione iuridiciali tractata, vt natura æqui & recti, aut præmii & pœnæ ratio quæratur. Dat exemplum in quo præmium poſtulatur, de eo qui triumphum petit. poſt quod exemplum admonet, neque hic, neque in deprecatione nos facta intentione, & depulſione, & nata quæſtione, aut rationem inquirere, aut depulſionem rationis, ſed ipſam eſſe iudicationem, quæ ſit quæſtio. In deprecatione hoc modo: Oporteat'ne affici pœna. In præmij petitione Oporteat'ne dari præmium. Diuidit ergo dicenda in præmii petitione in quatuor, in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates: quibus ſingulis partes certas ipſe ſupponit. ſimulq; docuit locos communes, quos tantum in his partibus ex quatuor habemus, in præmij genere, & in facultatibus. Hæ enim duæ partes affectus tenent: & poſſunt audientes publicæ rationis præmium, & facultas plurimũ commouere. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt. Nunc de his controuerſiis quæ in ſcripto verſantur dicendum videtur.

ſupplicium aliquod uitet, eo præmio poſtulet, uti de ſe præiudicium factum eſſe uideatur. In præmij autē genere, quid, & quantum, & quam ob rem poſtuletur, & quo, & quanto quæq; res præmio digna ſit, conſiderabitur. Deinde apud maiores quibus hominibus, et quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur. Deinde, ne is honos nimiū peruagetur. Atq; hic eius, qui contra aliquem præmium poſtulantem dicet, locus erit communis, præmia uirtutis & officij ſancta & caſta eſſe oportere, neq; ea aut cum improbis cōmunicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis præmio peruulgato. Quæ enim rara & ardua ſint, ea ex præmio pulchra, & iucunda hominibus uideri. Et tertius, ſi exiſtāt qui apud maiores noſtros ob egregiam uirtutem tali honore dignati ſunt, nonne de ſua gloria, cum pari præmio tales homines affici uideant, delibari putent? & eorum enumeratio, & cum eis quos contra dicat, comparatio. Eius autem qui præmium petet facti ſui amplificatio, & eorum qui præmio affecti ſunt, cū ſuis factis contentio. Deinde cæteros à uirtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio non ſit affectus.

Facultates autem conſiderantur cum aliquod pecuniariū præmium poſtulatur, in quo utrum copia'ne ſit agri, uectigalium, pecuniæ, an penuria conſideratur.

Loci communes: facultates augere, non minuere oportere: & impudentem eſſe, qui pro beneficio non gratiam, uerū mercedem poſtulet. contra autem, de pecunia ratiocinari ſordidum eſſe, cum de gratia referenda deliberetur, & ſe non pretium facto, ſed honorem, ita ut factitatum ſit pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt: nunc de iis controuerſiis quæ in ſcripto uerſantur, dicendum uidetur.

DE CONTROVERSIIS *quæ in ſcripto uerſantur.*

IN ſcripto uerſatur controuerſia, cum ex ſcriptionis ratione aliquid dubij naſcitur. Id ſit ex ambiguo, ex ſcripto & ſententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem naſcitur controuerſia, cum quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, quòd ſcriptum duas, plures'ue res ſignificat, ad hunc modum. Paterfamilias, cum filium heredem faceret, uaſorum argenteorum centum pōdo uxori ſuæ ſic legauit: Heres meus uxori meæ uaſorum argenteorum pondo centum, quæ uolet dato. Poſt mortem eius uaſa magnifica, & pretioſe cælata petit à filio mater. Ille ſe quæ ipſe uellet, debere dicit. Primum, ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt, non eſſe ambigue ſcriptum propterea quòd omnes in conſuetudine ſermonis ſic uti ſolent eo uerbo uno pluribus'ue in ea ſententia, in qua is qui dicet accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde ex ſuperiore & inferiore ſcriptura docendum id quod quæratur, fieri perſpicuum. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe uerba conſiderentur, omnia, aut pleraq; ambigua uiſum iri: Quæ autem ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex cæteris eius ſcriptis, ex factis, ex dictis, animo, atque uita eius ſumi oportebit; & eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare. ſi quid aut ad id appoſitum ſit, quod nos interpretemur, aut ei, qđ aduerſarius intelligat aduerſetur. Nam facile, quid ueriſimile ſit eum uoluiſſe, qui ſcripſit ex omni ſcriptura, et ex perſona ſcriptoris, atq; iis rebus, quæ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur: Deinde erit demonſtrandum, ſi quid ex ipſa re dabitur facultatis, id quod aduerſarius intelligat, multo minus commode fieri poſſe, quàm quod nos accipimus, quòd illius rei neque adminiſtratio neq; exitus ullus extet; nos quod dicamus, facile & commode tranſigi poſſe; ut in hac lege; (nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur;) Meretrix coronam auream ne habeto; ſi habuerit, publica eſto. Contra eum, qui meretricē publicari dicat ex lege

COnſtitutiones rationales eſſe ſtatus, & in primo docuimus, & ipſos eſſe principales. hoc quemadmodū complere mus in dicendo ſuperiore tractatu docuit. Sed quia ſunt præter ea genera controuerſiarū q̄ verſant in ſcripto, quę incidūt cōſtitutionibus, quę ipſa quinq; ſunt neceſſario etiam de his dat pręcepta. (In ſcripto verſatur cōtrouerſia, & cętera.) Sunt autem controuerſię quinq; : ambiguitas, ſcriptū & volūtas, leges contrarię, ratiocinatio, & definitio. Scripti autem controuerſia eſt, cum in quocūque ſcripto naſcitur controuerſia, aut in legibus, teſtamentis, pactis & dictis, & cæteris quæ in ſcriptura ſunt. Ergo principalis eſt ambiguitas, quia ita ordinem fecit, cuius definitio adhibita eſt. Cum quid ſenſerit ſcriptor obſcurum eſt. Ideo quia duas aut plures res ſignificat. Huic exēplum dedit, vt hæres daret vaſa cælata vxori quæ vellet. Quoniam, vt diximus, conſtitutiones non ſunt, ſed incidentes ſunt controuerſiæ, non conſtituit quæ ſit intentio, quæ depulſio : n. quę quæ ratio, & refutatio rationis, & quæ iudicatio : ſed continuo dat præcepta, quæ ſunt parti utrique communia. Sunt autem hęc. Primū vt oſtendamus ambiguū, et doceamus locutionis ipſius conſuetudinem : deinde ut ſuperiora verba, & inferiora conſideremus, ex quibus colligamus quæ ſit vera ſententia. Deinde excutiamus perſonam eius qui ſcripſit, vt ex cæteris dictis eius factis ſcriptis animo atque vita quid ſenſerit poſſit intelligi. Deinde excutiamus omne ſcriptū, ne in aliquo verbo aut nos adiuuet aut impugnet aduerſariū. Deinde dicēdū id quod aduerſarius intelligat minus cōmode fieri, quam quod nos intelligamus. Huic pręcepto exemplum dat: Meretrix coronā auream ne habeto, ſi habuerit, publica eſt. Hic enim tractari poteſt, non bene ſentire eū qui publicandam dicit eſſe meretricem, quia publicæ meretricis nullus eſt uſus, nulla adminiſtratio, hoc eſt nullum quodammodo vectigal. in auro vero publicando magnam eſſe vtilitatem. Poſt hęc adiūgit vtilitatē præcepti, vt interpretemur quanto vtilior res, aut honeſtior pręteream tūr, ſi id intellectum fuerit quod aduerſarius interpretatur. Hoc autem apertius fiet, ſi id qđ nos interpretamur, doceamus eſſe honeſtū, vtile, neceſſarium. Sed quoniā ſcripti cōtrouerſia, ſicuti ſupra docuimus, poteſt eſſe et in teſtamēto et hoc exēplū dedit, poteſt aūt eē & in lege. adiecit itaq; pręcepta: ſi ambiguitas fuerit in lege, vti quęramus ne forte qđ aduerſarii intelligant. alia lege cautum ſit. Deinde vti dicamus quemadmodū ſcribi oportuiſſet, ſi id ſentiret quod aduerſarii dicūt, ille qui ſcripſit. Huius pcepti & argumēti de themate ſupra poſito ſumpſit exēplum, vt doceat ſcriptorem ſi heredi conſulere vellet, vt ea uaſa daret quę illi cōmodum erat dare, non ſcriberet quæ vellet. Hoc enim non aſcripto, quę heres vellet ipſe daret. nunc quia aſcripſit, vtrique eorum cautū voluit: quia hoc nō aſcripto, cōſuluiſſet heredi. Ergo concludit pręceptū, in huiuſmodi cauſis ita debere tractari: Si hoc modo ſenſiſſet, illo uerbo uſus eſſet: ſi hoc non eſſet, illo loco verbū poſuiſſet, aut nō poſuiſſet. Deinde adiungit pręceptū, vti quęramus hoc quo tempore ſcriptū ſit, quod ſcriptum eſt. quia ex hoc intelligitur voluntas ſcriptoris deinde quaſi deliberatiuo modo tractādum quid vtilius, quid honeſtius ſit. Eſſe au-

tem locos cõmunes vtriq; parti, ſi quid per amplificationem dici poſſit. Quod illius rei neq; adminiſtratio, &c.) Quã aduerſarius dicit. Nihil enim prohibet fictã exempli loco ponere, &c.) Fictam materiam.i.theticam legem ſine certa perſona. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo cõtrouerſia, &c.) Nõ in aliqua alia ſcriptura. Alia in lege cautum eſſe doceat, &c.) id eſt, quo modo tu intelligis.

Permultum autem proficiet illud demonſtrare, & cætera.) Adiungit aliud præceptũ, eſſe conſiderandum quemadmodũ ſcribi poſſit ab eo qui ſcripſit, ſi ſic ſenſiſſet quemadmodum dicit aduerſarius. Ex ſcripto & ſententia controuerſia cõſiſtit, &c.) Legales controuerſię ſunt quinque, quæ extra conſtitutiones tractatus ſuos habent. ex his Tullius primã tractauit ambiguitatem. Scriptum, & voluntas nunc explicatur. Scriptum autẽ omne accipere debemus, quicquid in legibus, aut in teſtamentis, aut edictis, aut in omnibus ſcriptis intelligitur. Hoc definiuit ita: Cum alter utitur verbis quæ ſcripta ſunt, alter ſcriptoris ſentẽtiam interpretatur, & ad id quod ſcriptum eſt, animũ ſcribentis adiungit. Is tamen qui ſententia vtitur, duplici modo affert ſententiam ſcriptoris. aut.n. ſemp dicit ſcripti eius vnum eundemq; ſenſum eſſe, aut ad tempus: aut ex euentu accipi oportere id quod ſenſit ille qui ſcripſit. Dat exemplum, quemadmodum vnum & idem ſemper intelligatur in ſentẽtia ſcriptoris. Cum hęres ſecundus inſtitutus interpretatur ſe hęredẽ eſſe iuſtũ, ſiue natus filius eſſet, vt his hæres eſſet, q natus fuerat: ſiue natus non fuiſſet, vt alius nullus eſſet q̃ ipſe qui ſecũdus eſt inſtitutus. Hanc ſententiam vnam memorat, & ſemp eandem eſſe. At vero cum ſententia ſcriptoris ita exponitur vt ex facto, aut ex euentu ad tempus interpretanda ſit, docet omnes ſub qualitate aſſumptiuę partis in hoc genere contineri, in qua compẽſatio eſt, aut relatio criminis aut remotio, aut cõceſſio. In his enim omnibus ſpeciebus aſſumptiuæ qualitatis neceſſario lex præcedit, quę cum ſcriptum habeat, habebit & ſententiam, quam is qui ea vtitur dicit ad tempus accõmodari. Dat exemplũ, & docet nõ ad idem ſpectare in his exẽplis ſententiam ſcriptoris, ſed ex tẽpore ſemper intelligi. Poſt hæc, ſubiungit præcepta, quibus vti debet is qui ſcriptum defendit, & is qui ſcripto ſe tuetur. Sunt

ge oportere, poſſet dici, neq; adminiſtrationem eſſe ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda. at in auro publicando & adminiſtrationem, & exitum facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe.

Ac diligenter illud quoq; attendere oportebit, num illo probato, quod aduerſarius intelligat utilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, à ſcriptore neglecta uideatur. Id fiet, ſi id quod nos demonſtrabimus, honeſtum, aut utile, aut neceſſarium demonſtrabimus, & ſi id quod ab aduerſarijs dicetur, minime eiuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controuerſia, dare operam oportebit, ut de eo quod aduerſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur. Permultum aũt proficiet illud demonſtrare quẽadmodum ſcripſiſſet, ſi id quod aduerſarius accipiat, fieri aut intelligi uoluiſſet, ut in hac cauſa, in qua de uaſis argenteis, quæritur, poßit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcribi, quæ uolet, ſi hæredis uoluntati permitteret. eo enim non adſcripto nihil ineſſe dubitationis, quin hæres, quæ ipſe uellet, daret. Amẽtiæ igitur fuiſſe, cum hæredi uellet cauere, id adſcribere, quo non adſcripto nihilo minus hæredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis uti oportebit. Si hoc modo ſcripſiſſet, iſto uerbo uſus non eſſet; non iſto loco uerbum iſtud collocaſſet. nam ex his ſentẽtia ſcriptoris maxima perſpicitur. Deinde quo tempore ſcriptum ſit, quærendum eſt, ut quod cum uoluiſſe in eiuſmodi tempore ueriſimile ſit intelligatur. Poſt ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honeſtius, & illi ad ſcribendum & his ad comprobãdum ſit demonſtrãdum, & ex his ſi qd amplificationis dabitur, cõmunibus utrinque locis uti oportebit.

Ex ſcripto & ſententia controuerſia conſiſtit, cum alter uerbis ipſis quæ ſcripta ſunt, utitur; alter ad id quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris aũt ſententia ab eo, qui ſententia ſe defendet, tũ ſemper ad idem ſpectare, & idẽ uelle demonſtrabitur, tũ aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id quod inſtituit, accommodabitur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo. Paterfamilias, cum liberorum nihil haberet, uxorẽ autem haberet, in teſtamẽto ita ſcripſit. Si mihi filius genitus fuerit unus, pluresue, is mihi hæres eſto. Deinde, quæ aſſolent. Poſtea Si filius ante moritur, quàm in tutelam ſuam uenerit, tu mihi, dicebat, ſecundus hæres eſto. Filius non eſt natus: ambigunt agnati cum eo, qui eſt ſecundus hæres, ſi filius ante, quàm in tutelam ſuam uenist, mortuus ſit. In hoc genere non poteſt hoc dici ad tempus, ad euentum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari; propterea quòd ea ſola demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet, ſuam eſſe hæreditatem defendit.

Alterũ aũt genus eſt eorum, qui ſententiã inducunt, in quo non ſimplex uoluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem ualeat, ſed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur.

Ea partibus iudicialis aſſumptiuæ maxime ſuſtinetur. Nã tum inducitur comparatio, ut in eo, qui, cum lex aperiri portas noctu uetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quędam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris eſſent, quòd prope muros caſtra hoſtes haberent. Tũ relatio criminis, ut in eo, qui cũ cõmunis lex omniũ hominẽ occidere uetaret, tribunus militẽ ſuum,

aũt hę laudes ſcriptoris. Cõmunis locus in quo docet nihil a iudicib⁹ ſpectari oportere niſi ſcriptũ & magis ſi legitimũ ſcriptũ ſit. Tertio loco debet inducere factum ab aduerſario, poſtea cõparare cum ſcripto id quod factum eſt. deinde dicere, quod iudex in legem iuratus ſit. deinde interrogare qd ſit quod ex aduerſa parte dicatur. Modis autem varijs interrogare, modo iudicem, modo aduerſariũ, modo ipſum ſe cũ admiratione interrogare, & interrogare lege, vtrum ſcriptum neget eſſe ſic quemadmodum loquitur, & an ab aduerſario aliud factum ſit q̃ dicatur, an contradici nihil poſſit, deinde cõcludere. Cum ſcriptũ ita ſit, & ab aduerſario factum, & ita factum non negetur, quod ſumma ſtultitia ſit contradicere. Deinde recitatio ſequitur ipſius ſcripti frequens, & comparatio facti cum ſcripto vario modo, nunc ad te ipſum vt redeas, nunc ad iudices iſta tractes. Sed ad iudices cum dicitur, oſtendendum eſt quid ſequi iudices debeãt: quod duabus de cauſis ſit apud iudices dubitatio, ſi aut obſcure ſcriptũ ſit, aut aduerſarius aliquid neget. at hic vtrunq; manifeſtum eſſe vnde iudices parere legi oporteat, non interpretari legẽ. Poſt hæc ſubiũgunt ea quæ cõtra cum dicũtur qui vtitur ſentẽtia. Et quoniam ſupra diximus ſententia aut idem ſemper ſpectat, aut ad tempus accommodatus. ſi ad idem ſpectare dicit, ſentẽtia, ille qui ſcripto nititur, dicit non oportere nos de voluntate quęrere, cum ſcriptum extet, quod iudicium eſt voluntatis. Deinde incommodum eſſe, ſi hoc inſtituatur, vt ab ſcripto recedatur. nã ſi nec ſcripto res ratũ crederent eſſe, & ſibi debebunt interpretari habere quod ſcripſerint, & iudiciũ incertum ſequẽtur, ſi a ſcripto recedere cœperint. deinde dicere magis voluntatem eum ſequi qui ſcripta defendat, q̃ eũ qui interpretetur. certius enim iudicium eſt voluntatis ipſum ſcriptum. Hæc aduerſus eũ, qui ſententiam ſemper ad idem ſpectare dicit. Sin autem ad tẽpus accommodari ſententiam dicit aduerſarius, debet ille qui ſcripto nititur: negare iuſtum eſſe vt cum aliqs ſe contra legẽ feciſſe fateat, afferat cauſam vel tẽporis vel euentus, vel aliam ſimilẽ. Deide debet dicere, ſemp accuſatorũ fuiſſe, vt cum crimen intẽderẽs, facti cauſam afferent. nunc reorum eſſe, vt cum fecerint quod non licebat, facti ſui afferant cauſam. Poſt

hæc tres locos debet afferere q pro ſcripto nititur. ſunt autem hi: Nulla in lege cauſam contra ſcriptum accipi, in hac lege nõ accipi, hanc cauſam minime accipi. Hęc, vti dixi, debet afferere, ac primum illud in nulla lege cauſam accipiẽdam eſſe. habebit hæc pręcepta, q ſcriptori neq; ingenium defuit ad inueniendda omnia, neq; ſermo ad proferenda. ſi aliquid excipiendum putaret, eſſe cõſuetudinẽ ſcriptor. h9 excipere. Hoc probabit. ſi recites leges quæ habẽt exceptionem. Erit autẽ vehementius, ſi eius ipſius ſcriptoris aliam legem recitet, aut in ipſa lege aliquod caput inueniat, qđ excipiat. Deinde quaſi per definitionem inducere. quõniam nihil aliud eſt cauſam accipere, niſi legem tollere. Idque fieri, ſi cauſa accipiatur, quæ extra legem eſt, id eſt extra ſcriptum. Deinde omnibus peccandi licẽtiam dari, ſi cauſa ſemper accipiatur, & iudicibus errorem mitti, cũ a ſcripto receſſerint, & ſemper cauſas ſequãtur, quę ſcriptæ non ſint. omnes ciues quid agant ignoraturos, ſi ex ſuo conſilio quiſq; agat, & cauſam legi applicet. Poſtremo hos locos inducet, quod omnes actus reipublicæ legibus exerceantur q hi iudicent qui a negotijs ſuis abſint, q iurent in verba certa q nullã excuſationem aut aliquam cauſam recipiant, qua cum teneatur ad iudicaodum abeſſe poſſit: niſi ſi eadem cauſa vtatur, quæ ſit in ipſis legibus inſtituta. quod ſi omnes legibus tenentur, iniquũ eſſe aduerſarios nõ teneri. Deinde per argumẽtationem illam, quæ inductio nominatur explicate, an permittant iudices ad legem addi eam cauſam, qua ſe tuetur aduerſarius. Quod ſi ipſi non permittant, aut etiam ſi velint ipſi addere, populus ſinat, ſi neq; ipſi neque populus permittãt addi cauſam, iniquũ eſſe, vt hodie ita iudicent, quaſi iam cauſa legi videatur aſcripta: indignum eſſe derogari legi, aut abrogari legem, aut ex aliqua parte mutari. Derogari eſt, in vituperationem venire. Abrogari, totam penitus tollere. Tertium vero eſt, cum pars aliqua commutatur, & vertitur. Deinde adiũgere, populum hodie nihil ſcire iniquum eſſe, vt illo inſcio & ignaro aliquid de legibus iudicetur, eſſe certum ferendæ legis tempus. quod ſi aliquis hanc legem ferat, ſcire ſe velle, vt ſi aliquid ſit captioſum aduerſarium'ue, contra dicat. eſſe turpia & inutilia hæc quæ aduerſarii dicunt nunc le-

qui uim ſibi inferre conabatur occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui, cum lex quibus diebus in legationem proficiſceretur, præſtituerat, quia ſumptum nõ dedit quæſtor, profectus non eſt. Tum conceſſio per purgationem, & per imprudentiã, ut in uituli immolatione: & per uim, ut in naui roſtrata: & per caſum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita ſententia inducetur, ut unum quiddam uoluiſſe ſcriptor demonſtretur: aut ſic, ut in eiuſmodi re, & tempore hoc uoluiſſe doceatur. Ergo is, qui ſcriptum defendet his locis plerunq; omnibus, maiore autem parte ſemper poterit uti. Primum ſcriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui iudicent, niſi id quod ſcriptum ſit, ſpectare oportere, & hoc eo magis, ſi legitimum ſcriptum proferetur, id eſt aut lex ipſa, aut ex lege aliquid. Poſtea, quod uehementiſſimum eſt, facti, aut intentionis aduerſariorum cum ipſo ſcripto contentione, quid ſcriptum ſit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locum multis modis uariare oportebit. Tum ipſum ſecum admirantem quidnam cõtradici poſſit, tum ad iudicis officium reuertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut expectare debeat: tum ipſum aduerſarium, quaſi intentantis loco producendo, hoc eſt interrogando, utrum ſcriptum neget eſſe eo modo, an ab ſe contra factum eſſe, aut contra contendi poſſe neget, utrum negare auſus ſit, ſe dicere deſiturum. Si neutrum neget, & contra tamen dicat nihil eſſe, quo hominem impudentiorem quiſquam ſe uiſurum arbitretur: in hoc ita commorari cõueniet, quaſi præterea nihil dicendum ſit, & quaſi contra dici nihil poſſit, ſæpe id quod ſcriptum eſt, recitando, ſæpe cum ſcripto factum aduerſarij confligendo, atq; interdum acriter ad iudicem ipſum reuertendo. Quo in loco iudici demonſtrandum eſt, quod iuratus ſit, quid ſequi debeat, duabus de cauſis iudicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptum ſit obſcure, aut neget aliquid aduerſarius. Cum & ſcriptum ſit aperte & aduerſarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco cõfirmato, tum diluere ea quæ contra dici poterant, oportebit.

Contra autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur, ut in illa de teſtamento, quã poſuimus controuerſia, aut ſi cauſa aſſumptiua inferetur, quam ob rem ſcripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari. Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is qui ſcripto utetur, hoc dicet, non oportere de eius uoluntate nos argumentari, qui ne id facere poſſemus, iudicium nobis reliquerit ſuæ uoluntatis: multa incommoda conſequi, ſi inſtituatur, ut à ſcripto recedatur. Nam ut eos qui aliquid ſcribant, non exiſtimaturos id quod ſcripſerint, ratum futurũ, & eos qui iudicent, certum quod ſequantur, nihil habituros, ſi ſemel à ſcripto recedere conſueuerint.

Quòd ſi uoluntas ſcriptoris conſeruãda ſit, ſe non aduerſarios à uoluntate eius ſtare. Nam multo propius accedere ad ſcriptoris uoluntatem eum, qui ex ipſius eam literis interpretetur, q̃ illum, qui ſententiam ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet, quod ille ſuæ uoluntatis, quaſi imaginem reliquerit; ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur. Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit, primũ erit contradicendum, q̃ abſurdum non negare contra legem feciſſe, ſed quare fecerit, cauſam aliquam inuenire. Deinde

gem qualiſcunq; ſit debere ſeruari. Poſt populo ſi diſpliceat, licentiam commodari, vt vel abroget, vel corrigat legem. Deinde poſtremo loco concludet, neminem permiſſurum ſuiſſe de populo, vt aduerſarius hanc cauſam adderet legi, etiã ſi ſine alicuius periculo hoc fieri poſſet. Cum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtratur.) ſemper hoc eſſe in hac lege, q ſenſerit ſcriptor. Vt q nos ſenſiſſe ſcriptorẽ dicimus.) id eſt ad quam ſententiam ſcripta verba accommodamus, ipſa ſemper ſit, neq; aliquo tempore mutetur, ne exiſtat aliquando diuerſa. Interdum inquit is qui ſe ſentẽtia defendit, contra ſcriptum ſic dicit, hoc ſenſiſſe ſcriptorem, vt non ſemper idem ſit, quod ſenſiſſe dicitur. Sed pro tempore, pro euentu ſit alia atq; alia ſententia. & his duobus præceptis ſupponit exẽpla. Semper ad idem ſpectare hoc modo.) Vnius partis vel præcepti, & tractatus exẽplum. Quam ſuam in tutelam venerint.) inter annos quatuordecim, quibus expletis poteſt facere teſtamentũ. Cum eo qui eſt hæres.) Secundus ſcilicet. & tunc hæres, ſi filius ante q̃ in ſuam tutelam veniat moriatur. in hoc genere non poteſt hoc dici, quod interpretatur ſcripti ſemper eandem ſententiam nõ ad tempus accõmodari. Qua fretus & ille qui contra ſcriptũ dicit.) id eſt, ſecundus, qui ſecũdus de numero factus hæres ab agnatis, ſcripto ab hæreditate ſummouetur, quia ſecundus ſcriptus cum ſit, non nato filio ſecũdus non eſt. Quæ in omne factum idem valeat.) non quod ſupra, ſed hic pro tempore vt quid ſiat lex ſenſerit. Cum prope muros hoſtes caſtra haberent.) Probauit huc uſq; cõpenſatiuam ſubeſſe interpretatę voluntati contra ſcriptum, cum voluntas expectatur ex tempore, ſubiungit & relatiuã ſubeſſe. Tũ remotio criminis.) Adiungit nunc & remotionem criminis ſubeſſe interpretatæ voluntati, Contra ſcriptum, cũ volũtas mutatur, vt ad tempus ſit. Suppoñit etiã quartam ſpeciem aſſumptiuæ, id eſt conceſſionem ei ſubeſſe. Tum conceſſio per purgationem.) Quia cõceſſio in purgationem & in deprecationem diuiditur, ſed deprecatio non ſubeſt. Purgationẽ ſpeciebus ſuis ſubijcit. Quare aut ita ſententia inducetur.) Redit ad cõcluſionem duorum præceptorum ſupra poſitorũ. cum voluntatem interpretamur contra ſcriptũ. Scriptum

ergo is qui defendit.) Hinc incipiunt precepta, quibus vti debeat is qui ſe defendit ſcripto. Quid factum ſit.) Ab eo videlicet qui ex legis verbis arguitur. Quid iuratus iudex, &c.) id eſt, in quam rem iuratus iudex ſedeat, hoc eſt in leges ſedeat iuratus. Siue vtrum neget, &c.) id eſt, aut ſcriptam eſſe legem, aut hoc feciſſe. Contra autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur.) Cōtra autem dicetur ab eo qui ſe contra iſtum, qui ſcripto nititur, voluntate defendit. Sed huic nunc locos dat, non quoad eius partes iam tranſierit: verum vt intelligamus cōtra quos locos eius qui volunta te defendit, reſpondere poſſit.

Aut a cauſa aſſumptiua infe retur.) Quoniā cum ad tempus voluntas ſcripti accipiēda oſtēditur, neceſſario per aſſumptiuæ qualitatis ſpeciem argumenta ſumuntur. Si aliud ſenſiſſe ſcriptor aliud ſcripſiſſe dicatur is.) Prima pars qua is vtit, qui ſe voluntate defendit, contra quam nunc præcepta dat ſcriptori. Sin cauſam afferet is qui a ſententia ſtabit.) Secunda pars, qua vtitur is qui voluntate ſe defendit, cōtra quam præcepta nunc dat ſcriptori. Sin cauſam afferet is qui a ſententia ſtabit.) Dictus primus locus eſt ab eo qui ſcripto nititur, per partes ſuas: qui per præcepta. Sequitur ſecūdus locus, in quo oſtenditur, ſi in cæteris legibus cauſa accipiatur, in hanc legem cauſam accipi non oportere. Hoc vt probari poſſit demonſtrandum eſt, quia lex vel ſcriptum quodlibet ad res maximas, vtiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas pertineat: vnde inutile, turpe, nefas eſſe doceatur, legi tam diligenter ſcriptæ non obtemperari. Deinde docendum, quod omnia cauta in hac lege ſint, & proſpecta, & excepta, quæ excipienda, perſpicienda, cauendaq; eſſe videbantur. Subiungitur tertius locus, in quo docetur, hanc cauſam accipi non oportere: in quo quoniam aduerſarius, qui contra ſcriptum dicat, aliqua æquitate ſe tuetur, laborandum eſt vti doceat qui ſe ſcripto defendit, illud æquum non eſſe quod aduerſarius dicit. Quo loco bene tractato, vt doceat æquum non eſſe, efficiat, vt nō oporteat cōcedere aduerſario. Nam ſuperiores loci hoc agebant, quaſi non liceret id fieri, quod aduerſarius vellet. is autē locus, hic dixi in quo docetur æquum non eſſe quod aduer-

conuerſa omnia eſſe, ante ſolitos eſſe accuſatores iudicibus perſuadere affinem eſſe alicuius culpæ eum, qui accuſaretur, cauſam proferre, quæ eum ad peccandum impuliſſet, nunc ipſum reū cauſam afferre quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in ſingulas parteis multæ conuenient argumentationes. Primum nulla in lege ullam cauſam contra ſcriptum accipi conuenire. Deinde ſi in cæteris legibus conueniat, hanc eſſe huiuſmodi legem, ut in ea non oporteat. Poſtremo ſi in hac quoq; lege oporteat, hanc quidem cauſam accipi minime oportere. prima pars his ferè locis confirmabitur. Scriptori neque ingenium, neq; operam, neq; ullam facultatem defuiſſe, quo minus poſſet aperte perſcribere id, quod cogitaret. nec fuiſſe ei graue, nec difficile eam cauſam excipere, quam aduerſarij proferant, ſi quicquam excipiendum putaſſet; conſueuiſſe eos qui legem ſcribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus ſcriptas, & maxime uidere, ſi qua in ipſa lege qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis ſcriptorem, quo magis eum probetur fuiſſe excepturum, ſi quid excipiendū putaret, & oſtenderet cauſam accipere, nihil aliud eſſe, niſi legem tollere, ideo q, cum ſemel cauſa conſideretur, nihil attineat eam ex lege conſiderare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit.

Quòd ſi ſit inſtitutum, omnibus cauſam dari, & poteſtatem peccandi, cum intellexerint uos ex ingenio eius qui contra legem fecerit, non ex lege, in qua iurati ſitis, rem iudicare. Deinde & ipſis iudicibus iudicandi, & cæteris ciuibus uiuendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum ſit. Nam & iudices neq; quid ſequantur habituros, ſi ab eo quod ſcriptum ſit, recedant, neq; quo pacto alios improbare poſſint, q. contra legem iudicarint, et cæteros ciues, quid agant, ignoraturos, ſi ex ſuo quiſq; cōſilio, & ex ea ratione quæ in mentem, aut in libidinem uenerit, non ex communi præſcripto ciuitatis unamquanq; rem adminiſtrabit. Poſtea quærere à iudicibus ipſis, quare in alienis detineantur negotijs, cur reip. munere impediantur, cum ſæpius ſuis rebus & commodis ſeruire poſſint, aut in certa uerba iurent, cur certo tempore conueniant, certo diſcedant, nihil quiſquam afferat cauſæ, quo minus frequenter operam reipub. det, niſi quæ cauſa ex lege excepta ſit, an ſe legibus obſtrictos in tantis moleſtijs eſſe æquum cenſeant, aduerſarios noſtros leges negligere concedant. Deinde itē quærere ab iudicibus, ſi eius rei cauſam, propter quam ſe reus contra legem feciſſe dicat, exceptionem ipſe in lege adſcribat, paſſuri'ne ſint. Poſtea hoc, quod faciat, indignius, & imprudentius eſſe, q̃ ſi adſcribat. Age porro, qd ſi ipſi uelint iudices adſcribere, paſſurus'ne ſit populus? atq; hoc eſſe indignius, quam rem uerbo & literis mutare non poſſint, eam re ipſa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignū eſſe, de lege aliquid derogari, aut legē abrogari, aut aliqua ex parte cōmutari, cū populo cognoſcendi, & probādi, aut improbādi poteſtas nulla fiat, hoc ipſis iudicibus inuidioſiſſimum futurum. Non hūc locum eſſe, neq; hoc tempus legum corrigendarum; apud populum hoc, & per populum agi conuenire: quod ſi nūc id agant, uelle ſe ſcire, qui lator ſit, qui ſint accepturi, ſe actiones uidere, & diſſuadere uelle.

Quòd ſi hæc cum ſumme inutilia, tum multo turpiſſi-

ſarius dicit, demonſtrabit eum non oportere audiri, cum iuſtū non videatur eſſe quod dicit. Deinde diſcendendum erit ad aſſumptiuæ qualitatis ſpecies pertractatus, ab eo qui ſcripto nititur vti per ea præcepta, quæ ſupra dicta ſunt, compenſationis & relationis, remotionis, cōceſſionis, explicet locos partis ſuæ; qui nititur contra eum qui ſe voluntate defendit, ſuppōnēdo cauſam ex locis aſſumptiuæ qualitatis. deinde rationes afferendæ ſunt, & cauſæ, quæ ſe aut in lege, aut teſtamento ita ſcriptum ſit quod ſcriptum eſt, vt ex hoc modo non ſcripta tantum defendere, verum voluntates interpretari videatur ille qui ſcripta defendit. Primū nulla in lege vllā cauſam, &c.) Præcepta partitionis, quibus vti debeat is qui ſe ſcripto defendit. Prima pars his fere locis confirmabitur, &c.) In nulla lege cauſam accipi oportere. Deinde uē quærere.) Hoc totum per inductionem, vt ex eo quod conceditur, id quod non conceditur concludatur. Secūda pars eſt in qua eſt oſtēdendum, ſi in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere, &c.) Secunda pars incipit de partitione eius, qui contra ſententiam ſcriptum defendit.

Si qd igitur ex hac ipſa quippiam accuſator deroget, &c.) Id eſt æquitate. Quoniam ille qui ſe ſententia defendit, contra ſcriptum æquitatem debet aſſerere: neceſſario is qui ſe ſcripto defendit, debet ruſſus detrahere æquitati. Contra ſcriptum autem qui dicet primum inducet eum locum, per quem æquitas cauſę demōſtret, &c.) Nunc tractatus eſt eius qui voluntate ſe tuetur contra ſcriptum. quod ſupra tractatū eſt. iſq; inducet primū locum æquitatis, vt oſtendat quæ & qualis illa ſit cauſa quam adhibet pro interpretationē legis. deinde aſſumptiuæ partis cuiuſq; præcepta ſeruabit dicens hoc quidem ſcriptū in lege eſt, ſed ego feci vt prodeſſem, vel reliqua; quæ aſſumptiuę ſunt qualitatis, vt facta ipſa ſua enumeret, & exequatur deinde tres illos cōpleat locos ex aduerſa parte, quibus vſus eſt is qui ſcripta defenderat. Hi ex contrario doceat, in omnes leges accipi cauſas, & in hanc legem accipi debere, & hanc cauſam accipi debere. In omnes leges accipi cauſa, in hanc non accipi, inquam aliquid conſtitui: vt omnia ſupplicia, culpæ, & malitiæ uindicandę cauſa cōſtituta ſint. nunc ſe nihil malitioſe feciſſe.

ipſum

ipſum ſcriptorem, ſi hodie præſens eſſet factum ſuum probaturum: aut ſi ipſe hoc ageret, facturum fuiſſe. Hac de cauſa viros bonos electos, & dignitate & ætate, ut non ſcripta legis recitarent, ſed interpretarentur. ipſum legis ſcriptorem nõ barbaris hominibus ac ſtultis commiſiſſe ſcripta ſua. nam ſi hoc crederet, diligenter cũctas exequerentur, nunc quædam poſuiſſe, ex quibus etiam non ſcripta cognoſci poſſunt per intellectam voluntatem. Poſtea dicendum eſt quid fieri potuiſſet, aut quid accidere potuiſſet, in quibus cauſa cum collocatur, oſtenditur recedendum fuiſſe a ſcriptis propter vel neceſſitatem, vel honeſtatem. Omnes leges comprehendere omnia nõ poſſe quæ velut exprimere, vel excipere, ſed eſſe naturaliter in legibus cũctis tacitas exceptiones. deinde locum hunc debebit æquè, quia neque ſermo hominum, neque ſcriptum aliquod plane ſe exprimat, aut eloquatur voluntatem, ſed ſemper expectarim ex ſcriptis reliqua, quæ in voluntate intelligi poſſunt. Deinde vtilitatis & honeſtatis partes explicãdæ ſunt, in quibus docebimus quid nos fecerimus & quid aduerſarii velint vt noſtrum vtile, aduerſariorum inutile demonſtretur. Deinde locum communem debemus inducere, nõ literas nos ſequi oportere, quæ & tenues & obſcuræ ſunt notæ voluntatis, ſed ipſam illam volũtatem. Deinde inducere definitionẽ, quid ſit lex. & ſic definire, vt hoc potius voluntas, q̃ ſcriptura videatur: interoque iudices inſeruiant legi, qui voluntatem legis interpretantur. iniquum eſſe affici ſupplicio eum qui non aperte contra legem fecerit, ſed ex aliqua ratiõe vtilitatis Reipub. His rationibus & rebus, tres loci approbantur qui ſunt contrarii ſuperioribus tribus: vti doceamus, & accipi cauſam in omnibus legibus, & in hanc legem accipi, & hanc cauſam accipi. Præterea operam dare debemus vt etiam ſcriptum ipſum ſi quo pacto poſſimus, conuertamus, vt id videatur tenere verbis, qđ nos interpretamur. Faciamuſq; tale aliquid, quale ſupra fecit qui ſcripto nititur, vt ad ſcriptum applicet voluntatem. Sic hic qui voluntate nititur, in ſcripto debet aliqđ inuenire quod interpretetur, qđ conueniat voluntati. Id faciet, ſi ambiguum aliquid in ſcripto inuenerit: aut per collectionem ex eo quod ſcriptũ eſt, id quod ſcriptum non eſt, oſtẽderit. Sic

ma ſint, legem cuiuſcemodi ſit in præſentia conſeruari à iudicibus, poſt ſi diſpliceat, à populo corrigi conuenire. Deinde ſi ſcriptum non extaret, magnopere quæreremus; neq; isti, niſi extra periculum quidem eſſet crederemus. Nunc cum ſcriptum ſit, amentiam eſſe eius qui peccarit potius, q̃ legis ipſius uerba cognoſcere; his et huiuſmodi rationibus oſtenditur cauſam extra ſcriptum accipi non oportere. Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in cæteris legibus oporteat, in hac nõ oportere. Hoc demõſtrabitur, ſi lex aut ad res maximas, utiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas uidebitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas eſſe tali in re non diligentiſſime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perſcripta demonſtrabitur, ita cautum unaquaq; de re, & ita quod oportuerit exceptum, ut minime conueniat quicquam in tam diligenti ſcriptura præteritum arbitrari. Tertius locus eſt ei, qui pro ſcripto dicet, maxime neceſſarius per quem oſtendat oportet, ſi conueniat cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab aduerſarijs afferatur. Qui locus idcirco eſt huic neceſſarius, q; ſemper is, qui contra ſcriptum dicet, æquitatis aliquid afferat, oportet. Nam ſumma impudentia eſt, eum qui contra quod ſcriptum ſit, aliquid probare uelit, non æquitatis præſidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipſa quippiam accuſator deroget, omnibus partibus iuſtius, & probabilius accuſare uideatur. Nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices etiam ſi nollent, neceſſe eſſet, hæc autem etiam ſi neceſſe nõ eſſet, ut uellent contra iudicare. Id autem fiet, ſi quibus ex locis culpa demonſtrabitur, non eſſe in eo qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut cõceſſionis partibus ſe defendit, de quibus ante, ut potuimus diligenter perſcripſimus; ſi de his locis, quæ res poſtulabit, ad cauſam aduerſariorum improbandam transferemus, aut ſi cauſæ, & rationes afferentur, quare, et quo conſilio ita ſit in lege, aut in teſtamento ſcriptum, ut ſententia quoque, & uoluntate ſcriptoris, non ipſa ſolum ſcripturæ cauſa confirmatum eſſe uideatur, aut alijs quoque conſtitutionibus factum coarguetur.

Contra ſcriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas cauſæ demonſtretur, aut oſtendet, quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit, & quancunq; cauſam aſſumet, aſſumptionis partibus ſe defendet, de quibus ante dictum eſt. Atq; hoc in loco cũ diutius commoratus ſui facti rationem & æquitatem cauſæ exornauerit, tamen ex his locis ferè contra aduerſarios dicet, oportere cauſas accipi demonſtrabit, nullam eſſe legem quæ aliquam rem inutilem aut iniquam fieri uelit, omnia ſupplicia quæ à legibus proficiſcantur, culpæ ac malitiæ uindicandæ cauſa conſtituta eſſe. Scriptorem ipſum ſi exiſtat, factum hoc probaturum, & idem ipſum, ſi ei tales res accidiſſent, facturũ fuiſſe, et ea re legis ſcriptorẽ certo ex ordine iudices, certa ætate præditos cõſtituiſſe ut eſſent, non qui ſcriptum ſuum recitarent, quod quiuis puer facere poſſet, ſed qui cogitationem aſſequi poſſent, et uoluntatem interpretari. Deinde illum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia ſumma diligentia perſcripturum fuiſſe: nunc uero quod intelligeret quales uiri iudicaturi eſſent, idcirco eum quæ perſpicua uideret, non adſcripſiſſe. neq; enim

fieri, vt cum leue neſcio quod inuenerit in ſcripto, tamẽ cum æquitatem oſtenderit in ſua cauſa eſſe, plurimum proficiet: & ſubducet aduerſario argumentũ ſuum, in quo ille poſuit, ſcripta tantum iudices ſequi debere. cum & hic docere cœperit, in ſcripto eſſe aliquid qđ proſit ei voluntati quam interpretatur. Poſtremi loci ſunt communes, qui ſumi poterunt ex partibus aſſumptiuæ qualitatis qđ ſupra diximus. Verũ erit proprius locus eius qui ſcripta defendit, leges ex ſe intelligi debere, non ea vtilitate interpretantium. deinde erit alter, nihil legibus charius eſſe debere. At vero erunt alii loci communes eius qui ſe voluntate defendit, leges in conſilio ſcriptoris eſſe, & vtilitate communi. Deinde indignum eſſe æquitatem literis premere & vrgere, cum æquitas magis in voluntate ſeruatur. Ex his locis, quos tres in partitione ſupra poſuit & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & hanc cauſam accipi. repetit per anacephalæoſin in concluſione tres illos quos in partitione poni locos dixit, & pro ſcripto, & contra ſcriptum. Aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere.) Id eſt, ſyllogiſtice tractare. Cum æquitate cauſa abundabit neceſſario multum proficiet.) Fit & hæc concluſio, vt & is qui ſe voluntate defendit, operam det vt ipſum ſcriptum pro ſe faciat, vel ambiguo aliquo reprehẽſo verbo, vel cæteris, vt non voluntate tantum, ſed etiam ſcripto niti videatur: quemadmodum illi ipſi ſupra qui ſe ſcripto defendit, ita præceperat, vt non ſola verba amplecteretur, ſed etiam ſcriptoris oſtenderet voluntatem. Loci autem communes certis ex aſſumptionis partibus in vtranq; partem cõuenient.) Vt aut remoueat, aut compenſet, aut referat, aut concludat.

Ex contrariis autem legibus cõtrouerſia naſcitur, cum inter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo.) De legalibus cõtrouerſiis tertia eſt, quæ ex contrariis legibus conſtat. Nam dicta eſt ambiguitas, dicta etiam controuerſia quæ conſtat ex ſcripto & voluntate. Contrariæ vero leges nunc duæ ſunt, nunc plures, nunc vna ſi duplex eſt: quanquam & vna ſimplex facere leges contrarias poteſt. At vna duplex facit leges contrarias, cum vna pars nititur legis parte, altera rurſus alia legis parte dimicat & repugnat. Apud rhetores eſt iſta controuerſia. Rapta rapto-

gis mortem, aut indotatas nuptias optet. vt rapta vna parte nitatur, ac dicat mortẽ ſe optare debere raptoris: altera nuptias inducat. ac fiant leges contrariæ ex duplici parte legis. Itẽ vna lex contrarias leges facere poteſt, hoc modo: Cum lex eſt, vt vir fortis petat præmium quod volet: & duo adoleſcentes filii fortiter fecerunt, petit præmii nomine vnus, vt pater eius qui reus factus fuerat perditionis, ante iudiciũ liberetur: alter petit, vt agatur iudicium. ita ex vna lege diuerſa petentium, voluntate leges contrariæ eſſe dicuntur. Verum his omiſsis, Tullius definit quæ ſint leges contrariæ. deinde ponit exemplum de eo qui tyrannũ occiderit, vt præmium accipiat. deinde alteram legem proponit, vt tyranno occiſo quinque proximi ſanguine interficiantur. deinde reliqua præcepta dat communiter in vtranq; partem. Etenim cum ambæ partes lege nitantur, quæ præcepta data fuerint vni parti, ad alteram partem, quæ etiam ipſa lege nitetur, præcepta eadem transferuntur. eritque vnicuique parti hoc principale, vt ſuam legem laudet aduerſarii vituperet, reprehendat. Erit ergo tractatus talis, vtra vtilior lex ſit, vtra honeſtior, vtra magis neceſſaria, vtra ad res plures ptineat, vtra ad maximas, vtra lex poſterior ſit, (melior enim, quæ poſterior) vtra lex iubeat, vtra permittat, vtra vetet. Nam iubet, deſertor capite puniatur. Permittit, adulterum cum adultera liceat occidere. deinde vtra lex pœnam conſtituat ei qui non obtemperet, vtra maiorem pœnam. deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. In eo enim quod iubetur & permittitur, quaſi vnũ genus ſit, contrarium eſt in eo quod vetatur. Verum in eo q; imperatur, & permittitur, ſit diuerſitas quã ſupra poſuit, cum illic eſt neceſſitas, hic vtẽdi voluntas. At his duobus contrarium eſt quod vetatur, vt infamis ne militet, vt impudicus ne concionetur. Maior autem eſt authoritas legis quæ vetat, q̃ illa quæ imperat. omnis enim lex quæ vetat, fortior, propterea, quia corrigit illam quæ aut permittit, aut imperat. Etenim cũ omnem hominem ad concionem uenire liceat, & ſit hæc lex quæ quaſi permittat, hæc quæ vetat, infamis ne concionetur, corrigit illam legem, qua aut iubetur aliquid, aut permittitur. Deinde conſiderandum, vtra lex de parte conſtituta ſit: vtra de omni vel re, vel actu: vtra

uos ſcripti ſui recitatores: ſed uoluntatis interpretes fore putauit. Poſtea quærere ab aduerſarijs, quid ſi hoc feciſſem? quid ſi hoc accidiſſet? eorũ aliquid, in quibus aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut neceſſitudo certiſſima, tum'ne accuſaretis? Atqui hoc lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis, ſed quædam quæ perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullam rem neq; legibus, neq; ſcriptura ulla, deniq; ne in ſermone quidem quotidiano, atq; imperijs domeſticis recte poſſe adminiſtrari, ſi unuſquiſq; uelit uerba ſpectare, & non ad uoluntatem eius, qui uerba habuerit accedere. Deinde ex utilitatis, & honeſtatis partibus oſtendere, q̃ inutile, aut q̃ turpe ſit id quod aduerſarij dicant fieri oportuiſſe, aut oportere, et id quod fecerimus, aut poſtulemus q̃ utile, aut q̃ honeſtum ſit. Deinde leges nobis charas eſſe non propter literas, quæ tenues, et obſcuræ notæ ſint uoluntatis, ſed propter earum rerum, quibus deſcriptum eſt utilitatem, & eorum qui ſcripſerunt, ſapiẽtiam, & diligentiam. Poſtea quid ſit lex deſcribere, ut ea uideatur in ſententiis, non in uerbis conſiſtere, & iudex is uideatur legi obtemperare, qui ſententiã eius, non qui ſcripturam ſequatur. Deinde q̃ indignum ſit eodem affici ſupplicio eũ, qui propter aliquod ſcelus, & audaciam contra legem fecerit, & eum qui honeſta, aut neceſſaria de cauſa non a ſententia, ſed ab literis legis receſſerit: atq; his, & huiuſmodi rationibus & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & eam cauſam quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à ſcripto diceret, hoc fore utiliſsimum, ſiquid de æquitate eã, quæ cum aduerſario ſtaret, derogaſſet: ſic huic qui cõtra ſcriptum dicet, plurimum proderit ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam conuertere, aut ambigue aliquid ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem quæ ſibi proſit defendere, aut uerbi definitionem inducere; &. illius uerbi uim, quo urgeri uideatur, ad ſuæ cauſæ commodum traducere; aut ex ſcripto, non ſcriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua poſt dicemus. Quacunq; autem in re, quamuis leuiter probabili, ſcripto ipſo, ſe defenderit, etiam cum æquitate cauſa abundabit, neceſſario multum proficiet. ideo q. ſi id quo nititur aduerſariorum cauſa ſubduxerit, omnem illam eius uim, & acrimoniam leniuerit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex aſſumptionis partibus in utranq; partem cõuenient. Præterea eius, qui à ſcripto dicet, leges ex ſe, non eius qui contra commiſerit, utilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere: contra ſcriptum, leges in cõſilio ſcriptoris, & utilitate communi non in uerbis conſiſtere. Quàm indignum ſit æquitatem literis urgeri, quæ uoluntate eius qui ſcripſerit defendatur.

Ex contrariis autem legibus controuerſia naſcitur, cũ inter ſe duæ uidentur leges aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex eſt: Qui tyrãnum occiderit, olympionicarum præmium capito; & quam uolet ſibi rem, à magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei concedito. Et altera lex. Tyranno occiſo, quinq; eius proximos cognatione, magiſtratus necato. Alexandrum, qui apud Phæreos in Theſſalia tyrannidem occuparat, uxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum ſimul cubaret, occidit; Hæc filium ſuum, quem ex tyrãno habebat, ſibi præmii loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio eſt. In hoc

lex ſpecialiter ſcripta ſit, vtra generaliter. Melior enim quæ de ſpecie deſcripta eſt, non cõmuniter. Et eſt cõmuniter, vt, hominem occidere ne liceat: ſpecialiter, virum fortem occidere ne liceat, & alia huiuſmodi. Deinde conſiderandum, ex qua lege ſtatim fieri aliquid, aut non fieri neceſſe ſit, & ex qua ſit aliqua tarditas. nam eſt tarditas, vt in illa lege: legatus intra diem trigeſimũ proficiſcatur. Hæc omnia cum dicta fuerint, operam dare debeat, vnaquæq; pars, quæ pro lege ſua nititur, vti doceat legem ſuam & iuſtã eſſe & apertam: aduerſariorum autem vel iniuſtam, vel obſcurã, vel ambiguã. Aut ratiocinatione colliget, q̃ velint adhibere aliquam definitionem aduerſarii, vt intelligi poſsit quid in lege ſit: in noſtra autẽ lege omnia eſſe manifeſta. Deinde debemus adiungere voluntatem, vt ad ſcriptum voluntas quoque interpretata cõſentiat. dare etiã operam, vt aduerſariorum lex contrariam habeat volũtatem. Et ſi fieri poteſt, aduerſariorum legis ita eſt interpretanda ſentẽtia, vt pene etiam ipſa lex aduerſariorum per ſententiæ interpretationem pro nobis facere videatur, vt ambæ leges noſtræ ſint partis: vna noſtra per ſcriptum, aduerſariorũ per voluntatem. Poſtremi ſunt loci cõmunes, qui in legibus contrariis ſumi poſſunt, ex vtilitate & honeſtate legis cuiuſcunque. Ea maxime conſeruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videtur.) Præceptum hoc eſt: Comparandas leges eſſe vtrum inter ſe duæ vel tres diſcrepent leges. & ſeruari non poſſunt ambæ quia diſcrepent: ea maxime conſeruetur, quæ ſit in comparatione vtilior honeſtior, aut magis neceſſaria. Ex ratiocinatione autẽ naſcitur controuerſia cum ex eo quod uſpiam eſt, ad id quod nuſq̃ ſcriptum eſt, venitur.) Ratiocinatio ſyllogiſmus dicitur, controuerſia legalis eſt. habet tractatum, cũ ex eo quod ſcriptũ eſt, id quod ſcriptum nõ eſt colligitur. Cicero ait, cũ ex eo q; vſpiam ſit, ad id quod nuſquam eſt ſcriptum, venitur, & habet modos ſuos quibus comprehẽdatur, vel ſimile cũ colligimus, vel cũ minus colligimus ex maiore, vel cum conſequens dat exemplum. ſed hæc in Marcomanno exẽpla ſunt poſita. Dat exemplũ Cicero de eo qui dãnatus parricidii, in carcere teſtamentum fecerit. Nulla quidem lex teſtamentum facere prohibet eum qui damnatus ſit parri-

cidiũ

cidñ: ſed ſunt aliæ leges quæ multa facere prohibent parricidii reum & damnatum: ex quibus colligitur etiam hoc, faciendi teſtamenti illum non habuiſſe poteſtatem. Item multæ leges ſunt teſtamentorum faciendorum, ex quibus iterum colligitur, hunc faciendi teſtamenti poteſtatem non habuiſſe. Tractatus vero habet locos argumentorum tales. Primũ vt ſcriptum laudemus, & confirmemus: deinde conferamus cum eo facto quod colligimus a ſcripto: deinde, vt ſimile eſſe doceamus. deinde, vt ſi illud æquũ ſit, hoc quoq; eſſe æquum iudicemus. deinde vt dicamus, cum de hoc ſcriptum ſit, cur̃ de alio ſcriptum non ſit, quod quaſi manifeſtum fuerit ex eo quod ſcriptum eſt, etiam quod ſcriptum non ſit, & idcirco a ſcriptore legis prætermiſſum eſſe videatur. Deinde doceamus, in multis legibus multa prætermiſſa, ſed accipi hęc ac ſi non ſint prętermiſſa, ex his ſcilicet quę ſcripta ſunt. hæc dicit qui vtitur collectione. Qui contra pugnat ante omnia laborare debet, vt ſimilitudinem tollat: & dicat aliud eſſe in eo quod ſcriptum eſt, aliud in eo quod admiſſum eſt. Ac propterea eſſe diſſimile, & non debere accipi ex eo quod ſcriptum eſt, id quod non ſcriptum eſt, cum ſit multa diſtantia diſſimilitudinis & ſimilitudinis, de quibus in primo libro expoſuiſſe Cicero. Addere præterea etiam poterit is qui contra collectionem nititur, uti & ipſe vtatur aliqua collectione. Quod ſi contigerit, iiſdem argumentis vtetur quæ ſupra dedimus ei qui vtitur collectione. Sin autem non poterit vti, hoc aget, vt oſtendat ſcriptum ſolum conſiderari oportere. Periclitari iura omnia, ſi ſimilitudines accipiantur. nihil enim eſſe pene, quod non alteri ſimile eſſe videatur. Poſtremi loci ſũt communes, ab eo qui vtitur ratiocinatione, extra ſcriptum per coniecturam, id quod ſcriptum non eſt accipi oportere. deinde, neminem poſſe ſcriptura cõplecti vniuerſa. illum tantum modo bene ſcribere legẽ, qui quædam contingat, ex quibus alia quæ prætermittit intelligi poſſint. Loci vero communes cõtra eũ qui collectione nititur, iſti ſunt. Coniecturã nõ eſſe firmũ argumentũ, ſed eſſe diuinationẽ. deinde, ſtulti eſſe ſcriptoris, non omnia quæ cauenda ſunt in lege conſcribere. His qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem, neq; permittat. ſed vt quaſi permiſſio eſſe videatur,

genere utranq; in partem iidem loci, atq; eadem præcepta conuenient, ideo q; uterq; ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit.

Primum igitur leges oportet contendere, conſiderãdo utra lex ad maiores, hoc eſt ad utiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut ſi leges duæ, aut ſi plures, aut quotquot erunt, conſeruari non poſſint, quia diſcrepant inter ſe, ea maxime conſeruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex poſterius lata ſit. Nam poſtrema quæq;, grauiſſima eſt. Deinde utra lex iubeat aliqd, utra permittat. nam id quod imperatur, neceſſarium, illud quod permittitur, uoluntarium eſt. Deinde in utra lege, ſi non obtemperatũ ſit, pœna afficiatur, aut in utra maior pœna ſtatuatur. Nam maxime conſeruanda eſt ea, quæ diligentiſſima et ſancta eſt. Deinde utra lex iubeat, utra uetet. nam ſæpe ea quæ uetat, quaſi exceptione quadã corrigere uidetur illã quæ iubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra communiter in plureis, utra in aliquam certam rem ſcripta uideatur. nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem ſcripta eſt, promptius ad cauſam accedere uidetur, et ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum ſtatim fieri neceſſe ſit, utrum habeat aliquam moram, & ſuſtentationem nam id quod ſtatim faciendum ſit, profici prius oportet. Deinde operam dare, ut ſua lex ipſo ſcripto uideatur niti.

Contraria autem, aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci, quo ſanctius, & firmius id uideatur eſſe, quod apertius deſcriptum ſit. Deinde ſuæ legis ad ſcriptum, ipſam ſententiam quoq; adiungere. contrariam legem item ad aliam ſententiam traducere, ut ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem uideantur inter ſe. Poſtremo facere ſi cauſa dabit facultatem, ut noſtra ratione utraq; lex conſeruari uideatur, & aduerſariorũ ratione, altera ſit neceſſario negligenda. Locos autem communes, & quos ipſa cauſa det, uidere oportebit, & ex utilitatis & honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere demonſtrantem per amplificationem ad utram potius legem accedere oporteat.

Ex ratiocinatione naſcitur controuerſia, cum ex eo, quod uſpiam eſt, ad id quod nuſquam ſcriptum eſt peruenitur, hoc pacto: Lex eſt: Si furioſus eſt, agnatorum gentiliumq; in eo pecuniaq; eius, poteſtas eſto. Et lex: Paterfamilias uti ſuper familia, pecuniaq; ſua legauerit, ita ius eſto. Et lex: Si paterfamilias inteſtato moritur, familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; eſto. Quidam iudicatus eſt parentem occidiſſe, ei ſtatim q; effugiendi poteſtas non fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt: os autem obuolutum eſt folliculo, et præligatum. Deinde eſt in carcerem deductus, ut ibi eſſet tantiſper dum culeus, in quem coniectus in perfluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares, in carcerem tabulas afferunt, et teſtes adducunt. Hæredes, quos ipſe iubet, ſcribunt: tabulæ obſignantur. De illo poſt ſupplicium ſumitur. Inter eos, qui hæredes in tabulis ſcripti ſunt, & inter agnatos de hæreditate controuerſia eſt. Hic certa lex, quæ teſtamenti faciendi iis, qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipſum ſupplicio huiuſmodi afficiunt, & quæ ad teſtamenti faciendi poteſtatem

collectio ſit ex aliis. Definitio eſt, cum in ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cuius de vi quæritur, hoc modo. Subiungit poſtremam legalem controuerſiam, quam definitionem nominauit, quæ nulla parte diſtat a cõſtitutione rationali, niſi quod verbum in lege poſitum, vel in ſcriptura aliqua cum definitur quod ſignificet quid ſit, tunc fit legalis definitio. Supponit exẽplum de his qui nauem ſuam eſſe dicunt, q vnus incubuerit gladio, alter remum imperitus gubernandi tenuerit, gubernator in ſcapham fugerit, hi cum contendant cuius nauis ſit, ex lege initium capiunt controuerſiæ. Quæritur tantum verbum, quod in lege poſitum eſt quid ſit nauis. deinde, quid ſit nauem deſerere. & quid ſit in naui remanere. Hæc ſola diſcretio eſt data inter definitionem legalem, & conſtitutionem, id eſt rationalem ſtatum. Præcepta autem dicendi eadem ſeruabimus. quæ ſupra ſunt poſita, vt definiamus & cętera quæ pręcepit.

pertinent, per ratiocinationem ueniendum eſt ad eiuſmodi rationē, ut quæratur, habuerit'ne teſtamenti faciēdi poteſtatē.

Locos autē in hoc genere argumētandi hos & huiuſmodi quoſdam eſſe arbitramur. Primum eius ſcripti quod proferas laudationem, & confirmationē. Deinde eius rei, qua de quæratur cum eo, de quo conſtat collationem eiuſmodi, ut id de quo quæritur, rei de qua conſtet, ſimile eſſe uideatur. Poſtea admirationem percontatione, qui fieri poſſit, ut qui hoc æquū eſſe concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil eſſe ſcriptum, q. cum de illa re eſſet ſcriptum, de hac re is qui ſcribebat, neminem dubitaturum arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus multa eſſe præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, q. ex cæteris, de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſſint. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, ut in iuridiciali abſoluta.

Contra autem qui dicet ſimilitudinem infirmare debebit: quod faciet, ſi demonſtrabit illud quod conferatur, ab eo cui conferatur, diuerſum eſſe genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione. ſi quo in numero illud qđ per ſimilitudinem afferetur, & quo in loco illud, cuius cauſa afferetur, haberi conueniat, oſtendetur. Deinde quid res cū re differat, demonſtrabitur, ut non idem uideatur de utraq. exiſtimari oportere. Ac ſi ipſe quoque poterit ratiocinationibus uti; iiſdem ratiocinationibus, de quibus ante dictum eſt, utetur: ſi non poterit; negabit oportere quicquam, niſi quod ſcriptum ſit conſiderare, periclitari omnia iura, ſi ſimilitudines accipiantur, nihil eſſe penè, quod non alteri ſimile eſſe uideatur; multis diſsimilibus rebus, in unamquanque rem tantum ſingulas eſſe leges; omnia poſſe inter ſe uel ſimilia, uel diſsimilia demonſtrari.

Loci communes à raciocinatione, oportere coniecturā ex eo, quod ſcriptum ſit, ad id quod non ſit ſcriptum peruenire, & neminem poſſe omnes res per ſcripturam complecti, ſed eum commodiſsime ſcribere, qui curret, ut quædā ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiuſcemodi coniecturam diuinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe non poſſe omnibus de rebus cauere, quibus uelit.

Definitio eſt, cum in ſcripto uerbum aliquod eſt poſitum, cuius de ui quæritur, hoc modo. Lex. Qui in aduerſa tempeſtate nauim reliquerint, omnia amittunto: eorum nauis, & onera ſunto, qui in naui remanſerint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus eſſet; naufragum quendam natantem, et manus ad ſe tendentem animaduerterunt: miſericordia commoti, nauim ad eum applicauerunt, hominem ad ſe ſuſtulerunt. Poſtea aliquanto ipſos quoq; tempeſtas uehementius iactare cœpit, uſq; adeo, ut dominus nauis, cum idem gubernator eſſet, in ſcapham confugeret, & inde funiculo qui à puppi religatus ſcapham annexam trahebat, nauim quoad poſſet moderaretur; ille autem, cuius merces erāt, in gladium in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum acceſſit, & naui, quoad potuit, eſt opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempeſtate iam commutata nauis in portum prouehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter ſaucius facile eſt ex uulnere recreatus. Nauim cum onere horum trium ſuam quiſque eſſe dicit. Hic omnes ſcripto ad cauſam accedunt, & ex nominis ui naſcitur controuerſia. Nam & relinquere nauem, & remanere in naui, denique nauis ipſa quid ſit definitionibus quæritur. Iiſdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua conſtitutio tractabitur.

Loci

GENVS CAVSARVM DELIBERATIVVM.

NVnc expoſitis iis argumentationibus, quæ in iudiciale cauſarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus, & demonſtratiuum, argumentandi locos & præcepta dabimus, non quo non in aliqua conſtitutione omnis ſemper cauſa uerſetur, ſed quia proprij tantum harum cauſarum quidam loci ſunt, non à conſtitutione ſeparati, ſed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finem eſſe æquitatem, hoc eſt partē quandā honeſtatis. in deliberatiuo aūt Ariſtoteli placet utilitatē, nobis et honeſtatē et utilitatē; in demonſtratiuo aūt honeſtatem. Quare in hoc quoq; genere cauſæ quædam argumentationes cōmuniter, ac ſimiliter tractabuntur, quædam ſeparatim ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adiungentur. Atq. uniuſcuiuſq; cōſtitutionis exemplum ſupponere non grauaremur, niſi illud uideremus, quemadmodum res obſcuræ, dicendo fierēt apertiores, ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

REum expetendarum tria genera ſunt, par autem numerus uitandarum ex contraria parte. Nam eſt quiddam, quod ſua ui nos alliceat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſua dignitate; quod genus, uirtus, ſcientia, ueritas eſt. Aliud autem non propter ſuam uim, & naturam, ſed propter fructum, atque utilitatem, quod pecunia eſt. Eſt porro quiddam ex horum partibus

NVnc expoſitis iis argumētationibus, quæ in iudiciale cauſarum genus accommodantur.) Finitis omnibus præceptis quæ data fuerant ad omnes cōſtitutiones, & ad omnia genera controuerſiarū quæ in legibus ſunt, duntaxat in iudiciali genere cauſarum, tranſit Tullius ad deliberatiuam cauſam, & ad demonſtratiuam. Non ꝙ alia præcepta eſſe poſſint deliberatiuæ & demonſtratiuæ ꝗ̃ fuerint ſupra in iudiciali genere, duntaxat in conſtitutionibus. Nam pari modo coniecturæ, fini, & cæteræ conſtitutiones, & omnia genera controuerſiarum verſantur in deliberatiuo & demonſtratiuo, quemadmodum in iudicialibus. vnde non alio modo dicenda ſunt in iudiciali, & alio in cęteris ſed eadem dicendi vbique pręcepta ſeruabūtur. Verumetiam quoniam in primo libro docuit, & hic admonet, fines ſuos certos habent genera iſta controuerſiarum, neceſſario propter fines alia quędam præcepta, & alia quędam argumenta tradenda ſunt de quibus nūc tractabit: Finem habet vtilitatem, vt Ariſtoteli placet: vt Ciceroni, vtilitatem & honeſtatē: demōſtratiua finē habet honeſtatē. Ergo propter fines quaſi alia argumenta ſunt neceſſaria. aliud enim cogit in tractatu præter conſtitutionem quamlibet, ille qui æquitatem cupit iudicibus perſuadere aliud, ille qui oſtendere cupit vtilitatem & honeſtatem aliud, qui oſtendere vult honeſtatem. Vnde ipſos vtilitatis & honeſtatis præcepta danda ſunt, quæ deliberatiuæ cauſæ videntur & demonſtratiuæ propter fines proprios cōuenire. Et poterat quidem ſupponere exempla deliberatiuæ per ſingulas conſtitutiones, hoc eſt, vt doceret incidere in deliberatiua coniecturam, finem, & reliquas conſtitutiones: item pari modo in demonſtratiuā. Sed quoniam res aperta eſt, dicere prætermiſit, ne rem ſatis claram dum apertiorem per exempla vult reddere, obſcuriorem exemplorum diuerſitate feciſſet. Rerum expetendarum tria genera ſunt. par autem numerus uitādarū ex cōtraria parte.) Deliberatiuę & demonſtratiuæ cauſæ fines dixit eſſe vtile & honeſtum. verum eſt quiddam honeſtum, quod

purum

purum ſolum, & per ſe honeſtum eſt. aliud vero honeſtum, quod habet mixtam vtilitatem, quod idcirco honeſtum dicitur, quia ſemper in copulatis rebus nomen a meliori parte componitur. vt demõſtratiuam cauſam cum intelligamus habere laudem & vituperationẽ, quidam tamen hanc eandem cauſam a parte meliore, ſicut diximus, laudatiuam eſſe dixerunt. Ergo cum honeſtum nunc per ſe ſolum ſit, nunc ſit aliud, quod iũctum eſt ex vtilitate, tamen etiam hoc honeſti nomen nũcupatur. Sunt igitur tria quæ expetuntur, honeſtum purum, honeſtum cum vtili, & ipſum vtile purum ac ſeparatum. Sed his tribus expetendis, hoc eſt, honeſto, vtili, & illo tertio quod mixtum eſt, adiunguntur duo ad tractatum neceſſaria, neceſſitudo & affectio. de quibus plenius poſtea diſputabitur. Atq; honeſtum ipſum quod propter ſe expetitur, cũ in duas partes, vt diximus, diſtributũ ſit, prius tractat de eo ipſo quod purum eſt, nullo vtili ſociato quam diximus eſſe virtutem. hanc diuidit in partes quatuor, prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam. Et definit prudentiam, eiq; tres ſpecies ſubiungit, memoriam intelligentiam, prouidentiam, quę ratione temporum conſtant. (præteriti temporis eſt memoria, præſentis intelligentia, futuri prouidentia: has ſimiliter definit. Item definit iuſtitiam ſecũdũ virtutem, eiq; ſubiicit partes ſimiliter tres, naturalẽ iuſtitiam, conſuetudinis iuſtitiam, legitimam iuſtitiam: eaſq; ſimiliter definit, & dat exempla. Subiũgit tertiam virtutem, quam appellat fortitudinem. hãc definit, & ei ſubiicit partes quatuor: magnificentiam, fidentiã, patientiam, perſeuerantiam. quas item definit, ſicuti omnia. Quarta poſtremo ſubiungitur virtus, quæ temperantia dicitur, & dat ei partes tres: continẽtiam, clementiam, modeſtiam, quas partes definit ita, vt omnia ſuperiora. Quibus explicitis, aperte docuit id ſolũ qđ ꝓpter ſe expetitur, & quid ſit, & quale ſit. Verũ cũ honeſtũ hoc intelligamus eſſe, qđ ꝓpter ſe expetitur, nõ ꝓpter aliquod emolumẽtũ, qđ ipſum vtiq; virtus eſt, quoniã incidebat quæſtio, an virtus, id eſt, honeſtum propter ſe expeteretur. (Epicurei enim dicunt, virtutem expeti ipſam propter voluptatem) huius quæſtionis cum latior videretur eſſe tractatus, diſtulit, & negauit ad hoc inſtitutum debere ſociari, ubi tantum præcepta traduntur, nõ rerum diſputatio continetur.

iunctum, quod & ſua ui, & dignitate nos inductos ducit, & præ ſe gerit quandam utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona exiſtimatio. Atq; ex his horum contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea quæ propoſuimus, breui nominabuntur. Nam in primo quidem genere quæ ſunt honeſta appellabuntur. Quæ autem in ſecundo, utilia. Hæc autem tertia, quia partem honeſtatis, & utilitatis continent, & quia maior eſt uis honeſtatis iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur, ſed in meliorem partem uocabuli conferantur, & honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes ſint honeſtas & utilitas; uitandarũ, turpitudo, & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grãdes ſunt attributæ, neceſſitudo, & affectio, quarum altera ex ui, altera ex re, & perſonis conſideratur. De utraq; poſt apertius perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primum explicemus, quod autẽ totum, aut aliqua ex parte propter ſe petitur, honeſtũ nominabimus. Quare, cum eius duæ partes ſint, quarum altera ſimplex, altera iuncta ſit ſimplicẽ prius conſideremus.

Eſt igitur in eo genere omnes res una ui, atq; uno nomine amplexa uirtus. Nam uirtus, eſt animi habitus naturæ, modo rationi conſentaneus. Quam ob rem omnibus eius partibus cognitis, tota uis erit ſimplicis honeſtatis conſiderata. Habet igitur parteis quatuor, prudẽtiã, iuſtitiam fortitudinem, temperantiam. Prudentia, eſt rerum bonarum, & malarum, & utrarumq; ſcientia. Partes eius, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria eſt, per quam añus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per quam ea perſpicit, quæ ſunt. Prouidentia eſt, per quam futurum aliquid uidetur ante, quàm factum ſit. Iuſtitia, eſt habitus animi cõmuni utilitate conſeruata, ſuam cuiq; tribuens dignitatem. Eius initiũ eſt ab natura profectũ. Deinde quædã in cõſuetudinẽ ex utilitatis ratione uenerunt. Poſtea res & ab natura profectas, & ab conſuetudine probatas legũ metus, & religio ſanxit. Natura ius eſt, qđ nõ opinio genuit, ſed quædã innata uis inſeruit, ut religionẽ, pietatẽ, gratiã, uindicationẽ, obſeruãtiã, ueritatẽ. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdã naturæ, quã diuinam uocant, curam, cerimoniamq; affert. Pietas per quam ſanguine cõiunctis patriæq; beneuolis officiũ, & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarũ, & officiorũ alterius memoria, & alterius remunerãdi uolũtas continetur. Vindicatio eſt, per quã uis et iniuria, et omnino omne qđ obfuturum eſt, defendendo, aut ulciſcendo propulſatur. Obſeruantia eſt, per quam homines aliqua dignitate antecedẽtes cultu quodam, & honore dignantur. Veritas eſt, per quam immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur. Conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit uſus, ut religionem, aut ſi quid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum maius factum propter conſuetudinem uidemus, aut quod in morẽ uetuſtas uulgi approbatione perduxit, quod genus, pactũ, par, iudicatũ. Pactũ eſt, quod inter aliquos cõuenit. Par qđ inter omneis æquabile eſt. Iudicatũ de quo alicuius, aut aliquorũ iã ſentẽtijs cõſtitutũ eſt. Lege ius eſt, qđ in eo ſcripto, qđ populo expoſitũ eſt, ut obſeruet, cõtinetur. Fortitudo, eſt conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Eius partes magnificentia, fidentia,

Nam primo in genere, quæ ſunt honeſta, appellantur: virtus, ſcientia, veritas: quæ nullam ob vtilitatem, ſed propter ſe expetuntur. Veritas eſt, per quam immutata ea quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur.) Hucuſq; naturam & iuſtitiam, cumq; his quę naturaliter iuſta ſunt, explicauit, nunc ea docebit cum partibus ſuis, quæ per conſuetudinem iuſta ſunt. Iuſtitiã.n. triplicem eſſe voluit, naturalem, conſuetudinis.i.moꝝ, legum. Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitũ eſt.) Hocuſq; iuſtitiam conſuetudinis dixit, nunc incipit legum. Fidentia eſt, per quam magnis & honeſtis in rebus.) In honeſtis actibus fidentia eſt: cæterum in malis confidentia. Nam Multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocauit.) Vt eſt illud: Turne ſui merito, ſi qua eſt fiducia forti. Neq; ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet.) Epicurei.n. & ipſam virtutem dicunt propter ſe non experi, ſed propter voluptatem, quæ ſecta Epicureorum eſt. hoc vtique reuincendũ. Sed quia longioris tractatus eſt, & alterius opis. (Rhetorica.n. nũc exponitur) ideo & hinc dicere prætermiſit. Propter ſe autem vitanda ſunt.) Docuit honeſtatem ſequendã, ſubiungit vitandam turpitudinem. Sed turpitudo in his eſt, quæ contraria ſunt virtutibus. Fidentia (vt ſupra poſuit) virtus eſt. huic cõtraria eſt diffidentia & audacia vitanda. pari modo inter virtutes, & contraria media inueniũtur: quæ licet vicina ſint virtutibus, tamen vitanda ſunt, vt uitantur ipſa contraria. hæc autẽ quæ vicina ſunt, ita ſunt vt certum nomen teneant nunc, ita vt uocabulũ non habeant. Fidẽtiam diximus eſſe virtutẽ, diffidentiam vitium. At id quod fidentiæ vitium eſt, habet nomẽ, quod appellatur audacia. Item religio virtus eſt, irreligioſitas vitium. atq; religioni vicina vitium tamen eſt, & ſuperſtitio noiatur, quę & ipſa ſit vitanda. Sed hæc, vt dixi, media vel vicina habent nomina. nam ſunt aliqua quæ non habent vt iuſtitia cum virtus ſit, iniuſtitia vitiũ, punire hoſtes etiam victos, vicinũ iuſtitiæ, tamẽ quia parcẽdum victis eſt, vitiũ eſt aliquando. cui rei vocabulum non eſt, vt aſperitas, aut crudelitas, ſuperſtitio, audacia. Sunt igitur multa quæ nos tum dignitate, tum fructu quoq; ſuo ducunt ad ſe.) Docuit ea quæ propter ſe

expetēda ſunt, itemq́ dixit quę propter ſe vitanda, quæ honeſta, pura nominauit. Nunc docet illa quæ mixta ſunt, & habent partem honeſtatis, partem vero vtilitatis, quæ tamen etiam ipſa honeſtatis nomine appellauit. ſunt autem: gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Hęc definiuit: in quo ſimili modo amicitiam docet eſſe, honeſtatem quidem mentis, ſed cũ aliqua vtilitate ſociatam. Loquitur enim de amicitia ciuili quæ vtilitate non caret. deinde partes eius amicitiæ narrat, & cauſas. poſtremo adiungit illud tertium, vti ſeparatam vtilitatem e ſuis partibus doceat eſſe, cum ipſa illa commoditas honeſtatę carens perſpicitur, vel in Republica, vel in ſingulis ciuibus. Hęc aũt in Republica nũc ad vires pertinet ciuitatis, nunc ad ornamentum, quæ ipſa tamen in vtroq; cõmuniter nominatur. Sed vires nomine appellat incolumitatis. At vero ornamentum potentiam eſſe dicit, vt ſint partes vtilitatis duę, Incolumitas, & potentia. Atq; in iis omnibus quæ antedicta ſunt.) Poſt hæc tractat, quod Gręci appellant πλάνος, latum: quod fieri poſſit, aut non poſſit. in quo etiam illud docet, quod huic vicinum eſt, & quod facile fieri poſſit. Prope enim fieri non poſſe creditur, quod cum magna difficultate conficitur. Hæc ſunt de tribus, hoc eſt, honeſto, puro, ſine vtilitate: dein de mixto cum vtilitate: tertio de ſola vtilitate. Vtilitas autem aut in noſtris rebus, aut in corpore poſita eſt, aut in extraneis rebus.) Hucuſque de honeſto cum vtili, nũc de ſola vtilitate diſſeritur. Quoniam ergo de honeſtate & de vtilitate diximus, nunc reſtat, vt de iis rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine & affectione perſcribamus.) Honeſtati & vtilitati ſupra poſitæ atq; tractatæ, duas res neceſſario dixerat attributas neceſſitudinem & affectionem, de his nunc præcépit. ac neceſſitudinem docet eſſe illam, quæ neque mutari, neque ab exitu ſuo flecti poſſit. affectionem vero, quæ ex tempore, aut negotiorum euentu, aut hominum adminiſtratione ſæpe mutatur, vt res non tales ſint, quales eſſe conſueuerunt. Ac neceſſitudinem, quæ prima eſt, in duo diuidit. vt nunc neceſſitas ſit, quæ aliter exitus ſuos habere non poſſit, ſed ſua cogat effecta ſine vlla exceptione, dicit eſſe alteram neceſſitatem, vbi fieri aliter poſſit, cum aliquid admittitur.

patientia, perſeuerantia. Magnificentia, eſt rerum magnarum, & excelſarum cum animi quadam, & ſplendida propoſitione agitatio, atq; adminiſtratio. Fidentia eſt per quam magnis, & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocauit. Patientia eſt honeſtatis, aut utilitatis cauſa rerum arduarum ac difficilium uoluntaria, ac diuturna perpeßio. Perſeuerantia eſt in ratione bene conſiderata ſtabilis, & perpetua permanſio. Temperantia, eſt rationis in libidinem, atq; in alios non rectos impetus animi firma, & moderata dominatio. Eius partes ſunt, continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas, conſilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius inuectionis concitati comitate retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus claram, & ſtabilem comparat authoritatem. Atq; hæc omnia propter ſe ſolum, ut nihil adiungatur emolumenti, petenda ſunt Quod ut demonſtretur, neque ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum eſt. Propter ſe autem uitanda ſunt, non ea modo, quæ his contraria ſunt, ut fortitudini ignauia, & iuſtitiæ iniuſtitia, uerum etiam illa, quæ propinqua uidentur, & finitima eſſe. abſunt autem longiſſime, quod genus fidentiæ contrarium eſt diffidentia, & ea re uitium eſt. Audacia non contrarium, ſed appoſitum eſt, ac propinquum, & tamen uitium eſt. Sic unicuiq; uirtuti finitimum uitium reperitur, aut certo iam nomine appellatum, ut audacia, quæ fidentiæ, pertinacia, quæ perſeuerantiæ finitima eſt, ſuperſtitio, quæ religioni propinqua eſt, aut ſine ullo certo nomine. quæ omnia item uti contraria rerum bonarum in rebus, uitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictum eſt. Nunc de eo, in quo utilitas quoque adiungitur, quod tamen honeſtum uocamus, dicendum uidetur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoq; ſuo ducunt ad ſe. quo in genere & gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria, eſt frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honeſta & cultu, & honore, & uerecundia digna authoritas. Amplitudo, potentiæ, aut maieſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, uoluntas erga aliquem rerum bonarum illius ipſius cauſa, quem diligit, cum eius pari uoluntate. Hic, quia de ciuilibus cauſis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorum quoq; cauſa petenda uideatur, ne forte qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant, reprehendere incipiant. quanquã ſunt qui propter utilitatem modo petendã putant amicitiam, ſunt qui propter ſe ſolũ, ſunt qui propter ſe, & utilitatẽ: quorũ quid uerißime conſtituatur, alius locus erit conſiderandus. Nunc hoc ſic ad uſum oratorum relinquatur, utranq; propter rem, amicitiam eſſe expetendam. Amicitiarum autem ratio quoniam partim ſunt religionibus iunctæ, partim non ſunt, & quia partim ueteres ſunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab noſtro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles, ex cauſarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex uetuſtatibus habebitur.

Vtilitas autem aut in corpore poſita eſt, aut in extraneis rebus, quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum reuertitur. ut in repub. quædam ſunt, quæ (ut ſic dicam) ad corpus pertinẽt ciuitatis, ut agri, portus, pecunia, claſſes, nautæ, milites, ſocij, quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent ciuitates. Alia uero quæ iam quiddam magis amplum, & minus neceſſarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atq; amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac ſocietatum multitudo. Quibus rebus non illud ſolum conficitur, ut ſaluæ & incolumes, uerum etiam ut amplæ, atq; potentes ſint ciuitates. Quare utilitatis duæ partes uidentur eſſe, incolumitas, & potentia. Incolumitas, eſt ſalutis tuta, atq; integra conſeruatio. Potentia eſt ad ſua conſeruanda, & alterius obtinenda idonearum rerum facultas. Atq; in ijs omnibus quæ ante dicta ſunt, quid difficulter fieri & quid facile fieri poßit, oportet conſiderare. Facile fieri id dicimus, quod ſine magno, aut ſine ullo labore, ſumptu, moleſtia, quàm breuißimo tempore confici poteſt. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, ſumptus, moleſtiæ, longinquitatis indiget, atq; aut omneis aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis: tamen his ſuſceptis difficultatibus, compleri, atq; ad exitum perduci poteſt. Quoniam ergo de honeſtate, & de utilitate diximus, nunc reſtat ut de ijs rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceßitudine, & affectione perſcribamus.

Puto igitur eſſe hanc neceßitudinem, cui nulla ui reſiſti poteſt, quæ neq; mutari, neq; leniri poteſt. Atq; ut apertius hoc ſit, exemplis licet uim rei qualis & quanta ſit, cognoſcamus. Vri poſſe flamma ligneã materiã neceſſe eſt. Corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt, atque ita neceſſe, ut uis ea poſtulat, quã modo deſcribebamus, neceßitudinis, cui nulla ui reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Huiuſmodi neceßitudines, cum in dicẽdi rationes incidẽt, recte neceſſitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incidẽt difficiles, in illa

superiori

ſuperiori poßit'ne fieri, quæſtione conſiderabitur. Atq; etiam hoc mihi uideor uidere eſſe quaſdam cum adiunctione neceßitudines, quaſdam ſimplices, & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus: neceſſe eſt Caßilinenſes ſe dedere Annibali. aliter autem: Neceſſe eſt Caßilinum uenire in Annibalis poteſtatē. Illic in ſuperiore adiunctio eſt hæc: niſi malint fame perire. ſi enim id malūt, nō eſt neceſſe. Hoc inferius non item, propterea q. ſiue uelint Caßilinenſes ſe dedere, ſiue famem perpeti, atque ita perire, neceſſe eſt Caßilinū uenire in Annibalis poteſtatē. Quid igitur perficere poteſt hæc neceßitudinis diſtributio? Prope dicam, plurimum, cum is locus neceßitudinis uidebitur incurrere. Nam cum ſimplex erit neceßitudo, nihil erit, quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire poßimus: cum autē ita neceſſe erit ut aliquid effugere, aut adipiſci uelimus, tum adiunctio illa quid habeat utilitatis, atq; honeſtatis, erit conſiderandum. Nam, ſi uelis attendere, ita tamen, ut id quæras, quod conueniat ad uſum ciuitatis, reperias nullam eſſe rem, quam facere neceſſe ſit, niſi propter aliquam cauſam, quam adiunctionem nominamus.

Præter hæc autem eſſe multas inuenias res neceſsitudinis, ad quas ſimilis adiunctio nō accedit. Quod genus, ut homines mortales neceſſe eſt interire ſine adiunctione, ut cibo utantur non neceſſe eſt, niſi cum illa exceptione, extra quam, ſi nolint fame perire. Ergo ut dixi, illud quod adiungitur, ſemper cuiuſmodi ſit, erit conſiderādum. Nam omni tempore id pertinebit, ut aut ad honeſtatem hoc modo exponenda neceſsitudo ſit: Neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſte uolumus uiuere. aut ad incolumitatem, hoc modo: Neceſſe eſt, ſi incolumes uolumus eſſe. aut ad commoditatem, hoc modo: Neceſſe eſt, ſi ſine incommodo uolumus uiuere. Ac ſumma quidem neceſsitudo uidetur eſſe honeſtatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuiſsima commoditatis, quæ cum his nunquam poterit duabus contendere.

Haſce autem inter ſe ſæpe neceſſe eſt comparari, ut quanquam præſtat honeſtas incolumitati: tamen utri potisſimum conſulendum ſit deliberetur. Cuius rei certum quidam præſcriptum uidetur in perpetuum dari poſſe. Nam qua in re fieri poterit, ut cum incolumitati conſuluerimus quod ſit in præſentia de honeſtate delibatum, uirtute aliquando, et induſtria recuperetur, incolumitatis ratio uidebitur habenda; cum autem id nō poterit, honeſtatis. Ita in huiuſmodi quoq; re cum incolumitati uidebimur conſulere, uere poterimus dicere, nos honeſtatis rationem habere, quoniam ſine incolumitate eam nullo tempore poſſumus adipiſci. Qua in re uel concedere alteri, uel ad conditionem alterius deſcendere, & in præſentia quieſcere, atq; aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis uero ratione modo illud attendatur, digna'ne cauſa uideatur ea quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quiddam derogetur. Atq; in hoc loco mihi caput illud uidetur eſſe, ut quæramus quid ſit illud, quod ſi adipiſci, aut effugere uelimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adiunctio, ut proinde uti quæque res erit, laboremus, & grauisſimam quanq; cauſam uehementisſime neceſſariam iudicemus.

Affectio, eſt quædam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut adminiſtratione, aut ſtudio hominum commutatio rerum, ut non tales, quales ante habitæ ſint, aut plerunq; haberi ſoleāt, habende uideantur eſſe. ut ad hoſtes tranſire turpe uidetur eſſe, at non illo animo, quo Vlyſſes tranſiit: & pecuniam in mare deijcere inutile, at non eo conſilio, quo Ariſtippus fecit.

Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex conſilio, non ex ſua natura conſiderandæ, quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit conſiderandum eſt, & non quid, ſed quo quidq; animo, quicum, quo tēpore, quamdiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendum, locos ſumi oportere arbitramur.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

Laudes autem, & uituperationes ex ijs locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi, de quibus ante dictū eſt. Sin diſtributius tractare quis uolet, partiatur in animū, et corpus, et extraneas res licebit. Animi eſt uirtus, cuius de partibus paulo ante dictum eſt. Corporis ualetudo, dignitas, uires, uelocitas. Extraneæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera quæ ſimili eſſe in genere intelligentur. Atq; in his id quod in omnia ualet, ualere oportebit, contraria quoque, & quæ, & qualia ſint, intelligemus. Videre autem in laudando, & in uituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus uſus ſit. Nam fortunam quidem & laudare ſtultitia, & uituperare ſuperbia eſt. Animi autem, & laus honeſta, & uituperatio uehemens eſt.

Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inuentione, prima ac maxima parte rhetoricæ ſatis dictum uidetur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum continet literarum, quæ reſtant, in reliquis dicemus.

POſtremum cauſę genus demonſtratiuum eſt, quod adiungit, dat præcepta, quibus laudes vituperationesq; tractētur, id eſt, quibus locis. Ac primum dicit eoſdem locos eſſe laudi & vituperationi, quos in primo libro iudicialis cauſę, hoc eſt, omnia attributa perſonæ. Partitur tamen breuiter laudes & uituperationes animi, vel corporis, & extrinſecus. Animi virtutes, artes, ſcientiæ, vel contra vitia, corporis totius vel in partibus, vt pulchritudo, valētudo, integritas & cætera ſimõi. Extrinſecus ſunt, patria, parētes, cognati, amici, magiſtratus, diuitiæ, & cętera ſimõi. Poſtremū præceptū dat in laude & vituperatione non tā nos cõſiderare debere quid corporis ſit, quid extrinſecus ſit, quā quid ſit in animo. omnia enim vel laudāda, vel vituperāda, non rebus externis, nō rebus corporis, ſed animo metiuntur. Sic aliquæ res inciderint difficiles.) De impoßibilitate dicit. Quaſdam ſimplices.) Vt aliter omnino fieri nō poſſint. Caſſilinēſes ſe dedere Annibali.) Niſi uelint fame perire. Ergo hic excep.) Caſſilinū venire in Annibalis poteſtatē. Hic alter omnino fieri non poteſt. Tū adiunctio.) Vbi exceptio. Niſi ꝑpter aliquā cām.) Ita ob eſt neceſsitas in ciuili quęſtione illa, quæ ſine conditione eſt. Partim autem ex his multas eſſe res.) Id eſt, neceſsitudines. Nam omni tempore id pertinebit, id eſt, exceptio ipſa. ac ſumma quidem, neceſsitudo uidetur eſſe honeſtatis. Duo ſunt quidē, honeſtū et vtile: ſed vtili cū duo ſubiaceāt. cõmoditas & incolumitas, quaſi etia effecta ſunt. verū honeſtas pręponēda, ſecundo loco habenda incolumitas eſt, tertio commoditas, deinde e quæq; res ſit aut honeſtatis aut incolumitatis. At nō eo cõſilio, quo Ariſtippus.) Vt ſociorū cadauera tēpeſtatibus liberaret. Laudes autem & vituperationes.) Demonſtratiua, quæ ſuperat, ſola tractatur per honeſtatē. quæ demonſtratiua partes habet duas, laudē &

uituperationem utrunque tamē ex attributis pſonę tractatur. Cum ſint XI. attributa perſonis, quibus approbatur cuiuſque perſona, nomen hominis certis ſuis deſignatis, & ſanguinē, & hominem nominibus explicatur, cum nullo ſocerū neque nomine, neq; attributo. natura eſt attributum extra ipſum hominem, vt in patria gēte, ſanguine, cęteriſq;. Hæc enim licet dent homini commodum, non tamen propriū. In ipſo vero homine eſt natura circa corpus & animam, quę dat plurimas & animo & corpori qualitates. Ergo natura accidens res eſt, quę aptiorem hominem ad vnumquodq; facit. itaq; non orator natura eſt, ſed oratorius. i. qui orator eſſe poſſit. Verum has qualitates, vel diligentia comparat, facitq; perfectas, & habitus nominatur: aut in has caſu quodam, ac repentino motu frequēter incidimus, & affectio dicitur. aut in has inclinamur ſtudio quodā, quod ipſum ſtudium per ſe nihil aliud eſt q̄ volūtas applicata in aliquas qualitates. Ergo afficiuntur qualitatibus his modis, ortu & natali & eſt natura. afficimur repentinis caſibus: & affectio eſt. afficimur induſtria, ac conſtantia & perſeuerationem & habitus eſt. Ac vero ipſum ſtudium. quod eſſe definimus applicatam in qualitatem aliquam animi voluntatem, hoc inquā ſtudium nunc affectio eſt, ſi pro tēpore eſt: nūc; ſi perſeuerauerit, habitus, ipſum ſtudium, nōo iam quaſi præcepto quędam ineſt rei eius cui nomen eſt ſtudiū, ſi perſeuerauerit, ſed vt ſtudium intelligam, illud debeo conſiderare. quod ipſo ſtudio petitur, vt literatura, aut geometria. quod ſi pręceptū ſit, habitus ſtudio pręceptus eſt. Ergo natura accidens qualitas eſt, vt animę, vel corpori, uel extrinſecus: & accidens ab ortu, ac natali. Accidit autem mari, vel fœminę. nam marem eſſe, aut fœminam, nōn iam inter commoda computatur. Affectio eſt accidens qualitas, vel ſponte, vel ſtudio mox deſitura. nam ſi permanēt, ſic habitus dicta affectio quod inficiat qualitate. Et erit affectio incipiens habitus, vel victus, non enim omnia ad exitū tendūt. Habitus eſt pręceptio qualitatum. nam hęc pręcepta philoſophi dixerunt. hę qualitates vel commoda ſunt, vel incommoda. Quæ quōniā tribus modis qualitates eueniunt, multa his commoda vel incōmoda cōmuniter eueniunt. Verū per exiſtentiā ea quę eueniunt ſecernentur. nam alia vis in eo commodo quod per naturā eſt, alia in eo quod per affectionē, alia in eo quod per habitū. Habitus nō poteſt eſſe, niſi hoc qđ non aliud eſt atq; illud quod habetur. nā q̄ ignis calet, putant aliqui habitū eſſe, quia perpetuū ſit: cum hoc ipſum ſit ignis, vt caleat. itaq; potius natura eſt. Habitum multi non niſi deo dant, & verū eſt. ille enim habet omnia percepta. At vero homo nunquā ita quid perceptū habet, vt nō in profectu quotidie ſit, & hunc profectum dixerunt προκοπήν. i. progreſſionem quandā, alii habitū dixerūt. ergo pro exiſtimatione maioris perceptionis in homine habitum intelligimus: vt ſi affectione quadā aliquid quis agat, vt orator in foro. non perfectus tamē, ſi in eo progreſſio eſt aliqua, habitus dicetur, e certe pro commodo ſuo vel habitum, vel affectionē faciet. nō ea altero vero erit. In rebus enim nomina ſunt certa, quæ alterū ſignificēt: vt iracundus habitus eſt, iratus affectionis. & huiuſmodi profectus cū ſtudio & diligentia euenit, habitus eſt. cū naturaliter, natura. Studiū eſt aūt, vel adipiſcendi aliquid, vel retinendi voluntas. i. quo vel adipiſci aliquid vel retinere optamus, vel adepta retinemus. Victus eſt, vel q̄ ipſe hō agit, vel quod circa ipſum agitur. omnia quæ habet, quę natura, habitus, affectio ſtudium. Nā oratorem eſſe, quod eſt, habitus eſt. & victus eſt, ſi in ea exercitatione ſit. Itaq; Cicero qui aſſiduō ſtudio, perſeueranti diligentia ita rhetoricā pręcepit, vt ea in eo perpetua eſſet, habitū conſecutus eſt. Sed quia eius actum ſibi inſtituit ad vſum vitæ. i. in eadem re, & in habitu, & in victu: itaq; multum plerunq; de virtute habitus detrahit, ſi victus abfuiſſe dicatur. Nam licet orator plenus ſit perceptione ipſius artis, tamē aliquantum argumēto detrahit, ſi neges in eadem exercitatione vixiſſe. vt ipſe contra Cęciliū, quia aufert victū, infirmat habitū, cū dicit Quādo tute tui periculū feciſti? Plerunq; etiam ſi nihil agat ex habitu, hoc ipſum qđ nihil agit, eſt illi victus. i. vitę modus. nā in victu eſt, quibus amicis vtatur. ita in victu eſt, & ſi nō vtatur. Et certe, quia nihil horum debet deeſſe perſonę, poteſt habitū habere ex geometrię pręceptione, in qua nihil agit, & victū de vſu rhetoricę. Victus autem ois ad qualitatē tendit. ſed ea qualitas vel in affectione, vel in habitu erit. Deinde vti oratione, vel aliquid rhetoricę noſſe, quod eſt affectionis: & ad loquendū aut diſcendum aptū eſſe, qđ eſt naturæ: aut loqui, aut ſtudere, vel qđ eſt ſtudii, & cætera huiuſmodi habet victus. Verū in hoc cōſiderabit' victus circa hæc oia, ſi ita agat vitā, vt hęc exerceat. Nō enim qa natura loqui aut ſtudere poſſumus, qđ propriū naturæ eſt, idcirco & inde viuimus. ſed ſi ſit ordinata ſic vita noſtra ad omnē ſubſtātiam rei familiaris quęrendā, vt inde viuamus. i. inde nobis omnia ſuggerantur ad victū, merito victus ex exercitatione dicit'. Itē & ſi ſit habitus. & nō in ipſo habitu agat vitam, & virtutē oratoriæ conſecutus ſit, erit habitus nō victus. eodē modo et affectio eſt, ſi eſt pro tēpore. i. prout res aliqua tulerit, vt locus fuerit nō perpetua cōſuetudine inde viuēdi. Eodē modo et ſtudiū eſt, ſi nō ſtudiū quodlibet in exercitatione vitæ ſuſtulerit, vnde victus nominandus ſit vel botenus vt cauſas agere, vt docere, eſt huius ſtudii. ſed qa ordinata volūtas eſt ad vſum vitæ merito dicit' & victus. In ſingulis enim his rei, quæque in eo qđ ſunt diſtribuendæ ſunt: vt itē ſeruus circa hęc quod in hac conditione eſt, fortuna eſt. ſi ſeruitute ſeruiat tota vita, victus eſt. ſic et cætera de fortuna. Facta vero, & caſus, & orationes, & conſilia aut ſuperuenientia, accipienda erunt ſuis nominibus. Nā victus nō eſt ſine factis, caſu orationibus, cōſiliis, ſed ſic venit, fuit, vt diceret, poſſet, vt ei aliquid accideret, vt cōſilio vteretur. Et hæc oia ſi ſic accipimus, vt actiones nō ordinatas, neq; inſtitutas toto viuendi tēpore, erunt ſuis nominibus. ſin aūt in eo genere viuēdi poſita fuerint, in quo oia ſunt conſtituēda tibi, cōſtituēdi ad uitā vniuerſam victus nominabitur, nō ſuo quidē nomine. Facta aūt, caſus, orationēs, conſilia, cū ex futuro tēpore argumentū dabunt, ex præteritis cōfirmabūtur. Nā quia hoc illi accidit, ideo hoc illi accidet qa fecit hoc ideo facturus eſt quia hoc dixit, hoc ideo dicturus eſt qa hoc conſiliatus eſt, ideo hoc cōſiliaturus eſt. Negotiū factū, vel dictū eſt, vnde iudiciū eſt. in iudiciū enim, vel in deliberationē, vel in demōſtrationē non venitur niſi propter factū. Singula igit' quęq; quę homini aut obiiciunt' aut de homine quærūtur, facta ſunt. ipſa igitur ſingula facta negotiū ſunt. Sunt alia facta, quæ probationē tribuūt ipſi facto. vnde quærit', ſuā quolibet ſtatu ſunt ipſa facta, quæ extra ipſum factum, & extra facta quæ vicina ſunt ad factū, & probant factum vitæ præteritæ hæc perſonæ attributa dicunt. Ergo cū negotiū factū dictum ue ſit. habeat attributa quattuor, continētia cum negotio inquit in geſtione negotii, adiuncta negotio quæ geſtum negotium conſequuntur. Ex his duo prima continētia cum negotio, & in geſtione negotii, totū tenēt quicquid habere poteſt cauſa omnis, id eſt, negotium omne per partes ſuas geſtum. duo alia ſunt, ea quibus aſſumuntur primū ab oratore ea quæ negotio adiuncta ſunt. Quartum autē illud, quod eſt conſecutio nō negotii ipſius geſtio eſt, ſed aut extrinſecus veniētia per homines habet, aut per naturā generaliter, vt poſt docebimus. Igitur prima de attributis continentia habet partes quinq;, ſummā negotii, ſummæ cauſam, facta illa quæ probant factum, diuiſa per tria tempora. & omne ipſum, quod diximus negotiū eſſe, factum ſcilicet, cōtinetur ab his, a ſumma quæ breuē propoſitionē habet totū claudens: vt patriæ, inquit, proditio, et cętera. habet & cauſam, quæ gemina eſt impulſio, & ratiocinatio. impulſio eſt, per quam cuius cauſa factum ſit: ratiocinatio eſt, per quam factū ſit demonſtratur. Sequitur per tria tēpora factorum enumeratio, quid ante rem factum, quid in re, quid poſt rem ſit. Igitur quodlibet negotiū de ſtatibus interim loco ſit exempli: Milo occidit, non occidit: occidit & non occidit. partes ſunt ſingulæ quæſtionis. Sed tā parentis occiſio, hominis occiſio, patriæ proditio, ſumma eſt: ergo factum ſolum negotium eſt: propoſitio facti cum perſona eius qui arguit, vel quolibet alio modo inuidiā comparans, aut extenuās, ſumma dicetur. Et hæc eſt quā Cato in libro ſuo appellat vires cauſarū. Hāc argumētū ſequitur cauſam, quam partiti ſumus, quæ vtriq; aduerſus negantē factū danda eſt, vt ſe eſſe doceatur. Quemadmodū aūt tractetur vel ab accuſatore, vel a reo, in ſecundo habemus. Quod ſi alius ſtatus fuerit præter coniecturam, non cauſa erit, ſed ratio: de cuius tractatu in ſecūdo docuit. Poſt hæc ſequūtur facta oia ante & poſt: in quibus oia illa quæ in geſtione negotii poſita ſunt, ſi tamen plura, aſſumūtur. vnicuiq; enim facto ineſt locus, tēpus, modus, occaſio, facultas. In geſtione negotii locus vel naturalis eſt, vel qualitatiuus. Naturalis locus eſt, cū argumētum præſtat: nō erit illud argumentum a loco, ſed a facultate. Qualitatiuus autem locus præſtat argumentum ex opportunitate: quę opportunitas:

quibus

quibus rebus poſſit intelligi, ipſe poſuit. Tempus quid eſſet, du dum generaliter docuit. pars quędam, inquit, ęternitatis. hoc quoq; in tria tēpora diuiſit, quę ipſe tēpora partitus eſt. nā prætéritū tribus modis conſideratur, præſens & futurum, binis. Verum hęc omnia magis ad cognitionem temporis, vt dixit, q̃ ut quid eſſet inſinuare cupiebant, q̃ vt apta ſint in geſtione negotii. Quid ergo aptum huic parti erit? nā huic attributū eſt tempus, æſtimatio eiuſdem temporis, & collatio cum geſtione: vt id quod factum dicis eo tempore ex quo argumentu ſumis, fieri potuiſſe videatur. Itaq; ſic ait. Nam ſępe oportet commetiri cum tempore negotium. Occaſio autem, opportunitas eſt quędam tēporis ad aliquid faciendū. hæc opportunitas tribus modis cōſideratur. Modus autē eſt, quo nō ſolū factū indicatur, ſed quēadmodum factum. qui modus & animum indicat, id eſt voluntatē. diuiditur autem p prudentiā aut per imprudētiam. hię quęrītur, clā, palā, vi, perſuaſione, imprudētia. purgatur (caſu, neceſſitudine, & affectione animi. Facultates autem duplici modo argumentum pręſtant. nam eiuſmodi ſunt, vt per eas aut facilius aliquid fiat, aut ſine his effici non poſſit. Adiuncta negotio, ad factum quod in negotio ponitur: vnde iudex laturus ſententiam eſt, vt probari quoquo modo poſſit per quamlibet cōſtitutionē. ſumunt de his rebus argumēta, quę res poſſunt in ipſum factū affictione quadā cōtineri. Has res affecta nominamus. Verum affecta accipimus nunc de ipſo negotio. i. de omni cauſa, rebusq; in cauſa geſtis, nunc ad res in cauſa geſtas, alia quaſi quodammodo extrinſecus, quæ conuenire videātur, aut inde vt puenīāt, aut ad illa coniūcta ſint. hęc affecta quę ſupra diximus, negotio adiūcta, & conſequētia negotiū dicūtur. Illa prima cōtinentia in geſtione. ſed de illis iam ſupra dictum eſt. Adiuncta vero ea ſunt, quę illis ipſis ſupra poſitis ſingulis aliquo modo vel extrinſecus cohęrēt veſumę, vt cauſę, cęteriſq;, ſed cū nō in ipſa ſint, ſed aliunde aſſumantur, conuenientia tamē erunt in collatione, ſiue aliena ſint, nō hinc nata, ſcilicet erit aut maius, aut minus, aut parutēq; ſimile, cōtrariū, diſparatū. Si vero his adiuncta ita ſunt, vt extra tamen ſint erūt aut genus, aut pars, aut euētus. nihil enim horum nō ex his ad hoc eſt, nō tamen in cauſa poſitū. Et ſi poſitum eſt in cauſa. i. in negotio, quę hipotheſis eſt. i. quęſtio circa perſonam propriā, veluti non poſitum putetur. Ergo genus ſit licet, cauſę tamen quia genus eſt, velut extra cauſam eſt, cum perſona propria ineſt in cauſa. nē ſpecies. Iam vero euentus cum tria tempora teneat poteſt eſſe ex cauſa, id eſt ex negotio de quo loquor: qui probat quid eſt, de negotio, quod euenit rebus geſtis, id q̃ in negotio eſt. Quōniā tamen e pręteriti temporis euentus & futuri tēporis euentus aliquotięs ſumitur, & hic videri extraneus poteſt a negotio ex negotio tamen oriens. vnde probatū eſt, adiuncta nunc omnibus modis externa affecta, tamē aliquo modo adiungi, vt cętera quę ſupra diximus. Nunc aliqua ex ipſo, vel in ipſo negotio, alio modo tamen ſe habentia, q̃ geſti negotii textus ipſe & ordo conſiſtit circa perſonam, certiſſimę quæſtionis maius & minus, & æquō magnum: tum ex vi, tum ex numero, e ex figura negotii cōſiderantur. Vis in eo eſt, quo ipſa ſignificatione verborū diuerſas res intelligimus. Itaq; cū prolata verba diſtāt ſenſibus noſtris, ſignificatione ea quę pferuntur vi diſtant, i. potentia quadā, qua quidquę res poſſis intelligimus, de numero pſpicuū eſt. Figura eſt textus & ordo negotii, per circūſtantias ſuas. Simile aūt ex ſpecie, aut ex cōparabili, aut ex cōferenda aut aſſimilanda natura iudicatur. Simile, hoc eſt ſpecies cōparabilis, e ſimilanda natura eſt in illis octo: genere, natura, vi, magnitudine, tēpore loco, perſona, opinione. ſed ipſum ſimile, q̃ per hęc ſupra poſita efficitur, illic eſt in contrariis partibus, & quę ſub eandem rationem cadunt. hoc diſtinctius poſitū eſt in differentiis De conſecratione in ſuperioribus duobus attributis negotio negotiū omne teneri diximus. tertium, quod eſt adiūctū negotio, veluti extra eſſe pręcipimus, ſed naturaliter cohęrere, extra ipſam hypotheſin, aut ab oratore aſſumi. quanquā & ea quę extra ſunt, naturaliter ab oratore ſumātur, & de hoc pręcepta iā dedimus. Quarta attributio, quæ conſecutio nominatur, e ipſa ea tenet quę extra ſunt, adherētia tamē reb⁹ negotii, quę non ab oratore ex voluntate ſumantur, ſed quę ipſis rebus negotii rationabiliter acciderīt. Ac prope ea omnia. quæ in quarta attributione in cōſecutione ſunt, id vidētur eſſe quod euētus. Verum euentus aliud eſt, aliud cōſecutio vel res cōſecutionis. Etenim euentus conſideratio eſt, ex quadā natura rerū, qua id perſpicit quod ex quaq; re euenerit, eueniat, euenturum ſit. In conſecutione aūt non ex rebus quid eueniat tractat orator, ſed quid rebus eueniat. i. quid rebus contingat. Deinde q; in euentu duo ſunt, vt arrogantia & odium in hac conſecutione vnū. Nam ipſi facto conſecutio eſt, quod vel raro vel frequenter. Hęc autem omnia collocata ſunt in hac conſtitutione. aut nomen contingit rebus, vel imitator, vel inuentor. Lex de ipſa re. conſuetudo, pactū vt frequenter fiat, vel non frequenter. vtilitas vel honeſtas, & cętera quęque vt dixi, rebus accidunt, non ex rebus ipſis, ſed ad res ipſas quadā geſtione proueniunt.

PLVRIMI IN VICTORINO LOCI IN omni Librariorum editione corrupti, ſuæ ſinceritati reſtituti per Marinum Becichemum Scodrenſem, ex Epiſtola ad Marcum Dandulum equitem.

Hieronymus Donatus, Platonicus, noſtræ ętatis Demoſthenes, e oratorū, quos quidē viderim, audiuerimq;, facile princeps, ex patria ſoluens, iāq; triremibus in pelagus prouectus vt ad Cretam magni Iouis inſulam euolet, dux inclytus, literas ad me dedit ſua manu (vt ſemper ſolet) exaratas, amoris dulciſſimi, ſuauiſſimæq; humanitatis plenas: his, inquit, velut teſtamento quodam Marcum Dandulum animæ dimidium meæ, tibi patronum, patrem, tutorem, & denique alterum me relinquo. Duplicem igitur perſonam nunc mihi geris, & M. Danduli, hoc eſt amici & fautoris præcipui, qualem tete mihi ſemper vltro exhibuiſti: & Hieronymi Donati, qui mihi author eſt famæ, ſalutis, & breuiter terreſtris deus, qui inter magna, ampla, & innumerabilia beneficia, Brixienſ. eccleſię canonicatum, quę talis ac tanta eſt dignitas, ſuis liberis ademit, Marioq; filio meo duodecimū ętatis annum agenti Cęſarea quadā liberalitate, me nec rogante, nec cogitāte, nouiſſime donauit: ſuiſq; pecuniis tabellarios et libellos Romā miſit, e Apoſtolica authoritate firmatū, ab omni potētiorū iniuria ſeruauit. Et quoniā vacuū ad principes manibus ire minime decet, cū ex quibuſdam nugarum mearum libellis, ad manus veniſſent Caſtigationes quędā, quas nobis Ciceronis Rhetoricos publice enarrātibus auditores noſtri collegerunt in Marium Fabium Victorinum rhetorem acutiſſimum, qui & auream ſtatuam in foro Traiani ob oratoriæ artis præſtantiam meruit, & diuum Hieronymum in eloquentia tantum Chriſtianæ religioni inſtituit, eas ad te dedi. Dolebam equidem, vir clariſſime, nec ſine dolore maximo videre poteram, cum authorem ita fœde laceratum, diſcerptū, fœdatum, vt vix hominis vmbram, vix ſenſus alicuius integritatem, vix Latini ſermonis ſimulacrum habere videretur, Tu qui bonarum artium ſtudia & tueri & augere ſoles, quamdiu domo abfueris, has lucubratiunculas ad leuandum & deſideriū domeſticarum rerum & publicarum ſolicitudinē ſucceſſiuis horis intuearis: quas in epiſtolę, ſiue libelli maius, formam contraximus, vt eſſet ſine onere breuis peregrinationis comes, ſi placuerit, ſi diſplicuerit, minor iactura. Quicquid eſt, quod tuo nomine primum in lucem exit, cognoſcere non dedignaberis.

Corrupte apud Victorinum legitur iuſtitiæ diffinitio: (Iuſtitia eſt animi habitus ita informatus, vt omnibus mentis tribuat dignitatem.) Legendum eſt ſine dubio, Meritis atq; ferè manuſcripti codices habent. Item vbi legitur Rhetor eſt qui docet literas atq; artis traditor eloquētię.) Scribēdū eſt ex ſinceris codicibus, Atq; artes tradit eloquētiæ: q̃ lectionē probat ſenſus ipſe, prætereq̃ q; Traditor verbū inſulēs eſt elegātiſſimis ſcriptoribus. Quod aūt in illud Cic. Et maximarū ciuitatū veteres animo colligo calamitates ita ſcriptū reliquerit, (Illic. n. aliquid operaſ eloquētia vbi populus maior eſt:) omnis libraria fides teſtatur, Nā quod aliquis corrigat Magis (bona cū uenia dictū accipiat) videſ ignoraſſe elegātia e emphaſim huiꝰ ſermonis aliqd: qui vim maiorē exprimit: vnde doctus poeta dixit, q̃ e a Plinio repetitū eſt. Nāq; tu ſolebas

Meas eſſe aliquid putare nugas: Perſius,
Seſe aliquid credens. Iuuenalis:
Eſt aliud, quocunque loco, quocunque receſſu.
Vnius ſeſe dominum feciſſe lacertæ. Ouidius,
Eſt aliquid ſolitis collum tetigiſſe lacertis,

Præſenteſq; oculos admonuiſſe ſinu. Idem:
Eſt aliquid fatoq; ſuo ferroq; cadentem,
In ſolita moriens ponere corpus humo.

Quanti momenti eſt & illud Quintiliani: Eſt aliqd conſummata eloquentia. Non enim id ſignificat, quod plures arbitrantur: ſed continet non leue pondus ſententiæ, quæ non effertur. Cicero ad Atticũ lib. 4. Diſrumpũtur hi qui me poſſe aliquid doluerant. Apud eundem, cæteroſq; authores clariſſimos, oratores, hiſtoricos, poetas legimus emphaticoteron dici: Hic ſe aliquem putat, ille ſe aliquem credit, Tu te aliquid eſſe arbitraris, Vos aliquid poſſe exiſtimatis, Eſt aliquid hoc, Eſt aliquid illud, Eſt aliquis; & alia huiuſmodi. Tali ſententiæ pondere dixit Rhetor eruditiſſimus Marius Fabius: Illic enim aliquid operatur eloquentia, vbi populus maior eſt. nam theatro gaudet magno: quoq; maior eſt populus, eo ſeſe magis eloquentia attollit, quæ in turba & turbis admirabilis apparet. Verg.

Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt
Seditio, ſæuitq; animis ignobile vulgus,
Iamq; faces & ſaxa volant, furor arma miniſtrat,
Tum pietate virum ac meritis ſi forte virum quem
Conſpexere, ſilent, arrectiſq; auribus aſtant.
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Habent etiam omnia exemplaria: Deinde dicẽdum eſt hoc loco, quid ſit ciuitas. Et dictio Deinde delenda eſt, vtpote ſuperflua, quæ etiam in antiquis codicibus non eſt. Et paulo poſt: Amicus eſt, qui nihil vſu vitæ ſimulli pio ac fideli amore coniungitur.) Niſi Mihi pro Nihil reponas, ridicula erit lectio. Vt & illud Deinde etiam iſtum, ſapientem & magnũ virum. ſic enim corrigendum eſt, vbi iuſtum librarii repoſuere. Eſt & locus ille animaduerſione non indignus: Nam nemo ei iniuriam facit, nemo ſeruis eius prodeſt poſteris liberis eis prodeſt. Amicus ergo ſi quid præſtat, etiam vtile eſt.) Confuſa ſunt, & corrupta verba, quæ in ſuum nitorem ita redigenda ſunt, & diſtinguenda: Nam nemo ei iniuriam facit, nemo ſeruis eius. Deinde comma fiat: Prodeſt in poſterum liberis eius, prodeſt amicis: Ita enim legendum eſt, non poſteris, non amicus. Deinde fiat diſtinctio, & ſequantur. Ergo ſi quid præſtat etiam, vtile eſt. Fateor minus annotatione dignum eſſe illud: Sapientia igitur ſola duobus modis aliquid perſuadet: aut cũ tacet, vt aliquid facit, & id qd facit, quia bonũ eſt, alter imitatur: ideniſve quicquid tacitus fecerit ſapiens, id alter re, non verbis doctus imitetur.) Legendum eſt enim, id eſt, pro idem. Tale eſt quod mox ſequitur Negat inopem dicendi idem, quæ verbis naturalibus vteretur.) Legendum: Negat inopem dicendi, id eſt. Leuiora adhuc fortaſſe videbuntur quæ ſubiungũtur: Tamen ſermonem ſeruatum poſſumus inuenire. Primo itaque, &c.) Quis non videt Ordinem, non ſermonem ſcribi debere? prout & in quibuſdam manuſcriptis habetur. Habent omnia ferme exemplaria. Sed quia iſte primus vir diſciplinam accipere non potuit, perfectus fuit natura & vſu. quo enim cognouit habitum ſuum & diu ſecum pertractando cognouit eſſe in hominibus bonam naturam, quæ vt perfecta eſſe potuiſſet præceptorum adhibuit diſciplinam.) Scribendum eſt, Habuit vſum, pro habitum ſuum: & poſſet, pro potuiſſet. Mox paulo. Ergo in hominibus fuit materies, id eſt perfecta natura qua perfecta præcepta fuerunt inuenta per ſapientiam, inſinuata per ſapientiam. legi debere puto, Quam perfectam præcepta fecerunt inuentã per ſapientiam, inſinuatam per eloquẽtiam. Non multo poſt: Indiſtorta enim membra, nec quæ iuxta naturã ſibi appetunt, appoſita ſunt. viſus non poteſt cadere.) Cæci vident, legi debere: Appetenter appoſita ſunt. Et poſt paululum: Sic veſtis etiam habet rem, vtilitatem texturæ. habet ſpeciem, gratiam ſcilicet circa aſpectum faciei.) Manifeſtus eſt error, non tamen diſſimulandus cum in cunctis fere exẽplaribus inoleuerit Gratam; non Gratiam ſepone. Infra: Tertia illa eſt honeſto illi cõtraria.) In veteribus libris hæc poſt verbum Contraria, & ante peruertere, ſequuntur verba, quæ impreſſi omnes quotquot hactenus videre potui deſiderant: omne enim quod in vſu eſt, & rem habet, & ſpeciem. Sed nunc in rem inclinatius, nunc in ſpeciem. vt ſapientia in rem inclinatior, eloquentia autẽ in ſpeciem. Eſt vulgatis in exemplaribus, Temeritas enim & inconſiderantia: at in antiquis, Inconſideratio. illa habent, Cauſæ, nõ euentus incendium hæc, Cauſæ vero euentus incendium. Itẽ Si enim hoſtem oderis, nõ inuides, ſed inimicus eſt.) Etiam qui prima grammatices elementa diſcunt, non ignorant. Et ſecundam verbi ſubſtantiui, nõ tertiam perſonam, neceſſario exigi. Item: Oſtendit hæc qui agat orator.) Sinceri codices, Oſtẽdit hæc quid agat orator. Demum legitur circa finem præfationis: Ita illa ad ſcientiam ſolam proficit, hæc ad ſcientiam. quæ in hac actu ſit. & ſtatim poſt: Cumq; per hanc vitari vitia dico, non tamen cum vitentur oſtendo. Priſca manus non ponit Hac, quod eſt puerile erratum, ſed ſinceram ſeruat lectionem: Quæ in actu ſit. Et loco Cum, habet Quo modo vt ſit; Tamẽ quomodo vitentur oſtendo. Corrupte legitur apud eundem Victorinum: Vt animal genus, ut etiã hoc modo piſcis, equus, animalia.) Legendum eſt enim, vt animal gẽnus eſt, non homo, piſcis, equus, animalia tum ex euidenti ratione, & ex antiquis codicibus. Item error eſt infra: vna quæ res certas ſolenni curſu, & ſine vllo tumultu agit: & altera, quæ in lite ac diſceptatione verſatur. Et hoc modo qcquid agit, duobus modis agit: factis, & dictis. Ita ciuilis eſt ratio in factis & dictis: ſed quæ facta & dicta in actu atq; in opere conſtitutæ ſunt.) Corrigo: Vna quæ res certas ſolenni curſu & ſine vllo tumultu agit: altera, quæ in lite ac diſceptatione verſatur: vt homo quicquid agit, duobus modis agit, factis et dictis. Ita ciuilis eſt ratio vna in factis & dictis, ſed quæ facta & dicta in actu atque opere conſtituta ſunt.

Item corruptus eſt locus ille: Multi, inquit, dicunt ciuilem ſciẽtiam ſine eloquentia ſtare non poſſe.) Negatio illa adulterina eſt, & peruertit ſenſum. itcirco delenda. quæ caſtigatio ex ſequentibus comprobatur: Multi, inquit, dicunt ciuilem ſcientiã ſine eloquentia ſtare poſſe. cuncta enim per naturam, id eſt per ſapientiam facile poſſe cognoſci. Multi autem dicunt ciuilem ſcientiam ſola eloquentiá conſtare poſſe, illudq; eſſe iuſtum, vel iniuſtum quod eloquentia potuerit perſuadere. Sed ego, inquit ab vtriſque diſſentio. Puerilis quoque mẽda eſt, vbi de officio facultatis rhetoricæ loquitur: Ergo officia pro perſonis diuerſa ſunt. aliud enim eſt officiũ patris, aliud amici aliud, vt ad rem redeamus, artis oratoriæ. Artis adulterina eſt dictio, & iccirco ſpongia delenda. Et paulo poſt. Nã in euentu, id eſt qui finem in officio conſtituit, &c.) Male diſtinguitur, & legitur Nam. eſt enim legendum Non, quia hæc clauſula pendet ſuperiori: Sed non, inquit, intellexit Ciceronem, qui finem in rebus ipſis poſuit, non in euentu, nd eſt, qui finem in officio conſtituit. Vbi de materia artis tractatur, ſic legitur in vulgatis exẽplaribus: Qui vt videamus a pleno excedit, & exceſſit, non ad id quod habet modum.) Probior eſt antiqua lectio: Qui, vt videmus, a pleno excedit, & exceſſit, non id quod habet modũ, ſed in infinitum. Turpiſſima eſt menda illa quæ inoleuit in omnibus fere exemplaribus: Hunc etiam Hermagoram, qui neque arte ſcripſit, confutat ac lacerat: dicitq; hunc vehementer erraſſe q; materiam oratoris in duas partes diuidat, in cauſam & in quæſtionem.) Quis in literatoribus nedum in literis eſt qui non videt ſcribendum eſſe? Nunc etiam Hermagoram qui neque, artem ſcripſit. Quo modo enim nõ ſcripſit Hermagoras artem? ſi & Cicero, & Fabius, & cæteri teſtãtur eum ſcripſiſſe, & ſexcentas ex eius arte authoritates adducunt. Impreſſorum autem ſomnolentia fecit, vt legatur: Deinde q; alibi Hermagoræ vbi ſibi alienis multa cõquiſiuit.) Cum omnino legendum ſit: Deinde q; aſtute ibi Hermagoræ dat ingeniũ & diligentiam, vbi ſibi de alienis multa conquirit. Conſiderare ni piget, & illud in tractatu de Inuentione: Alii Stadiagon græco vocabulo quidem, quod in ea de incerto inueſtigando maximum certamen habeatur. an legẽdum ſit, ſtadiaton, ex manuſcriptis codicibus. Quãuis ἀγων particula ſignificet certamen, quod ipſius Victorini expoſitioni maxime iudicio meo conuenit. Vide ẽt an mendoſa eſt etiam lectio hæc: Nam deſcribendi ſunt nobis Fregellani, qui ſemper videbantur aduerſi.) Ex antiquaria librorum fide legendum, Qui ſemper populum Romano videbantur aduerſi & infenſi. Mox paulo mendum eſt puerile: ſed quoniã vbique inoleuit tollẽdum: Deliberat ſenatus an Carthagini pareat? pareat ſcribẽdũ eſſe, ne infantes quidẽ ignorant. Negligentia vero librariorum non multo poſt omiſit nõ verba, ſed verſus integros. In cũctis librariorũ officinis ſic impreſſum fuit. Quare definitionibus noſtris nomen illi aliud q; aduerſarii volunt, imponere debemus.) In ſinceris codicibus ſequũtur verſiculi, qui neceſſario ſequi debẽt ad ſenſum pręcedẽtiũ. Non eſt ſacrilegium, cum ab eo quid de templo detrahitur, cuius tutelæ atq; cuſtodiæ commiſſum eſt. Si præceptor

diſcipulum

diſcipulum verberat. iniuria non eſt: ſi iure factum eſt aliquid, non poteſt iniuria dici. Item corriges inſtantiam illorum qui legunt paulo mox. Homo eſt, qui rectum verticem rotundo capite attollit, cuius ſunt ſub collo humeri brachiaq; dimiſſa, & cætera in hunc modum. Sed, vt ipſe ait: ſed breuiter deſcribenda.) Cum manu ſcripti codices habeant Homo eſt, qui rectum verticem rotundo capitis attollit, cuius ſunt ſub collo humeri, brachiaq; demiſſa, & cætera in hunc modum. Sed, vt ipſe ait, breui deſcribenda. Perperam quoq; legitur, Generle eſt controuerſia cum & quid factum ſit conuenit. Tulit cõiecturam. Deinde cum ait: & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat, tulit finem. Ergo ſupereſt, vt quale, vel quantum ſit id ꝙ factum eſt videamus. Et dat exemplum, vtrum iuſtum an iniuſtum ſit, vtrum vtile an inutile ſit. Quod cum quæritur, nomen rei, ſed rei qualitas quæritur. & ideo qualitas appoſita eſt.) Vera lectio eſt, Cum ait, & quid factum ſit: &, Ideo qualitas appellata eſt: non autem appoſita eſt. Et Quod cum quæritur, non nomen rei, ſed qualitas quæritur.

Falſo ſcriptũ eſt in Victorini codicibus omnibus, qui ex officinis impreſſorum emanarunt: Ergo Cice. primum dicit deliberationem & demonſtrationem, quę prima, ſunt ſecunda eſſe non poſſunt.) Cum pueri qui vix prima conſtructionis elementa percipiunt, percipiãt non Poſſunt legi debere, ſed Poſſe. Cæci autem ſunt qui legunt apud eundem Victorinum: Harũm prima, vt diximus, ſubſtantia vocatur, reliquæ nomen in ſubſtantia ſunt, quæ accidentes vocantur.) Cum legendum eſſe Nouem, vel ex præcedentibus verbis perſpicere potuerint.

Ariſtoteles ait, res omnes quæ in dictis & factis & in omni mũdo aguntur decem eſſe, quæ rerum nomina ponemus: Prima ſubſtãtia eſt, & quæ ſequũtur.) Podendus eſt error, & duplex in ea lectione, Cum vero generis nomen acceperint, in eo q᷑ genus ſunt, & partes eſſe non poſſunt, hoc eſt quod ait. Eidem genus, id eſt ſimile ac iudiciale eſſe, & pars non poteſt. Ergo ſi genus generis pars eſſe non poteſt, multo minus partis generis partes putabuntur.) Atq; ita reſtitues priſtinam lectionem: Eidem genus, id eſt ſimile ac iudiciale eſt, eſſe & pars non poteſt: non autem, Iudiciale eſſe. Et, multo minus partis generis pars putabitur: non, partes putabuntur ne ſolœciſmus ſit. Illa autem verba, quæ poſt tres verſiculos ſubſequuntur: Nam aut nullum, & e. genus cauſæ eſt: non ſcientiæ tanti Rhetoris, ſed inſcientiæ chalcographorum aſcribenda ſunt. Statim poſt: Nam qui artes ſcribit, multaſq; dicit eſſe cauſas, nullam non poteſt dicere: Tulit rem voam.) Quiſquis intelligit quæ differentia ſit inter Tulit & Tollit, tollit Tulit, & ſcribit Tollit. Item: Nam demonſtrationis finis & honeſtas deliberationis vtilitas iudicialis æquitas.) Qui diſcernit verbum ſubſtantiuum a copula, reponet Eſt, non Et: vt ſit, Eſt honeſtas. Friuolum eſt & illud notare, notandum eſt tamen adoleſcentulorum gratia: Sed primum ꝙ de eodem ſyllogiſmo tractemus.) Legendum eſſe. Primũ illud ipſum Primum clamitat: vt & in illo, Si dicas, iuuentas vtiq; conſideratione temporis, iuuentas ante ſenectute eſt. nonne iuuentus vociferatur ſe nunquam in recto dictam fuiſſe a Mario iuuentas, ſemperq; iuuentus: & legendum: ſi dicas, iuuentus vtiq; conſideratione temporis iuuentus ante ſenectutem eſt. Animaduertendum ad hæc, quod vbi ſcriptum eſt, Hic quoq; aduerſarius ſyllogiſmum quadripartitum.) animaduertamus, reponendum eſſe cunctis tacentibus ipſa partitio ſyllogiſmi oſtendit. Vti, Poſtremo concludit propoſitionis ſecundam partem: non autem, ſecundum. Item, Multo igitur minus recte partis eius quam hic dicit partes putabuntur: prout habent vetuſti codices, non autem Quod.

Codices omnes corrupti ſunt, in quibus leguntur verba illa adulterina in Victorino. Vbi Cicer. inquit, Placet autem ipſi intentionis eſſe depulſionẽ. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud ꝙ finem inſpiciemus: nec in eo quod finis eſt, poſſumus tranſlationem intelligere. Ita ergo conſtitutiones ſingulæ habent proprium ſuum in quo poſitæ genere commiſtionem conſtitutionis alterius non admittunt. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum, commixtionem alterius non admittũt.) Hæc inquam verba adulterina ſunt, nec in antiquis codicibus reperiuntur: nec ad interpretis, nec ad eius quem interpretatur Victorinus ſenſum faciunt. Hanc autem caſtigationem quilibet, ſi modo & ab eruditione & ab omni ratione nõ erit alienus, facile probabit: ſi quæ præcedunt & quæ ſubſequuntur, ſublatis his quæ diximus connectet hoc modo, Ipſi autem placet, conſtitutionem intentionis depulſionem eſſe. & concedit et alias definitiones Siue, inquit, conſtitutionem primam cauſæ accuſatoris confirmationem dicat, ſiue defenſoris primam deprecationẽ, neceſſe eſt deliberationẽ & demõſtrationẽ neq; cõſtitutionẽ eſſe nec partẽ cõſtitutionis. Cõtra nõ pauca deſunt verba inſertis, & quędã & ſubdititia ſunt, vbi legitur: Deinde, inquit, cõiecturalis cauſa: Si, inquit, coniecturã per id quod eſt, attendamus, nihil aliud inueniemus ꝙ coniecturam ſolam: nec in eo quod coniectura eſt poſſumus intelligere. Rurſus inquit, ſi finẽ per ſeipſum cõſideremus nihil aliud ꝙ finem inſpiciemus, nec in eo quod finis eſt poſſumus trãſlationem intelligere. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habẽt proprium ſuum, in quo poſitæ genere, commixtionem conſtitutionis alterius non admittũt.) Lectio corrupta eſſe videbatur: ſed quemadmodum reſtitui poſſet, non cõſtabar. Nam quãuis legẽdum eſſe vaticinater inueniemus: vbi impreſſi codices habent incipiemus, & verba illa, In quo poſitæ genere, a librariorum ſomnolentia interpoſita: tamen nunquam diuinaſſem, quæ verba ab ipſis librariis eſſent prætermiſſa. Ambigenti vetus lectio ſuppetias tulit, quæ talis eſt: Deinde inquit, cõiecturalis cauſa ſi inqt, cõiecturã p id quod eſt attendamus, nihil aliud inueniemus ꝙ cõiecturã ſolã: nec in eo qđ cõiectura eſt, poſſumus finẽ intelligere. Rurſus inqt, ſi finẽ p ſeipſum cõſideremus, nihil aliud ꝙ finem inueniemus: nec in eo quod finis eſt, poſſimus tranſlationẽ intelligere. Ita ergo conſtitutiones ſingulæ, in quo poſitæ genere cõmixtionẽ conſtitutionis alterius non admittunt. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum, commixtionem conſtitutionis alterius, non admittunt.

Verba Victorini ita circunferuntur: Ratio eſt autem, quando omnis oratio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ideo ait: Cum omnis oratio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione cõſiſtit. Quoniam & orationem ſcriptio, & oppoſitio orationem habet.) Legendum eſt Quoniam & orationem ſcriptio, & ſcriptionẽ oratio habet. Quid enim eſt, Et oppoſitio orationem habet? Nihil certe ad intellectum ſcribentis. Vbi vulgo impreſſores repoſuerunt Quoniã omnis de facto iã confeſſio eſt.) codices antiqui melius: Quoniam omnis ratio de facto iam conceſſo eſt. quam probant etiam quæ ſtatim ſequuntur: Iccirco in omnibus conſtitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri, prætérquam in coniectura. In coniectura enim facti nulla cõfeſſio eſt. Et poſt in tractatu exordii, vbi ſcriptum eſt. Verum cum ait maxime, oſtendit & aliis cauſis offendi iudices: ſed his plerunq;, ſi aut in negotio ipſo ineſt aliqua turpitudo, vt res ipſa præter perſonas, aut iudicis, aut gentis pariat offenſionẽ.) Non gentis, ſed Agentis. vel potius Agentium, legendum eſt. Corrupta eſt etiam lectio illa: Hæc inquit narratio remota a ciuilibus cauſis, duo membra habet. nam aut propter negotia exponenda ſumitur, quod eſt comœdiographorum, vel tragœdiographorum, vel propter perſonas.) Ita corrigenda, ex vetuſtiſſimorum codicum fide, & ex authoris mente: Hæc, inquit, narratio remota a ciuilibus cauſis, duo membra habet. nam aut propter negotia exponenda ſumitur, quod eſt maxime hiſtoriographorum, aut propter perſonas exprimendas, quod eſt comœdiographorum, vel tragœdiographorum. Atq; ita legi debere, quiuis mediocriter eruditus poteſt perſpicere ex his, quæ paulo ſupra dixit: Tertium genus narrandi eſt, qđ extra oratorem eſt hoc eſt quod ait, Remotum a ciuilibus cauſis. eſt autem poetarum vel hiſtoriographorum. Conſimiliter quæ ſubſequuntur reſpondent.

Lectio vulgata eſt: Verum hic hoc animaduertendum eſt, vt definitionem partitionis non ab eo quid faciat collegerit.) Fateor me non intelligere quid velint innuere hæc verba: cũ prius dicat, Partitio eſt totius cauſæ per partes conſtitutio. diuiſio eſt rerum ſub partitione iacẽtium. Placet igitur, vt iuxta priſcæ lectionis fidem potius legas. Verum hic hoc animaduertendum eſt, vt definitionem partitionis non ab eo quid ſit, ſed ab eo quid faciat, collegerit. Et hoc in illud Ciceronis: Recte habita in cauſa partitio illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Eſt & ille locus apud Victorinum caſtigatione nõ indigens, vbi illa ſuperior ſpecies, cum propoſuerit quid

conueniat, at ipſam ſe inclinat.) Quidam codices, Id ipſam. mẽdum eſt in vtraq; lectione, quod vnius elementi mutatione tolletur, ſi Id pro Ad, Ipſum pro Ipſam legas: vt ſit, Illa ſuperior ſpecies (hoc eſt, quæ quid cum aduerſariis conueniat, docet, & quid in controuerſia ſit.) cum propoſuerit quid cõueniat, idipſum ad ſe inclinat, vt pro ſe faciat id quod aduerſarius confitetur. Quis eſt adeo iudicii expers, q non perſpicue intelligit, mendoſe legi in partitione? Tamen partes generi iungere non debemus intractabim⁹: vel, inde tractabimus.) An nõ potius legẽdum, In tractatib⁹: p tout præcedens & ſubſequẽs ſermo exigit? In partitione tñ, inquit, partes generi iungere non debemus, in tractatibus quæſtionum debemus de generis partibus diſputare. Solicite etiam conſideraui de illo loco: Poſtquam Idipſum ſtatueris, erit excogitata ratio: e ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata ratio, quid, vel quod conſilium eſt.) Et emẽdatior codex, veræ lectionis admonuit, quæ huiuſmodi eſt. Poſtquam idipſum ſtatueris, erit excogitata ratio: & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata: ita excogitata ratio conſilium eſt. Nam illam dictionem Quid, ſiue Quod, addidit imperitia cuiuſpiam. Subieci & verba illa vt magis perſpicuus ſit error. Verum hæc occaſio, vt diximus, ex actibus noſtris, vel ipſius mundi, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Integra commentaria duo verba maxime neceſſaria habent, quæ librarii omiſerunt. Verum hæc occaſio, vt diximus, ex actibus noſtris vel ipſius mundi qualitas proueniẽs, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Verba quæ deſunt in vulgo impreſſis codicibus, vbi de probabili loquitur, ſic reſtitues: Iſtæ opiniones δόγματα dicũtur: δόξα græce opinio, e δόγματα opiniones nuncupantur. Et infra: Sed has tres partes ipſas tres eſſe diximus, de quibus probabile ſit argumentum. verum in his tribus rebus rurſus quatuor collata ſunt, id eſt quod ex illis rebus conficitur, aut ſignum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile.) Scribendum eſt ex veteri lectione, Collocata, non collata: quod e ſenſus ipſe per ſe probat. Reſtitues etiã quæ deſunt verba, vbi de comparabili loquitur: Hæc comparatio, id eſt, ſimilitudo, partes habet tres: imaginem, quam græci εἰκόνα appellãt. collatiunẽ, quam græci παραβολὴν appellãt, exemplum, quod græci παράδειγμα appellant.

In tractatu de Inductione, ſic vulgo ſcriptum eſt in Victorino: Interrogauit, inquit, Aſpaſia Xenophontis vxorem: Si, inquit, vicina tua aurum melius habeat q̃ tu habes. tũ, inquit, Xenophõtis vxor, inducta ſimilitudine ſuperiorum, quoniam ſententiam mutare non poterat, tacita erubuit.) Ex verbis Ciceronis, imperfectam eſſe ſententiam facile cuique conſtat, & verba deeſſe poſt illud, Quam tu habes. quæ quidem hæc ſunt, in manuſcriptis exemplaribus: Cuius habere mauis? tuum an illius? Reſpondit illa, illius. Deinde inquit: Si virum, inquit, meliorem habeat q̃ tu habes, vtrum ne tuũ mauis, an illius? deinde ſequuntur: Tum Xenophontis vxor inducta, &c. Nam uerbum Inquit, ſuperfluum eſt, nec in eiſdem exemplaribus reperitur. Deſunt etiam non verba, ſed clauſulæ, in ſequentibus: Poſtea inquit, Aſpaſia conuertit ſe ad Xenophontem ipſum, & ſimiliter cum illo inſtituit inductionẽ: Dic mihi, inquit, Xenophon, Si vicinus tuus equum aut fundum meliorem habeat q̃ tu habes tuum'ne mauis an illius? Id eſt, niſi in gratiá regreſſi fueritis, ſemp e tibi vxor lectiſſima, & tibi vir optimus deerit.) Qui non videt mutilam & imperfectam ſententiam, omni in litteris iudicio caret. Quid frigidius? quid ineptius? quid magis auulſum? quid magis alienum q̃ dicere: Tuum'ne mauis an illius, id eſt, niſi in gratiam regreſſi fueritis. Sic legendum eſt ex ſinceris codicib⁹: Dic mihi, inquit, Xenophon, Si vicinus tuus equum aut fundum meliorem habeat q̃ tu habes, tuum'ne mauis an illius? Illius, inquit. Quid ſi, inquit, vxorem meliorem habeat q̃ tu, tuam'ne mauis an illius? tacuit Xenophon. Tunc inquit Aſpaſia: Quoniam id mihi vterq; veſtrum reſpondere noluit id quod volueram reſpondere, ego dicam quid vterque veſtrum cogitet. Nam & tu, inquit, Xenophon vxorem optimá cupis, & tu virum optimum. quare niſi & tu vir optimus fueris, & tu fœmina lectiſſima, id eſt, niſi in gratiam regreſſi fueritis, ſemper & tibi vxor lectiſſima & tibi vir optimus deerit. Et infra, Et tu inquit mulier virum optimum vis habere, & tu Xenophon vxorem habere lętiſſimam maxime cupis. deinde ex hac confeſſione quid conficiatur oſtendit: neq; vir melior, neq; fœmina lætior in terris ſit. Reddit ſupra phyſicæ inductionis exemplum, dat nunc in Rhetorica. Non quo inquit, diuerſa præcepta ſint: ſed ne quis præceptum in philoſophiam datum, in Rhetorica videre non poſſit.) Tu ex fide antiquę lectionis, ex ipſius Ciceronis verbis, veram & caſtigatam, & integram lectionem ita reſtitues: Et tu Xenophon vxorem habere lectiſſimam maxime cupis, deinde ex hac confeſſione q̃d conficiatur oſtẽdit Quare, inquit, niſi hoc perfeceritis, vt neq; vir melior, neq; fœmina lectior in terris ſit. profecto ſemper id quod optimum putabitis eſſe, multo maxime requiretis.

Victorinus deinde ponit hæc Ciceronis verba: Sed quia non ſatis alicui videbitur. & ſubiungit ſua huiuſmodi: Dedit ſupra philoſophicæ inductionis exemplum, dat nunc in Rhetoricas, non quo, inquit, diuerſa præcepta ſint, ſed ne quis forte præceptum in philoſophia datum, in Rhetorica videre non poſſit.

Exemplum quod ex Cicerone recitat Marius Fabius, a librariis ſic repoſitum fuit. Si, inquit, Epaminondas id quod ait, legis ſcriptorem ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat. idem damnandum eſſe, qui exercitum non tradat, præter eum qui Ro. Populum cauſa retinuerit. hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? Non opinor. Deinde ſi hoc, id eſt, legi additum, vos veſtra authoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur?) Sed ſic ſcribendum cenſeo, ex Ciceronis mente, ac verborum contextu competenti. Si, inquit, Epaminondas id quod ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat. id eſt, damnandum eſſe qui exercitum non tradat, præter eum qui R.P. cauſa retinuerit, hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? Non opinor. Deinde ſi hoc legi additum, id eſt, ſi vos veſtra authoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? In quo loco agitur de argumentatione concludenda, ſic fere legitur. Quarum concluſionum vna talis, cum breuiter facimus propoſitionis & aſſumptionis, & poſt adiungimus id quod ex omni argumentatione conficitur.) Niſi adiicias ſtatim poſt Breuiter, Anacephalæoſin, nec ſenſus ſequitur, nec grammatica cõſtructio. Eadem adiectio mox ſtatim faciẽda: Quoties inquit longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam ἀνακεφαλαίωσιν in cõcluſione facere debemus.) Male ſine ea voce paſſim ſit. ibi, ſicq; a magiſtris ludi omnibus fere legi video.

Item paulo poſt Aut per cõductionem, id eſt aut per contrarium.) Eadem vox repetenda, hoc modo: Quare, inquit, quæcunq; longa argumentatio fuerit duobus modis concludenda eſt, aut per conductionem, id eſt, ἀνακεφαλαίωσιν, aut per contrarium. Grauarer plura huiuſmodi errata colligere, ni adoleſcentulorum vtilitati magis q̃ famæ conſulerem: qui aut laborem ſuſcipere recuſant, aut per ſe perſpicere non poſſunt ſine his inſtrumentis, quæ nobis Deus vt ſtudiorum vigilantia, aſſiduaq; diligentia conceſſit. Vbi de ſigno: Et quoniam diximus, factum omne ſignũ eſſe, in facto autem & facta & dicta ſunt: confirmamus, inquit, ſignum, ſi aut id factum dicamus quod nõ oportuerit, aut id factũ quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorantiam prouenit, vt aut id non faciamus quod oporteret, aut id faciamus quod non oportet: tunc autem grauius delictum eſt, ſi faciamus quæ non facienda ſunt.) Adde, Aut non faciamus quæ facienda. quam additionem vetera exemplaria habent & ſequentia comprobant: Quia, inquit, in eo quod facimus, faciendum, vel non faciendum, ineſt ſcientia delinquentis: ſcit enim quia aut faciendum eſt, aut non faciendum. Iccirco poſtremum illud addit ad cõfirmationem ſigni, vt non modo aliquid fecerit, aut non fecerit, ſed etiam ſcierit faciendum eſſe, aut non eſſe faciendum. Deſunt etiam quædam verba, quædá ſuperflua ſunt, vbi loquitur de modis, quibus argumentatio reprehendi poteſt. Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis, nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ: & ille qui habet, & maiorem habere deſiderat, indiget pecuniæ: indigere enim voluntatis eſt.) Legendũ. Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis: vtq; hoc ambiguum eſt. nam & ille qui omnino pecuniam non habet, indiget pecuniæ, &c.

Adhuc uulnera fœda a librariis Victorino facta, ſanare curabimus. In ſecundo libro, vbi legitur: Verum quoniam ipſa quoq; genera propter ſuos fines diuerſos, diuerſa præcepta deſiderant, cum iudicialis habeat æquitatem, demonſtratio honeſtatem, deliberatio honeſtatem & vtilitatem, confirmandi & reprehẽdẽdi pręcepta. quæ ſunt in conſtitutione, ſingulas diuiſit, in iudiciali genere cauſarum, in poſtrema libri parte de deliberatione & demonſtratione propter fines proprios aliquot

BIBLIOTECA ROMA VITTORIO EMANUELE

quot tractaturus.)Scribendum eſt: Præcepta,quæ ſunt in conſtitutiones ſingulas dabit,non autem,Conſtitutione diuiſit:&, Aliqua tractaturus,non aliquot. At vbi deſunt verba illa, ſic enim uulgo legitur:Materia quod non autem omnia,vt uoluit Gorgias Leontinus:aut etiam,vt voluit Hermagoras.)ſic reſtitues lectionem:Materia, quod hypotheſis ſit:non autem omnia,vt voluit Gorgias Leontinus: aut etiam theſit, vt voluit Hermagoras. Maior deprauatio. & error magis pudendus eſt,in quo loco de cõiecturali cõſtitutione tractatur. Sic enim legere eſt: Ac vero a facto probationes habebunt,facta illa omnia quæ probant factum illud, vnde iudicium eſt. Factum tria ſignificat.eſt factum & illud quod intenditur,ipſum illud quod dicitur Occidiſti.eſt factum tertium hoc quod tribuit argumẽtum. At factum illud vnde iudicium eſt, vt tranſiſti, clamaſti, quibus probatur Occidiſti.hoc ergo vltimum eſt quod dixit a facto. Quod ipſum perſpicietur in tribus illis: ante negotium, in negótio,poſt negotium,ſimul cum ſententiis,per quę ſe explicant facta loco,tempore,modo,occaſione,facultate.) Quomodo factum tria ſignificat, ſi duas tantum ſignificationes explicat? quomodo inquit Victorinus, eſt factum tertium,ſi primum non pręmiſit? Scribendum igitur:Nam factum tria ſignificat eſt factum vitę præteritæ, quod perſonam probat eſt factum & illud, quod intenditur, ipſum illud quod dicitur Occidiſti: eſt factum tertium, hoc quod tribuit argumentum, &c.

Non multo poſt in quibuſdam exemplaribus quædam verba deſunt, in quibuſdam quædam ſuperflua ſunt, in quibuſdam quædam corrupta & inuerſa: tu locum ſinceritati ſuæ hunc in modum redden ita tria hæc tribut ſuperioribus reſpondent,commodis incõmoda,illic retinendi,hic reiciendi:illic augendi hic minuendi:illic adipiſcendi,hic deuitandi,quibus etiã illa accident,vt aliquid commodi ſumamus, vel vt maius commodum conſequamur, vel vt maius incommodum vitemus: aut rurſum, vt incommodum prætereamus, vel vt maius commodum adipiſcamur, vel vt maius incommodum deuitemus. Nam & ſuſcipi commodum paruum poteſt vt maius aliquod commodum conſequamur, vel incommodum maius uitetur: Et rurſus commodum contemni poteſt,vel vt maius commodum conſequamur,vel vt maius incommodum vitetur. vt leno contentus fuit ſine lucro meretricem dare, ne ab Aeſchine verberaretur:& velut in Verrinis accipi poteſt, Malo non habere q̃ rogare. Rurſus contempto commodo, ſuſcipi maius commodum poteſt. vt Terentianum illud in ſuaſione: Pecuniam in loco negligere,maximum interdum eſt lucrum.

De modis ratiocinationis ſic vulgo legitur Victorinus.)Argumenti quanta res ſit,quam appetierit,aut fugerit,præter hęc dum vnum etiam illud accuſator conſiderare debebit, ne forte iſta, quæ ſecutus ſit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus,neq; conſecutus ſit commoditatem,neq; illum malum fugerit. Sed dicendum eſt,ei ita fuiſſe viſum, quia arguitur, & ſit ſua opinione deceptus. Opinio autem dupliciter decipit,modo dum rem aliter putat, atq; eſt eadem res: modo dum aliter euenit,q̃ putauit. Res fallit, ſi mala creditur, cum bona ſit: vel contra,vel neutrum vel vtrunq;. Ergo cum hoc intelligi poſſit,q opinio fallit homines,tum in re, tum in euẽtu. In re reus, vti acceperit forte,defenſione non ſibi antiquiorem fuiſſe pecuniam vita,aut fratris, aut amici. Accuſator debet verum argumentum concedere. eſt enim credibile, ſed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur non ita viſum fuiſſe: & hoc approbare ex attributis perſonæ, non illum habuiſſe opinionem,ſed illam potius habuiſſe:quod talis eſt ſcilicet,quod ſcilicet perſonæ eſt.)Tu corriges Augmenti,vbi legitur Argumẽti,Immo vbi vno,vt ſit:Immo etiam illud accuſator, & cætera. Item Qui,pro quia repones:Qui arguitur. & Forte,pro ſorte:vt ſit,Cum in re reus, vti acceperit forte defenſione. Item vbi legitur,Non illum habuiſſe opinionem: adiice Hanc:vt ſit lectio,Non hanc illum habuiſſe opinionem. In fine, Quod talis eſt ſcilicet, q ſcilicet perſonæ eſt, corrupte legitur.melius, Quod talis eſt,q ſcilicet perſonæ eſt,in quibuſdam legitur exẽplaribus. Nam ſublato verbo ſubſtantiuo, quod ante Scilicet eſt lectio caſtigata erit,Quod talis ſcilicet perſonæ eſt. Deprauate etiam legitur. (Si in ratiocinatione opinio ponetur infirmitatis loci ſunt quatuor,non tale eſſe,vel cõmodum, vt poſſit aliquem fallere: maxime ſe non potuiſſe, quod firmabitur perſona. Poſt hæc omnia, defenſor vti poterit omnibus locis accuſatoris,ſi in alios crimen transferre voluerit. Quemadmodum enim accuſator,cum conuincat, defendit alios, & vtitur partibus ac locis defenſoris,ita & defenſor, vt ſe purget,accuſabit alios,& in hoc vtitur partibus ac locis accuſatoris: aut ſi fuiſſe concedet,extenuabit,quę auget orator.) Legendum eſt, Infirmantis loci ſunt quatuor, non infirmitatis, & Accuſator vt reum conuincat:non autem,cum conuincat. Et,Quæ auget accuſator non orator.

Affirmaui,& conſtanter affirmo,omni libraria fide aduerſus reclamante,multos eſſe errores,& pueriles quidem, in Victorino,in quem nimis licentioſe graſſata eſt librariorum inſcitia.qualis eſt illa (Vnde illud melius conſiderare ex propoſito themate negotii,& ſi item & aduerſam rationem diligenter attendere,& ſic ſuſpiciones atq; argumenta colligere.) Non ne legendum eſſe, Et ſuam & aduerſarii rationem, & pueri cognoſcerent: Et loco haud nimis remoto.(Locorum autem cõmunium genera duo ſunt:vnum,cum certæ rei certa eſt amplificatio:aliud cũ rei dubiæ eſt diſputatio Amplificatio certę eſt, vt parricidam,in ſacrilegum Dubiæ vero rei communis locus eſt,qui a græcis dicitur,quæ habet partes duas:quæ icctrco locus communis dicitur.q ex materiæ genere non certum quid deſignat,ſed habet tractatum ex generalitate communi:vt ſuſpicionibus credi oportere vel non oportere. ſed hanc theſim ciuilem moralem'ue teneamus, non illam quæ apud philoſophos naturalis eſt.quilibet autem horum locorum cum interponitur,interponi autem raro debet, ornat orationem:neque interponendus locus,niſi cum aliquid iam probatum eſt. Etenim ſi locus communis generalia loquitur,quaſi cauſam tenẽs, deſcendit ad cauſam:ius iudicem tenet quia iure iuratus ſedẽs audire deſiderat,ſententiam prolaturus eſt.Ergo vt parte cauſæ probata iudici vtendum eſt,aut in peroratione,id eſt epilogis,vt aut renouetur aut ſuſcitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionum cuncta ornamenta deſiderat quæ aut verborum ſunt,aut ſententiarum:quæ dum apte ac neceſſario dicuntur,oratorẽ ab oratore diſcernunt. Etenim cũ loci eñes cauſaȝ cões oratoribus ſimilitudine dictionis eſſe nõ poſſunt.) Deeſt verbum Theſis,poſt illud, A græcis dicitur: quod animaduertere poterant caſtigatores Victorini, ex eo quod ſtatim ſequitur. Sed hanc theſim ciuilem,&c. Et infra: Hoc argumentum eſt ſolum, non argumentum per locum communem:quæ ex contrario quoq; habeat probabiles rationes credendum,non credendum.ſuſpicionibus credi oportere, aut nõ oportere.i.theſis. Et mox paulo: Hæc theſis eſt: credendum, non credendum. Quod autem in parricidam,in ſacrilegum nõ ſacrilegum ſcribendum ſit pudet dicere. Non ita.quaſi cauſam tenens deſcẽdit ad cauſam.cum ſcribendum ſit, Diſcedit a cauſa. Sic vbi eſt, Iudici vtendum eſt,ego libentius legerim,& melius legi crediderim·Ergo aut cauſæ parte probata inducendus eſt,aut in peroratione,id eſt epilogis. & ſubiungit cauſam: Vt aut renouetur,aut ſuſcitetur auditor.

Mendoſa ſunt hæc etiam apud Victorinum.(Vt ea quę materiam argumentis præbent: & cum illa quæ quaſi habere artem negantur, iiſdem attributionibus tribuant tractatũ. Delẽdum eſt Cum: & ante Tractatum addendum In approbatione:vt eſt in antiquis exemplaribus, & ſententiæ ratio exigit.

Manifeſtaria eſt & illa deprauatio.(Vtrũ in themate cõiectũ cõiectura fuerit,eius diuiſionibus vtamur:vel aliarũ,ſi quæ inciderint conſtitutiones.)Scribendum eſt, ſuffragante veterum librorum fide omiſſo verbo adulterino:Cum in themate coniectura fuerit,eius diuiſionibus vtamur. Itemq; & alterius,vel aliarum,ſi quæ inciderint conſtitutiones: corrupta etiam ſunt quæ ſequuntur. Subiungit igitur in definitione loco a parte accuſatoris:ſunt autem & iſta quatuor.) Definitio approbatio definitionis, deductio definitionis in ipſam certam ſpem de qua agitur.)Corrigendũ eſt Locos pro loco, ſublataq; coniunctione Et, vtpote otioſa definitio pro definito ſpeciem pro ſpem. Sic paulo poſt legitur:)Turpis,aut inutilis demõſtratur aduerſario & definitio ex honeſtatis partibus, & vtilitatis.) Caſtigandum autem,pro aut aduerſariorum, pro aduerſario,Et copulata obliterata.

Tanta fuit incuria & correctorum ignauia ſeu negligentia,vt locos inſignes neglexerint, & pueriles admiſerint corruptiones. qualis eſt ea. Exẽplum generis,id eſt finitiui. C. Flaminius, ut qui conſul R. hiſtoriam a poſt ſequentibus dedit. Qua ſane

lectione quid voluerint intelligere, plane nõ intelligo. tu Hanc repone, loco a. Et infra ſcribitur. (Nam eſſe quidẽ poſſunt alii communes loci ex cauſa & ex negotio nati, non ex conſtitutione: vt in calumniatorem, vt conqueſtio miſericordiæ, vt indignatio facti, & cætera huiuſmodi, quæ ex periculi magnitudine genita, non conſtitutiones definitiuæ, vt diximus, ſed ex compoſitione circumſtantiæ, quam nominamus, procreãtur.) Quæ lectio inoleuit ex negligẽtia magis quam ex ignorãtia. Haud dubie Victorinus ita ſcriptũ reliquit: Ex compoſitione circũſtantiæ, quam περίστασιν nominamus, procreantur. Nec ita multo poſt legere eſt: (Hac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali conſtitutione fecimus mentionem, qui, qualeſq; ſicut explicantes.) Et hanc nugationem habent codices omnes vulgo, quos vidimus impreſſos. Vera & emendata lectio habet Ac, non hac: ſint, non ſicut. vt ſit: Ac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali conſtitutione fecimus mentionem, qui, qualeſq; ſint explicantes. Miror & mendum illud non fuiſſe animaduerſum, vel ex Ciceronis verbis & ipſo ſenſu. Subiungit vero exemplum tranſlationis. (Cum agit iniuriarum, cui præciſa in anni eſt. Et his qui præcidit, exceptionem poſtulat.) cum Manus, non in annis, caſtigata ſit lectio. Adiicio & illam corruptionẽ, quæ ſtatim ſequitur: (Deinde per coniecturã tractandũ, verum malitia tractandũ aliud, cũ aliud ſimiliter in ſtultitia, an neceſſitate.) Mihi verbũ Simuletur vbi eſt ſimiliter, reponẽdum videtur. Nec eſt negligẽda offenſio, quæ duplex eſt mox paulo. (Sit nobis præſcriptio iniuriarũ de cęde exceptio niſi pręiudiciũ facias.) Ver. man. melius: Sit nobis pręſcriptio iniuriarum actio, ne præiudiciũ facias de cæde. Notandum eſt & illud: (Nunc ſubiungit in hanc negotialem qualitatem, quemadmodum & vnde argumenta ſocianda ſunt.) Codices antiqui, Facienda. Miror & hoc non eſſe animaduerſum: Sed in abſoluta ipſa iura proferimus. vt factum, defendas: cũ Proferas legendum eſſe, ipſum illud, Vt factum defendas. doceat. Locus etiam qui ſequitur non eſt otioſe prætereundus: (Hoc tamen, cum & in negotiali hæc ſint, diſtat abſoluta ab negotiali, quod illa latius aſſumit, vt probet, quemadmodum nouum ius eſſe poſſit, de quo quæritur. abſoluta autem ipſa iura aſſumit, vt probet factum. Malim nanq; ita legere: Diſtat abſoluta a negotiali, quod illa ius aſſumit, vt probet, quemadmodum nouum ius eſſe poſſit, de quo quæritur. abſoluta ante ipſa iura aſſumit, vt probet factum. Non multum ab hoc diſtat & ille. (Huius cõſtitutionis idem finitiuæ tractatu omiſſo, ipſam conſiderat cõpenſionem. Ac pręcepta hæc conſtituit, vt ſi quid per coniecturam tractandum, ſi prima parte tractetur, vel hoc non obfuiſſe, vel hoc non futurum fuiſſe.) Priſca exemplaria habent. Id eſt loco idem, Sit loco ſi. vel non hoc animo feciſſe. pro vel hoc non obfuiſſe. Sed & vulgatam quis lectionem tueri poſſet in illo, Vel hoc non obfuiſſe, & cætera. Non multum ab hoc diuerſos eſt. (Loci communes inerunt accuſatoris in eum qui cũ de facto turpi aliquo aut inutili, aut vtrũq; fateatur, quęrat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Relatus criminis, & cætera.) Prætermiſſa fuerunt ab impreſſoribus hęc verba, quæ ante illud, Relatio criminis, in priſcis exemplaribus leguntur. Qui dicit feci, ſed profui, confitetur, fecit: defenſionem ſibi aliũde conquirit, in huiuſmodi hominem vel reum dicit inuehendum, Inualuit, & hæc lectio: (Siquidem & tu illã qua punitus es, audire voluiſti.) quæ a labe uindicabitur, ſi nimis antiquam declinationem Punitus es tollas, & puniſti reponas, & Quam pro qua, ne ſolœciſmum Marius feciſſe videatur. Soritici ſyllogiſmi fecit formam. (Qui in infinitum ſemper de intecta rei definitione porrigitur. Prima, vt dici ſolet, fronte hęc lectio recta viſa eſt. Poſtea rectius conſideranti viſum eſt, non Intecta, ſed Intéra Victorinum ſcripſiſſe. Vti paulo ante: Modo crimen ingeris, poſteaquam pœnas ſumpſiſti de ſorore: non modo crimen ingeris, vt vulgo legitur. Sic infra mendoſe legitur. (Deinde adiungat ad probationem definitionis:) pro, approbationem. Item, (Quod ſit eius facinus non ignorabile.) Cum Leuius ſcribendum ſit, non Eius. Sic: Quoniam conuenit negotiali abſoluta qualitas.) cum & rei veritas exigat & manus priſca habeat, Iuridiciali, non Negotiali.

F I N I S.

SERIES CHARTARVM.

✱ A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Terniones omnes, excepto ✱ *qui eſt quaternus.*

VENETIIS *apud Bartholomæum Cæſanum.*

Anno Sanctiſſimi Iubilæi. M D L.

LEGATORIA
TIPOLITOGRAFIA